

Latvijas spēks **ilgi** **pastāvēt**

VPP «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» projekts «Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumi un to risinājumi starptautiskā kontekstā» (2018–2022)

Latvijas
spēks ilgi
pastāvēt

Latvijas spēks ilgi pastāvēt

VPP «Latvijas mantojums
un nākotnes izaicinājumi valsts
ilgtspējai» projekts «Latvijas valsts
un sabiedrības izaicinājumi un to
risinājumi starptautiskā kontekstā»
(2018–2022)

Kolektīvā zinātniskā monogrāfija *Dr. habil. oec. Baibas Rivžas* redakcijā **«Latvijas spēks ilgi pastāvēt» / «The strength of Latvia for the long-term development»** ir sagatavota, balstoties uz VPP «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» (2018–2022) projektā «Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumi un to risinājumi starptautiskā kontekstā» («Interframe-LV») veikto pētījumu rezultātiem. Monogrāfija ir izdota ar projekta «Interframe-LV» finansiālu atbalstu 480 lappušu apjomā.

Monogrāfija ir izskatīta Latvijas Zinātņu akadēmijas Prezidija sēdē 2022. gada 1. aprīlī (protokols Nr. 1.1.-6/44), un ir ieteikts to publicēt. Izdevums ar plašu faktoloģisko materiālu, secinājumiem un ieteikumiem ir izmantojams lēmumu pieņemšanā dažāda līmeņa pārvaldībā, politikas dokumentu izveidē, izglītības sistēmā, t. sk. visa līmeņa studijās un mūžizglītībā, NVO darbā u. c.

Zinātniskie recenzenti

Elīna Konstantinova, *Dr. oec.*, Latvijas Zinātnes padomes eksperte, profesore
Tatjana Volkova, *Dr. oec.*, Latvijas Zinātnes padomes eksperte, profesore
Astrida Miceikienē, *Dr. Vitauta Dižā universitātes Lauksaimniecības akadēmijas* kanclere, profesore

Galvenā redaktore

Baiba Rivža,
projekta «Interframe-LV» vadītāja,
LZA īstenā locekle, LLU profesore

Atbildīgā redaktore,
latviešu valodas redaktore

Ausma Mukāne

Tulks

Sandris Ancāns

Mākslinieks, maketētājs

Jānis Rožukalns

Foto: no projekta «Interframe-LV» dalībnieku, autoru,
ekspertu arhīviem; LZA fotoarhīva (Jānis Brencis);
LU fotoarhīva (Toms Grinbergs)

Monogrāfija iespiesta:
SIA «Jelgavas tipogrāfija»

ISBN 978-9984-48-392-4

Latvijas Zinātņu akadēmija
Latvijas Lauksaimniecības universitāte
2022

Sauturs

Priekšvārds

Zinātnei var un vajag uzticēties. **Ivars Kalviņš** 10

Ievads

Ilgospējas un atveseļošanās sinerģija apstākļos, kad «pasaule grīļojas». **Baiba Rivža, Ausma Mukāne** 12

Nodaļa I

Ilgospējas politika 18

Ilgospēja Eiropas un pasaules kontekstā. **Eižens Eteris** 20

Nodaļa II

Izaicinājumi un to risinājumi mainīgajā Latvijā 64

1. Zināšanu ekonomika

Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā.

Baiba Rivža, Maiga Krūzmētra, Laura Jeroščenkova, Elita Jermolajeva, Dace Štefenberga, Pēteris Rivža 66

Eksperta viedoklis

Reģions kā inovāciju ekosistēmas svarīgs dalībnieks. **Artis Gustovskis** 92

Pēc ATR jaunas iespējas. **Ineta Valaine** 96

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai.

Ieva Brence, Ina Gudele, Baiba Rivža 98

3. Nodarbinātība

Nodarbinātības veicināšana Covid-19 pandēmijas kontekstā. **Vera Hohlova** 128

4. Bioekonomika un aprites ekonomika

Bioekonomika un aprites ekonomika kā strukturālās pārkaršošanās segmenti tautsaimniecības ekosistēmā. **Lilīta Ābele** 140

Eksperta viedoklis

Digitalizācija ir aprites ekonomikas virzītājspēks. **Natālija Cudečka-Puriņa** 152

Līdzeklis resursu noplicināšanas ierobežošanai. **Jānis Brizga** 154

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās	156
5.1. Vispārīgs ieskats sabiedrības novecošanas un noslāņošanās tendencēs un risinājumos Latvijā. Biruta Sloka, Ginta Tora, Ilze Buligina, Juris Dzelme	157
5.2. Sociālās aizsardzības un ienākumu nevienlīdzība. Rita Vanaga, Biruta Sloka	161
5.3. Ekonomiskie un sociālie izaicinājumi Latvijas reģionos. Kate Lase	172
5.4. Uz pierādījumiem balstīta lēmumu pieņemšana sociālās ilgtspējas politikā. Dārta Indriksone, Biruta Sloka	177
5.5. Latvijas pensiju sistēmas ilgtspēja. Larisa Bule, Inna Romānova, Ramona Rupeika-Apoga	185
5.6. Obligāto fondēto pensiju pilāra ietekme uz ienākumu nevienlīdzību senioru vidū Latvijā. Olga Rajevska, Viktors Veretjanovs	193
5.7. Brīvprātīgo pensiju uzkrājumus veicinošie aspekti. Evija Dundure	200
5.8. Reģionālā noslāņošanās dažādos mērogos un tās ietekme uz pašvaldību attīstību. Māris Pūķis, Gundars Bērziņš, Lilita Seimuškāne, Jānis Upenieks	206
5.9. Latvijas iedzīvotāju līdzdalības veicināšana valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanā. Eduards Lielpēters	217
5.10. Sociālā uzņēmējdarbība: virzība uz mārketinga kompetenci un atpazīstamību sabiedrībā. Kristīne Casno, Biruta Sloka	225
5.11. Profesionālās izglītības ieguldījums nevienlīdzības mazināšanā, uzņēmējdarbības inovācijā un konkurētspējā. Ilze Brante, Biruta Sloka	234
5.12. Neizmantotā iespēja – jūras produktu izaugsmes potenciāls un ar to saistītā nodarbinātība Baltijas jūras reģionā. Zaiga Ozoliņa, Biruta Sloka	243
Eksperta viedoklis Ar lielāku politisko gribu un atbildību. Andris Rāviņš	252
6. Vērtības un risku pārvaldība	
Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība. Anželika Berķe-Berga, Inna Dovladbekova, Sergejs Kruks, Ksavjers Landess	256
Eksperta viedoklis Politikas plānotāja «kritiskais draugs». Liesma Ose	296
7. Izglītība un digitālā kompetence	
Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos. Andra Zvirbule, Gunta Grīnberga-Zālīte, Iveta Mietule, Modrīte Peļše, Maira Leščevica	302

Eksperta viedoklis	
Digitālajām tehnoloģijām un cilvēku digitālajām prasmēm vienam bez otra neiztikt. Skaidrīte Baltace	326
Kad jaunuzceltās sabiedriskās ēkās vairs nebūs skapišu dokumentu mapēm?! Juris Čeičs	329
8. Populisms	
Populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas. Inna Šteinbuka, Yinglu Xu	332
Nodaļa III	
Ilgtspējas stratēģija	358
Latvijas ilgtspējīgas stratēģijas piemērotākā virziena noteikšana ar AHP un ANP metodēm. Andra Zvirbule, Baiba Rivža, Pēteris Rivža	361
Pielikumi	378
1. pielikums. Rīcībspējas sociāli ekonomiskie priekšnoteikumi. Latvijas iedzīvotāju nacionāli reprezentatīvo aptauju datu analīze. Diāna Kalniņa, Sergejs Kruks, Kristīne Mārtinsonē, Ritma Rungule, Silva Senķāne, Sanita Šuriņa	379
2. pielikums. Digitālie rīki uzņēmējdarbības atbalstam. Reģionālo forumu apskats. Ausma Mukāne, Maira Leščevica	420
3. pielikums. Sociālo un humanitāro zinātņu programma valsts ilgtspējai – vidusposma konference. Ausma Mukāne	435
4. pielikums. Zaļa, digitāla, zināšanās balstīta nākotnes ekonomika. LZA Ekonomikas institūta IV Starptautiskais Ekonomikas forums. Ausma Mukāne	440
5. pielikums. Pieaug jaunienācēju skaits laukos. 5. Latvijas Lauku kopienu parlaments. Ausma Mukāne	447
6. pielikums. Projektā «Interframe-LV» izstrādātie promocijas darbi	451
7. pielikums. Projekta horizontālo uzdevumu izpilde 2019–2022	468
Monogrāfijā lietotie saīsinājumi	469
Anotācija	472
Annotation	474
Recenzijas	476

Priekšvārds

Zinātnei var un vajag uzticēties

Ivars Kalviņš,
LZA prezidents,
Īstenais loceklis,
Dr. habil. chem.

Latvijas Zinātņu akadēmija (LZA) ir starp tām zinātniskajām institūcijām, kas aktīvi iesaistās Latvijas valsts un Eiropas Savienības (ES) finansēto pētījumu, projektu un programmu izpildē. Kā vienu no šādiem pētījumiem jāmin valsts pētījumu programmu «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» (2018–2022), kurā LZA īstenoja projektu «Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumi un to risinājumi starptautiskā kontekstā» («Interframe-LV»). Šī pētījuma rezultāti ir atspoguļoti šajā monogrāfijā «Latvijas spēks ilgi pastāvēt», kura ir izdota latviešu un angļu valodā.

Pirms tam LZA vadībā tika īstenota desmit projektus aptverošā VPP »Ekosoc-LV» (2014–2018), kurā starpdisciplināri tika pētīti ekonomikas un sabiedrības attīstībai nepieciešamie pārveides procesi, īpaši iedziļinoties reģionu ekonomiskajā un sociālajā potenciālā. Projektā «Interframe-LV» pēctecīgi ir turpināta daļa no šiem pētījumiem, t. sk. par zināšanu ekonomiku un tai nepieciešamo tehnoloģisko un sociālo inovāciju radīšanu un integrāciju tautsaimniecības un sabiedrības attīstības procesos, bet ar jaunu ievirzi – ilgtspēju starptautiskā kontekstā.

Līdz ar to plaši ir izanalizēts starptautiskais fons, aktuāli saistot ilgtspējas mērķus un uzdevumus ar plānotajiem atveseļošanās un noturības pasākumiem Covid-19 pandēmijas sakarā, un ar to iespējams iepazīties monogrāfijas I nodaļā. Latvijai šajā pasaules, Eiropas, Baltijas ainā ir līdzvērtīgi jāiekļaujas, kaut arī pagaidām vēl atpaliekot ne vienā vien pozīcijā. Tostarp ir jāsekmē inovācijas un pētniecības attīstība, lai Latvija izkļūst no pēdējām vietām gan inovāciju snieguma salīdzinājumā, gan tādā būtiskā rādītājā kā investīcijas zinātnē, rēķinot uz vienu iedzīvotāju.

Projektu iesākot, «pie apvāršņa» nebija manāms neviens no abiem lielajiem ierastās dzīves satricinātājiem – ne pandēmija, ne arī netaisnīgais un šausminošais agresorvalsts Krievijas sāktais karš Ukrainā. Tomēr varam būt gandarīti par to, ka mūsu zinātnieki spēja koncentrēties un pārorientēties darbam arī apgrūtināšos apstākļos, par ko liecina «Interframe-LV»

pētījumu turpināšana Covid-19 pandēmijas laikā. Ir attaisnojies projekta īstenošanas termiņa pagarinājums, jo ir iegūti, analizēti un monogrāfijā iekļauti dati gan par pandēmijas ietekmi digitalizācijas jomā, nodarbinātības jomā, iedzīvotāju noskaņojumā un drošības sajūtā, gan valsts sniegto atbalstu, u. c.

Kara darbības un ar to saistīto sankciju ieviešanas sekas ekonomiskajā, politiskajā un sociālajā dzīvē, līdz šim nepiedzīvotā cilvēces solidaritāte un izmaiņas «prātos un sirdīs», protams, būs nākotnes pētījumu tēmas. Bet kārtējo reizi apstiprinās patiesība, ka nepieciešama ir visu zinātņu jomu attīstība un līdzsvars, un neaizstājamas ir arī sociālās zinātnes ar turpmākajām valsts pētījumu programmām tajās. Esmu pārliecināts, ka ir īpaši svarīgi izvērst pētījumus par zināšanu ietilpīgo ekonomiku, kurā viens no nozīmīgākajiem jautājumiem ir zināšanu pārnese un stabilas un funkcionējošas inovāciju ekosistēmas izveide kā starpposms starp zinātnisko pētniecību un uzņēmējdarbības jomu.

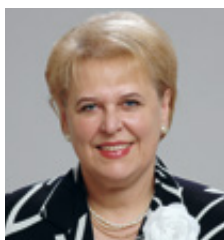
Nešaubos, ka cilvēki zinātnei uzticas, jo ir pārliecinājušies, ka zinātnieki nemēdz runāt tukšu, nemelo. Kaut vai, ja pavērtējam, pie kā «karstajās» situācijās, notikumos vērsas žurnālisti, lai mediju auditorijām skaidrotu aktualitātes, tad redzams, ka tie ir zinātnieki, dažādu nozaru speciālisti, eksperti, kuri izmanto zinātnes atziņas, iedziļinās jaunākajos pētījumos. Diemžēl nereti arī valdības līmenī sastopamies ar ļoti sašaurinātu priekšstatu par zinātnes un pētniecības nozīmi. Bet jāņem vērā, ka ikvienas profesionālās jomas procesi taču balstās zinātnē, vai tā būtu vakcinācija vai kara darbības taktika. Ikdienā iedzīvotāji neiedomājamā daudzumā ik uz soļa izmanto zinātnes rezultātus, ko lielākoties neapzinās. Šķiet, arī šis fenomens būtu pelnījis zinātnisko izpēti, un tas, kā zinātni nocelt no «tālā, augstā plaukta» cilvēku priekšstatos.

Vēl vēlos uzsvērt, ka LZA «Interframe-LV» īstenošanas gaitā ir atbalstījusi VPP «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» visu piecu projektu horizontālo sadarbību, līdzās tam, ka mūsu laikrakstā «Zinātnes Vēstnesis» regulāri ir ticis vēstīts par projektā «Interframe-LV» sasniegtajiem rezultātiem un notikušajām aktualitātēm. Tā LZA, sadarbībā ar reģionālajām augstskolām un pašvaldībām, organizēja reģionālos forumus visā Latvijā par digitalizācijas atbalstu uzņēmējdarbībai, kā arī LZA Ekonomikas institūts sadarbībā ar «Interframe-LV» organizēja IV Starptautisko Ekonomikas forumu. Starp «Zinātnes Vēstnesī» atspoguļotajiem kopīgajiem pasākumiem visiem projektiem ir, piemēram, LZP organizētā programmas vidusposma konference. Savukārt visas VPP «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» rezultātu apkopojums žurnāla «LZA Vēstis» A daļā tika izskatīts LZA Senāta sēdē, kopējās diskusijās ar projektu vadītājiem gūstot priekšstatu, cik aktuālas tēmas tiek pētītas arī pārējos projektos, piemēram, valstiskuma idejas ģenēze Latvijā, un cik aktuāls šobrīd ir secinājums, ka vēsturei ir tieša saistība ar ilgtermiņa domāšanas un dzīvošanas kultūru.

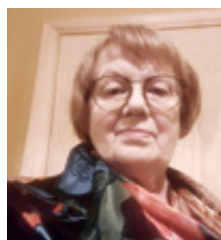
LZA vārdā paldies visiem projekta «Interframe-LV» īstenošanai, doktorantiem strādājot plecu pie pleca ar akadēmiķiem un uz pētījumu bāzes radot un aizstāvot astoņus promocijas darbus, un visiem kopā sniedzot gan tautsaimniecības un sabiedrības attīstībai, gan pašas zinātnes virzībai noderīgus rezultātus. Īpaši pateicos projekta «Interframe-LV» vadītājam LZA īstenajai loceklei Baibai Rivžai.

levads

Ilgospējas un atveseļošanās sinerģija apstākļos, kad «pasaule grīļojas»

Baiba Rivža,
monogrāfijas
«Latvijas spēks ilgi
pastāvēt» galvenā
redaktore, projekta
«Interframe-LV»
vadītāja

**Ausma
Mukāne,**
monogrāfijas
«Latvijas spēks
ilgi pastāvēt»
atbildīgā
redaktore

Zinātniskā monogrāfija latviešu un angļu valodā «Latvijas spēks ilgi pastāvēt» / «The strength of Latvia for the long-term development» ir balstīta uz sociālajām zinātnēm veltītās valsts pētījumu programmas (VPP) «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» (2018–2022) projekta «Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumi un to risinājumi starptautiskā kontekstā» («Interframe-LV») pētījumu rezultātiem. Kolektīvo zinātnisko monogrāfiju sagatavojuši starpinstitucionāla un starpdisciplināra pētnieku komanda – Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) kā šī projekta vadošās institūcijas partneri ir: Latvijas Universitāte (LU), Latvijas Lauksaimniecības universitāte (LLU) un Rīgas Stradiņa universitāte (RSU), katrai piesaistot pētniekus vēl arī no citām zinātniskajām iestādēm, lielākoties reģionālajām augstskolām.

Cienot un neapšaubot angļu valodas kā vadošās zinātnes valodas spēku, tomēr esam sagatavojuši un izdevuši monogrāfiju gan angļu, gan latviešu valodā. Jo pašreizējos apstākļos, kad, pēc monogrāfijas I nodaļas par ilgtspējas politiku pasaulē un Eiropā autora Eižena Etera vārdiem, «pasaule grīļojas» pandēmijas dēļ, un nu tās izraisītās krīzes sekām vēl pievienojies kara posts Eiropā, ir nepieciešams sabiedrībai, dažādos līmeņos, plaši skaidrot apjomīgos ilgtspējas mērķus un uzdevumus, kas Eiropā šobrīd ir aktuāli savienoti ar atveseļošanās un noturības mērķiem un uzdevumiem. Ir jāsniedz izpratne par nepieciešamajām un veicamajām pārmaiņām, plaši jāskaidro notiekošais, un ir jāpārliecina, ka monogrāfija divās valodās arī dubulti pildīs šo uzdevumu.

Projekta «Interframe-LV» pēctecība valsts pētījumu programmai «Ekosoc-LV»

Jāuzsver, ka projektā «Interframe-LV» ir pēctecīgi turpinātas un padziļinātas ar starptautisko kontekstu iepriekšējā LZA īstenotajā VPP «Ekosoc-LV» (2014–2018) aizsāktās Latvijas vietās un ilgtspējīgās attīstības pētījumu tēmas, nenodalot atsevišķi ekonomikas un sabiedrības attīstību. «Ekosoc-LV» ar to bija zīmīga, ka tajā kā neatkarīgajā Latvijā pirmajā sociālo zinātņu valsts pētījumu programmā tautsaimniecības un sabiedrības attīstība tika pētīta neatrauti un kompleksi – no ekonomikas pārveides, mūsdienīgas pārvaldības, tiesiskā ietvara, vides, demogrāfijas, zināšanu sabiedrības aspekta.

Salīdzinot «toreiz un tagad», iepriekš tautsaimniecības un sabiedrības attīstībai bija veltīta visa VPP, dodot iespēju 10 projektos aptvert plašāku pētījumu tēmu loku, īpaši iedziļinoties lauku teritoriju ekonomiskajā un sociālajā potenciālā un piedāvājot uzstādījumu, ka ikvienā pašvaldībā ir jāattīsta visi vieduma elementi – viedie iedzīvotāji, viedie resursi, viedā pārvaldība un viedā ekonomika. Daudziem, t. sk. nihilistiem par lauku teritoriju attīstības iespējamību, pētījumu sniegtie dati sagādāja pārsteigumu, jo rādīja, ka zināšanu ekonomikas jeb augsto un vidēji augsto tehnoloģiju ražošanas un zināšanu ietilpīgo pakalpojumu īpatsvars reģionos audzis straujāk nekā pilsētās. Sadrumstalotajā informācijas telpā vienkopus sniegtie ekonomiskās un sociālās attīstības «zinātniski pamatotās inventarizācijas» rezultāti bija noderīgs ieguldījums lēmumu pieņemšanā, attīstības plānošanā, augstskolu, NVO darbā u. c.

Projekta «Interframe-LV» galvenā būtība savukārt ir: novērtēt globālo norišu ietekmi Latvijas tautsaimniecības un sabiedrības ilgtspējas modeļa veidošanā nozīmīgāko izaicinājumu kontekstā, starp kuriem ir arī iepriekš pieminētā zināšanu ekonomika. Šajā projektā jau dziļāk tiek pētītas zināšanu ekonomikas saturiskās izmaiņas, uzlabošanai nepieciešamie aspekti, t. sk. zināšanu ekonomika saistībā ar inovācijas ekosistēmu, pandēmijas kā pātrinātāja loma tehnoloģiju attīstībā un izmantošanā. Jautājumā par valsts un t. sk. reģionu ilglaicīgu dzīvotspēju Latvijas sabiedrības viedoklis ir kļuvis optimistiskāks nekā iepriekšējā izpētē no tāda viedokļa, ka vairāk iedzīvotāju apzinās – viņi spēj ietekmēt attīstību, daudz ir atkarīgs no viņiem pašiem. Latvijā ir vērojama cerīga pēdējo gadu tendence, ka pilsētnieki izvēlas laukus ne tikai par atpūtas, bet arī pastāvīgu dzīves un darba vietu. Turklāt jaunienācēji laukos ar apzināto pārcelšanos uz reģioniem un iesaisti kopienas dzīvē pamazām paver jaunu skatupunktu arī vietējiem iedzīvotājiem (skat. 5. pielikumu).

Jāizceļ, ka šī viena projekta «Interframe-LV» rezultātiem veltītā monogrāfija ir tikpat apjomīga kā visas VPP «Ekosoc-LV» pētījumus apkopojošā monogrāfija «Simtam pāri. Viedā Latvija». Loģiska ir pētnieku grupu daļēja pēctecība. Pēctecība ir vērojama arī emblēmā, «Ekosoc-LV» pārstāvošās un aktīvu viedumu simbolizējošās dzeltenās bišu vaska šūnas padarot krāsainākas «Interframe-LV» projektā līdz ar plašo pasaules kontekstu un Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) 17 ilgtspējīgas attīstības mērķiem (IAM) un to sasniegšanas veidiem Eiropā, Baltijā, Latvijā.

Ilgtspējīgās attīstības mērķi ir: (1) novērsta nabadzība; (2) ilgtspējīga lauksaimniecība un bada izskaušana; (3) laba veselība un labklājība; (4) kvalitatīva izglītība; (5) dzimumu līdzietība; (6) tīrs ūdens un sanitārija; (7) pieejama un atjaunīga enerģija; (8) cienīgs darbs un ekonomiskā izaugsme; (9) inovācijas, ražošana un infrastruktūra; (10) mazināta nevienlīdzība; (11) ilgtspējīgas pilsētas un kopienas; (12) atbildīgs patēriņš un ražošana; (13) rīcība klimata jomā; (14) dzīvība ūdenī; (15) dzīvība uz zemes; (16) miers, taisnīgums, laba pārvaldība; (17) sadarbība. Šie ir cilvēkcentrēti mērķi, ieskaitot arī dabas un vides aizsardzību (šāds uzstādījums tika piedāvāts «Ekosoc-LV», īpaši aizsargājamo dabas teritoriju apsaimniekošanu

neatraujot no ekotehnoloģiskiem un sociāleconomiskiem risinājumiem vietējo iedzīvotāju dzīvē un saimnieciskajā darbībā, jo tas, izrādās, novērš šo teritoriju noplicināšanu un sekmē to ilgtspēju un līdzsvarotu attīstību, pretēji ierastajai pieejai).

Ilgtspēja – spēks ilgi pastāvēt un attīstīties

Ilgtspēja ir spēks ilgi pastāvēt un attīstīties, kā šo aktuālo terminu ir skaidrojis Latvijas Valsts prezidents Egils Levits. Vai Eiropas Komisijas formulējums: «Ilgtspēja ir daļa no Eiropas DNS. Ilgtspēja nozīmē gādāt par to, lai nākotnes paaudzēm būtu tādas pašas vai labākas iespējas nekā mums, vienlaikus respektējot mūsu planētas ierobežotos resursus.»

Latvijas uzdevums ir veidot ilgtspējīgās un viedās attīstības stratēģiju strauji mainīgajos apstākļos, gan piemērojoties pasaulē notiekošajiem procesiem, gan īstenojot Latvijas kā neatkarīgas valsts intereses. Reitingā «Eiropas inovāciju rezultātu pārskats 2021» Latvija novērtēta tikai kā topošs inovators (Igaunija – kā spēcīgs inovators, Lietuva – kā mērens inovators). Bet tā sauktā ceturtā industriālā revolūcija pasaulē rit pilnā sparā, Latvijai ir jārikojas ātri, lai ne tikai panāktu daudzas citas Eiropas Savienības (ES) dalībvalstis dažādās izaugsmes pozīcijās, bet arī turpinātu attīstīties tālāk. Diemžēl, kā rāda pētījumu dati, Latvijā ir salīdzinoši liels nabadzībai pakļauto iedzīvotāju īpatsvars, augsts nodokļu slogs zemo algu saņēmējiem un ienākumu nevienlīdzība, izteikts kvalitatīvu mājokļu trūkums, daudziem cilvēkiem ir slikta veselība, kas kopā nosaka iedzīvotāju zemo apmierinātības līmeni salīdzinājumā ar lielāko daļu citu ES valstu.

Materiāli par pētījumiem un aktivitātēm projekta īstenošanas gaitā monogrāfijā «Latvijas spēks ilgi pastāvēt» ir sakārtoti 3 nodaļās un 7 pielikumos. Teorētiskās un praktiskās nostādnes, analīze, secinājumi un ieteikumi Latvijas ilgtspējai nozīmīgajās tēmās sniedz priekšstatu par to, kas kavē vai, gluži pretēji, vairo Latvijas spēju attīstīties, lai pastāvētu ilgi. Liela monogrāfijas vērtība ir ekspertu iesaiste un viņu pētījumu rezultātus papildinošie viedokļi.

Pirmajā nodaļā ir dots plašs ieskats ilgtspējas politikas īstenošanā pasaulē un Eiropā, analizējot līdz 2030. gadam sasniedzamos (pēdējā laika satricinājumi pasaulē šo termiņu acīmredzami attālina, bet ievirze ir skaidra) ANO izvirzītos 17 ilgtspējīgas attīstības mērķus, ES ilgtspējīgas attīstības stratēģiju un Baltijas jūras reģiona dalībvalstu ilgtspējas stratēģiju savstarpējā mijiedarbē. Būtiski, ka šie agrāk pieņemtie dokumenti tiek skatīti aktuālajā kontekstā ar Covid-19 pandēmijas (kā «modinātājzvana») ieviestajām korekcijām un jaunāko politiku atvēršanos un ilgtspējas sinerģijai, kas iekļauj zaļo un digitālo pārkārtošanos, aprites un digitālo ekonomiku. Sniegts arī priekšstats par pārmaiņu instrumentos paredzētajiem un dalībvalstīm pieejamajiem finanšu resursiem, tostarp pētniecībai un inovācijām. Ir uzsvērta izglītošana ilgtspējīgas attīstības jautājumos kā jauna pieeja izglītībā.

Otrajā nodaļā ir iekļauti raksti par pētītajiem Latvijas ilgtspējas izaicinājumiem un iespējamajiem to risinājumiem tēmās, kurās strādājuši LZA un LLU zinātnieki kopā ar piesaistītajiem partneriem no citām zinātniskajām institūcijām, – zināšanu ekonomika; mazo un vidējo uzņēmumu digitalizācija; nodarbinātība; bioekonomika un aprites ekonomika kā zaļās ekonomikas elementi; izglītība un digitālā kompetence; tēmās, ko pētījuši LU pētnieki, – sabiedrības novecošana un noslāņošanās ar plašu uz šo jomu attiecošos pētījumu spektru: sociālās aizsardzības un ienākumu nevienlīdzība, pierādījumos balstītu lēmumu pieņemšana sociālās ilgtspējas politikā, pensiju sistēmas pilnveides dažādi aspekti, reģionālā noslāņošanās un tās ietekme uz pašvaldību attīstību, iedzīvotāju līdzdalības veicināšana valsts pārvaldes lēmumu

pieņemšanā, sociālās uzņēmējdarbības virzība uz mārketinga kompetenci un atpazīstamību sabiedrībā, profesionālās izglītības ieguldījums nevienlīdzības mazināšanā un uzņēmējdarbības inovācijā, jūras produktu izaugsmes potenciāls un ar to saistītā nodarbinātība Baltijas jūras reģionā; populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas; un RSU zinātnieku grupas pētītā tēma – uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība kontekstā ar vērtību un sociālās drošības aspektu (raksts balstīts arī uz 1. pielikumā sniegto Latvijas iedzīvotāju nacionāli reprezentatīvo aptauju datu analīzi).

Trešā nodaļa ir veltīta Latvijas ilgtspējīgas stratēģijas piemērotākā virziena noteikšanai ar hierarhiju analīzes metodi (*AHP, Analytic Hierarchy Process*) un analītiskā tīkla metodi (*ANP, Analytic Network Process*). Analīzes galvenais mērķis ir Latvijas gatavības un piemērotākā ilgtspējīgas attīstības virziena noteikšana – digitālā transformācija; sabiedrības vērtīborientācija; izglītības ilgtspēja; zaļais kurss (t. sk. bioekonomika, cirkulārā ekonomika); tautsaimniecības pārstrukturizācija; (ar apakšvirzieniem: reģionālās noslāpošanās mazināšana; darba tirgus iesaiste digitālo prasmju izaugsmē; mūžizglītības nozīmes popularizācija; sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana; klimata pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā). Neapšaubāmi, ka Latvijas ilgtspējai ir svarīgi visi šie virzieni, bet ekspertu viedokļu analīze parāda, kas tiek vērtēts augstāk un kas – ne tik augstu. Piemēram, par prioritāti tiek atzīta tautsaimniecības pārstrukturizācija, vienlaikus tikpat augstu nevērtējot klimata pārmaiņu adaptācijas ietekmi reģionu attīstībā. Tas palīdz novērtēt un virzīt procesus dažādos pārvaldības līmeņos, noteikt riskus un nepieciešamās izpratnes veidošanu.

Pielikumos lielākoties ir atspoguļotas projekta īstenošanas gaitā veiktās aktivitātes, stāstot par pētījumu rezultātiem plašākai sabiedrībai un sadarbojoties ar dažādām zinātniskajās atzīnās ieinteresētajām auditorijām, institūcijām visā Latvijā. Tā, piemēram, 2. pielikumā ir sniegts 5 reģionālo forumu – Zemgalē, Vidzemē, Latgalē, Kurzemē, Pierīgā – par digitalizācijas rīkiem uzņēmējdarbības atbalstam apskats. Spriežot pēc forumu auditoriju lielās intereses par tām acīmredzami jaunu informāciju, jāsecina, ka valstī nepieciešams daudz plašāk un intensīvāk izglītēt iedzīvotājus tehnoloģiju jautājumos, par 4. industriālās revolūcijas jeb Industrijas 4.0 objektīvi radītām vajadzībām izglītībā, darba tirgū, prasmju un kompetenču jomā, kā arī par zaļā kursa un aprites ekonomikas principiem.

Pielikumā 4 par LZA Ekonomikas institūta IV Starptautisko Ekonomikas forumu, kura organizēšanā un grupu darbā piedalījās «Interframe-LV» zinātnieki, ir iegūstama informācija, ka šī pasākuma laikā LZA prezidents Ivars Kalviņš, Igaunijas Zinātņu akadēmijas prezidents Tarmo Somere un Lietuvas Zinātņu akadēmijas prezidents Jūras Banis parakstīja sadarbības memorandu starp Baltijas valstu Zinātņu akadēmijām. Savukārt 6. pielikums vēstī par tādu nozīmīgu sasniegumu projektā «Inteframe-LV», kā 8 izstrādātiem promocijas darbiem projekta īstenošanas gaitā.

Izglītošana ilgtspējīgas attīstības jautājumos

Īpaši ir izceļama saistībā ar ilgtspējīgas attīstības mērķiem izvīrītā iniciatīva par izglītošanu ilgtspējīgas attīstības jautājumos (IIA), par kuru uzzināt vairāk ir iespējams monogrāfijas I nodaļā. Apmācības nepieciešamība ilgtspējas principos tika aktualizēta saskaņā ar «Globālo aptauju par ilgtspēju un IAM» (publicēta 2020. gadā), kas parādīja, ka izpratne par IAM ir diezgan zema visā pasaulē, t. sk. arī izglītības un zinātnes jomā. Netiek pietiekami

veikti pētījumi par pārmaiņu procesiem, un tas atspoguļojas arī tautsaimniecībā. Tāpēc tiek ieteikts zināšanas par IAM integrēt visos izglītības līmeņos, lai «iepotētu domāšanu par ilgtspēju».

Jāizmanto labā prakse, piemēram, Dienviddānijas universitāte 2020. gadā ir ieviesusi maģistra līmeņa studiju programmu saistībā ar visiem 17 IAM. Augstskolām ir jāsniedz absolventiem, nākamajiem valsts lēmumu pieņēmējiem, instrumenti un prasmes IAM īstenošanas vadībai. Uzskatām, ka «Interframe-LV» un šī monogrāfija ir vērsta uz Latvijas ilgtspēju IAM kontekstā. Tas būtu turpināms jaunu VPP projektos.

Latvija ir kļuvusi viedāka

Viedumu sabiedrībai ir devis ne tikai pēdējā laika straujo tehnoloģisko risinājumu vilnis, bet arī divu lielo pasauli satricinošo notikumu – pandēmijas un Krievijas Federācijas pretdemokrātijas un pretneatkarības kara Ukrainā – mācības. Viena no tām ir, ka jānovērtē demokrātiskas valsts esamība, neuzskatot to par pašsaprotamu vērtību, bet veltot pūliņus demokrātijas aizsardzībai un attīstībai. Šai tēmai plaša uzmanība ir veltīta VPP «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» citos projektos veiktajos pētījumos.

Otra svarīga mācība – Latvijas spēks ilgi pastāvēt ir rodams kopā ar pārējām ES dalībvalstīm un pasaules demokrātijām, īstenojot ilgtspējas mērķus un šajā procesā arī zinātniekiem gan pārņemot labo praksi, gan daloties ar savējo. Šobrīd visai izārdītajā ierastajā pasaules kārtībā jo īpaši ir nepieciešama līdzīgi domājošo pleca sajūta.

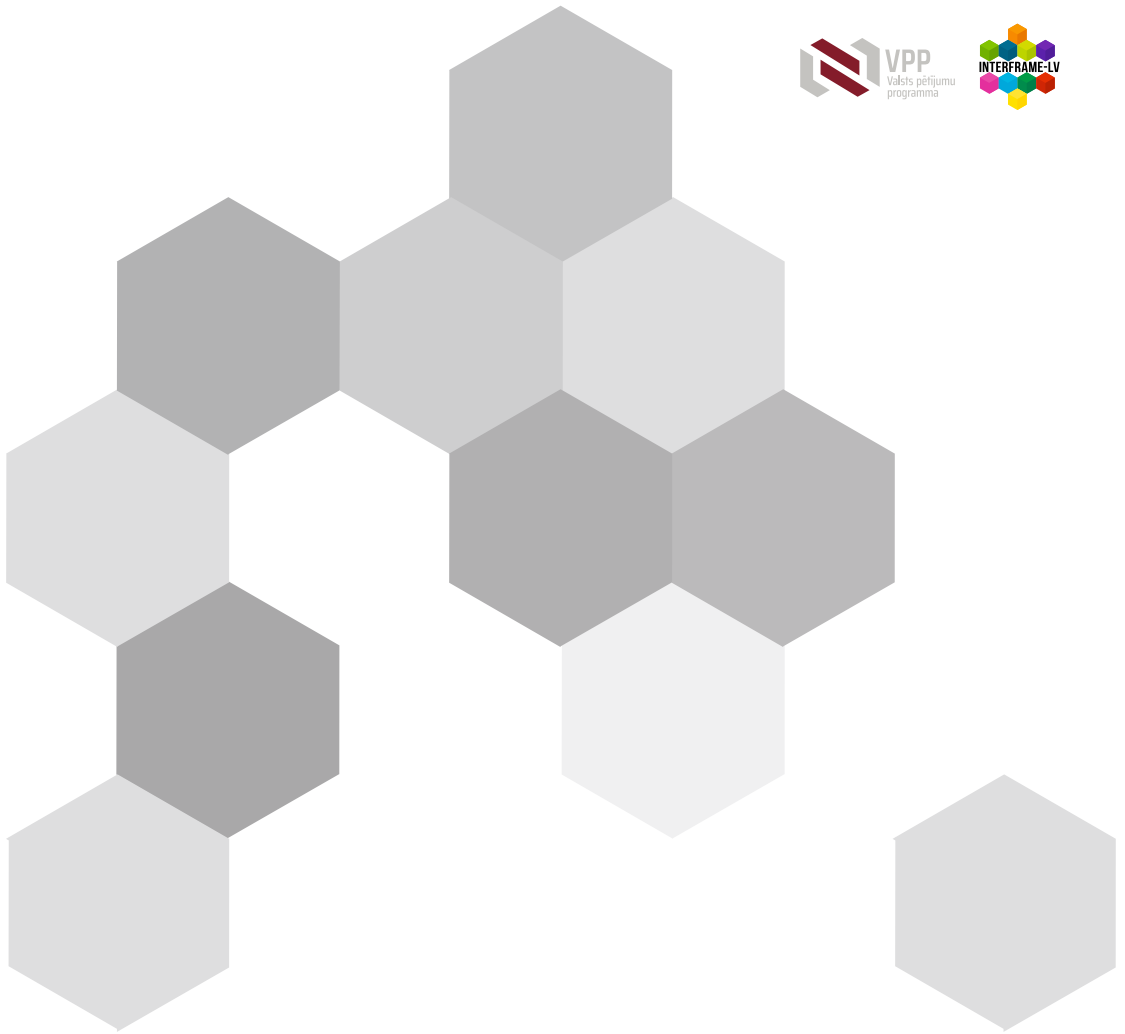

Nodaļa I

Ilgspējas politika

Nodaļā I ir sniegts kopsavilkums par ilgtspējas politikas īstenošanu pasaulē un Eiropā, akcentējot Baltijas jūras reģionu. Tiek analizēti Apvienoto Nāciju Organizācijas izvirzītie ekonomiskajā, sociālajā un vides dimensijā koncentrētie 17 ilgtspējīgas attīstības mērķi, Eiropas Savienības Ilgtspējīgas attīstības stratēģija, Baltijas jūras reģiona dalībvalstu ilgtspējas stratēģija savstarpējā mijiedarbē, un, galvenais, – kontekstā ar Covid-19 pandēmijas (kā «modinātājzvana») ieviestajām korekcijām un jaunāko politiku atveseļošanas un ilgtspējas sinerģijai, t. sk. zaļā un digitālā pārkārtošanās, aprites un digitālā ekonomika. Sniegts arī priekšstats par pārmaiņu instrumentos paredzētajiem un dalībvalstīm pieejamajiem finanšu resursiem, t. sk. pētniecībai un inovācijām. Uzsvērta izglītošana ilgtspējīgas attīstības jautājumos kā jauna pieeja izglītībā.

Ilgtspēja Eiropas un pasaules kontekstā

Eizens Eteris,
Ph. D., profesors,
pētnieks, Dānija

Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Ilgtspējīgas attīstības programma 2030 tika uzsākta 2015. gada beigās, un tai ir pakārtoti vairāki plāni, sākot no galējās nabadzības izskaušanas un miera nodrošināšanas visā pasaulē līdz sabiedrības labklājības vadlīniju izstrādei un veselīgas planētas nosargāšanai. Šī programma ietver 17 ilgtspējīgas attīstības mērķus (IAM), kuru sasniegšanai ir nepieciešams veikt sava veida fundamentālu esošo finanšu, ekonomisko un politisko sistēmu pārveidi, lai garantētu cilvēces progresu turpmākajos gados. Pasaules līderi atzinuši: lai sasniegtu IAM, visām valstīm ir jāvelta lielas pūles nepieciešamo pārmaiņu panākšanai, kas savukārt prasa milzīgu politisko gribu un vērienīgus sociālekonomiskos pasākumus. Līdz šim, t. i., vairāk nekā piecos gados, šie centieni ir bijuši diezgan nepietiekami, tādējādi apdraudot programmā izvirzīto esošajām un nākamajām paaudzēm svarīgo mērķu sasniegšanu. Covid-19 pandēmija kā bezprecedenta krīze vēl vairāk traucējusi sasniegt IAM, radot izteikti negatīvu ietekmi uz nodarbinātajiem, uzņēmumiem un valsts pārvaldi.

Kad 2015. gada beigās ANO Ģenerālā asambleja pieņēma IAM, kas jāsasniedz līdz 2030. gadam, šie mērķi bija plaši definēti, tajos, līdzās jau sākumā minētajam, ietverot arī nevienlīdzības ierobežošanu, klimata pārmaiņu mazināšanu, veselības aprūpes, gaisa un ūdens kvalitātes uzlabošanu u. c. Eiropas valstu progress attiecībā uz IAM sasniegšanu tiek uzraudzīts divkārši, t. i., to veic gan ES, gan dalībvalstu iestādes, tomēr pēc vairāk nekā pieciem gadiem šis process ne vien nav apmierinošs, bet dažu IAM gadījumā situācija pat pasliktinās. Sākotnēji izvēlētais «ātrais ceļš uz IAM sasniegšanu» līdz 2030. gadam prasa papildu pūles un enerģiju.

Jau pirms Covid-19 uzliesmojuma progress bija nevienmērīgs un vairākums jomu prasija nozīmīgākus ieguldījumus. Pandēmija pēkšņi apturēja daudzu IAM īstenošanu un dažos gadījumos pat pavērsa pretējā virzienā atsevišķus sasniegumus. Krīze ir skārusi visus iedzīvotāju slāņus, visas tautsaimniecības nozares un visas citas jomas pasaulē. Nav pārsteidzoši, ka tā

visvairāk ietekmē nabadzīgākos un neaizsargātākos cilvēkus visā pasaulē. Tā ir atsegusi skarbo un dziļo nevienlīdzību sabiedrībā un vēl vairāk izgaismo pastāvošās atšķirības valstīs un starp valstīm. Valdībām un uzņēmumiem vajadzētu mācīties no pandēmijas «modinātājzvana», lai formulētu, kāda veida pasākumi nepieciešamajām pārmaiņām ir jāisteno veselīgas, izturīgas un ilgtspējīgas pasaules veidošanai.

ANO publicētajā «Ziņojumā par ilgtspējīgas attīstības mērķu sasniegšanu 2020»¹ ir uzsvērti daži krasi negatīvi piemēri:

- sagaidāms, ka aptuveni 71 milj. cilvēku nonāks galējā nabadzībā, kas ir pirmais globālās nabadzības pieaugums kopš 1998. gada. Zaudēti ienākumi, ierobežota sociālā aizsardzība un cenu kāpums ietekmē pat iepriekš nodrošinātus cilvēkus;
- bezdarbs pandēmijas dēļ skar aptuveni 1,6 mljrd. jau tā neaizsargāto pelēkajā ekonomikā nodarbināto iedzīvotāju, kuru ienākumi samazināsies par 60 procentiem;
- skolu slēgšanas dēļ 90 % skolēnu visā pasaulē (1,57 mljrd.) nav gājuši uz skolu, un vairāk nekā 370 milj. bērnu nav tikuši pie skolas maltītēm, kas tiem ir svarīgas. Piekļuves datotiem un internetam trūkums mājās nozīmē to, ka daudzi nevar mācīties attālināti;
- aptuveni 70 valstis (viena trešdaļa no to kopējā skaita) 2020. gada martā un aprīlī ziņoja par mēreniem vai būtiskiem traucējumiem, vai vispār potēšanas pārtraukšanu bērniem.

Pastāvošās pretrunas

ANO deklarācijā «Mūsu pasaules pārveidošana: ilgtspējīgas attīstības programma 2030. gadam» (pieņemta 2015. gada septembrī, pēc divu gadu ilgas tās sabiedriskās apspriešanas) tika formulēti vairāki «mērķtiecīgi un stimulējoši» veicamie pasākumi «nākamajos piecpadsmit gados» šādās «ārkārtīga svarīguma jomās» ar šādām «prioritātēm»: *cilvēki, planēta, labklājība, miers un partnerība*.

Ar IAM īstenošanu saistītā ilgtspējīgas attīstības sasniegšana ir koncentrēts trīs dimensijās – *ekonomiskajā, sociālajā* un vides, tā sauktā līdzsvarotā un integrētā veidā. Ir svarīgi uzsvērt, ka izvirzīto 2030. gada termiņu pasaules līderi neuzskata par galamērķi: šajā laikposmā tiks radīti tikai «priekšnosacījumi ilgtspējīgai ekonomikas izaugsmei, kopīgai labklājībai un pienācīgam darbam visiem». Tādējādi IAM īstenošana tiek atzīta par ilgstošu procesu, nevis «pašmērķi».

IAM kalpo kā līdzeklis, ar ko var veidot vispārēju priekšstatu par ilgtspējīgu pasauli, jo tik daudzi IAM jau tiek «īstenoti», kopš ANO ziņojums «Mūsu kopējā nākotne» (Bruntlandes ziņojums) tika publicēts 1987. gadā! Bet, kā redzams ANO programmā 2030. gadam, arvien svarīgākas kļūst cilvēku sociālekonomiskās vajadzības, kam seko dabas un vides aizsardzība. Tas padara visu IAM koncepciju par cilvēkcentrētu, nevis balstītu metodoloģiski pareizākā pieejā, kas vērsta tikai uz dabas un vides aizsardzību.

Šī paradigma liek cilvēkiem domāt par «piesardzīgu un atbildīgu» attieksmi pret dabu (kam ir jābūt primārai saistībā ar cilvēka izdzīvošanu) pretstatā visām dabu pārveidojošām antropogēnām darbībām (kas ir sekundāras). Tātad abas attieksmes ir atkarīgas no uzņēmumu peļņas un cilvēku labklājības, un pēdējā atrodas nepārtrauktā attīstībā.

IAM tāpēc pašlaik izskatās kā lieliska «izdzīvošanas ķēde», bet lai tas īstenotos, visiem tajā iesaistītajiem, t. i., nodarbinātajiem un uzņēmumiem, valdībām un politiķiem, ir vienprātīgi jāaizsargā veselīga sabiedrība un vide – jāveido saikne starp tām, kas ir sarežģīti. Vienlaikus

¹ ANO «Ziņojums par ilgtspējīgas attīstības mērķu sasniegšanu 2020», publicēts 2020. gada jūnijā vietnē: <https://www.un.org/development/desa/publications/publication/sustainable-development-goals-report-2020>

IAM nav jāuzskata par jaunu «sociālo izgudrojumu» – tā drīzāk ir neatliekama nepieciešamība cilvēcei, lai tā spētu izdzīvot uz Zemes. Šajā sakarā plaši jāīsteno attiecīga izglītības politika, lai rādītu sabiedrībai un lēmumu pieņēmējiem pareizo ceļu pareizajā virzienā.

Iepriekšminēto jautājumu informatīvie un analītiskie aspekti ir pamats tam, lai izveidotu visaptverošu mūsdienu izaugsmes modeļu sistēmu un kalibrētu īstenojamo politiku trīs galvenajos virzienos, kas, iespējams, nosaka starpnozaru lēmumu pieņemšanas iespējas gan pasaules, gan valstu līmenī attiecībā uz: a) nodarbinātajiem, to darba prasmēm un darba tirgu kopumā; b) visām tautsaimniecības nozarēm un uzņēmēju sabiedrību; un c) valsts pārvaldi, kas ietver īstenojamo politiku tādās jomās kā ekonomika, kultūra, nacionālisms, reliģija, vērtības u. c. Šie starpnozaru dalībnieki lieliski apzinās, ka pāreja uz ilgtspējīgas attīstības mērķiem dažādos sociālekonomiskajos modeļos darbojas atšķirīgi, lai gan «vienojošie faktori» jau ir noteikti ANO programmā 2030. gadam, un tie ir: sociālie, ekonomiskie un vides faktori. Tikai pateicoties šādai faktoru kombinācijai, pašreizējā paaudze var gūt visaptverošu priekšstatu par nepieciešamajiem pasākumiem, kas jāīsteno, lai sasniegtu dzīvotspējīgu un ilgtspējīgu nākotni.

Kļūst saprotams, ka, īstenojot IAM, rodas divi pretrunīgi jautājumi: pirmkārt, vai tiešām šie mērķi ir tehniski un finansiāli īstenojami, un, otrkārt, vai IAM ir iespējams sasniegt pašreizējos pēcpandēmijas apstākļos. Piemēram, no 17 IAM tikai divi mērķi (izskaust novēršamos nāves gadījumus jaundzimušo vidū un bērnu uzņemšana sākumskolās) bija gandrīz sasniegti pirmspandēmijas periodā².

IAM un pandēmijas problēmas

Covid-19 pandēmija ir neatgriezeniski izmainījusi dažus IAM pamatā esošos pieņēmumus. Kad 2015. gadā tika izvirzīti šie mērķi, pasaules ekonomika bija augšupejoša, ar pietiekamu ekonomisko izaugsmi un starptautisko sadarbību. Attiecībā uz pedējo tika formulēti divi citi būtiski globāli izaicinājumi: kā mazināt negatīvo ietekmi uz klimatu (kas noveda pie Parīzes klimata vienošanās) un digitālo tehnoloģiju jeb ceturto industriālo revolūcija – abi izaicinājumi būtiski daudz IAM mērķu sasniegšanā.

Apstākļos, kad «pasaule grīļojas» no koronavīrusa pandēmijas un atrodas uz depresijas sliekšņa, kas notiek apmēram vienreiz gadsimtā, valdības daudz mazāk sadarbojas, un ir atlikta svarīga starptautiskas programmas klimata, bioloģiskās daudzveidības, dabas un vides aizsardzības jomā.

Saskaņā ar ANO zinātnes padomnieku grupas priekšlikumiem 17 IAM un 169 ar tiem saistītie apakšmērķi būtu jāpārdaļa atbilstoši sešām izšķirīgākajām jomām: 1. cilvēku labklājība (kas ietvertu nabadzības izskaušanu un veselības un izglītības uzlabošanu); 2. ilgtspējīga ekonomika; 3. piekļuve pārtikai un uzturam; 4. piekļuve energoresursiem un dekarbonizācija; 5. pilsētu attīstība; 6. tā sauktā globālā koplietošanas telpa attiecībā uz vidi (apvienojot bioloģisko daudzveidību un klimata pārmaiņas).

Daži citi eksperti iedala IAM īstenošanas procesu vēl sešos variantos, ko sauc par «transformācijām»: izglītība, dzimums un nevienlīdzība; veselība, labklājība un demogrāfija; energo- nozares dekarbonizācija un ilgtspējīga rūpniecība; ilgtspējīga pārtika, zeme, ūdens un okeāni; ilgtspējīgas pilsētas un sabiedrības; digitālā revolūcija ilgtspējīgai attīstībai³.

Pasaules sabiedrībā ir apstiprinājušās nelabvēlīgās aizdomas: koronavīrusa pandēmija ir padarījusi ilgtspējīgas attīstības mērķus «neīstenojamus» noteiktajā laika posmā. Lielākā daļa

² Vairāk informācijas ir pieejams žurnālā «Nature»: <https://www.nature.com/articles/d41586-020-02002-3>

³ Vairāk informācijas ir pieejams žurnālā «Nature»: <https://www.nature.com/articles/d41586-020-02002-3>

izvirzīto mērķu līdz 2030. gadam – izbeigt nabadzību, aizsargāt vidi un veicināt labklājību – jau ir novirzījušies no sākotnējā ceļa, un panāktais nelielais progress ir apstājies.

Valdību pārstāvji 2020. gada jūnijā piedalījās virtuālajā ANO sanāksmē, lai izlemtu, kā vislabāk sasniegt IAM. Gan ANO, gan citi pētnieki apšaubā to, ka šie mērķi ir piemēroti pēcpandēmijas periodā. Tomēr ambīcijas attiecībā uz mērķiem ir tikpat svarīgas kā agrāk, un ir nepieciešama jauna domāšana, lai rastu vislabākos veidus, kā šos mērķus sasniegt.

Valdības visā pasaulē saskaras ar bezprecedenta izaicinājumiem: jau pirms pandēmijas tiek meklētas idejas, lai rastu veidus, kā padarīt šos mērķus īstenojamākus. Viena no prioritātēm ir atdalīt IAM no ekonomiskās izaugsmes mērķiem: tas nenozīmē, ka izaugsme nav sasniedzama (vismaz pārskatāmā nākotnē), bet ir pierādījumi tam, ka gūtie labumi no izaugsmes netiek sadalīti taisnīgi un ka tādējādi tiek atbalstītas nevēlamas parādības un radīti nelabvēlīgi stimuli politikas īstenošanai. Piemēram, 2015. gadā ANO dalībvalstis subsidēja fosilā kurināmā rūpniecību aptuveni 5 triljonu USD apmērā, kas pēdējos desmit gados varētu būt nemainīgs rādītājs. Tieši šī nozare ir viens no galvenajiem nelabvēlīgo klimata pārmaiņu un neilgtspējīgas izaugsmes cēloņiem. Šos milzīgos finanšu resursus būtu lietderīgāk ieguldīt IAM īstenošanā, nevis pilnīgi otrādi – to īstenošanas apdraudēšanā.

Eksperti iesaka vēl vienu ideju, t. i., «IAM pārkalibrēšanu» – īpaši pašreizējā pēcpandēmijas periodā, tādējādi uzsvērot nepieciešamību mainīt pieejas mērķu sekmīgākai īstenošanai. Līdz ar pārmaiņām mūsdienu valsts pārvaldē, ko ietekmē pandēmija, ir sagaidāms, ka radikāli mainot esošo ekonomisko politiku, būs nepieciešams veikt tādas pašas darbības, īstenojot IAM, lai, piemēram, risinātu nabadzības un nevienlīdzības, veselības, izglītības, bioloģiskās daudzveidības un klimata problēmas⁴.

1.1. Eiropas pieejas ilgtspējai: jaunas tendences ekonomiskajā politikā

Priekšvēsture un koncepcija

Ilgtspējīga attīstība ir bijusi Eiropas pamatideja vismaz pēdējās divās desmitgadēs. Turklāt šī koncepcija ir iekļauta ES pamatlikumā (Līguma par Eiropas Savienību 3. pants): ES «... veicina mieru, drošību, Zemes ilgtspējīgu attīstību, solidaritāti un savstarpēju cieņu starp tautām, brīvu un godīgu tirdzniecību, nabadzības izskaušanu un cilvēktiesību aizsardzību...».

Kopš 2005. gada ES statistikas dienests Eurostat regulāri sagatavo uzraudzības pārskatus par ES ilgtspējīgas attīstības stratēģiju (ES IAS), balstoties uz ES ilgtspējīgas attīstības rādītāju kopumu. ES IAS sākotnējo versiju Eiropadome pieņēma 2001. gada jūnijā un pēc tam atjaunoja 2006. gadā – ilgtspējīgu attīstības mērķu sasniegšanas progresu noteikšanai. Eurostat arī uzraudzīja stratēģiju «Eiropa 2020» (gudra, ilgtspējīga un iekļaujoša izaugsme). Specifiskāka un fundamentālāka IAM uzraudzība Eiropā tika uzsākta 2017. gadā⁵.

ANO 193 dalībvalstis ir globāli vienojušās par ilgtspējīgas attīstības mērķiem, un ES iestādes un dalībvalstis tos ir vairākkārt apstiprinājušas kā Eiropas vērtību neatņemamu daļu. Pamatojoties uz IAM, visas valstis tiek aicinātas sasaistīt ekonomisko labklājību ar sociālo iekļaušanos un vides ilgtspēju. IAM ir cieši saistīti ar 2015. gadā panākto Parīzes klimata vienošanos (kas ir tieši iekļauts 13. IAM). Klimata pakotne jāskata kopā ar IAM: pēdējie ir orientēti

⁴ Vairāk informācijas ir pieejams žurnālā «Nature»: <https://www.nature.com/articles/d41586-020-02002-3>

⁵ Eiropas Savienības Padome (2006), ES ilgtspējīgas attīstības stratēģijas (ES IAS) pārskats, Atjaunotā stratēģija, 10917/06; Eiropas Komisija, Eiropa 2020: gudra, ilgtspējīga un iekļaujoša izaugsmes stratēģija, COM (2010); Eiropas Komisija (2016) «Nākamie soļi ilgtspējīgai Eiropas nākotnei: Eiropas rīcība ilgtspējai», COM (2016) 739.

uz 2030. gadu, bet pirmā – uz klimata neitralitāti, kas jāsasniedz līdz 2050. gadam, gūstot ievērojamus panākumus jau līdz 2030. gadam. Bioloģiskās daudzveidības mērķus bija paredzēts atjaunināt 2020. gadā.

Īpašās ES lietojamās pieejas

Lai īstenotu ES IAM stratēģiju tās dalībvalstīs, ir jālieto vismaz trīs īpašās pieejas. **Pirmkārt**, risināt problēmas, kas rodas IAM īstenošanas laikā, t. i., Eiropas zaļā kursa realizēšana tādās jomās kā enerģētikas nozares dekarbonizācija, aprites ekonomika, ilgtspējīga zemes izmantošana un pārtikas sistēmas, ilgtspējas skaidrošana sabiedrībai un inovāciju veicināšana, kā arī digitālo tehnoloģiju potenciāla izmantošana ilgtspējīgai izaugsmei. Visām galvenajām Eiropas iestādēm, tostarp Eiropas Parlamentam un Eiropadomei, ir aktīvi jāiesaistās šo stratēģiju īstenošanas plānošanā dalībvalstīs, jo, lai veiksmīgi to īstenotu, ir nepieciešama aktīva ES politika, tostarp Eiropas pusgads (politiku koordinācijas cikls) un daudzgadu finanšu shēma (DFS) 2021.–2027. gadam, kas ir saskaņoti ar IAM.

Otrkārt, kā uzsvērts ES IAM ziņojumā par 2019. gadu, dalībvalstīs jau ir redzamas lielas negatīvas sekas, kas ietver neilgtspējīgus patēriņa un ražošanas modeļus, ekonomiskās bāzes samazināšanos un peļņas slēpšanu negodīgas nodokļu konkurences un banku necaurskatāmības dēļ u. c. Tāpēc ES būtu jārada piemērs un jānovērš šīs negatīvās sekas, kā arī jāspēr pozitīvi soļi, piemēram, jāsniedz oficiāla palīdzība attīstības jomā vai jāveicina ilgtspējīga tehnoloģiju ieviešana.

Treškārt, ES ir aktīvāk jāiesaistās starptautiskajā diplomātijā, lai veicinātu IAM īstenošanu, daudzpusīgu līgumu slēgšanu un aizstāvētu Eiropas vērtības. Jo īpaši ES var būt izšķirīga loma daudzpusējās sarunās un konvencijās par vidi, tostarp klimata un bioloģiskās daudzveidības jautājumos, izmantojot IAM kā svarīgu instrumentu, lai kārtotu ES starptautiskās attiecības ar ār pasauli, kas ir Eiropas Savienības ekskluzīvā atbildības joma⁶.

Konkurences ilgtspēja vienmēr ir bijusi Eiropas sociāli orientētās tirgus ekonomikas pamatā, un tuvākajā nākotnē tā paliks par tās pamatprincipu. Pāreja uz ilgtspējīgu ekonomisko modeli, ko nodrošina digitālās un tīrās tehnoloģijas, var padarīt Eiropas valstis par pārmaiņu līderi pasaulē. Līderība vides aizsardzības jomā un spēcīga, inovatīva rūpnieciskā bāze ir jāuzskata par vienas monētas divām pusēm, dodot ES kā pirmrindniekam konkurētspējas priekšrocības. Svarīgi panākumu priekšnoteikumi ir stabila dalībvalstu ekonomika, kas ļauj īstenot politiku, kura vērsta uz ilgtermiņa ilgtspējīgu izaugsmi, un tainīga pāreja attiecībā uz visvairāk ietekmētajām transformācijām kļūst par ES ilgtspējas ietvara galvenajiem fokusa punktiem.

Progresīvās izaugsmes pamatā liktas četras ES un tās dalībvalstu ekonomiskās politikas pamatdimensijas: vides aizsardzība, ilgtspējīga ražošana, tainīgums un makroekonomiskā stabilitāte. Šīs pamatdimensijas ir cieši savstarpēji saistītas un papildina cita citu, un uz tām būtu jābalstās strukturālajām reformām, kā arī investīciju un atbildīgai fiskālai politikai visās dalībvalstīs. Vienlaikus šiem galvenajiem faktoriem ir izšķirīga nozīme IAM īstenošanā: piemēram, IAM apakšmērķu integrēšana Eiropas pusgadā, īpašu uzmanību pievēršot ekonomikas un nodarbinātības aspektiem, sniedz unikālu iespēju cilvēkus, to veselību un globālo līdzsvaru izvirzīt sociālekonomiskās politikas centrā. Mūsdienu ģeopolitiskajā kontekstā IAM izvirzīšana ES politikas veidošanas un darbības centrā ir arī spēcīgs vēstījums par Eiropas apņemšanos nodrošināt ilgtspēju.

⁶ Visi attiecīgie dati ir pieejami vietnē: www.sdgindex.org/EU

Ilgtspējīga attīstība Eiropā nozīmē, ka pašreizējās paaudzes vajadzības ir jāapmierina, neapdraudot nākamo paaudžu spēju apmierināt savas vajadzības. Tas ir Līgumā noteiktais visaptverošais Eiropas Savienības mērķis, kas regulē visas ES politikas un darbības. Tā nodrošinātu Zemes spēju saglabāt dzīvību uz tās visā daudzveidībā, un tam pamatā ir demokrātijas, dzimumu līdztiesības, solidaritātes, tiesiskuma un pamattiesību, tostarp brīvības un vienlīdzīgu iespēju visiem, principi. Mērķis ir nepārtraukti uzlabot dzīves kvalitāti un labklājību uz Zemes esošajām un nākamajām paaudzēm. Šādā ziņā ilgtspējība nodrošina dinamisku ekonomiku ar pilnu nodarbinātību un augstu izglītības līmeni, veselības aizsardzību, sociālo un teritoriālo kohēziju un vides aizsardzību mierīgā un drošā pasaulē, ievērojot kultūras daudzveidību.

Pirmo ES Ilgtspējīgas attīstības stratēģiju Eiropadome pieņēma Gēteborgā, Zviedrijā, 2001. gadā. EP to papildināja ar ārējo dimensiju 2002. gadā Barselonā, ņemot vērā pasaules augstākā līmeņa sanākumi par ilgtspējīgu attīstību, kas notika 2002. gadā Johannesburgā. Tomēr tajā laikā bija novērojamas vairākas negatīvas un neilgtspējīgas tendences saistībā ar klimata pārmaiņām un enerģijas izmantošanu, draudiem sabiedrības veselībai, nabadzību un sociālo atstumtību, demogrāfisko spiedienu un sabiedrības novecošanu, dabas resursu pārvaldību, bioloģiskās daudzveidības samazināšanos, zemes izmantošanu un transportu. Ņemot vērā jaunus izaicinājumus, šīs negatīvās tendences radīja nepieciešamību veikt noteiktas īstermiņa darbības un saglabāt perspektīvas ilgtspējas nodrošināšanai. Galvenais izaicinājums bija pakāpeniski mainīt esošos neilgtspējīgos patēriņa un ražošanas modeļus, kā arī neintegrēto pieeju īstenotajai ekonomiskajai politikai un lēmumu pieņemšanai.

Sākotnēji Eiropas Komisija mudināja dalībvalstis apsvērt iespēju izveidot un stiprināt visaptverošas daudznozaru nacionālās padomdevēju padomes ilgtspējīgas attīstības jautājumus, lai tādējādi stimulētu un rosinātu uz faktiem balstītas debates, kā arī palīdzētu nacionālajām valdībām sagatavot nacionālās stratēģijas un progresa pārskatus. Šo nacionālo padomju ilgtspējīgas attīstības jautājumos uzdevums būtu palielināt nacionālās zinātnes, pētniecības un plašākas pilsoniskās sabiedrības iesaisti ilgtspējīgas attīstības jautājumu risināšanā, vienlaikus veicinot dažādu nozaru politiku sasaisti, kā arī izmantojot Eiropas Vides un ilgtspējīgas attīstības konsultatīvās padomes (EEAC) tīklu⁷.

IAM mūsdienu ekonomiskajā politikā

Eiropas Savienības plānošanas process galvenokārt balstās uz Eiropas Komisijas politikajām prioritātēm, ko pieņem tās katram piecu gadu pilnvaru termiņam, un pēdējais termiņš sākās 2019. gada beigās, un tajā tika iekļauti vairāki prioritāri jautājumi, kas attiecas uz ilgtspēju.

Tāpat kā iepriekšējā Komisijas pilnvaru termiņā no 2013. gada, kad digitālie jautājumi (kā ekonomisks un sociāls jautājums) ir prioritāte, šajā Komisijas termiņā ilgtspējas koncepcija ir iekļauta ES politiskajās prioritātēs.

Šoreiz īstenotā ilgtspējas pieeja (līdzās digitālajai stratēģijai) tomēr ir raksturojama gan kā sarežģīta, gan kā visaptveroša, t. i., tā ir iestrādāta tā sauktajā zaļajā kursā, kura nolūks ir «padarīt ES ekonomiku ilgtspējīgu», jo vīzija par jauno izaugsmes stratēģiju ir «pārveidot Savienību par mūsdienīgu, resursu ziņā efektīvu un konkurētspējīgu ekonomiku»⁸. ES 2020. gada martā pieņēma «Aprites ekonomikas rīcības plānu»⁹.

⁷ Eiropadome, 2006. gada jūnijā pieņemtā deklarācija: ES Ilgtspējīgas attīstības stratēģijas (ES IAS) pārskats – Atjaunotā stratēģija, COM -10917/06.

⁸ Avots: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

⁹ Skat.: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_20_437

Starp Eiropas zaļā kursa sastāvdaļām ir vairāki svarīgi elementi: piem., līdz 2050. gadam panākt, ka ES ir nulles emisiju (tā sauktais klimata neitrāls) reģions, efektīvi izmantot resursus un atdalīt dalībvalstu ekonomisko izaugsmi no ekstsensīvas resursu patērišanas (lai virzītos uz ekoloģiski tīru un aprites ekonomiku), kā arī atjaunot bioloģisko daudzveidību un samazināt piesārņojumu.

Lai tas tiktu sasniegts, dalībvalstīm ir jāīsteno stingri pasākumi gandrīz visās ekonomikas nozarēs, tostarp jānodrošina videi draudzīgu tehnoloģiju izstrāde un ieviešana, atbalsts inovatīvām rūpniecības un citām nozarēm, perspektīvu programmu izstrāde tīriem un veselīgākiem sabiedriskā un privātā transporta veidiem, enerģētikas nozaru dekarbonizācija, energoefektīvāka būvniecības nozare un Eiropas vides standartu uzlabošana sadarbībā ar pasaules partneriem.

Lai sasniegtu šo mērķi dalībvalstīs, pārejot uz zaļo ekonomiku, ir nepieciešams finansiāls atbalsts un tehniskā palīdzība. Šos pasākumus sauc par Taisnīgas pārejas mehānismu (TPM), kam 2021.–2027. gadā tiek koncentrēti aptuveni 100 mljrd. EUR zaļā kursa īstenošanai dalībvalstīs. TPM ir paredzēts, lai risinātu sociālās un ekonomiskās problēmas pārejas periodā, fokusējoties uz reģioniem, nozarēm un nodarbinātajiem, kas saskaras ar vislielākajām grūtībām¹⁰.

Taisnīgās pārejas mehānisma pamatā ir trīs pīlāri: a) jauns «taisnīgas pārejas fonds» (40 mljrd. EUR apmērā, kas nodrošinātu ieguldījumus vismaz 89–107 mljrd. EUR apmērā); b) *InvestEU* pārejas shēma (kuras mērķis ir mobilizēt ieguldījumus aptuveni 30 mljrd. EUR apmērā); un c) ir paredzams, ka Eiropas Investīciju bankas aizdevumu mehānismā, kas sastāv no aizdevumiem 10 mljrd. EUR, kuri nodrošināti ar 1,5 mljrd. EUR no ES budžeta, tiks veikti ieguldījumi 30 mljrd. EUR apmērā¹¹.

Apspriežoties ar Eiropas Komisiju, dalībvalstīm ir jānosaka savas «taisnīgās pārejas teritorijas», un katrai «teritorijai» jānosaka problēmas un iespējamie risinājumi, norādot mērķus un apakšmērķus, kas jāsasniedz līdz 2030. gadam. Turklāt dalībvalstīm ir jāizstrādā nacionālie plāni, norādot veicamās aktivitātes un lēmumu pieņemšanas mehānismus. Pēc šo plānu apstiprinājuma ES līmenī, tiem paredzētais finansējums tiktu saņemts no minētā ES Taisnīgās pārejas mehānisma.

Nacionālajos plānos ir jānorāda arī veidi, kā vislabāk risināt ilgtspējīgas izaugsmes sociālos, ekonomiskos un vides jautājumus. Īpaši ir jāprecizē trīs plāna elementi.

1. **Pilsoņi un plašāka sabiedrība:** veicināt nodarbinātību jaunajās ekonomikā nozarēs, piedāvājot iespējas pārkvalificēties; uzlabot mājokļu energoefektivitāti; veikt ieguldījumus un nodrošināt optimālu enerģijas apgādi un atvieglot piekļuvi tīriem un drošiem enerģijas avotiem.
2. **Uzņēmējdarbība:** veicināt pāreju uz tehnoloģijām ar zemu oglekļa dioksīda emisiju līmeni, veicot klimatam nekaitīgus ieguldījumus darbavietās un darbinieku prasmēs; radīt pievilcīgus apstākļus visa veida ieguldītājiem (valsts, privātajiem un ārvalstu), atvieglot piekļuvi aizdevumiem un finansēm; atvieglot MVU un jaunuzņēmumu izveidi un darbību, kā arī ieguldīt jaunās ar pētniecību un inovācijām saistītās aktivitātēs.
3. **Valsts pārvaldība:** atbalstīt nacionālos plānus pārejai uz ekonomiku ar zemu oglekļa dioksīda emisiju līmeni un klimatneitrālu ekonomiku; radīt jaunas darbavietas zaļajā ekonomikā; ieguldīt ilgtspējīgā sabiedriskajā transportā; ieguldīt atjaunīgajos energoresursos; uzlabot digitālo savienojamību; aizdevumu pieejamība vietējām un reģionālajām

¹⁰ https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/just-transition-mechanism_en

¹¹ Avots: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/just-transition-mechanism_en

pašvaldībām; un uzlabot enerģētikas infrastruktūru, centralizētās siltumapgādes un transporta tīklus¹².

ES politikas pasākumu ir diezgan daudz, un tie koncentrējas uz tādām jomām kā: ekosistēmu un bioloģiskās daudzveidības aizsardzība, ilgtspējīgākas pārtikas ražošanas un patēriņa sistēmas nodrošināšana, ilgtspējīga lauksaimniecība un stabilas lauku teritorijas; tīra enerģija; ilgtspējīga rūpniecība ar efektīvākiem ražošanas cikliem; videi draudzīgāka būvniecības nozare; ilgtspējīgu transportlīdzekļu izmantošana; efektīvi pasākumi, kas ļauj strauji samazināt piesārņojumu, un atbilstošas klimata darbības, lai ES līdz 2050. gadam sasniegtu klimata neitralitāti.

Sniedzot politiskus norādījumus, ES iestādes ir paredzējušas praktiskas iespējas, lai veicinātu ilgtspējīgu ekonomiku dalībvalstīs. Daži svarīgi piemēri.¹³

- **Polija** (jaunu ekonomisko iespēju radīšana bijušajās kalnrūpniecības pilsētās): pārveidojot bijušo ogļraktuvi Katovicē par kultūras zonu, kas tagad sastāv no muzeja, kongresu centra un jaunas koncertzāles, un radot iespējas būvniecības, tūrisma, kultūras un pārtikas pakalpojumu nozarēs.
- **Lietuva** (palīdzība iedzīvotājiem un uzņēmumiem samazināt CO2 emisijas un samazināt rēķinus par patērēto enerģiju): saules paneļu uzstādīšana privātmājās; daudzdzīvokļu māju renovācija; investīcijas energoefektivitātē rūpniecības uzņēmumos.
- **Itālija, Spānija un Rumānija** (ieguldījumi jaunās videi draudzīgās tehnoloģijās; kaitīgu dzesējošo vielu aizstāšana komerciālajos ledusskapjos ar oglekļa dioksīdu): samazinātas siltumnīcefekta gāzu emisijas; paaugstināta iekārtu energoefektivitāte par vismaz 10 %; samazinātas uzstādīšanas un apkopes pakalpojumu cenas.
- **Čehija** (strādnieku no ogļu rūpniecības reģioniem pārkvalifikācija): metināšanas apmācības nodrošināšana; apmācība rīkoties ar mašīnām, piemēram, autokrāvējiem; palīdzība nodarbinātajiem iegūt mazo un lielo kravas automašīnu vadītāja apliecību.
- **Polija un Itālija** (transportlīdzekļu svara uz ceļa samazināšana, nomainot smagākus automašīnu ražošanas materiālus ar vieglākām, atjaunojamām daļām): 30 000 jaunu automašīnu, kas jāaprīko ar šīm jaunajām daļām; jaunie automobiļi emitēs par 8 % mazāk oglekļa dioksīda.

Ilgtspējīguma rādītāju noteikšana

Attiecībā uz svarīgākajiem parametriem, kas parāda dalībvalstu sniegumu ilgtspējīgas pārejas posmā (vides aspektā), Komisija iesaka valsts pārvaldībā iekļaut šādus faktoros¹⁴:

- sadzīves atkritumu radīšana un pārstrāde, izmantojot atkritumu hierarhiju, kas kalpotu par netiešu rādītāju aprites ekonomikas attīstībai;
- dabas aizsardzība – parastu putnu populācija, kas kalpotu par netiešu rādītāju plaša mēroga spiedienam uz ekosistēmām un tīras vides ietekmei uz dzīves kvalitāti;
- gaisa piesārņojums pilsētās;
- ūdens kvalitāte, ko atspoguļo ūdens resursu īpatsvars labā ekoloģiskā stāvoklī vai ar labu potenciālu;
- pareizu lēmumu pieņemšana un finanšu pārvaldība, ko parāda tā maksājumu daļa, kas pakļauta nepareizas pārvaldības riskam salīdzinājumā ar kopējiem maksājumiem.

¹² Avots: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/actions-being-taken-eu/just-transition-mechanism_en

¹³ Avots: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en#policy-areas

¹⁴ Avots: lēmums Nr. 1386/2013/ES par «Vides rīcības programmu līdz 2020. gadam – dzīvo labi, ievērojot mūsu planētas iespējas».

1.2. ES Zaļais kurss un pāreja uz aprites ekonomiku

Straujais progress ekonomikas pārejā no lineārā uz aprites modeli ir viens no vissvarīgākajiem ieguldījumiem, ko ES var sniegt, lai saglabātu darbavietas un nodrošinātu izaugsmi, kā arī īstenotu Komisijas ekonomikas transformācijas un konkurētspējas paaugstināšanas programmu. ES ir divi galvenie instrumenti pārejas uz ilgtspējīgu attīstību īstenošanai: 1) zaļā kursa pakotne un 2) transformācija, virzoties uz aprites ekonomiku.

Eiropas Atveseļošanas un noturības mehānisms (ANM, *RRF – Recovery and Resilience Facility*) ir galvenais atbalsta resurss **zaļās pārkārtošanās** nodrošināšanai dalībvalstīs. Sakarā ar to, ka ES līderi apņēmušies līdz 2050. gadam panākt reģiona klimata neitralitāti, vienlaikus līdz 2030. gadam ievērojami samazinot siltumnīcefektu izraisošo gāzu emisijas, arī dalībvalstis prioritāri nosaka piemērotas reformas un ieguldījumus, lai veicinātu pāreju uz klimatu neietekmējošu, zemu oglekļa emisiju ekonomiku. Lai izpildītu Eiropadomes apņemšanos sasniegt klimata vispārējo izmešu samazināšanas mērķi – 30 %, izmantojot gan daudzgadu finanšu shēmu, gan instrumentu «Nākamās paaudzes ES» (*Next Generation EU*), katrā atveseļošanas un noturības plānā jāvelta klimatam vismaz 37 % no kopējiem izdevumiem. Svarīgs ir arī progress citu vides mērķu sasniegšanā saskaņā ar Eiropas zaļo kursu.

Komisija ierosina dalībvalstīm izstrādāt perspektīvus investīciju un reformu plānus, kuru mērķis ir, piemēram, paātrināt atjaunīgo energoresursu ieguvu un izmantošanu, uzlabot sabiedrisko un privāto ēku energoefektivitāti un resursu izmantošanu, paātrināt ilgtspējīga, pieejama un gudra transporta izmantošanu. Visām reformām un ieguldījumiem, kas paredzēti atveseļošanas un noturības plānos, jābalstās uz «nekaitēšanas» principu – tie nedrīkst traucēt klimata un vides mērķu sasniegšanu. Turklāt dalībvalstīm jānodrošina sociāli taisnīga pāreja uz zaļo kursu, kas jo īpaši nozīmē to, ka dalībvalstu atveseļošanas un noturības plāniem ir jābūt pilnībā saskaņotiem ar taisnīgajiem teritoriālajiem pārejas plāniem atbilstoši Taisnīgās pārejas mehānismam.

Komisija izvērtē katras dalībvalsts nacionālos enerģētikas un klimata plānus. Latvija ir izstrādājusi Nacionālo enerģētikas un klimata plānu 2021.–2030. gadam, kurā ir noteikti Latvijas mērķi un to izpildes pasākumi šādās nozarēs vai darbībās – siltumnīcefekta gāzu emisiju samazinājums un oglekļa dioksīda piesaistes palielinājums, atjaunīgo energoresursu īpatsvara palielinājums, energoefektivitātes uzlabošana, enerģētiskās drošības nodrošināšana, enerģijas tirgu infrastruktūras uzturēšana un uzlabošana, kā arī inovāciju, pētniecības un konkurētspējas uzlabošana¹⁵.

Abi dokumenti, t. i., par Eiropas zaļo kursu un jauno ES rūpniecības stratēģiju, nodrošina pamatu piekļuvei ES finansējumam stratēģiskajos virzienos, lai zaļā pārkārtošanās noritētu veiksmīgi. Komisijas piedāvātajās idejās attiecībā uz dalībvalstu atveseļošanas plāniem ir stratēģiski uzsvērts videi draudzīgāks, digitālāks un elastīgāks ceļš. Tāpēc dalībvalstīm ir jācenšas stratēģiski attīstīt savu autonomiju un dažādot izejvielu piegādi¹⁶.

Pāreja uz konkurētspējīgu aprites ekonomiku ir jauna Eiropas biznesa programma dalībvalstīm, lai izstrādātu vērienīgas pieejas aprites ekonomikas problēmu risināšanai, un mūsdienīgu stimulu ir turpinājums Komisijas izstrādātajiem rīcības plāniem, kas tika iesniegti 2015. gada beigās. Jaunās iniciatīvas ir sagatavojuši četru komisāru komanda šādās tematiskajās jomās: a) likumdošana, attiecības starp iestādēm un pamattiesības; b) nodarbinātība, darbavietas, ieguldījumi izaugsmē un konkurētspēja; c) vide, jūrlietas un zivsaimniecība; un d) iekšējais tirgus, rūpniecība, uzņēmējdarbība un MVU. Šāda tematisko jomu pieeja atklāj ES sarežģīto

¹⁵ Nacionālais enerģētikas un klimata plāns: <https://www.em.gov.lv/lv/nacionalais-energetikas-un-klimata-plans>

¹⁶ Avots: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/QANDA_20_1659/17.09.2020.

un starpnozaru pieeju pārejai uz aprites ekonomiku. Turklāt šo pieeju nosaka pieaugošā globālā konkurence par resursiem – nepieciešamo resursu koncentrācija ārpus ES (īpaši svarīgākās izejvielas), padarot Eiropas rūpniecību atkarīgu no importa, kā arī neaizsargātība pret augstajām cenām, tirgus nestabilitāte un politiskā situācija piegādājošās valstīs. Vienlaikus dabas resursi bieži tiek izmantoti neilgtspējīgi, radot papildu spiedienu uz izejvielu tirgu, kā arī vides degradāciju un apdraudējumu ekosistēmām.

Atšķirībā no patlaban dažās ES dalībvalstīs dominējošā ekonomiskā modeļa «ņem – pārstrādā – izmet» aprites ekonomikas modeļa mērķis ir pēc iespējas ilgāk saglabāt ražošanā izmantoto materiālu un enerģijas vērtību, vienlaikus samazinot atkritumus un resursu patēriņu. Pāreja uz aprites ekonomiku Eiropā veicina konkurētspēju, izaugsmi un darbavietu radīšanu un aizsargā vidi. Tas var arī nodrošināt patērētājus ar ilglaiicīgākiem un inovatīvākiem produktiem, kas ļauj ietaupīt naudu un uzlabot dzīves kvalitāti. Šādā veidā vienlaikus var tikt sasniegti uzlabojumi vides, ekonomiskajā un sociālajā dimensijā.

Svarīgs aprites ekonomikas aspekts ir arī – novēršot vērtību zudumus materiālu plūsmās pie šāda modeļa, tiek ilgtspējīgi nodrošinātas ekonomiskās iespējas un konkurences priekšrocības. Tomēr veiksmīgai pārejai uz aprites ekonomiku ir nepieciešama rīcība visos vērtību ķēdes posmos: no izejvielu ieguves līdz materiālu un produktu izstrādei, preču ražošanai, izplatīšanai un patēriņam, remontam, pārstrādei un atkārtotai izmantošanai, un tālāk līdz pat atkritumu apsaimniekošanai un pārstrādei.

Dalībvalstīm ir saprātīgāk jāizmanto savi resursi, jāveido tādi produkti, lai tos atkārtoti izmantotu un pārstrādātu, un jānosaka arī vērienīgi mērķi atkritumu samazināšanai un pārstrādei. Ilgtspējīgāka aprites ekonomika nodrošina papildu konkurences priekšrocības. Šāda īstenotā politika ietver atkārtotu atkritumu apsaimniekošanas novērtējumu, vienlaikus pievēršoties visu produktu dzīves ciklam un darbībām, kas saistītas ar inteligentu produktu dizainu, produktu atkārtotu izmantošanu un remontu, pārstrādi, ilgtspējīgu patēriņu, atkritumu politiku, pārstrādes līmeni, viedu izejvielu izmantošanu, attīstītākiem otrreizējo izejvielas tirgiem utt. Pāreja uz aprites ekonomiku var veicināt konkurētspēju un inovācijas, stimulējot jaunu uzņēmējdarbības modeļu un tehnoloģiju attīstību, kā arī veicinot sociālās inovācijas. Jaunajā ES aprites ekonomikas pakotnē tiek izmantota saskaņota pieeja, kas pilnībā atspoguļo mijiedarbību un savstarpējo atkarību visā vērtību ķēdē, pāreju uz aprites ekonomiku, paplašinot ekonomiskā cikla daļu darbības jomas (piemēram, ražošanas un patēriņa stadijas) un vispārējos pamatnosacījumus (piemēram, inovācijas un ieguldījumi)^{17,18}.

ES aprites ekonomikas pakotne

Eiropas Komisijas izstrādātais Aprites ekonomikas rīcības plāns ir pieņemts 2018. gada janvārī kā neatņemama ES ilgtspējīgas izaugsmes stratēģijas daļa, un tas ietver pasākumu kopumu.

Eiropas mēroga stratēģija plastmasas apritei ekonomikā, kuras mērķis ir pārveidot tos paņēmienus, kā tiek izstrādāta, ražota, izmantota un pārstrādāta plastmasa un plastmasas produkti. Līdz 2030. gadam visiem plastmasas iepakojumiem jābūt pārstrādājamiem. Stratēģijā ir arī uzsvērta vajadzība pēc īpašiem pasākumiem, lai samazinātu vienreizējās lietošanas plastmasas nokļuvi dabā, jo īpaši jūrās un okeānos. Plastmasas nokļūšanas vidē samazināšanai

¹⁷ Avots: Eiropas Komisija, paziņojums presi par sabiedrības idejām, lai attīstītu aprites ekonomiku vietnē: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5049_en.htm

¹⁸ Vairāk informācijas: http://ec.europa.eu/environment/circular-economy/index_en.htm, un aprites ekonomikas nozaru platforma BusinessEurope: <http://www.circularly.eu/>

Komisija ir pieņēmusi jaunu priekšlikumu attiecībā uz Direktīvu par kuģu apkalpojošām iekārtām ostās, lai novērstu piesārņojumu jūrā, sniedzot ziņojumu par **oksonoārdāmās plastmasas** (ieskaitot oksonoārdāmo plastmasas maisiņu) izmantošanas ietekmi uz vidi¹⁹.

Piezīme par oksonoārdāmo plastmasu: tagad iepakojums ir kļuvis ārkārtīgi svarīgs produktu drošai uzglabāšanai un transportēšanai, kā arī to efektīvai tirdzniecībai un reklamēšanai. Ražotāji saviem produktiem izmanto dažādus iepakojuma veidus, tostarp plastmasas maisiņus. Lai gan plastmasas maisiņiem ir ļoti negatīva ietekme uz vidi, tie tiek plaši izmantoti visā pasaulē. Rūpējoties par vidi, cilvēki vēlas glābt vidi un izmantot videi draudzīgus iepakojuma risinājumus. Tādējādi oksonoārdāmie plastmasas maisiņi būtu viena no labākajām iespējām²⁰.

Ir pieejams daudz informācijas par aprites ekonomikas pakotni²¹.

Lai veicinātu ES pāreju uz aprites ekonomiku, Komisija ir izveidojusi virtuālu atvērtu informācijas kanālu ar mērķi veicināt politisko dialogu starp ES iestādēm un dalībvalstu lēmumu pieņēmējiem. Nacionālās koordinācijas grupas dalībnieki ir noorganizējuši labās prakses pieredzes apmaiņu aprites ekonomikā, sniedzot nacionālo, reģionālo vai vietējo aprites stratēģiju piemērus, aktīvi iesaistoties uzņēmumiem, arodbiedrībām, pilsoniskajai sabiedrībai utt. Savukārt Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja sniedz norādījumus sadarbībai ar novērotāju grupu «Ilgtspējīgas attīstības observatorija»^{22, 23}.

1.3. Ilgtspējīga izaugsme, izmantojot valstu stratēģijas: ekonomiskās politikas aspekti, uzņēmumu stratēģijas un jauni rūpniecības attīstības, zinātnes un inovāciju aspekti

Ekonomiskā, sociālā un vides dimensija, kas ir IAM pamatā, galvenokārt ir ietverta ES budžetā un izdevumu programmās. Šīs dimensijas ir iekļautas arī stratēģijā «Eiropa 2020», lai risinātu jautājumus attiecībā uz izglītību un inovācijām (vieds); zemām oglekļa emisijām, noturību pret klimata pārmaiņām un vides aizsardzību (ilgtspējīgs); darbavietu radīšanu un nabadzības mazināšanu (iekļaujošs). Bija arī politiska apņemšanās novirzīt tam vismaz 20 procentus no ES kopbudžeta 2014.–2020. gadam.

Kā minēts iepriekš, galvenos virzienus ES ilgtspējībā un perspektīvā izaugsme veido konstruktīvs zaļās pārkārtošanās «trīsstūris» (zaļais kurss), pārmaiņas aprites ekonomikā un digitālā programma. Akadēmiskie pētījumi, ekspertu pētījumi un ekonomikas politikas analīze parāda, ka pašreizējās visaptverošās ES atveseļošanas un noturības stratēģijas, kas paredzētas dalībvalstīm, var papildināt, izpētot papildu veidus, kā veikt uzlabojumus jomās: enerģētiskās dekarbonizācija, ilgtspējīga zemes izmantošana un pārtikas sistēmas, digitālā izglītība, slimību apkarošana un sabiedrības veselība. Šī pieeja balstās uz īstenoto politiku kombināciju,

¹⁹ Par kuģu radiem atkritumiem skat.: <https://ec.europa.eu/transport/sites/transport/files/legislation/com2018-0033-port-reception-facilities.pdf>

²⁰ Avots: <https://www.swisspack.co.in/rescue-environment-using-oxo-degradable-plastic-bags>

²¹ Vairāk informācijas: – Paziņojums par iespējām uzlabot saskarpinātību starp tiesību aktiem ķīmisko vielu, produktu un atkritumu jomā, kurā novērtēts, kā noteikumi par atkritumiem, produktiem un ķīmikālijām ir savstarpēji saistīti. – Uzraudzības sistēma progresam ceļā uz aprites ekonomiku ES un valstu līmenī. Tā sastāv no desmit galvenajiem rādītājiem, kas aptver katru posmu, t. i., ražošanu, patēriņu, atkritumu apsaimniekošanu un atbilstošās izejvielas, kā arī ekonomiskos aspektus – investīcijas un darbavietas – un arī inovācijas. – Ziņojums par svarīgākajām izejvielām un aprites ekonomiku, kurā ir uzsverta iespēja panākt to, ka mūsu ekonomikā 27 kritiski svarīgi materiāli tiek vairāk izmantoti atkārtoti.

²² Vairāk informācijas: <http://circulareconomy.europa.eu/platform/>

²³ Vairāk informācijas par aprites ekonomiku (vietnes): ES stratēģija attiecībā uz plastmasu aprites ekonomikā – paziņojums; = ES stratēģija attiecībā uz plastmasu aprites ekonomikā – dienestu darba dokuments; = ES stratēģija attiecībā uz plastmasu aprites ekonomikā – brošūra; = Stratēģija attiecībā uz plastmasu – paziņojums preseī un jautājumi un atbildes; = Faktu lapas par stratēģija attiecībā uz plastmasu aprites ekonomikā; = Faktu lapa – plastmasas izmantošanas veida maiņa; = Paziņojums par saskarpinātību starp tiesību aktiem ķīmisko vielu, produktu un atkritumu jomā – dienestu darba dokuments un faktu lapa; = Aprites ekonomikas uzraudzības sistēma – dienestu darba dokuments – faktu lapa un Eurostat uzraudzības sistēmas instruments; = Priekšlikums attiecībā uz kuģu apkalpošanas iekārtām – ietekmes novērtējums un ietekmes novērtējuma kopsavilkums; = Ziņojums par svarīgākajām izejvielām; = Ziņojums par oksonoārdāmo plastmasu; = Eurobarometer: MVU un aprites ekonomika

tostarp valsts un privātā naudas līdzekļu novirzīšanu veselības aprūpei un izglītībai, kā arī palielinātus ieguldījumus infrastruktūrā, ilgtspējīgā transportā un enerģētikā utt.²⁴

Šie mērķi būtībā ir sasniedzami: saskaņā ar Starptautiskā Valūtas fonda, Apvienoto Nāciju Organizācijas Ilgtspējīgas attīstības risinājumu tīkla (SDSN) un citu institūciju novērtējumiem. Ilgtspējības jomā IAM var optimāli sasniegt, finansējot aptuveni 2 % no pasaules iekšzemes kopprodukta un ar atbalstu attīstībai aptuveni 0,4 % apmērā, lai novērstu attiecīgos trūkumus valstīs ar zemākiem ienākumiem. Šie ambiciozie mērķi var atbrīvot «inovāciju garu», kas tādējādi paātrinātu progresu un samazinātu izmaksas, jo īpaši izmantojot jaunas tehnoloģijas. Tomēr Covid-19 ir pavērsis sasniegumu tempu pretējā virzienā²⁵.

1.3.1. Ekonomiskās politikas aspekti

Eiropas sociāli orientētās tirgus ekonomikas stiprināšana un darba ņēmēju un uzņēmumu aizsardzība pret iekšējiem un ārējiem satricinājumiem ir galvenie aspekti, kas jāņem vērā, veidojot jaunu attieksmi pret ekonomiskās politikas īstenošanu dalībvalstīs.

Attiecībā uz darba ņēmējiem un nodarbinātību kopumā Komisijai ir nodoms ierosināt pieņemt likumu par minimālās algas noteikšanu dalībvalstīs: «*minimālā alga ir svarīga – un ir pienācis laiks, lai darbs tiktu apmaksāts*», savā uzrunā apgalvoja Komisijas priekšsēdētāja. Turklāt ES industriālā stratēģija ir jāpārskata un jāpielāgo pieaugošajai konkurencei.

Komisija skaidri norādīja, ka ES vēlas pasaules mēroga vienošanos par *digitālajiem nodokļiem*, un tā rīkosies pat tad, ja citas pasaules valstis nesekos šim piemēram. «Eiropai jābūt globālā taisnīguma aizstāvei», kā arī «*ikvienam ir jābūt iespējai saņemt minimālo algu, izmantojot koplīgumus vai arī likumā noteikto minimālo algu*». ES dalībvalstīs jau ir bijuši vairāki piemēri, kad, pateicoties labi saskaņotai minimālajai algai, ir iespējams saglabāt darbavietas un nodrošināt taisnīgumu – gan darba ņēmējiem, gan uzņēmumiem.

Komisija ir piešķīrusi atbalstu vairāk nekā **EUR 3 triljonu** apmērā uzņēmumiem un rūpniecībai dalībvalstīs, izmantojot budžeta līdzekļus, kā arī līdzekļus no Atveseļošanas un noturības mehānisma. Te ir minami tikai divi piemēri: pirmais – jaunu Eiropas «ūdeņraža ieleju» izveide, lai modernizētu rūpniecību un citas nozares un ar ūdeņradi darbinātu transportlīdzekļus un transporta veidus, kas tādējādi radītu jaunu dzīvi metropolēs un lauku apvidos. Otrs piemērs ir būvniecības nozare, pašlaik ēkas, kurās cilvēki dzīvo un strādā, rada aptuveni 40 % no visām emisijām, un ideja ir panākt to, ka ēkas mazāk izšķērdē siltumenerģiju, un tās ir lētākas un ilgtspējīgākas. Mūdienu pētījumi ir pierādījuši, ka būvniecības nozari pat var pārvērst no oglekļa izmešu avota oglekļa piesaistītājā, ja tiek izmantoti dabiski būvmateriāli, piem., koks, un viedās tehnoloģijas, piem., mākslīgā intelekta (AI) risinājumi.

Tādējādi ir sagaidāms, ka Eiropas Atveseļošanas plāna instruments (*NextGenerationEU, NGEU*) būs virzītājspēks mājokļu renovācijai dalībvalstīs un pārvērtīs tās par līderēm aprites ekonomikā. Taču tas nav tikai vides vai ekonomikas projekts – tam ir jāklūst par jaunu kultūras projektu Eiropai. Katrai kustībai ir savs veidols un izjūta, un kultūras sabiedrībai ir jāvirza «sistēmiskas pārmaiņas», izmantojot atšķirīgo nacionālo estētiku ar atbilstošu stilu un ilgtspējību.

Saistībā ar jauno ekonomisko politiku ES budžets kalpo kā galvenais instruments pārejai uz ilgtspējīgu attīstību – tas veido aptuveni 1 % no ES IKP un 2 % no visiem valdības izdevumiem. Ilgtermiņa budžets, tā sauktā daudzgadu finanšu shēma (DFS) ilgst septiņus gadus. Iepriekšējā DFS 2014.–2020. gadam bija ar budžetu EUR 1087 mljrd.; pašreizējā DFS līdz 2027.

²⁴ Vairāk informācijas: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_1588

²⁵ Avots: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2020.pdf#page=1&zoom=auto,-81,864>

gadā ir ar budžetu EUR 1820 (kopā ar EUR 759 mljrd., kas ietverts atveseļošanas plānā). DFS galvenokārt finansē no ES dalībvalstu veiktajām iemaksām, pamatojoties uz to IKP (par dalībvalstu iemaksām vienojas visas dalībvalstis, un tās apstiprina dalībvalstu parlamenti). DFS papildu ietilpst daļa no muitas nodokļiem, kas iekasēti pie ārējām robežām, un pievienotās vērtības nodoklis. DFS, balstoties uz īstenoto ES kohēzijas politiku, mobilizē vairāk nekā EUR 480 mljrd., un rezultātā, piem., vairāk nekā 1 milj. uzņēmumu saņems atbalstu, 42 milj. ES pilsoņu būs pieejami uzlaboti veselības aprūpes pakalpojumi, 25 milj. ES pilsoņu gūs labumu no plūdu un ugunsgrēku novēršanas, papildus gandrīz 17 milj. ES pilsoņu tiks pieslēgti centralizētajai notekūdeņu sistēmai, papildus 15 milj. mājsaimniecību būs platjoslas interneta pieslēgums un tiks radītas vairāk nekā 420 000 jaunas darbavietas. Apmēram 5 milj. eiropiešu gūs labumu no apmācības un mūžizglītības programmām, un 6,6 milj. bērnu būs pieejamas jaunas, modernas skolas un nodrošināta bērnu aprūpe. Līdzekļi no ES strukturāliem un investīciju fondiem veido nozīmīgu daļu no valsts veiktajiem ieguldījumiem Baltijas valstīs: 2015.–2017. gadā ES līdzekļu īpatsvars Lietuvā un Latvijā ir bijis 70 %, Igaunijā 50 % un Polijā 55 % līmenī.

Paredzēts arī, ka DFS veicinās ieguldījumus vismaz EUR 500 mljrd. apmērā, izmantojot paplašināto Eiropas Stratēģisko investīciju fondu un piešķirot vairāk nekā EUR 74 mljrd. pētniecības un inovācijas programmai «Apvārsnis 2020» un vairāk nekā EUR 30 mljrd. Eiropas tīklu atbalstam transporta, enerģētikas un sakaru jomā, šeit izmantojot Eiropas infrastruktūras savienošanas instrumentu.

ES budžets atbalsta lauksaimniecības nozares dinamisku attīstību ar aptuveni EUR 400 mljrd., 7 miljonus lauksaimnieku un 380 000 saimniecību modernizāciju ar EUR 8,7 mljrd. Lauku attīstību finansē, lai saglabātu bioloģisko daudzveidību, uzlabotu energoefektivitāti un modernizētu ražošanas iekārtas. Aptuveni EUR 20 mljrd. ir piešķirti no DFS, lai cīnītos pret klimata pārmaiņām.

Izglītības jomā *Erasmus* programmā pēdējo 30 gadu laikā tika nodrošināta vairāk nekā 9 milj. cilvēku, īpaši studentu un jauniešu, mobilitāte ES 27 dalībvalstīs. Vairāk nekā EUR 8 mljrd. ir piešķirti jauniešu bezdarba mazināšanai, izmantojot Jaunatnes nodarbinātības iniciatīvu, kurā jau ir atbalstīti 1,6 milj. jauniešu.

Prioritātes attiecībā uz ES finanšu resursu sadali nākamajos sešos gados, kā redzams no DFS 2027, ir iedalītas divas galvenās virziena, kas veido gandrīz divas trešdaļas no visiem izdevumiem: a) **kohēzija, noturība un vērtības** – EUR 427 mljrd.; un b) **dabas resursi, vide un lauksaimniecība** – EUR 401 mljrd. Citi virzieni Eiropas ilgtspējīgā integrācijā ir mazsvarīgāki: vienotais tirgus, inovācijas un digitālā programma ar budžetu aptuveni EUR 150 mljrd.; kaimiņvalstis un «pasaule» – EUR 110 mljrd.; ES pārvalde – EUR 82 mljrd. un drošība un aizsardzība – EUR 15 mljrd.

Kohēzijas politika ir galvenais ES ieguldījumu instruments, kura mērķis ir samazināt reģionālās atšķirības starp dalībvalstīm. Kohēzijas politikā, kas veido vienu trešdaļu no ES kopbudžeta, plānošanas periodā 2021.–2027. gadam ir dažas inovācijas attiecībā uz mērķiem un līdzekļu piešķiršanu un struktūru. Turklāt ES kohēzijas politika ir mobilizēta, lai reaģētu uz Covid-19 krīzi, un tai ir nozīmīga loma taisnīgas ekonomikas atveseļošanās veicināšanā visās ES teritorijās. Jauns kohēzijas politikas instruments – *React-EU (Recovery Assistance for Cohesion and the Territories of Europe)* – ir iekļauts atveseļošanas instrumenta *NextGenerationEU* pakotnē, ko ES līderi apstiprināja 2021. gada jūlijā un ko galīgi apsprieda ar Eiropas Parlamentu, Padomi un dalībvalstīm.

Jārisina tādi nozīmīgi jautājumi: kā mainīsies kohēzijas politikas struktūra un mērķi; kādas inovācijas ir ieviestas Covid-19 atveseļošanas pakotnē; kā tiks atbalstīti ES visneaizsargātākie

reģioni, lai nodrošinātu veiksmīgu atveseļošanu un turpmāko ekonomikas attīstību; kā kohēzijas politika var atbalstīt zaļo un digitālo pārkārtošanos.

Pārvaldības jautājumi: ES dalībvalstīm ir jāiesniedz savas **nacionālās reformu programmas un atveseļošanas un noturības plāni** vienotā integrētā dokumentā. Šajā dokumentā tiek sniegts pārskats par reformām un ieguldījumiem, ko dalībvalsts veiks turpmākajos gados saskaņā ar ES Atveseļošanas un noturības mehānisma (*Recovery and Resilience Facility, RRF*) mērķiem (kā instrumenta *NextGenerationEU* centrālais pīlārs). ES mērķis ir panākt, lai dalībvalstis izstrādā jaunas izaugsmes stratēģijas, kuru pamatā ir *Eiropas zaļais kurss un konkurētspējīga ilgtspējas koncepcija*.

Konkurētspējīgai ilgtspējībai ir četras dimensijas: vides ilgtspēja, produktivitāte, taisnīgums un makroekonomiskā stabilitāte, un tās ir norādītas 2021. gada Eiropas Parlamenta ikgadējā ilgtspējīgas izaugsmes stratēģijā (*ASGS, European Parliament Annual Sustainable Growth Strategy*), un tām arī turpmāk vajadzētu kalpot par *RRF* īstenošanas pamatprincipiem.

ES dalībvalstīm sagatavotie atveseļošanas un noturības plāni, kas ietver saskaņotu reformu pakotni un valsts ieguldījumu projektus, jāīsteno līdz 2026. gadam, lai tie saņemtu atbalstu no ES Atveseļošanas un noturības mehānisma.

Atveseļošanas un noturības mehānismā kopumā ir paredzēti EUR 672,5 mljrd. investīciju un reformu atbalstam. Mehānisma ietvaros dalībvalstīm tiek piešķirti granti kopumā EUR 312,5 mljrd. apmērā, bet atlikušie EUR 360 mljrd. tiek piešķirti aizdevumos. Līdzekļi no šī mehānisma pieejami atbilstoši aprēķinātajām reformu izmaksām un ieguldījumiem, kas ietverti dalībvalstu iesniegtajos atveseļošanas un noturības plānos. Aprēķinātajām izmaksām ir jāatbilst paredzamajai reformu un ieguldījumu ietekmei.

Ir svarīgi zināt kārtību, kādā piešķir ES grantus dalībvalstīm: galvenais princips ir tā saukta «piešķiršanas atslēga», kas nosaka maksimāli iespējamo apmēru noteiktai *RRF* grantu daļai vienai dalībvalstij. Attiecībā uz aptuveni 70 % no pieejamajiem EUR 312,5 mljrd., «piešķiršanas atslēga» ņem vērā dalībvalsts iedzīvotāju skaitu, apgriezto IKP uz vienu iedzīvotāju un vidējo bezdarba līmeni pēdējo 5 gadu laikā (2015.–2019. gadā, salīdzinot ar ES vidējo). Attiecībā uz atlikušajiem 30 %, 2015.–2019. gada bezdarba līmenis tiktu ņemts vērā, balstoties uz reālā IKP samazinājumu 2020. gadā un kumulatīvo reālā IKP samazinājumu 2020.–2021. gadā.

ES dalībvalsts var arī pieprasīt aizdevumu no *RRF*: maksimālais aizdevumu apjoms katrai dalībvalstij nedrīkst pārsniegt 6,8 % no tās IKP. Tomēr lielāks apjoms arī būs iespējams izņēmuma gadījumos atkarībā no pieejamajiem resursiem.

RRF stājusiess spēkā no 2021. gada janvāra, un dalībvalstu plānu iesniegšanas termiņš – 2021. gada aprīļa beigas. Lai dalībvalstu ieguldījumu un reformu plāni būtu īstenojami, tiem ir: a) efektīvi jārisina problēmas, kas noteiktas attiecīgajos ieteikumos, kuri attiecas uz konkrētu dalībvalsti; b) jāietver pasākumi, kas efektīvi veicina zaļo un digitālo pārkārtošanos; un c) jāveicina dalībvalsts izaugsmes potenciāls, darbavietu radīšana un ekonomiskā un sociālā noturība.

Vēl viena svarīga piezīme: *RRF* ir paredzēts plašam ieguldījumu spektram – kapitāla veidošanai tādās jomās kā pamatlīdzekļi, cilvēkkapitāls un dabas kapitāls. *Pamatkapitāls* attiecas uz ieguldījumiem, piem., infrastruktūrā, ēkās, kā arī pētniecībā, inovācijās, patentos un/vai datorprogrammatūrā. Cilvēkkapitāls tiek uzkrāts, balstoties uz izdevumiem veselībai, sociālajai aizsardzībai, izglītībai, apmācībai un prasmēm. Dabas kapitālu uzlabo darbības, kuru mērķis ir palielināt atjaunīgo dabas resursu daļu, aizsargāt vai atjaunot vidi un mazināt/pielāgoties klimata pārmaiņām²⁶

²⁶ Papildu informācija: – Atveseļošanās un noturības mehānisms – grantu piešķiršana; un – Eiropas pusgads.

1.3.2. Korporatīvās stratēģijas un uzņēmējdarbība zaļās pārkārtošanās laikā

Modernizācijas process ne tikai nodrošinātu ilgtspēju un ietvertu pasākumus attiecībā uz aprites ekonomiku, digitalizāciju un klimata pārmaiņām, tādējādi panākot ievērojamu oglekļa un fosilā kurināmā radīto emisiju samazinājumu, kas vienlaikus radītu dramatiskas pārmaiņas apstrādes rūpniecībā un dažās citās nozarēs (dažas pilnībā izzustu), bet arī vienlaikus pārveidotu citas nozares un piespiestu cilvēkus mainīt savus ierastos darba un dzīves paradumus.

Tiktu mainīts tradicionālais lēmumu pieņemšanas un politikas veidošanas process, kā arī visi pārvaldības procesi, tādējādi padarot visu par sava veida «paudžu maiņu». Daži politiķi jau ir pamanījuši šīs izmaiņas: piem., Francijas prezidents nodēvējis to par «nākamās pasaules» procesu, savukārt Polijas klimata ministrs to nosaucis par «civilizācijas izaicinājumu», kura atrisināšanai būs nepieciešama «Kopernika revolūcija».

Reaģējot uz mainīgajiem izaicinājumiem, Eiropas Komisija 2019. gada beigās izstrādāja «Eiropas zaļo kursu», kurā dalībvalstīm ir pienākums izstrādāt pasākumus pāejai uz jaunu izaugsmes veidu, proti, «zaļo izaugsmi», kas nekaitētu pasaules klimatam. Eiropas Komisijas 2019. gada septembrī par klimata pārmaiņām 93 % ES pilsoņu tās uzskata par vērā ņemamu problēmu, un 92 % pievienojās nepieciešamībai līdz 2050. gadam panākt dalībvalstu ekonomikas izaugsmi klimatneitrālu²⁷.

ES tiesību akti klimata jomā paredz, ka visi ES tiesību akti – gan pagātnē, gan nākotnē pieņemtie – ir jāizvērtē, ņemot vērā to atbilstību kontinenta klimatneitralitātes koncepcijai. Vispārīgi to uzskata par «tektonisku kustību», un daži tās piemēri ir šādi: a) Eiropā, kas ir klimatneitrāla attiecībā uz oglekļa emisijām, vieglos un kravas automobiļus darbinās ar elektrību vai ūdeņradi, un arvien vairāk tos izgatavos no oglekļa šķiedras; b) vecie transporta veidi (piem., upes laivas, vilcieni utt.) tiks aprīkoti ar mūsdienīgiem enerģijas avotiem darbināmiem dzinējiem; c) tērauds, citi metāli un cements, mūsdienu būvniecības nozarē plaši izmantotie materiāli, tiks izgatavoti inovatīvos veidos, kas samazina to lielos «oglekļa pēdas nospiedumus», tādējādi pilnībā pārveidojot ēku dizainu, jo tiks nomainīti apkures katli, logi un izolācija. Zināmā mērā visas šīs pārmaiņas, notiekošas vienlaikus milzīgā mērogā, prasīs jaunas prasmes un radīs jaunas profesijas.

Vienlaikus ikvienam preču un pakalpojumu ražotājam būs jāatrod veidi, kā pārstrādātus materiālus izmantot plašākā mērogā, jo pašlaik tikai aptuveni 12 % no Eiropas rūpniecībā patērētajiem materiāliem ir tikuši izmantoti iepriekš. Vietējā līmenī cilvēki būs spiesti nodrošināt atkritumu šķirošanu un veikt sarežģītāku atkritumu pārstrādi²⁸.

Zaļā kursa finansiālie aspekti ir jautājumi, kas satrauc dalībvalstis: piem., 2019. gada decembrī Polijas valdība, vienojoties par Eiropa 2050 klimatneitralitātes mērķi, polemizēja par ekonomiskiem līdzekļiem, kā to praktiski sasniegt. Galvenā ideja patiesībā bija, kā segt izdevumus «pārejas posmā», t. i., kurš maksās? Elektroauto maksā vairāk nekā parastais auto, savukārt vidusmēra polis pelna tikai pusi no tā, ko pelna vidēji vācietis. Valdības pašautos uz ES Taisnīgās pārejas mehānismu, kas, pēc Komisijas domām, «mobilizēs» EUR 100 mljrd. 2021.–2027. gadā, un tas liktu pārmaiņu ietekmētajām dalībvalstīm «pārvērtēt» savas turpmākās izaugsmes stratēģijas²⁹.

ES jau ir sākusis modernizēt un pārveidot dalībvalstu ekonomiku saskaņā ar perspektīvajiem klimata mērķiem. Laikā no 1990. līdz 2018. gadam siltumnīcefektu izraisošās gāzu emisijas tika samazinātas par 23 %, bet ekonomika pieaugusi par 61 %. ES visaptverošā klimata un

²⁷ Vairāk informācijas: <https://www.politico.eu/article/europe-climate-goal-revolution-net-zero-emissions/>

²⁸ Avots: Komisijas paziņojums preseī par klimata likumu vietnē: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_335

²⁹ Avots: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_20_39

enerģētikas sistēma 2030. gadam nodrošinās turpmāku emisiju samazinājumu visā ekonomikā. Tomēr ir paredzams, ka pašreizējā politika līdz 2050. gadam samazinās siltumnīcefektu izraisošo gāzu emisijas tikai par 60 % salīdzinājumā ar 1990. gada līmeni, kas nozīmē to, ka vēl ir daudz darāmā šajā jomā. Pareizi īstenojot Eiropas zaļo kursu, tiks sasniegts vairāk nekā tikai siltumnīcefektu izraisošo gāzu samazināšana: daudz kas būs labāks, t. i., gaiss būs tīrāks, darbs drošāks, mājas siltākas un pilsētas ērtākas. Vairākas ES dalībvalstis pieņemušas vērienīgus plānus, lai savas ekonomikas vērstu uz ilgtspējību un izmantotu digitālās tehnoloģijas^{30,31}.

1.3.3. Jauni aspekti rūpniecības attīstībā: zinātne un inovācijas

Jau tagad ir pieejamas tehnoloģijas gaisa piesārņojuma samazināšanai pilsētās, un ir vajadzīga tikai politiskā griba un izmaiņas īstenojamajā ekonomiskajā politikā. Piemēram, Somijas uzņēmums *Neste* ir apņēmis samazināt savu klientu siltumnīcefekta gāzu emisijas ar risinājumiem attiecībā uz atjaunīgiem resursiem un aprītes ekonomiku vismaz par 20 milj. tonnu gadā līdz 2030. gadam. *Neste* atjaunīgo degvielu ilgtspējas programmas mērķis ir samazināt transporta emisijas par 50 vai pat 90 %. *Neste* ir izstrādājusi augstākās kvalitātes degvielu, kas ražota no atjaunīgām izejvielām. Piemēram, biodegviela – *Neste* atjaunīgās degvielas, tiek uzskatītas par īpaši videi draudzīgām, jo izejvielu audzēšanas procesā no atmosfēras tiek uztverts oglekļa dioksīds. Fotosintēzes procesā augi piesaista oglekļa dioksīdu³².

Siltumnīcefekta gāzu samazināšanu vismaz līdz 50 %, izmantojot biodegvielu, nosaka arī Eiropas tiesību akti, un šis sliekšnis ticis palielināts līdz 60 % jebkurai jaunai iekārtai, ražotai pēc 2017. gada. Aprēķinot atjaunīgās degvielas radīto kopējo dzīves cikla siltumnīcefekta gāzu emisiju, ņem vērā šādu degvielas produkta dzīves cikla posmu emisijas: audzēšana, pārtikas pārstrāde, izejvielu un produktu transportēšana, kā arī degvielas lietošana. Lai visas izmantotās izejvielas tiktu klasificētas kā biodegviela, tām jābūt ilgtspējīgi ražotām. Ja daži no iepriekš minētajiem kritērijiem nav izpildīti, produkts tiks klasificēts kā fosilais kurināmais.

Izmaiņas iespējamas, pateicoties ārkārtējai elastībai, īstenojot Investīciju iniciatīvu reaģēšanai uz koronavīrusu (*Coronavirus Response Investment Initiative, CRII*) un Investīciju iniciatīvu reaģēšanai uz koronavīrusu plus (*CRII+*), kas ļauj ES dalībvalstīm izmantot kohēzijas politikas finansējumu, lai atbalstītu pandēmijas dēļ visvairāk apdraudētās nozares, piem., veselības aprūpi, MVU un darba tirgu³³.

Jaunais ES Atveseļošanas un noturības plāns

Pandēmijas krīzes radītās problēmas attaisno ārkārtas un vērienīgu kopīgu ES un dalībvalstu rīcību, un dalībvalstīm ir jāizstrādā jaunas prioritātes: a) jāpārorientē savi izaugsmes modeļi un b) jārada iespējas veikt ieguldījumus reformās un aktivitātēs. ES dalībvalstis kopumā atbalsta divas svarīgākās dimensijas – zaļo un digitālo dimensiju «nākamās paaudzes» prioritātēs un uzskata tās par galvenajiem virzošajiem elementiem dalībvalstu modernizācijas pasākumos.

³⁰ Avots: https://www.politico.eu/article/europe-climate-goal-revolution-net-zero-emissions/?utm_source=POLITICO.EU&utm_campaign/19.06.2020.

³¹ Papildus informācija: = Memorands Jautājumi un atbildes par Eiropas Klimata likumu; = Eiropas Klimata likums; = 2050 ilgtermiņa stratēģija; = Eiropas Klimata likums; = Eiropas Zaļais kurss

³² Vairāk informācijas: <https://www.neste.com/corporate-info/news-inspiration/articles/how-is-the-emission-reduction-assessed>

³³ Vairāk informācijas: ES Kohēzijas politika attiecībā uz koronavīrusu.

ES atbalsts ir svarīgs: Komisijas ilgtermiņa glābšanas plāns – *NextGenerationEU* kopā ar ES daudzgadu budžetu palielina kopējos ieguldījumus perspektīvā sociālekonomiskā izaugsmē dalībvalstīs nākamajos septiņos gados līdz EUR 1850 mljrd., kas ir gandrīz divas reizes vairāk nekā iepriekšējā finanšu periodā. Šo ieguldījumu mērķis, protams, vispirms ir novērst pandēmijas krīzes radītos zaudējumus sociālajai un ekonomiskajai izaugsmei, fokusējoties uz «zaļu, digitālu un noturīgu atveseļošanu». Bet, otrkārt, uz efektīvu un produktīvu pāreju uz ilgtspējīgu izaugsmi dalībvalstīs, ko nevar pareizi paveikt bez inovācijām, ko nodrošina zinātne un pētniecība. Turklāt ir paredzams, ka šie pasākumi ietekmēs uzņēmumus un racionalizēs uzņēmējdarbības vidi. Latvijas konkurētspējas līmenis ir gandrīz zemākais ES 27.

ES palīdzēs dalībvalstīm kļūt par inovāciju līderēm, kam jau ir liels potenciāls, jo Eiropā tiek veikti 20 % no pasaules ieguldījumiem pētniecībā un attīstībā, veidota 1/3 no visām augstas kvalitātes zinātniskajām publikācijām, un Eiropa ieņem pasaules vadošo pozīciju daudzās rūpniecības nozarēs, piem. farmācija, ķīmija un mašīnbūve, kā arī modē. ES var sniegt dalībvalstīm stratēģisku orientāciju un atbalstu perspektīvas pārkārtošanās procesā.

Eiropas pieeja ilgtspējīgām vērtībām precēs un pakalpojumos, kas pazīstamas kā pakāpeniskas inovācijas, tiek lietota tādās nozarēs kā aeronautika un kosmosa nozare, farmācija un elektronika, atjaunīgie enerģijas avoti, bionozares un mūsdienu apstrādes rūpniecība. ES atbalsta dalībvalstīs inovāciju jomā, izmantojot galvenās pamattehnoloģijas, piem., robotiku, fotoniku un biotehnoloģijas.

ES dalībvalstīs daudzās jomās tomēr joprojām atpaliek: ES uzņēmumi inovācijām tērē mazāk nekā konkurenti (1,3 % no IKP salīdzinājumā ar 1,6% Ķīnā, 2 % ASV, 2,6 % Japānā vai 3,3 % Dienvidkorejā). Piemēram, riska kapitāls Eiropā joprojām ir nepietiekami attīstīta joma: 2016. gadā riska kapitāla ieguldījumi ES bija aptuveni EUR 6,5 mljrd. salīdzinājumā ar EUR 39,4 mljrd. ASV, un riska kapitāla fondi Eiropā ir pārāk mazi – vidēji EUR 56 milj. salīdzinājumā ar EUR 156 milj. ASV. Uzņēmumi pāriet uz ekosistēmām, kur tiem ir lielākas iespējas strauji augt.

ES ir mājvieta tikai 26 «Unicorn» jaunuzņēmumiem (kuru vērtība pārsniedz 1 mljrd. ASV dolāru), salīdzinot ar 109 ASV un 59 Ķīnā. Valsts veiktie ieguldījumi visā ES nerasniedz mērķi 3 % no IKP, un pētniecības un attīstības intensitāte joprojām ir nevienmērīga starp ES reģioniem, ieguldījumi un pētniecība ir lielā mērā koncentrēta Rietumeiropā. Turklāt aptuveni 40 % ES darbaspēka trūkst vajadzīgo digitālo prasmju.

Tehnoloģiju virzītas inovācijas, digitalizācija un tādas globālas megatendences kā mākslīgais intelekts un aprites ekonomika piedāvā milzīgas iespējas, vienlaikus radot jaunus attīstības virzienus. Globālā konkurence saasinās un apdraud Eiropas vadošo konkurētspēju galvenajās tautsaimniecības nozarēs.

Eiropas sniegtais atbalsts dalībvalstīm pētniecībā un inovācijā (P & I) ir paredzēts tam, lai nodrošinātu to konkurētspēju pasaulē. Tas palīdz uzlabot miljoniem cilvēku ikdienas dzīvi un risināt lielākās sociālekonomiskās problēmas. ES Atjaunotajā Eiropas pētniecības un inovācijas programmā ir noteikti konkrēti pasākumi, kas palielinātu inovācijas spējas un nodrošinātu ilgstošu labklājību Eiropā. Šajā programmā ir uzsvērtas «jaunās megatendences», piem., mākslīgais intelekts (MI) un aprites ekonomika, kas radīs būtiskas pārmaiņas dalībvalstu sociālekonomiskajā attīstībā. **Tādējādi Baltijas valstīm ir jārikojas ātri, lai tās varētu iekļauties jaunajā inovāciju vilnī un panākt pasauli/Eiropu konkurētspējas ziņā.**

Pieaugošā starptautiskā konkurence ir piespiedusi ES dalībvalstis steidzami rīkoties pētniecības un inovācijas jomā: ES budžets EUR 100 mljrd. apmērā pētniecībai un inovācijai līdz 2020. gadam tika uzskatīts par milzīgu stimulu. **Bet dalībvalstīm ir nepieciešams atbalsts revolucionārām inovācijām ilgtspējīgas izaugsmes modeļos.**

Kopumā, ES pētniecības un inovācijas pasākumiem ir trīskāršs raksturs: a) tie atvieglo zinātnes un finanšu regulējumu pētniecībā un inovācijā; b) fokuss uz tirgus virzītām inovācijām un c) ES mēroga pētniecības un inovācijas centru izveide.

1. Inovācijām labvēlīga tiesiskā ietvara un finansējuma nodrošināšana. Ierosinātie pasākumi: prioritāres noteikšana «Direktīvas par preventīvās pārstrukturēšanas regulējumu, otro iespēju un pārstrukturēšanas, maksātnespējas un saistību dzēšanas procedūru efektivitātes palielināšanas pasākumiem» prasību pārņemšanai attiecīgajos nacionālajos tiesību aktos; pasākumi uzņēmumu restrukturizācijas, maksātnespējas un saistību dzēšanas procedūru efektivitātes paaugstināšanai; valsts iestāžu inovatīvu produktu un pakalpojumu iepirkumu apjoma palielināšana, piemērojot attiecīgās ES vadlīnijas; EUR 100 mljrd. piešķiršana no ES 2021.–2027. gada budžeta programmai «Apvārsnis Eiropa», kas būtu ievērojams stimuls inovācijām; atbalsts iniciatīvai «Venture-EU (Riskā kapitāls ES)», lai veicinātu privātos ieguldījumus un riska kapitāla ieguldījumus; ES dalībvalstu sniegtā atbalsta noteikumu vienkāršošana, lai atvieglotu dalībvalsts finansējuma nodrošināšanu inovatīviem projektiem, tostarp ES un dalībvalsts līdzekļu apvienošanu³⁴.

2. Kļūt par līderi inovācijas jomā, ko pieprasa tirgus. Komisija ierosina izveidot pilnvērtīgu Eiropas Inovāciju padomi, kas nodrošinātu vienas pieturas aģentūru augsta potenciāla un izrāviena tehnoloģijām, kā arī inovatīviem uzņēmumiem, kuriem ir potenciāls savas darbības izvērsšanai. Šī Padome piešķir EUR 2,7 mljrd. izmēģinājuma posmā 2018.–2020. gadā, lai dotu iespēju dalībvalstīm apzināt un ieviest augsta riska inovācijas, kam ir liels potenciāls radīt pilnīgi jaunus noieta tirgus.

3. ES mēroga pētniecības un inovācijas uzsākšana ar drosmīgiem, vērienīgiem mērķiem un augstu Eiropas pievienoto vērtību lielākajā daļā perspektīvo jomu: ir sagaidāmi progresīvi pētījumi tādās jomās kā vēža apkarošana, tīrs transports un/vai vide bez plastmasas. Šie attīstības virzieni veicinās starpnozaru ieguldījumus un dažādu zinātnes disciplīnu sadarbību, lai tādējādi kopīgi sasniegtu vēlamos rezultātus, radot sinerģiju ar pētniecības un inovācijas stratēģiju palīdzību valsts, reģionālā un vietējā līmenī³⁵.

Stāvoklis Eiropas Savienībā 2020. gadā: ietekme uz Eiropas zinātnieku sabiedrību

Eiropas Komisijas priekšsēdētājas runā par stāvokli ES 2020. gada septembrī ir norādīti daži galvenie izaicinājumi un risinājumi sociālekonomiskajām problēmām, kas saistītas ar dalībvalstu atveseļošanu un noturību. Lai gan turpmāko gadu galvenās prioritātes ir Eiropas sociāli orientētās tirgus ekonomikas stiprināšana, ir jomas, kurās zinātnieku ambīcijas var saskanēt ar labklājības paaugstināšanu dalībvalstīs, un šinī jomā pētnieki var viest pārmaiņas.

Perspektīvākās zinātnes un pētniecības jomas

= **Medicīnas un cilvēku dzīves pētījumi:** ES izveidos jaunu «Eiropas veselības savienību» ar nākotnes prasībām atbilstošu un pienācīgi finansētu «ES veselībai» (*EU4Health*) programmu un uzlabos Eiropas Zāļu aģentūras un Eiropas Slimību profilakses un kontroles centra darbību. Debates par jaunajām ES kompetencēm veselības jomā notika konferencē par Eiropas nākotni (2020. gada novembrī). Turklāt Komisija plāno izveidot ES mēroga aģentūru progresīvai pētniecībai un attīstībai biomedicīnas jomā (*biomedical advanced research and development*,

³⁴ Vairāk informācijas: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3802_en.htm; par ieguldījumu fondiem skat.: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/growth-and-investment/investment-funds_en

³⁵ Vairāk informācijas ir pieejams šādās vietnēs: – Paziņojums: Atjaunotā pētniecības un inovāciju programma: Eiropas iespēja veidot nākotni; – Faktu lapa: Atjaunotā pētniecības un inovāciju programma: Komisijas veiktais ieguldījums Leader programmā; – Faktu lapa: ES pētniecības un inovāciju veiksmes stāsti; – Komisijas paziņojums presai «Atjaunotā pētniecības un inovāciju programma: Eiropas iespēja veidot nākotni» vietnē: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-3736_en.htm?locale=en.

BARDA), lai tādējādi uzlabotu Eiropas spēju reaģēt uz pandēmijas draudiem. Pandēmija ir pierādījusi, ka pašreizējās veselības sistēmas ir balstītas uz «ierobežotu modeli», kas galvenokārt novērtē bagātību un labklājību, nevis sabiedrības veselību.

= **Dabaszinātnēs:** a) emisiju samazināšana – Eiropas Komisija ierosināja palielināt emisiju samazināšanas mērķi 2030. gadam no sākotnējiem 40 % līdz vismaz 55 %. Tas ļaus ES līdz 2050. gadam panākt klimatneitralitāti un izpildīt Parīzes nolīguma saistības. *Oglekļa ieviešanas mehānisms* ļaus nodrošināt to, ka visas dalībvalstis sekos Eiropas vadībai. Zaļā kursa nodrošināšanai tiek sniegts zināms finansiāls atbalsts – aptuveni 37 % finansējuma no ES atveseļošanas plāna tiks ieguldīti zaļās pārkārtošanās mērķu sasniegšanai, tostarp tā sauktajos Eiropas «bākguns» projektos, kas attiecas uz ūdeņraža izmantošanu, «zaļajām» ēkām un 1 miljona elektrisko uzlādes punktu izveidi. ES tiks pārvērsta par jaunu Eiropas «Bauhaus», t. i., sadarbības platforma arhitektiem, inženieriem un dizaineriem ar mērķi izveidot modernu «arhitektūras stilu», kas atspoguļotu Eiropas centienus izveidot pirmo klimatneitrālo kontinentu;

b) digitālā programma: Komisija plāno izstrādāt kopēju plānu «digitālajai Eiropas desmitgadei» ar skaidri noteiktiem mērķiem 2030. gadam un tādām prioritātēm kā savienojamība, prasmes un digitālie sabiedriskie pakalpojumi. Komisija ir paziņojusi par ieguldījumiem 20 % apmērā no DFS instrumentā *NextGenerationEU*, lai radītu digitālo sabiedrību un ekonomiku. Turklāt ES vēlas uzsākt iniciatīvu «Eiropas mākonis», pamatojoties uz *GaiaX* lietojumprogrammu. Vēl viens svarīgs digitalizācijas aspekts ir tehnoloģijas, jo īpaši mākslīgais intelekts: pašlaik MI tiek plaši izmantots lauksaimniecības nozarē – precīzajā lauksaimniecībā, medicīniskajā diagnostikā, drošā autonomā transportlīdzekļu vadīšanā utt. Komisija ierosinās izstrādāt drošu Eiropas e-identitāti – tādu, kurai var uzticēties un kuru var izmantot jebkurā vietā Eiropā, kas būtu noderīga cilvēkiem visādā veidā – no nodokļu maksāšanas līdz velosipēdu nomai, izmantojot mākslīgo intelektu, kurā cilvēki var pārvaldīt savus izmantotos datus.

= **Jaunā rūpniecības stratēģija:** sākotnējais tās variants, kas tika iesniegts dalībvalstīm 2020. gada martā, bija paredzēts, lai nodrošinātu to, ka nacionālās tautsaimniecības nozares varētu veikt «divkāršo pāreju», t. i., zaļo un digitālo pārkārtošanos. Pandēmijas krīze nesena paātrināja transformācijas procesu laikā, kad globālā konkurences vide būtiski mainījās. Komisija turpinās aktualizēt ES rūpniecības stratēģiju un pielāgos attiecīgās konkurences prasības³⁶.

= **Uzņēmējdarbībā:** MVU ir dalībvalstu ekonomikas dzinējspēks, un aptuveni 40 milj. cilvēku jau ir pieteikušies īstermiņa darba atbalsta shēmām, un 16 ES dalībvalstis saņems gandrīz EUR 90 mljrd. no īpašā ES fonda (Eiropas pagaidu atbalsta instruments bezdarba risku mazināšanai ārkārtas situācijā) *SURE*, ko varēs izmantot, lai sniegtu atbalstu nodarbinātajiem un uzņēmumiem. Tāpēc atbalstāmo pētījumu potenciāls uzņēmumu inženierijas un biznesa tehnoloģiju jomā ir milzīgs³⁷.

Secinājums: Eiropas līmenī ir trīs iespējamie scenāriji, lai veicinātu dalībvalstu attiecīgo rīcību un sasniegtu IAM:

- visaptveroša ES IAM stratēģija, kas ir pamats ES un dalībvalstu iestāžu rīcībai;
- ir jāturpina IAM integrēšana visās attiecīgajās ES politikas jomās, visbiežāk, īstenojot to ar dalībvalstīm ieteikto rīcību;
- pastiprināta uzmanība ārējai rīcībai, vienlaikus konsolidējot pašreizējās ambīcijas ilgtermiņpolitikas jomā ES un dalībvalstu līmenī.

³⁶ Avots: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1657

³⁷ Vispārējais avots: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/QANDA_20_1659/17.09.2020.

1.4. Ilgtspēja Baltijas jūras reģionā: sistēmas maiņa, izmantojot ES stratēģiju šim reģionam (*European Union Strategy for the Baltic Sea region, EUSBSR*)

Pēdējo desmit gadu laikā ES dalībvalstu apakšreģionālā sadarbība ir kļuvusi intensīvāka: 2009. gadā tika pieņemta pirmā Baltijas jūras reģiona dalībvalstu stratēģija (*European Union Strategy for the Baltic Sea region, EUSBSR*), kurā ir veiksmīgi iekļauti ilgtspējas, digitālās un aprites ekonomikas jautājumi. Pašlaik reģionālajām un vietējām valsts varas iestādēm Baltijas jūras reģionā ir grūts, bet daudzsološs un interesants laiks, jo gan lēmumu pieņēmējiem, gan uzņēmumiem un iedzīvotājiem ir jācenšas tikt galā ar mūsdienu izaicinājumiem.

EUSBSR bija pirmā stratēģija, kura atbalstīja attiecīgo Eiropas dalībvalstu vietējo kopienu intereses un centienus atrisināt kopīgās problēmas. Baltijas jūras reģionam ir milzīga vitalitāte un potenciāls visas ES mērogā: reģions ir dzīvesvieta aptuveni 80 milj. iedzīvotāju, tas ietver astoņas ES valstis – Dāniju, Igauniju, Somiju, Vāciju (četras ziemeļu teritorijas), Latviju, Lietuvu, Poliju un Zviedriju. Turklāt aktivitātēs piedalās arī Norvēģija un Krievijas Federācija.

ES reģionu kopīgās intereses (tā sauktā apakšreģionālā sadarbība) ir daudzas, piem., Baltijas jūras reģionā ir aptuveni 8 tūkstoši kilometru dalībvalstu piekrastes un aizsargājamā jūra. *EUSBSR* ir trīs galvenie mērķi nākamajiem gadiem: a) «glābt jūru», b) «savienot reģionu» un c) «paaugstināt labklājību», kā arī vairāk nekā 10 papildu apakšmērķi, 13 īpašas politikas jomas un 4 horizontālās darbības. Pēdējās intensīvās sadarbības desmitgades laikā ir pabeigti 77 projekti, un 94 joprojām ir īstenošanas stadijā³⁸.

ES reģionālā politika un makroreģionālās pieejas

Pirmkārt, ir svarīgi atcerēties, ka tikai pirms aptuveni desmit gadiem politiķi saprata: līdztekus īstenotajai «parastajai» sociālekonomiskajai politikai, ko sauc par makroreģionālajām vai apakšreģionālajām stratēģijām, kas nesēn kļuva svarīgas, ir vajadzīgs papildu instruments ES integrācijai.

Šīs stratēģijas atbilst ES vispārējai reģionālās attīstības politikai, ievērojot ES prioritātes integrācijas jomā, piem., darbavietas un izaugsme, digitālais vienotais tirgus, enerģētika un klimāts, rūpniecības attīstība, migrācijas jautājumi. Tomēr ir dažas jomas, kurām no apakšreģionālo kopienu skatupunkta jāpievērš papildu uzmanība un jāvelta kopīgi pūliņi. Reģionu ietekme ir izaugusi no nepietiekamas valsts pārvaldes, kam vajadzētu ieņemt atbilstošu nostāju attiecībā uz vietējiem jautājumiem, un šīs darbības arī ES iestādēm ir jāatbalsta.

Tikai viena gada laikā (2017. gadā) tādējādi tika uzsākti divi izmēģinājuma projekti ar mērķi sniegt pielāgotu atbalstu reģioniem, kas saskaras ar rūpniecības pārkārtošanos, un palīdzēt starpreģionālās sadarbības partneriem attīstīt konkurētspējīgas Eiropas vērtību ķēdes. Šo projektu mērķis bija sniegt turpmāku atbalstu visiem Eiropas reģioniem, lai tie veiktu ieguldījumus savās konkurētspējīgajās nišās (tā sauktais viedās specializācijas process) un radītu inovatīvu un noturīgu izaugsmi, kas ir nepieciešama, lai pārvarētu globalizācijas izaicinājumus.

Otrkārt, papildu instruments ES integrācijai apakšreģionālo stratēģiju veidā, piem., *EUSBSR* un trīs citas ES makroreģionu stratēģijas, ir atzīts par būtisku stimulu Eiropas vispārējās sociālekonomiskās integrācijas un kohēzijas procesos. Lai gan šīm stratēģijām nav noteiktu budžetu, apakšreģionu sadarbībai tiek sniegts atbalsts no dažādiem ES fondiem, jo reģionālās politikas mērķis ir nostiprināt ekonomisko, sociālo un teritoriālo kohēziju, lai tādējādi samazinātu

³⁸ Plašāka informācija par stratēģiju *EUSBSR* – Eteris E. Visapveroša ES stratēģija neatliekamam reģionālu problēmu risināšanai. Avots: http://www.baltic-course.com/eng/modern_eu/?doc=149719&ins_print

atšķirības starp dažādu reģionu attīstības līmeņiem un vismazāk attīstīto reģionu atpalicību, īpašu uzmanību pievēršot lauku apvidiem un reģioniem (Līgums par ES, 174. pants).

Lai sasniegtu šos mērķus, Komisijas Reģionālās un pilsētpolitikas ģenerāldirektorāts sniedz atbalstu ar «finansu intervencēm» no Eiropas Reģionālās attīstības fonda (ERAF) un Kohēzijas fonda (KF), kā arī no Eiropas Stratēģisko investīciju fonda (ESIF) (*European Fund for Strategic Investments, EFSI*), (tostarp Eiropas Sociālā fonda (ESF), Eiropas Lauksaimniecības fonda lauku attīstībai (ELFLA) un Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fonda (EJZF)). Šim nolūkam Līgums par ES paredz izveidot ESIF (Līgums par ES, 174. pants).

Šis «reģionālais finansējums» 2014.–2019. gadā veidoja aptuveni vienu trešdaļu no kopējā ES budžeta jeb aptuveni 45 mljrd. EUR gadā; piem., 2017. gadā ES dalībvalstīs tika pieņemti aptuveni 660 rīcības plāni³⁹.

Treškārt, nepieciešamība pēc «makroreģionālās» pieejas izriet no nepieciešamības saskaņotāk censties risināt kopīgas problēmas, kuras dalībvalstis pašas nevarētu atrisināt. Astoņas ES Baltijas jūras reģiona dalībvalstis vēlējas, lai to reģionālās un vietējās kopienas aktīvāk risinātu dažus neatliekamus jautājumus. Eiropas Komisija ir uzsvērusi, ka stratēģija *EUSBSR* ir unikāla sistēma, kuras mērķis ir risināt kopīgās problēmas un ierosinātu perspektīvu «funkcionālo zonu» ieviešanu teritoriālās sadarbības stiprināšanai kā kohēzijas politikas būtisku dimensiju⁴⁰.

Ceturtkārt, ar stratēģijas *EUSBSR* palīdzību var risināt aktuālākos mūsdienu jautājumus, kā to darītu eksperti, bez administratīvās birokrātijas. Jaunākās sadarbības jomas ietver aprites un koplietošanas ekonomikas jautājumus, kas ir cieši saistīti ar ANO IAM un kalpo kā nozīmīgs vadmotīvs šo jautājumu iekļaušanai reģionālo un vietējo valsts varas iestāžu rīcības programmās, veicot atbilstošas izmaiņas lēmumos attiecībā uz īstenoto ekonomisko politiku.

Baltijas reģions: stratēģijas *EUSBSR* ieteikumi

Pēdējo divu desmitgažu laikā Baltijas jūras reģiona (BJR) reģionālās valsts varas iestādes ir pievērsušas uzmanību makroreģionu sadarbības efektivitātei un «kopīgu ceļu» meklēšanai, lai tādējādi mazinātu atšķirības dalībvalstu starpā, vienlaikus palielinot to konkurētspēju. Patiesībā «Baltijas Eiropas» ideja pirmo reizi tika atklāta Eiropas Parlamentam 2006. gadā, bet stratēģiju un rīcības plānu (pirmo makroreģionu stratēģiju ES) Eiropadome apstiprināja jau 2009. gada jūnijā, un galīgā tās pieņemšana notika 2009. gada oktobrī.

Interesanti, ka jau 2014. gadā Komisija publicēja ziņojumu par pārvaldības modeļu uzlabojumiem makroreģionu stratēģijām. Piemēram, «viedā» un «zaļā» izaugsme (*EUSBSR Copenhagen-2012* foruma jautājumi), kas ir starp ES prioritātēm, kopš 2014. gada ir jau pieņemta kā BJR attīstības mērķi. Tādējādi *EUSBSR* forumos ir pastāvīgi ievērotas galvenās ES politikas pamatnostādnes, piem., digitālie jautājumi – foruma «Tallina 2018», kā arī «Gdaņska 2019» darba kārtībā līdz ar koplietošanas un aprites ekonomikas jautājumiem, kas vienlaikus ir arī starp Eiropas stratēģiskajām politikas prioritātēm.

Sadarbība BJR būtībā notiek starp valdībām: tās ir atbildīgas par *EUSBSR* mērķu sasniegšanu, tomēr stratēģijas īstenošanas panākumi kopumā lielā mērā ir atkarīgi no dalībvalstu konkrētu pasākumu īstenošanu aktivitātēm.

Stratēģija *EUSBSR* ir daudzlīmeņu pārvaldības ietvarstruktūra: dalībvalstīm ir nacionālie koordinatori (attiecināmajās politikas un horizontālās sadarbības jomās), kuriem ir cieša sadarbība ar augsta līmeņa ierēdņu grupu, kurā ir dalībvalstu augstākie ierēdņi (stratēģijas īsteno-

³⁹ Plašāka informācija ir Reģionālās un pilsētpolitikas ģenerāldirektorāta gada darbības pārskatā: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/regio_aar_2017_final.pdf

⁴⁰ Plašāka informācija par stratēģijas svarīgumu: «Labāk kopā – 10 gadi. ES stratēģija Baltijas jūras reģionam» («Better together – 10 years. EU strategy for the Baltic Sea region»). – Polijas Ārlietu ministrijas izdevums, Varšava, 2019. g., 66 lpp.

šanas politikas formulēšanai), savukārt ES uzrauga stratēģijas un rīcības plānu īstenošanu⁴¹.

Pēdējā klātienē notikušajā *EUSBSR 2019* samītā tika izskatītas dažas apakšreģionu perspektīvas, kuras ir būtiski nozīmīgas visām trim Baltijas valstīm: Latvijai, Lietuvai un Igaunijai. Reģionālā skatījumā, saistībā ar idejām par makroreģionu un starpreģionu sadarbību (*GD Regio competence*), ir minēti šādi Baltijas jūras valstu makroreģionu sadarbības svarīgākie virzieni: inovācijas, resursu efektivitāte, ciešāka sadarbība starp reģioniem, uzmanība jautājumiem saistībā ar Eiropas pusgadu⁴², reģionālo fondu efektīvāka izmantošana, kā arī *Interreg* jautājumi, u. c.

Klimata pārmaiņas, aprites ekonomika un IAM (kā svarīgas ilgtspējas daļas) pašlaik ir ES politikas darba kārtības galvenie virzieni. Tāpēc dalībvalstīm ir aktīvi jāpiedalās apakšreģionu pārvaldībā. Tomēr pagaidām šo jautājumu risināšana atrodas tikai sākuma stadijā *EUSBSR* un dalībvalstu stratēģijās.

BJR dalībvalstu politiķi labi apzinās pastāvošās problēmas un izaicinājumus, lai arī ir grūtības attiecībā uz to risinājumu «transformēšanu» ekonomiskajā attīstībā un korporatīvajā uzņēmējdarbībā, t. i., to «ieviešanu dzīvē». Ir pilnīgi skaidrs, ka ne visiem 17 IAM būtiska nozīme būs apakšreģionu problēmu risināšanā, tāpēc reģionālajām un vietējām stratēģijām ir jāietver prioritātes un konkrēti īstenošanas procesi. Starp pēdējiem vissvarīgākie noteikti ir ilgtspējības jautājumi, kuros aprites ekonomika un bioekonomika ir tikai to daļas, lai arī būtiskas.

Baltijas jūras reģiona dalībvalstu politiķi ir bijuši ambiciozi, izvirzot atbilstošus mērķus: pietiek pieminēt tikai tādas iniciatīvas kā «Baltijas jūra kā reģions, kas sasniegs IAM» vai «CO₂ neitrāls BJR līdz 2050». Īstenot kādu iniciatīvu ir kļuvis sarežģītāk nekā pazīpot: MVU ir jāspēj ekonomiski īstenot šādus ambiciozus mērķus. Lai sasniegtu IAM, uzņēmumiem ir vajadzīgs spēcīgs atbalsts no dalībvalstīm, to valdībām, izmantojot stimulus un īpašas programmas: šāda veida jautājumi jau ir ietverti BJR dalībvalstu darba kārtībā, kas tiek formulēti kā «modeļa izstrāde optimālai ilgtspējīgas attīstības mērķu sasniegšanai Baltijas jūras reģiona dalībvalstīs».

Reģioni, kas gatavi pārmaiņām

Pēc ES reģionālās politikas īstenošanu domām, Baltijas valstis BJR pārvaldībā saskaras ar «dziļām pārmaiņām», kas balstītas uz «ciešāku sadarbību, labiem rīcības plāniem un komunikāciju». Patiesībā tas ir «jauns stāsts» par šo reģionu. Pārsteidzoši ir tas, ka šīs pārmaiņas nav pilnībā integrētas mūsdienu globālajās un Eiropas tendencēs, piem., ilgtspēja, bioekonomika un aprites ekonomika, digitālizācija un zinātnes inovācijas, kas ir tikai daži piemēri.

Ir svarīgi izstrādāt gan stratēģiju, piem., aprites ekonomikai, gan *optimālus rīcības plānus reģioniem un vietējām kopienām praktiskai to īstenošanai aprites ekonomikas un bioekonomikas jomās*.

Patlaban politiskā vīzija ir ietverta divos perspektīvos stratēģijas scenārijos: a) esošo aktivitāšu konsolidācija; un b) radikāla stratēģijas pārskatīšana, fokusējoties uz galvenajām reģionālajām problēmām, kuras vēl nav pietiekami iekļautas ES kohēzijas un reģionālajā politikā. Ir skaidrs, ka subreģionu koncepcija ES reģionālajā politikā attīstīsies un paplašināsies, tomēr tikai laiks rādīs, vai reģionos darbojošies MVU pievērsīs nopietnu uzmanību dalībvalstu lietotājiem «makroreģionālajai» pieejai to īstenošanā ekonomiskajā politikā.

Jauņā Eiropas Komisijas kolēģija jau 2019. gada sākuma izstrādāja ES finanšu plānošanas sākotnējo variantu nākamajiem septiņiem gadiem, nosakot prioritātes zaļajam kursam un

⁴¹ Plašāka informācija: Eteris E. Aprites ekonomikas prioritāte 10. EUSBSR forumā; vietne: http://www.baltic-course.com/eng/modern_eu/?doc=149881&ins_print

⁴² Par Eiropas pusgada jautājumiem, skat.: Eteris E. «2019. gada pavasaris: pārskats par Eiropas ekonomiku», vietne: http://www.baltic-course.com/eng/modern_eu/?doc=149746&ins_print

pasākumiem klimata jomā. Turklāt visām trim Baltijas valstīm kļūst vitāli svarīgi, piem., digitālās ekonomikas un digitālās sabiedrības jautājumi, kurus tās nevarētu atrisināt bez kopīgu pieeju izmantošanas, savstarpējas sadarbības un ES atbalsta⁴³.

No loģistikas viedokļa, efektīva apakšreģionu sadarbība BJR nozīmē atrast līdzsvaru starp nacionālo ekonomisko politiku un plānošanu reģiona un ES līmenī. Nedrīkst būt tā, ka tiek veikts «mazāk aktivitāšu pirmajā līmenī, liekot būt aktīvākam otrajam līmenim», un otrādi.

Pateicoties Ziemeļvalstu dalībai (kā nozīmīgam apakšreģionu sadarbības virzītājspēkam), aktīva un stingrāka apņemšanās risināt globālos un Eiropas izaicinājumus, piem., IAM, digitalizāciju, zaļo pārkārtošanos, apakšreģionālais komponents kļūs nozīmīgs.

Līdzās BJR stratēģijai jautājumi subreģionālajā makrolīmenī tiek risināti arī vairākās organizācijās, piem., *Baltijas jūras valstu padome, HELCOM jeb Vīzija un stratēģijas ap Baltijas jūru (Vision and Strategies around the Baltic Sea, VASAB)*. Kopā tas padara stratēģijas *EUSBSR* pārvaldību un virzību diezgan sarežģītu.

Pēdējos pāris gados dažādos samitos ir novērojams dalībvalstu un to valdību vadītāju politiskās vēlmes trūkums aktīvi iesaistīties makroreģionu sadarbībā, piem., pēdējā 2019. gada samītā piedalījās diezgan daudzi dalībvalstu ministri, ievērojami dalībvalstu vadītāji un/vai augstas ES amatpersonas, bet nekādas gala deklarācijas par perspektīvām makroreģionu iniciatīvām netika pieņemtas. Tomēr šī samita devīze skanēja aktuāli – «samazināt, izmantot atkārtoti un pārdomāt», kas līdz ar to nodrošināja platformu diskusijām par pašreizējo un nākotnes reģionālo plānošanu ilgtermiņās un aprītes ekonomikas jautājumos.

Aprītes ekonomika stratēģijā *EUSBSR*

ES makroreģionu sadarbība apvieno reģionālās valsts pārvaldes iestādes, lai tādējādi ātrāk un efektīvāk risinātu vietējās problēmas, kurām ir tā sauktā Eiropas dimensija: stratēģija *EUSBSR*, kā zināms, ir pirmā un pieņemta pirms desmit gadiem.

Pēdējās desmitgades laikā makroreģionu koncepcija ir parādījusi savu pozitīvo ietekmi, nodrošinot reālus rezultātus, tāpēc citos Eiropas apakšreģionos tiek pieņemtas trīs papildu stratēģijas: valstīs pie Donavas upes, valstīs pie Adrijas un Jonijas jūras (Vidusjūras daļa starp Balkānu pussalu un Apenīnu pussalu) un valstīs, kas atrodas blakus Alpu reģioniem (2011.–2015. gadā). Tādējādi visas esošās četras apakšreģionu stratēģijas attiecas arī uz valstīm, kas nav ES dalībvalstis.

ES stratēģija Baltijas jūras reģionam ir kļuvusi par svarīgu iespēju dalībvalstu reģionālajām/vietējām kopienām atrisināt dažas kopīgas problēmas, izmantojot tā saukto augstāko darbības efektivitāti. Nesen dažas no šīm tendencēm tika apkopotas kā perspektīva vīzija aprītes ekonomikas attīstībai ilgtermiņā šajā reģionā.

Veltītā uzmanība aprītes ekonomikai BJR tiek uzskatīta par «ceļu uz reģiona iedzīvotāju labklājību», norādot uz šobrīd pilnīgi neilgtspējīgu, bet joprojām dominējošo attīstības modeli, t. i., «ņemt, saražot, patērēt, izmest». Šis modelis ir radikāli jāpārkārto, jaunās ekonomiskās politikas modelī iekļaujot jaunu koncepciju: «atkārtoti izmantot, sadalīt sastāvdaļās, pārstrādāt, mazāk patērēt» utt., veicot atbilstošu izglītošanu un apmācību par ilgtermiņās principiem.

Latvijā patlaban, piemēram, otrreizējās pārstrādes īpatsvars ir zemākais starp BJR dalībvalstīm – 39 %, salīdzinot ar 46 % Lietuvā, 47 % Igaunijā un virs 50 % Dānijā un Zviedrijā. Tādējādi gan jauni aprītes ekonomikas principi, gan atkritumu apsaimniekošana kļūst par ļoti vēlamiem aspektiem apakšreģionu sadarbībā.

⁴³ Informācija par ES digitālo vienoto tirgu un DESI indeksu: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>

Vēl viens būtisks sadarbības piemērs ir uz biznesu orientēta pieeja aprites ekonomikai BJR – vairākas dalībvalstis (Latvija, Lietuva, Somija un Polija) uzsverušas nepieciešamību pēc sava veida līdzdalības ecoefektīvas attīstības modeļos šajā reģionā. Tomēr sabiedriskā un privātā sektora partnerības vēl nav pētītas aprites ekonomikas modeļos, kā arī reģionālajās stratēģijās nav abpusēji atpazīstamas uzņēmējdarbības virzītas investīciju stratēģijas.

Apakšreģionālā atveseļošanās un noturība

Saskaņā ar ES perspektīviem plāniem dalībvalstu atveseļošanai un noturībai turpmākajos gados, apakšreģionu sadarbība ir guvusi papildu stimulus.

= **Zaļā noturība, kas paredz sasniegt Eiropas klimatneitralitāti līdz 2050. gadam, un vienlaikus mazināt klimata pārmaiņas un pielāgoties tām, samazinot piesārņojumu un atjaunojot ekoloģisko sistēmu spēju nodrošināt cilvēces pastāvēšanu uz šīs planētas.** Zaļās pārkārtošanās ietekme uz dalībvalstu nodarbinātības politiku varētu būt ievērojami lielāka, ietverot to atveseļošanas plānos pēc Covid-19 krīzes. Zaļais sektors Eiropā var radīt aptuveni 4,2 milj. darbavietu ar vairāk nekā 700 mljrd. EUR apgrozījumu.

Darbavietu radīšana, ko ietekmēs īstenotā klimata pārmaiņu jomā, veicinās iekļaujošāku darbavietu rašanos. Ir paredzams, ka līdz 2050. gadam darbavietu skaits atjaunīgās enerģijas nozarē ES sasnies 2,7 milj. jeb 1,3 % no ES kopējā nodarbināto skaita. Šie skaitļi varētu būt daudz lielāki, ņemot vērā instrumenta *Next Generation EU* iespējamo ietekmi un no tā veiktos ieguldījumus videi draudzīgu darbavietu radīšanā⁴⁴.

= **Digitālā noturība** nozīmē nodrošināt to, lai cilvēku dzīve, darbs, izglītība un saziņa digitālajā laikmetā varētu saglabāt un uzlabot cilvēka cieņu, brīvību, vienlīdzību, drošību, demokrātiju un citas Eiropas pamattiesības un vērtības. Stratēģiski svarīgā digitālā sabiedrība un tālredzība ekonomikas jomā dalībvalstīs var veicināt uz cilvēku orientēto digitālo tehnoloģiju izstrādi un pielāgošanu. Kā ir atzinuši eksperti, digitālo tehnoloģiju visaptveroša ieviešana sabiedrībā norit vienlaikus ar nepārtrauktu ekonomikas un sabiedrības attīstību. Ar cilvēku orientēto digitālo tehnoloģiju palīdzību var, piem., uzlabot veselības aprūpes sistēmu, vispārējo piekļuvi pamatpakalpojumiem un palielināt izglītības un apmācības sistēmu efektivitāti un iekļaušanas spēju⁴⁵.

Saskaņotas darbības: piemēri no Baltijas jūras reģiona

Ziemeļvalstis ir strauji uzsākušas pētniecības projektus ar mērķi risināt pandēmijas radītās problēmas, iesaistot universitātes, zinātniskās institūcijas un finansēšanas aģentūras. Tādējādi piem., Dānijā fonds New Carlsberg ir ziedojis aptuveni 13 milj. USD ar mērķi paātrināt cīņu pret Covid-19, tostarp paša vīrusu izpēti. Turklāt sociālās zinātnes pārstāvošie zinātnieki un uzvedības pētnieki meklē veidus, kā mūsdienu sabiedrība varētu visefektīvāk tikt galā ar epidēmijām. Ir paredzams, ka šie pētniecības projekti pavērs ceļu jauniem, globāliem uzskatiem par uzvedību, jebkuru turpmāku epidēmiju profilaksi, diagnostiku un ārstēšanu⁴⁶.

Vēl viens interesants piemērs, kas atspoguļo sadarbību starp Baltijas jūras reģiona dalībvalstīm, ir projekts *ProVaHealth Living Lab* (saīsināti *Living Lab*), kura darbību finansē *Interreg* programma un Eiropas Reģionālās attīstības fonds. Projekta mērķis ir sniegt praktiskus padomus par inovatīviem veselību uzlabojošiem produktiem un pakalpojumiem un valsts

⁴⁴ Vispārējais avots: Eiropas Komisija / Brisele, 17.12.2019; COM (2019) 650 galīgā redakcija. Komisijas paziņojums «Gada ilgtspējīgas izaugsmes stratēģija 2020» (SWD (2019) 444 final). Vietne: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1578392227719&uri=CELEX%3A52019DC0650>

⁴⁵ Plašāka informācija: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_1588

⁴⁶ Avots: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200323152955985>

iepirkumu partnervalstīs. Projektā ir apvienojušās 17 organizācijas no 8 Baltijas jūras dalībvalstīm ar mērķi fokusēties uz ciešāku sadarbību starp Baltijas jūras reģiona dalībvalstīm *Living Lab* projektos, nodrošinot netraucētu piekļuvi *Living Lab* pakalpojumiem MVU, uzlabojot jaunu veselību veicinošu produktu un pakalpojumu ieviešanu tirgū, sekmējot inovācijas, jaunu uzņēmumu izveidi un MVU izaugsmi, kā arī uzlabojot veselību, labklājību un dzīves kvalitāti sabiedrībā.

Šie pūliņi apliecina to, ka kopīga Baltijas jūras dalībvalstu darbība pētniecības un inovāciju jomā var būt dzīvotspējīgs instruments, ar kura palīdzību iespējams risināt aktuālākos zināšanu jautājumus un pārvarēt krīzi. Turklāt dalībvalstu pētniecības fondi varētu veicināt pētniecības rezultātu un inovāciju pareizu ieviešanu, balstoties uz koordinētu dalībvalstu rīcību.⁴⁷

1.5. Digitālā sabiedrība, uzņēmējdarbība un ilgtspējīga izaugsme

Vairākas ES dalībvalstis, tostarp Baltijas jūras reģiona dalībvalstis, ir pieņēmušas ilgtspējīgas attīstības un digitalizācijas plānus un stratēģijas, un tajos ietvertie mūsdienu izaugsmes aspekti noteiks ES dalībvalstu un Baltijas valstu turpmāko progresu. Mūsdienu digitālo lietojumprogrammu un jauno tehnoloģiju izmantošana noteikti var pozitīvi ietekmēt IAM īstenošanu, izmantojot zaļās izaugsmes attīstības modeļus lieliem un maziem uzņēmumiem, ekonomikai kopumā un atsevišķām nozarēm. Tomēr saskaņā ar «Globālo aptauju par ilgtspēju un IAM» (publicēta 2020. gadā), IAM ir diezgan maz zināmi visā pasaulē zinātnes un izglītības jomā, un ir pat nepareiza IAM izpratne ekonomikas zinātnē (50 % visā pasaulē un 56 % ES). Saskaņā ar šo globālo aptauju IAM joprojām «reti tiek aplūkoti klasiskajās biznesa un ekonomikas pētniecības jomās». Prioritāri ir pētīti tādi mērķi kā IAM 12 «Atbildīgs patēriņš un ražošana», IAM 13 «Klimata pasākumi», IAM 4 «Kvalitatīva izglītība» un IAM 17 «Partnerība mērķu sasniegšanai».⁴⁸

1.5.1. Ilgtspēja un digitalizācija: dubultās stratēģijas pamatnostādnes valsts attīstībā

Digitālā pārkārtošanās ir bijusi ES iestāžu darba kārtībā pēdējos desmit gadus, lai gan tikai nesen Komisija uzsāka dažas saskaņotas globāla līmeņa darbības. Tā 2016. gada jūnijā augsta līmeņa pārstāvji no 41 valsts, t. sk. ES dalībvalstīm, vienojās strādāt, lai saglabātu atvērtu internetu, novērstu digitālās atšķirības, veicinātu digitālo prasmju apguvi un attīstītu digitālo potenciālu sociāli ekonomiskajai izaugsmei. Tika pieņemta deklarācija par digitālo ekonomiku ar nosaukumu «Inovācijas, izaugsme un sociālā labklājība», saskaņā ar kuru valstis, tostarp ES dalībvalstis, vienojās veicināt digitālo pārkārtošanos ar šādiem mērķiem:

- = palielināt piekļuvi platjoslas internetam un pakalpojumiem, lai pārvarētu digitālo iespēju atšķirības;
- = samazināt šķēršļus ieguldījumu veikšanai un digitālo tehnoloģiju ieviešanai visās nozarēs;
- = izstrādāt globālus tehniskos standartus, kas nodrošina savienojamību un drošu, stabilu, atvērtu un pieejamu internetu;
- = izstrādāt privātuma un datu aizsardzības stratēģijas augstākajā valdības līmenī, vienlaikus veicinot arī datu, tostarp sabiedriskā sektora datu, pieejamību un izmantošanu;
- = pieņemt tehnoloģiski neitrālus tiesiskos ietvarus, kas veicina konkurenci;
- = izmantot atvērtus, caurskatāmus un iekļaujošus procesus, lai nodrošinātu interneta pārvaldību globālā līmenī;

⁴⁷ Plašāka informācija par *Living Lab* vietnē: <https://scanbalt.org/livinglabs/reports/>

⁴⁸ Avots: https://www.globalsurvey-sdgs.com/wp-content/uploads/2020/01/20200123_SC_Global_Survey_Result-Report_english_final.pdf

- = samazināt šķēršļus e-komercijai iekšzemē un pāri robežām, īstenojot politiku, kas stiprina patērētāju uzticību un produktu drošību;
- = uzlabot izglītību un mūžizglītību, lai reaģētu uz pieprasījumu pēc vispārējām un speciālajām digitālajām prasmēm.

OECD valstīs 2017. gadā uzsāka vēl vienu programmu «Pāreja uz ciparu tehnoloģijām: likt pārveidei strādāt izaugsmes un labklājības labā» (*Going Digital: Making the Transformation Work for Growth and Well-being*), kuras mērķis ir palīdzēt politikas veidotājiem labāk izprast globālo digitālo pārkārtošanos un radīt tādu politikas vidi, kas ļauj ekonomikai un sabiedrībai attīstīties arvien digitālākā un datos balstītā pasaulē. Šīs programmas īstenošanas starprezultāti tika publicēti ziņojumā «Esošais stāvoklis pārejā uz ciparu tehnoloģijām» (*Going Digital State of Play*) (OECD, 2018), un galīgais kopsavilkuma ziņojums prezentēts augsta līmeņa konferencē 2019. gada martā.

Komisija 2020. gada februārī izstrādāja ES digitalizācijas stratēģiju, kuras mērķis ir apvienot visus digitalizācijas aspektus kopējā koncepcijā, lai tādējādi sekmētu digitālo pārkārtošanos dalībvalstu ekonomikās. ES ideja ir «izveidot Eiropas datu telpas, kurās uzņēmumi, valdības un pētnieki var ne tikai uzglabāt savus datus, bet arī piekļūt citiem datiem, kas tiem nepieciešami inovācijām».⁴⁹ Tādējādi ES īsteno digitalizācijas stratēģiju, kuras pamatā ir tehnoloģiju pārveide, inovācijas un radošums, kas balstīts uz Eiropas vērtībām⁵⁰.

Digitālā potenciāla atraisīšana: ietekme uz uzņēmējdarbību

Te ir minami daudzi piemēri, kaut vai precīzā lauksaimniecība, kas paver izaugsmes iespējas, izmantojot mākslīgo intelektu, un ļauj samazināt pesticīdu un mēslošanas līdzekļu lietošanu, vai arī viedā apkure – balstīta uz MI, lai ietaupītu miljoniem tonnu naftas un tādējādi samazinātu CO₂ pēdas nospiedumu. ES dalībvalstīs jau ir vadošās pozīcijās mākslīgā intelekta jomā: ES ražo 25 % no rūpnieciskajiem robotiem pasaulē, un, piemēram, apstrādes rūpniecībā aptuveni puse uzņēmumu izmanto vismaz vienu MI lietojumprogrammu.

ES plāno ieguldīt datu telpās un mākoņpakalpojumu infrastruktūrā aptuveni 6 mljrd. EUR, un pašlaik tiek lēsts, ka datu ekonomikas vērtība ir aptuveni 300 mljrd. EUR jeb aptuveni 2,4 % no ES IKP. Turklāt datu ekonomika rada jaunas darbavietas: šobrīd šajā sektorā ir aptuveni 5,7 milj. darbavietu, bet pēc pieciem gadiem to skaits būs aptuveni 11 milj., jo attiecīgi pieaugs datu ekonomikas īpatsvars ES IKP.

Baltā grāmata par MI un Eiropas datu stratēģija, kas tiek iesniegta 2020. gada pirmajā pusē, norāda uz to, ka ES dalībvalstīs var sasniegt globālus standartus tehnoloģiju attīstībā un uzlabot cilvēku labklājību⁵¹.

ES vadītāji pastāvīgi uzsver digitālo pārkārtošanos kā svarīgu zaļās pārkārtošanos sastāvdaļu, kā arī uzskata to par ļoti nozīmīgu ES atveseļošanai no koronavīrusa izraisītās krīzes. Tas dod ES politikas saskaņošanai zaļās un digitālās pārkārtošanās jomā milzīgu potenciālu, un šī politika kļūst par centrālo ES dalībvalstu elementu pūliņiem izveidot konkurētspējīgu un ilgtspējīgu klimatneitrālu ekonomiku. Līdz ar to Eiropas zaļajā kursā jau ir atzīts, ka «divkāršā pārkārtošanās» (t. i., digitālā un ilgtspējīgā) ir ne tikai cieši savstarpēji saistītas – digitalizācija uzlabo dabas un vides aizsardzību, klimata pasākumus. Īsāk sakot, digitālā pārkārtošanās kļūs zaļāka. Šajā sakarā pētījumos tiek izstrādāti trīs ieteikumi dalībvalstīm, lai tās maksimāli izmantotu ES ilgtspējības un digitālās programmas.

⁴⁹ Avots: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_20_294

⁵⁰ Vairāk informācijas: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age_en

⁵¹ Avots: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/QANDA_20_264

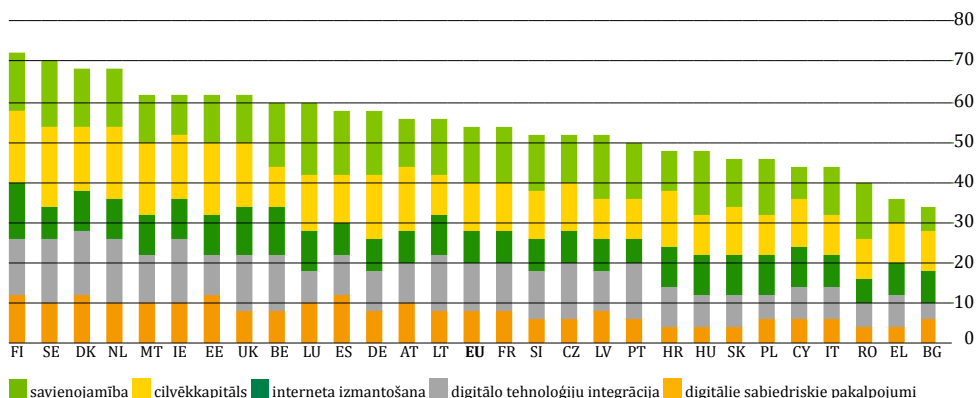
1. **Radīt Eiropas datu telpu**, kas papildinātu zaļā kursa īstenošanas pasākumus. Tās mērķis – optimizēt to datu pārvaldību un analīzi, kas attiecas uz rīcību klimata jomā un vides aizsardzību. Lai veicinātu ilgtspējīgas aprites ekonomikas attīstību, ir ļoti svarīgi samazināt arī šķēršļus brīvai informācijas aprītei vērtību ķēžu ietvaros.

2. **Izstrādāt un ieviest digitālos risinājumus, kas veicinātu un paātrinātu videi draudzīgu sociāli ekonomisko attīstību.** Tas nozīmē veikt ieguldījumus digitālos risinājumos, kas ļauj uzlabot klimatneitralitāti, ilgtspējīgu patēriņu un ražošanu, novērst piesārņojumu un saglabāt bioloģisko daudzveidību.

3. **Mazināt digitalizācijas negatīvo ietekmi uz vidi un klimatu.** Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka to digitālā infrastruktūra kļūst ilgtspējīgāka, un ir jāievieš finansiāli stimuli ar mērķi izstrādāt un ieviest cirkulāras un energoefektīvas IKT iekārtas.⁵²

DESI 2020

ES iestādes izmanto *Digitālās ekonomikas un sabiedrības indeksa* (DESI) rādītājus, lai gūtu vienotu redzējumu par dalībvalstu digitālo sniegumu un digitālās konkurētspējas attīstību (skat. 1. attēlu).

1. att. ES dalībvalstu un ES vidējie DESI rādītāji 2020. gadā pozīcijās: savienojamība, cilvēkkapitāls, interneta izmantošana, digitālo tehnoloģiju integrācija, digitālie sabiedriskie pakalpojumi⁵³.

No 2019. līdz 2020. gadam visas ES dalībvalstis uzlaboja savu sniegumu digitālajā jomā. Piemēram, Somija, Zviedrija, Dānija un Nīderlande ieguva visaugstākos DESI 2020 novērtējumus un ir vienas no pasaules līderiem digitalizācijas jomā, kam seko Malta, Īrija un Igaunija, tomēr citām dalībvalstīm vēl tāls ceļš ejams šajā jomā.

Covid-19 pandēmijas laikā ar digitalizāciju saistītie jautājumi ir svarīgi patēriņam un patērētājiem attiecībā uz ēdināšanas pakalpojumiem – ēdiena piegādi un līdzņemšanu. Piemēram, 2020. gada janvārī aptuveni 48 % tīmeklim pieslēgto patērētāju pasūtīja ēdināšanas pakalpojumus tiešsaistē, bet pēdējā laikā tas ir pieaudzis līdz 64 %. Visā pasaulē 44 % digitāli savienotu patērētāju jūtas apmierināti, saņemot savus pasūtījumus ar drona vai robota palīdzību.

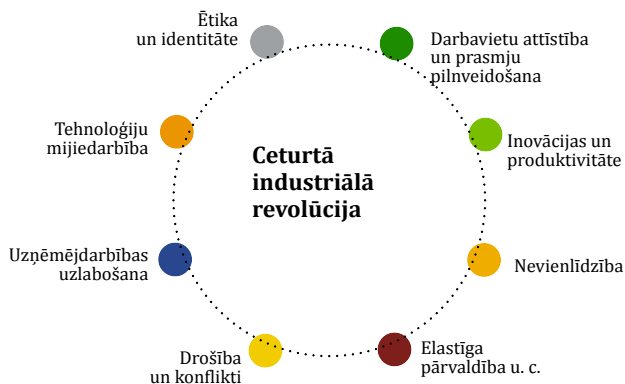
⁵² Avots: Eiropas Politikas centra projekts «Digitalizācija un ilgtspēja: 2019–2020», vietnē: <https://www.epc.eu/en/Publications/Towards-a-green-competitive-and-resilient-EU-economy-How-can-digital-35bfc4>

⁵³ Vairāk informācijas par DESI: - savienojamība – platjoslas tirgus attīstība ES; - cilvēkkapitāls/digitālās prasmes; - iedzīvotāju izmantotie interneta pakalpojumi; - digitālo tehnoloģiju integrācija uzņēmumos; - digitālie sabiedriskie pakalpojumi un - pētniecība un attīstība IKT jomā.

Digitālo pakalpojumu patēriņā Covid-19 pandēmijas laikā ir notikušas kvantitatīvas izmaiņas, un vislielākais tīmeklim pieslēgto patērētāju procents fiksēts cilvēkiem vecumā virs 60 gadiem, kas ir visaugstākais procentuālais pieaugums starp visām vecuma grupām (iegādājoties vairākas tiešsaistē nopērkamo produktu kategorijas, izņemot skaistumkopšanas, veselības un personīgās aprūpes produktus). Bet visaktīvākie patērētāji ir vecumā no 30 līdz 44 gadiem, un gandrīz puse no pircējiem tiešsaistē iegādājās produktus vairāk nekā trīs to kategorijās⁵⁴.

Tehnoloģiju transformācija: digitālais efekts

ES īstenotā digitālā programma, skar gandrīz visas sociāli ekonomiskās attīstības jomas, un visas ES dalībvalstis cenšas apvienot mūsdienu tehnoloģijas (kas raksturīgas 2016. gadā pasludinātajai 4. industriālajai revolūcijai) ar IAM. Nav šaubu, ka tehnoloģijas kalpo kā virzītājspēks IAM īstenošanā.⁵⁵ Aptuveni 70 % IAM varētu sasniegt ar jau esošajām digitālo tehnoloģiju lietojumprogrammām. Tomēr dalībvalstis pašlaik diezgan lēni un neefektīvi izmanto digitālo potenciālu, tostarp pieejamos MI līdzekļus. Dalībvalstu valsts pārvaldes struktūrām ir jābūt aktīvākām jaunu tehnoloģiju ieviešanā gan īstermiņa izaugsmei, gan ilgtermiņa (komerciāliem) ieguvumiem, izmantojot atbildīgāku un mērķtiecīgāku pieeju digitālo tehnoloģiju izmantošanā IAM sasniegšanai.

2. att. Ceturtajai industriālajai revolūcijai raksturīgās sasaites iespējas ar mūsdienu lēmumu pieņemšanas procesiem (ētika un identitāte; tehnoloģiju mijiedarbība; drošība un konflikti; darbavietu attīstība un prasmju pilnveidošana; inovācijas un produktivitāte; nevienlīdzība; elastīga pārvaldība; u. c.)⁵⁶.

ES īstenotā digitālā politika un digitālās tehnoloģijas ne tikai savieno dalībvalstis, radot jaunus ceļus izaugsmei, bet arī integrē ES dalībvalstis globālajos procesos, kuru būtiska sastāvdaļa ir IAM. ES iestādes jau ir noteikušas standartus, piemēram, telekomunikācijai un datu aizsardzībai, lai gan dalībvalstis atpauzē citās digitālās ekonomikas jomās. Ieguldījumu veikšana bloķēdēs, augstas veiktspējas skaitļošanā, kvantu skaitļošanā, algoritmos un jaunos

⁵⁴ Avots: Euromonitor starptautiskais dzīvesstila apsekojums (International Lifestyles Survey) 2020 (janvāris – februāris) un Euromonitor starptautiskais patērētāju tiešsaistē apsekojums (International Digital Consumer Survey) 2020 (marts – aprīlis).

⁵⁵ Vairāk informācijas: Schwab K. Ceturtā industriālā revolūcija. – Pasaules ekonomikas forums, Ķelne/Zenēva. – 2016. g., 184 lpp.

⁵⁶ Avots: Pasaules ekonomikas foruma biļetens (2020), vietnē: <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/decade-of-action-from-technology-optimism-to-technology-realism/>

digitālajos rīkos drošai datu koplietošanai un lietošanai ir būtiski pasākumi jaunrades veicināšanai⁵⁷.

Digitālie dati un MI tehnoloģijas noteikti ļauj izstrādāt viedus risinājumus dalībvalstīs attiecībā uz daudziem sociālekonomiskiem un ilgtspējas jautājumiem – no veselības aprūpes līdz lauksaimniecībai, pārtikas drošībai un apstrādes rūpniecībai, tostarp viedās specializācijas stratēģijām. Šajos virzienos jaunas pieejas izglītībai un apmācībai, kas nodrošina kvalitatīvāku izglītību, ir tās, kas veido ceļu ilgtspējīgai izaugsmei.

Tālāk ir norādīti galvenie virzieni digitālo risinājumu optimālāi izmantošanai ilgtspējas nodrošināšanai.

= Pirmkārt, **digitālās ekonomikas un sabiedrības jautājumi**, kas var nodrošināt to, ka iedzīvotāji un uzņēmumi pilnībā izmantotu digitālās iespējas. Tomēr Komisija norāda, ka aptuveni 47 % ES iedzīvotāju nav pienācīgas digitālās prasmes, tomēr tuvākajā nākotnē aptuveni 90 % no visām darbavietām būs nepieciešamas noteikta līmeņa digitālās prasmes⁵⁸.

= Otrkārt, ES dalībvalstu rīcība (ar ES iestāžu atbalstu), radot atbilstošus un efektīvus **apstākļus digitālo tīklu un pakalpojumu attīstībai**. Komisija atzīst, ka ES ir jāattīsta ātrgaitas, droša un uzticama digitālā infrastruktūra un attiecīgie pakalpojumi. Tikai «pareizā vide» inovatīviem digitālajiem pakalpojumiem ļaus izveidot progresīvu infrastruktūru un piemērotus apstākļus investīciju veikšanai digitālajos tīklos.⁵⁹

Labāks tiesiskais regulējums digitālajiem tīkliem un pakalpojumiem ir svarīgs arī tāpēc, lai izstādātu noteikumus, kas atbilst tehnoloģiju attīstības tempam, piemēram, nākamās paaudzes 5G mobilo sakaru savienojumi vai finanšu tehnoloģijas jeb tā sauktais fintech. Šobrīd ES vienotajā digitālajā tirgū ir vairāki virzieni⁶⁰; daži no tiem ir gan tieši, gan netieši saistīti ar ilgtspējīgu attīstību. Veidojot digitālo sabiedrību, Eiropas Komisijas mērķis ir izveidot iekļaujošu digitālo sabiedrību dalībvalstīs, kas gūs labumu no vienotā digitālā tirgus. Viedāku pilsētu veidošana, piekļuves uzlabošana e-pārvaldībai un e-veselības pakalpojumiem un digitālo prasmju apguve ļaus izveidot patiesi digitālu Eiropas sabiedrību⁶¹.

= Treškārt, **dalībvalstu digitālās prioritātes**: digitālie jautājumi nav «īpaša prioritāte» jaunajai Komisijai, jo iepriekšējai kolēģijai bija pat divi «digitālie komisāri» – viens digitālajai ekonomikai un otrs digitālajai sabiedrībai. Digitālās lomas palielināšana dalībvalstu sociāli ekonomiskajā attīstībā ir arī būtiska ES integrācijas sastāvdaļa. Datu aizsardzība ir kļuvusi par svarīgu jautājumu, un datu aizsardzības reforma ļaus cilvēkiem pārvaldīt savus datus un dos iespēju uzņēmumiem ievērot vienotā tirgus prasības. Dalībvalstīs 2018. gada maijā stājās spēkā Vispārīgā datu aizsardzības regula, kas paredz vienotus datu aizsardzības noteikumus visiem uzņēmumiem, kas darbojas ES, neatkarīgi no to atrašanās vietas. Stingrāki datu aizsardzības noteikumi nozīmē to, ka: a) cilvēkiem ir lielāka kontrole pār saviem personīgajiem datiem un b) uzņēmumiem gūst labumu no vienlīdzīgiem konkurences apstākļiem digitālajā jomā⁶².

= Ceturtkārt, **stratēģijas «ES digitālā sabiedrība» komerciālie aspekti**, kas garantē labāku piekļuvi tiešsaistē nopērkamām precēm patērētājiem un uzņēmumiem, tādējādi ļaujot dalībvalstīm izveidot komerciāla līmeņa tirgu. ES pieņemtie jaunie noteikumi novērš nepamatotu ģeobloķēšanu ES dalībvalstīs: t. i., cilvēki var brīvi iepirkties no tīmekļa vietnes, kas atrodas citā ES dalībvalstī. Tādējādi tiek atcelti šķēršļi, patērētājiem iepērkoties citā ES dalībvalstī.

⁵⁷ Vairāk informācijas E. Eteris «Latvija Eiropā un pasaulē», avots: https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Dokumenti/Biblioteka/Eugene_Eteris_2018_gramata.pdf

⁵⁸ Avots: https://ec.europa.eu/info/priorities/europe-fit-digital-age_en
<https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/economy-society>

⁵⁹ Vairāk informācijas: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/right-environment-digital-networks-and-services>

⁶⁰ Vispārīgā saite par ES vienoto digitālo tirgu: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en>

⁶¹ Avots: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/creating-digital-society>

⁶² Par datu aizsardzības noteikumiem: https://ec.europa.eu/info/priorities/justice-and-fundamental-rights/data-protection/2018-reform-eu-data-protection-rules/eu-data-protection-rules_en

Šie jaunie noteikumi stājās spēkā dalībvalstīs 2018. gada decembrī, izbeidzot diskrimināciju attiecībā uz iepirkšanos tiešsaistē pilsonības vai dzīvesvietas dēļ. Šie noteikumi nodrošina to, ka cilvēki vairs nesaskaras ar tādiem šķēršļiem kā novirzīšana atpakaļ uz tīmekļa vietni, kas atrodas attiecīgajā dalībvalstī, vai maksājumu veikšanu ar debetkarti vai kredītkarti tikai no noteiktas dalībvalsts. Turklāt pārdevējiem tiešsaistē ir pienākums izturēties pret visiem ES patērētājiem vienādi neatkarīgi no iepirkšanās vietas. Komisijas prezidente Urzula fon der Leiena atzīst savas kolēģijas apņemšanos uzlabot ES atbildības un drošības noteikumus attiecībā uz digitālajām platformām, pakalpojumiem un produktiem, pieņemot jaunu Digitālo pakalpojumu likumu⁶³.

ES veic lielus ieguldījumus digitālajā programmā, un secīgi apgūstot pieejamos līdzekļus Eiropas Stratēģisko investīciju fondā, kas bija galvenais 2014. gada novembrī izstrādātā Investīciju plāna Eiropai fokuss, Komisija pagarināja tā darbības laiku un spēju palielināt ieguldījumus 2016. gadā no tā sauktā «ESIF 2.0». ES dalībvalstīs 2017. gada decembrī vienojās par ESIF 2.0 regulu, kas ļāva paaugstināt ieguldījumu apjoma mērķi no EUR 315 miljardiem līdz pustriljonam EUR termiņā – 2020. gada beigās⁶⁴. Programma «Connecting Europe» ir vērsta uz kopīgām aktivitātēm Eiropas nākotnei, ar uzsvaru uz ilgtspēju, klimata pārmaiņām un digitalizāciju⁶⁵.

Digitālā nozare un ilgtspējīgi pakalpojumi: finanšu aspekti

Komisija 2016. gada aprīlī sāka īstenot pirmo ar industriju saistīto «vienotā digitālā tirgus» iniciatīvu pakotni, kas papildina dažādas dalībvalstu iniciatīvas industrijas digitalizēšanai ES dalībvalstīs, piemēram, industrija 4.0, viedā industrija un nākotnes industrija (*l'industrie du futur*). Komisija īsteno savu darbību 5 galvenajos virzienos: politikas instrumentu izmantošana, finansiāls atbalsts, koordinācija starp dalībvalstīm digitālajā industrijā, izmaiņas tiesību aktos ar mērķi veicināt turpmākus valsts un privātos ieguldījumus visās rūpniecības nozarēs, un radītu pamatnosacījumus digitālajai industriālajai revolūcijai⁶⁶.

Industrija ir viens no ES ekonomikas pilāriem: piem., apstrādes rūpniecībā ES ir 2 milj. uzņēmumu, tā nodrošina 33 milj. darbavietu un 60 % no darba ražīguma pieauguma. Tomēr tehnoloģiju revolūcija ar visām jaunajām IKT, piem., lietu internets (*IoT*), mākoņdatošana, liela apjoma dati un datu analīze, robotika un 3D drukāšana ir pavērusi jaunus apvēršņus industrijai un ļauj tai kļūt efektīvākai. Pētījumi parāda, ka digitalizācija nākamajos piecos gados var palielināt Eiropas ekonomikas ieņēmumus par vairāk nekā 110 mljrd. EUR gadā. Eiropas industrijā jau ir spēcīgi attīstītas dažas digitālas nozares: elektronika automobiļu rūpniecībai, drošības un enerģijas tirgi, telekomunikāciju aprīkojums, programmatūra biznesam, kā arī lāzeru un sensoru tehnoloģijas. ES dalībvalstīs ir arī pasaules līmeņa pētniecības un tehnoloģiju institūti, tomēr starp ES dalībvalstīm pastāv lielas atšķirības digitalizācijas jomā.

Pašreizējo ES plānu mērķis ir mobilizēt līdz pat 50 mljrd. EUR valsts un privāto ieguldījumu ar mērķi veicināt industrijas digitalizāciju. Šie ieguldījumi ir paredzēti šādām aktivitātēm: 37 mljrd. EUR digitālo inovāciju veicināšanai; 5,5 mljrd. EUR digitālo inovāciju centriem; 6,3 mljrd. EUR pirmajām nākamās paaudzes elektronisko komponentu ražošanas līnijām; un 6,7 mljrd. EUR Eiropas mākoņdatošanas iniciatīvai⁶⁷.

⁶³ Komisijas tīmekļa vietne par e-tirdzniecību ES: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/new-eu-rules-e-commerce>

⁶⁴ Vairāk informācijas: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_3002

⁶⁵ Avots: <https://www.epc.eu/en/programmes/Connecting-Europe~110d3c>

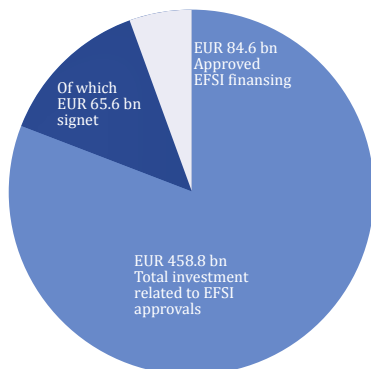
⁶⁶ Par industrijas digitālajiem aspektiem: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/fourth-industrial-revolution>; par Eiropas Investīciju bankas (EIB) atbalstu, skat. attēlu zemāk.

⁶⁷ Vairāk informācijas: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/digitising-european-industry>

Nodaļa I Ilgtspējas politika

EFSI investment by sector*

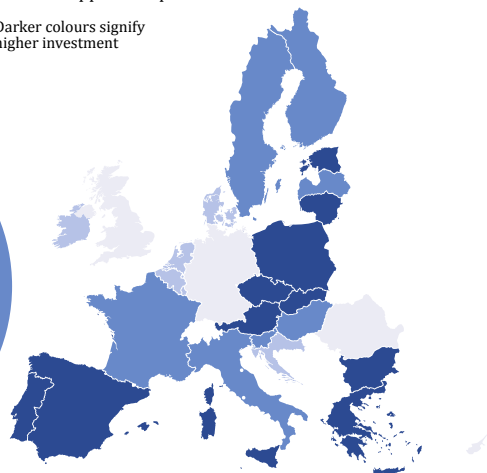
Saller companies	31 %
RDI	26 %
Energy	17 %
Digital	10 %
Transport	7 %
Social Infrastructure	4 %
Enviromental and resource efficiency	4 %
Bioeconomy	1 %

Target by 2020 EUR 500 bn

EFSI investment relative to GDP, based on approved operations*

Darker colours signify higher investment

3. att. Eiropas Investīciju bankas (EIB) darbs ieguldījumu veikšanas aktivizēšanai⁶⁸.

Attiecībā uz EIB grupas apstiprināto ESIF finansējumu Baltijas valstīm Igaunijai tika piešķirti 158 milj. EUR, Latvijai – 270 milj. un Lietuvai – 386 milj. EUR. Šiem finanšu «aizdevumiem un garantijām» bija jārada ieguldījumi robežās no EUR 1,1 līdz 1,8 miljardiem. Visaugstākā ieguldījumu aktivitāte (attiecībā pret IKP) ir Igaunijā (otrā vieta starp ES dalībvalstīm), Lietuva ir attiecīgi septītā un Latvija ir devītajā vietā. ESIF var atbalstīt lielus zaļās digitālās infrastruktūras projektus, ieviešot jaunākās tehnoloģijas, kas nodrošinātu piekļuvi īpaši ātrām platjoslas tīmekļa savienojumam. Šos projektus var uzsākt, piemēram, balstoties uz valsts platjoslas plāniem un reģionālām iniciatīvām, kuru mērķis ir veikt ieguldījumus uz nākotni orientētā platjoslas infrastruktūrā un digitālajos pakalpojumos, t. sk. augstas veiktspējas skaitļošanā un mākoņpakalpojumos. ESIF ir viens no daudzajiem ES fondu instrumentiem, kas pieejami digitālās nozares jaunuzņēmumiem. Piemēram, projekti, kas ir piemēroti finansēšanai no ESIF digitālajā nozarē, varētu arī gūt papildu finansējumu no grantiem un finanšu instrumentiem programmā «Apvārsnis 2020», programmā «Connecting Europe». No šī finansējuma avota var finansēt daļu projekta (granta vai aizdevuma veidā), savukārt ar ESIF nodrošinātu aizdevumu var segt atlikušās projekta izmaksas.

Projektu īstenotāji no digitālās nozares var saņemt tehnisko palīdzību no Eiropas Investīciju konsultāciju centra (*European Investment Advisory Hub, EIAH*), kas piedāvā konsultāciju un tehniskās palīdzības pakalpojumus projektu uzsākšanai⁶⁹.

Eiropas Investīciju projektu portāls – *#InvestEUPortal* – ir vēl viena platforma ieguldījumu palielināšanai digitālajā nozarē. Šī portāla mērķis ir savienot projektu īstenotājus ar

⁶⁸ Avots: https://ec.europa.eu/commission/strategy/priorities-2019-2024/jobs-growth-and-investment/investment-plan-europe-juncker-plan/investment-plan-results_en

⁶⁹ Par EIAH skat.: <https://eiah.eib.org/>

investoriem, kas meklē attiecīgus projektus. Ar šī portāla palīdzību jau ir atbalstīti daudzi dzīvotspējīgi projekti ilgtspējīgas attīstības jomā: 111 projekti enerģētikā, 138 transporta jomā, 145 vides kvalitātes uzlabošanā un aizsardzībā u. c.⁷⁰ Par Latvijas projektiem «vide un dabas resursi» skat. Komisijas tīmekļa vietni «Atrast investīciju iespējas»⁷¹.

Eiropas zaļais kurss caur digitālās programmas prizmu

Komisija ir uzsvērusi, ka „zaļā pārkārtošanās» ir «iespēju logs» dalībvalstīs, kas veicinātu ilgtspējīgu un darbietilpīgu saimniecisko darbību. Tādējādi digitalizācija paver jaunas iespējas vairākās jomās, piemēram, gaisa un ūdens piesārņojuma monitoringā, enerģijas un dabas resursu taupīgākā izmantošanā un patērīnā. Īsāk sakot, dalībvalstu īstenota «ilgtspējīgu produktu» politika kopumā var veicināt materiālu atkārtotu izmantošanu pirms to pārstrādes. Piemēram, šobrīd nepietiekamo ražošanas tehnoloģisko iespēju dēļ pastāv tikai minimālas prasības, kas nosaka videi kaitīgo produktu īpatsvaru, ko var pārdot ES 27 tirgos. Tāpēc vis svarīgākais ir novērst «viltus zaļās pretenzijas». Te ir minami divi uzskatāmi piemēri: a) Komisija 2020. gadā ierosināja pasākumus, kas nodrošinātu, ka viss iepakojums ES līdz 2030. gadam būtu atkārtoti lietojams un/vai pārstrādājams; b) tiks izstrādāti jauni uzņēmējdarbības modeļi, kuru pamatā ir preču un pakalpojumu noma, lai tādējādi palīdzētu dalībvalstīm virzīties prom no vienreizējas vai ierobežotas lietošanas produktu patēriņa modeļiem.

Kopš 2020. gada marta dalībvalstis ir ņēmušas vērā ES jauno rūpniecības stratēģiju zaļās pārkārtošanās atbalstam. Šīs stratēģijas galvenais mērķis ir veicināt jaunu tirgu attīstību klimatneitrāliem un cirkulāriem produktiem. Kā blakusmērķis dalībvalstīm ir energoietilpīgo nozaru dekarbonizācija un modernizācija, piemēram, tērauda un cementa ražošana, ķīmiskā rūpniecība. Ilgtspējīgas attīstības potenciāls te ir liels, jo līdz šim tikai aptuveni 12 % no ES dalībvalstu rūpniecībā izmantotajiem materiāliem nāk no otrreizējās pārstrādes (*Eurostat* dati par 2016. gadu).⁷²

Digitālās pārkārtošanās un digitālās ekonomikas veicināšana

Dalībvalstīm ir jābūt lielām ambīcijām, izstrādājot savas reformas un veicot ieguldījumus, digitālajā pārkārtošanās procesā, kas ir to atveseļošanas un noturības plānu daļa. To efektīvai īstenošanai Komisija ierosina katrā dalībvalstī atveseļošanas un noturības plānā paredzēt vismaz 20 % no kopējiem izdevumiem digitālās pārkārtošanās pasākumiem. Tas paredz, piem., veikt ieguldījumus 5G un gigabitu savienojamības ieviešanai, digitālo prasmju apguvei, izglītības sistēmas reformai un sabiedrisko pakalpojumu pieejamības un efektivitātes nodrošināšanai, izmantojot jaunus digitālos rīkus.⁷³

Sagatavojot nacionālos atveseļošanas un noturības plānus (tie nosūtīti Komisijai apstiprināšanai līdz 2021. gada aprīlim), dalībvalstīm ir jāņem vērā daudzi digitālās pārkārtošanās aspekti. Lai atbalstītu dalībvalstis, Komisija nāca klajā (2020. gada septembra vidū) ar divām iniciatīvām, kas virzītu uz priekšu dalībvalstu digitālās programmas: pirmkārt, jaunas regulas sākotnējo variantu Eiropas Augstas veiktspējas skaitļošanas kopuzņēmuma iniciatīvai (*European High Performance Computing Joint Undertaking (EuroHPC JU)*); otrkārt, ieteikums dalībvalstīm palielināt ieguldījumus savienojamības infrastruktūrā.

⁷⁰ Vairāk informācijas InvestEU Portal vietnē: <https://ec.europa.eu/eipp/desktop/en/index.html>

⁷¹ Komisijas tīmekļa vietne «Atrast investīciju iespējas»: <https://ec.europa.eu/eipp/desktop/en/card-view>

⁷² Avots: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_19_6724

⁷³ Avots: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/QANDA_20_1659/

Veicot nacionālā līmeņa plānošanu, ir jāapzinās šādi svarīgi aspekti: superdatori, savienojamība, uzņēmējdarbības veicināšana un ieguldījumu veicināšana, kas ir raksturoti tālāk tekstā.

= **Superdatori.** Augstas veiktspējas digitālās tehnoloģijas (ko bieži sauc par superdatoriem) ir ļoti svarīgas dalībvalstu labklājībai un nākotnei, jo tās sniedz atbalstu gan veselības aprūpei, gan visām blakusnozārēm. Ar to palīdzību var «vizualizēt» tā saukto digitālo cilvēka dvīni, t. i., simulēt triljoniem procesus un molekulu cilvēka ķermenī, lai noskaidrotu nepieciešamo ārstēšanu, cīnītos pret slimībām vai vīrusiem un uzlabotu slimību diagnostiku. Šajā sarežģītajā darbā superdatorus un mākslīgā intelekta ierīces var izmantot, lai izpētītu attiecīgās iespējas un veiktu kaut ko daudz plašāku – efektīvi modelētu Zemes sistēmas, lai tādējādi sniegtu padomus un izglītotu politikas veidotājus un ļautu dalībvalstu pārvaldes iestādēm rast risinājumus negatīvo klimata pārmaiņu novēršanai. Turklāt superdatori var sniegt atbalstu uzņēmējdarbībai kopumā un jo īpaši atsevišķām uzņēmējdarbības nozarēm, ieviešot inovācijas, testējot tās un nodrošinot daudz plašāku to praktisko lietojumu⁷⁴.

Jau 2018. gada oktobrī Komisija izveidoja ar dalībvalstīm un privātajiem ieguldītājiem kopīgu fondu 1,5 mljrd. EUR apmērā, lai finansētu pirmo kopuzņēmumu augstas veiktspējas skaitļošanas jomā. Daudzgaļu finanšu shēmā (t. i., ES budžetā nākamajiem septiņiem gadiem) šajās digitālajās iespējās tiks ieguldīti aptuveni 8 miljardi EUR.

= **Savienojamība** ir digitālās transformācijas nacionālo risinājumu mugurkauls, un tāpēc rodas nepieciešamība prioritāri veikt valdības ieguldījumus ātrdarbīgā internetā, kas ir vajadzīgs uzņēmumiem, sabiedrisko pakalpojumu sniegšanai un iedzīvotājiem. Piemēram, valdības plāni ir jāorientē uz 5G attīstības paātrināšanu, jo pandēmijas laikā daudzi savienojamības nodrošināšanas projekti un 5G frekvenču spektra izsoles tika atliktas uz vēlāku laiku. Tāpēc Komisija aicina dalībvalstis izstrādāt instrumentu kopumu ar paraugpraksi, ar kā palīdzību var veikt ieguldījumus savienojamībā, tādējādi veicinot progresu digitālās pārkārtošanās īstenošanā.

= **Uzņēmējdarbības veicināšana.** Digitālās ekonomikas transformācijai ir daudz priekšrocību: piemēram, iedzīvotājiem ir piekļuve inovatīviem un ērtiem pakalpojumiem, kā arī ir jauni veidi, kā uzņēmumi var sasniegt savus klientus, iedzīvotāji var iesniegt digitālās nodokļu deklarācijas, kas ir vienkāršākas un ātrākas nekā aizpildīt tās uz papīra; var ieviest digitālo naudas plūsmas uzskaiti, ar kuras palīdzību var tieši pārsūtīt datus nodokļu iestādēm, lai tādējādi novērstu izvairīšanos no nodokļu nomaksas un ilgstošas papīra dokumentu apstrādes gada beigās un, visbeidzot, tiktu izsniegtas elektroniskās zāļu receptes, kas ļautu izņemt nepieciešamās zāles katrā aptiekā utt. Šīs un citas digitālās inovācijas ir noderīgas gan iedzīvotājiem, gan dalībvalsts ekonomikai. Komisija drīzumā ierosinās ieviest drošu Eiropas e-identitāti, kas ļautu ES pilsoņiem identificēt sevi (piemēram, lai veiktu darījumus tiešsaistē), kā arī veicinātu personas datu kontroli (šobrīd tas ir joprojām sarežģīts jautājums).

Komisija ir atzinusi, ka tieši dalībvalstu sabiedriskais sektors varētu būt spēcīgs nepieciešamo pārmaiņu veicinātājs. Latvija, piem., ieviesusi apjomīgu komunikācijas un apmācību programmu cilvēku digitālo prasmju uzlabošanai un digitālo pakalpojumu izmantošanas veicināšanai. Šādas pārmaiņas nāk par labu visiem iedzīvotājiem un uzņēmumiem⁷⁵.

= **Ieguldījumu digitālajā jomā veicināšana.** Optimālākais risinājums digitālās pārkārtošanās īstenošanai ir valdības un privāto finansējuma avotu un ES fondu līdzekļu apvienošana. Kas attiecas uz pēdējo, tad Komisija ierosināja ieguldīt 20% no ES atveseļošanas un noturības mehānisma digitālajā ekonomikā. Integrējot digitālos komponentus nacionālajos

⁷⁴ Piezīme: dažas idejas par superdatoru izmantošanu ar mērķi atvieglot cilvēka smadzeņu darbību: Harari Y. N. «21. mācība 21. gadsimtam». – Spiegel & Grau, 2018, 28.–33. lpp.

⁷⁵ Avots: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_20_1704

atveseļošanas plānos, dalībvalstīm ir jānodrošina, ka starpvalstu sadarbība atbilst ES vienotā tirgus noteikumiem. Vairāk nekā 40 % eiropiešu patlaban pat nav pamata digitālo prasmju. Tāpēc, lai gūtu progresu no digitālās izglītības sniegtajām priekšrocībām, dalībvalstīm ir jāveicina šo jauno prasmju apguve un digitālo lietojumprogrammu izmantošana ikdienas dzīvē. Lai ieņemtu vadošo pozīciju digitālo tehnoloģiju jomā, dalībvalstīm ir jāpalielina ieguldījumi mūsdienu digitālo zināšanu apguvē un digitālo jomu pārzinošo speciālistu apmācībā.

Ieguldījumiem digitālajā jomā ir jābūt mērķtiecīgiem, piemēram, ir ļoti svarīgi nodrošināt visaptverošu izglītību digitālajā jomā nacionālajā līmenī, un atbilstoši soļi, kas sperti šajā virzienā, ļautu gan radīt jaunas prasmes, gan pārkvalificēt darbiniekus. Tikai palielinot ieguldījumus mūsdienu digitālajās zināšanās un tehnoloģijās un iegūstot labi apmācītus digitālo jomu pārzinošus speciālistus, dalībvalstis var panākt reālu atveseļošanu⁷⁶.

Tieši ES interesēs ir izmantot Covid-19 izraisīto krīzi, lai sāktu veidot tādus apstākļus, kurus cilvēki un uzņēmumi spētu izkļūt no šīs krīzes spēcīgāki un arī spētu stāties pretī nākamajai krīzei. Šajā procesā ir svarīgi izmantot Eiropas stiprās puses un visus pieejamos rīkus, tostarp digitalizāciju. ES dalībvalstīm ir jāpārvērš pašreizējā digitālā pārkārtošanās par katalizatoru ilgtspējīgai ekonomikai, kas savukārt balstās uz zaļo pārkārtošanos.

1.6. Ilgtspējīga attīstība un uzņēmējdarbība pēc pandēmijas

Kopumā ES cenšas pēc iespējas ātrāk atgriezties pie pilnībā funkcionējoša vienotā tirgus, lai efektīvi palielinātu Eiropas globālo konkurētspēju un ES nozaru autonomiju un paātrinātu digitālo pārkārtošanos, ņemot vērā Covid-19 izraisīto krīzi. Pandēmijas apstākļi liek dalībvalstīm steidzami izvērtēt to ekonomisko un sociālo sistēmu noturību, jo īpaši finanšu jomā, un arī kapitāla un ieguldījumu nozīmi dinamiskākas atveseļošanās nodrošināšanā, kas ļautu izturēt ārējos satricinājumus. Dalībvalstu centieni ir fokusēti uz tā saukto «ilgtspējas zelta trīsstūri», t. i., **sociāliem, ekonomiskiem un vides faktoriem**, kas strauji kļūst par galveno valsts izaugsmes modeli nākotnē. Ar šo faktoru palīdzību var novērtēt pašreizējo ilgtspējīgas uzņēmējdarbības praksi un noteikt prioritārās darbības, kas ļautu labāk saskaņot pieejamos resursus un ieguldījumus ar ilgtspējīgu un ilgtermiņa atveseļošanos. Būtībā, lai ilgtspējīgas attīstības mērķus pareizi iekļautu nacionālā līmeņa lēmumu pieņemšanas procesā un biznesa organizācijās un nodrošinātu optimālas pārkārtošanās sekas, IAM ir jāsapņūpē pēc nozaru komponentiem.

Sociāli ekonomiskajā platformā ir ietverti šādi IAM:

- nabadzības samazināšana, IAM 1: gandrīz katrs ceturtais iedzīvotājs ES ir bijis pakļauts nabadzības vai sociālās atstumtības riskam; gandrīz vienu trešdaļu jeb 38,4 milj. cilvēku apdraud vairāk nekā viens nabadzības aspekts. Tomēr visizplatītākā nabadzības forma ES ir «salīdzinošā monetārā nabadzība», kas skar vairāk nekā 10 % iedzīvotāju: tomēr salīdzinošās monetārās nabadzības līmenis ES ir zemāks nekā citās G 20 dalībvalstīs;
- kvalitatīva izglītība, IAM 4: valstīm ir jāizveido mūsdienīga izglītības un apmācības sistēma par ilgtspējas jautājumiem, t. i., sociālajiem, ekonomiskajiem un vides jautājumiem;
- dzimumu līdztiesība un nevienlīdzības mazināšana (IAM 5 un IAM 10);
- ūdens apsaimniekošana, IAM 6;
- labklājība, laba veselība, pienācīgs darbs un ilgtspējīga ekonomiskā izaugsme: IAM 3 un IAM 8;
- mierīga līdzāspastāvēšana, tašnīgums, kā arī spēcīgas un efektīvas valsts sociāli ekonomisko attīstību veicinošas pārvaldes iestādes, IAM 16.

⁷⁶ Vispārīgs avots: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_20_1704/ 18.09.2020.

Vides platforma un bioloģiskās daudzveidības jautājumi ir otrs svarīgais ilgtspējības rādītājs. Ir labi zināms, ka vides faktori, piem., piesārņojošu vielu ietekme uz cilvēku ar uzņemto ūdeni un pārtiku un/vai gaisu, ir svarīgi sabiedrības veselību ietekmējošie faktori. Dabas resursu racionālai izmantošanai ir liela nozīme gan vides noslodzes samazināšanai, ko izraisa mājsaimniecības un tādas nozares kā būvniecība, transports, lauksaimniecība, rūpniecība un enerģijas ražošana, gan arī bīstamo vielu iedarbības samazināšanai, tādējādi panākot labāku vides kvalitāti, t. i., tīrāku gaisu un ūdeni un zema trokšņa līmeņa apkārtējo vidi. Šie īstenotās politikas pasākumi garantē galvenās saimnieciskās darbības, piem., lauksaimniecību, zivsaimniecību un akvakultūru, pārtikas rūpniecību, tūrismu, elektroenerģijas ražošanu un ķīmisko rūpniecību.

Ilgtspējīga ekosistēmu saglabāšana dalībvalstīs nodrošinās cilvēkiem, dabai, ekonomikai un klimatam svarīgāko dabas resursu pieejamību ilgtermiņā. Šajā jomā ir izvirzīti šādi mērķi:

- ilgtspējīgas pilsētas un sabiedrība, IAM 11: vairāk nekā 70 % ES iedzīvotāju dzīvo pilsētās un piepilsētu teritorijās. Pilsētvides kvalitātes uzlabošanai, samazinot piesārņojumu, ir jābūt neatņemamai īstenotās nacionālās politikas daļai, t. sk. transporta, būvniecības, atkritumu apsaimniekošanas, zaļās infrastruktūras u. c. politikas jomās;
- klimata aizsardzības pasākumi, IAM 13: dalībvalstu centieniem samazināt negatīvās sekas, ko izraisa īstenotā attīstību veicinošā politika, ir jābūt komplekso pasākumu daļai, kas «apvieno» ilgtspējības, digitalizācijas un aprites ekonomikas komponentus;
- okeāni, jūras resursi un «dzīve zem ūdens», IAM 14: šis jautājums ir svarīgs, jo lielākā daļa ES dalībvalstu atrodas blakus jūrām un/vai okeāniem;
- sauszemes ekosistēmas un bioloģiskā daudzveidība, tā sauktā «dzīve uz sauszemes», IAM 15.

Uzņēmumu platformā ir svarīgi iekļaut šādus mērķus attiecībā uz valsts pārvaldību:

- ilgtspējīga lauksaimniecība – IAM 2;
- pieejama un tīra enerģija – IAM 7;
- rūpniecības attīstība, inovācijas un infrastruktūra: nodrošinātu, ka transporta sistēmas atbilst sabiedrības ekonomiskajām, sociālajām un vides vajadzībām, vienlaikus samazinot to nevēlamo ietekmi uz ekonomiku, sabiedrību un vidi, IAM 9;
- atbildīga ražošana un patēriņš: ir jārisina sociāli ekonomiskās izaugsmes jautājumi, veicinot ilgtspējīgu patēriņu un ražošanu un ņemot vērā ekosistēmu kapacitāti un atdalot ekonomisko izaugsmi no vides degradācijas, IAM 12.

Tirdzniecībai ir svarīga nozīme gan ES kopumā, gan tās dalībvalstu ilgtspējīgā ekonomikas atveseļošanā kā pārejas posma galvenajai daļai: vairākumam dalībvalstu iekšējā tirdzniecība un patēriņš ir viens no galvenajiem izaugsmes virzītājspēkiem. Turklāt ārkārtīgi svarīga ir arī ārējā tirdzniecība, un pašreizējā kritiskā situācija, ko izraisījusi pandēmija, izceļ divus būtiskus jautājumus: Pasaules Tirdzniecības organizācijas (PTO) jaunā vadība un tirdzniecības nozīme dalībvalstu ekonomikas atveseļošanā nākotnē, ņemot vērā pašreizējo ES tirdzniecības politiku. Paredzamās un nozīmīgās PTO reformas ietvers vismaz trīs galvenās jomas, kas ietekmēs ES uzņēmumu stratēģijas: a) strīdu izšķiršanas sistēmas sakārtošana; b) globālo tirdzniecības sarunu atsākšana; c) pašreizējo starptautiskās tirdzniecības izaicinājumu risināšana, īpaši ilgtspējas un pārejas uz zaļo izaugsmi kontekstā.

Atsevišķu vietu ieņem pēdējais mērķis – IAM 17, kas vērsts uz plašu sadarbību, lai globālās kopienas spētu sasniegt šos mērķus⁷⁷.

⁷⁷ Galvenais informācijas avots par visiem IAM: https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2019/2019_europe_sustainable_development_report.pdf

Lielākais stratēģiskais risks nozarēm un MVU ES dalībvalstīs ir negodīga konkurence. Līdz ar to, vienlīdzīgi konkurences apstākļi ir kļuvuši par svarīgu dalībvalstu tirdzniecības un tirdzniecības politikas aspektu. Kā atzina ES tirdzniecības komisārs, ES uzdevums ir nodrošināt vienlīdzīgus konkurences apstākļus, kuros visi iesaistītie partneri nepārkāpj noteikumus, negrauj vai neizmanto Eiropas rūpniecību – tas ir vienīgais veids, kā Komisija var gan saglabāt «likuma varu», gan radīt uzticību un pēctecību, kas uzņēmējdarbībai un ekonomikai ir vajadzīgas, lai tās varētu attīstīties ilgtspējīgi⁷⁸.

ES rūpniecības politika un tirdzniecības politika ir cieši saistītas, lai rastu visefektīvākos veidus, kā sekmēt ES ekonomikas atveseļošanu, klimatneitralitātes sasniegšanu un digitālo līderību, kas ir daļa no globālām problēmām. ES atveseļošanas un noturības politika spēj piedāvāt aizraujošu un konkurētspējīgu nākotni visinovatīvākajiem dalībvalstu ekonomikas segmentiem. Vissvarīgākās ir trīs pozīcijas, kas kalpo par pamatprincipiem, – lielāka saskaņotība starp tirdzniecību, konkurenci, rūpniecības politiku un valsts pārvaldību; plašāka vienošanās starp dalībvalstīm par pareizo līdzsvaru starp atvērtību, tiesisko regulējumu un atbalstu uzņēmējdarbībai, neizkropļojot konkurenci; atbalsts ES kā globālai tirdzniecības lielvarai, izmantojot atvērtu un uz noteikumiem balstītu tirdzniecību, ko virza tirgus dinamika.

Digitālais komponents uzņēmumu jomā

Uzņēmumu darbībā arvien svarīgāka kļūst digitalizācija, jo patērētāji arvien vairāk iepērkas tiešsaistē. ES Patēriņa apstākļu pārskata (*Consumer Conditions Scoreboard*) dati izteikti parāda, ka arvien vairāk Eiropas patērētāju iepērkas tiešsaistē: pēdējā desmitgadē šis rādītājs ir palielinājies no aptuveni 30 % līdz vairāk nekā 55 %, un tā rezultātā pieaugusi arī patērētāju uzticība e-komercijai, kas atbilst IAM 12 izvirzītajām prasībām.

Daļa mazumtirgotāju tomēr joprojām nevēlas paplašināt savu tiešsaistes darbību, jo pastāv lielāks krāpšanas un nemaksāšanas risks pārrobežu tirdzniecībā. Turklāt uzticības, zināšanu un aizsardzības līmenis ir ļoti atšķirīgs dažādās ES dalībvalstīs.

- Patēriņa pārskats (*Consumer Scoreboard*) sniedz ieskatu, kā vienotais tirgus darbojas ES patērētāju labā. Šāds pārskats tiek publicēts kopš 2008. gada, un tas joprojām ir uzticams informācijas avots, kas nodrošina labāku izpratni par tirgū notiekošo patērētājiem un sniedz ieteikumu politikas veidotājiem un lēmumu pieņēmējiem. Īpaši svarīgi ir divu veidu pārskati.

- Patēriņa apstākļu pārskats, kurā ir atspoguļoti nacionālie nosacījumi patērētājiem trīs jomās: 1. zināšanas un uzticēšanās; 2. atbilstība un izpilde; 3. sūdzības un strīdu izšķiršana. Tas liecina arī par progresu ES mazumtirdzniecības tirgus integrācijā un e-komercijā.

Patēriņa tirgu pārskats (*Consumer Markets Scoreboard*), kurā tiek sekots līdzi vairāk nekā 40 patērētāju tirgu darbībai, balstoties uz tādiem galvenajiem rādītājiem kā: pārlicība, ka pārdevēji ievēro patērētāju tiesību aizsardzības noteikumus; piedāvājumu salīdzināmība; tirgū pieejamā produktu izvēle un apmērs, kādā patērētāju cerības tiek piepildītas; kā arī cenu svārstības un attiecīgās tendences.⁷⁹

Pārskatā sniegtā informācija liecina, ka daudzi mazumtirgotāji joprojām nevēlas paplašināt savas tiešsaistes aktivitātes un tiem joprojām ir bažas par pārdošanu tiešsaistē patērētājiem citās ES dalībvalstīs. Šādas bažas galvenokārt ir saistītas ar lielāku krāpšanas un nemaksāšanas risku pārrobežu tirdzniecībā, atšķirīgiem nodokļu noteikumiem, kā arī atšķirībām dalībvalstu līgumtiesībās un patērētāju aizsardzības noteikumos. Lai gan apstākļi patērētājiem kopš pēdējā pārskata publicēšanas kopumā ir uzlabojušies, uzticēšanās, zināšanu un aizsardzības līmenis dažādās ES dalībvalstīs joprojām ir ļoti atšķirīgs.

⁷⁸ Avots: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_20_1720/21.09.2020.

⁷⁹ Skat., piemēram, — http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2931_en.htm

Komisija ir uzsvērusi, ka ES galvenā prioritāte ir uzlabot cilvēku un mazumtirgotāju uzticību vienotajam digitālajam tirgum, un ES patērētāji lēnām arī *kļūst pārliecinātāki*, iepērkoties tiešsaistē. Piemēram, jaunajos noteikumos ir noteikta kārtība, kā patērētāji ātri var atgūt savu naudu gadījumā, ja kaut kas notiek ne tā, kā iecerēts, pat pērkot kaut ko no citas ES dalībvalsts. ES iestādes iesaka iedzīvotājiem un MVU ātrāk izmantot visas e-tirdzniecības iespējas, vienlaikus reaģējot uz pieaugošu pieprasījumu.

Ir vajadzīga lielāka uzticēšanās e-komercijai, lai gan joprojām ir daži šķēršļi mazumtirgotājiem, un pārskata dati liecina, ka patērētāju uzticēšanās e-komercijai ir ievērojami palielinājusies. Desmit gadu laikā to eiropiešu daļa, kas iepērkas tiešsaistē, ir gandrīz dubultojusies (no 29,7 % 2007. gadā līdz 55 % 2017. gadā). Tādējādi patērētāju uzticēšanās līmenis ir pieaudzis par 12 procentpunktiem attiecībā uz pirkumiem no mazumtirgotājiem, kuri atrodas tajā pašā valstī, un par 21 procentpunktu attiecībā uz pirkumiem no citām ES dalībvalstīm.

Lai gan šī jomā ir panākts liels progress, patērētāji joprojām saskaras ar šķēršļiem, mēģinot iepirkties tiešsaistē no mazumtirgotājiem, kas atrodas citā ES dalībvalstī. Piemēram, aptuveni 13 % aptaujāto paziņoja, ka maksājumi tika atteikti, un 10 % pieminēja, ka produktu piegāde uz savu valsti tika atteikta. Attiecībā uz mazumtirgotājiem tikai 4 no 10, kas pārdeva tiešsaistē, piekrita apsvērt iespēju nākamajā gadā to darīt gan savā valstī, gan arī pāri robežām.

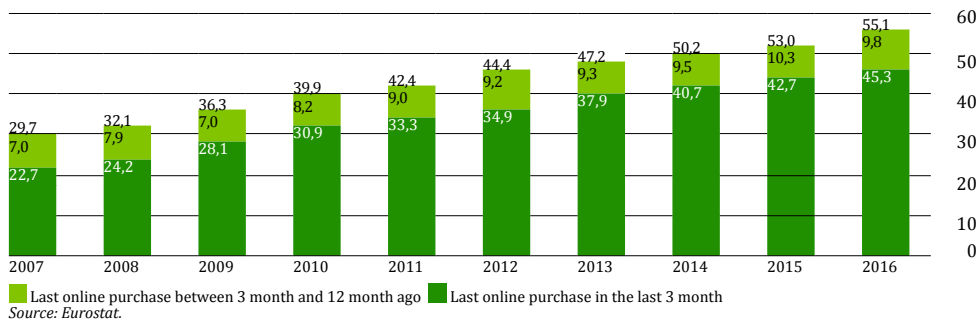
Komisija izstrādā sākotnējo variantu mūsdienu digitālo līgumu noteikumu saskaņošanai par preču pārdošanu tiešsaistē, kas veicinātu piekļuvi digitālajam saturam un pārdošanu tiešsaistē visā ES.

Patērētāju tiesību aizsardzība tomēr joprojām ir zemā līmenī un nevienmērīgi nodrošināta ES dalībvalstīs, lai gan patērētāji arvien vairāk apzinās savas tiesības (vidēji 13 % aptaujāto). Patērētājiem radītie apstākļi ES ziemeļu un rietumu daļas dalībvalstīs kopumā ir labāki nekā austrumu un dienvidu daļas dalībvalstīs. Tādējādi aptuveni 95 % somu sūdzas, ka tie saskaras ar kādu problēmu šajā jomā, salīdzinot ar tikai 55,6 % bulgāru. Negodīgas komercprakses izmantošana, pieēram, agresīvi mārketinga paņēmieni, arī ir ļoti atšķirīgi – tas skar aptuveni 41 % horvātu, salīdzinot ar 3,4 % austriešu.

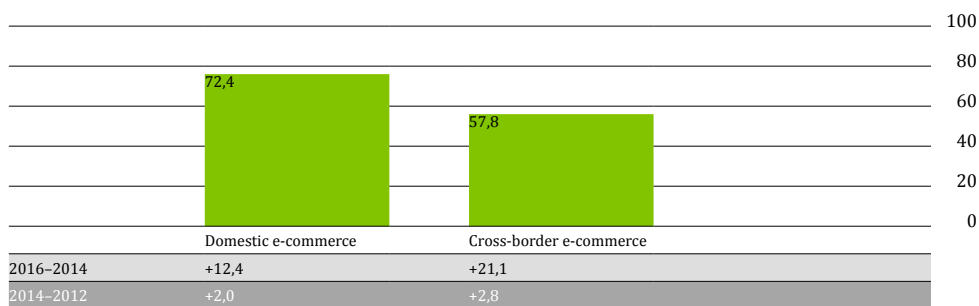
Mazumtirgotāju zināšanas par patērētāju tiesību aizsardzības noteikumiem pēdējo divu gadu laikā nav uzlabojušās – tikai aptuveni 53 % aptaujāto atzina, ka patērētāja pamattiesības ir pareizi definētas, tomēr zināšanu līmenis dažādās dalībvalstīs ir atšķirīgs. Piemēram šīs tiesības pārzina 36 % Horvātijas mazumtirgotāju, salīdzinot ar vairāk nekā 62 % mazumtirgotāju Vācijā.

Pēdējos gados ir novēroti daži uzlabojumi sūdzību izskatīšanā. No vienas puses, patērētājiem rodas mazāk iemeslu sūdzībām, bet, no otras puses, tie ir arī vairāk apmierināti ar sūdzību izskatīšanas veidiem. Tomēr gandrīz viena trešdaļa aptaujāto patērētāju nolēmuši nesūdzēties, jo uzskata, ka attiecīgās summas ir pārāk mazas (34,6 %) vai arī – attiecīgā izskatīšanas kārtība aizņemu pārāk daudz laika (32,5 %). Tāpēc 2017. gadā Komisija uzlabo «maza apmēra prasību izskatīšanas procedūras», lai tādējādi ļautu patērētājiem izmantot paātrināto prasību izskatīšanas procedūru tiešsaistē prasībām līdz 5000 EUR apmērā. Komisija arī iesaka praktizēt ārpustiesas izlīgumus saskaņā ar strīdu izšķiršanas kārtību tiešsaistē, kas nodrošina vienkāršu piekļuvi tiešsaistē alternatīvām strīdu izšķiršanas iestādēm tiešsaistes darījumiem⁸⁰.

⁸⁰ Plašāka informācija patērētājiem un tirgotājiem Covid-19 pandēmijas laikā ir pieejama vietnē: <https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/index.cfm?event=main.home2.show&lng=EN>

4. attēls. Iepirkšanās tiešsaistē ES 28 (% no iedzīvotājiem, kas pasūtīja preces vai pakalpojumus internetā privātai lietošanai pēdējo 12 mēnešu laikā), 2007–2016.

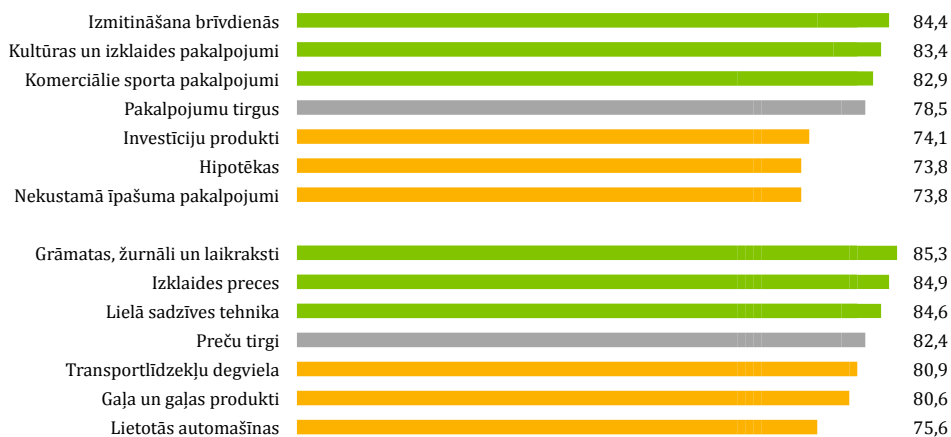
5. attēls. Patērētāju uzticība⁸¹ pirkumiem tiešsaistē, iepērkoties savā valstī vai citās ES 28 valstīs, 2016, (%).

6. attēls. Dati no 2016. gada patērētāju tirgu pārskata (preču tirgi, visi tirgi, pakalpojumu tirgi).

⁸¹ Plašāka informācija par patērētājiem ir pieejama vietnēs: = Pārskats; = Faktu lapa; = Infografika; = Patērētāju pārskats; = Vienotais digitālais tirgus. Avots: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-2109_en.htm?locale=en

Nodaļa I Ilgtspējas politika

7. att. Labākos un sliktākos rezultātus uzrādošie (no 100 maksimālajiem punktiem) pakalpojumu un preču tirgi.

1.6.1. Izglītošana ilgtspējīgas attīstības jautājumos: jaunas pieejas izglītībā

Apvienoto Nāciju Organizācija jau 2007. gadā atbalstīja «atbildīgas vadības» izglītības principus kā dzīvotspējīgu platformu ar mērķi paaugstināt izglītības ilgtspēju visā pasaulē un sniegt studentiem izpratni par nepieciešamajām pārmaiņām, un kopš tā laika šī iniciatīva ir kļuvusi arvien svarīgāka. Šī iniciatīva vēlāk tika sasaistīta ar 17 IAM, lai tādējādi nodrošinātu absolventus ar prasmēm līdzsvarotas ekonomikas izaugsmes un ilgtspējīgas attīstības mērķu īstenošanai.

IAM izvirzīšanas laikā 2015. gadā optimisms mērķu sasniegšanai bija diezgan augsts – pasaules līderi uzskatīja, ka saskaņotu mērķu izvirzīšana un tiem pakārtotu pasākumu īstenošana ļaus veiksmīgi īstenot attiecīgo valdības politiku. Tomēr attīstības realitāte ir diezgan atšķirīga, un joprojām ir jārisina ar izglītības politiku saistītie izaicinājumi kā būtisks instruments ilgtspējīgai transformācijai un atveseļošanai.

Augstākās izglītības iestādes (AII) visā pasaulē pēdējos piecos gados ir veltījušas lielas pūles, lai virzītos uz IAM, un ir notikušas daudzas izmaiņas gan programmās, gan jaunās un izaicinotās tēmas «izglītošana ilgtspējīgas attīstības jautājumos» formulējumā, neskatoties uz visiem sarežģītajiem un ārkārtīgi plaši definētajiem terminiem. Piemēram, daudzas izglītības iestādes Eiropā un visā pasaulē ir steidzami integrējušas IAM nacionālajā izglītības politikā un universitāšu studiju programmās, par spīti dažiem ļoti sarežģītiem un apgrūtinātiem apstākļiem. Izglītības iestādes joprojām saskaras ar problēmām, veicot nepieciešamās izmaiņas, mēģinot praktiski īstenot visus IAM un risinot atbilstošos ekonomiskās politikas un tehnoloģiskos jautājumus. Pēdējās nepilnās desmitgades laikā – līdz IAM 2030 gala termiņam, gan izglītības iestādēm, gan valsts pārvaldei ir jāpārveido ir jāievieš visperspektīvākie un veiksmīgākie papēmieni, kas nodrošinātu ilgtspējīgu transformāciju.

Pandēmijas izraisītie traucējumi ietekmējuši AII ikdienas darbu un pētniecību, bet vienlaikus Covid-19 ietekme visās sabiedrības jomās ir arī pavērusi «iespēju logu» pārmaiņām

pētniecībā, lai tādējādi risinātu sabiedrības problēmas, kur nepieciešams ilgtermiņa skatījums un starpdisciplināra pieeja.

Valstīm ir jāveic nepieciešamie pasākumi («izmantojot visu savu potenciālu»), lai globālā līmenī risinātu ilgtspējīgas attīstības jautājumus – līdz 2030. gadam īstenotu ANO izvirzītos ilgtspējīgas attīstības mērķus. Kopumā šie pasākumi ietver trīs valsts pārvaldes jomas: sociālo, vides un ekonomisko, taču nevienā no tām nebūs sasniegumu, ja netiks veiktas atbilstošas reformas pašreizējā nacionālajā izglītības un apmācības politikā.

Ir palielinājusies nepieciešamība īstenot pārmaiņas perspektīvajā IAM izglītošanas jomā, jo īpaši ar tehnoloģijām un inženierzinātnēm saistītajā izglītībā. Turklāt akadēmiskā sabiedrība visā pasaulē atbalsta radikālas pārmaiņas esošajā tradicionālajā pedagogijā, lai sasniegtu IAM ar atbilstošām izmaiņām visās dabas un sociālo zinātņu studiju programmās. To mērķis ir palielināt disciplīnu un elementu, ko studenti apgūst studiju programmās, integrāciju. Rezultātā tiktu piedāvātas integrētas inženierzinātņu studiju programmas, kas fokusētos uz IAM projektiem balstītu apmācību un attīstītu integrētas prasmes. Visā pasaulē universitātēs tiek veiktas plašas pārmaiņas pētniecībā un studijās, un jaunas studiju programmas kļūst par kopīgu tendenci un darba kārtību Eiropas «universitāšu konsorcijam», kas specializējas IAM jautājumos.

Izglītošana ilgtspējīgas attīstības jautājumos (IIAJ): galvenie izaicinājumi

Lai IIAJ būtu efektīva, tā jāiekļauj vairākos izglītības līmeņos dalībvalstīs: vidusskolās, koledžās, universitātēs un pārējās AII. Apmācīt un sagatavot mūsdienu jauniešus nozīmē nodrošināt mūsdienīgas prasmes topošajiem lēmumu pieņēmējiem politikā un ekonomikā, sniedzot tiem nepieciešamās pamata un specifiskās zināšanas par IAM komponentiem saistībā ar modernizēto valsts struktūrpolitiku un ekonomikas atveseļošanu. Tāpēc ir jāpievērš uzmanība dažiem izglītošanas jautājumiem: piemēram, ilgtspējība kā specifiska profesionāla joma (t. i., IAM ietveršana mūsdienu mācību programmās); pārmaiņas nākotnē attiecībā uz «jauna tipa skolotājiem» (jo tiem būs nepieciešamas papildu zināšanas IIAJ jomā); un mācību process, kurā ir jāizmanto gan starpdisciplināra pieeja, gan jauni digitālie līdzekļi. Tālāk ir minēti daži no jautājumiem, kas ir jāņem vērā.

= **Risināmo jautājumu loks:** panākumi IAM īstenošanas jomā, pirmkārt, ir atkarīgi no dalībvalstīs īstenotās izglītības politikas spējas iekļaut 17 IAM un ar tiem saistītos 169 kvantitatīvos mērķus esošajos izglītošanas procesos. Parasti IIAJ ir daļēji sadalīta starp vairākiem izglītības līmeņiem: vidusskolām, koledžām, AII (vispārējām un speciālām). Apmācīt un sagatavot mūsdienu jauniešus nozīmē nodrošināt mūsdienīgas prasmes topošajiem lēmumu pieņēmējiem politikā un ekonomikā, sniedzot tiem nepieciešamās pamata zināšanas par mūsdienu tehnoloģisko revolūciju un arī sistēmisku pieeju, balstītu uz kritisko domāšanu, kas ir jāizmanto, lai risinātu sarežģītas sociālekonomiskas problēmas.

Ir fundamentāli jāpārvērtē gan esošās izglītības iestādes, gan mācību metodes: augstskolās jānāca ilgtspējīgas izaugsmes nodrošināšanai nepieciešamās prasmes, bet mācību metodes ir jāpielāgo vispārējām un profesionālajām prasmēm, lai praktiski īstenotu IAM, un valsts pārvaldes iestādēm ir jāzina veidi, kā pārveidot esošo sociāli ekonomisko politiku.

Minēto problēmu risināšanai ir vajadzīga īpaša pieeja saistībā ar IIAJ: tie varētu būt, piemēram, studiju kursi par a) ilgtspējīgu un aprites ekonomiku; b) par IAM noteiktās nozarēs (tīra enerģija un transports; atbildīgs patēriņš un ražošana; ilgtspējīgas pilsētas un sabiedrība; ilgtspējīga rūpniecība un infrastruktūra utt.); un c) tā sauktajos «kvazi IAM» virzienos, piem., vienlīdzības mazināšana, bada izskaušana un dzimumu līdztiesība.

Ilgtermiņa profesionālajai izglītībai/apmācībai ir jābūt pieejamai visā cilvēka dzīves garumā. Visām valsts vidējās un augstākās izglītības iestādēm ir jāparāda labi piemēri, kā mācīt nākotnes lēmumu pieņēmējus, nodrošinot tiem nepieciešamās prasmes.

= **Skolotāji:** kā svarīgākais resurss mūsdienu izglītības procesos skolotāji var uzlabot zināšanu sniegšanas efektivitāti un lietderību un nodrošināt to vienlīdzīgu pieejamību; tomēr izglītības iestādēm ir jānodrošina, lai skolotāji būtu ļoti kompetenti nodarbināti, un lai to apmācība būtu kvalitatīva. Var piebilst, ka vairākumā valstu skolotāju algas veido lielāko daļu no izdevumiem izglītībai. «Ieguldījumi skolotājos» dos ievērojamu atdevi: pētījumi parāda, ka labākie skolotāji var reāli mainīt mācību sistēmas un skolēnu un studentu sasniegumus dzīvē salīdzinājumā ar citādi līdzīgiem gadījumiem.

Saskaņā ar globāli veiktā Starptautisko izglītības un mācīšanās apsekojuma (*Teaching and Learning International Survey, TALIS*) datiem skolotāji nav «aizvietojami darbinieki», kā tas ir iespējams noteikta veida rūpnieciskās montāžas līnijā. Atsevišķi skolotāji var mainīt skolēnu dzīvi, un labākie skolotāji spēj uzlabot skolās nodrošinātās izglītības kvalitāti. Saskaņā ar TALIS un Starptautiskās skolēnu novērtēšanas programmas (*Program for International Student Assessment, PISA*) informāciju «skolotāju politikas jautājumi» attiecas uz: a) skolotāju atlasī, novērtēšanu un to darba apmaksu; b) vienlīdzību izglītības sistēmā; un c) talantīgu cilvēku piesaisti un noturēšana pedagoģiskajā darbā.

Tiklā «Augstākās izglītības ilgtspējas iniciatīva» (*Higher Education Sustainability Initiative, HESI*) akadēmiskā darba profesionāļu iesaiste «izglītībā par IAM» tiek uzskatīta par nozīmīgu soli globālajā sadarbībā. Trīs izglītības organizācijas, kas pārstāv anglosakšu, frankofonu un starptautisko universitāšu asociāciju, mēģina palielināt augstākās izglītības lomu IAM saņemšanā, jaunu ilgtspējīgu zināšanu un inovāciju radīšanā, jaunu līderu un prasmīgu profesionāļu paaudzes veidošanā, kas īsteno ar IAM saistītās idejas un koncepcijas mērķim veicināt progresīvu sociāli ekonomisko attīstību visās pasaules valstīs.

= **Izglītības process:** IIAJ ir izaicinošs «mācību priekšmets», jo IAM jautājumi ir starpdisciplināri: pēc «ilgtspējības rakstura», mācību procesā ir jāsniedz starpdisciplināras un holistiskas zināšanas, un abas šīs sastāvdaļas lielākajā daļā universitāšu ir diezgan reti novērojamas. Sākotnēji ideja par IAM bija sava veida «Zemes saglabāšanas» paradigma, kas ietver visus tās elementus – gan dabiskos, gan sociālos, un nu tā ir kļuvusi par ārkārtīgi sarežģītu uzdevumu, kas jāveic izglītībā darbā. Tādējādi IIAJ procesā skolotāji nereti saskaras ar nepieciešamību uzturēties citu zinātnes jomu – dabas, tehnisko un sociālo «nezināmajos ūdeņos», un jebkurai IIAJ kvalifikācijai ir nepieciešama starpdisciplināra pieeja.

Tiklīdz ilgtspējīga izaugsme kļūst par ārkārtīgi svarīgu jēdzienu valsts pārvaldības teorijās, ekonomiski pamatotas pieejas un risinājumi tiek meklēti, lai nodrošinātu abpusēji izdevīgu situāciju. Tomēr lielākā daļa pedagogu/skolotāju joprojām īsteno lineārās tirgus ekonomikas praksi, kas nepieļauj revolucionāras pieejas mūsdienu IAM sasniegšanai.

Patlaban ir *nepieciešami jauni izglītības un mācīšanās veidi*, kas ļautu skolēniem labāk tikt galā ar IAM apgūšanas sarežģītību, neskaidrību un nenoteiktību, kā arī ar jaunajām vērtībām un morālajām dilemmām. Piem., ja tiek pārtraukts lietot «ierasto» (*business-as-usual*) pieeju, IAM jau ir izaicinājums «ierastās izglītības» (*education-as-usual*) koncepcijai.

Jaunu pieeju lietošana ar IAM saistīto mācīšanos/izglītību tāpēc kļūst obligāta un tādējādi atspoguļo jaunu sava veida «kopīgo ceļojumu», parasti izmantojot tā saukto jauno «sociālo līgumu». Pēdējais nozīmē to, ka, padarot dzīvesvietas veselīgas dzīvošanai (kas mūsdienu izpratnē ir «ilgtspējīgas»), izaugsmes perspektīvas var sasniegt tikai ar aprites, zaļās un bioekonomikas palīdzību, sniedzot politiskus norādījumus par globālajiem klimata mērķiem. Uzdevums ir grūti izpildāms, bet nav neiespējams – to visu var paveikt, izmantojot

vismodernākos zinātnes, tehnoloģiju un inovāciju sasniegumus, ņemot vērā arī pašreizējo un nākamo paaudžu labklājības apstākļus.

Ir skaidrs, ka vairumā valstu pašreizējā nozaru attīstība nav ilgtspējīga. Tāpēc katram pasaules reģionam, valstij un kopienai ir jāizstrādā sava IAM stratēģija. Tomēr izglītošanai par IAM ir jābūt dažiem kopsaucējiem, piemēram, *enerģētikā* – atjaunīgā enerģija un energoefektivitāte; *transporta nozarē* – nepiesārņojoši transporta līdzekļi; *ekonomikā* – ilgtspējīga attīstība un aprītes ekonomika. Vēl ir jāpievieno daži parametri, piemēram, labklājība un mācīšanās no labiem piemēriem.

Patlaban IIAJ tiek uzsākta augstskolās dažādos veidos – parasti to veic jau esošās fakultātes un katedras, t. i., bieži vien to nosaukumiem vai piedāvātajām programmām pievienojot vārdu «ilgtspējīgs», un arī ieviešot vispārēja veida bakalaura un maģistra līmeņa studiju kursus uzņēmējdarbības un sociālajās studijās. Piemēram, līdz šim lielākajā daļā ES dalībvalstu bakalaura grāds (*B. Sc.*) tiek piešķirts dabaszinātņu, humanitāro zinātņu, biznesa un inženierzinātņu, matemātikas un informātikas jomās, bet ne saistībā ar IAM. Iespējams, ka Dānija ir priekšgalā saistībā ar IIAJ: Dienviddānijas universitāte (*Southern Danish University, SDU*) 2020. gadā uzsāka maģistra (*M. Sc.*) studiju programmu saistībā ar visiem 17 IAM, un tas ir process, kas parāda fundamentālo pārkārtošanos SDU.

Vēl svarīgāk ir tas, lai augstākās izglītības iestādes sniegtu absolventiem (t. i., nākamajiem valsts lēmumu pieņēmējiem) vērtīgus instrumentus un nepieciešamās prasmes IAM īstenošanas pārvaldībai un vadībai.

UNESCO kā globāla izglītības un zinātnes organizācija jau ir iekļāvusi IIAJ savās prioritātēs, tādējādi ļaujot skolotājiem visā pasaulē gan izprast IAM koncepcijas, gan iemācīties iekļaut IAM izveidotajās starpdisciplinārajās mācību programmās. UNESCO programma *Izglītošana un mācīšanās ilgtspējīgai nākotnei* ir rīcība laikus attiecībā uz globālajiem ar IIAJ saistītajiem izaicinājumiem. Šī programma šobrīd ir pieejama skolotājiem visā pasaulē. Taču pašreizējās mācību programmas jau ir novecojušas un pārpildītas. Līdz ar to rodas vairāki jautājumi – kā augstākās izglītības iestādes var veikt nepieciešamās pārmaiņas, cik lielā mērā IAM ir jāiekļauj mācību programmās utt.

Pasaules lielākā mācību stunda par ilgtspējīgu attīstību 2020 (World Sustainable Development Teach-In Day 2020) ir Globālās kustības ilgtspējīgas attīstības rīcībai piemērs. Šī tiešsaistes pasākuma mērķis ir paātrināt progresu virzībā uz IAM sasniegšanu vietējā līmenī, fokusējoties uz ilgtspējīgu izglītību, lai pašreizējās izglītības sistēmās «*iepotētu domāšanu par ilgtspējību*» un iedvesmotu skolēnus, gan pārorientējot līdzšinējo izglītības praksi, gan nodrošinot skolotājus ar stabilām, praktiskām zināšanām par IAM, ko tie var iekļaut savās mācību programmās un mācību procesos.

Sociālās un ekonomiskās struktūras strauji un dramatiski mainās (jo īpaši pandēmijas krīzes laikā), tāpat arī lielākā daļa cilvēku fiziskās un kognitīvās struktūras mainās, pieaugot attīstības tempam, kas balstās uz īpašiem algoritmiem. Tradicionālais izglītības process no mācīšanās līdz darbam (izejot noteiktu vidējo profesionālo apmācību) šobrīd strauji mainās, pateicoties sasniegumiem gandrīz visās zinātnes un tehnoloģiju nozarēs. Tas liek «pēdējai gūtajai izglītībai» novecot, un vienlaikus tam seko milzīgas neskaidrības attiecībā uz jaunajām prasmēm.

Tādējādi saistībā ar IIAJ var parādīties divi galvenie modeļi: *vispārīgais modelis*, kas ietver noturības teorijas, un īpašais modelis, kas ietver IAM praktisku īstenošanu noteiktās nozarēs līdztekus visiem izvirzītajiem 17 IAM mērķiem. Līdz ar to IIAJ joma acimredzami atrodas «nezināmajos ūdeņos», vienlaikus tā ir neatņemamu jaunās «noturīgās ekonomiskās politikas» daļa visās valstīs.

Vairākums pedagogu pieņem, ka IIAJ īpatnības ir saistāmas ar tehnoloģijām, bet tā nav patiesība, jo lielākā daļa IAM ir balstīti uz sasniegumiem mūsdienu zinātnē un tehnoloģijās.

ES iniciatīvas IIAJ jomā

Eiropas Komisija ir ierosinājusi trīs iniciatīvas.

1. Ieteikums par pamatkompetencēm mūžizglītībā tika pieņemts jau 2006. gadā, un kopš tā laika tas ir daudzkārt atjaunināts, atspoguļojot izglītošanas un mācīšanās straujo attīstību. Būtībā tā mērķis ir uzlabot pamatprasmju apguvi visā dzīves laikā un sniegt norādījumus valstīm, kā sasniegt šo mērķi.

Īpaša uzmanība tiek pievērsta uz uzņēmējdarbību un inovācijām orientētas domāšanas veida veicināšanai, lai tādējādi atraisītu personīgo potenciālu, radošumu un pašiniciatīvu. Turklāt tajā ir ieteikti daži pasākumi, lai veicinātu kompetenču apguvi dabaszinātnēs, tehnoloģijās, inženierzinātnēs un matemātikā (STEM jomas) un motivētu vairāk jauniešu uzsākt karjeru šajā virzienā. Kopumā šie pasākumi ļaus ES dalībvalstīm labāk sagatavot izglītojamus mainīgajiem darba tirgiem un aktīvai pilsoniskai darbībai daudzveidīgākā, mobilākā, digitālākā un ilgtspējīgākā sabiedrībā.

2. ES Digitālās izglītības rīcības plāns 2021.–2027. gadam, kurā ir izklāstīti pasākumi, kas ļautu izglītības iestādēm un sistēmām pielāgoties dzīvei un darbam strauji digitālo pārmaiņu laikmetā: a) labāk izmantot digitālās tehnoloģijas izglītošanai un mācībām; b) attīstīt digitālās kompetences un prasmes, kas nepieciešamas, lai dzīvotu un strādātu digitālās pārkaršanās laikmetā; un c) uzlabot izglītības kvalitāti, veicot labāku datu analīzi un prognozēšanu.

Šī plāna iniciatīvas ietver atbalstu skolām ar ātrgaitas platjoslas pieslēgumiem, jauna pašnovērtējuma rīka izmantošanu skolās, lietojot tehnoloģijas izglītošanai un mācībām. Plānā ir akcentēta digitālo aspektu nozīme arī IIAJ jomā. Tomēr digitālo prasmju atšķirības ES 27 joprojām ir lielas: 90 % no nākotnes darbavietām būtu nepieciešams zināms digitālās prasmes līmenis. Vienlaikus 44 % eiropiešu trūkst pamata digitālo prasmju. ES «digitālās izglītības plāns» ļaus Eiropas izglītības iestādēm labāk pielāgoties dzīvei un darbam arvien digitālākās sabiedrībās.

3. Ieteikums par kopīgām vērtībām, iekļaujošu izglītību un Eiropas dimensiju izglītošanā: šī iniciatīva piedāvā veidus, kā izglītība var palīdzēt jauniešiem saprast, cik svarīgi ir ievērot kopējās Eiropas vērtības. Tās mērķis ir stiprināt sociālo kohēziju, zaļo un ilgtspējīgo pārkaršanos, kā arī apkarot pieaugošo populismu, ksenofobiju un šķeļošo nacionālismu. Lai veicinātu šo mērķu sasniegšanu, ES palielinās virtuālo informācijas apmaiņu starp skolām, jo īpaši izmantojot *e-Twinning tīklu*, un veicinās studentu mobilitāti, izmantojot *programmu Erasmus+*.

ES pasākumi IIAJ efektivitātes paaugstināšanai tomēr ir diezgan mēreni, sabiedrība un uzņēmumi to atzīst par nepietiekamu attiecībā uz IAM īstenošanu. Mērens progress virzībā uz IAM sasniegšanu pirmajos piecos gados ES 27 dalībvalstīs ir sasniegts tikai attiecībā uz IAM 3 (veselība un labklājība); IAM 13 (klimata pasākumi) un IAM 15 (dzīve uz Zemes), bet visi pārējie IAM ir nepietiekama progresu kategorijā.

Dažas specializētas ilgtspējības apmācības programmas profesionāļiem kļūst par «jauno normalitāti» Eiropā. Tā, piemēram, sadarbības iniciatīva starp Grieķijas korporatīvās sociālās atbildības tīklu (*CSR Hellas*), Albas biznesa skolu (*Alba Graduate Business School*), uzņēmumu *ACG* un Krētas Universitāti nodrošina dalībniekus ar rīkiem, kas ļauj identificēt ar ilgtspējību saistītas uzņēmējdarbības iespējas un panākt, lai atbildība kļūtu par uzņēmumu galvenās biznesa stratēģijas daļu. Jau vairākus gadus mēneša ilgā kursā tiek sniegtas jaunākās

zināšanas visās galvenajās jomās par atbildīgu pārvaldību ilgtspējīgā izaugsmē, izmantojot lekcijas, gadījumu izpēti un labo praksi⁸².

Koordinēta ES rūpniecības stratēģija ir galvenais, kas ļauj Eiropas valstīm izmantot savu ekonomisko un tehnoloģisko potenciālu, lai veiksmīgi atgūtos no bezprecedenta ekonomikas sabrukuma, ko izraisījusi Covid-19 pandēmija, veicinot zaļo un digitālo pārkārtošanos un turpinot stiprināt pārrobežu rūpniecisko sadarbību, lai pavērtu ceļu lieliem industriālajiem projektiem. Vienlaikus pārkārtošanās rada izaicinājumus, piemēram, oglekļa izmešu pieauguma risks un investīciju aizplūdes risks, kā arī izkropļoti vienlīdzīgi konkurences apstākļi ārvalstu subsīdiju un valsts īpašumā esošo uzņēmumu dēļ. Komisija ir paziņojusi par rūpniecības stratēģijas pārskatīšanu, lai izmantotu iespējas un risinātu tos jautājumus, kas pašlaik netiek pietiekami ņemti vērā⁸³.

⁸² Vairāk informācijas: <https://csr-school.eu/>

⁸³ Avots: BusinessEurope-2020 vietne.

Nodaļa II

Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Nodaļā II ir iekļauti raksti par pētījumiem Latvijas ilgtspējas izaicinājumiem un iespējamajiem to risinājumiem tēmās, kurās strādājuši LZA un LLU zinātnieki kopā ar piesaistītajiem partneriem no citām zinātniskajām institūcijām, – zināšanu ekonomika; mazo un vidējo uzņēmumu digitalizācija; nodarbinātība; bioekonomika un aprites ekonomika kā zaļās ekonomikas elementi; izglītība un digitālā kompetence; tēmās, ko pētījuši LU pētnieki, – sabiedrības novecošana un noslāņošanās ar plašu uz šo jomu attiecošos pētījumu spektru: sociālās aizsardzības un ienākumu nevienlīdzība, pierādījumu balstītu lēmumu pieņemšana sociālās ilgtspējas politikā, pensiju sistēmas pilnveides dažādi aspekti, reģionālā noslāņošanās un tās ietekme uz pašvaldību attīstību, iedzīvotāju līdzdalības veicināšana valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanā, sociālās uzņēmējdarbības virzība uz mārketinga kompetenci un atpazīstamību sabiedrībā, profesionālās izglītības ieguldījums nevienlīdzības mazināšanā un uzņēmējdarbības inovācijā, jūras produktu izaugsmes potenciāls un ar to saistītā nodarbinātība Baltijas jūras reģionā; populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas; un RSU zinātnieku grupas pētītā tēma – uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība kontekstā ar vērtību un sociālās drošības aspektu (raksts balstīts arī uz 1. pielikumā sniegto Latvijas iedzīvotāju nacionāli reprezentatīvo aptauju datu analīzi).

1. Zināšanu ekonomika

1. Zināšanu ekonomika

Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

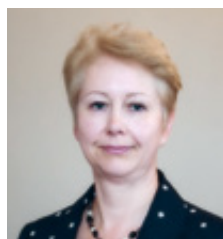
Baiba Rivža,
Dr. habil. oec.,
LLU profesore,
vadošā pētniece

**Maiga
Krūzmētra,**
docente
emeritus,
pētniece

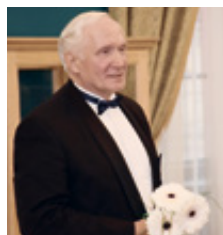
**Laura
Jeroščenkova,**
Dr. oec.,
LLU pētniece

**Elita
Jermolajeva,**
Dr. oec.,
LLU vadošā
pētniece,
viesprofesore

**Dace
Štefenberga,**
LLU zinātniskā
grāda
pretendente,
pētniece

Pēteris Rivža,
Dr. habil. sc. ing.
LLU profesors,
vadošais
pētnieks

Būtiski uzsvērt, ka projektā «Interframe-LV» pēctecīgi tiek turpināti VPP «Ekosoc-LV» (2014–2018) projektos aizsāktie pētījumi par zināšanu ekonomiku, mērķtiecīgi padziļinot starptautisko dimensiju un Latvijas ilgtermiņa attīstības jautājumus Eiropas un pasaules kontekstā un vienlaikus turpinot veidot izpratni par visa mēroga – pasaules, Eiropas, Baltijas, Latvijas – ilgtspējas savstarpējo saikni un ietekmi.

Zināšanu ekonomikas sektora izaugsme 21. gadsimtā tiek traktēta kā jauns tautsaimniecības izaugsmes modelis, kas uzsver ekonomikas izšķirīgo atkarību no zināšanām, informācijas un augsta prasmju līmeņa. Ar zināšanu ekonomiku (*KBE, Knowledge-based economy*) saprot augstu (*HT, high technology*) un vidēji augstu (*MHT, medium high technology*) tehnoloģiju rūpniecību, kā arī zināšanu ietilpīgos pakalpojumus (*KIS, Knowledge-intensive services*). Zināšanu ekonomikas izaugsme sekmē tautsaimniecības kā sistēmas struktūras pārkārtošanos. Valsts, reģiona, novada teritorijā funkcionējoša ekonomika ir sistēma, kuru veido saimnieciskās darbības sektori un nozares. Sektoru un nozaru īpatsvara maiņa sistēmā atspoguļo teritoriālās

vienības ekonomiskās attīstības potenciālos virzienus un norāda uz primāri risināmiem uzdevumiem. (Hartwig, J. 2010; Lankauskiene T., 2015; Sipilova V., 2015; Campligio E., 2014 etc.) Kā strukturālo pārmaiņu galvenais vēlamais ieguvums tiek izvirzīts ekonomiskās darbības produktivitātes kāpums (Vu K. M., 2017; Padilla-Perez R, Villareal F. G., 2017). Pētījumos tiek secināts, ka kvantitatīva un kvalitatīva izaugsme nenotiek vienlaikus – vispirms kvantitatīva izaugsme un tikai pēc zināma laika sākas un izvēršas kvalitatīvas izmaiņas (Chen S., Jeffersen G. H. and Zhang J., 2011).

Zināšanu ekonomika kopā ar tās veidošanās un funkcionēšanas procesiem un problēmām ir kļuvusi par nozīmīgu pētniecības jomu visā pasaulē. Tāpēc lauku kopienām ir jāpiedalās zināšanu ekonomikā, lai pilnībā izmantotu sasniegumus pētniecībā un attīstībā. Visā veida un lieluma lauku uzņēmumiem ir jābūt pieejamām atbilstošām tehnoloģijām, vismodernākajai savienojamībai, kā arī jauniem pārvaldības instrumentiem, lai sniegtu ekonomiskus, sociālus un vides ieguvumus (CORK 2.0. 2016. gada deklarācija).

Zināšanu ekonomikas analīzei izmantota *The Eurostat methodology* NACE 2. red. industriju klasificēšanai un Latvijas Bioekonomikas stratēģija 2030 bioekonomikas klasificēšanai. Kā informācijas avoti izmantoti *Lursoft* un Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes dati par 2009.–2019. gada periodu.

1.1. Zināšanu ekonomikas HT un MHT uzņēmumu segmenta saturiskās izmaiņas

Pārmaiņas ekonomikā var norisināties un tikt novērtētas: starp sektoriem, sektoru iekšienē, t. i., sektora nozaru starpā, ieskaitot pārmaiņas sektoru un nozaru specializācijā (Palan N., 2010).

Pēc statistikas datiem ir konstatējams, ka analizētajā laika posmā no 2009. līdz 2019. gadam ir notikusi visai nozīmīga ekonomiskās darbības attīstība gan valstī kopumā, gan tās ģeogrāfiski iedalītajos reģionos. Ir palielinājies ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaits tautsaimniecībā kopumā, bet vēl nozīmīgāks ir zināšanu ekonomikas segmenta pieaugums (skat. 1.1. tabulu).

1.1. tabula. Zināšanu ekonomikas segmenta apsteidzošais attīstības temps tautsaimniecības sistēmā 2009.–2019. gadā

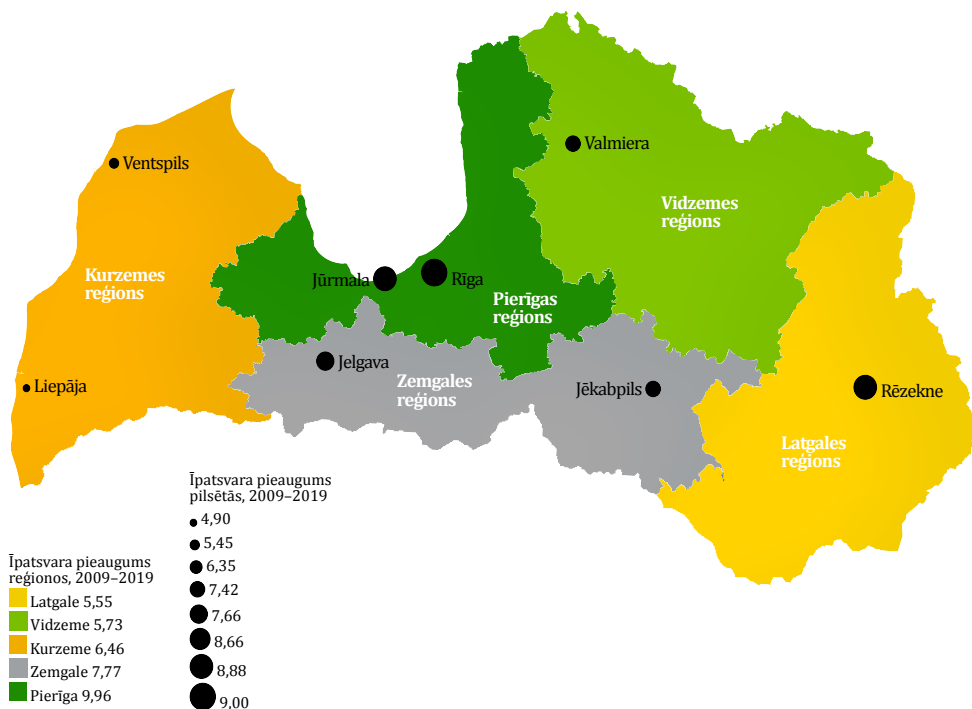
Reģioni	Ekonomiski aktīvu uzņēmumu izaugsme, %	Zināšanu ekonomikas segmenta izaugsme,%	Zināšanu ekonomikas segmenta izaugsmes pārkums, % punktos
Latvija	134,0	196,2	62,2
Rīga	142,4	190,8	48,4
Pierīga	386,9	693,4	306,4
Vidzeme	223,2	561,8	338,6
Kurzeme	99,4	123,9	24,4
Zemgale	155,7	253,4	97,7
Latgale	96,0	191,3	95,3

Tabulas 1.1. un attēla 1.1. dati liecina, ka laikā no 2009. līdz 2019. gadam ir notikušas pārmaiņas zināšanu ekonomikā, t.sk. augsto un vidēji augsto tehnoloģiju uzņēmējdarbībā. Vienlaikus notiek arī saturiskas izmaiņas šajā uzņēmējdarbības daļā. Pieaug ievirze bioekonomikā un inovatīvas tehnikas ražošanā. Augsto un vidēji augsto tehnoloģiju uzņēmējdarbība izvēršas telpiski: ne tikai novados, kur tā funkcionējusi jau 2009. gadā, bet arī jaunos novados, kur līdz tam nav pastāvējusi. Tātad augsto un vidēji augsto tehnoloģiju uzņēmējdarbība saturiski un telpiski palielinās.

1. Zināšanu ekonomika

Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

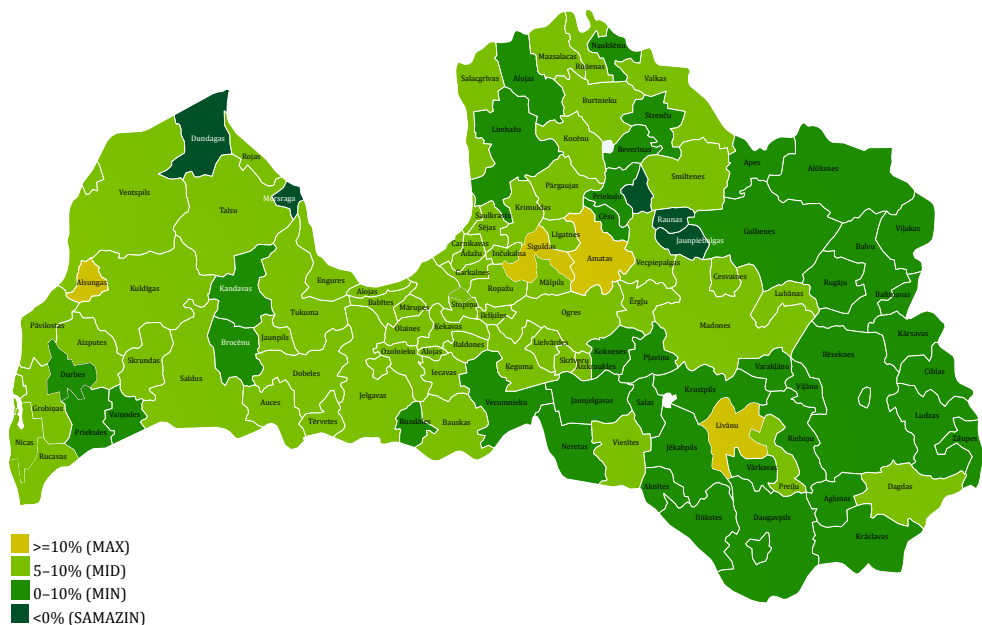

1.1. att. Zināšanu ekonomikas segmenta apsteidzošais attīstības temps tautsaimniecībā 2009. – 2019. gadā Latvijas reģionos un valsts pilsētās.

Ekonomiskās izaugsmes procesa norises atspoguļojas arī nodarbināto apjoma izmaiņās. Valsts ir teritorija, ko veido gan pilsētas, gan plašā skatījumā lauku reģioni, un pēc nodarbināto apjoma izmaiņām ekonomiskās darbības izaugsmes procesu ir iespējams novērtēt visur. Nodarbināto skaits visos ekonomiski aktīvajos uzņēmumos 2019. gadā salīdzinājumā ar 2009. gadu valstī kopumā audzis par 134,03 %, deviņās valsts mēroga pilsētās – par 138,9 % un pārējā valsts telpā par 128,2 %. Bet zināšanu ekonomikas segmentā nodarbināto skaita izaugsme šai pašā laika posmā uzrādījusi vēl pozitīvākas tendences: nodarbinātības pieaugums tautsaimniecības zināšanu ekonomikas segmentā valstī kopumā – 196,0 %, deviņās valsts mēroga pilsētās – 187,6 % un pārējā valsts telpā ar kādreizējo 110 novadu pašvaldībām – jau 217,6 %. Tas apstiprina pieņēmumu, ka zināšanu ekonomikas segments Latvijā izvēršas ne tikai pilsētās, bet arī plašākā vidē (skat. 1.1. attēlu)

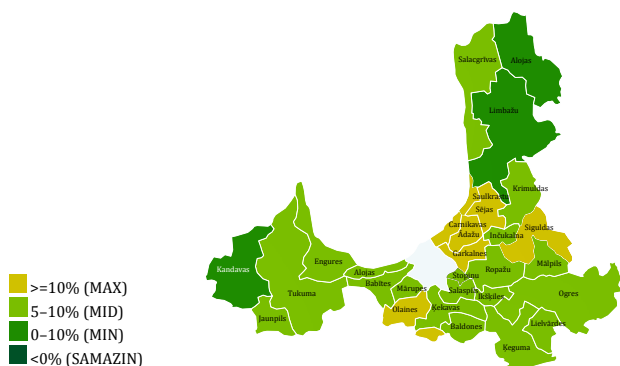
Par lauku iedzīvotāju iesaistīšanu inovatīvās ekonomiskās darbības procesos arvien vairāk spriež ES reģionālās un lauku attīstības struktūras, jo ap 50 % teritorijas atrodas un ap 20 % iedzīvotāju dzīvo un darbojas šādā telpā, kur iekšzemes kopprodukts (IKP) uz vienu iedzīvotāju ir ievērojami zemāks par vidējo rādītāju Eiropā (EU, Rural Development). Tas lielā mērā attiecas arī uz teritoriālo un iedzīvotāju dalījumu Latvijā. Tādēļ izmaiņu tendences tautsaimniecības sistēmā ārpus valsts mēroga pilsētām ir nozīmīga parādība, kas veicina šīs telpas sociālekonomiskās attīstības ilgtspēju.

**Nodaļa II
Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā**

1.2. att. Tirdzniecības sektora ekonomiski aktīvie uzņēmumi statistiskajos reģionos un novados sadalījumā uzņēmumu lieluma grupās pēc nodarbināto skaita un galvenajiem darbības veidiem (NACE 2. red.) no 2009. līdz 2019. gadam.

Tirdzniecības sektora ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaits apskatāmajā laika posmā visvairāk palielinājies Pierīgas reģionā, bet vismazāk – Latgales reģionā, kas atbilst kopējām Latvijas reģionu attīstības tendencēm. Šī rādītāja padziļinātā analīze Rīgas, Pierīgas, Vidzemes, Kurzemes, Zemgales un Latgales reģionos dota attēlos 1.3.–1.7.

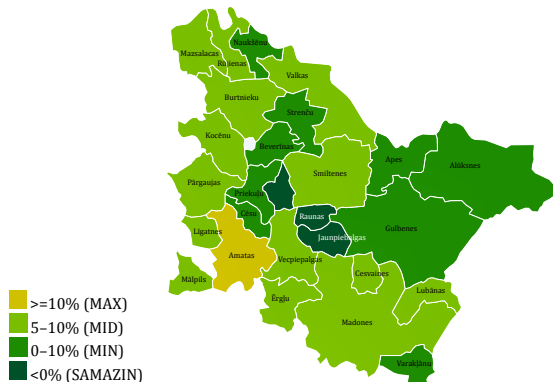

1.3. att. Tirdzniecības sektora ekonomiski aktīvie uzņēmumi Pierīgas reģionā pēc nodarbināto skaita un galvenajiem darbības veidiem (NACE 2. red.).

1. Zināšanu ekonomika

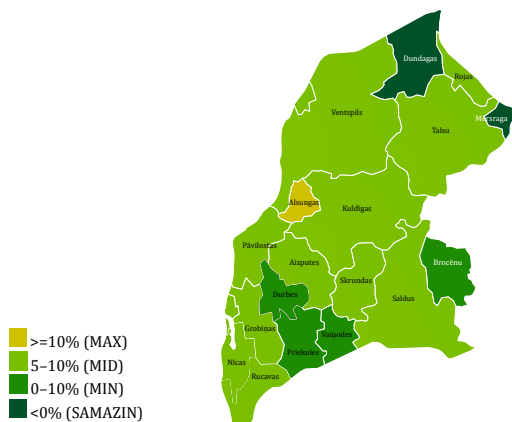
Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

Kā redzams 1.3. attēlā, Pierīgas reģionā lielākais tirgus sektora ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaita pieaugums 10 gados ir bijis 9 novados (virs 10%), 14 novados – no 5 līdz 10%, bet 3 novados – līdz 5%.

1.4. att. Tirgus sektora ekonomiski aktīvie uzņēmumi Vidzemes reģionā pēc nodarbināto skaita un galvenajiem darbības veidiem (NACE 2. red.).

Vidzemes reģionā 10 gados lielākais tirgus sektora ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaita pieaugums ir bijis tikai Amatas novadā (virs 10%), 13 novados 5 – 10%, 9 novados – līdz 5%, bet 2 – samazinājies (skat. 1.4. attēlu).

1.5. att. Tirgus sektora ekonomiski aktīvie uzņēmumi Kurzemes reģionā pēc nodarbināto skaita un galvenajiem darbības veidiem (NACE 2. red.).

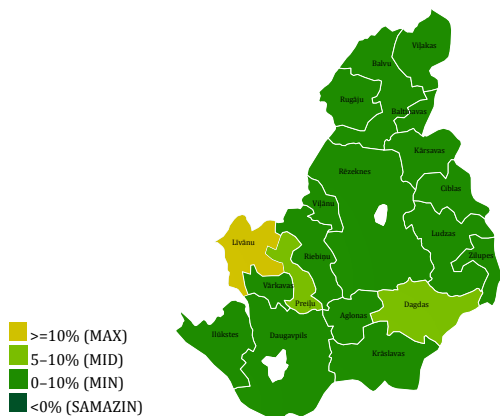
Kurzemes reģionā 10 gados lielākais tirgus sektora ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaita pieaugums ir bijis Alsungas novadā (virs 10%), 11 novados no 5 līdz 10%, 4 novados – līdz 5%, bet 2 novados – pat samazinājies (skat. 1.5. attēlu).

Nodaļa II
Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

1.6. att. Tirgus sektora ekonomiski aktīvie uzņēmumi Zemgales reģionā pēc nodarbināto skaita un galvenajiem darbības veidiem (NACE 2. red.).

Zemgales reģionā 10 gados lielākais tirgus sektora ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaita pieaugums ir bijis Ozolnieku novadā (lielāks par 10%), 9 novados no 5 līdz 10%, bet pārējos 10 novados – līdz 5% (skat. 1.6. attēlu).

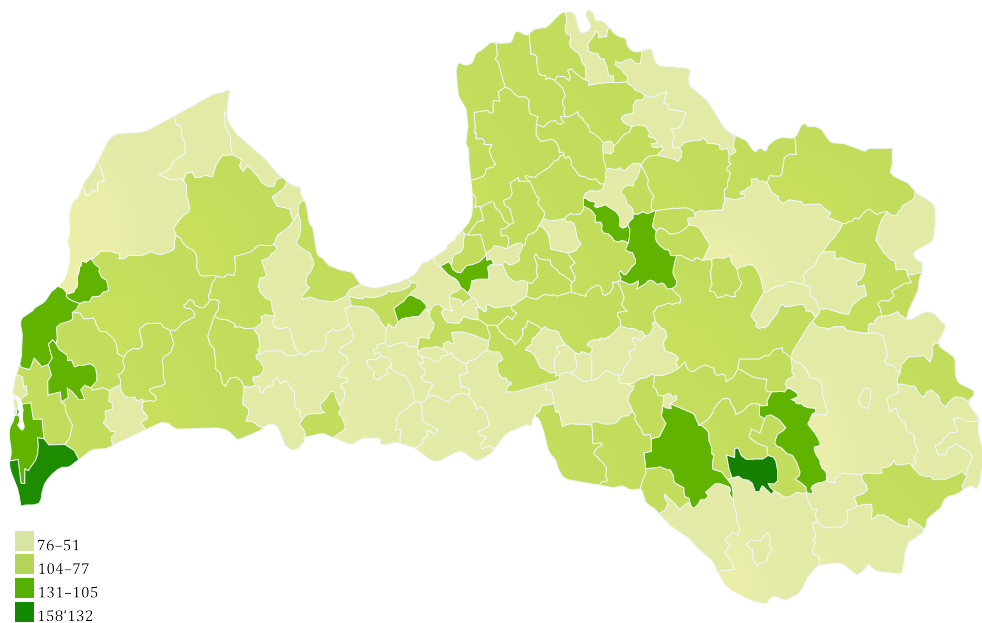

1.7. att. Tirgus sektora ekonomiski aktīvi uzņēmumi Latgales reģionā pēc nodarbināto skaita un galvenajiem darbības veidiem (NACE 2. red.).

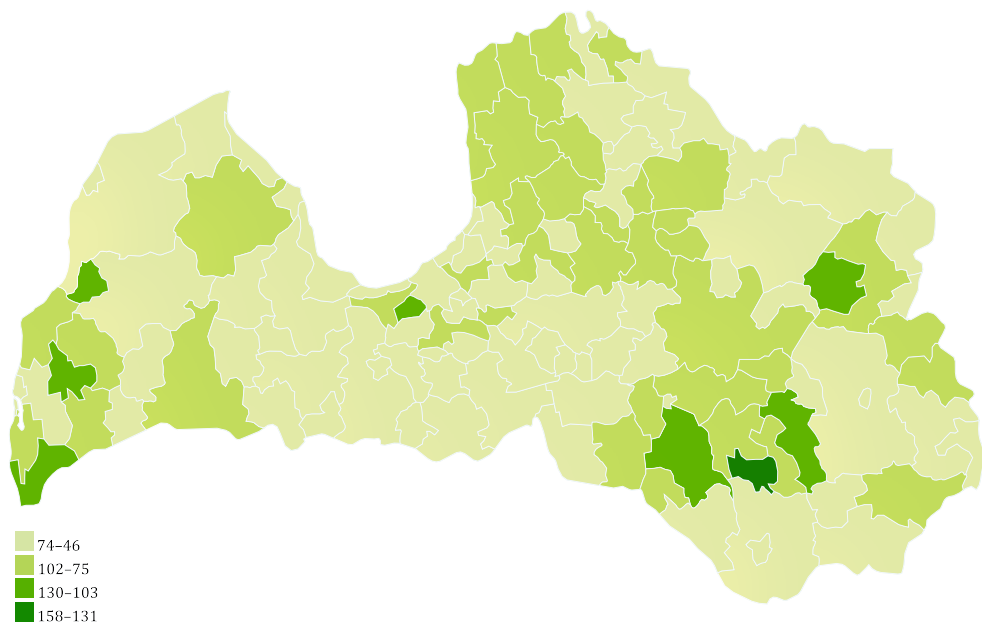
Latgales reģionā 10 gados tirgus sektora ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaita pieaugums vislielākais ir bijis Līvānu novadā (virs 10%), Dagdas un Preiļu novados 5–10 % robežās, bet pārējos 16 novados – tikai līdz 5 % (skat. 1.7. attēlu).

1. Zināšanu ekonomika

Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

1.8. att. Tirdzniecības sektora ekonomiski aktīvie uzņēmumi novados uz 1000 iedzīvotājiem 2019. gadā.

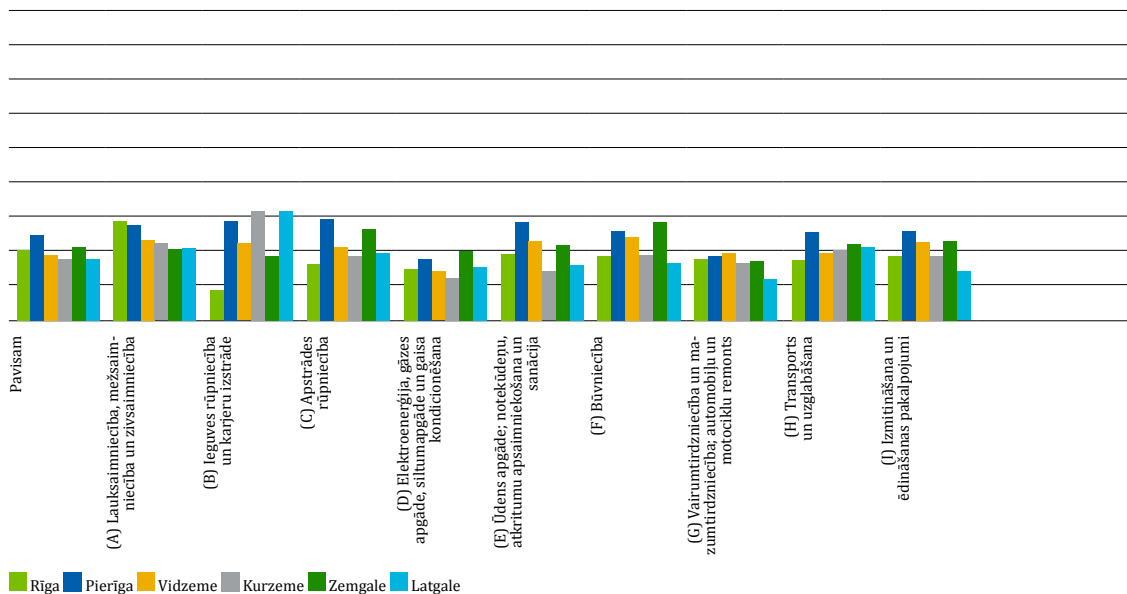

1.9. att. Tirdzniecības sektora ekonomiski aktīvie uzņēmumi novados uz 1000 iedzīvotājiem 2013. gadā.

**Nodaļa II
Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā**

Attēli 1.8. un 1.9. parāda, ka tirgus sektora ekonomiski aktīvo uzņēmumu daudzums novados uz 10000 iedzīvotājiem 2019. gadā salīdzinājumā ar 2013. gadu ir palielinājies, īpaši to var teikt par Kurzeme un Vidzemes novadiem.

Tālāk par to, ka izmaiņas nevienlīdzīgos tempos notiek ne tikai dažādās valsts teritorijas daļās, bet ir diferencētas arī saturiski.

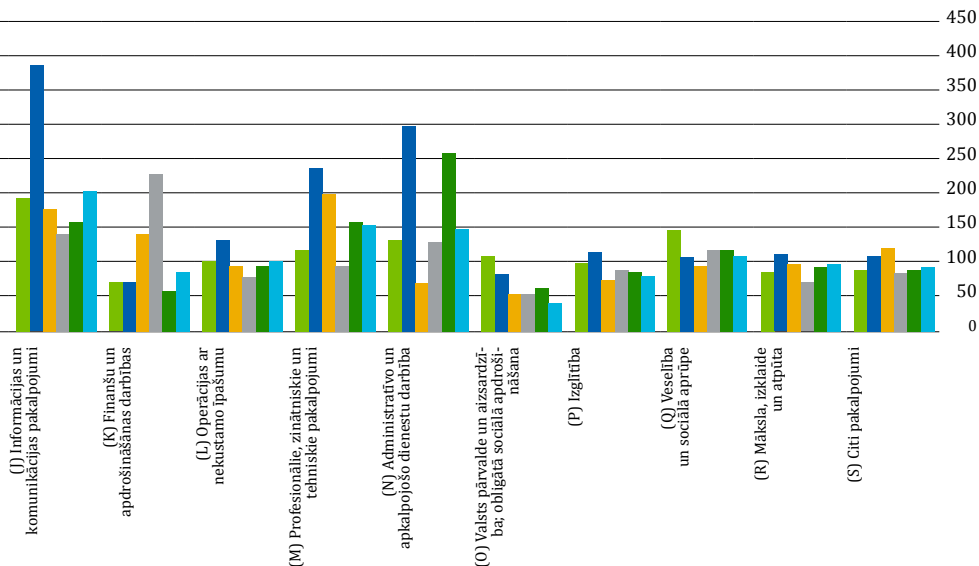
1.10. att. Nevienmērības izpausmes lineārajā attīstībā reģionos. Tautsaimniecības pamatgrupu attīstība laikā un telpā pēc nodarbināto skaita apjoma, %.

Eurostat NACE 2. red. klasifikācijā tautsaimniecības sistēmā pēc satura izdala deviņpadsmit pamatgrupas, kas ietver galvenos ekonomiskās darbības virzienus (skat. 1.10. attēlu). Šādi raksturojot lineāros izaugsmes procesus valstī kopumā un reģionos, iespējams iegūt vairākus secinājumus. Nozīmīgākais – jebkuras saturiskās pamatgrupas attīstības temps atšķiras salīdzinājumā ar citiem pamatvirzieniem, kā arī katrā ģeogrāfiskajā iedalījumā – reģionā – dominances gan sakrīt, gan atšķiras.

Kāpumu virs 100 % Rīgas reģionā uzrāda 8 darbības pamatvirzieni, Pierīgas reģionā – 15, Vidzemē – 10, Kurzēmē – 7, Zemgalē – 11 un Latgalē – 8 darbības pamatvirzieni. Valstī kopumā izdalās 9 darbības pamatvirzieni, kas pilnībā atspoguļojas Pierīgas reģiona dominancē un izceļ Rīgas kā valsts galvaspilsētas un Pierīgas reģiona kā galvaspilsētai piegulošas telpas ciešu mijiedarbību.

1. Zināšanu ekonomika

Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

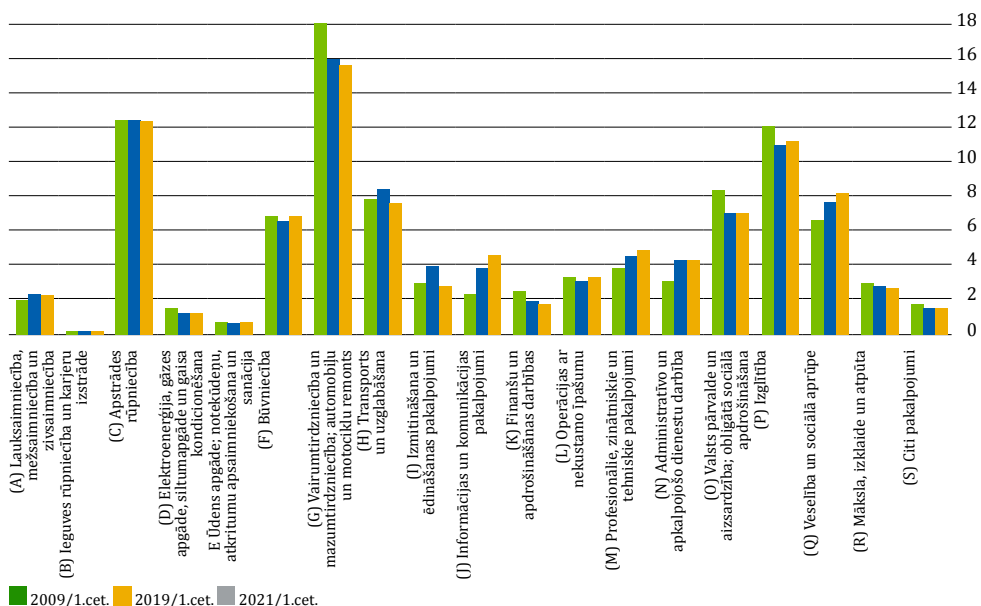
1.10. att. turpinājums no 74. lpp.

1.2. tabula. Dominējošie nodarbināto skaita pieauguma pamatvirzieni (NACE 2. red.) valstī

Ģeogrāfiskā telpa	Straujāk augošie ekonomiskās darbības pamatvirzieni 2009.– 2019. g.
Rīgas reģions	(J) Informācijas un komunikācijas pakalpojumi (Q) Veselība un sociālā aprūpe (A) Lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība
Pierīgas reģions	(J) Informācijas un komunikācijas pakalpojumi (N) Administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība (M) Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi
Vidzemes reģions	(M) Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi (J) Informācijas un komunikācijas pakalpojumi (K) Finanšu un apdrošināšanas darbības
Kurzemes reģions	(K) Finanšu un apdrošināšanas darbības (B) Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde (J) Informācijas un komunikācijas pakalpojumi
Zemgales reģions	(N) Administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība (J) Informācijas un komunikācijas pakalpojumi (M) Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi
Latgales reģions	(J) Informācijas un komunikācijas pakalpojumi (B) Ieguves rūpniecība un karjeru izstrāde (M) Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi
Latvija kopumā	(J) Informācijas un komunikācijas pakalpojumi (N) Administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība (M) Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Dati uzskatāmi atspoguļo nevienlīdzību saturiskajā izaugsmē un arī parāda izteiktākos lineārās attīstības virzienus. Analīzē apskatītajā laika posmā tādi ir: (J) Informācijas un komunikācijas pakalpojumi un (M) Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi. Rezultātā lineāro izmaiņu procesi ved pie tautsaimniecības sistēmas strukturālām izmaiņām gan valsts mērogā, gan arī reģionālā skatījumā.

1.11. att. Tautsaimniecības sistēmas strukturālā pārkārtošanās.

Iegūto datu analīze uzskatāmi norāda uz strukturālām izmaiņām tautsaimniecības sistēmā valstī pēdējo desmit gadu laikā. Izdalās segmenti, kuros nodarbināto īpatsvars kopējā sistēmā pieaug, un arī segmenti, kuros nodarbināto īpatsvars samazinās. Pieaug (J) Informācijas un komunikācijas pakalpojumi; (M) Profesionālie, zinātniskie un tehniskie pakalpojumi; (N) Administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība un arī (Q) Veselība un sociālā aprūpe. To ir nodrošinājuši, kā jau tika konstatēts, šajos darbības virzienos notikusi plaša nodarbināto lineārā izaugsme, ko savukārt ir veicinājušas pasaulē notiekošās pārmaiņas. Vienlaikus nodarbināto samazinājums pētījumā ietvertajā laika posmā ir noticis tādos tautsaimniecības sistēmas pamatsegmentos kā: (G) Vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība; automobiļu un motociklu remonts; (H) Transports un uzglabāšana; (K) Finanšu un apdrošināšanas darbības; (O) Valsts pārvalde un aizsardzība; obligātā sociālā apdrošināšana un (P) Izglītība. Konstatētās izmaiņas izvirza jautājumu, cik lielā mērā gan sabiedrība kopumā un minētās profesijas pārstāvošās iedzīvotāju grupas, gan arī valsti pārstāvošās institūcijas ir bijušas gatavas šīm pārmaiņām.

Tā kā lineāra strukturāla pārkārtošanās notiek ne tikai tautsaimniecības sistēmā kopumā, bet arī katrā no sistēmas segmentiem, pētniecības procesā šāda analīze tiek veikta tautsaimniecības zināšanu ekonomikas segmentā, kura nozīmība izcelta jau iepriekš.

1. Zināšanu ekonomika

Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

1.3. tabula Zināšanu ekonomikas segmenta lineārās un strukturālās pārmaiņas 2009/2019. g.

Zināšanu ekonomikas segmenta īpatsvars	Augsto un vidēji augsto tehnoloģiju uzņēmumi	Zināšanu ietilpīgo pakalpojumu institūcijas	1. gr.	2. gr.	3. gr.	4. gr.	Zināšanu ekonomikas segments
2009	482	23798	2546	11356	1612	8283	24279
Īpatsvars, %	2,0	98,0	10,7	47,7	6,8	34,8	100,0 %
2019	925	46710	7330	20744	2393	16243	47210
Īpatsvars, %	1,94	98,06	15,4	43,5	5,0	34,1	100,0 %
2009/2019							
Izaugsme, %	191,9	196,4	287,9	182,7	148,5	196,1	194,4 %

Zināšanu ekonomikas segmenta daļu analīze dod divus skatījumus: lineāro izaugsmi un daļu īpatsvara salīdzinājumus. No lineārās izaugsmes viedokļa segmenta pakalpojumu daļa aug straujāk nekā apstrādājošās rūpniecības daļa. Tātad notiek centrēšanās uz četrām pakalpojumu grupām: 1) informācija, komunikācija un zinātniskā darbība; 2) profesionālā, tehniskā administrēšana un atbalsta pakalpojumi, transports; 3) finanšu un apdrošināšanas darbības un 4) izglītība, cilvēku veselība, sociālā darbība un citi pakalpojumi (kultūra, sports, izklaide). Pakalpojumu sadaļā savukārt vislielāko pieaugumu kā lineāri, tā strukturāli uzrāda tieši zināšanu ietilpīgo pakalpojumu pirmā grupa, kas ietver informācijas un komunikācijas pakalpojumu un zinātniskās darbības paplašināšanos, izceļot šo darbību nozīmīgu pieaugumu.

Izaugsmes ziņā otrajā vietā izvirzās pakalpojumu ceturrtā grupa, kas ietver tādas «well-being» (labsajūtas) elementus kā izglītošanos, veselības uzturēšanas iespējas, sociālos pakalpojumus un darbības brīvā laika pavadīšanai – kultūru, sportu vai gluži vienkārši izklaidi. Vērtējot institūciju īpatsvaru zināšanu ietilpīgo pakalpojumu kopumā, dominē pakalpojumu otrā grupa, kas vistiešāk ir saistīta ar jebkuras ekonomiskās darbības apkalpojošo funkciju veikšanu. Kā liecina 2017. gadā veiktā klasterizācija, jo mazāks ir zināšanu ekonomikas segmenta īpatsvars kādā teritoriālajā vienībā, jo zemāks šai teritorijā ir «well-being» līmenis (Rivža B. u. c., 2020).

Zināšanu ekonomikas segmenta nozīme tautsaimniecības sistēmas sekmīgai attīstībai jau pasen ir kļuvusi par izvērstas analīzes subjektu, bet pēdējā laikā, līdz ar digitalizācijas paplašināšanos, būtiski pieaug informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (IKT) segmenta loma ekonomiskās aktivitātes kāpināšanai. Tas prasa inovatīvas tehnoloģijas, augstākas kvalitātes darbaspēku, kā arī tas ievieš praksē jaunas pakalpojumu realizēšanas formas un metodes.

1.4. tabula. Tautsaimniecības sistēmas IKT segmenta lineārās un strukturālās pārmaiņas (2009.–2019. g.)

	Uzņēmumu kopskaits	IKT segments	Īpatsvars, %	Uzņēmumu kopskaits	IKT segments	Īpatsvars, %	IKT segmenta izaugsme, %
Latvija	128609	11233	100,0 %	172382	16269	100,0 %	144,8 %
9 pilsētas	69942	9003	80,1 %	97183	12231	75,2 %	135,9 %
110 novadi	58677	2230	19,9 %	75199	4038	24,8 %	181,1 %

Analīzē iegūtie dati uzskatāmi atspoguļo lineāro izaugsmi un strukturālās izmaiņas tautsaimniecības IKT segmentā. Svarīgākais, ka ir vērojams informācijas un komunikācijas pakalpojumu pieaugums un aktivitāte ārpus valsts mēroga pilsētām, tas ir cerīgs apliecinājums ekonomikas, t. sk. zināšanu ekonomikas, vienmērīgākai attīstībai visā valstī, ne tikai centrā. Uzņēmējdarbība ārpus lielākajām valsts pilsētām rada labvēlīgus nosacījumus zaļās un digitālās pārveides procesiem, kas formulēti kā ES jaunās industriālās stratēģijas pamatvirzieni (EK. 2020. Jauna...).

1.2. Inovācijas Latvijā un zināšanu ekonomika

Zināšanu ekonomikas attīstībā liela loma ir inovācijām. Diemžēl Latvija nevar lepoties ar izcilību inovāciju jomā. To arī rāda ES inovāciju progresa ziņojums (European Innovation Scoreboard 2021 (EIS 2021)). Eiropas inovāciju progresa ziņojuma (European Innovation Scoreboard 2021) mērķis ir novērtēt inovācijas stāvokli Eiropā, lai atbalstītu inovācijas virzītas politikas izstrādi un ieviešanu ES valstīs. Ar inovācijām tiek saistīta arī ekonomikas atveseļošana pēc Covid-19 pandēmijas.

Eiropas inovāciju progresa ziņojums (EIS 2021) balstās uz 32 indikatoriem, kas ir apkopoti 4 aktivitāšu grupās un 12 inovāciju dimensijās.

1. **Pamatnosacījumi** (cilvēkresursi; pievilcīgas pētniecības sistēmas; digitalizācija).
2. **Ieguldījumi** (finanses un atbalsts; stingras investīcijas; informācijas tehnoloģiju izmantošana).
3. **Inovācijas aktivitātes** (inovatori; saites, intelektuālie aktīvi).
4. **Ietekmes** (ietekme uz nodarbinātību, pārdošanas ietekme, vides ilgtspējība).

Pamatojoties uz Eiropas Komisijas metodoloģiju un izmantojot statistikas datus, tiek aprēķināts katrai ES valstij Inovāciju indekss (ESI 2021). Pēc šī indeksa visas ES valstis tiek iedalītas 4 grupās.

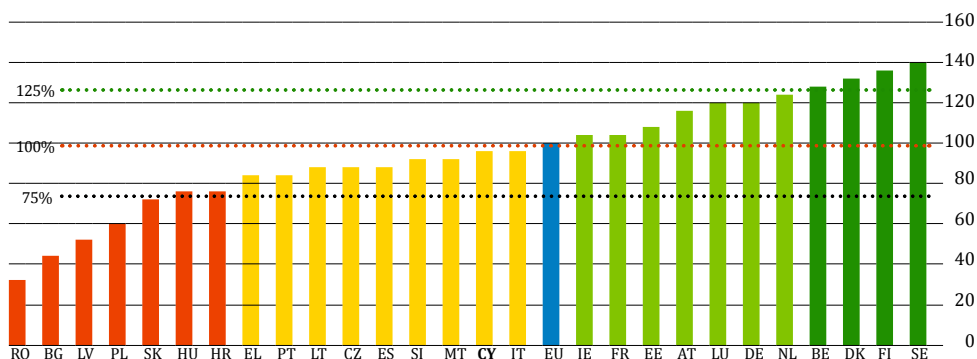
Pirmās grupas valstis: Beļģija, Dānija, Somija un Zviedrija ir **inovāciju līderes** (*Innovation Leaders*), kuru inovācijas sniegums **krietni pārsniedz** (> 125 %) ES vidējo rādītāju.

Otrās grupas valstis: Austrija, Igaunija, Francija, Vācija, Īrija, Luksemburga un Nīderlande ir **spēcīgas inovatores** (*Strong Innovators*) ar sniegumu **vis** (100 %–125 %) ES vidējā līmeņa.

Trešās grupas valstis: Kipra, Čehija, Grieķija, Itālija, Lietuva, Malta, Portugāle, Slovēnija un Spānija ir **zem** (70 %–100 %) ES vidējā līmeņa. Šīs valstis ir **mērenas inovatores** (*Moderate Innovators*).

Ceturtais grupas valstis: Bulgārija, Horvātija, Ungārija, **Latvija**, Polija, Rumānija un Slovākija ir **jaunie inovatori** (*Emerging Innovators*), kuru sniegums ir **krietni zem** (< 70 %) ES vidējā līmeņa.

Attēlā 1.12. ir parādīts ES valstu sadalījums pēc inovācijas indeksa. Pirmās grupas stabiņi ir iekrāsoti tumši zaļā krāsā; otrās grupas – gaiši zaļā, trešās grupas – dzeltenā, bet ceturtais grupas – sarkanā krāsā. Zilā krāsa attiecas uz ES vidējo inovācijas indeksu. Pirmās un otrās grupas valstis, kas ir inovāciju līderes, galvenokārt ir Ziemeļeiropas un Rietumeiropas valstis, izņemums ir tikai Igaunija. Trešajā un ceturtajā grupā ir Dienvideiropas un Austrumeiropas valstis.

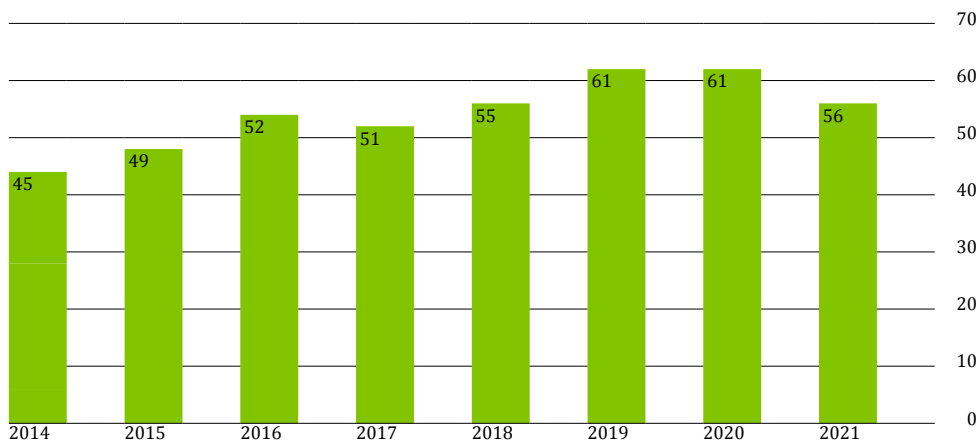

1.12. att. Inovācijas indeksa rādītāji ES valstīs 2021. gadā.

1. Zināšanu ekonomika

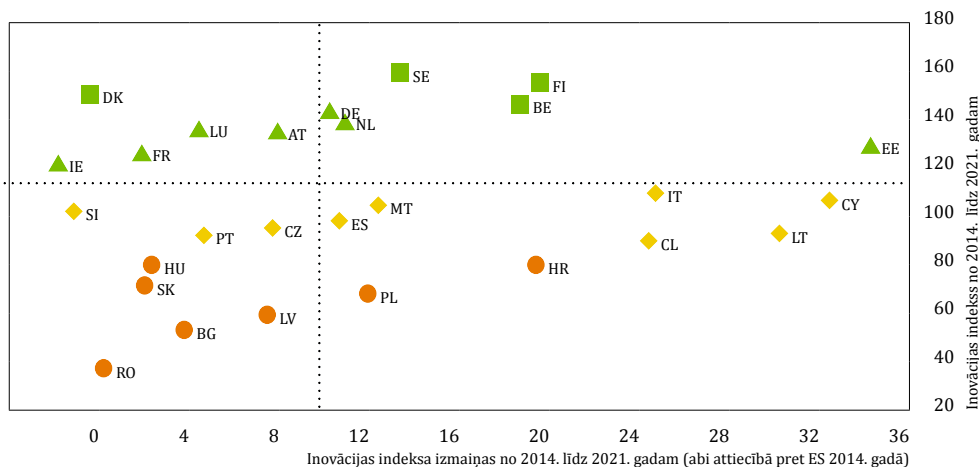
Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

Latvija ir ievērojami palielinājusi inovāciju indeksu līdz 2020. gadam, bet tas ir samazinājies 2021. gadā (skat. 1.13. attēlu).

1.13. att. Inovācijas indeksa attīstība Latvijā no 2014. līdz 2021. gadam, salīdzinot ar ES veiktspējas rādītāju tajā pašā gadā.

Latvijas stiprās puses 2021.gadā ir informācijas tehnoloģiju izmantošana, cilvēkresursi un digitalizācija. Trīs labākie rādītāji ietver iedzīvotāju skaitu ar augstāko izglītību, preču zīmju pieteikumus un uzņēmumu nodrošināšanu IKT apmācībā. Relatīvi spēcīgais inovācijas veiktspējas samazinājums laikā no 2020. gada līdz 2021. gadam ir strauja riska kapitāla ieguldījumu krituma rezultāts (no 0,215 % līdz 0,019 % no IKP) un ar vidi saistīto tehnoloģiju attīstības samazinājums (no 12,4 līdz 5,1).

1.14. att. Inovācijas sistēmu darbība un veiktspējas izmaiņas ES dalībvalstīs.

Attēlā 1.14. vertikālā ass parāda dalībvalstu darbības rezultātus 2021. gadā salīdzinājumā ar ES 2014. gadā, horizontālā ass – darbības izmaiņas no 2014. līdz 2021. gadam, pārtrauktās līnijas parāda attiecīgos ES vidējos rādītājus.

Salīdzinot ar 2020. gadu, 2021. gadā inovācijas indekss ir uzlabojies 20 dalībvalstīm, jo īpaši Igaunijai (20,9 % punkti) un Kiprai (15,6 % punkti), un sniegums ir samazinājies septiņām valstīm: Portugāle (-8,2 % punkti), Latvija (-5,5% punkti), Īrija (-3,2 % punkti), Nīderlande (-2,5 % punkti), Francija (-2,1 % punkti), Luksemburga (-1,2 % punkti) un Slovākija (-0,6 % punkti).

1.3. Inovācijas un zināšanu ekonomika Kurzemes reģionā

Zināšanu radīšana, izplatīšana un lietošana ir viens no nozīmīgiem uzdevumiem šajā dinamiskajā pārmaiņu laikā globālā kontekstā. Zināšanu ekonomika līdz ar ceturto industriālo revolūciju radījusi nozīmīgas pārmaiņas cilvēkresursu paradumos, ekonomikas transformācijā, sabiedrībā un valstu funkcionēšanā. Ik gadu Eiropas Komisija publicē ziņojumu «Eiropas Inovāciju pārskats» (*European Innovation Scoreboard, EIS*) jeb, kā to vēl mēdz dēvēt, Eiropas inovāciju progresa ziņojumu, kurā iedala grupās Eiropas valstis pēc to inovāciju snieguma. Kā jau iepriekš tika uzsvērts, pēc publicētajiem 2021. gada reitinga datiem, Baltijas valstis ieguvušas atšķirīgus vērtējumus: Igaunija – spēcīgs inovators, Lietuva – mērens inovators, bet Latvija – tikai topošs inovators.

Dažādos līmeņos jāatbild uz vairākiem nozīmīgiem jautājumiem: kādēļ Latvijā inovatīvās rīcības pieauguma temps nav bijis straujāks; nav pietiekami izvērsies tautsaimniecības sistēmas nozīmīgākajos segmentos, vadoties no izmaiņu procesiem pasaulē un valstī; vai process norisinājies tā, lai mazinātu nevienlīdzību valsts lauku telpā. Procesu tālāka analīze un atbildes uz šiem jautājumiem ir svarīgas zināšanu ekonomikas un inovatīvajai virzībai Latvijā. Dziļākai izpētei izvēlēts Kurzemes reģions.

1.3.1. Inovācijas un to loma zināšanu ekonomikas un uzņēmējdarbības attīstībā

Zināšanu ekonomika balstās uz zināšanu radīšanu un izplatīšanu tautsaimniecībā. Inovācijas ir nozīmīgs zināšanu radīšanas virzītājspēks. Inovācijas kā fenomens ir pētītas pēdējās desmitgadēs samērā plaši, to koncepts no Džozefa Šumpētera «radošās sabrukšanas», kad vairāk ar to tika saprasta tehnoloģiska rakstura izmaiņas produktā vai pakalpojumā, cauri laikiem atgriezies pie sākotnējā inovācijas kā pārmaiņu koncepta (Šarmers, 2018) – organizatoriskajā struktūrā, pārvaldībā, sabiedrībā.

Var klasificēt vairākus inovāciju veidus, bet tām ir kopīga iezīme – tiek radīts un ieviests kaut kas jauns. Inovācijas dažādās tās izpausmēs tiek īstenotas gan augsto tehnoloģiju, gan vidēji augsto tehnoloģiju, gan zināšanu ietilpīgo pakalpojumu uzņēmumos. Šo konceptu paspīlgtina šobrīd globālās pandēmijas izraisītā ietekme, pārstrukturējot pārvaldības principu lietošanu e-vidē un dažādās platformās, kas attiecīgi prasa platformu pielāgošanu uzņēmuma stratēģiskajām un darbinieku vajadzībām.

Attīstās sistēmas inovācijas koncepts – multidisciplināra inovācija (Kemp, 2010), kad zināšanu radīšanā un izplatīšanā iesaistās vairākas institūcijas (uzņēmējdarbības, akadēmiskās un pārvaldes), industrijas un to resursi. Partnerība lokālā līmenī ir caurskatāmāka un uzticamāka (Knoben, Bakker, 2019). Topošā inovācija ir balstīta zināšanās un to izplatīšanā institucionālā līmenī vai industrijā (Gaynor, 2002); tirgus dinamikā un produkta dzīves ciklā (Sarkar,

1. Zināšanu ekonomika

Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

2007); koprade lauka un avota kontekstā (Yoon, Kim, Buisson, Philips, 2018; Šarmers, 2018). Zināšanu inovācija – *learning by doing* – mācīšanās darot (Andersson & Karlsson, 2004; Partanen, 2017; Nuscheler, Engelen, Zahra, 2019), domāšanas transformācija, zināšanu uzņēmumi (*learning organizations*) (Bouwer, 2015). Šādas vietas, kur koncentrējušies zināšanu uzņēmumi, universitātes un pētniecības institūcijas, iespējams definēt kā sistēmiskas inovācijas mājvietas. Inovāciju uzņēmējdarbības īstenošana notiek atšķirīgi no tradicionālās uzņēmējdarbības. Apkopojums un salīdzinājums sniegts 1.5. tabulā.

1.5. tabula. Tradicionālās un inovatīvās uzņēmējdarbības salīdzinājums zināšanu ekonomikas kontekstā

Faktori	Tradicionālā uzņēmējdarbība	Inovatīvā uzņēmējdarbība
Organizācijas struktūra	Sektoru, funkcionālā organizācija	Inovatīvu projektu orientēta organizācija
Vadības stils	Uz uzdevumu izpildi vērst	Mērķu līdzsvarošana un visas organizācijas darbinieku līdzdalības paaugstināšana
Finanšu vadība	Uzņēmumu iekšējie resursi vai aizņemtais kapitāls	Riska kapitāla, biznesa eņģeļi
Cilvēkresursu vadība	Menedžments	Līderība
Būtiskākie resursi	Materiāltehniskie resursi	Ideja, radošums, zināšanas
Valsts atbalsts	Nodokļu politika, uzņēmējdarbības vides nodrošināšana	Valsts atbalsta programmas (biznesa inkubatori) inovatīvas uzņēmējdarbības attīstībai
Izplatības tendences	Globalizācija	Lokalizācija

Avots: autores veidots, pēc Karlsson & Andersson, 2004; Edquist et al., 2011; Konon Fritsch, Kritikos, 2019; u. c.

Tabulā 1.5. attēlotas atšķirības, kas nav vienīgās, bet veido uzņēmuma piederību inovatīviem uzņēmumiem. Inovatīvi uzņēmumi veicina zināšanu ekonomikas attīstību. Attīstās jaunuzņēmumu jeb *start-up* uzņēmumu koncepts. Šī termina izveides sākotnējā stadijā ar to tika saprasts mazs tehnoloģiju uzņēmums, bet šobrīd jau definīcijās un konceptos ir ietverts radošums, uzņēmējdarbības domāšana (*mindset*) un uzņēmēja dvēsele sajūtu līmenī (Gulati, 2019). Jaunuzņēmumi saskaras ar nozīmīgiem riskiem resursu ieguvē, īpaši, ja šos resurus uztur ārējie, daudz spēcīgākie, partneri (Knobben, Bakker, 2019). Būtiska ir uzņēmēju spēja nepārtraukti mainīgās vides apstākļos prast pielāgoties un par spīti šķēršļiem turpināt virzīties uz mērķi. Mentora darbā studentu uzņēmumos iespējams novērot to pozitīvo ietekmi, ko rada inovatīvās uzņēmējdarbības domāšana jaunuzņēmums, īpaši agrīnas attīstības posmā.

1.3.2. Inovācijas kā zināšanu ekonomikas piemērs Kurzemes reģiona tautsaimniecības attīstības procesos

Tautsaimniecības attīstība makrolīmenī atkarīga no reģionu un lokālo teritoriju attīstības. Cilvēkkapitāls, tā kvalitāte un noturēšana reģionā ir būtiska zināšanu ekonomikas attīstībai. Ieguldījumu teorētiskajā diskusijā reģiona un inovācijas konceptu sasaistē snieguši vairāki autori dažādos laika posmos: Frišs un Šroters (Frisch & Schroeter, 2010) uzsver, ka jaunu uzņēmumu inovācijas spēja ir lielā mērā atkarīga no ietekmējošiem reģionāliem faktoriem – riska kapitāla, atbalsta pakalpojumiem, kvalificēta darbaspēka, reģionālās zināšanu bāzes, reģionālo uzņēmumu inovācijas aktivitātēm, universitāšu un citu publisko pētniecības institūciju tuvuma un kvalitātes reģionā un tehnoloģiju izplatības (*spillover*) intensitātes. Daži pētnieki (Martins, Ling, 2017) norāda, ka socializācijas mehānismiem, sadarbības platformām, starptautiskiem tīkliem un uzņēmējdarbības internacionalizācijai ir izšķirīga lomu starpporganizāciju mācīšanās un zināšanu dalīšanās procesā starp reģionālās inovāciju sistēmas dalībniekiem. Balstoties uz esošo inovāciju sniegumu un specifiskām reģiona pazīmēm (galvenokārt ģeogrāfiskām un sociālekonomiskām), tiek izstrādātas reģionu attīstības stratēģijas. Atbalsts

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

uzņēmējdarbībai reģionā ir nozīmīgs inovācijas politikas instruments (Hajek, Henrikses, 2017).

Sākotnēji inovāciju sistēmas dalībnieku sadarbības definēšanai ir piemērots aktuālais *Triple Helix* modelis (Etzkowitz, 2001; Leydesdorff 2005), kura pamatā ir universitāšu – industrijas – pārvaldības institūciju sadarbība. Savukārt *Quadruple Helix* modelis apvieno četrus pamatelementus, atbilstoši (Andersson & Karlsson, 2004; Arnkil 2010), kas veido reģionālo inovācijas sistēmu: uzņēmumi (uzņemas atbildību par zināšanu radīšanu, izplatīšanu un lietošanu, tās komercializējot); institūcijas (industriālās pētniecības un attīstības institūcijas, universitātes u. c. publiskās institūcijas, kas ietekmē zināšanu pārnesi, tehnoloģiju radīšanu, attīstību un izmantošanu); zināšanu infrastruktūra (fiziskā un organizacionālā infrastruktūra inovācijas atbalstam); inovācijas politikas orientēta reģionālā inovācija (inovācijas politika vērsta uz vispārīgu sistēmu, kas veicina spēju mācīties un izplatīt zināšanas). Šajā kontekstā tiek ieviests termins jeb jauna paradigma «*civic university*», kas apvieno trīs uz savstarpēja labuma principiem saistītus bāzes elementus – kopiena, reģions (vai arī globālāks līmenis) un universitāte, uzsverot pārmaiņu lomu inovāciju tapšanā (Goddard, Kempton, 2016).

Tā kā sadarbības modeļos būtiska nozīme ir valsts pārvaldes institūcijām un to atbalstam inovāciju īstenošanai un zināšanu ekonomikas attīstībai reģionā, ir svarīgi definēt attīstības prioritātes un vienotus mērķus sadarbības līmenī. Tabulā 1.6. izskatīti nacionāla līmeņa dokumentu mērķi un indikatori inovācijas attīstībai reģionos.

1.6. tabula. Nacionāla līmeņa dokumentu mērķi un indikatori inovācijas attīstībai reģionos.

Dokuments	Mērķi, uzdevumi, indikatori
Nacionālais attīstības plāns 2021–2027	«stipras ģimenes, veseli un aktīvi cilvēki; zināšanas un prasmes personības un valsts izaugsmei; uzņēmumu konkurētspēja un materiālā labklājība; kvalitatīva dzīves vide un teritoriju attīstība; kultūra un sports aktīvai un pilnvērtīgai dzīvei; vienota, droša un atvērta sabiedrība»
Zinātnes, tehnoloģiju un inovāciju pamatnostādnes 2021.–2027	Virsmērķis – sekmēt gudras, tehnoloģiski attīstītas un inovatīvas sabiedrības attīstību Latvijā 1. Izcila zinātne – pētniecības infrastruktūra, t. sk. digitāls tās nodrošinājums un koplietošana, starptautiskā mobilitāte un stratēģiskā iesaiste sadarbības tīklos un pētniecības konsorcijs, uzticamas, augstas kvalitātes un sadarbībai atvērtas zinātniskās institūcijas un talanti. 2. Pētniecība sabiedrībai – ietekme sociālās un ekonomiskās transformācijas sekmēšanai. Sadarbībā balstīta pētniecība. 3. Augstākās izglītības un pētniecības integrācija. 4. Digitālā transformācija un atvērta zinātne. 5. Viedās specializācijas stratēģijas īstenošana – nodrošināt nepieciešamo zināšanu un kompetenču radīšanu, augsti kvalificētu speciālistu sagatavošanu, pētniecības infrastruktūras sagatavošanu un koplietošanu. 6. Inovācijas: stimulēt attīstīšanu, sekmēt ieviešanu – inovācijas kapacitātes paaugstināšana zinātniskajās institūcijās un uzņēmumos un publiskajā pārvaldē, augstākās darba produktivitātes un resursefektivitātes sekmēšana.
Reģionālās attīstības pamatnostādnes 2021–2027	Izaicinājums – augstas reģionālās attīstības atšķirības. Mērķis – radīt priekšnoteikumus visu reģionu ekonomiskā potenciāla attīstībai un atšķirību mazināšanai. 1. Uzņēmējdarbības vides uzlabošana reģionos, iekļaujot vietas sagatavošanu uzņēmējam, kā arī cilvēkkapitāla piesaisti reģionos. 2. Pakalpojumu efektivitātes uzlabošana reģionos, iekļaujot pakalpojumu nodrošināšanu atbilstoši demogrāfijas izcīnījumiem, sasniedzamību un dzīves vidi, plānošanas reģionu un pašvaldību administrācijas darba efektivitāti.
Industriālās politikas pamatnostādnes 2021–2027	P & A intensīvo nozaru zems īpatsvars tautsaimniecības struktūrā; zems apstrādes rūpniecības īpatsvars IKP; apstrādes rūpniecībā dominē zemo un vidēji zemo tehnoloģiju nozares, tautsaimniecības struktūru veido mikro, mazie un vidējie uzņēmumi. Palielināt Latvijas tautsaimniecības eksporta potenciālu, sasniedzot 61% eksporta apjomu IKP un 29,9 milj. EUR apjomu ikgadējā eksportā. 1. Cilvēkkapitāla attīstība; 2. Eksporta veicināšana; 3. Uzņēmējdarbības vide; 4. Tehnoloģiju bāze (investīcijas); 5. Inovācijas kapacitātes stiprināšana: privātā sektora ieguldījumi pētniecībā un attīstībā, kopējais finansējums pētniecībai un attīstībai inovatīvu uzņēmumu skaits, piesaistītais ārvalstu instrumentu finansējums.

Avots: Reģionālās politikas pamatnostādnes 2021–2027; Nacionālais attīstības plāns 2021–2027; Nacionālās industriālās politikas pamatnostādnes 2021–2027, Zinātnes, tehnoloģiju un inovācijas pamatnostādnes 2021–2027.

1. Zināšanu ekonomika

Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

Reģionālo inovāciju un zināšanu ekonomikas attīstības teorētiskajā bāzē nozīmīgu ieguldījumu snieguši Ziemeļvalstu pētnieki un eksperti. Tā Agderas Universitātes (Norvēģija) profesors Arne Izaksens sistematizējis hierarhiju un atšķirības inovatīvo tīklu, reģionālo klasteru un inovācijas sistēmās, uzsverot inovatīvo klasteru veidošanos kā rezultātu intensīvas komunikācijas nepieciešamībai un vajadzībai orientēties uz attīstītākajiem tautsaimniecības sektoriem (Isaksen, 2001):

- reģionālais klasteris – savstarpēji atkarīgu uzņēmumu koncentrācija vienā vai līdzīgos industriālos sektoros, mazos ģeogrāfiskos rajonos;
- reģionālais inovācijas tīkls – augoša, organizēta, ar uzticību, normām un konvencijām regulēta sadarbība starp uzņēmumiem;
- reģionālā inovācijas sistēma – sadarbība starp uzņēmumiem un dažādām organizācijām zināšanu attīstībai un izplatīšanai.

Citi pētnieki (Andersson & Karlsson, 2004) uzsvēruši reģionālās inovācijas sistēmas konceptā ciešo mijiedarbību starp izglītības un zinātnes institūcijām, uzņēmējiem un tehnoloģiju pārneses institūcijām. Reģionālo inovācijas sistēmu veidošanas un attīstības procesā ir vajadzīgs vienlīdzīgi nodrošināt sadarbību starp trīs galvenajiem inovatīvā procesa dalībniekiem – universitātēm, tehnoloģiju pārneses birojiem, biznesa vidi. Tādējādi zinātnieku un pētnieku ieguldījums var kļūt interesants uzņēmējiem, palīdzot tiem risināt aktuālus jautājumus un veicinot novada, reģiona un visas valsts attīstību. Zināšanu ietilpīgie uzņēmumi sekmē reģiona viedās specializācijas definēšanu un īstenošanu.

Latvijā plānošanas periodā 2021–2027 prioritāte ir līdzsvarota visas teritorijas attīstība. Kurzemes reģionā mežu un lauku ievērojamais īpatsvars veido noteicošo ekonomikas pamatu. Kurzemes plānošanas reģiona ilgtspējīgas attīstības stratēģija nosaka: «Attīstības centri veidojas kā lauku produktu pārstrādes un ražošanas vietas. Īpaša nozīme ir reģionālajiem centriem – Kuldīgai, Saldum un Talsiem kā apdzīvojumu organizējošajiem ekonomiskajiem un pakalpojumu centriem. Reģionam ir liels neizmantots potenciāls starptautiskajā sadarbībā Baltijas jūras reģionā. Kurzemes ekonomikas struktūra pārsvarā balstās uz izejvielām un ģeogrāfiskā novietojuma priekšrocībām un pakalpojumiem ar zemu pievienoto vērtību. Ekonomikas struktūrā (pēc kopprodukta) reģions izceļas ar paaugstinātu apstrādes rūpniecības un transporta daļu, kas veido 1/3 no tā. Kurzemei raksturīga produktivitātes atpalicība no Eiropas vidējiem rādītājiem, kas savukārt ietekmē reģiona konkurētspēju darbaspēka piesaistē» (Kurzemes attīstības stratēģija, 2015).

Kurzemes reģionā atbalsta un sadarbības struktūras izveidotas, atbilstoši teorētiskajai klasifikācijai, vairāku gadu periodā, pielāgojoties situācijai un ārējās vides apstākļiem. Reģionā nav definēta inovāciju sistēma, bet zināšanu ekonomikas attīstībā pastāv nosacīts inovāciju tīkls, kura īstenošanā iesaistās uzņēmējdarbības atbalsta struktūras, pašvaldības, augstskolas, zinātniskās institūcijas un uzņēmumi.

Kurzemes reģionā pieejamamo atbalstu veido: Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras (LIAA) biznesa inkubatori Ventpils, Talsu, Kuldīgas, Liepājas novados un pilsētās (lai gan daļa jauno uzņēmumu veidojas tuvāk pilsētām, to ražotnes bieži vien atrodas reģiona novados); Liepājā Kurzemes biznesa inkubators un Ventpilī Augsto tehnoloģiju parka Biznesa atbalsta centrs, kā arī vēl citu struktūru atbalsts.

Kurzēmē kopš 2010. gada attīstās reģionālais klasteris «Green-Tech Latvia» jeb Zaļo un viedo tehnoloģiju klasteris. Kā intervijā paudusi tā valdes locekle Ieva Meikšāne, tā ir pārnozaru sadarbības organizācija, kas apvieno zaļo un viedo tehnoloģiju jomu dažāda vecuma un lieluma uzņēmumus ar mērķi veicināt to izaugsmi – apgrozījuma palielināšanu, eksporta pieaugumu, ražošanas efektivizēšanu, darbinieku kvalifikācijas paaugstināšanu, kā arī iesaistīt

izglītības un pētniecības institūcijas uzņēmējdarbības progresa sasniegšanā. Klastera paspārnē izveidots Energoefektivitātes demonstrāciju centrs Liepājā. Tā mērķis ir interaktīvā veidā izglītēt sabiedrību par viedās enerģijas iegūšanu un racionālu izmantošanu, kā arī popularizēt Liepājā un Kurzemē ražotos produktus. Klasteris apvieno 66 biedrus, no kuriem 6 ir lieli komersanti un 5 zinātniskās institūcijas, kas darbojas ar zaļajām un viedajām tehnoloģijām saistītajās nozarēs. No biedriem 55 ir mazie un vidējie komersanti. Biedri pārstāv gan augsto tehnoloģiju, gan vidēji augsto tehnoloģiju, gan zināšanu ietilpīgo pakalpojumu uzņēmumus.

Zaļo un viedo tehnoloģiju klasteris ne tikai sniedz atbalstu saviem biedriem, bet arī iesaistās dažādu projektu īstenošanā, piemēram pārrobežu sadarbības projektā «Smart Living», kura mērķis ir veicināt sabiedrības izpratni par videi draudzīgu dzīvesveidu un pārdomātu enerģijas resursu izmantošanu Latvijā un Igaunijā, apvienojot abu valstu zināšanas un partneru organizāciju kompetenci. Tādas klastera aktivitātes kā atbalsta sniegšana zaļo un viedo tehnoloģiju uzņēmumiem eksporta tirgu apgūvē, produktivitātes paaugstināšanā un sadarbības veicināšanā, tīklošanās pasākumu nodrošināšana būtībā popularizē Eiropas Komisijas zaļo kursu un īsteno vadlīnijās noteiktās aktivitātes.

Klastera biedri iedalās trīs kategorijās, nodrošinot attiecīgu biedru maksu un klastera atbalstu: oriģinālā aprīkojuma ražotāji (*OEM – original equipment manufacturer*), kas ir kā izveidots konsorcijs ar vislielāko atbalstu; mazie un vidējie komersanti un vērtību ķēdes uzņēmumi. Klastera piedāvātie pakalpojumi tiek īstenoti gan biedriem, gan arī citiem interesentu uzņēmumiem un ietver *Infobanku* (piedāvājumu iesaistīties projektos un iniciatīvās), sadarbības partneru piesaisti, sadarbības tīklu izmantošanu (*LTRK, 3B ICT Network, Green Alliance, Climate KIC*, u. c.), *Green Tech Cluster* identitātes izmantošana, *Green Tech Hub* telpas, bezmaksas konsultācijas uzņēmējdarbības attīstības jautājumos (finansējums, grāmatvedība, publicitāte, energoefektivitāte, pārdošana, eksporta veicināšana).

Klastera galvenie saturiskās darbības virzieni

- Nākotnes mobilitāte – izveidots nākotnes mobilitātes konsorcijs ar specifiku e-mobilitātē, mikromobilitātē, udeņraža mobilitātē, koplietošanas un viedās mobilitātes tehnoloģijās, un darbojas mobilitātes tehnoloģiju pārneses un testēšanas centrs. Konsorcijs biedri un partneri ir *CityBee, Opppbus, Fiqsy, TransfoElectric, Global Wolf Motors, Lesla Technologies, Drifta Halle, Zeltiņi*, SIA «BlueShockRace», SIA «ArtuSystem», SIA «BioVenta», kā arī RTU, LU CFI, LLU.

- Viedā ražošana un zaļie resursi – atjaunīgo energoresursu izmantošana, bezatkritumu ražošana, ražošanas digitalizācija un automatizācija, resursu efektīva izmantošana. Biedri un partneri – *Materia Bikes, ETM Digital Signage Factory, DipDap*, SIA «Bucher Municipal», SIA «In-Metal», SIA «Inos», SIA «Kalmeta», SIA «Hidraulik Bauteile Baltic», SIA «Compore», SIA «Aspired Interactives», SIA «NordePlast», SIA «Baltic Scientific Instruments», AS «Liepājas papīrs», SIA «Baltkarts», SIA «Baltic Technology Group», Ventpils Augstskola, Liepājas Universitāte, RTU, SIA «Ekovalis», SIA «TesDevLab», SIA «Flowin».

- Energoefektīvas būves – energoefektīvu ēku, to aprīkojumu un iekārtu ražošana.

Tiešsaistes un klātienē semināri, energoizmaksu audita pakalpojumi. Biedri un partneri – AS «Latvenergo», SIA «Via S», SIA «Vizulo», SIA «Inpass», SIA «Arbo», SIA «AquaFence», SIA «Motiva Latvija», SIA «Vega1», *Inbox Lifestyle, AmberHousing ElkoLP*, Liepājas Universitāte, Ventpils Augstskola, RTU (Zaļo un viedo tehnoloģiju klasteris, n. d.).

Viedās specializācijas stratēģija Eiropas kontekstā paredz katra reģiona konkurētspējīgās priekšrocības definēšanu un attīstību ilgtermiņā. Viens no uzņēmējdarbības attīstības virzieniem ir ieguldījumi pētniecībā un attīstībā un uzņēmumu ar augstu pievienoto vērtību radīšana un tālāka izaugsme. Nozīmīga loma šajā izaugsmē ir ne tikai iepriekš minētajam klasterim kā inovāciju tīklam, bet arī citām reģiona uzņēmējdarbības atbalsta struktūrām un biznesa

1. Zināšanu ekonomika

Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

inkubatoriem. Tajos pirmos soļus iespējams spert uzņēmumiem, kurus dibina augstskolu studenti un absolventi. Tādējādi tiek nodrošināta arī nozaru starpdisciplinārīte, jo specifiski speciālisti, kā, piemēram, IT jomas programmu studenti un absolventi, strādā kopā ar biznesa vadības programmu un tulkošanas studiju programmu absolventiem. No nelielas ar iniciatīvu un degsmi apveltītas studentu domubiedru grupas izveidojas uzņēmumi, kas sniedz būtisku ieguldījumu novada un reģiona izaugsmei.

Viens no šādiem piemēriem ir Ventspils Biznesa inkubatorā radītais IT uzņēmums *TestDevLab*. Uzņēmums veic pasaules līmeņa programmatūras testēšanas un izstrādes pakalpojumus. Tā klienti ir Latvijā (*SEB banka, Latvijas Banka, Latvenergo*, u. c.) un ārzemēs (*Skype, Microsoft, Twilio*, u. c.). Uzņēmuma testēto programmatūru lieto 1,5 mljrd. cilvēku visā pasaulē. Vēl jāizcveļ IKT nozares uzņēmums «Azeron» – dibināts 2019. gadā, atrodas Ventspilī, ražo ergonomiskus un inovatīvus datorspēju kontrolierus, eksportē tos uz 90 pasaules valstīm, ražošanas telpas 500 kvadrātmetru platībā Ventspils Augsto tehnoloģiju parka teritorijā. «Azeron» datorspēju klaviatūra pasaules mērogā ir unikāla sava dizaina dēļ, kā arī tāpēc, ka uzņēmums ir vienīgais, kas tādu ražo arī kreīļiem. Unikālitate – dizains, jo nekur citur tādu produktu nevar nopirkt. Vienīgie, kas turpina nosacīti masveidā to ražot uz 3D printeriem, visu liekot kopā ar rokām. SIA «Azeron» produkcija galvenokārt tiek eksportēta uz ārvalstīm – ASV (55%), Vāciju (9%), Lielbritāniju (6%), Austrāliju (5%) (Azeron, n. d.)

1.3.3. Covid-19 pandēmija kā tautsaimniecības sistēmas paātrinātājs zināšanu ekonomikas kontekstā

Nozīmīga pārmaiņu laikā ir adaptēšanās jaunajai situācijai, sadarbojoties visiem iesaistītajiem dalībniekiem pārmaiņu mērķu sasniegšanā. Reģionālajai dimensijai šādā sadarbībā ir īpaša nozīme, jo ieguldījumi lokālā mērogā nodrošina kvalitatīvu dzīves telpu, paaugstina cilvēkresursu radošuma un inovativitātes potenciālu, kas ir ļoti nozīmīgs zināšanu ekonomikas attīstībā. Policentrisks attīstība ir vienīgais būtiskais telpiskās attīstības koncepts, kas nodrošina visu ienīteresēto pušu vajadzību īstenošanu (Bevilaqua, Provenzano, Pizzimenti, Maione, 2017). Pandēmijas izraisīto ierobežojumu ekonomiskās un psiholoģiskās sekas ir nepieciešams apzināt un risināt īstermiņā, lai iespējami samazinātu to ietekmi ilgtermiņā.

Stājoties spēkā ierobežojumiem, īpaši lielo pilsētu iedzīvotāji meklē veidus, kā iespējami samazināt kontaktus ar citiem cilvēkiem, dodas uz mazāk apdzīvotām vietām un lauku teritorijām. Vairāk to izmanto tā strādājošo daļa, kas var veikt darbu attālināti. Šādu pieeju nodrošina IT uzņēmumi, progresīvākās valsts iestādes. Ieradumi tiek pārkārtoti individuālā un institucionālā līmenī, un ieguvēji ir gan indivīdi, gan institūcijas, kas īsteno šīs pārmaiņas, apsteidzot obligātās valsts noteiktās prasības.

Tiek veikts uzņēmumu pētījums 2020. gada nogalē ar mērķi noteikt pārmaiņas uzņēmējdarbībā pandēmijas izraisītās krīzes dēļ, fokusējoties tieši uz nākotnes prognozēm par iespējamām pārmaiņām konkrētos uzņēmumos un izaicinājumiem, ar ko uzņēmējiem nāksies saskarties pēc krīzes.

Analizēti 109 Kurzemes reģiona uzņēmumu rezultāti, no aptaujātajiem 67 % pārstāv pakalpojumu jomu, 33 % – ražošanu; visvairāk pētījumā iesaistījušies mazie un vidējie uzņēmumi (55 % – no 1 līdz 9 darbiniekiem, 23,9 % no 10 līdz 49; 19,3 % no 50 līdz 249; 1 uzņēmums – virs 250 darbiniekiem). Lielākā daļa uzņēmumu darbojas vairāk par 5 gadiem; 37,5 % vairāk par 15 gadiem; 8,3 % jaunuzņēmumu. Pārstāvētās nozares: lauksaimniecība, mežsaimniecība, zivsaimniecība – 19,3 %; izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi – 16,5 %; ražošana – 10,2 %; vairumtirdzniecība, izplatīšana, mazumtirdzniecība – 8,3 %; transports un uzglabāšana – 7,3 %; IKT – 3,7 %.

Kā būtiskākās pārmaiņas, kas kopumā reģionālajā un nacionālajā uzņēmējdarbībā gaidāmas pēc krīzes, prioritāri atzīmētas – klientu maksātspējas kritums un digitālo tehnoloģiju ieviešana. Par iespējamām pārmaiņām tieši konkrētu uzņēmumu darbībā, prioritārā secībā tiek minēts, ka darbā ar klientiem vairāk tiks lietotas digitālās pārdošanas un komunikācijas tehnoloģijas; notiks digitālās saziņas izmantošana starp darbiniekiem un attālinātā darba vai daļēja attālinātā darba ieviešana. Starptautiskiem uzņēmumiem, īpaši IKT sektorā, ir lielākas priekšrocības pielāgoties situācijai un sākt vai turpināt strādāt attālināti, daļēji šie uzņēmumi to dara jau vairākus gadus.

Kā iespējamie izaicinājumi uzņēmumiem pēc krīzes prioritārā secībā ir – digitālo tehnoloģiju apguve un lietošana; investīciju piesaiste jaunu starptautisko tirgu apgūšanai un jaunu līderības/menedžmenta prasmju apgūšana, kas būtībā nozīmē darbības zināšanu ekonomikas virzienā. Bet diemžēl Covid-19 pandēmija lielajos ražošanas uzņēmumos visā Eiropā vienlaikus ir atstājusi ietekmi uz piegādes ķēdēm, kā arī un otrs izaicinājums šiem uzņēmumiem ir nodrošināt ražošanas vietās sociālo distancēšanos un organizēt optimālu darbinieku plūsmu. Psiholoģiskie aspekti ir atstājuši ietekmi un ir jāizvērtē visās nozarēs, jo neziņa, nedrošība, dažviet izdegšana, iespaido jebkuru darbinieku.

1.4. Latvijas sabiedrības viedoklis par valsts ilglaicīgu dzīvotspēju

Jebkuras teritorijas ilgtspējīgu attīstību ietekmē arī sabiedrības mijiedarbība ar vidi visplašākajā izpratnē. To skaidro ekoloģiskā ekonomika, kuras pamatideja – ekonomiskie procesi arī ir dabiski procesi tādā nozīmē, ka tos var uzskatīt par bioloģiskiem un fizikāli ķīmiskiem. Iedzīvotāju dzīves kvalitāti ietekmē ne tikai valsts makroekonomiskie rādītāji, bet arī konkrētās pašvaldības teritorija un vide, kas ir svarīgs aspekts lielākajā daļā cilvēka dzīves jomu (Trusina, Jermolajeva, 2021).

Latvijas ilgtspējīgas attīstības un valsts ilglaicīgas dzīvotspējas nodrošināšanas procesā ir daudz dalībnieku: valsts un pašvaldību institūcijas, uzņēmumi, nevalstiskās organizācijas, kā arī dažādas neformālās interešu grupas un ikviens iedzīvotājs. Tā kā valsts reģionos un pilsētās, novados ir atšķirīgi sociāli ekonomiskās attīstības rezultāti, tad ir svarīgi noskaidrot, kas un kādā veidā visvairāk var ietekmēt šos procesus – vai tā ir valsts līmeņa politika un lēmumi, vai tās ir vietējo pašvaldību darbības, vai arī konkrētās teritorijas iedzīvotāju iniciatīvas. Lai veiktu pētījumus, novērtējot procesa dalībnieku lomu un ietekmi, un rastu atbildes uz šiem jautājumiem, Latvijas Lauksaimniecības universitātē 2015. gadā tika izstrādāta anketa «Kā rokās ir valsts ilglaicīga dzīvotspēja?». Laika gaitā kopējais respondentu skaits, kas aizpildījuši anketu, ir – 946, bet to daudzums pa gadiem: 2015. gadā – 110 cilvēki; 2017 – 371; 2019 – 364; 2020. gadā – 101 cilvēks. Aptaujas dalībnieki pārstāv valsts mēroga pilsētas un Pierīgas, Vidzemes, Kurzemes un Latgales reģionus.

Anketā respondentam jānorāda, viņaprāt, svarīgākie ietekmes faktori trijās pārmaiņu aģentu grupās: (1) valsts institūcijas; (2) pašvaldības kā vietējās varas struktūras (deputāti un darbinieki); (3) pašvaldības teritorijā dzīvojošās kopienas jeb iedzīvotāji. Katrā pārmaiņu aģentu grupā piedāvāti seši ietekmes faktori un iespējamais novērtējums: «augsts», «vidējs», «zems», «negatīvs» vai arī «nav viedokļa», kas attiecīgi novērtēts ar punktiem «5», «4», «3», «2» vai «0».

Aptaujas rezultāti rāda, ka valsts kā institūciju kopuma ietekme pētījuma gados uzrāda pozitīvu virzību un ir nedaudz palielinājusies, rēķinot pēc vidējā svērtā lieluma (+0,34). Diemžēl abu pārējo pārmaiņu aģentu ietekmei kopumā ir negatīva virzība, un ietekme, rēķinot pēc

1. Zināšanu ekonomika

Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

vidējā svērtā lieluma, nedaudz ir samazinājusies pašvaldībām kā vietējās varas struktūrām un pašvaldības teritorijā dzīvojošajām kopienām (skat. 1.7. tabulu). Analizējot atsevišķus ietekmes faktorus 1.7. tabulā valsts kā institūciju kopuma grupā, visaugstākais novērtējums ir 2020. gadā par *ES finansējuma pieejamības nodrošināšanu* – 4,11, bet viszemākais 2019. gadā – 2,76 par *mērķdotāciju piedāvājumiem*. Turklāt šie rādītāji ir arī kā augstākais un zemākais vērtējums visās trijās grupās kopumā.

Pašvaldību kā vietējās varas struktūru grupā visaugstākais novērtējums ir 2017. gadā – 4,05 par *vadības prasmi piesaistīt un sekmīgi izmantot ES struktūrfondu līdzekļus*, bet zemākais 2020. gadā – 3,31 par faktoru *attīstības programmas īstenošanas rezultāti tiek sistemātiski izvērtēti un iedzīvotāji par to informēti tiešu kontaktu ceļā vai ar vietējiem informācijas līdzekļiem*. Pašvaldības teritorijā dzīvojošām kopienām visaugstākais un viszemākais rādītājs ir 2020. gadā – ar 3,77 ir novērtēta *iedzīvotāju gatavība apgūt jaunas zināšanas*, bet ar 3,33 – faktors *iedzīvotāji sadarbojas ne tikai kultūras un sporta aktivitātēs, bet veido arī ekonomiskās sadarbības ķēdes vai pat kooperatīvus*.

1.7. tabula. Pārmaiņu aģentu ietekmes faktori, vidējais svērtais lielums pēc 2015., 2017., 2019., 2020. gada aptaujām

Ietekmes faktoru darbība	Vidējais svērtais pa gadiem				
	2015.	2017.	2019.	2020.	Virzība
Valsts kā institūciju kopums					
Labvēlīgas ekonomiskās situācijas uzturēšana valstī	3,49	3,51	3,51	3,92	+
Likumdošanas stabilitātes uzturēšana	3,38	3,60	3,54	3,87	+
Ekonomisko aktivitāti veicinošas nodokļu sistēmas izstrāde	3,46	3,25	3,29	3,41	+
ES finansējuma pieejamības nodrošināšana	3,87	3,85	3,82	4,11	+
Finanšu izlīdzināšanas fonda sekmīga darbība	3,69	3,25	3,06	3,51	+
Mērķdotāciju piedāvājumi	3,31	3,25	2,76	3,18	+
Vidējais kopējais	3,50	3,45	3,33	3,67	+ 0,34
Pašvaldības kā vietējās varas struktūras (deputāti – darbinieki)					
Vadības prasme piesaistīt un sekmīgi izmantot ES struktūrfondu līdzekļus	3,97	4,05	4,01	3,99	-
Deputātu mērķtiecīga, saskaņota darbība attīstības stratēģijas izstrādē un realizēšanā	4,00	3,73	3,57	3,54	-
Pašvaldības darbinieku kompetence novada attīstības plānošanā un projektu vadībā	3,90	3,96	3,84	3,80	-
Attīstības programmas īstenošanas rezultāti tiek sistemātiski izvērtēti un iedzīvotāji par to informēti tiešu kontaktu ceļā vai ar vietējiem informācijas līdzekļiem	3,97	3,88	3,72	3,31	-
Pašvaldība uztur ciešus, lietišķus kontaktus ar vietējiem uzņēmējiem, risinot abām pusēm svarīgos jautājumos	3,59	3,81	3,56	3,75	+
Pašvaldība rada labvēlīgu apstākļu NVO un citu sabiedrības grupu darbībai, aktīvi iesaista tās svarīgu attīstības jautājumu apspriešanā un realizēšanā	3,90	3,79	3,33	3,58	+
Vidējais kopējais	3,89	3,87	3,67	3,66	- 0,01
Pašvaldības teritorijā dzīvojošās kopienas					
Vietējo iedzīvotāju vēlme piedalīties novada/pilsētas praktisku jautājumu risināšanā, aktīvi līdzdarbojoties	3,59	3,63	3,68	3,34	-
Iedzīvotāju gatavība ekonomiskām aktivitātēm personīgo ienākumu kāpināšanai	3,38	3,64	3,74	3,64	-
Iedzīvotāju gatavība inovatīvu pārmaiņu ideju apgūšanā un izplatīšanā	3,67	3,70	3,45	3,44	-
Iedzīvotāju gatavība apgūt jaunas zināšanas (apmeklēt lekcijas, iesaistīties semināros, mācīties kursus utt.)	3,49	3,63	3,66	3,77	+
Iedzīvotāji sadarbojas ne tikai kultūras un sporta aktivitātēs, bet veido arī ekonomiskās sadarbības ķēdes vai pat kooperatīvus	3,49	3,40	3,34	3,33	-
Kopiena gatava pieņemt izmaiņas darbā, sabiedrībā, apkārtējā vidē	3,46	3,61	3,39	3,62	+
Vidējais kopējais	3,51	3,60	3,54	3,52	- 0,02

Avots: autoru aprēķini pēc 2015., 2017., 2019., 2020. gada aptauju datiem.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Detalizētāk analizējot aptauju datus, tiek aprēķināts katra respondenta individuālais vidējais svērtais vērtējums katram pārmaiņu aģentam, un tiek salīdzināta trīs rezultātu grupu ietekmes faktoru darbība. Iegūtie rezultāti parāda, ka respondenti par nozīmīgāko pārmaiņu aģentu uzskata nevis valsts institūcijas, bet gan pašvaldības (42.03%), t. i., vietējo varu. Otrajā vietā ir kopienu iedzīvotāji (37.64%) un tikai trešajā vietā valsts institūcijas (20.33%).

Respondenti pašvaldību un to teritorijās dzīvojošo kopienu, kas ir viens no demokrātiskas sabiedrības balstiem lokālā līmenī, ietekmi vērtē augstāk nekā valsts ietekmi.

Tabulā 1.8. redzama 2019. un 2020. gada aptaujās sniegtā pārmaiņu aģentu vērtējuma analīze pēc punktiem.

1.8. tabula. Respondentu individuālais vērtējums pārmaiņu aģentu grupām 2019. un 2020. gadā, % no aptauju dalībnieku kopskaita

Pārmaiņu aģenti	Vērtējuma skala					
	50 punkti	4,00 – 4,99	3,00 – 3,99	2,00 – 2,99	1,00 – 1,99	0,0 – 0,99 punkti
Valsts	1,10	19,80	54,40	22,20	2,20	0,30
Pašvaldība	2,75	36,81	45,15	13,19	1,10	0
Iedzīvotāji	2,47	26,10	55,77	14,56	0,82	0,27

Avots: autoru aprēķini pēc 2019. un 2020. gada aptauju datiem.

Respondentu individuālā vērtējuma īpatsvars par katru no pārmaiņu aģentiem parāda, ka visām trim pārmaiņu aģentu grupām visvairāk vērtējumu ir no 3,00 līdz 3,99 punktiem jeb vairāk nekā puse aptaujas dalībnieku savu individuālo vērtējumu ir atzīmējuši kā viduvēju iedzīvotāju kopienām (55,17%) un valsts institūcijām (54,40%), bet mazāk par pusi – pašvaldībām (45,15%).

1.9. tabula. Pārmaiņu aģentu vērtējums 2019. un 2020. gadā, % no aptauju dalībnieku kopskaita

Pārmaiņu aģenti	Vērtējuma īpatsvars, %		
	Virs vidējā	Vidējais	Zem vidējā
Valsts	46,15	13,19	40,66
Pašvaldība	47,52	12,09	40,38
Iedzīvotāji	50,50	11,80	37,60

Avots: autoru aprēķini pēc 2019. un 2020. gada aptauju datiem.

Aptauju respondenti 2019. un 2020. gadā visaugstāk novērtējuši iedzīvotāju jeb vietējo kopienu ietekmi – 50,5 % gadījumu tas bija virs vidējā (skat. 2.9. tabulu).

Kopumā pēc veikto aptauju datiem var secināt, ka respondenti augstāk vērtē vietējo pašvaldību un kopienu ietekmi uz sociālekonomiskajiem procesiem, un šie rezultāti ir līdzīgi valsts pētījumu programmas «Tautsaimniecības transformācija, gudra izaugsme, pārvaldība un tiesiskais ietvars valsts un sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai – jaunas pieejas ilgtspējīgas ziņāšanu sabiedrības veidošanai» («Ekosoc-LV») (2014–2018) projektu secinājumiem.

Svarīgi uzsvērt, ka teritorijām tomēr ir dažādi attīstības rādītāji. Tāpēc nepieciešami tālāki padziļināti pētījumi, lai noskaidrotu, kas ietekmē konkrētās teritorijas – reģionus, pilsētas un novadus, un kā varētu uzlabot dažādu pārmaiņu aģentu – valsts, pašvaldību un vietējo kopienu – ietekmi kopējos attīstības procesos.

1. Zināšanu ekonomika

Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

Secinājumi

- *Veiktie pētījumi* liecina, ka tautsaimniecības sistēmā un tās divos nozīmīgos segmentos – rūpniecībā un pakalpojumos – notiekošie pārmaiņu procesi Latvijas valsts mērogā ir vērsti uz izaugsmi un vērtējami pozitīvi, bet Eiropas Savienības valstu salīdzinājumā vērtējums diemžēl nav tik optimistisks. Pēc pēdējiem reitinga «Eiropas inovāciju rezultātu pārskats 2021» publicētajiem datiem katra no Baltijas valstīm novērtēta atšķirīgi: Igaunija – kā spēcīgs inovators, Lietuva – kā mērens inovators, bet Latvija – tikai kā topošs inovators. Procesu tālāka analīze un atbildes uz jautājumiem, kas bremsē un kas virza inovāciju un zināšanu ekonomikas attīstību, ir svarīgas Latvijas turpmākajai izaugsmei un ilgtspējai.
- Zināšanu ekonomikas attīstībā reģioniem ir nozīmīga loma. Reģions ir ļoti laba vide īpaši jaunuzņēmumiem, digitālo tehnoloģiju uzņēmumiem; šeit ir plašas iespējas attālinātam darbam, dzīvei drošā vidē un dabas tuvumā. Dabas resursu (Baltijas jūras piekrastes) izmantošana reģiona specializācijai dabas tūrismā, rekreācijai un cilvēkresursu attīstībai sniedz nākotnes pētījumu iespējas, veicina attālināto darbu ne tikai Latvijas, bet starptautiskos uzņēmumos.
- Zināšanu ekonomikas attīstības 2009.–2019. gada analīze liecina, ka šis segments Latvijā paplašinās ne tikai pilsētās, bet arī plašākā vidē. Nodarbinātības pieaugums tautsaimniecības zināšanu ekonomikas segmentā valstī kopumā ir 196,0 %; deviņās valsts mēroga pilsētās – 187,6 %; un pārejā valsts telpā ar kādreizējo 110 novadu pašvaldībām – jau 217,6 %. Vienlaikus jāuzsver, ka ir analizēti rādītāji novados līdz 2021. gada Administratīvi teritoriālajai reformai, kad dažas teritorijas ir salīdzinoši mazas un vāji attīstītas.
- Biznesa industriālo zonu izveide reģionos ir nozīmīga zināšanu ekonomikas attīstībai. Tā ir arī viena no iespējām mazināt darbaspēka aizplūšanu uz Rīgu, Pierīgas reģionu vai migrāciju uz ārzemēm. Jāuzsver, ka industriālo vai biznesa zonu izveide reģionos ir cieši saistīta ar ārvalstu investīciju piesaisti, turklāt viena darbavieta šādā zonā rada papildu trīs darbavietas, kas saistīts ar izglītības un citu pakalpojumu sniegšanu. Piemērs šādam veiksmīgam risinājumam ir Ventspils brīvostas pārvaldes sadarbībā ar Ventspils pilsētas domi izveidotā Ventspils industriālā zona, kas ir piesaistījusi ap 20 ārvalstu uzņēmumu informācijas tehnoloģijās, elektronikā, metālapstrādē un citās nozarēs.
- Ventspilī ir izstrādāta un tiek īstenota Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju stratēģija, kas paredz strauju šīs nozares izaugsmi nākamajos gados ne tikai pilsētā, bet visā reģionā. Attīstītā telekomunikāciju infrastruktūra nodrošina šādu zināšanu ietilpīgu IT uzņēmumu tīklu izveidi ne tikai lielajās reģionu pilsētās, bet arī lauku novados. Viedās specializācijas piemērs Ventspilī IKT jomā ir paraugs uzņēmumiem un institūcijām citos Latvijas reģionos, lai tās definētu un sekmīgi attīstītu savas nišas nozares.
- Kurzemes reģiona novadu uzņēmumi skaitliski vairāk pārstāv tādas nozares kā lauksaimniecība, mežsaimniecība u. c. ar resursu izmantošanu saistītas joma. Bet novadu pašvaldības sadarbībā ar uzņēmējiem un NVO veic jaunu, inovatīvu risinājumu un attīstības virzienu izstrādi.
- Latvijas ilgtspējīgas attīstības procesā darbojas dažādi pārmaiņu aģenti – 5 gadu garumā veiktā aptaujā par valsts, pašvaldību un vietējo iedzīvotāju kopienu kā pārmaiņu aģentu ietekmi rezultāti uzrāda pozitīvu virzību valsts kā institūciju kopuma ietekmei, bet pašvaldību kā vietējās varas struktūru un pašvaldības teritorijā dzīvojošo kopienu ietekme samazinās. Vienlaikus, pēc katra respondenta individuālā vērtējuma, par nozīmīgāko pārmaiņu aģentu tiek uzskatītas nevis valsts institūcijas, bet tieši pašvaldības jeb vietējā vara un kopienas iedzīvotāji, kas ir cerīgs rādītājs, jo konkrētās teritorijas attīstību visvairāk var ietekmēt tajā dzīvojošie cilvēki – deputāti, izpildinstitūcijas, interešu grupas u. tml.

Ieteikumi

- Definējot attīstības specializāciju katrā novadā, jāņem vērā katra reģiona novada novietojums, tajā pieejamie dabas resursi, uzņēmumu, t. sk. zināšanu ietilpīgās nozarēs, skaits, kā arī to apgrozījums un ietekme reģionā.
- Jāveido inovatīvi klasteri un šādos sadarbības tīklos jāiesaista uzņēmēji, lai attīstītos reģionālās inovāciju sistēmas un sniegtu straujāku ieguldījumu zināšanu ekonomikas attīstībā reģionā un valstī kopumā.
- Lai nodrošinātu valsts ilglaicīgu dzīvotspēju, nepieciešams pievērst lielāku vērību sabiedrības izglītošanai, it īpaši novados, lai paaugstinātos gan pašvaldības darbinieku kompetence teritorijas inovatīvas attīstības plānošanā un projektu vadībā, gan iedzīvotājiem mūžizglītības formā dotu iespējas apgūt jaunas zināšanas aktīvai profesionālai, t. sk. uzņēmējdarbībā, un sabiedriskai darbībai vietējā kopienā aktivitātēs.
- Lai veicinātu reģiona izaugsmi kopumā un uzlabotu pārvaldības procesu efektivitāti, nepieciešams veidot un nostiprināt divvirzienu sadarbību un atgriezenisko saiti novada – makrolīmeņa perspektīvā. Reģiona administrācijas funkciju paplašināšana ar mērķi nodrošināt ciešāku sadarbību gan starp novadiem un to dažādiem pārstāvjiem (NVO, pašvaldības, uzņēmumi) reģiona iekšienē, gan arī makrolīmenī ar valsts institūcijām paaugstinās publiskās – privātās partnerības efektivitāti un plānošanas dokumentu izstrādes un īstenošanas kvalitāti.

Izmantotā literatūra un avoti

- Andersson, M., Karlsson, C. (2004) Regional Innovation Systems in Small & Medium Sized regions A critical Review & Assessment. – *Working Paper Series in Economics and Institutions of Innovation 10, Royal Institute of Technology*, [tiešsaiste] [skatīts 20.08.2020.] Pieejams: <http://www.infra.kth.se/cesis/document/WP10.pdf> p.1–22.
- Arnkil, R., Jarvensivu, A., Koski, P., Piirainen, T. (2010) *Exploring Quadruple Helix. Outlining User Oriented Innovation Mode*. – Tampere, pp.131.
- Azeron (n.d.) tiešsaiste, pieejams azeron.eu, skatīts 28.10.2021.
- Barton, J. H. (2007) New Trends in Technology Transfer. – *Intellectual Property and Sustainable Development Series*, Issue Paper No 18, 54 p.
- Bouwer, L. (2015) Capabilities-Driven Innovation Management Conceptual Framework: Crossing the Innovator's Chasm. – International Association of Management Technologies Conference proceedings – *Academia*, 19 p.
- Campligio E. (2014) The structural shift to green services: A two-sector growth model with public capital and open-access resources. *Structural Change and Economic Dynamics*, Vol. 30, pp. 148–161.
- Castells M. (2000) *The Rise of the network Society*. 2nd ed. Blackwell Publishing, Oxford, UK. 594 p.
- Chen S., Jeffersen G. H., Zhang J. (2011) Structural change, productivity growth and industrial transformation in China. *China Economic Review*, 22, pp. 133–150.
- Chotovinský O. and Altmann V. (2017) Performance analysis of biodegradable municipal solid waste collection in the Czech Republic. *Agronomy Research*, Vol. 15 No 4, p.1559–1570.
- CORK 2.0. Declaration (2016) A Better Life in Rural Areas. Access: https://ec.europa.eu/agriculture/events/rural-development-2016_en
- COTER. (2017) Territorial Impact Assessment. Smart specialisation. Brussels, 3.03.2017. Access: <http://cor.europa.eu/en/events/Documents/COTER/TIA/smart-specialisation.pdf>
- European Commission. (2017) Review of the 2012 European Bioeconomy Strategy Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- EUROSTAT. 2008. NACE Rev. 2. Statistical classification of economic activities in the European Community. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5902521/KS-RA-07-015-EN.PDF>
- European Innovation Scoreboard 2021, European Commission, Printed by Imprimerie Centrale in Luxembourg, 95 pp., Accessibl: https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/factsfigures/scoreboards/index_en.htm
- Edquist C., Hommen L., McKelvey. (2001) *Innovation and Employment. Process versus Product*, UK: Edvard Elgar Publishing, Cheltenham, 214 p. Etzkowitz.
- Fritsch, M., Schroeter, A. (2010) Why does the effect of new business formation differ across regions. – *Small Business Economics*, 36 (4), 383–400.
- Frynas, E. J., Mol, M. J., Mellahi, K. (2018) Management Innovation Made in China: Haiyer's Rendandheyi, *California Management Review*, 61(1), 71–93.

1. Zināšanu ekonomika

Zināšanu ekonomikas izaugsme un ietekme valsts tautsaimniecībā

- Gaynor, H.G. (2002) *Innovation by Design – What It Takes to Keep Your Company on The Cutting Edge*. New York: Amacom, 320 p.
- Goddard, J., Kempton, L. (2016) *The Civic University. Universities in Leadership and Management of Place*. Newcastle: Newcastle University, 48 p.
- Gulati, R. (2019) The Soul of a Start-Up, *Harvard Business Review*, August 2019, p. 84–91.
- Hajek, P., Henriques, R. (2017) Modelling innovation performance of European regions using multi – output neural networks. *PLoS ONE*, 12 (10), e0185755. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0185755>
- Hartwig, J. (2010) Testing the growth effects of structural change, KOF Working Papers No. 264, Zurich.
- Isaksen, A. (2004) Building Regional Innovation Systems: Is Endogenous industrial Development possible in the Global Economy? – *Agder University College*.
- Yoon, H. D., Kim, N., Buisson, B., Phillips, F. (2018) A cross-national study of knowledge, government intervention, and innovative nascent entrepreneurship. *Journal of Business Research*, 84, 243–252.
- Kemp, C., Goodman, N. D., Tenenbaum, J. B. (2010) Learning to Learn Causal Models. *Cognitive Science A Multidisciplinary Journal*, 34 (7), 1185–1243. Knob Bakker.
- Konon, A., Fritsch, M., Kritikos, A. (2018) Business Cycles and start-ups across industries: An empirical analysis of German regions. *Journal of Business Venturing*, 33, 742–761.
- Kurzemes plānošanas reģiona Ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2015.–2030. gadam, [tiešsaiste] [skatīts 08.11.2018].
- Lankauskiene T., Tvaronavičienė M. (2013) Economic Sector Performance and Growth: Contemporary Approaches in the Context of Sustainable Development. *Intellectual Economics*, 2013, Vol. 7, No. 3 (17), p. 355–374, doi:10.13165/IE-13-7-3-07.
- Lankauskiene T. (2015) Economic Structure and Economic Growth Evaluation. Doctoral Dissertation. Vilnius Gediminas Technological University, Vilnius „Technica”.
- Latvijas Bioekonomikas stratēģija. Informatīvais ziņojums. (03.05.2017.) Access: https://www.zm.gov.lv/public/files/CMS_Discuss_Doc/00/00/00/12/74/ZMzino_31072017_LIBRA.pdf
- Macionis J. (2004) *Society: the Basics*. Pearson, 544 p.
- Martins, J. T., Ling, S. (2017) Local Enterprise Partnerships: Socialization Practices enabling business collective action in regional knowledge networks. *Knowledge & Process Management*, 8 (3), 392–395.
- Nuscheler, D., Engelen, A., Zahra, S.A. (2019) The Role of Top management teams in transforming technology – based new ventures product introductions into growth., *Journal of Business Venturing*, 34, 122–140.
- OECD, 2005, «The Measurement of Scientific and Technological Activities Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data: Oslo Manual, Third Edition» access: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=6871>
- Padilla-Perez R., Villareal F. G. (2017) Structural change and productivity growth in Mexico, 1990–2014. *Structural Change and Economic Dynamics*, Vol 41, 53–63.
- Palan N. (2010) Measurement of specialization. The choice of indices. FIW Working Paper Nr 62.
- Pārresoru koordinācijas centrs (2020) Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027., [tiešsaiste] [skatīts 27.01.2020.]. Pieejams: <https://www.pkc.gov.lv/nap2027-pirmas-redakcijas-publika-apsriesana/nap2027-1-redakcija>
- Partanen J. (2017) The Teams Coach Best Tool, –*Tiimiakatemia*, pp.128.
- Pilvere I., Nipers A. and Silamikelel. (2016) Bioekonomikas stratēģijas izstrāde Latvijā, Access: http://www.norden.lv/Uploads/2016/08/26/1472194599_.pdf
- Ploeg J. D. van der etc. (2000) Rural Development: From Practices and Policies towards Theory.. *Sociologia Ruralis*, Vol 40, 391–408 pp.
- Reģionālās politikas pamatnostādnes 2021.–2027., apstiprinātas 21.11.2019. [tiešsaiste] [skatīts 20.01.2020.]. Pieejams:<https://likumi.lv/ta/id/310954-par-regionalas-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam>
- Rivza B., Kruzmetra M., Zaluksne V. (2016) Performance Trends for Smart Growth in the Rural Territories of Latvia. In: *Agronomy Research*. Vol 14 (5), p. 1684–1693. *Ind. Scopus*.
- Rivza B., Kruzmetra M. and Zaluksne V. (2017) Through Economic Growth to the Viability of Rural Space. In: *Agronomy Research*. Vol 15 (5), p. 2079–2089. *Ind. Scopus*.
- Rivza B., Kruzmetra M. (2017) Through economic growth to the viability of rural space, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 5 (2): 283–296 Accessibl: <https://doi.org/http://doi.org/10.9770/jesi.2017.5.2> (9).
- Ronkko E. and Aarrevaara E. (2017) Towards Strengths-based Planning Strategies for Rural Localities in Finland. *European Countryside*, Vol. 9 No. 3, p. 397–415 DOI: 10.1515/euco-2017-0024
- Sarkar, S. (2007) *Innovation Market Archetypes and Outcome*, Physica, Heidelberg: Verlag Springer.
- Šarmers, K. O. (2018) *U teorija. Vadība no topošās nākotnes*. Rīga: Zvaigzne ABC 447 lpp.
- Sipilova V. (2015) Structural Changes in Manufacturing and their Impact on Economic Growth. Doctoral Thesis. Daugavpils University.
- Sztompka P. (1993) *The Sociology of Social Changes*. Oxford UK, Cambridge US: Wiley-Blackwell. 368 p.
- Štefenberga D. (2021) Inovatīvā uzņēmējdarbība reģiona ekonomikā. Promocijas darbs, Latvijas Lauksaimniecības universitāte, 155 lappuses.
- Trusina, I., Jermolajeva, E. (2021) The scientific discourse on the concept of sustainable development. *Eastern Journal of European Studies*. Volume 12, Issue 2, December 2021, pp. 298–322.
- Vu K. M. (2017) Structural change and economic growth: Empirical evidence and policy insights from Asian economies *Structural Change and Economic Dynamics*, Vol 41, pp. 64–77.
- Zaļo un viedo tehnoloģiju klasteris (n. d.), tiešsaiste www.greentech.eu, skatīts 28.10.2021.
- Woods M. (2012) New directions in rural studies? *Journal of Rural Studies*, 28, 1–4 pp.

Eksperta viedoklis Reģions kā inovāciju ekosistēmas svarīgs dalībnieks

**Artis
Gustovskis,**
Kuldīgas
Digitālo inovāciju
centra vadītājs

«Protu, protu...», bet starptautiskie reitingi liecina pretējo

I novācijām un zināšanu ekonomikai – augsto un vidēji augsto tehnoloģiju ražošanai un zināšanu ietilpīgajiem pakalpojumiem – ir izšķirīga nozīme reģionu un visas Latvijas tautsaimniecības attīstībā, valsts un reģionu konkurētspējā. Tā kā investīcijas, infrastruktūra un cilvēki ģeogrāfiski grupējas konkrētos reģionos, tad reģions ir atslēgas posms inovatīvajā darbībā. Teorētiski zināšanu ekonomika un inovācijas ir atkarīgas no atbilstošas institucionālās struktūras, kvalitatīvas izglītības, jaudīgas infrastruktūras un atbalstošas finansēšanas vides. Latvijā viens no zināšanu ekonomiku bremsējošajiem apstākļiem ir kvalitatīvas sadarbības trūkums reģionā un valstī kopumā starp visām organizācijām, kas veido inovāciju ekosistēmu.

Darbojot Latvijā pārsvarā pašvaldību digitālo inovāciju jomā, kur ietilpst atvērtie dati, arī visa veida datus balstītajos pētījumos. Atkal – teorētiski pozitīvai inovāciju ekosistēmai vajadzētu būt veidotai atbilstoši inovāciju *Helix* (*Triple-Helix*, *Quadriple Helix* vai *Penta Helix* jeb *trīskāršās*, *četrkāršās* un *piekāršās spirāles*) modeļiem, pēc Eiropas labās prakses, kur sadarbojas vismaz pašvaldības/valsts institūcijas – akadēmiskās institūcijas un zinātnieki – uzņēmēji – iedzīvotāji (NVO) – mediji, tomēr Latvijā praksē tā notiek visai fragmentāri.

Augstskolas nereti «ražo» zinātniskos pētījumus, kas nav sasaistīti ne ar pašvaldībām, ne uzņēmējiem, savukārt ministrijas veido savus datus un digitālos projektus, kas nav saistīti ar pašvaldībām. Iedzīvotāji visbiežāk ļoti maz zina par aktuāliem inovāciju procesiem, īpaši datu jomā. Spilgts piemērs tam ir nublicēts Digitālo inovāciju centra pētījums, kur intervijās nē jauši satiktiem cilvēkiem uz ielas jautājām, ko viņi domā par atvērto datu inovācijām. Ap 95 % respondentu neko nezina par datiem, bet atlikušie kaut ko bija dzirdējuši. Atsevišķi jaunieši zināja par datus balstītiem lēmumiem vai lietu internetu. No tā izriet problēma: ļoti daudz cilvēku Latvijā nesaprot, kāpēc digitālās inovācijas vispār ir vajadzīgas, – «Es taču ar tālruni fotografēju, publicējos soctīklos un pat apstrādāju saturu. Hei, es taču visu protu!».

Digitālās transformācijas, tāpat interneta izmantošanas pozīcijā Digitālās ekonomikas un sabiedrības indeksā (DESI) Latvijas reitings ir zems, līdzīgi kā Latvijas reitings ES Inovāciju indeksā (ESI). Digitālajās zināšanās kuļamies pa pēdējām vietām, nesaprotot, ka iemaņas rīkotes ar viedierīcēm ir tālu no tā, ko var sniegt digitālās inovācijas un attīstīta zināšanu ekonomika kopumā.

Lielākais izaicinājums – inovāciju ekosistēma

Līdzīgi kā Eiropa atpaliiek no citiem reģioniem vairākās jomās, sākot no lieljaudas tīkliem, 5G rūpnieciskiem lietojumiem, lietu interneta (IoT), mākoņlietojuma un beidzot ar mākslīgo intelektu (ir izveidojusies liela un pieaugoša ieguldījumu atšķirība, tostarp digitālajā infrastruktūrā un 5G), tā Latvijas reģioni atpaliiek no galvaspilsētas un Pierīgas. Ilustrēšu to ar piemēru, par kritēriju ņemot digitālo inovāciju centru veidošanos Latvijas reģionos ārpus Rīgas. No 43 jaunajām pašvaldībām šādi centri ir tikai septiņi, starp kuriem Ventspils Digitālo inovāciju centrs un Liepājas Digitālo inovāciju parks ir līderi, un to funkcijas un pakalpojumu apjoms ir vismaz 10 reišu lielāks nekā nākamajiem sekotājiem.

Izaicinājumi inovācijām Latvijā ir vairāki, bet pirmais un galvenais – raiti funkcionējošas inovāciju ekosistēmas izveide. Latvijā trūkst regulējuma vai jēgpilna dokumenta, kas noteiktu pienākumu sadalīt un virzīt ES fondu un valsts finansējumu efektīvas digitālo inovāciju ekosistēmas izveidei. Pēc Eiropas labās prakses, tāda ekosistēma balstās nevis uz vienu vai diviem inovāciju centriem galvaspilsētā, bet uz inovāciju centru tīklojumu visā valstī, kas nozīmē, ka šādi inovāciju atbalsta centri ir katrā pašvaldībā, un kā vajadzētu būt arī Latvijā.

Eiropas inovatori, Covid-19 pandēmijas apstākļu rosināti, inovāciju ekosistēmas attīstību salīdzina ar vakcinācijas tīkla izveidi, abos gadījumos saskatot tos pašus «grābekļus». Latvijā arī sākotnēji tika lēsts, ka pietiks ar vienu vakcinācijas centru Rīgā, lai iedzīvotāji «saņemtu poti un pandēmija beigtos». Kā pieredzējam, vakcinācija tuvojās paredzētajam apjomam tikai tad, kad punkti tika izvietoti visā Latvijā, pašvaldībās. Identiska ir situācija ar digitālo inovāciju centriem – tiem jābūt katrā pašvaldībā, lai Latvija sasniegtu augstākus reitingus starptautiskos indeksos. Bet galvenais – lai Latvijā attīstītos inovācijas un zināšanu ekonomika augstākai produktivitātei un labklājībai.

Latvijā nesen ir pieņemts dokuments «Digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam», kas nosaka valsts turpmāko digitālo attīstību jeb iezīmē ceļu karti tam, kā mūsdienīgu pieejamās tehnoloģiskās iespējas veicinās sabiedrības, tautsaimniecības un valsts pārvaldes izaugsmi, inovāciju un konkurētspēju. Jā, šis dokuments ir ļoti vajadzīgs, tomēr – iezīmē virzienus un atbildības jomas galvenokārt tikai ministriju līmenī, digitālās inovācijas pašvaldībās atstājot katras vietvaras izpratnes un rocības ziņā.

Izglītība jaunu prasmju un profesiju apguvei

Izglītība, t. sk. prasmju un kompetenču attīstība, ir nozīmīga inovāciju ekosistēmas daļa. Manuprāt, šobrīd spilgtākais zināšanu ekonomikas prasmju un kompetenču apmācību piemērs Latvijā ir pieaugušo apmācības Valsts izglītības attīstības aģentūras (VIAA) projekts «Nodarbināto personu profesionālās kompetences pilnveide» https://www.itagentura.lv/viaa_projekts/ jau 6. kārtā. Īsā laikā ar 10 % līdzmaksājumu no apmācību kursa vērtības (paa matsummu sedz ES fondu finansējums) iespējams apgūt konkrētas prasmes un kompetences kādā no pieprasītām profesijām, sākot ar datu analītiku un beidzot ar 3D modelēšanu un printēšanu, ko izpētes nolūkos apguvu arī pats. Izcili pedagogi, vērtīgas zināšanas.

Kritiskāk raksturošu dažus citus pasākumus. Piemēram, lai uzlabotu iedzīvotāju digitālās prasmes un kompetences, ir izveidots digitālo aģentu tīkls, bet nav īstenojusies šīs aktivitātes kopējā ideja – apmācīt iedzīvotājus rīkoties ar digitālajiem rīkiem, lai viņi patstāvīgi dažādās dzīves situācijās varētu izmantot šīs prasmes. Diemžēl ir nevis izdalītas «makšķeres», bet iedotas «zivis» – cilvēks var aiziet pie digitālā aģenta uz bibliotēku un bibliotekārs pārskaita rēķinus viņa vietā. Protams, konkrētajam cilvēkam tā ir iespēja un atbalsts. Taču tā nav ne

digitalizācija, ne arī prasmju un kompetenču attīstība. Bankas, ieviešot digitālos risinājumus, paaugstināja cenrāžus, tādējādi spiežot klientus apgūt zināšanas un prasmes un izmantot izdevīgāko internetbanku.

Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas (VARAM) 2021. gada beigās izveidotajā digitālo aģentu un līderu tīklā ir nepieciešams vairāk diferencēt digitālo aģentu un līderi. Aģenti darbojas bibliotēkās ar vienkāršākām digitālām funkcijām, piemēram, e-paraksti un pakalpojumi, kas pieejami Latvijas valsts portālā *Latvija.lv*, bet digitāliem līderiem no valsts puses būtu jānodrošina kvalitatīvākas un konkurētspējīgākas digitālās prasmes un zināšanas, t. sk. vismaz daļu no 10 nākotnē pieprasītākajām prasmēm un profesijām:

- datu zinātne, datu analītika, lielo datu speciālisti;
- mākslīgā intelekta un mašīnmācīšanās speciālisti;
- projektu un procesu vadītāji;
- programmatūras, lietotņu izstrādātāji un analīze;
- digitālā mārketinga speciālisti;
- multimediju dizaina profesionāļi;
- digitālās transformācijas speciālisti;
- jauno tehnoloģiju un inovāciju speciālisti;
- biznesa attīstības vadītāji un e-komercijas speciālisti;
- informācijas tehnoloģiju pakalpojumi un produkti.

Lai inovāciju lietotu, tā nedrīkst būt formāla

Valsts, pašvaldību sektoram esot inovāciju ekosistēmas dalībniekam, galvenais ir panākt pašvaldību interešu saderību ar ministriju plāniem. Piemērs saistībā ar *DAGR* (Datu izplatīšanas un pārvaldības platforma, *Defense Advanced GPS Receiver*), ko ļoti triviāli var raksturot kā lielu «rīku», kur ir salikti kopā visi valsts reģistri (ne tikai iedzīvotāju reģistra dati) un kas atjaunina datus, un izplatīšana notiek nevis no katra reģistra, bet no kopējā *DAGR*. Jautājums ir par ieguvumu – varam gan piekļūt likumīgi lielākam datu apjomam, tomēr, lai piesaistītu pašvaldības kā partnerus, ir jārēķinās ar katras interesēm, jo reālo ieguvumu ir jājūt visām 43, ne tikai dažām pašvaldībām.

Nozīmīgajā valsts, pašvaldību sektora sadarbībā inovāciju attīstības procesos ar zinātniekiem un akadēmiskajām institūcijām ir tāds izcils piemērs, ka Rīgas Tehniskā universitāte pašvaldībām piedāvā digitālo dvīņu risinājumus, kā arī citas datus balstītas inovācijas. Starp tām ir ar sensoriem pārvaldītu ceļu uzturēšana, kas līdz šim balstījies uz papīra formātu, taču to var pārvaldīt ar atvērtiem datiem – cik notūrīts, kur jātīra, kad jātīra, utt. Līdzīgi arī ar konteineru piepildīšanos un izvešanu pašvaldībā. Zviedrijas pašvaldībās jau labu laiku darbojas tādas inovācijas, nemaz nerunājot par sīkākām (ne mazāk patīkamiem) inovatīviem pārsteigumiem, piemēram, kad atkritumu konteiners iedzīvotājam, kurš izber atkritumus, saka «Paldies!».

Vērojama arī pozitīva konkurence Latvijā par skaitu, cik datu kopas katra pašvaldība atvērs, bet te parādās problēma, ka šādas digitālās inovācijas maz tiek lietotas – kamēr nebūs vajadzīgie dati un laba kvalitātē. Tikpat aktuāla problēma ir ar statistikas datiem apmeklētāju plūsmu uzskaitē reāllaikā, ko iedod nacionālais statistikas institūts no mobiliem datiem vai pūļa uzskaites metodikas. Mums tūrisma statistika sastāv tikai no ievāktiem veciem datiem, ko dod uzņēmēji, kuri paši smejas, ka dod minimālo, lai mazāki nodokļi. Līdz ar to ļoti ieteicams

1. Zināšanu ekonomika

Eksperta viedoklis

Ekonomikas ministrijai (kuras paspārnē ir CSP) uzsākt sadarbību gan ar mobilajiem operatoriem, gan ar CSP, lai ieviestu reāllaika statistiku tūrismā u. c. nozarēs.

Šajā jomā Igaunija ir stipri priekšā Latvijai, kur joprojām valstiskā līmenī nav zināms, kāds cilvēku skaits konkrētā datumā konkrētā reģionā, pilsētā, pilsētas rajonā vai pasākumā apgrozās, jo šādi dati ir tikai mobilajiem operatoriem, ar kuriem Latvijā valsts iestādes nespēj vienoties. Kā tūrisma nozares vai kultūras darbinieki var zināt, kas notiek tūrisma jomā Latvijā, ja nevienam nav pieejama aktuālā reāllaika statistika par cilvēkiem šeit un šajā dienā, nevis pirms gada vai pusgada.

Pašvaldībām jābūtu citai no citas

Digitālo inovāciju jomā par paraugu citām pašvaldībām var kalpot Rīgas e-projekts – kā bāze, lai soli pa solim arī citas pašvaldības izveidotu dažus e-pakalpojumus gadā. Tas ekonomē līdzekļus un laiku, jo katrai pašvaldībai nebūtu jāveido sava līdzīgu e-pakalpojumu platforma.

Datos balstītas inovācijas piemērs ir saistīts arī ar Latvijas Nacionālo operu un baletu, kas izmanto atvērto datus par satiksmes organizāciju (transporta plūsmas un to maiņa, transporta kustības grafiks, pēdējais pieejamais transports apkārtnē u. c.), lai tai pieskaņotu savu darbību, izrādes sākumu un garumu.

Vēlos izcelt Latvijas Universitātes un programmas *Copernicus* zinātnieku un Kuldīgas kopējo inovatīvo pētījumu «Klimata pārmaiņu ietekme uz Kuldīgas tūrisma nozari», kurā tika korelēti Kuldīgas digitālo skaitītāju dati ar pasākumu datiem un klimata pārmaiņu datiem, prognozējot izmaiņas 2050. gadā, kas joprojām vairumam Latvijas iedzīvotāju izklausās pēc zinātniskās fantastikas. Taču Copernicus zinātniekiem tā ir gan ikdiena, gan drīz būs pagātne.

Nevaram kavēties ar ekonomikas un inovāciju attīstību, ir gudri jāizmanto iespējas un inovatīvi jārisina izaugsmei traucējošās problēmas.

Eksperta viedoklis Pēc ATR jaunas iespējas

Ineta Valaine,
Preiļu novada
Attīstības, investīciju un
inženiertehniskās daļas
vadītāja p. i., Aglonas
vidusskolas skolotāja

Zināšanu ekonomikas izaugsmē viens no svarīgākajiem faktoriem ir cilvēks – gan kā atsevišķs indivīds – personība, gan kā uzņēmējs vai darba ņēmējs, gan arī sabiedrība kopumā. Pozitīvi var vērtēt faktu, ka Latgales reģionā laika posmā no 2009. līdz 2019. gadam ir palielinājies ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaits, zināšanu ekonomikas segmenta izaugsmes pārkums ir bijis 95,3 procentpunkti un virs Latvijas vidējā rādītāja, kā arī apsteidzot trīs citus Latvijas reģionus. Zināšanās balstīto uzņēmumu skaita pieaugums Preiļu novadā ir bijis viduvējs 5–10 % robežās, bet tie ir dati līdz 2021. gada Administratīvi teritoriālajai reformai (ATF), un vēl ir jaunas lielas iespējas attīstībai.

Pašvaldībai nepārprotami ir būtiska loma valsts ilgtspējas nodrošināšanā, paredzot to gan politikas plānošanas dokumentos, gan arī īstenojot konkrētās darbībās pašvaldības teritorijā, kā, piemēram, uzņēmējdarbības vides veidošanā un uzlabošanā, dažādu sociālekonomisko jautājumu risināšanā, attieksmē pret iedzīvotājiem. Pašvaldība atrodas vistuvāk valsts iedzīvotājiem, tai ir jāizglīto, pozitīvi jāvirza un jāietekmē sabiedrība ilgtspējīgas izpratnes veidošanā.

Sakarā ar novadu apvienošanu tiek izstrādāta jauna Preiļu novada attīstības programma 2022.–2029. gadam, kurā ir četras vidēja termiņa prioritātes, tai skaitā *«ekonomiskās aktivitātes paaugstināšana un vietas potenciāla vieda izmantošana; izglītota, radoša, vesela un tradīcijām bagāta vietējā sabiedrība»*. Rīcības virzienos ir paredzēts, piemēram, *«attīstīt publisko atbalsta infrastruktūru uzņēmējdarbībai dažādās ražošanas, pakalpojumu un tirdzniecības nozarēs, t. sk. sakārtojot degradētās teritorijas; veicināt dažādu mūžizglītības programmu, kursu, motivācijas semināru piedāvājumu, t. sk. pilnveidojot pedagogu profesionālās kompetences, iedzīvotāju IT prātību, uzņēmējgara attīstību, karjeras attīstību un personīgo atbildību savas dzīves kvalitātes uzlabošanā; atbalstīt iedzīvotāju grupu iniciatīvas saturīga brīvā laika, atpūtas iespēju, aktīva un veselīga dzīvesveida veicināšanai»*.

Valsts attīstībai nepieciešama gan valsts institūciju ieinteresētība, gan pašvaldību ieguldījums kopējā procesā, bet katrā konkrētā pašvaldībā jābūt sadarbībai starp deputātiem, domes vadību un speciālistiem, iestādēm un organizācijām, kā arī sabiedrības grupām un ikvienu iedzīvotāju. Tādējādi katrā vadības līmenī vispirms ir jābūt zināšanām un izpratnei par pārvaldības procesiem, komunikācijas un sadarbības jautājumiem, pievēršot lielu uzmanību mūžizglītībai.

1. Zināšanu ekonomika

Eksperta viedoklis

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

Ieva Brence,
Dr. sc. administr.,
LLMZA vadošā
pētniece

Ina Gudele,
Mg., Ph. D.
zinātniskā
grāda
pretendente,
LiePU docente

Baiba Rivža,
Dr. habil. oec.,
LLU profesore,
vadošā
pētniece

2.1. E-komercijas un elektroniskā biznesa attīstības paradigmas

2.1.1. E-komercijas un elektroniskā biznesa definējums

Pēdējo 25 gadu laikā ir attīstījusies jauna joma: biznesa vide, t. sk. mazie un vidējie uzņēmumi (MVU), no vienkāršākas finanšu, preču un pakalpojumu pārdošanas ir pārgājuši daudz sarežģītākā procesā, ko dēvē par elektronisko biznesu (Epstein, 2008). Beidzamajos gados ir veikti vairāki pētījumi par e-komercijas, elektroniskā biznesa konceptiem un to saistību ar ilgtspējīgu attīstību.

MVU attīstību ietekmē daudzi faktori, t. sk. organizācijas kultūra, vides ilgtspēja un digitalizācija (Isensee, 2020). Mūsdienās digitālā transformācija nereti tiek uzsvērtā kā galvenais virzītājspēks uzņēmējdarbības attīstībā, īpaši MVU (Denicolai, 2021), jo digitālo tehnoloģiju ieviešana organizācijā sekmē izmaiņas darbības veidos un biznesa piedāvājumā. MVU nereti ir nepietiekami resursi un zinātība, lai pieņemtu jaunus izaicinājumus (Kääriäinen, 2021), un tie digitalizācijas jomā atpaliek no lielākiem uzņēmumiem, kas negatīvi ietekmē MVU darbību (Eller, et.al. 2020). Tāpēc strādāt mazā un vidējā biznesa telpā ir izaicinājums, jo īpaši Covid-19 laikā (Viswanathan, et.al. 2021). Pašreizējā digitālā revolūcija ietekmē uzņēmumu kopumā, no jauna liekot definēt stratēģijas, uzņēmējdarbības procesus un pārvaldības mehānismus vai struktūras (Fjellström, et al., 2021).

Zinātniskajā literatūrā akcentēti daudzi pozitīvi faktori, ko rada veikspējīgas tehnoloģijas (Iuga, 2021), vienlaikus atzīts, ka uzņēmumi labāk spēj «sajust» nekā «izmantot», t. i., identificēt digitāli balstītas izaugsmes iespējas, nevis gūt peļņu no tām (North, 2019).

MVU arvien vairāk ir spiesti meklēt izaugsmi ārpus savas valsts tirgiem, un pieaugošā globālās ekonomikas digitalizācija sniedz plašas iespējas starptautiskā mērogā (Westerlund, 2021). Tādējādi MVU digitalizācija ir kļuvusi par galveno mērķi gan valsts iestādēm, gan privātajam sektoram (Bokša, et al., 2020). MVU paplašināšanos mūsdienu vidē arvien vairāk ietekmē digitālo tīklu izmantošana (Rivza, et al., 2019), arī inovācijas, kas saistītas ar uzņēmējdarbības tehnoloģiskajiem sasniegumiem, ir būtisks virzītājspēks un nozīmīgas mikrouzņēmumu ekonomiskajai attīstībai (Beizitere, et al., 2020a).

Lai gan MVU ekonomikā ir ļoti nozīmīgi dalībnieki, maz ir pētīti to digitalizācijas pirmsākumi, sekas un izaicinājumi (Eller, et al., 2020). Pēdējās divās desmitgadēs MVU digitalizācija ir piesaistījusi arvien lielāku pētniecisko interesi (Meier, 2021), tomēr izpēte ir kļuvusi īpaši aktuāla kopš Covid-19 pandēmijas, kad organizācijas, tostarp MVU, ir spiestas paplašināt attālināto darbu.

Pēdējo divu desmitgažu informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (IKT) attīstība rezultējies tajā, ka MVU identitāte un nostāja pret lielajiem uzņēmumiem un klientiem ir krasi mainījusies (Thrassou, 2020). Jaunāko pētījumu rezultāti norāda uz galvenajiem biznesa izaugsmes ierobežojumiem: darbaspēka vai ražošanas izdevumu palielināšanās un kvalificētu darbinieku vai pieredzējušu vadītāju nepieejamība (Beizitere, et al., 2020b). Līdz ar to e-komercija un digitālā transformācija ļauj pārvarēt daļu problēmu, dodot iespējas strādāt un sadarboties attālināti.

Digitālā transformācija attiecas uz digitālo tehnoloģiju iekļaušanu visās biznesa jomās un biznesa vides maiņu (TechRadar, 2021). E-komercija bieži vien tiek vienkāršota un uzskatīta tikai par preču vai pakalpojumu pirkšanas un pārdošanas procesu interneta vidē, un visbiežāk asociējas ar situācijām, kad kāds uzņēmumus pārdod preces vai pakalpojumus lietotājiem. E-komercija ietver krietni vairāk nekā finanšu transakcijas elektroniskā vidē starp organizācijām un klientiem (Baye, 2002).

E-komercijas vides zinātniskās pētniecības aizsācēji Kalakota (Kalakota, 1997) un viņa kolēģis Vinstons izveidojuši vienu no pirmajiem e-komercijas definējumiem, paverot plašāku ieskatu e-komercijas būtībā: **«Elektroniskā komercija ir visas elektroniski pastarpinātās transakcijas starp organizācijām un jebkuru no trešajām pusēm»**. Šī definīcija nosaka, ka ne tikai finanšu transakcijas, bet arī citas aktivitātes elektroniskajā vidē var būt e-komercijas sastāvdaļa. Viņi tāpat akcentēja vairākas e-komercijas attīstības perspektīvas:

1. **komunikācijas attīstības virziens:** informācijas piegāde, preču un pakalpojumu reklāma un finanšu darījumu transakcijas;
2. **biznesa procesu attīstība:** tehnoloģiju un aplikāciju attīstība uz pilnīgu procesu automatizāciju;
3. **tiešsaistes transakciju attīstība:** produktu pirkšana, pārdošana un piegāde tiešsaistē (Kalakota, 1997).

Apvienotās Karalistes valdība 1999. gadā (Holmes, 2003), definēja nākamo soli e-komercijā, ietverot e-komercijas jēdzienā valsts iesaistīšanos pakalpojumu nodrošināšanā iedzīvotājiem: **«E-komercija ir informācijas apmaiņa elektroniskajā tīklā, jebkurā tās piegādes ķēdes stadijā, gan organizācijas iekšienē, starp komercuzņēmumiem, starp uzņēmumiem un klientiem vai starp valsts un pašvaldību organizācijām un privāto sektoru, ar vai bez finanšu transakcijām»**.

Šī definīcija jau parāda e-komercijas plašākas iespējas, tomēr vēl neaptver visas elektroniskās vides savstarpējās mijiedarbes, uzsverot, ka e-komercija var būt transakcija arī bez finanšu darījuma un var tikt nodrošināta bez maksas.

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

Lai veicinātu e-komercijas attīstību un ieviešanu it īpaši mazo un vidējo uzņēmumu sektorā, jo tādu ir vairākums, Pasaules Tirdzniecības organizācija (PTO) 2013. gadā definēja: «E-komercijas transakcijas var notikt starp uzņēmumiem, māsaimniecībām, indivīdiem, valdībām un citām publiskajām vai privātajām organizācijām. Šīs transakcijas ietver pasūtījumus tīmeklī, ekstranetā vai elektroniskā datu apmaiņā, parasti neiekļaujot rīkojumus, ko nosūta telefoniski, pa faksu vai manuāli drukātus e-pastus» (e-Commerce in Developing..., 2013).

ASV pētnieks Šafejs (Chaffey, 2003) e-komerciju definē vienkāršāk, visatbilstošāk mūsdienu notiekošajiem procesiem digitālajā vidē: «**Jebkura informācijas transakcija (darījums) elektroniskā vidē ir e-komercija**».

E-komercijai attīstoties un aptverot aizvien plašākas funkcijas, ir radies termins – e-business, kuru Laudons (Laudon, 2004) definē kā «**galveno biznesa procesu transformāciju, izmantojot interneta tehnoloģijas**».

Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija (EM) 2003. gadā, izstrādājot «Konceptiju par elektronisko komerciju», definēja e-komerciju tās šaurākajā nozīmē: «**...ir preču un pakalpojumu tirgošana elektroniskajos tīklos**» (EM, 2003), kas pēc savas būtības atbilst visiem iepriekšminētajiem e-komercijas definējumiem, toties būtiski sašaurina tās darbību. Šajā sakarā e-komercija normatīvajā regulējumā Latvijā tiek apskatīta tās šaurākajā nozīmē.

E-biznesa ieviešana turklāt nenozīmē vienkāršu esošo procesu elektronizāciju un pārvešanu uz tehnoloģijām un digitālo vidi, bet gan to pilnveidošanu, uzlabošanu un vienkāršošanu, izslēdzot nevajadzīgos biznesa posmus. E-business ietver arī uzņēmumu iekšējo procesu pārvaldību, izmantojot IKT (Janice, 2004).

E-komercijas galvenās priekšrocības ir šādas:

- 24/7 nepārtraukta darbība;
- globāla piekļuve;
- finanšu, cilvēkresursu un laika ekonomija darījuma veikšanā;
- tūlītēja reakcija;
- abpusējā saikne starp darījumu partneriem;
- atlasīta auditorija (Chaffey, 2009).

Pārorientējoties uz e-biznesu, iespējams izslēgt vairākus darbības un aktivitāšu posmus, paātrinot un padarot visu procesu daudz efektīvāku, cilvēku, finanšu un laika resursu ekonomiskāku, ģeogrāfiski plašāku – globālu – un pieejamāku klientu, lietotāju pusei (Costa, 2004).

Jaunā biznesa vide – ekosistēma – ir izveidojusies un turpina veidoties dažādās valstīs ne daudz atšķirīgi, bet attīstību nosaka galveno priekšnoteikumu esamība un attīstības pakāpe.

• **Interneta un telekomunikāciju pieejamība** plašām sabiedrības masām. Interneta pieejamība sabiedrībai, piekļuve valsts, pašvaldību un komerciālajiem pakalpojumiem lielā mērā raksturo valsts kopējo attīstības līmeni. Vislielākais interneta lietotāju skaits ir tieši ekonomiski attīstītajās valstīs, kur interneta lietošana ir sasniedzama tehniski, tehnoloģiski un ekonomiski – iedzīvotājiem ir pieejamas interneta tehnoloģijas, iespējas iegādāties datortehniku un citu elektroniku pakalpojumu izmantošanai un segt internetā saņemto pakalpojumu izmaksas. Radot pietiekamu lietotāju bāzi, ir iespējams attīstīt dažādus e-komercijas risinājumus preču un pakalpojumu piedāvājumā.

• **Vērtību dematerializācija.** Attīstoties informācijas un zināšanu sabiedrībai, radikāli mainās sabiedrības locekļu savstarpējo attiecību modelis. Cilvēki apmainās vairs nevis ar izejvielām vai no tām ražoto produkciju, bet ar informāciju un zināšanām, arī par to, kā preces un pakalpojumi tiek ražoti un attīstīti. Notiek apmaiņa ar informāciju, dematerializējot visu iepriekš radīto. Informācija un zināšanas kļūst aizvien pieprasītākas un nepieciešamas uzņēmējdarbības konkurētspējai, tāpēc jaunās tehnoloģijas, informācija un zināšanas kļūst par

vienu no visvērtīgākajiem resursiem. Zināšanas kā resurss spēj daļēji aizstāt materiālos resursus, kas kļūst aizvien vērtīgāki.

- **Izglītoti cilvēkresursi.** Bez izglītotiem cilvēkiem kā darba resursu jaunu tehnoloģiju ieviešana un attīstība nav iespējama. Tieši izglītota, jaunām zināšanām un iemaņām atvērta sabiedrība ir inovatīvās ekonomiskās vides virzītāja un galvenais priekšnosacījums, jo vienīgi tāda sabiedrība var radīt, nevis tikai patērēt iepriekšradītās zināšanas.

- **Globalizācija.** Ar interneta un jauno tehnoloģiju starpniecību iespējams sniegt pakalpojumus un pārdot preces globālajā tirgū jebkuram potenciālajam pircējam un lietotājam. Tas ir sekmējis tirgus liberalizāciju, paplašinot tirgus apjomus, klientu loku, piekļuvi plašākam preču un pakalpojumu noieta tirgum. Rezultātā palielinās konkurence, un tirgus apstākļi tuvinās brīvā tirgus modelim. Brīvā tirgus modelis balstās uz brīvi pieejamu informāciju par visām tirgū esošajām precēm un piegādātājiem. Uzņēmumu piemērošanās darbam globālajā, brīvajā tirgū nes gan jaunus izaicinājumus, gan iespējas, kas radikāli var mainīt uzņēmumu iepriekšējos iekšējos darba procesus un sadarbības modeļus ar citiem tirgus dalībniekiem (Chaffey, 2019).

Jaunā ekonomiskā ekosistēma izmaina tirgus ekonomikas būtību, radot vairākas priekšrocības, kas padara tajā darbojošos uzņēmumus konkurētspējīgākus un efektīvākus.

1. **Tirgus sistēmas (ekosistēmas) darbības laiks – 24/7/365.** Nepārtraukti strādājoša sistēma, kas nodrošina preču, pakalpojumu un finanšu resursu apriti visu diennakti, visu gadu, nepieciešamības gadījumā iesaistot vajadzīgo cilvēkresursu apjomu, izmantojot globālā tirgus iespējas. Darbības nepārtrauktība paplašina ražošanas un pārdošanas jaudu.

2. **Laika ekonomija.** Izmantojot modernās tehnoloģijas preču un pakalpojumu pasūtīšanā, piegādē un klienta pēcpārdošanas apkalpošanā, rodas milzīga laika ekonomija. Darbības, kurām iepriekš vajadzēja veltīt stundas un pat dienas, jaunajā ekosistēmā ir iespējams veikt dažu minūšu un sekunžu laikā, kas dod milzīgu laika ekonomiju ne tikai ražotājam vai pārdevējam, bet arī pircējam. Biznesa darbības un attīstības tempi paātrinās, un laika mērvienība šajā ekosistēmā sašaurinās.

3. **Ģeogrāfisko robežu paplašināšana (likvidēšana).** Jaunajā ekosistēmā uzņēmuma darbības ģeogrāfiskā ziņā paplašinās ne tikai viena reģiona, valsts vai kontinenta teritorijā. Pateicoties tehnoloģiju attīstībai un tirgus globalizācijai, preču un pakalpojumu aprite ir izlauzusies no ģeogrāfiskām valstu robežām un dod iespēju pat vismazākajam uzņēmumam darboties globālā tirgus apstākļos, ievērojot arī citus priekšnoteikumus:

- valodu zināšanu izmantošanas prasmes;
- starpvalstu sadarbības noteikumu, muitas noteikumu un citu normatīvo aktu ievērošana;
- globālo finanšu transakciju noteikumu pārzināšana un ievērošana;
- tehnoloģiskās drošības noteikumu ievērošana;
- rēķināšanās ar kultūras un reliģiskajām tradīcijām dažādās valstīs.

4. **Globāla un precīzi atlasīta auditorija,** kuru ir iespējams uzrunāt, popularizējot, tirgojot un nodrošinot pakalpojumus, ar iespēju veidot divpusēju komunikāciju, un tūlītēji reaģējot uz tirgus un mērķauditorijas pieprasījumu vai atteikumu. Jaunās komunikācijas iespējas biznesam dod neatsveramu iespēju saprast tirgus vajadzības, prognozēt izmaiņas, labot pieļautās kļūdas, padarot šo komunikāciju ar potenciālo un esošo klientu daudz efektīvāku, kas pozitīvi ietekmē biznesa procesu attīstību.

5. **Uzņēmuma rentabilitātes un efektivitātes paaugstināšana.** Visas iepriekšminētās jaunās biznesa vides priekšrocības summējas un noved pie galvenās e-komercijas priekšrocības, kāpēc e-komercija attīstās, – uzņēmuma peļņas paaugstināšanās. Katras uz biznesu orientētas organizācijas galvenais mērķis ir vairot šīs organizācijas peļņu (Chaffey, 2019).

2. MVU digitalizācija

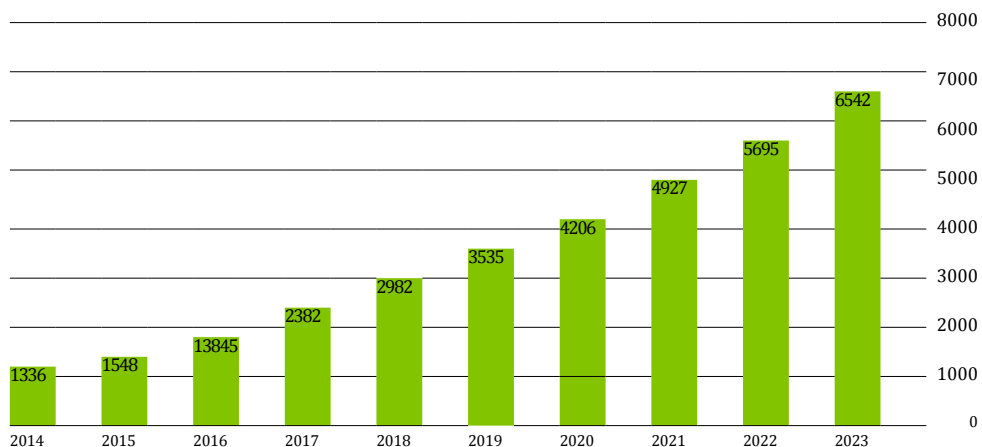
MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

Jaunā ekosistēma ar visām tās priekšrocībām ir noderīga ne tikai komerciāliem uzņēmumiem. Privātpersonas, valsts un nevalstiskās organizācijas, arī sociālie uzņēmumi, jebkurš cits veidojums var darboties un veiksmīgi darbojas jaunās ekonomikas sistēmā, savstarpēji komunicējot, sadarbojoties, apmainoties ar informāciju, uzkrātajām zināšanām, radot jaunas zināšanas un pievienoto vērtību, daloties tajā ar citiem sabiedrības locekļiem. Cilvēces darbības modulis ir mainījis tehnoloģiju un to sniegto iespēju rezultātā, un šis process ir neatgriezenisks (Zappalà, 2006).

Pētot jaunās vides iespējas un sarežģītos procesus jaunās ekosistēmas iekšienē, zinātnieki ir izdalījuši vairākas starpdisciplināras jomas, kas tiek pētītas neatkarīgi citu no citas: grāmatvedība, biznesa tiesības, datorzinātne, lietotāju uzvedība, ekonomika, inženierija, finanses, cilvēkresursu vadība, vadībzinātne, informācijas sistēmu vadība, mārketingu un sabiedriskās attiecības, valsts pārvalde un robotika (Shaw, 2006). Jebkura no šīm jomām mainās digitālās vides apstākļos un attīstās atšķirīgi no tradicionālās vides.

2.1.2. E-komercijas un elektroniskā biznesa attīstības tendences

Lai saprastu e-komercijas iespējamo potenciālo izplatību, ir jāzina interneta lietotāju skaits pasaulē. Pēc *Global Digital 2020* ziņojuma datiem 2019. gada sākumā pasaulē no 7,6 miljardiem cilvēku interneta lietotāju skaits bija 4,3 miljardi, kas veido 57 % no visiem pasaules iedzīvotājiem. Iedzīvotāju skaits pasaulē palielinās ar tendenci 1,1 % gadā, bet interneta lietotāju skaits pieaug par 9,1% katru gadu (Global Digital, 2020). Tas norāda, ka e-komercijas potenciālo patērētāju skaits digitālajā vidē nepārtraukti aug. Tāpat palielinās mazumtirdzniecības darījumu skaits pasaulē. Konkrētāki dati atspoguļoti 2.1. attēlā.

Avots: Retail e-commerce sales..., 2020.

2.1. att. Mazumtirdzniecības darījumu B2C pieaugums globālajā tirgū (mljrd. ASV dolāri).

Darījumu apjoms digitālajā vidē 1995. gadā veidoja 159 miljonus ASV dolāru, bet tikai 3 gadus vēlāk, 1998. gadā, darījumu apjoms pārsniedza 43 miljardus ASV dolāru. Savukārt pēc *Statista.com* datiem (Retail e-commerce sales..., 2020) B2C mazumtirdzniecības darījumu

apjomu uzskaites digitālajā vidē 2014. gadā darījumu apjoms sasniedza 1336 miljardus ASV dolārus, 2019. gadā 3535 miljardus ASV dolārus, bet 2023. gadā tiek prognozēts jau dubults darījumu apjoms, salīdzinot ar 2019. gadu, 6542 miljardi ASV dolāru (skat. 2.1. attēlu).

Internetam ienākot cilvēku ikdienā un biznesa procesos, ir radikāli mainījusies komunikācija starp indivīdiem, cilvēku grupām un dažāda veida juridiskajām personām. Pateicoties internetam, tā rīkiem un pakalpojumiem, var uzskatīt, ka ir izveidojusies absolūti jauna ekosistēma, ienesot cilvēces attīstībā jaunas savstarpējās komunikācijas metodes, kas radikāli maina uzņēmējdarbības principus un iepriekšējo kārtību.

Virkne pasaules zinātnieku, kas nodarbojušies ar digitālās vides attīstības pētniecību, izvirzījuši teoriju par Vikinomikas (*Wikinomics*) veidošanos. Vieni no atpazīstamākajiem zinātniekiem, kas pēta Vikinomikas veidošanās procesus, ir D. Tapskots un A. Viljamss (Tapscott, Williams, 2006), kas paredzējuši, ka sabiedrība iesaistīsies informācijas radīšanā un būs gatava ar to dalīties. Viņuprāt, Vikinomikas veidošanā sabiedrība līdzdarbosies attiecībā 50 : 50 – puse interneta lietotāju veidos saturu un otra puse to izmantos un papildinās. Taču realitāte izradījies citāda – tikai 10 % no interneta lietotājiem rada saturu, 9 % to papildina un komentē, 81 % vienīgi patērē šos radītos produktus.

Vikinomika balstās uz četriem pamatprincipiem:

- visas informācijas atklātību;
- savstarpējo dalīšanos ar informāciju;
- informācijas piekļuves nodrošināšanu;
- darbības globālo raksturu (Tapscott, Williams, 2006).

Pats vārds «*WikiWiki*» no havajiešu valodas tiek tulkots kā «ātra informācijas apmaiņa», kas nosaka šī darbības procesa koncepciju. Tā ir iespēja ātri un viegli saturā veikt izmaiņas un padarīt tās pieejamas visiem. *Wiki* pārvērš parastu lasītāju par līdzautoru vai redaktoru, kas ļauj ienest papildu vērtību daudzu dalībnieku radītajā tekstā. *Wiki* – tas nav programmprodukts, kas ļauj lietotājiem rediģēt tīmekļa vietnes saturu, tā ir jaunās sadarbības un dalības ēras metafora (Tapscott, Williams, 2006).

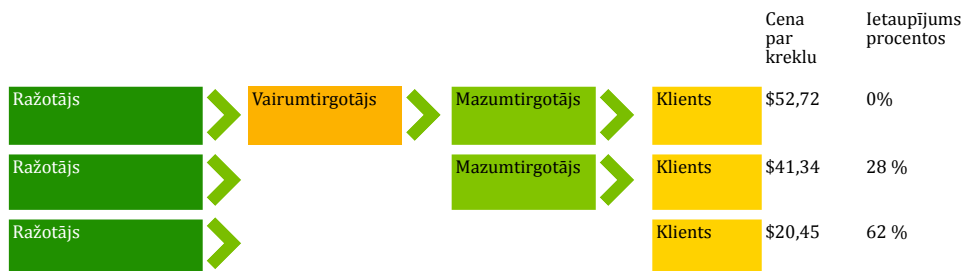
Zinātnieku paredzējumi pagaidām diemžēl nav piepildījušies, jo, iespējams, sabiedrība, tās savstarpējās attiecības un pašreizējie biznesa principi vēl nav nobrieduši, lai brīvi dalītos pieejamajā informācijā un izglītotu citus sabiedrības locekļus. Izmantojot Vikinomikas principus, veidojas absolūti jaunas ekonomiskās attiecības starp sabiedrības locekļiem, attīstot «koplietošanas ekonomiku» (*Sharing Economy*), ko pētījuši vairāki ārvalstu zinātnieki. Samtani un Hīlejs (Samtani, Healey, 2009) uzsver, ka koplietošanas ekonomika ir lielisks veids, kā uzņēmumiem, izmantojot digitālās vides priekšrocības, atrast jaunu, inovatīvu pieeju tradicionālā biznesa attīstībai. Savukārt Teihags (Taeihagh, 2017) parāda, ka koplietošanas ekonomikas principi ir izmantojami privātu investīciju piesaistē un var kalpot kā paātrinātājs uzņēmējdarbības attīstībai.

Jaunā vide pilnībā lauž iepriekšējos priekšstatus par ražošanu, preču un pakalpojumu tirdzniecību, finanšu pakalpojumu nodrošināšanu un darbu ar potenciālo un esošo klientu. Šī ekosistēma ir izmainījusi laika ritējumu un paātrinājusi biznesa un savstarpējās komunikācijas procesus (Tassabehji, 2003).

Jau pašos e-komercijas pirmsākumos, analizējot piemēru, ko savā darbā par e-komercijas efektivitāti pētījis Benjamins un Vīgands (Benjamin, Wigand, 1995), var ļoti precīzi redzēt galvenās e-komercijas un jaunās biznesa vides sniegtās priekšrocības – pievienotās vērtības paugstināšanu un resursu ekonomiju, kas ir ļoti aktuāli daudziem uzņēmumiem (skat. 2.2. attēlu). Galvenā e-komercijas priekšrocība ir iepriekšminēto autoru uzsvērtā pievienotās vērtības radīšana, ekonomējot uz procesiem, kas izzūd digitālajā produkcijas piegādes ķēdē.

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

Avots: autoru veidots, balstoties uz Benjamin, Wingard, (1995), 2020.

2.2. att. Pievienotās vērtības radišana ražošanas industrijā un cenu samazinājums.

Optimizējot uzņēmuma iekšējos procesus un sadarbību ar ārējiem partneriem, loģistikas ķēdēm, komunikāciju ar esošo vai potenciālo klientu, rodas iespēja iekonomēt iekšējos finanšu un cilvēkresursus, kas netiešā veidā rada iespēju piedāvāt preces plašākam klientu lokam par zemāku cenu un pašam neciest zaudējumus (Shalhoub, Quasimi, 2006).

Eiropas Komisija (EK) ir izstrādājusi Digitālās ekonomikas un sabiedrības indeksu (DESI), sākot no 2014. gada ikgadēji publicējot ziņojumu par dalībvalstu digitalizācijas progresu. DESI veido piecas dimensijas, piešķirot katram komponentam nozīmības svaru: 1. Savienojamība (25 %), kas ietver fiksētās platjoslas pārklājumu, mobilās platjoslas pārklājumu un cenas; 2. Cilvēkkapitāls (25 %), kas ietver interneta izmantošanu, digitālās pamatprasmes un IKT speciālistus; 3. Interneta lietošana (15 %), kas ietver satura, sakaru un tiešsaistes darījumu izmantošana iedzīvotāju vidū; 4. Digitālo tehnoloģiju integrācija (20 %), kas ietver uzņēmējdarbības digitalizāciju un e-komerciju; 5. Digitālie publiskie pakalpojumi (15 %), kas ietver e-pārvaldi un e-veselību (Eiropas Komisija, 2020d).

Pēc 2020. gada rezultātiem, Latvija kopumā ieņem 18. vietu 28 ES dalībvalstu vidū ar digitalizācijas līmeni nedaudz zem ES vidējā līmeņa. Latvija no 2014. gada ir panākusi ievērojamu progresu digitālo publisko pakalpojumu jomā, kā arī savienojamības dimensijā. Tomēr iedzīvotāju digitālo prasmju līmenis ir zems, tāpat zema ir digitālo tehnoloģiju izmantošana uzņēmumos.

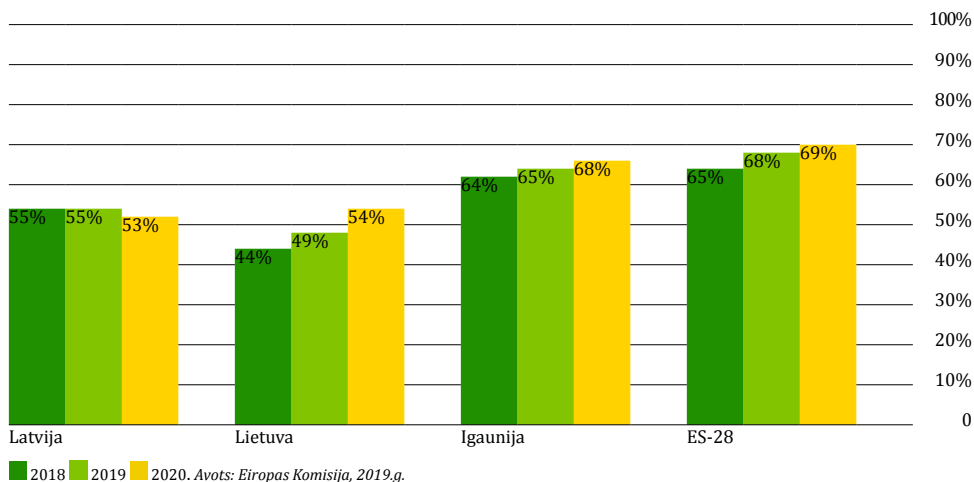
2.1. tabula DESI rādītāju analīze: komponents «Interneta pakalpojumu izmantošana»

Rādītājs	Latvija		ES	
	DESI 2020	DESI 2019	DESI 2020	DESI 2020
	vērtība	vieta	vērtība	vērtība
3.a.1. Cilvēki, kuri nekad nav izmantojuši internetu (privātpersonas, %)	13 % ↓ 2020	14	16 % 2018	11 % 2019
3.a.2. Interneta lietotāji (privātpersonas, %)	81 % ↑ 2020	15	78 % 2018	83 % 2019
3.b.1. Ziņas (% interneta lietotāju)	84 % → 2020	11	84 % 2018	72 % 2019
3.b.2. Mūzika, video un spēles (% interneta lietotāju)	76 % ↓ 2020	20	77 % 2018	81 % 2019
3.b.3. Pieprasījumu video (% interneta lietotāju)	15 % → 2020	20	15 % 2018	31 % 2019
3. b.4. Videozvani (% interneta lietotāju)	62 % ↓ 2020	6	51 % 2018	49 % 2019
3.b.5. Sociālie tīkli (% interneta lietotāju)	74 % → 2020	12	74 % 2018	65 % 2019
3.b.6. Profesionālie sociālie tīkli (% interneta lietotāju)	7 % → 2020	24	7 % 2018	15 % 2019
3.b.7. Mācību kursa apgušana tiešsaistē (% interneta lietotāju)	5 % → 2020	24	5 % 2018	9 % 2019
3.b.8. Konsultācijas un balsošana tiešsaistē (% interneta lietotāju)	6 % → 2019	18	6 % 2018	10 % 2019
3.c.1. Banku pakalpojumi (% interneta lietotāju)	79 % ↑ 2020	6	75 % 2018	64 % 2019
3.c.2. Iepirkšanās (% interneta lietotāju)	53 % ↓ 2020	20	55 % 2018	69 % 2019
3.c.3. Pārdošana tiešsaistē (% interneta lietotāju)	11 % ↑ 2020	22	10 % 2018	23 % 2019

Avots: Eiropas Komisija, 2020e.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Tā 2020. gadā tikai nedaudz vairāk par pusi (53 %) interneta lietotāju norādījuši, ka ir iepirkušies tiešsaistē (ES tie ir 69 %). Šis aspekts ir ļoti svarīgs, analizējot e-komercijas attīstību Latvijā (skat. 2.1. tabulu). Patlaban salīdzinoši maz uzņēmumu nodarbojas ar pārdošanu tiešsaistē pāri robežām (5 %). Augstās piegādes izmaksas ir galvenais šķērslis, ar ko nākas saskarties uzņēmumiem, kuri vēlas tiešsaistē pārdot preces klientiem citās ES valstīs (Eiropas Komisija, 2020d). Attīstoties jaunām loģistikas metodēm, šis šķērslis mazinās, un veidojas labvēlīga vide digitālajam eksportam.

2.3. att. MVU īpatsvars Baltijas valstīs un vidēji ES 28, kas pārdod tiešsaistē 2018. –2020. gadā, %.

Starptautiskais interneta pētījumu un tehnoloģiju uzņēmums «Gemius» katru gadu publicē pētījuma rezultātus par interneta lietotāju iepirkšanās paradumiem un populārākajām Latvijas un ārzemju e-komercijas vietnēm. Dati rāda, ka 2018. gadā internetā iepirkušies 78 % interneta lietotāju, bet 13 % plāno to darīt nākotnē. Latvijas e-komercijas vietnēs respondenti visbiežāk izvēlas iegādāties apdrošināšanu, savukārt ārzemju vietnēs – apģērbu, apavus un aksesuārus. Jāuzsver, ka apmēram 46 % respondentu, kas nav iepirkušies internetā, ir vecumā virs 55 gadiem. Visvairāk pirkumus tiešsaistē ir veikuši respondenti vecuma grupā 25–34 gadi (92 % no šīs vecuma grupas), respondenti ar augstāko izglītību (86 %), kā arī Latvijas iedzīvotāji ar 1000–1499 EUR neto ienākumiem mēnesī (92 %).

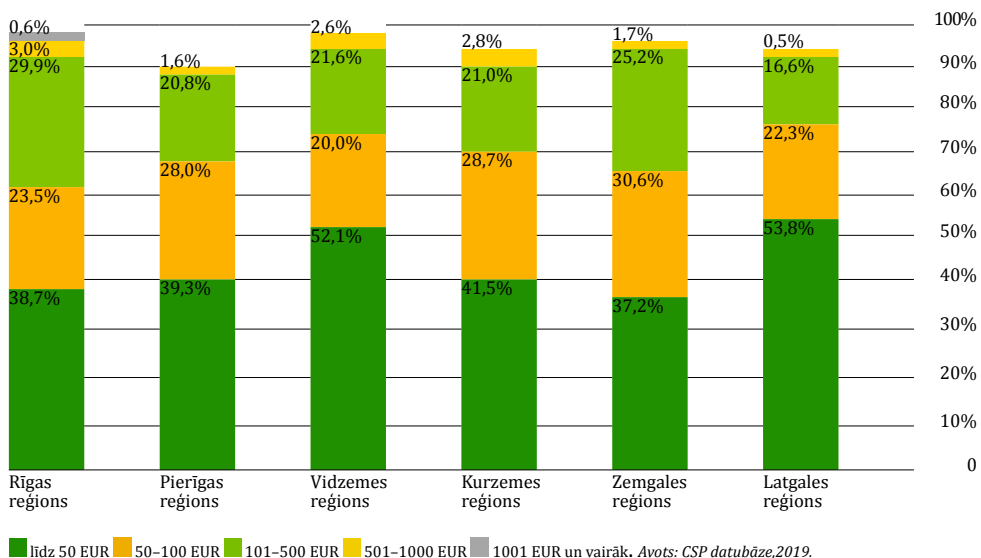
Lielākā daļa no tiem interneta lietotājiem, kas arī iepērkas internetā, visbiežāk izmanto Latvijas e-komercijas vietnes (90 %), taču populāras ir arī Ķīnas (47 %) un Lielbritānijas (35 %) e-komercijas lapas. Respondenti norādījuši, ka visbiežāk izvēlas iepirkties internetā, jo uzskata, ka e-komercijas vietnēs tiek piedāvātas zemākas cenas nekā tradicionālajos veikalos (78%). Kā interneta veikalu papildu priekšrocību respondenti atzīst piekļuvi tiešsaistes veikalam no jebkuras vietas (72 %) un iespēju salīdzināt vairākus piedāvājumus vienlaikus (67 %). Kā galveno problēmu, ar kuru interneta lietotāji saskaras, iepērkoties internetā, ir pārāk ilgs piegādes laiks (42 %) un tādas informācijas trūkumu kā aprakstu par produktu, piegādātāju un maksājuma iespējām (34 %) (Gemius publicē jaunākos..., 2018).

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

Tālāk tiek detalizētāk analizēti statistikas dati par e-komercijas attīstību Latvijā dažādos griezumos, pētot e-komercijas izmantošanas reģionālo aspektu.

Analizējot procentuāli iztērēto naudas sadalījumu par internetā pirktajām vai pasūtītajām precēm vai pakalpojumiem reģionālā griezumā (skat. 2.4. attēlu), var secināt, ka procentuāli lētākas preces (līdz 50 EUR) pērk Latgales (53,8 % no visiem pirkumiem) un Vidzemes (52,1 % no visiem pirkumiem) reģionos. Salīdzinoši mazāk lētākās kategorijas preces pērk Rīgas (38,7 %) un Zemgales (37,2 %) reģionos. Dārgākas preces (virs 501 EUR) salīdzinoši vairāk pērk Rīgas (3,6 %) un Kurzemes (3,4 %) reģionos. Procentuāli vismazāk dārgo preču pērk Latgales (0,5 %) un Pierīgas (1,6 %) reģionos.

Avots: CSP datubāze, 2019.

2.4. att. Procentuālais iztērētās naudas sadalījums par internetā pirktajām vai pasūtītajām precēm vai pakalpojumiem Latvijas reģionos 2019. gadā, %.

Analizējot procentuāli iztērēto naudas sadalījumu par internetā pirktajām vai pasūtītajām precēm vai pakalpojumiem dzimumu griezumā, noskaidrots, ka vīrieši pērk dārgākas preces nekā sievietes, proti, vīrieši 3 % naudas iztērē pirkumiem virs 501 EUR, kamēr sievietes šādām preču kategorijām tērē 2,1 % naudas. Vienlaikus 39,1 % vīriešu pirkumu naudas ziņā ir par precēm līdz 50 EUR, kamēr sievietes šai preču kategorijai izlieto 44,1 % naudas.

Procentuāli iztērētās naudas sadalījuma par internetā pirktajām vai pasūtītajām precēm vai pakalpojumiem iedzīvotāju vecuma griezumā analīze rāda, ka jaunieši (16–24 gadi) un cilvēki 45–54 gadu vecumā pērk lētākas preces, attiecīgi 49,5 % visu jauniešu un 44% visu cilvēku vecumā no 45 līdz 54 gadiem pirkumi naudas ziņā ir līdz 50 EUR. Dārgākās preces (virs 501 EUR) galvenokārt pērk 25–34 gadu vecumā (3,4 % no visa naudas izlietojuma) un 35–44 gadu vecumā (2,4 % no visa naudas izlietojuma).

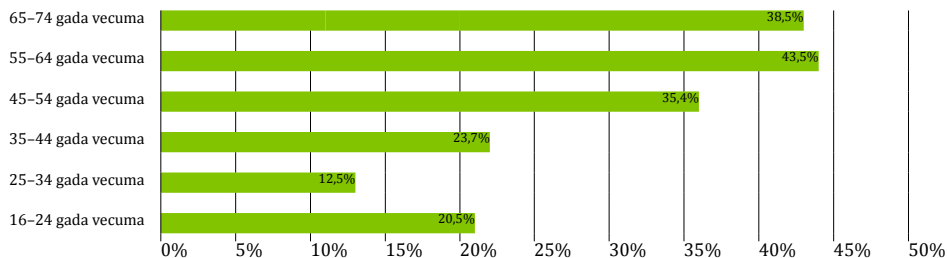
Atkarībā no izglītības līmeņa procentuālais iztērētais naudas sadalījums par internetā pirktajām vai pasūtītajām precēm vai pakalpojumiem: iedzīvotāji ar pamatzglītību pārsvarā (54,1 %) pērk preces zem 50 EUR, kamēr iedzīvotāji ar vidējo izglītību attiecīgi šai preču grupā tērē 46,2 % naudas, savukārt iedzīvotāji ar augstāko izglītību tērē lētākajai preču kategorijai

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

35,8 % līdzekļu. Var secināt – jo augstāks izglītības līmenis, jo dārgākas preces pērk iedzīvotāji. Kā arī starp iedzīvotājiem, kuri nav veikuši pirkumus internetā, mazāk ir ar augstāko izglītību – 21,8 %, kamēr ar vidējo izglītību šo iedzīvotāju īpatsvars ir 33,2 % un ar pamatzglītību (vai bez skolas izglītības) – 32,1 %.

Analizējot procentuāli iztērētās naudas sadalījumu par internetā pirktajām vai pasūtītajām precēm vai pakalpojumiem atkarībā no nodarbinātības veida, secināms: skolēni un studenti izvēlas pārsvarā pirkt lētākas preces – 62,3 % no naudas šī iedzīvotāju kategorija tērē pirkumiem līdz 50 EUR. Strādājošie biežāk nekā pārējie izvēlas pirkt visdārgākās preces – 2,9 % pirkumu ir par precēm virs 501 EUR. Darba meklētāji un citas nenodarbinātas personas pārsvarā pērk preces līdz 50 EUR.

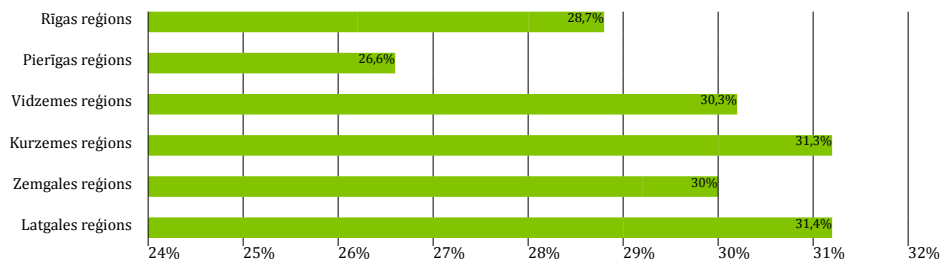
No iedzīvotāju kopskaita 2019. gadā 29,5 % nekad nebija veikuši pirkumus tiešsaistē internetā personiskiem mērķiem (skat. 2.5. attēlu). Ja analizē šo rādītāju vecuma grupās, tad visvairāk iedzīvotāju no 55 līdz 64 gadiem nav izmantojuši internetu pirkumiem (43,5 %); vecumā no 65 līdz 74 gadiem šis īpatsvars ir mazāks – 38,5 %. Vismazāk iedzīvotāju, kas nav izmantojuši internetu pirkumiem, ir vecumā no 25 līdz 34 gadiem (12,5 %) un vecumā no 16 līdz 24 gadiem (20,5 %).

Avots: CSP datubāze, 2019.

2.5. att. Iedzīvotāji, kuri nav veikuši pirkumus tiešsaistē internetā personiskiem mērķiem, % no iedzīvotāju kopskaita pēc vecuma kategorijas 2019. gadā.

Reģionālā griezumā dati par iedzīvotājiem, kuri nav veikuši pirkumus tiešsaistē internetā (skat. 2.6. attēlu), – Latgalē un Kurzemē ir visvairāk iedzīvotāju, kas neizmanto internetu pirkumu veikšanā: attiecīgi 31,4 % un 31,3 % iedzīvotāju. Savukārt Rīgas un Pierīgas reģionos tādu cilvēku, kas neizmanto internetu pirkumiem, ir vismazāk – attiecīgi 26,6 % un 28,7 %.

Avots: CSP datubāze, 2019.

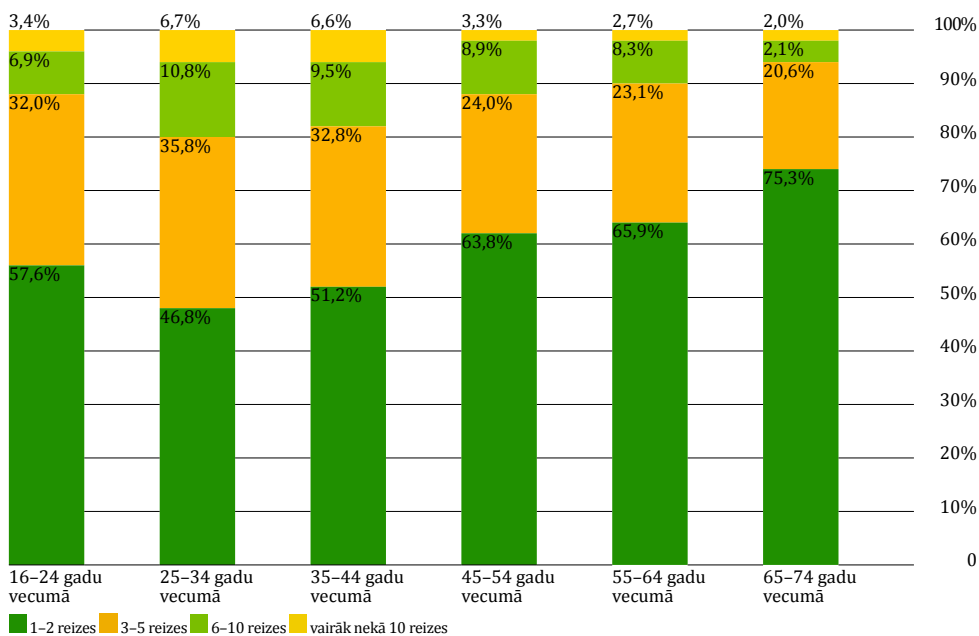
2.6. att. Iedzīvotāji, kuri nav veikuši pirkumus tiešsaistē internetā personiskiem mērķiem, % no iedzīvotāju kopskaita pēc reģiona 2019. gadā.

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

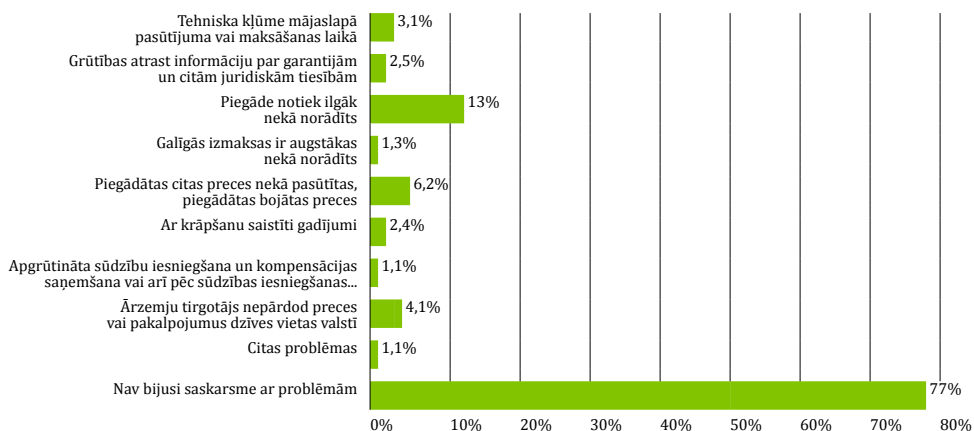
Analizējot iedzīvotāju iepirkšanās paradumus internetā pēc veikto pirkumu biežuma (skat. 2.7. attēlu) pēdējos trīs mēnešos, jāsecina, ka visbiežāk (vairāk par 6 reizēm) iepērkas iedzīvotāji vecumā no 35 līdz 44 gadiem (16,5 % iedzīvotāju šajā vecuma kategorijā), nākamie ir iedzīvotāji vecumā no 25 līdz 34 gadiem (15,6 %). Salīdzinoši retāk iepērkas iedzīvotāji vecuma grupā no 55 līdz 64 gadiem – 66,7 % iedzīvotāju šajā grupā iepirkušies 1–2 reizes tiešsaistē. Tad seko iedzīvotāji no 65 līdz 74 gadiem (65,3 % iepirkušies 1–2 reizes internetā pēdējo trīs mēnešu laikā) un jaunieši vecumā no 16 līdz 24 gadiem (57,6 %). Biežāk internetā iepērkas iedzīvotāji ar augstāku izglītības līmeni (vairāk par 6 reizēm pēdējo trīs mēnešu laikā ir iepirkušies 14 % iedzīvotāju ar augstāko izglītību, 13,6 % iedzīvotāju ar pamatizglītību; iedzīvotāji ar pamatizglītību iepērkas internetā lielākoties 1–2 reizes pēdējo trīs mēnešu laikā – 61,3 %, ar tādu regularitāti iepērkas 56,6 % iedzīvotāju ar vidējo izglītību un 48,9 % iedzīvotāju ar augstāko izglītību). Visbiežāk iepērkas internetā iedzīvotāji Kurzēmē, Pierīgā un Rīgā, virs 6 reizēm trīs mēnešu laikā – 18,1 % Kurzemes iedzīvotāju, 15,6 % Rīgas iedzīvotāju un 15 % Pierīgas iedzīvotāju.

2.7. att. Internetā iegādāto preču vai pakalpojumu pirkšanas vai pasūtīšanas biežums (% no iedzīvotājiem, kas veica pirkumus internetā pēdējos 3 mēnešos, pēc vecuma kategorijas) 2019. gadā.

Tālāk tiek analizētas problēmas, ar kurām saskaras iedzīvotāji, pērkot preces internetā (skat. 2.8. attēlu). Lielākā daļa iedzīvotāju (77 %) atzīst, ka nav saskārušies ar problēmām, pērkot preces internetā. Pārējie iedzīvotāji starp biežākajām problēmām min to, ka piegāde notiek ilgāk nekā gaidīts (13 %), piegādātas citas preces vai bojātas preces (6,2 %), kā arī ārzemju tirgotājs nepārdod preces vai pakalpojumus dzīvesvietas valstī (4,1 %).

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Avots: CSP datubāze, 2019.

2.8. att. Problēmas, ar kurām saskaras, pērkot vai pasūtot preces vai pakalpojumus internetā, % no iedzīvotājiem, kas veic pirkumus internetā 2019. gadā.

Analizējot iemeslus, kāpēc iedzīvotāji neveic pirkumus internetā, kā galvenais iemesls tiek minēts tas, ka iedzīvotāji vēlas redzēt produktu klātienē, tas ir arī ierastāk (80,1% iedzīvotāju, kas neiepērkas internetā).

2.2. E-komercijas izmantošana MVU sektorā Latvijā

Atbilstoši EK regulas Nr. 651/2014 noteiktajai MVU definīcijai MVU ir tādi uzņēmumi, kuros nodarbināto skaits ir līdz 249 nodarbinātajiem (ieskaitot) un apgrozījums nav lielāks par 50 milj. EUR vai arī gada bilances kopsumma nepārsniedz 43 milj. EUR (Eiropas Komisijas regula (ES) Nr. 651/2014, 2014). Latvijā 2018. gadā apmēram 99% no ekonomiski aktīvajiem individuālajiem komersantiem un komercsabiedrībām (neskaitot zemnieku, zvejnieku saimniecības un pašnodarbinātās personas, kuras veic saimniecisko darbību) atbilda MVU kategorijai¹.

Vairums mazo un vidējo uzņēmumu var gūt labumu no jaunāko tehnoloģiju izmantošanas, kuras nodrošina piekļuvi internetam. Internets var būt labs līdzeklis:

- produktivitātes uzlabošanai;
- komunikācijas efektivitātes palielināšanai ar klientiem un piegādātājiem, kā arī starp uzņēmuma darbiniekiem;
- tēla veidošanai un atpazīstamības veicināšanai;
- tirdzniecībai internetā.

Arvien vairāk uzņēmumu sāk integrēt esošās administratīvās sistēmas ar tiešsaistes aktivitātēm, lai palielinātu to efektivitāti un uzlabotu pakalpojumu sniegšanu patērētājiem.

Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (LIAA) ir izstrādājusi izvērsta rekomendācijas, kā MVU būtu jāīrējas, lai uzlabotu darba efektivitāti ar e-komercijas palīdzību. Piemēram, kā gūt vislielāko labumu no interneta izmantošanas, kādi ir pamatprincipi uzņēmuma tīmekļvietnes izstrādei, kā tīmekļvietnes ievietot internetā, kā izvēlēties domēna vārdu, kā reklamēt tīmekļvietni internetā (LIAA, 2019). Tāpat LIAA organizē seminārus, kuros populārā e-komercijas izmantošanu MVU, it īpaši jaunuzņēmumiem, kas uzsāk savu darbību.

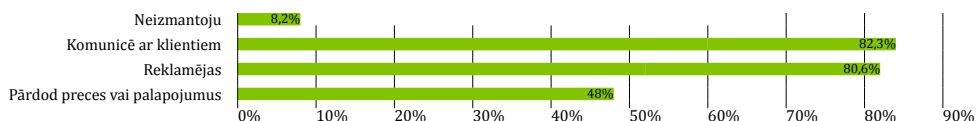
¹ Atbilstoši CSP datiem 2019. gadā bija 184 854 ekonomiski aktīvo vienību, no kurām lielas uzņēmumi bija 250.

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

Tālāk analizēti autoru veiktās uzņēmumu aptaujas rezultāti par e-komercijas izmantošanu savā darbībā. Kopumā pētījumā ir iesaistījušies un aptaujāti 100 MVU, kuri pārstāv dažādas ražošanas nozares (apstrādes uzņēmumi un pakalpojumu sniedzēji) un Latvijas reģionus (līdzvērtīgs uzņēmumu sadalījums pa reģioniem). Aptaujas periods – no 2018. gada aprīļa līdz jūnijam. Aptauja tika izplatīta elektroniski, izmantojot *Google Docs* platformu.

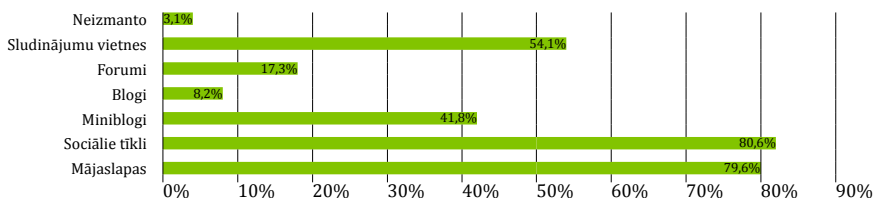
Lielākā daļa respondentu izmanto interneta vidi – tikai 8,2 % uzņēmumu norādījuši, ka aptaujas periodā vēl neizmanto internetu uzņēmējdarbības veikšanā (skat. 2.9. attēlu). Vairākums uzņēmumu to lieto komunikācijai ar klientiem (82,7 %) un reklāmai (80,6 %). Vienlaikus aptuveni puse no uzņēmumiem to izmanto, lai pārdotu preces vai pakalpojumus.

Avots: pētījums veikts 2019. gada aprīlī – jūnijā, respondentu skaits – 100 MVU.

2.9. att. MVU interneta rīku izmantošana uzņēmējdarbības veikšanā.

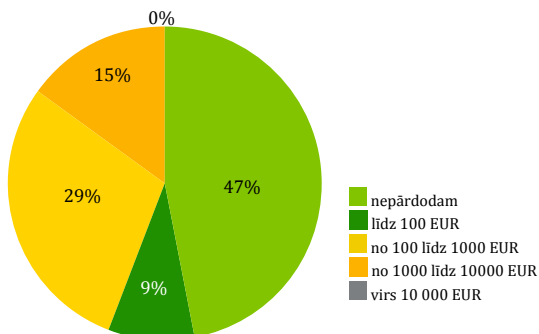
Populārākie no uzņēmumu izmantotajiem interneta rīkiem ir: e-pasts (87,8 % uzņēmumu), sludinājumi (62,2 %), SMS (49 %) un reklāmraksti (49 %).

Avots: pētījums veikts 2019. gada aprīlī – jūnijā, respondentu skaits – 100 MVU.

2.10. att. MVU interneta mediju kanālu izmantošana uzņēmējdarbības veikšanā.

No interneta medijiem (2.10. attēlu) uzņēmumi visbiežāk lieto sociālos tīklus (80,6 % visu aptaujāto uzņēmēju), mājaslapu (79,6 %), kā arī sludinājumu vietnes (54,1 %) un mikrobļogus (41,8 %). Savukārt blogus un forumus uzņēmumi lieto retāk.

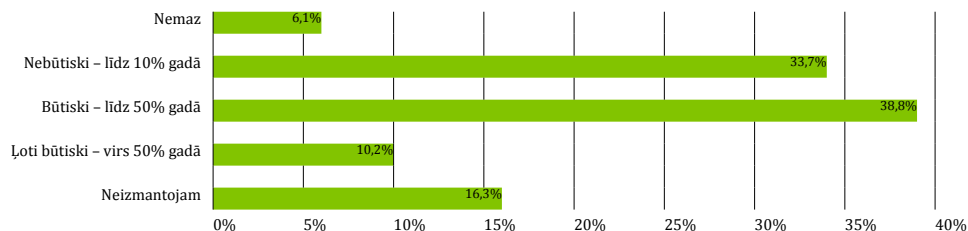
Avots: pētījums veikts 2019. gada aprīlī – jūnijā, respondentu skaits – 100 MVU.

2.11. att. MVU ikmēneša vidējie ieņēmumi no pārdošanas internetā.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Jautājumā, kādi ir uzņēmumu ikmēneša vidējie ieņēmumi no pārdošanas internetā (skat. 2.11. attēlu), gandrīz puse (47 %) atzina, ka nepārdod preces internetā. Lielākā daļa uzņēmumu, kas pārdod savas preces internetā, saņem ieņēmumos no 100 līdz 1 000 EUR (29 % no visiem aptaujātajiem uzņēmumiem). Neviens uzņēmums nenorādīja, ka tas pelnītu virs 10 000 EUR.

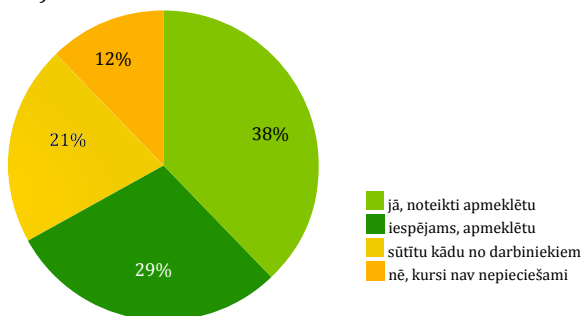
Vai ir pieaudzis uzņēmumu apgrozījums (skat. 2.12. attēlu) pēc interneta mārketinga vai e-komercijas izmantošanas: 16,3 % uzņēmumu neizmanto interneta mārketinga rīku vai e-komercijas iespējas, bet no tiem uzņēmumiem, kas izmanto interneta mārketinga rīku un e-komercijas iespējas, lielākās daļas (38,8 % respondentu) uzņēmumu apgrozījumu ietekmē būtiski – tas pieaudzis līdz 50 %. Aptuveni tikpat uzņēmumiem (33,7 %), izmantojot interneta mārketinga rīkus un e-komerciju, apgrozījums palielinājies nebūtiski (līdz 10 %). Katram desmitajam uzņēmumam interneta mārketinga rīku un e-komercijas lietošana ļoti būtiski palielinājusi apgrozījumu – tas pieaudzis vairāk nekā par 50 %. Vienlaikus tikai 6,1 % uzņēmumu apgrozījums nav mainījies, sākot izmantot interneta mārketinga rīkus un e-komerciju.

Avots: pētījums veikts 2019. gada aprīlī – jūnijā, respondentu skaits – 100 MVU.

2.12. att. Interneta mārketinga rīku vai e-komercijas izmantošanas ietekme uz MVU apgrozījumu.

Analīze, kas uzņēmumus attur no interneta mārketinga iespēju izmantošanas, atklāj, ka aptuveni ceturtdaļai uzņēmumu (25,4 %) nav izpratnes par e-komerciju, 36,6 % uzņēmumu nav speciālistu, kas varētu nodarboties ar interneta mārketingu, līdzīga daļa uzņēmumu (38 %) neuzskata to par efektīvu metodi. Gandrīz puse uzņēmumu (47,9%) uzskata, ka izmantot interneta mārketingu ir pārāk dārgi. Arī atbildes uz jautājumu, vai uzņēmumi būtu gatavi apmeklēt kursus par e-komercijas izmantošanu, norāda, ka MVU trūkst izpratnes par e-komerciju (skat. 2.13. attēlu).

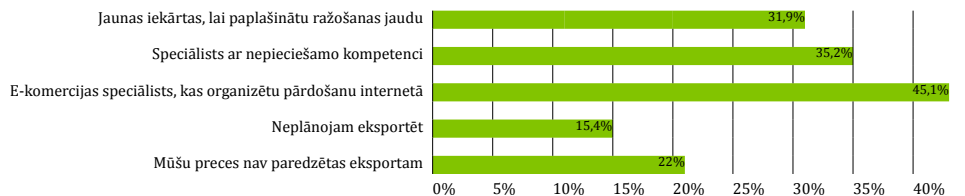
Avots: pētījums veikts 2019. gada aprīlī – jūnijā, respondentu skaits – 100 MVU.

2.13. att. MVU viedoklis par vēlmi apmeklēt kursus e-komercijas izmantošanā.

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

Lielākā daļa uzņēmumu (38 %) noteikti vēlētos apmeklēt kursus par e-komerciju, 29 % respondentu, iespējams, apmeklētu tādus kursus. Aptuveni piektā daļa (21 %) sūtītu uz kursiem par e-komercijas attīstību kādu no saviem darbiniekiem. Tikai 12 % uzņēmumu atzina šādus kursus par nelietderīgiem. Aptaujā arī tika noskaidrots, ka uzņēmumu vadība būtu gatava apmaksāt vai līdzfinansēt kursus par e-komercijas izmantošanu – 34,7 % pilnībā apmaksātu kursus par e-komercijas izmantošanu, 45,8 % līdzfinansētu līdz 50 %. Daļību kursos Tikai 11,1 % uzņēmumu nebūtu gatavi sniegt finansiālu atbalstu daļībai kursos par e-komercijas izmantošanu. Savukārt 12,5 % respondentu uzskata, ka papildus izglītība nav nepieciešama.

Avots: pētījums veikts 2019. gada aprīlī – jūnijā, respondentu skaits – 100 MVU.

2.14. att. MVU vērtējums par to, kas tiem ir nepieciešams, lai uzsāktu eksportu.

Svarīgi, ka gandrīz puse uzņēmumu (45,1%) atzīst, ka tiem ir nepieciešams e-komercijas speciālists, kas organizētu pārdošanu, lai nodrošinātu uzņēmuma eksportu (skat. 2.14. attēlu). Pārējie faktori – speciālisti ar nepieciešamo kompetenci ražošanā un jaunas iekārtas – tiek atzīmēti mazāk, proti, 35,2 % uzņēmumu norāda, ka tiem ir nepieciešami speciālisti ar nepieciešamo kompetenci ražošanā, un 31,9 % atzīst, ka jaunas iekārtas, kas paplašinātu ražošanas jaudu, varētu veicināt to eksportspēju. Tātad var secināt, ka zināšanas un prasmes e-komercijas jautājumos ir viens no izšķirīgajiem faktoriem, kas sekmē uzņēmuma eksportu un līdz ar to arī konkurētspēju.

2.3. Labā prakse e-komercijas izmantošanā MVU sektorā Latvijā

Lai veicinātu labās prakses pārņemšanu, EM 2016. gadā sadarbībā ar Latvijas Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju asociāciju (LIKTA) izveidoja jaunu balvas kategoriju «Labākais e-komersants 2016», kurai aicināja pieteikt uzņēmumu vai projektu, kas sekmīgi izmanto IKT risinājumus (e-komercijas lietotnes) preču vai pakalpojumu piedāvāšanā patērētājiem tiešsaistē. Kategorijā «Labākais E-komersants 2018» balvu saņēma krāsu interneta veikals «Krasas.lv» – pirmais pilnvērtīgais krāsu interneta veikals Baltijā, kur pieejams viss nepieciešamais krāsošanai par izdevīgām cenām un ar ērtu piegādi «līdz durvīm» vai bez piegādes maksas Rīgā, Daugavpilī un Liepājā. Balvu kā 2019. gada labākā mobilā e-komercijas lietotne saņēma interneta veikals «220.lv». Par 2019. gada inovatīvāko e-komersantu tika atzīts SIA «Tet» interneta veikals «tet.lv» (tas gan neatbilst autoru pētījuma mērķa auditorijai – MVU sektoram), bet par gada jaunpienācēju e-komercijā tika atzīts «Cherry Picking» e-veikals (EM, 2019).

AS «Madara Cosmetics»

Viens no veiksmīgākajiem piemēriem pēdējo gadu laikā e-komercijā ir Latvijas lielākais kosmētikas ražotājs «Madara Cosmetics», kas 2019. gadā saņēmis pasūtījumus no 98 pasaules valstīm, tajā skaitā arī eksotiskiem galamērķiem, kurp piegādāta Latvijā ražotā dabīgā

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

kosmētika. Uzņēmums ir spējis nodrošināt pasūtījuma izpildi trīs dienu laikā pat uz tādām atālām valstīm kā Taivāna un Meksika. Uzņēmums 2018. gadā saņēmis atbalvojumu Eiropas «Parauguzņēmums» Eiropas Parlamentā Briselē organizētajā mazo un vidējo uzņēmumu atbalvošanā «SME Star Awards 2018». «Loģistikas globālā attīstība un tirdzniecības pieaugums internetā nozīmē, ka prece nākamajā dienā pēc pirkuma tiks piegādāta jebkurā vietā Eiropā. Tas mums rada milzīgas iespējas, tieši tāpēc arī e-komercija ir viena no mūsu prioritātēm,» intervijā uzsvēris «Madara Cosmetics» valdes loceklis Uldis Iltners. Viņa viedoklis par e-komercijas attīstību: «Pasūtījumu ģeogrāfija ir ļoti plaša, un tas apliecina iespējas, ko dod kosmētikas tirdzniecības pieaugums internetā. Pēdējo gadu laikā esam daudz investējuši e-komercijā un turpināsim to darīt. Iespējams, ka nākotnē e-komercijas departaments būs lielākais mūsu uzņēmumā» («Madara Cosmetics» produkcija ..., 2018).

E-komercijas platformu uzņēmumam nodrošina ārējais piegādātājs SIA «Efumo». Tas 2011. gadā nodrošināja pirmā starptautiskā internetveikala versijas izstrādi, kas ļāva kosmētikas uzņēmumam iegūt plašu starptautisku atpazīstamību (skat. 2.15. attēlu).

Avots: Efumo portfoliо: Madara ..., 2019.

2.15. att. E-komercijas risinājumi AS «Madara Cosmetics».

Uzņēmums norāda, ka viens no svarīgākajiem uzsvāriem pēdējos gados ticis likts uz e-komercijas sistēmas modernizāciju un informācijas tehnoloģiju (IT) projektu īstenošanu, lai automatizētu uzņēmuma darbību, paātrinātu datu apstrādi un analītiku, un paaugstinātu uzņēmuma darbības efektivitāti. E-komercijas sistēmas un IT projektu attīstībā kopumā ir ieguldīti 280 000 EUR (Madara Cosmetics plāno..., 2019).

Uzņēmuma 2018. gada apgrozījums ir bijis 9,51 miljons EUR (pieaugums par 29 %, salīdzinot ar 2017. gadu), darbinieku skaits – 74. Pēc «Madara Cosmetics» pārstāvju informācijas, 2018. gadā 92 % no apgrozījuma gūti Eiropas Savienībā, tostarp Latvijā, bet 8 % – ārpus ES. Lielākie realizācijas apmēri ārpus Latvijas sasniegti Somijā – tur apgrozījums 2018. gada pirmajos sešos mēnešos veidoja 1,27 miljonus EUR, kas ir pieaugums par 75 % (Madara Cosmetics turpina..., 2018).

SIA «Krāsu serviss»

Uzņēmums no tā dibināšanas 2000. gadā ir izaudzis par vienu no lielākajiem krāsu tirdzniecības un krāsošanas pakalpojumu sniedzējiem Latvijā. Tas 2016. gadā investēja e-komercijas vietnes izveidē, nodibinot tonētu krāsu interneta veikalu «Krasas.lv», kas darbojas ne tikai Latvijā, bet arī Baltijas valstīs un Somijā. Izveidota arī mājaslapa angļu valodā, lai piesaistītu klientus viscaur pasaulē.

Uzņēmuma dibinātājs Kristiāns Gabaliņš par e-veikala koncepciju: «Akcentu liekam uz cilvēkiem, kuri dzīvo laukos vai mazpilsētās, kur preču piedāvājums veikalos ir krietni ierobežots. Es pats lielu daļu produktu pārku internetā, un tas patiešām ir ērti. Nav jābrauc uz veikalu, jāpavada tur krietns brīdis, jāstāv rindās.» K. Gabaliņa viedoklis par e-komercijas attīstību: «Tas ir ļoti complicēts pasākums. Katru dienu pilnveidojam savu interneta veikalu. Vēlamies panākt, lai mūsu klientiem būtu iespējami vieglāk noformēt pasūtījumu, pavadot pie datora maksimāli maz laika. Plānojam pastiprināti pievērsties reklāmas aktivitātēm, jo šobrīd nebūt nav tā, ka igauņi, lietuvieši vai austrālieši mūs «gāztu riņķī» ar pasūtījumiem. Joprojām

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

pamatbiznesu jeb 80 % mūsu apgrozījuma veido Latvijas ražotāji.» Procentuāli vērtējot, 2018. gadā «Krasas.lv» pārdotais apjoms internetā sasniedz vien 5 %. Lai izvērstu e-komerciju un uzlabotu internetveikala attīstību, mērķis ir piesaistīt augstas klases IT speciālistus. Uzņēmuma apgrozījums 2018. gadā ir bijis 8 milj. EUR, darbinieku skaits – 80, atklāts krāsu interneta veikals «e-maalit.fi» Somijas tirgum (Aizvest krāsas līdz ..., 2019).

SIA «Autine Tools Company»

«Autine Tools Company» ir uzņēmums, kas specializējies ekskluzīvu augstas kvalitātes cirvju un griezējinstrumentu ražošanā, galvenokārt izmantojot amatnieku roku darbu. Uzņēmums tirgo savu produkciju tikai internetveikalā. «Autine» guva iespēju uzsākt uzņēmējdarbību, piesakoties šāda veida atbalstam lauku tīklā *LEADER*, kā arī saņemot kredītu no finanšu institūcijas «Altum». Uzņēmums ir noslēdzis līgumu ar LIAA par projekta īstenošanu starptautiskās konkurētspējas veicināšanai, tajā eksportam ir izteikts īpatsvars, uzņēmums ir uzsācis sadarbību ar izplatītājiem Nīderlandē, Dienvidāfrikā, Vācijā un tiek veiktas sarunas par partnerību Zviedrijā, Ķīnā, Japānā (Autine projekti, 2019).

SIA «Elitera»

«Elitera» piedāvā internetveikalā un tirdzniecības namā gultas veļu (t. sk. pēc individuāliem izmēriem), izšuvumus uz tekstila izstrādājumiem, dūnu un spalvu izstrādājumu restaurāciju, kā arī nodarbojas ar spilvenu un segu ražošanu. «Elitera» ir plašs interneta veikals, kam nodrošināta savienojamība ar Facebook profilu. Informācija ir pieejama latviešu un krievu valodā. Tāpat ir izstrādāta sadarbība ar kurjera dienestiem, kas nodrošina pasūtījumu izpildi Latvijā ne ilgāk par piecām dienām (Elitera – pakalpojumi, 2019).

SIA «MarMara Dolls»

«MarMara Dolls» produkcija ir pašdarinātas lelles, kuras ir iespējams pasūtīt Facebook, Instagram un interneta vietnē www.etsy.com. Katra lelle ir unikāla, un to gatavošanā tiek iesaistītas jaunās māmiņas (MarMara Dolls – beautiful..., 2019). Leļļu vidējā cena ir ap 100 EUR. Siguldas novada pašvaldība 2018. gadā biznesa ideju konkursā „Māmiņa. Siguldiete. Uzņēmēja» atbalstīja Māru Kešāni, lai attīstītu zīmolu «MarMara Dolls» (Noskaidrotas biznesa ideju..., 2018).

ZS «Kurmīši»

Zemnieku saimniecība „Kurmīši» dibināta 1994. gadā kā ģimenes saimniecība. Tā piedāvā Latvijas iedzīvotājiem un tūristiem pašu audzētas un vāktas ārstniecības augu tējas. Saimniecība 2013. gadā saņēma bioloģiskās lauksaimniecības atbilstības sertifikātu. ZS «Kurmīši» ārstniecības augu lauki atrodas ekoloģiski tīrā un ainavām bagātā dabas parka «Daugavas loki» teritorijā. Lai nenoplicinātu dabiskās ārstniecības augu augšanas vietas, «Kurmīšu» laukos kopš 1994. gada tiek audzēti aptuveni 25 ārstniecības augu veidi. To starpā ir vairāki Latvijā savvaļā augošie ārstniecības augi, kā arī populārākie Amerikas un Āzijas ārstniecības augi (Zemnieku saimniecība «Kurmīši», 2019).

Uzņēmums piedāvā arī plašu internetveikalu latviešu un angļu valodā, produktu piegādi nodrošina ar SIA «Omniva» pakomātiem vai kurjeru. Pasūtījuma piegādes laiks ir līdz trim darba dienām. Uzņēmums aicina elektroniski pieteikties ekskursijām uz zemnieku saimniecību.

SIA «Wooly Organic»

«Wooly Organic» piedāvā mūsdienīgas rotaļlietas un apģērbus, kuru dizains nenoveco un ir piemērots visiem bērniem. Preces radītas, domājot par vienkāršību, izturību un komfortu.

Tās tiek ražotas Liepājā no materiāliem, kas iegūti ES. Visi materiāli ir bioloģiski un videi draudzīgi – audums 100 % *Global Organic Textile Standard (GOTS)* sertificēta bioloģiska kokvilna, kas audzēta, neizmantojot toksiskus mēslojumus vai pesticīdus.

Uzņēmums ir izstrādājis mūsdienīgu internetveikalu latviešu un angļu valodā. Īpaša uzmanība ir pievērsta internetveikala dizainam, vizuālajai identitātei un uzņēmuma dibinātāju personīgām stāstam. Uzņēmumā 2019. gadā ir 20 darbinieki, dibinātāja Madara More dalās informācijā, ka uzņēmuma galvenais noieta tirgus ir Francija un Vācija, bet pircēju netrūkst arī Itālijā, Skandināvijas reģionā. Uzņēmuma pārstāvji norāda, ka arī pašmāju tirgus ir aktīvs noietam, lai gan ne vienmēr pietiekami novērtēts, – no Eiropā pārdotā produkcijas apjoma Latvijas pircēji ir iegādājušies pusi (Bērnu rotaļlietu ražotājs..., 2019).

IK «Jack Snipe»

IK «Jack Snipe» ir saņēmis Daugavpils biznesa inkubatora atbalstu, lai darinātu ergonomiskus ozolkoka paliktņus – aksesuārus klēpj datoriem, planšetēm un tālruņiem. Izstrādājumi ir roku darbs. Uzņēmums aktīvi šos produktus piedāvā interneta vietnē www.etsy.com kā arī *Facebook* (LIAA, 2019a). Produkcija galvenokārt ir orientēta uz ārvalstu tirgiem. Uzņēmumam ir izveidots gaumīgs vizuālais tēls, liekot uzsvāru uz dabas elementiem.

Pašvaldību e-risinājumi uzņēmējdarbības atbalstam

Lai veicinātu uzņēmējdarbību vietējos uzņēmumos, arī pašvaldības izstrādā dažādus IT risinājumus. Izejot no pašvaldību funkcijām, tās saviem uzņēmējiem piešķir nodokļu atlaides, piedāvā piedalīties pašvaldības iepirkumos, veido uzņēmējdarbības atbalsta komisijas, organizē brokastis ar uzņēmējiem, piedalās biznesa inkubatora aktivitātēs, nodrošina uzņēmumiem bezmaksas konsultācijas un seminārus, organizē uzņēmēju godināšanas pasākumus un projektu konkursus u. c.

Pašvaldības iesaistās modernu IT risinājumu izveidē, lai sniegtu atbalstu un sekmētu uzņēmējdarbības attīstību. Piemēram, LIAA sadarbībā ar pašvaldībām ir izstrādājusi nekustāmo īpašumu datubāzi, kurā tiek ievietota informācija par tiem nekustamajiem īpašumiem, kurus var izmantot uzņēmējdarbībā (LIAA, 2019b). Ne visas pašvaldības sniedz pilnīgu informāciju, tomēr dažos novados ir izveidota plaša nekustamo īpašumu kartotēka (piemēram, Kuldīgas novadā ir reģistrēti 33 īpašumi, kurus varētu izmantot uzņēmējdarbībā). Pašvaldībās ir arī atrodama informācija par uzņēmējdarbības uzsākšanu, atbalsta programmām, kā arī saites uz novadā reģistrētiem uzņēmumiem (uzņēmumu katalogs).

Kā galvenais nosacījums veiksmīgas e-komercijas nodrošināšanai ir interneta veikala platformas izstrāde – lai tā ir savienota ar online maksāšanas un kurjera sistēmām, kas nodrošinātu ērtu iepirkšanos un ātru preces saņemšanu. Tāpat svarīga ir interneta veikala vizuālā identitāte, funkcionēšana dažādās valodās, lai notiktu tirdzniecību ārpus robežas. Daudzos gadījumos uzņēmējdarbības attīstību veicinājusi valsts vai pašvaldības atbalsta izmantošana, kā arī ES fondu projektu īstenošana. Lai iegūtu noieta tirgu, liela nozīme ir tāda produkta radīšanai, kas ir unikāls savā jomā, individualizēts. Ir jāizveido uzņēmuma profili sociālajos tīklos, kuros jānodrošina ātra saziņa.

2.4. E-komercijas attīstības iespējas MVU sektorā

Detalizētai izpētei par Latvijas uzņēmēju e-komercijas iespēju izmantošanu tiek izstrādāta uzņēmēju aptauja par e-komercijas attīstību veicinošajiem faktoriem. Aptaujas mērķis ir noskaidrot, kādi faktori ietekmē e-komercijas izmantošanu Latvijas uzņēmumos, t. sk. kā šie

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

faktori atšķiras atkarībā no tā, kurā Latvijas reģionā uzņēmums darbojas, un atkarībā no e-komercijas izmantošanas intensitātes. Aptauja ir veikta no 2019. gada septembra līdz 2019. gada novembrim, piedalās 77 uzņēmumi, kas pārstāv visus Latvijas reģionus, kā arī dažādas tautsaimniecības nozares. Uzņēmumi atlasīti mazo un vidējo uzņēmumu sektorā – starp tādiem, kas ražo preces vai pakalpojumus, kurus varētu izplatīt, izmantojot elektronisko komerciju.

Aptauja veikta elektroniski, izmantojot e-platformas rīku *WebropolSurveys*.

Aptaujas rezultātu reprezentativitātei tiek izveidota uzņēmumu izlase, kas pārstāv ģenerālo kopu – Latvijas uzņēmumus kopumā. Šim nolūkam tiek izvirzīti šādi kritēriji:

1. uzņēmuma darbības veids – ražošana;
2. uzņēmumā nodarbināto darbinieku skaits (atbilstība MVU sektoram);
3. uzņēmuma reģistrācijas vieta (reģionālais griezums).

Lai noskaidrotu, vai pastāv būtiskas atšķirības starp uzņēmējiem, kuri e-komercijas iespējas izmanto pilnībā, un tiem, kuri nemaz neizmanto e-komerciju, tiek veikts F-tests – vai pastāv būtiska variācija starp šīm izlasēm. Aprēķini parāda, ka visos gadījumos F vērtība ir mazāka par F kritisko vērtību (vienīgi faktoru grupā «Likumdošana» abas vērtības ir ļoti tuvu). Tas nozīmē, ka nulles hipotēzi par abu izlašu vienādām variācijām nevar noraidīt pie nozīmības līmeņa $\alpha = 0,05$ un variācijas abās izlasēs (uzņēmēji, kuri nemaz neizmanto e-komercijas iespējas, un uzņēmēji, kuri pilnībā izmanto e-komercijas iespējas) ir vienādas.

Tiek arī veikts t-tests par abu izlašu vidējiem, proti, tiek izvirzīta nulles hipotēze (H_0), ka abu izlašu (uzņēmēji, kuri nemaz neizmanto e-komercijas iespējas, un uzņēmēji, kuri pilnībā izmanto e-komercijas iespējas) vidējie par katru faktoru grupu ir vienādi. Aprēķins parāda (skat. 2.2. tabulu), ka t statistikā vērtība ir bijusi lielāka par t kritisko vērtību pie nozīmības līmeņa $\alpha = 0,05$ tādām faktoru grupām kā «Sociālie faktori» un «Likumdošana». Tas nozīmē, ka izvirzītā nulles hipotēze ir jānoraida – pastāv būtiskas atšķirības starp abu izlašu vidējiem. Līdz ar to jāsecina, ka pastāv būtiskas atšķirības vērtējumā faktoru grupās «Sociālie faktori» un «Likumdošana», kas ietekmē e-komercijas attīstību, starp uzņēmējiem, kuri pilnībā izmanto e-komercijas iespējas, un tiem, kuri tās neizmanto nemaz. Pārējos gadījumos (faktoru grupas «Ekonomiskie faktori», «Valsts politika» un «Tehnoloģiju attīstība») atšķirības starp faktoru nozīmību e-komercijas attīstībā nepastāv starp uzņēmumiem, kas nemaz neizmanto e-komercijas iespējas, un tiem, kuri izmanto e-komercijas iespējas pilnībā.

2.2. tabula. T-testa aprēķinu rezultāti par divu izlašu vidējiem ar vienlīdzīgu variāciju (faktoru grupas) pēc e-komercijas izmantošanas pakāpes

Faktoru grupa	t statistiskā vērtība	t kritiskā vērtība	Rezultāts
Ekonomiskie faktori	0,135	2,055	H_0 nevar noraidīt
Valsts politika	0,236	2,055	H_0 nevar noraidīt
Tehnoloģiju attīstība	0,416	2,048	H_0 nevar noraidīt
Sociālie faktori	2,446	2,051	H_0 noraida
Likumdošana	2,766	2,051	H_0 noraida

Avots: aprēķini, balstoties uz uzņēmumu aptauju, respondentu skaits – 77; pētījuma periods: 2019. gada novembris – 2020. gada janvāris.

Tālāk tiek veikta analīze, vai pastāv atšķirības starp konkrētiem faktoriem starp uzņēmējiem, kuri pilnībā izmanto e-komercijas iespējas, un tiem, kuri tās neizmanto nemaz (skat. 2.16. attēlu).

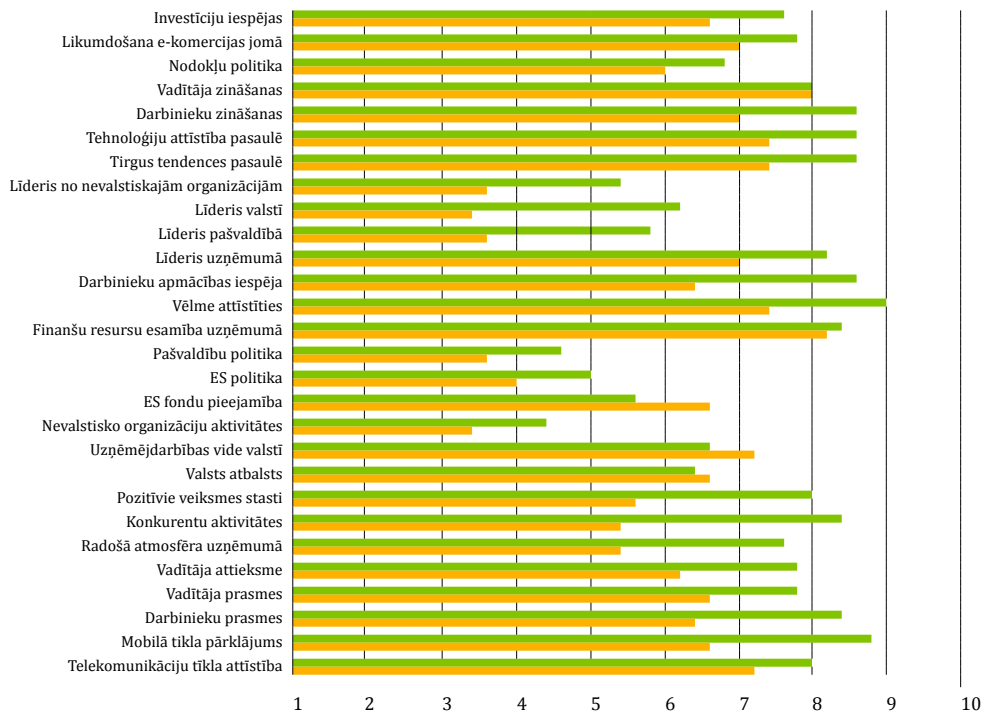
Veicot sākotnējo salīdzināšanu, var redzēt, ka vidējais katra faktora vērtējums visvairāk atšķiras tādiem faktoriem kā «Līderis valstī» (starpība vidējā vērtējumā starp uzņēmējiem, kuri nemaz neizmanto e-komercijas iespējas, un tiem, kuri pilnībā izmanto e-komercijas iespējas, ir 56 %), «Līderis no nevalstiskām organizācijām» (starpība – 53 %), «Līderis pašvaldībā»

Nodaļa II
Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

(39 %), «Konkurentu aktivitāte» (37 %), «Nevalstisko organizāciju aktivitāte» (36 %) un «Pozitīvie veiksmes stāsti» (32 %). Vērtējums tādos faktoros kā «Vadītāja zināšanas», «Finanšu resursu esamība uzņēmumā», «Valsts atbalsts» un «Uzņēmējdarbības vide valstī»: šiem faktoriem starpība vidējā vērtējumā starp uzņēmējiem, kuri nemaz neizmanto e-komercijas iespējas, un tiem, kuri pilnībā izmanto e-komercijas iespējas, ir zem 10 %.

Lai noskaidrotu, vai pastāv būtiskas atšķirības uzņēmumu vērtējumā par faktoriem, kuri ietekmē e-komercijas attīstību, atkarībā no tā, vai tie pilnībā izmanto e-komercijas iespējas, vai arī nemaz neizmanto, sākumā tiek veikts F-tests par izlašu variācijām. Tā rezultāti parāda, ka visos gadījumos F vērtība ir mazāka par F kritisko vērtību. Tas nozīmē, ka nulles hipotēzi par abu izlašu vienādām variācijām nevar noraidīt pie nozīmības līmeņa $\alpha = 0,05$, un variācijas abās izlasēs (uzņēmēji, kuri nemaz neizmanto e-komercijas iespējas, un uzņēmēji, kuri pilnībā izmanto e-komercijas iespējas) ir vienādas.

Tiek veikts arī t-tests par abu izlašu vidējiem, proti, izvirzot nulles hipotēzi (H_0), ka abu izlašu (uzņēmēji, kuri nemaz neizmanto e-komercijas iespējas un uzņēmēji, kuri pilnībā izmanto e-komercijas iespējas) vidējie par katru faktoru ir vienādi.

Vērtējums 10 ballu skalā ■ pilnībā izmanto ■ nemaz neizmanto
 Avots: uzņēmumu aptauja, respondentu skaits – 77; pētījuma periods: 2019. gada novembris – 2020. gada janvāris

2.16. att. Atbildes uz jautājumu «Lūdzu, novērtējiet vērtību skalā no 1 (nebūtisks) līdz 9 (ļoti būtisks), (10 – nav viedokļa) faktorus, kas, Jūsuprāt, ietekmē e-komercijas izmantošanu Jūsu uzņēmumā» – pēc e-komercijas izmantošanas pakāpes.

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

T-testa aprēķini ir redzami 2.3. tabulā. Salīdzinot t statistiskā vērtības ar t kritiskā vērtībām, nulles hipotēze (H_0) par abu izlašu vidējo vienādību jānoraida pie nozīmības līmeņa $\alpha = 0,05$ šādiem faktoriem:

- mobilā tīkla pārklājums;
- darbinieku prasmes;
- vadītāja attieksme;
- radoša gaisotne uzņēmumā;
- konkurentu aktivitātes;
- pozitīvie veiksmes stāsti;
- vēlme attīstīties;
- darbinieku apmācību iespēja;
- līderis valstī;
- līderis no nevalstiskajām organizācijām;
- tirgus tendences pasaulē;
- tehnoloģiju attīstība pasaulē;
- darbinieku zināšanas.

Tas nozīmē, ka vidējais vērtējums par šiem faktoriem būtiski atšķiras starp uzņēmumiem, kas nemaz neizmanto e-komercijas iespējas, un tiem uzņēmumiem, kas pilnībā izmanto e-komercijas iespējas. Pārējos gadījumos, piemēram, telekomunikāciju tīkla attīstība, vadītāja prasmes, valsts atbalsts, vidējais vērtējums būtiski neatšķiras starp uzņēmumiem, kuri pilnībā izmanto e-komercijas iespējas, un tiem, kas neizmanto nemaz e-komercijas iespējas.

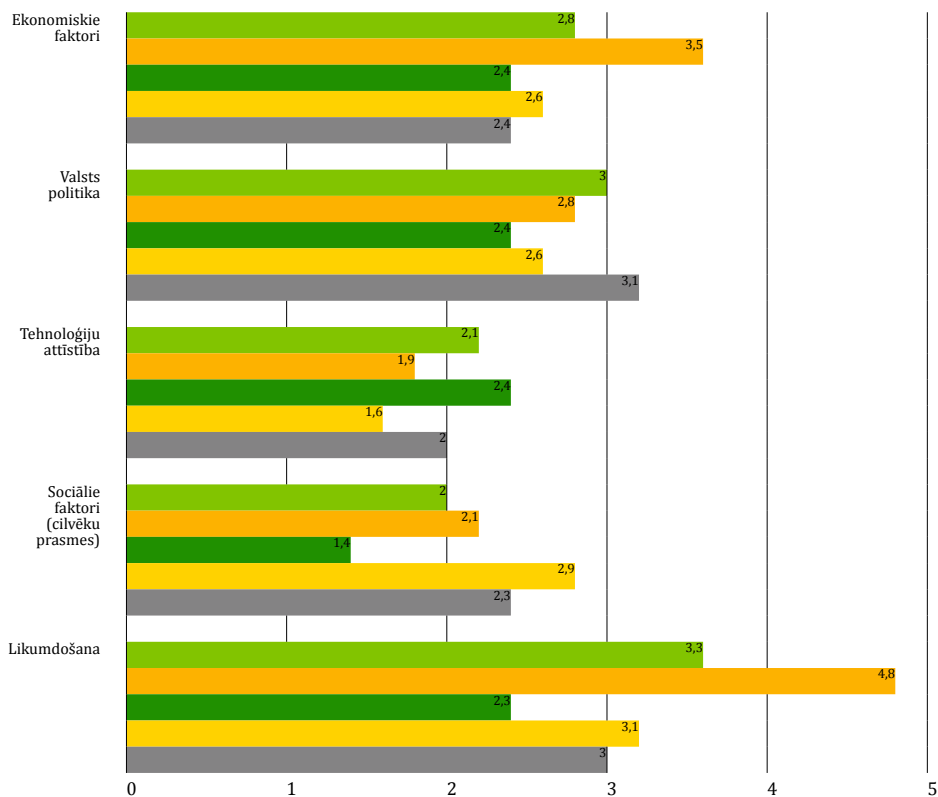
2.3. tabula. T-testa aprēķinu rezultāti par divu izlašu vidējiem ar vienlīdzīgu variāciju (individuālie faktori) pēc e-komercijas izmantošanas pakāpes

Faktors	t statistiskais	t kritiskais	Rezultāts
Telekomunikāciju tīkla attīstība	0,960	2,048	Ho nevar noraidīt
Mobilā tīkla pārklājums	3,159	2,048	Ho noraida
Darbinieku prasmes	2,591	2,048	Ho noraida
Vadītāja prasmes	1,265	2,048	Ho nevar noraidīt
Vadītāja attieksme	2,429	2,048	Ho noraida
Radoša gaisotne uzņēmumā	2,570	2,048	Ho noraida
Konkurentu aktivitātes	4,148	2,048	Ho noraida
Veiksmes stāsti	3,749	2,048	Ho noraida
Valsts atbalsts	0,304	2,051	Ho nevar noraidīt
Uzņēmējdarbības vide valstī	0,746	2,048	Ho nevar noraidīt
Nevalstisko organizāciju aktivitātes	1,343	2,051	Ho nevar noraidīt
ES fondu pieejamība	0,746	2,048	Ho nevar noraidīt
ES politika	0,836	2,048	Ho nevar noraidīt
Pašvaldību politika	0,839	2,051	Ho nevar noraidīt
Finanšu resursu esamība uzņēmumā	0,234	2,048	Ho nevar noraidīt
Vēlme attīstīties	2,925	2,048	Ho noraida
Darbinieku apmācību iespēja	3,415	2,048	Ho noraida
Līderis uzņēmumā	1,428	2,048	Ho nevar noraidīt
Līderis pašvaldībā	1,801	2,048	Ho nevar noraidīt
Līderis valstī	3,166	2,048	Ho noraida
Līderis no nevalstiskajām organizācijām	2,342	2,048	Ho noraida
Tirgus tendences pasaulē	3,142	2,048	Ho noraida
Tehnoloģiju attīstība pasaulē	2,836	2,048	Ho noraida
Darbinieku zināšanas	2,786	2,048	Ho noraida
Vadītāja zināšanas	0,007	2,051	Ho nevar noraidīt
Nodokļu politika	0,604	2,051	Ho nevar noraidīt
Likumdošana e-komercijas jomā	0,962	2,048	Ho nevar noraidīt
Investīciju iespējas	0,157	2,048	Ho nevar noraidīt

Avots: aprēķini, balstoties uz uzņēmumu aptauju, respondentu skaits – 77; pētījuma periods: 2019. gada novembris – 2020. gada janvāris.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Veikto aprēķinu, lai noskaidrotu, vai pastāv atšķirības uzņēmumu vērtējumā faktoru grupās atkarībā no pārstāvētā reģiona (skat. 2.17. attēlu), pirmreizējais salīdzinājums parāda, ka lielākoties pastāv atšķirības vērtējumā par faktoru grupām «Sociālie faktori» un «Likumdošana».

Vērtējums 5 ballu skalā. ■ Zemgale ■ Latgale ■ Vidzeme ■ Kurzeme ■ Rīga
Avots: uzņēmumu aptauja, respondentu skaits – 77; pētījuma periods: 2019. gada novembris – 2020. gada janvāris.

2.17. att. Atbildes uz jautājumu «Lūdzu saranžēt ietekmes faktoru grupas pēc to nozīmīguma (1 – visnozīmīgākais), kas visvairāk ietekmē e-komercijas attīstību» – reģionālais griezumš.

Lai noskaidrotu, vai pastāv būtiskas atšķirības starp aptaujāto uzņēmēju vērtējumiem par faktoru grupu nozīmīgumu e-komercijas attīstībā reģionālajā griezumā, sākumā tiek veikts F-tests par izlašu variācijām. Tā rezultāti parāda, ka visos gadījumos F vērtība ir mazāka par F kritisko vērtību. Tas nozīmē, ka nulles hipotēzi par izlašu vienādām variācijām nevar noraidīt pie nozīmības līmeņa $\alpha = 0,05$, un variācijas izlasēs (uzņēmēju sadalījums pa reģioniem) ir vienādas ar kopējo uzņēmumu izlasi.

Tālāk tiek veikts t-tests par abu izlašu vidējiem, proti, tiek izvirzīta nulles hipotēze (H_0), ka abu izlašu (atbilstošā reģiona vērtējumi pret kopējiem vērtējumiem) vidējie par katru faktoru grupu ir vienādi (skat. 2.4. tabulu).

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

2.4. tabula. T-testa aprēķinu rezultāti par divu izlašu vidējiem ar vienlīdzīgu variāciju (faktoru grupas) reģionālajā griezumā

Faktoru grupa	t statistiskā vērtība	t kritiskā vērtība	Rezultāts
Rīga			
Ekonomiskie faktori	0,742	1,980	Ho nevar noraidīt
Valsts politika	0,692	1,981	Ho nevar noraidīt
Tehnoloģiju attīstība	0,051	1,980	Ho nevar noraidīt
Sociālie faktori	0,322	1,980	Ho nevar noraidīt
Likumdošana	0,630	1,980	Ho nevar noraidīt
Kurzeme			
Ekonomiskie faktori	0,038	1,989	Ho nevar noraidīt
Valsts politika	0,616	1,989	Ho nevar noraidīt
Tehnoloģiju attīstība	0,819	1,988	Ho nevar noraidīt
Sociālie faktori	1,445	1,988	Ho nevar noraidīt
Likumdošana	0,070	1,989	Ho nevar noraidīt
Vidzeme			
Ekonomiskie faktori	0,326	1,988	Ho nevar noraidīt
Valsts politika	1,063	1,989	Ho nevar noraidīt
Tehnoloģiju attīstība	0,951	1,988	Ho nevar noraidīt
Sociālie faktori	1,671	1,988	Ho nevar noraidīt
Likumdošana	1,840	1,988	Ho nevar noraidīt
Latgale			
Ekonomiskie faktori	1,778	1,989	Ho nevar noraidīt
Valsts politika	0,332	1,989	Ho nevar noraidīt
Tehnoloģiju attīstība	0,290	1,988	Ho nevar noraidīt
Sociālie faktori	0,126	1,989	Ho nevar noraidīt
Likumdošana	3,460	1,989	Ho noraida
Zemgale			
Ekonomiskie faktori	0,419	1,988	Ho nevar noraidīt
Valsts politika	0,269	1,988	Ho nevar noraidīt
Tehnoloģiju attīstība	0,476	1,988	Ho nevar noraidīt
Sociālie faktori	0,158	1,988	Ho nevar noraidīt
Likumdošana	0,331	1,988	Ho nevar noraidīt

Avots: aprēķini, balstoties uz uzņēmumu aptauju, respondentu skaits – 77; pētījuma periods: 2019. gada novembris – 2020. gada janvāris.

Kā redzams 2.4. tabulā, t-testa par divu izlašu vidējiem parāda, ka būtiski atšķiras Latgales uzņēmēju vērtējums par faktoru grupu «Likumdošana», salīdzinot ar kopējo aptaujāto uzņēmēju viedokli. Pārējie vērtējumi būtiski neatšķiras pie nozīmības līmeņa $\alpha = 0,05$.

Secinājumi

- Visaptverošāko e-komercijas definīciju ir formulējis ASV pētnieks Šafejs, nosakot, ka jebkura informācijas transakcija (darījums) elektroniskā vidē ir e-komercija. E-komercijas raksturs, mērķtiecīgums, visuresamība, globālā piekļuve, universālie standarti, satura pilnība, mijiedarbība, informācijas koncentrēšana un personalizācija sniedz uzņēmumiem iespēju būtiski uzlabot savas darbības efektivitāti.
- Izpētītās zinātniskās publikācijas norāda, ka digitālās vides un e-komercijas izmantošana būtiski uzlabo uzņēmumu darbības efektivitāti, ļaujot uzņēmumam ekonomēt cilvēkresursus darbības nodrošināšanai, radot būtisku laika ekonomiju darbībās un komunikācijā, ietaupot finanšu līdzekļus.
- Veicot zinātniskās literatūras un veikto pētījumu par digitālās vides attīstības analīzi, kā galvenie e-komerciju ietekmējošie faktori izvirzīti: tehnoloģisko faktoru kopums, ekonomisko faktoru kopums, kā arī organizatorisko un sociālo faktoru kopums. Katrs šis faktoru kopums sastāv no vairākiem faktoriem, kam ir sava ietekme uz e-komercijas attīstību, turklāt analizētie zinātniskie raksti norāda, ka katrā valstī nosaukto faktoru ietekme var būt atšķirīga. Lai noskaidrotu katra faktora ietekmi uz e-komercijas attīstību Latvijā, ir nepieciešams izanalizēt katru faktoru grupu.
- Divi faktori no ekonomisko faktoru grupas – valsts politika un ES politika – var gan pozitīvi, gan negatīvi ietekmēt e-komercijas attīstību katrā valstī.
- Pasaules un Eiropas statistikas dati rāda, ka e-komercijas potenciālo patērētāju skaits digitālajā vidē nepārtraukti aug, strauji palielinoties tirdzniecības darījumu skaitam globālajā tirgū.
- E-komercijas apgrozījuma pieauguma tempi strauji aug. Pēdējos 10 gados, no 2014. gada līdz 2023. gadam, tiek prognozēts, ka globālās e-komercijas apjoms pieaugs vismaz 5,3 reizes.
- Izvērtējot Latvijas rezultātus Digitālās ekonomikas un sabiedrības indeksā (DESI), 2020. gadā Latvijā digitalizācijas līmenis ir nedaudz zem ES vidējā līmeņa (18. vieta 28 ES dalībvalstu vidū). Kopumā no 2014. gada Latvija ir panākusi ievērojamu progresu digitālo publisko pakalpojumu jomā, kā arī savienojamības dimensijā. Tomēr iedzīvotāju digitālo prasību līmenis ir zems, tāpat zema ir digitālo tehnoloģiju izmantošana uzņēmumos. Dimensijā «Digitālo tehnoloģiju integrācija», kas ietver e-komercijas un uzņēmējdarbības komponentu, Latvija 2019. gadā ieņem tikai 24. vietu. Salīdzinot ar pārējām Baltijas valstīm, Latvijā ir ļoti zemi rādītāji e-komercijas apgrozījumā (24. vieta), MVU daļa, kas pārdod tiešsaistē (25. vieta), un MVU daļa, kas pārdod tiešsaistē pāri robežām (25. vieta).
- Latvijas iedzīvotāju iepirkšanās paradumos tiešsaistē vērojama tendence, ka Rīgas reģionā iedzīvotāji pērk dārgākas preces nekā pārējos reģionos. Lētākas preces (līdz 50 EUR) visbiežāk pērk Latgalē un Vidzemes reģionā. Vīriešiem ir tendence pirkt dārgākas preces tiešsaistē nekā sievietēm. Analizējot iedzīvotāju, kuri iepērkas tiešsaistē, izglītības līmenis – jo augstāks izglītības līmenis, jo par lielākām summām iedzīvotāji iepērkas internetā. Savukārt iedzīvotāju analīze pēc nodarbošanās parāda, ka vislielākās summas pirkumiem tiešsaistē tērē strādājošie, vismazākās – skolēni un studenti.
- Statistikas datu analīze parāda, ka vislielākais iedzīvotāju īpatsvars, kas nekad nav izmantojuši internetu pirkumiem, ir iedzīvotāji vecumā no 55 līdz 64 gadiem (43,5 %). Savukārt vecuma grupā no 24 līdz 35 gadiem tikai 12,5 % iedzīvotāju nekad nav izmantojuši internetu pirkumiem. Reģionālais griezumam parāda, ka Pierīgā un Rīgā ir vismazāk tādu iedzīvotāju, kas neiepērkas tiešsaistē, savukārt Latgalē visvairāk. Aptuveni trešdaļa iedzīvotāju

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

ar vidējo un pamatizglītību nav nekad iepirkusies tiešsaistē, kā arī aptuveni piektdaļa iedzīvotāju ar augstāko izglītību ne.

- Analizējot iedzīvotāju iepirkšanās paradumus internetā pēc veikto pirkumu biežuma pēdējos trīs mēnešos, visbiežāk (vairāk par 6 reizēm) iepērkas iedzīvotāji vecumā no 35 līdz 44 gadiem, tad – vecumā no 25 līdz 34 gadiem. Salīdzinoši retāk iepērkas iedzīvotāji vecuma grupā no 55 līdz 64 gadiem. Visbiežāk iepērkas iedzīvotāji ar vidējo un augstāko izglītību, retāk – ar pamatizglītību. Biežāk par citiem iepērkas internetā darba meklētāji. Savukārt reģionālajā griezumā visbiežāk iepērkas Kurzemes un Rīgas iedzīvotāji.
- Lielākajai daļai iedzīvotāju (77 %) nav bijušas problēmas, iepērkoties tiešsaistē. Būtiskākās problēmas – piegādes notiek ilgāk nekā tiek solīts, tiek piegādātas citas preces nekā pasūtītas. Galvenais iemesls, kāpēc cilvēki neiepērkas internetā, – vēlas redzēt produktu klātienē.
- Analizējot uzņēmumu profilu, kas pārdod tiešsaistē, novērota tendence – jo lielāks nodarbināto skaits uzņēmumā, jo lielāka iespējamība, ka tas pārdod savas preces internetā vai pērk tās no citiem uzņēmumiem. Jo lielāks uzņēmums pēc nodarbināto skaita, jo vairāk tas pērk vai pārdod preces tiešsaistē ārpus ES. Dati nozaru griezumā rāda, ka viseksportspējīgākās nozares e-komercijā ir informācijas un komunikācijas pakalpojumi, administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība, kā arī vairumtirdzniecība un mazumtirdzniecība.
- Latvijā absolūtais vairums MVU izmanto internetu, lai sazinātos ar klientiem un reklāmai. Vispopulārākie digitālie rīki MVU ir e-pasts un sludinājumi. Aptuveni puse no aptaujātajiem uzņēmumiem neizmanto internetu, lai pārdotu savas preces tiešsaistē, savukārt tie, kas pārdod savas preces internetā, lielākoties katru mēnesi iegūst no 100 līdz 1000 EUR ieņēmumu. Vairākumam uzņēmumu, kas izmanto interneta mārketinga rīku un e-komercijas iespējas, tās būtiski ietekmē apgrozījumu – tas pieaug līdz 50 %. Kā galvenos iemeslus, kas attur MVU izmantot interneta mārketingu, ir izpratnes trūkums par e-komerciju, speciālistu trūkums, kas varētu nodarboties ar interneta mārketingu, kā arī tas prasītu pārāk lielus ieguldījumus. Lielākajai daļai aptaujāto uzņēmumu ir nepieciešams padziļināt izpratni par e-komerciju. Vairākums uzņēmēju ir gatava apmaksāt vai līdzfinansēt apmācības par e-komerciju. Gandrīz puse aptaujāto MVU atzina, ka galvenais faktors, lai palielinātu savu eksportu, ir e-komercijas speciālists uzņēmumā, kas organizētu pārdošanas procesu.
- Latvijā ir uzņēmumi, kas aktīvi izmanto e-komercijas iespējas. Tādu uzņēmumu kā, piemēram, AS «Madara Cosmetics», SIA «Elitera», SIA «Autine Tools Company», SIA «MarMara Dolls» veiksmīgā pieredze e-komercijas izmantošanā parāda, ka e-komercijas attīstība ir būtisks faktors konkurētspējas paaugstināšanā. Galvenie nosacījumi veiksmīgas e-komercijas nodrošināšanai: interneta veikala platforma, kas ir savienota ar tiešsaistes maksāšanas un kurjera sistēmām, lai nodrošinātu ērtu iepirkšanos un ātru preces saņemšanu; interneta veikala vizuālās identitātes izstrāde un tā funkcionēšana dažādās valodās tirdzniecībai ārpus robežas; ir jārada unikāls, savā jomā individualizēts produkts, lai iegūtu noieta tirgu; jāizveido uzņēmuma profili sociālajos tīklos, kuros jānodrošina ātra saziņa.

Ieteikumi

- Ekonomikas ministrijai iniciēt 2021.–2027. gada Eiropas Savienības finanšu instrumentu plānošanas periodā «MVU digitālās transformācijas attīstības programmu», kas nodrošinās MVU sektoram Eiropas Savienības fondu līdzfinansētus grantus digitālās transformācijas un e-komercijas risinājumu ieviešanai uzņēmumos, lai efektīvizētu preču un pakalpojumu pārdošanu un eksportspējas attīstību, palielinot uzņēmumu konkurētspēju.
- Ekonomikas ministrijai sadarbībā ar Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju un reģionālās plānošanas attīstības padomēm īstenot informatīvas kampaņas, akcentējot veiksmīgākos e-komercijas risinājumus MVU sektorā un parādot veiksmes stāstus Latvijas produktu un pakalpojumu eksporta attīstībā un darbībā globālajā digitālajā vidē.
- Reģionālās plānošanas attīstības padomēm sadarbībā ar reģionālajām augstskolām vismaz reizi gadā rīkot hakatonus reģionālo MVU attīstības jautājumu risināšanai, jaunu produktu attīstībai un e-komercijas risinājumu izmantošanai uzņēmumu darbības efektivitātes paaugstināšanai, konkurētspējas un eksportspējas attīstībai.
- Reģionālās plānošanas attīstības padomēm apzināt potenciālās uzņēmējdarbības attīstības vietas savos reģionos un piedalīties platjoslas tīkla ieviešanas projekta koordinācijā, nodrošinot kvalitatīvu interneta pieslēgumu potenciālās uzņēmējdarbības attīstības vietās.
- Izglītības un zinātnes ministrijai sadarbībā ar Valsts izglītības attīstības aģentūru (VIAA) Eiropas Sociālā fonda projektā Nr. 8.4.1.0/16/I/001 «Nodarbināto personu profesionālās kompetences pilnveide» līdz 2023. gada beigām nodrošināt pieaugušo profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides programmas, izsludinot uzņemšanu apmācības programmās vismaz 2 reizes gadā, nodrošinot visas apmācību formas, it īpaši attālināto apmācību, kas dod iespējas izglītoties reģionālo uzņēmumu vadītājiem un darbiniekiem.
- Ekonomikas ministrijai sadarbībā ar Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameru, Latvijas Darba devēju konfederāciju un nozaru ekspertu padomēm izskatīt un identificēt nepieciešamo prasmju un kompetenču vajadzības, veidojot pasūtījumu VIAA Eiropas Sociālā fonda projekta Nr. 8.4.1.0/16/I/001 «Nodarbināto personu profesionālās kompetences pilnveide» apmācību programmām uzņēmumu digitālās transformācijas un e-komercijas izmantošanas veicināšanai.

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

Izmantotā literatūra un avoti

- Baye M. (2002) *The Economics of the Internet and E-commerce*, Advances in Applied Microeconomics. Amsterdam, JAI.. eBook.
- Beizitere, I., Brence, I., & Sloka, B. (2020a). Public Financing Support Options to Micro-Enterprises for Innovation. *European Integration Studies*, (14), pp. 172–184.
- Beizitere, I., Sloka, B., & Brence, I. (2020b). Restrictive Factors for Micro-Company Growth in Latvia. *European Integration Studies*, (14), pp. 238–248.
- Bokša, M., Šaroch, S., Bokšová, J. (2020). Digitalization of SMEs. *International Advances in Economic Research* volume 26, pp. 175–177.
- Brenner, B., Hartl, B. (2021) *The Perceived Relationship Between Digitalization and Ecological, Economic, and Social Sustainability*. *Journal of Cleaner Production*, Volume 315,
- Chaffey D. (2019), *E-Business and E-Commerce Management*, Sixth Edition, Prentice Hall, Pearson Education Asia Pte Ltd, 23/25 First Lok Yang Road, Jurong, Singapore 629–734.
- Costa, E. (2004) *Global E-commerce Strategies for Small Business* e Mass: MIT Press. eBook.
- CSP (2019) Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju lietošana un e-komercija uzņēmumos 2019. gadā [tiešsaiste]: Centrālās statistikas pārvalde [skatīts 2019. gada 19. martā]. Pieejams: https://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publication/2019-12/Nr_23_Informācijas_un_komunikācijas_tehnoloģiju_lietosana_un_e-komercija_uznemumos%202019_uznemumos%2819_00%29_LV.pdf
- Denicolai, S., Zucchella, A., Magnani, G. (2021). Internationalization, Digitalization, and Sustainability: Are Smes Ready? A Survey on Synergies and Substituting Effects Among Growth Paths, *Technological Forecasting and Social Change*, Volume 166.
- E-Commerce in Developing Countries: Opportunities and Challenges for small and medium-sized enterprises (2013) [tiešsaiste]: WTO [skatīts 2020. gada 25. martā]. Pieejams: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/ecom_brochure_e.pdf
- EFUMO Portfolio: Madara Cosmetic (2019) [tiešsaiste]: Efumo [skatīts 2019. gada 3. aprīlī]. Pieejams: <https://www.efumo.lv/portfolio/madara-cosmetics/>
- Elitera – pakalpojumi (2019) [tiešsaiste]: Elitera [skatīts 2019. gada 5. aprīlī]. Pieejams: <https://www.elitera.lv/info/>
- Eller, R., Alford, P., Kallmünzer, A., Peters, M. (2020). Antecedents, Consequences, And Challenges Of Small And Medium-Sized Enterprise Digitalization, *Journal of Business Research*, Volume 112, pp. 119–127.
- EM (2011) Latvijas nacionālā reformu programma „ES 2020» stratēģijas īstenošanai [tiešsaiste] [skatīts 2019.gada 20. maijā]. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/darba_tirgus/darba_tirgus/es_2020_vers2.pdf
- EM (2013a) Latvijas preču un pakalpojumu eksporta veicināšanas un ārvalstu investīciju piesaistes pamatnostādnes 2013.–2019. gadam [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 20. maijā]. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4376>
- EM (2013b) Nacionālās industriālās politikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam [tiešsaiste] [skatīts 2019. gada 20. maijā]. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4391>
- EM (2016) Labākais e-komersants 2016 – krāsu interneta veikals Krasas.lv [tiešsaiste]: EM [skatīts 2019. gada 29. martā]. Pieejams: <https://www.em.gov.lv/jaunumi/12869-labakais-e-komersants-2016-krasu-interneta-veikals-krasaslv>
- Epstein M. (2008) *Implementing Ecommerce Strategie*. Westport, Conn: Praeger, eBook.
- Fjellström D., Osarenkhoe A., Pettersson T., Tadesse D. (2020), *The Role of Digitalization in SMEs' Strategy Development: The Case of Sweden*. In: Thrassou A., Vrontis D., Weber Y., Shams S.M.R., Tsoukatos E. (eds) *The Changing Role of SMEs in Global Business*. Palgrave Studies in Cross-disciplinary Business Research, In Association with EuroMed Academy of Business. Palgrave Macmillan, Cham.
- Gemius publicē jaunāko Latvijas e-komercijas pētījumu par 2018. gadu (2018) [tiešsaiste]: Gemius [skatīts 2019. gada 27. martā]. Pieejams: <https://www.gemius.lv/e-komercija-zinas/gemius-publice-jaunako-latvijas-e-komercijas-petijumu-par-2018-gadu.html>
- Global Digital (2020) *Global Digital 2020 reports* [tiešsaiste]: DATAREPORTAL [skatīts 2020. gada 23. martā]. Pieejams: <https://datareportal.com/reports/digital-2020-global-digital-overview>
- Holmes D. (2003) *eGov. E-Business Strategies for Government*, Nickolas Brealey Publishing, 3–5 Spafield Street,15, Clerkenwell, London, EC1R 4QB, UK.
- Isensee, C., Teuteberg, F., Griese, K.-M., Topi, C. (2020). The Relationship Between Organizational Culture, Sustainability, and Digitalization in SMEs: A Systematic Review, *Journal of Cleaner Production*, Volume 275.
- Iuga, I. C. (2021). The Degree of SMEs Digitalization in the Context of the European Digital United Market. *Handbook of Research on IoT, Digital Transformation, and the Future of Global Marketing*.
- Janice R. (2004) *The Complete E-Commerce Book: Design, Build & Maintain Successful Web-based Business*.
- Kääriäinen, J., Pussinen, P., Saari, L., Kuusisto, O., Saarela, M., Hänninen, K. (2021). Applying the Positioning Phase of the Digital Transformation Model in Practice for Smes: Toward Systematic Development of Digitalization. *International Journal of Information Systems and Project Management*. Vol. 8, No. 4.
- Kalakota R., Robinson M. (2009) *E-Business2.0: Roadmap for Success*. Addison-Wesley Professional, Halley Court, Jordan Hill, Oxford, OX2 8EJ, United Kingdom.
- Kas ir Digitālā transformācija? [tiešsaiste]. TechRadar [skatīts 2021. gada 2. novembrī]. Pieejams: <https://hitechglitz.com/latvia/kas-ir-digitala-transformacija-techradar/>
- Laudon K., Travel C. (2021) *E-commerce: Business, Technology and Society*, 16th Edition. New York University, Pearson

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

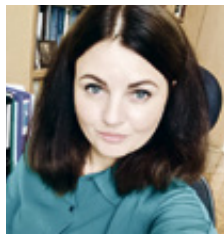
- Education Inc., 75 Arlington St., Suite 3000, Boston, MA 02116.
- LIAA (2019) Biznesa ABC: E-komerģija [tiešsaiste]: LIAA [skatīts 2019. gada 2. aprīlī].
Pieejams: <http://www.liaa.gov.lv/lv/biznesa-abc/e-komerģija>
- LIAA (2019a) Jack Snipe [tiešsaiste] LIAA [skatīts 2019. gada 4. aprīlī].
Pieejams: <http://inkubatori.magneticlatvia.lv/daugavpils/jack-snipe/>
- LIAA (2019b) Investīciju projektiem paredzētu nekustamo īpašumu datu bāze [tiešsaiste] LIAA [skatīts 2019. gada 3. aprīlī]. Pieejams: <http://www.liaa.gov.lv/lv/nekustamo-ipasumu-datu-baze>
- MADARA Cosmetics plāno izstrādāt aptuveni 50 jaunus dekoratīvās kosmētikas produktus (2020) [tiešsaiste]:
Dienas Bizness [skatīts 2020. gada 10. aprīlī]. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/madara-cosmetics-plano-izstradati-aptuveni-50-jaunus-dekorativas-kosmetikas-produktus-484732>
- Madara Cosmetics turpina izrāvienu (2018) [tiešsaiste]: Latvijas Mediji [skatīts 2019. gada 3. aprīlī].
Pieejams: <http://www.la.lv/madara-cosmetics-turpina-izravienu>
- MarMara Dolls – beautiful and unique dolls from heart to heart (2019) [tiešsaiste]: Etsy [skatīts 2019. gada 3. aprīlī].
Pieejams: https://www.etsy.com/shop/MarMaraDolls?ref=shop_sugg
- «Madara Cosmetics» produkcija šogad piegādāta uz 98 pasaules valstīm (2018) [tiešsaiste]: Aprīņķis.lv [skatīts 2020. gada 28. martā]. Pieejams: <http://www.aprinkis.lv/index.php/ekonomika/5359-madara-cosmetics-produkcija-sogad-piegadata-uz-98-pasaules-valstim>
- Meier A. (2021) Systematic Review of the Literature on SME Digitalization: Multi-sided Pressure on Existing SMEs. In: Schallmo D.R.A., Tidd J. (eds) Digitalization. Management for Professionals. Springer, Cham.
- North, K., Aramburu, N., & Lorenzo, O. J. (2019). Promoting Digitally Enabled Growth in SMEs: A Framework Proposal. Journal of Enterprise Information Management.
- Ordieres-Meré, J., Tomás Prieto R., Jesús R. (2020) Digitalization: An Opportunity for Contributing to Sustainability From Knowledge Creation. Sustainability 12, No. 4: 1460.
- Retail e-commerce sales worldwide from 2014 to 2023. (2020) [tiešsaiste]: STATISTA [skatīts 2020. gada 23. martā].
Pieejams: <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/>
- Rivza, B., Kruzmetra, M., Gudele, I., & Foris, D. (2019). Digitalization as an Essential Growth Factor Contributing in SME Development (experience of Latvia and Romania). Agronomy Research 17 (1), pp. 261–270.
- Samtani G., Healey M., Samtani S. (2009) B2B Integration: A Practical Guide to Collaborative E-commerce. London: Imperial College Press. eBook.
- Chaffey D. (2003) E-business and E-commerce Management. Pearson Education Limited. 649 p.
- Shalhoub, Z.K., Quasimi S.L. (2006) The Diffusions of E-commerce in Developing Countries. Edwar Elgar Publishing Ltd., Montpellier Parade, Cheltenham, Glos GL50 1UA, UK.
- Shaw M. (2006) Electronic Commerce and the Digital Economy, Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe. eBook.
- Taeihagh A. (2017) Crowdsourcing, Sharing Economies, and Development. Journal of Developing Societies, Volume 33, Issue 2, p. 191–222.
- Tassabehji R. (2003) Applying Ecommerce in Business. London, Sage Publications, eBook.
- Thrassou A., Uzunboylu N., Vrontis D., Christofi M. (2020) Digitalization of SMEs: A Review of Opportunities and Challenges. In: Thrassou A., Vrontis D., Weber Y., Shams S.M.R., Tsoukatos E. (eds) The Changing Role of SMEs in Global Business. Palgrave Studies in Cross-disciplinary Business Research, In Association with EuroMed Academy of Business. Palgrave Macmillan, Cham.
- Viswanathan, R., Telukdarie, A. (2021). A Systems Dynamics Approach to SME Digitalization, Procedia Computer Science, Volume 180, pp. 816–824.
- Westerlund, M. (2020). Digitalization, Internationalization and Scaling of Online SMEs. Technology Innovation Management Review. Volume 10, Issue 4, pp. 48 – 57.
- Zappalà G. (2006) Impact of E-commerce on Consumers and Small Firms, Salvatore. Aldershot, England: Ashgate, eBook.

2. MVU digitalizācija

MVU digitalizācija ilgtspējīgai attīstībai

3. Nodarbinātība

Nodarbinātības veicināšana Covid-19 pandēmijas kontekstā

Vera Hohlova,
Mg. iur.,
Ph. D. stud.,
pētniece

Covid-19 pandēmijas radītā krīze ir pārbaudījums sabiedrības un ekonomikas stiprumam un noturībai. Pēc sākotnējā šoka ekonomiskā aktivitāte ir atgriezies, ir notikusi pielāgošanās ierobežojumiem, daudziem darba dzīve ir nostabilizējusies, bet citiem – ne, ir dziļi iespaidoti kopējie nodarbinātības procesi. Rakstā tiek analizēta Covid-19 krīzes ietekme uz darba tirgu un pastāvošie izaicinājumi, izceltas krīzē visvairāk cietušās grupas, norādot, kur varētu būt nepieciešams dziļāks un ilgstošāks atbalsts.

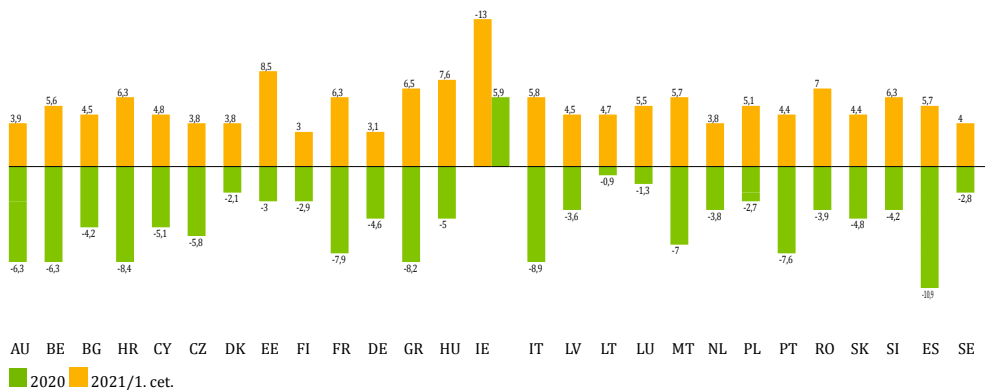
3.1. Pandēmijas izraisītā ekonomiskā krīze iedragā ilgtermiņa labklājību

Starptautiskā darba organizācija (*SDO, ILO – International Labour Organization*) ir paziņojusi, ka Covid-19 vīrusa pandēmija dziļi ietekmē darba pasauli, un ir apdraudēta ne tikai visas sabiedrības veselība, bet ekonomiskie un sociālie apstākļi iedragā arī miljonu ilgtermiņa iztiku un labklājību. Gan SDO, gan arī valstu valdībām, darbaņēmējiem un darba devējiem ir izšķirīga loma, nodrošinot uzņēmumu un darbavietu ilgtspējību (Covid-19 and the..., 2021).

Pasaules Banka (PB) prognozējusi pasaules ekonomikas palielinājumu 2021. gadā 5,6 %, kas ir spēcīgākais pēcrecesijas temps pēdējo 80 gadu laikā. Šī atveseļošanās ir nevienmērīga un atspoguļo strauju atspērienu dažās lielākajās ekonomikās. Daudzās jaunās tirgus ekonomikas valstīs un jaunattīstības valstīs gausās vakcinācijas šķēršļi apgrūtinājuši ekonomisko aktivitāti. Līdz 2022. gadam ienākumu zaudējumi uz vienu iedzīvotāju nav pilnībā novērsti aptuveni 2/3 jaunās tirgus ekonomikas valstu un jaunattīstības valstu. Globālās perspektīvas ir pakļautas ievērojamiem riskiem, tostarp papildu Covid-19 jaunu viļņu iespējamībai un finanšu stresam tas notiek augsta jaunās tirgus ekonomikas valstu un jaunattīstības valstu parāda līmeņa apstākļos. Politikas veidotājiem jālīdzsvaro atveseļošanās atbalsts ar cenu stabilitāti un fiskālo ilgtspējību, un jāturpina izaugsmi veicinošu reformu sekmēšana (World Bank Group, 2021). Vēl neaplēstus zaudējumus rada Krievijas pretdemokrātijas karš Ukrainā.

Covid-19 pandēmija Eiropas Savienības (ES) valstīs, eirozonu ir iedzinusi 2020. gadā reģistrētajā dziļākajā recesijā un sekmē nevienlīdzības palielināšanos, it īpaši starp reģioniem. Lai gan, pateicoties plašai un ātrai, drosmīgai un novatoriskai politiskai reakcijai uz krīzi, t. sk. kopējam instrumentam valstu atveseļošanas plānu finansēšanai (*Next Generation EU*), izaugsme atjaunojas, tomēr pandēmijas radīto brūču sadziedēšanai un panākumu gušanai zaļajā un digitālajā pārejā būtiskas ir vērienīgas reformas (OECD, 2021).

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

3.1. att. Eiropas Savienības valstu IKP pieaugums 2020. gadā, %.

Attēlā 3.1. redzams, ka Īrija izceļas kā vienīgā ES valsts ar 2020. gada IKP pieaugumu virs 0 jeb 5,9 %. To, vai Covid-19 pandēmija nav izraisījusi Īrijas ekonomikas krīzi, skaidro Īrijas ekonomikas ministrs Pašals Donohone, – «ievērojamais» IKP pieaugums ir eksporta palielināšanās rezultāts, turklāt vietējie ekonomisti parasti nekoncentrējas uz IKP kā Īrijas ekonomikas mērauklu, ņemot vērā tik daudzu lielu ASV uzņēmumu klātbūtni, kas izmanto valsti kā vārtus uz Eiropas tirgu. Modificētais iekšzemes pieprasījums, kas novērš dažādu aktivitāšu ietekmi uz vietējo ekonomiku, 2020. gadā saruka par 5,5%, mājsaimniecību patēriņš samazinājās par 9%, un tas ir divreiz vairāk nekā 2009. gadā notikušās globālās finanšu krīzes sliktākais rādītājs. Bet, lai gan 2020. gads bija izaicinājumu gads vietējam eksportam līdz ar pārtikas un dzērienu eksporta kritumu, farmācijas un IKT nozarēs tika reģistrēts ārkārtējs eksporta pieaugums, ko noteica imunoloģiskās zāles, ar Covid saistītie produkti un pāreja uz darbu mājās (Flanagan P., 2021).

Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (OECD, *The Organisation for Economic Co-operation and Development*) ziņo, ka pēc Covid-19 izraisītās vissmagākās lejupslīdes Eiropas ekonomika ir sākusi atkal augt, ko sekmējusi ES vadība un iestāžu ātra un spēcīga rīcība. Tomēr OECD norāda, ka ar atgriešanos pirmspandēmijas līmenī nepietiks. Krīze ir gan saasinājusi esošās nepilnības, piemēram, reģionālo nevienlīdzību, gan arī ir radījusi jaunas problēmas. Galvenā nozīme būs spēcīgai un ilgtspējīgai atveseļošanai, istenojot reformas, lai veicinātu izaugsmes potenciālu ar atbalstu makroekonomikas politikai, līdz atveseļošanās stingri nostiprināsies, un vienlaikus jāturpina spēcīgāki Eiropas ekonomikas arhitektūru. Jaunākie ES un eiropas ekonomikas apsekojumi brīdina par fiskālā un monetārā atbalsta pārtraukšanu priekšlaikus un aicina viest skaidrību par šo politiku turpmāko attīstību atkarībā no atveseļošanās progresa. *NGEU* atveseļošanas līdzekļi būtu ātri jāiegulda, lai veicinātu izaugsmi un nodarbinātību, atbalstītu pāreju uz zaļo un digitālo ekonomiku un samazinātu teritoriālo nevienlīdzību (Europe: continue to..., 2021).

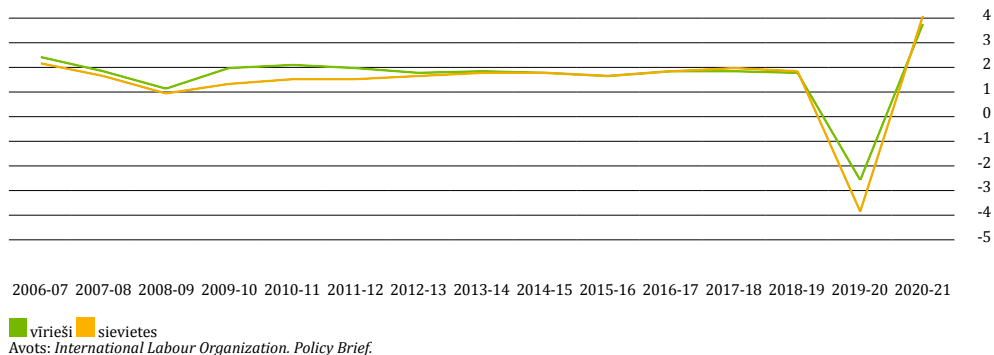
SDO Konvencija Nr. 122 un Eiropas Komisijas Ieteikums Nr. 169 paredz stabilu un visaptverošu sistēmu, lai veicinātu pilnīgu, produktīvu un brīvi izvēlētu nodarbinātību, kas nodrošinās iespēju atgūties no pašreizējās krīzes. SDO uzsver, ka ekonomikai un sabiedrībai ir nepieciešami steidzami palīdzības pasākumi, kā arī vidēja termiņa un ilgtermiņa pasākumi, lai izklātu no krīzes spēcīgāki un noturīgāki nekā iepriekš (ILO, 2021).

3. Nodarbinātība

Nodarbinātības veicināšana Covid-19 pandēmijas kontekstā

3.2. Covid-19 ietekme uz dzimumu līdztiesību globālajā un vietējā darba tirgū

SDO ir paudusi – lai krīzes apstākļos veicinātu darbavietu radīšanu un pienācīgu darbu, valstu nodarbinātības politikai jābūt iekļaujošai, ar ievērotu dzimumu līdztiesību, un jāietver gan tūlītēji, gan ilgtermiņa reaģēšanas un atveseļošanas pasākumi (ILO, 2021). SDO norāda, ka Covid-19 pandēmijas pārvarēšanas laikā darbu atgūs mazāk sievietes nekā vīrieši. Jaunais politikas kopsavilkums liecina, ka nesamērīgie darba un ienākumu zaudējumi, ko pandēmijas laikā cietušas sievietes, turpināsies arī tuvākajā nākotnē. Sievietes ir smagi cietušas, jo vairāk nekā vīrieši nodarbinātas vissmagāk skartās nozarēs, piemēram, izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumi, kā arī ar tiem saistītā ražošana. Saskaņā ar SDO datiem Covid-19 pandēmijas saasinātā sieviešu un vīriešu nevienlīdzība darba pasaulē tuvākajā nākotnē saglabāsies (Fewer women..., 2021).

3.2. att. Procentuālās izmaiņas nodarbinātībā pēc dzimuma, 2006.–2021. gadā un nodarbinātības līmenis 2021. gadā.

Covid-19 pandēmijas izraisītā ekonomiskā krīze novedusi pie bezprecedenta darba zaudēšanas visā pasaulē, tā no 2019. līdz 2020. gadam nodarbinātība samazinājās sievietēm par 4,2 % jeb 54 milj. darbavietu un vīriešiem par 3 % jeb 60 milj. darbavietu. Attēlā 3.2. redzams, ka gan sievietēm, gan vīriešiem nodarbinātības samazinājums minētajā laika posmā bijis izteiktāks nekā Lielās recesijas laikā pirms gadiem desmit. Daudz sieviešu pakalpojumu jomā un ražošanā strādā neformāli. Ierobežota piekļuve sociālajai aizsardzībai, vardarbības un uzņēmās pieaugums arī ir apgrūtinājis sieviešu darba saglabāšanu salīdzinājumā ar vīriešiem.

SDO prognozes liecina, ka pasaulē 2021. gadā sieviešu nodarbinātība pieaug par 3,3 % salīdzinājumā ar 2020. gada līmeni jeb par 41 milj. darbavietu, savukārt vīriešu nodarbinātība tiek prognozēta par 3 % jeb par 59 milj. darbavietu lielāka. Lai gan prognozētais sieviešu nodarbinātības pieauguma temps 2021. gadā pārsniedz vīriešu nodarbinātības pieauguma tempu, tas tomēr nav pietiekams, lai sievietes atgrieztos pirmspandēmijas nodarbinātības līmenī, jo 2020. gadā sievietes piedzīvoja lielāku nodarbinātības samazināšanos (-4,2 %). Ir prognozēts, ka pasaulē 2021. gadā nodarbināto sieviešu skaits ir par 13 milj. mazāks nekā 2019. gadā, savukārt nodarbināto vīriešu skaits – aptuveni tāds pats kā 2019. gadā, attiecīgi 2021. gadā nodarbināti 1270 milj. sieviešu un 2019 milj. vīriešu. Tikai 43,2 % no pasaules darbspējīgā vecuma sievietēm 2021. gadā ir nodarbinātas salīdzinājumā ar 68,6 % darbspējīgā vecuma

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

vīriešu jeb 2021. gadā sievietēm ir par 25,4 % mazāka iespēja strādāt nekā vīriešiem (ILO Policy Brief, 2021).

Atzīmējot Pekinas Rīcības platformas 25. gadadienu, 2020. gads bija paredzēts kā novatorisks dzimumu līdztiesības jomā. Tā vietā, izplatoties Covid-19 pandēmijai, aug risks, ka pat pēdējās desmitgadēs gūtie pieticīgie ieguvumi zūd. Pandēmija padziļina jau pastāvošo nevienlīdzību, atklājot sociālo, politisko un ekonomisko sistēmu ievainojamību, kas savukārt pastiprina pandēmijas ietekmi. Visās jomās, sākot no veselības aizsardzības līdz ekonomikai un sociālajai drošībai, Covid-19 ietekme uz sievietēm un meitenēm pastiprinās tikai viņu dzimuma dēļ (United Nation, 2020).

Lai noskaidrotu Covid-19 pandēmijas ietekmi uz bezdarba līmeni Latvijā, ir veikts pētījums, aptaujājot Latvijas bezdarbniekus. Aptauju veica pētījumu centrs SKDS¹. Cita starpā visi 216 respondenti atbildēja uz jautājumu, vai Covid-19 pandēmija ir ietekmējusi viņu prasības par darba samaksu. Lielākā daļa respondentu (39,4 %) pauda nostāju, ka viņi plāno atrast darbu ar līdzvērtīgu darba samaksu; 14,8 % – ir gatavi strādāt arī par mazāku darba samaksu; 15,7 % – ir mērķēti atrast darbu ar augstāku darba samaksu; bet 30,1 % – neplāno stāties darba attiecībās, līdz ar to ir pietiekams pamats uzskatīt, ka šie bezdarbnieki kļūst par ilgstošajiem bezdarbniekiem.

Satraucošākais faktors ir diezgan liels bezdarbnieku skaits, kuri vispār neplāno stāties darba attiecībās.

3.1. tabula. Sieviešu un vīriešu atbilžu uz jautājumu «Vai Covid-19 pandēmija ir ietekmējusi Jūsu darba samaksas prasības?» sadalījums

		Vai Covid-19 pandēmija ir ietekmējusi Jūsu prasības par darba samaksu?				Kopā	
		Jā, plānoju atrast labāk atalgotu darbu	Jā, esmu ar mieru saņemt arī mazāku darba samaksu	Nē, plānoju atrast darbu ar līdzvērtīgu darba samaksu	Neplānoju stāties darba attiecībās		
Dzimums	Vīrietis	% attiecīgajā dzimumā	13,6%	20,3%	42,4%	23,7%	100,0%
		% Vai Covid-19 pandēmija ir ietekmējusi Jūsu prasības par darba samaksu?	23,5%	37,5%	29,4%	21,5%	27,3%
		% no kopējā	3,7%	5,6%	11,6%	6,5%	27,3%
Sieviete		% attiecīgajā dzimumā	16,6%	12,7%	38,2%	32,5%	100,0%
		% Vai Covid-19 pandēmija ir ietekmējusi Jūsu prasības par darba samaksu?	76,5%	62,5%	70,6%	78,5%	72,7%
		% no kopējā	12,0%	9,3%	27,8%	23,6%	72,7%
Kopā		% attiecīgajā dzimumā	15,7%	14,8%	39,4%	30,1%	100,0%
		% Vai Covid-19 pandēmija ir ietekmējusi Jūsu prasības par darba samaksu?	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% no kopēja	15,7%	14,8%	39,4%	30,1%	100,0%

¹ SKDS kopš 2000. gada ir pārstāvēts ESOMAR (European Society for Opinion and Market Research) un darbībā ievēro šīs organizācijas noteiktos ētiskus un metodoloģiskos standartus; no 2014. gada SKDS ir pārstāvēts WIN pētniecisko sabiedrību tīklā (SKDS, 2020).

3. Nodarbinātība

Nodarbinātības veicināšana Covid-19 pandēmijas kontekstā

Detalizētākas informācijas iegūšanai veicu krostabulācijas analīzi, salīdzinot vīriešu un sieviešu nostāju darba samaksas jautājumā (skat. 3.1. tab.). Covid-19 pandēmija ir ietekmējusi 33,9 % vīriešu, no tiem 13,6 % vēlas atrast labāk atalgotu darbu, 20,3 % piekrīt strādāt arī zemāk atalgotu darbu nekā līdz Covid-19 pandēmijai. Savukārt pandēmijas ietekmēto 29,3 % aptaujāto sieviešu nostāja darba samaksas jautājumā ir: 16,6 % ir mērķētas atrast labāk atalgotu darbu; 12,7 % – piekrīt strādāt arī par zemāku darba algu. Bet 42,4 % vīriešu un 38,2 % sieviešu vēlas gūt zaudētajam darbam līdzvērtīgu darba samaksu, savukārt 23,7% vīriešu un 32,5 % sieviešu vispār neplāno stāties darba attiecībās.

3.3. Covid-19 ietekme uz ilgstošā bezdarba līmeni

Pētījumā identificētie, kā redzams 3.1. tabulā, 30,1 % bezdarbnieku, kuri neplāno stāties darba attiecībās, var tikt pamatoti uzskatīti par jau esošajiem ilgstošajiem bezdarbniekiem vai arī par tādiem bezdarbniekiem, kas nākotnē kļūs par ilgstošajiem bezdarbniekiem.

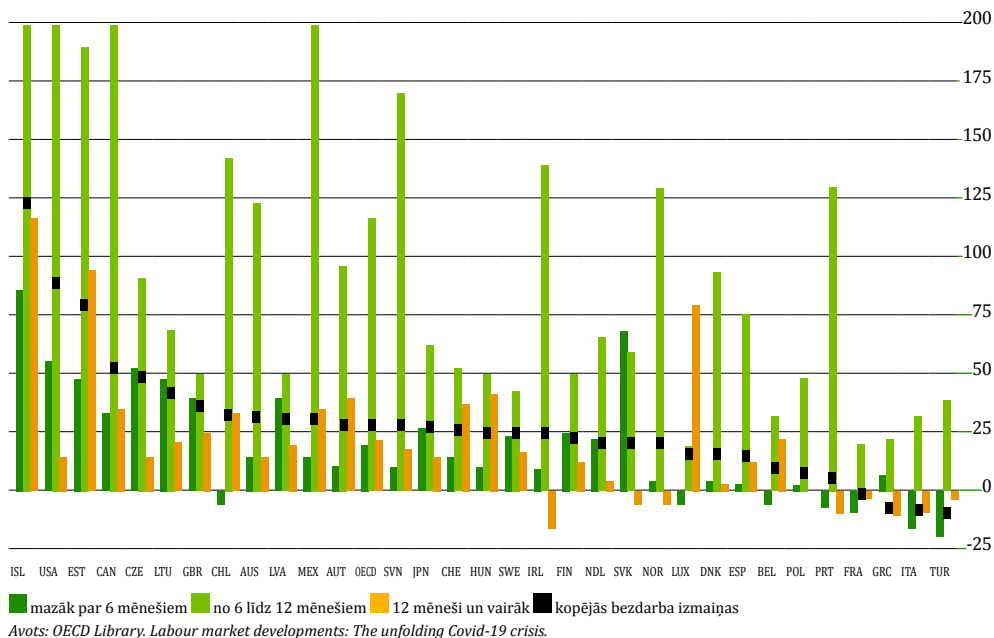
Ilgtermiņa bezdarbs (kad cilvēks ir bez darba ilgāk par 12 mēnešiem) var radīt nopietnas negatīvas sekas indivīdam, sabiedrībai un ekonomikai. Cilvēkiem, kuri ilgstoši ir bez darba, arvien grūtāk ir to atrast. Viņiem nākas saskarties arī ar mazākiem darba ieņēmumiem un ierobežotām karjeras perspektīvām. Darba ņēmēju cilvēkkapitāls (faktiskais vai darba devēja uzvertais) ilgstoša bezdarba laikā var pasliktināties vai novecot. Turklāt darba meklēšanai veltītais laiks un gribasspēks parasti samazinās, un varbūtība iziet no bezdarba ievērojami sarūk līdz ar bezdarba ilgumu. Laika gaitā ilgstošie bezdarbnieki pamet darba tirgu, arī tāpēc, ka aiziet pensijā vai kļūst par dalībniekiem programmās personām ar ierobežotām iespējām. Valsts līmenī augsts ilgtermiņa bezdarba īpatsvars apdraud vispārējos nodarbinātības politikas mērķus, pazemina iespēju nodrošināt atbilstīgus darbus atbilstīgām personām un ierobežo profesionālo un ģeogrāfisko mobilitāti (Bejaković, Mrnjavac 2018).

Ilgtermiņa bezdarba cēlopi ir strukturālais bezdarbs un cikliskais bezdarbs. Recesija izraisa masveida cikliskā bezdarba pieaugumu. Tie, kas nevar atrast darbu, kļūst par ilgstošajiem bezdarbniekiem, un, esot bez darba ilgi, viņu prasmes noveco. Tas veicina strukturālo bezdarbu. Šiem cilvēkiem ir mazāk naudas, ko tērēt, kā rezultātā samazinās patērētāju pieprasījums. Arī tas palēnina ekonomikas izaugsmi, izraisot cikliskāku bezdarbu (Amadeo, 2021).

Covid-19 krīze var vēl vairāk palielināt ilgstošo bezdarbu. Pandēmija un tās radītās māsēdes ir izraisījušas strauju aktivitātes samazināšanos, ierobežojušas nodarbinātību un palielinājušas bezdarbu, it īpaši mazkvalificētiem darbiniekiem, kuri nevar strādāt no mājām. Neskatoties uz valdību visaptverošajām atbalsta programmām, bezdarba līmenis Eiropā pieaudzis no 6,3 % 2019. gadā līdz 7,5 % 2020. gada trešajā ceturksnī. Lai arī notiek pakāpeniska atveseļošanās, Covid-19 pandēmijas sekas ir ilgtermiņā palielināts bezdarbnieku skaits darba tirgus histerēzes dēļ. Ilgtermiņa bezdarbnieku samazināšanas politika palīdz ierobežot Covid-19 krīzes radīto ietekmi darba tirgū un ekonomikā kopumā.

OECD norāda, ka liels skaits darba ņēmēju strādā saīsinātu darba laiku vai ir atlaisti uz noteiktu periodu, darba tirgus joprojām ir neaizsargāts pret strauju ilgstoša bezdarba pieaugumu. Pastāv risks, ka radīsies plaša starp tiem, kuri ir turpinājuši strādāt, un tiem, kuri ir cietuši darba un ienākumu zaudējumu. Vienlaikus var palielināties plaša starp tiem, kuri ir izturējuši krīzi, strādājot saīsinātu darba laiku vai izturot īsu pagaidu atlaišanu, un tiem, kuri ir palikuši bez darba, izsmēlušī tiesības uz pabalstiem un riskē ar ilgtermiņa sekām. Tā 2020. gada beigās vismaz sešus mēnešus bez darba bija par 60 % vairāk cilvēku nekā pirms krīzes, un 2021. gada pirmajos mēnešos šie skaitļi joprojām pieaug.

Nodaļa II
Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

3.3. att. Bezdarba ilgums. Procentuālās izmaiņas (2019. gada 4. ceturksnis – 2020. gada 4. ceturksnis).

Parasti ilgstošo bezdarbnieku īpatsvars tiek lēsts atbilstīgi deficijai, ka tie ir bezdarbnieki 12 mēnešus vai ilgāk, tāpēc ilgtermiņa bezdarba līmenis sāk pieaugt tikai gadu pēc bezdarba pieauguma sākuma. Saskaņā ar šo definīciju un starpvalstu datu pieejamības nobīdi Covid-19 krīzes sākumā atlaistie bezdarbnieki jaunākajos pieejamajos datos vēl nav iekļauti ilgtermiņa bezdarbnieku skaitā. Bet, pieaugot to skaitam, kuri bez darba ir no 6 līdz 12 mēnešiem, un strauji nepalielinoties brīvo darbvietu daudzumam, iespējams prognozēt ilgtermiņa bezdarba līmeņa drīzu pieaugumu.

Latvijā 2021. gada marta beigās Nodarbinātības valsts aģentūras (NVA) uzskaitē bija 19520 ilgstošie bezdarbnieki, kas ir 26,3 % no kopējā reģistrēto bezdarbnieku skaita. Ilgstošo bezdarbnieku kopskaitā – 54,5 % personas vecumā 50 gadi un vairāk; 24,0 % – cilvēki ar invaliditāti; 2,3 % – jaunieši (15–24 gadi) (NVA, 2021). Jāņem vērā, ka liela daļa ilgstošo bezdarbnieku neregistrējas NVA, jo pabalsta saņemšanas laiks ir beidzies, kā arī NVA prasības aktīvi iesaistīties darba meklēšanā daudziem šķiet aprūtinošas.

Pētījumā iesaistītajiem SKDS aptaujātajiem bezdarbniekiem tika uzdoti divi jautājumi ar mērķi noskaidrot, vai viņi plāno sadarboties ar NVA². Uz jautājumu, vai bezdarbnieki plāno sadarboties ar NVA, lai atrastu darbu, 20,4 % atbildēja, ka plāno aktīvi sadarboties ar NVA; 13,4 % norādīja, ka ir spiesti sadarboties, lai saglabātu reģistrētā bezdarbnieka statusu un saņemtu bezdarbnieka pabalstu; 43,1 % – ar NVA sadarboties nolūkā atrast darbu neplāno, jo

² Saskaņā ar Latvijas Republikas (LR) Bezdarbnieku un atbalsta meklētāju likumu NVA īsteno valsts politiku bezdarba samazināšanas, bezdarbnieku, darba meklētāju un bezdarba riskam pakļauto personu atbalstam. NVA ne tikai reģistrē un uzskaita bezdarbniekus un darba meklētājus, bet arī organizē bezdarbnieku un darba devēju dialogu, lai samazinātu bezdarbu, kā arī organizē vai īsteno aktīvos nodarbinātības pasākumus un preventīvos bezdarba samazināšanas pasākumus (LR Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums, 2002).

3. Nodarbinātība

Nodarbinātības veicināšana Covid-19 pandēmijas kontekstā

vēlas atrast darbu paša spēkiem vai ar draugu un radnieku palīdzību; 23,1 % – neplāno sadarboties ar NVA, jo nav nodoma stāties darba attiecībās. Saskaņā ar NVA statistikas datiem par reģistrētajiem ilgstošajiem bezdarbniekiem vairāk nekā puse reģistrēto bezdarbnieku ir pirmspensijas vecumā.

3.4. Covid-19 ietekme uz gados vecākiem bezdarbniekiem un darbiniekiem

Daudzas ES dalībvalstis palielina gadu sliekšni, no kura iedzīvotājiem iespējams saņemt valsts pensiju, ar mērķi ilgāk noturēt gados vecākus cilvēkus darba tirgū, vienlaikus palēninot valsts pensiju kopējā finansiālā sloga pieaugumu. Tas daļēji kompensē iedzīvotāju novecošanas ietekmi, uzlabo vecāka gadagājuma cilvēku finansiālo labklājību (Eurostat, 2020).

Gados vecāki darbinieki ir starp tām cilvēku grupām, kurus apdraud koronavīrusa pandēmijas izraisītā ekonomiskā satricinājuma sekas, ietekmēta tiek nodarbinātība un ienākumi. Darba zaudēšanai vai algas pazeminājumam īsi pirms pensionēšanās ir negatīva ietekme uz pensijas resursiem. Personas, visticamāk, nevarēs uzkrāt kā iecerēts, un var būt spiestas sākt izmantot uzkrājumus ātrāk nekā plānots. Pašreizējā Covid-19 krīze grūtības varētu sagādāt tiem, kuru pensiju uzkrājumi tiek turēti akcijās un kuru pensijas uzkrājumu vērtība būs pazeminājusies pēc aktīvu cenu krituma. Turklāt, kā zināms, darba zaudēšana un piespiedu pensionēšanās negatīvi ietekmē veselību (Institute for Fiscal Studies, 2020).

Darba likumi lielā mērā pasargā darbiniekus no atlaišanas vecuma dēļ, taču tiek pastāvīgi novērots, ka vecuma diskriminācija neļauj gados vecākiem cilvēkiem iegūt jaunu darbu. Vecuma diskriminācija darbavietā var samazināt paveikamo darbinieku iespējas un apmierinātību ar darbu, sociālās aizsardzības ilgtspēju organizācijās. Ilgstošais bezdarbs visaugstākais ir gados vecāku darbaņēmēju grupā galvenokārt tāpēc, ka darba devēju vidū šāds darbaspēks nav pieprasīts (Lössbroek, Lancee, van der Lippe, Schippers, 2020), un nereti tam ir objektīvi iemesli, īpaši saistībā ar prasmēm. Tāpēc gados vecākiem darbaņēmējiem, lai atgrieztos un noturētos darba tirgū Covid-19 krīzes laikā un pēc tās, ir jārēķinās ar 5 galvenajiem izaicinājumiem un jāgatavojas tiem.

1. Prasmju nepilnības – gados vecāki cilvēki atzīst, ka tiem trūkst prasmes atrast darbu un pieteikties tam, kā arī digitālo prasmju trūkumu.

2. Jaunu prasmju attīstīšana, lai pārietu darbā uz citām nozarēm – tas īpaši skar gados vecākus darbiniekus pret Covid-19 ekonomisko ietekmi neaizsargātākajās nozarēs, piemēram, tūrisma un viesmīlības pakalpojumi. Pandēmijā daudzas nozares var neizdzīvot vai nebūt tik pieprasītas, un gados vecākiem darbiniekiem arī jāgatavojas pārejai uz jaunām profesijām, lai gan tas ir liels izaicinājums.

3. Elastīga režīma darba atrašana – daudziem gados vecākiem darbiniekiem ir aktuāli strādāt elastīga režīma darbu, apvienot darbu ar rūpēm par sevi (veselības aprūpi, sociālo dzīvi).

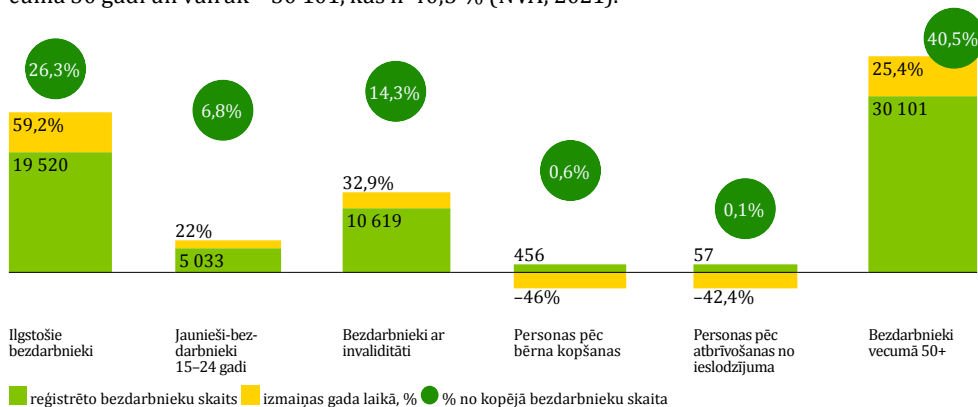
4. Stereotipi – gados vecākiem cilvēkiem ir radušies stereotipi, ka, pirmkārt, darba devējs nevēlēsies dibināt darba attiecības lielāka vīrusa inficēšanās riska un kaitējuma dēļ vecāka gadagājuma cilvēku veselībai; un, otrkārt, ka gados vecāki darbinieki pārkvalifikācijas nepieciešamības situācijā ir daudz mazāk spējīgi apmācībai salīdzinājumā ar vidēja vai jaunāka gadagājuma darbiniekiem.

5. Pārlicība un nevēlēšanās – šis apstāklis rodas stereotipu rezultātā. Daudzi gados vecāki cilvēki pat nemēģina un nevēlas meklēt darbu, jo uzskata, ka tie vairs darba tirgū nav derīgi un sabiedrībai vajadzīgi, līdz ar to darbu atrast nav iespējams.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Šīs problēmas ir jārisina, lai gados vecāki cilvēki varētu atgriezties darba tirgū Covid-19 apstākļos un pēc pandēmijas (Learning and Work Institute, 2020).

Latvijā 2021. gada marta beigās lielāko reģistrēto bezdarbnieku skaitu viedoja cilvēki vecumā 50 gadi un vairāk – 30 101, kas ir 40,5 % (NVA, 2021).

Avots: Nodarbinātības valsts aģentūra. Pārskats par bezdarba situāciju valstī (marts).

3.4. att. Mērķgrupu bezdarbnieki 2021. gada marta beigās.

Jau pirms Covid-19 pandēmijas prasmju pilnveidei un mūžizglītībai bija aizvien augošs izaicinājums apmierināt strauji mainīgā darba tirgus pieprasījumu. Globālās tendences, tostarp jauno tehnoloģiju attīstības jomā, gan izraisa darbavietu zaudēšanu, gan rada jaunas iespējas.

Secinājumi

- Covid-19 pandēmija ir pastiprinājusi esošos izaicinājumus izglītības un darba pasaulē, ir pasteidzinājusi nepieciešamību apgūt jaunas prasmes un uzlabot līdzšinējās, pārkvalificēties, lai pielāgotos «jaunajam normālajam» stāvoklim. Tāpēc visā pasaulē ir steidzami nepieciešama kvalitatīva apmācība, lai atbalstītu ekonomikas atveseļošanos. Bez sanācīgas pastāv risks atstāt aiz sevis esošo un nākamo darbinieku «Covid-19 paaudzi» ar zemāku līmeni.
- Lai novērstu pandēmijas krīzes radītās problēmas nākotnē, valdībām ir izšķirīga atbildība prasmju pilnveides apmācību nodrošināšanā darbavietās, kā arī prasmju pilnveides un mūžizglītības sistēmu efektivitātes uzlabošanā.
- Efektīva prasmju attīstības sistēma ir atkarīga no ciešas valdības, sociālo partneru, privāto un valsts izglītības/apmācības nodrošinātāju sadarbības un pasākumu koordinācijas. Īpaša uzmanība pievēršama darba devēju iesaistīšanai jaunu apmācības programmu ieviešanā un īstenošanā, mācību programmu atjaunināšanai un esošo programmu pieejamībai, lai adaptētu darba vidē balstītas (DVB) mācību programmas darba tirgus vajadzībām (The European Training Foundation, 2021).

3. Nodarbinātība

Nodarbinātības veicināšana Covid-19 pandēmijas kontekstā

Ieteikumi

- Jāīsteno dzimumu līdztiesība darba tirgū un sieviešu līdzdalības/īpatsvara darbaspēkā paaugstinšana. Jāizstrādā specializēti atbalsta pasākumi sievietēm, valdībai sadarbojoties ar sociālajiem partneriem, valsts un privātajiem izglītības vai apmācības nodrošinātājiem, kā arī uzņēmējiem.
- Jāpiesaista finansējums tieši gados vecāku cilvēku apmācības programmām, lielāko uzsvāru liekot uz digitālo prasmju apmācību un pilnveidi.
- Jāpaplašina atbalsta pasākumi darbiniekiem un darba devējiem, kas motivētu gados vecākus darbiniekus noturēties darba tirgū vai uzsākt darba attiecības, jo īpaši to attiecinot uz gados vecākām sievietēm, kurām ir ievērojams potenciāls palielināt savu nodarbinātību.
- Jāattīsta preventīvie pasākumi, kā arī tie jāpilnveido, lai samazinātu pirmspensijas vecuma cilvēku bezdarba līmeni.
- Pastiprināta uzmanība jāpievērš tiem bezdarbniekiem, kuri kļuvuši vai kuriem ir risks kļūt par ilgstošajiem bezdarbniekiem, t. sk. saglabājot un iespēju robežās pilnveidojot bezdarbnieku darba prasmes atbilstīgi darba tirgus prasībām.

Izmantotā literatūra un avoti

- Amadeo, K. (2021, March) What Is Long-Term Unemployment? Pieejams: <https://www.thebalance.com/long-term-unemployment-what-it-is-causes-and-effects-3305518> (skatīts 2021. gada 10. martā).
- Bejaković, P., Mrnjavac, Ž. (2019, February). The danger of long-term unemployment and measures for its reduction: the case of Croatia*. Economic Research-Ekonomska Istraživanja. 2018, 31 (1) 1837–1850. DOI: 10.1080/1331677X.2018.1521295.
- Eurostat (2020). Ageing Europe – statistics on working and moving into retirement. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Ageing_Europe_-_statistics_on_working_and_moving_into_retirement (skatīts 2021. gada 5. oktobrī).
- Eurostat. (2021). Labour market in the light of the Covid-19 pandemic – quarterly statistics. Pieejams: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Labour_market_in_the_light_of_the_COVID_19_pandemic_-_quarterly_statistics (skatīts 2021. gada 5. novembrī).
- Flanagan P. (2021. gada 5. marts) Bloomberg. Irish Economy Defies Pandemic to Grow in 2020. Pieejams: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-03-05/irish-economy-defies-pandemic-to-grow-in-2020> (skatīts 2021. gada 16. oktobrī).
- Institute for Fiscal Studies. (2020) The coronavirus pandemic and older workers (September, 2020). Pieejams: <https://ifs.org.uk/uploads/BN305-The-coronavirus-pandemic-and-older-workers.pdf> (skatīts 2021. gada 14. oktobrī).
- International Labour Organization (2021). Addendum to the General Survey: Promoting employment and decent work in a changing landscape. International Labour Conference 109th Session, 2021. Pieejams: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_775883.pdf (skatīts 2021. gada 17. novembrī).
- International Labour Organization. (2021). Covid-19 and the world of work. Pieejams: <https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/lang-en/index.htm> (skatīts 2021. gada 16. oktobrī).
- International Labour Organization (2021). Fewer women than men will regain employment during the Covid-19 recovery says ILO. July 2021. Pieejams: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_813449/lang-en/index.htm (skatīts 2021. gada 8. oktobrī).
- International Labour Organization (2021). Policy Brief. Building Forward Fairer: Women's rights to work and at work at the core of the Covid-19 recovery. July, 2021. Pieejams: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_814499.pdf (skatīts 2021. gada 29. septembrī).
- International Money Fund (2021). Real GDP growth. Annual percent change. Pieejams: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WE0/EU/EURO/EUQ/IDN (skatīts 2021. gada 15. oktobrī).
- Jelle Lössbroek J., Lancee B., van der Lippe T., Schippers J. (2020, September) Age Discrimination in Hiring Decisions: A Factorial Survey among Managers in Nine European Countries. Pieejams: <https://academic.oup.com/esr/article/37/1/49/5900768> (skatīts 2021. gada 10. novembrī).
- Latvijas Republikas likums «Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums». Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=62539> (skatīts 2021. gada 3. oktobrī).
- Learning and Work Institute (2020). A mid-life employment crisis. Pieejams: <https://ageing-better.org.uk/sites/default/files/2020-08/Tackling-worklessness-among-over-50s-after-covid-report.pdf> (skatīts 2021. gada 11. novembrī).

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

- Miyamoto H., Suphaphiphat N. (2021, April). Mitigating Long-term Unemployment in Europe. Pieejams: <https://sciendo.com/pdf/10.2478/izajolp-2021-0003> (skatīts 2021. gada 5. novembrī).
- Nodarbinātības valsts aģentūra (2021). Pārskats par bezdarba situāciju valstī (marts). 2021. gada 28. aprīlis. Pieejams: <https://www.nva.gov.lv/lv/media/11702/download> (skatīts 2021. gada 5. novembrī).
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2021). Economic Surveys of the European Union and the Euro Area (September 2021). Pieejams: <https://www.oecd.org/economy/euro-area-and-european-union-economic-snapshot/> (skatīts 2021. gada 10. oktobrī).
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2021). Europe: continue to support recovery and improve future resilience with reforms to economic architecture, says OECD. Pieejams: <https://www.oecd.org/newsroom/europe-continue-to-support-recovery-and-improve-future-resilience-with-reforms-to-economic-architecture-says-oecd.htm> (skatīts 2021. gada 5. oktobrī).
- SKDS. (2020, November). About us. Pieejams: <https://www.skds.lv/about-us> (skatīts 2021. gada 9. septembrī).
- The European Training Foundation (2021). Skilling, upskilling and reskilling of employees, apprentices & interns during the Covid-19 pandemic. Findings from a global survey of enterprises. Pieejams: https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2021-06/skilling_of_employees_during_covid.pdf (skatīts 2021. gada 14. novembrī).
- The World Bank. GDP growth (annual %) – European Union. Pieejams: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=EU> (skatīts 2021. gada 15. oktobrī).
- United Nation. (2020). Policy Brief. The Impact of Covid-19 on Women. 9 april 2020. Pieejams: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2020/Policy-brief-The-impact-of-COVID-19-on-women-en.pdf> (skatīts 2021. gada 5. septembrī).
- World Bank Group (2021). Global Economic Prospects. June 2021. Pieejams: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/35647/9781464816659.pdf> (skatīts 2021. gada 19. oktobrī).

3. Nodarbinātība

Nodarbinātības veicināšana Covid-19 pandēmijas kontekstā

4. Bioekonomika un aprites ekonomika

4. Bioekonomika un aprites ekonomika

Bioekonomika un aprites ekonomika kā strukturālās pārkārtošanās segmenti tautsaimniecības ekosistēmā

Bioekonomika un aprites ekonomika kā strukturālās pārkārtošanās segmenti tautsaimniecības ekosistēmā

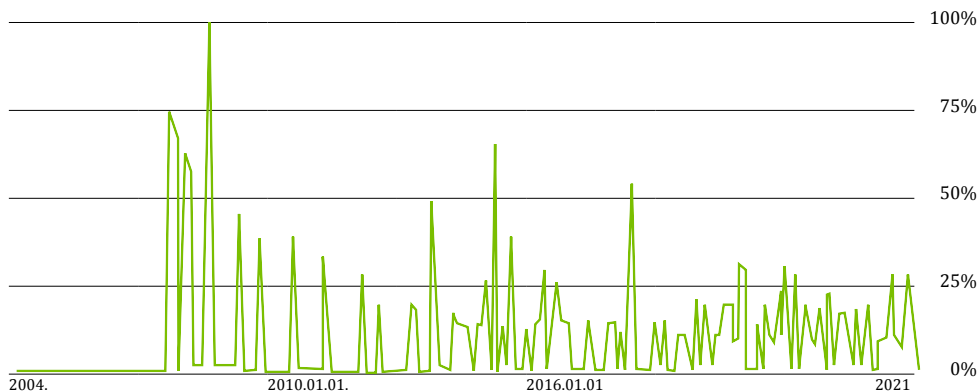
Lilita Ābele,
Mg. sc. env.,
Liepājas Universitātes
Aprites ekonomikas
centra vadītāja

4.1. Bioekonomika un aprites ekonomika zem zaļās ekonomikas «lietussarga»

Termini «bioekonomika» (*BE, bioeconomy*) un «aprites ekonomika» (*CE, circular economy*) ir savstarpēji saistīti zem zaļās ekonomikas (*GE, green economy*) «lietussarga» kopīga mērķa īstenošanai – veicināt ilgtspējīgu attīstību (D'Amanto et al., 2017). GE koncepcija pirmo reizi tika minēta trīs slaveno vides ekonomikas pārstāvju, *D. W. Pearce, A. Markandy un E. Barbier*, 1989. gada ziņojumā Lielbritānijas valdībai (Pearce et al., 1989), konstatējot, ka ekonomikai un videi ir savstarpēji atkarīgas koncepcijas. Apvienoto Nāciju Organizācijas Vides programma (2011) definē GE kā tādu, kas «uzlabo cilvēku labklājību un sociālo taisnīgumu, vienlaikus ievērojami samazinot vides riskus un ekoloģiskās nepilnības». Tās mērķis ir ieviest ekonomiskos modeļus, kas var radīt peļņu un vienlaikus ļauj izvairīties no kaitējuma videi, ar ekoinovācijām uzlabojot resursu un atkritumu apsaimniekošanu, izejvielu atkārtotu izmantošanu un pāreju uz ilgtspējīgu patēriņu un ražošanu.

Tiek uzskatīts, ka BE konceptu 1971. gadā ieviesa ekonomists *Georgescu-Roegen*, bet saskaņā ar *McCormick un Kautto* (2013) teikto, BE pamatā ir efektīvāka resursu izmantošana, samazināta atkarība no neatjaunīgiem resursiem, klimata pārmaiņu mazināšana, nodrošinātība ar pārtiku, pateicoties atjaunīgo resursu izmantošanai rūpniecības vajadzībām, kā arī konkurētspējas un nodarbinātības palielināšana. Attēlā 4.1. redzams, ka interese par BE pēdējo gadu laikā samazinās, tomēr savu nozīmi tā nezaudē.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

4.1. att. Interese par bioekonomiku pasaulē no 2004. līdz 2021. gadam¹.

Avots: <https://trends.google.com/trends/explore?date=all&geo=US&q=bioeconomy>

BE galvenie virzieni Latvijā ir iezīmēti dokumentā «Latvijas Bioekonomikas stratēģija 2030» (LIBRA): investīcijas pētniecībā, inovācijās un prasmēs; ciešāka saikne starp dažādām rīcībpolitikām un ieinteresēto pušu iesaistīšana; tirgu un konkurētspējas pilnveidošana; ilgtspējīgas, efektīvas un *GE* stimulēšana². LIBRA mērķi ir īstenojami trīs galvenajās jomās: nodarbinātības veicināšana un saglabāšana, *BE* produktu pievienotās vērtības palielināšana, *BE* eksporta produkcijas vērtības palielināšana. *BE* mērķu sasniegšanā būtiska loma ir digitalizācijai un digitālo prasmju uzlabošanai Latvijā, kā arī tās sasaiste ar *CE*.

CE saknes. Jau no 1960. gadiem vides ekonomisti uzskatīja, ka ekonomika ir jāuztver kā apļveida sistēma (Boulding, 1966). Vairāki autori ir vienprātīgi, ka Pērss un Tērnērs 1990. gadā ieviesa *CE* terminu, kas izriet no vēlmes aizstāt dominējošo, tradicionālo, lineāro ekonomisko modeli ar aprites ekonomikas modeli, kura galvenais mērķis ir iespējami ilgāk saglabāt produktu, materiālu un resursu vērtību ekonomikā, samazināt atkritumu un resursu patēriņu līdz minimumam. Pavisam neseno *CE* termina definējumā tika piedāvāta pieeja, kas plašāk uzsver «produktu, sastāvdaļu un materiālu atkārtotu izmantošanu, atkārtotu ražošanu, atjaunošanu, remontu, kaskādi un modernizāciju» (Korhonen, Nuur, Feldmann un Birkie, 2018). Šajā ziņā *CE* balstās uz saistītām pieejām, sākot ar «No šūpuļa līdz šūpulim» (Braungart & McDonough, 2002), biomimikriju (Benyus, 2002), līdz pat 2019. gadam, kad Eiropas Komisija (EK) nāk klajā ar paziņojumu par «Eiropas zaļo kursu» un Jauno aprites ekonomikas rīcības plānu (2020).

EK priekšsēdētājas pirmais vietnieks par jauno aprites ekonomikas rīcības plānu (Franss Timmermans, 2020): «Lai līdz 2050. gadam sasniegtu klimatneitralitāti, saglabātu mūsu dabisko vidi un stiprinātu ekonomisko konkurētspēju, ir vajadzīga pilnīga aprites ekonomika. Šobrīd mūsu ekonomika joprojām lielākoties ir lineāra, un tikai 12 % otrreizējo materiālu un resursu tiek atgriezti ekonomikā. Daudzi ražojumi pārāk ātri saplīst, tos nav viegli izmantot atkārtoti, salabot vai pārstrādāt, daudzi paredzēti tikai vienreizējai lietošanai. Tā ir joma, kurā gan uzņēmumi, gan patērētāji var panākt milzu uzlabojumus.»

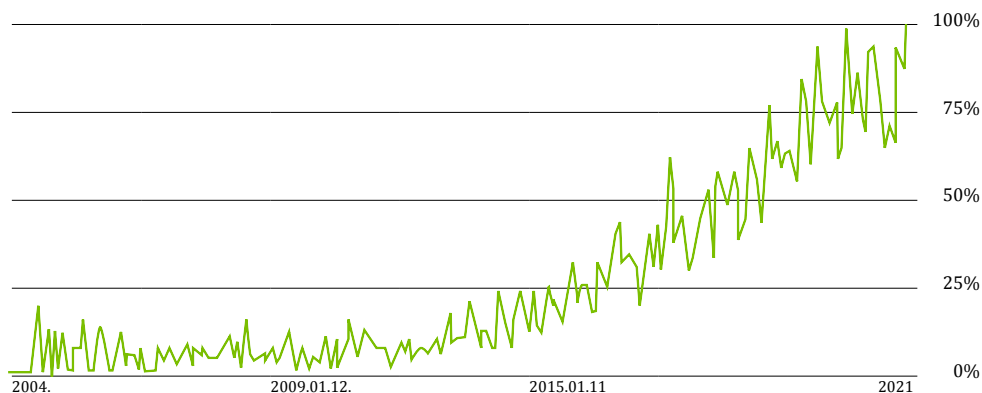
CE popularitātes pieaugums redzams pēc meklējumu skaita pieauguma.

¹ Avots: <https://trends.google.com/trends/explore?date=all&geo=US&q=bioeconomy>

² Informatīvais ziņojums Latvijas Bioekonomikas stratēģija 2030 (2017), 34 lpp.

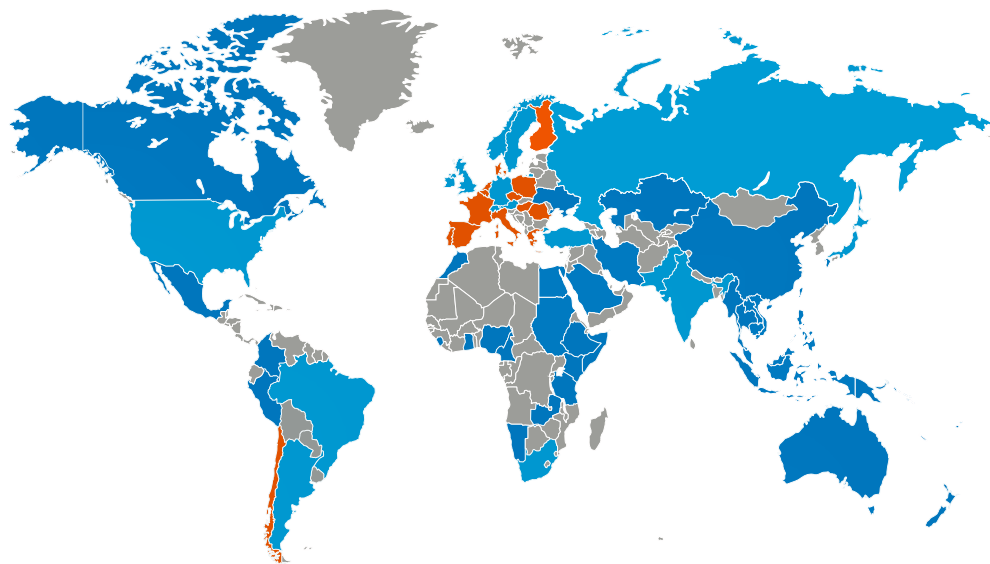
4. Bioekonomika un aprites ekonomika

Bioekonomika un aprites ekonomika kā strukturālās pārkārtošanās segmenti tautsaimniecības ekosistēmā

4.2. att. Interese par aprites ekonomiku pasaulē no 2004. līdz 2021. gadam³.

Aplūkojot CE ģeogrāfisko pārklājumu (sarkanā krāsā) no 2004. līdz 2021. gadam, redzams, ka vislielākā interese par CE bijusi Eiropā, īpaši Luksemburgā, Nīderlandē, Somijā, Beļģijā, Norvēģijā, Dānijā, Igaunijā, Itālijā, kā arī Čīlē. Par Latviju dati nav pieejami, bet Lietuva ir 32 vietā (skat. 4.3. attēlu). Zilā krāsa norāda uz interesi par ilgtspējīgu attīstību.

4.3. att. Intereses par aprites ekonomiku ģeogrāfiskais pārklājums no 2004. līdz 2021. gadam.⁴

³ Avots: <https://trends.google.com/trends/explore?date=all&q=Circular%20economy>

⁴ Avots: <https://trends.google.com/trends/explore?q=%2Fm%2F0gtxxx2>

Avoti liecina, ka *CE* saknes tomēr meklējamas daudz senāk (Simmond,1862) (citēts pēc Simrozer, 2001): «Katrā ražošanas procesā ir mazāk vai vairāk pārstrādājams izejvielu daudzums, kas pēc sākotnējā ražotāja tiek savākti un izmantoti. Tagad tas tiek darīts gandrīz visos ražošanas uzņēmumos, bet it īpaši galvenajās nozarēs [Apvienotajā Karalistē] – kokvilnas, vilnas, zīda, ādas un dzelzs».

Sākotne *CE* rodama arī Keneta Bouldinga rakstos, viņš bija viens no neparastākajiem 20. gadsimta ekonomistiem, kurš skaidri iezīmēja ilgtspējīgas attīstības un aprites ekonomikas koncepciju un izaugsmes dilemmas saknes. Bouldinga 1966. gadā publicētais raksts «The Space of the Coming Spaceship Earth», iespējams, ir viens no viņa nozīmīgākajiem ieguldījumiem aprites ekonomikas problēmas risināšanā. Tur Bouldings diezgan īsā, bet piesātinātā formā ievieš Zemes kā nepaplašināmas sistēmas jēdzienu un nepieciešamību pārskatīt kritērijus, pēc kādiem mēra veiksmi ekonomikā. Bouldings rakstā apspriež ekonomiskās izaugsmes problēmu, kas, tāpat kā jebkura cita izaugsme, nekad nav ilgtspējīga. Bouldings tālredzīgi brīdina par draudiem, kas var kļūt reāli, ja cilvēki nemainīs savu priekšstatu par ekonomisko izaugsmi, pamatojoties uz pārspīlētu patēriņu kā mērķi ekonomikā. Salīdzinājumam viņš izmantoja «Kovboja ekonomiku» kā klasisko un „Kosmosa kuģa Zeme ekonomiku» kā pieeju globālajai ekonomiskajai sistēmai, kas neizplešas.

CE cikli

CE izšķir tehniskos un bioloģiskos ciklus. Patēriņš notiek tikai bioloģiskajos ciklos, kur pārtika un bioloģiski materiāli ir paredzēti, lai atgrieztos sistēmā, izmantojot tādus procesus kā, piemēram, kompostēšana. Šie cikli atjauno dzīvās sistēmas, piemēram, augsni, kas nodrošina atjaunīgos resursus ekonomikai. Tehniskajos ciklos tiek reģenerēti un atjaunoti produkti, komponenti un materiāli, izmantojot dažādas stratēģijas jeb principus. Tehniskie cikli ietver tādu neatjaunīgo abiotisko resursu krājumu pārvaldību, kurus nevar pienācīgi atgriezt biosfērā, savukārt bioloģiskie cikli ietver atjaunīgo biotisko resursu plūsmas, kas var droši cirkulēt biosfērā un izkļūt no tās. Neskatoties uz šo atšķirību, esošie *CE* novērtējumi parasti tiek izstrādāti tehniskajiem cikliem, un tie galvenokārt koncentrējas uz to, cik lielā mērā resursi tiek atgriezti tehnosfērā. Šie novērtējumi ir mazāk piemēroti bioloģisko ciklu cirkulācijas novērtēšanai. *CE* novērtēšana ietver četrus galvenos bioloģisko ciklu raksturlielumus:

1. biotiskie resursi, lai arī tie ir atjaunīgi, ir jāiegūst ilgtspējīgi;
2. abiotiskos resursus var atjaunot un pārstrādāt līdz to sākotnējai kvalitātei, biotisko resursu kvalitāte pasliktinās ar katru nākamo lietošanu un tādējādi tiek izmantota kaskādē;
3. biotiskajiem resursiem vajadzētu droši atgriezties kā barības vielām biosfērā;
4. bioloģiskajiem cikliem ir ietekme uz vidi resursu ieguves dēļ, ko izraisa Zemes izmantošana un resursu izsīkšana un biogēnās oglekļa plūsmas.

Pieaugot pieprasījumam pēc biotiskajiem resursiem, novērtējuma nepilnība saasina dabas resursu pārmērīgu izmantošanu un izraisa ekosistēmu degradāciju. Pētījumā aplūkoti pasākumi šīs plaisas pārvarēšanai un ieteikti veidi, kā izstrādāt *CE* novērtējuma sistēmu, kas ir piemērota arī bioloģiskajiem cikliem. *CE* ieviešana atkarīga no līmeņa, kurā tā tiek ieviesta.

CE ieviešanas līmeņi

Mikro – uzņēmuma vai patērētāja līmenī parasti ievieš ekodizaina principus, tīrāku ražošanu (Van Berkel et al., 1997), kā arī atbildīgu patēriņu. Tas nozīmē tādu preču un pakalpojumu ražošanu, kas atbilst klientu vajadzībām, vienlaikus izmantojot minimālus resursus ar

4. Bioekonomika un aprites ekonomika

Bioekonomika un aprites ekonomika kā strukturālās pārkārtošanās segmenti tautsaimniecības ekosistēmā

minimālu ietekmi uz vidi un sabiedrību. Ekodizains ietver produktu, pakalpojumu, procesu vai sistēmu projektēšanu vai pārprojektēšanu, lai izvairītos vai novērstu kaitējumu videi, sabiedrībai un ekonomikai.

Tīrāka ražošana ietver trīs savstarpēji saistītas darbības: piesārņojuma novēršana (*PP, pollution prevention*), toksisku vielu lietošanas samazināšana (*TUR, Toxins use Reducing*), vides dizains (*DfE, Design for Environment*). *DfE* un ekodizains apvieno vides aspektus produkta dizainā un izstrādē, lai uzlabotu ekoloģiskos raksturlielumus visā tā dzīves ciklā.

Mezo – ekoindustriālie parki (*EPI, Eco-industrial Parks*), kas ievieš galvenokārt tīrākas ražošanas un piesārņojuma kontroles stratēģijas. Rūpnieciskās simbiozes parki un tīkli – būtība ir pilnīga blakusproduktu izmantošanas priekšrocību pieejamība un lietošana, vienlaikus samazinot produktu atlikumus vai tos efektīvi apstrādājot. Tas parasti tiek attiecināts uz neatkarīgu uzņēmumu tīklu, kas apmainās ar blakusproduktiem un, iespējams, izmanto citus kopīgus resursus (Kalundborgas, Sītras u. c. rūpnieciskās simbiozes parki). Rūpnieciskās simbiozes atslēga ir sinerģiskās iespējas, ko piedāvā ģeogrāfiskais tuvums. Atsevišķas nozares tiek iesaistītas kolektīvā pieejā konkurences priekšrocību nodrošināšanai, tas palīdz saglabāt vērtību ķēdes un radīt pievienoto vērtību globālajām vērtību ķēdēm.

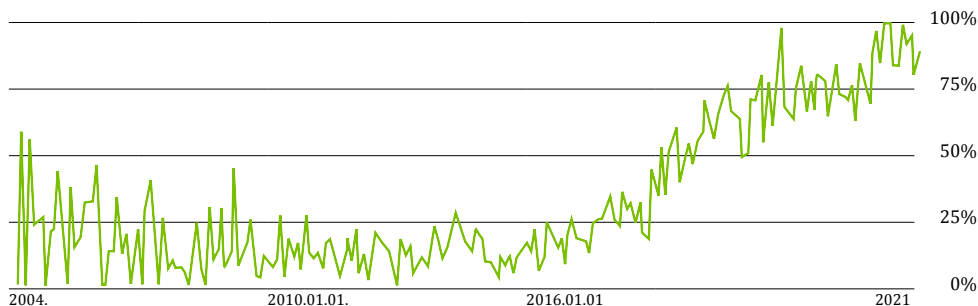
Makro – pilsētas, reģiona, valsts līmenis (ekopilsētas, bezatkritumu programmas, vides spiediena atsaiste no ekonomiskās izaugsmes, ekonomiskie instrumenti (nodokļi, subsīdijas)). Makrolīmenī ir ārkārtīgi svarīgi novērtēt projektu, tiesību aktu un informētības attīstību un atbilstību pilsētās, reģionos un valstīs kopumā. Tas politikas veidotājiem sniedz informāciju par līdz šim pieņemtās politikas pamatotību.

Katram līmenim ir savi mērķi un realizācijas instrumenti, tomēr visos līmeņos viens no atbalsta instrumentiem ir digitalizācija.

Digitalizācija

Ar digitalizāciju šajā rakstā jāsaprot darbību kopums un digitālās tehnoloģijas, kas maina esošos procesus visos trīs līmeņos (mikro, mezo, makro). Faktiski par digitālo tehnoloģiju funkciju jāuzskata līdzsvara nodrošināšanu starp vidi un iedzīvotāju skaita un labklājības pieaugumu. Ņemot vērā digitālo tehnoloģiju, piemēram, lielo datu (*BDT, Big data Technology*), Industrijas 4.0, blokķēdes tehnoloģijas, lietu interneta (*IoT, Internet of Things*) straujo attīstību un skatot kopā ar citām digitālajām tehnoloģijām, var secināt, ka digitalizācija veicina vides un sociālo ilgtspējību (Esmailian et al., 2020, Beltrami et al., 2021), kā arī atbalsta pāreju uz *CE*. Interese par digitalizāciju pieaugums pasaulē korelē ar interesi par *CE* pieaugumu, kopš 2015. gada abu meklējumu skaits strauji palielinās (skat. 4.4. attēlu). Tas, iespējams, saistīts ar digitālo tehnoloģiju attīstību.

Piemēram, blokķēdes tūlītēja informācijas pieejamība un izsekojamība – starp piegādes ķēdes partneriem, patērētājiem un citiem dalībniekiem – tiek izmantota, lai uzlabotu *CE* spēju reaģēt uz mainīgajām globālajām situācijām resursu tirgū, atkritumu izsekošanā. Iespējams izmantot standartu pilnveidošanā nozarēs, kurās notiek aktīva pāreja uz *CE*, elektronikas nozarē. Galvenais jautājums: kā integrēt šīs tehnoloģijas *CE* sistēmā? Kādas galvenās *CE* prakses, piemēram, cilpas slēgšana, materiālu izsekošana, organizāciju un personu stimulēšana sniegtu vislielāko labumu no digitalizācijas? Kā var mākslīgo intelektu (*AI, Artificial Intelligence*) izmantot modeļos un algoritmos, lai veicinātu *BDT* laikrindus un *CE* datu sasaisti ar digitalizācijas lēmumu pieņemšanu? Kāda ir *CE* sistēmu veiktspēja ar un bez digitalizācijas?

4.4. att. Interese par digitalizāciju pasaulē no 2004. līdz 2021. gadam⁵.

Tautsaimniecības ekosistēma

Ekosistēma ir jomas dalībnieki un to savstarpējās attiecības un transakcijas starp tiem, piemēram, zināšanas, finansējums, valsts atbalsta instrumenti, normatīvais regulējums. Tautsaimniecības ekosistēma ietver industrijas, zinātnes un izglītības pārstāvjus, kuri rada tautsaimniecībā ietilpstošas zināšanas un kuriem šīs zināšanas ir izšķirīgas pelnītspējai, kā arī tie, kas nodrošina izglītību, balstoties uz šīm zināšanām. Zināšanas šajā kontekstā var būt gan kodētas, t. i. dokumentu formā, iekļautas tehnoloģijās vai arī var būt nekodētas, neformālas (*tacit knowledge*), tādās kas tiek nodotas tiešā kontaktā un diskusijā starp šo zināšanu nesējiem vai patērētājiem.

4.2. Jaunveidotais segments tautsaimniecības ekosistēmā

Jaunajam tautsaimniecības ekosistēmas segmentam svarīgi veicināt digitālo prasmju attīstību un esošo paradumu maiņu. Viens no iespējamiem risinājumiem ir attālinātā darba nodrošināšana. Lai noskaidrotu darbinieku attieksmi pret attālināto darbu, tika veikta aptauja – 2021. gada janvārī un februārī, izplatot to elektroniski.

Uz jautājumu «Vai esat strādājis attālināti vairāk nekā vienu mēnesi?» Atbildes sniedza 638 respondenti, apstiprinoši atbildēja 427 (66,9 %), savukārt 211 (33,1 %) atzīmēja, ka nav strādājuši attālināti. Tālāk analizētas atbildes par pieredzi darbā attālināti (n = 427).

Uz jautājumu «Cik lielā mērā Jūs piekrtāt šādiem apgalvojumiem par savu attālinātā darba pieredzi?» vērtējumu snieguši 378 (88,5 %) respondenti par savu pieredzi (skat. 4.1. tabulu).

4.1. tabula. Attālinātā darba pieredze Latvijā 2021. gadā

n=378	Ne-piekrītu	Daļēji nepiekrītu	Daļēji piekrītu	Piekrītu	Tas neatbilst uzmaniem darba pienākumiem
Sanēmu nepieciešamo atbalstu no sava darba devēja	6,30%	12,70%	24,30%	48,70%	7,90%
Man bija grūti saprast veicamos uzdevumus	59,50%	22,80%	4,80%	6,60%	6,30%
Vēlos turpināt strādāt attālināti pēc Covid-19	15,10%	16,70%	27,00%	39,20%	2,10%
Man bija problēmas sazināties ar darba devēju	51,30%	22,80%	11,10%	6,90%	7,90%
Man tika piešķirta piekļuve uzņēmuma iekšējiem serveriem	9,00%	5,30%	10,80%	62,40%	12,40%
Man tika nodrošināta profesionāla izzaugsme	15,60%	21,50%	28,30%	25,10%	9,80%
Sanēmu nepieciešamo atbalstu no kolēģiem	6,10%	10,80%	26,50%	48,40%	8,20%
Samazinājās izmantotā papīra daudzums	9,80%	13,80%	19,00%	36,20%	21,20%

⁵ Avots: <https://trends.google.com/trends/explore?date=all&q=Digitalization>

4. Bioekonomika un aprites ekonomika

Bioekonomika un aprites ekonomika kā strukturālās pārkārtošanās segmenti tautsaimniecības ekosistēmā

Kopumā var secināt, ka lielākajai daļai aptaujāto ir pozitīva attālinātā darba pieredze, un tas var palielināt attālinātā darba pieaugumu. Attālinātā darba laikā vairāk nekā pusei aptaujāto ir pozitīva pieredze gan ar vadītāju (73 %), gan kolēģu (74,9 %) atbalstu. Vairākums aptaujāto arī komunikācijā ar darba devēju bija pozitīvāki (74,1 %). Vērtējumi par profesionālās pilnveides nodrošināšanu ir gan pozitīvi (53,4 %), gan negatīvi (36,8 %). Var secināt, ka šajā jomā ir nepieciešams lielāks atbalsts. Šis aspekts sasauca ar Starptautiskās darba organizācijas ieteikumiem, ka jākoncentrējas uz apmācībām attālinātā darba jomās, taču rezultāti liecina, ka darba devēji nav organizējuši kopīgas aktivitātes.

Digitalizācija CE kontekstā uzrāda pozitīvu ietekmi uz papīra ekonomiju organizācijās – 55,2 % aptaujāto norādīja, ka attālinātā darba laikā ir izmantojuši mazāk papīra, šī tendence CE kontekstā ir ļoti daudzsološa. Mērķis papīra apjoma samazināšanā ir Latīņamerikas un Karību jūras reģiona valstu labā prakse – tās jau 2017. gadā paziņoja par elektroniskās tirdzniecības un valsts pārvaldes ieviešanu⁶.

Turpmāk aptaujā tika uzdoti divi saistīti jautājumi «Kādu attālinātā darba tehnisko atbalstu Jums sniedza darba devējs?» un «Kādu darba aprīkojumu Jūsu darba devējs lai nodrošina attālinātajā darbā nākotnē?». Atbilde liecina, ka primārās lietas, piemēram, tālruni un datoru, nodrošināja darba devējs (skat. 4.2. tabulu).

4.2. tabula. Darbinieku tehniskais atbalsts un vēlmes attālinātā darba veikšanai Latvijā 2021. gadā

	n	Tika nodrošināts		Gribētu, lai nodrošina
Tālrunis	337	53,40%	↘	40,10%
Dators	356	73,30%	↘	49,40%
Printeris	285	13,00%	↗	42,50%
Skeneris	280	9,60%	↗	24,30%
Internets	357	16,50%	↗	54,60%
Iespēja izmantot elektronisko parakstu	275	21,50%	↗	24,00%
Atsevišķi aprīkota telpa darba pienākumu veikšanai	346	5,20%	↗	25,10%

Kā redzams 4.2. tabulā, 53,4 % respondentu darba devēji nodrošināja ar tālruni un 73,3 % ar datoru, taču ne visiem tas bija vajadzīgs. Lielāka respondentu interese ir par mājās mazāk pieejamu un darba devēju mazāk atbalstītu tehniskā aprīkojuma nodrošinājumu – printeri (42,5 %) un skeneri (24,3 %). No sava darba devēja darbinieki visvairāk vēlētos sagaidīt interneta nodrošinājumu (54,6 %).

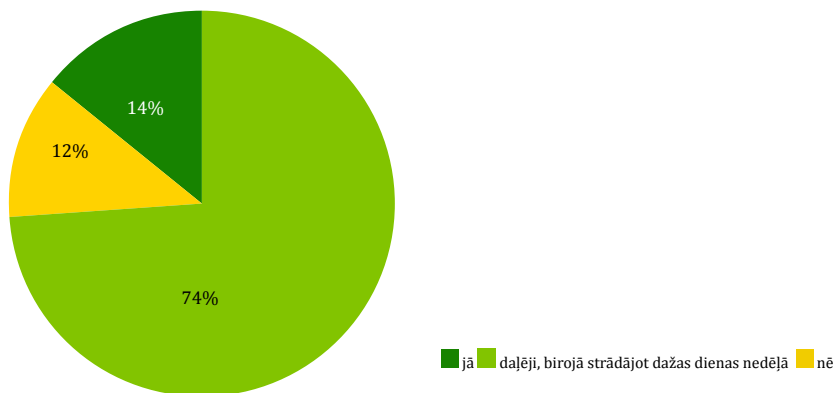
Kā norāda Valsts darba inspekcija, lai darbinieks varētu strādāt attālināti, ir jānodrošina attālināta piekļuve darbavietas e-pastam; darba tālrunis jāpāradresē uz privāto tālruni, nodrošinot sasniedzamību; darbiniekiem ir nepieciešams atbilstošs tehniskais atbalsts un piekļuve attiecīgajām informācijas tehnoloģiju sistēmām. Ja darba devējs nevar nodrošināt darbinieku ar atbilstošu tehnisko aprīkojumu, piemēram, datoru, tad ir jāizvērtē, vai ir iespējams izmantot un pielāgot darbinieka personālo datoru (ar atbilstošu pieslēgumu, iestatījumiem un programmatūru) darba vajadzībās⁷.

Jautājumā «Vai vēlaties strādāt attālināti» tika apkopotas 508 atbildes.

⁶ CEPAL, NU. «Tirdzniecības veicināšana un elektroniskas tirdzniecības īstenošana Latīņamerikā un Karību jūras reģionā: 2017. gada reģionālais ziņojums.» (2017).

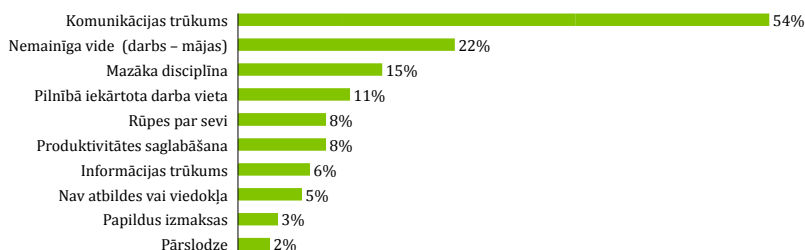
⁷ Attālinātais darbs. Valsts darba inspekcija. Skatīts 29.01.2022 <https://www.vdi.gov.lv/attalinatais-darbs>

Nodaļa II
Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

4.5. att. Pārskats par atbildēm uz jautājumu «Vai Jūs vēlētos strādāt attālināt?» Latvijā 2021. gadā.

Lielākā daļa aptaujāto (74 %) nākotnē vēlētos strādāt daļēji attālināti, tas varētu būt vidēji 2–3 dienas nedēļā. Eiropas Dzīves un darba apstākļu uzlabošanas fonda (2020) publicētajā pētījumā arī norādīts, ka 78 % darbinieku nākotnē vēlas laiku pa laikam strādāt no mājām⁸. Respondenti, kuri attālināti strādājuši ilgāk par vienu mēnesi, bija jāizvērtē sava attālinātā darba pieredze.

4.6. att. Pārskats par atbildēm uz jautājumu «Attālinātā darba trūkumi» Latvijā 2021. gadā. (n=732)

Kā lielāko mīnusu respondenti (54 %) min «dzīvās» komunikācijas trūkumu, tajā skaitā gan neformālo, gan formālo saziņu. Trūkst gan fiziska, gan emocionāla kontakta, tā rezultātā notiek atsvešināšanās un tas ietekmē arī mikroklimatu. Kļūst grūtāk novilkt robežu starp darba dienas sākumu un beigām, ir traucējoši blakus faktori, kā arī paralēlais darbs (22 % respondentu norādīja, ka attālinātā darba trūkums ir nemainīgā vide – darbs un mājas vienā vietā). Sanāksmes pārklājas, grūtāk ir pārslēgties no darba uz mājām. Līdzīgs trūkums minēts Eiropas Dzīves un darba apstākļu uzlabošanas fonda (2020) publicētajā pētījumā. Šis pētījums atklāja, ka tie, kas strādā no mājām, bieži vien nevar fiziski atdalīt darba un dzīves telpu. Tas rada neskaidras robežas starp darbu un ārpusdarbu, ko citos apstākļos palīdz norobežot došanās uz darbu⁹.

⁸ Eiropas Dzīves un darba apstākļu uzlabošanas fonds (2020)

⁹ Eurofound (2020), Dzīvošana, darbs un COVID-19, COVID-19 sērija, Publikācijas Eiropas Savienības birojs, Luksemburga

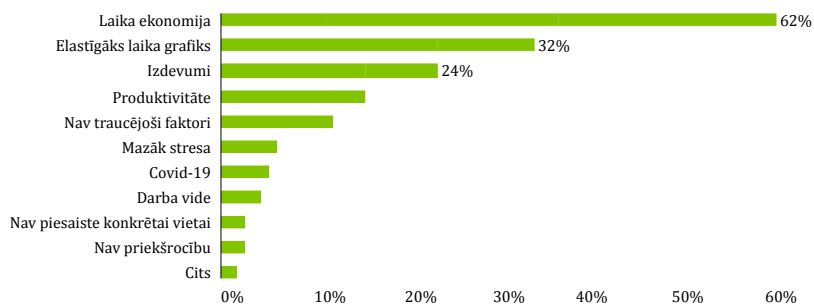
4. Bioekonomika un aprites ekonomika

Bioekonomika un aprites ekonomika kā strukturālās pārkārtošanās segmenti tautsaimniecības ekosistēmā

Lai strādātu attālināti, ir jābūt ļoti pašorganizētam. Grūtāk sevi motivēt strādāt. Respondenti min, ka sevi ir grūtāk disciplinēt. Darbā ir motivējošāka vide: vitalitāte darba procesā, lielāka koncentrēšanās iespēja, radošs darbs, bet ir lēnāks darba process.

Vēl viens mīnuss ir pilnībā aprīkotas darba vietas (ergonomiska) trūkums mājās, kā arī interneta trūkums vai tā nepietiekams ātrums. Tiek norādīts, ka ikdienā ir mazāk kustību (tas prasa lielāku uzmanību un motivāciju), rūpes par savu izskatu. Ir vientulības sajūta, tāpat svarīga ir produktivitātes (kvalitātes) nodrošināšana ne tikai krīzes apstākļos, bet arī ilgākā laika periodā, ko veicina darbs stabilā darba vidē. Ne visus darbus attālināti var veikt tikpat kvalitatīvi kā klātienē. Var ciest pakalpojumu kvalitāte. Darba pabeigšanai nepieciešams ilgāks laiks.

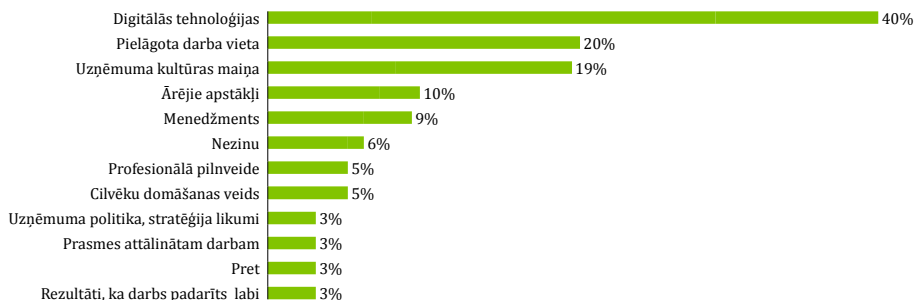
Informācijas trūkums – ne visa informācija ir elektroniska un pieejama mājās, svarīgs veids, kā tas tiek nodrošināts. Nozīmīga ir arī drošība, papildus izmaksas – elektrības un ūdens patēriņa pieaugums mājās, vairāk izlietota tēja un kafija. Viens respondents varēja norādīt vairākas priekšrocības.

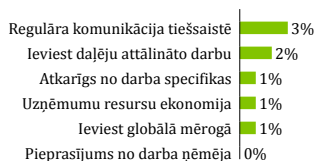
4.7. att. Pārskats par atbildēm jautājumā «Attālinātā darba priekšrocības» Latvijā 2021. gadā.

Kā galveno priekšrocību 62 % aptaujāto min laika ietaupījumu: gan ceļā uz darbu un no darba pavadīto laiku (tālāk dzīvojošajiem), gan pusdienu pārtraukumu. Otra dominējošā priekšrocība ir elastīgs darba laiks (vismaz 32 % aptaujāto), šeit minēta gan darba plānošana, gan iespēja apvienot darbu ar mājas pienākumiem; 24 % atzīst, ka tērīni samazinās, piemēram, pusdienām, ceļojumiem u. c.

Respondentiem tika lūgts izteikt savas domas par attālinātā darba veicinātājiem. Kā galvenais attālināto darbu veicinošais faktors minētas digitālās tehnoloģijas (40 %) un iekārtas, interneta pieslēgums, virtuālie palīgi (skat. 4.8. attēlu).

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

4.8. att. Pārskats par atbildēm uz jautājumu «Kas, Jūsuprāt, veicinātu attālinātā darba attīstību?» Latvijā 2021. gadā.

Aptaujātajiem svarīga ir arī ergonomika – pielāgota darba vieta (20 %), kas apliecina cilvēku rūpes par savu veselību. Iekārtota darba vieta dzīvesvietā, nepieciešamais aprīkojums, interneta pieslēgums un elektrības rēķins – tie ir attālinātā darba situācijā darbinieka un darba devēja kopīgi risināmi jautājumi. Kā trešais veicinošais faktors minēta uzņēmuma kultūra (19 %) – vērtību maiņa, kopīga izpratne, vadības uzticība, darba devēja attieksmes maiņa, atbalstot attālinātā darba kultūru. Nepieciešamas vienošanās vai ieteikumi, kā aprēķināt papildus radušās pakalpojumu izmaksas. Vajadzīga arī kontroles sistēma.

Secinājumi

- Bioekonomika un aprites ekonomika ir savstarpēji saistītas un tautsaimniecības eksosistēmā veido vienotu segmentu. To īstenošana saistīta ar tautsaimniecības digitalizāciju un darbinieku digitālo prasmju uzlabošanu uzņēmumos.
- Globāli interese par CE pieaug straujāk nekā par BE, un par CE vairāk interesējas Eiropā.
- CE saknes meklējamas jau 19. gadsimtā, bet kopēja izpratne par tās nepieciešamību kļuvis aktuāla tikai 21. gadsimtā.
- CE un digitalizācijas ieviešanai ir svarīgs līmenis (mikro, mezo, makro), kurā to vēlas ieviest, no līmeņa atkarīgi mērķi un ieviešanas instrumenti.
- BE un CE veiksmīgu ieviešanu visos trīs līmeņos Latvijā var atbalstīt digitalizācija un digitālo prasmju attīstība, tai skaitā attālinātā darba ieviešana.
- Lielākajai daļai aptaujāto bijusi pozitīva attālinātā darba pieredze un respondenti daļēji vēlas to turpināt.
- Galvenie attālinātā darba trūkumi, vērtējot respondentu atbildes, ir nepietiekama komunikācija un vienveidīga vide.
- Kā galvenās attālinātā darba priekšrocības minētas laika ekonomija un elastīgs darba grafiks.
- Kā galvenos attālinātā darba veicinošos faktorus respondenti min digitālās tehnoloģijas un iekārtotu darba vidi.

Ieteikumi

- Pašvaldībām jānodrošina aktīva iesaiste finanšu instrumentu izmantošanā digitālo prasmju un pakalpojumu pilnveidošanai, tādējādi veicinot CE īstenošanu.
- Lai nodrošinātu darbinieku vēlmi turpināt strādāt attālināti, darba devējiem jāpievērš uzmanību motivatoriem, no tiem galvenie ir digitālās tehnoloģijas, pielāgota darba vieta, uzņēmuma kultūras maiņa (skat. rakstā plašāk).
- Jāizvērtē attālinātā darba iespējas attiecībā pret slodzi uz vidi – transports, elektroenerģijas patēriņš, apkures izdevumi.

4. Bioekonomika un aprites ekonomika

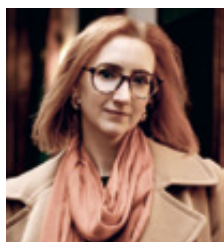
Bioekonomika un aprites ekonomika kā strukturālās pārkārtošanās segmenti tautsaimniecības ekosistēmā

Izmantotā literatūra un avoti

- D'Amato, D.; Droste, N.; Allen, B.; Kettunen, M.; Lähinen, K.; Korhonen, J.; Leskinen, P.; Matthies, B.D.; Toppinen, A. Green, circular, bio economy: A comparative analysis of sustainability avenues. *J. Clean. Prod.* 2017, 168, 716–734. (skatīts 2021. gada 15. augustā).
- David Le Blanc; Special issue on green economy and sustainable development. <https://doi.org/10.1111/j.1477-8947.2011.01398.x> (skatīts 2021. gada 28. augustā).
- Penny Mealyabc; Alexander Teytelboymabd; Economic complexity and the green economy. *Research Policy*. 2020, <https://doi.org/10.1016/j.respol.2020.103948> (skatīts 2021. gada 3. septembrī).
- OECD; Towards Green Growth; Technical Report, Organization for Economic Cooperation and Development (2011) (skatīts 2021. gada 15. septembrī).
- Meyer, R. Bioeconomy strategies: Contexts, visions, guiding implementation principles and resulting debates. *Sustainability* 2017, 9 (6), 1031. <https://doi.org/10.3390/su9061031> (skatīts 2021. gada 16. septembrī).
- Korhonen, J., Nuur, C., Feldmann, A., Birkie, S E., Circular economy as an essentially contested concept. *J. Clean. Prod.* 2018, 175 (544). (skatīts 2021. gada 19. augustā).
- K. Boulding, General Systems Theory – The Skeleton of Science. *Management Science*, Vol. 2, Nr. 3, April 1956, pp. 197–208. The Institute of Management Sciences, Linthicum, Maryland, USA.M.
- K. E. Boulding, The Economics of the Coming Spaceship Earth. Jarrett H. (ed.), *Environmental Quality in a Growing Economy*, pp. 3–14.: Johns Hopkins University Press Baltimore, MD, USA, 1966.
- Makdono Viljams, Braungarts Mihaēls. No šūpuļa līdz šūpulim. *Jumava* 2012, (9789934110665), 192. lpp.
- Janine M. Benyus. Biomimicry Innovation Inspired by Nature. 2002, Harper Perennial. https://www.academia.edu/38300413/Janine_M_Benyus_Biomimicry_Innovation_Inspired_by_Nature_2002_Harper_Perennial_1_ (skatīts 2021. gada 17. septembrī).
- European Commission, A New Circular Economy Action Plan for a Cleaner and More Competitive Europe, COM (2020) 98, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM:2020:98:FIN> (skatīts 2021. gada 20. septembrī).
- European Commisison, The European Green Deal Investment Plan and Just Transition Mechanism explained, COM (2020), https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_24 (skatīts 2021. gada 25. jūlijā).
- Esmailian B, Sarkis J, Lewis K and Behdad S 2020 Blockchain for the future of sustainable supply chain management in Industry 4.0, *Resour. Conserv. Recycl.* <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0921344920303815?via%3Dihub> (skatīts 2021. gada 25. decembrī).
- Beltrami M., Orzes G., Sarkis J. and Sartor M. 2021 Industry 4.0 and sustainability: towards conceptualization and theory J. *Clean. Prod.* 312. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S095965262101951X?via%3Dihub> (skatīts 2021. gada 15. septembrī).
- José Potting, Marko Hekkert, Ernst Worrell, Aldert Hanemaaijer, Circular economy: measuring innovation in the product chain, Policy report, Netherlands Environmental Assessment Agency, 2017.
- Sitras industriālās simbiozes parks, <https://www.sitra.fi/en/events/the-benefits-of-measuring-eco-industrial-parks/> (skatīts 28. oktobrī 2021. gadā).
- Kalundborg simbiozis, <http://www.symbiosis.dk/en/> (skatīts 15. jūnijā 2021. gadā).
- Dzintra Atstāja, Natālija Cudečka-Puriņa, Rudīte Vesere, Lilita Ābele (2021) Challenges of textile industry in the framework of Circular Economy: case from Latvia, <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125501014> (skatīts 15. aprīlī 2021. gadā).
- Rasa Viederyte, Lilita Ābele (2020) Innovations audit of industrial clusters: process and main trends of development, <https://www.proquest.com/openview/161e93a569e1258d9f1750b491df0318/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1536338> (skatīts 15. aprīlī 2021. gadā).
- Agnē Sneiderienē, Rasa Viederytē, Lilita Ābele (2020), Green growth assessment discourse on evaluation indices in the European Union, <https://jssidoi.org/jesi/article/703> (skatīts 2021. gada 15. augustā)
- Rasa Viederyte, Olga Anne, Tatjana Paulauskiene, Lilita Ābele (2019) Diversity of eco-innovations towards sustainable development: investments planning performance, *SGEM 2019*, <http://toc.proceedings.com/49682webtoc.pdf> (skatīts 2021. gada 3. septembrī).
- Rasa Viederyte, Tatjana Paulauskiene, Olga Anne, (Lithuania), Lilita Ābele (Latvia) (2019) Industrial symbiosis efficiency parameters in context of Regional sustainable development, *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 7–9 October 2019, <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/390/1/012050/pdf> (skatīts 2021. gada 25. jūlijā).
- Natālija Cudečka-Puriņa, Lilita Ābele, Dzintra Atstāja, Vladimirs Cudečkis (2019) The Baltic countries towards the goals of waste framework directive, DOI: <https://doi.org/10.22616/j.landarchart>, http://llufb.llu.lv/Raksti/Landscape_Architecture_Art/2019/LLU_Landscape_Architect_Art_Vol_14_2019-102-109.pdf (skatīts 2021. gada 29. septembrī).
- L. Dong, H. Liang, L. Zhang, Z. Liu, Z. Gao, M. Hu. Highlighting regional eco-industrial development : Life cycle benefits of an urban industrial symbiosis and implications in China, <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85027836038&origin=recordpage> (skatīts 2021. gada 21. februārī).

Eksperta viedoklis

Digitalizācija ir aprites ekonomikas virzītājspēks

Natālija Cudečka-Puriņa,
asoc. prof., Dr. sc. admin.,
VARAM Vides kvalitātes un
atkritumu apsaimniekošanas
nodaļas vadītāja

1) Kā vērtējat aprites ekonomikas īstenošanas līmeņu atšķirīgos mērķus?

Ir būtiski saprast, ka aprites ekonomika piedāvā pāreju no lineārās ekonomikas daudz un dažādos veidos. Viens no tiem ir – pilnībā mainīt uzņēmuma biznesa modeli. Bet ir arī vairākas vienkāršākas vai mazāk kardinālas iespējas. Šķiet, te svarīgākais ir ievirzīt uzņēmēju domāšanu pareizajās transformācijas sliekšņos, kas savukārt aizvedīs līdz ilgtspējīgai domāšanai un uzņēmējdarbībai.

2) Kā vērtējat digitalizācijas nozīmi aprites ekonomikas ieviešanā Latvijā?

Nepārprotami digitalizācija ir aprites ekonomikas virzītājspēks. Īpaši tagad, pandēmijas laikā, redzams, cik daudz iespēju paver digitalizācija. Lielākais izaicinājums te ir spēja pareizi izmantot dotos rīkus. Digitalizācija ir saistīta ar vairākiem aprites ekonomikas biznesa modeļiem, piedāvājot plašas preču vai pakalpojumu attīstības iespējas e-vidē. Tas būtiskais, ko redzam šodien, ir: Latvijas iedzīvotāji ļoti pozitīvi uztver pakalpojumu digitalizāciju, arī to dematerializāciju. Attīstība šajā virzienā ļauj arī izprast, ka termins «pakalpojuma tirgus» kļūst relatīvāks, jo, pārejot uz digitālo vidi, pakalpojums vai prece kļūst pieejama gandrīz jebkuram iedzīvotājam jebkurā pasaules malā, un tas dod izrāviena iespēju jebkura līmeņa uzņēmumam.

3) Kāda ir valsts/pašvaldību loma digitalizācijas procesu aktivizēšanā Latvijā?

Šajā kontekstā ir jāmin būtiskas attīstības ievirzes, kas ir paredzētas Digitālās transformācijas pamatnostādņēs 2021.–2027. gadam, tur ietvertie digitalizācijas procesi valstij ir jāaktivizē. Pašvaldībām ir nepieciešams nodrošināt aktīvu iesaisti finanšu instrumentu izmantošanā un finansējuma piesaistē, kā arī attīstīt digitālās prasmes un digitālo pakalpojumu klāstu un kvalitāti, tādā veidā veicinot viedo pašvaldību attīstību.

4) Jūsprāt, attālinātā darba priekšrocības un trūkumi?

Pie attālinātā darba priekšrocībām noteikti ir jāmin darba komforts – tas nenoliedzami ietekmē izpildes kvalitāti. Tiek taupīts laiks ceļam, ir iespējams to saplānot efektīvi un lietderīgi (īpaši svarīgi tas ir darbiniekiem, kas strādā citā pilsētā un tērē krietni daudz laika, braucot uz darbu un no darba). Pārvietošanās brīvība ir viens no galvenajiem apstākļiem, kas veicina komfortu darbiniekam. Pirms pāris gadiem varēja skatīties ar skaudību uz tā sauktajiem

4. Bioekonomika un aprites ekonomika

Eksperta viedoklis

freelancer (ārštata darbiniekiem), kam bija iespējams strādāt no jebkuras pasaules malas. Bet šī brīža situācijā tāda priekšrocība ir gandrīz katram biroja darbiniekam. Galvenais ir nodrošināt stabilus sakarus un konstantu un atbildīgu darba pienākumu izpildi.

Pie priekšrocībām ir jāmin arī iespēja darba vietu pielāgot sev vēlāmā veidā, kā arī izdevumu samazinājumu (ceļa izdevumi uz darbu/no darba, pusdienu izdevumi u. tml.).

Pie trūkumiem ir jāmin būtisks sanāksmju skaita pieaugums. Vidējā un augstākā līmeņa vadītājiem šodienas realitāte ir tāda, ka kalendārā ir saplānotas sanāksmes no rīta līdz darba dienas beigām, kas ir viens no izdegšanas riskiem. Papildus tas, ka nav nepieciešams fiziski ierasties kādā pasākumā, dod iespēju piedalīties vairākos pasākumos vienā dienā, kas savukārt rezultējas kvalitātes zudumā, jo dalībnieks (it īpaši runātājs) pieslēdzas pasākumam, norunā prezentāciju un atslēdzas, lai nenokavētu nākamo pasākumu, nespējot īsti kvalitatīvi, ar augstākās pievienotās vērtības un atziņu gūšanu, piedalīties nevienā no tiem.

Daudziem darba devējiem, protams, klupšanas akmens ir kontroles trūkums un aizdomu pilns priekšstats – ja darbinieks neatrodas birojā un nav vadītāja acu priekšā, tad viņa kapacitāte noteikti krītas. Bet pareiza darbu plānošana, komandas vadītāja stratēģisks redzējums, spēja deleģēt darbiniekiem svarīgus uzdevumus, kā arī uzticēšanās savai komandai ir tie priekšnosacījumi, kas ir nepieciešami, lai nodrošinātu efektīvu darba organizāciju arī attālinātā darba apstākļos.

Eksperta viedoklis Līdzeklis resursu noplicināšanas ierobežošanai

Jānis Brizga,
Dr. geogr.,
LU pētnieks,
biedrības
«Zaļā brīvība»
vadītājs

1) Kā vērtējat aprites ekonomikas īstenošanas līmeņu atšķirīgos mērķus?

Mūsu kopējais pasaules resursu patēriņš ir ļoti pieaudzis un turpina augt. Tāpēc valsts un pašvaldību līmenī aprites ekonomika kalpo kā līdzeklis ierobežoto globālo un vietējo resursu lietderīgākai pārvaldībai un resursu noplicināšanas ierobežošanai. Savukārt uzņēmumus vairāk interesē produktivitātes kāpināšana, kur resursu efektīva izmantošana var lieti noderēt. Taču efektivitātes uzlabojumi lielākoties nespēj nodrošināt resursu patēriņa samazināšanos. Tāpēc brīvā tirgus principi ir nepietiekami, un nepieciešami arī valsts un pašvaldību regulējošie pasākumi.

2) Kā vērtējat digitalizācijas nozīmi aprites ekonomikas ieviešanā Latvijā?

Digitalizācija ir nozīmīgs priekšnosacījums modernās dalīšanās ekonomikas attīstībā. SIA «City Bee», Tiešās pirkšanas pulciņi (bioloģiskās pārtikas piegāde no zemniekiem pie pircējiem), SIA «Andele Mandele» u. c. dalīšanās ekonomikas uzņēmumi ir guvuši savu ievēribu tieši IKT izmantošanas rezultātā, kas atvieglo komunikāciju un stiprina iesaistīto pušu savstarpējo uzticību.

3) Kāda ir valsts/pašvaldību loma digitalizācijas procesu aktivizēšanā Latvijā?

Vislabākais digitalizācijas procesu stimulators ir bijusi pandēmija, kas vairs neļāva vilcināties un spieda daudzas iestādes un uzņēmumus digitalizēt savas darbības procesus un ieviest jaunas tehnoloģijas. Tieši šādi stresa apstākļi bieži vien ir labākais pārmaiņu priekšnosacījums. Tāpēc valsts un pašvaldību iestādēm ir jābūt gatavām, lai izmantotu kārtējo krīzi plānoto pārmaiņu īstenošanā.

4) Jūsprāt, attālinātā darba priekšrocības un trūkumi?

Attālinātais darbs var palīdzēt mazināt ar mobilitāti saistītās vides slodzes, un tas ir būtisks ieguvums, jo transporta jomā emisijas Latvijā turpina augt. Taču attālinātais darbs pārliedz daļu izmaksu un vides slodzi no uzņēmumiem uz mājāsaimniecībām. Attālinātā darba ietekmē palielinās mājāsaimniecību enerģijas izmaksas un var pieaugt arī apkures izmaksas (laikā, kad ēkā nav cilvēku, iespējams samazināt iekštelpu gaisa temperatūru). Turklāt jāņem vērā, ka attālinātā darba ietekmē palielinās interneta datu plūsmas, kas arī ir energoietilpīgs process ar būtiskām vides slodzēm.

4. Bioekonomika un aprites ekonomika

Eksperta viedoklis

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

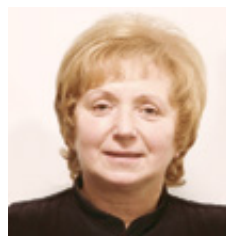
Sabiedrības novecošana un noslāņošanās palēnina Latvijas valsts ekonomiskās attīstības tempu un pasliktina cilvēku labklājību. Sabiedrība kā sistēma kļūst daudzšķautņaināka ar izteiktākām iekšējām atšķirībām dažādās sociālajās grupās un reģionos. Šie izaicinājumi tiek pētīti Latvijā ES kontekstā, veicot situācijas analīzi un piedāvājot risinājumus sabiedrības novecošanas un noslāņošanās problēmu risināšanai, t. sk. ar reģionu attīstību veicinošiem pasākumiem, pensiju sistēmas uzlabošanu, sociālo uzņēmējdarbību, darba ņēmēju prasmju attīstībā.

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.1. Vispārīgs ieskats sabiedrības novecošanas un noslāņošanās tendencēs un risinājumos Latvijā

5.1. Vispārīgs ieskats sabiedrības novecošanas un noslāņošanās tendencēs un risinājumos Latvijā

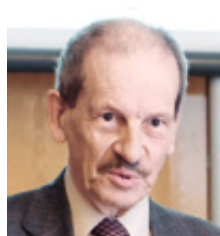
Biruta Sloka,
Dr. oec.,
LU profesore,
vadošā pētniece

Ginta Tora,
Mg. sc.
admin.,
Mg. hist.,
LU pētniece

Ilze Buligina,
Dr. sc. admin.,
LU pētniece

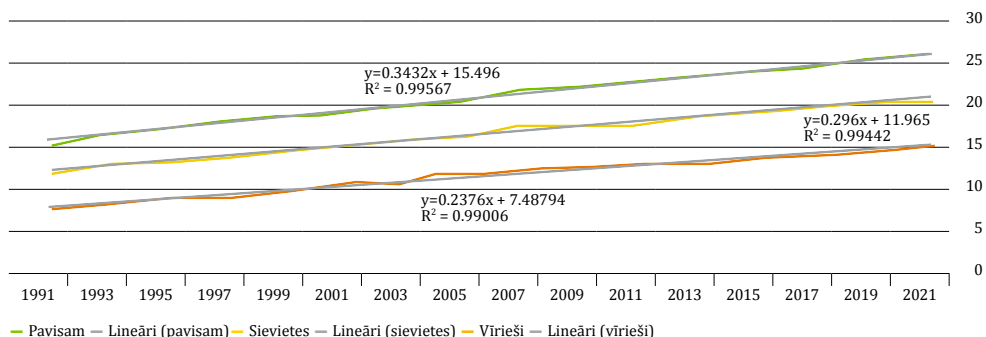
Juris Dzelme,
Dr. chem.,
LU vadošais
pētnieks

Dažādu valstu pieredze liecina, ka darba tirgū vairāk jāiesaista seniori, aicinot viņus piedalīties «sudraba ekonomikas» (*silver economy*) procesos (European Commission, 2018). Ievērojams skaits pētnieku dažādās pasaules valstīs velta savus pētījumus un attīsta praktiskus priekšlikumus sabiedrības novecošanas situācijas risinājumiem (Aidukaite, Blaziene, 2021; Dzelme, Sloka, Buligina, Tora, 2020; Sloka, Tora, Buligina, Dzelme, 2021; Sloka, Tora, Buligina, Delme, 2020). Tā, piemēram, pētnieki Lielbritānijā ir meklējuši risinājumus mājokļu nodrošinājumam (Ruddock, Ruddock, 2016), «sudraba ekonomikas» piereu dzi detalizēti analizējuši un ieteikuši praktiskus risinājumus valdībai senioru iesaistei ekonomiskās aktivitātēs zinātnieki Čīlē (Leporati, Torres Marin, Roses, 2021). Pētnieki (Kohlbacher, Warwas, Mollenhauer, 2017) ir analizējuši senioru nodarbinātības aspektus Japānā un Polijā, uzsverot valdības politisko un praktisko risinājumu nozīmi senioru iesaistē nodarbinātībā. Demogrāfiskās izmaiņas veicina visā Eiropā pieņemt vietēja, reģionāla un valsts līmeņa lēmumus par vidi, kas atbalsta aktīvu un veselīgu novecošanos, uzlabo neatkarīgu dzīvi un labklājību gados vecākiem cilvēkiem un rada sabiedrību visiem gadagājumiem. Latvijā 2019. gadā 55 apdzīvotās teritorijās (no 1187) 65 gadus un vecāku iedzīvotāju īpatsvars pārsniedz 30 %, t. i., katrs trešais teritorijas iedzīvotājs ir seniors. Vidēji Latvijā ir 20 % iedzīvotāju vecumā 65+ (Oficiālās statistikas portāls, 2021-a).

Saskaņā ar *OECD* 2019. gadā veiktajiem aprēķiniem *OECD* un ES valstu zemo algu saņēmējiem sagaidāmais vecuma pensijas līmenis ir aptuveni 60 % no pirmspensijas atalgojuma (aizvietošanas likme). Latvijā tas ir vēl zemāks – nepārsniedz 45 % no atalgojuma, tādējādi

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

paaugstinot nabadzības risku pensionāriem un iedzīvotāju noslāņošanas. Latvijas Bankas veiktās projekcijas aizvietošanas likmei 2080. gadā ir vēl pesimistiskākas – 20 % apmērā. Par 65 gadiem vecāku iedzīvotāju īpatsvars ik gadu stabili pieaug vidēji par 0,296 procentpunktiem kopš 1991. gada, un šis vecuma grupas iedzīvotāju pieaugošais īpatsvars rada aizvien lielākas problēmas iedzīvotāju sociālajā nodrošinājumā (skat. 5.1. attēlu).

— Pavisam — Lineāri (pavisam) — Sievietes — Lineāri (sievietes) — Vīrieši — Lineāri (vīrieši)

Avots: autoru konstrukcija un aprēķini, izmantojot Oficiālās statistikas portālu IRD010 (2021).

5.1. att. Latvijas iedzīvotāju īpatsvars vecuma grupā virs 65 gadiem no 1991. gada līdz 2021. gadam un lineārās tendences.

Otra tendence, kura vērojama paralēli novecošanās tendencei un rada apdraudējumu sabiedrības veiksmīgai, ilgspejīgai pastāvēšanai, ir ienākumu nevienlīdzības pieaugums un sabiedrības noslāņošanās, sadalīšanās grupās ar dažādu materiālā nodrošinājuma stāvokli, dažādām iespējām. Statistikas dati parāda (skat. 5.1. tabulu), ka arī starp senioriem ienākumu nevienlīdzība aug, turklāt zemo ienākumu grupas (ar minimālo darba algu vai mazāk) īpatsvars palielinās visās vecuma grupās diezgan ievērojami, par aptuveni 10 procentpunktiem. Relatīvi ātri aug arī nelielais augsto ienākumu grupas īpatsvars, sasniedzot 0,3 % 2020. gadā salīdzinājumā ar 0,1 % – 0,2 % pirms aptuveni 10 gadiem. Šāda tendence novērojama visā pasaules ekonomikā, jo darbavietu skaits, kurās vajadzīga vidēja kvalifikācija, samazinās automatizācijas un robotu ieviešanas rezultātā.

5.1. tabula. Darba ņēmēju skaita sadalījums pēc mēneša bruto darba ienākumiem vecuma grupās 2021. gada jūlijā (īpatsvars no darba ņēmēju skaita ar ienākumiem, %)

	Darba ienākumi	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
65–69 gadi	virs 6000,00	00,2	00,2	00,1	00,1	00,1	00,2	00,2	00,2	00,2	00,2	00,2	00,2	00,3
	Ar minimālo darba algu vai mazāk	24,4	23,5	25,3	31,3	31,4	30,8	32,6	34,6	34,1	32,5	34,1	32,0	30,7
70–74 gadi	virs 6000,00	00,1	00,2	00,2	00,2	00,2	00,2	00,1	00,2	00,2	00,2	00,3	00,3	00,3
	Ar minimālo darba algu vai mazāk	29,6	27,4	28,3	34,9	35,1	34,3	36,9	40,1	40,5	39,5	41,8	40,6	39,7
75 gadi un vairāk	virs 6000,00	00,1	00,1	00,1	00,0	00,1	00,1	00,1	00,1	00,1	00,1	00,2	00,2	00,3
	Ar minimālo darba algu vai mazāk	37,3	36,6	34,7	40,8	40,5	41,1	43,3	45,8	46,5	45,7	49,3	48,2	47,7

Avots: autoru konstrukcija un aprēķini, izmantojot Oficiālās statistikas portālu DSN030m (2021).

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.1. Vispārīgs ieskats sabiedrības novecošanas un noslāņošanās tendencēs un risinājumos Latvijā

Aicinot seniorus piedalīties «sudraba ekonomikas» procesos un iesaistot viņus darba tirgū, tomēr jāņem vērā nozīmīgs aspekts – straujā informācijas tehnoloģiju (IT) attīstība vienas paaudzes dzīves laikā, kas maina visas sociālās attiecības un uzņēmējdarbību. Iepriekšējiem paaudžu konfliktiem papildus rodas jauni konflikti, pirmkārt, starp digitāli iekļautajiem un digitāli izslēgtajiem nepietiekamu digitālo prasmju dēļ. Digitālā pratība kļūst par nosacījumu iekļaušanai sociālajās attiecībās un lielā mērā darba tirgū. Daudzi kontakti un informācijas apmaiņa pāriet uz interneta un digitālo vidi. Lielākās problēmas rodas vecāka gadagājuma cilvēkiem, taču izmaiņas ietekmē visus. Sabiedrībai, valstij un vietējām kopienām jāatbalsta cilvēki, lai viņi risinātu radušās grūtības, – nav pieļaujams eidžisms. Sociālā iekļaušana un nevienlīdzības mazināšana ir jārisina visās valstīs, jo daļa iedzīvotāju ar izglītību, kas iegūta pirms daudziem gadiem, šobrīd nespēj tikt līdz tehnoloģiju attīstības ātrumam un digitālo prasmju prasību pieaugumam.

Kompleksie risinājumi – līdz dzīves stila maiņai

Negatīvo tendenču mazināšanai nepieciešami **kompleksi risinājumi, kuriem jāietver vismaz daļēja dzīves stila maiņa**. Divi savstarpēji saistīti darbības virzieni ir senioru iekļaušanās dažādās «sudraba ekonomikas» jomās, t. sk. kā jaunāko paaudžu darbaudzinātājiem, mentoriem, apmācības vadītājiem, veidojot efektīvu paaudžu sadarbību, pieredzes nodošanu un jaunu, efektīvākas sadarbības formas sabiedrībā kopumā.

Arvien svarīgākas kļūst tādas caurviju kompetences kā motivācija, prasme strādāt komandā, sadarbošanās, kuras veidojas ilgstošas darba un dzīves pieredzes rezultātā. Prasmes un spējas pārvarēt grūtības, meklēt risinājumus jauniešiem nav pietiekamas, tādēļ novērojamas daudzas mentālās veselības problēmas, stresa izraisīta depresija, atkarības. Sadarbība ar senioriem palīdz daudzas problēmas mīkstināt, laikus meklējot ceļus uzdevumu risināšanai. No otras puses, jaunieši labāk pārzina informācijas tehnoloģijas un spēj palīdzēt senioriem apgūt trūkstošās digitālās prasmes.

Latvijā ir nozīmīgi stiprināma sociālā drošumspēja, lai veicinātu nodarbinātību, socializāciju personām, kas sasniegušas pensionēšanās vecumu, tā nepasliktinot iepriekšējo dzīves kvalitāti. Pastāv sistēma, kas palīdz mazaizsargātajai sabiedrības daļai, tomēr jāmeklē arī jauni risinājumi un ieteikumi rīcībpolitikai labklājības un izglītības jomā.

Viens no mehānismiem, kā pensijas apmēru pietuvināt pirmspensijas ieņēmumu līmenim, ir privātie uzkrājumi pensiju fondos vai uzkrājošajā dzīvības apdrošināšanā. Ar brīvprātīgajiem uzkrājumiem 3. pensiju līmenī *OECD* valstīs pensijas ieņēmumu aizvietošanas likme tiek paaugstināta par vairāk nekā 6 %. Brīvprātīgo pensiju uzkrāšana veicina finanšu līdzekļu pieejamību māsaimniecībām, un valstī ir noteikti atbalsta mehānismi pensiju uzkrājumiem, tostarp nodokļu atvieglojumi, iedzīvotāju piekļuve finanšu pakalpojumiem.

Nepieciešams sabiedrību plašāk un daudzpusīgāk sagatavot IT un mākslīgā intelekta (MI) turpmākās attīstības izraisītajām kardinālajām pārmaiņām, t. sk. darba tirgū. Lai gan nav iespējams detalizēti prognozēt visus ar IT un MI attīstību saistītos pavērsienus un pārmaiņas dzīvē, jo procesi norisinās ļoti strauji, iedzīvotājus ir vairāk jānoskaņo uz neizbēgamām pārvērtībām, kurām laikus jāgatavojas ar jaunām zināšanām un prasmēm.

Valstij un sabiedrībai jāplāno darbības, lai samazinātu ienākumu nevienlīdzības pieaugumu, pamatojoties uz darbaspēka ieguldījumu. Atbalsts jaunu prasmju un kompetenču iegūšanai, kas bieži vien trūkst vecāka gadagājuma cilvēkiem, ir ļoti svarīgs sociālās iekļaušanas nodrošināšanai. Zināšanu straujas izmaiņas prasa atkārtotu atgriešanos izglītībā, arī jaunu pamatprasmju un t. sk. digitālo prasmju apguvei, izmantojot mūžizglītību. Digitālā pratība

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

uzlabo iedzīvotāju sociālos apstākļus, savstarpēju uzticēšanos un iesaisti dažādās aktivitātēs, rada jaunus uzņēmējdarbības iespējas.

Liela loma ir vietējām kopienām, sociālajiem darbiniekiem, kultūras, izglītības, sociālās un veselības aprūpes speciālistiem, lai atbalstītu jaunu tehnisko un sociālo pakalpojumu tīklu izveidi, t. sk. tālmācības un pieaugušo izglītības vajadzībām, izmantojot internetu, blokkēdes tehnoloģijas. Zināšanu, prasmju un kompetenču uzlabošana samazina iedzīvotāju sociālo atstumtību un uzlabo dzīves kvalitāti.

Lielākajā daļā Eiropas valstu samazinās vidējais vienā māsaimniecībā dzīvojošo cilvēku skaits, bet Latvijā šis samazinājums ir visstraujākais, paliekot aptuveni 2,2 cilvēkiem vienā māsaimniecībā. Senioru dzīvi negatīvi ietekmē kontaktu trūkums, daudzi no viņiem ir vientuļi. Iesaistīšanās darbā palīdz atrast kontaktus un risināt vientuļības radītās garīgās un fiziskās veselības problēmas. Līdzās tam ir jārada jaunas sadzīves tradīcijas un jāatjauno arī agrākās, uz kopīgu pasākumu veidošanu vērstās. Liela loma šeit ir pašvaldībām, NVO, dažādām kultūras, tautas mākslas, tautas amata meistaru atbalstīšanas organizācijām. Seniori jāiesaista dažādos izglītības, formālās un neformālās, pasākumos.

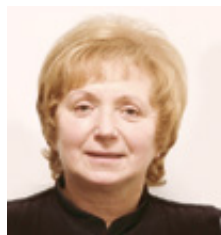
Izmantotā literatūra un avoti

- Aidukaite, J., Blaziene, I. (2021). Longer working lives – what do they mean in practice – a case of the Baltic countries. *International Journal of Sociology and Social Policy*, (in print, paper available in EMERALD database).
- Dzelme, J., Sloka, B., Tora, G., Buligina, I. (2020). Critical evaluation of the necessary changes of the interaction of employers, employees, local authorities, state and other stakeholders of the education system. In International Conference Proceedings «New Challenges in Economic and Business Development – 2020: Economic Inequality and Well-Being: 12th International scientific conference, October 2, 2020, Riga, University of Latvia, 129–143, https://www.bvef.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Fakultates/www.bvef.lu.lv/Konferences/2020/Proceeding_of_Reports_2020.pdf
- European Commission (2018). The Silver Economy.
- Kohlbacher, F., Warwas, I., Mollenhauer, H. (2017). Productive Ageing Society in Japan and Poland and Its Impacts on Productivity and Prosperity, In Flynn, M., Li, Y. and Chiva, A. (Ed.) *Managing the Ageing Workforce in the East and the West (The Changing Context of Managing People)*, Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 19-47.
- Latvijas oficiālā statistika – Oficiālās statistikas portāls (2021-a). Latvijas iedzīvotāju ipatsvars vecuma grupā virs 65 gadiem (IRD010).
- Latvijas oficiālā statistika – Oficiālās statistikas portāls (2021-b). Iedzīvotāju skaits pēc dzimuma un vecuma grupām statistiskajos reģionos, republikas pilsētās, novados, novadu pilsētās, pagastos, ciemos (atbilstoši robežām 2020. gada sākumā), apkaimēs un blīvi apdzīvotās teritorijās (eksperimentālā statistika), pieejams <https://data.gov.lv/dati/lv/dataset/iedzivotaju-skaitis> (skatīts 27.10.2021.).
- Leporati, M., Torres Marin, A. J., Roses, S. (2021). Senior entrepreneurship in Chile: necessity or opportunity? A GEM perspective. *European Business Review*, (in print, paper available in EMERALD database).
- Ruddock, L., Ruddock, S. (2016). The financial and economic challenges of housing provision for an ageing society. *Journal of Financial Management of Property and Construction*, 21 (2), 85–98.
- Sloka, B., Tora, G., Buligina, I., Dzelme, J. (2021). Social Inclusion Challenges for Different Society Groups in Latvia. *Journal of Service, Innovation and Sustainable Development*, 2 (1), 12–32, available also <http://www.aasmr.org/sisd/Vol.2/Vol.2.1.2.pdf>
- Sloka, B., Tora, G., Buligina, I., Dzelme, J. (2021). Some Aspects for Modern Solutions for Strengthening Social Resilience as Guarantee for the Future Well-Being of an Open and Inclusive Society. In International Conference Proceedings «New Challenges in Economic and Business Development – 2021: Post Crisis Economy: 13th International scientific conference, May 14, 2021, Riga, University of Latvia, 408–421, https://www.bvef.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/Apaksvietnes/Fakultates/www.bvef.lu.lv/Konferences/2021/Proceeding_of_Reports_2021.pdf
- Sloka, B., Tora, G., Buligina, I., Dzelme, J. (2020). Development of household income towards modern welfare economics in Latvia. Proceedings of International Conference Economic and Social Development: Book of Proceedings; Varazdin: 592–610. Varazdin: Varazdin Development and Entrepreneurship Agency (VADEA). (Apr 16/Apr 17, 2020), http://www.esd-conference.com/upload/book_of_proceedings/Book_of_Proceedings_esdPorto2020_Online.pdf, ISSN 1849-7535.

5.2. Sociālās aizsardzības un ienākumu nevienlīdzība

Rita Vanaga,
*Mg. oec.,
Mg. sc. admin.,
Mg. sc. comp.,
LU pētniece*

Biruta Sloka,
*Dr. oec.,
LU profesore,
vadošā
pētniece*

Sociālās aizsardzības sistēmas un nevienlīdzības līmeņi pasaulē, arī Eiropas Savienības valstīs, ir ļoti atšķirīgi. To ietekmē katras valsts ekonomiskie rādītāji, nodokļu slogs, kā arī valstu savstarpējā mijiedarbība izaugsmes potenciālā un nodokļu iekasēšanā. Latvijas rādītāji par ienākumu nevienlīdzību, nabadzības riskam pakļauto personu skaitu, mājokļu pārapsdzīvotību un neapmierinošiem apstākļiem tajos ir vieni no augstākajiem starp ES valstīm. Lai mazinātu nabadzību un nabadzības riskus, nepieciešams rast ilgtspējīgus un iekļaujošus attīstības risinājumus, t. sk. nodrošināt ikviena cilvēka tiesības un sociālās aizsardzības sistēmas adekvātumu.

Iestājoties Covid-19 pandēmijai, ekonomiskie apstākļi ir būtiski mainījušies, pakļaujot nabadzībai un sociālās atstumtības riskam visvairāk tos sabiedrības locekļus, kuru nodarbinātības nozares ir ierobežotas vai pat izolētas no pakalpojumu sniegšanas. Covid-19 izplatība ir izmainījusi dzīvi kā indivīdiem, tā arī uzņēmumiem visā pasaulē. Kā norāda Pasaules Ekonomikas forums – tikai koordinēta uzņēmumu darbība apvienojumā ar globālu daudzpusēju sadarbību ārkārtas mērogā un ātrumā potenciāli var mazināt šīs bezprecedenta krīzes risku un ietekmi (World Economic Forum, 2021).

Jauni risinājumi ekonomikas atveseļošanai paver jaunas perspektīvas un prognozes ekonomikas izaugsmei, vienlaikus saglabājot lielu nenoteiktību Covid-19 ietekmē uz ekonomikas un sociālajiem procesiem, sabiedrības pārvaldības modeļiem ES valstīs un visā pasaulē.

Daudzi pasaules pētnieki un nozaru eksperti pauž savu viedokli par nodokļu politikas lomu ekonomikas atveseļošanā, darba tirgus elastības un sociālo jautājumu risinājumu nodrošināšanā Covid-19 izraisīto problēmu pārvarēšanai. Lai novērstu pandēmijas ierobežojošo pasākumu ekonomiskās sekas, valstis ir ieviesušas ārkārtas nodokļu un beznodokļu pasākumus, lai atbalstītu indivīdus un uzņēmumus pēkšņas uzņēmumu slēgšanas gadījumā. Izmaiņas uzņēmējdarbības modeļos Covid-19 ietekmē liecina par būtiskām pieprasījuma izmaiņām darba tirgū, kur pastāv ļoti augsts risks nodarbinātības slānim, kurš dažādu iemeslu dēļ nevar pārkvalificēties. Savukārt mājokļu kvalitātei, t. sk. arī mājokļa platības piemērotība māsājniecības lielam Covid-19 apstākļu pārvarēšanai, ir nozīmīga loma māsājniecību, iedzīvotāju drošībai, jo fiziska distancēšanās var būt apgrūtināša pārapsdzīvotos vai citādi sluktas kvalitātes mājokļos.

Latvijas ilgtermiņa attīstības stratēģija 2030 paredz samazināt sociālo un ienākumu nevienlīdzību – veicināt sociālo iekļaušanos, mazināt nabadzības riskus, sekmēt sociāli un

ekonomiski stabila vidusslāņa veidošanos sabiedrībā (Latvijas Republikas Saeima, 2010). Sociālā nevienlīdzība ilgtermiņā var būtiski samazināt valsts galvenā resursa – cilvēkkapitāla – ekonomisko potenciālu un izaugsmes iespējas.

Sociālās aizsardzības sistēmām ir būtiska stabilizējoša loma, jo īpaši Covid-19 pandēmijas apstākļos, kad palielinās nedrošība par darba tirgus izmaiņu tempu un apjomu. Digitālā transformācija neapšaubāmi rada daudzas jaunas iespējas, bet arī padara lieku arvien lielāku skaitu pašreizējo darba uzdevumu un prasa būtisku pārstrukturēšanu. Tendences norāda, ka darba ņēmējiem nepieciešams mainīt nodarbošanos, palielinoties vajadzībām pēc ienākumiem. Efektīva sociālā aizsardzība nodrošina buferi šo pielāgojumu individuālajām un sociālajām izmaksām un var nodrošināt, ka tiem, kas zaudē darbu, ir laiks atrast labus darba piedāvājumus vai vajadzības gadījumā iziet apmācību. Darba pasaule rada atšķirīgus izaicinājumus mūsdienu sociālās aizsardzības sistēmu attīstībai (OECD, 2019-a).

Pēdējo 10–15 gadu laikā ir panākta plaša globāla vienprātība, ka labi izstrādāta sociālā aizsardzība ir būtiska iekļaujošiem darba tirgiem un izaugsmei un ka tā ir jāstiprina, lai saņemtu globālos attīstības mērķus. Sociālā aizsardzība palīdz indivīdiem un ģimenēm pārvaldīt riskus un sniedz atbalstu, lai ekonomiski vai sociāli nelabvēlīga situācija mazāk kaitētu cilvēku perspektīvām ilgtermiņā. Tā arī palīdz saglabāt un uzlabot dzīves līmeni un samazināt izmaksas, kas saistītas ar darbavietu pārdali, apvienojot darba tirgus riskus. Raugoties no visas ekonomikas viedokļa, risku apvienošana, ienākumu izlīdzināšana, pārdale un atbalsta sniegšana veicina noturību pret sistēmiskām nenoteiktībām, tostarp tām, kas saistītas ar turpmāko darba tirgus pārmaiņu ātrumu un apjomu (OECD, 2019-b).

Riska dalīšanai, izmantojot kolektīvās aizsardzības sistēmas, ir unikālas stiprās puses ne tikai attiecībā uz tainīguma mērķiem, bet arī efektivitātes dēļ (Chetty, Finkelstein, 2013). Galvenie darba tirgus riski, piemēram, bezdarbs un zemie ienākumi, nav apdrošināmi bez valdības iejaukšanās, nosakot obligātu dalību, cenas vai ar to saistītu regulējumu (Boeri, van Ours, 2013).

Samazinoties sociālās aizsardzības dalībnieku vai ieguldītāju grupai, piemēram, viegli pieejamu alternatīvu darba pasākumu rezultātā, kas ļauj apiet sociālās aizsardzības noteikumus, var tikt apdraudēti riska apvienošanas pamati. Tie, kuriem ir salīdzinoši zemāks risks («labie riski» apdrošināšanas terminoloģijā), var samazināt savas iemaksas vai izvēlēties pilnībā no tām atteikties, kas nozīmē lielāku finansējuma slogu vai vājāku aizsardzību pārējām augsta riska grupām. Ja nav regulējuma vai valsts subsīdiju, tas rada papildu atteikšanās stimulus un galu galā pieaugošo izmaksu ciklu un sociālās aizsardzības samazināšanos (Rothschild, Stiglitz, 1976; Akerlof, 1970).

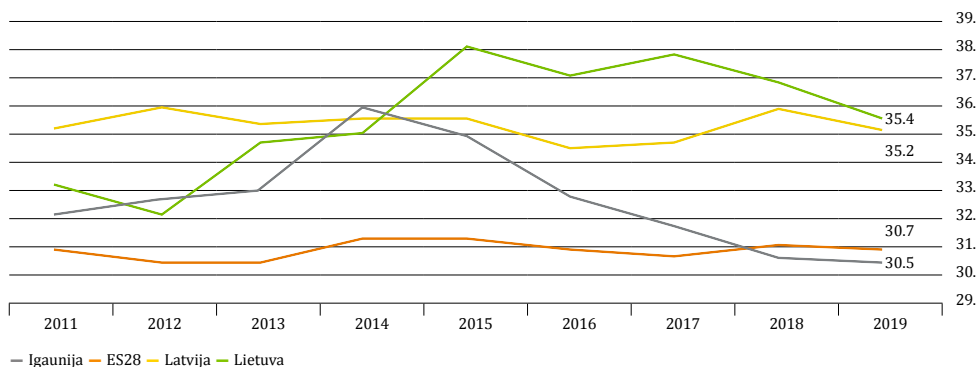
Budžeta spiediens un mainīgais priekšstats par to, kas gūst labumu no sociālās aizsardzības un kurš par to maksā, var mainīt politisko dinamiku sociālās aizsardzības debatēs. J. Hills norādīja, ka strauji mainīgajā darba tirgū galvenais pastāvīgais izaicinājums – nodrošināt plašu iepirkumu un vienprātību starp lielāko daļu cilvēku: viņiem ir labāk, ja ir izveidota atbilstoša sociālā aizsardzība (Hills, 2017).

Ir secināts, ka daudzās valstīs sociālās aizsardzības apdrošināšanas funkcija labi darbojas darbiniekiem ar stabilu darba vēsturi. Bet tie, kuriem ir nestabila vai īsa nodarbinātības vēsture, pašnodarbinātie un citi nestandarta darbinieki, bieži ir slikti vai nemaz aizsargāti. Vienlaikus sociālās aizsardzības sistēmu palīdzības funkcija – nodrošināt pabalstu minimālajam ienākumam tiem, kam nav citu resursu, ir ļoti smagnēja. Šo programmu pieejamība un dāsnums dažādās valstīs ievērojami atšķiras; pat nekrīzes laikā daudzas mājsaimniecības, kurām steidzami nepieciešama palīdzība, nesaņem pietiekamu atbalstu (OECD, 2020).

5. Sabiedrības novocošana un noslāpošanās

5.2. Sociālās aizsardzības un ienākumu nevienlīdzība

Visbiežāk izmantotais esošā ienākuma nevienlīdzības mēritājs – Džini indekss¹ Latvijā ir diezgan nemainīgs kopš 2007. gada, bet krīzes gados tas ir pieaudzis, taču vēlāk stabilizējies ap 35 (Latvijas Banka, 2019). Vidēji ES Džini indekss ir 31 (skat. 5.2. attēlu). Redzams, ka tas svārstās pēdējos deviņus gadus 34,5–35,7 robežās, kas liecina par noturīgu ienākumu nevienmēri-gu sadali. Mērot ienākumu nevienlīdzību, oficiālā statistika izmanto tā saukto ekvivalento rīcībā esošo ienākumu, t. i., ienākumu pēc nomaksātiem nodokļiem uz vienu mājsaimniecības locekli, to rēķinot kā svērtu vidējo, kur dažādiem mājsaimniecības locekļiem tiek piemērots atšķirīgs svars. Šādi salīdzina nevienlīdzību, kāda rodas tirgus darbību rezultātā (pēc nodokļiem, taču pirms pensijām un pabalstiem), ar esošo ienākumu nevienlīdzību (pēc pensijām un pabalstiem). Tas, cik lielā mērā pensiju un pabalstu rezultātā tirgus ienākumu nevienlīdzība mazinās, norāda uz valsts sociālās atbalsta sistēmas efektivitāti, un Latvijā samazinājums dod efektu tikai par vidēji 27 %, kas ir mazākais visā Eiropas Savienībā, ES samazinās par vidēji 40 % (Latvijas Banka, 2018). Ņemot vērā, ka no ES valstīm Latvija sociālajai aizsardzībai (pensijām, sociālajiem pabalstiem, sociālās palīdzības institūciju administrēšanai u. tml.) tērē vismazāk naudas, – Džini indekss neuzlabojas.

— Igaunija — ES28 — Latvija — Lietuva

Avots: autoru konstrukcija, balstoties uz Eurostat datu bāzi (tiešsaistes datu kods: ILC_D112\$DEFAULTVIEW).

5.2. att. Džini indekss, Baltijas valstis un ES 28, 2011.–2019 (skala 0–100).

Latvijai, salīdzinot Baltijas valstu vidū, Džini indeksa svārstības ir minimālas, tās ir ap 35 amplitūdā, un tas ir viens no augstākajiem rādītājiem starp ES valstīm (Latvija visu laiku ir pirmajā trijniekā starp augstākajiem rādītājiem), kamēr Igaunija to ir pēdējos gados veiksmīgi samazinājusi līdz ES vidējam rādītājam un nedaudz zem, savukārt Lietuvai vērojamas ļoti krāsas svārstības no gada uz gadu – gan pieaugošanas, gan dilstošas, un 2019. gadā tas ir tuvu Latvijas rezultātam.

Latvijas augstajam ienākumu nevienlīdzības līmenim ir vairāki iemesli, bet svarīgs faktors ir pabalstu politika. Salīdzinot ar citām ES valstīm, Latvija ļoti maz tērē ienākumu testētiem pabalstiem² – šādiem pabalstiem tiek atvēlēts tikai aptuveni 1 % no visiem izdevumiem sociālajiem pabalstiem («vecajās» ES dalībvalstīs šis rādītājs pārsniedz 12 %) (Zasova, 2018).

Latvijā ir divi pārbaudīti ienākumu pabalsti – garantētā minimālā ienākuma (GMI) pabalsts un dzīvokļa pabalsts. GMI pabalsts ir ļoti zems un nav saistīts ar ekonomikas attīstības rādītājiem. Latvijā kopš 2021. gada GMI pabalsts gan ir būtiski palielināts – no 64 EUR līdz 109

¹ Džini indekss raksturo, cik vienmērīga ir materiālo labumu sadale starp sabiedrības locekļiem skalā no 0 līdz 100. Jo tuvāk koeficienta vērtība ir 0, jo vienlīdzīgāka ir materiālo labumu sadale sabiedrībā.

² Ienākumu testēti pabalsti – izmaksāti tikai tiem, kuru ienākumi ir zem noteikta sliekšņa. Tāpēc šie pabalsti ir ļoti mērķēti uz nabadzīgākajām (trūcīgākajām) iedzīvotāju grupām un ir efektīvs veids, kā samazināt ienākumu nevienlīdzību un nabadzību.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

EUR, un katrai nākamajai personai mājsaimniecībā – 76 EUR (skat. 5.2. tabulu). Lai arī palsta absolūtais apmērs ir neliels, tas tomēr atbalsta trūcīgās personas.

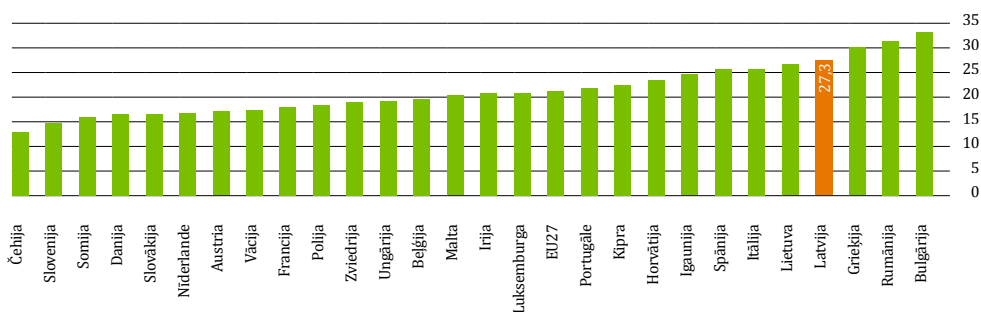
5.2. tabula. Latvijas trūcīgo mājsaimniecību un maznodrošināto ienākumu sliekšņi, 2021, EUR

Ienākumu sliekšnis	Pirmā vai vienīgā persona mājsaimniecībā	Katra nākamā persona mājsaimniecībā
Garantētais minimālais ienākums	109	76
Trūcīga mājsaimniecība	272	190
Maznodrošināta mājsaimniecība	436	305

Avots: Latvijas Republikas Saeima, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums (24.11.2020. likuma redakcija, stājies spēkā 01.01.2021.).

Būtībā ienākumu nevienlīdzība ietekmē ne tikai atsevišķus individuus vai mājsaimniecības, bet arī tautsaimniecības attīstību kopumā. Ilgstoša nevienlīdzība veicina sabiedrības neapmierinātību, un netaisnības izjūta iedzīvotājos ar zemākiem ienākumu līmeņiem ir iemesls politiskai nestabilitātei. Nevienlīdzība veidojas gan ekonomisko attiecību rezultātā – starp uzņēmējiem, darba ņēmējiem, sadarbības partneriem un citiem, gan valdības un dažādu institūciju lēmumu rezultātā. Mainot ekonomisko attiecību modeli, nodokļu slogu attiecīgām grupām, un sniedzot iedzīvotājiem vienlīdzīgas iespējas gan izglītības pieejamībā, veselības aprūpē un sociālo garantiju jomā, pastāv iespēja mazināt nevienlīdzību.

ES 27 Latvija ir starp valstīm ar augstāko nabadzības un sociālās atstumtības riskam³ pakļauto iedzīvotāju īpatsvaru, 2019. gadā – 27,3 % (518 tūkstoši iedzīvotāju) (skat. 5.3. attēlu).

Avots: autoru konstrukcija, balstoties uz Eurostat datu bāzi (tiešsaistes datu kods: ILC_PEPS01).

5.3. att. Nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto personu īpatsvars, ES 27, 2019, %.

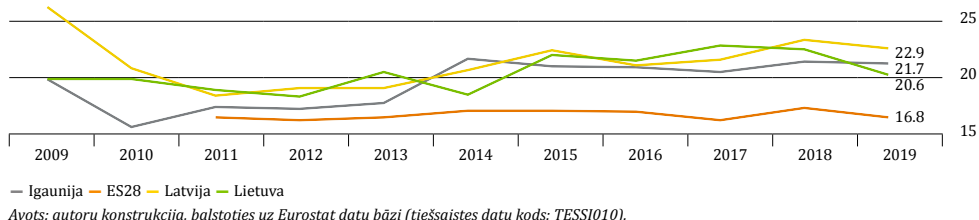
Rēķinot kā ES 28 dalībvalstij, Latvijā 2019. gadā bija otrais augstākais rādītājs ES – 22,9 % – nabadzības riskam pakļauto personu īpatsvars no visiem Latvijas iedzīvotājiem (skatīt 5.4. attēlu). Tie bija 434 tūkstoši iedzīvotāju, kuru ekvivalentie rīcībā esošie ienākumi (pēc sociālajiem pabalstiem) bija zem 409 EUR mēnesī (jeb ekvivalentais rīcībā esošais ienākums ir mazāks nekā 60 % no vidējā ienākumu saņēmēja rocības (ienākumu mediānas) valstī).

³ Nabadzības un sociālās atstumtības risks ir komplekss indikators, kuru ietekmē nabadzības riska indekss (pēc sociāliem transfertiem) vai ļoti zema darba intensitāte, vai dzīva materiālā nenodrošinātība. Iedzīvotājs tiek uzskatīts par pakļauto nabadzības un sociālās atstumtības riskam, ja viņam piemīt kaut viens no minētajiem rādītājiem.

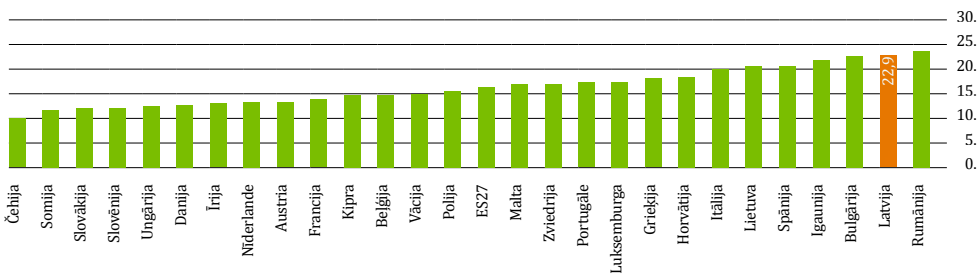
5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.2. Sociālās aizsardzības un ienākumu nevienlīdzība

5.4. att. Nabadzības riskam pakļauto personu īpatsvars Baltijas valstīs un ES 28, 2009.–2019., %

Pēc 5.4. attēlā redzamajiem datiem pēdējo desmit gadu laikā nabadzības riskam pakļauto personu īpatsvars Latvijā ir svārstījies 19–23 % robežās, bet tas ir samazinājies par 3,5 procentpunktiem. Pārējām Baltijas valstīm nabadzības riskam pakļauto personu īpatsvars šo desmit gadu laikā ir ļoti svārstījies, kamēr ES vidējais ir diezgan noturīgs – 17 % apmērā. Rādītājs liecina par zemiem ienākumiem salīdzinājumā ar citiem šīs valsts iedzīvotājiem, bet tas var nebūt zems dzīves līmenis. Latvijai šis rādītājs ir 22,9 % – otrais aiz Rumānijas, kurai ir tikai nedaudz augstāks rādītājs (skat. 5.5. attēlu).

5.5. att. Nabadzības riska līmenis, ES, 2019, %

ES Latvijai devītais rādītājs, 7,8 %, pozīcijā – dziļai materiālai nenodrošinātībai pakļautās personas, 2019. gadā⁴ esot vienai no valstīm ar vismazāko iedzīvotāju īpatsvaru (5,6 %), kas dzīvo māsaimniecībās ar ļoti zemu darba intensitāti (Centrālā statistikas pārvalde, 2020).

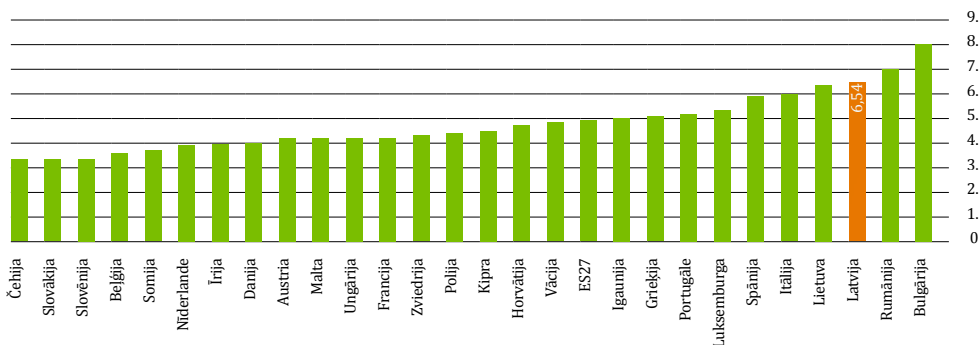
Pirmā grupa ar visaugstāko nabadzības risku ir iedzīvotāji virs 50 gadiem, un 2019. gadā nabadzības riskam ir pakļauti 24,6 % iedzīvotāju 50–64 gadu vecumā un 47,9 % iedzīvotāju vismaz 65 gadu vecumā. Tā 2019. gadā gandrīz trīs ceturtdaļas (74,9 %) vientuļo vismaz 65 gadus veco iedzīvotāju ir pakļauti nabadzības riskam, un pēdējo gadu laikā šo iedzīvotāju īpatsvars turpina palielināties. Otrajā grupā – no visām māsaimniecībām ar bērniem – visvairāk nabadzības riskam ir pakļautas nepilnās ģimenes: viens pieaugušais ar apgādībā esošiem bērniem (26,2 %), bet trešajā grupā – daudz bērnu ģimenes, 16,7 % (Centrālā statistikas pārvalde, 2020).

Pēc iedzīvotāju sociālekonomiskā statusa visvairāk nabadzības riskam ir pakļauti bezzdarbnieki: šis rādītājs 2019. gadā sasniedz 57,7 %, starp pensionāriem – 52,5 % un starp nodarbinātajiem – 8,5 % (Centrālā statistikas pārvalde, 2020).

⁴ Atbilstoši Eurostat atspoguļojumam, kad apsekojuma dati ievākti, bet dati ir par gadu agrāk.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Vērtējot ienākumu sadales nevienlīdzību (skat. 5.6. attēlu), kuru nosaka kā kopējo ienākumu attiecību, ko saņem 20 % iedzīvotāju ar visaugstākajiem ienākumiem (augšējā kvintile), pret to, ko saņem 20 % iedzīvotāju ar zemākajiem ienākumiem (zemākā kvintile). Latvijai šis rādītājs ir trešais augstākais ES. Šo rādītāju vajadzētu mazināt vismaz līdz vidējam ES līmenim.

Avots: autoru konstrukcija, balstoties uz Eurostat datu bāzi (tiešsaistes datu kods: ILC_DI11).

5.6. att. Ienākumu sadales nevienlīdzība, ES, 2019, attiecība.

Pārmērīgi vienlīdzīgs ienākumu sadalījums var nākt arī par sliktu valsts ekonomikas izaugsmi. Sociālisma pieredze liecina, ka apzināti zemā vienlīdzība cilvēkus nemotivē produktīvi un apzinīgi strādāt, ražot kvalitatīvas preces. Tas kopumā palēnina ekonomikas izaugsmi un pazemina valsts iedzīvotāju dzīves līmeni (Šumilo, 2017). Savukārt pretēja situācija – ienākumu sadales nevienlīdzība – var motivēt cilvēkus uzlabot savu situāciju, vairāk un labāk strādājot, paaugstinot savu izglītības līmeni un kvalifikāciju, iesaistoties uzņēmējdarbībā. Vienlaikus augsta ienākumu nevienlīdzība nelabvēlīgi ietekmē cilvēku dzīves kvalitāti, palielinot trūcīgo iedzīvotāju slāni, pazeminot sabiedrības veselības stāvokli un izglītības līmeni, kā arī vairojot sociālo atstumtību un noziedzības pieaugumu (Šumilo, 2017).

Latvijā 2018. gadā nabadzības riskam bija pakļauti 23,3 % māsaimniecību, 2019. gadā – 22,9 %. Iedzīvotāju struktūra pa ienākumu decilēm parāda, ka tie pārsvarā ir bezdarbnieki, pensionāri un cilvēki ar invaliditāti; tikai 10 % no šiem cilvēkiem strādā algotu darbu. Apzinoties šo faktu, kļūst skaidrs, ka darbaspēka nodokļi – neapliekamais minimums, atvieglojumi par apgādājamiem – būtiski neietekmētu ienākumus māsaimniecībām ar viszemākajiem ienākumiem (Vanaga, Sloka 2021). Daudz efektīvāki ir sociālie pabalsti, kas ir tieši mērķēti uz trūcīgo māsaimniecību atbalstu, piemēram, GMI pabalsts. Šo norāda arī 2020. gadā Valsts kontroles pārskats par sociālās iekļaušanas politiku. Risinājums jārod vajadzībās balstītā atbalsta sistēmā personām, kurām atbalsts ir visvairāk nepieciešams, jo ir ierobežotas iespējas gūt ienākumus, kā noteikta veida invalīdi un tml. grupas (Valsts kontrole, 2020).

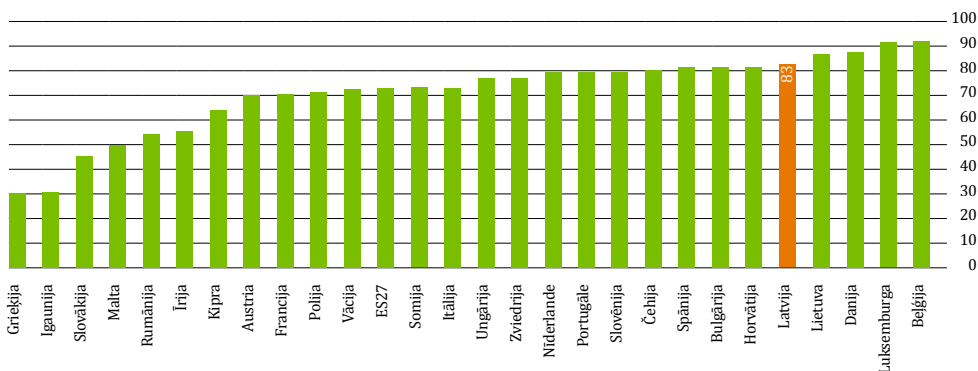
Vēl viens būtisks aspekts ienākumu nevienlīdzības mazināšanā ir nodokļu sloga izvērtēšana mazo ienākumu saņēmējiem. Eiropas dalībvalstu piemērotais nodokļu slogs mazo algu saņēmēju bruto algai kā darba samaksai (neiekļaujot pabalstus un sociālo iemaksu ietekmi) varē no 30 % līdz 90 % (skat. 5.7. attēlu). Viszemākais nodokļu slogs mazo ienākumu saņēmējiem ir bijis Grieķijā, bet visaugstākais Beļģijā un Luksemburgā. Latvijai, kurai kopš 2018. gada ir ieviesta progresīvā nodokļu sistēma, mazo ienākumu saņēmēju nodokļu slogs ir 83 %, ko piemēro darbā gūtiem ienākumiem pirms nodokļu atskaitīšanas.

5. Sabiedrības novocošana un noslāpošanās

5.2. Sociālās aizsardzības un ienākumu nevienlīdzība

Daudzi eksperti uzskata, ka nevienlīdzības mazināšana jāorganizē ar iekļaujošu nodokļu politiku. Ir jāpazīna nodokļu sistēmu sociālā ietekme, lai rastu optimālu līdzsvaru starp nodokļu struktūras efektivitāti un taisnīgumu atbilstīgi valstu vēlmēm. Eiropas Komisija norāda, ka nodokļu sistēmai ir nozīme sociālās mobilitātes atbalstīšanā, kā, piemēram, nodrošinot finansējuma avotu kvalitatīvai izglītībai vai nodrošinot līdzekļus, lai mazinātu privilēģiju vai trūkumu nodošanu no vienas paaudzes nākamajai, tāpat nodrošinot ienākumu, jo īpaši bagātības, pārdali ar tādas uzvedības stilulēšanu, kas palielina sociālo mobilitāti. Nodokļu sistēmai ir būtiska nozīme taisnīgas sabiedrības veidošanā, cita starpā nodrošinot pareizo ieņēmumu struktūru publisko izdevumu finansēšanai, mazinot nevienlīdzību un/vai atbalstot sociālo mobilitāti un integrācijas taisnīgumu (Eiropas Komisija, 2017).

Vienlīdzīgu iespēju palielināšana ietver pasākumus, kas nodrošina vienlīdzīgu piekļuvi kā kvalitatīvai izglītībai, tā veselības aprūpei un sociālo garantiju sistēmas pakalpojumiem, tai skaitā sociālajiem pabalstiem. Nodokļu sistēma finansē šos valsts izdevumus, ļaujoties uz pareizu nodokļu struktūru un visiem nodokļu maksātājiem, lai izpildītu savas faktiskās nodokļu saistības.

Avots: autoru konstrukcija, balstoties uz Eurostat datu bāzi (tiešsaistes datu kods: TESEM220).

5.7. att. Nodokļu slogs zemo algu saņēmējiem – bezdarba slazds, ES, 2020, %.

Lai gan, kā norāda OECD savā Employment outlook 2021 / Nodarbinātības perspektīvu ziņojumā 2021, bezprecedenta palīdzības līmenis, ko valstis ir sniegušas, izmantojot darbavietu saglabāšanas shēmas un ienākumu atbalstu Covid-19 pandēmijas laikā, ir saglabājis līdz 21 miljonam darbavietu un palīdzējis daudzām māsaimniecībām pārvarēt pandēmijas izraisītos apstākļus, tomēr Covid-19 pandēmija ir padziļinājusi jau pastāvošo sociālo un ekonomisko plaisu starp dažādām iedzīvotāju grupām. Tā, piemēram, starp cilvēkiem ar augstām prasēm un augstiem ienākumiem, starp paaudzēm, starp vīriešiem un sievietēm, starp tiem, kuriem ir labs darbs, un tiem, kuriem ir nedrošs darbs vai nav darba. Bezdarbs ir augsts, un nav paredzams, ka darbavietas strauji atjaunosies. Pirmspandēmijas nodarbinātības līmeņa sasniegšana var ilgt vairākus gadus, norāda OECD (OECD, 2021).

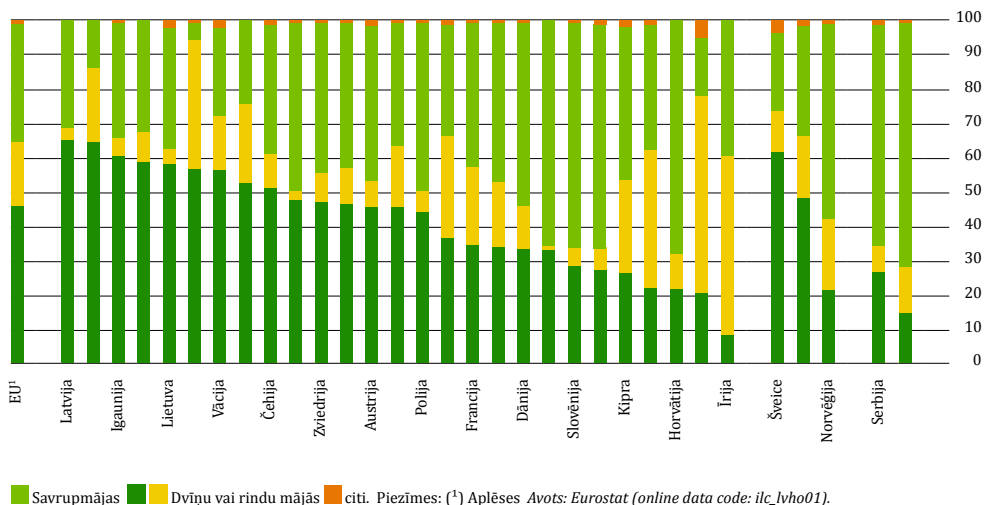
Pandēmijas laiks sniedz arī iespēju atjaunot elastīgākus darba tirgus, risinot ilgstošas strukturālas problēmas, kuras ir saasinājušas Covid-19 krīze. Ja nevienlīdzība un atstumtība netiks risināta, paredzama dziļāka sociālā šķelšanās un negatīva ietekme uz produktivitāti un ekonomikas atveseļošanu. Ieguldījumi produktivitātē un darbavietās var palīdzēt cilvēkiem atgriezties darbā.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Ņemot vērā digitālo pakalpojumu ienākšanu visās tautsaimniecības jomās, tai skaitā finanšu pakalpojumu segmentā, iedzīvotājiem digitālo prasmju apgūšana ir svarīga ne tikai, lai spētu iekļauties darba tirgū pandēmijas laikā un pēc tās, bet arī, lai kārtotu sadzīviskus privātos norēķinus. Tas ir ļoti būtiski, lai ļaudis ar zemāku izglītības līmeni un zemu ienākumu līmeni neklūtu par finanšu krāpnieku vai nelicencētu finanšu pakalpojumu sniedzēju upuriem, jauno tehnoloģiju rīku vai tehnoloģiju aplikāciju lietošanas neprasmes dēļ, un nezaudētu iztikas līdzekļus (Vanaga, Sloka, 2020-a). Nozīmīgi ir izglītēt un skaidrot sabiedrībai šādus aspektus, tāpēc būtiska loma ir finanšu regulatora komunikācijai ar sabiedrību un atbilstošu regulējumu radīšana inovāciju tehnoloģijām (Vanaga, Sloka, 2020-b).

Covid-19 ir globālā veselības krīze, kas ietekmē arī tādas sociālās problēmas kā mājoklis un nodrošinājums ar pārtiku (arī bads). Ņemot vērā, ka liela daļa Latvijas iedzīvotāju dzīvo šaurībā un savu laiku jau nokalpojušos mājokļos, tomēr šos apstākļus nevar mainīt zemu ienākumu dēļ, Latvijā jārīstina mājokļu pieejamība un dzīves apstākļu uzlabošana.

ES 27 iedzīvotāji mitinājās 2019. gadā: 46,1 % – dzīvokļos, gandrīz piektdaļa (18,5 %) – diviņū mājās, bet vairāk nekā trešdaļa (34,8%) – savrupmājās (skat. 5.8. attēlu) (Eurostat, 2021).

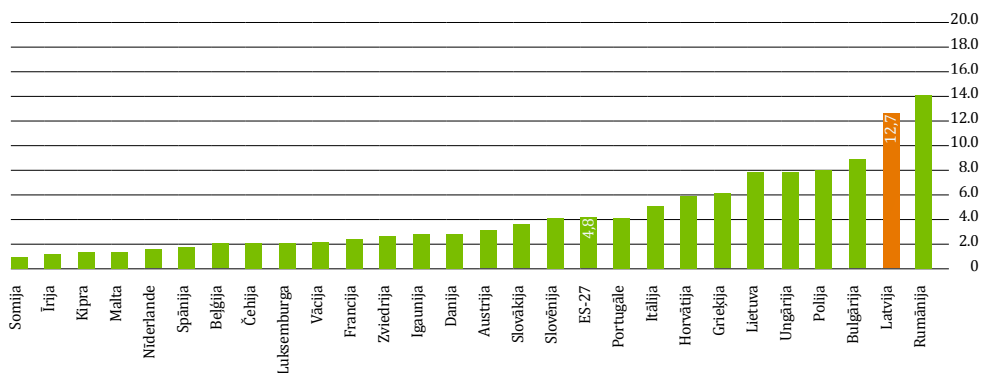
5.8. att. Iedzīvotāju sadalījums pēc mājokļa veidiem, 2019, (%).

No ES dalībvalstīm dzīvokļos dzīvojošo cilvēku īpatsvars 2019. gadā vismaz 60,0 % ir: Latvijā (65,9 %), Spānijā (64,6 %), Igaunijā (60,5 %), bet nedaudz zem šī līmeņa Grieķijā un Lietuvā, līdzīgs cilvēku īpatsvars dzīvo dzīvokļos arī Šveicē (62 %). Augstākais savrupmājās dzīvojošo cilvēku īpatsvars ES dalībvalstīs reģistrēts Horvātijā (67,9 %), Slovēnijā (66,1 %), Rumānijā (65,4 %) un Ungārijā (65,4 %). No citām dalībvalstīm vēl tikai Dānijā, Polijā un Slovākijā vairums iedzīvotāju mīt savrupmājās. Vislielākais diviņu mājās dzīvojošo personu īpatsvars ES dalībvalstīs ir Nīderlandē, Īrijā, Maltā, un Beļģijā – vienīgās dalībvalstīs, kurās divas piektdaļas vai vairāk iedzīvotāju dzīvo diviņu mājās. Apvienotajā Karalistē šī daļa ir vēl augstāka un sasniedz 60 % (Eurostat, 2021).

Divās ES dalībvalstīs 2019. gadā vismaz desmitai daļai iedzīvotāju ir ļoti slikti sadzīves apstākļi – Latvijā tāds līmenis 12,7 %, Rumānijā –14,2 % (skat. 5.9. attēlu).

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.2. Sociālās aizsardzības un ienākumu nevienlīdzība

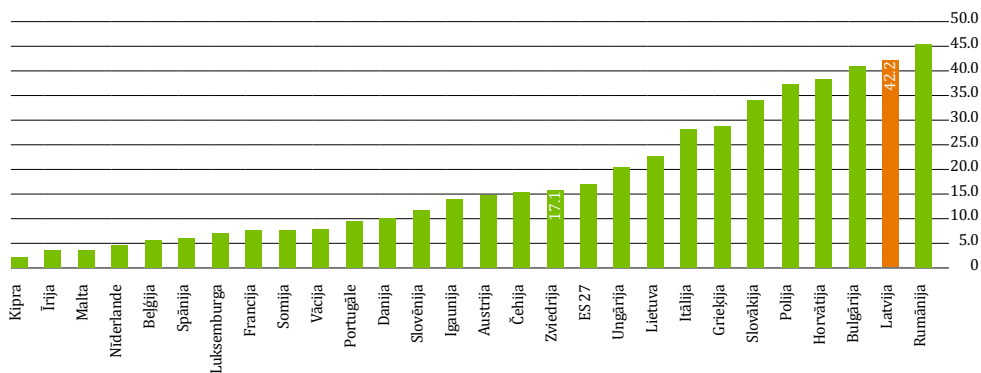

Avots: autoru konstrukcija, balstoties uz Eurostat datu bāzi (tiešsaistes datu kods: ILC_MDH006A).

5.9. att. Pieņemama mājokļa trūkuma līmenis, 2019, %.

Saskaņā ar Eurostat analīzi 44,8 % ES iedzīvotāju 2019. gadā dzīvo īpašnieka apdzīvotā mājoklī bez mājokļa kredīta vai hipotēkas – šādu iedzīvotāju skaits diezgan augsts Austrumeiropas un Baltijas valstīs, virs 60 % visos gadījumos, izņemot Čehiju (56,8 %) un Igauniju (58,9 %). Rumānijā, Horvātijā un Bulgārijā šī daļa lielāka par 80 %. Vairākās dalībvalstīs šādu iedzīvotāju īpatsvars – daudz zemāks, sākot no 8,5 % Nīderlandē līdz 37,4 % Īrijā.

Pandēmijas apstākļos mājokļu nozīmīgums ir ļoti aktualizējies. Mājokļa kvalitāte un māj-saimniecībā esošo personu blīvums mājoklī ietekmē attālinātā darba (profesijās, kurās tas ir iespējams) izpildi un māj-saimniecības bērnu neklātienes izglītošanās iespējas. Latvijā 42,2 % māj-saimniecību dzīvo pārapdzīvotībā⁵. Mājokļu pieejamība ir viens no svarīgākajiem drošības faktoriem. ES vidējais mājokļu pārapdzīvotības rādītājs ir 17,1 % (skat. 5.10. attēlu).

Avots: autoru konstrukcija, balstoties uz Eurostat datu bāzi (tiešsaistes datu kods: ILC_LVH005A).

5.10. att. Mājokļu pārapdzīvotības līmenis, ES, 2019, %.

⁵ Tiek uzskatīts, ka māj-saimniecība dzīvo pārapdzīvotības apstākļos, ja katrā māj-saimniecībā ir pieejama mazāk par vienu istabu: katram pārim māj-saimniecībā; katrai personai, kas ir 18 gadus veca vai vecāka; katram viena dzimuma cilvēku pārim vecumā no 12 līdz 17 gadiem; katrai personai vecumā no 12 līdz 17 gadiem, kas nav iekļauta iepriekšējā kategorijā; un katram bērnu pārim, kas jaunāki par 12 gadiem. Istabas kategorijā tiek iekļautas guļamistabas, dzīvojamās un ēdamistabas, valstis ārpus Eiropas – arī virtuves.

No pētījuma izrietošās atziņas

Augsta bagātības koncentrēšanās maza iedzīvotāju skaita rokās ir būtisks kavēklis vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanai.

Sociālās mobilitātes iespējas tiek apdraudētas, jo cilvēka sasniegumi diemžēl nav atkarīgi tikai no viņa paša uzcītības un darba, bet gan arī no viņa sākotnējā sociālā stāvokļa – indivīdam pieejamām izglītības iespējām, pakļautības nelabvēlīgas vides ietekmei, augsta stresa līmeņa nenokārtotu sadzīves apstākļu dēļ (piemēram, liels ģimenes parādu slogs) u. c.

Nevienlīdzība veicina sociālo noslāņošanos, kas palielinās, ja to nerisina.

Dzīvojamais fonds Latvijā ir neapmierinošs, un nepieciešams veicināt privātās investīcijas mājokļu celtniecībā un renovācijā, lai uzlabotu mājokļu kvalitāti un izveidotu mājokļus pārdošanai un īrēšanai uz tirgus nosacījumiem; valsts nodrošina garantiju nosacījumus šīm programmām.

Nepieciešams veicināt īres mājokļu pieejamību maznodrošinātām māsaimniecībām ar maznodrošinātām vai trūcīgām personām, veidojot konkrētu nosacījumu atbalsta programmas īrniekiem un iesaistot komercbankas finansēšanā; valstij jānodrošina garantijas nosacījumi investoriem.

Jāpalielina sociālo mājokļu pieejamība pašvaldībās iedzīvotājiem ar viszemākajiem ienākumiem, veicinot sociālo mājokļu būvniecību un renovāciju un veidojot atbalsta programmas sadarbībā ar uzņēmējdarbības un nodarbinātības projektiem (Vanaga, Sloka, 2021-a).

Latvijā jāsamazina nodokļu slogs mazo algu saņēmējiem, lai pazeminātos nabadzībā un sociālajā atstumtībā dzīvojošo cilvēku īpatsvars. ES vairāk nekā 2/3 dalībvalstu nodokļu slogs mazo algu saņēmējiem ir 70 % un vairāk.

Atbilstoši Latvijas iedzīvotāju struktūrai un nevienlīdzības rādītājiem ir jāsniedz efektīvāks atbalsts ar sociālajiem pabalstiem nabadzības riskam pakļautajam slānim, mērķtiecīgāk nosakot sociālā statusa grupu un organizējot atbilstošus sociālos pasākumus, piešķirot sociālos pakalpojumus, kas Latvijā no 2021. gada ir sākti saskaņot ar pandēmijas radītajām problēmām.

Latvija ir starp valstīm ar lielu ienākumu nevienlīdzību, kas būtu jāsamazina vismaz līdz vidējam ES līmenim, tādā apjomā, kas motivētu cilvēkus uzlabot savu situāciju, strādājot vairāk un produktīvāk, paaugstinot izglītības un kvalifikācijas līmeni, iesaistoties uzņēmējdarbībā (Vanaga, Sloka, 2021-b).

Nemot vērā pandēmijas izraisīto nozaru darbības ierobežošanu vai to pārorientāciju uz atbilstošo pakalpojumu sniegšanu, vai straujo tehnoloģiju pielāgošanu pakalpojumu nodrošināšanā, nepieciešams investēt mazo algu saņēmēju kvalifikācijas celšanā, lai viņi varētu iekļauties darba tirgū ar jaunām prasmēm, kas nepieciešamas gan pandēmijas laikā, gan pēc pandēmijas – digitālo un elektronisko pakalpojumu sniegšanā, inovāciju tehnoloģiju izmantošanā privātos finanšu norēķinos (Vanaga, Sloka 2021-b).

Latvijas finanšu regulatoram ir būtiska loma sabiedrības informēšanā par finanšu pakalpojumu saņemšanu un izmantošanu. Īpaša vērība ir jāpiešķir inovatīviem finanšu pakalpojumiem, kas bāzēti uz jaunajām tehnoloģijām, un tie ir jāizskaidro atbilstoši adresēta, iedzīvotāju grupu, izpratnes līmenim par tiem. Finanšu pratības satura radīšanā un arī dažādu brīdinājumu sagatavošanā par finanšu krāpniekiem sevišķi ir jāorientējas uz iedzīvotāju grupu ar zemu ienākumu līmeni un zemu izglītības līmeni, kā arī senioru daļu ar vājām digitālo rīku lietošanas prasmēm, uz ko balstās jaunās finanšu tehnoloģijas (Vanaga, Sloka, 2020-a). Šie aspekti ņemami vērā, organizējot iedzīvotāju iesaisti digitālo prasmju pilnveidē un tādējādi veicinot viņu iespējamo iesaisti darba tirgū.

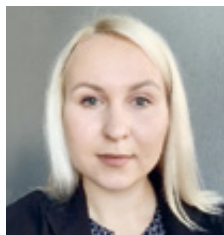
5. Sabiedrības novocošana un noslāpošanās

5.2. Sociālās aizsardzības un ienākumu nevienlīdzība

Izmantotā literatūra un avoti

- Akerlof, G.A. (1970). The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, 84 (3), 488–500.
- Bacq, S. (2020). Social Entrepreneurship and COVID-19. *Journal of Management Studies*. 58 (1), 285–288.
- Boeri, T., van Ours, J. (2013), *The Economics of Imperfect Labor Markets*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Rothschild, M., Stiglitz, J. (1976). Equilibrium in Competitive Insurance Markets: An Essay on the Economics of Imperfect Information. *The Quarterly Journal of Economics*, 90 (4), 629–649.
- Centrālā statistikas pārvalde (2020). Nabadzības risks un sociālā atstumtība Latvijā 2018. gadā. (2019. gada EU-SILC apsekojuma rezultāti). Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba/meklet-tema/399-nabadzibas-risks-un-sociala-atstumtiba-latvija>. (skatīts 15.03.2020.).
- Chetty, R., Finkelstein, A (2013), «Social Insurance: Connecting Theory to Data», *Public Economics Handbook*, Elsevier, <http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-444-53759-1.00003-0>
- European Commission (2017). Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet_taxation_lv_0.pdf (skatīts 26.08.2021)
- Eurostat (2021). Living conditions in Europe – housing. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_housing#Key_findings (skatīts 01.10.2021.).
- Hills, J. (2017). *Good Times, Bad Times (revised Edition): The Welfare Myth of Them and Us*, Policy Press.
- Latvijas Banka, Fadejeva, L., 2019. Ienākumu nevienlīdzība un nabadzība: kur esam un kā uzlabot situāciju. <https://www.makroekonomika.lv/ienakumu-nevienlidziba-un-nabadziba-kur-esam-un-ka-uzlabot-situaciju> (skatīts 15.03.2020.).
- Latvijas Banka. Zorgenfreija, L, Fadejeva, L.2018. Kā mazināt ienākumu nevienlīdzību Latvijā? Pieejams: <https://www.makroekonomika.lv/ka-mazinat-ienakumu-nevienlidzibu-latvija>. (skatīts 16.03.2020.).
- Latvijas Republikas Saeima, (2010). Latvijas ilgtermiņa attīstības stratēģija 2030. https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_6.pdf (skatīts 27.08.2021).
- Mair, J. (2020). *Social entrepreneurship: Research as disciplined exploration*. In W. W. Powell and P. Bromley (Eds), *The Nonprofit Sector: A Research Handbook*, 3rd edition. Palo Alto, CA: Stanford University Press, 333– 57. Google Scholar.
- OECD (2019)-a, «Left on your own? Social protection when labour markets are in flux», *OECD Employment Outlook 2019: The Future of Work*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/bfb2fb55-en> (skatīts 24.08.2021.).
- OECD (2019)-b. «Left on your own? Social protection when labour markets are in flux», *OECD Employment Outlook 2019: The Future of Work*, OECD Publishing, Parīze, <https://doi.org/10.1787/bfb2fb55-en>.
- OECD (2020). *Supporting livelihoods during the COVID-19 crisis: closing the gaps in safety nets*. <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/supporting-livelihoods-during-the-COVID-19-crisis-closing-the-gaps-in-safety-nets-17cbb92d/> (skatīts 24.08.2021.).
- OECD (2021) *Employment outlook 2021. A once-in-a-lifetime opportunity*. <https://www.oecd.org/employment-outlook/> (skatīts 26.08.2021).
- Šumilo Ē. (2017). *The two faces of unequal income distribution*. LV portāls. <https://lvportals.lv/viedokli/286897-nevienlidzigas-ienakumu-sadales-divas-sejas-2017>.
- Valsts kontrole (2020). *Vai valsti īstenota sociālās iekļaušanas politika sasniedz tai izvirzītos mērķus nabadzības mazināšanas jomā?* <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/vai-valsti-istenota-socialas-ieklausanas-politika-sasniedz-tai-izvirzitos-merkus-nabadzibas-mazinasanas-joma> (skatīts 20.08.2020.).
- Vanaga, R., Sloka, B. (2020-a), Efficient Finance Regulator As Supporter For Financial Stability Of Inhabitants, New Challenges in Economic and Business Development – 2020: Economic Inequality and Well-Being / Faculty of Business, Management and Economics, University of Latvia/ Rīga, 02.10.2020, 2020, 497–505.
- Vanaga, R., Sloka, B. (2020-b), Financial and capital market commission financing: Aspects and challenges. *Journal of Logistics, Informatics and Service Science*, 7 (1), 1–730.
- Vanaga, R., Sloka, B. (2021-a) *Aspects of inequality at the forefront of overcoming pandemic*
The 8th 2021 NoRSA conference will be organised jointly with ESPON TNO conference and in collaboration with URBACT network.
- Vanaga, R., Sloka, B. (2021-b) «Problems of Addressing Inequalities After a Pandemic». (INTERFRAME-LV). Proceedings of International Scientific Conference XVI. IBANESS Congress Series on Economics, Business and Management – Istanbul / Turkey (Interframe-LV), 175-187, http://ibaness.org/conferences/istanbul_2021/ibaness_istanbul_proceedings_draft_2.pdf.
- Zasova, A. (2018). Opinion on Bank of Latvia writes How to reduce income inequality in Latvia? <https://www.makroekonomika.lv/ka-mazinat-ienakumu-nevienlidzibu-latvija>. (skatīts 26.8.2021).
- World Economic Forum, (2021). Covid Action Platform. <https://www.weforum.org/platforms/covid-action-platform> (skatīts 24.08.2021.).

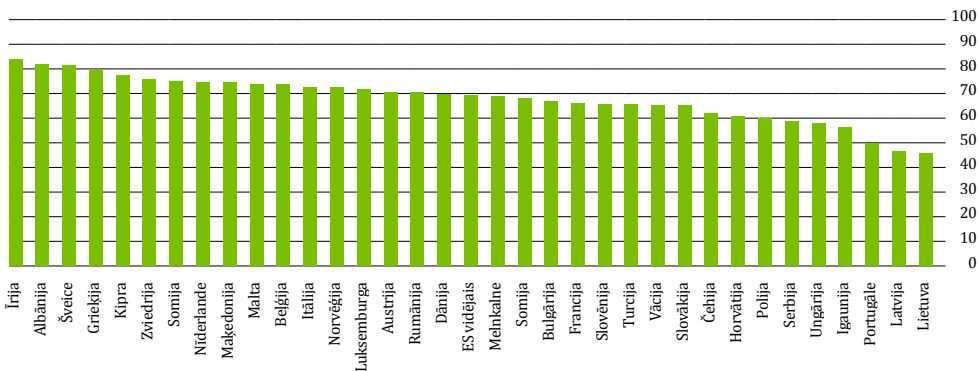
5.3. Ekonomiskie un sociālie izaicinājumi Latvijas reģionos

Kate Lase,
Mg. sc. admin.,
LU zinātniskā
asistente

Sabiedrības novecošana (palielinās vecāka gadagājuma iedzīvotāju īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā) ir dzīves ilguma pagarināšanās un dzimstības samazināšanās rezultāts. Tā ir daļa no ilgtermiņa attīstības, ko sauc par demogrāfisko pāreju, kas no režīma ar augstu mirstību un augstu dzimstību ved uz režīmu ar zemu mirstību un zemu dzimstību (UNECE, 2021). Tā kā vecākās paaudzes, kas dzimušas lielas dzimstības laikā, šobrīd dzīvo ilgāk, bet nākamās paaudzes, kas dzimušas dzimstības samazināšanās laikā, ir skaitliski mazākas, sabiedrība kopumā noveco. Visas valstis Eiropā piedzīvo šo procesu, turklāt tieši turīgākās valstis tas skar ātrāk.

Sabiedrības novecošana jāvērtē arī no tāda skatupunkta, ka garāks mūžs paver iespējas ne tikai pašiem senioriem, bet arī viņu ģimenēm un sabiedrībai kopumā. Papildu gadi ļauj gan nodoties jauniem hobijiem, gan izglītoties, pat veidot jaunu karjeru. Vecāka gadagājuma cilvēki arī daudzējādā ziņā sniedz ieguldījumu viņu pašu ģimenēs, tomēr šo iespēju un devuma apjoms lielā mērā ir atkarīgs no galvenā faktora – veselības.

Avots: Eurostat, 2021.

5.11. att. Pieaugušo veselības stāvokļa pašnovērtējuma (labs vai ļoti labs) īpatsvars 2020. gadā, %.

Latvija atrodas pirmspēdējā vietā starp Eiropas Savienības dalībvalstīm pēc iedzīvotāju īpatsvara, kas savu veselību vērtē kā labu vai ļoti labu, sliktāka situācija ir tikai Lietuvā, tomēr

5. Sabiedrības novocošana un noslāpošanās

5.3. Ekonomiskie un sociālie izaicinājumi Latvijas reģionos

arī Igaunija atrodas krietni zem ES vidējā līmeņa. Vislielākais iedzīvotāju skaits, kas vērtē savu veselību kā labu vai ļoti labu, ir Īrijā, Albānijā un Šveicē. Izteiktas atšķirības Latvijas reģionos pēc iedzīvotāju veselības pašnovērtējuma nav, tomēr lielāks īpatsvars iedzīvotāju ar labu vai ļoti labu veselības pašnovērtējumu ir pilsētās nekā laukos (Sloka, Čipāne, Vasina, Volgasts, 2019). Latvijā tikai 19,1 % iedzīvotāju vecumā virs 65 gadiem vērtē savu veselības stāvokli kā ļoti labu vai labu. Kaut arī veselību lielā mērā nosaka iedzimtība, tiešā veidā veselības stāvokli ietekmē dzīves kvalitāte.

Lai gan kopš 2011. gada materiālā nenodrošinātība Latvijā samazinās, tā joprojām ir virs ES vidējā līmeņa. Gandrīz 10 % Latvijas iedzīvotāju nevar realizēt vismaz trīs no sešām materiālās nenodrošinātības pazīmēm (Sloka, Čipāne, 2019), kas ir: finansiālu iespēju trūkums segt komunālos maksājumus, īri vai atmaksāt kredītu; finansiāli atļauties uzturēt mājokli siltu; segt pēkšņus, neparedzētus izdevumus no pašu līdzekļiem; ēst gaļu, putnu gaļu vai zivis katru otro dienu; katru gadu vienu nedēļu doties brīvdienās ārpus mājām; lietot savām vajadzībām vieglo auto, veļas mazgājamo mašīnu, krāsu televizoru un tālruni.

Vairāk nekā 23 % iedzīvotāju Latvijā atrodas uz nabadzības riska sliekšņa, un seniori ir viena no neaizsargātākajām sabiedrības grupām. Kā viena no galvenajām problēmām Latvijas ekonomikā ir ienākumu nevienlīdzība. Džini koeficients ir rādītājs, kas raksturo ienākumu nevienlīdzību (CSP, 2021), t. i., ja visiem iedzīvotājiem ir vienādi ienākumi, tad Džini koeficients ir 0, bet jo nevienlīdzīgāki ir ienākumi, jo lielāks ir Džini koeficients. Baltijas valstīs salīdzinājumā ar Eiropas Savienības vidējo līmeni ir lielāka ienākumu atšķirība starp turīgākajiem un nabadzīgākajiem iedzīvotājiem, kur Lietuvā ienākumu nevienlīdzība ir vislielākā, bet Igaunijā – vismazākā. Latvijas reģionu griezumā Latgales un Pierīgas reģionos ir novērojama vislielākā ienākumu nevienlīdzība (Sloka, Jēkabsons, Čipāne, Vasina, 2019). Pētījumā par ienākumu nevienlīdzību lauku reģionos (Peters, 2011) ticis secināts, ka cilvēki, kas dzīvo nabadzīgās vietās, ir vienlīdzīgāki ienākumu sadalījuma ziņā, bet tie, kas dzīvo labklājības vidē un pārtikuši, ir vairāk nevienlīdzīgi. Iedzīvotājiem, kas dzīvo vidē ar zemu nevienlīdzības līmeni, ir zemāks izglītības līmenis, zemāks darbaspēka līmenis, augstāks nabadzības līmenis un zemāki vidējie ienākumi māj-saimniecībā. Vidē, kur ir augstāks nevienlīdzības līmenis, cilvēki mēdz būt izglītotāki, turīgāki un augstāk kvalificēti, kā arī šajās vietās ir lielāka ekonomiskā izaugsme dažādās nozarēs.

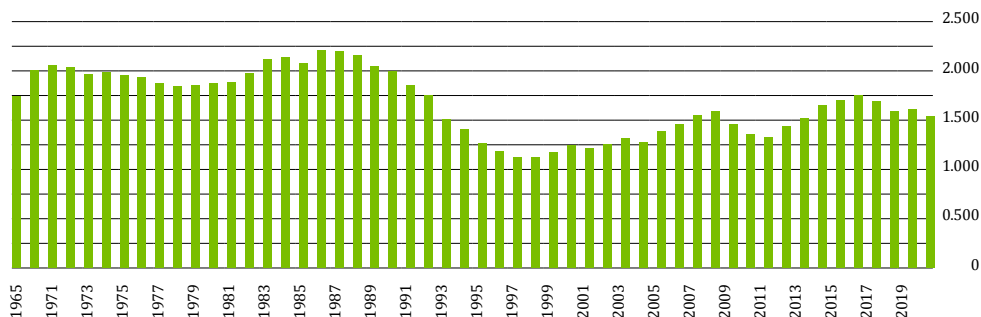
Līdz ar ienākumu nevienlīdzību, par sociālu problēmu ir kļuvusi arī mājokļa izmaksu slogs, kas māj-saimniecībām Latvijā veido gandrīz 25 % no māj-saimniecību ikmēneša izdevumiem. Tikai Rīgas un Kurzemes reģiona iedzīvotājus mājokļa izmaksas apgrūtina mazāk, pārējos reģionos situācija ir sliktāka, piemēram, lielākā daļa Zemgales un Latgales iedzīvotāju mājokļa izmaksas izjūt kā ļoti lielu apgrūtinājumu (Čipāne, Sloka, 2020).

Slikts veselības stāvoklis un grūtības apmaksāt dažādus ikdienas sadzīves tēriņus padara dzīvi sarežģītāku. Lai gan iedzīvotāju apmierinātība ar dzīvi ir augusi, Latvija joprojām ir ar dzīvi mazāk apmierināto ES valstu vidū. Vīriešu un sieviešu apmierinātība ar dzīvi ir līdzīga, vairāk apmierināti ar dzīvi ir tieši jaunieši no 15 līdz 29 gadiem, kas dzīvo Pierīgas reģionā, un daļa ir ieguvusi augstāko izglītību. Latgales reģionā apmierinātība ar dzīvi ir zemākā valstī (Čipāne, Sloka, 2019).

Dzīves laikā ir nozīmīgi parūpēties par uzkrājumiem. Bet 2020. gadā gandrīz 30 % māj-saimniecību Latvijā nebija nekādu uzkrājumu (CSB, 2021), savukārt Latvijā brīvprātīgos ieguldījumus 3. pensiju līmenī veic ap 20 % iedzīvotāju, no kuriem mazāk nekā puse to dara regulāri. Uzkrājumi, finanšu pratība un pārliecība par savu finansiālo stāvokli ir svarīgi pamatnosacījumi ģimeņu veidošanai, dzimstības pieaugumam, līdz ar to ilgtspējīgai ekonomiskajai attīstībai.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Bērnu skaita samazināšanās ir otrs svarīgais aspekts, kas sekmē sabiedrības novecošanu.

Avots: Centrālā Statistikas pārvalde, 2021.

5.12. att. Summārais dzimstības koeficients sievietēm vecumā no 15 līdz 49 gadiem.

Kā redzams 5.12. attēlā, 1987. un 1988. gada dzimstība Latvijā vairs nav sasniegta, un 1997. gadā summārais dzimstības koeficients ir vēsturiski zemākajā līmenī, kura iemesls – migrācija, ekonomiskā situācija valstī un socioloģiskie procesi. Dzimstības samazinājums ir vērojams arī pēc 2009. gada finanšu krīzes, tāpat pašreizējās pandēmijas laikā. Finansiālā stabilitāte un kaut vai aptuvena nākotnes paredzamība ir svarīgi priekšnosacījumi dzimstības pieaugumam. Vienlīdz svarīgs faktors ir mātes vidējais vecums, kas ar katru gadu pieaug, un šobrīd tie ir 30 gadi. Šis fakts arī ir saistīts ar finansiālo stabilitāti, piemēram, diskrimināciju ienākumu ziņā, kad sievietes Latvijā saņem mazāk nekā vīrieši par vienādu darbu. Līdz ar to bērna piedzimšana agrā vecumā var samazināt sievietes iespējas gūt augstākus ienākumus.

Nozīmīgs faktors, kas ietekmē dzimstību, ir reģionālās atšķirības, jo ģimenes plānošana ietver būtiskus izdevumus. Tomēr atalgojuma un bezdarba atšķirības dažādos reģionos Latvijā ir līdzīgas kā citur Eiropā, kur galvaspilsēta un tai piegulošās teritorijas ir attīstītākas nekā citi reģioni – algas augstākas un bezdarbs zemāks. Rīgas un Pierīgas reģioni ir attīstītāki nekā Vidzemes, Kurzemes un Zemgales reģions, bet Latgales reģionā katrs ceturtais nodarbinātais saņem minimālo algu vai mazāk, un bezdarbs te ir visaugstākais (Lase, Sloka, 2020).

Interneta un tehnoloģiju attīstībā, digitālajā vidē arī ir saskatāmas reģionālās atšķirības. Lai gan attīstītākajās Eiropas valstīs un ASV digitālā nevienlīdzība attiecībā uz piekļuvi internetam ir ievērojami mazinājusies (Lucendo-Monedero, et al., 2019; Khan, Welser, et al., 2020), joprojām pastāv nepilnības interneta izmantošanā (Reddick, et al., 2020) un digitālo prasmju apguvē (van Laar, et al., 2020). Latvijā interneta pieejamības līmenis mājsaimniecībās ir zem ES vidējā līmeņa, tomēr kopš 2010. gada tas pakāpeniski uzlabojas. Izteikta nevienlīdzība ir vērojama starp mājsaimniecībām pilsētās un lauku reģionos, t. i., mājsaimniecībās, kas atrodas pilsētu teritorijās, interneta pieejamība ir labāka nekā lauku teritorijās. Joprojām Latvijā ir mājsaimniecības, kas nevar atļauties datoru, visvairāk jeb 13 % to atrodas Zemgales reģionā, savukārt vismazāk tādu mājsaimniecību ir Pierīgas reģionā – 5,1 %.

Līdz ar kopējo digitālo prasmju uzlabošanu, interneta un tehnoloģiju attīstību un pieejamību, plašāk izmanto arī sociālos tīklus gan iedzīvotāji, gan valsts un pašvaldību iestādes (Sloka, Lase, Vītols, 2021). Visbiežāk izmantotais sociālais tīkls pašvaldībās ir Facebook, kam seko Youtube un Instagram. Sociālo tīklu Facebook visvairāk izmanto pašvaldības Pierīgas reģionā un Vidzemē, Instagram – Vidzemē, bet Twitter un Youtube – Pierīgas reģionā, savukārt Kurzemē visus četrus sociālos tīklu izmanto retāk nekā citos reģionos. Sociālo tīklu

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.3. Ekonomiskie un sociālie izaicinājumi Latvijas reģionos

izmantošana pašvaldībās dod daudz ieguvumu, piemēram, atvieglo komunikāciju ar iedzīvotājiem, veicina pašvaldības darba pārredzamību un iedzīvotāju līdzdalību lēmumu pieņemšanā. Bet pastāv arī izaicinājumi, ar ko darbinieki, pārvaldot sociālos tīklus, saskaras ikdienā, piemēram, negāciju un nepamatotas kritikas saņemšana, grūtības sasniegt plašo un dažādo mērķauditoriju.

Steidzamākie risinājumi Latvijā ir nepieciešami ienākumu nevienlīdzības un reģionālo atšķirību mazināšanai.

Lielās atšķirības darba samaksā attur cilvēkus pārcelties uz reģioniem, dibināt ģimenes, dzīvot un strādāt tajos. Lai risinātu lielākos šķēršļus, ko rada darba samaksas atšķirības katrā reģionā, lēmumu pieņēmējiem visracionālāk būtu izmantot personalizētu pieeju, mērķējot uz katru reģionu. Iespējamais risinājums varētu būt politikas īstenošana, lai piesaistītu lielos uzņēmumus citiem reģioniem, nevis Rīgai. Tas var veicināt starpreģionu darba samaksas atšķirību samazināšanos, īpaši zemu atalgotiem darbiniekiem, jo lielu uzņēmumu ienākšana reģionā nozīmē vairāk labi apmaksātu darbavietu.

Veselības līmenis, materiālā nenodrošinātība un mājokļa izmaksu slogs ietekmē iedzīvotāju apmierinātībā ar dzīvi, kas Latvijā ir zema salīdzinājumā ar lielāko daļu citu ES valstu. Vissliktākā situācija iepriekšminētajos rādītājos ir tieši Latgales reģionā, savukārt vislabākā – Rīgas un Pierīgas reģionā. Līdzās jaunu darbavietu radīšanai reģionos nozīmīgs ieguldījums vajadzīgs veselības, izglītības un citu sociālo jomu attīstības programmās, kā arī nepieciešams attīstīt vidi aktīva un veselīga dzīvesveida sekmēšanai, lai iedzīvotāji nodrošinātu sev labklājību ikvienā vecumposmā visa mūža garumā.

Latvijā ir vērojama tendence – jo zemāks izglītības līmenis, jo zemākas ir digitālās prasmes, kas pēc reģionu iedalījuma vājākajā līmenī ir Latgales un Zemgales reģionā, bet visaugstākajā līmenī – Rīgas un Pierīgas reģionā. Zemais e-komercijas līmenis, uzņēmumu digitalizācijas pakāpe, kā arī digitālo risinājumu nepietiekama izmantošana pašvaldību komunikācijā ar iedzīvotājiem liecina par nepieciešamību valsts līmenī veicināt mūžizglītību, kas mazinātu atšķirības starp jauniešiem un gados vecākiem cilvēkiem.

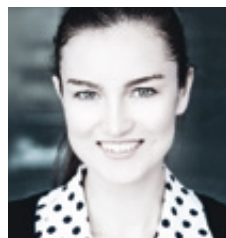
Izmantotā literatūra un avoti

- Centrālā statistikas pārvalde. Termini un definīcijas. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/statistika/statistikas-temas/sociale-procesi/nabadziba/tabulas/metadati-monetas-nabadzibas-ienakumu-nevienlīdzibas> [skatīts 23.10.2021.].
- Čipāne, K., Sloka, B. (2020). Housing cost burden in regions of Latvia, 12th International Scientific Conference, Proceedings of October Riga 12th International Scientific Conference «New Challenges in Economic and Business Development – 2020: Economic Inequality and Well-Being», 99–107.
- Čipāne, K., Sloka, B. (2019). Overall life satisfaction in Latvia, Proceedings of 49th International Scientific Conference on Economic and Social Development «Building Resilient Society», Zagreb, 13–14 December, 343–352.
- Čipāne, K., Sloka, B., Volvenkins, S. (2019). Money Invested on Shopping Online and Payment Methods Used: Findings by Recent Survey. *Regional Formation & Development Studies*, 28 (2), 20–28.
- Khan, M. L., Welsler, H. T. Cisneros, C., Manatong, G., Idris, I. K. (2020). Digital inequality in the Appalachian Ohio: Understanding how T demographics, internet access, and skills can shape vital information use (VIU). *Telematics and Informatics*, 50, 101380.
- Lase K, Sloka, B. (2020). Wages and unemployment in rapid development of industry 4.0: Differences among regions in Latvia, Proceedings of International scientific conference «The impact of industry 4.0 on job creation», November 12, 2020, Trenčín, Slovakia, pp. 285–294, available <https://fsev.tnuni.sk/konferencia2020/Zbornik.pdf>
- Lase, K., Sloka, B. (2021). Digital Inequalities in Households in Latvia: Problems and Challenges, *Contemporary Issues in Social Science*, 106, 355–366.
- Lucendo-Monedero, A. L., Ruiz-Rodriguez, F., Gonzalez-Relane, R. (2019). Measuring the digital divide at regional level. A spatial analysis of the inequalities in digital development of households and individuals in Europe, *Telematics and Informatics*, 41, 197–217.
- Peters, D. J. (2011). Place-Based Income Inequality Clusters in the Rural North Central Region, 1979–2009. *Applied Economic Perspectives and Policy*, 33 (2), 222–240.

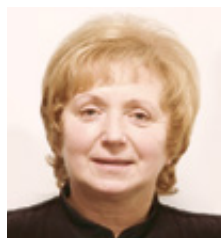
Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

- Reddick, C.G., Enriquez, R., Harris, R. J., Sharma, B. (2020). Determinants of broadband access and affordability: An analysis of a community survey on the digital divide, *Cities*, 106, 102904.
- Sloka, B., Čipāne, K. (2020). Challenges and Problems of Integration of Digital Technology in Companies in Latvia, *Proceedings of IBANESS Congresses Series on Economics, Business and Management*, Plovdiv, 26 September, 2020, 292–300.
- Sloka, B., Čipāne, K. (2019). Material deprivation: A case of Latvia, *Regional formation and development studies*, 3 (29), 35–42.
- Sloka, B., Čipāne, K., Vasina, S. A., Volgasts, E. (2019). Health self-evaluation in regions of Latvia: development of situation and challenges, *Regional Formation and Development Studies*, 1(30), 87–97.
- Sloka, B., Čipāne, K., Volvenkins, S. (2019). Internet use for shopping in Latvia: Findings by recent survey, *European Integration Studies*, 13, 108–116.
- Sloka, B., Jēkabsons, I., Čipāne, K., Vasina, S. A. (2019). Income differences in regions of Latvia – problems and challenges. Sloka, B., Lase, K., Vītols, M. (2021). Social media use in municipalities in Latvia, *Proceedings of FEB Zagreb 12th International Odyssey Conference on Economics and Business*, 2021, 3 (1), 1100–1110.
- United Nations Economic Commission for Europe. Pieejams: https://unece.org/DAM/highlights/what_ECE_does/English/0726054_UNECE_AGEING.pdf [skatīts 23.10.2021.].
- Van Laar, E., Van Deursen, A. J. A. M., van Dijk, J. A. G. M, De Haan, J. (2020). Measuring the levels of 21st-century digital skills among professionals working within the creative industries: A performance-based approach. *Poetics*, 81, 101434.
- Volvenkins, S., Sloka, B., Čipāne, K. (2019). Main problems customer face when shopping online: findings by recent survey, *Humanities and Social Sciences*, 27 (2), 101–114.

5.4. Uz pierādījumiem balstīta lēmumu pieņemšana sociālās ilgtspējas politikā

Dārta Indriksone,
Mg. sc. admin,
LU zinātniskā
asistente

Biruta Sloka,
Dr. oec.,
LU profesore,
vadošā
pētniece

Sociālā ilgtspēja Latvijā kļūst svarīgāka sakarā ar pensionāru īpatsvara pieaugumu un pēdējos gados ieviestajiem darba ierobežojumiem Covid-19 dēļ. Daļa iedzīvotāju (pēc dažādu avotu – LR Valsts ieņēmumu dienesta, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras u. c. datiem) Latvijā nevarēja saņemt atbalstu ierobežoto darba iespēju gadījumā, jo viņu veiktās sociālās iemaksas pirms pandēmijas bija ļoti mazas vai vispār netika veiktas. Šie aspekti ietekmē sabiedrības noskaņojumu, valsts un pašvaldību iestāžu pienākumu pildīšanu.

Šī pētījuma mērķis ir noskaidrot iespējas palielināt uz pierādījumiem balstītas pieejas izmantošanu sociālās politikas veidošanā Latvijā, lai tādējādi sekmētu sociālo ilgtspēju. Tiek pētīta zinātniskā literatūra, analizēti iepriekš veikto pētījumu rezultāti, kas publicēti vairāku īstenoto projektu ietvaros, bet nav sagatavoti kā zinātniski raksti, veikta tiesību dokumentu analīze, ekspertu aptauja un ekspertu vērtējuma rezultātu statistiskā analīze, lai noskaidrotu galvenās problēmas un iespējas uz pierādījumiem balstītas pieejas lietošanā sociālās politikas veidošanas procesā.

5.4.1. Ilgtspējīga attīstība un sociālā ilgtspēja

Termini «ilgtspēja» un «ilgtspējīga attīstība» zinātniskajā literatūrā pēdējās desmitgadēs ir plaši pētīti, jo pieaug bažas par pasaules ekosistēmu un to, kā attīstās cilvēka radītās tehnoloģijas 21. gadsimtā. Liza M. Batlere Haringtone (2016) ir definējusi ilgtspēju kā spēju uzturēt vai uzlabot vēlamo materiālu vai apstākļu stāvokli un pieejamību ilgtermiņā.

Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Pasaules Vides un attīstības komisijas 1987. gadā publicētais ziņojums «Mūsu kopējā nākotne» ietver šādu ilgtspējīgas attīstības definīciju: tā ir tāda attīstība, kas nodrošina tagadnes vajadzības, neapdraudot nākamo paaudžu spēju apmierināt savas vajadzības. ANO Pasaules komisija tolaik par ilgtspējas galveno mērķi atzīst cilvēku vajadzību, pamatvajadzību nodrošināšanu, lai likvidētu nabadzību pasaulē un sniegtu iespējas labākai dzīvei

ANO Ilgtspējīgas attīstības samitā 2015. gadā Ņujorkā tiek sperts kvalitatīvi nozīmīgāks solis ilgtspējas nodrošināšanai. Šajā samitā 25. septembrī ANO Ģenerālā asambleja pieņem

rezolūciju «Mūsu pasaules pārveidošana: ilgtspējīgas attīstības programma 2030. gadam», kurā ir izvirzīti 17 ilgtspējīgas attīstības mērķi (IAM) ar 169 saistītiem apakšmērķiem, kas ir integrēti un nenodalāmi. Galvenās mērķu aptvertās jomas ir nabadzība, veselība, izglītība, taisnīgums, enerģētika, infrastruktūra, klimata pārmaiņas, okeāna resursi, miers, drošība un laba pārvaldība, kas uz cilvēku pamatvajadzību nodrošināšanu centrējas tādā veidā, lai saudzētu un atjaunotu arī vidi un resursus. Detalizēti IAM ir aprakstīti šīs monogrāfijas pirmajā nodaļā.

No 17 ilgtspējīgas attīstības mērķiem 8 mērķus var tieši attiecināt uz sociālo attīstību. Tie ir: (ANO IAM Nr. 1) Nabadzības izskaušana; (Nr. 3) Laba veselība un labklājība; (Nr. 4) Kvalitatīva izglītība; (Nr. 5) Dzimumu līdztiesība; (Nr. 8) Cienīgs darbs un ekonomiskā izaugsme; (Nr. 9) Rūpniecība, inovācijas un infrastruktūra; (Nr. 10) Mazināta nevienlīdzība; (Nr. 16) Miers, taisnīgums un spēcīgas institūcijas. Citi mērķi, piemēram, Nr. 6. – Tīrs ūdens un sanitārija vai Nr. 11 – Ilgtspējīgas pilsētas un kopienas, attiecas uz vispārēju labklājību vai arī Latvijai nav tik aktuāli (piemēram, ANO IAM mērķis Nr. 2 – Izskausts bads).

Trīs ilgtspējas elementu (ekonomika, vide, sociālā labklājība) koncepcija tiek izstrādāta, pamatojoties uz Džona Elkingtona 1987. gada ANO deklarāciju par attīstību (Ozanne L. K. u. c., 2016), kas maina veidu, kā organizācijas mēra attīstību un efektivitāti – pārorientējoties no tikai peļņas gūšanas uz peļņu, sociālo atbildību un vides pēdas nospieduma mazināšanu. Jaunākie zinātniskie pētījumi pierāda, ka izteikta ilgtspēja ir iespējama tikai tad, ja ir skaidri definēta ekonomikas atkarība no sabiedrības (Thiel E. S., 2016). Ja visi trīs elementi nav līdzsvaroti, var rasties draudi, ka, vienam elementam nesamērīgi attīstoties, tas negatīvi ietekmēs kopējo attīstību.

Zinātniskajā literatūrā nav dota vienota sociālās ilgtspējas definīcija, jo zinātnieki izmanto daudz dažādu pieeju tās definēšanai (Littig B., Griessler E., 2005). Esošajās definīcijās tiek analizēta sociālā ilgtspēja kā sabiedrības ilgtermiņa attīstība un nepieciešamās prasības, kas jāizpilda, lai saglabātu pozitīvas pārmaiņas, kuras vērstas uz sociālo izaicinājumu risināšanu (Corsini L., Moultrie J., 2019). Pētnieks Konstantinoss Aleksandrs Polomarkakis (2019) sociālo ilgtspēju Eiropas Savienībā definē kā ES tiesiskajā ietvarā noteikto politiku, noteikumu un principu kopumu, kura mērķis ir stiprināt ES sociālo dimensiju kā ilgtermiņa risinājumu, norobežojot to no jebkādas atkārtotas nonākšanas stāvoklī, kas hierarhiski pakļauts tirgiem [...]. Jaunākajās zinātniskajās publikācijās sociālā ilgtspēja ir analizēta visās tautsaimniecības jomās un lielākajā daļā pasaules valstu attiecībā uz vidi (Longoni A., Cagliano R., 2015), veselības aprūpi (Khan M. u. c., 2018.) un citām jomām.

Lai panāktu ilgtspējīgu attīstību valsts līmenī, valdībai ir jāpieņem uz pierādījumiem balstīti lēmumi efektīvas politikas īstenošanai. Valdības līmenī lēmumu pieņemšanu var ietekmēt politiskā ideoloģija, emocijas (Umbach G. u. c., 2018), vērtības un/vai aizspriedumi (Barbera-Marine M. G. u. c., 2019). Vadības zinātnē ir divas galvenās pieejas lēmumu pieņemšanai – sistēmiskā un intuitīvā (Cervone H. F., 2015). Jau kopš pagājušā gadsimta piecdesmitajiem gadiem, kad Herberts Saimons (1997) ar savu ierobežotās racionalitātes teoriju liek pamatus racionālās lēmumu pieņemšanas teorijai, tā ir viena no vadošajām sistēmiskās lēmumu pieņemšanas pieejām. Racionāla lēmumu pieņemšana ietver tādus izšķirošus aspektus (Cervone H. F., 2015) kā problēmas definēšana – ieinteresēto pušu vajadzību apzināšana; konkrētu un izmērāmu panākumu kritēriju noteikšana; alternatīvu analīze – visu iespējamo alternatīvu noteikšana, analīze un izvērtēšana; efektīva informācijas apkopošana un kvalitātes pārbaude; alternatīvu salīdzināšana pēc kritērijiem; atgriezeniskās saites saņemšana un nepieciešamo modifikāciju izstrāde; lēmumu par vislabāko problēmas risinājumu pieņemšana. Alternatīvu salīdzināšanai izmanto dažādas pieejas, piemēram, publiskajā pārvaldībā visbiežāk izmantotā ir izmaksu un ieguvumu analīze (Thiel E. S., 2016), kur visas vērtības ir jāizsaka naudas izteiksmē, kas bieži

5. Sabiedrības novocošana un noslāpošanās

5.4. Uz pierādījumiem balstīta lēmumu pieņemšana sociālās ilgtspējas politikā

nav piemērota pieeja, īpaši, ja lēmumu pieņemšana ietver sarežģītus sociālus un ekonomiskus apsvērumus.

Mūsdienu vadības teorijā arvien vairāk tiek izmantota uz pierādījumiem balstīta pieeja politikas veidošanā. Šī pieeja ir ietverta zināšanu pārvaldības teorijā (Topp L. u. c., 2018), un tā tiek analizēta saskaņā ar racionālu lēmumu pieņemšanas procesu, kur lēmumu pieņemšanas pamatu nosaka informācija, fakti un dati, kas iegūti ar zinātniskām metodēm (Sedlacko M., Staronova K., 2015). Pierādījumi tiek uzskatīti par zinātniski pamatotas metodoloģijas un statistiskās datu analīzes rezultātu (Phillips P. W. B., Castle D., Smyth S. J., 2020). Uz pierādījumiem balstītas politikas plānošanas un īstenošanas process ir lēmumu pieņemšanas cikls, kurā neatņemama daļa ir pierādījumu iegūšana un izvērtēšana ar mērķi noskaidrot problēmas risinājumus, kā arī šo risinājumu apspriešana starp ieinteresētajām pusēm (vadītājs B., 2010).

Uz pierādījumiem balstīta pieeja valsts pārvaldībā tiek kritizēta galvenokārt šādu tās ierobežojumu dēļ (Mikuļskiene B., 2013): valdības politiskā apņemšanās; zinātniskās komunikācijas un pētījumu izpratnes trūkums lēmumu pieņēmēju vidū; pētnieku atrautība no politiskā konteksta un vajadzībām. Zināšanu pārvaldības īstenošanai ir nepieciešamas noteiktas prasmes (Topp L. u. c., 2018), piemēram, zinātnisko pētījumu sintēze, ekspertu sabiedrības vadīšana, izpratne par politiku un zinātni, savstarpējās komunikācijas prasmes, sadarbība ar sabiedrību un ieinteresētajām pusēm, zinātnisko pierādījumu izplatīšana, uzraudzība un novērtēšana un politikas veidotāju konsultēšana.

5.4.2. Tiesību dokumentu analīze

Pēc finanšu krīzes 2008. gadā, un īpaši pēc ANO ilgtspējīgas attīstības mērķu (ANO IAM) deklarēšanas 2015. gadā (Apvienoto Nāciju Organizācija, 2015), Eiropas Komisija sāka pievērst pastiprinātu uzmanību sabiedrības labklājībai un nepieciešamībai stiprināt sociālās ilgtspējas aspektu EK īstenotajā politikā. Noteikti centieni līdzsvarot sociālās ilgtspējas pilāru, plānojot īstenojamo politiku, ir redzami Eiropas sociālo tiesību pilārā (Eiropas Komisija, 2015), kas izveidots 2015. gadā un tiek īstenots kopš 2017. gada. Šī politika satur trīs galvenos mērķus: (1) vienlīdzīgas iespējas un piekļuve darba tirgum; (2) godīgi darba apstākļi; (3) sociālā aizsardzība un iekļaušana. Šie trīs mērķi satur 20 principus, kas ir noteikti, pamatojoties uz iepriekšminētajiem ANO IAM (Eiropas Komisija, 2015).

Eiropas sociālo tiesību pilāra īstenošanas rezultātu izvērtējums tiek balstīts uz Sociālo rezultātu pārskatu (Social Scoreboard) (Eiropas Komisija, 2021). Saskaņā ar 2020. gada Sociālo rezultātu pārskatu (Eiropas Komisija, 2020) Latvijā ir kritiski zems ienākumu līmenis, augsts nabadzības līmenis un sociālās iekļaušanas risks (IAM Nr. 1), nabadzības samazināšana notiek ar pabalstiem, kā arī ir neapmierinoša veselības aprūpe un digitālo prasmju līmenis (IAM Nr. 3).

Eiropas sociālo tiesību pilārs ir svarīgs instruments, ar ko var uzturēt ilgtspējīgu attīstību, kur ekonomika ir instruments sociālās ilgtspējas attīstībai kopā ar Eiropas zaļo kursu (Eiropas Komisija, 2019), kur īstenošanās centrā ir sabiedrība un cilvēki, un, saglabājot un uzturot vides kapitālu, ir iespējams aizsargāt sabiedrības locekļu veselību un labklājību. Eiropas zaļais kurss ir pirmais redzamais mēģinājums īstenot visus trīs ilgtspējas pilārus ar integrētu pieeju.

Latvijā politikas veidošanu regulē vairāki tiesību akti, tostarp Attīstības plānošanas sistēmas likums (LR Saeima, 2008), kas ir spēkā kopš 2009. gada. Likuma galvenais mērķis ir veicināt ilgtspējīgu un stabilu valsts attīstību, kā arī uzlabot iedzīvotāju dzīves kvalitāti. Politikas veidošanas cikls (Pārresoru koordinācijas centrs, 2016) atbilst Eiropas Komisijas (EK)

noteiktajam ciklam un abi ir balstīti uz racionālu lēmumu pieņemšanas modeli. Cikla galvenie elementi ir sagatavošana (problēmas noskaidrošana, alternatīvu risinājumu noteikšana, informācijas apkopošana, analīze un salīdzināšana, pamatojoties uz noteiktiem kritērijiem, atgriezeniskā saite no ieinteresētajām pusēm); lēmumu pieņemšana par risinājumu; politikas īstenošana; politikas ietekmes analīze un korekciju veikšana.

Lai noteiktu regulējuma kvalitāti, *OECD* 2017. gadā veica tiesību aktu izstrādāšanas labākās prakses novērtējumu (*OECD*, 2017), kurā rezultāti tika novērtēti robežās no 0 līdz 4, kur 4 nozīmē, ka valstī tiesību akts ir pilnībā ieviests. Latvijai 2017. gadā bija zems punktu skaits kategorijā regulējuma pārvaldība saistībā ar īstenoto primārā regulējuma ietekmes novērtējuma praksi (0,45 punkti jeb 11 %) un kategorijā regulējuma ietekmes novērtējumu pakārtotajam regulējumam (0,20 punkti jeb 5 %), kam bija daudz zemāks vērtējums par vidējo rādītāju visās *OECD* valstīs (2,04 punkti) un EK (3,33 punkti). Galvenais iemesls zemajam rezultātam ir tas, ka Latvijā politikas ietekmes analīze tiek veikta, tikai nosakot regulējuma ietekmi uz finanšu, budžeta un administratīvo izmaksu aspektu. Daudz labāks *OECD* vērtējums – īstenošanai praksei ieinteresēto pušu iesaistē primāro tiesību aktu izstrādē (2,23 punkti jeb 56 %) un pakārtoto tiesību aktu izstrādē (2,17 punkti jeb 54 %), kas tuvojas *OECD* valstu vidējam rādītājam (attiecīgi 2,20 un 2,11 punkti), bet zemāks par ES dalībvalstu vidējo rādītāju (attiecīgi 3,41 un 3,56 punkti).

5.4.3. Sociālās politikas veidošanas procesa izvērtējums un tā pilnveidošanas iespējas

Ekspertiem aptaujā tika lūgts sniegt atbildes uz septiņiem jautājumiem (Indriksone, Sloka, 2021). Pirmkārt, ekspertiem lūdza novērtēt Latvijas sociālās politikas veidošanā iesaistīto galveno ieinteresēto pušu grupu nozīmīgumu skalā no 1 līdz 10. Pēc ekspertu uzskatiem, izglītības un zinātnes iestādēm ir ļoti svarīga loma politikas veidošanas procesā. Ekspertu atzinums bija pozitīvs, un pieci no septiņiem ekspertiem uzskatīja, ka izglītības un zinātnes iestādēm ir ļoti svarīga loma politikas veidošanā Latvijā, tomēr, pēc divu ekspertu domām, šīm ieinteresēto pušu grupām ir tikai neliela loma politikas veidošanā. Eksperti lielu nozīmi politikas veidošanas procesā piešķir arī lielajiem un vidējiem uzņēmumiem, arodbiedrībām un privātpersonām, savukārt jauniešu organizācijas, mazo uzņēmēju asociācijas un reliģiskās organizācijas vērtējuši kā vidēji nozīmīgas. Kā jau uzsvērts pētījuma teorētiskajā daļā, politikas veidošanā sadarbība ar ieinteresētajām pusēm ir ārkārtīgi svarīga. Dokumentu analīzes rezultāti rāda, ka politikas veidotājiem ir jāstiprina sadarbība un komunikācija ar visām ieinteresētajām pusēm, īpaši, lai skaidrotu izpratni par pierādījumos balstītu lēmumu pieņemšanas nozīmi.

Otrajā aptaujas jautājumā ekspertiem tika lūgts novērtēt pierādījumos balstītas lēmumu pieņemšanas pieejas lietojuma apmēru dažādos sociālās politikas veidošanas cikla posmos Latvijā skalā no 1 līdz 10. Pēc ekspertu atbildēm, jau šobrīd visos posmos uz pierādījumiem balstīta pieeja tiek izmantota nozīmīgā apmērā – 2021. gadā Latvijā uz pierādījumiem balstīta pieeja politikas veidošanas ciklā plaši lietota īpaši politikas mērķu izvirzīšanas, rezultātu un rīcības plānošanas un politikas veidošanas cikla ietekmes analīzes posmos. Saņemtas septiņas atbildes no septiņiem ekspertiem attiecībā uz visām četrām pozīcijām.

Pēc autoru domām, ir jāņem vērā *OECD* 2017. gada tiesību aktu izstrādāšanas labākās prakses novērtējums, kas skaidri norāda uz Latvijā esošajām nepilnībām politikas veidošanas cikla ietekmes analīzes posmā – tas novērtēts kā ārkārtīgi zems. Tiesību aktu izstrādāšanas labākās prakses pamatnostādnes ir norādīts, ka regulējuma ietekmes analīzei ir jābūt saistītai ar problēmas pamatojumu (atbilstoši teorijai par racionālas lēmumu pieņemšanas metodes

5. Sabiedrības novocošana un noslāpošanās

5.4. Uz pierādījumiem balstīta lēmumu pieņemšana sociālās ilgtspējas politikā

pielietošanu), problēmas cēloni un politikā izvirzītajiem mērķiem un atbilstošajiem alternatīviem problēmas risinājumiem. Kā jau secināts pēc sekundāro datu analīzes, OECD vērtējums attiecībā uz tiesību aktu izstrādāšanas labākās prakses īstenošanu Latvijā ir ārkārtīgi zems. Taču, tā kā dati ir pieejami tikai par 2017. gadu, situācija pēdējo gadu laikā visdrīzāk ir mainījies, un 2021., 2022. gadā tiesību aktu izstrādāšanas labākā prakse Latvijā tiek īstenota saskaņā ar EK ieteikumiem, ko apliecina ekspertu sniegtie vērtējumi. Autori iesaka padziļināti izanalizēt nākamā pieejamā OECD tiesību aktu izstrādāšanas labākās prakses novērtējuma rezultātus, kad tie būs pieejami.

Zinātniskajā literatūrā uz pierādījumiem balstīta politikas veidošana tiek kritizēta un ir norādīti vairāki ierobežojumi, piemēram, jau iepriekš minētā valdības politiskā apņemšanās, likumdevēja spēja izmantot pētījumus un zemā izpratne par pētniecību, zinātnieku atrautība no politiskā konteksta un vadības vajadzībām. Tāpēc trešajā jautājumā autori iekļāva 20 politikas veidošanas aspektus, piemēram, politikas veidotāju spēja izmantot pētījumus un datus, komunikācija starp pētniekiem un politikas veidotājiem, pētnieku aktīva iesaistīšanās politikas veidošanā, un arī citus aspektus, kas atlasīti pēc autoru veiktās teorijas un iepriekšējā pētījuma analīzes.

Trešajā jautājumā ekspertiem skalā no -2 līdz +2 tika lūgts novērtēt, kā dažādi pierādījumu balstītas politikas izstrādes aspekti ietekmē pierādījumus balstītas pieejas lietošanu politikas veidošanā šobrīd Latvijā. Par visiem 20 aspektiem saņemtas septiņas atbildes no septiņiem ekspertiem.

Politikas veidošanu ietekmē daudzi aspekti, ne tikai pierādījumu izmantošana, tāpēc autori lūdza ekspertus izvērtēt, vai 20 dažādie aspekti varētu traucēt vai, gluži pretēji, veicināt to, ka lēmumu pieņēmēji biežāk lieto uz pierādījumiem balstītu pieeju sociālās politikas veidošanai Latvijas kontekstā. Datu pieejamība politikas veidotājiem biežāk tiek vērtēta kā aspekts, kas noteikti veicina to, ka biežāk tiek lietota pierādījumos balstītā pieeja. Tādi aspekti kā politikas veidotāju izpratne par īstenotās politikas ietekmes analīzes procesu un zināšanu pārnesi starp politikas veidotājiem dažādās nozarēs tika novērtēta kā veicinoša biežākas pierādījumu balstītās pieejas lietošanai.

Dati kā viens no galvenajiem pierādījumu veidiem ir ļoti svarīgi politikas veidošanas procesā, jo tie vistiešāk veicina problēmas noskaidrošanu, alternatīvu risinājumu izvēli un politikas ietekmes analīzi. Papildus ir nepieciešams padziļināti izpētīt pieejamo datu kvalitāti un iespējas tos matemātiski apstrādāt un izmantot Latvijā, lai izprastu, vai politikas veidotājiem nerodas kādi šķēršļi.

Pēc ekspertu vērtējuma aspekti, kas veicina pierādījumos balstītās pieejas lietošanu, ir komunikācija starp pētniekiem un politikas veidotājiem, lēmumu pieņēmēju izpratne par politikas veidošanas procesu, politikas veidotāju spēja lietot datus un pētījumus politikas veidošanai un zinātnisko pētījumu pieejamība politikas plānotājiem. Pēdējie divi aspekti novērtēti kā svarīgi aspekti politikas veidošanas procesā un arī cieši saistīti ar pierādījumu izmantošanu. Tas saskan ar teorētiskajā daļā izanalizēto zinātnisko informāciju. Par mazāk svarīgiem atzīti tādi aspekti kā valsts finansēto pētījumu kvalitāte un valsts finansēto pētniecības projektu mērķu un uzdevumu precizitāte un formulējums.

Saskaņā ar ekspertu vērtējumu diezgan neitrālu ietekmi pierādījumos balstītās pieejas lietošanā dod tādi aspekti kā ekspertu pieejamība konsultācijām politikas veidošanas procesā, sabiedrības iesaiste politikas veidošanas procesā, tehniskās prasības valsts finansētiem pētījumiem, lēmumu pieņemšanas ātrums politikas veidošanas procesā un naudas līdzekļu pieejamība valsts finansētiem pētījumiem. Divi aspekti novērtēti kā negatīvi: valsts finansētu pētījumu iepirkuma process un sabiedrības izpratne par politikas veidošanas procesu.

Ekspertu viedoklis attiecībā uz sabiedrības izpratni par politikas veidošanas procesu atšķiras no autoru plānošanas dokumentu analīzes rezultātiem. Īpaši jāuzsver tas, ka sabiedrības izpratne un informācijas par lēmumiem pieejamība un caurskatāmība ir nepieciešama, lai gūtu sabiedrības atbalstu un sekmīgi īstenotu ilgtspējīgas attīstības politiku. Ja sabiedrība neizprot politikas veidošanas procesu, tā nerod tam loģisku pamatojumu un neuzticas politiķiem.

Ceturtajā aptaujas jautājumā ekspertiem bija jānovērtē dažādu lēmumu pieņemšanas metožu nozīme sociālās politikas veidošanā Latvijā skalā no 1 līdz 10. Ekspertu skatījumā lēmumi Latvijā šobrīd tiek pieņemti, galvenokārt balstoties uz izmaksu un ieguvumu analīzes rezultātiem, kas sakrīt arī ar teorētiskajā daļā gūtajiem secinājumiem. Šo lēmumu pieņemšanas metodi ļoti bieži izmanto politikas veidošanas procesā, jo tā ļauj veikt ieguvumu un izmaksu analīzi katrai alternatīvai. Tomēr šai metodei ir trūkumi, jo ne visu ir iespējams izteikt skaitļos un salīdzināt iespējamus ieguvumus un izmaksas, tāpēc tā ļoti noder, lai rastu ekonomiskus risinājumus, bet ne sarežģītākus risinājumus. Saskaņā ar ekspertu vērtējumu otra biežāk izmantotā metode ir trejādā pieeja (Triple Bottom Line), kurā lēmumu pieņemšanas nolūkā tiek novērtēta ietekme uz visiem trim ilgtspējīgas attīstības elementiem – vidi, sabiedrību un ekonomiku. Trešā biežāk izmantotā lēmumu pieņemšanas metode, ekspertu skatījumā, ir heuristiskā metode jeb pieredzē balstīta lēmumu pieņemšana, kad tiek pieņemts, ka pierādījumi nav procesa neatņemama daļa.

Piektajā aptaujas jautājumā ekspertiem vajadzēja novērtēt dažādu instrumentu/iespēju nozīmīgumu sociālās ilgtspējas nodrošināšanā Latvijas īstenotajā sociālajā politikā skalā no 1 līdz 10. No 7 ekspertiem tika saņemtas 7 atbildes attiecībā uz visām 14 pozīcijām.

Eksperti novērtēja regulāru pētījumu un datu pārskatīšanu un atjaunošanu un sadarbību starp politikas veidotājiem dažādās nozarēs kā svarīgākos aspektus. Eksperti arī uzskatīja par nepieciešamu bieži pārskatīt īstenoto politiku un pielāgot to esošajai situācijai, izmantojot uz pierādījumiem balstītus instrumentus kā lēmumu pieņemšanas pamatu, tāpat izglītojot sabiedrību par ilgtspējīgas attīstības būtību un nozīmi un veidojot ciešu sadarbību starp izglītības un zinātnes iestādēm un nozaru ekspertiem.

Pēc ekspertu domām, ir svarīgi palielināt uzņēmēju atbildību ilgtspējīgas attīstības mērķu sasniegšanai un izglītot uzņēmējus par ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanas būtību un nozīmi. Ņemot vērā to, ka uzņēmēji līdzās politikas plānotājiem, īstenotājiem un izglītības un zinātnes iestādēm ir ļoti nozīmīga ieinteresētā puse, kas ir iesaistīta politikas veidošanas procesā, ir svarīgi nodrošināt izpratni par ilgtspējību un tās nozīmi valsts attīstībā, jo uzņēmumu operatīvā darbība un pieņemtie lēmumi bieži vien neatbilst ilgtspējas principam.

Ekspertiem tika papildus lūgts atbildēt uz diviem atvērtiem jautājumiem, kur tie varēja sniegt savu viedokli par to, pirmkārt, vai un kādi uzlabojumi nepieciešami politikas veidošanā Latvijā, un, otrkārt, ar kādām metodēm iespējams izveidot un saglabāt līdzsvaru starp 3 ilgtspējas pilāriem (vide, sabiedrība, ekonomika), īstenojot politiku. Uz pirmo jautājumu atbildēja 6 no 7 ekspertiem: 5 atbildes apstiprina, ka ir jāveic uzlabojumi, minot tādu izmaiņu nepieciešamību politikas veidošanā kā padziļinātas politikas ietekmes analīzes veikšana, kas balstīta uz faktiem, datiem, cilvēku vajadzībām, pētījumiem un analīzi par pieejamiem resursiem, nevis pamatojoties uz politiskajām vēlmēm vai interesēm. Viens eksperts atbildēja, ka jautājums ir pārāk daudzšķautņains, lai uz to varētu atbildēt.

Vēl citi paustie viedokļi: nepieciešams izglītot politikas veidotājus un lēmumu pieņēmējus par zinātnē balstītām lēmumu pieņemšanas metodēm; jāveicina sadarbība starp pētniekiem un politikas veidotājiem, nodrošinot ciešu un regulāru komunikāciju un veidojot pētniecībā balstītu politiku, sniedzot augstas kvalitātes pierādījumus balstītas politikas ietekmes

5. Sabiedrības novocošana un noslāpošanās

5.4. Uz pierādījumiem balstīta lēmumu pieņemšana sociālās ilgtspējas politikā

novērtējumu; politikas veidotājiem nepieciešams nepārtraukti izglītoties; jāņem vērā nozaru ekspertu ieteikumi; svarīgi objektīvi izanalizēt un izskaidrot procesus, novērst stereotipus un pieņēmumus, kas varētu neatbilst reālajai situācijai sabiedrībā par politikas veidošanas tēmām. Ekspertu viedokļi apstiprina literatūras analizē gūtos secinājumus.

Analizējot instrumentus/metodes, ko, pēc eksperta domām, var izmantot, lai pārvaldītu un līdzsvarotu visus 3 ilgtspējīgas attīstības elementus lēmumu pieņemšanā, eksperti uzsvēra vairākus zināšanu pārvaldības elementus, piemēram, ciešu sadarbību starp pētniekiem un nozaru ekspertiem, komunikācijas uzlabošanu starp dažādu nozaru politikas veidotājiem. Vēl ekspertu atziņas: ilgtspējīgas attīstības līdzsvara nodrošināšanai ir nepieciešams izvērtēt un uzraudzīt īstenoto politiku, kā arī nozaru politikas veidotājiem ir jābūt izpratnei jautājumos, kas sniedzas ārpus to pienākumiem un atbildības jomām; ir nepieciešams pārskatīt prioritātes ne tikai formāli, bet arī padziļināti, regulāri un sistemātiski; svarīgs ir līdzsvarots konsultēšanas process, jo ieinteresētajām pusēm var būt atšķirīgi viedokļi, kā arī atšķirīga ilgtspējas jautājumu pārredzamība un izpratne. Zinātnisko metožu izmantošana lēmumu pieņemšanas procesā un lielāka zinātnieku iesaiste ir vienlīdz nozīmīga.

Izmantotā literatūra un avoti

- Barbera-Marine, M. G., Cannavacciuolo, L., Ippolito, A., Ponsiglione, C., Zollo, G. (2019). The weight of organizational factors on heuristics. *Management Decision*, 57 (11), 2890–2910.
- Cervone, H. F. (2015). Systematic vs intuitive decision making and the Pareto principle. *OCLC Systems & Services: International Digital Library Perspectives*, 31(3), 108–111.
- Corsini, L., Moultrie, J. (2019). Design for social sustainability: Using digital fabrication in the humanitarian and development sector. *Sustainability*, 11, 3562.
- Cross-Sectoral Coordination Centre (2016). Republic of Latvia. Policy Making Guide. https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/pkc_rokasgramata_090316_web.pdf. (Viewed on 12 March 2021).
- European Commission (2021). Better regulation in the Commission. <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/better-regulation-guidelines-better-regulation-commission.pdf>. (Viewed on 5 May 2021).
- European Commission (2021). Better regulation: why and how. https://ec.europa.eu/info/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/better-regulation-why-and-how_en. (Viewed on 5 May 2021).
- European Commission (2019). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions. A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020–2025, COM (2020)/152 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>. (Viewed on 4 May 2021).
- European Commission (2019). Council Recommendation of 8 November 2019 on access to social protection for workers and the self-employed 2019/C 387/01. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019H1115%2801%29>. (Viewed on 4 May 2021).
- European Commission (2020). Country Report Latvia 2020, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2020-european_semester_country_report-latvia_en.pdf (Viewed on 4 May 2021).
- European Commission (2019). Directive (EU) 2019/1158 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on work-life balance for parents and carers and repealing Council Directive 2010/18/EU, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32019L1158>. (Viewed on 4 May 2021).
- European Commission (2019). Directive (EU) 2019/1152 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on transparent and predictable working conditions in the European Union. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32019L1152> (Viewed on 4 May 2021).
- European Commission (2019). European Social Rights Pillar Action Plan. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-action-plan_en. (Viewed on 29 April 2021).
- European Parliament (2021). European Pillar of Social Rights. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_en.pdf. (Viewed on 29 April 2021).
- European Commission (2019). Regulation (EU) 2019/1149 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 establishing a European Labour Authority, amending Regulations (EC) No. 883/2004, (EU) No. 492/2011, and (EU) 2016/589 and repealing Decision (EU) 2016/344. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R1149>. (Viewed on 4 May 2021).
- European Commission (2019). European Green Deal. 2019. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

- European Commission (2021). Social Scoreboard. <https://composite-indicators.jrc.ec.europa.eu/socialscoreboard/>. (Viewed on 4 May 2021).
- Harrington, L. M. B. (2016). Sustainability theory and conceptual considerations: A review of key ideas for sustainability, and the rural context. *Papers in Applied Geography*, 2(4), 365–382.
- Head, B. (2010). Evidence-based Policy: Principles and Requirements. Strengthening Evidence-based Policy in the Australian Federation. Melbourne, Australia: Productivity Commission, pp. 13–26.
- Indrikson, D., Sloka, B. (2021). Evidence-Based Policy for Social Sustainability. *LZA Vēstis*, 75 (3), 86–100.
- Khan, M., Ajmal, M., Hussain, M., Helo, P. (2018). Barriers to social sustainability in the health-care industry in the UAE. *International Journal of Organizational Analysis*, 26(3), 450–469 (450).
- Littig, B., Griessler, E. (2005). Social sustainability: A catchword between political pragmatism and social theory. *International Journal of Sustainable Development*, 8(1/2), 65–79.
- Longoni, A., Cagliano, R. (2015) Environmental and social sustainability priorities: Their integration in operations strategies. *International Journal of Operations & Production Management*, 35 (2), 216–245 (218).
- Mikulskiene, B. (2013). Research-based knowledge for policy decision making: Maximizing the opportunities of impact. *European Integration Studies*, 7, 35–41.
- OECD Statistics (2021). Government at Glance – yearly updates: Regulatory Governance. <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GOV>. (Viewed on 11 March 2021).
- Ozanne, L. K., Phipps, M., Weaver, T., Carrington, M., Luchs, M., Catlin, J., Gupta, S., Santos, N., Scott, K., Williams, J. (2016). Managing the tensions at the intersection of the triple bottom line: A paradox theory approach to sustainability management. *Journal of Public Policy & Marketing*, 35 (2), 249–261.
- Phillips, P. W. B., Castle, D., Smyth, S. J. (2020). Evidence-based policy making: Determining what is evidence. *Heliyon*, 6 (7), e04519. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e04519>.
- Polomarkakis, K. A. (2019). The European pillar of social rights and the quest for EU social sustainability. *Social & Legal Studies*, 29 (2), 183–200.
- Scott, K., Williams, J. (2016). Managing the tensions at the intersection of the triple bottom line: A paradox theory approach to sustainability management. *Journal of Public Policy & Marketing*, 35 (2), 249–261.
- Sedlacko, M., Staronova, K. (2015). An overview of discourses on knowledge in policy: Thinking knowledge, policy and conflict together. *Central European Journal of Public Policy*, 9 (2), 10–52.
- Simon, H. A. (1997). *Administrative Behavior*. Forth Edition. New York: The Free Press, 384 p.
- Thiel, E. S. (2016). The triple bottom line for public decision-making: An interdisciplinary approach to decision-making in the modern world. *ProQuest LLC*, 90 pp. (28).
- Topp, L., Mair, D., Smillie, L., Cairney, P. (2018). Knowledge management for policy impact: The case of the European Commission's Joint Research Centre. *Palgrave Communications*, 4, 87.
- Umbach, G., Guidi, C. F., Russo, M. (2018). Evidence-based policy making: From data to decision-making. *Policy Brief*, 2018/15, Global Governance Programme, GlobalStat Retrieved from Cadmus, European University Institute Research Repository. <http://hdl.handle.net/1814/57324>.
- United Nations (2015). The 17 Goals. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Sustainable Development. <https://sdgs.un.org/goals> (Viewed on 16 March 2021).
- Parliament of the Republic of Latvia (2008). Development Planning System Law, adopted 08.05.2008, <https://likumi.lv/ta/en/en/id/175748>. (Viewed on 4 May 2021).
- Parliament of the Republic of Latvia (2021). Legal Acts of Republic of Latvia. *Latvijas Vestnesis*, <https://likumi.lv/ta/veids>. (Viewed on 13 March 2021).
- The World Bank (2021) WGI Aggregation Methodology. <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Documents#wgiAggMethodology>. (Viewed on 12 August 2021).
- The World Bank (2021). Worldwide Governance Indicators (WGI) project. <https://info.worldbank.org/governance/wgi/>. (Viewed on 12 March 2021).
- United Nations. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (Viewed on 6 January 2021).
- United Nations. (2015). Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, pp 35 (6). https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.

5.5. Latvijas pensiju sistēmas ilgtspēja

Larisa Bule,
Mg. oec.,
LU lektore,
pētniece

Inna Romānova,
Dr. oec.,
LU profesore,
vadošā
pētniece

Ramona Rupeika-Apoga,
Dr. oec.,
LU profesore,
vadošā pētniece

Latvijas pensiju sistēma tiek uzskatīta par vienu no ilgtspējīgākajām pasaulē, taču jāuzsver, ka finansiālo ilgtspēju var panākt dažādos veidos, un dažkārt ilgtspējas aspekti tiek novērtēti, neņemot vērā pensiju sistēmas spēju nodrošināt taisnīgas, vienlīdzīgas un pienācīgas pensijas. Demokrātijas veicināšana, demogrāfiskais spiediens un daudzi citi faktori pastāvīgi rada jaunus izaicinājumus arī labi attīstītām pensiju sistēmām, tāpēc viens no Latvijas pensiju sistēmas galvenajiem mērķiem ir saglabāt finansiālo stabilitāti, vienlaikus nodrošinot Eiropas un starptautiskajās normās noteikto galveno tiesību īstenošanu.

Vispārējie pensiju nodrošināšanas standarti ir noteikti 2017. gadā pasludinātajā Eiropas sociālo tiesību pilārā. Saskaņā ar šiem standartiem par pilārā definēto principu un tiesību ievērošanu ir kopīgi atbildīgas ES iestādes, dalībvalstis, sociālie partneri un citas ieinteresētās puses. Iepriekš 5.3. sadaļā jau ir noteiktas galvenās izmantojamās pieejas minimālā ienākuma, vecumdienu ienākumu un pensiju noteikšanai. Jo īpaši ikvienam, kam trūkst līdzekļu, ir tiesības uz pienācīgu minimālo ienākumu, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi visos dzīves posmos, un tiesības uz ērtu piekļuvi sociālā atbalsta precēm un pakalpojumiem; darba ņēmējiem un pašnodarbinātajiem pensijas vecumā ir tiesības uz pensiju, kas ir samērīga ar viņu iemaksām un nodrošina pienācīgu ienākumu līmeni; ikvienai personai vecumdienās ir tiesības uz līdzekļiem, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi (Eiropas Komisija, 2017).

Eiropas sociālo tiesību pilārs var radīt papildu riskus Latvijas pensiju sistēmas ilgtspējai nākotnē; līdz ar to nepieciešams izvērtēt pensiju sistēmas spēju nodrošināt:

- 1) resursus cilvēka cienīgai dzīvei;
- 2) pensiju, kas ir atbilstoša veiktajām iemaksām un pienācīgam ienākumu līmenim.

5.5.1. Cieņas jēdziens

Zinātniskajā literatūrā ir norādīts uz cieņas jēdziena nozīmīgu vēsturisko attīstību jau kopš romiešu laikiem. Neskatoties uz šī jēdziena salīdzinošo nozīmīgumu ideju attīstībā, cieņas jēdziens 20. gadsimta pirmajā pusē sāk ienākt juridiskajā, sevišķi konstitucionālajā un arī starptautiskajā, diskursā īpaši izteiktā veidā. Vienlaikus cieņa joprojām ir viens no strīdīgākajiem terminiem pētnieku vidū.

Cieņas jēdziena iekļaušana starptautiskajos un reģionālajos cilvēktiesību dokumentos izriet no Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas. Cieņas jēdziens tur ir minēts atšķirīgā kontekstā, tomēr pastāv arī sociālā nodrošinājuma konteksts. Cieņa var tikt nodrošināta noteiktu darbību rezultātā, t. i., sociālā aizsardzība vai darbs (Apvienoto Nāciju Organizācija, 1948). Cilvēka cieņa tiek uzskatīta arī par globālo cilvēktiesību nodrošināšanas pamatkonceptu, «galīgo vērtību», kas piešķir cilvēktiesībām saskaņotību (Hasson, 2003). Pasaules Cilvēktiesību konferences 1993. gadā Vīnes deklarācijā ir teikts, ka «visas cilvēktiesības izriet no cilvēka cieņas un vērtības» (Apvienoto Nāciju Organizācija, 1993). Starptautiskajos cilvēktiesību nolīgumos 1966. gadā ir atzīts, ka «šīs tiesības izriet no cilvēkam piemītošās cieņas» (Apvienoto Nāciju Organizācija, 1966). Minētajos un arī citos dokumentos, piemēram, Eiropas sociālo tiesību pīlārā, nav sniegta skaidra un precīza cilvēka cieņas definīciju un arī tas, kā cieņa rada vai pamato cilvēktiesības (Henkin, 1992; Beyleveld & Brownsword, 1998), taču ir skaidrs, ka cieņas ideja ir kļuvusi par galveno vadošo principu vispārējo cilvēktiesību jomā.

Pašlaik vadošajās visaptverošajās doktrīnās pasaulē pastāv divus līmeņus caurvijoša vienprātība par to, ka cilvēka dziļākās pārlicības radītā sociālā un politiskā nozīme ir atbilstoši ietverta cilvēka cieņas idejā, un ka starptautiski atzītajās cilvēktiesībās ir ietverts detalizēts skaidrojums noteiktiem cilvēka cieņas pamatnoteikumiem mūsdienu apstākļos un arī svarīgākā prakse, lai īstenotu to, kas ir cilvēka cieņas pamatā (Donnelly, 2009; McCrudden, 2008). Citiem vārdiem, cilvēktiesības ir gan ceļa karte, gan izmantojamo prakšu kopums cienīgas dzīves veidošanai mūsdienu pasaules apstākļos, līdz ar to ir iespējams paredzēt cilvēka cieņas tiesisko popularitāti cilvēktiesību jautājumos nākotnē.

5.5.2. Pienācīgu ienākumu dimensijas

Pienācīgas pensijas ir viens no galvenajiem ilgtspējas aspektiem, kam politikas veidotājiem un zinātniekiem ir jāvelta uzmanība. Atsevišķos gadījumos finansiālā ilgtspēja tiek panākta ar izmaksājamo pensiju apmēru, un šāds scenārijs vairs nav pieņemams, ja ilgtspēju apdraud politiskie un sociālie riski. Tāpēc sabiedrība var sākt pretdarboties pensiju noteikumu ieviešanai.

Politikas veidotāju aprindās un akadēmiskajā literatūrā, šķiet, nav vienprātības par to, kas ir labākais pienācīgas pensijas rādītājs. Dažos pētījumos ir definēts, kas ir pienācīga pensija, vai ir arī sniegts ierobežots pienācīgas pensijas rādītāju diapazons (Rajevska, 2016; Eiropas Komisija un Komiteja, 2018; Saunders & Wong, 2011; Chybalski & Marcinkiewicz, 2016). Citā pētījumu virzienā ir mēģināts formulēt sistēmisku pieeju pienācīgas pensijas noteikšanai (Grech, 2013; Alonso-Garcia u.c., 2018; Alonso-Fernandez u.c., 2018) un tās izmantošanas nozīmi pensiju sistēmas efektivitātes panākšanai (Chybalski, 2016).

Pēc Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) atzinuma, pienācīgu pensiju sistēma «aizvieto darba ņēmēja ienākumus tādā līmenī, kurš ļauj tam pensionējoties saglabāt dzīves līmeni, kas ir salīdzināms ar darba dzīves līmeni, lai gan pensijas ienākumi bieži vien nespēj aizstāt atalgojumu» (OECD, 2013).

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.5. Latvijas pensiju sistēmas ilgtspēja

Kā uzsver atsevišķi autori (Chybalski & Marcinkewicz, 2016), pienācīgu pensiju sistēma ir jāuztver kā daudzdimensionāla kategorija, kas sastāv no šādām trim dimensijām:

- I dimensija: aizsardzība pret nabadzību;
- II dimensija: patēriņa izlīdzināšana;
- III dimensija: pienācīgu pensiju atšķirības starp dzimumiem.

Aizsardzības pret nabadzību novērtēšanā pensionāru nabadzības riska līmenis tiek uzskatīts par vienu no reprezentatīvākajiem rādītājiem. Tas raksturo to cilvēku grupu, kuru pamatdarbības statuss ir «pensionārs», un tas izsaka to pensionāru īpatsvaru, kuru izlīdzinātais rīcībā esošais ienākums ir zem nabadzības riska sliekšņa. Šis rādītājs ir galvenais monetārās nabadzības rādītājs, kas iekļauts ES rādītāju sarakstā, un tas ir salīdzinošs rādītājs – neto ienākumi ir zemāki par 60 % no nacionālā līmeņa mediānas ienākumiem (Eiropas Komisija, 2011).

Kas attiecas uz patēriņa izlīdzināšanu, parasti ir divi svarīgi rādītāji, kuru pamatā ir ienākumi: ienākumu aizvietošanas koeficients, kas visbiežāk tiek izmantots pētījumos par pienācīgām pensijām, kā arī salīdzinošā mediānas ienākumu attiecība iedzīvotājiem vecumā 65+.

Aizvietošanas koeficients ir sava veida attiecība starp ienākumiem pensijas periodā un ienākumiem saimnieciskās darbības veikšanas periodā. Saskaņā ar *Eurostat* izmantoto metodoloģiju kopējais aizvietošanas koeficients ir definēts kā 65–74 gadu vecuma grupas individuālo bruto mediānas pensiju attiecība pret individuālo bruto mediānas izpeļņu vecuma grupā 50–59 gadi, neņemot vērā citus sociālos pabalstus (Eiropas Komisija, 2020).

Eurostat nodrošina arī metodoloģiju pienācīgu pensiju sistēmas pēdējās dimensijas, t. i., ienākumu nelīdzsvarotības starp dzimumiem, noteikšanai. Absolūtās atšķirības starp attiecīgajiem rādītājiem tiek aprēķinātas atsevišķi vīriešiem un sievietēm (Eiropas Komisija, 2020). Šīs atšķirības ir šādas:

- nabadzības riska līmeņa atšķirības starp dzimumiem cilvēkiem vecumā 65+;
- kopējā aizvietošanas koeficienta atšķirības starp dzimumiem;
- salīdzinošās mediānas ienākumu attiecības atšķirības starp dzimumiem iedzīvotājiem vecumā 65+.

5.5.3. Latvijas pensiju sistēmas izvērtējums

5.5.3.1. «Cienīga dzīves līmeņa» novērtējums

Latvijas Republikas Satversmē ir ietverts cieņas jēdziens. Šis dokuments nesniedz precīzu cieņas jēdziena definīciju, jēdziens ir iekļauts pantā, kas nosaka cilvēka pamattiesības. No šajā pantā sniegtā formulējuma, t. i., «Valsts aizsargā cilvēka godu un cieņu» (Satversmes sapulce, 1922) nav iespējams noteikt, vai cieņa ir cilvēktiesību pamats Latvijā, vai tikai viena no cilvēktiesībām. Ņemot vērā to, ka cieņas jēdziens ir iekļauts tradicionālo cilvēktiesību sarakstā kopā ar tiesībām uz sociālo nodrošinājumu vecumdienās, cilvēka veselības aizsardzību un pamatlīmeņa medicīniskās palīdzības nodrošināšanu ikvienam, tiesībām uz izglītību utt., cieņa ir viena no cilvēka pamattiesībām Latvijā. Latvijas tiesiskajā ietvarā parasti ir noteikti tiesību finansiālie sliekšņi, kas uztur kādu minimālo līmeni. Citiem vārdiem, ir iespējams noteikt, kāds finansējuma apmērs ir nepieciešams pamatzglītības vai veselības aizsardzības nodrošināšanai, taču finansiālā cieņa jeb «cienīgs dzīves līmenis» nepastāv. Latvijas tiesiskais ietvars nesniedz konkrētu skaidrojumu, kādā veidā tiek panākts cilvēka cienīgas dzīves līmenis, taču autori pieļauj, ka tas varētu būt tradicionālo cilvēktiesību īstenošanas rezultāts, piemēram, tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecumdienās, veselības aizsardzību utt.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

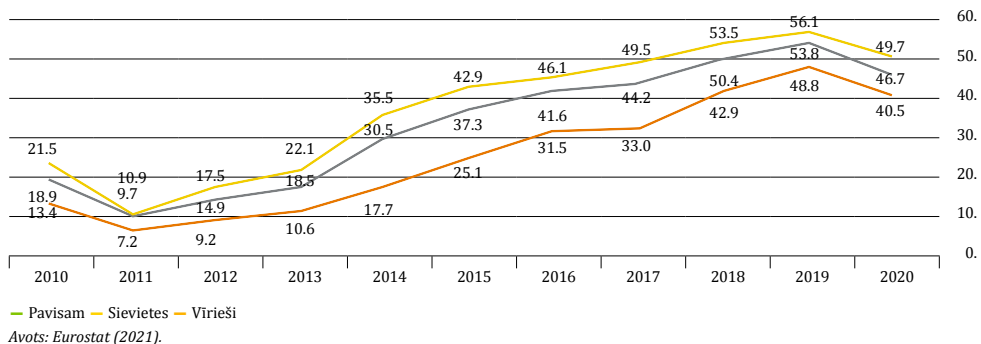
Latvijas Republikas Tiesībsarga birojs un tiesībsargs (galvenā neatkarīgā persona, kas seko tam, lai valdības un pašvaldību iestādes ievēro likumus) pastāvīgi saņem Latvijas pilsoņu, kuri ir pārliecināti, ka vecuma nodrošinājuma apmērs nenodrošina cilvēka cienīgu dzīvi, sūdzības. Tikai 2019. gadā tiesībsargs septiņas reizes ziņoja Latvijas valdībai par sociālo pabalstu (t. sk. izmaksājamo pensiju) neatbilstību cieņas, taisnīguma un vienlīdzības idejai un divas reizes iesniedza prasības LR Satversmes tiesā (Latvijas Republikas tiesībsargs, 2020). Šo ziņojumu analīze parāda, ka tiesībsargs un Satversmes tiesa cieņu skaidro kā cilvēka pamattiesību īstenošanas rezultātu.

Nav iespējams novērtēt, vai Latvijas pensiju sistēma un noteiktās izmaksājamās pensijas nodrošina iespēju dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi, nenovērtējot citu pensionāru cilvēktiesību īstenošanas atbilstību. Tomēr pensiju nodrošināšana ir būtisks sociālās aizsardzības elements vecumdienās, līdz ar to pienācīgu izmaksājamo pensiju nodrošināšana ir viens no soļiem, lai panāktu cilvēka cienīgu dzīvi.

5.5.3.2. Pienācīgas izmaksājamās pensijas

Rādītāju izvērtējums, izmantojot trīsdimensiju pieejas, neliecina par Latvijas pensiju sistēmas apmierinošu darbību. Dati liecina, ka 2020. gadā pensionāru nabadzības riska līmenis Latvijā ir otrs augstākais ES (Eiropas Komisija, 2021).

Attēlā 5.13. ir parādīta pensionāru nabadzības riska līmeņa vēsturiskā attīstība Latvijā. Kopš 2011. gada šis līmenis nepārtraukti pieaug, proti, pati Latvijas pensiju sistēma lielākajai daļai pensionāru nedod iespēju izvairīties no nabadzības riska. Aizvietošanas koeficienta atšķirības starp dzimumiem rada daudz augstāku nabadzības riska līmeni sievietes vidū.

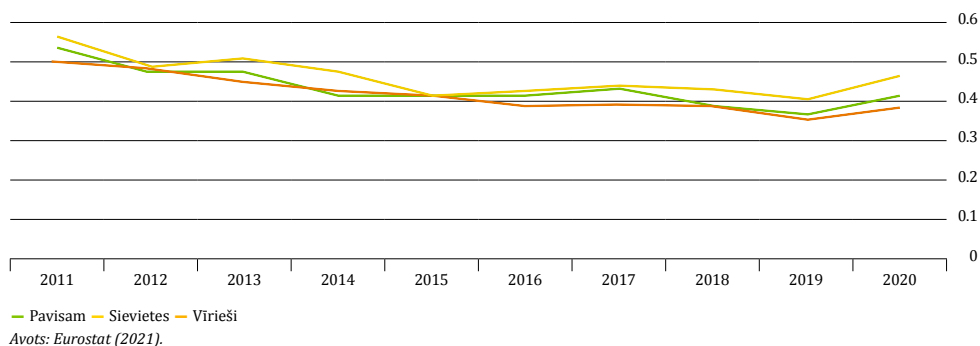
5.13. att. Nabadzības riska līmenis pensionāru vidū Latvijā 2010.–2020. gadā, %.

Attiecībā uz otro pienācīgu pensiju sistēmas dimensiju – ienākumu aizvietošanas koeficientu – izvērtējuma rezultāti ir gandrīz līdzīgi iepriekšējam salīdzinājumam: 2018. gadā kopējais aizvietošanas koeficients Latvijā bija trešais zemākais ES, un tas uzrāda nemainīgi negatīvu attīstības tendenci kopš 2011. gada (skat. 5.14. attēlu). Attēlā 5.14. ir redzama arī neatbilstība pienācīgu pensiju sistēmas 3. dimensijai. Saskaņā ar Eiropas Komisijas izstrādāto metodoloģiju kopējais aizvietošanas koeficients ir 65–74 gadus vecu iedzīvotāju bruto mediānas pensijas ienākumi attiecībā pret 50–59 gadus vecu iedzīvotāju bruto mediānas ienākumiem no nodarbinātības, neieskaitot citus sociālos pabalstus.

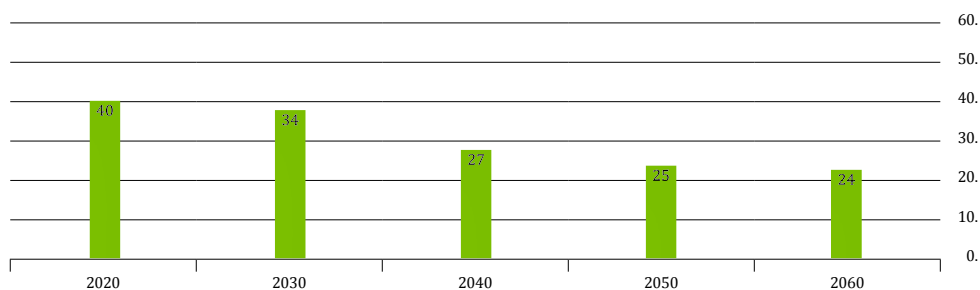
5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.5. Latvijas pensiju sistēmas ilgtspēja

5.14. att. Kopējais pensiju aizvietošanas koeficients pēc dzimuma Latvijā 2011.–2020. gadā.

Svarīgs jautājums ir ienākumu aizvietošanas koeficienta izmaiņas nākotnē. Ir vērts pieminēt, ka saskaņā ar dažādām aizvietošanas koeficienta nākotnes prognozēm tā izmaiņas būs atšķirīgas. Piemēram, 2019. gadā veiktā Latvijas Bankas prognoze (skat. 5.15. attēlu) uzrāda diezreiz zemāku aizvietošanas koeficientu 2060. gadā (Tkačevs & Kalniņš, 2019). Jāuzsver, ka šajā aizvietošanas koeficienta aprēķinā ir ņemts vērā divu Latvijas pensiju sistēmas obligāto līmeņu nodrošināto vidējo bruto izmaksājamo pensiju apmērs un vidējā bruto darba samaksa, nevis attiecīgie mediānas rādītāji.

Avots: Tkačevs & Kalniņš (2019).

5.15. att. Pensiju aizvietošanas koeficienta nākotnes prognoze Latvijā 2020.–2060. gadā.

Citas prognozes arī norāda uz aizvietošanas koeficienta samazināšanos, bet ar mērenāku samazināšanās tempu. Eiropas Komisijas veiktā neto teorētiskā aizvietošanas koeficienta prognoze norāda uz tā 10 % samazinājumu Latvijā 2016.–2056. gadā nodarbinātajiem vīriešiem paredzētajā pensionēšanās vecumā pēc nepārtraukta 40 gadu darba uz standarta darba līguma pamata, savukārt ilgākas darba karjeras gadījumā prognozētais samazinājums ir 6 % (Eiropas Komisija, 2018). Jaunākajā Latvijas nosacīto noteikto iemaksu (*Nonfinancial defined contribution, NDC*) shēmas novērtējumā un prognozē ir norādīts uz diezgan pozitīvām attīstības perspektīvām – teorētiskais pirmsnodokļu aizvietošanas koeficients būs 47 % un pēcnodokļu aizvietošanas koeficients būs 65 % (Eiropas Komisija, 2015; Palmer & Stabina, 2019). Novērtēšanas metodoloģijas atšķirību dēļ rodas atšķirības aprēķinātajos aizvietošanas koeficientos.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Latvijas Bankas izmantotā pieeja ienākumu aizstāšanas koeficienta aprēķināšanā nav plaši lietota, taču autori to uzskata par diezgan noderīgu pieeju. Izmantojot šo pieeju, atklājas galvenais risks, kas var apdraudēt pensiju sistēmas ilgtspēju un radīt šķēršļus tās mērķa sasniegšanai – nodrošināt taisnīgumu, vienlīdzību un, visbeidzot, cilvēka cienīgu dzīvi. Tabulā 5.3. ir parādītas vidējās un mediānas darba samaksas izmaiņas Latvijā.

5.3. tabula. Vidējās un mediānas bruto darba samaksas izmaiņas Latvijā 2011.–2020. gadā, EUR

Rādītājs	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Vidējā mēneša darba alga	660	685	716	765	818	859	926	1004	1076	1188
Mediānas mēneša darba alga	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	707	774	832	920
Mediānā alga, % no vidējās algas	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	n.p.	76,3	77,1	77,3	77,4

Avots: Latvijas Centrālā statistikas pārvalde, 2021.

Mediānas ienākumi Latvijā diemžēl tiek uzskatīti par eksperimentālu statistiku, tāpēc attiecīgie dati par laikposmu līdz 2017. gadam nav pieejami. Mediānas bruto darba samaksa Latvijā ir par vairāk nekā par 20 % zemāka nekā vidējā alga. Šāda atšķirība šobrīd atspoguļo iedzīvotāju noslāņošanas ienākumu ziņā un parāda to, ka puse Latvijas nodokļu maksātāju veic iemaksas pensiju kapitāla uzkrājumos no salīdzinoši nelieliem ienākumiem. Tā kā pensiju sistēma nodrošina iemaksām atbilstošas izmaksājamās pensijas, nepietiekamas iemaksas nenodrošina pienācīgas izmaksājamās pensijas.

Iedzīvotāju vecumā no 50 līdz 59 gadiem mediānas ienākumi ir ļoti tuvi visu iedzīvotāju mediānas ienākumiem (Latvijas Centrālā statistikas pārvalde, 2021). Līdz ar to, pat pie salīdzinoši augstā 60 % aizvietošanas koeficienta, kas novērtēts pēc Eiropas Komisijas metodoloģijas, šobrīd iedzīvotāji ir nostādīti tieši uz nabadzības riska robežas. Citiem vārdiem, pensiju sistēma nav saistāma ar zemu pensiju nodrošinājumu, jo zemas algas ir pamats nepienācīgām pensijām. Ir jāpiemin, ka Latvijas pensiju sistēmas otrais līmenis – obligātā fondēto pensiju shēma – šobrīd nespēj būtiski palielināt izmaksājamās pensijas. Galvenais iemesls ir viens: zemas algas, līdz ar to zemas iemaksas nodrošina nelielu uzkrātā kapitāla apjomu. Turklāt privāto fondu pārvaldnieku efektivitāte Latvijā ir arī ļoti strīdīgs jautājums (Bule & Leitāne, 2017).

Nepienācīgas izmaksājamās pensijas rada vislielāko motivāciju turpināt strādāt pēc pensionēšanās vecuma sasniegšanas – par šo mērķi cīnās pensiju sistēmas reformatori. Pensiju saņēmēji ir gatavi strādāt par zemu atalgojumu, kas jaunākiem darbiniekiem nav pieņemams. Šo parādību autori uzskata par vienu no galvenajiem lielās iedzīvotāju aizbraukšanas no valsts veicinātājiem, bet šī darbaspējīgo iedzīvotāju samazināšanās savukārt ir viens no galvenajiem pensiju sistēmas finansiālās ilgtspējas riskiem.

5.5.4. Sociālā ilgtspēja kā papildu risks finanšu ilgtspējai

Latvijas pensiju sistēma ir finansiāli stabila, bet tās ilgtspēja galvenokārt balstās uz zemu pensiju nodrošinājuma līmeni, un tas šķiet finansiāli godīgi: zemas algas – zemas pensiju apdrošināšanas iemaksas – zemas pensijas. Autori 2018. gadā veica reprezentatīvu aptauju ar mērķi noskaidrot galvenos aspektus cilvēku attieksmē pret Latvijas pensiju sistēmu, 66 % aptaujāto pievienojās apgalvojumam, ka to viedokli par pensijām veido vecāku un vecvecāku pieredze, līdz ar to negatīvā pieredze rada negatīvu attieksmi. Savukārt 6,5 % aptaujāto apgalvoja, ka pašreizējais pensionāru nabadzības līmenis mazina motivāciju veikt pensiju apdrošināšanas iemaksas (Bule, Leitāne, Rozīte, 2018).

5. Sabiedrības novocošana un noslāņošanās

5.5. Latvijas pensiju sistēmas ilgtspēja

Pensionāri parasti ir aktīvākie vēlētāji Latvijā. Pašreizējais iedzīvotāju īpatsvars virs darbības vecuma jau ir 23 %, bet pensionāru skaits ir tuvu 30 % (Latvijas Centrālā statistikas pārvalde, 2020). Šīs grupas politiskā ietekme ir ļoti nozīmīga. Ņemot vērā pašreizējās demogrāfiskās tendences, var lēst, ka nākotnē ietekme kļūs vēl lielāka, un šī iemesla dēļ politikas veidotājiem būs jāmaina pensiju sistēmas normas, kā tas jau notiek. Ir jau daži piemēri, kas maina finanšu ilgtspējas kontekstu. Viens no jaunākajiem piemēriem ir veiktā pensiju kapitāla indeksācijas kārtības korekcija. Iepriekš uzkrātais pensijas kapitāls (nevis izmaksājamās pensijas) tika indeksēts atbilstoši visas ar nodokli apliekamās algas kopsummām izmaiņai, un samazinājuma gadījumā indekss bijis negatīvs. Pensionāri šo normu pārsūdzēja, un Satversmes tiesa iebildumam piekrita, tāpēc indeksācija vairs nesamazina pensijas kapitālu, pat ja kopējais ar nodokli apliekamais ienākums samazinās, tas ir, indeksācija rada saistības, kuras nesedz strādājošie.

Lielākā daļa pensionāru nav apmierināti ar izmaksājamo pensiju apmēru. Kā jau minēts iepriekš, to apmērs ir atbilstošs veiktajām iemaksām, taču pensiju saņēmēji nepiekrīt, ka tas ir pienācīgs un taisnīgs, ja izmaksājamās pensijas salīdzina ar vidējo algu. Tabulā 5.4. ir redzams, ka absolūtais vairākums pensionāru saņem pensijas, kas ir daudz zemākas par mediānas un vidējo algu, tāpēc 2018. gada statistikas dati par ienākumiem un dzīves apstākļiem (*EU-SILC*) uzrāda ārkārtīgi zemu pensionāru apmierinātības līmeni ar savu finansiālo stāvokli (Latvijas Centrālā statistikas pārvalde, 2020). Nav pārsteidzoši, ka šī vēlētāju grupa rada milzīgu politisko spiedienu, un Latvijas pensiju sistēmai pret to nav imunitātes.

5.4. tabula. Pensiju saņēmēji pēc 2020. gadā piešķirtās pensijas vidējā lieluma EUR, skaits

≤ 100,00	15725
100,01–150,00	24023
150,01–200,00	7183
200,01–250,00	13307
250,01–300,00	53564
300,01–400,00	173278
400,01–500,00	75883
500,01–1000,00	72729
>1000,01	11833

Avots: Latvijas Centrālā statistikas pārvalde, 2020.

Vērtējot finansiālo situāciju un pensionāru viedokli, gados jaunākiem iedzīvotājiem ir negatīva attieksme pret pensiju sistēmu kopumā (Bule & Leitāne, 2017). Tā rezultātā rodas šādas problēmas:

- 1) neuzticēšanās pensiju sistēmas ilgtspējai ilgtermiņā, un tādēļ –
- 2) tiek veiktas zemas pensiju apdrošināšanas iemaksas un ir novērojama ierasti augsta nodokļu apiešana (1/3 sociāli apdrošināto veic iemaksas no minimālās algas), līdz ar to veidojas mazi uzkrājumi un zemas pensijas.

Izmantotā literatūra un avoti

- Alonso-Fernandez, J., Meneu-Gaya, R., Devesa-Carpio, E., Devesa-Carpio, M., Dominguez-Fabian, I., & Encinas-Goenechea, B. (2018). From the Replacement Rate to the Synthetic Indicator: A Global and Gender Measure of Pension Adequacy in the European Union. *Social Indicators Research*, 138 (1), 165–186.
- Alonso-Garcia, J., Boado-Penas, M., & Devolder, P. (2018). Adequacy, fairness and sustainability of pay-as-you-go-pension-systems: defined benefit versus defined contribution. *European Journal of Finance*, 24 (13), 1100–1122.
- Beyleveld, D., & Brownsword, R. (1998). Human Dignity, Human Rights, and Human Genetics. *Modern Law Review* 61 (5), 661–680.
- Bule, L., & Letane, L. (2017). Contribution of Private Fund Managers to the Accumulation of Pension Capital of the Second Tier of Latvian Pension System in 2012–2016. *European Research Studies Journal*, 2 (3A), 624–634.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

- Bule, L., Leitane, L., & Rozite, K. (2018). Assessment of Funded Pension Capital Inheritance Opportunity In Latvia. Proceedings of the 10th International Scientific Conference «New Challenges of Economic and Business Development – 2018: Productivity». Riga: University of Latvia, 79–88.
- Central Statistical Bureau of Latvia. (2021). Retrieved from: <http://www.csb.gov.lv>
- Chybalski, F. (2016). The Multidimensional Efficiency of Pension System: Definition and Measurement in Cross-Country Studies. *Social Indicators Research*, 128: 15–34.
- Chybalski, F., & Marcinkiewicz, E. (2016). The Replacement Rate: An Imperfect Indicator of Pension Adequacy in Cross-Country Analyses. *Social Indicators Research* (1), 99–117.
- Constitutional Assembly. (1922). *The Constitution of The Republic of Latvia*. Retrieved from Legal Acts of the Republic of Latvia: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/57980>
- Donnelly, J. (2009). *Research Project on Human Dignity: Human Dignity and Human Rights*. Geneva: Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, p. 90.
- European Commission. (2011). *THE MEASUREMENT OF EXTREME POVERTY*. Retrieved from European Commission https://ec.europa.eu/eurostat/ramon/statmanuals/files/UNECE_Guide_on_Poverty_Measurement.pdf
- European Commission. (2015). *The 2015 Pension Adequacy Report: current and future income adequacy in old age in the EU. Volume I & Volume II*. Retrieved from European Commission <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2a4451ef-6d06-11e5-9317-01aa75ed71a1>
- European Commission. (2017). *European Pillar of Social Rights*. Retrieved from An official website of the European Union: https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights_en
- European Commission. (2020). *Gender pay gap statistics*. Retrieved from Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics
- European Commission, & Committee, S. P. (2018). *The 2018 Pension Adequacy Report: current and future income adequacy in old age in the EU*. Retrieved from <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f0e89c3f-7821-11e8-ac6a-01aa75ed71a1/language-en>
- Eurostat (2021). *Aggregate replacement ratio for pensions*. Retrieved from Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/product?code=tespn070>
- Eurostat (2021). *At the Risk of poverty Statistics*. Retrieved from Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Grech, A. (2013). Assessing the sustainability of pension reforms in Europe. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 29 (2), 143–162.
- Grech, A. (2013). How best to measure pension adequacy. *LSE Research Online Documents on Economics*, 1–39.
- Hasson, K. J. (2003). Religious Liberty and Human Dignity: A Tale of Two Declarations. *Harvard Journal of Law & Public Policy* 27 (1) , 81–92.
- Henkin, L. (1992). Human Dignity and Constitutional Rights. In W. M. Parent, *The Constitution of Rights: Human Dignity and American Values*. Ithaka: Cornell University Press, p. 248.
- McCrudden, C. (2008). Human Dignity and Judicial. *The European Journal of International Law*, 655–724.
- Meyer, M. J. (2002). Dignity as a (Modern) Virtue. In *The Concept of Human Dignity in Human Rights Discourse. The Hague: Kluwer Law International*, p. 313.
- OECD. (2013). *Pensions at a Glance 2013: OECD and G20 Indicators*. Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/pension_glance-2013-4-en.pdf?expires=1548881696&id=id&accname=guest&checksum=D2683980A1C54402A7664EFC6A6B1CFA4
- Ombudsman of the Republic of Latvia. (2020). *Tiesības uz sociālo nodrošinājumu*. Retrieved from Ombudsman of the Republic of Latvia: <http://www.tiesibasargs.lv/lv/pages/cilvektiesibas/socialas-un-ekonomiskas-tiesibas/tiesibas-uz-socialo-nodrosinajumu>
- Palmer, E., & Stabina, S. (2019). The Latvian NDC Scheme: Success Under a Decreasing Labor Force. *World Bank Discussion Paper No1902*, p. 38.
- Rajevska, O. (2016). *Doctoral Thesis: Adequacy and Equity of Pensions as a Function of Pension System Institutional Design: a Case of the Baltic States*. Riga: Latvijas Universitāte, p.182.
- Saunders, P., & Wong, M. (2011). Pension Adequacy and the Pension Review. *The Economic and Labour Relations Review*, 22 (3). 7–26.
- Tkačevs, O., & Kalniņš, G. (2019). *Cik zaļi dzīvosim vecumdienās? Pensiju sistēmas ilgtspējas šķietamība*. Retrieved from Bank of Latvia: <https://www.makroekonomika.lv/cik-zali-dzivosim-vecumdienas-pensiju-sistemas-ilgtspejas-skietamiba>
- United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. Retrieved from United nations: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>
- United Nations. (1966). *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. Retrieved from United Nations: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>
- United Nations. (1993). *Vienna Declaration and Programme of Action*. Retrieved from United Nations: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Vienna.aspx>

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.6. Obligāto fondēto pensiju pīlāra ietekme uz ienākumu nevienlīdzību senioru vidū Latvijā

5.6. Obligāto fondēto pensiju pīlāra ietekme uz ienākumu nevienlīdzību senioru vidū Latvijā

Olga Rajevska,
Dr. sc. dmin.,
LU pētniece

Viktors Veretjanovs,
Mg. oec.,
CSP vecākais
metodikas
eksperts

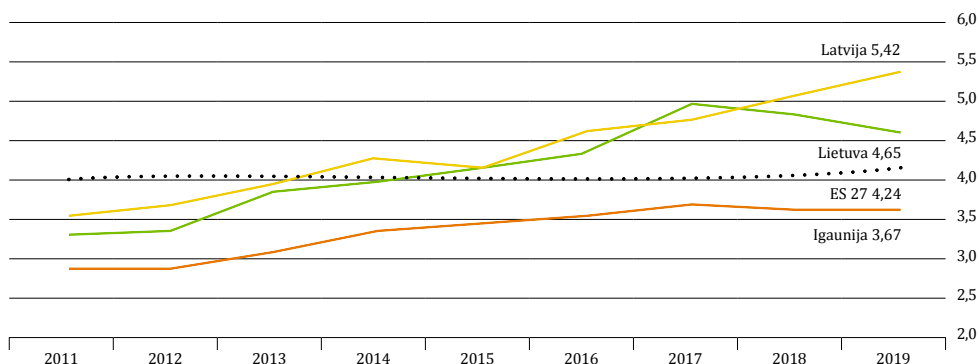
Obligātā fondēto pensiju sistēma Latvijā tika ieviesta 2001. gadā kā daļa no kardinālas pensiju reformas, kuras mērķis – izveidot ilgtspējīgu vairāku pīlāru sistēmu pēc pamatnostādņem, ko Pasaules Banka izklāstīja savā nozīmīgajā pārskatā «Novecošanas krīzes novēršana: kā aizsargāt gados vecus cilvēkus un veicināt izaugsmi» («Averting the Old-Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth», 1994). Galvenais iemesls obligāto privāto pensiju fondu (ko dēvē arī par «II pīlāra fondiem») ieviešanai bija nodoms ilgtermiņā samazināt ar pensijām saistītās valsts budžeta saistības, kā arī pastiprināt motivāciju strādājošajiem deklarēt darba ienākumus pilnā apmērā, tādējādi samazinot ēnu ekonomikas īpatsvaru.

Fondētajam pīlāram novirzīto sociālo iemaksu īpatsvars kopš 2016. gada ir saglabājies stabils – 6 % no apdrošinātās algas jeb 30 % no kopējām individuāli uzskaitītajām pensiju iemaksām. Tas nozīmē, ka brīdī, kad persona sasniegs pensijas vecumu, vismaz viena trešdaļa no kopējā pensijas kapitāla tiks uzkrāta II pensiju pīlārā. Visticamāk, tā daļa būs vēl lielāka, ņemot vērā, ka tiek prognozēts – fondētais kapitāls II pīlārā pieaugs straujāk nekā nosacītais kapitāls I pīlārā.

Ļoti būtisks šā procesa «blakusefekts» ir senioru ienākumu nevienlīdzības problēmas saasināšanās. Jo lielāka nozīme pensiju sistēmā ir fondētajam pīlāram, jo mazāka kļūst sistēmas pārdales spēja. II pīlāra mērķis ir izlīdzināt patēriņa līmeni mūža laikā no produktīvā vecuma līdz pensijas vecumam. Fondētais pīlārs nav vērst uz to, lai izlīdzinātu atšķirības starp dažādām ienākumu grupām. Fondētās pensijas ir pilnībā atkarīgas no individuālām iemaksām, un tās nenodrošina pārdali no turīgākajiem uz trūcīgākajiem. Gluži pretēji, cilvēki ar lielākiem ienākumiem parasti ir labāk izglītoti un labāk informēti par investīciju stratēģijām, tāpēc viņu peļņa ir vidēji lielāka (Lussardi and Mitchell 2011, Rajevska 2018). Tātad faktiski pārdale notiek pretējā virzienā, un nevienlīdzība, kas pastāv darbības vecumā, saglabājas un pat palielinās. Turklāt cilvēki ar lielākiem ienākumiem vidēji dzīvo ilgāk, bet kapitāla anuitātes aprēķināšanai visiem tiek piemērotas vienādas paredzamā mūža ilguma vērtības. Arī šis faktors veicina pārdali no trūcīgajiem uz turīgākajiem (Holzmann et al., 2019).

Ienākumu nevienlīdzība senioru vidū Latvijā ir gandrīz visaugstākā ES: ienākumu kvintīļu īpatsvara attiecība S80/S20 esošajiem ienākumiem vecuma grupā 65+ 2019. gadā ir 5,42, salīdzinot ar ES 27 vidējo rādītāju 4,24, un pēdējā desmitgadē pēc ekonomiskās krīzes beigām šī attiecība turpina pastāvīgi pieaugt (skat. 5.16. attēlu).

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Avots: Eurostat, EU-SILC [ilc_di11].

5.16. att. Ienākumu kvintīļu īpatsvara attiecība S80/S20 Baltijas valstīs un ES 27.

Citās Baltijas valstīs, jo īpaši Igaunijā, ienākumu nevienlīdzība ir zemāka. Autori uzskata, ka zināmā mērā to nosaka obligātā fondētā pilāra institucionālais dizains šajās valstīs.

Līdzšinējie salīdzinošie pētījumi par fondētajiem pilāriem Baltijas valstīs (piemēram, Dunajevas and Skuciene 2016, Maćczyńska et al. 2021, Rajevska 2013, 2021) galvenokārt koncentrējas uz fondētā pilāra uzkrāšanas posma dizainu valsts vecuma pensiju apdrošināšanas shēmās un pensiju fondu darbības rezultātiem. Autori tomēr pievērš uzmanību tam, kā Latvijā ir organizēts izmaksas posms, un salīdzina to ar citām Baltijas valstīm. Autori ir atklājuši būtiskus sistēmas trūkumus un piedāvā risinājumus konstatēto nepilnību novēršanai. Īpaši ir analizēta mūža pensijas prakse.

Kad uzkrāšanas posms ir noslēdzies un fonda dalībnieks aiziet pensijā, pensiju fonds pārskaita naudu dalībnieka izvēlētai dzīvības apdrošināšanas sabiedrībai, un visas turpmākās saistības un riskus uzņemas nevis pensiju fonds, bet gan šī dzīvības apdrošināšanas sabiedrība.

Latvijā 2021. gada jūnijā 6,0 % vecuma pensionāru saņēma arī mūža pensiju no apdrošināšanas sabiedrībām; šis īpatsvars ir kā ir neliels, taču tas diezgan strauji pieaug: 2020. gada martā šādu pensionāru bija tikai 3,4 % (autoru aprēķins no LabIS datiem). Pārējās divās Baltijas valstīs attiecīgie rādītāji ir zemāki: Lietuvā 2018. gadā mazāk nekā 1 % pensionāru saņēma mūža apdrošināšanas pensijas (Lazutka, Poviliunas and Zalimiene, 2018), un kopš tā laika šis īpatsvars nav būtiski pieaudzis, ņemot vērā pēdējos gados Lietuvas pensiju sistēmā veiktās reformas. Igaunijā 2020. gadā 2,7 % no visiem pensionāriem bija mūža pensijas polises (Rahandusministeerium 2021), bet, iespējams, 2021. gadā šis skaits ir samazinājies, jo būtiska fondēto pensiju sistēmas reforma ieviesusi iespēju lauzt jau esošos mūža pensijas līgumus.

Pensiju fondu uzkrājumu apmaiņa pret mūža pensijas polisi (anuitāti) tika paredzēta, lai kļūtu par primāru II pilāra izmaksas veidu, tomēr uzkrātie līdzekļi bieži vien ir nepietiekami, lai mūža pensijas polises iegādei, un daudziem pensionāriem jāizmanto citas iespējas. Autori aplūko Latvijas regulējumu šajā jomā.

Latvijā, ja uzkrātā summa ir zemāka nekā nepieciešams mūža pensijas polises iegādei (2021. gadā tie ir 2 000 vai 3 000 EUR atkarībā no izvēlēta pakalpojuma sniedzēja), kapitāls no privātā pensiju fonda tiek pārskaitīts atpakaļ valsts sociālajā budžetā un pievienots nosacītajam pensiju kontam I pensiju līmenī, un pēc tam kapitāla kopsumma tiek pārvērsta anuitātē, daļot ar atlikušo paredzamo mūža ilgumu. Tā var rīkoties arī tad, ja uzkrātā summa ir

5. Sabiedrības novocošana un noslāņošanās

5.6. Obligāto fondēto pensiju pīlāra ietekme uz ienākumu nevienlīdzību senioru vidū Latvijā

pietiekama, lai iegādātos mūža pensiju no privāta apdrošinātāja, bet pensionārs nevēlas to darīt. Šī izvēle nav viegla. Kā norāda ESAO eksperti (OECD 2019, 125.–126. lpp.), kad kapitāls tiek pārskaitīts uz nosacīto kontu, tā ienesīguma likme faktiski ir vienāda ar izmaksājamo pensiju indeksāciju, t. i., inflācija plus daļa no reālās algas pieauguma, tomēr Latvijā indeksē tikai pensijas daļu līdz noteiktam sliekšnim. Tikmēr tradicionāli dzīvības apdrošināšanas sabiedrības, aprēķinot mūža pensijas, piemēro bezrisku ienesīguma likmi, kā rezultātā (pēc pieredzes no citām valstīm) pensijas ienākumi no mūža pensiju apdrošināšanas ir lielāki nekā no valsts sociālās apdrošināšanas. Vienlaikus, lai pasargātu pensijas maksājumus mūža garumā no inflācijas, mazo un vidējo algu saņēmēji var izvēlēties iespēju pievienot II pīlāra uzkrājumus I pīlāra nosacītajam kontam, nevis iegādāties mūža pensijas polisi no privātas apdrošināšanas sabiedrības.

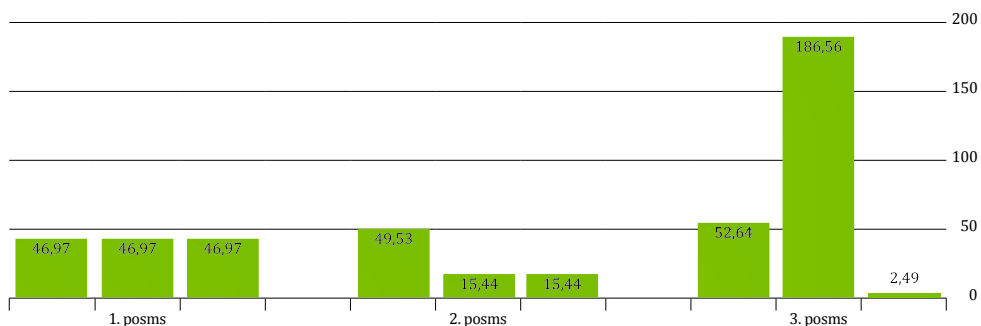
Citi faktori, piemēram, iespēja norādīt papildu saņēmēju (mantojamība) un/vai uzvedības inerce, var ietekmēt izvēli viena vai otra varianta labā, ja riska novērtējums ir pašu pensionāru rokās. Būtiska mūža pensijas priekšrocība ir tās pārmantojamība: 99 % mūža pensijas līgumu Latvijā ir norādīts mantinieks (LabIS, 2021. gada jūnija dati). Igaunijā 88 % mūža pensiju ir mantojamas (Rahandusministerium 2021, dati par 2020. gada decembri). Taču tas, protams, nozīmē zemākus maksājumus pensijas saņēmējam.

Igaunijas tiesību aktos ir noteikts, ka mūža pensijas saņēmējam ir visu laiku jāsaņem vienādi vai pieaugoši maksājumi (bet pieaugums nedrīkst būt lielāks par 3 % gadā). Lietuvā, kur visas mūža pensijas pārvalda Valsts sociālās apdrošināšanas fonda valde (SoDra), visi mūža pensiju maksājumi ir vienādi. Lai gan teorētiski apdrošināšanas sabiedrības varētu piedāvāt inflāciju indeksētas polises, praksē Baltijas valstīs tās netiek piedāvātas, un mūža pensijas nav aizsargātas pret inflāciju. Tādējādi lielākā daļa II pīlāra pensiju laika gaitā nesaglabā savu vērtību. Tikai viena Centrālās un Austrumeiropas (CAE) valsts – Horvātija – pieprasa, lai otrā pīlāra pensijas tiktu indeksētas tādā veidā kā pirmā pīlāra pensijas. Šī prasība nodrošina būtisku aizsardzību pensionāriem, tomēr tā ir riskanta pensiju izmaksātājam, ņemot vērā nenoteiktību par nākotnes inflācijas rādītājiem. Valstis var mazināt šādus riskus, emitējot inflāciju indeksētas obligācijas. Tās iegādājoties, privātie apdrošinātāji var nenoteikto inflācijas likmju risku novirzīt nodokļu maksātājiem (Fultz and Hirose, 2019, 13. lpp.).

Bažas rada Latvijā pastāvošā sistēma: mūža pensiju apdrošinātāji var piedāvāt gan vienādas izmaksas visā polises darbības laikā, gan sadalīt izmaksas periodu divos vai trijos posmos. Maksājumi katrā no šiem posmiem ir vienādi, taču ir pieļaujams, ka katrā nākamajā posmā maksājumu summa palielinās vai samazinās. Pirmajam posmam jāilgst vismaz piecus gadus, izmantojot ne vairāk kā 50 % no uzkrājumiem, savukārt otrajam un trešajam posmiem nav ierobežojumu attiecībā uz to ilgumu un izmaksājāmām summām. Tādējādi pirmajos piecos gados pēc pensionēšanās ir iespējams iztērēt 50 % no uzkrātā pensijas kapitāla, tad sestajā gadā saņemt 49 %, bet atlikušo 1 % uzkrājumu izlīdzināt līdz mūža beigām. Lielākā daļa mūža pensionāru izvēlas tieši šo variantu, un to kļūst aizvien vairāk: 2021. gada jūnijā 83 % mūža pensionāru bija polises ar trim apakšposmiem (salīdzinājumā ar 71 % 2019. gada decembrī), 6 % – ar diviem posmiem (7 % 2019. gada decembrī), bet 13 % iegādājās polises bez sadalījuma apakšperiodos (22 % 2019. gada decembrī). Triju posmu shēma rada ārkārtīgi zemu mūža pensijas summas līmeni pēdējā apakšposmā, kas faktiski ir sagaidāms pats garākais indivīda mūža (5.17. attēls).

Lielākā daļa saņēmēju (77 %) turklāt izvēlas ikgadējus maksājumus, un tikai 4 % saņem ikmēneša maksājumus (9 % saņem maksājumus reizi ceturksnī, bet 10 % – reizi pusgadā). Autoruprāt, tas ir pretrunā ar pašu koncepciju par pensiju kā regulāru maksājumu, kas nodrošina pietiekamus ienākumus vecumdienās un patēriņa izlīdzināšanu neproduktīvajos gados.

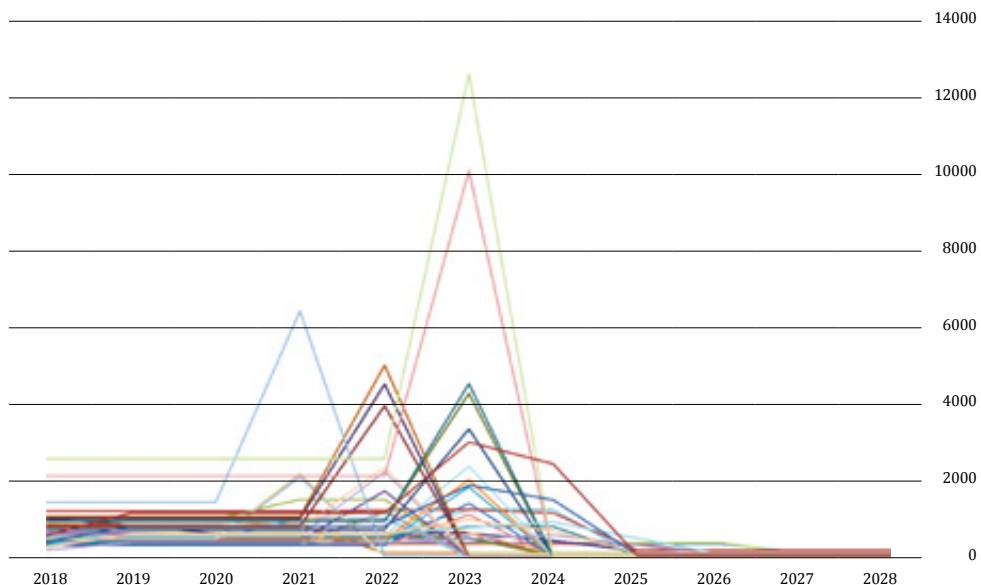
Nodaļa II
Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Avots: autoru aprēķins no LabIS datiem.

5.17. att. Vidējais mēneša mūža pensijas apmērs Latvijā (2021. gada jūnijs), EUR.

Papildus agregēto skaitļu analīzei tiek izmantots arī cits pētījuma rīks, proti, *EU-SILC* mikrodatu analīze. Kopš 2005. gada LR Centrālā statistikas pārvalde katru gadu veic apsekojumu par ienākumiem un dzīves apstākļiem (*EU-SILC*). Apsekojums tiek veikts visās ES dalībvalstīs, un tajā tiek apkopoti dati par iedzīvotāju ienākumiem, tostarp vecuma pensijām. Tā kā mūža pensija ir daļa no vecuma pensijas, 2019. gadā CSP vērsās Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrā (*VSAA*) ar lūgumu sniegt mikrodatu par mūža pensijas apmēriem no Labklājības informācijas sistēmas (*LabIS*) par tiem respondentiem, kuri piedalījās *EU-SILC* 2019 apsekojumā (tajā tika apkopoti dati par ienākumiem 2018. gadā), saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 490 (no 26.06.2016.).

Avots: autoru aprēķins no *LabIS* datiem.

5.18. att. Mūža pensiju gada maksājumu trajektorijas Latvijā, (EUR, gadā). Katra līnija atbilst atsevišķam *EU-SILC* 2019 respondentam.

5.5. tabula. II pilāra kapitāla izmaksas iespējas Igaunijā (pirms 2021. gada reformas) un Lietuvā

Uzkrātais II pilāra kapitāls		Mūža pensija (annuitāte)	Vienreizējā izmaksa	Fonda pensija	
Igaunija	Lietuva			Igaunija	Lietuva
≤ EUR 2 216 (mazāk nekā 10 TP ¹)	≤ EUR 5 000	jā	jā	jā	nē
EUR 2217– EUR 11 081 (no 10 līdz 50 TP)	EUR 5001– EUR 9 999	jā	nē	jā	jā
≥ EUR 11 082 (vairāk nekā 50 TP)	≥ EUR 10 000	jā	nē	nē	jā ³
≥ EUR 155 141 (vairāk nekā 700 TP)	≥ EUR 60 000	jā	jā ²	jā ²	jā ³

¹TP – «tautas pensija»; ikgadēji paaugstināmais sociālās palīdzības pensijas apmērs, kas Igaunijā kalpo arī kā minimālā vecuma pensija, ² daļai virs limita, ³ tikai kombinējot ar atlikto mūža pensiju (annuitāti).
Avots: Igaunijas Centrālais depozitārijs, Lietuvas Valsts sociālās apdrošināšanas fonda valde.

Igaunijā 2021. gadā ir uzsākta II pilāra visaptveroša pārveidošana, tostarp ir veiktas būtiskas izmaiņas izmaksu iespējās. Pirmkārt, tā kā dalībnieks no fondētās shēmas pašreiz drīkst izstāties jebkurā laikā un no tās izņemt savus uzkrājumus, tiek paplašinātas arī iespējas pēc pensionēšanās saņemt visu summu vienreizējā maksājumā. Šai summai vairs nav noteikts maksimālais apmērs, taču neatkarīgi no tās apmēra ir jāmaksā 10 % iedzīvotāju ienākuma nodoklis. Otrkārt, iepriekš obligātā mūža pensijas polises iegāde, ja uzkrātais kapitāls pārsniedz 50 minimālās pensijas summas, no 2021. gada vairs nav obligāta – tikai fakultatīva (līdz ar to divas no trim dzīvības apdrošināšanas sabiedrībām, kas agrāk piedāvāja šādu apdrošināšanu, pārtrauca savu darbību attiecīgajā jomā). Treškārt, ir atvieglots fonda pensijas regulējums. Līdz 2021. gadam minimālais fonda pensijas līguma termiņš bija noteikts atkarībā no pensionēšanās vecuma; saskaņā ar pašreizējo regulējumu ir noteikts ieteicamais, bet ne obligātais minimālais līguma termiņš, un, ja fonda pensija tiek noslēgta uz īsāku termiņu, šādas izmaksas tiek apliktas ar 10 % iedzīvotāju ienākuma nodokli.

Lietuvā kopš 2020. gada jūlija privātās apdrošināšanas sabiedrības vairs neizsniedz mūža pensiju apdrošināšanas polises, un šādas polises piedāvā tikai un vienīgi SoDra. Tā piedāvā trīs veida mūža pensijas: 1) standarta mūža pensiju (kas nav mantojama); 2) standarta mūža pensiju ar garantētu izmaksas periodu (mantojama, ja persona nomirst pirms 80 gadu vecuma sasniegšanas); un 3) atlikto mūža pensiju, kad noteikta uzkrātā kapitāla daļa (10 līdz 15 %) tiek rezervēta vēlākai mūža pensijas izmaksai, tikmēr apdrošinātā persona saņem fonda pensiju no sava pensiju fonda līdz 85 gadu vecumam un tikai pēc tam uzsāk saņemt mūža pensiju no SoDra.

Iniciatīva par mūža pensiju centralizāciju un «nacionalizāciju» nākusi no Lietuvas Bankas, un tai atbalsts saņemts no toreizējās vadošās parlamentārās partijas. Nolemts, ka tik mazā ekonomikā viens pakalpojumu sniedzējs ir labāks risinājums, un – ar lielāku atdevi pensionāriem, jo visu no investīcijām gūto peļņu plānots izmantot, lai palielinātu maksājumus pensionāriem. Turklāt tiek uzskatīts, ka vienota sistēma ir saprotamāka lietotājiem, kuri vairāk uzticas SoDra nekā privātajām uzņēmējsabiedrībām.

Gan Lietuvā, gan Igaunijā daudz biežāk nekā mūža pensija tiek izmantoti tādi uzkrātā kapitāla izmaksas veidi kā vienreizējā izmaksa un fonda pensija. Vienreizēja izmaksa ir pieļaujama mazākām summām, un tā joprojām ir dominējošā metode Lietuvā, kur pensiju II pilārs ieviests vēlāk. Igaunijā līdz 2020. gada beigām izplatītākais izmaksas veids: fonda pensijas – regulāri maksājumi no pensiju fonda/-iem (izvēlējas 42 % no visiem II pilāra pensionāriem). Kad cilvēkam pienāk laiks doties pensijā, tas neizņem savu kapitālu no pensiju fonda. Persona turpina būt fonda dalībnieks, un tās fonda daļas turpina darboties. Fonda pensijas summa ir izteikta

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.6. Obligāto fondēto pensiju pilāra ietekme uz ienākumu nevienlīdzību senioru vidū Latvijā

nevis EUR, bet fonda daļas vienībās, un tā var palielināties vai samazināties līdz ar vienības cenas izmaiņām. Fonda pensija ir uz noteiktu laiku piešķirta pensija, tā nav beztermiņa uz mūžu noslēgts līgums. Lietuvā ir iespējams viens fonda pensijas termiņš – līdz 85 gadu vecumam, savukārt Igaunijā attiecīgais regulējums ir elastīgāks. Fonda pensijas ir pilnībā mantojamas – ja persona nomirst pirms līguma termiņa beigām, atlikušās pensiju fonda daļas tiek nodotas mantiniekam/-iem.

Kopumā var secināt, ka starp trim Baltijas valstīm ir daudz lielākas atšķirības II pilāra izmaksu posmā nekā uzkrāšanas posmā. Latvijā mūža pensijai ir lielāka nozīme nekā pārējās divās valstīs. Turklāt tikai Latvijā ir sastopama aplama prakse sadalīt izmaksas posmu apakšperiodos, kas ļauj laika gaitā samazināt pensiju. Lielākā daļa pensionāru tuvredzīgi izvēlas triju posmu shēmu ar ārkārtīgi zemiem maksājumiem trešajā posmā. Turpinot piemērot pašreizējos noteikumus, palielināsies nabadzības risks vecākajā vecuma grupā, kā arī pieaugs ienākumu nevienlīdzība pensionāru vidū.

Autori uzskata, ka jau tuvākajā laikā ir jāpārskata mūža pensiju regulējums Latvijā, lai nepieļautu neadekvāti zemu maksājumu vēlākajā vecumposmā. Jāapsver arī fonda pensijas sistēmas ieviešana Latvijā, izmantojot Baltijas kaimiņvalstu un citu valstu labāko praksi.

Izmantotā literatūra un avoti

- Dunajeva, E., Skučiene, D. (2016). Mandatory Pension System and Redistribution: The Comparative Analysis of Institutions in Baltic States. *Central European Journal of Public Policy*, 10 (2), 16–29.
- Eurostat (2021). Tiešsaistes datubāze, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/income-and-living-conditions/data/main-tables> (skatīts 2021. gada 25. oktobrī).
- Fultz, E., Hirose, K. (2019). Second-pillar pensions in Central and Eastern Europe: Payment Constraints and exit options. *International Social Security Review*, 72 (2), 3–22.
- Holzmann, R., Alonso-Garcia, J., Labit-Hardy, H., Villegas, A. M. (2019). NDC Schemes and Heterogeneity in Longevity : Proposals for Redesign. Social Protection and Jobs Discussion Paper No.1913 World Bank, Washington, DC. <http://hdl.handle.net/10986/31637> (skatīts 2021. gada 25. oktobrī).
- LabIS [Labklājības Informācijas sistēma] (2021), nepublicēti dati.
- Lazutka, R., Poviliunas, A., Zalimienė, L. (2018). On-going discussions about the financing of the statutory funded pension in Lithuania, ESPN Flash Report 2018/29, European Social Policy Network (ESPN), Brussels: European Commission.
- Lussardi, A., Mitchell, O. S. (2011). Financial literacy around the world: an overview. *Journal of Pension Economics and Finance*, 10, 497–508.
- Maćczyńska, A., Sebo, J., Voicu, S. D.(Eds.) (2021). Long-Term and Pension Savings. The Real Return. 2021 Edition. Brussels: The European Federation of Investors and Financial Services Users <https://betterfinance.eu/wp-content/uploads/The-Real-Return-Long-Term-Pension-Savings-Report-2021-Edition.pdf> (skatīts 2021. gada 25. oktobrī).
- Ministru kabineta 2016. gada 26. jūlija noteikumi Nr. 490 «Labklājības informācijas sistēmas (LabIS) noteikumi». <https://likumi.lv/ta/id/283810>
- OECD (2018). OECD Reviews of Pension Systems: Latvia, Paris: OECD Publishing.
- Piirits, M., Laurimäe, M. (2020). Estonia's statutory funded pension scheme on the way to being made voluntary, ESPN Flash Report 2020/07, European Social Policy Network (ESPN), Brussels: European Commission.
- Rahandusministerium (2021). Riikliku vanaduspensionid, kohustusliku kogumispensionid ja vabatahtliku kogumispensionid statistika – 2020., <https://www.pensionikeskus.ee/wp-content/uploads/page/rahandusministeriumi-statistika/012021.pdf> (skatīts 2021. gada 25. oktobrī).
- Rajevska, O. (2013). Funded pillars in the pension systems of Estonia, Latvia and Lithuania. *Economics and Business*, 23, 83–89.
- Rajevska, O. (2018). Do pension funds' participants in Latvia track the profitability of their pension savings? In: New Challenges of Economic and Business Development – 2018: Productivity and Economic Growth: International Scientific Conference, May 10-12, 2018, Riga, Latvia: Proceedings, Riga: University of Latvia, 540–548.
- Rajevska, O. (2021). Pension Systems as Risk Management: A Case of the Baltic States. In: Aidukaite, J., S. Hort and S. Kuhle (Eds.). Challenges to the Welfare State: Family and Pension Policies in the Baltic and Nordic Countries (New Horizons in Social Policy series), Cheltenham (UK), Northampton (MA, USA): Edward Elgar Publishing, 203–224.
- Valsts sociālās apdrošināšanas fonda valde (2021). Mājas lapa, <https://www.sodra.lt/en/> (skatīts 2021. gada 25. oktobrī).

5.7. Brīvprātīgo pensiju uzkrājumus veicinošie aspekti

Evija Dundure,
Mg. oec.,
Mg. sc. admin.,
LU zinātniskā
asistente

Latvijas, tāpat kā citu attīstīto valstu, iedzīvotāji noveco, radot spiedienu uz valsts sociālo budžetu un paaugstinot darbaspējīgo iedzīvotāju nodokļu slogu. Tas aktualizē pensiju sistēmas uzlabošanas nepieciešamību. Sekojot Pasaules Bankas, *OECD* un ES institūciju ieteikumiem, Latvijas pensiju sistēmas politikas veidotāji strādā pie tās attīstības. Ir pētīta citu valstu pieredze, veikti pētījumi un izstrādātas nākotnes prognozes par konkrētai situācijai optimālu pensiju līmeņu kombināciju. Vispārējais uzstādījums ir izveidot iespējami līdzsvarotāku pensiju sistēmu, kas ietver visus 3 līmeņus vai elementus. Valstīm, kurās dominē 1. līmenis, tas ir īsts izaicinājums, jo ir nepieciešams mainīt iedzīvotāju izpratni par ienākumu veidošanās principiem pēc pensionēšanās, aicinot viņus iesaistīties un uzņemties atbildību par savu nākotni.

OECD savā ikgadējā pensiju apskatā *Pension Outlook 2018* (*OECD, 2018*) uzsākusi diskusiju par pensiju sistēmu primārajiem mērķiem, priekšplānā izvirzot ienākumu nodrošinājumu, kas ietver «nabadzības mazināšanu, patēriņa izlīdzināšanu un apdrošināšanu pret riskiem darba dzīves laikā un vecumdienās». Ilgtspējība un pietiekamība līdz ar ienākumu pārdali starp nabadzīgākiem un bagātākiem cilvēkiem, kā arī iedzīvotāju maksimāla iesaiste sistēmā tiek nosaukti par pensiju sistēmas sekundārajiem mērķiem. Analizējot cilvēku novecošanas tendenci īpaši attīstītajās valstīs, arvien pieaugošais ilgtspējas samazināšanās risks ir pensiju sistēmas politikas veidotāju un zinātnisko pētnieku uzmanības centrā (Walker, 2019).

Pensiju reforma Latvijā tiek veikta ar mērķi, lai visas trīs jaunās daudzlīmeņu pensiju sistēmas daļas stabilizētu cita citu, proti, kompensētu iespējamus finanšu un demogrāfiskos riskus. Realizējot nodomu pāriet no pilnas valsts atbildības pensijas uz lielāku iedzīvotāju iesaisti pensiju uzkrājumos, ir izveidota pensiju sistēma, kas sastāv no trīs daļām:

- 1. līmenis – valsts obligātā nefondētā pensiju shēma jeb tā sauktais «Pay-As-You-Go»: pamatojoties uz paaudžu solidaritāti;
- 2. līmenis ietver valsts fondēto vai uzkrāto pensiju plānu – daļa no sociālajām iemaksām tiek uzkrāta un ieguldīta finanšu un kapitāla tirgū un banku noguldījumos;
- 3. līmenis ir privāts brīvprātīgs pensiju plāns, kurā daļu ienākumu privātajā pensiju fondā iegulda privātpersona vai tā darba devējs.

5. Sabiedrības novocošana un noslāņošanās

5.7. Brīvprātīgo pensiju uzkrājumus veicinošie aspekti

Pensiju 1. līmenis	Pensiju 2. līmenis	Pensiju 3. līmenis
Mērķis mazināt vecuma nabadzību	Mērķis paaugstināt pensijas pietiekamību, iesaistot finanšu tirgus	Mērķis paaugstināt pensijas pietiekamību, dodot papildus iespēju pašiem uzkrāt
Valsts garantētā pensija, obligāta	No fondētājām iemaksām uzkrātā pensiju daļa, obligāta (LV) vai daļēji obligāta (LT, EE)	Pilnībā brīvprātīgas pensiju shēmas
Noteikts pensijas līmenis	Sedz no sociālajām iemaksām vai daļēji no valsts budžeta	Sedz no personīgajiem un/ vai darba devēja ienākumiem
Valsts pārvaldīta Pay-As-You-Go sistēma	Ieguldījumu pārvaldes sabiedrības vai pensiju fondi	Pensiju fondi vai apdrošināšanas sabiedrības

Avots: autora konstrukcija, pamatojoties uz Holzmann R. (2012), Lannoo K. et al. (2014).

5.20. att. Pensiju sistēmas uzbūve.

Par vienu no risinājumiem kļuvušas iemaksas trešajā pensiju līmenī – privātajos pensiju fondos (skat. 5.20. attēlu). Turklāt saskaņā ar Pasaules Bankas eksperta Roberta Holcmaņa (2012) atzīto valstīs, kurās ir zemākas valsts garantēto pensiju aizvietošanas likmes, vairāk tiek uzkrāts privātajos pensiju fondos.

Faktori, kas ietekmē lēmumu veidot brīvprātīgus pensiju uzkrājumus

Pētnieki analizē galvenos faktoros, kas ietekmē mājsaimniecību brīvprātīgo uzkrājumu līmeni pensijai. Iedzīvotāju finanšu pratība ir viens no apspriestākajiem un bieži novērotajiem ietekmes faktoriem (Dundure, Sloka, 2021). Lusardi un Mičels (2014) pētījumā norādījuši, ka joprojām «daudzi cilvēki visā pasaulē ir finansiāli analfabēti», un tas ir viens no iemesliem nespējai pieņemt ilgtermiņa finanšu lēmumus.

Pētījumi liecina, ka brīvprātīgo pensiju uzkrājumu attīstību nosaka vairāki svarīgi aspekti: cilvēku tā sauktās mīkstās prasmes (soft skills), piemēram, komunikācijas spējas, informētība, zināšanas, attieksme un uzvedība, lai pieņemtu finansiālus lēmumus (Atkinson, Messy, 2011); cilvēku spēja rūpēties par savu personīgo finansiālo labklājību; esošie pakalpojumu sniedzēju piedāvājumi un saziņas kvalitāte ar klientiem (Dundure, Sloka, 2019); kā arī ar likumdošanas aktiem noteiktie papildu stimuli veidot pensiju uzkrājumus (Dundure, Sloka, 2020). Pētījumu rezultātā piedāvāts iedalīt Eiropas sabiedrību četrās grupās atkarībā no valsts sociālā modeļa un lēmuma ieguldīt pensiju fondos (Rey-Ares et al., 2018), izvērtējot tādu faktorus kā vecums (Dundure, Sloka, 2021), mājsaimniecības lielums, ienākumi un labklājība, izglītības līmenis, nodarbinātība, veselības stāvoklis, ilgtermiņa plānošanas periodi un finanšu riska noturība. Īpaši Covid-19 krīzes ietekmē tika plaši diskutēti par vecuma sociālās aizsardzības atšķirībām dažādiem nodarbinātības veidiem (Dundure, 2020).

Svarīgi izcelt, ka visi minētie aspekti ir savstarpēji saistīti. Pasaules Banka (Demirgüç-Kunt et al., 2018), analizējot cilvēku finanšu pratības līmeni, uzsver valdību lomu finansiālās iekļaušanas paplašināšanā. Pētnieki uzsver valstu pienākumu «ieguldīt izglītībā un sabiedriskās kampaņās, lai tās grupas, kas ir mazāk izglītotas, būtu labāk informētas, lai varētu pieņemt apzinātus lēmumus par to, vai un cik daudz brīvprātīgi ietaupīt pensijai» (Le Blanc, 2011). Tikmēr OECD savā pensiju pārskatā (OECD, 2018) kā vienu no piecām politikas jomām, lai uzlabotu fondēto pensiju sistēmu izstrādi, nosauc «Informācijas un izvēles vienkāršošanu». Tiek ieteikts izstrādāt tīmekļa lietojumprogrammas, labāk parādīt informāciju un atvieglot salīdzināšanas iespējas patērētājiem.

Finanšu pratība un finansiālā iekļaušana

Pasaules Banka kopš 2011. gada mēra cilvēku finansiālās iekļaušanas līmeni, izveidojot *Global Financial Inclusion (Global Findex)* datubāzi un izvērtējot piekļuvi banku kontiem, veicot maksājumus, uzkrājot, aizņemoties un pārvaldot risku (Demirgüē-Kunt et al. 2018). Tas tiek pamatots ar nepieciešamību nodrošināt piekļuvi finanšu pakalpojumiem, lai varētu īstenot finanšu pratību praksē. Bankas konta esamība un iespēja izmantot finanšu pakalpojumus ir pamats finanšu izpratnes veidošanai un tādējādi palielina finansiālo iekļaušanu globāli, kā arī vietējā mērogā (Beck et al., 2007). Pētījumi (Allen et al. 2016) liecina, ka lielāka finansiālā iekļaušana ir saistīta ar zemākām bankas konta atvēršanas izmaksām un lielāku finanšu iestāžu vai to pārstāvju pieejamību. Valstu līmenī lielāka finansiālā iekļaušana ir saistīta ar makroekonomikas attīstības faktoriem, piemēram, ekonomikas izaugsmi un ienākumu vienlīdzību.

Tādējādi finanšu pratība un finansiālā iekļaušana ir kļuvusi par saistītām un savstarpēji pastiprinošām koncepcijām. Apzinoties reālo situāciju abās jomās, iesaistītajām pusēm – iedzīvotājiem, finanšu pakalpojumu sniedzējiem un sociālās politikas veidotājiem – ir labāka iespēja pieņemt apzinātus lēmumus un paplašināt vispārējo labklājību (Altman, 2020).

Zinātnieki A. Grohmane, T. Klüss un L. Menkhofs 2018. gadā veica pētījumu par finanšu pratības un finansiālās iekļaušanas kopsakarībām un to mijiedarbību. Finansiālā iekļaušana tika vērtēta kā daļa no finanšu pakalpojumu «pieāvājuma», ko galvenokārt nosaka pieejamā finanšu infrastruktūra. Savukārt finanšu pratības līmenis nosaka finanšu pakalpojumu «pieprasījuma» pusi, jo raksturo iedzīvotāju kompetences līmeni finanšu pakalpojumu izmantošanā. Pētnieki ir izveidojuši starpvalstu analīzi, balstoties uz diviem principiem – atbilstoši vispārējai valsts statistikai un finanšu infrastruktūras galvenajām iezīmēm. Novērotie mainīgie lielumi – IKP uz vienu iedzīvotāju, iedzīvotāju īpatsvars no 15 līdz 64 gadiem, vidējā, augstākā izglītība, privātais kredīts no IKP, komercbanku filiāles uz 1000 m², bankomāti uz 1000 m², kā arī vairāki indeksi, tādi kā *Strengths to legal rights* indekss, *Ease of doing business* indekss un valsts politiskā riska reitings.

Cita pētnieku grupa (Demirgüē-Kunt, Klapper un Singer, 2018) interpretē *Global Findex* datubāzes datus tā, lai noteiktu finansiālās iekļaušanas priekšrocības un to ieguldījumu ekonomikas izaugsmē. Galvenā diskusiju tēma – banku kontu īpašumtiesības, maksājumu pakalpojumi, uzkrājumu produkti, kredīti un apdrošināšana. Pētījumos par ilgtermiņa uzkrājumu veidošanas paradumiem, jo īpaši par brīvprātīgiem pensiju uzkrājumiem, finanšu pratība ir viens no galvenajiem ietekmējošajiem faktoriem (Van Rooij et al., 2012; Clark et al., 2012; Kalmi, Ruuskanen, 2018).

Vēl vienam parametram ir tieša un pamanāma ietekme uz finanšu pratības līmeni – izglītībai. Pētnieki ir pievērsušies iedzīvotāju finanšu izglītības mērīšanai dažādos veidos. Viena no populārākajām pieejām ir vērtēt iegūto izglītības līmeni – sākot no pamatskolas līdz doktora grāda iegūšanai. Pētnieki, atrodot korelācijas starp finanšu pratību ietekmējošiem faktoriem, īpaši izdala rēķinpratību agrā bērnībā (Grohmann et al., 2015). Tomēr pastāv viedokļu dažādība jautājumā par visefektīvākajiem izglītības līmeņa novērtējumiem. Japeli un Padula (2013) savos pētījumos par finanšu pratības ietekmi uz labklājību iesaka izmantot OECD Starptautiskās skolēnu novērtēšanas programmas (*Programme for International Student Assessment, PISA*) datus.

Šis pētījums veidots, lai analizētu galvenos faktoros, kas raksturo finanšu pratību Latvijā, salīdzinot ar pārējām Baltijas valstīm – Igauniju un Lietuvu. Primārie datu avoti – publiski pieejamas datubāzes: *S & P Global FinLit Survey*, *Global Findex* datubāze, Pasaules attīstības

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.7. Brīvprātīgo pensiju uzkrājumus veicinošie aspekti

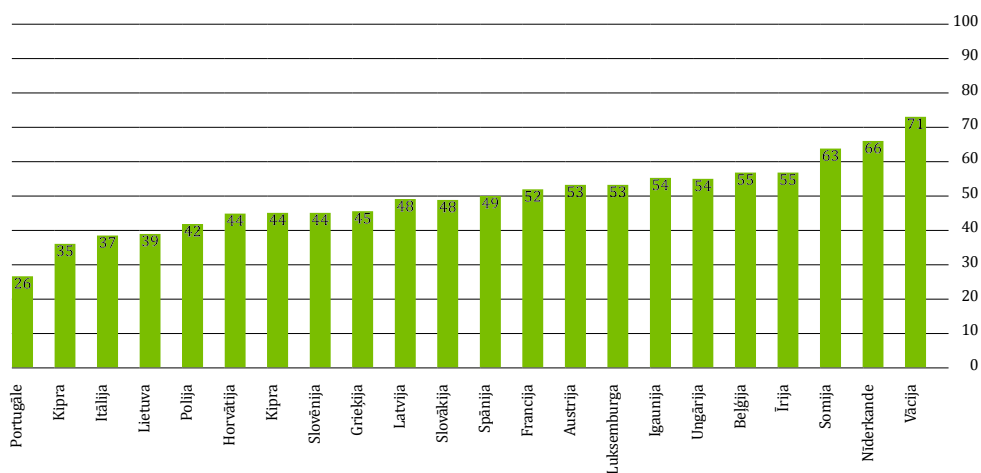
rādītāji un PISA. Pamatojoties uz iepriekš veiktajos pētījumos izmantotajiem rādītājiem, turpmākai analīzei tiek lietoti četri faktori un astoņi aspekti (5.6. tabula).

5.6. tabula. Finanšu pratība un iekļaušanas faktori un aspekts

Faktors	Aspekts
Vispārējā valsts attīstība	IKP uz vienu iedzīvotāju, pirktspējas paritāte – PPP, Purchasing power parities
Vispārējā valsts attīstība	Ease of doing business rādītājs
Uzkrājumi	Brīvprātīgās pensijas / dzīvības apdrošināšana un kopiegulājumu fondi
Izglītība	Vidējie rādītāji 15 gadu vecumam PISA matemātikas skala: vispārējā matemātika
Finanšu pakalpojumu pieejamība	Konta īpašumtiesības finanšu iestādē vai pie mobilās naudas pakalpojuma sniedzēja (% no iedzīvotājiem vecumā 15 gadi+)
Finanšu pakalpojumu pieejamība	Bankomāti uz 100 000 pieaugušajiem
Finanšu pakalpojumu pieejamība	Komercbanku filiāles uz 100 000 pieaugušajiem
Finanšu pakalpojumu pieejamība	Personas, kas izmanto internetu (% no iedzīvotājiem)

Avots: autora konstrukcija.

Lai novērtētu faktoru ietekmi uz valsts finanšu pratības līmeni, ir svarīgi sākt ar finanšu pratības līmeņa salīdzināšanu. Igaunijas, Latvijas un Lietuvas salīdzināmajā veidā jaunākie dati ir par 2014. gadu. Tie ir iekļauti Pasaules Bankas apkopotajā S & P Global FinLit Survey (skat. 5.21. attēlu).

Avots: Report on S & P Global FinLit Survey, 2014, <https://gflec.org/initiatives/sp-global-finlit-survey/>.

5.21. att. Finanšu pratības līmenis, pieaugušo īpatsvars (%) 2014. gadā.

Ņemot vērā aptaujā iekļauto 140 tautsaimniecību vidējo rādītāju 36,6 %, triju Baltijas valstu līmenis ir augstāks par vidējo. Visaugstākie rezultāti ir Igaunijā ar 54 % pieaugušo finanšu pratības līmeni, Latvijā ir otrā ar 48 %, bet Lietuva ir pēdējā ar 39 %.

Tabulā 5.7. ir norādīti visi pētījumā analizētie aspekti. Lai salīdzinātu iekļauto faktoru atbilstību katrai valstij piešķirtajam finanšu pratības līmenim, katra valsts tiek sarindota pēc kārtas katrā aspektā, tādējādi iegūstot punktus no 1 (augstākie rādītāji) līdz 3 (zemākie rādītāji). Dati ir par 2014. gadu vai tuvākie pieejamie.

5.7. tabula. Finanšu pratības līmeni ietekmējošie faktori

Faktori / valsts	Igaunija	Latvija	Lietuva
IKP uz vienu iedzīvotāju, PPP	29136	23844	28156
IKP uz vienu iedzīvotāju, PPP, RANGS	1	3	2
Ease of doing business rādītājs	81	79	79
Ease of doing business rādītājs, RANGS	1	2	2
Ir brīvprātīgās pensijas /visa dzīvības apdrošināšana, %	19	22	9
Ir brīvprātīgās pensijas /visa dzīvības apdrošināšana, %, RANGS	2	1	3
Ir kopiegdījumu fondi, %	3	1	2
Ir kopiegdījumu fondi, %, RANGS	1	3	2
Vidējie rādītāji 15 gadu vecumam PISA matemātikas skala: vispārējā matemātika	520	482	478
Vidējie rādītāji 15 gadu vecumam PISA matemātikas skala: vispārējā matemātika, RANGS	1	2	3
Konta īpašumtiesības finanšu iestādē vai pie mobilā naudas pakalpojuma sniedzēja (% no iedzīvotājiem vecumā 15 gadi+)	98	90	78
Konta īpašumtiesības finanšu iestādē vai pie mobilā naudas pakalpojuma sniedzēja (% no iedzīvotājiem vecumā 15 gadi+), RANGS	1	2	3
Bankomāti (uz 100 000 pieaugušajiem)	77	63	51
Bankomāti (uz 100 000 pieaugušajiem), RANGS	1	2	3
Komerčbanku filiāles (uz 100 000 pieaugušajiem)	12	20	16
Komerčbanku filiāles (uz 100 000 pieaugušajiem), RANGS	3	1	2
Personas, kas izmanto internetu (% no iedzīvotāju skaita)	84	76	72
Personas, kas izmanto internetu (% no iedzīvotāju skaita), RANGS	1	2	3
RANGU SUMMA	12	18	23

Avots: autora izstrādāts, pamatojoties uz datiem no datubāzes: Pasaules attīstības rādītāji, pēdējoreiz atjaunināts: 09/16/2020, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#>; Ziņojums par S & P Global FinLit aptauju, 2014, <https://gflec.org/initiatives/sp-global-finlit-survey/>.

Kopējais piešķirto punktu skaits ierindo valstis šādi: augstākā pozīcija Igaunijai, 2. pozīcija Latvijai un zemākā pozīcija Lietuvai. Pasaules Bankas pētījumā noteiktais finanšu pratības līmenis – Igaunijai 54 % pieaugušo finanšu pratība, Latvijai 48 % un Lietuva 39 % – precīzi sakrīt ar šajā pētījumā novēroto kritēriju kopsummu.

Kopumā jāsecina, ka Baltijas valstu – Igaunijas, Latvijas un Lietuvas – finanšu pratības līmeņi ir atšķirīgi. Analizētie finanšu pakalpojumu piedāvājuma un pieprasījuma rādītāji pierāda galveno finansiālās iekļaušanas aspektu – bankas konta esamības, interneta izmantošanas, bankomātu un banku filiāļu pieejamības ietekmi un savstarpējo saistību ar finanšu pratības līmeni.

Faktors, kas būtiski ietekmē finanšu pakalpojumu pieprasījumu, ir zināšanu līmenis matemātikā. Pastāv statistiski nozīmīga cieša korelācija starp *PISA* vidējo vērtējumu matemātikā valstī un finanšu pratības līmeni.

Analizētais uzkrājumu faktors – brīvprātīgie uzkrājumi pensijai, dzīvības apdrošināšanai un ieguldījumiem kopiegdījumu fondos – uzrāda neviendabīgu situāciju: valstis sarindojas atšķirīgi no finanšu pratības līmeņa. Tas pierāda, ka finanšu pratības līmenis ir svarīgs, tomēr tas nav noteicošais faktors brīvprātīgo pensiju uzkrājumu veidošanā.

Pētījuma rezultāti sniedz pamatojumu pensiju politikas veidotājiem izmantot iedarbīgākus finanšu un nefinanšu stimulus, lai sekmētu ilgtermiņa pensiju uzkrājumus un uzrunātu to sabiedrības daļu, kas spēj veikt iemaksas savos privātajos pensiju kontos.

5. Sabiedrības novocošana un noslāņošanās

5.7. Brīvprātīgo pensiju uzkrājumus veicinošie aspekti

Izmantotā literatūra un avoti

- Allen, A. Demirguc-Kunt, L. Klapper, M., Peria, S. M. (2016) The Foundations of Financial Inclusion: Understanding Ownership and Use of Formal Accounts. *Journal of Financial Intermediation*, 27, 1–30.
- Altman, M. (2020) Why Financial Literacy Matters for Socio-economic Wellbeing. In Smart Economic Decision-Making in a Complex World, pp. 211–242. 10.1016/B978-0-12-811461-2.00009-2.
- Atkinson, A., Messy, F. (2011) Assessing financial literacy in 12 countries: an OECD/INFE international pilot exercise. 32 p.
- Beck, T., A. Demirguc-Kunt, M. S. M. Peria (2007) Reaching out: Access to and Use of Banking Services Across Countries. *Journal of Financial Economics*, 85 (1), 234–266.
- Clark, R. L., Morrill, M. S., Allen, S. G. (2012) The Role of Financial Literacy in Determining Retirement Plans. *Economic Inquiry*, 50 (4), 851–866.
- Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S., Hess, J. (2018) The Global Findex Database 2017: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution. Washington, DC: World Bank. 151 p.
- Dundure, E. (2020) Self-Employed Ones Deserve a Pension Too! The Regulation Background of the Pension Savings for the Self-Employed Persons in Latvia, *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 06 (04), 14–21. http://www.ibaness.org/bnejss/2020_06_04/02_Dundure.pdf
- Dundure, E., Sloka, B. (2020) Tax Incentives as a Part of Governments' Applied Mechanisms for the Third Pension Pillar in Estonia, Latvia, and Lithuania, *European Integration Studies*, 14, 146–155.
- Dundure E., Sloka B. (2021) Financial Literacy Self-Evaluation of Young People in Latvia, *European Integration Studies*, 15, 160–169.
- Dundure, E., Sloka, B. (2021) Financial Literacy Influencing Factors Analysis: Estonia, Latvia, and Lithuania Case, Grima, S., Özen, E. and Boz, H. (Ed.) Contemporary Issues in Social Science (Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis, Vol. 106), Emerald Publishing Limited, Bingley, p. 251–262. <https://doi.org/10.1108/S1569-375920210000106016>
- Dundure, E., Sloka, B. (2019) Sales channels and media digitalization impact on people voluntary savings for retirement, Economic and Social Development (Book of Proceedings), 49th International Scientific Conference on Economic and Social Development Development – «Building Resilient Society. Book of Proceedings is available at: https://www.esd-conference.com/upload/book_of_proceedings/Book_of_Proceedings_esdZagreb2019_Online.pdf
- Grohmann, A., Klühs, T., Menkhoff, L. (2018). Does Financial Literacy Improve Financial Inclusion? Cross Country Evidence. *World Development*, 111 (C), 84–96.
- Grohmann, A., Kouwenberg, R., Menkhoff, L. (2015) Childhood Roots of Financial Literacy. *Journal of Economic Psychology*, 51(C), 114–133.
- Holzmann, R. (2012) Global Pension Systems and Their Reform: Worldwide Drivers, Trends, and Challenges. Social Protection & Labor Discussion Paper 1213. The World Bank. 27 p.
- Jappelli, T., Padula, M. (2013) Investment in Financial Literacy and Saving Decisions. *Journal of Banking & Finance*, 37 (8), 2779–2792.
- Kalmi, P., Ruuskanen, O.P. (2018) Financial Literacy and Retirement Planning in Finland. *Journal of Pension Economics and Finance*, 17 (3), 335–362.
- Lannoo, K., Barslund, M., Chmelar, A., Von Werder, M. (2014) Pension Schemes. Policy Department A: Economic and Scientific Policy, European Parliament, 74 p.
- Le Blanc, J. (2011) The Third Pillar in Europe: Institutional Factors and Individual Decisions. Deutsche Bundesbank Discussion Paper Series 1: Economic Studies No. 09/2011. Frankfurt am Main: Deutsche Bundesbank.
- Lusardi, A., Mitchell, O. S. (2014) The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*, 52 (1), 5–44.
- OECD (2018). OECD Pensions Outlook (2018) OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/pens_outlook-2018-en.
- Rey-Ares, L., Fernández-López, S., Vivel, M. (2018) .The Influence of Social Models on Retirement Savings: Evidence for European countries, *Social Indicators Research*, 136 (1), 247–268
- Van Rooij, M., Lusardi, A., Alessie, R. (2012). Financial Literacy, Retirement Planning, and Household Wealth. *The Economic Journal*, 122 (560), 449–478.
- Walker, A. Ed., (2019) The Future of Ageing in Europe.

5.8. Reģionālā noslāņošanās dažādos mērogos un tās ietekme uz pašvaldību attīstību

Māris Pūķis,
*Dr. oec.,
Dr. phys.,*
LU asociētais
profesors

**Gundars
Bērziņš,**
Dr. sc. admin.,
LU profesors,
vadošais
pētnieks

**Lilita
Seimuškāne,**
Dr. sc. admin.,
LU docente,
pētniece

**Jānis
Upenieks,**
Mg. sc. comp.,
LU doktorants

Publiskās pārvaldes izpratnē Latvijā būtiska ir gan piederība vairāku mērogu reģioniem, gan dalījums vairāku mērogu reģionos. Daudzliemeņu pārvaldībā pašvaldības panākumus nosaka gan ārējā vide, gan autonomā pašvaldības politika.

Ārēji Latvija pieder pie **Eiropas globālā reģiona**, kurš gan saglabā attīstīta reģiona statusu, taču pēc Otrā pasaules kara ir zaudējis attīstītākā reģiona nozīmi. Ar Eiropu Latviju saista vairāki līgumi un starpvalstu organizācijas – Latvija ir viena no ES 27 dalībvalstīm. Vēl neseno ES bija lielākais pievienotās vērtības radītājs, taču pēdējos gados iezīmējas izteikta atpalcība no Ķīnas un ASV. Latvijai tas nozīmē piederēt nevis lielākajai, bet trešajai lielākajai ekonomikai, kura pārvērtējusi savas izredzes un iespējas ilgstoši pieturoties pie 2000. gada Lisabonas stratēģijas.

ES iekšienē Latvija pieder **nomales dalībvalstīm**, kas raksturīgas ar zemākiem veselības, izglītības, labklājības un dabas aizsardzības rādītājiem. Kaut arī ES Kohēzijas politikas ietvaros attiecīgie rādītāji pakāpeniski tuvojas ES dalībvalstu vidējam līmenim, pēdējos gados iezīmējas atpalcība no mūsu tuvākajiem kaimiņiem – Lietuvas un Igaunijas, kuras kohēzijas procesā ir sekmīgākas.

Valsts iekšienē reģionālā noslāņošanās ir vēl izteiktāka. Saskaņā ar vairākiem attīstības rādītājiem Latvija ir **monocentriskākā** ES valsts, kurā izveidojušās milzu atšķirības starp Rīgas metropoles reģionu un pārējo valsts teritoriju. Apkopotie dati par Rīgu un tuvējo Pierīgu liecina, ka šajā teritorijā dzīvo trešā daļa valsts iedzīvotāju, toties tiek veidotas divas trešdaļas produktu un resursu. Tas noved pie krasām atšķirībām pieejamajā cilvēkkapitālā, finanšu kapitālā un sociālajā kapitālā, bet dabas kapitāla iespējas netiek pilnībā izmantotas.

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.8. Reģionālā noslāņošanās dažādos mērogos un tās ietekme uz pašvaldību attīstību

Katra NUTS 3 reģiona ietvaros (izņemot Rīgas reģionu, kurā kopš 1994. gada centralizācijas ir tikai viena pašvaldība) pastāv reģionālā **noslāņošanās starp pašvaldībām**. Tā izpaužas gan ienākumu un mantas atšķirībās, gan izglītības līmenī, vecumu struktūrā un citos rādītājos. Noslāņošanās veicina ne tikai emigrāciju uz ārvalstīm, bet arī augstu iekšējās migrācijas līmeni (Krišjāne, 2007). Šajos apstākļos ir svarīgi, lai būtu atgriezeniskā saite starp iedzīvotāju ienākumiem un iespējai izmantot nodokļus un iedzīvotāju nopelnītā viņu teritorijas attīstībai. Tendence mazināt ienākumu nevienlīdzību, pastiprinot progresivitāti, krasi samazina to pašvaldību attīstības iespējas, kurās uzņēmēji un darbinieki ir sekmīgāki.

Administratīvi teritoriālās reformas (ATR) pamatojums ir balstīts uz mēroga ekonomiju. Vismaz Satversmes tiesa nākusi pie secinājuma, ka reformas rezultātu noteiks veiksmīga attīstības centra esamība (Satversmes tiesa, 2021). Būtiska ir noslāņošanās **starp deklaratīvi noteiktajiem attīstības centriem**. Ja nekas netiks darīts būtisko sociāli ekonomisko atšķirību mazināšanai starp attīstības centriem, tad reformas pozitīvie efekti nebūs sasniedzami.

Diskusijas gaitā par reformu izvirzās jautājums par sagaidāmo **nomales efektu**. Koncentrējot resursus attīstības centrā, šie resursi pietrūkst pārējā teritorijā. Tāpēc būtiski ir gūt informāciju par noslāņošanas novada pašvaldībās. Pēc reformas novadi sastāv no daudzām (dažos gadījumos – vairāk nekā 30) teritoriālā dalījuma vienībām. Lai mazinātu šo nomales efektu, nepieciešams pastāvīgi mērīt un vērtēt teritoriālā dalījuma vienībās – novada valstspilsētās, novada pilsētās un novada pagastos – notiekošās pārmaiņas.

Ja veic kādu reformu publiskās pārvaldes jomā, tad elementāra godprātība ir mērīt reformas sekas un informēt par tām sabiedrību. (Negatīva pieredze ir pēc 2009. gada vietējo pašvaldību reformas (reģionālā reforma nav uzsākta joprojām), kad tiek pārtraukta statistikas datu vākšana par iepriekšējo pašvaldību teritorijām. Tāpēc nākamajā reformā pastāv dezinformācija, jo patiesi dati par nomales efektu tiek slēpti, un neviena politiskā partija par to nav uzņēmusies politisko atbildību.) Pēdējos gados situācija ir būtiski uzlabojusies, pateicoties jaunu metožu lietojumam tautas skaitīšanā un eksperimentālās statistikas datu publikācijai CSP mājaslapā www.csp.gov.lv un atklāto datu portālā. Jaunas iespējas paver arī mobilo datu apstrāde (Bērziņš, 2018). Tādas valsts pārvaldes iestādes kā Valsts ieņēmumu dienests, Labklājības ministrija, Izglītības un zinātnes ministrija, Saeimas Analītiskais dienests izrāda interesi par politikas analīzi, kas balstīta uz faktiem.

Pētījuma mērķis ir novērtēt, kā reģionālā noslāņošanās dažādos līmeņos ietekmē pašvaldību attīstību Latvijā un kādi pieejamie dati varētu uzlabot turpmāko reformu gaitu. Termins «reģionālā politika» šai pētījumā tiek lietots visos gadījumos, kad pārvaldības institūcijas dažādām teritorijām piemēro atšķirīgus noteikumus vai atšķirīgus vadības līdzekļus. Pētījuma jautājumi ir: vai līdzdalība ES un nacionālās politikas veidošanā ļauj pašvaldībām veicināt ilgtspējīgāku savu teritoriju attīstību; vai noslāņošanās starp attīstības centriem apdraud deklarēto ATR mērķi; vai noslāņošanās starp pašvaldībām izriet galvenokārt no monocentriskā pārvaldības modeļa; kādus publiski pieejamos datus var izmantot, lai mazinātu noslāņošanas pašvaldībās.

Šajā pētījumā minētās problēmas tiek iezīmētas kā nākamo pētījumu virzieni. Iespējas attīstīt šos virzienus ir atkarīgas no politiskiem lēmumiem visos pārvaldības līmeņos no globālā līdz vietējam un no pilsoniskās sabiedrības līdzdalības pieprasīt varas pārstāvjiem informāciju, par pilsētās, pagastos un novados notiekošo.

Metodoloģiskā pieeja. Noslāņošanās starp ES un citiem globālajiem reģioniem, noslāņošanās ES dalībvalstu starpā un starp Latvijas iekšējiem reģioniem ar NUTS 3 mērogu ir ārējie procesi attiecībā uz pašvaldībām. Tāpēc tiek iezīmētas tendences, kuras būtiski iespaido situāciju Latvijas pašvaldībās, jo ietekmē nodokļu sadalījumu, atvieglojumu apjomu un raksturu, dabas

aizsardzības pienākumu apjomu. Tiek raksturoti galvenie pieejamie līdzdalības demokrātijas mehānismi, kas nodrošina konsultēšanos ar pašvaldībām.

Lai raksturotu noslāņošanos starp attīstības centriem un no tās izrietošo noslāņošanos starp NUTS 3 reģioniem, starp pašvaldībām un pašvaldību iekšienē, par pamatu tiek ņemti CSP eksperimentālās statistikas dati. Atbilstoši pašvaldības mārketinga teorijai lielās mērķa grupas ir iedzīvotāji, apmeklētāji un uzņēmēji, kā arī organizētā pilsoniskā sabiedrība (Pūķis, 2010). Pašvaldības iedzīvotāji, juridiskās un fiziskās personas darbojas dažādās attiecībās ar pašvaldību. Katram no šo attiecību veidiem ir sava loma pašvaldības misijas īstenošanā, atbilstošās interešu grupas saņem pakalpojumus un ietekmē pašvaldības politiku. Iespējas iegūt datus par šo grupu stāvokli un vajadzībām ir ierobežotas, jo tikai daļa aktīvi lobē grupu intereses, bet oficiālās statistikas noteikumi un personas datu aizsardzība kavē datu apstrādi.

Politiskā saistība ar pašvaldību izpaužas kā vēlēšanu tiesības un kā iemaksāto nodokļu iezīmēšana pašvaldībai. Aktīvās vēlēšanu tiesības ir pašvaldības teritorijā reģistrētajiem ES pilsoņiem no 18 gadu vecuma, kā arī ES pilsoņiem šajā vecumā, ja viņiem pašvaldībā pieder nekustamais īpašums un tie izvēlas šo pašvaldību dalībai vēlēšanās. Pasīvās vēlēšanu tiesības ir arī citu teritoriju ES pilsoņiem, ja viņi astāvīgi strādā pašvaldības teritorijā.

Būtiska teritorijā reģistrēto pilsoņu daļa tomēr pašvaldībā nedzīvo, vai arī pašvaldībā nestrādā. Daļa no emigrantiem (gan ārējie emigranti uz citām valstīm, gan iekšējie emigranti uz citām pašvaldībām) nav reģistrējušies šādā statusā. Tautas skaitīšanas metodika, ko lieto CSP, cenšas izdalīt faktiski dzīvojošos pašvaldības teritorijā, kas var izrādīties gan pašvaldībā reģistrētas personas, gan ārpus tās reģistrētas. Daļa no emigrantiem pašvaldību vēlēšanās balso atbilstoši reģistrācijas adresei, vairāk Latvijā dzīvojošie, bet šāda iespēja ir paredzēta arī citās valstīs dzīvojošajiem pašvaldības pilsoņiem. Gatavojoties pašvaldības vēlēšanām, mērķauditorija ir tieši potenciālie vēlētāji, taču netieša ietekme uz vēlēšanu rezultātu ir arī citām iedzīvotāju grupām.

Apmeklētāji var būt gan pastāvīgie (parasti – darbadienās, teritorijā strādājošie un izglītības iestāžu audzēkņi), (brīvdienās, svētku dienās – tie, kas apmeklē vecākus, bērnus vai vasarnīcas) un tūristi. Visas šīs kategorijas ir būtiskas pašvaldības ekonomikai. Svārstmigrācijas dati (par citu teritoriju uzņēmumos strādājošajiem) tikai daļēji raksturo situāciju.

Pievienotās vērtības piesaistīšana teritorijai var tikt balstīta uz uzņēmuma juridisko adresi, uz īpašnieka adresi vai sadalīta proporcionāli darbinieku atalgojumam to dzīvesvietu teritorijās. Lietojot trešo metodi, pievienotā vērtība no uzņēmumiem un iestādēm nonāk līdz pat vismazākajām teritorijām, kuras izmanto eksperimentālā statistika.

Šī metode citādi sadala pievienoto vērtību pa Latvijas NUTS 3 reģioniem. Oficiālā statistika 2018. gada rezultātus sadala – Rīgai 57 %, Pierīgai 16 %, Vidzemei 6,3 %, Kurzemei 9,3 %, Zemgalei 7,4 % un Latgalei 7,1 % apmērā no kopējā, turpretī eksperimentālajā statistikā sadalījums būtiski atšķiras – Rīgai 39,8 %, Pierīgai 21,6 %, Vidzemei 7,8 %, Kurzemei 10,9 %, Zemgalei 11,2 % un Latgalei 7,7 % apmērā no kopējā.

Materiālās labklājības raksturošanai var izmantot teritorijā strādājošo ienākumus un teritorijā izmaksātās pensijas, kā arī mājsaimniecību īpašumā esošās zemes un ēku kadastrālo vērtību. Šādi dati ļauj salīdzināt materiālo noslāņošanos līdz pat pašvaldību teritoriālā dalījuma vienībām, kaut arī vienmēr pastāv briesmas, ka datu apkopošana un publicēšana par šo mērogu tiks pārtraukta (kā tas notika pēc 2009. gada reformas).

Pieejamā cilvēkkapitāla raksturošanai var izmantot augstāko izglītību vai doktora grādu ieguvušo iedzīvotāju īpatsvaru, kā arī iedzīvotāju vidējo vecumu. Ienākumu nevienlīdzības raksturošanai var izmantot atšķirību (%) starp vidējo atalgojumu un atalgojuma mediānu.

5. Sabiedrības novocošana un noslāņošanās

5.8. Reģionālā noslāņošanās dažādos mērogos un tās ietekme uz pašvaldību attīstību

Izmantojot šādu rādītāju, var saražēt pašvaldības un pārliecināties, kā nevienlīdzība saistās ar bagātību.

Pašvaldību panākumu savstarpējai salīdzināšanai var izmantot arī kompleksos attīstības indeksus. Atbilstoši Ministru kabineta noteikumiem tiek aprēķināts un jau 20 gadus izmantots Teritorijas attīstības indekss (Vaidere, 2006; Krastiņš, 2010), kas salīdzina pašvaldību sociāli ekonomiskos panākumus atkarībā no piederības republikas pilsētu vai novadu pašvaldībām (savulaik arī pēc piederības reģionālajām pašvaldībām). Jaunas iespējas pašvaldību vērtēšanai paver arī pašvaldības aktivitātes indekss (Arhipova, 2017). Salīdzinot mobilo zvanu aktivitāti darbdienās un brīvdienās, iegūst būtisku pašvaldībā notiekošo aktivitāšu novērtējumu, kas papildina eksperimentālās statistikas datus.

ATR ir pusceļā, lielākā daļa lēmumu par kompetenci un nākotnes institucionālajām struktūrām vēl ir tapšanas stadijā. Būtiska loma ir arī panākumu un neveiksmju mērīšanas iespējām. Tādēļ šajā pētījumā tiek iezīmētas tendences un iespējas atbilstoši ievadā formulētajiem jautājumiem, ilustrējot tās ar atsevišķiem piemēriem.

5.8.1. Globālās un ES mēroga noslāņošanās ietekme

ES kā pasaules reģions vēl nesien radīja lielāko daļu no IKP, tomēr pēdējos gados vērojama ne vien atpalcība produktivitātē no ASV un Japānas, bet arī citu reģionu, pirmkārt, Ķīnas izrāviens. Arī Apvienotās Karalistes izstāšanās un iekšējie konflikti ar tādām dalībvalstīm kā Ungārija un Polija vājina ES ietekmi. Šajā situācijā ES vairs neizvirza ekonomiskās izaugsmes mērķus, bet cenšas kļūt par morālo līderi, vairāk ieguldot klimata stabilizēšanā un dabas aizsardzībā.

Tām dalībvalstīm, kuras sasniegušas apmierinošu labklājības līmeni, šāda paradigmas maiņa var šķist pievilcīga. Palielinot cenas un tarifus (ar nolūku samazināt siltumnīcefekta emisijas) un samazinot enerģijas patēriņu, neizdevīgākā stāvoklī tiek nostādītas ekonomiski atpalikušākās valstis un šo valstu pašvaldības, tai skaitā Latvija.

Palielinot ražošanas faktoru izmaksas, attīstītākajās valstīs uzņēmēji gūst salīdzinošas priekšrocības, konkurenti no Latvijas ir mazāk spējīgi izturēt strauju enerģijas un darbaspēka cenu kāpumu. Tajās valstīs, kur ir iestrādnes «videi draudzīgu» tehnoloģiju attīstībā, uzņēmēji iegūs jaunus eksporta tirgus. Toties valstī, kas 30 gadus nav pietiekami ieguldījusi zinātnes un inovatīvu tehnoloģiju attīstībā, tas var radīt stagnāciju un atpalcību.

Noslāņošanās ES izpaužas arī «vecajām dalībvalstīm» izdevīgas politikas veidošanā. Dabas un klimata mērķu tuvināšanā tiek izvēlēts proporcionalitātes princips – katras valsts uzdevumi tiek noteikti proporcionāli iepriekš sasniegtajam. Piemēram, atjaunīgo energoresursu izmantošanā Latvijai tiek noteikti daudz augstāki mērķi nekā Vācijai vai Francijai. Piemēram, Latvija enerģētikā neizmanto akmeņogles, kaut arī 60 % no elektroenerģijas ES un ASV iegūst no akmeņoglēm. Tomēr mūsu enerģētikai tiek izvirzītas augstākas prasības, tādējādi audzējot tarifus un apgrūtinot uzņēmējdarbības attīstību.

Problēmas Latvijai rodas arī kā ES robežvalstij. Latvijas kaimiņu – Krievijas un Baltkrievijas – politiķi pārkāpj cilvēktiesības, pašvaldības pamattiesības un starptautiskos līgumus. Ekonomiskās sankcijas, ko ES un Latvijas sabiedrotā ASV īsteno pret Latvijas reģionu un pašvaldību tirdzniecības partnerēm būtiski pasliktina attīstības iespējas pašvaldībām. Tomēr par ES demokrātijas aizstāvēšanas politiku jāmaksā Latvijas pašvaldību iedzīvotājiem un uzņēmējiem – globālās politikas īstenotāji palīgā nenāk, un absolūtajos rādītājos.

Būtiskas problēmas pašvaldībām rodas ES birokrātizācijas rezultātā. Eiropas Komisija pieņem arvien vairāk regulu un direktīvu un pastāvīgi palielina ES normatīvā regulējuma apjomu. Līgumā par ES darbību (ES, 2007) 5. pantā predzētā subsidiaaritāte un proporcionalitāte

netiek īstenota, pārregulējums pieaug ik gadu. Tas inducē strukturālas pārmaiņas dalībvalstu institucionālajā un funkcionālajā struktūrā.

Zaudējot ietekmi uz jautājumiem, kas pēc satura un jēgas būtu atstājami dalībvalstu, nevis jāpārņem ES kompetencē, tiek inducēta centralizācija – nacionālie parlamenti un valdības arvien vairāk iejaucas pašvaldībām dabiski risināmos jautājumos. Faktiski tas nozīmē cīņu par vēlēšanu balsīm – ar kaut ko jānodarbojas pēc nacionālās kompetences nodošanas ES. Publiski tas tiek skaidrots ar vienveidības pievilcību – vienādām tiesībām uz vienādiem pakalpojumiem, kam nav nekāda sakara ar pašvaldības būtību. Tikai nodrošinot teritoriālo dažādību, pašvaldība var optimāli izmantot resursus iedzīvotāju labā.

Attiecībā uz ārējiem noslāņošanās faktoriem pašvaldībām ir padomdevēja iespējas, tās ir pārstāvētas gan ES Reģionu komitejā, gan labi attīstītā konsultāciju sistēmā ar Saeimu un Ministru kabinetu. Būtiskas iespējas paver pašvaldību pārstāvniecība Eiropas Padomes Vietējo un reģionālo varu kongresā (*CLRAE*) un Eiropas pašvaldību asociāciju padomē (*CEMR*), kuri aktīvi sadarbojas ar Eiropas Komisiju un Eiropas Parlamentu. Pašvaldības pārstāvošā Latvijas Pašvaldību savienība (LPS) piedalās kā partneris trīspusējā sociālajā dialogā un daudzos desmitos centrālās valdības izveidotu konsultatīvo padomju, kā arī dialogos ar Eiropas Padomes, OECD un citiem ekspertiem, kuri ietekmē nacionālo politiku.

Galvenās vadlīnijas, kas izriet no globālās noslāņošanās un noslāņošanās ES mērogā, ir:

- 1) pārregulējuma mazināšana ES mērogā, tādējādi samazinot centralizācijas piekritēju spiedienu;
- 2) kompensācijas ES pierobežas reģioniem un pierobežas pašvaldībām, ja tās cieš no politikajām sankcijām pret trešajām valstīm, un palīdzība uzņēmējiem pārorientēties uz citiem tirgiem;
- 3) lielāka elastība klimata mērķu tuvināšanā, katrai pašvaldībai optimizējot rezultātu, nevis pildot Eiropas komisijas izvirzītos pienākumus, tādējādi radot konkurētspējas iespēju pārmaiņu apstākļos.

5.8.2 Attīstības centru noslāņošanās ietekme

Latvijas bijušās 9 republikas pilsētas ATR gaitā ir iezīmētas kā augstākās nozīmes attīstības centri. Šo centru iepēju līmenis pildīt misiju ir dažāds. Vienā gadījumā – attiecībā uz teritorijas attīstības indeksu (TAI) atsevišķi ir rēķināti indeksi republikas pilsētām un novadiem, tāpēc Ogres valstspilsētas dati iekļauti Ogres pirmsreformas novada vērtējumā. Attiecībā uz saimnieciskās aktīvoīātes indeksu tiek salīdzināts aktivitātes vektoru garums darbdienu un brīvdienas dimensijās, tas ir aprēķināts sākotnējam reformas plānam (Saeima, reaģējot uz ST spriedumu, gatavojas atgriezties pie šī plāna 2025. gadā) ar 36 pašvaldībām. Teritorijā dzīvojošo produktivitāti raksturo pievienotā vērtību Latvijā reģistrētos uzņēmumos un iestādēs, kas attiecināta uz novadā dzīvojošajiem. Šie dati, kā arī dati par ienākumu nevienlīdzību un ienākumu mediānu (ienākumu rādītājs), kā arī augstāko izglītību ieguvušo daļa starp iedzīvotājiem vecumā virs 18 gadiem iegūti no eksperimentālās teritoriālās statistikas.

Tabulā 5.8. parādīts pašreizējo valstspilsētu rangu salīdzinājums. Redzams, ka saimnieciskā aktivitāte vāji korelē ar citiem rādītājiem. Teritorijas attīstības indekss labāk korelē ar ienākumu mediānu un produktivitāti. Augstākās izglītības līmenis ciešāk saistās ar augstskolu esamību. Bažās rada šo pilsētu reitingi starp 119 pašvaldībām. Lai valstspilsētas kļūtu par attīstības dzinējspēku, to potenciāls ir jāpalielina. Produktivitātes ziņā Daugavpili, Rēzekni un Jēkabpili apsteidz lielākā daļa pašvaldību, tostarp tādas, kurām paredzēta nomales loma jaunajā teritoriālajā dalījumā.

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.8. Reģionālā noslāņošanās dažādos mērogos un tās ietekme uz pašvaldību attīstību

5. 8. tabula. Republikas pilsētu (tagad – valstspilsētas) rangi

	Saimnieciskā aktivitāte, rangs no 36	TAI, rangs no 9	Nodarbinātā produktivitāte PV, rangs no 119	Ienākumu nevienlīdzība, rangs no 119	Ienākumu mediāna, rangs no 119	Augstākā izglītība un doktori, rangs no 119
Rīga	9	1	15	15	9	8
Daugavpils	27	8	86	71	84	19
Jelgava	2	4	24	58	20	14
Jēkabpils	1	6	52	69	62	38
Jūrmala	28	2	20	5	22	9
Liepāja	5	5	36	66	47	23
Rēzekne	9	9	73	78	63	18
Valmiera	3	3	28	108	15	20
Ventspils	7	7	9	72	13	27

Avots: autoru apkopojums no Bērziņš (2018), Valsts Reģionālās attīstības aģentūras (VRAA) un CSP eksperimentālās statistikas datiem par 2017., 2018., vai 2019. gadu (ņemti jaunākie dati).

Ienākumu vienlīdzība ir pozitīva tikai Valmieras gadījumā. Kopumā, jo lielāka nevienlīdzība, jo augstāks attīstības potenciāls. No 5.8. tabulas var secināt, ka, bāzējot reģionu ilgtspēju uz attīstības centru modeli, daudz jādara šo centru atbalstam. Par to liecina arī pašvaldību finanšu izlīdzināšanas sistēma, kurā Daugavpils un Liepāja ir starp lielākajiem saņēmējiem.

Tikai dažas no sekmīgākajām pirmsreformas pašvaldībām ir kļuvušas par jauno novadu administratīvajiem centriem. Tādi pat dati (izņemot rangs TAI, kurš šoreiz attiecināts uz 110 novadiem) kā republikas pilsētām šoreiz parādīti 5.9. tabulā attiecībā uz pirmsreformas Pierīgas teritorijām (neformāli – daļa no tuvākajām, neiekļaujot Zemgales reģiona pašvaldības, kuras arī pieder pie Rīgas metropoles reģiona).

5.9. tabula. Pierīgas pašvaldību rangi

	Saimnieciskā aktivitāte, rangs no 36	TAI, rangs no 110	Nodarbinātā produktivitāte PV, rangs no 119	Ienākumu nevienlīdzība, rangs no 119	Ienākumu mediāna, rangs no 119	Augstākā izglītība un doktori, rangs no 119
Ādaži	33	7	5	7	5	6
Babīte	–	2	8	3	6	4
Carnikava	–	10	6	6	7	3
Garkalne	–	3	2	1	2	1
Ikšķile	–	8	3	4	4	5
Kekava	6	5	10	10	3	7
Mārupe	21	1	1	2	1	2
Ogre	7	19	37	30	24	21
Ozolnieki	–	12	14	16	12	15
Salaspils	26	13	7	24	10	13
Sigulda	16	9	17	17	14	12

Avots: autoru apkopojums, skat. 5.8. tabulas paskaidrojumu.

Tabulā 5.9. redzams, ka 5 no 11 sekmīgākajām pašvaldībām nav kļuvušas par jauno novadu attīstības centriem. Daļa no šīm pašvaldībām ir līderes gan produktivitātē, gan izglītībā. Satversmes tiesa nenovērtēja Ikšķili kā attīstības centru, kaut arī dati norāda pretējo. Iemesls tāds, ka formāli plānošanas dokumentā šī pašvaldība nav minēta centra statusā, kaut arī to raksturo vairāki būtiski rādītāji: lielākais relatīvais iedzīvotāju skaita pieaugums, zemākais vidējais vecums, līderis atalgojuma, austākās izglītības jomā. Šāda domāšana norāda uz tiesību sektora neizpratni par ekonomiku un otrādi. Redzams arī, ka saimnieciskās aktivitātes indeksam katrā konkrētā gadījumā nepieciešama papildu interpretācija. Gan citos rādītājos labākajai pašvaldībai Mārupei, gan perspektīvajam attīstības centram Ādažiem šis indekss sniedz zemu vērtējumu. NUTS 3 reģionu noslāņošanās ietekme.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Starp pārējiem deklaratīvi noteiktajiem «attīstības centriem» ir daudz tādu, kas pirms reformas atradās attīstības lejasgalā. Situācija (skat. 5.10. tabulu) ir līdzīga kā ar valstspilsētām. Lai kļūtu par vilkmes faktoru apkārtējai teritorijai, jāiegulda būtiski resursi vai jāpalielina patstāvība.

5.10. tabula. Vairāku nākamo novadu titulpašvaldību (nosaukums atbilst pilsētai, reģionālajam attīstības centram) rangi

	Saimnieciskā aktivitāte, rangs no 36	TAI, rangs no 110	Nodarbinātā produktivitāte PV, rangs no 119	Ienākumu nevienlīdzība, rangs no 119	Ienākumu mediāna, rangs no 119	Augstākā izglītība un doktori, rangs no 119
Cēsis	15	18	43	85	30	17
Alūksne	31	77	96	50	88	56
Gulbene	18	55	74	106	68	64
Madona	25	61	59	91	57	50
Kuldīga	23	53	84	31	94	59
Tukums	8	27	47	90	39	41
Saldus	4	41	40	67	56	52
Ludza	35	99	111	74	96	48
Aizkraukle	10	43	12	117	16	32
Krāslava	34	107	109	36	110	72

Avots: autoru apkopojums, skat. 5.8. tabulas paskaidrojumu.

5.8.3. NUTS 3 reģionu noslāņošanās

ES statistikai visa Latvija ir noteikta kā viens NUTS 1 un kā viens NUTS 2 reģions, kurš ir sadalīts 6 NUTS 3 reģionos. Šajos sešos reģionos dominē koncentrēta valsts pārvalde ar nelielu decentralizācijas elementu – plānošanas reģioniem. Plānošanas reģionus savulaik izveidoja vietējās pašvaldības brīvprātīgās iniciatīvas kārtībā. Vēlāk valsts Reģionālās attīstības likumā (Saeima, 2002) noteica ierobežojumus reģionu darbībai, piešķirot tiem atvasinātas publiskās personas statusu. Tomēr resursu trūkuma dēļ šie reģioni nevar uzņemties atbildību par nesekmīgo valsts reģionālo politiku (par to liecina pārmērīgais monocentrisms).

Administratīvi teritoriālās reformas gaitā valdošā koalīcija nespēja izšķirties par decentralizāciju reģionālajā mērogā. Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums gan paredz Administratīvo reģionu izveidošanu, taču šie reģioni ir iecerēti bez reģionālajām pašvaldībām un to institucionālajam modelim jābūt redzamam Administratīvo reģionu likumā. Koalīcijas nesaskaņu dēļ nav zināms, kad un vai Ministru kabinets pildīs likumā noteikto uzdevumu. Iepriekšējās valdības nepildīja likuma uzdevumu iesniegt likumu par reģioniem jau kopš 2000. gada (Saeima, 1998) – tiesiskais nihilisms šai jomā izpaužas vairāk nekā 20 gadus. Šis apstāklis skaidri norāda, ka nodoma mazināt reģionālo noslāņošanos starp NUTS 3 reģioniem nav arī šai valdībai.

Reformas gaitā gan pētnieki (Miglavs, 2019), gan reģionālās universitātes un pašvaldību asociācijas norādījušas, ka reģionālās noslāņošanās līdzsvarošanai ir nepieciešama pārvaldības reforma, kuras galvenais elements – tieši vēlētās reģionālās pašvaldības. Tomēr centrālā valdība nevēlas dalīties ar varu, tāpēc nav sagaidāma nevienlīdzības mazināšanās NUTS 3 reģionu starpā

Reģionālo noslāņošanos šajā mērogā pavada cilvēkkapitāla aizplūšana. Izglītības līnienis ir ievērojami augstāks tuvajā Pierīgā un Rīgā, kā arī vietās, kur funkcionē universitātes un slimnīcas. Diemžēl arī veselības aprūpē 30 gadus dominē koncentrācijas un centralizācijas tendences, kamēr Covid-19 pandēmijas gaitā noskaidrojies, ka daudzām pašvaldību slimnīcām vēl ir ēkas, bet trūkst darbinieku.

5. Sabiedrības novocošana un noslāņošanās

5.8. Reģionālā noslāņošanās dažādos mērogos un tās ietekme uz pašvaldību attīstību

5.8.4. Teritoriālā dalījuma vienību noslāņošanās ietekme

Normāli nomales efektam vajadzētu pastiprināties. Politikiem, kas darbojas racionāli – ar skatu uz nākamajām vēlēšanām, vajadzētu kopēt valstī notiekošo centralizāciju un arī savā pašvaldībā īstenot «lielos» projektus tuvāk vairākumam no vēlētājiem. Citāda rīcība rada risku zaudēt jau nākamajās vēlēšanās, jo jaunā administratīvā centra vēlētāji būs neapmierināti.

Raksta iesniegšanas brīdī Saeimā diskusija tuvojās jautājumam par iedzīvotāju padomēm. Valdības iesniegtajā Pašvaldību likumprojektā (Ministru kabinets, 2021) paredzētas tieši vēlētas (no teritoriālās vienības pilsoņiem) iedzīvotāju padomes ar plašu konsultatīvo tiesību loku, bet bez atalgojuma un bez paspāvēģiem resursu. Toties šīs padomes var regulāri uzklautīt pašvaldības politikus un administrācijas pārstāvjus, to sagatavotos lēmumprojektus obligāti jāizskata domes sēdēs.

Šādu padomju skaits var būt vairāki desmiti. Nav zināms, vai Saeimā šādu sistēmu atbalstīs (saistībā ar pašvaldību vēlēšanu likumu līdzīgi priekšlikumi tika noraidīti). Tomēr skaidrs, ka šāda sistēma vismaz daļēji īstenosies un radīsies diskusija par teritoriālās vienības stāvokļa novērtējumu. Šāda diskusija bez datiem ir bīstama – ja nav datu, tad viegli destabilizēt stāvokli pašvaldībās ar visām no tā izrietošajām sekām. Eksperimentālās statistikas dati piemēroti šādas diskusijas uzturēšanai un konstruktīvai diskusijai par prioritāšu sadalījumu pašvaldībā.

Autori aplūko divu pašvaldību piemērus. Ogres novads sastāv no 20 teritoriālajām vienībām: vienas valstspilsētas, 2 novada pilsētām un 17 pagastiem. Daļa no teritorijas atrodas Rīgas metropoles reģionā un tai raksturīgi augsti pirmsreformas rādītāji. Daļa no teritorijas ir izteiktas nomales ar būtiski sliktākiem rādītājiem. Teritoriālā noslāņošanās novadā ir visai izteikta, šis varētu būt raksturīgs piemērs novadam ar lielām iekšējām atšķirībām, kurā grūti nodrošināt vienāda līmeņa pakalpojumus visā teritorijā. Krāslavas novads sastāv no 27 teritoriālajām vienībām, 2 pilsētām un 25 pagastiem. Visi trīs apvienotie novadi kopējā 119 pašvaldību reitingā ir ierindojušies pēdējā desmitā un ir sķietami homogēnāki, ar mazākajām teritoriālajām atšķirībām.

Šo novadu daļas ir atšķirīgas no iedzīvotāju aktivitātes indeksa. Attiecībā pret aktivitātēm darba dienās un brīvdienās, kā arī ņemot vērā virkni citu rādītāju par novadu daļām pirms reformas, iegūstama aina, kas parādīta 5.11. tabulā.

5.11. tabula. Krāslavas un Ogres novada pirmsreformas daļu raksturojums

Novads pirms reformas	Aktivitātes modelis	Vidējais atalgojums strādājošajiem, 2018, ieskaitot individuālā darba veicējus	Strādājošoskaits, iekļaujot indi-vi-đuālo darbu	Augstākā izglītība %, vecumā virs 18 gadiem	Vidējais vecums, gadi	Pen-sionāru skaits	Vidējā pensija, EUR
Krāslavas novads pēc reformas							
Krāslavas	Mērenie	684,03	3006	18,3	47	3752	353,67
Dagdas	Apātiskie	691,53	2670	16,6	46	1526	333,48
Aglonas	Apātiskie	708,41	1253	18,9	47	743	328,52
Ogres novads pēc reformas							
Ikšķiles	Harmoniskie	1272,61	5355	44,9	37	1604	478,66
Ogres	Darbarūki	919,46	17761	28,7	42	7579	433,66
Lielvārdes	Mērenie	905,34	5324	24,6	41	2038	413,95
Keguma	Mērenie	919,31	2889	25,1	43	1181	404,80

Avots: autoru apkopojums, izmantojot (Bērziņš, 2018), eksperimentālo statistiku un LM datus.

Pēc aktivitāšu rakstura iekļautie 7 pirmsreformas novadi attiecas uz 4 aktivitāšu grupām. Tomēr labklājība ir atkarīga galvenokārt no Rīgas tuvuma. Pēc izglītības līmeņa, atalgojuma līmeņa un pensiju līmeņa Ikšķiles novads pirms reformas bija priekšā visām pārējām pašvaldībām. Šajā novadā var sagaidīt vēl lielākas atšķirības starp teritoriālo vienību rādītājiem.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Tabulā 5.12. attēlotie rādītāji raksturo pirmsreformas situāciju visās 22 teritoriālā dalījuma vienībās Ogres novadā. Jaunā valstspilsēta ir ceturtajā vietā ar vidējo atalgojumu un pēdējā vietā ar zemes kadastrālo vērtību kopsummu uz vienu iedzīvotāju. Pēdējais rādītājs raksturo ne vien mājsaimniecību zemi, bet visu zemi un norāda uz potenciālajiem ieguvumiem, zemi apsaimniekojot. Vidējo algu atšķirība starp teritoriālajām vienībām ir 1,79 reizes. Ikšķiles pagastā atalgojums bijis par 79 % augstāks nekā Taurupes pagastā un par 34 % augstāks nekā tagadējā Ogres valstspilsētā. Savukārt zemes īpašumu kadastrālā vērtība uz 1 iedzīvotāju ir augstāka reti apdzīvotās teritorijās.

5.12. tabula. Ogres novada teritoriālā dalījuma vienību ienākumi un kadastrālā zemes vērtība

Dalījuma vienība	Iedzīvotāju skaits 2021	Strādājošo skaits	Vidējā darba alga, EUR	Īpašumu kadastrālā vērtība uz 1 iedzīvotāju
Ogre	23022	12 535	990,91	1923,24
Krapes pagasts	605	323	775,74	6454,43
Keipenes pagasts	809	417	785,82	5872,80
Lauberes pagasts	549	297	805,28	7219,44
Madlienas pagasts	1446	773	786,00	5675,80
Mazozolu pagasts	425	207	766,72	9435,70
Meņģeles pagasts	454	240	769,24	8227,71
Ogresgala pagasts	3010	1 669	987,23	4377,62
Suntažu pagasts	1642	872	803,91	5667,99
Taurupes pagasts	687	349	739,27	9057,35
Ikšķile	7317	3 868	1 325,22	3492,11
Tinūžu pagasts	2742	1 472	1 140,43	4520,51
Kegums	2063	1 229	975,25	2487,27
Tomes pagasts	648	358	933,44	5673,29
Birzgales pagasts	1470	748	857,74	8645,62
Rembates pagasts	1033	544	872,31	7011,51
Lielvārde	5896	3 312	949,01	2473,82
Lielvārdes pagasts	864	573	759,12	5387,12
Jumpravas pagasts	1653	926	879,82	4134,80
Lēdmanes pagasts	1071	3 312	949,01	6076,70

Avots: autoru apkopojums, izmantojot zemes kadastra datus un eksperimentālo statistiku.

Tabulā 5.13. ir rādītāji par 27 Krāslavas novada teritoriālajām vienībām. Kaut arī visu trīs pirmsreformas novadu rādītāji ir samērā līdzīgi (labklājību šai gadījumā nosaka galvenokārt piederība pierobežai un ārējai ES robežai), atšķirības starp pagastiem ir ievērojami lielākas nekā vidējās vērtības.

Maksimālā vidējā alga ir Aulejas pagastā – 778,43 EUR un tā pārsniedz minimālo (Katulīnas pagastā – 501,98 EUR) 1,55 reizes vai par 55 %. Labākā pagasta rādītāji pārsniedz Dagdas rādītāju tikai par 0,1 %. Lielāka atšķirība ir ar likumā noteikto attīstības centru – Krāslavu, kura no labākā pagasta atpaliek par 11 %.

Situācija ar kadastrālajām vērtībām ir līdzīga kā lauku zemes vērtējumam iepriekšējā tabulā. Abas pilsētas atpaliek kadastrālajā vērtībā uz vienu iedzīvotāju.

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.8. Reģionālā noslāņošanās dažādos mērogos un tās ietekme uz pašvaldību attīstību

5.13. tabula. Krāslavas novada teritoriālā dalījuma vienību ienākumi un kadastrālā zemes vērtība

Dalījuma vienība	Iedzīvotāju skaits, 2021	Strādājošo skaits	Vidējā darba alga, EUR	Īpašumu kadastrālā vērtība uz 1 iedzīvotāju
Krāslava	7303	3 529	700,81	776,45
Aulejas pagasts	424	160	778,43	5551,19
Indras pagasts	778	265	674,36	6503,93
Izvaltas pagasts	493	230	773,29	5513,82
Kalniešu pagasts	555	200	576,96	6341,22
Kaplavas pagasts	414	182	673,61	7422,24
Kombuļu pagasts	434	179	765,34	6017,85
Krāslavas pagasts	408	164	719,46	4704,65
Piedrujas pagasts	364	708	767,63	6298,79
Robežnieku pagasts	691	133	605,63	6825,03
Skaistas pagasts	483	237	608,69	7478,93
Ūdrīšu pagasts	1054	174	680,13	3146,43
Dagda	1916	840	777,55	540,61
Andrupenes pagasts	911	388	674,52	4786,86
Andzeļu pagasts	455	182	605,91	5852,43
Asūnes pagasts	368	166	612,38	6707,46
Bērzinu pagasts	284	100	586,87	11247,30
Dagdas pagasts	580	248	704,15	3584,37
Ezernieku pagasts	577	255	711,91	6419,82
Konstantinovas pagasts	398	156	614,41	6404,53
Kepovas pagasts	140	57	560,97	13850,98
Svarīņu pagasts	267	105	576,19	10075,32
Šķaunes pagasts	435	171	628,50	8397,57
Aglonas pagasts	364	166	616,83	11185,32
Grāveru pagasts	691	285	606,72	3240,45
Kastuļinas pagasts	483	205	501,98	6824,76
Škeltovas pagasts	1054	489	642,63	2464,13

Avots: autoru apkopojums, izmantojot zemes kadastra datus un eksperimentālo statistiku.

Jāuzsver, ka vairāki eksperimentālās statistikas dati par 2017. gadu vairs nav publicēti. Datu apkopošana var būt liels atspazds iedzīvotāju padomju un pašvaldību dialogā. Datus par iekšējo noslāņošanos var izmantot pašvaldības attīstības stratēģiju veidošanā un īstenošanā.

Diskusija

Praktiskajā politikā būtiska loma ir manipulācijai ar vēlētajiem. Nesniedzot un nepublicējot datus par nomales efekta izpausmēm (kā tas ticis darīts pēc pieckārtīga pašvaldību skaita samazinājuma 2009. gadā), vēlētajiem nepievērš uzmanību lauku iztukšošanās procesam. Arguments pret šādu nostāju ir ticība labas pārvaldības principam un godprātībai. Ja dati tomēr atklājas, tad politiķi zaudē daudz vairāk nekā iegūst.

Reformas gaitā netiešā veidā ticis norādīts uz potenciālajām koncentrācijas un mēroga ekonomijas priekšrocībām. Skaidrojot sagaidāmo pārmaiņu ietekmi, tiek piedāvāts palielināt mobilitāti un sniegt pakalpojumus lielākam iedzīvotāju lokam. Informācija par nomales efektu, par izšķērdētā laika pieaugumu ceļā un par mājsaimniecību izdevumu pieaugumu ārpus jaunajiem centriem var kavēt koncentrācijas procesus. Arguments pret šo viedokli, ka pašvaldības politikas būtība ir līdzsvara meklēšana, nebūs starp dažādu grupu, arī potenciālo nomaļu iedzīvotāju, interesēm. Cits arguments, ka visas novada teritorijas attīstība iespējama tikai, pastāvīgi strādājot pie teritoriālo dalījuma vienību īpatnībām, meklējot savdabīgus, no kaimiņiem atšķirīgus, risinājumus uz datu analīzes pamata.

Viens no reformas deklarētajiem mērķiem – paaugstināt iedzīvotāju līdzdalību. Datu regulāra publicēšana var pievērst organizētās pilsoniskās sabiedrības un atsevišķu aktīvistu

pārmērīgu uzmanību negācijām. Arguments pret šādām bažām ir ticība tam, ka diskusijā rodas labāki risinājumi un izaug spējīgāki vietējie politiķi.

Komercnoslēpuma un personas datu noslēpuma sargātāji var iebilst pret datu apkopošanu, ja teritorijā dzīvo tikai daži simti, bet strādā mazāk nekā 100 uzņēmēji. Arguments pret šādām bažām ir iespēja izmainīt datu apkopošanas formu, nemainot saturu pēc būtības.

Kopumā jāsecina, ka pašvaldībām padomdevēja statusā ir lietderīgi iesaistīties to globālo un ES mēroga politikas lēmumu konsultācijās, kas ietekmē pašvaldību ekonomiku. Galvenā uzmanība jāpievērš pārregulējumam un tādu prasību mīkstināšanai, kas noved pie vietējās ekonomikas stagnācijas vai kapitālu – sociālā, ekonomiskā, politiskā un īpaši cilvēkkapitāla – aizplūšanas no pašvaldībām.

Noslāņošanās starp attīstības centriem, bez īpašas programmas atpalikušo centru situācijas uzlabošanai, neļauj īstenot centru ietekmē balstītu stratēģiju. Jāglābj ir gan daļa valstspilsētu, gan daļa reģionālās nozīmes centru, kuriem ir zems attīstības potenciāls. Neieguldot attīstības centros, nebūs iespējama arī NUTS 3 līmeņa reģionu attīstības izlīdzināšana. Noslāņošanās starp pašvaldībām lielā mērā izriet no to NUTS 3 reģionu atpalicības, kas šajos reģionos atrodas. Koncentrācijas politikai ir būtiska loma, tomēr atpalicību ietekmē arī ES kopējā ārpolitika, neparedzot kompensāciju austrumu pierobežas pašvaldībām.

Jāturpina attīstīt un publicēt eksperimentālā statistika par nevienlīdzību pašvaldību teritoriālā dalījuma vienībās. Ja rodas problēmas ar atbilstību statistikas publicitātes nosacījumiem vai jāaizsargā noteikti datu veidi, tad jāmeklē risinājumi datu apkopošanas formai ar nepieciešamo ekonomisko vai sociālo saturu. Pamatojoties uz eksperimentālo statistiku, vēlams novados paralēli nozaru politikai īstenot iekšējo reģionālo politiku.

Izmantotā literatūra un avoti

- Saeima (1998), Administratīvi teritoriālās reformas likums.
Saeima (2020), Administratīvo teritoriju un apdzīvotu vietu likums.
Saeima (2002), Reģionālās attīstības likums.
Ministru kabinets, (2021), Pašvaldību likumprojekts.
Satversmes tiesa (2021), Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2020-37-0106.
Arhipova I., Bērziņš G., Brēķis E., Kravcova J., Binde J.. The methodology of Region Economic Development Evaluation Using Mobile Positioning Data. – Varazdin Development and Entrepreneurship Agency in cooperation with City of Prague University North, Croatia, Faculty of Management University of Warsaw, Poland / 20th International Scientific Conference on Economic and Social Development. Book of Proceeding ISSN 1849-7535, 27–28 April 2017, 111–120 p.
Bērziņš G. (2018), «Pattern Identification by Factor Analysis for Regions with similar Economic Activity based on Mobile Communication Data» / Starptautiskā konferencē «Future of Information and Communication Conference», 2018 Future of Information and Communication Conference (FICC) Singapūra, ISBN (IEEE XPLORÉ):978-1-5386-2056-4; ISBN (USB): 978-1-5386-2055-75-6 Aprī, 295-299 p.;
Kraštinš O., (2010), Teritorijas attīstības indeksa pilnveidošanas «mērķukoks». Statistikas zinātnisko pētījumu rezultāti 2010.
Krišjāne Z. (proj. vad.), (2007), Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte. LR LM: Rīga, XII + 240 lpp.
Miglavs A., Pūķis M., Šķiņķis P. (2019), Latvijas teritoriju attīstības pārvaldības reforma, Latvijas Arhitektūra, Nr.144, pp. 2–5.
Pūķis (2010), Pašu valdība – Latvijas pašvaldību pieredze, idejas un nākotnes redzējums, LPS, 512 lpp.
Vaidere I., Vanags E., Vanags I., Vilka I., (2006), Reģionālā politika un pašvaldību attīstība ES un Latvijā, Rīga. LU, 296 lpp.

5.9. Latvijas iedzīvotāju līdzdalības veicināšana valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanā

**Eduards
Lielpēters,**
Ph. D. ekonomikā
un uzņēmējdarbībā,
LU zinātniskais asistents

Iedzīvotāju līdzdalība ir ikvienas demokrātiskas valsts pamatvērtība. Tomēr Latvijas vēlēšanu līdzdalība vēlēšanās pakāpeniski samazinās, tikai neliels procents sabiedrības ir iesaistīts politiskajās partijās vai nevalstiskajās organizācijās, un tikai neliela daļa iedzīvotāju personīgi piedalās valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanas procesā. Līdz ar to valsts pārvaldes lēmumi, kuri ietekmē dzīvi ikvienam iedzīvotājam, gan fiziskām personām, gan uzņēmējiem, tiek pieņemti, piedaloties tikai nelielai daļai sabiedrības un uzņēmējdarbības vides ieinteresēto pušu pārstāvju. Līdz ar to veidojas izteikta plaisa starp nelielo iedzīvotāju daļu, kuri piedalās lēmumu pieņemšanas procesā, un pārējo sabiedrību.

Situācija, kad lielākā daļa iedzīvotāju aktīvi nepiedalās lēmumu pieņemšanas procesā, kļūst par problēmu, ja iedzīvotāji apšaubā pieņemtos lēmumus un neuzticas valsts pārvaldei. Šāda problēma pašlaik pastāv Latvijā, tāpat ir nepieciešamība veicināt iedzīvotāju līdzdalību. To var izdarīt, aktīvāk popularizējot esošās līdzdalības iespējas vai arī attīstot jaunas līdzdalības metodes, kuras spēj piesaistīt lielākas sabiedrības daļas interesi. Plašāka iedzīvotāju līdzdalība palīdz nodrošināt, ka cilvēku vajadzības un viedoklis tiek ņemts vērā valsts pārvaldes izstrādātajā rīcībpolitikā, iedzīvotāji ir informēti par rīcībpolitikā ietvertu pirms tās oficiālās apstiprināšanas.

Atvērts un uz sadarbību vērstas lēmumu pieņemšanas process var palielināt fizisko personu uzticēšanos valsts iestādēm un demokrātijai. Uzņēmējiem tas sniedz labāku izpratni par biznesa vides attīstību, nodrošina biznesam draudzīgāku vidi, kā arī stiprina uzticēšanos institūcijām (Lielpēters, 2021A). Tomēr ir būtiski ņemt vērā, ka iedzīvotāju līdzdalības iespēju uzlabošanai ir jābūt pārdomātam un apzināti virzītam procesam, izmantojot labākos risinājumus, kādus 21. gadsimts spēj piedāvāt iedzīvotāju un valsts pārvaldes attiecību veicināšanai.

5.9.1. Iedzīvotāju līdzdalība lēmumu pieņemšanas procesā

Demokrātijā labas attiecības starp valsti un iedzīvotājiem ir būtiskas, lai nodrošinātu, ka demokrātijas procesi norisinās atbilstoši un veiksmīgi. Tomēr labu attiecību uzturēšana ir divvirziena process, kurā valsts pārvaldei un iedzīvotājiem katram ir savi kritēriji, kas norāda, vai attiecības ir labas. No valsts pārvaldes perspektīvas šādi indikatori ir leģitimitātes līmenis, kuru iestādes var iegūt, piemēram, no tā, cik daudz iedzīvotāju ir piedalījušies vēlēšanās, kā arī iedzīvotāju sekošana noteikumiem un likumiem, piemēram, maksājot nodokļus.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

No iedzīvotāju perspektīvas indikatori par labām attiecībām ar valsti ir sajūta būt institūciju sadzirdētiem, uzticēšanās valsts pārvaldei, ka iestādes strādā iedzīvotāju interesēs, kā arī drošības sajūta par personīgo dzīvību, veselību un finansiālo stāvokli. Līdz ar to, viens no būtiskiem elementiem, kas var palīdzēt uzlabot attiecības starp valsti un iedzīvotājiem, ir iespēja iedzīvotājiem piedalīties valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanas procesā (Lielpeters, 2021B). Iedzīvotāji var izvēlēties, cik daudz līdzdarboties demokrātijas procesos: vai tikai nobalsot vēlēšanās, deleģējot valsts pārvaldei mandātu pieņemt lēmumus viņu vietā, vai arī meklēt iespējas aktīvākai un regulārākai līdzdalībai, piemēram, iesaistoties politiskajās partijās, kļūstot par nevalstisko organizāciju biedriem, piedaloties publisko konsultāciju procesos, sniedzot savu viedokli rīcībpolitiku izstrādes gaitā vai citādi informējot iestādes par savu viedokli konkrētos aktuālajos jautājumos (Gaušis, 2018).

Kvalitatīva demokrātijas procesa nodrošināšanai ir būtiski, ka valsts pārvalde iedzīvotājiem piedāvā dažādas līdzdalības iespējas un ērti lietojamas metodes līdzdalībai lēmumu pieņemšanas procesā. Vienlīdz būtiski ir, ka valsts pārvalde arī motivē iedzīvotājus šīs iespējas izmantot, tādā veidā nepārtraukti cenšoties palielināt to iedzīvotāju skaitu, kuri var piedalīties un piedalās demokrātijas procesos. Iedzīvotāju līdzdalības motivāciju var ietekmēt dažādi faktori, piemēram, viņu zināšanas par līdzdalības iespējām un to pieejamību, izpratne par demokrātiju un līdzdalības jēgu, kā arī uzticēšanās valsts pārvaldei un valdībai (Lielpeters, 2020A).

Esošo demokrātijas situāciju daļēji raksturo statistikas dati par iedzīvotāju iesaisti nevalstiskajās organizācijās un politiskajās partijās, kā arī līdzdalību demokrātijas procesos. Situācija Latvijā ir neviendabīga (skat. 5.14. tabulu), dažām aktivitātēm, piemēram, balsošanai vēlēšanās, līdzdalības rādītāji pakāpeniski samazinās. Vienlaikus pilsoniski aktīvo iedzīvotāju īpatsvars pakāpeniski palielinās un iedzīvotāji demonstrē pieaugošu interesi par digitālās līdzdalības iespējām, piemēram, līdzdalības platformas ManaBalss.lv lietošanu.

5.14. tabula. Iedzīvotāju līdzdalība Latvijā (2011.–2021. gads)

Līdzdalības aktivitāte / parametrs	Dati	Datu avots un aktualizācijas gads
Dalība (pēdējās) pašvaldību vēlēšanās	34,01 %	Latvijas Centrālā vēlēšanu komisija, 2021
Dalība pašvaldību vēlēšanās (pēdējās vēlēšanas, kurās piedalījās visas pašvaldības)	50,39 %	Latvijas Centrālā vēlēšanu komisija, 2017
Dalība (pēdējās) Saeimas vēlēšanās	54,56 %	Latvijas Centrālā vēlēšanu komisija, 2018
Dalība (pēdējās) Eiropas Parlamenta vēlēšanās	33,53 %	Eiropas Parlaments, 2019
Partiju skaits (22.09.2021.)	62	LR Uzņēmumu reģistrs, 2021
Iedzīvotāju skaits partijās	1 %	Van Biezen et al., 2012
Iedzīvotāju skaits partijās 2017. gadā	1,1 %	Latvijas sabiedriskie mediji, 2018
Konsultatīvās padomes Latvijas ministrijās 2018. gadā	170	Latvijas Valsts kanceleja, 2018
Konsultatīvo padomju skaits Latvijas ministrijās 2019. gadā	147	Ministru kabinets, 2021
NVO skaits Latvijas ministriju konsultatīvajās padomēs 2019. gadā	839	Ministru kabinets, 2021
NVO skaits, kuras parakstījušas sadarbības dokumentus ar Latvijas ministrijām	288	Ministru kabinets, 2021
Iedzīvotāju dalība nevalstiskajās organizācijās 2017. gadā	5 %	Pārresoru koordinācijas centrs, 2017
Pilsoniski aktīvo iedzīvotāju skaits	14 %	SPC «Providus», 2021
Iedzīvotāju pilsoniskās līdzdalības indekss 2015. gadā	10 %	Pārresoru koordinācijas centrs, 2020
Pilsoniskās sabiedrības līdzdalības indekss 2018. gadā	7	Pasaules Bankas grupa, 2021
Sabiedrības iesniegumi Saeimai 2019. gadā / 2020. gadā	5467 / 4542	Saeimas Mandātu, ētikas un iesniegumu komisija, 2021
ManaBalss.lv lietotāju skaits periodā no 2011. līdz 2021. gadam (balsojuši vienu reizi vai vairāk)	344074	Sabiedrības līdzdalības fonds, 2021
ManaBalss.lv veikto balsojumu skaits periodā no 2011. līdz 2021. gadam	1759019	Sabiedrības līdzdalības fonds, 2021

Avots: autora konstrukcija pēc statistikas datiem un publiski pieejamās informācijas.

5. Sabiedrības novocošana un noslāņošanās

5.9. Latvijas iedzīvotāju līdzdalības veicināšana valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanā

Esošie līdzdalības paradumi Latvijā liecina, ka lēmumu pieņemšanas procesā parasti piedalās ar nevalstiskajām organizācijām saistītie iedzīvotāji. Ņemot vērā, ka NVO kategorizēšana Latvijā pagaidām nav pilnvērtīga (Latvijas Pilsoniskā alianse, 2021A), tas nozīmē gan pilsoniskās sabiedrības organizācijas, gan arī lobēšanas organizācijas. Latvijā 2020. gadā ir reģistrētas 24367 aktīvas nevalstiskās organizācijas (Latvijas Pilsoniskā alianse, 2021B). Tomēr tikai daļa no šīm organizācijām tiešām ir iesaistīta lēmumu pieņemšanas procesā, piemēram, piedaloties konsultatīvo padomju darbā Latvijas ministrijās.

Pilsoniskās sabiedrības organizāciju ilgtspējas indeksa pārskatā tika uzsvērts, ka Latvijā NVO ir salīdzinoši viegla pieeja politiķiem un valsts pārvaldes ierēdņiem, kuri ir atbildīgi par dažādiem valsts pārvaldes rīcībpolitikas jautājumiem (United States Agency for International Development, 2019). Tātad tiem iedzīvotājiem, kuri ir nevalstisko organizāciju biedri, ir salīdzinoši labākas iespējas ietekmēt valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanas procesu Latvijā. Turklāt, ja iedzīvotājs vēlas ietekmēt valsts pārvaldes pieņemtos lēmumus, arī Valsts kancelejas oficiālais ieteikums viņam ir (Ministru kabinets, 2020) atrast nevalstisko organizāciju, kura jau ir iesaistīta lēmumu pieņemšanas procesā un tiek uzskatīta par iedzīvotāju interešu pārstāvi konkrētajā jomā. Šāda attieksme rada jautājumu diskusijai, vai valsts pārvalde ir motivēta atbalstīt jaunas iedzīvotāju līdzdalības iniciatīvas vai arī priekšroka tiek dota esošajam līdzdalības modelim ar nelielu bet aktīvu nevalstisko organizāciju sektoru, kurš oficiāli pārstāv visu sabiedrību.

Valsts pārvaldei sadarbība ar nevalstiskajām organizācijām ir izdevīga, jo organizāciju biedri nodrošina ekspertīzi, un tā var ērti pavēstīt, ka sabiedrības līdzdalība šādi ir tikusi nodrošināta. Ja tiek ieviestas jaunas līdzdalības metodes un iestādes cenšas tieši un nepastarpināti uzrunāt individuālus iedzīvotājus, apejot esošos starpniekus – nevalstiskās organizācijas, iestāžu pārstāvjiem tas ir gan izaicinājums, gan arī lielāks darba apjoms. Ir nepieciešams apstrādāt lielākus datu apjomus, ka arī veicināt saziņu ar iedzīvotājiem un attīstīt tuvākas attiecības ar viņiem. Lai arī ir saprotami, ka valsts pārvaldei ir vieglāk turpināt esošo sadarbības modeli, aktuālās Atvērtās pārvaldības un atklātības tendences virza iestādes pretim nepieciešamībai komunicēt ar visiem iedzīvotājiem un nodrošināt saziņu un sadarbību arī digitālajā vidē.

5.9.2. Digitālā vide kā kopīga telpa sadarbībai

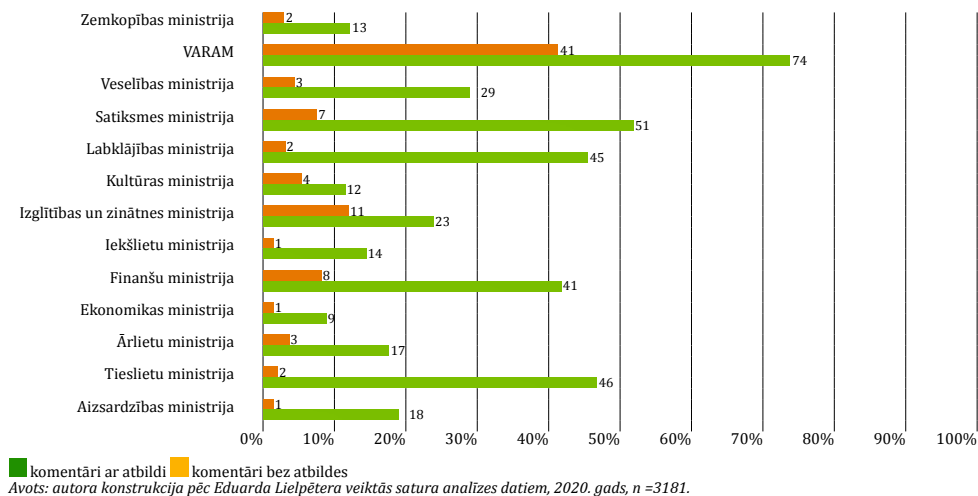
Sabiedrības līdzdalības zemā aktivitāte Latvijā liek valsts pārvaldei meklēt jaunus veidus, kā attīstīt dialogu ar sabiedrību un motivēt iedzīvotājus piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā. Sociālie mediji ir ērts informācijas kanāls, kas var palīdzēt stiprināt dialogu, jo komunikācija sociālajos medijos ir tieša, ātra un salīdzinoši lētāka nekā tradicionālajos medijos. Sociālo mediju tehniskās iespējas arī sniedz vairākus veidus, kā īstenot ērtu divvirziena saziņu.

Latvijas sabiedrība un valsts pārvalde digitālajā vidē pašlaik jau ir salīdzinoši labi pārstāvēta. Pēdējās desmitgades laikā interneta pieejamība Latvijā ir ievērojami pieaugusi – no 53 % māsasaimniecību 2008. gadā līdz 90 % māsasaimniecību 2020. gadā (Central Statistical Bureau of Latvia, 2020). Pēdējo piecu gadu laikā ir izteikti palielinājusies arī interneta lietošana viedtālrunos – iedzīvotāji tiešsaistē ir sastopami jebkurā diennakts laikā. Cilvēki Latvijā ir aktīvi sociālo mediju patērētāji, 2019. gadā tos lietoja 65 % no populācijas, jauniešu segmentā pat 95 %, kas abos gadījumos ir virs Eiropas Savienības vidējā rādītāja (Eurostat, 2020). Līdz ar to pastāv potenciāls, ka iestāžu sociālajos medijos publicētā informācija var sasniegt iedzīvotājus un iesaistīt tos divvirziena komunikācijā.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Latvijā visbiežāk izmantotais sociālais tīkls ir *Facebook* – 2021. gada maijā Facebook platformai Latvijā bija 1 215000 lietotāju (Napoleon Sp.zo.o., 2021). Tomēr iestāžu sociālo mediju aktivitātes analīze rāda, ka pagaidām Latvijas valsts pārvaldes iestādes nespēj pilnībā apgūt tās iespējas, ko digitālā vide piedāvā. Latvijas ministriju sociālo mediju lapu saturs analīze ir veikta 2020. gadā (Lielpeters, 2021A), vērtējot saturu, kurš Latvijas ministriju 13 Facebook lapās ir publicēts sešu mēnešu periodā, no 2019. gada jūlija līdz decembrim. Šajā periodā visas ministrijas kopumā ir publicējušas 3181 ierakstu.

Komentāru sadaļas analīze norāda uz tendenci (skat. 5.22. attēlu), ka lielākā daļa ministriju šo sadaļu izmanto selektīvi, reizēm iesaistoties diskusijās ar lietotājiem, tomēr vairumā gadījumu uz komentāru saturu nereaģējot vai pat to ignorējot, – arī tad, kad ir uzdots konkrētu papildjautājums par publicēto saturu. Šāda attieksme demotivē citus sekotājus izmantot komentāru sadaļu, līdz ar to atstājot neizmantotu vienu no sociālo mediju iespējām, kura var nodrošinot divvirziena saziņu un iedzīvotāju līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesā (Lielpeters, 2021C). Lai arī Latvijas iestādes sociālos medijus izmanto jau vairāk nekā 10 gadus, joprojām ir nepieciešams veikt uzlabojumus, t. sk. arī izpratnē par to, kā iestādēm digitālajā vidē attīstīt jēgpilnu divvirziena saziņu ar iedzīvotājiem.

5.22. att. Komentāri un to atbildēšanas biežums Latvijas ministriju *Facebook* lapās, 2019. gada jūlijs – decembris (tikai tie komentāri, kuriem iestādes reakcija bija nepieciešama).

Digitālie risinājumi gan nedrīkst kļūt par vienīgo iedzīvotāju līdzdalības veidu, un joprojām ir jāuztur un jāattīsta arī tradicionālās līdzdalības iespējas. Vienlaikus digitālā līdzdalība ir jāpopularizē aktīvāk, lai vairāk iedzīvotāju šīs iespējas izmantotu. Pieaug un pieaug internetu lietojošo iedzīvotāju īpatsvars, t. sk. vecākā gadagājuma iedzīvotāju vidū. Tomēr sociālos medijus sabiedrības līdzdalībai var izmantot līdz ierobežotam apjomam, jo pašlaik tie nespēj apstiprināt cilvēka identitāti. Lai iedzīvotāji varētu nodrošināt savu līdzdalību lēmumu pieņemšanā, balsojot par ideju, kura varētu tikt ieviesta, ir jāizmanto citi digitālie risinājumi, piemēram, līdzdalības portāls vai iestādes mājaslapa, kur cilvēka identitāte var tikt pārbaudīta ar Latvijā pieejamajiem autentifikācijas paņēmieniem.

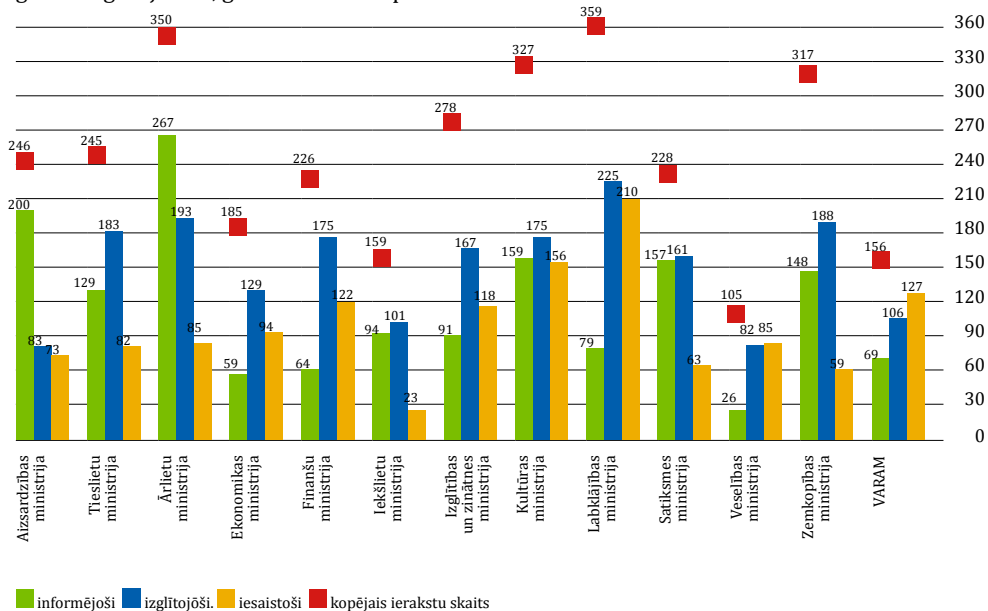

5. Sabiedrības novocošana un noslāņošanās

5.9. Latvijas iedzīvotāju līdzdalības veicināšana valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanā

5.9.3. Valsts pārvaldes un iedzīvotāju ilgtermiņa attiecību un sadarbības veicināšana

Pašlaik iestādēs pastāv dažādi iekšējie regulējumi, kā organizēt digitālo saziņu un sadarbību ar iedzīvotājiem. Aptauja ar valsts pārvaldes pārstāvjiem, kuri ir atbildīgi par iestādes publisko komunikāciju un sadarbību ar iedzīvotājiem, ir veikta 2019. gadā, aptverot 55 respondentus no ministrijām, Saeimas, Pārresoru koordinācijas centra un citām Latvijas publiskās pārvaldes iestādēm (Lielpeters, 2019). Aptaujas rezultāti liecina, ka 62 % pārstāvēto iestāžu pastāv neformāli noteikumi un komunikācijas paradumi; pusē iestāžu ir arī komunikācijas vadlīnijas un darba apraksti, kas regulē saziņu ar iedzīvotājiem. Tas rada priekšnosacījumus, ka iestādēm ir dažādi komunikācijas veidi un atšķirības rakstības stilā, vizuālo materiālu lietojumā un sociālo mediju specifisko iespēju izmantojumā. Šīs atšķirības ir identificētas Latvijas ministriju Facebook lapu satura analīzē (Lielpeters, 2021A), ieraksti ir analizēti pēc tekstā un vizuālajā materiālā ietvertu ziņojumu nozīmes, dalot ierakstus informatīvos, izglītojošos un iesaistošos. Viens ieraksts vienlaikus atbilst arī vairākām kategorijām, piemēram, ir gan ar izglītojošām, gan iesaistošām pazīmēm.

Avots: autora konstrukcija pēc Eduarda Lielpētera veiktās satura analīzes datiem, 2020. gads, n = 3181.

5.23. att. Ierakstu ziņojuma nozīme Latvijas ministriju Facebook lapās, 2019. gada jūlijs – decembris.

Rezultāti sniedz uzskatāmu pārskatu, ka no kopumā 3181 ieraksta 49 % ir ar informatīvu saturu, 62 % ar izglītojošu un 41 % ar iesaistošu saturu. Analizējot katru ministriju atsevišķi, ir redzami atšķirīgi sociālo mediju izmantošanas mērķi (skat. 5.23. attēlu). Iesaistošie ieraksti ir mazākumā, tātad, komunikācijas veids galvenokārt ir raksturojams kā vienvirziena, ar izņēmumiem dažās ministrijās, piemēram, Veselības ministrijā, Kultūras ministrijā, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijā (Lielpeters, 2021C).

Nodaļa II
Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Iedzīvotāju pārstāvju aptauja (Lielpeters, 2021A) liecina par nepieciešamību uzlabot, harmonizēt valsts pārvaldes iestāžu digitālās komunikācijas veidu. Šī aptauja ir veikta laikā no 2019. gada septembra līdz 2020. gada maijam, lietojot aptauju programmatūru QuestionPro. Ir saņemtas 314 anketas, pārstāvēti iedzīvotāji, kuri jau piedalās lēmumu pieņemšanas procesā vai ir salīdzinoši aktīvi citos pilsoniskās vai politiskās līdzdalības veidos. Aptaujā respondenti ir lūgti novērtēt viņu attieksmi pret piedāvājumu, ka valsts pārvaldes iestādēm varētu būt vienkāršs sociālo mediju komunikācijas veids. Skalā no 1 (nav nepieciešams) līdz 10 (noteikti būtu jāievieš) vidējais vērtējums ir 6,91. Analizējot novērtējumu sadali, ir redzams: iedzīvotāji pauž salīdzinoši lielāku atbalstu priekšlikumam, ka iestādēm vajadzētu vienotu komunikācijas veidu. No visiem respondentiem 63 % šādu ideju atbalsta, sniedzot novērtējumu 9, 8, 7 vai 10 (Lielpeters, 2020B).

Kopīga digitālās komunikācijas veida ieviešana valsts pārvaldes iestādēs un labāko digitālās komunikācijas paradumu apvienošana palīdzētu institūcijām kļūt pievilcīgākām iedzīvotāju acīs, izveidot vienotāku valsts pārvaldes publisko tēlu, kā arī motivēt un atbalstīt tās iestādes, kuras pagaidām savu digitālo klātbūtni nav spējušas attīstīt tik veiksmīgi kā citas.

Ņemot vērā digitālās vides piedāvātās iespējas un nepieciešamību palielināt to iedzīvotāju skaitu, kuri piedalās lēmumu pieņemšanas procesā Latvijā, kopējo valsts pārvaldes digitālo pārstāvību ir nepieciešams veidot ne tikai ar mērķi turpmāk informāciju iedzīvotājiem nodrošināt būtiski pārdomātākā un kvalitatīvākā veidā, bet arī apzināti saziņu plānot tā, lai tiktu iegūta iedzīvotāju atgriezeniskā saite, viedokļi un idejas.

Šādas komunikācijas nodrošināšana ir priekšnoteikums, lai radītu kompleksu digitālās līdzdalības veicināšanas metodoloģiju. Tā palīdzētu sasniegt ilgtermiņa demokrātiskas vides veicināšanu Latvijā, stiprinātu attiecības starp valsts pārvaldi un iedzīvotājiem, kā arī palielinātu iedzīvotāju līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesā mūsdienīgā un uz cilvēku vajadzībām orientētā veidā (Lielpeters, 2021A). Piedāvātajai metodoloģijai ir trīs līmeņi – izglītot, iesaistīt un iekļaut, kuri ir jāievieš secīgi (skat. 5.24. attēlu).

Avots: autora konstrukcija pēc veiktā pētījuma rezultātiem (Lielpeters, 2021A).

5.24. att. Digitālās līdzdalības veicināšanas modelis.

5. Sabiedrības novocošana un noslāņošanās

5.9. Latvijas iedzīvotāju līdzdalības veicināšana valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanā

Katra līmeņa pamatojums un aktivitātes

- Izglītot – pirmajā līmenī iedzīvotāji tiek izglītoti par pilsonisko un politisko līdzdalību un konkrēto lēmumu pieņemšanas jomu, lai nodrošinātu, ka viņi ir kompetenti un motivēti piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā. Pirmajam līmenim ir jāstiprina iedzīvotāju spējas un motivācija piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā. Lai ieviestu pirmā līmeņa aktivitātes, iestādēm ir regulāri un plānoti jānodrošina informācija ne tikai to mājas lapā, bet arī jāizmanto citi komunikācijas kanāli. Sociālajiem medijiem tas nozīmē būtiski palielināt izglītojošo ierakstu proporciju. Pirmajā līmenī iestādēm ir arī jāizmanto tradicionālie (nedigitālie) komunikācijas kanāli, piemēram, izplatot drukātos materiālus bibliotēkās un citās sabiedriskajās telpās, un tādā veidā sasniedzot iedzīvotājus, kuri neizmanto digitālos risinājumus, tomēr var ieinteresēties klātienē par līdzdalības aktivitātēm vai apgūt digitālās prasmes nākotnē.

- Iesaistīt – pirmajam posmam seko līdzdalības līmenis, kurā digitālās vides risinājumi tiek izmantoti, lai apzinātu iedzīvotāju viedokli un iesaistītu viņus lēmumu pieņemšanas procesā. Tomēr digitālo risinājumu lietošanu nevajadzētu uztvert par pašmērķi, bet drīzāk par modernu metodi, kas palīdz būtiski palielināt iedzīvotāju iespējas piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā. Otrā līmeņa mērķis ir palīdzēt nodrošināt tādu rīcībpolitiku, regulējumu un industriālo projektu ieviešanu, kuri atbilst iedzīvotāju vēlmēm un vajadzībām. Tā tiktu mazināta nepieciešamība tērēt papildu laiku un finansējumu, labojot rīcībpolitiku, par kuras ieviešanu lēmumu ir vienpusēji pieņēmuši valsts pārvaldes pārstāvji, bet vēlāk tiek saņemti protesti no iedzīvotājiem.

- Iekļaut – trešais līmenis nodrošina iedzīvotāju uzticēšanos valsts pārvaldes iestādēm un līdzdalības procesam. Otrajā līmenī iedzīvotāju līdzdalība var būt vienreizēja un neregulāra aktivitāte, bet labi pārdomāta trešā līmeņa aktivitāšu ieviešana palīdz nodrošināt, ka līdzdalība lēmumu pieņemšanas procesā kļūst par paradumu iedzīvotājiem un pašsaprotamu sadarbības veidu gan iestāžu pārstāvjiem, gan iedzīvotājiem. Šis mērķis tiek sasniegts, uzturot divvirziena komunikāciju, sniedzot atgriezenisko saiti iedzīvotājiem par viņu sniegto pieešanu un demonstrējot rezultātus, kuri ar iedzīvotāju līdzdalību ir tikuši sasniegti. Lai veiktu trešā līmeņa aktivitātes un nodrošinātu tiešu sadarbību un personisku atgriezenisko saiti, ir nepieciešams izmantot digitālās līdzdalības portālus vai viedtālrunu aplikācijas. Iespēja šim mērķim izmantot digitālos risinājumus ir viena no lielākajām digitālās līdzdalības priekšrocībām – tradicionālās līdzdalības metodes nespēj piedāvāt atbilstošas aktivitātes, kuras varētu nodrošināt tiešu atgriezenisko saiti tādā apjomā un kvalitātē, kā to piedāvā digitālie risinājumi.

Digitālās līdzdalības veicināšanas metodoloģijas ieviešana uzlabotu iedzīvotāju līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesā Latvijā. Turklāt piedāvātā metodoloģija neaizstāj esošo līdzdalības modeli, bet rosina veikt uzlabojumus, kas ir mūsdienīgi un iedzīvotāju interesēm atbilstoši, tādā veidā palīdzot veidot digitālo vidi, kurā individuāli iedzīvotāji ir motivēti un spējīgi piedalīties valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanas procesā. Ja metodoloģija tiek ieviesta veiksmīgi, viens no ilgtermiņa ieguvumiem ir attiecību stiprināšana starp valsts pārvaldi un iedzīvotājiem, tādā veidā mazinot pastāvošo izpratni, ka valsts pārvalde un lēmumu pieņēmēji ir kāda īpaša, no pārējiem iedzīvotājiem nošķirta sabiedrības grupa. Tas valsts pārvaldi un iedzīvotājus tuvinātu un veidotu par vienlīdzīgiem lēmumu pieņemšanas procesa partneriem, tātad arī kopīgi atbildīgi par valsts ekonomikas un labklājības virzību un attīstību.

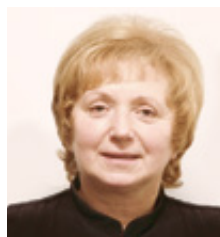
Izmantotā literatūra un avoti

- Central Election Commission of Latvia. (2018). 13. Saeimas vēlēšanas – aktivitāte. <https://sv2018.cvk.lv/pub/Activities>
- Central Election Commission of Latvia. (2017). 2017. gada 3. jūnija pašvaldību vēlēšanas. <http://pv2017.cvk.lv/Activities>
- Central Election Commission of Latvia. (2021). 2021. gada 5. jūnija pašvaldību vēlēšanas. <https://pv2021.cvk.lv/pub/velesanu-rezultati>
- Central Statistical Bureau of Latvia. (2020). Access to a computer/ the Internet by households. http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/zin/zin_01ikt_datori_MS/ITMG010.px/
- European Parliament. (2019). 2019 European election results – Latvia. <https://www.election-results.eu/national-results/latvia/2019-2024/>
- Eurostat. (2020). Database: Science, technology, digital society – Digital economy and society – ICT usage in households and by individuals – Internet use. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Gaušis, E. (2018). Online Communication with Citizens. Should Latvian Public Institutions Learn from Foreign Experience? *Regional Formation and Development Studies*, Vol. 24, No. 1, p. 44–51.
- Latvijas Pilsoniskā aliance. (2021A). Pētījums: esošās klasifikācijas sistēmas nesniedz skaidru priekšstatu par Latvijas biedrībām un nodibinājumiem. https://nvo.lv/lv/zina/petijums_esosas_klasifikācijas_sistemas_nesniedz_skaidru_prieksstatu_par_latvijas_biedribam_un_nodibinajumiem
- Latvijas Pilsoniskā aliance. (2021B). Pētījums par pilsoniskās sabiedrības organizāciju sektoru Latvijā 2020–2024: Latvijas biedrību un nodibinājumu klasifikācijas problēmas un risinājumi. https://nvo.lv/uploads/nvo_petijums_2021.pdf
- Latvijas Sabiedriskie mediji. (2018). Latvijā partijās daudzkart mazāk biedru nekā Lietuvā un Igaunijā. Kāpēc tā? <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/latvija-partijas-daudzkart-mazak-biedru-neka-lietuva-un-igaunija-kapecta.a262825/>
- Lielpēters, E. (2021B). Digital Transformation in Latvia: Opportunities for Public Participation. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa: Humanitārās un sociālās zinātnes*, 75 (3), 44–60. ISSN 1407-0081 (Print) ISSN 2592-8848 (Online).
- Lielpēters, E. (2019). Engaging Citizens in the Decision-Making Process. Opportunities of Digital Democracy in Latvia, *Regional Formation and Development Studies*, 29 (3), 53–63.
- Lielpēters, E. (2021C). Fostering citizen participation: communication of Latvian ministries on Facebook. *New Theories and Practices of Public Governance in the NISPAcee Region – Proceedings of the 2020 NISPAcee On-line Conference for PhD Students*. ISBN 978-80-99939-03-6
- Lielpēters, E. (2020B). Fostering Democracy in Latvia. Digital Participation Strategy. *E-Proceedings of XIV. International Balkan and Near Eastern Congresses Series on Economics, Business and Management*. p.128–137.
- Lielpēters, E. (2020A). Fostering Digital Democracy in Latvia: Opportunities and Limitations. *Proceedings of the University of Latvia Faculty of Business, Management and Economics International Scientific Conference «New Challenges in Economic and Business Development 2020»*. p. 215–224.
- Lielpēters, E. (2021A). *Opportunities and Limitations of Digital Democracy in Latvia*, Doktora disertācija, Latvijas Universitāte.
- Mandātu, ētikas un iesniegumu komisija. (2021). Par Saeimā saņemtajiem iesniegumiem. <http://mandati.saeima.lv/parskati/par-saeim-saemtajiem-iesniegumiem>
- Ministru kabinets. (2020). Līdzdalības process. <https://www.mk.gov.lv/lv/lidzdalibas-process>
- Ministru kabinets. (2021). NVO sektora pārskats. <https://www.mk.gov.lv/lv/media/695/download>
- Napoleon Sp.zo.o. (2021). Facebook users in Latvia. <https://napoleoncat.com/stats/facebook-users-in-latvia/2021/>
- Pārresoru koordinācijas centrs. (2020). Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam. https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/NAP2027_apstiprin%C4%81ts%20Saeim%C4%81_0.pdf
- Pārresoru koordinācijas centrs. (2017). Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam un Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam īstenošanas uzraudzības ziņojums. <https://www.pkc.gov.lv/lv/valsts-attistibas-planosana/nacionalais-attistibas-plans/nap2020-merki-un-istenosana>
- Providus. (2021). Latvija – joprojām zemas uzticēšanās sabiedrība; iedzīvotāji vēlētos plašākas iesaistes iespējas. <http://providus.lv/article/latvija-joprojam-zemas-uzticesanas-sabiedriba-iedzivotaji-veletos-plasakas-iesaistes-iespejas>
- Sabiedrības līdzdalības fonds. (2021). Paveiktais. <https://manaballs.lv/pages/paveiktais>
- State Chancellery of Latvia. (2018). Results of the survey Public participation in state and local government. Presentation by State Chancellery of Latvia in connection with the 29.08.18. conference Informesana-lidzdarbiba.
- The Register of Enterprises of the Republic of Latvia. (2021). Politisko partiju un to apvienību saraksts. <https://www.ur.gov.lv/lv/registre/organizaciju/politiska-partija/politisko-partiju-un-to-apvienibu-saraksts/>
- The World Bank Group. (2021). Civil society participation. https://govdata360.worldbank.org/indicators/hab8090ea?country=LVA&indicator=28738&countries=LTU,EST&viz=line_chart&years=2006,2018&indicators=944
- United States Agency for International Development. (2019). 2018 Civil Society Organization Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia. <https://nvo.lv/uploads/201910041747406956.pdf>
- Van Biezen, I., Mair, P., Poguntke, T. (2012). Going, going, ... gone? The decline of party membership in contemporary Europe. *European Journal of Political Research*, 51, 24–56.

5.10. Sociālā uzņēmējdarbība: virzība uz mārketinga kompetenci un atpazīstamību sabiedrībā

Kristīne Casno,
Mg. sc. admin.,
LU doktorante,
zinātniskā
asistente

Biruta Sloka,
Dr. oec.,
LU profesore,
vadošā
pētniece

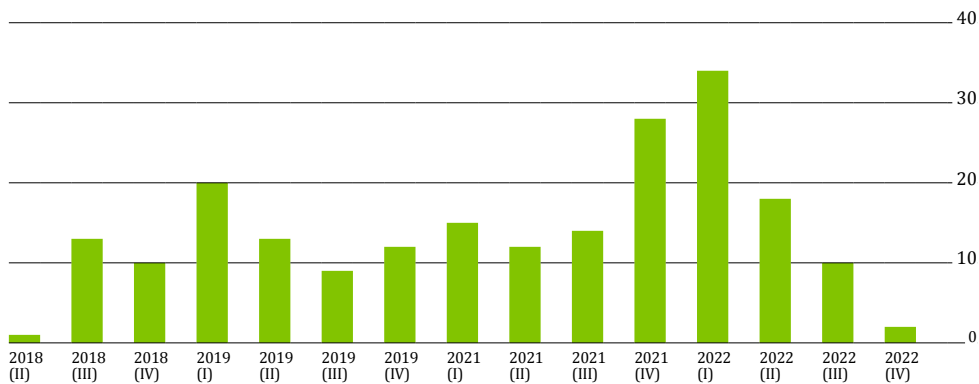
Sociālo uzņēmumu spējas risināt dažādas sociāla un ekonomiska rakstura problēmas (Bandyopadhyay, Ray, 2019 b; Nicholls, 2006), veicināt ilgtspējīgu attīstību (Bartha, Bereczk, 2019; Blagoycheva, 2019, Dobeles, 2013) un inovācijas (Monroe-White, Zook 2018; Tkacz, 2016) mūsdienās tiek atzinīgi novērtētas globālā mērogā. Veidojušies kā sabiedrības reakcija uz valsts un sabiedrisko organizāciju nespēju nodrošināt atbilstoša līmeņa sociālos pakalpojumus (Satar, et. al. 2016; Mitra, et. al. 2019; Bandyopadhyay, Ray, 2019 b), sociālie uzņēmumi spēj sniegt divkārtu vai par trīskārtu ieguvumu (*double/triple bottom line* – sabiedrība, vide/planēta un peļņa) (Bandyopadhyay, Ray, 2018). Sociālos uzņēmumus dēvē arī par vienu no pieejām «kapitālisma socializēšanai», tie «...ekonomiku padara jūtīgāku attiecībā uz pilsoņu vajadzībām, ietekmējot viņu dzīves kvalitāti un ienesot vairāk līdzsvara ekonomiskajos procesos, aktualizējot un risinot sociālas problēmas, ko kapitālisms tirā formā nav spējis izdarīt» (Brdulak et al., 2019, p.72). Duālo sociālo un ekonomisko mērķu dēļ sociālie uzņēmumi jau pēc būtības ir mazāk konkurētspējīgi, salīdzinot ar komerciālajiem uzņēmumiem, tādēļ, lai spētu konkurēt, tiem ir ne tikai jānodrošina kvalitatīvi produkti un pakalpojumi, bet arī jānodrošina izcils mārketingas.

Mārketingam ir nozīmīga loma sociālo uzņēmumu ilgtermiņa ilgtspējas nodrošināšanā (Bandyopadhyay, Ray, 2018; 2019 a; Satar, et al., 2016;). Neskatoties uz nenovērtējamo mārketinga lomu sociālās uzņēmējdarbības kontekstā, attiecīgās jomas pētījumu skaits ir tikai salīdzinoši nesen sācis pieaugt gan starptautiskā līmenī (Bandyopadhyay, Ray, 2019- b), gan arī Latvijā (Casno, Šķiltere, Sloka, 2019 a,b; Casno, Šķiltere, Sloka, 2020, a,b,c,d; Casno, Sloka, Šķiltere 2021; Casno, Sloka, 2021 a). Sociālie uzņēmumi tiek uzskatīti par atbildīga mārketinga aizsācējiem ar nozīmīgu potenciālu ne tikai sniegt sabiedrībai pieaugošu sociālu un ekonomisku vērtību, bet arī ieviest ilgtspējīgas sociālās pārmaiņas, ja vien to īstenotās mārketinga aktivitātes būtu stratēģiskākas un profesionālākas (Bandyopadhyay, Ray, 2018). Digitālo tehnoloģiju lomu sociālo uzņēmumu mārketinga kontekstā ir kodolīgi aprakstījis Prodanovs (2018), «Digitālās tehnoloģijas sniedz iespēju uzņēmumiem un to klientiem daudz vienkāršāk apmainīties ar datiem un informāciju, tās palīdz mums sasniegt daudz vairāk cilvēku, identificēt mērķauditorijas un popularizēt jebkuru iniciatīvu par ievērojami zemāku cenu» (Prodanov,

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

2018, p.131). Citi zinātnieki norāda, ka sociālo uzņēmumu ieguldītās pūles mārketinga aktivitāšu īstenošanā kopumā raksturo prasmju trūkums, fokusēšanās uz reklāmu bez dziļākas stratēģijas, zemu izmaksu mārketinga pieejas īstenošana, paļaujoties tikai uz personiskajiem kontaktiem un sociālajām platformām, iekšējā cīņa starp ekonomiskajiem un sociālajiem mērķiem, mantotie uzskati par mārketinga mazvērtību, finansējuma trūkums, un izpratnes veidošana par sociālo uzņēmējdarbību, vienlaikus pielāgojot mārketinga aktivitātes dažādām ieinteresētajām pusēm (Bandyopadhyay, Ray, 2019, b). Kopumā produktu un pakalpojumu mārketinga daudziem sociālajiem uzņēmumiem ir nopietns izaicinājums, t. sk. tiem sociālajiem uzņēmumiem, kuri darbojas Latvijā (Līcīte, 2018 a, b; Lis, et al., 2017; Casno, Sloka, 2020).

Latvijā sociālās uzņēmējdarbības sektors ir jauns, bet ar augstu potenciālu. Kopš sociālās uzņēmējdarbības ideju pirmssākumiem Latvijā 2009. gadā (Līcīte, 2018, a) pagāja gandrīz desmit gadi, līdz 2018. gada 1. aprīlī stājās spēkā Sociālā uzņēmuma likums (Saeima, 2017). Sociālā uzņēmuma likuma iespējamā efektivitāte ilgtermiņā ir raisījusi debates, kuru rezultātā ir iezīmēti vairāki izaicinājumi un apsvērumi tālākai izstrādei nākotnē (Ūlande, Līcīte, 2018). Kopējo sociālo uzņēmumu skaitu Latvijā ir grūti noteikt, jo ne visi sociālie uzņēmumi ir izvēlējušies iegūt oficiālo statusu (Līcīte, 2018, a). Par spīti zemai sociālo uzņēmumu dzīvotspējai un sociālās uzņēmējdarbības sektora konkurētspējai (Dobele, Pietere, 2015; Casno, Sloka, 2020), vājai sektora atpazīstamībai sabiedrībā, valsts un pašvaldību iestāžu skepsei par sociālo uzņēmumu spēju nodrošināt efektīvus risinājumus sociālajām un ekonomiskajām problēmām, vēl neattīstītam sociālās ietekmes investīciju sektoram, (Ūlande Līcīte, 2018) un Covid-19 pandēmijas radītajai negatīvajai ietekmei uz sociālās uzņēmējdarbības sektoru (Casno, Sloka, 2021b), kopējais sociālo uzņēmumu skaits ar oficiālo statusu turpina augt. Kā redzams 5.25. attēlā, 2021. gada 30. septembrī ir 193 aktīvi sociālie uzņēmumi ar oficiālo statusu (Sociālo, 2021).

Avots: autoru veidots, pamatojoties uz LR Labklājības ministrijas datiem 2021. gada 24. oktobrī.

5.25. att. Sociālo uzņēmumu ar oficiālo statusu skaits ceturkšņos no 2018. gada II līdz 2021. gada IV ceturksnim.

Ņemot vērā sociālās uzņēmējdarbības attīstības kontekstu Latvijā, spēcīgs un profesionāls mārketinga, lielāka sociālās uzņēmējdarbības atpazīstamība sabiedrībā ir būtiska sociālās ekonomikas konkurētspējas pilnveidošanai un izaugsmei.

Lai noteiktu, sociālās uzņēmējdarbības atpazīstamību sabiedrībā, kā arī iegūtu patērētāju skatījumu uz sociālo uzņēmumu mārketinga aktivitātēm un identificētu sociāli atbildīgā

5. Sabiedrības novocošana un noslāņošanās

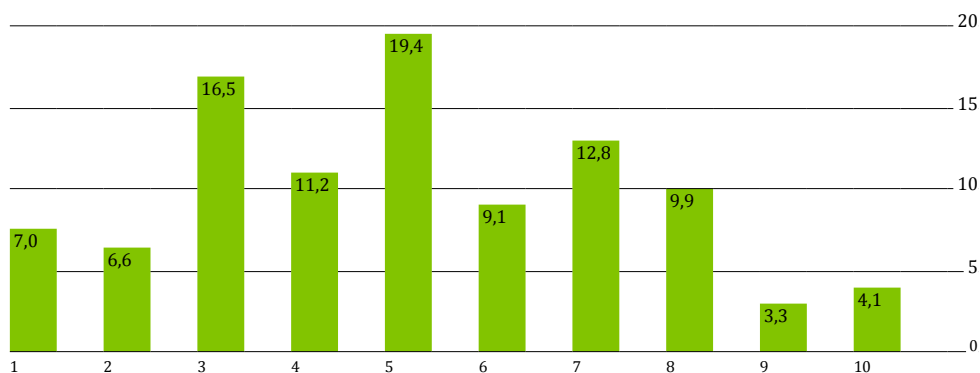
5.10. Sociālā uzņēmējdarbība: virzība uz mārketinga kompetenci un atpazīstamību sabiedrībā

patērētāja profilu un uzvedību, 2019. gadā tiek veikts pētījums, izmantojot tiešsaistes aptauju (ar aptauju rīku *QuestionPro* efektīvai, padziļinātai datu analīzei), kurā piedalās 329 respondenti, no kuriem 224 aptaujas anketu aizpilda pilnībā. Respondenti ir galvenokārt sievietes vecumā 16-45 gadi, daļa ar augstāko izglītību. Vairākums respondentu 2018. gadā veikuši vismaz vienu pirkumu no sociālā uzņēmuma.

Pētījumā iegūtās atziņas ļauj sniegt ieteikumus sociālajiem uzņēmējiem, kā arī sabiedriskajām un valsts iestādēm, kuru uzdevums ir veicināt sociālās uzņēmējdarbības sektora atpazīstamību sabiedrībā. Tālāk ir izklāstīti galvenie pētījuma rezultāti un sniegtas rekomendācijas, izceļot dažādus aspektus Latvijas sociālo uzņēmumu mārketinga kontekstā.

Sociālās uzņēmējdarbības atpazīstamība sabiedrībā un tās nozīme

Pētījuma rezultāti rāda, ka respondentu vidējais informētības līmenis par sociālajiem uzņēmumiem Latvijā ir 5,06. Respondentu sadalījums pēc informācijas līmeņa par sociālajiem uzņēmumiem ir 5.26. attēlā

Vērtēšanas skala: 1 – vispār neesmu informēts, 10 – esmu ļoti labi informēts.
Avots: autoru veidots, pamatojoties uz 2019. gadā veiktās aptaujas rezultātiem, n=329.

5.26. att. Respondentu sadalījums pēc informācijas līmeņa par sociālajiem uzņēmumiem (%).

Rezultātus par respondentu informētības līmeni var vērtēt kā apmierinošus, ņemot vērā to, ka sociālās uzņēmējdarbības sektors Latvijā ir salīdzinoši jauns. Tomēr vairākums respondentu bija iepriekš iegādājušies sociālo uzņēmumu produktus vai pakalpojumus. Kopumā informācijas līmenis sabiedrībā varētu būt ievērojami zemāks saskaņā ar informāciju no citiem, iepriekš publicētiem, avotiem. Pētījuma rezultāti, kā redzams 5.15. tabulā, uzrāda arī statistiski nozīmīgu korelāciju starp respondentu norādīto informācijas līmeni un iepirkšanās paradumiem (iepirkšanās biežumu).

**5.15. tabula. Korelācijas analīzes rezultāti
(respondentu informācijas līmenis un 2018. gadā veikto pirkumu skaits)**

		Cik lielā mērā Jūs esat informēti par Latvijas sociālajiem uzņēmumiem?	Cik reizes 2018. gadā Jūs iegādājāties sociālo uzņēmumu produktus/pakalpojumus?
Cik lielā mērā Jūs esat informēti par Latvijas sociālajiem uzņēmumiem?	Pirsona korelācijas koeficients	1	0,240**
	Nozīmības līmenis (2-pusējais)		0,003
	N	151	151
Cik reizes 2018. gadā Jūs iegādājāties sociālo uzņēmumu produktus/pakalpojumus?	Pirsona korelācijas koeficients	0,240**	1
	Nozīmības līmenis (divpusējais)	0,003	
	N	151	151

**Korelācija ir nozīmīga 0,01 līmenī (divpusējais)

Avots: autoru veidota, pamatojoties uz 2019. gadā veiktās aptaujas rezultātiem, n = 329, vērtēšanas skala 1–10, kur 1 – vispār neesmu informēts, 10 – esmu ļoti labi informēts.

Rezultāti norāda uz tendenci – jo vidēji informētāki ir respondenti, jo biežāk tie ir iegādājušies sociālo uzņēmumu produktus vai pakalpojumus, kas akcentē sociālās uzņēmējdarbības atpazīstamības sabiedrībā, kā arī mārketinga būtisko lomu ilgtspējīgas sociālo uzņēmumu darbības nodrošināšanā. Lai gan komunikācija, potenciālo un esošo klientu informēšana ir kritiski svarīga, pētījuma rezultāti norāda arī uz informācijas piesātinājuma punkta eksistenci, kas nozīmē – resursu ieguldīšana jau labi informētu klientu informēšanā/komunikācijā var nesniegt gaidīto finansiālo atdevi. Tādēļ no finansiālā skatu punkta raugoties, sociālajiem uzņēmumiem būtu izdevīgāk informatīvās kampaņas iespēju robežās fokusēt uz tām mērķauditorijas grupām, kuru informētības līmenis par sociālajiem uzņēmumiem ir vismazākais.

Pētījuma rezultāti norāda, ka sievietes ir labāk informētas par sociālajiem uzņēmumiem nekā vīrieši. Respondenti vecumā 16–25 un 26–35 gadi ir informēti vidēji mazāk un šo vecuma grupu uzrunāšanai sociālajiem uzņēmumiem vajadzētu pievērst īpaši lielu uzmanību. Tas pats attiecas uz patērētāju mērķauditoriju ar vidējo izglītību. Pētījuma rezultāti rāda, ka patērētāji Rīgā un Zemgalē arī ir salīdzinoši vismazāk informēti par sociālajiem uzņēmumiem, kas norāda uz potenciāli augstu atdevi, īstenojot tur informēšanas un mārketinga pasākumus.

Sociālo pirkumu virzītājfaktori

Kopumā respondenti visus aptaujā norādītos sociālo pirkumu virzītājfaktorus novērtējuši kā diezgan ievērojami motivējošus (skat. 5.16. tabulu).

5.16. tabula. Respondentu sociālo pirkumu virzītājfaktoru novērtējumu galvenie statistikas rādītāji

	Draudzīga apkalpošana	Ērta iepirkšanās interneta veikalā	Ērta uzņēmuma atrašanās vieta	Iespēja atbalstīt sociālo mērķu īstenošanu	Informācija sociālajos tīklos un mājaslapā	Patīkama gaisotne	Prod. / pak. cena	Prod. / pak. kvalitāte	Prod. / pak. unikālitate
Aritmētiskais vidējais	8,03	7,12	8,44	8,49	8,13	8,33	8,24	8,53	8,09
Moda	10	10	10	10	10	10	10	10	10
Skaits	164	157	160	163	160	162	160	160	161
Variācijas apjoms	9	9	9	9	9	9	9	9	9
Aritmētiskā vidējā standartklūda	0,171	0,220	0,138	0,144	0,157	0,147	0,158	0,151	0,161
Mediāna	9	8	9	9	8	9	9	9	9
Standartnovirze	2,189	2,760	1,744	1,837	1,985	1,874	1,999	1,916	2,043

Avots: autoru veidota, pamatojoties uz 2019. gadā veiktās aptaujas rezultātiem, n = 329, vērtēšanas skala 1–10, kur 1 – pilnībā nemotivē; 10 – ļoti motivē.

5. Sabiedrības novēcošana un noslāpošanās

5.10. Sociālā uzņēmējdarbība: virzība uz mārketinga kompetenci un atpazīstamību sabiedrībā

Tā kā sociālie uzņēmumi darbojas ierobežotu cilvēkresursu, kā arī finanšu resursu apstākļos un tiem ir grūti vienlaikus pievērst pastiprinātu uzmanību visiem faktoriem, tiek izmantota faktoranalīze, lai noskaidrotu, vai ir iespējams identificēt vispārīgus neliela skaita komponentus, kas palīdzētu sociālajiem uzņēmumiem noteikt prioritātes optimālu rezultātu sasniegšanai. Faktoranalīzes rezultāti norāda uz divu vispārīgu faktoru klātbūtni.

Pirmais kompleksais faktors apvieno aspektus, kas saistīti ar sajūtām un emocijām iepirkšanās laikā veikalā un norāda uz to, ka sociālajiem uzņēmumiem būtu jārada iespējami personīgāka iepirkšanās pieredze, izveidojot ar klientiem pozitīvu emocionālo saikni, kas balstās uz cenas, produkta / pakalpojuma mārketinga aspektiem. Otrais kompleksais faktors apvieno aspektus, kas saistīti ar ērtībām, iepērkoties digitālajā vidē, un norāda uz to, ka sociālajiem uzņēmumiem ir jābūt aktīvi klātesošiem digitālajā vidē, jākomunicē par radīto sociālo vērtību un labākajā gadījumā arī jāpārdod produkti tiešsaistē, lai piesaistītu uz digitālajām tehnoloģijām orientētos klientus, kuri augstu vērtē savu laiku un prasa ātru reakciju uz jautājumiem vai komentāriem sociālajos tīklos un citos digitālās komunikācijas kanālos.

Pētījuma rezultāti arī apstiprina statistiski nozīmīgu pozitīvu korelatīvu sakarību starp respondentu norādīto iepirkšanās biežumu sociālajos uzņēmumos un tādiem virzītājfaktoriem kā patīkama gaisotne un draudzīga apkalpošana, tāpat statistiski nozīmīgu negatīvu korelatīvu sakarību starp respondentu norādīto iepirkšanās biežumu un ērtu iepirkšanos interneta veikalā. Ņemot vērā iepriekš minēto, atkārtotu pirkumu veicināšanai sociālajiem uzņēmumiem nepieciešams īpaši pievērst uzmanību patīkamas iepirkšanās pieredzes nodrošināšanai un izskatīt iespēju pārdot produktus arī tiešsaistē.

Sociālo uzņēmumu mārketinga komunikāciju kvalitāte

Pētījuma rezultāti norāda, ka ievērojama daļa (41,6 %) respondentu ir ieinteresēta Latvijas sociālo uzņēmumu radītā mārketinga saturā (t. i., seko sociālajiem uzņēmumiem un to aktivitātēm sociālajos tīklos un citos informācijas kanālos) un ir iepriekš ieteikusi citiem iegādāties sociālo uzņēmumu produktus vai pakalpojumus (42,6 %), kas liecina par vispārēju pozitīvu attieksmi un atbalstu sociālajai ekonomikai. Tomēr jāuzsver, ka pastāv ievērojamas attiecību veidošanas un pārdošanas iespējas – jāveido spēcīgāka saikne ar klientiem, kā arī vairāk jāpievērš uzmanība produktu un pakalpojumu kvalitātes aspektiem, kas ir nozīmīgi veiksmīgam t.s. «no mutes mutē» mārketingam. Sociālajiem uzņēmumiem saskaņā ar pētījuma rezultātiem, kas atspoguļoti 5.17. tabulā, vislabāk padodas nodrošināt estētisku un interesantu mārketinga saturu, savukārt daži no lielākajiem izaicinājumiem ir nodrošināt mārketinga satura regularitāti un pamanāmību.

5.17. tabula. Aptaujas jautājuma «Cik lielā mērā Jums zināmo Latvijas sociālo uzņēmumu mārketinga komunikāciju saturs kopumā atbilst šim pazīmēm?» respondentu vērtējumu galvenie aprakstošās statistikas rādītāji

Statistiskie rādītāji	Estētisks	Interesants	Pamanāms	Pārliecinošs	Regulārs	Uzrunājošs	
N	Derīgi	125	124	126	126	123	123
	Trūkst	204	205	203	203	206	206
Vidējais aritmētiskais	7,45	7,42	6,83	6,94	6,39	7,17	
Aritmētiskā vidējā standartklūda	0,158	0,144	0,172	0,176	0,201	0,177	
Mediāna	8	8	7	7	7	8	
Moda	7	8	7	7	7	8	
Standartnovirze	1,762	1,608	1,931	1,979	2,235	1,962	
Dispersija	3,104	2,587	3,729	3,916	4,994	3,848	
Diapazons	9	8	9	9	9	9	
Minimālā vērtība	1	2	1	1	1	1	
Maksimālā vērtība	10	10	10	10	10	10	

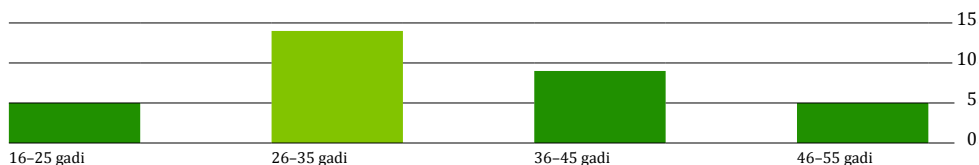
Avots: autoru veidota, pamatojoties uz 2019. gadā veiktā pētījuma rezultātiem, n = 329, vērtēšanas skala 1 – 10, kur 1 – pilnībā neatbilst, 10 – pilnībā atbilst.

Tā kā zemie rādītāji mārketinga komunikāciju satura regularitātei un pamanāmībai var būt tiešā veidā saistīti ar finanšu resursu un prasmju trūkumu sociālajos uzņēmumos, būtu nepieciešams lielāks atbalsts no valsts un sabiedriskajām iestādēm mārketinga prasmju pilnveidošanai sociālajos uzņēmumos, kā arī apbūvēti izdevīgas sadarbības veicināšanai starp sociālajiem uzņēmumiem un uzņēmumiem, kas darbojas vides, drukātās un digitālās reklāmas jomā (piemēram, subsidētas reklāmas vietas, kamēr tās neaizņem komerciālo klientu saturu, preti nodrošinot zemākas nodokļu likmes).

Kopumā Latvijas sociālo uzņēmumu radīto mārketinga saturu augstāk novērtē sievietes nekā vīrieši. Respondenti vecuma grupā 16–25 gadi visaugstāk novērtē sociālo uzņēmumu radītā mārketinga satura interesantumu; vecuma grupā 46–55 un 26–35 visaugstāk tiek novērtēta estētika, kā arī vecuma grupā 46–55 gadi ir sniegts viszemākais vērtējums sociālo uzņēmumu mārketinga satura spējai pārliecināt, tādēļ sociālie uzņēmumi, kuru mērķauditorijā ir šī vecuma grupa, var iegūt pozitīvus rezultātus, uzlabojot tieši šo mārketinga satura aspektu. Pierīgā dzīvojošo respondentu vērtējumi ļauj secināt, ka tur strādājošie sociālie uzņēmumi potenciāli var uzlabot sava mārketinga satura kvalitāti regularitātes aspektā.

Latvijas sociāli atbildīgā patērētāja profils

Lai identificētu patērētājus, kuri iegādājušies sociālo uzņēmumu produktus sociālās atbildības apsvērumu mudināti, tiek atlasīti respondenti, kuri pirkumus no sociālajiem uzņēmumiem 2018. gadā veikuši vismaz 9 reizes vai vairāk, kā rezultātā ir iegūts 37 respondentu kops, no kuriem lielākā daļa (23) iepirkušies sociālajos uzņēmumos pat 13 reizes vai biežāk 2018. gadā. Lai gan sociāli atbildīgie patērētāji ir pārstāvēti vairākās vecuma grupās, lielākā to daļa pieder t. s. «millenium» paaudzei, kā redzams 5.26. attēlā.

Respondentu skaits vecuma grupās

Avots: autoru veidots, pamatojoties uz 2019. gadā veiktā pētījuma rezultātiem, n = 329.

5.26. att. Sociāli atbildīgo patērētāju vecuma grupas.

Kopumā sociāli atbildīgais respondents/patērētājs var tikt raksturots kā Rīgā dzīvojoša «millenium» paaudzes sieviete vecumā no 26 līdz 35 gadiem ar bakalaura līmeņa izglītību. Šajā respondentu grupā visbiežāk apmeklētie ir sociālie uzņēmumi «Otrā elpa», «Kalnciema kvartāls» un «Kaņepes kultūras centrs», kas atspoguļo tādu vērtību kā ilgtspējīga attīstība, kultūra un kopienas nozīmīgumu. Lai gan šie patērētāji regulāri pērk sociālo uzņēmumu produktus vai pakalpojumus, viņu informācijas līmenis par sociālajiem uzņēmumiem ir tikai nedaudz virs vidējā, kas norāda uz ievērojamām iespējām veicināt patērētāju lojalitāti un veidot ciešākas, dziļākas attiecības. Svarīgi, ka šos sociāli atbildīgos respondentus primāri iepirkties nemotivē iespēja atbalstīt sociālo mērķu sasniegšanu. Viņus vairāk stimulē tādi faktori kā patīkama gaisotne, produktu kvalitāte un cena. Sociālajiem uzņēmumiem un sabiedriskajām iestādēm sociālo uzņēmumu atpazīstamības veicināšanā Latvijā šie faktori būtu jāņem vērā lēmumu pieņemšanas procesos un atbilstoši jāveido komunikācijas stratēģija.

Sociālo uzņēmumu klientu vēlamākie informācijas kanāli

Respondenti, kuri ir iepriekš iegādājušies sociālo uzņēmumu produktus vai pakalpojumus, vidēji visvairāk dod priekšroku informācijas saņemšanai par sociālajiem uzņēmumiem un to piedāvājumiem sociālajos tīklos, tad – televīzijā un radio, kā redzams 5.18. tabulā.

5.18. tabula. Aptaujas jautājuma «Kuros informācijas kanālos Jūs vislabprātāk vēlētos saņemt informāciju par sociālajiem uzņēmumiem un to piedāvājumiem?» respondentu (kuri veikuši pirkumu/-s no sociālajiem uzņēmumiem 2018. gadā) vērtējumu galvenie statistikas rādītāji

	Drukātā prese	E-pasts	Radio	Sociālie tīkli	Tiešā pasta sūtījums	Televīzija
Vidējais aritmētiskais	4,22	5,21	6,46	8,25	2,28	6,52
Moda	1	1	8	10	1	10
N	143	157	148	166	144	155
Standartnovirze	2,929	3,229	2,651	2,076	2,218	3,059
Mediāna	4	5	7	9	1	8
Aritmētiskā vidējā standartklūda	0,245	0,258	0,218	0,161	0,185	0,246
Variācijas apjoms	9	9	9	9	9	9

Avots: autoru veidota, balstoties uz 2019. gadā veiktā pētījuma rezultātiem, n = 329, vērtēšanas skala 1–10, kur 1 – nevēlētos saņemt, 10 – vēlētos saņemt.

Respondenti, kuri 2018. gadā sociālajos uzņēmumos iepirkās pat biežāk nekā reizi mēnesī, arī dod priekšroku informācijas saņemšanai sociālajos tīklos, kam seko televīzija un radio. Tomēr iepriekš minētā respondentu grupa augstu novērtē arī e-pasta komunikāciju, ko apliecina statistiski nozīmīga korelācijas sakarība. Tas visdrīzāk norāda uz e-pasta komunikācijas potenciālu pārdošanas rādītāju veicināšanā sociālajos uzņēmumos.

Attiecībā uz gandrīz visiem informācijas kanāliem (izņemot tiešā pasta sūtījumus), kuros respondenti vēlas saņemt informāciju par sociālajiem uzņēmumiem, starp vecuma grupām pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības vērtējumos. Statistiski nozīmīgas atšķirības ir vērojamas arī starp vīriešiem un sievietēm attiecībā uz sociālajiem tīkliem un radio. Savukārt atkarībā no respondentu dzīvesvietas vērtējumos statistiski nozīmīgas atšķirības nav novērojamas. Komunikācijai e-pastā priekšroku dod respondenti vecuma grupā 16–25 un 46–55, komunikācijai radio – respondenti vecuma grupā 16–25 un 26–35, savukārt, sociālajos tīklos – respondenti vecuma grupā 46–55 gadi, aiz kuras ierindojas respondenti vecuma grupā 36–45, 16–25 un 26–35 gadi. Tiešā pasta sūtījumi kā komunikācijas veids ir viszemāk novērtēts visās vecuma grupās, taču, pieaugot respondentu vecumam, vidēji pieaug arī vēlēšanās saņemt informāciju šādā veidā, un to apliecina arī pozitīva statistiski nozīmīga korelācijas sakarība. Televīzijai kā informācijas kanālam visvairāk priekšroku dod respondenti 46–55 un 26–35 gadu vecuma grupā. Drukātā prese respondentu vidū vidēji ieguvusi vērtējumu zem 5 un kopumā vispozitīvāk šo kanālu novērtē jaunākie respondenti vecumā 16–25 gadi, tad respondenti vecumā 46–55 gadi.

Gan sievietes, gan vīrieši lielāko priekšroku devuši informācijas saņemšanai sociālajos tīklos. Savukārt otrajā un trešajā vietā sievietēm ir radio un televīzija, bet vīriešiem – e-pasts un televīzija. Sociālie tīkli ar augstāko popularitāti abu dzimumu vidū tomēr saņem statistiski nozīmīgi augstāku pozitīvu vērtējumu no vīriešiem. Radio savukārt statistiski nozīmīgi augstāku pozitīvu vērtējumu sniedz sievietes. Vīrieši šim informācijas kanālam dod zemu vērtējumu (1–3). Sievietes kopumā norāda augstāku vērtējumu televīzijai kā informācijas kanālam, savukārt vīrieši dod lielāku priekšroku e-pasta komunikācijai.

Optimālāku rezultātu sasniegšanai sociālajiem uzņēmumiem un valsts/sabiedriskajām iestādēm ir nepieciešams īstenot integrētu pieeju mārketinga komunikācijām, kombinējot dažādus informācijas kanālus, lai akcentētu sabiedrībai un mērķauditorijām nododamo informāciju.

Kopumā jāsecina, ka sociālajiem uzņēmumiem ir potenciāls nodrošināt ievērojamu pieešanu Latvijas sabiedrības labklājībai. Sociālie uzņēmumi veicina sociālo iekļaušanu un samazina nabadzību sabiedrībā, tā kā liela to daļa nodarbina cilvēkus no t. s. riska grupām un sniedz šiem cilvēkiem iespēju justies noderīgiem. Latvijas sabiedrībā ir vērojams atbalsts sociālajiem uzņēmumiem, tomēr kopējais sociālās uzņēmējdarbības atpazīstamības līmenis ir nepietiekams, kas kavē sociālās ekonomikas attīstību un ilgtspēju. Sociālo uzņēmumu mārketinga komunikāciju saturam visvairāk pietrūkst uzskatāmība un regularitāte. Sociālajiem uzņēmumiem ir nepieciešams atbalsts darbinieku izglītošanai mārketinga, digitālo tehnoloģiju un sabiedrisko attiecību jomā. Sociālajiem uzņēmumiem un valsts/sabiedriskajām iestādēm sociālās ekonomikas veicināšanai un sociālās uzņēmējdarbības atpazīstamībai ir jāveido efektīvas, stratēģiski gudras integrētā mārketinga kampaņas atbilstoši nepieciešamajām mērķauditorijām.

Izmantotā literatūra un avoti

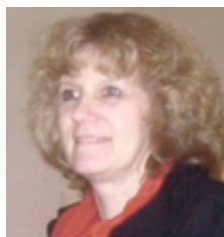
- Bandyopadhyay, C., Ray, S. (2018). Responsible Marketing: Can Social Enterprises Show the Way? *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 31(2), 164-183.
- Bandyopadhyay, C., Ray, S. (2019) -a. Marketing in Social Enterprises: The Role of Value Creation Through Relationship Marketing. In Chiweshe, N., Ellis, D. Strategic Marketing for Social Enterprises in Developing Nations, (pp. 32 – 52). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-7859-8>
- Bandyopadhyay, C., Ray, S. (2019) - b. Social enterprise marketing: review of literature and future research agenda. *Marketing Intelligence & Planning*, 38 (1), 121–135.
- Bartha, Z., Bereczk, A. (2019). Financial Viability of Social Enterprises. Conference Proceedings of 6th SWS International Scientific Conference on Social Sciences 6 (2), 757 – 763.
- Blagoycheva, H. (2019). Social enterprises' position in regional sustainable development. *Trakia Journal of Sciences*, 17(1), 488–495.
- Brdulak, J., Florczak, E., Gardzinski, T. (2019). The Socialization of Capitalism through Social Enterprises. *International Journal of Small and Medium Enterprises and Business Sustainability*, 4 (2), 66–87.
- Casno, K., Sloka, B. (2021) -a. Reducing social stratification via digital skills improvement: the case of social enterprises in Latvia. University of Zagreb, Faculty of Economics & Business International Conference «FEB Zagreb 12th International Odyssey Conference on Economics and Business» proceedings, 3 (1), 879–891.
- Casno, K., Sloka, B. (2021) -b. Social Enterprises – a smart but yet underestimated response to crises and emergency situations. Proceedings of the Latvian Academy of Sciences, 75 (3), 73 – 85.
- Casno, K., Sloka, B., Šķiltere, D. (2021). Valuable Insights into Consumer Values: The Case of Latvian Social Enterprises. Grima, S., Özen, E. and Boz, H. (Ed.) Contemporary Issues in Social Science (Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis, 106), Emerald Publishing Limited, Bingley, 341–354.
- Casno, K., Sloka, B. (2020). Competitiveness and public awareness: critical factors for further development of social entrepreneurship in Latvia. Daugavpils University Faculty of Social Sciences International Scientific Conference «Social Sciences for Regional Development – 2020» proceedings part III. Issues in Economics, 38–48.
- Casno, K., Šķiltere, D., Sloka, B. (2020) -a. Marketing Communications of Latvian Social Enterprises from a Consumer Perspective: Practical Suggestions for Improvement. *European Integration Studies*, 14, 226–237.
- Casno, K., Šķiltere, D., Sloka, B. (2020) -b. The Power of Information: A Key Component for the Successful Performance of Latvian Social Enterprises. University of Latvia Conference «New Challenges in Economic and Business Development – 2020: Economic Inequality and Well-Being» proceedings, 90–98.
- Casno, K., Šķiltere, D., Sloka, B. (2020) -c. Towards a Stronger Social Economy in Latvia: Practical Recommendations for Closing Informational Gaps and Driving Social Economy. *Social and Economic Review*, 2 (submitted for review).
- Casno, K., Šķiltere, D., Sloka, B. (2020) -d. Who are the drivers of socially responsible consumption in Latvia? The profile of regular consumers of Latvian social enterprise products and services. «XIV International Balkan and Near Eastern Social Sciences (IBANESS) Congress Series on Economics, Business and Management» proceedings, 323–331.
- Casno, K., Šķiltere, D., Sloka, B. (2019) -a. Factors that Motivate Latvian Consumers to Purchase Products and Services from Social Enterprises in Latvia: The Case of Socially Responsible Consumption. *European Integration Studies*, 13, 90–99.

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

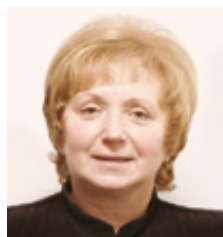
5.10. Sociālā uzņēmējdarbība: virzība uz mārketinga kompetenci un atpazīstamību sabiedrībā

- Casno, K., Šķiltere, D., Sloka, B. (2019).-b. The Information Channels that Matter: The Case of Social Enterprise Customers in Latvia. *Regional Formation and Development Studies*, 3 (29), 21–34.
- Dobele, L. (2013). Social entrepreneurship development possibilities in Latvia. Summary of the Doctoral Thesis for the scientific degree of Dr. oec. Jelgava, Latvia University of Agriculture. 113p.
- Dobele, L., Pietere, A. (2015). Competitiveness of social entrepreneurship in Latvia. *Regional Formation and Development Studies*, 17(3), 40–50.
- Lis, A., Wallberg, N., Nordström, T., Šuvajevs, A. & Ūlande M. (2017). Social enterprises and municipalities: cooperation, partnerships and synergies. Social Entrepreneurship Association of Latvia. Retrieved on 01.09.2021 from: <http://se-forum.se/wp-content/uploads/2018/03/SEandMunicipalities-EN.pdf>
- Līcīte L. (2018) -a. Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated Country Report: Latvia. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 119 p.
- Līcīte, L. (2018) -b. Theoretical Models of Social Enterprises in Latvia. *Research for Rural Development*, 2, 180–186.
- Mitra, P., Kickul, J., Gundry, L., Orr, J. (2019). The Rise of Hybrids: A Note for Social Entrepreneurship Educators. *International Review of Entrepreneurship*, 17(2), 107–126.
- Monroe-White, T., Zook, S. (2018). Social enterprise innovation: A quantitative analysis of global patterns. *Voluntas: International Journal of Voluntary & Nonprofit Organizations*, 29 (3), 496–510.
- Nicholls, A. (2006). Social Entrepreneurship: New Models of Sustainable Social Change. New York: Oxford University Press. 444 p.
- Prodanov, H. (2018). Social Entrepreneurship and Digital Technologies. *Economic Alternatives*, 1, 123–138.
- Saeima (Parliament of Republic of Latvia), 2017. Sociālā uzņēmuma likums (Social Enterprise Law), accepted 12.10.2017. Retrieved on 01.09.2021 from: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=294484>
- Satar, M. S., John, S., Siraj, S. (2016). Use of Marketing in Social Enterprises. *International Journal of Social Entrepreneurship and Innovation*, 4 (1), 16–24.
- Sociālo uzņēmumu reģistrs. Statistikas dati uz 30.09.2021. Ministry of Welfare of Republic of Latvia. Skatīts 24.10.2021.: <http://www.lm.gov.lv/es-finansejums/lm-istenotie-projekti/aktualie-projekti/esf-projekts-atbalsts-socialajai-uznemejdarbibai/socialo-uznemumu-registrs>
- Tkacz, M. (2016). New generation of social entrepreneurs: Exploratory research and cross case study analysis of new generation of social enterprises. *Ekonomia Społeczna*, 2, 20–37.
- Ūlande, M., Līcīte, L. (2018). Sociālā uzņēmējdarbība Latvijā: iss esošās situācijas pārskats. Ekosistēmas kartēšana (Social Entrepreneurship in Latvia: A Short overview of current situation. Ecosystem Mapping) Retrieved on 01.09.2021. from https://sua.lv/wp-content/uploads/2019/04/LSUA_report_2.pdf

5.11. Profesionālās izglītības ieguldījums nevienlīdzības mazināšanā, uzņēmējdarbības inovācijā un konkurētspējā

Ilze Brante,
Mg. paed.,
LU doktorante

Biruta Sloka,
Dr. oec.,
LU profesore,
vadošā
pētniece

zmaiņas sabiedrībā un ekonomikā globalizētajā pasaulē, strauja tehnoloģiju attīstība, pārēja uz zināšanu un digitālu sabiedrību, plaša informācijas apmaiņa, demogrāfiskie u. c. procesi piešķir arvien lielāku nozīmi profesionālajai izglītībai un profesionālajai kvalifikācijai. Augsti kvalificēti speciālisti ir priekšnosacījums valstu konkurētspējai. Tāpēc, sākot ar Kopenhāgenas procesu profesionālajā izglītībā un apmācībā no 2002. gada (Council of the European Union, 2002) un tam turpinoties tālākajos laika posmos – Māstrihtā 2004. gadā (Global Education Congress, 2002), Helsinkos 2006. gadā (CEDEFOP, 2006), Bordo 2008. gadā, Brigē 2010. gadā (Eiropas Komisija, 2010) un Rīgā 2015. gadā (CEDEFOP, 2015), Eiropas Savienības izglītības politikas veidotāji sanāksmēs vienojas par kopējām profesionālās izglītības prioritātēm Eiropā. Osnabrikas deklarācija 2021.–2025. gadam (IZM, 2020) nosaka, ka profesionālā izglītība ir inovāciju veicinātāja un zaļās, digitālās un ilgtspējīgās izaugsmes pamats ar četrām galvenajām prioritātēm.

1. **Noturība un izcilība** – nodrošinot kvalitāti, iekļautību un elastīgumu, kas ietver inovāciju politiku, pieredzes apmaiņu, izcilību profesionālajā izglītībā, t. sk. izcilības centru un to apvienību veidošanu Eiropas mērogā, prasmju ekosistēmas, darba vidē balstītas (DVB) mācības, tehnoloģiju attīstību, sociālo iekļautību.

2. **Mūžizglītības kultūras izveide** – tālākizglītības un digitalizācijas nozīme. Digitālajā laikmetā un zaļās politikas ietekmē mainās darba un kvalifikāciju raksturs, rodas jaunas profesijas, un tam ir saistība arī ar nacionālajām kvalifikāciju un nozaru ietvarstruktūrām. Mūžizglītības kontekstā veidojama ciešāka saikne starp sākotnējo profesionālo izglītību un tālākizglītību, liela nozīme pedagogiem un digitālo mācību platformu attīstīšanai.

3. **Ilgspējība** – zaļā saite profesionālajā izglītībā, kas virza uz digitālās pārveides un zaļo pieeju sasaisti, sadarbību un pieredzes apmaiņu; izglītības un darba vides sasaiste ilgtspējas mērķu sasniegšanai. Darba tirgum aktuālās prasmes zaļās pārejas kontekstā un pedagogu un mentoru loma šajos procesos.

4. **Eiropas izglītības telpa un profesionālās izglītības starptautiskā dimensija** – kvalifikāciju caurskatāmība un salīdzināmība, kopīgas programmas un kvalifikācijas, programmas Erasmus+ un CV vienotā standarta Europass sniegtās iespējas, darba tirgus pieprasījuma un

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.11. Profesionālās izglītības ieguldījums nevienlīdzības mazināšanā, uzņēmējdarbības inovācijā un konkurētspēja

pieāvājuma salāgošana, Eiropas profesionālās izglītības konkurētspējas veicināšana, sadarbība ar valstīm ārpus Eiropas Savienības.

Profesionālā izglītība ikvienam profesionālās izglītības procesos iesaistītajam: audzēknim, uzņēmējam un profesionālās izglītības iestādei sniedz tādus nozīmīgus ieguvumus kā sadarbība, konkurētspēja, karjeras izaugsme, atpazīstamība, publicitāte un prestižs.

Avots: autoru kontrukcija.

5.27. att. Profesionālās izglītības ieguvumi.

5.11.1. Profesionālās izglītības kompetences centri

Profesionālās izglītības uzdevums ir sagatavot darba tirgum kvalificētus, konkurētspējīgus un uz pastāvīgu profesionālo pilnveidi vērstus nozares speciālistus. Lai pilnveidotu profesionālās izglītības kvalitāti un nodrošinātu profesionālās izglītības atbilstību darba tirgus prasībām, tiek meklēti arvien jauni risinājumi un pilnveidotas prasības profesionālās izglītības kvalitātei. Pēdējos gadu desmitos visās ES dalībvalstīs, tajā skaitā Latvijā, ir pievērsta īpaša uzmanība profesionālajai izglītībai, jo te ir lielas iespējas sagatavot konkurētspējīgu un kvalitatīvu darbaspēku.

Kopš 2011. gada profesionālās izglītības iestādes, kuras pilda Ministru kabineta noteikumos noteiktās funkcijas un atbilst noteiktiem kvalitātes kritērijiem, var iegūt profesionālās izglītības kompetences centra statusu (Ministru kabinets, 2013). Profesionālās izglītības iestādei atbilstība profesionālās izglītības kompetences centra statusam ir jāapliecina katru gadu no jauna, atskaitoties par profesionālās izglītības kompetences centram noteikto funkciju izpildi.

Profesionālās izglītības kompetences centrs ir profesionālās izglītības iestāde, kura īsteno profesionālās izglītības programmas, un vienlaikus veic reģionālā vai nozares metodiskā centra, pedagogu tālākizglītības centra un ārpus formālās izglītības sistēmas apgūtās profesionālās kompetences novērtēšanas – eksaminācijas centra funkcijas. Latvijā Izglītības un zinātnes ministrijas padotībā darbojas (NIID, 2021) 18 profesionālās izglītības kompetences centri.

5.19. tabula. IZM padotībā esošie profesionālās izglītības kompetences centri

Nr.p.k.	Profesionālās izglītības kompetences centra nosaukums
1.	Daugavpils Būvniecības tehnikums
2.	Daugavpils tehnikums
3.	Jelgavas tehnikums
4.	Kandavas Lauksaimniecības tehnikums
5.	Kuldīgas Tehnoloģiju un tūrisma tehnikums
6.	Ogres tehnikums
7.	Profesionālās izglītības kompetences centrs «Liepājas Valsts tehnikums»
8.	Profesionālās izglītības kompetences centrs «Rīgas Valsts tehnikums»
9.	Profesionālās izglītības kompetences centrs «Rīgas Tehniskā koledža»
10.	Rēzeknes tehnikums
11.	Rīgas Mākslas un mediju tehnikums
12.	Rīgas Stila un modes tehnikums
13.	Saldus tehnikums
14.	Smiltenes tehnikums
15.	Valmieras tehnikums
16.	Vidzemes Tehnoloģiju un dizaina tehnikums
17.	Ventspils tehnikums
18.	VSIA «Rīgas Tūrisma un radošās industrijas tehnikums»

Avots: NIID, 2021.

Atbilstību profesionālās izglītības kompetences centra statusam un izvirzītiem kvalitātes kritērijiem veido: izpildītas prasības izglītojamo skaitam, izglītojamo kontingenta saglabāšanai, izglītojamo izglītības kvalitātei, sadarbība ar darba devēju organizācijām, jāīsteno citu profesionālās izglītības iestāžu izglītojamo sagatavošana darbam ar jaunākajām tehnoloģijām, kā arī ikvienam profesionālās izglītības kompetences centram ir sevi jāpierāda kā profesionālās izglītības metodiskajam centram, pieaugušo tālākizglītības centram, karjeras izglītības centram, un jāveic ārpus formālās izglītības sistēmas apgūtās profesionālās kompetences novērtēšanas funkcijas, jāīsteno sadarbība ar nozares organizācijām un komersantiem, jānodrošina izglītojamo dalība nacionāla un starptautiska mēroga konkursos un jāpiedalās ES struktūrfondu vai citos ārvalstu finanšu instrumentu finansētajos projektos.

Pieņemot Eiropas Savienības politikas profesionālajā izglītībā izaicinājumus, ievērojot Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2021.–2027. gadam (NAP, 2020) un Izglītības attīstības pamatnostādņēs 2021.–2027. gadam (IZM, 2020) izvirzītos uzdevumus, vairākas profesionālās izglītības iestādes apņēmušās iekļauties vienotā Eiropas izglītības telpā un kā stratēģisko mērķi 2021.–2027. gadam izvirza – kļūt par nozaru izcilības un inovāciju centru. Profesionālās izglītības iestādes kā nozaru izcilības un inovāciju centra uzdevums – apkopot valsts un reģionālās ekonomiskās prioritātes, radot nepieciešamos apstākļus turpmākai attīstībai, investīciju piesaistei, audzēkņu motivēšanai izvēlēties strauji mainīgajā darba tirgū pieprasītas profesijas, Eiropas un pasaules izglītības kvalitātes līmeņa sasniegšanai.

Viena no Eiropas institūcijām, kas ievieš Eiropas politiku profesionālajā izglītībā, ir Eiropas Izglītības fonds (*European Training Foundation – ETF*), kurš ir izveidojis Eiropas izglītības fonda (*ETF*) izcilības tīklojumu *Network for Excellence (ENE)*. Tas ir profesionālās izglītības iestāžu, kuras vēlas vidējā termiņā iegūt izcilības centra statusu, tīklojums. Tās ir dažādu pasaules valstu profesionālās izglītības iestādes, kuras vēlas mācīties cita no citas, atbalstīt cita citu, ieviešot inovācijas, sadarbojoties, daloties ar labo praksi un pārņēmot citu valstu profesionālās izglītības iestāžu labo praksi.

ENE tīklojumā ietvertās profesionālās izglītības iestādes (PII) apņēmušās īstenot vairākas iniciatīvas.

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.11. Profesionālās izglītības ieguldījums nevienlīdzības mazināšanā, uzņēmējdarbības inovācijā un konkurētspējā

1. PII sadarbība ar nozares darba devējiem.
2. PII pedagoģiskā personāla pedagoģiskā un profesionālā kompetence un sistemātiska profesionalitātes pilnveide.
3. PII institucionālā un resursu attīstība, sadarbībā ar darba devējiem izstrādāta profesionālās izglītības iestādes attīstības stratēģija, vīzija un misija.
4. PII ir iesaistītas mūžizglītībā un īsteno pieaugušo izglītības programmas.
5. PII analizē darba tirgus prasības, ātri reaģē uz darba tirgus pieprasījumu, piedāvājot atbilstošas profesionālās izglītības programmas.
6. PII izglītojamiem un darbiniekiem tiek nodrošināta pastāvīga digitālo prasmju pilnveide.
7. PII īsteno zaļās izglītības kursu.

Latvijas PII iesaistās Eiropas profesionālās izglītības politikas īstenošanā un ENE tīklojumā, sniedz savu pienesumu ENE sadarbības valstu profesionālās izglītības iestādēm.

Īpaši jāizceļ Latvijas profesionālās izglītības labās prakses attīstības veidi un virzieni:

1. izglītības iestāžu iesaiste audzēkņu DVB mācībās;
2. mūžizglītības nodrošināšana;
3. virzība uz zaļās izglītības politiku;
4. profesionālās izglītības audzēkņu iesaiste uzņēmējdarbības aktivitātēs;
5. profesionālās izglītības iestādes kā uzņēmēja darbība.

5.11.2. Audzēkņu darba vidē balstītās mācības

Audzēkņu DVB mācības ir nosacījums, lai profesionālās izglītības iestādēs sagatavotie speciālisti atbilstu darba devēju prasībām. DVB ir progress profesionālās izglītības attīstībā. Audzēknis DVB mācību procesā iziet visus ražošanas posmus un pilnībā pārzina ražošanu. Pēc profesionālās izglītības iestādes absolvēšanas iespējams sekmīgi uzsākt darba gaitas, veidot savu uzņēmējdarbību, kā arī turpināt izglītību augstākā izglītības pakāpē.

Izšķirošais nosacījums, lai sekmīgi nodrošinātu DVB, ir uzņēmums – uzņēmējam jāpiekrīt iesaistīties DVB mācību procesā. Tāpēc profesionālās izglītības iestādes, īstenojot DVB izglītību, mācību procesu pielāgo uzņēmumu vajadzībām, sabalansē teorijas un praktisko mācību laiku.

Īstenojot DVB:

- nostiprinās sadarbība starp profesionālās izglītības iestādi un uzņēmumu;
- ir stingrāka izglītības kvalitātes kontrole;
- profesionālā izglītība atbilst darba devēju prasībām;
- darba devēji kļūst līdzatbildīgi par mācību procesa īstenošanu;
- palielinās profesionālās izglītības prestižs.

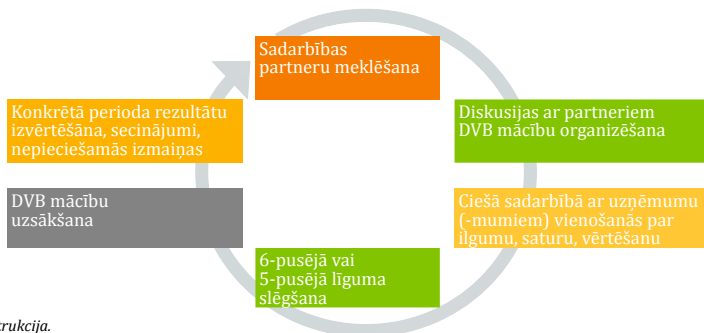
Profesionālās izglītības iestādēs tiek veidotas uzņēmumu datu bāzes. Uzņēmumu datu bāze tiek atjaunota katru gadu. Rezultātā profesionālās izglītības iestādēm ir izveidojušies stabili sadarbības partneri. Lieliska sadarbība ar uzņēmumiem nodrošina absolventu nodarbinātību pēc PII absolvēšanas.

Lai paplašinātu uzņēmumu skaitu, ka iesaistās audzēkņu DVB mācību īstenošanā, kā arī radītu interesi profesionālās izglītības iestādēm iesaistīties audzēkņu DVB mācību īstenošanā, ir jāveic plaša informatīvā kampaņa:

- informējot uzņēmējus valsts un starptautiska mēroga konferencēs un semināros, nozaru asociāciju sanāksmēs un daloties pieredzē par sasniegto, īstenojot audzēkņu DVB mācības;
- informējot pašvaldību pārstāvjus;
- iesaistot uzņēmējus profesionālās izglītības programmu izstrādē, PII organizētajos

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

pasākumos: karjeras dienās, absolventu dienās, uzņēmēju dienās, atvērto durvju dienās, nozares tālākizglītības semināros sadarbībā ar nozares asociācijām un uzņēmumiem, izglītojamo izlaidumos, konventa un padomes sēdēs.

Avots: autoru konstrukcija.

5.28. att. Darba vidē balstīto mācību ieviešanas process.

5.11.3. Pieaugušo izglītība, zaļā izglītība un PII kā uzņēmējs

Pieaugušo profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības jomā profesionālās izglītības iestāžu mērķis ir palielināt katra indivīda personīgo zināšanu nozīmīgumu, modernizējot izglītības vidi, paredzot attīstības perspektīvu, lai indivīda iegūtā izglītība visos izglītības veidos un pakāpēs nodrošinātu kompetences, kas ļautu strādāt profesionāli un attīstīties radoši, lai konkurētu mūsdienu mainīgajā pasaulē un sagatavotos dažādiem riskiem.

Pieaugušo neformālajā izglītībā PII mērķis ir uzlabot profesionālās izglītības kvalifikāciju pieejamību ikvienam iedzīvotājam, nodrošinot elastīgāku sistēmu, jo īpaši, piedāvājot efektīvus un integrētus karjeras atbalsta pakalpojumus un atzīstot neformālo un ikdienas mācīšanos.

Profesionālās izglītības iestādes veido struktūras pieaugušo izglītības nodrošināšanai. Piemēram, pieaugušo izglītības nodrošināšanai Ogres tehnikumā (OT) 2017. gadā tika izveidota struktūrvienība – Pieaugušo izglītības centrs. Tā mērķis ir līdzdarboties pieaugušo izglītības sistēmas attīstīšanā valstī un nodrošināt kvalitatīvu pieaugušo izglītības piedāvājumu un pieejamību iedzīvotājiem. OT pieaugušo izglītības attīstības vīzija ir kļūt par starptautiskas nozīmes profesionālās izglītības centru, ilgtspējīgai indivīdu, uzņēmumu un sabiedrības attīstībai.

Ogres tehnikuma Pieaugušo izglītības centra (OVT, 2021) uzdevumi:

- izstrādāt un pilnveidot profesionālās tālākizglītības, profesionālās pilnveides un neformālās izglītības programmas, kursu un semināru programmas;
- īstenot ārpus formālās izglītības sistēmas apgūtās profesionālās kompetences novērtēšanu;
- veidot sadarbību ar novadu pašvaldībām, Nodarbinātības valsts aģentūru, darba devējiem un citām iestādēm un organizācijām, informācijas un pieredzes apmaiņai kopīgu projektu īstenošanā;
- nodrošināt informāciju plašsaziņas līdzekļos par pieaugušo izglītības aktualitātēm un iespējām Ogres tehnikumā.

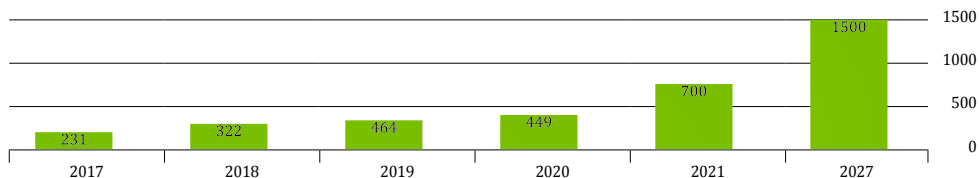
5. Sabiedrības novocošana un noslāņošanās

5.11. Profesionālās izglītības ieguldījums nevienlīdzības mazināšanā, uzņēmējdarbības inovācijā un konkurētspējā

Ogres tehnikuma Pieaugušo izglītības centrs organizē dažādas aktivitātes, lai nodrošinātu pieaugušo izglītību un veicinātu iedzīvotāju iekļaušanos darba tirgū un tādējādi mazinātu materiālo nenodrošinātību, t. sk.:

- īsteno Eiropas Sociālā fonda finansētu projektu 7.2.1. «Sākotnējās profesionālās izglītības programmu īstenošana Jauniešu garantijas ietvaros», dodot iespēju jauniešiem ar iegūtu vidējo izglītību iegūt profesionālo kvalifikāciju;
- piedalās Nodarbinātības valsts aģentūras pasākumos un īsteno bezdarbnieku pārkvalifikāciju un darba meklētāju kvalifikācijas paaugstināšanu;
- īsteno Eiropas Sociālā fonda finansētu projektu 8.4.1. «Pilnveidot nodarbināto personu profesionālo kompetenci», dodot iespēju nodarbinātām personām paaugstināt savu esošo kompetenci vai iegūt jaunu profesionālo kvalifikāciju. Tiek piedāvātas gan esošās, gan izstrādātas jaunas profesionālās tālākizglītības, profesionālās pilnveides un neformālās izglītības programmas;
- organizē ārpus formālās izglītības sistēmas apgūtās profesionālās kompetences novērtēšanu;
- pamatojoties uz uzņēmēju pasūtījumu un sadarbībā ar uzņēmējiem, īsteno nozarē strādājošajiem kvalifikācijas paaugstināšanas izglītības programmas, piemēram, sadarbībā ar AS «Latvijas valsts meži» profesionālās pilnveides programmas «Meža atjaunošana, kopšana un atjaunoto meža platību aizsardzība» un neformālās izglītības programmu «Mašīnizētā mežizstrāde», projekta „Nodarbināto apmācības mašīnbūves un metālapstādes nozarē» neformālās izglītības programmu „Elektroiekārtu un vadības sistēmu diagnostika un remonts»;
- piedāvā maksas izglītības programmas;
- organizē tālākizglītības seminārus sadarbībā ar uzņēmējiem un nozaru asociācijām audzēkņiem, pedagogiem, nozarēs strādājošajiem darbiniekiem.

Ogres tehnikuma Pieaugušo izglītības centra stratēģiskais mērķis ir sasniegt tikpat lielu pieaugušo dalībnieku skaitu, kāds tas ir audzēkņiem četrgadīgajās programmās.

Avots: autoru konstrukcija, pamatojoties uz OVT datiem.

5.29. att. Pieaugušo izglītības dalībnieku skaita dinamika Ogres tehnikumā 2017.–2021. gadā un mērķis 2027. gadam.

Pamatojoties uz pieaugušo izglītības programmu klausītāju vērtējumu analīzi, ir secināms, ka pieaugušo izglītības klienti ir cilvēki, kuri:

- 1) paši savās interesēs vēlas pilnveidot jau esošās zināšanas, prasmes un profesionālās kompetences;
- 2) vēlas no jauna apgūt zināšanas, prasmes un profesionālās kompetences savās interesēs, savas dzīves un vides pilnveidei;
- 3) vēlas apgūt jaunas zināšanas, prasmes un iegūt profesionālo kvalifikāciju, lai uzsāktu savu uzņēmējdarbību;

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

4) vēlas mainīt savu nodarbošanos, apgūt jaunas zināšanas, prasmes un iegūt profesionālo kvalifikāciju, lai uzsāktu darbu pilnīgi citā virzienā;

5) vēlas apgūt jaunas zināšanas, prasmes un iegūt profesionālo kvalifikāciju, lai saņemtu Eiropas Savienības fondu finanšu līdzekļu atbalstu savas uzņēmējdarbības nodrošināšanai;

6) lai saglabātu savu darbavietu, pamatojoties uz nozares darba devēju pieprasījumu, ir spiesti reizi trijos/piecos gados pilnveidot savas profesionālās zināšanas un prasmes jaunākajās tehnoloģijās;

7) apsaimniekojot privātīpašumu, vēlas pilnveidot savas profesionālās zināšanas un prasmes par jaunākajām tehnoloģijām.

Šī motivācija ir vissvarīgākā, lai veicinātu darbaspēka konkurētspēju un tā materiālās nodrošinātības līmeņa paaugstināšanu.

Pieaugušo izglītības programmu apzināšana un izstrāde ir sadarbības rezultāts, kurā ir iesaistīti sadarbības partneri.

1. Nozares ministrijas un ministriju padotībā (IZM, 2021) esošas iestādes:

1.1. Izglītības un zinātnes ministrija un ministrijas padotības iestādes Valsts izglītības satura centrs (pieaugušo izglītības programmas satura saskaņošana), Valsts izglītības kvalitātes dienests (pieaugušo izglītības programmas licencēšana un akreditēšana), Valsts izglītības attīstības aģentūra (pieaugušo izglītības programmas finansēšana, izmantojot ESF finansiālu atbalstu);

1.2. Labklājības ministrija un ministrijas padotības iestāde Nodarbinātības valsts aģentūra (atbildīga par bezdarbnieku pārkvalifikāciju un darba meklētāju kvalifikācijas paaugstināšanu);

1.3. Ekonomikas ministrija (atbildīga par prognozēm darbaspēka pieprasījumā un piedāvājumā);

1.4. Kultūras ministrija un ministrijas padotības iestāde Latvijas Nacionālais kultūras centrs (atbildīgs par pieaugušo izglītības saturu).

2. Pašvaldības un to teritorijā esošās uzņēmēju biedrības (apzina pašvaldības teritorijā esošos ražojošos uzņēmumus un izstrādā pieaugušo izglītības pieprasījumu).

3. Lieli nozares uzņēmumi, kas darbojas visas valsts teritorijā, izstrādā pieprasījumu nozarē strādājošo zināšanu, prasmju un kompetences pilnveidei atbilstoši tehnoloģiju attīstībai, piemēram, AS «Latvijas valsts meži».

4. Profesionālās izglītības iestādes konventā pārstāvēto asociāciju pārstāvji, kuri saskaņo nozares uzņēmumos nepieciešamās pieaugušo tālākizglītības programmas, kuras piedāvā īstenot PII.

5. Profesionālās izglītības iestādes, kuras piedāvā tautsaimniecības attīstībai nepieciešamās pieaugušo izglītības programmas.

Ogres tehnikuma Pieaugušo izglītības centram ir daudz nākotnes izaicinājumu. Latvijas ekonomikai ir jāatgūstas no Covid-19 krīzes. Nepietiekams darbaspēka piedāvājums ar profesionālo izglītību sagaidāms gandrīz visās izglītības tematiskajās grupās. Būtiskākais iztrūkums sagaidāms inženierzinātņu, ražošanas un būvniecības tematiskajās grupās – galvenokārt tādās jomās kā mašīnzinības, mehānika un metālapstrāde, pārtikas un tekstiliju ražošanas tehnoloģijas un izstrādājumu izgatavošana, kā arī kokapstrādes tehnoloģijas un izstrādājumu izgatavošana. OT Pieaugušo izglītības centrs spēj nodrošināt pieaugušo personu izglītošanu un pārkvalifikāciju dažādām nozarēm, līdz ar to paredzams klientu pieaugums visās izglītības programmās. Ogres tehnikumam ir laba mācību materiāli tehniskā bāze, atbilstošas kvalifikācijas pedagogi.

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.11. Profesionālās izglītības ieguldījums nevienlīdzības mazināšanā, uzņēmējdarbības inovācijā un konkurētspējā

Svarīgs faktors ir arī cilvēku motivācija. Cilvēku motivēšana uz tālākizglītību, sevis pilnveidošanu un labvēlīgu apstākļu radīšana attīstībai virza valsts ilgtspējīgu pastāvēšanu un izaugsmi. OT plāno izvērst digitālā marketinga pasākumus, lai veicinātu mūžizglītības kultūru sabiedrībā.

Ogres tehnikuma Pieaugušo izglītības centrs nākotnē vēlas attīstīties un kļūt par starptautiskas nozīmes izglītības centru, piemēram īstenojot meža mašīnu operatoru, arboristu/kokkopju apmācību, motorzāģa vadītāja apmācību. Plānots nākotnē izvērst starptautisko sadarbību, piesaistot ārvalstu mācībspēkus pieaugušo izglītības programmu īstenošanā.

Zaļā izglītība ir viens no pamatrisinājumiem tādām globāla mēroga vides problēmām kā klimata pārmaiņas, dabas resursu patēriņš, mežu izciršana, bioloģiskās daudzveidības sārskāšana un vides piesārņojums. Saprotot, ka ir svarīgi mācīt zinošus, pastāvīgus, kritiski domājošus līderus, OT mērķis ir vides jautājumus pastiprināti iekļaut audzēkņu apmācībā un darbinieku kvalifikācijā, radot iespēju izpētīt un uzlabot izglītības iestādes zaļo apkārtni, veidot zaļo domāšanu un to integrējošas mācību programmas, modernizēt vidi, kurā audzēkņiem ir iespēja mācīties pieņemt ilgtspējīgus lēmumus, izvirzīt mērķus, iemācīties izveidot komandu un strādāt tajā. OT mērķi palīdzēs sasniegt starptautiskās Ekoskolas vēstnieka statusa iegūšanu.

Profesionālās izglītības iestāde kā uzņēmējs. IZM padotībā esošo profesionālās izglītības iestāžu darbību finansē valsts budžets. PII īsteno ES Reģionālās attīstības fonda, Eiropas Sociālā fonda un mūžizglītības programmu finansētus projektus. PII mācību procesā īsteno dažādus maksas pakalpojumus, tādā veidā gūst ieņēmumus un palielina iestādes gada budžetu. Tas nozīmē, ka profesionālās izglītības iestāde strādā kā uzņēmējs. Piemēram, OT pamatdarbība ir profesionālās izglītības programmu nodrošināšana, bet vienlaikus tas ir arī uzņēmējs, kurš nepārtraukti meklē radošus, inovatīvus risinājumus pašu ieņēmumu palielināšanai.

Izglītība 	Pieaugušo izglītība Maksas kursi Starptautiskais bakalaurāts Karjeras izglītībā
Pakalpojumi 	Konferenču un semināru apkalpošana Pasākumu organizēšana
Ražošana 	Mežā iegūtās produkcijas realizācija Konditorejā un kafejnīcā saražotās produkcijas realizācija Mācību dravā iegūtā medus realizācija

Avots: autoru konstrukcija.

5.30. att. Ogres tehnikuma pašu ieņēmumu iegūšanas veidi.

Jāsecina, ka profesionālā izglītība kļūš arvien nozīmīgāka kvalificētu darbinieku sagatavošanai un viņu profesioālai kompetencei darba tirgū, tādējādi nodrošinot sev un savai ģimenei labklājību. PII, it īpaši profesionālās izglītības kompetences centri, darbojas kā bieži izmantota profesionālās pilnveides un mūžizglītības bāze, profesionālo izglītību cilvēki pilnveido atbilstoši jaunākām atziņām un tehnoloģiskiem risinājumiem.

Izmantotā literatūra un avoti

- Brante, I., Sloka, B. (2021). The Contribution of Professional Education to Entrepreneurship Innovation and Competitiveness. *Regional Formation and Development Studies*, 2(34), 18-25.
- Brante, I., Sloka, B. (2021). Work-based Learning – Challenge for Competitive Vocational Education Experience of Latvia *Journal of Service, Innovation and Sustainable Development*, 2(1), 62-71.
- Brante, I., Sloka, B. (2021). Role of Employers in Work-Based Learning Realization, Proceedings of XV. International Balkan and Near Eastern Congresses Series on Economics, Business and Management-Plovdiv/Bulgaria, May 29-30, 2021, http://www.ibaness.org/conferences/plovdiv_2021/ibaness_plovdiv_proceedings_draft_5.pdf
- CEDEFOP (2006). The Helsinki Communiqué on Enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training, Communiqué of the European Ministers of Vocational Education and Training, the European Social partners and the European Commission, convened in Helsinki on 5 December 2006 to review the priorities and strategies of the Copenhagen Process, 05.12.2006, available https://www.cedefop.europa.eu/files/helsinki_en.pdf
- CEDEFOP (2015). European ministers endorse Riga conclusions on VET, 22.06.2015, available also: <https://www.cedefop.europa.eu/lv/news/european-ministers-endorse-riga-conclusions-vet>
- CFLA (2016). Eiropas Sociālā fonda finansēts darbības programmas «Izaugsme un nodarbinātība» 8.5.1. specifiskā atbalsta mērķa «Palielināt kvalificētu profesionālās izglītības iestāžu audzēkņu skaitu pēc to dalības darba vidē balstītās mācībās vai mācību praksē uzņēmumā», informācija par projektu 31.08.2021.
- Council of the European Union (2002). Copenhagen Declaration on enhanced European cooperation in vocational education and training,
- Eiropas Komisija (2010), Eiropa 2020. Stratēģija gudrai, ilgpējīgai un integrējošai izaugsmei.
- Fiesser, L. (2005). Miniphänomena. 52 spannende Experimente für den Schulflur und das Klassenzimmer. – Hamburg, 252 s.
- Figel, J. (2008). Konferenz «Duale Berufsbildung als Schlüssel zu einem wettbewerbsfähigen Europa» – Berlin, 29.Januar, 2008.
- Global Education Congress (2002). Maastricht Global Education Declaration – «European Strategy Framework, for Improving and Increasing Global Education in Europe to the Year 2015», Global Education Congress 15-17.11.2002, pieejams arī <https://rm.coe.int/168070e540>
- IZM (2021). What laws and regulations regulate the recognition of professional teaching qualifications obtained abroad and the provision of temporary services in the teaching profession? <https://www.izm.gov.lv/en/media/3784/download>
- IZM (2020). Osnabrikas deklarācija un tās ietekme uz profesionālās izglītības attīstību Latvijā, pieejams <https://lddk.lv/wp-content/uploads/2020/12/Osnabrikas-deklaracija-un-tas-ietekme-uz-PI-attistibu-Latvija.pdf>
- Minstru kabinets (2013). Ministru kabineta noteikumi Nr.144 «Profesionālās izglītības kompetences centra statusa piešķiršanas un anulēšanas kārtība», pieņemti 19.03.2013.
- Ministru kabinets (2021). Par izglītības attīstības pamatnostādņem 2021. – 2027.gadam.
- Ministru kabineta rīkojums Nr. 436, 22.06.2021.
- NIID (2021). profesionālās izglītības kompetences centri, pieejams arī <https://www.niid.lv/pikc>
- Pārresoru koordinācijas centrs PKC (2020). Latvijas nacionālais attīstības plāns 2021. – 2027.gadam.

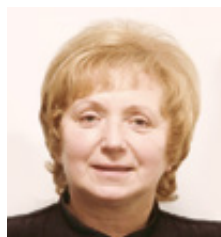
5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

5.12. Neizmantotā iespēja – jūras produktu izaugsmes potenciāls un ar to saistītā nodarbinātība Baltijas jūras reģionā

5.12. Neizmantotā iespēja – jūras produktu izaugsmes potenciāls un ar to saistītā nodarbinātība Baltijas jūras reģionā

Zaiga Ozoliņa,
Mg. sc. admin.,
LU zinātniskā
asistente

Biruta Sloka,
Dr. oec.,
LU profesore,
vadošā
pētniece

Ir aktualizējusies akvakultūras attīstība. Jūras produkti ietver ne tikai zivis, bet arī tādus produktus kā aļģes un gliemenes, ir bagāti ar organismam nepieciešamiem uztura elementiem, satur olbaltumvielas. Pēdējos 10 gados jūras produktu izmantošanas un attīstības iespējas tiek arvien plašāk pētītas, jo zivju resursi ir limitēti, bet citi jūras produkti ir mazāk pazīstami un to potenciāls nav pietiekami apzināts. Ir pieaudzis tirgus pieprasījumu pēc jūras produktiem (FAO, 2019-b; World Bank, 2013; Ozolina 2017). Vienlaikus tas dod iespējas uzņēmējdarbības attīstībai un nodarbinātībai teritorijās pie Baltijas jūras.

Lai veicinātu jūras produktu attīstību un sasniegtu vides un ekonomiskos mērķus, no tirgus viedokļa var analizēt jūras produktu attīstību ietekmējošos faktoros, proti, piedāvājumu un pieprasījumu. Literatūrā galvenā uzmanība pievērsta tam, kā tālāk attīstīt jūras resursus, lai ietekmētu patērētāju pirktspēju attiecībā uz jūras produktiem (Magnier, Mugge, Schoormans, 2019; Eisenhardt, 1989; Albertos, et al., 2019; Arvanitoyannis, Kassaveti, 2008; Ozolina, Sloka, 2020; Ozolina, Sloka, 2019a; Ozolina, Sloka, 2019b; Ozolina, Sloka, 2018). Pētījumi šajā jomā turpinās, un tie sniedz ierosmi daudziem pasaules reģioniem uzņēmējdarbības attīstībai un pārtikas nodrošināšanai. Zvejniecība ir svarīga nodarbošanās piekrastē dzīvojošiem iedzīvotājiem. «Zvejniecība ir ūdens organismu notveršana jūrā, piekrastē un iekšzemē» (FAO, 2019-a).

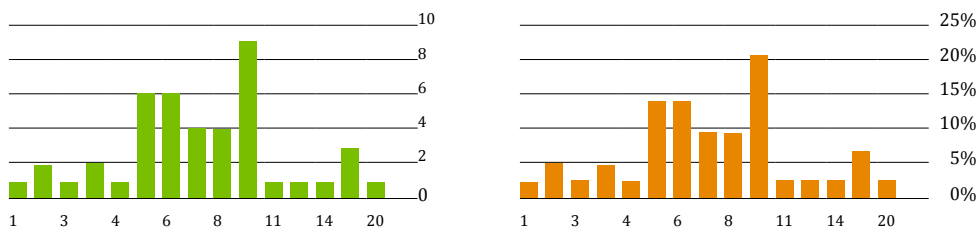
Jūras problēmu zinātniska aktualizēšana ir palielinājusi uzņēmumu interesi (Qi, Zhao, Zhang, 2020), bet ir mazāk pētījumu par atbalstu uzņēmumiem, kas piegādā resursus jūras produktu ražošanai. Šajā kontekstā publiskais sektors var mudināt uzņēmumus ražot ar jūru saistītus produktus, piemērojot atbilstošu politiku, taču izaicinājums ir šīs jomas attīstība, ko varētu panākt ar efektīviem valsts pasākumiem (Morrissey, O'Donoghue, Hynes, 2011; Morrissey, O'Donoghue, 2012; Potts, 2010).

Daudzas valstis pievērš lielu uzmanību zinātniskiem pētījumiem jūras produktu pārstrādē, tostarp tādu produktu tirdzniecībai, jo jūras produkti kļūst arvien populārāki daudzās valstīs, un tiek veikta īpaša zinātniska analīze par to, kā jūras produkti ietekmē iekšzemes kopproduktu. Tāda analīze ir veikta arī Persijas līča sadarbības padomē GCC (ALshubiri, 2018). Tiek apspriesti akadēmisko pētījumu rezultāti par jūras produktu izmantošanu dzīvnieku

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

barībai priekšrocībām (Nørgaard, et al., 2015). Zilo mīdiju audzēšana tiek uzskatīta arī par ūdens caurspīdīguma un ūdens kvalitātes uzlabošanas faktoru (Schröder, et al., 2014) dažādos pasaules reģionos (Schröder, et al., 2014), īpašu uzmanību pievēršot gliemeņu audzēšanas specifikai un gliemeņu produktu mārketingam. Tiek pamatoti jautāts: mīdiju audzēšana ir liela vai maza nozare, tas nodarbina pētnieku prātus (Gonzalez-Poblete, et al., 2018).

Lai vērtētu jūras produktu plašas izmantošanas iespējas, tiek veikta starptautisku Baltijas jūras reģiona ekspertu aptauja. Eksperti sniedz viedokli, ietverot arī jautājumus par produkcijas cenu un attīstības aspektiem. Tā kā jūras produktu iespējamo attīstību ietekmē dažādi faktori, tiek vērtēts, vai pastāv korelācija starp cenas noteikšanu un aspektiem, kas skar jūras produktu attīstību. Pieaicinātie eksperti ir no Vācijas, Dānijas, Zviedrijas, Latvijas, Igaunijas, Somijas, pārstāv valsts un pašvaldību iestādes, uzņēmējus un pētniekus. Aptauja ļauj analizēt vērtējumus arī pēc ekspertu dzimuma, vecuma, pārstāvētās jomas, izglītības līmeņa, valsts u. c. Vērtējot atbildes, cik eksperti būtu gatavi maksāt par 1 kilogramu svaigām gliemenēm veikalā vai citā tirdzniecības vietā, jāsecina, ka visvairāk ekspertu būtu gatavi maksāt 10 EUR/kg par svaigām gliemenēm, kas veido 20,9 % ekspertu atbilžu.

Avots: autores veidots, pamatojoties uz ekspertu aptauja 2018. gadā un saņemot 43 ekspertu atbildes.

5.31. att. Ekspertu vērtējumi iespējamai cenai par svaigām gliemenēm veikalā vai citā tirdzniecības vietā, EUR/kg pēc skaita un īpatsvarā (procentuāli).

Eksperti ir aicināti atbildēt uz jautājumu, cik lielā mērā jūras produktu pārstrādes attīstību Baltijas jūras reģionā ietekmē tādi faktori kā:

- likumdošanas izmaiņas jūras akvakultūras jomā;
- terminoloģijas izmaiņas;
- attieksme, lietojot pārtikā olbaltumvielas, kur viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri;
- attieksme, barojot mājdzīvniekus ar produkciju, kur viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri.

Ekspertu atbildēs tiek vērtēts, vai pastāv korelācija starp dažādiem faktoriem un cenu, un analizējot cenu un faktoru izmaiņas, tiek secināts, ka pie 5 un vairāk EUR par kilogramu svaigu gliemeņu cenas veidojas korelācija ar dažādiem aspektiem.

5. Sabiedrības novocošana un noslāpošanās

5.12. Neizmantojama iespēja – jūras produktu izaugsmes potenciāls un ar to saistītā nodarbinātība Baltijas jūras reģionā

5.19. tabula. Korelācijas starp dažādiem faktoriem analīze, ja eksperti ir gatavi maksāt 5 un vairāk EUR par kilogramu svaigām gliemenēm

		Vēlme maksāt >=5 EUR/kg par svaigām gliemenēm	Attieksme, lietojot pārtikā olbaltumvielas, kur viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri	Attieksme, barot mājdzīvniekus ar produkciju, kuras viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri	Nepieciešamība pārskatīt licencēšanu, lai attīstītu jūras akvakultūru	Nepieciešamība aktualizēt tiesību aktus jūras akvakultūras jomā	Nepieciešamība aktualizēt tiesību aktus vides jomā
Vēlme maksāt >=5 EUR/kg par svaigām gliemenēm	Pīrsona korelācija	1,000	0,061	-0,105	-0,092	-0,384*	-0,119
	Sig. (2-pusējā)		0,714	0,526	0,579	0,016	0,470
	N	39	39	39	39	39	39
Attieksme, lietojot pārtikā olbaltumvielas, kur viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri	Pīrsona korelācija	0,061	1,000	0,767**	0,483**	0,284	0,244
	Sig. (2-pusējā)	0,714		0,000	0,002	0,080	0,134
	N	39	39	39	39	39	39
Attieksme, barojot mājdzīvniekus ar produkciju, kuras viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri	Pīrsona korelācija	-0,105	0,767**	1,000	0,333*	0,252	0,214
	Sig. (2-pusējā)	0,526	0,000		0,038	0,121	0,190
	N	39	39	39	39	39	39
Nepieciešamība pārskatīt licencēšanu, lai attīstītu jūras akvakultūru	Pīrsona korelācija	-0,092	0,483**	0,333*	1,000	0,707**	0,535**
	Sig. (2-pusējā)	0,579	0,002	0,038		0,000	0,000
	N	39	39	39	39	39	39
Nepieciešamība aktualizēt tiesību aktus jūras akvakultūras jomā	Pīrsona korelācija	-0,384*	0,284	0,252	0,707**	1,000	0,541**
	Sig. (2-pusējā)	0,016	0,080	0,121	0,000		0,000
	N	39	39	39	39	39	39
Nepieciešamība aktualizēt tiesību aktus vides jomā	Pīrsona korelācija	-0,119	0,244	0,214	0,535**	0,541**	1,000
	Sig. (2-pusējā)	0,470	0,134	0,190	0,000	0,000	
	N	39	39	39	39	39	39

* Korelācija ir nozīmīga pie 0,05 (divpusējā). ** Korelācija ir nozīmīga pie 0,01 (divpusējā).

Korelāciju analīze atklāj, ka pastāv statistiski nozīmīga korelācija starp vairākiem faktoriem, ja eksperti ir gatavi maksāt 5 un vairāk EUR par kilogramu svaigām gliemenēm:

- starp gliemeņu cenu un tiesību aktu aktualizēšanas nepieciešamību jūras akvakultūras jomā;
- starp pārtikas patēriņu, kur viena no sastāvdaļām ir insekti, un dzīvnieku barību, kur viena no sastāvdaļām ir insekti; starp pārtikas patēriņu un licencēšanas pārskatīšanas nepieciešamību;
- starp dzīvnieku barību, kur viena no sastāvdaļām ir insekti, un pārtikas patēriņu, kur viena no sastāvdaļām ir insekti; un starp dzīvnieku barību, kur viena no sastāvdaļām ir insekti, un licencēšanas pārskatīšanas nepieciešamību;
- starp licencēšanu un nepieciešamību aktualizēt vides tiesību aktus un nepieciešamību aktualizēt tiesību aktus jūras akvakultūras jomā;
- starp tiesību aktu aktualizēšanu jūras akvakultūras jomā un nepieciešamību aktualizēt vides tiesību aktus.

5.20. tabula. Korelāciju starp dažādiem faktoriem analīze, ja eksperti ir gatavi maksāt mazāk nekā 5 EUR par kilogramu svaigām gliemenēm

		Vēlme maksāt <=5 EUR/kg par svaigām gliemenēm	Attieksme, lietojot pārtikā olbaltumvielas, kur viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri	Attieksme, barot mājdzīvniekus ar produkciju, kuras viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri	Nepieciešamība pārskatīt licencēšanu, lai attīstītu jūras akvakultūru	Nepieciešamība aktualizēt tiesību aktus jūras akvakultūras jomā	Nepieciešamība aktualizēt tiesību aktus vides jomā
Vēlme maksāt <=5 EUR/kg par svaigām gliemenēm	Pīrsona korelācija	1	-0,075	0,662*	0,017	0,416	0,340
	Sig. (2-pusējā)		0,827	0,026	0,961	0,204	0,307
	N	11	11	11	11	11	11
Attieksme, lietojot pārtikā olbaltumvielas, kur viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri	Pīrsona korelācija	-0,075	1	-0,100	0,069	0,101	0,211
	Sig. (2-pusējā)	0,827		0,770	0,840	0,768	0,534
	N	11	11	11	11	11	11
Attieksme, barojot mājdzīvniekus ar produkciju, kuras viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri	Pīrsona korelācija	0,662*	-0,100	1	-0,131	0,121	0,023
	Sig. (2-pusējā)	0,026	0,770		0,701	0,723	0,947
	N	11	11	11	11	11	11
Nepieciešamība pārskatīt licencēšanu, lai attīstītu jūras akvakultūru	Pīrsona korelācija	0,017	0,069	-0,131	1	0,643*	0,676*
	Sig. (2-pusējā)	0,961	0,840	0,701		0,033	0,022
	N	11	11	11	11	11	11
Nepieciešamība aktualizēt tiesību aktus jūras akvakultūras jomā	Pīrsona korelācija	0,416	0,101	0,121	0,643*	1	0,986**
	Sig. (2-pusējā)	0,204	0,768	0,723	0,033		0,000
	N	11	11	11	11	11	11
Nepieciešamība aktualizēt tiesību aktus vides jomā	Pīrsona korelācija	0,340	0,211	0,023	0,676*	0,986**	1
	Sig. (divpusējā)	0,307	0,534	0,947	0,022	0,000	
	N	11	11	11	11	11	11

* Korelācija ir nozīmīga pie 0,05 (divpusējā). ** Korelācija ir nozīmīga pie 0,01 (divpusējā).

Korelāciju analīze atklāj, ka pastāv statistiski nozīmīga korelācija starp vairākiem faktoriem, ja eksperti ir gatavi maksāt mazāk nekā 5 EUR par kilogramu svaigām gliemenēm:

- starp gliemeņu cenu un dzīvnieku barību, kur viena no sastāvdaļām ir insekti;
- licencēšanas pārskatīšanas nepieciešamību un nepieciešamību aktualizēt vides tiesību aktus; un licencēšanas pārskatīšanas nepieciešamību un nepieciešamību aktualizēt tiesību aktus jūras akvakultūras jomā.

5. Sabiedrības novocošana un noslāpošanās

5.12. Neizmantojot iespēja – jūras produktu izaugsmes potenciāls un ar to saistītā nodarbinātība Baltijas jūras reģionā

5.21. tabula. Dispersiju analīzes (ANOVA) rezultāti par ekspertu vērtējumiem par svaigu gliemeņu cenu zem 5 eiro par kilogramu

		Sum of Squares / Kvadrātu summa	df	Mean Square / Vidējais	F	Sig.
Nepieciešamība pārskatīt licencēšanu, lai attīstītu jūras akvakultūru	Starp grupām	27,977	5	5,595	0,224	0,937
	Grupās ietvaros	124,750	5	24,950		
	Kopā	152,727	10			
Nepieciešamība aktualizēt tiesību aktus jūras akvakultūras jomā	Starp grupām	40,750	5	8,150	0,428	0,814
	Grupās ietvaros	95,250	5	19,050		
	Kopā	136,000	10			
Nepieciešamība aktualizēt tiesību aktus-vides jomā	Starp grupām	45,977	5	9,195	0,556	0,733
	Grupās ietvaros	82,750	5	16,550		
	Kopā	128,727	10			
Attieksme, lietojot pārtikā olbaltumvielas, kur viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri	Starp grupām	2,409	5	0,482	4,818	0,055
	Grupās ietvaros	0,500	5	0,100		
	Kopā	2,909	10			
Attieksme, barojot mājdzīvniekus ar produkciju, kuras viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri	Starp grupām	98,000	5	19,600	2,450	0,174
	Grupās ietvaros	40,000	5	8,000		
	Kopā	138,000	10			

Dispersiju analīzes (ANOVA) rezultāti liecina, ka statistiski nozīmīgāka ietekme ir svaigu gliemeņu cenai, kas ir zemāka nekā 5 EUR par kilogramu, un pārtikas patēriņam, kur viena no sastāvdaļām ir insekti.

5.22. tabula. Dispersiju analīzes (ANOVA) rezultāti ekspertu vērtējumiem par svaigu gliemeņu cenu virs 5 EUR par kilogramu

		Sum of Squares / Kvadrātu summa	df	Mean Square / Vidējais	F	Sig.
Nepieciešamība pārskatīt licencēšanu, lai attīstītu jūras akvakultūru	Starp grupām	73,002	9	8,111	0,672	0,727
	Grupās ietvaros	349,972	29	12,068		
	Kopā	422,974	38			
Nepieciešamība aktualizēt tiesību aktus jūras akvakultūras jomā	Starp grupām	110,034	9	12,226	1,748	0,123
	Grupās ietvaros	202,889	29	6,996		
	Kopā	312,923	38			
Nepieciešamība aktualizēt tiesību aktus vides jomā	Starp grupām	34,673	9	3,853	0,382	0,934
	Grupās ietvaros	292,250	29	10,078		
	Kopā	326,923	38			
Attieksme, lietojot pārtikā olbaltumvielas, kur viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri	Starp grupām	102,736	9	11,415	0,639	0,754
	Grupās ietvaros	517,931	29	17,860		
	Kopā	620,667	38			
Attieksme, barojot mājdzīvniekus ar produkciju, kuras viena no sastāvdaļām ir insekti vai to kāpuri	Starp grupām	115,509	9	12,834	0,702	0,702
	Grupās ietvaros	530,389	29	18,289		
	Kopā	645,897	38			

Pēc rezultātiem secināms, ka ekspertu skatījumā lielāka nozīme ir cenai un nepieciešamībai aktualizēt tiesību aktus jūras akvakultūras jomā.

Produkcijas pārdošanas cenai ir būtiska nozīme gan patērētājiem, gan pārdevējiem, tāpēc ietekmējošo faktoru analīze ļauj vērtēt, kādi faktori var mijiedarboties un veicināt tirgus attīstību. Tiesību normu izmaiņu nepieciešamība pie noteiktas cenas un insekti kā viena no sastāvdaļām dzīvnieku vai cilvēku barībā un cenas sakarība – ir ieteicams analizēt, vērtējot ne tikai ekspertu skatījumā, bet arī analizējot plašāku potenciālo mērķgrupu. Korelāciju rezultātā noteiktā cenu robeža raksturo svaigo gliemeņu potenciālo cenu, taču to nepieciešams pētīt vairāk.

Baltijas jūras reģionā dažādu jūras produktu izmantošana tiek biežāk analizēta, pētīta un vērtēta. Tā kā Baltijas jūrā esošās sugas ir līdzīgas, ja vides un sāļuma apstākļi ir līdzīgi, tad at-tīstības, augšanas, vākšanas apstākļi ir līdzīgi.

Izmantotā literatūra un avoti

- Albertos, I., Martín-Diana, A., Burón, M., Rico, D. (2019). Development of functional bio-based seaweed (Himanthalia elongata and Palmaria palmata) edible films for extending the shelflife of fresh fish burgers. *Food packaging and shelf life*, 22.
- ALshubiri, F. (2018). Assessing the impact of marine production manufacturing on gross domestic product indicators: Analytical comparative study of GCC countries. *Maritime Business Review*, 3 (4), 338–353.
- Arvanitoyannis, I. S., Kassaveti, A. (2008). Fish industry waste: treatments, environmental impacts, current and potential uses. *International journal of food science & technology*, 43, 726–745.
- Chamorro, A., Banegil, T.M. (2006). Green marketing philosophy: a study of Spanish firms with ecolabels. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 13 (1), 11–24.
- Eisenhardt, K. (1989). Building theories from case study research. *Academy of Management Review*, 14 (4), 53–250.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations, (2019-a). <http://www.fao.org/fisheries/en/>
- Food and Agriculture Organization of the United Nations, (2019-b). <http://www.fao.org/3/i3640e/i3640e.pdf>, page vii
- Gonzalez-Poblete, E., Hurtado F., Felipe, C., Rojo, S.C., Norambuena, C.R. (2018). Blue mussel aquaculture in Chile: Small or large scale industry? *Aquaculture*. 493, 113–122.
- Magnier, L., Mugge, R., Schoormans, J. (2019). Turning ocean garbage into products—consumers' evaluations of products made of recycled ocean plastic. *Journal of Cleaner Production*, 215, 84–98.
- Morrissey, K., O'Donoghue, C., Hynes, S. (2011). Quantifying the value of multi-sectoral marine commercial activity in Ireland. *Marine Policy*, 35 (5), 721–727.
- Nørgaard, J., Petersen, J., Tørring, D., Jørgensen, H., Lærke, H. (2015). Chemical composition and standardized ileal digestibility of protein and amino acids from blue mussel, starfish, and fish silage in pigs. *Animal Feed Science and Technology*, 205, 90–97.
- Ozolina, Z., Sloka, B. (2020). New challenges for social inclusion – marine products processing development of mussel farming in the Baltic Sea Region. Submitted for publication in the 12th international scientific conference «New Challenges in Economic and Business Development – 2020: Economic Inequality and Well-Being», 293–301.
- Ozoliņa, Z., Sloka, B. (2019a). Determination Aspects of Possible Purchasing Prices for Blue Mussel Products from the Baltic Sea. *Journal of Economics and Management Research*, 8, 106–115.
- Ozolina, Z., Sloka, B. (2019b). Factors affecting development of mussel farming in the Baltic Sea region. 37th International Scientific Conference on Economic and Social Development, Baku, 14-15.02.2019, Baku, Azerbaijan. International Scientific Conference on Economic and Social Development Proceedings, 1526–1533.
- Ozolina Z., Sloka B. (2018). Challenges in Promoting Mussel Farming Industry in a Digital Environment, *Humanities and Social Sciences*, 26 (2), 89–101.
- Ozolina Z. (2017). Mussel farming and its potential in the Baltic Sea, *Economics and Business*, 30, 40–50.
- Potts, T. (2010). The natural advantage of regions: Linking sustainability, innovation, and regional development in Australia. *Journal of Cleaner Production*, 18(8), 713-725.
- Qi, X., Zhao, B., Zhang, J. (2020). What does the product space mean for firms in the development of marine-related products? *Marine Policy*, 115, 103822.
- Schröder, T., Stank, J., Schernewski, G., Krost, P. (2014). The impact of a mussel farm on water transparency in the Kiel Fjord. *Ocean & Coastal Management*, 101, 42–52.
- Smaal, A.C., van Duren L. (2019). Bivalve aquaculture carrying capacity: concepts and assessment tools. In: Smaal AC (ed) Goods and services of marine bivalves. Springer, Cham, 451–483.
- The World Bank (2013). Fish to 2030 Prospects for Fisheries and Aquaculture. World Bank report number 83177-GLB. [<http://www.fao.org/docrep/019/i3640e/i3640e.pdf> (2018.20.09)], page vii
- Trottet, A., Roy, S., Tamigneaux, E., Lovejoy, C., Tremblay, R. (2008). Influence of suspended mussel farming on planktonic communities in Grande-Entrée Lagoon, Magdalen Islands (Québec, Canada). *Aquaculture*, 276 (1–4), 91–102.

5. apakšnodaļas secinājumi un ieteikumi

Secinājumi

- Lai gan sociālās ilgtspējas koncepcija tiek teorētiski pētīta arvien vairāk, tomēr trūkst pētījumu par praktiskām metodēm, kuras izmantojot, var nodrošināt sociālo ilgtspēju īstenošanā politikā. ES un Latvija kā tās dalībvalsts kopš 2008. gada apjomīgi strādā pie tādas politikas īstenošanas, kas veicina sociālo ilgtspēju, izvirzot sabiedrību par galveno elementu; savukārt vide un ekonomika ir elementi, kas veicina sabiedrības attīstību. Ir saskatāmi centieni nepārtraukti uzlabot sociālo politiku Latvijā, balstoties uz pieejamajiem datiem un citiem pierādījumiem.
- Pierādījumos balstīta pieeja 2021. gadā tiek plaši lietota visos sociālās politikas veidošanas cikla posmos, īpaši politikas mērķu izvirzīšanas, rezultātu un rīcības plānošanas un politikas veidošanas cikla ietekmes analīzes posmos. Tomēr sekundāro datu analīzē gūtie rezultāti norāda uz nepieciešamību uzlabot pierādījumos balstītas pieejas lietošanu politikas ietekmes analīzes veikšanai, un politikas ietekmes analīzei jāizmanto ne tikai finansiāli, bet arī cita veida pierādījumi.
- Izglītības un zinātnes iestādēm līdzās lēmumu pieņēmējiem ir nozīmīga loma politikas veidošanā Latvijā, kas liecina – sociālās politikas veidošanā Latvijā tiek izmantoti objektīvi padomi un pierādījumi.
- Ekspertu aptauja apstiprina, ka datu pieejamība ir svarīgākais faktors, kas veicina pierādījumos balstītas pieejas izmantošanu sociālās politikas veidošanā, kā arī uzlabo komunikāciju starp pētniekiem un politikas veidotājiem un zināšanu pārnesei starp dažādām nozarēm dažādos politikas veidošanas cikla posmos; un komunikācijai ar ieinteresētajām pusēm ir pozitīva ietekme uz sociālo ilgtspēju nodrošināšanas politikas īstenošanu.
- Saskaņā ar ekspertu atzinumiem iekļaut ilgtspējīgas attīstības stratēģijas īstenošanā politikā iespējams, nodrošinot pierādījumos balstītu instrumentu un metožu lietošanu, piemēram, regulāru pētījumu un datu pārskatīšanu un atjaunināšanu, sistemātisku īstenošanās politikas ietekmes izvērtēšanu un pielāgošanu esošajai situācijai, kā arī izmaksu un ieguvumu analīzi lēmumu pieņemšanai.
- Latvijā ir salīdzinoši liels nabadzībai pakļauto iedzīvotāju īpatsvars, turklāt nodokļu slogs zemo algu saņēmējiem un ienākumu sadales nevienlīdzība Latvijā ir viena no lielākajām ES. Situāciju pasliktina arī kvalitatīva mājokļa trūkums, kas Latvijā ir viens no izteiktākajiem ES.
- Materiālā nenodrošinātība, mājokļa izmaksu slogs un veselības līmenis ietekmē iedzīvotāju apmierinātībā ar dzīvi, kas Latvijā ir zema salīdzinājumā ar lielāko daļu citu ES valstu.
- Latvijas valsts ekonomiskās attīstības tempu palēnina būtiskas reģionālās atšķirības, viens no svarīgiem iemesliem, kas attur cilvēkus pārcelties uz reģioniem, ir lielās atšķirības darba samaksā.
- Latvijā veidojot sociālo ilgtspēju veicinošo politiku, komunikācijai ar ieinteresētajām pusēm ir pozitīva ietekme uz sociālo ilgtspēju nodrošināšanas politikas īstenošanu.
- Pensija ir būtisks iedzīvotāju sociālās aizsardzības elements. Pensiju sistēmai ir jānodrošina pensionāru aizsardzība pret nabadzību, patēriņa izlīdzināšana un pensiju atšķirības starp dzimumiem.
- Latvijas pensiju sistēma tiek uzskatīta par vienu no ilgtspējīgākajām pasaulē, taču, kā rāda pētījuma rezultāti, pensiju sistēma lielākajai daļai pensionāru nedod iespēju izvairīties no nabadzības riska, turklāt daudz augstāks nabadzības riska līmenis ir sieviešu vidū.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

- Eiropas sociālo tiesību pilārs kopā ar demogrāfiskajām un ekonomiskajām pārmaiņām acīmredzami radīs jaunus izaicinājumus Latvijas pensiju sistēmai. Patlaban pensiju sistēma neatbilst Eiropas sociālo tiesību pilāra prasībām, turklāt tās finansiālā stabilitāte un ilgtspēja ir pakļauta negatīvas sociālās ietekmes riskam.
- Lai arī pensiju sistēma ir labi izstrādāta, finansiāli pārdomāta un godīga, tā ir pakļauta vietojējo iedzīvotāju bargai kritikai, naidam un neapmierinātībai. Autori pieļauj, ka, neveicot parametriskas korekcijas un finansēšanas modeļa pārvērtēšanu, Latvijas pensiju sistēma diez vai spēs nodrošināt cienīgu dzīvi un pienācīgus ienākumus visiem, ja noslāņošanās ienākumu ziņā un demogrāfiskie un sociālie riski turpinās attīstīties līdzšinējā tempā.
- Pētījuma rezultāti liecina par iedzīvotāju noslāņošanos ienākumu ziņā un parāda to, ka puše Latvijas nodokļu maksātāju veic iemaksas pensiju kapitāla uzkrājumos no salīdzinoši nelieliem ienākumiem. Rezultātā nepietiekamas iemaksas nenodrošina pienācīgas izmaksājamās pensijas.
- Analīze ļauj secināt, ka Latvijā mūža pensijai ir lielāka nozīme nekā citās Baltijas valstīs. Turklāt tikai Latvijā ir sastopama prakse sadalīt izmaksas posmu apakšperiodos, kas palielina nabadzības risku vecākajā pensionāru vecuma grupā, negatīvi ietekmējot arī ienākumu nevienlīdzību.
- Salīdzinoši būtisku pensiju daļu veido brīvprātīgo pensiju uzkrājumi. Pētījuma rezultāti liecina, ka svarīgs brīvprātīgo pensiju uzkrājumu veidošanas faktors ir finanšu pratības līmenis. Latvijā ir samērā zemi privāto pensiju uzkrājumi, kā arī samērā zems zināšanu līmenis par privātajiem pensiju uzkrājumiem un to nozīmi materiālā nodrošinātībā vecumdienās.
- Iedzīvotāju ienākumu palielināšana zemo ienākumu daļā būtu nepieciešama galvenokārt no darba ienākumiem, tajā skaitā iesaistoties sudraba ekonomikā iedzīvotājiem, kuri ir jau pensijas vecumā, bet vēl spēj veiksmīgi strādāt, nevis galvenokārt ienākumu pārdalīšanas procesa rezultātā nemitīgi pieprasot no valsts ienākumu palielināšanu.
- Pētījumi liecina, ka Latvijā ir vērojama ievērojama reģionālā noslāņošanās. Turklāt noslāņošanās starp attīstības centriem, bez speciālas programmas atpalikušo centru situācijas uzlabošanai, neļauj īstenot centru ietekmē balstītu stratēģiju un nodrošināt NUTS 3 līmeņa reģionu attīstības izlīdzināšanu.
- Reģionālās noslāņošanās apstākļos ir svarīgi nepieļaut reģionu ekonomikas stagnāciju, kā arī sociālā, ekonomiskā, politiskā un cilvēkkapitāla aizplūšanu no pašvaldībām.
- Latvijā valsts pārvaldes institūcijas digitālās iespējas izmanto vājāk nekā citās valstīs, kā arī dažādās valsts pārvaldes institūcijās daudzi digitālie tehnoloģiju risinājumi tiek lietoti pārsvarā nepilnīgi. Digitālo risinājumu nepietiekama izmantošana pašvaldību komunikācijā ar iedzīvotājiem liecina par nepieciešamību valsts līmenī veicināt mūžizglītību, kas mazinātu atšķirības starp jauniešiem un gados vecākiem cilvēkiem.
- Sociālajiem uzņēmumiem ir svarīga loma Latvijas sabiedrības labklājības nodrošināšanai. Tie veicina sociālo iekļaušanu un samazina nabadzību sabiedrībā. Pētījuma rezultāti liecina, ka Latvijā sociālajiem uzņēmumiem ir nepieciešams atbalsts darbinieku izglītošanai mārketinga, digitālo tehnoloģiju un sabiedrisko attiecību jomā.
- Izglītošana dažādos līmeņos (arī vecāka gadagājuma iedzīvotājiem), t. sk. arī profesionālā izglītība un mūžizglītība, ir nozīmīgs aspekts, lai varētu un vēlētos iesaistīties darba tirgū un veicināt uzņēmējdarbību, realizējot arī jaunus un inovatīvus projektus, piemēram, glie-meņu ražošanā Baltijas jūrā un to pārstrādē izmantošanai gan iedzīvotāju pārtikā, gan arī lopbarībā, iesaistīšanās sociālajā uzņēmējdarbībā.

Ieteikumi

- Jānodrošina ilgtspējīgas attīstības stratēģiju veiksmīga iekļaušana politikas veidošanā ar pierādījumus balstītiem instrumentiem un metodēm: regulāru pētījumu un datu pārskatīšanu un atjaunināšanu, sistemātisku politikas ietekmes novērtēšanu un tās pielāgošanu esošajai situācijai, kā arī izmaksu un ieguvumu analīzi lēmumu pieņemšanai
- Valsts pārvaldes institūcijām plašāk un pilnvērtīgāk jāizmanto jauno tehnoloģiju digitālie risinājumi un sociālie tīkli sabiedrības informēšanai un sabiedrības iesaistei.
- Jāiedrošina iedzīvotājus paplašināt zināšanas – gan praktiskās zināšanas, gan digitālās prasmes, gan zināšanas par privātajiem pensiju uzkrājumiem, lai veicinātu uzņēmējdarbības attīstību, tajā skaitā sociālās uzņēmējdarbības attīstību un varētu pretendēt uz labāk apmaksātām darbavietām, kuras jau tiek piedāvātas darba tirgū, un labāk nodrošinātu savu materiālo stāvokli pensijas vecumā.
- Pētniekiem plašāk jāinformē politiķi un žurnālisti par pētījumu rezultātiem, un jāiesaka pārvaldības institūcijām veidot normatīvo regulējumu, kas veicinātu situācijas uzlabošanu. Tieši politiskie lēmumi ir pamatā politikas maiņai, lai iedzīvotājiem Latvijā nebūtu regulāri jākaunas par ļoti sliktu situāciju daudzās sociālajās un ekonomiskajās pozīcijās salīdzinājumā ar citām valstīm un jāizjūt tās ietekme savā labklājībā.
- Jāveicina pozitīvās pieredzes izplatīšana un veiksmes stāstu plašāka publiskošana, kas varētu iedvesmot un sniegt pieredzi produktīvākas ekonomikas un tajā skaitā *sudraba ekonomikas* realizācijai visos Latvijas reģionos.
- Jāpilnveido pensiju sistēma. Latvijas politikas veidotājiem nevajadzētu paļauties tikai uz pensionēšanās vecuma paaugstināšanu, ir jāveic parametriskas korekcijas pensiju sistēmā, kā to dara citās Baltijas valstīs. Ir nepieciešams uzlabot pašas pensiju sistēmas aizsardzību pret sociālo risku: veicot veselības aprūpes un sociālās nodrošināšanas sistēmas pārvērtēšanu; paaugstinot finanšu pratības līmeni un motivāciju izvairīties no saimnieciskās darbības ēnu ekonomikā; attīstot reālo labklājības pieaugumu un samazinot noslāņošanos ienākumu ziņā.
- Jāpārskata mūža pensiju regulējumi Latvijā, lai nepieļautu neadekvāti zemu maksājumu vēlākajā vecumposmā. Vērtīgi būtu apsvērt arī fonda pensijas sistēmas ieviešanu Latvijā, izmantojot Baltijas kaimiņvalstu un citu valstu labāko praksi.
- Studējošajiem plašāk jāizmanto reāli dati un jāiesaistās konkrētu situāciju analīzē un risinājumu meklējumos, izstrādājot un iesakot risinājumus politisko lēmumu pieņemšanai.

Eksperta viedoklis Ar lielāku politisko gribu un atbildību

Andris Rāviņš,
Jelgavas valstspilsētas
domes priekšsēdētājs,
Latvijas Pašvaldību savienības
priekšsēdētāja vietnieks

Nepieciešama reģionālo atšķirību izlīdzināšana četros mērogos

Kādas ir aktuālākās problēmas Latvijas reģionālās attīstības kontekstā?

Reģionālā attīstība ir process, kurā tiek izlīdzināti dažādu teritoriju sasniegumi, attīstās to savdabība, tiek veicināta iedzīvotāju iesaiste, uzņēmēju interese darboties un tūristu vēlme apmeklēt šīs teritorijas. Latvija ir daļa no Eiropas Savienības (ES), kurā vēsturiski ir veidojušies makroreģioni. Pašvaldības ir autonomas ekonomiskās un politiskās vienības, bet pēc Administratīvi teritoriālās reformas (ATR) 2021. gadā daļa novadu sastāv no neviendabīgām teritorijām, kuru unikalitāte, savdabība būtu atbalstāma ar reģionālās attīstības politikas līdzekļiem. Latvijas valsts panākumi ir atkarīgi no reģionālās politikas četros mērogos. Katrā no mērogiem mērķis ir piedāvāt tādu pasākumu un risinājumu kopumu, kas mazina reģionālās atšķirības un nodrošina iedzīvotāju labklājību neatkarīgi no viņu dzīves vietas.

Latvijas reģionālajai attīstībai katrā no mērogiem ir savas būtiskākās problēmas.

1) Latvija kā reģions ES tuvojas vidējam līmenim, tomēr pēc kopprodukta uz 1 iedzīvotāju un pēc atalgojuma joprojām ir vienā no pēdējām vietām. Tas rada grūtības valsts ekonomikas attīstībā, bet atpalcība sociālajā jomā joprojām veicina emigrāciju. Latvijā grūti noturēt vai piesaistīt cilvēkkapitālu.

2) Latvijas iekšējie makroreģioni (plānošanas reģionu vai vēsturisko zemju mērogā) vēl vairāk atpaliek no Rīgas metropoles reģiona rādītājiem nekā Latvija no Eiropas vidējā. Šajā mērogā īpaši svarīga ir valsts reģionālā attīstība, tomēr iepriekšējo 30 gadu darbības rezultāts ir neapmierinošs, jo turpinās atšķirību pieaugums starp dažādiem mūsu valsts reģioniem. Šajā mērogā nav politiskās atbildības, jo valdība neredz problēmas pārmērīgā resursu un kapitālu koncentrācijā un vietējo pašvaldību pārvaldes centralizācijā.

3) ATR Latvijā ir krasi samazinājusi pašvaldību skaitu, saglabājot būtisku nevienlīdzību pašvaldību ienākumos un iespējās. Katru gadu samazinot pašvaldību daļu nodokļu ienākumos un uzdodot jaunus obligāti pildāmus uzdevumus, pašvaldību patstāvība, kas nepieciešama kvalitatīvu cilvēkresursu piesaistīšanai, tiek apgrūtināta.

4) Teritoriālā iedalījuma vienības valstī ir nonākušas atšķirīgos apstākļos. Tas skar ceļu uzturēšanas, sabiedriskā transporta subsīdēšanas un organizēšanas jautājumus. Nomales

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

Eksperta viedoklis

efekts, kas saistīts ar pakalpojumu koncentrāciju jaunajos administratīvajos centros, veicinās emigrāciju, ja netiks īstenota efektīva reģionālā politika novados.

Visos četros mērogos reģionālās attīstības veicināšanai nepieciešams novērtēt esošās atšķirības un prognozēt nākotnes pārmaiņas, kā arī uzlabot reģionālās attīstības vadības mehānismus. Latvijas politiķiem, balstoties uz reģionālās noslāņošanās pētījumiem, jārosina pārmaiņas gan politikas dokumentos, gan ES, gan valsts un pašvaldību likumdošanā.

Lielākas tiesības lēmumu pieņemšanā jāpiešķir iedzīvotājiem un viņu demokrātiski ievēlējamiem priekšstāvējiem pašvaldībās. Teritorijas attīstības jautājumu risināšanā svarīga ir plašākas sabiedrības – uzņēmēju, vietējo sabiedrības grupu un ikviena iedzīvotāja – iesaiste.

Varas centralizācija apvienotajās pašvaldībās līdz šim labvēlīgi ietekmējusi vien atsevišķas jomas, tomēr sociālā un ekonomiskā noslāņošanās ir pieaugusi. Laiks kompensēt šīs negatīvās tendences, decentralizējot lēmumu pieņemšanu, īpašu vērību jāpiešķir fiskālajai decentralizācijai.

Pret kvalifikācijas neatbilstības risku – ar atgriešanos izglītībā

Kādi sabiedrības novecošanas un noslāņošanās aspekti visvairāk ietekmē Latvijas valsts ekonomisko attīstību?

Sabiedrības novecošanas problēmjautājums ir aktuāls daudzām Eiropas valstīm. Latvijas iedzīvotāju vecumstruktūras analīze un *Eurostat* prognozes liecina, ka sabiedrība turpinās novecot. Novecošanas līmenis, vērtējot pēc 65 gadus pārsniegušo skaita, 2030. gadā prognozēts 25,3 %, bet 2050. gadā – 31,5% no Eiropas iedzīvotāju kopskaita¹. Šo pārmaiņu ekonomiskās un fiskālās nianse ir dziļas. Ja vien daudzi vecāki cilvēki nestrādās ilgāk, proporcionāli mazākam darbspēkam būs jāatbalsta proporcionāli liela daļa pensionētu iedzīvotāju. Valsts ekonomiskās attīstības potenciālu negatīvi ietekmēs darbspējas vecuma (15–64 gadi) iedzīvotāju īpatsvara samazināšanās gan procentuāli no iedzīvotāju kopskaita – 58,5 %, 2030. gadā, un – 53,1 %, 2050. gadā², gan absolūtā izteiksmē.

Demogrāfiskās pārmaiņas ietekmē sabiedrību un tās dzīves kvalitāti ļoti plašā amplitūdā. Tās attiecas uz publisko, privāto un sociālo jomu, skar tautsaimniecības attīstību kopumā un katra reģiona un pašvaldības ekonomiku, budžeta izmaksu struktūru, pārvaldību, konkurētspēju, pakalpojumus. Sabiedrības novecošana tiešā veidā ietekmē darbaspēka apjomu un struktūru, vājina ekonomisko attīstību un sabiedrības labklājības izaugsmi, radot sabiedrības noslāņošanos. Iedzīvotāju novecošana darba tirgū rada disproporcijas starp esošajām un pieprasītajām prasmēm straujas attīstības tehnoloģiju laikmetā. Darbvietu skaits, kurās nepieciešama vidēja kvalifikācija, samazinās automatizācijas un robotu ieviešanas rezultātā, un šāda tendence novērojama visā pasaules ekonomikā. Vecāka gadagājuma cilvēkiem ir augstāks kvalifikācijas neatbilstības risks un grūtāka adaptācija atbilstoši mūsdienu darba tirgus pieprasījumam. Viena no izejām ir izglītība un jaunu prasmju apguve.

Atkārtota atgriešanās izglītībā, pat vairākkārt un dažādos vecumos – tā ir mūsdienu nepieciešamība ar tendenci tikai pieaugt. Tas savukārt nozīmē vajadzību strauji un apjomīgi izvērst mūžizglītību, gan dažādu jaunu profesionālu pamatprasmju apguvei, gan digitālās kompetences iegūšanai jo īpaši vecāka gadagājuma cilvēkiem. Dažādu valstu prakse rāda, ka arvien vairāk darba tirgū tiek iesaistīti seniori, ar mūžizglītības starpniecību paralēli risinot

¹ Eiropas Komisija. European Commission Report on the Impact of demographic change in Europe. Pieņemts 2020. gada 17. jūnijā. Pieejams tiešsaistē: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1056

² Bērziņš Atis. Iedzīvotāju dzimuma un vecuma struktūra Latvijā. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams tiešsaistē: <https://enciklopedija.lv/skirklis/20820-iedz%C4%ABvot%C4%81ju-dzimuma-un-vecuma-strukt%C5%ABra-Latvij%C4%81>

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

pirms daudziem gadiem iegūtās izglītības neatbilstību, t. sk. digitālo prasmju prasību pieaugumam. Darbaspēka zināšanu, prasmju un kompetenču uzlabošana, digitālā pratība ne vien ir atbalsts tautsaimniecībai, bet arī samazina sociālo atstumtību, veicina iedzīvotāju iesaisti un senioriem dod iespējas uzlabot savu dzīves kvalitāti. Arī iedzīvotājiem jau gados ir iespējams pat uzsākt uzņēmējdarbību, ja ir iegūtas jaunas prasmes, īpaši digitālās.

Lai sabiedrības novecošana atstātu ne tik jūtamu negatīvu ietekmi uz valsts budžetu un ekonomikas attīstību līdz ar iedzīvotāju samazināšanos, kas veido sabiedrības ienākumus, no kuriem jāuztur skaitliski liels un finansiāli ietilpīgs pensiju apjoms un pabalsti dažādām sociālām grupām, ir ievērojami jāatbalsta cilvēku vēlme mācīties, pārkvalificēties, būt aktīviem arī pensijas gados. Te ir jāatmet lieka birokrātija, jānodrošina pieejamība attiecīgiem resursiem. Tas, protams, nozīmē, būtiskus lēmumu un praktisko risinājumu izaicinājumus vietējā, reģionālā un valsts līmenī ekonomiskās un sociālās politikas veidotājiem, bet tā ir nepieciešamība sabiedrības novecošanas apstākļos.

5. Sabiedrības novecošana un noslāņošanās

Eksperta viedoklis

6. Vērtības un risku pārvaldība

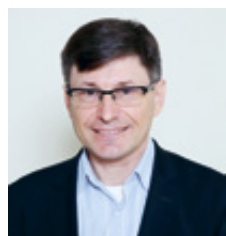
Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

Inna Dovlābekova,
Dr. oec.,
RSU profesore,
vadošā
pētniece

Anželika Berķe-Berga,
RSU docente,
pētniece

Sergejs Kruks,
Dr. sc. inf.,
RSU profesors,
vadošais
pētnieks

Ksavjers Landess,
Ph. D. filozofijā,
Rīgas Ekonomikas
augstskolas
asociētais
profesors

Nacionāli reprezentatīvo aptauju datu analīze liecina, ka uzņēmējdarbība statistiski nozīmīgi palielina respondentu pašnovērtējumu. Viņi ir vairāk apmierināti ar dzīves kvalitāti, biežāk demonstrē normatīvo un funkcionālo solidaritāti (skat. 1. pielikumu). Mazajos uzņēmumos attīstās vadības un uzņēmējdarbības prasmes, kas ir svarīgas visas ekonomikas izaugsmei (Edoho 2015), uzņēmējdarbība ar uzņēmumu dažādību paugstina arī konkurenci. Latvijas iedzīvotāji tomēr dod priekšroku darba ņēmēja statusam. Šajā rakstā autori skaidro, cik veicinoša ir uzņēmējdarbības vide Latvijā, kā valdības rīcība sekmē vai ierobežo indivīdu uzņēmējdarbības garu. Publiskās pārvaldes attieksme pret mazo, vidējo un ģimenes biznesu ir uzskatāmi izpaudusies Covid-19 pandēmijas izraisītās krīzes laikā, tāpēc rakstā ir analizēta valsts politika 2020.–2021. gadā. Uzņēmējdarbības vidi un indivīdu ekonomisko uzvedību autori analizē, izmantojot dažādus statistikas rādītājus, kā arī 2019., 2020. un 2021. gada nacionāli reprezentatīvo aptauju datus (skat. 1. pielikumā).

6.1. Uzņēmējdarbības vide Latvijā

Nacionālajā attīstības plānā (NAP) 2014.–2020. gadam ir skaidrots, ka tautsaimniecības uzplaukumu iespējams panākt valsts un iedzīvotāju kopējā sadarbībā, kur abi rūpējas par labvēlīgas uzņēmējdarbības vides uzturēšanu, efektīviem pasākumiem nodarbinātības stimulēšanai, iedzīvotāju kompetenču attīstību un konkurētspējīgu darba vidi. Dokuments deklarē, ka Latvijas nodokļu sistēma vidējā termiņā ir konkurētspējīga un prognozējama. Plānā ir izvirzīts mērķis samazināt uz pusi ēnu ekonomikas īpatsvaru. Lai motivētu indivīdus iesaistīties uzņēmējdarbībā, NAP ir ietverts uzdevums uzlabot valsts un pašvaldību elektroniskos pakalpojumus un informēt indivīdus par to pieejamību. Pakalpojumu modernizācija ir veiksmīgi īstenota: uzņēmēji visas būtiskās darbības var veikt attālināti; savukārt indivīdu informētība

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

par konkrētiem pakalpojumiem vēl joprojām ir zema – par to liecina publisko pakalpojumu sniegšanas un gala lietotāju vajadzību monitoringa dati.

Vai valdība ir spējusi realizēt noteiktos mērķus uzņēmējdarbības vides pilnveidošanā, palielinot indivīdu motivāciju veikt uzņēmējdarbību? Autori salīdzina NAP stratēģiskos mērķus un faktiski sasniegtos rezultātus. Plānā ir norādīts, ka Latvijas nodokļu politika ir starptautiski konkurētspējīga, lai gan uzsvērts, ka darbaspēka nodokļu politika, iespējams, ir neefektīva. Ar «izcilu uzņēmējdarbības vidi» NAP autori saprot valsts pārvaldes pakalpojumus, kuri īsteno uzņēmēju vajadzības, skaidru un prognozējamu valsts atbalsta un uzraudzības sistēmu, funkcionējošu tiesisko bāzi, kā arī konkurētspējīgus un skaidrus uzņēmējdarbības vides pamatnosacījumus. Politikas veidotāji vēlas panākt, ka Latvijas iedzīvotāji spēj uzsākt un attīstīt savu komercdarbību. Tas veicinātu jaunu uzņēmumu, investīciju un darbavietu rašanos. Izcilas uzņēmējdarbības vides radīšanai tiek noteikti divi mērķi: 1) administratīvā sloga optimizācija un samazinājums, ēnu ekonomikas īpatsvara un korupcijas samazinājums, prognozējamās nodokļu politikas īstenošana, tiesu sistēmas un valsts pārvaldes uzlabojums; 2) Latvijas starptautiskās sasniedzamības nodrošināšana. Pirmā mērķa rādītāji ir apkopoti 6.1. tabulā.

6.1. tabula. Nacionālā attīstības plāna mērķa Nr. 1 sasniedzamie rādītāji

	2014	2017	2020	2030	Sasniegtais rezultāts (2019)	Sasniegtais rezultāts (2020)
Ekonomiski aktīvo komercsabiedrību skaits	67 000	75 000	80 000	90 000	96330	
Latvijas vieta «Doing Business» indeksā	20	17	13	11	19	19
Latvijas vieta Globālās konkurētspējas indeksā	60	53	45	<40	41	
Latvijas publiskās pārvaldes darbības efektivitāte pēc GRICS indeksa (%)	75	80	85	>95	83.6	
Latvijas korupcijas uztveres indekss	46	52	58	62	56	57

Avots: Nacionālais attīstības plāns 2014. –2020. gadam.

Attiecībā uz uzņēmumu skaita pieaugumu mērķa rādītājs ticis sasniegts jau 2013. gadā, kad Latvijā ir 85 288 ekonomiski aktīvu komercsabiedrību, 2019. gadā uzņēmumu skaits ir pieaudzis līdz 96 330 uzņēmumiem, bet 2020. gadā samazinājies līdz 94 963.¹

Latvijas publiskās pārvaldes darbības efektivitātei ar katru gadu ir tendence uzlaboties. Pēc *GRICS (Governance Research Indicator Country Snapshot)* indeksa metodikas 2019. gadā tā ir novērtēta ar 83,6 % efektivitātes rezultātu². NAP 2020 noteiktais mērķis ir sasniegts. Korupcijas uztveres indeksā Latvijai 2019. gadā ir 56 punkti no 100, salīdzinājumā ar 2018. gadu rādītājs nedaudz pasliktinājies. Starp 180 vērtētajām valstīm Latvija ieņem 44. vietu³. Šajā rādītājā Latvijai nav izdevies 2019. gadā sasniegt vēlamo rezultātu.

6.2. tabula. «Biznesa uzsākšanas» indikatori Latvijā

Latvija	Latvija (laiks / izmaksas)
Autorizēto parakstu tiesību kartes aizpildīšana un oficiāla apliecināšana, uzņēmuma inkorporācijas aktu izveide	1 diena / 45 eiro
Bankas konta atvēršana un bankas izziņas saņemšana par konta izveidi un apstiprinājumu	1 diena / 10 eiro
Uzņēmuma reģistrēšana Uzņēmumu reģistrā un Valsts ieņēmumu dienestā	3 dienas / 181,03 eiro
Uzņēmumu darbinieku reģistrēšana VID	Mazāk par vienu dienu (tiešsaistē) / bezmaksas
Kopā	5,5 dienas / 236,03 eiro

Avots: «Doing Business 2020».

¹ «Ekonomiski aktīvi uzņēmumi statistiskajos reģionos, republikas pilsētās un novados.» https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_ENT_UZ_UZS/UZS010/table/tableViewLayout1/.

² «Latvia. Worldwide Governance Indicators.» <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports/>

³ «KNAB analizē Korupcijas uztveres indeksa 2019. gada rezultātus.» https://www.knab.gov.lv/lv/press/548649-knab_analize_korupcijas_uztveres_indeksa_2019_gada_rezultatus.html/.

6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

Kapitāla minimālais apjoms teorētiski arī ir saistāms ar indivīda izmaksām, uzsākot uzņēmējdarbību. Latvijā, lai reģistrētu Sabiedrību ar ierobežotu atbildību, nepieciešamais minimālais kapitāla apjoms ir tikai 1 EUR.

6.3. tabula. Nodokļu maksāšanas indikatori

Indikators	Latvijas rezultāts
Maksājumi (skaits gadā)	7
Patērētais laiks (stunda gadā)	169
Kopējā nodokļu un iemaksu likme (% no peļņas)	38,1
Ziņojumu (dokumentu) iesniegšanas indekss	98,1

Avots: «Doing Business 2020».

Starptautisko nodokļu konkurētspējas (SNK) indeksu veido ASV domnīca «Tax Foundation»; tas raksturo valstu nodokļu sistēmu konkurētspēju. Valstu nodokļu sistēmas struktūra kopumā ietekmē vairākus ekonomiskos rādītājus. Veiksmīgi strukturēta nodokļu sistēma ļauj nodokļu maksātājiem viegli to ievērot, un tas savukārt var veicināt ekonomikas attīstību. Turpretī slikti strukturētas nodokļu sistēmas var izmaksāt dārgi, izkropļot lēmumu pieņemšanu ekonomikā un kaitēt vietējām ekonomikām (Bunn & Asen, 2021).

Konkurētspējīgs nodokļu indekss ir tāds, kas spēj noturēt marginālās nodokļu likmes zemā līmenī. Ir jāatceras, ka globalizētajā sistēmā kapitāls ir ļoti mobils. Mūsdienās uzņēmumiem ir daudz lielākas izvēles iespējas, kurā valstī investēt un attīstīt savu kapitālu, cenšoties atrast lielāko atdevi. To interesēs var būt atrast iespējami zemāko nodokļu slogu investīcijām, tādējādi maksimizējot pēcnodokļu (neto) investīciju atdevi. Respektīvi, ja valsts noteiktās nodokļu likmes ir pārāk augstas, tas rada potenciāli lielāku iespēju investīciju aizplūšanai uz citām valstīm, tādējādi būtiski samazinot ekonomiskās izaugsmes tempu. Augstas marginālās nodokļu likmes var arī izraisīt ietekmēt ēnu ekonomikas, nodokļu nemaksāšanas, pieaugumu. OECD pētījuma dati liecina, ka tieši uzņēmuma ienākuma nodokļu likmes rada vislielāko ietekmi uz ekonomikas attīstību. Turpretī iedzīvotāju ienākuma un patēriņa nodokļi ir mazāk kaitīgi ekonomikas izaugsmei (Bunn & Asen, 2021).

Igauniju 2020. gada ziņojums par nodokļu sistēmas konkurētspēju ierindo visaugstākajā vietā Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas valstu vidū ar izcilu vērtējumu – 100 no 100 iespējamajiem punktiem. Latvija atrodas uzreiz aiz Igaunijas, otrajā vietā ar 84,4 punktiem, saglabājot savu pozīciju pēdējo trīs gadu laikā. Starptautiskās nodokļu sistēmas kategorijā Latvija atrodas 9. vietā, savukārt uzņēmuma ienākuma nodokļa kategorijā – visaugstāk no visām valstīm (Johansson et al., 2008). Vērtējot uzņēmuma ienākuma nodokli, tiek ņemti vērā šādi faktori: ienākuma nodokļa likme, izmaksu atgūšana, nodokļa stimuli un sarežģītība.

Vērtējot ienākuma nodokļa likmes, Latvija ar 61 no maksimālajiem 100 punktiem daļa 8.–12. vietu kopā ar Igauniju, Somiju un Islandi (Bunn & Asen, 2021). Latvijā uzņēmuma ienākuma nodoklis ir 20 % no aprēķinātās ar nodokli apliekamās bāzes. Svarīgi ir pieminēt, ka apliekamā bāze ir taksācijas gadā sadalītā peļņa (dividendēm pielīdzināmās izmaksas) un saņemtās dividendes. Tas nozīmē, ka nodoklis maksājams tikai tad, kad tiek saņemtas dividendes vai sadalīta uzņēmuma peļņa, tādējādi ļaujot uzņēmumiem veikt reinvestīciju uzņēmuma attīstībā.

Izmaksu atgūšanas kategoriju veido divi komponenti: uzņēmuma zaudējumu kompensēšanas noteikumi (pārņemšana un atgriešana) un izmaksu kapitalizācijas noteikumi. Šajā kategorijā Latvija daļa pirmo vietu ar Igauniju. Tas skaidrojams ar līdzīgajiem normatīvajiem ietvariem izmaksu atgūšanas aspektā grāmatvedībā. Uzņēmumu zaudējumu pārņemšanai un atgriešanai

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

attiecībā uz nodokļa samazinājumiem nav laika limita, un nodoklis tiek piemērots tikai peļņas sadales brīdī. Izmaksu kapitalizācijai arī nav noteikts limits un ir iespējams kapitalizēt 100 % izmaksas, kuras attiecas uz konkrētā ilgtermiņa aktīvu izmantošanu / darbību.

Nodokļa stimulu un sarežģītības ziņā Latvija atrodas 2. vietā ar 95,1 punktu, atpaliekot tikai no Somijas. Sarežģītība ir novērtēta šādi: Latvijā vidēji vienam uzņēmumam ir nepieciešamas 22 stundas gadā, lai nodrošinātu atbilstību Uzņēmumu ienākuma nodokļa likumam. Latvijas priekšroka ir vidēji veicamo maksājumu skaits gadā: seši maksājumi kopā (Bunn & Asen, 2020: 53). «Doing Business» indekss norāda, ka Latvijā ir mazāks maksājumu skaits, kā arī mazāka kopējā nodokļu likme, tomēr lielāks administratīvais slogs – tieši tas rada uzņēmējdarbībai nelabvēlīgus apstākļus, samazinot indivīda motivāciju nodarboties ar komercdarbību.

Attiecībā uz patēriņa nodokli Latvijas PVN likme ir viena no augstākajām ESAO valstīs. Samazinātā likme ir piemērojama 12 % un 5 % noteiktai preču grupai. Covid-19 pandēmijas ietekmē 2020. gadā tika aktualizēts jautājums par PVN samazināšanu papildu pārtikas produktiem. Tomēr valdība noraidīja priekšlikumu, norādot, ka tas samazinās budžeta ieņēmumus un neatrisinās galveno problēmu – sabiedrības pirkjspēju.

Kā liecina 2021. gada pārskats par nodokļu sistēmas konkurētspējas indeksu, Latvijā ir otrā konkurētspējīgākā nodokļu sistēma *OECD* dalībvalstu vidū. Kopējā nodokļu konkurētspējas reitingā Latvija ierindojas 2. vietā, atpaliekot tikai no Igaunijas. Vērtējot atsevišķas nodokļu grupas, Latvija uzņēmējdarbības nodokļu rādītājā ieņēmusi 2. vietu, patēriņa nodokļu konkurētspēja mūsu valstī ir 27. augstākā *OECD* dalībvalstu vidū, savukārt īpašuma nodokļu un arī personīgo nodokļu rādītājā Latvija ieņem 5. vietu. Starptautisko nodokļu nosacījumu rādītājā Latvija ieņem 9. vietu (Bunn & Asen, 2021). Jau astoto gadu pēc kārtas par *OECD* dalībvalsti ar viskonkurētspējīgāko nodokļu sistēmu atzīta Igaunija. Tā ieņem 1. vietu īpašuma nodokļu un personīgo nodokļu rādītājos, 3. vietā ierindojas uzņēmējdarbības nodokļu rādītājā, 9. vietā – patēriņa nodokļu vērtējumā. Sliktākais sniegums Igaunijai ir starptautisko nodokļu nosacījumu rādītājā – 15. vieta.

Pasaules ekonomikas foruma eksperti uzsver, ka ļoti noderīgs rīks politikas veidotājiem centienos celt valsts konkurētspēju var būt Globālais konkurētspējas indekss (*Global Competitiveness Index, GCI*). Tomēr *GCI* piemīt trūkumi, kas politikas veidotājiem būtu jāņem vērā, vērtējot politikas iniciatīvas.

6.4. tabula. Latvijas Globālās konkurētspējas indeksa (*GCI*) indikatori

GCI pilāri	Indikators	Latvijas vieta GCI
Institūcijas	Publiskā sektora sniegums	79. vieta
	Valdības pielāgošanās spēja	50. vieta
Infrastruktūra	Transporta infrastruktūra	52. vieta
Preču / pakalpojumu tirgus	Vietējā tirgus konkurence	42. vieta
Darba tirgus	Elastība	24. vieta
	Meritokrātijas un stimula indikatori – darba nodokļu likmes komponents	114. vieta
Finanšu sistēmas	Finanšu sistēmas dziļums	80. vieta
Biznesa dinamika	Administratīvas prasības / Uzņēmējdarbības kultūra	45. vieta
		50. vieta

Avots: Valstu *GCI* (2019) ziņojums.

Nacionālajā attīstības plānā 2021.–2027. gadam ir izvirzīts mērķis panākt produktivitātes kāpumu inovāciju rezultātā. Iepriekšējā NAP ir noteikti uzņēmējdarbības vides attīstības aspekti un atbilstoši indikatori, bet jaunajā plānā ir akcentēti kvalitatīvi uzņēmējdarbības attīstības indikatori: inovācijas, eksportspēja u. c. (skat. 6.5. tabulu). Tomēr konkurētspējas aspekti

6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

tiek atspoguļoti nepilnīgi, ignorējot vairākus rādītājus. Kā darbību finansēšanas avoti ir norādīti valsts budžeta līdzekļi, ES fondi un pētniecības un inovācijas finansēšanas programma «Apvārsnis Eiropa». Rīcības virziena pasākumu īstenošanai indikatīvi pieejamais finanšu apjoms ir 797,78 milj. EUR.

6.5. tabula. Rīcības virziena «Uzņēmumu konkurētspēja un materiālā labklājība» mērķa indikatori

Progresā rādītājs	Mērvienība	Bāzes gads	Bāzes gada vērtība	Mērķa vērtība 2024	Mērķa vērtība 2027
Zināšanu un tehnoloģiju izlaide	Vieta reitingā	2019	45	42	39
Tirgus izsmalcinātība (Market sophistication) – viens no globālās konkurētspējas indeksa pilāriem	Vieta reitingā	2019	40	22	21
Uzņēmējdarbības izsmalcinātība (Business sophistication) – viens no globālās konkurētspējas indeksa pilāriem	Vieta reitingā	2019	41	32	30
Eksporta vienības vērtība (SITC 5–8), 5 gadu slidošais vidējais pieauguma temps	%	2018	1,8	>2	>2
Datorpakalpojumu un informācijas pakalpojumu eksports no kopējā pakalpojumu eksporta	%	2018	9,2	>13	>15

Avots: Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam, 45. lpp.

NAP 2027 norādīts, ka ir nepieciešams samazināt darbaspēka nodokļu slogu jeb nodokļu ķīli, ko darba devējs maksā par darbinieku. To aprēķina kā par darbinieku samaksāto nodokļu summu: iedzīvotāju ienākuma nodoklis un valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (VSAOI), gan darba devēja, gan darba ņēmēja, attiecību pret darba devēja izmaksu (bruto darba algas un darba devēja VSAOI) summas. Šo rādītāju paredzēts samazināt no 39,5% 2018. gadā līdz 38,4% 2024. gadā un 34,8% 2027. gadā. Nodokļu sloga samazināšana darbaspēkam ir jau vairākus gadus diskutēts, bet neatsisināts jautājums.

Rīcības virziena «Kapitāls un uzņēmējdarbības vide» mērķis ir veidot tādu tiesisko, administratīvo un finanšu vidi, kura veicina konkurētspējīgas uzņēmējdarbības attīstību visā Latvijā. Efektīvi izmantojot nacionālo resursu un iespēju potenciālu, NAP 2027 paredzēts nodrošināt ārvalstu kapitāla ieplūšanu un izvietošanu Latvijas ekonomikā, kā arī iedrošināt iekšzemes kapitāla lielāku piesaisti uzņēmējdarbības attīstībā. Latvijai ir raksturīgs relatīvi zems investīciju līmenis, kas galvenokārt ir saistīts ar vājo kredītēšanu, zemo kapitāla tirgus attīstības līmeni, salīdzinoši augstu privātā sektora parādsaistību līmeni. Daļēji zems investīciju apjoms var būt saistīts arī ar ekonomisko nenoteiktību globālajos tirgos, ko ietekmē Covid-19 pandēmija. Uzņēmējdarbību negatīvi ietekmē normatīvā regulējuma un administratīvo šķēršļu palielināšanās. NAP 2027 plānots novērst uzņēmējdarbības pārregulāciju, garantēt pieņemto lēmumu stabilitāti, īpaši attiecībā uz nodokļu sistēmu. Tomēr gandrīz katru gadu valdība maina nodokļu noteikumus. Rīcības virziena pasākumu īstenošanai indikatīvi pieejamais finanšu apjoms ir noteikts 2586,90 milj. EUR apmērā.

6.6. tabula. Rīcības virziena «Kapitāls un uzņēmējdarbības vide» mērķa indikatori

Progresā rādītājs	Mērvienība	Bāzes gads	Bāzes gada vērtība	Mērķa vērtība 2024	Mērķa vērtība 2027
Institūciju rādītājs (Globālās konkurētspējas indekss)	Faktoru vērtējums – skala 0–100	2018	57,89	68	72
Bruto pamatkapitāla veidošana, % no IKP	%	2018	22,8	24	25
Banku kredīti iekšzemes nefinanšu uzņēmumiem (A – K nozares), % no IKP	%	2018	14	20	23
Akciju tirgus kapitalizācija, % no IKP	%	2018	3	5	7

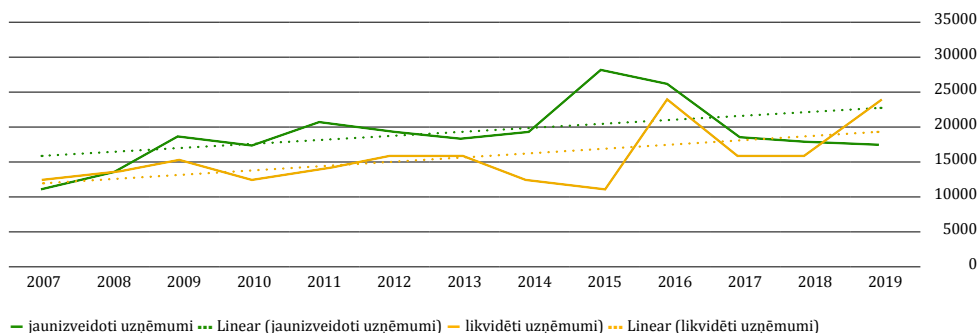
Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Digitālo tehnoloģiju integrācija, vidējā svērtā vērtība no 4a – uzņēmējdarbības digitalizācija – (60 %) un 4b – e-komercija (40 %) DESI (Digitālās ekonomikas un sabiedrības indekss, Digital Economy and Society Index)	%	2019	11	14	18
Atvērto datu rādītājs (indekss)	Vieta reitingā	2018	12	10	8
Jaunu Latvijas emitentu skaits <i>Nasdaq</i> Baltijas akciju sarakstos	Skaits	2017	1	5	7

Avots: Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam, 52. lpp.

Pēc būtības rīcības virziens nosaka kapitāla piesaistes indikatorus, liekot uzsvāru uz vērtspapīru tirgus attīstību, savukārt uzņēmējdarbības indikatorus dokuments nedefinē. NAP 2027 atstāti novārtā mazās, vidējās un ģimenes uzņēmējdarbības veicināšanas pasākumi, ignorēti iepriekšējā plānošanas dokumentā izvirzītie, bet neīstenotie un joprojām aktuālie uzdevumi. Jaunajā dokumentā vairs nav ņemts vērā *Doing Business* indekss un Globālās konkurētspējas indekss, kas tomēr varētu plaši raksturot dažādus uzņēmējdarbības vides aspektus.

Uzņēmējdarbības demogrāfijas dati rāda, ka katru gadu jaunizveidoto uzņēmumu skaits samazinās, bet likvidēto – pieaug. Tas liecina par vājo uzņēmumu izdzīvošanas un attīstības spēju. Daži uzņēmumu darbības kvalitatīvie rādītāji ir apkopoti 6.7. tabulā. Tikai ļoti neliela daļa ir straujas izaugsmes uzņēmumi pēc apgrozījuma un strādājošo skaita, bet 94 % ir mikrouzņēmumi ar deviņiem un mazāk darbiniekiem, tā 2019. gadā ir tikai 250 lielo uzņēmumu, kuros strādā 250 un vairāk darbinieku.

Avots: Lursoft, Centrālā statistikas pārvalde.

6.1. att. Biznesa demogrāfija Latvijā, 2007–2018.

6.7. tabula. Uzņēmumu demogrāfijas rādītāji pēc darbības veida

	2015	2016	2017	2018	2019
Jaunizveidoti uzņēmumi	28 910	26 866	19 255	18 529	18 318
Likvidēti uzņēmumi	11 627	24 209	16 027	16 515	24 000*
Straujas izaugsmes uzņēmumi, rēķinot pēc apgrozījuma pieauguma	2 108	1 967	709	902	1 122
Jaunizveidoti straujas izaugsmes uzņēmumi (gazeles), rēķinot pēc strādājošo skaita pieauguma	92	88	80	78	92
Jaunizveidoti straujas izaugsmes uzņēmumi (gazeles), rēķinot pēc apgrozījuma	224	217	119	114	143
Straujas izaugsmes uzņēmumi pēc strādājošo skaita pieauguma	387	390	409	394	399
Ekonomiski aktīvi darba devēju uzņēmumi	59 992	77 990	80 358	80 702	89 489
Tirgus sektora ekonomiski aktīvi uzņēmumi	172 567	181 424	175 716	174 792	172 792

Avots: Lursoft, Centrālā statistikas pārvalde.

6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

6.2. Respondentu nodomi uzsākt uzņēmējdarbību

Atsevišķi autori (Kiradoo, 2020) apgalvo, ka valsts atbalsts nosaka uzņēmumu panākumus. Valsts īstenotā regulēšana, piem., nodokļu sistēma un darba tirgu regulējošie tiesību akti, veido pamatu uzņēmējdarbības uzsākšanai (Acs, Scerb & Lloyd, 2017). Šī regulēšana ir nozīmīga uzņēmējdarbības plānošanā, un tai ir izšķiroša loma uzņēmējdarbības uzlabošanai. Tas norāda uz valsts atbildību radīt labvēlīgu un motivējošu uzņēmējdarbības vidi. Citi autori (De Mooij & Gaetan, 2007) norāda, ka augstas uzņēmumu ienākuma nodokļa likmes var ietekmēt indivīdu vēlmi uzsākt uzņēmējdarbību. Daži autori (Baliamoune-Lutz & Garello, 2011) pievienojas arī šim secinājumam: augstāki nodokļi pazemina rentabilitāti, tādējādi samazinot vēlmi veikt uzņēmējdarbību. Tālāk tiek izvērtētas 2019. un 2021. gadā veiktās aptaujas par Latvijas iedzīvotāju veikto saimniecisko darbību.

No respondentiem 2019. gadā 4 % norāda, ka vada uzņēmumu, 9 % – plāno uzsākt uzņēmējdarbību (skat. 6.8. tabulu).

6.8. tabula. Nodomi uzsākt uzņēmējdarbību, %

	2019	2021	Δ
Man jau ir savs uzņēmums	4,0	3,8	-0,3
Ir ļoti liela varbūtība, ka dibināšu uzņēmumu – šobrīd esmu tā dibināšanas procesā	0,9	1,1	0,3
Apsveru šādu variantu	7,8	10,4	2,6
Es nedomāju, ka uzsāksšu uzņēmējdarbību	77,8	79,4	1,6
Nezinu/Grūti pateikt	9,5	5,2	-4,3
Kopā	100	100	

Avots: SKDS, 2019. g. oktobris, n = 1014; SKDS, 2021. g. septembris, n = 1017.

Aptaujas dati parāda, ka 2021. gadā nedaudz ir pieaudzis to respondentu skaits, kuri apsver iespēju uzsākt savu uzņēmējdarbību (+2,6 %), atšķirības pārējās aptaujāto kategorijās ir statistiskās kļūdas robežās. Pīrsona χ^2 testā tiek noskaidrots, ka statistiski nozīmīgi faktori, kas veicina vēlmi uzsākt privāto uzņēmējdarbību, ir saistīti ar personību. Tie ir tādi faktori kā atbilstošas rakstura īpašības (35,6 %) un pieredze, prasmes un izglītība (24,1 %). Savukārt 23,1 % aptaujāto neplāno izveidot savu uzņēmumu un 54,8 % ir stingri negatīva attieksme pret uzņēmējdarbības uzsākšanu Latvijā. Pie citiem šķēršļiem 52,3 % no aptaujātajiem min tā sauktos iekšējos faktorus, bet 47,7 % – ārējos faktorus. Galvenais iemesls, kāpēc nav sava uzņēmuma, 37,6 % aptaujāto ir saistīts ar īstenoto valdības politiku; 28,1 % aptaujāto nodokļu politiku uzskata par uzņēmējdarbībai nelabvēlīgu, 27,2 % uzskata – Latvijā trūkst uzņēmējdarbību veicinošas vides, un 20 % atzīst – pastāv milzīga birokrātija un pārāk liela valsts iestāžu kontrole. Lielākā daļa aptaujāto atzīmē, ka galvenie šķēršļi ir saistīti ar nelabvēlīgo uzņēmējdarbības vidi un nodokļu politiku. Tas uzsver nepieciešamību padziļināti novērtēt uzņēmējdarbības vidi un koncentrēties ne tikai uz to, cik viegli ir uzsākt uzņēmējdarbību, bet arī uz tās atbilstību ilgtermiņā mūsdienu biznesa īpatnībām pasaulē.

Jau iepriekš minētie iemesli, kāpēc iedzīvotāji neuzsāk privāto uzņēmējdarbību (personīgā rakstura īpašības, pieredze, zināšanas, prasmes un uzkrājumu līmenis), vismaz daļēji ir atkarīgi arī no valdības īstenotās politikas izglītības, kultūras, personības attīstības un finanšu prātības jomā ilgtermiņā.

6.9. tabula. Iemesli uzņēmējdarbības uzsākšanai, 2019. un 2021. g., %

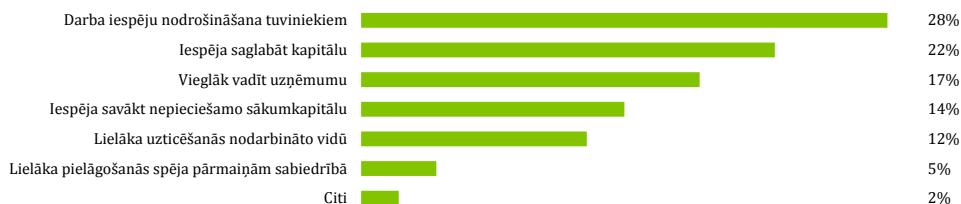
Iemesls	2019*	2021*
Iekšējie faktori		
Pieredze, zināšanas, prasmes	14,5	37,9
Atbilstošās rakstura īpašības	18,2	40,6
Neapmierinātība ar pašreizējo ienākumu līmeni vai savu nodarbinātības situāciju	28,9	n. p.
Vēlme nodrošināt darbu ģimenes locekļiem	12,8	n. p.
Vēlme padarīt pasauli labāku, godīgāku	n.p.	41,2
Ārējie faktori		
Kapitāla pieejamība	12,2	31,3
Uzņēmējdarbību un ierēdņu darbu veicinoša valdības īstenotā politika	8,7	28,6
Cits iemesls	4,7	n. p.

Piezīme: * Respondenti, kas dibina privāto uzņēmumu vai apsver iespēju uzsākt uzņēmējdarbību.
Avots: SKDS, 2019. g. oktobris, n = 1014; SKDS, 2021. g. septembris, n = 1017.
Sig. divpusējs: p < 0,05 Pirsona χ2 testā.

Abas aptaujas parāda līdzīgu tendenci: privātās uzņēmējdarbības uzsākšanas iemesli galvenokārt ir saistīti ar personīgiem (iekšējiem) faktoriem, piem., atbilstošām rakstura iezīmēm, pieredzi, zināšanām un prasmēm.

6.3. Ģimenes uzņēmums

Tiek salīdzināta ģimenes uzņēmumu darbība ar citiem uzņēmumiem Latvijā 2019. gadā veiktās aptaujas padziļinātājā kontekstā. Iegūtie aptaujas dati parāda, ka 5,8 % iedzīvotāju interesējas par ģimenes uzņēmuma dibināšanu. Lielākajai daļai no tiem (93 %) ir vidējā, profesijā vai augstākā izglītība; to vidējais vecums ir 36 gadi; trešdaļai (36 %) ir vidējs līdz augsts ienākumu līmenis, 25 % dzīvo Rīgā, 40 % – Vidzemē un Kurzemē; un 47 % no tiem ir vīrieši un 53 % sievietes. Galvenais iemesls ģimenes uzņēmuma dibināšanai ir rūpes par ģimeni: darba iespēju nodrošināšana tuviniekiem, iespēja saglabāt un savākt kapitālu, lielāka uzticēšanās un vieglāka uzņēmuma vadība.

Avots: SKDS, 2019. g. oktobris, n = 1014.

6.2. att. Motivācija veidot ģimenes uzņēmumu.

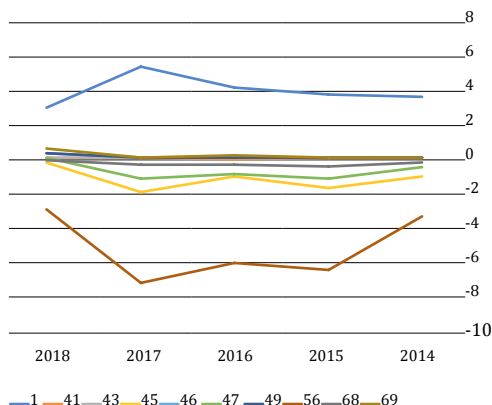
Detalizētai finanšu analīzei ir izvēlētas 10 nozares ar lielāko ģimenes uzņēmumu skaitu, kas veido 58 % (n = 2881) no šo uzņēmumu kopskaita.

Lielākajai daļai ģimenes uzņēmumu rentabilitāte 2014.–2018. gadā (tīrā peļņa, aktīvu atdeve) ir pozitīva un vidēji par 0,83 % augstāka nekā visiem uzņēmumiem kopumā. Ienesīgākās ģimenes uzņēmumu nozares ir juridiskie un grāmatvedības pakalpojumi (69; mediānā ROA = 1,28 %; visiem uzņēmumiem mediānā ROA = 0,14 %), sauszemes transports un cauruļvadu transports (49; 0,79 %; 0,06 %) un vairumtirdzniecība, izņemot automobiļu un motociklu

6. Vērtības un risku pārvaldība

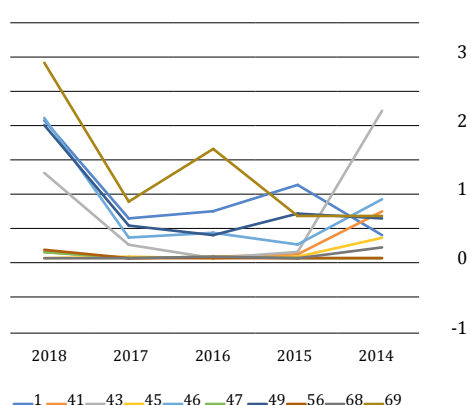
Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

tirdzniecība (46; 0,75 %; 0,05 %). Ģimenes uzņēmumi pārsvarā darbojas ar augstāku *EBIT* (*Earnings Before Interest and Taxes, peļņa pirms procentu un nodokļu nomaksas*) peļņu, īpaši tādās nozarēs kā juridiskie un grāmatvedības pakalpojumi (69; vidējā *EBIT* peļņa = 4,88 %; vi- siem uzņēmumiem vidējā *EBIT* peļņa = 0,76 %) un sauszemes transports un cauruļvadu trans- ports (49; 1,7 %; 0,06 %) un vairumtirdzniecība, izņemot automobiļu un motociklu tirdzniecība, (46; 1,46 %; 0,00 %).

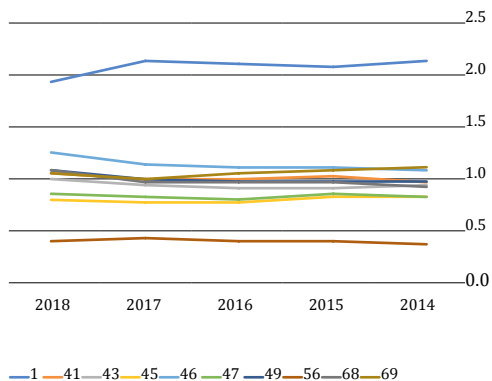
ROA visiem uzņēmumiem, %, mediāna.

Avots: Lursoft, 2019.

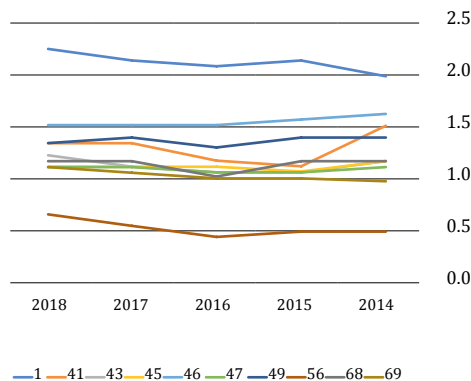
ROA ģimenes uzņēmumiem, %, mediāna

6.3. att. Aktīvu atdeve (ROA): visu uzņēmumu salīdzinājums ar ģimenes uzņēmumiem⁴.

Kopējās likviditātes koeficients visiem uzņēmumiem, %, mediāna

Avots: Lursoft, 2019.

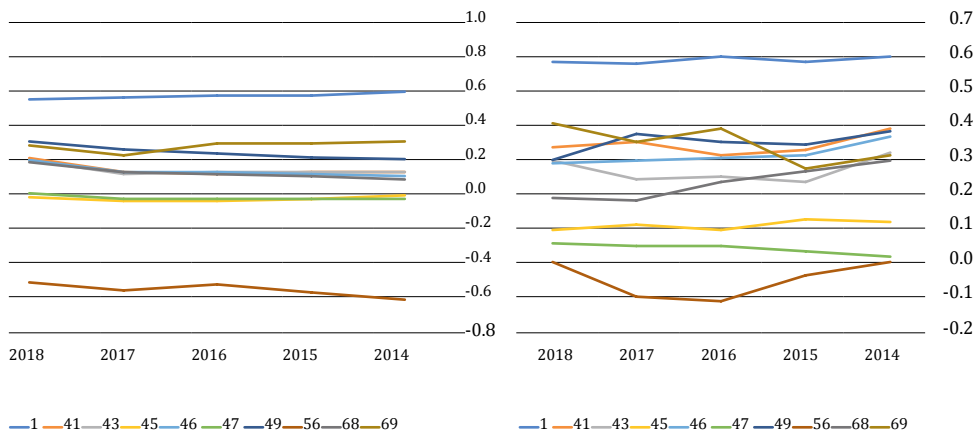
Kopējās likviditātes koeficients ģimenes uzņēmumiem, %, mediāna

6.4. att. Likviditāte: visu uzņēmumu salīdzinājums ar ģimenes uzņēmumiem.

Lielākajai daļai ģimenes uzņēmumu ir augstāks kopējās likviditātes koeficients. Augskopības, lopkopības, medību un saistīto pakalpojumu nozarēs (1) ģimenes uzņēmumi ir «visu uzņēmumu» līmenī, bet pārējās nozarēs ģimenes uzņēmumiem ir ievērojami augstāks šis koeficients, vidēji par 0,3.

⁴ Nozaru dalījums atbilstoši NACE klasifikatoram pa apakšnozarēm (numerācija).

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Pašu kapitāls/aktīviem visiem uzņēmumiem, %, mediāna
Avots: Lursoft, 2019.

Pašu kapitāls/aktīviem ģimenes uzņēmumiem, %, mediāna

6.5. att. Kapitāla struktūra: visu uzņēmumu salīdzinājums ar ģimenes uzņēmumiem.

Kopumā ģimenes uzņēmumam ir labāka kapitāla struktūra – aizņēmumi pret pašu kapitālu uzņēmumu bilancēs. Arī šajā gadījumā augkopības, lopkopības, medniecības un saistīto paaugstākā nozarē (1) ģimenes uzņēmumu rādītāji ir nozares kopējā līmenī. Citās nozarēs ģimenes uzņēmumiem ir vidēji par 17 % augstāks pašu kapitāla īpatsvars, savukārt ēdināšanas pakalpojumu (56) ģimenes uzņēmumiem ir par 52 % lielāks pašu kapitāls salīdzinājumā ar šo nozari kopumā. Ēdināšanas pakalpojumu nozares uzņēmumos ir negatīvs pašu kapitāls (vidēji –57 %) uzkrāto zaudējumu dēļ nesadalītajā peļņā. Dati parāda, ka kopumā lielākā daļa šo uzņēmumu darbojas «pelēkā zonā», un ģimenes uzņēmumiem ir raksturīgi augstāki darbības rādītāji.

6.4. Uzņēmēju rīcība krīzes laikā un valsts atbalsts uzņēmējdarbībai

Covid-19 pandēmijas laikā valdība īsteno ļoti plašu atbalsta programmu iedzīvotājiem un uzņēmējiem, kas ir vērsta uz nodarbinātības saglabāšanu, zaudēto ienākumu kompensēšanu un svarīgāko uzņēmējdarbības problēmu risināšanu. Atbalsts tiek sniegts subsīdiju, dotāciju, aizdevumu, nodokļu maksājumu pagarināšanas, garantiju, apmācību u. c. veidā. Uzņēmējdarbības atbalsta programmu sadalījums ir parādīts 6.10. tabulā.

6.10. tabula. Valdības atbalsta programmas Covid-19 pandēmijas negatīvo seku mazināšanai

Programma	Īstenošanas laikposms	Finansējuma avots	Finansējuma apjoms (milj. EUR)	Izlietotais finansējums (milj. EUR) *
Dīkstāves atbalsts	14.03.2020. – 30.06.2020. 09.11.2020. – 30.06.2021.	Valsts budžets	206,2	107,8
Algu subsīdija	09.11.2020. – 30.06.2021. 01.10.2021. – 30.11.2021. (Pieteikšanās līdz 15.12.2021.)	Valsts budžets	75,6 64,0	11

6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

Dotācija apgrozāmajam kapitālam	01.11.2020. – 30.06.2021. 01.10.2021. – 30.11.2021. (Pieteikšanās līdz 15.12.2021.)	Valsts budžets	70,8 240,0	62
Nodokļu samaksas termiņa pagarināšana vai nodokļu samaksas sadale vairākos maksāšanas periodos uz laiku līdz trim gadiem	Līdz 30.06.2021.	Kopējais samaksas termiņa pagarinājumu skaits	398,3	
Kredīts apgrozāmajiem līdzekļiem	25.03.2020. – 31.12.2021.	Valsts budžets	60	103,4
		Altum*	150	
Kredītu brīvdienu garantija	25.03.2020.– 31.12.2021.	Valsts budžets	47,5	42,13
Eksporta kredītu garantijas	15.04.2020.– 30.06.2021.	ES fondi	3,5	64,8
Garantijas lieliem uzņēmumiem	24.08.2020.– 31.12.2021.	Valsts budžets	20,0	Programma pārtraukta
Investīciju fonds lieliem uzņēmumiem	31.07.2020.– 31.12.2021.	Valsts budžets	48,91	32,85
Aizdevumi lieliem un vidējiem uzņēmumiem	10.11.2020.– 31.12.2021.	Valsts budžets	50	Programma pārtraukta
Atbalsts viesnīcām	04.12.2020.– 18.12.2020.	Valsts budžets	4,7	2,17
Atbalsts Covid-19 krīzes skartajiem sporta centriem	Līdz 30.06.2021.	Valsts budžets	8,0	6, 23
Atbalsts Covid-19 krīzes skartajiem tirdzniecības centriem	Līdz 30.06.2021.	Valsts budžets	20,0	7,41
Starptautiskās konkurētspējas un eksporta veicināšana	05.08.2020. – 31.07.2023.	Eiropas Reģionālās attīstības fonds (ERAF)/ Valsts budžets	90,4	43,09
Atbalsts eksporta uzņēmumiem	05.08.2020.– 30.10.2020.	Valsts budžets	51	30,39
Atbalsts tūrisma uzņēmumiem	29.07.2020.– 30.09.2020.	Valsts budžets	19,36	18,29
Atbalsts individuālo aizsardzības līdzekļu sertifikācijai	08.06.2020. – 31.07.2023.	Valsts budžets		0,053
Apmācības darbinieku prasmiņu uzlabošanai	2021–2023	ERAF	19,9	
Citi atbalsta veidi	2020 – 2021	Valsts budžets	0,64	0,40

Piezīme: * ir valstij piederoša attīstības finanšu institūcija, kas piedāvā valsts atbalstu dažādām mērķa grupām ar finanšu instrumentu palīdzību (aizdevumi, kredītgantijas, investīcijas riska kapitāla fondos). «Altum» izstrādā un īsteno valsts atbalsta programmas, lai novērstu tās tirgus nepilnības, kuras nevar novērst privātās finanšu institūcijas.

Avots: LR Ekonomikas ministrija (2021).

Pētījums par 2008.–2009. gada krīzes ietekmi uz uzņēmējdarbību un uzņēmēju rīcību liecina, ka izdzīvošanas faktori tajā laikā bija rūpīga plānošana, izmaksu efektivitātes aprēķinu ieviešana; specializācija un uzsvars uz kvalitātes paaugstināšanu, diversifikācija. Savukārt uzņēmēju atzītās pieļautās kļūdas bija pārmērīga aizņemšanās un izšķērdība; darbinieku atlaišana (nevis elastīgs darba laiks); diversifikācijas trūkums; nespēja prognozēt notikumu gaitu (Kruk, 2016: 226).

Biznesa atbildi uz pandēmijas negatīvajiem efektiem autori ir noskaidrojuši 2020. gada oktobra interneta aptaujā (CAWI-CATI). Elektronisko anketu varēja aizpildīt jebkurš cilvēks, kas bija pierēģistrējies Pētījumu centra SKDS web panelī. Anketas vispārējo daļu aizpildīja 1823 cilvēki, tālāk ar filtra jautājumu tika atlasīti 1006 nodarbinātie, kuri saņēma aizpildīšanai pilnu aptaujas versiju, – viņu atbildes tika izmantotas analīzei. Aptaujas dati tika savākti un pārvaldīti, izmantojot REDCap (Research Electronic Data Capture) elektronisko datu ievākšanas un apkopošanas rīku. Uzņēmumu apsekojuma dati tika apstrādāti, rēķinot svērtos rādītājus, atbilstoši Centrālās statistikas pārvaldes 2017. gada statistikas datiem par uzņēmumu sadalījumu pēc šādām pazīmēm: nozare, uzņēmuma lielums un atrašanās vieta. Svērto rādītāju noteikšanai tika izmantoti statistikas dati par uzņēmumu sadalījumu:

- uzņēmuma darbības jomās (ražošana, tirdzniecība, būvniecība, pakalpojumi) un nozarēs;
- pēc uzņēmuma darbinieku skaita (1–9 darbinieki, 10–49 darbinieki, 50–249 darbinieki,

250 un vairāk darbinieki), lai iegūtos datus varētu salīdzināt ar statistikas datiem par uzņēmumu ieguldījumu Latvijas iekšzemes kopprodukta (IKP) veidošanā atkarībā no darbinieku skaita;

- pēc uzņēmuma atrašanās vietas (Rīga, ārpus Rīgas).

Daudzliemeņu ierobežotajai paraugkopai no uzņēmumu datubāzes tika atlasīti 750 respondenti, kas tika sadalīti pa nozarēs pēc NACE koda. Apsekojuma paraugkopas lielums tika izvēlēts proporcionāli nozares (pēc NACE koda) ieguldījumam Latvijas iekšzemes kopproduktā. Lai sasniegtu paraugkopā iekļautos respondentus, vispirms tika izmantota interneta aptaujas metode un pēc tam telefonintervijas metode, lai tādējādi iegūtu trūkstošās atbildes. Intervijas tika veiktas latviešu un krievu valodā.

Covid-19 pandēmijas ietekmē daudzās pasaules valstīs uzņēmēji veic plašas izmaiņas ar galveno mērķi palielināt **stratēģiskās virzības pielāgošanas** un resursu izlietošanas ātrumu. Šādas pārmaiņas rezultējas ar augstāku rentabilitāti, darbības noturību un izaugsmi. Tas tiek panākts, veicot pārmaiņas trīs virzienos: veidojot ātrāku lēmumu pieņemšanas mehānismu, uzlabojot iekšējo komunikāciju un sadarbību, palielinot tehnoloģiju izmantošanu (De Smet et al., 2020). Lielākie šķēršļi šiem uzlabojumiem ir vāja iekšējā sadarbība uzņēmumā, lēns lēmumu pieņemšanas process un neskaidrība par stratēģisko virzību.

Starptautiskā pieredze rāda, ka **darbinieku prasmju** veidošanai pandēmijas laikā arī pēc tās būs izšķiroša nozīme, lai stiprinātu uzņēmumu darbības stabilitāti ilgtermiņā. Prasmju veidošana nodrošina to, ka darbiniekiem ir informācija un iemaņas, kas nepieciešamas, lai pielāgotos pārmaiņām un darbotos citādāk. Lai uzlabotu šo prasmju veidošanu, uzņēmējiem ieteicams veikt darbinieku apmācību un veicināt pieredzes apmaiņu dažādās jomās (Craven et al., 2020). Jāņem vērā, ka Covid-19 pandēmija ir padarījusi tieši digitālo transformāciju par prioritāti individuālā, uzņēmumu un arī valdības līmenī.

Lai spētu koncentrēties uz svarīgāko prasmju pilnveidi, vispirms jānosaka, kuras prasmes visnozīmīgāk ietekmēs uzņēmuma virzību un attīstību. Ir būtiski koncentrēties uz četrus veidu prasmju attīstību (Agrawal et al., 2020):

(1) digitālās (spēja darboties digitālā vidē);

(2) kognitīvās (lai nodrošinātu kritiski svarīgo darbinieku spēju reaģēt uz pārmaiņām, pārorientēties un attīstīt inovācijas);

(3) sociālās un emocionālās prasmes (lai nodrošinātu efektīvu sadarbību);

(4) pielāgošanās spējas un noturība (lai varētu attīstīties mainīgos biznesa apstākļos).

Ieteikumi, kas balstīti starptautiskajā praksē, sākotnēji varētu šķist grūti īstenojami Latvijas ekonomiskajos apstākļos, taču pētījumi liecina, ka tieši mazie uzņēmumi spēj gūt lielāku atdevi no darbinieku prasmju pilnveides (Agrawal et al., 2020). Mazāka iekšējā birokrātija tajos ļauj ātrāk pārorientēties un ieviest izmaiņas.

Pandēmijas laikā daudzi uzņēmēji saskaras ar ļoti nopietnām problēmām. Tomēr, kā liecina starptautiskā prakse, finansiāli stabili uzņēmumi sniedz saviem darbiniekiem atbalstu. Kā viens no atbalsta veidiem ir aizdevums darbiniekiem, lai segtu steidzamas finanšu vajadzības. Šāds aizdevums nevar būt uzskatāms par darbinieka ienākumu un netiek aplikts ar ienākuma nodokli.⁵ Šāda prakse palīdz strādājošajiem ne tikai risināt akūtas finansiālās problēmas, bet arī motivē viņus strādāt ar lielāku atdevi. Vēl viens finansiālā atbalsta veids – uzņēmēju labdarības fondi. Šāda prakse Latvijā nav izplatīta, tomēr, attīstoties uzņēmējdarbības kultūrai, tas ir potenciāls resurss darbinieku finansiālam atbalstam krīzes situācijā.

⁵ «Strategies for Employers to Offer Financial Assistance to Employees in Need Due to COVID-19.» <https://www.aig.com/us/news-and-insights/2020/apr/strategies-for-employers-to-offer-financial-assistance-to-employees-in-need-due-to-covid-19/>.

6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

Līdz ar iepirkšanās paradumu maiņu Covid-19 pandēmijas izraisītā krīze ir kļuvusi par cēloni pakāpeniskai **piegādes ķēžu pārstrukturēšanai** globālā mērogā, pārvietojot ražotnes tuvāk tirdzniecības vietām. Uzņēmumiem kļūstot vairāk lokāliem, mainās arī darbinieku ar pieprasītajām prasēm izvietojums. Ja kādas uzņēmuma aktivitātes ģeogrāfiski maina vietu, ir iespējama arī talantu (prasmju) ģeogrāfiska pārvietošana, t. sk., izmantojot vietējos talantus un prasmes.

Ilgtermiņā uzņēmumiem būs jāpielāgojas globālās tirdzniecības un piegāžu ķēžu pārrāvumu riskam, padarot savas piegādes ķēdes izturīgākas. Tas iespējams, piemēram, samazinot unikālo vienību skaitu, likvidējot liekos piegādes posmus, tuvinot un reģionalizējot piegādes partnerus (Assi et al., 2020).

Covid-19 pandēmijas laikā daudzu pasaules valstu valdības īsteno bezprecedenta ekonomisko rīcību, līdz 2020. gada septembra beigām piešķirot atbalstam vairāk nekā 16 triljonus USD (Assi et al., 2020). Lai atbalstītu mājsaimniecību labklājību un palīdzētu uzņēmumiem pārdzīvot krīzi, valdības ir izmantojušas gan ātrdarbīgus, gan inovatīvus mehānismus. Potenciālā nākamā valdību prakse ietver stimulu virzīšanu konkrētās jomās, kas sasniedz plašākus mērķus elastīgākas sabiedrības vicināšanai, piemēram, zaļās enerģijas un energoefektivitātes paplašināšana; pārvaldības digitalizācijas paātrināšana, kā arī stimuli uzņēmumiem jaunu tehnoloģiju ieviešanai, nākotnes darbaspēka veidošanai, lai palielinātu uzņēmumu dzīvotspēju un konkurētspēju. Šajā pētījumā uzņēmēju problēmu konstatācijai un rīcības analīzei autori izmanto uzņēmēju aptaujas datus.

Uzņēmumu 2020. gada apsekojuma **rezultāti** ir sagrupēti divās kategorijās. Pirmkārt, ir raksturota krīžu seku ietekme uz uzņēmējdarbības finanšu rezultātiem. Tos atspoguļo ieņēmumu un peļņas izmaiņas, cenu politika, kreditoru un debitoru parādu pārvaldība. Otrkārt, uzņēmumu ekonomiskās izdzīvošanas un attīstības pieejas tiek analizētas pēc dažāda veida īstenotajām un/vai plānotajām izmaiņām.

6.11. tabula. Uzņēmumu finanšu rādītāju izmaiņu biežums Covid-19 pandēmijas ietekmē, %

Izmaiņas	Ieņēmumi	Peļņa	Pieprasījums	Cenas	Krājumi	Debitoru parādi	Aizņēmumi	Eksports
Samazinājās	52,6	54,5	47,3	20,3	26,8	1,8	3,6	7,3
Nemainījās	33,2	35,0	38,6	72,6	54,8	58,0	46,5	35,5
Palielinājās	12,9	9,2	12,1	4,4	6,4	20,4	4,5	2,2
Nezinu/Grūti pateikt	1,3	1,4	2,0	2,7	12,0	1,8	1,6	2,4
Nav svarīgs						18,0	43,7	52,7

Avots: SKDS, uzņēmumu apsekojums, 2020. g. septembris, n = 750.

Tabulā 6.11. ir parādīti dati par galveno finanšu rādītāju pārmaiņu biežumu pandēmijas laikā. Kopumā 73 % aptaujāto uzņēmumu atzīmē pandēmijas negatīvo ietekmi vismaz uz vienu to finanšu rādītāju Latvijā. Vidēji krīzes dēļ pasliktinājušies 3–4 rādītāji. Dati liecina, ka valdības noteikto ierobežojumu un patēriņa samazināšanās dēļ 47 % uzņēmumu piedzīvo pieprasījuma samazināšanos pēc to ražotām precēm un/vai pakalpojumiem un 20 % nācies samazināt to produkcijas cenu līmeni. Tas būtiski pasliktina uzņēmumu rentabilitāti, 20 % gadījumos pieaudzis debitoru parādu līmenis, liecinot par uzņēmumu klientu zemāku maksātspēju, kas domino efekta rezultātā pasliktina arī likviditāti. No visas paraugkopas 13 % respondentu norāda, ka viņiem vajadzējis pārtraukt vismaz vienu saimniecisko darbību Covid-19 pandēmijas ierobežojumu un seku dēļ.

Apskatot 2020. gadā aptaujāto uzņēmēju finanšu situāciju, novērojama korelācija starp finanšu rādītāju un to ietekmējošo faktoru izmaiņām ārkārtējās situācijas dēļ. Pieprasījuma izmaiņas ietekmējušas uzņēmumu apgrozījumu (.750) un peļņu (.731), kā arī krājumu daudzumu (.335) un cenas (.308). Eksporta iespēju ietekmē arī mainās uzņēmumu kredītsaistības (.441). Tāpat apgrozījuma (.438) un peļņas (.413) izmaiņas ietekmējušas krājumu daudzumu. Krīzes situācijā pastāv arī saikne starp debitoru parādiem un uzņēmumu pašu saistībām (.308), kas norāda uz likviditātes problēmu pārnesi no viena uzņēmuma uz citu.

Ārkārtējās situācijas ietekmē visvairāk cietusi administratīvo un apkalpojošo dienestu darbības joma (N), izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumi (I), mākslas, izklaides un atpūtas nozare (R). Vidēji 16 % no visiem uzņēmumiem samazinājuši cenas, galvenokārt šajās nozarēs: transports un uzglabāšana (H; 34 %); operācijas ar nekustamo īpašumu (L; 34 %); administratīvo un apkalpojošo dienestu darbība (33,3 %). Savukārt būtiskākais cenu pieaugums vērojams veselības un sociālās aprūpes nozarē (Q) – trešdaļā uzņēmumu.

Apgrozījums samazinājās vairāk kā 80 % uzņēmumu, tostarp izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumos (86 %), mākslas, izklaides un atpūtas nozarē (90 %) un citiem pakalpojumiem (S; 89 %). Apgrozījums pieauga vidēji 8,3 % uzņēmumu, galvenokārt būvniecībā (F; 29 %); vairumtirdzniecībā un mazumtirdzniecībā, automobiļu un motociklu remontā (G; 20 %) un apstrādes rūpniecībā (C; 16 %). Peļņas rādītāja izmaiņu tendences ir līdzīgas.

Klientu parādi visbūtiskāk samazinājās elektroenerģijas, gāzes apgādes, siltumapgādes un gaisa kondicionēšanas jomā (D; 18 %) un apstrādes rūpniecībā (3 %). Debitoru saistības visvairāk pieauga mākslas, izklaides un atpūtas jomā (55 %); izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumu nozarē (43 %) un darījumos ar nekustamo īpašumu (L; 32 %). Kredītsaistības samazinājās izglītības jomas uzņēmumiem (P; 9 %); darījumos ar nekustamo īpašumu (8 %) un apstrādes rūpniecībā (6 %); savukārt pieauga pārsvarā administratīvo un apkalpojošo dienestu darbībā (25 %); būvniecībā (17 %) un apstrādes rūpniecībā (6 %).

Eksporta kritumu piedzīvoja izmitināšana un ēdināšanas pakalpojumu jomas uzņēmumi (57 %); administratīvo un apkalpojošo dienestu darbībā (54 %); transporta un uzglabāšanas nozarē (23 %). Eksporta apjoms palielinājās 10 % aptaujāto mākslas, izklaides un atpūtas uzņēmumu un 8 % apstrādes rūpniecības uzņēmumu.

Katra krīze ir gan pārbaudījums, gan jaunu iespēju rašanās biznesā. Tādēļ pieredzējušie un ziņošie uzņēmumi krīzes laikā veic būtiskas pārmaiņas un uzlabojumus, lai ne tikai izdzīvotu krīzes laikā, bet arī izklūtu no tās spēcīgāki un konkurētspējīgāki.

Tabulā 6.12. ir apkopoto atbilžu biežums saistībā ar galvenajām ieviestajām vai plānotajām izmaiņām un uzlabojumiem, ko uzņēmumi veikuši, reaģējot uz Covid-19 krīzi; 82% uzņēmumu minējuši vismaz vienu ieviestu vai plānotu izmaiņu, vidēji tiek minētas 3 izmaiņas.

Būtiskākos uzlabojumus veic vai plāno mākslas, izklaides un atpūtas nozares uzņēmumi, kā arī uzņēmumi, kas nodarbojas ar vairumtirdzniecību un mazumtirdzniecību, automobiļu un motociklu remontu un administratīvām un atbalsta pakalpojumu darbībām. Lielākajā daļā uzņēmumu – 53 % – ir optimizēta darba organizācija, visvairāk tajos, kas veic administratīvās un apkalpojošajās darbības (83 %), mākslas, izklaides un atpūtas nozares uzņēmumos (67 %) un celtniecības uzņēmumos (71 %).

No aptaujas dalībniekiem 27 % ieviesuši jaunu uzņēmuma vadības paņēmieni, 21 % plāno paplašināt savu darbību Latvijā, tajā skaitā visvairāk vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības, automobiļu un motociklu remonta nozarē (33 %), būvniecībā (26 %), mākslas, izklaides un atpūtas nozarē (27 %). Savukārt 13 % uzņēmumu plāno paplašināt savu darbību ārpus Latvijas.

6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

6.12. tabula. Atbilžu biežums attiecībā uz ieviestajām vai plānotajām izmaiņām kā reakcija uz Covid-19 pandēmiju, %

Atbilde	Optimizēts darbinieku skaits	darba organizācija	Jauni uzņēmuma vadības paņēmieni	Digitalizēts	Restrukturizēts uzņēmums	Sadarbība	Paplašināšanās (LV)	Paplašināšanās (ārzmēs)	ES fondu piesaiste
Jā	16,1	52,5	26,9	45,9	12,7	17,0	20,8	12,9	6,9
Nē	80,9	44,3	69,1	50,4	78,0	74,1	73,6	84,1	89,1
Grūti pateikt	3,0	3,2	4,0	3,7	9,3	8,9	5,6	2,9	4,0

Avots: SKDS, uzņēmumu apsekojums, 2020. g. septembris, n = 750.

Lielākā daļa uzņēmumu – gan tādi, kuriem apgrozījums samazinājies, gan pieaudzis – optimizējuši savu darba organizāciju (53 %), kā arī palielinājuši IT un digitalizācijas risinājumu izmantošanu biznesā (46 %). Savukārt vismazāk – tikai 7 % – plāno attīstībai piesaistīt ES līdzekļus. Ņemot vērā ES finansējuma apjomu un gatavību sniegt atbalstu, šis rezultāts liecina par to, ka nepieciešams vairāk detalizēti izpētīt iemeslus un šķēršļus, kas kavē uzņēmējus piesaistīt šāda veida finansējumu. Kā iespējamie šķēršļi finansējuma izmantošanai jāizvērtē nepilnības līdzekļu piešķiršanas procedūrā, korupcijas pazīmes, procesa necaurspīdīgums, pārāk liels administratīvais slogs, birokrātijas šķēršļi; pašu uzņēmumu līdzfinansējuma nepietiekamība – krīzes laikā būtu nepieciešams lielāks atbalsts līdzfinansējumam.

Kopumā 21 % aptaujāto uzņēmumu ir saņēmuši vai varējuši saņemt kādu valdības dīkstāves atbalsta veidu saviem darbiniekiem (14 %), nodokļu maksāšanas pagarinājumus (16 %), iespēju 2019. gada finanšu pārskatu iesniegt vēlāk (18 %) un citus. Vidēji šie uzņēmumi saņēmuši 2 veidu atbalstu.

Statistiski nozīmīga ir uzņēmuma peļņas izmaiņu korelācija ar nodokļu maksāšanas pagarināšanu un iespēju vēlāk iesniegt atskaites. Šīs iespējas izmantoja attiecīgi 16 %, un 16 % uzņēmumu, kas uzrādīja mazāku peļņu.

Kopumā valdības izstrādātos un piedāvātos atbalsta pasākumus ļoti kritiski vērtē 35 % uzņēmumu, 28 % tos vērtē kā vidējus, bet 25 % kā labus un 3 % kā izcilus. Viskritiskākā attieksme pret atbalstu ir no uzņēmumiem, kuru finansiālais stāvoklis pasliktinājās pandēmijas ierobežojumu dēļ (44 %).

6.5. Iedzīvotāju ienākumi un to struktūra

Covid-19 pandēmijas laikā ieviestie rīcības ierobežojumi negatīvi ietekmēja gandrīz visu uzņēmumu darbību. Rezultātā tas lieku reizi apliecināja vairākas problēmas iedzīvotāju nodarbinātības un ienākumu jomā.

Valsts atbalsta instrumenti nodarbinātībai un ienākumu noturībai. Pandēmijas laikā vairākas valstis īsteno politiku, kas nodrošina ienākumu atbalstu darbiniekiem vai uzņēmumiem, lai saglabātu nodarbinātību, kā arī pašnodarbinātajiem (OECD 2020; Ionescu-Somers et al., 2020). Arī Latvijā valdība piešķirusi vairākus pabalsta veidus dažādām iedzīvotāju grupām. Finansiālais atbalsts ir vērstas uz nodarbinātības saglabāšanu, kā arī uz zaudēto ienākumu kompensāciju. Atbalsta risinājumi tiek piedāvāti dažādos veidos, piem., dīkstāves pabalsts, atbalsts algu subsīdijai, pašnodarbināto atbalsts, patentmaksas saņēmēju atbalsts, dīkstāves palīdzības pabalsts, pašvaldības pabalsts krīzes situācijā, vienreizēja piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par katru bērnu, t. sk. bērnu ar invaliditāti, u. c.

Izsludinot ārkārtējo situāciju 2020. gada 9. novembrī, valdība mainījusi finansiālo atbalstu piešķiršanas nosacījumus un atbalsta apmērus. Tālāk uzskaitīti darbiniekiem pieejamie finansiālā atbalsta veidi.

Dīkstāves atbalsts ir noteikts 70 % apmērā no mēneša vidējās bruto darba samaksas, tomēr nevar būt mazāks par 330 EUR (pirms tam regulējums par 180 EUR) un lielāks par 1000 EUR (pirms tam regulējums par 700 EUR) mēnesī. Mikrouzņēmuma darbinieka atbalsts ir noteikts 50 % apmērā, bet ne mazāk par 330 EUR un ne vairāk par 1000 EUR.

Atbalsts algu subsīdijai ir domāts darbiniekiem, kas strādā nepilnu darba laiku, lai nodrošinātu atalgojumu iepriekšējā līmenī. Subsīdiju var saņemt 50 % apmērā no mēneša vidējās bruto darba samaksas, bet ne vairāk par 500 EUR mēnesī.

Pašnodarbināto atbalsta lielums ir 70 % apmērā, bet ne mazāk kā 330 EUR un ne vairāk kā 1000 EUR mēnesī. Pašnodarbinātajam, kas ir mikrouzņēmumu nodokļa maksātājs, atbalsts noteikts 50 % apmērā no mēneša vidējiem ienākumiem, bet ne mazāk kā 330 EUR un ne vairāk kā 1000 EUR.

Patentmaksas saņēmēji var saņemt dīkstāves atbalstu 400 EUR apmērā (pirms tam regulējums par 330 EUR).

Dīkstāves palīdzības pabalstu 180 EUR apmērā mēnesī var saņemt darba ņēmēji, kuriem VID atteicis dīkstāves pabalsta izmaksu, izvērtējot darba devēja atbilstību dīkstāves pabalsta izmaksas kritērijiem. Šo pabalstu maksā Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA).

Pabalsts krīzes situācijā ir noteikts uz ārkārtējās situācijas laiku un vienu kalendāra mēnesi pēc ārkārtējās situācijas beigām. Pabalsts ir domāts ģimenei vai personai, kura ārkārtējās situācijas dēļ nespēj nodrošināt savas pamatvajadzības. Pusi šo izdevumu pašvaldībai kompensēs valsts, bet ne vairāk kā 40 EUR mēnesī vienai personai piešķirto pabalstu triju mēnešu periodā. Ir iespēja saņemt papildus 50 EUR par katru aprūpē esošo bērnu līdz 18 gadu vecumam. Šo piemaksu kompensē valsts.

Pabalsta krīzes situācijā apmērs pašvaldībās atšķiras. Vairumā pašvaldību tas ir 80 EUR, bet ir arī lielāks. **Vienreizēja piemaksa** pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu invaliditāti 150 EUR apmērā ģimenēm, kuras saņem valsts pabalstu par bērnu ar invaliditāti.

VSAA piešķir piemaksu 50 EUR apmērā **par katru apgādībā esošu bērnu**, to var saņemt dīkstāves un pašnodarbināto pabalstu saņēmēji.

Algu subsīdiju atbalsta pasākums paredzēts nodarbinātības veicināšanai, tomēr tas vērsti tikai uz esošo bezdarbnieku skaita samazināšanu.

Bezdarbnieku palīdzības pabalsts: 4 mēnešus pēc pabalsta termiņa beigām bezdarbnieka palīdzības pabalsts 180 EUR apmērā. Atbalsts jaunajiem speciālistiem – tiem, kas ieguvuši augstāko izglītību un bezdarbnieka statusu Nodarbinātības valsts aģentūrā (NVA). Jaunā speciālista pabalstu izmaksa – ne ilgāk par četriem mēnešiem, pirmos divus mēnešus 500 EUR apmērā, trešajā un ceturtajā mēnesī 375 eiro apmērā.

No 2020. gada 30. novembra iespējams pieteikties vienreizējam slimības palīdzības pabalstam bērna pieskatīšanai, ja ar Covid-19 saistīto apstākļu dēļ bērns nedrīkst apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi vai, ja mācības vispārējās izglītības programmā notiek attālināti. Pabalstu var saņemt 14 dienu laikā 60 % apmērā no vidējās algas.

Finansiālais atbalsts dīkstāves pabalsta formā ļāvis uzņēmējiem saglabāt savus darbiniekus, nepaliekot bezdarbu, kā arī turpināt uzņēmuma darbību. Pēc Valsts ieņēmumu dienesta (VID) informācijas no 2020. gada 12. marta līdz 30. jūnijam jeb Covid-19 pirmā viļņa laikā dīkstāves pabalstu pieteica 3398 uzņēmumi. Šajā laikā VID ir izmaksājis 133 462 dīkstāves pabalstus kopumā 53,6 miljonu EUR apmērā. Šos pabalstus vienu vai vairākas reizes saņēmuši kopumā 55 179 fiziskās personas, tai skaitā 2 388 pašnodarbinātās personas. Dīkstāves pabalstu saņēmēju sadalījums nozarēs ir šāds: izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu sniedzēji 24,8 %, apstrādes rūpniecības darbinieki 19,4 %, vairumtirdzniecības un mazumtirdzniecības

6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

15,9 %, mākslas, izklaide un atpūta 8,8 %. Vidējais izmaksātā pabalsta apmērs par 2020. gada martu darbiniekiem bija 245 EUR, bet pašnodarbinātajiem 233 EUR, par aprīli attiecīgi 439 un 387 EUR un par maiju 446 un 386 EUR. Jūnijā vidējais pabalsta apmērs – 420 un 390 EUR.⁶ Kā redzams, dikstāves pabalsts ir ļoti neliels un nesasniedz pat minimālās mēneša darba algas līmeni jeb 430 EUR. Līdz 1. jūnijam piemaksu pie dikstāves pabalsta par apgādībā esošo bērnu saņēma 23 404 personas un pie dikstāves palīdzības pabalsta 1197 personas. Savukārt dikstāves palīdzības pabalstu saņēma 13 389 personas un bezdarbnieku palīdzības pabalsti tika piešķirti 1156 personām.

Saskaņā ar NVA datiem, salīdzinot 2020. gada decembra beigās ar atbilstošo periodu pirms gada, reģistrētā bezdarba līmenis palielinājies par 1,5 procentpunktiem. Reģistrētā bezdarba līmenis valstī 2020. gada decembra beigās bija 7,7 %, kas ir par 0,3 procentpunktiem lielāks nekā mēnesi iepriekš. Zemākais bezdarba līmenis 2020. gada decembrī reģistrēts Rīgas reģionā – 5,8 %, augstākais bezdarba līmenis Latgales reģionā – 15,4 %. Zemgales reģionā bezdarba līmenis decembrī – 7,3 %, Vidzemes reģionā – 7,6 % un Kurzemes reģionā – 8,2 %. Kopumā 2020. gada 12 mēnešos bezdarbnieka statuss piešķirts 103 218 personām, tas ir par 15 311 personām vairāk, salīdzinot ar iepriekšējā gada atbilstošo periodu.

6.13. tabula. Reģistrētā bezdarba līmenis un bezdarbnieku skaits mēneša beigās

	Janv.	Febr.	Marts	Apr.	Maijs	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
Reģistrētā bezdarba līmenis mēneša beigās, %												
2019	6,7	6,7	6,6	6,3	6,1	6,0	6,0	5,9	5,7	5,7	5,8	6,2
2020	6,4	6,3	6,8	8,0	8,4	8,6	8,6	8,2	7,7	7,4	7,4	7,7
Bezdarbnieku skaits mēneša beigās												
2019	61 951	62 477	61 244	58 188	56 105	55 750	55 373	54 390	52 595	52 651	53 783	57 808
2020	58 832	58 247	61 926	72 917	76 440	78 266	77 998	75 013	70 306	67 124	67 518	69 605

Avots: Nodarbinātības valsts aģentūra, «Pārskats par bezdarba situāciju valstī (decembris)». https://www.nva.gov.lv/sites/nva/files/media_file/parskats-par-bezdarba-situaciju-decembris-2020.pdf/.

Salīdzinot ar iepriekšējo ceturksni, statusu ieguvušo skaits 2020. gada 4. ceturksnī pieaudzis Latgales, Kurzemes, Zemgales, Vidzemes reģionā, savukārt Rīgas reģionā vērojams statusu ieguvušo skaita samazinājums. No reģistrēto bezdarbnieku kopskaita (69 605) 2020. gada decembra beigās 54,9 % – sievietes un 45,1 % – vīrieši. Puse reģistrēto bezdarbnieku 2020. gada decembra beigās ir ar bezdarba ilgumu līdz 6 mēnešiem – 34 846 jeb 50,1 %, mēneša laikā bezdarbnieku skaits šajā grupā palielinājies par 1 341 personām jeb 4 %. Jāuzsver, ka Covid-19 ietekmē vidējais bezdarba ilgums 2020. gada decembra beigās ir 183 dienas jeb aptuveni 6 mēneši, kas salīdzinot ar atbilstošo periodu pirms gada, ir par 44 dienām vairāk.

Reģistrēto bezdarbnieku kopskaitā 2020. gada decembra beigās lielāko īpatsvaru veido bezdarbnieki ar profesionālo izglītību – 35,3 % no kopējā reģistrēto bezdarbnieku skaita, starp kuriem puse (51,8 %) ir vecumā 50 gadi un vairāk. Bezdarbnieku kopskaitā 2020. gada decembra beigās 25,9 % ir bezdarbnieki ar vispārējo vidējo izglītību, 21,6 % – ar augstāko izglītību un 15,3 % – ar pamatizglītību. Salīdzinot 2020. gada decembra beigās reģistrētos bezdarbniekus sadalījumā pēc iegūtās izglītības ar 2019. gada atbilstošo periodu, bezdarbnieku ar augstāko izglītību īpatsvars pieaudzis par 0,3 procentpunktiem, ar vispārējo vidējo izglītību – par 1,2 procentpunktiem, savukārt samazinājies bezdarbnieku skaits ar profesionālo izglītību un pamatizglītību. Dalījumā vecuma grupās 2020. gada beigās reģistrēto bezdarbnieku skaits ir šāds: bezdarbnieki vecumā 50 gadi un vairāk – 38,6 % no kopējā reģistrēto bezdarbnieku

⁶ Valsts ieņēmumu dienests. «Kopsavilkums par aktualitātēm izmaksātajos dikstāves pabalstos». <https://www.vid.gov.lv/lv/statistika-3/>.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

skaita, 54,4 % – bezdarbnieki vecumā 25–49 gadi un 7 % bezdarbnieki vecumā 15–24 gadi. Bezdarbnieku skaitā dominē darbaspēks vecumā no 25 līdz 49 gadiem.

Ilgstošo bezdarbnieku skaits 2020. gada beigās ir 17 271 jeb 24,8 % no kopējā reģistrēto bezdarbnieku skaita, kas salīdzinājumā ar 2019. gadu pieaudzis par 3,8 %. Jāuzsver, ka 2020. gadā NVA īsteno vairākus pasākumus ar mērķi palīdzēt bezdarbniekiem atgriezties darba tirgū. Tā 2020. gadā dalību NVA pasākumos uzsāk 58 180 personas (2019. gadā – 74 606 personas), kas piedalās 98 982 aktivitātēs (2019. gadā – 176 825 aktivitātēs). Dalībnieku un aktivitāšu skaita samazinājums skaidrojams ar dažāda veida ierobežojumiem pandēmijas laikā.

Statistiskie dati liecina, ka pabalstu saņēmēju skaits atšķiras no bezdarbnieka pabalsta saņēmēju skaita. Daļa no darbu zaudējušajiem nekvalificējās pabalsta saņemšanai.

Ārkārtējās situācijas laikā tiek pieņemti elastīgāki nosacījumi bezdarbnieka statusa piešķiršanai un atbalstam. Saskaņā ar likumu «Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam» bezdarbnieka pabalsta lielums ir atkarīgs no kopējā nostrādāto gadu skaita un ienākumiem, kuri gūti strādājot.

Ja apdrošināšanas (darba) stāžs ir:	Pabalstu piešķir:
no 1 līdz 9 gadiem ieskaitot	50 % no vidējās iemaksu algas
no 10 līdz 19 gadiem ieskaitot	55 % no vidējās iemaksu algas
no 20 līdz 29 gadiem ieskaitot	60 % no vidējās iemaksu algas
30 gadi un vairāk	65 % no vidējās iemaksu algas

Bezdarbnieka pabalsta saņemšanas ilgums ir 8 mēneši, neatkarīgi no darba stāža. Pabalsta apjoms atkarībā no bezdarba ilguma: pirmos 2 mēnešus – piešķirtajā apmērā, nākamos 2 mēnešus – 75 % no piešķirtā pabalsta apmēra, turpmākos 2 mēnešus – 50 % un pēdējos 2 mēnešus – 45 % no piešķirtā pabalsta apmēra.

Jāuzsver, ka līdz 2019. gada beigām bezdarbnieka pabalstu varēja saņemt maksimāli deviņus mēnešus. Pabalsta apmērs atkarībā no pabalsta ilguma tika samazināts šādi: pirmos trīs mēnešus pabalsts tika izmaksāts piešķirtajā apmērā, nākamos trīs mēnešus – 75 % un pēdējos trīs mēnešus – 50 % no piešķirtā pabalsta apmēra.

Pēc būtības pašreizējie noteikumi samazina bezdarbnieku materiālo nodrošinājumu. Kā bezdarbnieka pabalsta sistēmas trūkums jāmin arī pabalsta minimālā apmēra ierobežojuma neesamība, kas nozīmē, ka sistēma mazāk aizsargā tieši zemo algu saņēmējus. Bezdarbnieka pabalsta izmaksas ilguma un apmēra samazināšana negatīvi ietekmē tās bezdarbnieku grupas, kurām nepieciešams ilgāks laiks, lai atrastu darbu un iekļautos darba tirgū. Bezdarbnieka pabalsta apmēru būtu nepieciešams sasaistīt ar minimālā ienākuma līmeni vai ar iztikas minimumu, kuru nepieciešams steidzami izstrādāt.

Saskaņā ar likumu «Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam» persona, kurai piešķirtā, bezdarbnieka pabalsta izmaksas periods beidzas 2020. gada 12. martā vai vēlāk un kura sakarā ar Covid-19 izplatību izsludinātās ārkārtējās situācijas apstākļiem turpina būt bezdarbnieka statusā, var pieprasīt bezdarbnieka palīdzības pabalstu, kuru piešķir no nākamās dienas pēc bezdarbnieka pabalsta izmaksas perioda beigām uz laiku, kas nav ilgāks par četriem mēnešiem. Bezdarbnieka palīdzības pabalsta apmērs ir 180 EUR mēnesī. Par minētajām personām netiek veikta valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas.

Lēmums par atbalstu sniegšanu bezdarbniekiem pandēmijas laikā noteica, ka bezdarbnieka palīdzības pabalsti piešķirami un izmaksājami laikā no 2020. gada 12. marta līdz 31. decembrim. Sākoties pandēmijas otrajam vilnim, termiņu pagarināja līdz 2021. gada 30. jūnijam. Bezdarbnieka palīdzības pabalsta izmaksa tiek pārtraukta, ja persona zaudē bezdarbnieka

6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

statusu vai tai ir piešķirta apdrošināšanas atlīdzība saskaņā ar likumu «Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām», valsts pensija saskaņā ar likumu «Par valsts pensijām», izdienas pensija vai ikmēneša atlīdzība bezdarbniekam par alfi goto pagaidu sabiedrisko darbu veikšanu. Bezdarbnieka pabalsta izmaksu aptur, ja bezdarbnieks iegūst darba ņēmēja vai pašnodarbinātā statusu saskaņā ar likumu «Par valsts sociālo apdrošināšanu» uz laiku līdz 120 dienām. Savukārt līdz 2021.gada 30. jūnijam (sākotnēji līdz 2020. gada 31. decembrim) pagarināts termiņš par bezdarbnieka pabalsta piešķiršanu, ja persona darba attiecības izbeigusi pēc paša vēlēšanā. Pabalstu piešķir no dienas, kad cilvēks iesniedzis iesniegumu par bezdarbnieka pabalsta piešķiršanu.

Grozījumi Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likumā (pieņemti 2020. gada 16. aprīlī) līdz 2021. gada 31. decembrim pagarināja bezdarbnieka tiesības uz izslaicīgu darbu veikšanu 120 dienas (agrāk 60 dienas), nezaudējot bezdarbnieka statusu, ja darba ņēmēja vai pašnodarbinātā statuss iegūts divreiz 12 mēnešu periodā. Mikrouzņēmumu īpašniekiem, kuru uzņēmumam nav apgrozījuma un kuri paralēli darbībai mikrouzņēmumā zaudēja darba ņēmēja statusu kā algoti darbinieki, līdz 2020. gada 31. decembrim tika piešķirtas tiesības uz bezdarbnieka statusu un tam paredzētajiem atbalsta pakalpojumiem. Tas pats attiecas uz pašnodarbinātajām personām (izņemot personas, kas maksā patentmaksu), kuras negūst ienākumus no saimnieciskās darbības un zaudējušas darba ņēmēja statusu. Turklāt, ja iepriekš ir veiktas valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas apdrošināšanai pret bezdarbu nepieciešamajā apmērā, šādām personām ir tiesības saņemt arī bezdarbnieka pabalstu. Savukārt personas, kuras 2020. gadā ieguvušas bezdarbnieka statusu un izvēlējušās maksāt mikrouzņēmuma nodokli arī 2021.gadā, bezdarbnieka statusu zaudē ar 2021. gada 1. janvāri

Laikā ieviestu bezdarbnieku ekonomisko aktivitāti, no 2020. gada 31. decembra bezdarbniekus neatkarīgi no bezdarba ilguma varēja iesaistīt algotajos pagaidu sabiedriskajos darbos. Šīs aktivitātes īstenoja NVA sadarbībā ar pašvaldībām, balstoties uz jaunajiem grozījumiem Ministru kabineta Noteikumos par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenošanu izvēles principiem. Algoti pagaidu sabiedriskie darbi ir aktīvais nodarbinātības pasākums, kurš ir populārs daudzās valstīs. Algoto sabiedrisko darbu mērķis ir veicināt reģistrēto bezdarbnieku ekonomisko aktivitāti un nodrošināt ar papildu ienākumiem bezdarba periodā pamatvajadzību nodrošināšanai. Turklāt tie sekmē arī bezdarbnieku noturēšanu darba tirgū, kas ir svarīgi no sociālā aspekta.

Algoti pagaidu sabiedriskie darbi var tikt organizēti pašvaldību institūcijās (izņemot pašvaldību komercsabiedrībās), kā arī biedrībās vai nodibinājumos. Ikmēneša atlīdzības apmērs ir 200 EUR un par iesaistītajiem bezdarbniekiem tiek veiktas valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas pensiju apdrošināšanai.

6.14. tabula. Bezdarbnieka pabalsta saņēmēju skaits un vidējais pabalsta apmērs

	Janv.	Febr.	Marts	Apr.	Maijs	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
2020												
Vidējais apmērs, EUR	368	383	357	341	346	367	339	337	317	298	315	304
Skaits	35906	37330	36558	40105	47739	49718	49632	48506	46622	42684	38495	37995
2019												
Vidējais apmērs, EUR	332	333	309	334	316	328	326	354	356	330	355	352
Skaits	32172	34541	33919	33802	32077	31087	31695	31925	32146	32566	31640	32088

Avots: VSAA, <http://www.statistika-vsaa.lv/2020/10/pakalpojumu-skaits-un-videjais-apmers.html/>.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Bezdarbnieka pabalsta saņēmēju skaits 2020. gadā bija būtiski lielāks nekā 2019. gadā (skat. 6.14. tabulu), 2020. gada janvārī – jūnijā bezdarbnieka pabalsta saņēmēju skaits pieauga no 35 906 līdz 49 718 cilvēkiem jeb par 38,5 % vairāk. Sākot ar jūliju, bezdarbnieku pabalsta saņēmēju skaits saruka. Decembrī, salīdzinot ar jūniju, pabalstu saņēmēju skaits samazinājies par 23,6 %. Tomēr visos 2020. gada mēnešos saņēmēju skaits bija lielāks nekā 2019. gada attiecīgajā mēnesī.

Bezdarbnieka pabalsta apmērs 2020. gada martā sāka samazināties, sasniedzot zemāko rādītāju oktobrī – 298 EUR. Kopš 2020. gada augusta pabalsta vidējais mēneša apmērs bija mazāks nekā 2019. gada attiecīgajā mēnesī, bezdarbnieku materiālais nodrošinājums pasliktinājās. Bezdarbnieku pabalsti vidēji ir nelieli un nesasniedz pat minimālās algas līmeni.

Bezdarbnieka palīdzības pabalstu 2020. gadā saņēma 32 259 bezdarbnieki. Dominē sievietes (67 %), reģistrēto bezdarbnieku skaitā sieviešu īpatsvars – 54,9 %. Visticamāk, sievietes vairāk laika veltī māsaimniecības pienākumiem, palīdz bērniem attālinātajā mācību procesā, līdz ar to mazāk aktīvi meklē darbu. Dati liecina par konsekventu palīdzības pabalsta saņēmēju skaita pieaugumu – 2020. gada maijā bezdarbnieka palīdzības pabalstu saņēma 901 bezdarbnieks, bet decembrī 6,6 reizes vairāk. Tas apliecina, ka daudzi bezdarbnieki (īpaši sievietes) nebija spējuši atrast darbu un atgriezies darbinieka statusā.

6.15. tabula. Bezdarbnieka palīdzības pabalsta saņēmēju skaits un vidējais izmaksājamais apmērs

	Maijs	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Kopā
Pakalpojumu saņēmēju skaits*									
Kopā	901	2018	3 140	4 247	4 840	5 552	5 627	5 934	32 259
sievietes	603	1346	2 121	2 879	3 279	3 712	3 708	3 854	21 502
vīrieši	298	672	1 019	1 368	1 561	1 840	1 919	2 080	10 757
Pakalpojuma vidējais izmaksājamais apmērs (EUR)									
Kopā	113,58	143,42	150,87	152,74	142,73	134,80	144,45	142,14	140,59
sievietes	1 13,87	1 43,01	1 51,17	1 54,40	1 42,97	1 33,98	1 44,48	142,13	140,75
vīrieši	1 13,01	1 44,19	1 50,26	1 49,32	1 42,26	1 36,40	1 44,39	142,16	140,25
Kopējie izdevumi (EUR)									
Kopā	129709	344076	536645	737147	766344	805139	887354	909 838	5116253
sievietes	85860	222528	361597	502722	515534	530834	578932	589 123	3387131
vīrieši	43849	121548	175048	234425	250810	274305	308422	320 715	1729122

Piezīme: * pakalpojumu saņēmēju skaitā ir iekļautas personas, kuras saņēma pabalstu par kārtējo mēnesi, kā arī par iepriekšējiem mēnešiem saskaņā ar pabalsta piešķiršanas nosacījumiem, jo pabalsta izmaksas ilgums ir līdz 4 mēnešiem.

Avots: Labklājības ministrija, nepublicētie dati.

Bezdarbnieka pabalsts svārstījās no 113,58 EUR 2020. gada maijā līdz 152,74 EUR augustā, un vidējais pabalsts bija aptuveni 140 EUR. Nav vērojamas atšķirības starp pabalsta apmēru sieviešu un vīriešu vidū. Jāsecina, ka bezdarbnieka palīdzības pabalsts ir pārāk zems un nespēj nodrošināt pat minimālo vajadzību apmierināšanu iedzīvotāju grupām, kuri ir palikuši bez darba. Kopumā, lai atbalstītu bezdarbniekus, kuri nespēja atrast darbu, tika iztērēti 511 253 EUR.

Ienākumu struktūra. Covid-19 negatīvā ietekme uz uzņēmējdarbību galarezultātā atspoguļojas nodarbinātības un ienākumu samazināšanā. Pandēmijas ietekme uz nodarbinātību un māsaimniecību ienākumiem visās ES valstīs tiek vērtēta kā ļoti augsta. Par to liecina gan pieaugošais bezdarba līmenis, gan pieprasījums pēc dažāda veida finansiālā atbalsta. Valstis ir ieviešas pasākumus, lai atbalstītu uzņēmējus un darba ņēmējus: algu subsīdijas vai nodokļu atlaides, automatiskos stabilizējošos politikas instrumentus (bezdarbnieku pabalsti un mazāki samaksātie nodokļi, kas ir nodarbinātības un ekonomiskās aktivitātes krituma rezultāts). Daži novērtējumi rāda, ka valdību finansiālais atbalsts ir samazinājis pandēmijas negatīvo

6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

ietekmi uz mājsaimniecību ienākumiem, nabadzību un nevienlīdzību (European Commission, 2020). Tomēr arī finansiālā palīdzība nav spējusi novērst ienākumu un uzkrājumu samazinājumu, kā arī patēriņa izdevumu kritumu (Martin et al., 2020). Daudzas valdības palīdzējušas saglabāt nodarbinātību un dzīvotspējīgas darbavietas, subsidējot nenostādītās stundas, palielinot darbinieku ienākumus, ja viņi strādā nepilnu darba laiku. OECD valstīs aptuveni katrs ceturtais nodarbinātais ticis iesaistīts nodarbinātības atbalsta programmās, savukārt Latvijā šis rādītājs ir tikai 5,6 % (Francijā 33 %, Vācijā 19 %).⁷

Nodarbināto skaits Latvijas tautsaimniecībā 2020. gadā bija 890,7 tūkst. darbinieku, kas ir par 22,5 tūkst. mazāk nekā 2018. gadā.⁸ Samazinājums vērojams gandrīz visās nozarēs, izņemot būvniecības, finanšu un nekustamā īpašuma tirgus pakalpojumu, veselības un sociālās aprūpes nozarē, kā arī valsts pārvaldē. Strādāja attālināti 2020. gada 4. ceturksnī 18 % darbinieku: visvairāk finanšu un apdrošināšanas darbību jomā (65,5 %) un informācijas un komunikācijas pakalpojumu jomā (60,2 %).⁹

Bezdarba pieaugumu valstī galvenokārt izraisīja ražošanas, īpaši tranzīta kritums. Tomēr bezdarba pieaugums nebija liels, ko var skaidrot ar valstī diezgan lielu brīvo darbavietu skaitu, kuras bija pieejamas tiem, kas zaudēja darbu. Rezultātā vakanto darbavietu skaits 2020. gada beigās samazinājās par 10,83 tūkstošiem.¹⁰ NVA saņēmusi vairākus darba devēju paziņojumus par kolektīvo atlaišanu.

Situācija darba tirgū ietekmē indivīdu un mājsaimniecību ienākumus. Ienākumu struktūru veido naudas ienākumi no algota darba; naudas izteiksmē pārrēķinātie darba ņēmēja natūrā gūtie ienākumi; ienākumi, kas gūti no pašnodarbinātības; saņemtās pensijas un pabalsti; regulāra naudas palīdzība no citām mājsaimniecībām; peļņa no noguldījumu procentiem, dividendēm, akcijām; ienākumi no īpašuma izīrēšanas u. c. ienākuma veidi. Mājsaimniecību ienākumi Latvijā ir vāji diversificēti, kā kopējā rīcībā esošā ienākuma avots dominē algotais darbs, tajā gūto ienākumu īpatsvars svārstās no 58,4 % Latgalē līdz 76 % Rīgā. Visaugstākie ienākumi no algotā darbā ir Rīgā (508,5 EUR uz vienu mājsaimniecību locekli), bet citos reģionos šis rādītājs ir ievērojami zemāks. Sociālie transferti veido gandrīz trešdaļu no kopējā rīcībā esošā ienākuma. Viszemākais sociālo transfertu apjoms ir Rīgā (18,8 %), bet visaugstākais Latgalē (34,9 %).¹¹ Zems ir pašnodarbināto ienākumu īpatsvars, kaut gan jāuzsver, ka reģionos šis rādītājs ir augstāks nekā Rīgā un Pierīgā. Reģionos indivīdi ir vairāk orientēti uz pašnodarbinātību, iespējams tāpēc, ka tur ir mazākas iespējas atrast algotu darbu privātajā vai publiskajā sektorā. Visaugstākais sociālo transfertu un pašnodarbināto ienākumu apjoms ir Latgalē, tādā veidā kompensējot zemo algotā darba ienākuma apjomu. Pārējiem ienākumu veidiem ir ļoti nenozīmīgs īpatsvars ienākumu struktūrā.

Saskaņā ar 2021. gada janvārī publicētiem datiem 2019. gadā mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli, salīdzinot ar 2018. gadu, pieauga par 6,8 % un sasniedza vidēji 583 EUR uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī. Iedzīvotāju ienākumi pieauga krietni lēnāk nekā iepriekšējos gados.

Vistrūcīgākajās mājsaimniecībās (pirmajā kvintīļu grupā) 2019. gadā ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli bija 203 EUR mēnesī, turpretim visturīgākajās mājsaimniecībās (piektajā kvintīļu grupā) 1,290 EUR mēnesī. Mājsaimniecībās ar vidējiem ienākumiem tie

⁷ OECD (2020) «Employment Outlook 2020». <http://www.oecd.org/employment-outlook/2020/>.

⁸ Nodarbināto skaits pēc faktiskās darbavietas reģionos, republikas pilsētās, novados, novadu pilsētās un pagastos 2009 - 2020. https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_EMP_DV_DVA/DVA050/.

⁹ Attālināti strādājošo darbinieku (darba ņēmēju) īpatsvars attiecīgā saimnieciskās darbības veida (NACE 2.red.) strādājošo darbinieku (darba ņēmēju) kopskaitā. https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_EMP_NB_NBLA/NBL280c/table/tableViewLayout1/.

¹⁰ Brīvās darbavietas darbības veidos ceturksņa beigās 2008Q1 — 2021Q2. https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_EMP_DV_DVB/DVB010c/.

¹¹ Mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu sastāvs un struktūra Latvijas statistiskajos reģionos vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī. https://data1.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_mb_ienakumi/1IG070.px/table/tableViewLayout1/.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

svārstījās no 353 EUR mēnesī (otrajā kvintiļu grupā) līdz 680 EUR mēnesī (ceturtajā kvintiļu grupā). Straujāk pieaugot trūcīgāko (1. un 2. kvintiļu grupas) mājsaimniecību ienākumiem, ir nedaudz mazinājusies ienākumu nevienlīdzība. Visturīgāko iedzīvotāju ienākumi 2019. gadā bija 6,3 reizes lielāki nekā vistrūcīgāko iedzīvotāju ienākumi. Pozitīvi vērtējams fakts, ka Džini koeficients 2019. gadā bija 34,5 %, kas ir par 0,7 procentpunktiem mazāk nekā 2018. gadā, kad tas sasniedza 35. Tomēr, salīdzinot ar pārējām Eiropas Savienības dalībvalstīm, Latvijā joprojām saglabājas augsta ienākumu nevienlīdzība. Pēc pēdējiem pieejamiem datiem Latvijā ir ceturta augstākā Džini koeficienta vērtība, salīdzinot ar citām ES valstīm. Augstāks rādītājs ir tikai Bulgārijā (40,8 %), Lietuvā (35,4 %) un Rumānijā (34,8 %), bet vidēji ES šis rādītājs ir 30,7 %.¹²

Publikācijas par ienākumu struktūru dažādās pasaules valstīs ir maz pieejamas. Piemēram, Itālijā mājsaimniecību ienākumu sadalījuma dinamika (3. kvintile) ir šāda (Barbieri Goes, 2020):

- 2014. gadā ienākumi no algota darba 35,55 %; pensiju un pabalstu ienākumi 30,74 %; pašnodarbināto un uzņēmējdarbības ienākumi 5,19 %; kapitāla ienākumi 28,53 %;
- 1989. gadā ienākumi no algota darba 46,24 %; pensiju un pabalstu ienākumi 19,81 %; pašnodarbināto un uzņēmējdarbības ienākumi 13,76 %; kapitāla ienākumi 20,20 %.

Darba samaksas proporcija Itālijā tādējādi samazinās, savukārt ienākumu proporcija no transfertiem un investētā kapitāla ir strauji pieaugusi. Latvijas situāciju autori ir izpētījuši 2021. gada septembra nacionāli reprezentatīvajā aptaujā, kurā tika iekļauti jautājumi par ienākumu struktūru pirms pandēmijas un aptaujas brīdī. Šie rezultāti tiek apskatīti respondentu nodarbošanās kontekstā.

6.16. tabula. Latvijas iedzīvotāju ienākumu struktūra pirms pandēmijas un tās laikā, %

Ienākumu struktūra pirms pandēmijas, %	Strādā algotu darbu	Pašnodarbinātie	Uzņēmēji	Pieder ģimenes uzņēmums	Nestrādā
Ienākumi no algota darba	92,5*	40,8*	65,7*	54,0*	30,9*
Pašnodarbināto ienākumi	1,2*	54,3*	11,4*	28,7*	0,4*
Ienākumi no īpašuma (dividendes un procentu ienākumi)	0,1	0,5*	15,0*	1,0*	0,1
Ienākumi no piemājas saimniecības	1,1	1,8	0,0	9,4*	2,1
Sociālie transferti (sociālie pabalsti)	3,0*	1,0	3,6	2,9	52,2*
Privātie transferti (radnieku finansiālā palīdzība, t. sk. no ārzemēs dzīvojošiem)	0,5*	0,6	2,9	0,3	4,7*
Citi ienākumi	1,7*	0,9	1,4*	3,7	10,1*
Ienākumu struktūra pandēmijas laikā, %	Strādā algotu darbu	Pašnodarbinātie	Uzņēmēji	Pieder ģimenes uzņēmums	Nestrādā
Ienākumi no algota darba	92,2*	40,6*	61,4*	52,7*	22,5*
Pašnodarbināto ienākumi	0,9*	53,8*	16,4*	28,7*	0,4
Ienākumi no īpašuma (dividendes un procentu ienākumi)	0,0	0,5*	13,6*	1,0*	0,1
Ienākumi no piemājas saimniecības	1,0*	2,2	0,0	9,8*	2,5
Sociālie transferti (sociālie pabalsti)	3,4*	1,4	7,9*	2,9	58,8*
Privātie transferti (radnieku finansiālā palīdzība, t. sk. no ārzemēs dzīvojošiem)	0,6*	0,7	0,0	0,6	5,5*
Citi ienākumi	1,6*	0,7	0,7	2,7	10,7*

Piezīme: * Sig. divpusējs: $p < 0.05$. Avots: SKDS, 2021. g. septembris, $n=1017$.

Visvairāk diversificēti ienākumi ir uzņēmējiem, kam pieder ģimenes uzņēmumi. Strādājošo ienākumus 92,2 % apmērā veido darba alga un šīs grupas ienākumi ir vismazāk diversificēti.

¹² 2019. gadā mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi pieauga par 6,8 %. <https://www.csb.gov.lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba/meklet-tema/2782-majsaimniecibu-riciba-esosie-ienakumi-2019/>.

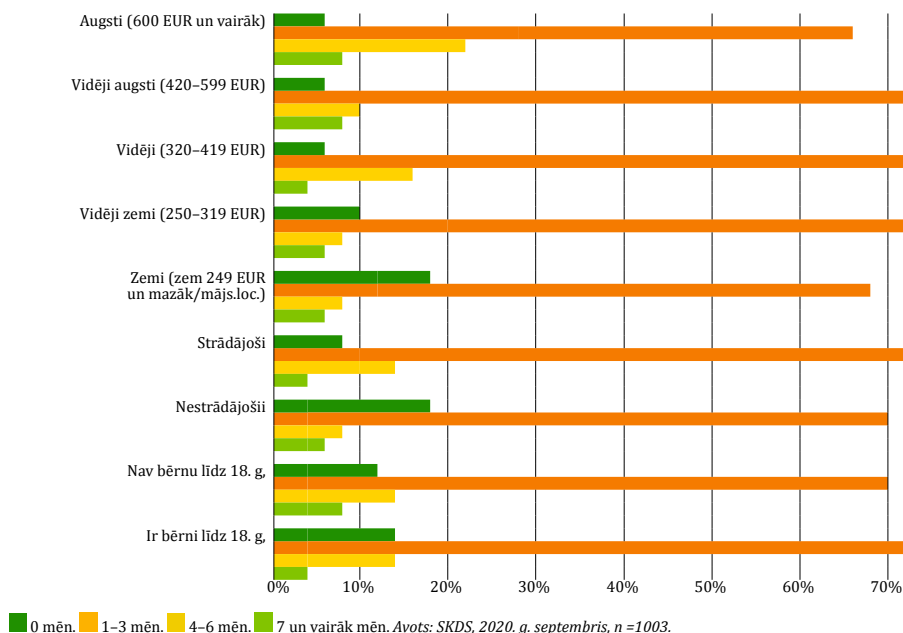
6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

Savukārt nestrādājošiem 58,8 % ienākumu daļa sastāv no sociālajiem transfertiem. Pandēmija vislielāko ietekmi atstājusi uz nestrādājošiem: ienākumi no algota darba samazinājās par 8,3 procentpunktiem, bet sociālo transfertu ienākumi pieauga par 6,6 pp. Arī uzņēmējiem šī paša veida ieņēmumos bija izmaiņas: ienākumi no algota darba samazinājās par 4,3 pp, bet transferu ienākumi tikpat lielā apmērā pieauga, kā arī par 5,0 pp. Šai grupai pieauga pašnodarbināto ieņēmumi. Ieņēmumi no īpašuma (dividendes un procentu ienākumi) gandrīz visās iedzīvotāju grupās veido mazāko īpatsvaru, kas norāda uz zemu uzkrājumu un ieguldījumu līmeni.

Saistībā ar Covid-19 krīzi gandrīz visās Eiropas valstīs līdz ar personīgā patēriņa samazināšanos mājāsaimniecību **uzkrājumi** pieauga, jo mājāsaimniecību rīcībā esošie ienākumi samazinājās lēnāk nekā privātais patēriņš. Tam var minēt vairākus iemeslus, t. sk. ierobežotās iespējas tērēt līdzekļus (kultūras pasākumiem, sabiedriskajā ēdināšanā u. c.), bet, autoruprāt, galvenās bija iedzīvotāju bailes, ka pandēmija izraisīs tālāko ienākumu kritumu. Iedzīvotāji sāk veidot rezerves uzkrājumus, lai nodrošinātu patēriņu nākotnē, kad ienākumi vai to daļa tiktu zaudēti. Tādējādi Latvija, neskatoties uz mazāku IKP apjoma kritumu nekā vidēji ES valstīs, uzrāda daudz spēcīgāku personīgā patēriņa kritumu nekā vidēji ES. Tas ir tiešais valdības realizētās iedzīvotāju ienākumu politikas rezultāts, kad ievērojamas iedzīvotāju daļas ienākumi atrodas pēc būtības iztikas minimuma līmenī. Daļēji šo kritumu ietekmē arī zems iedzīvotāju uzkrājumu līmenis, neuzticība valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai un kopējai valstī realizējamai sociālai politikai.

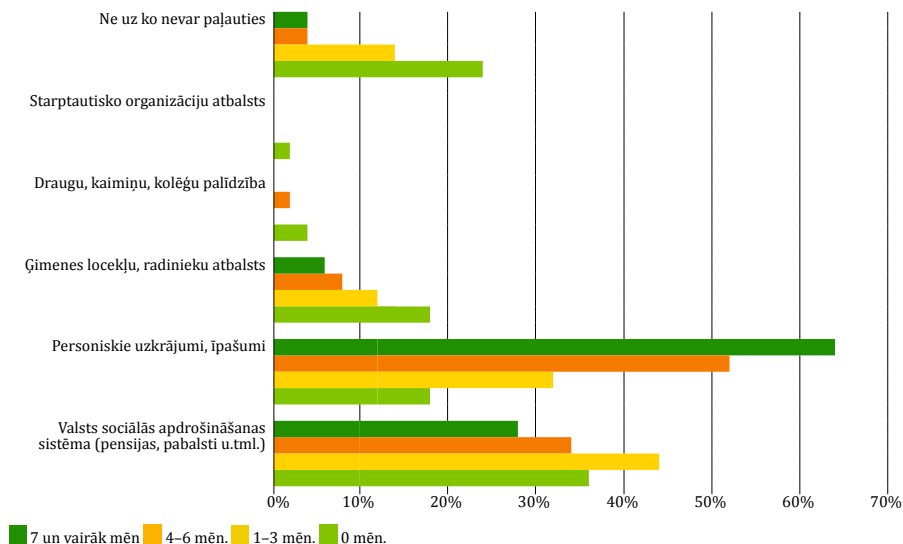
Par **uzkrājumiem** 2020. gada aptaujas dati parāda: 70 % iedzīvotāju ar uzkrājumiem varētu iztikt mazāk nekā 3 mēnešus, 11,4 % nav uzkrājumu. Zemākais uzkrājumu līmenis jeb uzkrājumu neesamība attiecas uz darbaspējas vecuma 35–54 gadi iedzīvotājiem, 22,5 %.

6.6. att. Uzkrājumu pietiekamības periods grupām pēc ieņēmumiem, nodarbinātības un bērnu skaita, %.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Ģimenēs ar bērniem 12,5 % nav uzkrājumu, 71,5 % uzkrājumi ir periodam līdz 3 mēnešiem; 16,9 % nestrādājošo un 30,9 % bezdarbnieku nav uzkrājumu, 67,8 % nestrādājošo un 54,5 % bezdarbnieku uzkrājumu pietiek laikam līdz 3 mēnešiem. Iedzīvotāju grupas ar zemiem un vidēji zemiem ienākumiem ir visvairāk pakļautas riskam, jo uzkrājumu līmenis šeit ir bīstami zems: 18,2 % nav uzkrājumu, bet 45,5 % tie ir pietiekami periodā līdz vienam mēnesim.

Avots: SKDS, 2020. g. septembris, n = 1003.

6.7. att. Uzkrājumu pietiekamības periods grupām pēc primārā paļaušanās avota, pēc perioda, %.

Trīs no četriem respondentiem (77,2 %) ar viszemākajiem uzkrājumiem uzskata, ka, nonākot finansiālās grūtībās, vispirms var pajauties uz valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu. Savukārt tie, kuru uzkrājumu līmenis ir augstāks, vairāk paļaujas uz personisko īpašumu un ietaupījumiem. Strādājošo svarīgākais ienākumu avots ir ienākumi no algotā darba jeb darba samaksa. Vidējā mēneša darba samaksa 2020. gada 4. ceturksnī ir 1143 EUR, par 6,2 % vairāk nekā 2019. gada attiecīgajā periodā. Salīdzinoši ar 2018. gada 4. ceturksni vidējā alga pieaugusi par 13,8 %.¹³ Kopumā ir vērojams stabils vidējās bruto un neto algas pieaugums. Jāuzsver, ka Covid-19 rezultātā ir vērojamas atšķirības darba samaksas izmaiņās dažādās nozarēs – tā nokritusi transporta un uzglabāšanas, kā arī izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumu nozarē.

Vidējā bruto darba samaksa privātajā sektorā 2020. gadā – 1138 EUR, sabiedriskajā sektorā – 1156 EUR, savukārt vispārējās valdības sektorā, kurā ietilpst valsts un pašvaldību iestādes, kā arī valsts un pašvaldību kontrolētas un finansētas kapitālsabiedrības, – 1121 EUR. Privātajā sektorā gada laikā algas augušas straujāk – par 6,7 %, sabiedriskajā – par 4,9 %, bet vispārējās valdības sektorā – par 6,3 % gadā. Vidējā alga pirms nodokļu nomaksas 2020. gadā – 1143 EUR mēnesī.¹⁴

¹³ Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa. https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_EMP_DS_DSV/DSV020c/table/tableViewLayout1/.

¹⁴ 2020. gadā vidējā alga pirms nodokļu nomaksas – 1143 EUR mēnesī. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/darba-samaksa/meklet-tema/2944-darba-samaksa-2020-gada/>.

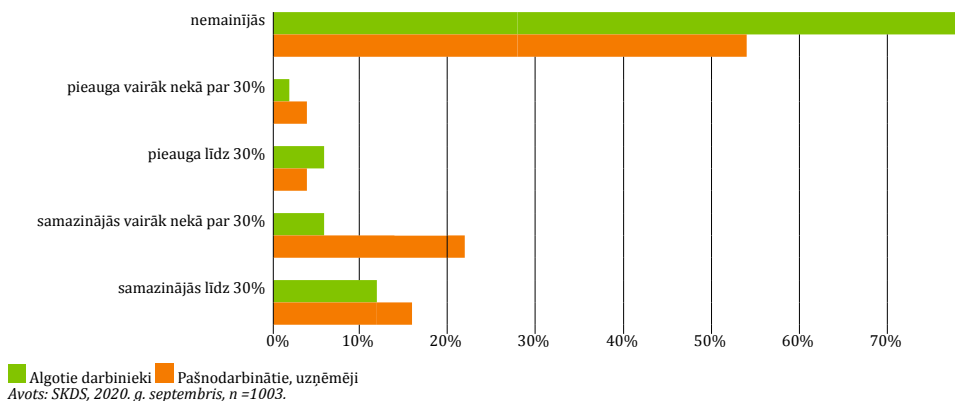
6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

Vidējo darba samaksu ietekmē ne tikai algu palielināšana vai samazināšana darbiniekiem un ar darba ienākumiem saistīto nodokļu izmaiņas, bet arī darba tirgus strukturālās pārmaiņas: gada laikā darbību uzsākušie un pārtraukušie uzņēmumi, kā arī darbinieku skaita un slodžu svārstības dažādās nozarēs.

Darbinieku īpatsvars ar neto darba samaksu no 450 līdz 700 EUR 2020. gadā ir 34,5 %, no 700 līdz 1400 EUR – 30,8 %, bet darbinieku īpatsvars ar neto darba samaksu virs 1400 eiro mēnesī – 6,5 %. Minimālo algu vai mazāk saņēmuāi 99,9 tūkstoši jeb 12,8 % darbinieku. Reģionos visaugstākais mazo algu saņēmēju īpatsvars ir Latgalē: 22,0 % darbinieku saņēma minimālo algu vai mazāk. Atalgojums netika aprēķināts vai izmaksāts 2020. gadā 3,2 % darbinieku¹⁵. EU-SILC apsekojumu dati liecina, ka starp visām ES dalībvalstīm Latvijā ir piektais augstākais nabadzības vai sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars (27,3 % 2018. gadā ar nabadzības riska sliekšni 409 EUR mēnesī, un 26,0 % 2019. gadā ar – 441 EUR mēnesī). Nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju vidējais rādītājs ES 28 valstīs 2019. gadā ir 21,4 %.¹⁶

Atalgojuma analīzei tiek izmantoti arī 2020. gada iedzīvotāju aptaujas dati, kas liecina, ka 6,9 % strādājošo atalgojums samazinājies, turklāt 2/3 vairāk nekā par 30 % no saņemtās algas pirms ārkārtējās situācijas. Sešiem procentiem aptaujāto atalgojums pieaudzis līdz 30 % no iepriekšējās algas (skat. 6.8. attēlu). Pandēmijas ietekmē visvairāk ieņēmumi samazinājušies pašnodarbinātajiem: 16,5 % – līdz 30%, bet 21,2 % – vēl vairāk, turklāt 12,9 % pašnodarbināto ieņēmumu samazinājums pārsniedzis 50 %. Vecuma ziņā vislielākais algu samazinājums ir grupā 45–54 gadi (59,5 % respondentu). Savukārt nodarbinātie vecuma grupā 25–44 gadi vairāk pieredzējuši darba samaksas pieaugumu (56,9 %) (skat. 6.9. attēlu). To var skaidrot ar šo iedzīvotāju augstāku spēju integrēties attālinātā darba režīmā, kā arī ar gatavību uzņemties lielāku darba slodzi. Strauji samazinājušies nodarbināto ieņēmumi Latgalē – 31,7 % strādājošo, savukārt pieaudzis tikai 6,5%; un Vidzemē – samazinājies 35,8 % strādājošo, bet pieaudzis 19,7 % (skat. 6.8. attēlu).

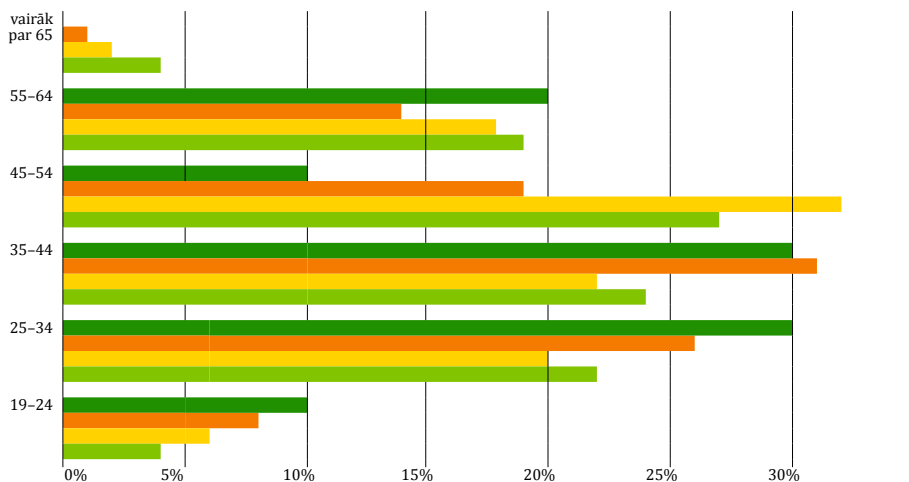

6.8. att. Atalgojuma izmaiņas Covid-19 pandēmijas ietekmē pēc nodarbinātības statusa, statusa grupās, %.

¹⁵ 2020. gadā Latvijā bija nodarbināti 64,2 % iedzīvotāju. <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nodarbinatiba/meklet-tema/2940-nodarbinatiba-2020-gada/>.

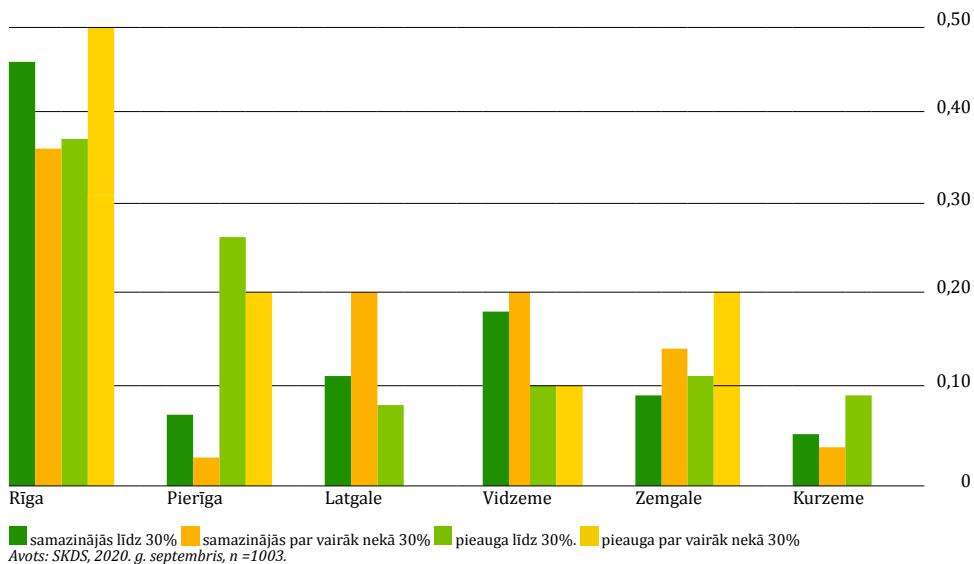
¹⁶ «Nabadzības risks un sociālā atstumtība Latvijā.» 2019. gada EU-SILC apsekojuma rezultāti. «Nabadzības risks un sociālā atstumtība Latvijā.» 2020. gada EU-SILC apsekojuma rezultāti.

Nodaļa II
Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

■ pieauga par vairāk nekā 30% ■ pieauga līdz 30% ■ samazinājās par vairāk nekā 30% ■ samazinājās līdz 30%
Avots: SKDS, 2020. g. septembris, n = 1003.

6.9. att. Atalgojuma izmaiņas Covid-19 pandēmijas ietekmē pēc vecuma, ieņēmumu izmaiņu grupās, %.

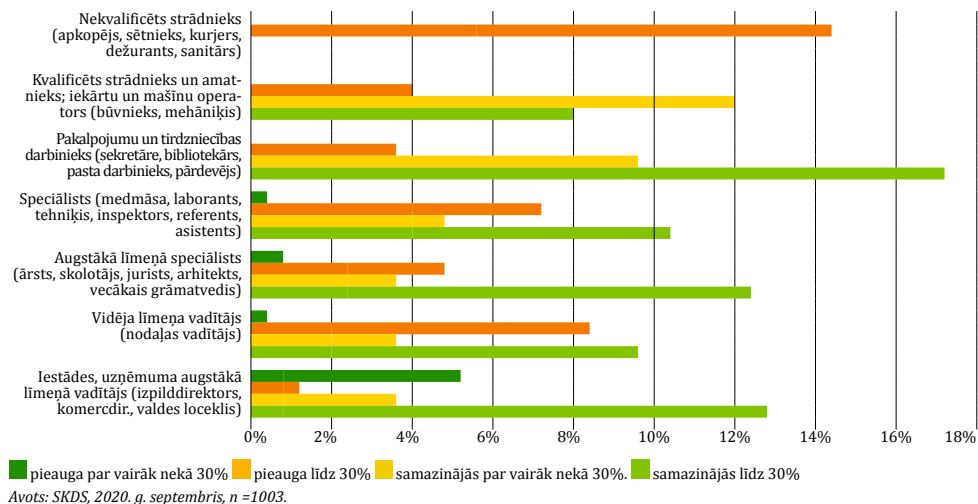
■ samazinājās līdz 30% ■ samazinājās par vairāk nekā 30% ■ pieauga līdz 30% ■ pieauga par vairāk nekā 30%
Avots: SKDS, 2020. g. septembris, n = 1003.

6.10. att. Atalgojuma izmaiņas Covid-19 pandēmijas ietekmē pēc reģiona, ieņēmumu izmaiņu grupās, %.

Pēc ieņemamā amata lielākais atalgojuma samazinājums ir pakalpojumu un tirdzniecības darbinieku (27,2 %), augstākā līmeņa vadītāju (16,9 %) un augstākā līmeņa speciālistu (16 %) vidū, bet lielākais pieaugums ir nekvalificētiem strādniekiem (14,3 %), vidēja līmeņa vadītājiem (8,6 %) un speciālistiem (7,4 %) (skat. 6.11. tabulu).

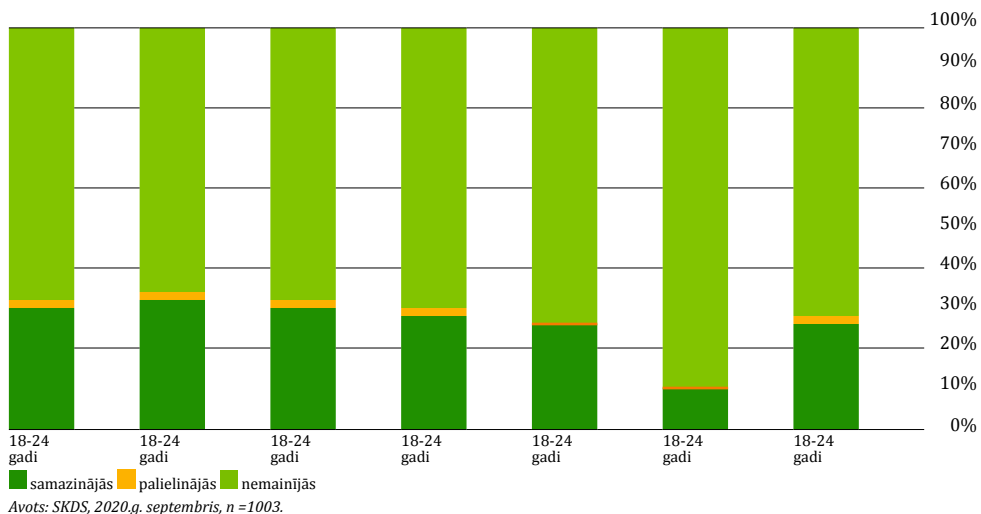
6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

6.11. att. Atalgojuma izmaiņas Covid-19 pandēmijas ietekmē pēc ieņemamā amata, amata grupās, %.

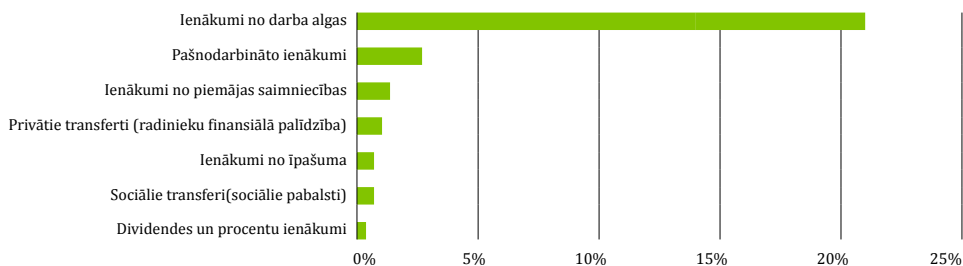
SKDS 2020. gada iedzīvotāju aptaujā 26 % respondentu norādīja, ka pandēmijas laikā viņu mājsaimniecību ienākumi samazinājās, 2 % – ka palielinājās, bet 72 % mājsaimniecību ienākumi būtiski nemainījās. Visvairāk samazinājums skāris kurzemniekus (34,7 %), kā arī latgaliešus (27,5 %) un rīdziniekus (26 %). Mājsaimniecību ienākumi pandēmijas ietekmē visvairāk samazinājās mājsaimniecībās ar trīs vai vairāk cilvēkiem: trešdaļā (33,5 %) mājsaimniecību, tostarp ar bērniem līdz 18 gadu vecumam (33,1 %). Ceturtdaļa (27 %) respondentu, kuriem kopējie ienākumi samazinājās, ir ar vidējo, profesionālo vai augstāko izglītību.

6.12. att. Ģimenes kopējo ienākumu izmaiņas vecuma grupās, %.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Ieņēmumu samazinājums visvairāk skāris iedzīvotājus darbības vecumā. Tas galvenokārt ir saistīts ar ienākumu samazinājumu no algotā darba: kritumu kopumā atzīmējuši 21,4 % respondentu, ģimenes ar bērniem – 31,3 % un privātajā sektorā strādājošie – 28,9 %, iedzīvotāji ar zemiem un vidēji zemiem ienākumiem – 33,5 %. Reģionālā griezumā algotā darba ienākumi samazinājās Kurzemes (34,5 %), Latgales (30,8 %) un Pierīgas (30,6 %) iedzīvotājiem. Mazākā mērā samazinājums skāra ienākumus no īpašuma (7,6 %), piemājas saimniecības (7,6 %), dividendēm (4,9 %), sociālajiem transfertiem (2,8 %) un privātajiem transfertiem (8,7 %). Ienākumi pieauga 5,2 % aptaujāto no sociālajiem transfertiem un 11,8 % aptaujāto no privātajiem transfertiem. Ienākumi no īpašuma būtiski netika ietekmēti. Uz šāda veida ienākumu samazinājumu norādīja tikai 0,9 % respondentu.

Avots: SKDS, 2020.g. septembris, n = 1003.

6.13. att. Iedzīvotāju ienākumu samazinājums pēc ienākumu avota, %.

Par izmaiņu **korelāciju ienākumu avotos**, jāuzsver, ka visvairāk korelē izmaiņas ienākumos no īpašuma un dividendu un procentu ienākumos (0,576); dividendu un procentu ienākumos un privātajos transfertos (0,550); ienākumos no īpašuma un ienākumos no piemājas saimniecības (0,514); ienākumos no piemājas saimniecības un dividendu un procentu ienākumos (0,486); ienākumos no īpašuma un privātajos transfertos (0,480); ienākumos no piemājas saimniecības un privātajos transfertos (0,430); pašnodarbināto ienākumos un ienākumos no īpašuma (0,382); dividendu un procentu ienākumos un sociālajos transfertos (0,344); kā arī sociālajos un privātajos transfertos (0,341).

6.17. tabula. Mēneša vidējie personīgie ienākumi, kvintiles, %

Mēneša vidējie personīgie ienākumi (kvintiles)	Strādā algotu darbu	Pašno- darbi- nātie	Uzņēmēji	Pieder ģimenes uzņēmums	Nestrādā
Zemi (304 EUR un mazāk)	2,6%	3,6%	0,0%	3,2%	44,3%
Vidēji zemi (305–492 EUR)	10,9%	10,7%	0,0%	16,1%	27,4%
Vidēji (493–669 EUR)	23,2%	19,6%	0,0%	6,5%	6,0%
Vidēji augsti (670–849 EUR)	21,5%	19,6%	14,3%	16,1%	3,3%
Augsti (850 EUR un vairāk)	24,1%	21,4%	28,6%	19,4%	1,5%
Grūti pateikt	17,7%	25,0%	57,1%	38,7%	17,5%
Sig. divpusējs	< 0,001	0,066	0,080	0,027	< 0,001

Avots: SKDS, 2021.g. septembris, n = 1017.

Tabulā 6.17. ir apkopoti 2021. gada rudens aptaujas dati par respondentu ienākumu līmeni pēc viņu statusa darba tirgū. Kruskala-Vollisa tests un daudzkārtēju pēcaptaujas salīdzinājumu LSD tests liecina, ka nestrādājošajiem respondentiem ir viszemākie personiskie ($P < 0,001$) un māsaimniecības ienākumi uz vienu cilvēku ($P < 0,001$). Nodarbinātības grupās personiskie

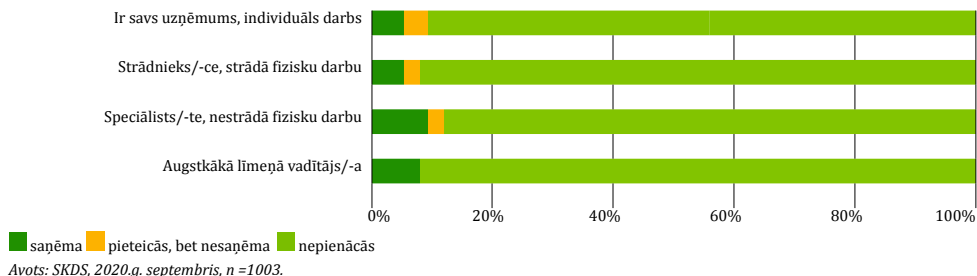

6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

ienākumi statistiski nozīmīgi neatšķiras, taču atšķirība pastāv mājsaimniecības ienākumos ($P < 0,001$). Darba ņēmēji privātajā sektorā saņem mazāk nekā nodarbinātie publiskajā sektorā ($P = 0,019$), topošie uzņēmēji ($P = 0,008$), pašnodarbinātie ($P = 0,004$), biznesa īpašnieki ($P = 0,023$).

Par pabalstu piešķiršanas politiku un praksi pandēmijas laikā jau tika minēts iepriekš – uzņēmumu darbiniekiem un pašnodarbinātajiem VID izmaksāja dīkstāves pabalstu, bet tiem darba ņēmējiem, kuriem pirmajā pandēmijas vilnī VID atteica dīkstāves pabalstu, pienācās dīkstāves palīdzības pabalsti līdz 180 EUR mēnesī. Kā liecina 2020. gada septembra aptaujas dati, 6 % saņēma dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalstus; 2,7 % respondentu tie pienācās, bet viņi tos nesaņēma; savukārt 91,2 % pabalsts nepienācās.

6.14. att. Dīkstāves pabalstu saņēmēju īpatsvars pēc pamatnodarbošanās, 2020, %

Dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalstu 2020. gadā lielākoties saņēma iedzīvotāji ar vidējiem (8 %) un augstiem ieņēmumiem (11 %). Dīkstāves palīdzības pabalstu saņēma 10 % pašnodarbināto; vēl 5,8 % pašnodarbināto, kam tas pienācās, palīdzību nesaņēma. Vismazāk dīkstāves pabalstu tika saņemts Latgalē (0,7 %).

6.18. tabula. Dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalsta saņēmēju struktūra, 2021, %

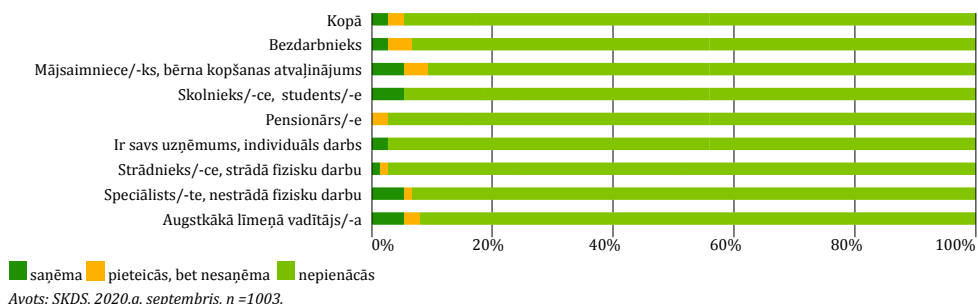
Vai pandēmijas laikā Jūsu ģimene ir saņēmusi dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalstus?	Strādā algotu darbu	Pašnodarbinātie	Uzņēmēji	Pieder ģimenes uzņēmums	Nestrādā
Nē	88.1%	72.7%	42.9%	87.1%	93.7%
Jā	11.9%	27.3%	57.1%	12.9%	6.3%
Sig. divpusējs	.101	< .001	< .001	.690	.002

SKDS, 2021. g. septembris, n = 1017.

Kā liecina 2021. gada aptaujas dati, visvairāk dīkstāves un dīkstāves palīdzības pabalstus saņēma uzņēmēji un pašnodarbinātie (skat. 6.18. tabulu). Šo kategoriju pabalstu saņēmēju īpatsvars ir ievērojami palielinājies, salīdzinot ar 2020. gada aptaujas datiem.

Pašvaldību piešķirtais pabalsts krīzes situācijā pienākas cilvēkiem, kuri saviem spēkiem nespēj īstenot pamatvajadzības un viņiem ir nepieciešama psihosociāla vai materiāla palīdzība. Lielākoties tas ir vienreizējs pabalsts, taču katra pašvaldība var noteikt individuālu summas apmēru un izmaksas kārtību. Pabalsts tiek izmaksāts no pašvaldības budžeta. Papildus tam ārkārtējās situācijas laikā pusi pabalsta summas līdzfinansē valsts, kompensējot pašvaldībai līdz 40 EUR no piešķiruma vienam cilvēkam. Krīzes pabalsta saņēmējam papildus valsts piešķir 50 EUR par katru aprūpējamo bērnu līdz 18 gadu vecumam.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

6.15. att. Pabalsta krīzes situācijā saņēmēju īpatsvars sadalījumā pēc nodarbošanās, 2020, %.

Kā parāda 2020. gada aptaujas dati, pabalstu krīzes situācijā saņēma 3 % respondentu; 2 %, kam pēc respondentu domām pabalsts pienācās, to nesaņēma. Vismazāk šo pabalstu saņēma laukos dzīvojošie – 1,3 % (pienācās, bet nesaņēma 1,6%). Pilsētās, izņemot Rīgu, saņēmēju bija nedaudz vairāk – 2,1 % (pienācās, bet nesaņēma 2,4 %), savukārt Rīgā šo pabalstu saņēma 5,7 % (pienācās, bet nesaņēma 1,8%). Rīgā šis pabalsts bija 128 EUR vienam cilvēkam, citās pilsētās, piemēram, Daugavpilī – vienreizējs pabalsts ģimenei vai personai līdz 200 EUR; Liepājā – līdz 3000 EUR; Cēsis 80 EUR; Jelgavā 65 EUR; Saldū līdz 720 EUR; Salacgrīvā un Krāslavā 80 EUR (līdz 3 mēnešiem); Priekulē 80 EUR. Lauku pašvaldībās, piemēram, Burtnieku novadā, 120 EUR katram ģimenes loceklim mēnesī; Krimuldas novadā 80 EUR mēnesī; Babītes novadā 80 EUR vienai personai; Stopiņu novadā 80 EUR katrai darbspējīgai personai mēnesī un apgādībā esošām personām 50 EUR; Baltinavas novadā līdz 75 EUR; Mārupes novadā līdz 4500 EUR vienai personai.

6.19. tabula. Pabalsta krīzes situācijā saņēmēju struktūra, 2021, %

Vai pandēmijas laikā Jūsu ģimene ir saņēmusi pabalstu krīzes situācijā?	Strādā algotu darbu	Pašnodarbinātie	Uzņēmēji	Pieder ģimenes uzņēmums	Nestrādā
Nē	79,8%	80,0%	71,4%	93,5%	58,1%
Jā	20,2%	20,0%	28,6%	6,5%	41,9%

Avots: SKDS, 2021.g. septembris, n = 1017.

Saldzinājumā ar 2020. gadu 2021. gadā ir palielinājies strādājošo īpatsvars, kas saņēmis pabalstu krīzes situācijā. Pieaudzis šī pabalsta saņēmēju īpatsvars nestrādājošo vidū.

6.6. Respondentu viedoklis par valdības rīcību pandēmijas laikā

ES pētījumu rīka «Eurobarometrs» (2020) pētījumā, kas tika veikts 2020. gada vasarā 34 Eiropas valstīs, respondenti novērtēja attieksmi pret valdības pasākumiem pandēmijas seku mazināšanā. Ar valdības rīcību ir apmierināti divi no trim respondentiem 27 ES valstīs (63 %), bet Latvijā 77 %. Vislielāko neapmierinātību pauduši respondenti no valstīm, kuras pandēmija skarusi visvairāk: Itālija, Francija, Beļģija un Spānija. ES 27 valstīs 46 % respondentu sagaida, ka pandēmija (tās pirmais vilnis) izraisīs viņiem nopietnas ekonomiskās sekas, 49 % respondentu nepievienojas šim apgalvojumam. Turklāt vislielākās bailes paudušas pašnodarbinātās personas, bezdarbnieki un roku darba veicēji. Ekonomisko problēmu vidū Latvijas respondenti minējuši – augstas nodokļu likmes (24 %; ES 27 vidēji 5 %), zems pensiju līmenis (18 %; ES 27 vidēji 10 %), inflācija (24 %; ES 27 vidēji 18 %).

6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

«Eurobarometrs» (2021) pētījumā 2021. gada pavasarī valdības rīcība ir vērtēta kritiskāk. ES 27 valstīs 53 % respondentu pauž pozitīvu valdības vērtējumu, bet Latvijā – tikai 35 %. ES 27 valstīs 46 % respondentu sagaida, ka pandēmija (tās pirmais vilnis) izraisīs viņiem nopietnas ekonomiskās sekas. Vislielākās bažas pilda pašnodarbinātās personas, bezdarbnieki un roku darba veicēji. Ekonomisko problēmu vidū Latvijas respondenti minēja inflāciju (36%, ES27 vidēji 23%), ekonomiskās situācijas pasliktināšanos (34%, ES27 vidēji 26%) un augstas nodokļu likmes (26%, ES27 vidēji 6%).

Dati rāda, kādā virzienā valdībai būtu jāveic stabilitātes pasākumi, lai iespējami minimizētu iedzīvotāju zaudējumus: samazināt nodokļus, paaugstināt pensijas un nepieļaut inflācijas pieaugumu. Nodokļu stabilitāte vai pat nodokļu samazinājums krīzes laikā ir svarīgs atbalsta faktors gan uzņēmējiem, gan iedzīvotājiem. Taču 2021. gada vidū Latvijas valdība paaugstināja darbaspēka nodokļu slogu, kas ir pretrunā ne tikai ar ekonomiskās teorijas nostādnēm, bet arī ar kopējo Eiropas Savienības politiku krīzes seku pārvarēšanā. Latvijas valdības pasākumus pandēmijas ekonomisko seku mazināšanai 2021. gada septembra aptaujā vien 17,5% respondentu novērtēja atzinīgi. Pīrsona χ^2 tests liecina: respondenti, kuri atzinuši, ka viņu dzīves līmenis ir pasliktinājies kopš pandēmijas sākuma, visretāk pievienojas apgalvojumam, ka valdība rīkojusies pareizi, lai mazinātu krīzes ekonomiskās sekas (12 %); savukārt tie, kuru dzīves līmenis uzlabojies, biežāk sniedz pozitīvu valdības vērtējumu (26 %, $p = .029$). Tomēr Pīrsona χ^2 tests neaplicina valdības rīcības vērtējuma atkarību no respondenta personīgiem ienākumiem ($p = .593$). Skaidrojums varētu būt šāds: pandēmijas krīzes pārvarēšanai ES dalībvalstis, t. sk. Latvija, iepludina ekonomikā lielus finanšu resursus, izmantojot dažādus iedzīvotāju un biznesa atbalsta veidus. Savukārt cīņā ar 2008.–2009. gada ekonomikas un finanšu krīzes sekām Latvija izmantoja tā dēvēto «taupības politiku», kā rezultātā cieta cilvēki ar maziem ienākumiem. Vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) tests liecina, ka nodarbinātības grupu vidū viskritiskāk valdības rīcību piecu ballu skalā vērtē pašnodarbinātie ($M = 2,2$), bet visatzinīgāk tie respondenti, kuri pauž vēlmi dibināt savu uzņēmumu ($M = 2,8$, $p = 0,010$).

«Eurobarometrs» 95 aptauja 2021. gada pavasarī vērtēja iedzīvotāju prognozes par dažādiem ekonomikas attīstības un dzīves aspektiem. Vidēji 35 % ES iedzīvotāju uzskata, ka ekonomiskā situācija tuvāko 12 mēnešu laikā viņu valstī uzlabosies, 29 % domā, ka situācija pasliktināsies un 33 % pauž, ka situācija nemainīsies. Latvijā šie rādītāji ir attiecīgi 21 %, 39 % un 36 %, kas liecina par pesimistiskāku skatījumu uz nākotni. SKDS 2021. gada septembra aptaujā 17,6 % piekrituši, ka situācija uzlabosies tuvāko sešu mēnešu laikā, bet 52,9 % šim apgalvojumam nepiekrīt. Visretāk uz uzlabojumiem cer nestrādājošie un darba ņēmēji privātajā sektorā ($M = 2,4$ piecu ballu skalā), bet visoptimistiskākie ir respondenti, kuri plāno dibināt savu uzņēmumu ($M = 2,8$, $p = 0,012$). Lielākais pesimisms ir respondentiem viszemākajā māsaimniecības ienākumu kvintiles grupā, kā arī tiem, kuri nenosauc savus ienākumus ($p = 0,003$).

Arī 2020. gada SKDS aptauja apliecināja zemu ekonomikas noskaņojuma rādītāju: vairāk nekā 60 % iedzīvotāju, no kuriem lielākā daļa (67%) ir ar zemiem un vidēji zemiem ienākumiem, sagaidīja ekonomiskās situācijas pasliktināšanos. Līdzīgs redzējums ir vairumam strādājošo (60 %) un nestrādājošo (59 %) respondentu, lauciniekiem (63 %) un rīdziniekiem (57 %).

Uzņēmējdarbības konfidences rādītāji 2020. gada nogalē arī liecināja par uzņēmēju pesimistisko noskaņojumu attiecībā uz attīstību un izaugsmi. Negatīvi konfidences rādītāji bija mazumtirdzniecībā, pakalpojumu sektorā, būvniecībā un apstrādes rūpniecībā. Ekonomikas noskaņojuma rādītājs 2020. gada novembrī bija 90,4, kas ir par 1,9 punktiem mazāk nekā oktobrī. Uzņēmējdarbības konfidences rādītāji 2020. gada decembrī nedaudz samazinājušies rūpniecībā un būvniecībā, bet būtiskāks kritums bijis mazumtirdzniecībā un pakalpojumu

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

sektorā. Ekonomikas noskaņojuma rādītājs 2020. gada decembrī – 88,1, kas ir par 2,3 punktiem mazāk nekā novembrī (Centrālā..., 2021a).

Uzņēmējdarbības konfidences rādītāji 2021. gada februārī uzlabojušies pakalpojumu sektorā, nedaudz samazinājušies būvniecībā un rūpniecībā, bet pasliktinājušies mazumtirdzniecībā. Ekonomikas noskaņojuma rādītājs 2021. gada februārī – 88,5, kas ir par 1,3 punktiem vairāk nekā janvārī (Centrālā..., 2021b).

Rādītāji liecina par negatīvu ekonomiskās situācijas novērtējumu Latvijā 2021. gadā. Eiropas Komisija uzrauga un novērtē, kā pandēmijas apstākļi ietekmē uzņēmējdarbību dalībvalstīs. Reagējot uz situāciju, tiek veikti pasākumi uzņēmumu likviditātes uzturēšanai ar mērķi novērst to bankrotus un atbalstīt darbiniekus.¹⁷ EK 2021. gada jūnijā paziņoja, ka Latvijai plānots piešķirt papildu līdzekļus EUR 183 miljonu apmērā. Šos līdzekļus paredzēts galvenokārt ieguldīt daudzdzīvokļu māju renovācijā, lai paaugstinātu to energoefektivitāti, veselības aprūpes sistēmā, lai uzlabotu tās spēju pārvarēt pandēmiju un arī mazajos un vidējos uzņēmumos (MVU) ar finanšu instrumentu palīdzību.¹⁸ Taču uz ES atbalsta līdzekļu izmantošanas efektivitāti Latvijas respondenti raugās skeptiski. SKDS aptaujā 2021. gada septembrī puse aptaujāto (50,2 %) nepievienojas apgalvojumam, ka ES finansiālais atbalsts pandēmijas seku mazināšanai tiek izmantots efektīvi un taisnīgi. Pievienojas šim apgalvojumam trīs reizes mazāk respondentu (16,8%). Vidējais vērtējums piecu ballu skalā ir $M = 2,4$. Vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testa un daudzskārtēju pēcaptaujas salīdzinājumu Bonferroni testa rezultāti rāda, ka viskritiskākie joprojām ir pašnodarbinātie ($M = 1,9, p = 0,009$).

Jāsecina, ka Latvijas valdība nepiedāvā konsekventu un krīzes situācijai atbilstošu nodarbinātības un ienākumu valdības politiku. Ļoti bieži valdība maina atbalsta veidus un to piešķiršanas nosacījumus, nav saprotami finansiālā atbalsta griestu kritēriji un veidotās atbalstu sistēmas principi. Nav publiskota informācija par atbalsta sistēmas mērķiem un principiem, kas izrietētu no dažādiem attīstības scenārijiem, valdība nav definējusi plānus un rīcību attiecībā uz atbalsta sistēmu un tās finansiālo nodrošinājumu, lai nepieļautu iedzīvotāju un māj-saimniecību nozīmīgu ienākumu kritumu. Rīcības scenāriji turpmākajiem gadiem, paredzot dažādus attīstības virzienus, 2021. gada beigās vēl nebija sagatavoti. Atbalsta politikas veidošanā netiek izmantots sociālais dialogs, par kuru būtu informēti iedzīvotāji un uzņēmēji. Ļoti reti publiskajā komunikācijā var dzirdēt sociālo partneru – arodbiedrību, LDDK, profesionālo asociāciju – viedokli par atbalsta politikas stiprājām un vājajām pusēm.

6.7. Riska menedžments

Nacionālajā attīstības plānā tiek aicināts Latvijas iedzīvotājus uzņemties lielākus personiskos riskus, iesaistoties eksportspējīgajā, lielo pievienoto vērtību nesošajā uzņēmējdarbībā. Vienlaikus izvērtētā publiskās pārvaldes rīcība uzņēmējdarbības vides veidošanā un Covid-19 krīzes pārvaldībā neliecina, ka valdība būtu gatava dalīt šos riskus ar uzņēmējiem un darba ņēmējiem. Teorijā attiecības starp valsti un pilsonisko sabiedrību skata *welfare state* paradīgmā. Latviešu valodā jēdzienu tulko kā «labklājības valsts», taču tā kontekstuāls lietojums politiskajā diskursā neatklāj fenomena būtību (Skulte, Kozlovs, 2018). Tālāk par labklājības / *welfare* valsts koncepciju angļu, franču un vācu valodā rakstošo autoru darbos.

Labklājības valsts tiek uzverta kā ienākumu pārdales instruments (Heath, 2011). Tās uzdevums galvenokārt būtu nodrošināt vienlīdzību, novirzot resursus no privilēģētām personām

¹⁷ Eiropas Komisija. «Nodarbinātība un ekonomika koronavīrusa pandēmijas laikā.» https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/jobs-and-economy-during-coronavirus-pandemic_lv/.

¹⁸ European Commission (2021) «REACT-EU: €311 million to Germany, France and Latvia to invest in the green and digital transitions.» https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/news/2021/07/07-02-2021-react-eu-eur311-million-to-germany-france-and-latvia-to-invest-in-the-green-and-digital-transitions/.

6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

uz mazāk privilēģētām personām. Tas būtu tradicionāla palīdzības sniegšanas nabadzīgajiem veida mūsdienīgs turpinājums. Šim uzskatam ir dažādi skaidrojumi, sākot no liberāliem (piem., *John Rawls, Ronald Dworkin*) līdz sociālistiskiem. Viena galējība – korumpēta valsts, kas strādā nedaudzu iedzīvotāju labā, – ir pārdales sistēmas izkropļojums.

Valsts pensijas, bezdarbnieka pabalsti un valsts veselības aprūpe bieži tiek pasniegti kā šī pārdales/vienlīdzības ideāla iemiesojums: veseli, nodarbināti un diezgan jauni pilsoņi nodos resursus neveselīgajiem, bezdarbniekiem un pensionāriem. Šāda interpretācija arī veicina preteju nostāju pret vispārējo veselības aprūpi, kur valsts veselības apdrošināšana tiek uzskatīta par sociālismu, līdzīgi kā Amerikas Savienotajās Valstīs, kad demokrātu priekšvēlēšanu laikā bija strīdi sabiedrībā par Bernija Sandersa (*Bernie Sanders*) piedāvāto priekšlikumu «arstnieciskā aprūpe visiem» (*Medicare for All*).

Neskatoties uz zināmu patiesību, uzskats par pārdales sistēmu ir maldinošs divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, labklājības valsts veic arī ar pārdali nesaistītus uzdevumus. Piemēram, tā arī iesaistās *nācijas veidošanā*, popularizējot valsts simbolus, oficiālo valodu(-as), kopīgu vēsturi utt. (Norman, 2006). Otrkārt, viena no tās galvenajām aktivitātēm, valsts apdrošināšana, ir saistīta ar riska pārvaldību (Moss, 2002). Apdrošināšanas prēmijas tiek iekasētas no nodokļiem, lai atlīdzinātu zaudējumus tādos nelabvēlīgos gadījumos kā slimības, bezdarbs utt. Pamatmērķis ir nevis padarīt cilvēkus vienlīdzīgākus, bet gan mazināt neveiksmes ietekmi (t. i., nelabvēlīgus dzīves notikumus, piem., nelaimes gadījumus, slimības) un aizsargāt viņus pret sociālajiem riskiem (piem., bezdarba risku lejupslīdes ekonomikā dēļ) (Heath, 2011).

Ienākumu pārdaļei un risku pārvaldībai tiek noteikti atšķirīgi mērķi. No vienas puses, pārdales mērķis ir samazināt nevienlīdzību, pārdalot ienākumus no labi nodrošinātajiem uz nabadzīgajiem. Liberālajās ekonomikās mērķis ir daļēji korigēt tirgus mijiedarbības rezultātus. No otras puses, ar riska pārvaldības palīdzību tiek mēģināts neitralizēt sekas, ko rada cilvēka neveiksmes. Lai gan var diskutēt par individuālās izvēles nozīmi attiecībā uz dažiem riskiem (piem., tabakas un alkohola lietošana saistībā ar vēzi), loģisks pamatojums tam ir šāds: neveiksmes ir jāsamazina. Galamērķis nav radīt vienādus apstākļus (izņemot attiecībā uz riskiem), bet gan samazināt nenoteiktību.

Industrializācijas laikā parādījās daudzi pirmie sociālās apdrošināšanas mehānismi. Sākotnēji tos privāti vadīja arodbiedrības, brālības un ģildes. Pakāpeniski šo funkciju pārņēma valstis dažādu iemeslu dēļ (Beito, 2000; Cordery, 2003), un daudzos gadījumos tas bija saistīts ar augstāku efektivitāti risku pārvaldībā, ko nodrošina valsts salīdzinājumā ar privātiem pārvaldītājiem. Valstīm ir lielāki resursi, lai šo funkciju nodrošinātu ievērojamam iedzīvotāju skaitam. Valstīm ir mazāka nosliece uz savu finansiālo saistību nepildīšanu nekā privātām organizācijām. Valstīm ir piekļuve plašākiem datiem, lai aprēķinātu risku pakāpi, izmantojot valsts statistikas aģentūras. Valstīm ir spēja, arī tiesiskā veidā, ierobežot iedzīvotāju darbību, izmantojot regulējumu vai policiju. Visbeidzot, lielāks iedzīvotāju skaits rada lielāku riska sadalījuma stabilitāti (t. i., riska varbūtības, kas aprēķinātas iepriekš (ex-ante), visticamāk, sakrīt ar faktiski nevēlamo notikumu iestāšanos), pateicoties «lielo skaitļu likumam». Rezumējot, var teikt, ka, jo lielāks iedzīvotāju skaits, jo vieglāk ir aprēķināt riskus un līdz ar to arī individuālās apdrošināšanas prēmijas.

Valstīs, papildu to salīdzinošajai priekšrocībai efektivitātes ziņā, diezgan ātri radās izpratne un stratēģiskā interese aizsargāt savus iedzīvotājus pret nenoteiktību. To uztvēra kā milzīgu sociālās saliedētības, savstarpējās un institucionālās uzticēšanās stiprināšanas instrumentu. Tas izskaidro to, kāpēc konservatīvie režīmi un vadītāji ieviesa dažus no svarīgākajiem valsts apdrošināšanas mehānismiem, piem., Napoleons III l'assurance sociale Francijā (Ewald, 2020) vai Bismarks pensijas Prūsijā. Vispārīgāk traktējot, Ziemeļvalstīs veiksmīgi izmanto

sociālo apdrošināšanu pilsoniskās sabiedrības stabilizēšanai un stiprināšanai, kā rezultātā palielinās subjektīvā labklājība (Martela et al., 2020).

Tādējādi sociālajai apdrošināšanai ir bijusi ievērojama nozīme mūsdienu labklājības valstu attīstībā, iemiesojot to valsts veidolā. Turklāt valstis nevis gluži vienkārši «pārņēma» sociālo apdrošināšanu, bet to pārveidoja katrā savā iekšienē. Pirmajos izveidotajos sociālās apdrošināšanas mehānismos savstarpējai palīdzībai bija būtiska nozīme. Maksājot apdrošināšanas prēmijas, darba ņēmēji ieguva tiesības uz savstarpēju palīdzību. Darba ņēmēji pievienojās kopienai, kura balstījās uz *solidaritāti* nenoteiktības priekšā. Ieviešot sabiedrisko veselības apdrošināšanu, apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem un bezdarbu vai arī pensijas, valstis nodrošināja *de facto* savstarpēju materiālu atbalstu, iedzīvotājiem saskaroties ar riskiem. Citiem vārdiem, valstis izveidoja valsts līmeņa kopienu risku pārvaldības vajadzībām, t. i., politisku struktūru, kas ir balstīta uz garantijām nodrošināt savstarpēju palīdzību nelaimes gadījumos.

Tāpēc, iespējams, pirms resursu un bagātības pārdales, labi funkcionējošas valstis to iedzīvotāji sagaida, ka valsts aizsargā pret dažādiem riskiem, tostarp saistībā ar veselību, darbavietām un vecumu. Šī dimensija ir saskatāma SKDS veiktajā aptaujā (skat. 6. tabulu 1. pielikumā), kurā «sociālā drošība» un «veselības aprūpe visiem» bija starp četriem «svarīgākajiem jautājumiem, kas parlamentam un valdībai būtu jāatrisina, lai palielinātu jūsu drošības sajūtu». Šī valstij uzticētā atbildība sasaucas ar valsts apdrošināšanas apmēru palielināšanas attīstītajās valstīs kopš 19. gadsimta. Tas ir spēcīgs normatīvs princips, kā arī svarīgs instruments nācīgas veidošanai, *radot materiālo solidaritāti iedzīvotāju vidū sociālās saliedētības nolūkos*.

Valsts apdrošināšanas svarīgums norāda uz vēl vienu aptaujā vērtēto jautājumu – *nodokļiem*, kas ir otrs svarīgākais jautājums. Mūsdienu labklājības valstīs nodokļi ir paredzēti tikai vai galvenokārt ienākumu pārdalei. Nodokļu naudu izmanto, lai finansētu dažādas jomas, kas parasti tiek sauktas par «sabiedriskiem labumiem» (Samuelson, 1954), piem., policija, tieslietas, valsts aizsardzība, sabiedriskā infrastruktūra (ceļi, tilti utt.), izglītība. Vēl svarīgāk ir tas, ka tās būtībā ir apdrošināšanas prēmijas, kas tiek maksātas par tiesībām uz kolektīvo solidaritāti pret dažādiem riskiem, ko saņem, tai skaitā, bezdarbnieka pabalstu, veselības aprūpes un pensiju veidā.

Tomēr augošā populisma dēļ pasaulē valdības, parlamenti un valsts pārvaldes iestādes arvien vairāk saskaras ar leģitimitātes trūkumu un aizvainojumiem no sabiedrības puses (Cramer, 2016). Rezultātā tiek apdraudēta nodokļu ieviešana un maksāšana, kas uzsver nepieciešamību īstenot tādu valsts politiku, kas gūst tautas atbalstu, un rast veidus, kā stiprināt institucionālo leģitimitāti. Faktiski nodokļi varētu būt efektīva atbilde uz plaši izplatītajām bažām par «sociālo drošību» un «veselības aprūpi visiem».

Vissvarīgākais ir tas, ka Latvijas iedzīvotāji ir aizņemti ar to, kā nodrošināt pārliecību par savu ikdienu: dažādu sociāli demogrāfisko grupu vidū drošības sajūtas rādītāji ir diezgan zemi, bet drošība ir dominējošā vērtīborientācija (skat. 1. pielikumu). Ieviešot godīgu nodokļu sistēmu, var izveidot stabilu valsts apdrošināšanu, kas atrisina indivīdu bažas par nenoteiktību savā dzīvē. Tas nenozīmē to, ka piespiedu kārtā jāmaksā lielāki nodokļi, bet vismaz to, ka ir diezgan caurskatāma nodokļu sistēma, kas tiek uztverta kā taisnīga un skaidra atbilstoši tās mērķim: *kolektīvā riska pārvaldība*. Lai izveidotu šādu sistēmu, ir jāpārdomā pamatojums un mērķi nodokļiem, iemesli, kāpēc valsts apliek ar nodokļiem savus iedzīvotājus un kā tā veic šo funkciju. Tas pēdējo desmit gadu laikā ir augošs normatīvo pētījumu lauks, kas tiek apzīmēts kā nodokļu ētika (Gaisbauer et al., 2015: 101–117).

Secinājumi

- Uzņēmējdarbības vide ir svarīgs valsts ekonomikas «veselības» rādītājs. Pasaules ekonomikas vēsturē ir pierādījies, ka ilgtermiņa stabilitāte ir uzņēmējdarbības attīstības virzītājs. Stratēģiskie mērķi un tiekšanās uz tiem spēj nodrošināt ilgtermiņa stabilitāti un veicināt biznesa attīstību. Šajā kontekstā nacionālā līmeņa attīstības plānošanā, t.sk. Nacionālajā attīstības plānā – šobrīd NAP 2027, ir svarīgi nodrošināt stratēģisko mērķu pēctecību un stabilitāti ilgtermiņā. Tā NAP 27 būtu bijis jāparedz arī to uzdevumu un rezultātu izpildi, kuri tika noteikti NAP 20, bet netika izpildīti, taču to aktualitāte nav mazinājusies un joprojām ir augsta. Tāpat būtu bijis vērtīgi saglabāt *Doing Business* un Globālās konkurētspējas indeksus kā vērtēšanas kritērijus, jo šajos indeksos aptvertās jomas plaši raksturo dažādus uzņēmējdarbības vides aspektus.
- Covid-19 pandēmijas laikā valsts atbalsta programmas ir vērstas uz iedzīvotājiem un uzņēmējiem nodarbinātības saglabāšanai, kompensējot zaudētos ienākumus un risinot aktuālākās uzņēmējdarbības problēmas. Atbalsts ir sniegts subsīdiju, dotāciju, aizdevumu, nodokļu maksājumu pagarināšanas, garantiju, apmācību veidā; ir ieviesti vairāki mehānismi, lai atbalstītu uzņēmumus un darbiniekus Covid-19 skartajās nozarēs. Taču galvenokārt tiek piedāvāts īstermiņa atbalsts bez ilgāka termiņa redzējuma. Valdības rīcība, reaģējot uz pandēmijas sekas negatīvo ekonomisko ietekmi uz uzņēmējdarbību un ekonomiku, ir vērtējama kā reaktīva. Netika īstenotas proaktīvas darbības, lai paredzētu notikumu attīstības gaitu un izstrādātu vidēja termiņa krīzes pārvarēšanas stratēģiju. Gan paši atbalsta mehānismi, gan kritēriji uzņēmēju dalībai atbalsta programmās ne vienmēr bija pārdomāti, un šo programmu īstenošanu kritizēja profesionālo uzņēmēju asociāciju pārstāvji.
- Krīzes laikā un atveseļošanas posmā uzņēmējdarbības stratēģijas centrā ir jābūt inovācijai. Ir jāveido biznesam labvēlīga ekosistēma, kas spēj pielāgoties satricinājumiem un jauniem izaicinājumiem. Politikas veidotājiem ir ne tikai jāreaģē uz Covid-19 izaicinājumiem, bet arī jāpiedāvā ilgtermiņa attīstības perspektīvas un atbalsts. Nepieciešama ilgtermiņa atveseļošanas plānošana un proaktīva krīzes pārvaldība. Krīzes ietekme uz uzņēmējdarbību izpaudusies kā ieņēmumu un peļņas samazinājums, strauji krītot patēriņam, ko izraisīja pandēmijas dēļ valdības noteiktie ierobežojumi un iedzīvotāju piesardzīgāki tēriņi. Vissmagāk cietuši izmitināšanas un ēdināšanas pakalpojumi, kā arī mākslas, izklaides un atpūtas industrijas.
- Iedzīvotāju īpatnsvārs, kuri apsver iespēju uzsākt savu uzņēmējdarbību, krīzes laikā ir palielinājies. Nozīmīgākie faktori, kas veicina šo vēlmi, ir saistīti ar personības iezīmēm, piemēram, atbilstošas rakstura īpašības, pieredze, prasmes un izglītība. Savukārt iedzīvotāju, kuriem ir negatīva attieksme pret uzņēmējdarbības uzsākšanu Latvijā, būtiskākie šķēršļi tam ir saistīti gan ar personību, gan ārējiem faktoriem – valdības īstenoto politiku, nodokļiem, uzņēmējdarbību veicinošu vidi, birokrātiju un pārāk lielu valsts iestāžu kontroli.
- Ikviena krīze ir gan izaicinājumu, gan iespēju laiks. Covid-19 radītā krīze ietekmējusi to uzņēmumu pastāvēšanu, kas tika izveidoti īsi pirms pandēmijas. Lielākā daļa šo uzņēmumu ieguldīja resursus biznesa attīstībā, nepagūstot izveidot uzkrājumus krīzei. Daži no tiem sava īsā darbības laika dēļ nekvalificējās valsts atbalstam, jo nebija sasnieguši atbilstības kritērijus. Tomēr krīze devusi stimulu arī uzņēmējdarbības attīstībai: daļa jaunu uzņēmumu turpina sekmīgi attīstīties, daudzi uzņēmumi ir mainījuši savus uzņēmējdarbības modeļus, izmantojot izmaksu samazināšanas pasākumus, un ir radušies jauni uzņēmējdarbības virzieni, kā arī jauni produktu piegādes un pakalpojumu sniegšanas veidi. Tādēļ ir nepieciešams veidot tādu pievilcīgu biznesa vidi, kas atbilst gan esošiem, gan jaunveidojamiem uzņēmumiem.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

- Iedzīvotāju ienākumi ir maz diversificēti, it īpaši strādājošo vidū, kuru pamata ienākumu avots ir darba alga. Savukārt augstāka ienākumu diversifikācijas pakāpe novērojama uzņēmējiem, kam pieder ģimenes uzņēmumi. Tāpat nestrādājošiem – šīs sociālās grupas ienākumu lielāko tiesu veido sociālie transferti. Pandēmijas ietekmē ienākumi no algota darba samazinājās, bet sociālo transfertu ienākumi pieauga. Ieņēmumi no investīcijām veido mazāko īpatsvaru, kas liecina par zemu uzkrājumu un ieguldījumu līmeni.
- Sociālo transfertu ārkārtīgi zemais līmenis ir pamats iedzīvotāju neuzticībai valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai. Valsts sociālās apdrošināšanas sistēma pilnā mērā neīsteno savas funkcijas, jo sociālo transfertu sistēmas veidošanai netiek izmantoti ekonomiski pamatoti kritēriji un standarti. Rezultātā Latvijā ir vērojams augsts nabadzības un nevienlīdzības līmenis. Ir nepieciešama sociālās apdrošināšanas sistēmas reforma, kas nodrošinātu cilvēka cienīgu aizsardzību pret riskiem, ko rada veselības zaudējums vecuma un citu objektīvu faktoru ietekmē.
- Empīriskie dati rāda, ka uzņēmēji ir turīgāki nekā darba ņēmēji un viņiem ir daudz pozitīvāks pašnovērtējums un ekonomikas attīstības redzējums. Taču Nacionālā attīstības plānā izvirzītie mērķi panākt lielāko ekonomisko kooperāciju zinātnes ietilpīgajā uz eksportu orientētajā ražošanā kavē nepietiekamā funkcionālā solidaritāte. Uzņēmēji ir vairāk vērsti uz attiecībām šaurajā cilvēku lokā, pielietojot individuālās taktikas problēmjautājumu risināšanā un neizmanto iespēju palielināt resursus, izmantojot atvērto sociālo struktūru sniegtās iespējas. Kopumā Latvijas iedzīvotāju skatījums uz nākotni ir pesimistiskāks nekā vidēji Eiropas Savienības valstīs. Respondenti visai kritiski vērtē valdības rīcību pandēmijas ekonomisko seku mazināšanai, arī uzņēmējdarbības konfidences rādītāji apliecina negatīvu ekonomiskās situācijas novērtējumu. Sociālās apdrošināšanas sistēma gan esošajiem, gan topošajiem uzņēmējiem palīdzētu atbrīvot biznesa attīstības nolūkiem daļu savu personības un kapitāla resursu, kurus viņi šobrīd izmanto nākotnes risku pārvaldībai.

Ieteikumi

- Stratēģisko mērķu stabilitātes nodrošināšanai, t. sk. labvēlīgas uzņēmējdarbības vides uzturēšanai ilgtermiņā, galvenajā valsts stratēģiskās politikas plānošanas dokumentā Nacionālajā attīstības plānā (NAP) ir jānodrošina iepriekšējā plānošanas periodā neizpildīto uzdevumu un nesasniegto rezultātu, kuru aktualitāte nav mazinājusies, pārvirzīšana uz nākamā perioda NAP. Tāpat NAP ir jāsauglabā *Doing Business* un Globālās konkurētspējas indeksi kā vērtēšanas kritēriji, jo šajos indeksos aptvertās jomas plaši raksturo dažādus uzņēmējdarbības vides aspektus.
- Jāpilnveido stratēģisko dokumentu veidošanas un lēmumu pieņemšanas prakse: dokumentu izstrādātājiem un lēmumu pieņēmējiem jābalstās nevis uz pieņēmumiem par tautas vajadzībām, bet uz zinātniski pamatotām likumsakarībām un pētījumu iegūtiem datiem.
- Bezdarbnieka pabalsta apmērs ir jāsasaieta ar minimālā ienākuma līmeni vai ar iztikas minimumu, kuru nepieciešams steidzami izstrādāt; kā arī ar 2021. gadā Labklājības ministrijas finansētā projektā izveidoto Mājsaimniecību relatīvo izdevumu (MRI) budžetu, kas ietver pārtikas groza un nepārtikas izdevumu kategorijas.
- Ienākumu noturībai būtu nepieciešams veicināt dažādu ienākumu avotu – it īpaši personīgo investīciju – pieaugumu kopējā ienākumu struktūrā. Tas būtu iespējams, veidojot labvēlīgas nosacījumus un atbalstu iedzīvotāju pašnodarbinātībai un iesaistei uzņēmējdarbībā. Kā efektīvs ienākumu nodrošināšanas veids varētu būt ģimenes uzņēmumi, kas ģimenes locekļiem nodrošinātu darbu un ienākumus.

6. Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

- Ņemot vērā to, ka lielākā daļa aptaujāto iedzīvotāju kā galveno šķērslī savas uzņēmējdarbības uzsākšanai un attīstībai min nelabvēlīgu uzņēmējdarbības vidi un nodokļu politiku, ir nepieciešams padziļināti novērtēt uzņēmējdarbības vidi Latvijā un koncentrēties ne tikai uz to, cik viegli ir uzsākt uzņēmējdarbību, bet arī uz tās atbilstību mūsdienu biznesa īpatnībām pasaulē un ilgtspējīgu darbību.
- Uzņēmumiem uzņēmējdarbības attīstībai un pielāgošanās spēju jauniem apstākļiem nostiprināšanai, kas jau ir sākuši to darīt, un īstenošanai tiem, kam tas vēl priekšā, ir jāīsteno četri principi jeb darbības virzieni. (1) Stratēģiskais: attālinātā darba politikas izstrāde; stratēģiskā darbaspēka plānošana kontekstā ar uzņēmuma biznesa plāniem un to īstenošanai nepieciešamajām prasmēm; darbības jomu dažādošana; racionalizācija; elastība un spēja pielāgoties pārmaiņām un jauniem apstākļiem; virzība uz digitālo transformāciju. (2) Papildu prasmju apguve: prasmju pilnveides programmas darbinieku apmācībai, t. sk. digitālās prasmes; kognitīvās prasmes (kritiskā domāšana, radošums, problēmu risināšana utt.); sociāli emocionālās prasmes (profesionālu saišu uzturēšanai arī attālinātā darbā); pielāgošanās spējas un elastības prasmes; apmācības par personas datu aizsardzību, konfidencialitāti tālruna kontekstā. (3) Jaunu nodarbinātības veidu ieviešana papildus attālinātam darbam, piemēram, slidošie grafiki; gabaldarbs; saīsināta darba nedēļa; elastīgs darba grafiks; vairākas darbavietas. (4) Pieredzes apmaiņas pasākumi, piemēram, starp profesionālo asociāciju biedriem.

Izmantotā literatūra un avoti

- Acs, Z. J., L. Scerb & A. Lloyd (2017) *Global Entrepreneurship and Development Index 2017*. 1st ed. Washington, DC, USA: Springer International Publishing.
- Agrawal, S., A. De Smet, S. Lacroix & A. Reich (2020) «To emerge stronger from the COVID-19 crisis, companies should start reskilling their workforces now». <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/to-emerge-stronger-from-the-covid-19-crisis-companies-should-start-reskilling-their-workforces-now/>.
- Assi, R., H. Dib, D. Fine & T. Isherwood (2020) «Rethinking resilience: Ten priorities for governments». <https://www.mckinsey.com/industries/public-and-social-sector/our-insights/rethinking-resilience-ten-priorities-for-governments/>.
- Balioune-Lutz, M. & P. Garelo (2011) «Tax Structure and Entrepreneurship». *Small Business Economics* 42 (1): 165–190.
- Barbieri Goes, M. C. (2020) «Personal Income Distribution and Progressive Taxation in a Neo-Kaleckian Model: Insights from the Italian Case». *Review of Political Economy* 32 (4): 615–639.
- Beito, David T. (2000) *From Mutual Aid to the Welfare State*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Bunn, D. & E. Asen (2020) «International Tax Competitiveness Index 2020». Washington, DC: Tax Foundation. <https://files.taxfoundation.org/20201009154525/2020-International-Tax-Competitiveness-Index.pdf/>.
- Bunn, D. & E. Asen (2021) «International Tax Competitiveness Index 2021». Washington, DC: Tax Foundation. <https://files.taxfoundation.org/20211014170634/International-Tax-Competitiveness-Index-2021.pdf/>.
- Centrālā statistikas pārvalde (2021a) «Decembrī uzņēmēju noskaņojums būtiski pasliktinās.» <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/konjunktura/meklet-tema/2919-uznemeju-noskanojums-decembri/>.
- Centrālā statistikas pārvalde (2021b) «Februārī uzņēmēju noskaņojums turpina būtiski pasliktināties mazumtirdzniecībā.» <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/ekonomika/konjunktura/meklet-tema/2975-uznemeju-noskanojums-februari/>.
- Cordery, Simon (2003) *British Friendly Societies, 1750-1914*. Houndmills and New York: Palgrave Macmillan.
- Cramer, Katherine (2016) *The Politics of Resentment*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Craven, M., A. Fong, T. Lauricella & T. Tan (2020) «The long haul: How leaders can shift mindsets and behaviors to reopen safely». <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/the-long-haul-how-leaders-can-shift-mindsets-and-behaviors-to-reopen-safely/>.
- De Mooij, R. A. & N. Gaetan (2007) *Corporate Tax Policy and Incorporation in the EU*. Bruxelles: Universite Libre de Bruxelles.
- De Smet, S., E. Mygatt, I. Sheikh & B. Weddle (2020) «The need for speed in the post-COVID-19 era—and how to achieve it». <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/the-need-for-speed-in-the-post-covid-19-era-and-how-to-achieve-it/>.
- Edoho, F. M. (2015) «Entrepreneurship and socioeconomic development: Catalysing African transformation in the 21st century». *African Journal of Economic and Management Studies* 6 (2): 127–147.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

- Eurobarometer (2020) Standard Eurobarometer 93 – Summer 2020. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2262/>.
- Eurobarometer (2021) Standard Eurobarometer 95 – Spring 2021. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2532/>.
- European Commission (2020) «Households' income and the cushioning effect of fiscal policy measures in the Great Lockdown.» https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc121228_policy_brief_the_impact_of_the_great_lockdown_on_hh_25_06_2020_1.pdf/.
- Ewald, F. (2020) *The Birth of Solidarity*. Durham: Duke University Press.
- Gaisbauer, H. P., G. Schweiger and C. Sedmak (eds) (2015) *Philosophical Explorations of Justice and Taxation*. New York, Springer.
- Heath, J. (2011) «Three Normative Models of the Welfare State», *Public Reason*, 3 (2): 13-43.
- Ionescu-Somers, A. & A. Tarnawa (2020) «Global Entrepreneurship Monitor. Diagnosing Covid-19 Impacts on Entrepreneurship Exploring policy remedies for recovery». <https://www.gemconsortium.org/file/open?fileid=50521/>.
- Johansson, Å., C. Heady, J. Arnold, B. Brys & L. Vartia (2008) «Tax and Economic Growth.» OECD Economics Department Working Paper No. 620. <https://www.oecd.org/tax/tax-policy/41000592.pdf/>.
- Kiradoo, G. (2020) «Identifying and evaluating the factors necessary for promoting entrepreneurship in a country.» *Journal of Critical Reviews* 7 (13): 995-998.
- Kruk, S. (ed.) (2016) *Ekonomiskā krīze Latvijā: Veiksmes stāsta pēcgārša*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte.
- LR Ekonomikas ministrija (2021) «Citas atbalsta programmas Covid-19 krīzē skartajiem uzņēmumiem.» <https://www.em.gov.lv/lv/citas-atbalsta-programmas-covid-19-krize-skartajiem-uznemumiem/>.
- Martela, F., B. Greve, B. Rothstein & J. Saari (2020) «The Nordic Exceptionalism: What Explains Why the Nordic Countries are Constantly Among the Happiest in the World» in Helliwell, J. F., R. Layard, J. Sachs & J. E. De Neve (eds.) *World Happiness Report 2020*. New York: Sustainable Development Solutions Network.
- Martin, A., M., Markhvida, S. Hallegatte *et al.* (2020) «Socio-Economic Impacts of Covid-19 on Household Consumption and Poverty.» *Economics of Disasters and Climate Change* 4: 453-479.
- Moss, D. (2002) *When All Else Fails*. Cambridge, MA & London : Harvard University Press.
- Norman, W. (2006) *Negotiating Nationalism*. New York: Oxford University Press.
- OECD (2020) «Coronavirus (Covid-19): SME Policy Responses.» https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=119_119680-d16h3qgi4x&title=Covid-19_SME_Policy_Responses/.
- Samuelson, P. (1954) The Pure Theory of Public Expenditure. *The Review of Economics and Statistics*, 36 (4): 387-389.
- Skulte, Ilva, Normunds Kozlovs (2018) «Depolitization of the Saeima Debates: Loosing the Gist of 'Welfare'». Pp. 17-1186 in S. Kruk (ed.) *Pluralism Anxiety. Acting Socially in Latvia*. Rīga: Rīga Stradiņš University.

6.Vērtības un risku pārvaldība

Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība

Eksperta viedoklis Politikas plānotāja «kritiskais draugs»

Liesma Ose,
Dr. paed.,
vecākā
eksperte,
Labklājības
ministrija

«**A**r uzticēšanos kļūst sliktāk, pašizolēšanās un dezintegrācija pieaug, solidaritāte – galvenokārt tikai ziedošanas un ad hoc, šoreiz un šajā gadījumā, palīdzības nozīmē, nevis atbalsts citādam,» – tā dažos vārdos varu raksturot sajūtu, lasot pētnieku sagatavotos materiālus – šīs nodaļas rakstu «**Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība**» un tajā izmantoto nacionāli reprezentatīvo aptauju izklāstu «**Rīcībspējas sociāli ekonomiskie priekšnoteikumi**» **1. pielikumā**. Pārdomājot papildīnu: «Uzņēmīgi cilvēki, kuri būtu gatavi politiskai aktivitātei un cieņpilnam dialogam ar pārvaldi, arī no šādas iespējas visdrīzāk izvairās, ar domu, ka viņu spējas ietekmēt ekonomisko vidi, piemēram, nav gluži reālas, cilvēki «parastie» savās ģimenēs un kopienās atbalsta cits citu. Vai un kā abas puses satiksies 2022. gada Saeimas vēlēšanās?»

Vērtīgi, ka pētījumi izvirza jaunus jautājumus

Profesora Sergeja Kruka man piedāvātā iespēja vienai no pirmajām lasīt pētnieku darba rezultātus un gūt personiski un profesionāli būtiskas atziņas, ir ekskluzīva. Esot iesaistītai ne vien akadēmiskajā darbā, bet arī politikas plānošanā, izlasīto uztveru kā «kritiska drauga» atbalstu un pārdomas par to, ko reālistiski ietvert politikas plānošanas dokumentos un kā pildīt tajos dotos solījumus. Manam viedoklim ir ierobežojumi – to balstu izlasītā personiskā interpretācijā, atsaucoties uz savu pieredzi un vērtībām.

Pētījuma jautājumi attiecas uz trijos politikas plānošanas dokumentos – iepriekšējā Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam (NAP 2020) un Nacionālā attīstības plāna 2021.–2027. gadam (NAP 2027), kā arī «Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2021–2027. gadam» (Pamatnostādnes) – formulēto mērķu un rīcības virzienu pamatojumu. Kādi faktori ietekmē Latvijas iedzīvotāju rīcībspēju? Kuri to bremsē un kuri – sekmē? Vai abu NAP ekonomiskās izaugsmes prasības iespējams īstenot bez iedzīvotāju patiesas, ne formālas, solidaritātes? Kā valsts iestādēm jāuzlabo savi pakalpojumi iedzīvotājiem, lai izvirzītos mērķus sasniegtu? Vai sociālais kapitāls vairojams, «attīstot pilsonisko izglītību un sabiedrības izpratni par demokrātiskiem procesiem valstī, tai skaitā lēmumu pieņemšanas procedūru un pilsoniskās sabiedrības lomu demokrātiskā valstī», kā paredz Pamatnostādnes? Kā Latvijas iedzīvotāji uztver sevi sabiedrībā, kā izprot attiecības ar citiem cilvēkiem un valsts

pārvaldes iestādēm? Mani īpaši interesē arī izpētes griezumi par sociālās izslēgtības riska grupu iedzīvotāju patību un drošības faktoriem. Tas, ka pētījumu rezultāti šādus jautājumus liek uzdot, vien jau ir vērtīgi. Protams, nezaudējot cerību, ka nākamajā solī gan politikas veidotāji, gan pētnieki meklēs padziļinātākas atbildes.

Var īstenot politiku, kuru iedzīvotāji pieņem un kurā iesaistās

Tālāk manas pārdomas grupējas ap vairākiem atslēgvārdiem un atslēgautājumiem. Bet viens no kopējiem secinājumiem ir tāds, ka politikas veidotājiem var būt vislabākie nodomi, taču, ja iedzīvotāji tos nepieņem un nepedalās to īstenošanā, tad ieceres paliek nepiepildītas. Vēl dziļāks ir jautājums – kāpēc daļa iedzīvotāju vispār nekur neiesaistās.

Metodoloģija. Uzticēšanos un solidaritāti izprotu kā sociālo kapitālu veidojošu praktisku vērtību saistvielu. Manuprāt, ļoti produktīvi un mērķtiecīgi izvēlēts solidaritāti interpretēt tās daudznozīmībā un praktiskās izpausmēs sociālajā darbībā (Bayertz 1999; Hechter 1987; Scholz 2012; Smith & Sorrell 2014; Thome 1999), ietverot normatīvo solidaritāti, kura balstās morālos kritērijos un izpaužas brīvprātīgā darbā un palīdzībā citiem; funkcionālo solidaritāti, kuras pamatā ir efektivitātes mērķi un izpausmes forma – ekonomiska sadarbība; politisko solidaritāti, kura balstās interešu līdzsvarošanā un kompromisā bāzētos lēmumos; un sociālo solidaritāti, kura balstās personu vai grupu savstarpējā atkarībā un izpaužas kā uzticēšanās un savstarpēja cieņa.

Ņemot vērā, ka NAP 27 saturs ietver atsauces uz normatīvo, funkcionālo un sociālo solidaritāti, bet neparedz politisko solidaritāti, vajadzību un interešu kompromisa meklējumus, pluralisma pieņemšanu, pētnieki secina – NAP 27 balsta (datos nebalstīts) pieņēmums, ka visi iedzīvotāji saprot sabiedrisko labumu vienādi.

Konceptuāli empīrisko pētījumu pētnieki sociālās morfoģenēzes ir pamatojuši sociālā kapitāla, atvērtas un slēgtas sociālās struktūras teorijās (*Archer, Colman, Putnam*), kā arī Š. Švarca (*Schwartz*) teorijā par cilvēku pamatvērtību ietekmi uz uzvedību attiecībās ar iekšgrupas un ārēju grupu pārstāvjiem. Rīcībspēju darbībā (*agency*) pētnieki saista ar cilvēku augstu pašvērtējumu un personīgo drošību, cieņu, toleranci, rūpēm par visu cilvēku un dabas aizsardzību. Tā īstenojas atvērtā sociālā struktūrā, veidojot attiecības ar cilvēkiem ārpus cilvēkam aktuālās kolektivitātes un personisku saikņu loka, ar citādajiem.

Vai šāda attieksme raksturo sociālās attiecības Latvijā? Izpētes rezultāti liecina, ka ļoti reti. Latvijā raksturīga «mazo vērtīgo kopienų» pašizolēta pašpietiekama eksistence. Ņemot vērā pētnieku grupas iepriekš, 2013. gadā veikto izpēti pēc 2009.–2011. gada ekonomiskās krīzes, pētījuma mērķis saistās arī ar salīdzinājumu – kā 10 gados ir mainījušās noteicošās sociālās attiecības Latvijas sabiedrībā: no pēckrīzes ekonomikas stabilizēšanas līdz Covid-19 pandēmijas laikam. Lai novērtētu sociālās attiecības, pētnieki izmantojuši Ārčera patības (*the Self*) novērtējumu, kurš ietver veselības stāvokli, jēgpilnu dzīvi, drošību, pārliecību par nākotni, apmierinātību ar dzīves līmeni. Primārā rīcībspēja nozīmē respondenta rīcības brīvības novērtējumu. Korporatīvā rīcībspēja saistās ar atvērtām sociālām struktūrām: respondenta daļību brīvprātīgās asociācijās un līdzdalību politiskajās aktivitātēs, institucionālo un vispārējo uzticēšanos, sociālās neviendabības atzīšanu.

Patība, drošība, nākotne. Pētījums atspoguļo, ka tikai 1/5 aptaujāto jūtas droši un apmierināti ar savu dzīvi: viņiem ir drošības sajūta par nākotni, droši ļauj justies iekšējie un ārējie resursi, izteikta piederības sajūta kopienai, mērķu apzināšanās, likumpaklausība un autoritātes atzīšana. Vairums aptaujāto (ap 40 %) atzīst dažādas pakāpes nedrošību. Savukārt 1/5

iedzīvotāju pauž neuzticēšanos likumiem, paļaujas uz pabalstiem, neļūtas piederīgi kopienai un baidās no ārējiem apdraudējumiem. Visbiežāk tie ir vientuļi cilvēki.

Pētījumā korelācijas liecina, ka zems pašvērtējums saistāms ar sociālekonomiski nelabvēlīgu pozīciju, pamatizglītību, maz apmaksātu darbu vai pabalstiem, dzīvi laukos un 55–75 gadu vecumu. Vientuļiem cilvēkiem ir maz resursu atbalstīt citus, tādējādi paužot solidaritāti, savukārt etnisko minoritāšu pārstāvji pamatoti jūtas izslēgti no sabiedrības politisku iemeslu dēļ: viņu intereses un balsis nav pietiekami pamanītas un nav novērtētas ne partiju, ne parlamentārā politikā. Starp aptaujātajiem latvieši dominē kā nodarbinātie, starp viņiem ir maz darba devēju, savukārt etniskās minoritātes maz nodarbinātas publiskajā sektorā. Augstākie ienākumi un ticība nākotnei raksturo rīdzinieku pašvērtējumu.

Kas ierobežo primāro (individuālo) rīcīspēju? Pētījumā secināts, ka rīcības brīvību negatīvi ietekmē ievērojams bioloģiskais vecums, slikts veselības stāvoklis un finanšu trūkums. Zemāks iespēju vērtējums ir arī tiem respondentiem, kuri atzinuši birokrātisku ierobežojumu pastāvēšanu. Ģimenes pienākumi, salīdzinot ar citiem ierobežojumiem, mazāk traucē pašam lemt un izvēlēties. Ievērojams aptaujāto skaits uzskata, ka ierobežojumu situācijā nepieciešama sadarbība ar citiem, savukārt tie, kuri ir jaunāki, no ierobežojumiem cietuši mazāk, ir pārliecināti, ka pašiem jāmainās un jāuzlabo savs izglītības līmenis.

Drošība pirms brīvības. Esam drošības, ne brīvības sabiedrība, ja izmanto šo tradicionālo opozīciju. Kopumā 88 % Latvijas iedzīvotāju vecumā no 18 līdz 75 gadiem šī vērtība ir vidēji vai lielā mērā svarīga, konstatēts pētījumā. Nepieciešamība pēc drošības, harmonijas, sabiedrības un personīgās stabilitātes (nacionālās drošības, savstarpējās izpalīdzības, ģimenes drošības, piederības sajūtas, sociālās kārtības, veselības, tīrības) lielākā mērā nekā pārējiem ir izteikta pensionāriem, nepilsoņiem un bezdarbniekiem, cilvēkiem ar vidējiem un zemiem personīgajiem ienākumiem. Palielinoties respondentu vecumam, palielinās arī to respondentu īpatsvars, kuriem ir izteikta nepieciešamība pēc drošības. Savukārt, jo augstāks ir izglītības un/vai autonomijas līmenis, jo šī nepieciešamība pēc ārējās drošības ir zemāka. Tāpat sociāli aktīviem respondentiem nepieciešamība pēc ārējās drošības ir mazāk izteikta nekā sociāli neaktīvajiem. Nepastāv statistiski nozīmīgas atšķirības šajā parametrā dažādās tautības, reģiona vai dzīves vietas urbanizācijas līmeņa grupās.

Izvērtējot savu iespējamo atbalstu pārmaiņām, 64 % aptaujāto latviešu tomēr izvēlas konservatīvas vērtības. Vai tas nozīmē, ka 2022. gadā Saeimas vēlēšanās uzvarēs stagnācijas partiju programmas? Nav teikts – respondentu vairākums, vērtējot politiku darbu, atzīst, ka partiju programmas viņiem nešķiet tās svarīgākās: kandidātu personība, tēls, morālā autoritāte gan.

Es un citi? Valsts un es? Atvērti sadarbībai? NAP 27 norādīts, ka tautsaimniecības nākotne ir atkarīga no augstas pievienotās vērtības, zinātnes sasniegumos balstītas ražošanas. Jaunuzņēmumu kultūra to varētu sekmēt, un NAP to arī paredz. Vai pietiks aktīvo cilvēku, jaunuzņēmumu veidotāju, kuri atvērti riskam un sadarbībai? Pētījumā secināts, ka kopumā Latvijas iedzīvotāji nav atvērti pārmaiņām, demonstrē piesardzīgu ekonomisko uzvedību, vērtējot drošību visvairāk, tērējot apdomīgi, izvairoties no riska, ko rada sadarbība atvērtās sociālajās struktūrās. Jaunuzņēmumu kultūru pārstāv tikai 9 % respondentu, kas plāno uzsākt savu uzņēmējdarbību, demonstrē samērā augstu vispārējo un institucionālo uzticēšanos, optimistiski novērtē ekonomiskās izaugsmes perspektīvas un civildienesta ierēdņu atbalstu. Šīs grupas vidējais vecums ir 33 gadi. Savukārt praktiķi ir krietni skeptiskāki: vidējais uzņēmumu īpašnieku un pašnodarbināto vecums ir 42 un 44 gadi, un viņu atbildes liecina, ka uzņēmējdarbības praktiskā pieredze mazina optimismu.

Pētījuma rezultāti rāda lielāku publiskajā (valsts un pašvaldību) sektorā nodarbināto subjektīvo drošību, salīdzinot ar privātajā sektorā strādājošajiem. Publiskajā sektorā

nodarbinātie demonstrē nedaudz augstāku, bet statistiski nozīmīgu sociālo solidaritāti. Viņi biežāk nekā privātajā sektorā strādājošie darbojas brīvprātīgajās asociācijās, augstāk novērtē piederības izjūtu. Taču publiskajā un privātajā sektorā nodarbināto institucionālā uzticēšanās neatšķiras.

Pētījumā konstatēts, ka institucionālās uzticēšanās korelācija ar darbību izglītības, kultūras, sporta organizācijās un amatieru mākslas kolektīvos ļauj domāt, ka sociālais kapitāls, kas veidojas atvērtajiem sociālajās struktūrās, veicina paļaušanos uz publiskās pārvaldes institūcijām. Tomēr profesionālo asociāciju un palīdzības organizāciju dalībnieku pieredze neapstiprina tiešu saikni: šajā gadījumā sociālais kapitāls institucionālo uzticēšanos neveicina. Dati pētniekiem ļauj izvirzīt hipotēzi, ka profesionālo asociāciju un palīdzības sniegšanas organizāciju praktisku mērķu sasniegšana ir atkarīga no mijiedarbības ar publiskās pārvaldes institūcijām, kas, iespējams, biežāk bremzē pilsoniskās sabiedrības aktivitātes. Ir grūti pilnībā piekrist hipotēzes formulējumam, jo pieredzes pilsoniskās sabiedrības organizāciju darbā ir ļoti atšķirīgas, tās var būt pretējas – atbalsts un izpratne, vai noraidījums un neizpildāmas birokrātiskas prasības no pārvaldes iestāžu puses. Interesanti būtu salīdzināt šos datus ar Latvijas Pilsoniskās alianšes pasūtītu pētījumu rezultātiem (skat. <https://nvo.lv/lv/portfelis/petijumi/>).

Iepazīstot pētnieku nostāju iepretim Pamatnostādņu izglītības pasākumiem, kuros plānota uzticēšanās un solidaritātes veicināšana gan formālajā, gan neformālajā izglītībā, man grūti viņiem pievienoties pilnībā. Ja izglītību jebkurā tās izpausmē izprot kā zināšanu translāciju, tad pētniekiem var pievienoties – zināšanu translācija nevar aizstāt to resursu trūkumu, ko pētījumu dati skaidri norāda. Savukārt, īstenojot izglītību kā kompetenču apguvi darbībā un arī darba vidē, profesionālā un augstākā izglītībā, notiek individuālu un sociālu resursu attīstība – tostarp gan ekonomisku (uzņēmējdarbības prasmes, komandas darbs), gan politisku resursu (līderība, analītiskās spējas, lēmumu pieņemšana, retorika u. c.), nemaz neiedziļinoties tik būtiskajās sociālajās, tostarp komunikācijas, prasmēs.

Šie manis minētie resursi tomēr rada iespējas korporatīvai rīcībspējai, bet paši vēl neno drošina to praksē, tas jāatzīst. Atbalstu pētnieku Pamatnostādņu pieejas kritiku attiecībā uz tajās ietvertu solidaritāti viendabības sekmēšanai, tā patiešām nav vajadzīga plurālistiskā demokrātijā. Empīriskie dati neliecina par saikni starp kultūras socializāciju (piem., piederības sajūta kopienai, dalība mākslas un kultūras NVO) un politisko un funkcionālo solidaritāti. Empīriskie dati apstiprina, ka pozitīvs sevis, rīcībspējas un solidaritātes novērtējums saistīts ar respondenta pozīciju resursu sadales sistēmā. Vissliktākais vērtējums ir tiem respondentiem, kuri nestrādā, un privātā sektora darbiniekiem (īpaši no etniskām minoritātēm). Savas uzņēmējdarbības veikšana un nodoms uzsākt savu uzņēmējdarbību ir saistīts ar augstākiem normatīvās, funkcionālās un sociālās solidaritātes rādītājiem.

Pierādījumi liecina par atbilstību starp solidaritāti un valsts pārvaldes iestāžu novērtējumu. Valsts iestādes nosaka spēles noteikumus, kuri ierobežo vai stiprina rīcībspēju, tās var piedāvāt vispārējus kritērijus uzticēšanās attiecībām (Hardin 2002, 2006; Luhmann 1979). Slēgtas sociālās struktūras saglabā uz personu orientētu uzticēšanos, kas balstās emocijās un uzskatos par pazīstamu cilvēku raksturu. Uz sistēmu vērsta uzticēšanās nodrošina dažus vispārējus kritērijus attiecību uzturēšanai atvērtajiem sociālajās struktūrās, jo iestādes var garantēt procedūras, kas nepieciešamas uzticēšanās attiecībām, tostarp, būtiski samazinot birokrātisko slogu un nepieciešamību interešu konfliktus. Institucionalizētas procedūras nodrošina atbalstu godīgām attiecībām ar līdzcilvēkiem, kas veicina attiecību nodibināšanu ar mazāk pazīstamiem cilvēkiem.

Praksē Latvijas respondenti nav apmierināti ar valsts pārvaldi. Mijiedarbība atvērtajiem sociālajās struktūrās palielina riskus, ko indivīdi nevar atļauties atbilstošu resursu trūkuma dēļ.

Rezultātā cilvēki paļaujas uz slēgtām sociālajām struktūrām. Lai justos droši, vairākums respondentu pieprasa skaidru uzņēmējdarbības vidi un efektīvu sociālās drošības un veselības aprūpes sistēmu. Prognozējams un saprātīgs tiesiskais regulējums un efektīva sociālās apdrošināšanas sistēma varētu palīdzēt indivīdiem pārvaldīt ar nākotni saistītus riskus. Respondenti atzīst, ka viņu likumīgās intereses nav pārstāvētas politiskajā darba kārtībā, bet viņi neizmanto demokrātijas instrumentus, lai ietekmētu lēmumu pieņemējus. Jāpiekrīt autoriem, ka neliels atbalsts universālisma vērtībām un sabiedrības neviendabības neatzišana traucē korporatīvās rīcības attīstībai politiskas solidaritātes īstenošanai.

Krīzes laika zaudējumi un jaunas iespējas

Valsts mēroga reprezentatīvo aptauju datu analīze liecina, ka uzņēmējdarbība kā nodarbošanās statistiski nozīmīgi palielina respondentu pašnovērtējumu. Viņi ir vairāk apmierināti ar dzīves kvalitāti, biežāk demonstrē normatīvo un funkcionālo solidaritāti. Uzņēmējdarbība veicina ekonomisko izaugsmi, kalpojot kā līdzeklis konkurences un līdz ar to arī uzņēmumu dažādības palielināšanai. Latvijas iedzīvotāji tomēr dod priekšroku darbinieka statusam. Rakstā «Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība» aplūkoti divi problēmjautājumi, kuri izriet no datu analīzes: 1) juridiskās iespējas un ierobežojumi mazo un vidējo uzņēmumu darbībai; 2) valsts sociālās apdrošināšanas sistēma kā instruments individuālo risku samazināšanai. Pētniekuprāt, šo problēmjautājumu risināšana var uzlabot Latvijas iedzīvotāju sociāli ekonomisko stāvokli, kam varu tikai pievienoties.

Rakstā liela uzmanība veltīta valsts krīzes ietekmes mazināšanas politikas analīzei 2020.–2021. gadā. Covid-19 pandēmijas laikā valsts atbalsta programmas ir vērstas uz iedzīvotājiem un uzņēmējiem nodarbinātības saglabāšanai, kompensējot zaudētos ienākumus un risinot aktuālākās uzņēmējdarbības problēmas. Jāpiekrīt pētniekiem, ka galvenokārt tiek piedāvāts īstermiņa atbalsts bez ilgāka termiņa redzējuma. Valdības rīcība vērtējama kā reaktīva, neīstenojot proaktīvas darbības un proaktīvu krīzes pārvaldību, neizstrādājot vidēja termiņa krīzes pārvarēšanas stratēģiju. Uz atbalsta programmu īstenošanas nepilnībām norādījuši arī profesionālo uzņēmēju asociāciju pārstāvji.

Uzņēmēju izturēšpēju jeb rezilienci, elastību krīzes apstākļos pētnieki pamatoti raksturojuši ar četriem principiem: (1) stratēģiskām pārmaiņām, t. sk. attālinātā darba politikas izstrādi, darbības jomu dažādošanu, virzību uz digitālo transformāciju; uz digitālo transformāciju; (2) dažādu papildu prasmju apguve, sākot no digitālajām līdz kognitīvajām un emocionālajām; (3) jaunu nodarbinātības formu ieviešana papildu attālinātam darbam, piemēram, saīsināta darba nedēļa; (4) pieredzes apmaiņa profesionālajā vidē. Ja šo principu īstenošanas priekšnoteikumus kopā rada valsts atbalsts un uzņēmumu iekšējo resursu mobilizācija, manuprāt, tādējādi darbojas ne tikai izturēšpēja krīzes apstākļos, bet tie ir virzieni darbam arī pēc krīzes.

Pētījumā rodama, uzņēmējdarbības uzsākšanas motivācijas iekšējo un ārējo faktoru analīze. No ārējo faktoru analīzes viedokļa, valsts atbalsta trūkums un banku konservatīvā kredītēšanas politika nemotivē respondentus veidot savu biznesu. Nodokļu politika un uzņēmējdarbībai labvēlīga tiesiskā vide ir tie resursi, kuri var veicināt vēlmi uzsākt uzņēmējdarbību. Iepazīstot pētījumā Latvijas augsto starptautisko novērtējumu tieši attiecībā uz nodokļu politiku un uzņēmējdarbībai labvēlīgu tiesisko vidi, rodas jautājums: kāpēc tik daudzi uzņēmēji tieši par šiem faktoriem vairo valsti un pat izvēlās savus uzņēmumu reģistrēt kaimiņvalstīs?

Augstu vērtēju pētnieku līdzsvaroto, datus balstīto uzņēmējdarbības vides analīzi. Viņi pierādījuši, ka krīze ir gan nopietnu izaicinājumu, gan arī jaunu iespēju laiks. Covid-19 radītā krīze ietekmēja to uzņēmumu pastāvēšanu, kas tika izveidoti īsi pirms pandēmijas. Lielākā

6. Vērtības un risku pārvaldība

Eksperta viedoklis

daļa šo uzņēmumu ieguldīja resursus biznesa attīstībā, nepagūstot izveidot uzkrājumus krīzei. Daži no tiem sava īsā mūža dēļ nebija tiesīgi saņemt valsts atbalstu, jo nebija sasnieguši atbilstības kritērijus. Tomēr krīze devusi stimulu arī uzņēmējdarbības attīstībai: daudzi uzņēmumi ir mainījuši savus uzņēmējdarbības modeļus, izmantojot izmaksu samazināšanas pasākumus, un ir radušies jauni uzņēmējdarbības virzieni, kā arī jauni produktu piegādes un pakalpojumu sniegšanas veidi.

Manuprāt, ļoti būtisks un aktuāls ir pētnieku secinājums, ka Latvijas iedzīvotāju ienākumi ir nepietiekami diversificēti. Viņi pamatoti iesaka veicināt dažādu ienākumu avotu pieaugumu kopējā ienākumu struktūrā. Tas būtu iespējams, veidojot labvēlīgus nosacījumus un atbalstu iedzīvotāju pašnodarbinātībai un iesaistei uzņēmējdarbībā. Pētnieki pierādījuši, ka efektīvs ienākumu nodrošināšanas veids varētu būt ģimenes uzņēmumi, kuri ģimenes locekļiem nodrošinātu darbu un ienākumus.

Analizējot valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu, pētnieki pauduši pamatotu kritiku: tās ārkārtīgi zemais līmenis (izdzīvošanas līdzekļi sekmē dzīvošanas psiholoģisko orientāciju, ko pierāda arī nabadzības kultūras pētījumi Latvijā, piemēram, S. Dobelniece) ir pamats iedzīvotāju neuzticībai valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai. Vērojot sociālo transfertu izmaiņas 2020. gadā, jāpiekrīt īpaši attiecībā uz bezdarbnieku materiālo (ne) nodrošinājumu. Pētnieki akcentējuši pabalsta minimālā apmēra ierobežojuma neesamību, kas nozīmē, ka sistēma mazāk aizsargā tieši zemo algu saņēmējus. Bezdarbnieku pabalsta apmērus būtu turpmāk nepieciešams sasaistīt ar 2021. gadā izstrādāto Mājsaimniecību relatīvo izdevumu (MRI) budžetu. Ņemot vērā pētnieku datus balstīto secinājumu, ka bezdarbnieku pabalsta saņēmēju vidū dominē sievietes (67%) un konsekvētu palīdzības pabalsta saņēmēju skaits pieaudzis par 6,6 reizēm no 2020. gada maija līdz decembrim, ir secināms, ka krīzes vadībā nav ietverti dzimumu līdztiesības pieejā balstīti pasākumi.

Jāpiekrīt pētniekiem, ka valsts sociālās apdrošināšanas sistēma pilnā mērā neīsteno savas funkcijas, jo sociālo transfertu sistēmas veidošanai netiek izmantoti ekonomiski pamatoti kritēriji un standarti. Rezultātā Latvijā ir vērojams augsts nabadzības un nevienlīdzības līmenis. Ir nepieciešama sociālās apdrošināšanas sistēmas reforma, kas nodrošinātu cilvēka cienīgu aizsardzību pret riskiem, ko rada veselības zaudējums vecuma un citu objektīvu faktoru ietekmē. Pozitīvi, ka problēmas ir apzinātas un risinājumi piedāvāti jaunajās «Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņēs 2021–2027. gadam.» (skat.: <https://likumi.lv/ta/id/325828-par-socialas-aizsardzibas-un-darba-tirgus-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam>).

Izvērtējot Latvijas iedzīvotāju pašizjūtu, drošību un attieksmi pret nākotni, pētnieki secinājuši, ka Latvijas iedzīvotāju skatījums uz nākotni ir pesimistiskāks nekā vidēji ES. Respondenti visai kritiski vērtē valdības rīcību pandēmijas ekonomisko seku mazināšanai, arī uzņēmējdarbības apstākļu un uzsākšanas iespēju rādītāji apliecina negatīvu ekonomiskās situācijas novērtējumu. Pētnieki pamatoti uzskata, ka pilnveidota sociālās apdrošināšanas sistēma gan esošajiem, gan topošajiem uzņēmējiem palīdzētu atbrīvot biznesa attīstības nolūkiem daļu savu personības un kapitāla resursu, kurus viņi šobrīd izmanto nākotnes risku pārvaldībai.

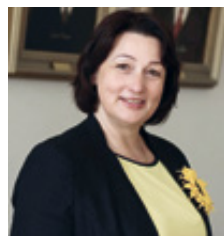
Noslēgumā vēlos izcelt, ka esmu guvusi resursu kvalitatīvākam darbam politikas plānošanā, kā arī apmierinājusi pētnieces interesi par solidaritātes un uzticēšanās tematiku. Neesmu mainījusi savas domas, ka tikai uzticēšanās un solidaritātes apliecinājumi ikdienā, cilvēku attiecību praksē, mūsu valsti ar laiku mainīs uz drošāku, saliedētāku un labklājīgāku.

7. Izglītība un digitālā kompetence

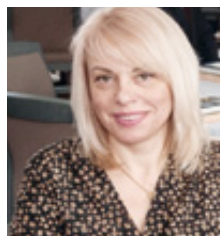
7. Izglītība un digitālā kompetence

Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos

Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos

Andra Zvirbule,
Dr. oec.,
LLU profesore,
vadošā pētniece

Gunta Grīnberga-Zālte,
Dr. oec.,
LLU profesore,
vadošā pētniece

Iveta Mietule,
Dr. oec.,
RTA profesore,
vadošā pētniece

Modrīte Peļše,
Dr. oec.,
LLU profesore,
vadošā pētniece

Maira Leščevica,
Dr. oec.,
ViA profesore,
pētniece

Globālā ekonomika un sabiedrība kopumā ir atvērta 21. gs. izaicinājumiem – informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (IKT) izmantošanai profesionālās darbības jomās, procesu digitālajai transformācijai, lai sekmētu preču un pakalpojumu ar augstu pievienoto vērtību radīšanu. Publiskajā sektorā digitālās tehnoloģijas tiek izmantotas saskarsmē, nodrošinot mijiedarbību starp iedzīvotājiem un valsts un pašvaldību amatpersonām. Tehnoloģijas palīdz sasniegt publiskā sektora institūciju galvenos vadības mērķus, kas ietver efektivitātes un pakalpojumu kvalitātes uzlabošanu, samazinot pakalpojumu sagatavošanas laiku, palielinot caurspīdīgumu un nodrošinot gan vienveidīgu, gan specializētu pakalpojumu sniegšanu visās organizācijās.

Uzņēmējdarbībā savukārt viens no būtiskākajiem kritērijiem veiksmīgai konkurētspējas nodrošināšanai ir digitalizācija un digitālā transformācija pārejai uz modernu globalizētu industriju. Dominē viedoklis, ka digitalizācija var būtiski paaugstināt konkurētspēju, kā arī sasniegt citus uzņēmumam izvirzītos stratēģiskos mērķus, kas savukārt būtiski ietekmē labklāības līmeni gan reģionālā šķērsriezumā, gan valstī kopumā.

Globālā digitalizācija ienāk visās cilvēces jomās, ne tikai izglītībā, uzņēmējdarbībā un valsts pārvaldē, bet arī ikviena indivīda ikdienas rutīnas darbībās, kā rezultātā IKT ir kļuvušas arī par būtisku zināšanu nodošanas instrumentu. Tādējādi mūsdienās IKT gan rada izaicinājumus, gan piedāvā iespējas tieši augstākās izglītības attīstībai atbilstīgi Z paaudzes (pēc tūkstošgadu mijas dzimušie cilvēki jeb «digitālie bērni») vajadzību apmierināšanai, proti, mācību procesa digitalizācijai, digitālo tehnoloģiju un virtuālās realitātes izmantošanai, piekļuvei lielā apjoma datiem un jaunākajai zinātniskajai informācijai, globālajam internetam, tālmācībai, viedajām iekārtām u. c. Tomēr jāņem vērā, ka IKT priekšrocību apgūšanā un ieviešanā pastāv gan riski, gan šķēršļi, jo tā ir atkarīga no informācijas tehnoloģiju (IT) nozares stipruma, valsts gatavības digitālajai transformācijai.

7.1. Konkurētspējas veicināšana – digitalizācijas, Covid-19 pandēmijas un izglītības kontekstā

Globālās ekonomikas attīstības tendenču ievērošanai un tām pakārtoto Eiropas un Latvijas stratēģiskās attīstības mērķu sasniegšanai nepieciešami būtiski ieguldījumi efektīvas, inovatīvas zināšanu ekonomikas veidošanā un zinošas, iekļaujošas un radošas sabiedrības attīstībā. Tā kā cilvēkkapitāls ir būtiskākais resurss Latvijas tautsaimniecībā, tās izaugsmi nosaka spēja vairot un prasmīgi izmantot zināšanas un prasmes. Zināšanu ekonomikas attīstībai nepieciešams stratēģiski un gudri ieguldīt Latvijas ierobežotos resursus gan zināšanu radīšanā, apguvē un pārnesē, gan arī tādas sabiedrības attīstībā, kas spēj pielāgoties globālo tendenču izraisītajiem izaicinājumiem un rast jaunas izaugsmes iespējas (Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam). Tomēr pašreizējais tehnoloģiju pārmaiņu vilnis rada daudz neskaidrību, kā digitalizācija ietekmēs darba devējus un darbiniekus, ekonomiku un sabiedrību kopumā. Saskaņā ar Eiropas Komisijas (EK) izstrādātā Digitālās kompetences ietvara pamatnostādņem cilvēkiem digitālās prasmes ir svarīgas vairākās jomās, un ikdienā aizvien vairāk nākas orientēties samērā daudzos izaicinājumos, attīstot digitālās prasmes nepārtraukti.

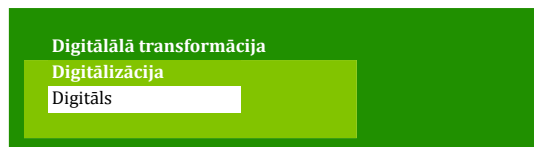
Tautsaimniecības strukturālās izmaiņas un pārkārtošanās turpina fokusēties gan uz ekoloģisko problēmu risināšanu, gan uz digitālās transformācijas virzienu, kas ietekmē ikvienu ekonomikas, sabiedrības un industrijas jomu. Šīs pārkārtošanās plašums un dziļums, mērogs un ātrums, raksturs un steidzamība ir līdz šim nepieredzēti. Pieaugot pārkārtošanās tempam, Eiropai ir jāgādā par to, lai izglītības sektors un profesionālās pilnveides apmācība ietu kopsolī ar notiekošajām pārmaiņām (*New Industrial Strategy for Europe*).

Strauja digitālā transformācija nozīmē, ka izglītības iestādēs sagatavotiem gandrīz ikvienas profesijas speciālistiem ir vajadzīgs noteikts digitālo prasmju līmenis. Tādējādi aizvien nozīmīgāks kļūst uzskats, ka izglītība ir sistēma, kura gatavo cilvēkresursus valsts tautsaimniecības sistēmai. Šodienas mainīgajā pasaulē veidojas situācija, kad ir nepieciešams nepārtraukti saskaņot vienas sistēmas (izglītība) piedāvājumu ar otras sistēmas (tautsaimniecība) pieprasījumu, jo tikai piedāvājuma un pieprasījuma sabalansētības apstākļos veidojas kvalitatīvs darbaspēka kopums, kas ir spējīgs darboties izvirzīto ekonomisko strukturālo pārmaiņu apstākļos. Tas apliecina izglītības lomas nozīmīgumu tieši digitālo kompetenču un prasmju attīstīšanā.

7. Izglītība un digitālā kompetence

Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos

Globālais darba tirgus atrodas strauju pārmaiņu priekšā, ko izraisa arvien lielāka automatizācija un robotizācija. Tā kā digitālās tehnoloģijas izplatās rūpniecībā, ekonomikā, izglītībā un sabiedrībā kopumā, tad svarīgi ir izprast lietoto terminu «lauku». Ir jānošķir sapratne par **digitālāliem formātiem un tehnoloģijām, digitalizāciju un digitālo transformāciju**, to mērogiem un ietekmi uz procesiem (skat. 7.1. attēlu).

7.1. att. Digitalizācijas terminu savstarpējā mērogošana.

Apzinoties to, ka digitalizācijas aspekts iezīmējas kā starpnozaru joma, tajā ir būtiska tādu zināšanu apmaiņa, kas palīdz labāk izprast digitālās transformācijas stratēģiskās prasības. Šādas stratēģiskās prasības ietver vairākus konkurētspējas aspektus un arī uzņēmuma funkcionālās jomas – informācijas apriti, mārketingu, inovācijas, stratēģisko un taktisko vadību.

Digitālie formāti un tehnoloģijas ir IT veidoti uzdevumi informācijas ātrākai, precīzākai saglabāšanai un arī uzskatei par uzņēmuma resursiem. Līdz ar to digitālā formāta galvenais uzdevums ir analogās informācijas pārvēršana digitālajā informācijā. Parasti digitālie formāti galvenokārt digitalizē iekšējos un ārējos dokumentācijas procesus, bet to nedara ar mērķi mainīt vērtības radīšanas darbības vai arī mainīt biznesa procesus. Ar digitalizāciju jāsaprot darbību kopums, digitālās tehnoloģijas, mainot esošos biznesa procesus. Tādas pārmaiņas bieži ietver jaunu struktūru organizēšanu, kas iepriekš nav bijis iespējams bez digitālajām tehnoloģijām. Digitālie risinājumi kalpo kā virzītājspēks, kas motivē izmantot jaunas uzņēmējdarbības iespējas, mainīt esošos biznesa procesus vai kopējo biznesa vadību. Digitālo rīku izmantošana nav vērsta uz izmaksu ietaupījumu, bet gan uz tādiem procesa uzlabojumiem, kas būtiski ietekmē uzņēmumu konkurētspēju (Muro, M., & Maxim, R., 2018).

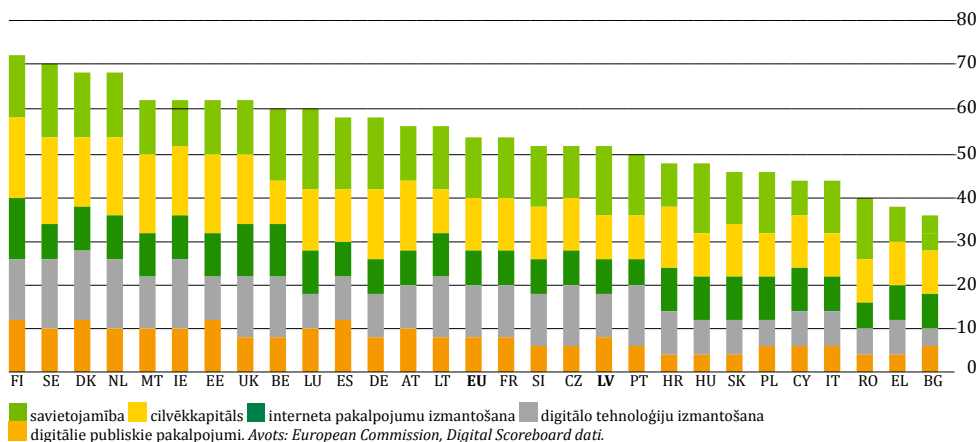
Digitālā transformācija ir šobrīd visvairāk lietotais ar digitalizāciju saistītais apzīmējums, kas raksturo uzņēmuma, organizācijas, pašvaldības, valsts mēroga pārmaiņas un rada jaunus attīstības modeļus. Līdz ar to tiek uzskatīts, ka digitālā transformācija rada konkurētspējas priekšrocības uzņēmumiem, tautsaimniecības nozarēm un jomām, kā arī valstīm (Porter, M. E., Heppelmann, J. E. (2014)). Turklāt digitālā transformācija izmanto digitalizāciju un digitālās tehnoloģijas, lai nodrošinātu mijiedarbību ar piegādātājiem, klientiem un konkurentiem starptautiskā un globālā mērogā. Digitālā transformācija pēc būtības ir saistīta ar stratēģiskām izmaiņām biznesa vai tautsaimniecības attīstības modelī, ko nosaka vai izraisa digitālās tehnoloģijas un ārējās vides ietekme.

Kā izaicinājumi digitālajai transformācijai tiek minēti vairāki aspekti:

- esošās situācijas strauja attīstība, kuras rezultātā digitālie risinājumi ātri noveco; digitalizācija var notikt tikai pakāpeniski;
- lieli līdzekļi tiek ieguldīti digitalizācijā, lai nodrošinātu digitālo transformāciju;
- digitālās pārmaiņas dažādās fāzēs virzās uz digitālo transformāciju, kas maina stratēģisko virzību ātrāk nekā stratēģijā tas paredzēts;
- digitālā transformācija ir vissarežģītākais posms, kuru var nodrošināt tikai tad, ja veikta digitalizācija.

Viens no rādītājiem, pēc kura iespējams salīdzināt valstu gatavību digitālo tehnoloģiju ieviešanai un izmantošanai, ir EK veidotais Digitālās ekonomikas un sabiedrības indekss jeb DESI.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

7.2. att. Digitālās ekonomikas un sabiedrības indekss Eiropas valstīs 2020. gadā (punktos).

Kā redzams 7.2. attēlā, Latvija DESI vērtējumā 2020. gadā ieņem 18. vietu (2019. gadā –15. vietu). Saskaņā ar LR Ekonomikas ministrijas (EM) datiem šobrīd Latvijā darbaspēkam ir zems digitālo prasmju līmenis, un tas ierobežo inovācijas potenciālu un digitālo tehnoloģiju izmantošanu uzņēmumos. Analizējot Latvijas ekonomikas attīstības pārskatu, tikai 43 % Latvijas iedzīvotāju vecumā no 16 līdz 74 gadiem piemīt digitālās prasmes. Salīdzinot šo rādītāju ar Eiropas Savienības kopējo rādītāju 58 %, redzams, ka Latvija atpaliek par 15 procentpunktiem. EM pētījums apliecina, ka daudziem Latvijas uzņēmumiem joprojām nav izveidotas pat savas korporatīvās tīmekļvietnes. Turklāt elektroniskos pārdošanas kanālus salīdzinoši ļoti maz izmanto tieši mazie un vidējie uzņēmumi, tādēļ to ienākumu līmenis tiešsaistes tirdzniecībā ir viens no viszemākajiem ES (Ekonomijas ministrija). Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (ESA/OECD) pētījumā atzīts, ka Latvijas uzņēmumi turpina palielināt digitālo tehnoloģiju izmantošanu, taču tas notiek pārāk lēni, jo to rezultāti vēl arvien atpaliek no daudzu ES valstu rādītājiem (Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija).

Saskaņā ar EM datiem Latvijas valsts atbalsts uzņēmumu digitālajai transformācijai 2021.–2027. gadā Latvijas mērogā, t. sk. reģionos, notiks, ieviešot Eiropas Digitālo inovāciju centrus – EDIC. Ministrijas ieskatā šo digitālo centru izveide spēs nodrošināt teju katram uzņēmumam iespēju radīt jaunus un inovatīvus produktus, ieviest tehnoloģiskus risinājumus, sniegt nepieciešamās apmācības digitālo prasmju jomā darbiniekiem, veicināt starptautisku atpazīstamību, veikt digitālo prasmju novērtējumu uzņēmumam, kā arī paaugstināt uzņēmumu izpratni par digitālo tehnoloģiju sniegtajām priekšrocībām konkurētspējas veicināšanā (Ekonomijas ministrija).

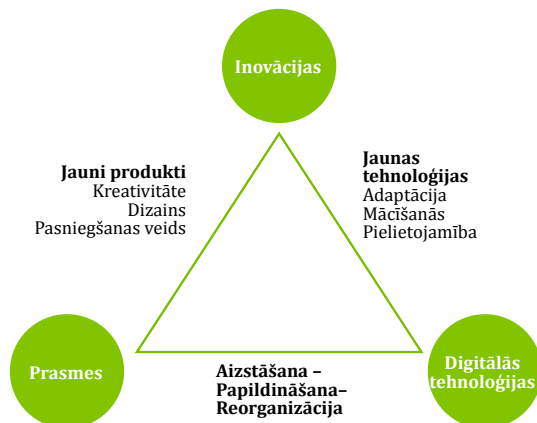
Digitālās prasmes

Vājākie Latvijas rādītāji ir cilvēkkapitāla un digitālo tehnoloģiju integrācijas novērtējums. Līdz ar to ļoti aktuālas ir tieši digitālās prasmes, to pielietojums un sabiedrības iesaiste. Tas prasa uzņēmumos un organizācijās digitalizācijas jautājumus salāgot ar darbinieku prasmēm un spējām piemēroties vai pat radikāli pārveidoties, lai gūtu panākumus nepārtraukti mainīgajā digitālajā pasaulē.

7. Izglītība un digitālā kompetence

Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos

Digitālās tehnoloģijas aizvien vairāk ietekmēs nemitīgām izmaiņām pakļautās inovācijas un prasmes. Savstarpējā mijiedarbība, sarežģītās un dialektiskās attiecības starp inovācijām, prasmēm un digitālajām tehnoloģijām atainotas 7.3. attēlā.

Avots: autoru konstrukcija pēc Ciarli T., Kenney M., Massini S., Piscitello L. (2021).

7.3. att. Prasmes, inovācijas un digitālās tehnoloģijas – savstarpējā mijiedarbība.

Tiek uzskatīts, ka digitālo tehnoloģiju attīstība nav pilnīgi eksogēna, un inovācijas ir gan rezultāts, gan arī avots digitālajām pārmaiņām, kas ietekmē ekonomiku, tautsaimniecību, izglītību un sabiedrību. Ir vajadzīgas gan unikālas prasmes, kas saistītas ar digitālo tehnoloģiju izpratni un lietojumu, gan arī prasmes, kas nepieciešamas, lai digitalizāciju ieviestu uzņēmumā/organizācijā, kā arī veiktu darbaspēka izglītošanu, plānošanu un motivēšanu. Šie faktori tad arī ietekmē inovācijas procesu un jaunu digitālo tehnoloģiju attīstību un veido savstarpējo mijiedarbību: digitālās tehnoloģijas turpina attīstīties, prasmes, kas nepieciešamas šo tehnoloģiju izstrādei un ieviešanai arī attīstās, līdz ar to tiek virzītas inovācijas. Spēja pielāgoties šai nepārtrauktajai attīstībai, ko virza digitalizācijas procesi, nosaka to, ka uzņēmumiem un to darbiniekiem jāliek lielāks uzsvars uz caurviju prasmēm (meta skills), kas ir spēja nepārtraukti pielāgot esošās prasmes vai apgūt jaunas prasmes izmantot digitālo tehnoloģiju radītās iespējas. Par svarīgām caurviju prasmēm tiek uzskatītas – kompleksu uzdevumu risināšana, vadīšana, līderība, kritiskā domāšana, uzņēmējspēja, elastīgas reaģēšanas spēja, spēja ātri apgūt jauno, adaptēties apstākļiem u. c.

Ir svarīgi saprast EK izstrādāto digitālās kompetences ietvaru (Iedzīvotāju digitālās kompetences ietvars). Ir jau identificētas galvenās digitālās prasmes, bez kurām nebūs iespējama digitalizācija.

1. **Informācijas iegūšana un apstrāde**, kas ietver datu, informācijas un digitālā satura pārlikošanu, meklēšanu un filtrēšanu, satura novērtēšanu un pārvaldību.
2. **Digitālo tehnoloģiju izmantošana komunikācijā**, kas iekļauj sadarbību un mijiedarbību, izmantojot digitālās tehnoloģijas, kā arī datu un informācijas koplietošanu.
3. **Digitālā satura plānošana un veidošana**, tajā iekļaujot digitālā satura izstrādi, modificēšanu, pilnveidošanu, uzlabošanu un informācijas un satura integrēšanu esošajā zināšanu kopumā, lai izveidotu jaunu, oriģinālu un jēgpilnu saturu un zināšanas.

4. **Datu un ierīču drošība** ietver gan ierīču aizsardzību, gan risku un draudu novērtēšanu, gan arī personas datu un privātuma aizsardzību digitālajā vidē ar iespēju pasargāt sevi un citus no iespējamām briesmām, piemēram, kiberuzbrukumiem; kā arī digitālo tehnoloģiju pārzināšanu sociālās labklājības un sociālās iekļaušanas jomā.
5. **Problēmu risināšanas prasmju attīstība** ietver gan tehnisko problēmu risināšanu, darbojoties ar ierīcēm un izmantojot digitālo vidi, gan, radošu digitālo tehnoloģiju izmantošanu zināšanu radīšanai un procesu un produktu jaunievedumiem.

Visas šīs prasmes, savstarpēji mijiedarbojoties, nodrošina nepieciešamo prasmju kopumu, kam ir liela nozīme digitalizācijas laikmetā. Pasaulei strauji attīstoties tehnoloģiju un zināšanu jomā, nākotnes darbiniekiem jāattīsta prasmes, kuras tiem būs noderīgas mainīgajā pasaulē (Darling-Hammond, 2010; Friedman 2005). Tādējādi izglītības sektora nozīme pieaug nodrošinājumā pielāgoties mainīgajai pasaulei un celt ekonomisko konkurētspēju.

Digitālo prasmju jēdziens būtiski pārsniedz zināšanas par IKT izmantošanu, kas nozīmē datora un interneta tehnoloģiju izmantošanu informācijas iegūšanai un apmaiņai. Svarīgi ir risināt, kritiski apstrādāt un novērtēt informāciju, izmantot to problēmu risināšanā. Digitālo prasmju definīcija gadu gaitā ir pilnveidota un papildināta vairākos pētījumos. Digitālo prasmju tipoloģijā izšķir trīs digitālo prasmju līmeņus:

1. **instrumentālās prasmes**, kas apzīmē pamata tehnisko un darbības kompetenci saistībā ar tehnoloģisko ierīču izmantošanu;
2. **strukturālās jeb informatīvās prasmes**, kas saistītas ar tiešsaistes informācijas meklēšanu, atlasīšanu un apstrādi, kā arī tās izpratne, interpretācija un novērtēšana;
3. **stratēģiskās prasmes**, kas attiecas uz spēju aktīvi izmantot informāciju, lai ietekmētu profesionālo un/vai personīgo vidi (Building tomorrow's digital skills., 2018).

Aktuāli ir pētījumi par digitālo kompetenci kā «izdzīvošanas prasmi digitālajā laikmetā» (Yoram Eshet-Alkalai), kas ietekmē ne tikai izglītību, bet arī sociālo vidi. Tādējādi digitālās prasmes jāsaka plašā nozīmē, jo tās aptver apjomīgu prasmju klāstu, no kurām dažas nevar uzskatīt tikai par prasmēm, bet tās vairāk attiecas uz uzvedību, kompetenci un dzīves iemaņām. Turklāt šīs uzvedības formas un prasmes ir cieši saistītas un papildina cita citu (Building tomorrow's digital skills., 2018).

OECD 2019. gadā veiktajā pētījumā par nepieciešamām prasmēm digitālajā pasaulē tika izvērtēta digitalizācijas transformācija trīs jomās: **prasmes digitālajā darba pasaulē, prasmes digitālajā sabiedrībā un mācīšanās digitālajā vidē.**

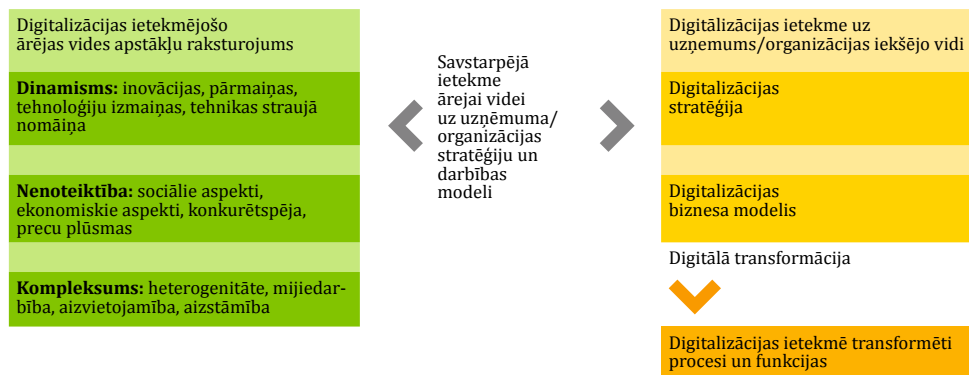
Uzņēmējdarbības digitalizācija un nākotnes prasmes darba tirgū kā izaicinājums izglītības sistēmai

Viens no konkurētspējas aspektiem, kas ietekmē digitalizāciju un digitalizācijas transformācijas procesus, kā arī konkurētspēju, ir ārējās vides apstākļi. Ārējās vides apstākļos, salīdzinot ar iepriekšējo laika periodu pirms digitalizācijas globalizācijas un Covid-19 pandēmijas radītiem izaicinājumiem, kas veicinājuši digitalizācijas straujo kāpumu, ir notikušas būtiskas faktoru nobīdes. Līdz ar to tiek uzskatīts, ka digitalizācija ir pakļauta ne tikai procesa attīstībai, bet arī ārējās vides ietekmei (7.4. attēls).

7. Izglītība un digitālā kompetence

Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos

Avots: autoru konstrukcija, balstoties uz Gupta G., Bose I., (2020).

7.4. att. Ārējās vides apstākļi, kas ietekmē digitalizāciju uzņēmumā/organizācijā.

Kā redzams 7.4. attēlā apkopotajā informācijā, ārējā vidē gan digitalizācijas ietekmē, gan straujo ekonomisko izmaiņu ietekmē, gan arī Covid-19 pandēmijas kontekstā par galvenajiem raksturojošajiem faktoriem tiek uzskatīti: dinamisms, nenoteiktība un sarežģītība jeb kompleksums, kas nosaka biznesa modeli un uzņēmējdarbības uzņēmumu pārveidošanu atbilstoši digitalizācijai. Savukārt šo aspektu sīkāka izpēte parāda, ka kā digitalizāciju virzošie spēki tiek minēti: inovācijas, darbības rakstura maiņa un tehnoloģiskie sasniegumi, kas var tikt vērtēti ārējās un iekšējās vides dimensijās. Šie spēki tad arī atspoguļo pārmaiņu pakāpi un nestabilitāti uzņēmējdarbības ārējā vidē. Vairāki praktiskas izpētes gadījumi ļauj secināt, ka uzņēmumu digitalizāciju un transformāciju ietekmē dažādi aspekti, kas saistīti gan ar produktu, gan procesu pārmaiņām, kuras savukārt korelē ar konkurētspēju.

Gadījumu izpētē identificētie iemesli, kuru rezultātā notikušas izmaiņas uzņēmumos/organizācijās digitalizācijas ietekmē, ir:

- digitālo platformu izveide klientu uzskaitē;
- automatizācijas procesu jauninājumi;
- klientu paradumu maiņa, izvēloties e-pakalpojumus;
- resursu digitālā pārvaldība;
- vērtību radīšana, ietverot digitālās inovācijas;
- tiešsaistes maksājumu platformas;
- organizatorisko darbību digitalizācija;
- patērētāju uzvedības virzīšana (digitālais mārketingš);
- sociālās sistēmas virzītājspēki, tai skaitā digitālo prasmju attīstība;
- heterogenitāte ražošanas vides prasībām un vērtību ķēdes komponentos;
- sarežģītība un dinamisms stratēģiju veidošanā.

Digitālo un biznesa konsultāciju uzņēmums «Altimeter» definējis digitālo transformāciju kā «tehnoloģiju un biznesa modeļu pārkārtošana vai jauni ieguldījumi tajos, lai efektīvāk piesaistītu digitālos klientus visos klientu pieredzes dzīves cikla posmos». Šī definīcija atzīst, ka pārmaiņas ir nepieciešamas tehnoloģijās, biznesa modeļos un vienlaikus arī klientu pieredzē. Tomēr tajā vēl nav identificētas nepieciešamās pārmaiņas procesos, darba veidos un pat kultūrā (Li C., et.al, 2020). Savukārt Perkina definīcija digitālo transformāciju formulē kā «uzņēmuma resursu, prioritāšu un procesu pārveidošana un atjaunošana, lai tie atbilstu mērķim digitālā spējīgā pasaulē» (Perkin N. 2017). Digitalizācija globālā mērogā tiek uzskatīta arī par vienu

no tā sauktās ceturtais industriālās revolūcijas galvenajiem ietekmējošajiem elementiem, kuru aizsāka trešā industriālā revolūcija, kad lielas daļas darbu izpilde pamazām tika uzticēta dažādām iekārtām un robotizētām tehnoloģijām, atstājot cilvēka ziņā to darbību kontroli un pārvaldību. Šai revolūcijai ir būtiska ietekme uz visu sabiedrību, dažādiem pasaulē notiekošiem procesiem, kā arī kopējo uzņēmējdarbības attīstību. Viss process sevī var ietvert ne tikai iepriekš minēto globālo digitalizāciju, bet arī nanotehnoloģijas, viedtālrunus, automobiļus, dažādās jomās izmantojamus 3D printerus, kā arī vairāk viedo pilsētu, iekārtu un atjaunojamus enerģijas avotus (MASOC, 2019).

Ceturtais industriālā revolūcija nodrošina vienu no galvenajiem posmiem starp fizisko un digitālo pasauli – saistību starp lietām, produktiem un cilvēkiem, izmantojot dažādas tehnoloģijas un platformas. Sensoru un citu līdzekļu tehnoloģijas, kuras savieno fizisko un virtuālo pasauli, attīstās arvien straujāk. Dažādi sensori tiek uzstādīti gan mājās, apģērbos, dažādos tīklos, pilsētās un transportos, gan arī uzņēmumu ražošanas procesos. Digitalizācija radikāli arvien vairāk maina veidu, kā cilvēki pārvalda dažādas uzņēmumu piegādes ķēdes, vienlaikus ļaujot uzraudzīt un optimizēt aktīvus un darbības līdz pat sīkākajām detaļām. Tiek uzskatīts, ka digitalizācijas procesam būs pārveidojoša jeb transformējoša ietekme uz visām uzņēmējdarbības nozarēm, gan ražošanā, gan veselībā, gan arī infrastruktūrā (Shwab, 2016).

Tā kā ceturtais industriālā revolūcija izmainīs darba iespējas nākotnē, uzņēmumiem ir jāsaņemas savai darbinieki tam, kas notiks turpmāko gadu laikā, un liela uzmanība ir jāpievērš tieši jaunu prasņu apgūšanai, inovāciju izmantošanai un profesiju daudzveidībai.

Digitalizācijas risinājumu ieviešanas ātrumu lielā mērā nosaka, cik uzņēmums ir gatavs pielāgoties mūsdienu tirgus prasībām. Uzņēmumiem ir svarīgi sasniegt un apmierināt savu klientu vajadzības, bet tagad tas vairs neizdodas bez digitalizācijas risinājumu ieviešanas gan uzņēmumu vadības operatīvā, gan stratēģiskā līmenī. Lai to izdarītu, būtiskākais ir noskaidrot, kāds digitālais risinājums ir piemērotākais izvēršamo mērķu sasniegšanai un, kā to pareizi ieviest, izmantojot darbiniekus ar atbilstošām prasmēm, nodrošinot uzņēmuma konkurētspējas paaugstināšanu. Valsts līmenī tiek izstrādāti dažādi atbalsta projekti digitalizācijas ieviešanai uzņēmumos.

Investīcijas pārejai uz digitālo pasauli ir paredzētas tieši digitalizācijas attīstības darbībām, t. i., tehnoloģiju izmantošanai ražošanā, tirdzniecībā, komunikācijā, finanšu procesos, dažādās e-sistēmās, e-pakalpojumiem, grāmatvedībā, datu uzglabāšanā, infrastruktūras izveidei, energoefektivitātes uzlabošanai, kā arī citu digitālo palīgriķu integrēšanai nākotnē (Ekonomikas ministrija, 2020).

Lielākā daļa organizāciju ievieš jaunas tehnoloģijas un digitālos risinājumus savos uzņēmumos, lai saglabātu/uzlabotu konkurētspēju atbilstoši laikmeta prasībām. Tomēr jāatzīst, ka uzņēmumi reti kad tiecas ieviest jauninājumus pēc pašiniciatīvas, ja nav īpaši kritiskas nepieciešamības. Saskaņā ar Couchbase datiem apmēram 86 % organizācijās digitālās transformācijas risinājumiem to ieviešanas procesā bija dažādi šķēršļi. Tomēr digitalizācijas projekti kļūst arvien spēcīgāki, un arvien vairāk organizāciju vadītāju saskata digitālās transformācijas lielo potenciālu. Konkurētspējas priekšrocības uzņēmumiem bieži nodrošina globālās digitālās platformas. Uzņēmumi, kuri izmanto šo iespēju, apsteidz savus konkurentus ražošanas ātrumā, izmaksās un arī kvalitātē. Šo pārkāpumu nodrošina digitālās tehnoloģijas, jo tās spēj pārvarēt šķēršļus, ko rada ne tikai reģionālas nozīmes kavējoši faktori, bet arī ierobežojumi valstīs, izmantojot dažādas datu bāzes, infrastruktūras iespējas un jaunas tehnoloģijas. Digitālās iespējas nodrošina labāku pārredzamību, laikus nosakot uzvedības modeļus jauniem patērētājiem, kuri izmanto dažādus mobilo tīklu pakalpojumus (Sunigovets, 2019, 5. lpp). Līdz ar to digitalizācija tieši ietekmē uzņēmumu konkurētspēju, jo paaugstina organizāciju

7. Izglītība un digitālā kompetence

Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos

ražošanas efektivitāti, sekmē atpazīstamību, apmierina patērētāju vēlmes, atvieglo darbību procesus, kas savukārt sekmē konkurenci attiecīgajā nozarē.

Uzņēmējdarbības digitalizācijas veicināšana reģionā: Vidzemes gadījuma izpēte

Vidzemes reģions izceļas gan ar aktīvu un mūsdienīgu biznesa vidi Valmieras, Cēsu, Siguldas un Alūksnes pilsētās, gan lauku novadu bagātām tradīcijām kultūrā, mākslā, izglītībā un sportā. Pastāv uzskats, ka no visiem Latvijas reģioniem tieši Vidzemē novērojami vislielākie lauku un pilsētvides kontrasti, jo šeit vienkopus satiekas senatnīgais ar mūsdienīgo un industriālais ar dabisko. Mūsdienās katra reģiona viens no būtiskākajiem mērķiem ir padarīt uzņēmējdarbību viedāku, ilgtspējīgāku un konkurētspējīgāku. Digitalizācijas ieviešana un līdz ar to iespējami straujāka attīstība var gan veicināt iepriekš minētos aspektus, gan arī radīt uzņēmumiem papildu izaicinājumus.

Viena no Vidzemes reģiona prioritātēm ir ciešāka sadarbība starp uzņēmumiem, iesaistot valsts un pašvaldību institūcijas, izglītības iestādes, lai veicinātu izaugsmes iespējas, zināšanu apmaiņu, stiprinātu inovāciju līmeni, vienlaikus gudri izmantojot tehnoloģijas un pieejamos resursus un panākot augstākas pievienotās vērtības līmeni. Vidzemes plānošanas reģiona attīstības dokumentā augstākas pievienotās vērtības līmeni. 2021.–2027. gadā kā pirmais uzdevums, lai veicinātu reģiona inovācijas, zinātni un attīstību, tiek minēta inovāciju ekosistēmas attīstība. Tai ir jānodrošina zināšanu un inovāciju platformas darbība, stratēģiski jāpozicionē reģiona inovācijas un industrija, zinātne, jāpadara pieejami atbalsta instrumenti inovāciju attīstībai, jāveicina konkurētspēja – no reģionālās līdz starptautiskajai. Dokumentā ir minēta arī nozaru, zinātņu un izglītības sadarbības veicināšana – attīstības infrastruktūras pieejamībai, jaunu tehnoloģiju un produktu izstrādei, inovāciju ieviešanai uzņēmumos, kā arī inovatīviem iepirkumiem (Vidzemes plānošanas reģions).

Digitalizācijas situācijas izpēti un tās ietekmes uz uzņēmumu konkurētspēju novērtēšanai Vidzemes reģionā tika veikts pētījums elektroniskās aptaujas formā, iegūstot detalizētus datus par konkrētiem uzņēmējiem, viņu uzņēmumiem, kā arī digitalizācijas risinājumu izmantošanu un to ietekmi uz ikdienas procesiem. Tāpat tika noskaidroti viedokļi par digitalizācijas ietekmi uz uzņēmumu konkurētspēju, tās veicinošiem faktoriem, plānotajiem digitalizācijas risinājumiem, papildu faktoriem digitalizācijas tālākas ieviešanas motivācijai. Kā arī atklājās būtiskākie šķēršļi, kuri kavē digitalizācijas ieviešanu uzņēmumā, un tas, kur uzņēmēji meklē sev nepieciešamo informāciju saistībā ar digitalizācijas iespējām un risinājumiem.

Pētījuma gaitā tika noskaidrots, ka digitalizācija Vidzemes reģionā tiek attīstīta ar dažādiem pasākumiem, piemērotu stratēģisku mērķu noteikšanu, prioritāšu izvirzīšanu, kā arī uzņēmējdarbības vides uzlabošanu un atbalstu uzņēmējiem. Arvien vairāk tiek ieviesti dažādi vienoti informācijas tehnoloģiju risinājumi, tādi kā e-pārvalde, e-pakalpojumi u. c. Neatņemama digitalizācijas sastāvdaļa ir ātrs interneta pieslēgums, kas nepieciešams teju katrā publiskajā telpā un darba vietā, taču papildus tiek ieviestas arī mobilās platformas, 3D tehnoloģijas un virtuālās realitātes tehnoloģijas. Reģionā tiek veidoti projekti, kas palīdz uzņēmējiem izprast sava biznesa procesus, lai celtu konkurētspēju nākotnē. Īpaši piemērota ir tieši digitālo centru izveide reģionā – viens ir izveidots Cēsīs, plānots – Valmierā. Digitālie centri palīdz uzņēmumos ieviest digitālos rīkus, piemērotākos risinājumus un sniedz atbalstu vajadzīgajās situācijās, vienlaikus veidojot sev apkārt mūsdienīgu un efektīvu vidi sabiedrībai un organizācijām. Turpinot veidot digitālos centrus Vidzemes reģionā, tiks nodrošināta arvien aptverošāka palīdzība uzņēmumiem piemērotāko digitalizācijas risinājumu izvēlē un ieviešanā.

Vidzemes uzņēmēju viedokļi par digitalizāciju kā konkurētspējas faktoru

Pētījumā tika iesaistīti 200 Vidzemes reģiona uzņēmēji, sasniedzot tos ar e-pastu un sociālo platformu palīdzību. No aptaujātajiem uzņēmējiem 99 % ir ar vidējo un augstāko izglītības līmeni. Visvairāk respondentu uzņēmumu atrodas tieši Valmierā un biežāk norādītais pamatdarbības veids – ražošana un rūpniecība, kas ir arī eksportspējīgākās reģiona nozares. Respondenti atbildēs norādījuši, ka:

- visplašāk izmantotie digitalizācijas risinājumi uzņēmumos ir elektroniskā komunikācija ar darbiniekiem, elektroniskie rēķini, viedās tehnoloģijas, uzņēmuma mājaslapa un sociālie tīkli, taču vismazāk – gudrās tehnoloģijas un preču tirdzniecība citos interneta veikalos;
- digitalizācijas risinājumi ļoti atvieglo ikdienas darbu, 43 % aptaujas dalībnieku;
- digitalizācija palielina uzņēmumu konkurētspēju, gandrīz 73 % uzņēmēju;
- visbūtiskākais šķērslis, kas kavē digitalizācijas risinājumu ieviešanu, ir pieredzes trūkums darbā ar digitalizācijas risinājumiem;
- informācijas iegūšanai par digitalizāciju visbiežāk ir izmantoti informācijas un komunikācijas tehnoloģiju speciālistu pakalpojumi, jomas/nozares speciālistu pakalpojumi, informācija iegūta no kolēģiem un paziņām, kā arī dažādos semināros, projektos un ar citu atbalsta instrumentu palīdzību.

Uzņēmējiem tāpat tika jautāts par uzņēmuma attīstību tuvākajā nākotnē. Nākamajos piecos gados visvairāk uzņēmēju savos uzņēmumos plāno ieviest sociālo tīklu kontus, mājaslapu, vairāk viedo tehnoloģiju, kā arī attīstīt preču tirdzniecību interneta veikalos.

Vidzemes un Latvijas digitalizācijas situācija, pateicoties pieejamo mobilo datu pārklājumam ar iespēju iegūt pieeju vajadzīgajiem datiem jebkurā mirklī un laikā, no uzņēmēju puses tiek vērtēta kā laba. Taču kā lielākais šķērslis digitalizācijas jomā ir minēts pieejamo datu daudzums, kam nepieciešami uzglabāšanas resursi, kuri bieži vien uzņēmumiem nav pieejami; kā arī digitālā plaista, kuru iespējams reģionāli novērot arvien vairāk. Kā viens no ieteiktajiem risinājumiem – izveidot vienotu, publiski pieejamu datu portālu, kas ļautu dažādām organizācijām un uzņēmumiem, pēc vēlēšanās un/vai vajadzības operatīvi iegūt nepieciešamo un aktuālo informāciju un apmainīties ar to, tādējādi paaugstinot reģiona digitalizācijas līmeni, veicinot sadarbību starp uzņēmumiem un stiprinot kopējo konkurētspēju.

Pētījuma rezultāti liecina, ka digitalizācijas situācija Vidzemes reģionā ir apmierinošā līmenī, aptaujātajos uzņēmumos tiek izmantoti digitalizācijas risinājumi un atzīts, ka to ieviešana kopumā uzlabo uzņēmuma konkurētspēju.

No pētījuma izriet, ka būtiskākais ir nodrošināt izglītības sistēmas atbalstu, izstrādājot praktiskas digitalizācijas apmācības programmas uzņēmējiem un viņu firmu darbiniekiem, lai būtu iespēja gūt ne tikai teorētisku, bet arī praksē balstītu pieredzi darbā ar digitālajiem risinājumiem, lai pēc tam iegūto pieredzi varētu pielietot savā uzņēmējdarbībā, palielinot konkurētspēju. Šajā procesā jau šobrīd iesaistās gan valsts un pašvaldību institūcijas, gan izglītības iestādes, gan arī paši uzņēmēji, veidojot forumus, konferences un seminārus. Izstrādājot apmācību programmas dažāda vecuma darbinieku grupām, paveras iespēja novērst šobrīd konstatēto «digitālo plaisu» starp dažādām paaudzēm vienā uzņēmumā.

Tālākie pētījumi ir nepieciešami, lai noskaidrotu Vidzemes uzņēmumu konkrētās vajadzības vienotam publiskam datu portālam, kas nodrošinātu dalībniekus ar operatīvo informāciju par digitalizāciju un tās risinājumiem uzņēmējdarbībai, dodot iespēju uzlabot kopējo reģiona digitalizācijas līmeni, kā arī veicināt konkurenci/sadarbību starp uzņēmumiem

7. Izglītība un digitālā kompetence

Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos

7.2. Digitālās prasmes akadēmiskajā vidē kā ekonomiskās izaugsmes faktors

Augstākajai izglītībai ir nozīmīga loma vispārējo procesu digitālajā transformācijā ar ietekmi uz valsts ekonomisko izaugsmi. Izglītības politikas veidotāji un sabiedrība kopumā augstākās izglītības sektoru redz kā nozīmīgu vispārējās ekonomiskās izaugsmes un labklājības virzītājspēku. Akadēmiskā personāla kompetencei un prasmēm ir būtiska ietekme uz augstākās izglītības kvalitāti, kā arī šim faktoram ir multiplicējoša ietekme uz valsts ekonomisko attīstību un iedzīvotāju labklājību ilgtermiņā. Augstākās izglītības sektors un akadēmiskā vide šobrīd sastopas ar izaicinājumu – rast mijiedarbību starp akadēmiskām tradīcijām un inovatīvām pieejām. Pieeju un paradigmu maiņa izglītībā vienmēr ir bijis ilgstošs un sarežģīts process. Lai arī šobrīd Latvijas augstākās izglītības telpā dominējošās ir strukturālās reformas, kas skar augstākās izglītības iestāžu pārvaldību, ir neizbēgamas ilgtermiņa reformas izglītības kvalitātē un saturā, kas veicinās digitālo transformāciju visa līmeņa izglītības pakāpēs.

Nozīmīgs izrāviens augstākās izglītības kvalitātē nav iespējams bez akadēmiskā personāla digitālo prasmju un kompetences pilnveides, kas galvenokārt ietver digitālo prasmju uzlabošanu. Līdzšinējie pētījumi apstiprina, ka IKT attīstība ietekmē gan valsts ekonomiku, gan augstāko izglītību. Tā iepriekšējos plānošanas periodos ES un Latvijas politikas dokumentos tika akcentēta cilvēkresursu loma vispārējā ekonomiskajā izaugsme, bet pašreizējais plānošanas periods iezīmē visaptverošu digitalizāciju visās nozarēs. Šajā kontekstā ir būtiski apzināties augstākās izglītības kā virzītājspēka lomu. Lai šī digitālā transformācija notiktu sekmīgi un Latvija kā valsts stiprinātu savu konkurētspēju kopējā pasaules ekonomiskajā telpā, ir būtiski nodrošināt visa veida mācībspēku, t. sk. augstskolu, digitālo prasmju un kompetences pilnveidi. Akadēmiskā personāla digitālajām prasmēm un kompetencei ir būtiska ietekme uz nākamo paaudžu konkurētspēju globālajā pasaules ekonomikā, kas Latvijai kā nelielai un atvērtai valstij ir vitāli svarīgi. Tas arī ļaus augstākās izglītības iestādēm integrēties Eiropas un pasaules virtuālajās universitātēs.

Akadēmiskā personāla digitālās prasmes ir kļuvušas par būtisku rīku ikdienas darbā, turklāt tās ir svarīgas ne tikai studiju procesā, bet arī zinātniskajā pētniecībā, komunikācijā un administratīvajā darbā. Viens no šobrīd prioritārajiem jautājumiem augstākās izglītības telpā ir akadēmiskā personāla gatavība studiju procesa nodrošināšanas un administrēšanas digitālajai transformācijai. IKT attīstās strauji, un ar to izmantošanu izglītībā saistītie jautājumi kļūst arvien sarežģītāki. Covid-19 vīrusa pandēmijas radītie iedzīvotāju pārvietošanās ierobežojumi un tam sekojošā izglītības procesa transformācija e-vidē 2020. gadā bija nozīmīgs digitālo prasmju veicinošs faktors visai sabiedrībai. Ar pilnu pārlicību var apgalvot, ka arī izglītības nozarē dažu mēnešu laikā paveiktais, lai nodrošinātu mācību un studiju procesu, bija tāda apjomā, ko līdz šim tika plānots ieviest vairāku gadu laikā.

Zinātniskajos pētījumos jau šī gadsimta sākumā tika akcentēts, ka IKT ir būtiska loma augstskolu sistēmas funkcionālās efektivitātes uzlabošanā, un tās kalpo kā spēcīgs instruments kvalitatīvas mācīšanas un mācīšanās attīstībai. Tas ir katalizators radikālu izmaiņu veikšanai pašreizējā studiju vidē un efektīvs līdzeklis studentu sagatavošanā nākotnei. Panākumi IKT politikas īstenošanā ir atkarīgi no to lietošanas nozīmīguma izglītības sektorā atzīšanas un ilgtspējas. IKT potenciāla maksimāla palielināšana ietver kvalitatīvu informācijas un komunikācijas tehnoloģiju politiku, lielāku privātā un publiskā sektora līdzdalību īstenošanas finansēšanā, kā arī pareizu ieviešanu un uzraudzību (Yusuf, 2005). E-studijas kļūst arvien svarīgākas augstākajā izglītībā, tās tiek nodrošinātas, izmantojot IKT infrastruktūras

platformas, kas sniedz piekļuvi izglītībai par zemākām izmaksām. IKT infrastruktūra tiek plaši izmantota ne tikai kursu apguvei, bet arī atbalsta, administrēšanas un pētniecības aktivitātēm (Adebayo, 2012).

Uzlabojot IKT izmantošanu funkcionālajās jomās un, jo īpaši, vispārējā pārvaldē, tiktu uzlabota vispārējās informācijas administrēšana augstākās izglītības iestādēs globālās konkurences apstākļos (Krishnaveni, Meenakumari, 2010). Daudzi zinātnieki akcentē politikas veidotāju lomu IKT izmantošanā un akadēmiskā personāla digitālo prasņu pilnveidē. Tāpat pēdējos gados tiek atzīts, ka digitālās prasmes ir svarīgas visam izglītības procesa pārvaldībā iesaistītajam personālam. IKT un to rīku izmantošanai augstākās izglītības iestādēs ir jābūt pietiekamā apjomā un kvalitātē, jo šajās iestādēs mācās topošie skolotāji, kuriem turpmākajos gados jāizglīto iedzīvotāji par IKT vispārējo lietošanu un integrāciju visās darbības jomās. Ne mazāk nozīmīgs ir arī tehniskais nodrošinājums, lai pilnvērtīgi izmantotu digitālos rīkus, kas veicina digitālās kompetences apguvi arī pašizglītošanās procesā.

Juma, Raihana, Klementa (2016) veiktie pētījumi pierāda, ka IKT ievērojami uzlabo izglītības administratoru sniegumu, sekmējot savstarpēju komunikāciju vadības līmenī, nodrošinot ātru piekļuvi vajadzīgajai informācijai, uzlabojot informācijas precizitāti, ātri un efektīvi analizējot datus. Dažādas sadarbības platformas motivē administratorus izmantot piekļuvi jaunai informācijai pētniecības nolūkos un uzlabo administratoru pētniecības prasmes, tiek atvieglota personāla un studentu novērtēšana, rezultātu apstrāde, samazinās darba slodze. Universitāšu vadībai būtu jāiegulda pietiekami finanšu resursi IKT aprīkojuma iegādē, lai nodrošinātu maksimālu efektivitāti visos izglītības pārvaldes līmeņos.

Jāņem vērā, ka studējošie ir Z paaudze, kas sagaida zināšanu apguvi, lietojot IKT un digitālos rīkus, līdz ar to arī akadēmiskā personāla digitālajām prasmēm ir jābūt pietiekami augstām. Jau pirms desmit gadiem D. R. Kavade, S. N. Kulkarni norādīja, ka IKT var izmantot, lai maksimāli palīdzētu studentiem apgūt mācību programmu, tās ļauj paaugstināt viņu sasniegumus studiju procesā. IKT tiek izmantotas, lai nodrošinātu mūžizglītības iespējas, kas studentiem var palīdzēt attīstīt katram savu unikālo intelektualitāti, spēju darboties kā efektīviem digitālās sabiedrības dalībniekiem. Nepārprotami akadēmiskā personāla digitālo kompetenču līmenis un digitālo rīku lietošana studiju procesā rada ietekmi uz sabiedrības digitalizāciju kopumā.

Digitālās kompetences pilnveide kļuvusi par Eiropas Savienības prioritāti arī iedzīvotāju mūžizglītības kontekstā. Digitālās prasmes līdztekus rakstpratībai un rēķinpratībai ir pamata prasmes, kas vajadzīgas visām iedzīvotāju grupām, tomēr pārāk daudzu iedzīvotāju digitālā kompetence ir ierobežota vai novecojusi. Ir nepieciešama aptveroša pieeja, jo visiem iedzīvotājiem ir vajadzīga izpratne par dažādiem digitālās kompetences aspektiem, kā arī ir vajadzīga padziļināta pieeja specializētākām informātikas prasmēm, kas nepieciešamas IT nozares profesijās (European Commission, 2018). ES iedzīvotāju digitālā kompetence, kā jau šajā rakstā tika minēts arī iepriekš, ir noteikta piecās jomās: informācija un digitālā pratība, komunikācija un sadarbība, digitālā satura veidošana, drošība, problēmu risināšana (European Commission, 2016).

Pētījumā tika veikta anketēšana 2020. gada aprīlī, t. i., Covid-19 vīrusa pandēmijas pirmā viļņa laikā, kad līdz ar ārkārtējās situācijas ieviešanu akadēmiskajam personālam bija jāpārkārtojas un jāorganizē studiju process attālināti, izmantojot e-vidi un IKT rīkus. Anketēšanā tika iegūts un apkopots akadēmiskā personāla pašnovērtējums par prasmēm iepriekš minētajās piecās kompetences jomās (7.1. tabula). Anketēšanas satura izveidei tika izmantota digitālās kompetences ietvarstruktūra (DigComp), kas ir izstrādāta EK Nodarbinātības, sociālo lietu un iekļautības ģenerāldirektorāta Cilvēkkapitāla un nodarbinātības nodaļā.

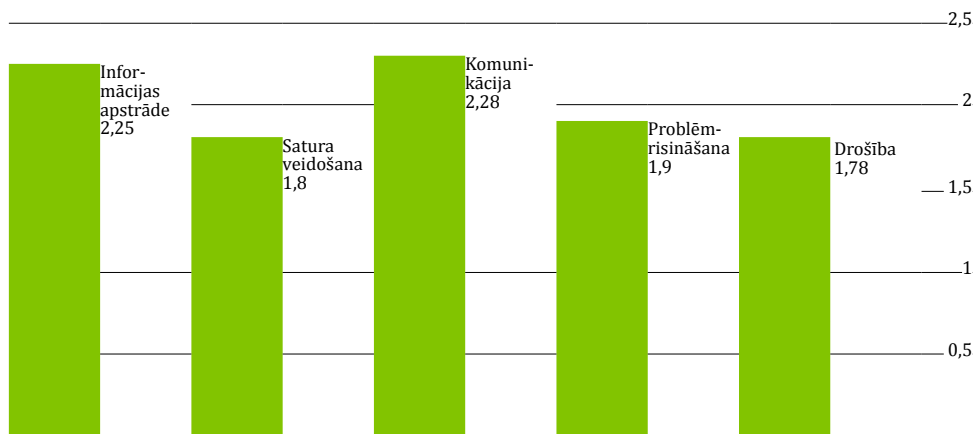
7. Izglītība un digitālā kompetence

Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos

7.1. tabula. Digitālās kompetences ietvars

Kompetences jomas	Informācija un digitālā pratība	Komunikācija un sadarbība	Digitālā satura veidošana	Drošība	Problēmu risināšana
Kompetences	<ol style="list-style-type: none"> 1. Informācijas un digitālā satura pārlikošana, meklēšana un filtrēšana 2. Datu, informācijas un digitālā satura novērtēšana 3. Datu, informācijas un digitālā satura pārvaldīšana 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Mijiedarbība, izmantojot digitālās tehnoloģijas 2. Dalīšanās ar informāciju, izmantojot digitālās tehnoloģijas 3. Sabiedrības iesaistīšana, izmantojot digitālās tehnoloģijas 4. Sadarbība, izmantojot digitālās tehnoloģijas 5. Netikete 6. Digitālās identitātes saglabāšana 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Digitālā satura veidošana 2. Digitālā satura integrēšana un pārstrādāšana 3. Pavairošana un licences 4. Programmēšana 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aizsardzības ierices 2. Personas datu un privātuma aizsardzība 3. Veselības aizsardzība un labsajūtas aizsardzība 4.4 Dabas aizsardzība 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tehnisko problēmu risināšana 2. Vajadzību identificēšana un tehnoloģiskie risinājumi 3. Radošums digitālo tehnoloģiju lietošanā 4. Trūkstozo kompetences aspektu identificēšana

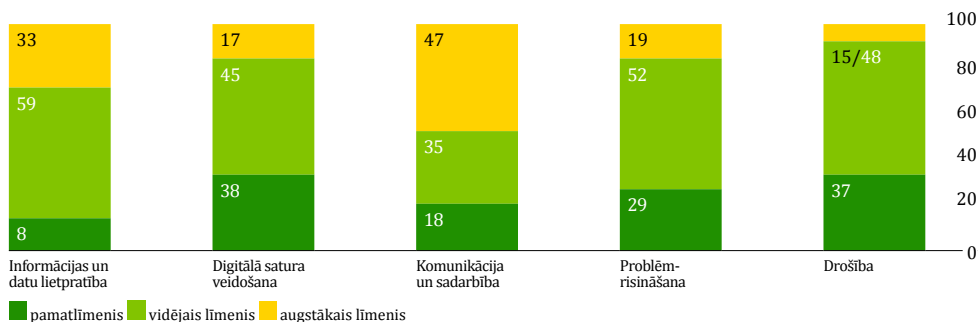
Pētījumā respondenti sniedza pašnovērtējumu, novērtējot savas prasmes trīs līmeņos: pae mata līmenis – 1, vidējais līmenis – 2, augstākais līmenis – 3. Rezultātā tika konstatēts, ka vidējais svērtais prasmju novērtējums visās piecās kompetences jomās ir 2 balles jeb vidējais līmenis, tomēr ir būtiskas atšķirības atsevišķās kompetences jomās (skat. 7.5. attēlu).

7.5. att. Vidējais svērtais respondentu pašnovērtējums par prasmēm digitālās kompetences piecās jomās.

Visaugstāk (2,28) respondenti novērtē savas prasmes komunikācijas un sadarbības jomā digitālajā vidē, tāpat augstu (2,25) tiek vērtētas prasmes informācijas un digitālās pratības jomā. Savukārt nedaudz zem vidējā līmeņa tiek vērtētas problēmu risināšanas prasmes (1,9) un digitālā satura veidošanas prasmes (1,8), viszemāk ir novērtētas prasmes, kas nodrošina kompetenci ar drošību saistīto jautājumu risināšanai e-vidē.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

7.6. att. Respondentu pašnovērtējuma struktūra par prasmju novērtējumu digitālās kompetences piecās jomās, %.

Gandrīz puse respondentu, 47 %, savas prasmes komunikācijas un sadarbības jomā digitālajā vidē vērtē augstākajā līmenī, savukārt ir salīdzinoši neliels to respondentu īpatsvars, kas digitālā satura veidošanas prasmes un prasmes, kas nodrošina kompetenci ar drošību saistīto jautājumu risināšanā, vērtē augstākajā līmenī, attiecīgi 17 % un 15 %. Prasmes digitālā satura veidošanā ir būtiskas tieši izglītības jomā, tomēr 38 % respondentu tās vērtē pamata līmenī. Kopumā anketēšanas datu apstrāde ļauj secināt, ka:

- respondenti, kuriem izglītība/profesija nav saistīta ar IT jomu, dod priekšroku savu digitālo prasmju pilnveidei e-studiju vai pilna laika kursu veidā (vairāk nekā 70 %);
- respondenti, kuriem ir ar IT jomu saistītā izglītība/profesija, nedod priekšroku prasmju pilnveidei kursos vai e-studiju veidā; šīs grupas respondenti uzskata pašmācību par vienu no visisaistošākajiem profesionālās pilnveides veidiem;
- pētījumā veicot *Cross-Tabulation Analysis* ar mērķi izpētīt, kā ar IT jomu saistītā izglītība/profesija ietekmē respondentu izvēli attiecībā uz pilnveidojamām digitālās kompetences jomām, tiek konstatēts: digitālās drošības jomai vismazāk uzmanības pievērš respondenti, kuriem nav ar IT saistītas izglītības/profesijas, bet visaugstāko vērību tai veltī respondentu grupa, kuriem ir ar IT jomu saistītās izglītība/profesija;
- vērtējot statistisko neatkarību starp respondentu vecumu un katru no digitālās kompetences jomām, secināts: respondentu vecums un digitālo prasmju novērtējums ir savstarpēji atkarīgas pazīmes;
- iegūtie pētījuma rezultāti liecina par digitālās kompetences un prasmju tiešu atkarību no apstākļa, vai respondenti ir/nav IT nozares izglītības/profesijas pārstāvji.

EK Digitālās izglītības rīcības plānā 2021.–2027. gadam «Izglītības un apmācības pilnveide digitālajam laikmetam» ir izklāstīts redzējums, kā Eiropā nodrošināt kvalitatīvu, iekļaujošu un pieejamu digitālo izglītību. Runa ir par aicinājumu rīkoties, nodrošinot ciešāku sadarbību Eiropas līmenī, lai mācītos no Covid-19 krīzes, kuras laikā attiecīgās tehnoloģijas izglītībā un apmācībā tiek izmantotas tik plaši, cik līdz tam nav pieredzēts; pielāgotu izglītības un apmācības sistēmas digitālajam laikmetam. Plāns paredz divas stratēģiskās prioritātes, no kurām viena ir – augstas veikspējas digitālās izglītības ekosistēmas attīstības veicināšana. Lai minēto mērķi sasniegtu, nepieciešama: infrastruktūra, savienojamība un digitālais aprīkojums; digitālo spēju efektīva plānošana un nostiprināšana, tostarp mūsdienīgas organizatoriskās spējas; izglītības un apmācības personāls un mācībspēki ar stabilu digitālo kompetenci; kvalitatīvs mācību saturs, lietotājdraudzīgi rīki un drošas platformas, kas ievēro privātuma un ētikas standartus.

7. Izglītība un digitālā kompetence

Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos

Eiropas Komisijas darbības:

- sākt stratēģisku dialogu ar ES dalībvalstīm, lai 2022. gadā sagatavotu priekšlikumu Padomes ieteikumam par faktoriem, kas veicina sekmīgu digitālo izglītību;
- ierosināt Padomes ieteikumu par mācībām tiešsaistē un attālināti pamata un vidējā izglītībā. Tam jākoncentrējas uz ES mēroga kopīgu izpratni par to, kā panākt, lai attālinātās, tiešsaistes un jaukta tipa mācības būtu efektīvas, iekļaujošas un pievilcīgas;
- izstrādāt attiecībā uz digitālās izglītības saturu Eiropas satvaru, kas balstīsies uz Eiropas kultūras un radošo daudzveidību, un veikt pētījumu par iespējām izveidot Eiropas apmaiņas platformu, kas ļautu apmainīties ar sertificētiem tiešsaistes resursiem un tos savienot ar jau pastāvošām izglītības platformām;
- atbalstīt skolu gigabitu savienojamību, kā arī savienojamību skolās, īstenot pasākumus, kuru mērķis ir informēt par finansējuma iespējām iniciatīvas Connectivity4Schools ietvaros, un mudināt dalībvalstis maksimāli izmantot ES atbalstu piekļuvei internetam, digitālā aprīkojuma, e-mācību lietotņu iepirkšanai un mācību platformām tiešsaistē;
- atbalstīt digitālās pārveides plānus visos izglītības un apmācības līmeņos, pateicoties Erasmus programmas sadarbības projektiem; atbalstīt digitālo pedagogiju un zinātību attiecībā uz skolotājiem paredzētajiem digitālajiem instrumentiem ar Erasmus skolotāju akadēmijas starpniecību, kā arī ieviest tiešsaistes pašnovērtējuma rīku skolotājiem SELFIE (*Self-reflection on Effective Learning by Fostering the use of Innovative Educational Technologies* – mācību efektivitātes pašnovērtēšana, sekmējot inovatīvu izglītības tehnoloģiju ieviešanu);
- izstrādāt ētikas pamatnostādnes par mākslīgo intelektu (MI) un datu izmantošanu pedagogu izglītošanā un sagatavošanā, atbalstīt pētniecību un inovāciju šajā jomā programmā «Apvāršnis Eiropa» (Eiropas Komisija, 2020).

Latvijas digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam paredz, ka izglītības sistēmai ir jāspēj katram Latvijas iedzīvotājam apsteidzoši sniegt mūsdienu realitātei nepieciešamās digitālās caurviju un profesionālās prasmes. Tāpat izglītības sistēmai ir jāspēj dod dziļāku sapratni par iespējām, izaicinājumiem un ētiskiem jautājumiem, kurus izvirza digitālā transformācija. Vienlaikus izglītības sektoram pašam ir jāspēj mainīties un virzīt digitālās pārmaiņas, nodrošinot mūsdienīgu, individualizētu un atvērtāku mācību procesu, ieviešot un attīstot modernus digitālus risinājumus un mācību līdzekļus, uzlabojot pārvaldības efektivitāti.

Pārmaiņu priekšnosacījums ir atbilstoša mācībspēku un izglītības iestāžu vadības kapacitāte. Minētais dokuments arī paredz, ka digitālās transformācijas ietvaros ir jāmainās universitāšu lomai. Augstākās izglītības iestādes ir jāstiprina kā zināšanu radīšanas, tehnoloģiju pārneses un inovāciju centri gudrai izaugsmei – digitālās inovācijas centri. Lai tie varētu veikt mērķtiecīgu darbību digitālās transformācijas vadīšanā, t. sk. atbalstīt uzņēmumus un valsts pārvaldi šajā procesā, sniegt atbalstu Latvijas digitālās inovācijas centru aktivitāšu īstenošanai privāto un publisko pakalpojumu digitālajā transformācijā, panākt lielāku saskaņotību ES mērogā, aptverot visus inovācijas ekosistēmas dalībniekus – studentus, uzņēmumus, jaunuzņēmumu kopienas, akadēmisko sektoru, valsts un pašvaldību iestādes. Viena no paredzētajām pamatricībām ir mērķtiecīgi pasākumi digitālo prasmju attīstībā, un tie paredz pilnveidot augstskolu pasniedzēju digitālās zināšanas un prasmes ekselences līmenī, tostarp sagatavojot Latvijas digitalizācijas pasniedzēju kodolu pasaules līmeņa saturā, pedagogijā un pasniegšanas tehnoloģijās.

7.3. Digitālais briedums un e-pārvaldība: valsts iestāžu un pašvaldību sniegums digitalizācijā

Digitalizācijas pētījumi lielākoties ir saistīti ar procesu un nozaru digitalizāciju, bet mazāka uzmanība ir pievērsta valsts un pašvaldību institūcijām. Pasaule ir nonākusi punktā, kurā notiekošās digitālās pārmaiņas pārveido ekonomiku un sabiedrību straujāk nekā jebkad. Pastāvīga ekonomikas un sabiedrības digitālā pārveide uzlabo pakalpojumus un tādējādi veicina labklājību.

Digitalizācija publiskajā sektorā nozīmē jaunus veidus, kā sadarboties ar ieinteresētajām personām, kā veidot jaunu pakalpojumu sniegšanas ietvaru un radīt jaunas attiecību formas, tomēr ir maz sistemātisku empīrisku pierādījumu par to, kā valsts pārvaldes iestādes ikdienas praksē nosaka digitālo pārveidi, kā veic digitālās pārveides projektus un kādi ir gaidāmie rezultāti (Mergel u. c., 2019). Tradicionālo metožu un veco pieeju aizstāšana ar jaunām tiek izteikta ar terminu «digitālā transformācija» – process, kurā tiek izmantotas digitālās tehnoloģijas (Johansson u. c., 2019). Digitālā transformācija 21. gadsimta pirmajā desmitgadē ir radusies līdz ar tā sauktās ceturtās industriālās revolūcijas attīstību (Berghaus, 2018), digitalizācijas izaugsmi iezīmē pēdējās divas.

Fundamentālie pētījumi par e-pārvaldi vairāk tiek koncentrēti tieši uz pakalpojumu nodrošinājumu, jo tās mērķis ir palielināt pakalpojumu sniegšanas efektivitāti, savukārt digitalizācijas pētījumi aptver iekšējās un ārējās vides analīzi (Mergel u. c., 2019). Viedā pārvaldība nav tikai rīks, bet tā ietver organizāciju pārdomātu uzvedības un procesu īstenošanas maiņu, lai valsts pārvaldes pakalpojumi iedzīvotājiem tiktu sniegti kvalitatīvāk un efektīvāk.

Jaunie tehnoloģiskie izgudrojumi kļūst par līdzekli, lai pārvaldītu laika un telpas dinamiku, lai izveidotu spēcīgu infrastruktūru un ilgtspējīgu ekonomikas laikmetu (Rose, 2016). Mūsdienās tiek izmantoti patentēti datu formāti, lai veiktu informācijas apmaiņu starp cilvēkiem un ierīcēm, taču jāņem vērā datu nesēju darbības pārtraukumi un datu zudumi, tiek vērsta uzmanība arī uz datu un iekārtu drošību, ļaunprātīgu uzbrukumu iespējamību (Masoc, 2019).

Pasaules ekonomikā 2020. gads iesākās ar «Covid-19» vīrusa pandēmiju, kas ne tikai daļēji apstādināja ekonomiku, bet arī piebremzēja visu sociālo dzīvi. Šajā laikā daudzas valsts un pašvaldību institūcijas bija izvēles priekšā – savu darbību ierobežot, ja nespēj nodrošināt pakalpojumu, vai iespēju robežās turpināt darbību digitālajā vidē. Lai gan sākotnēji daudziem tas šķita neiespējams, krīze ir veicinājusi valsts un pašvaldību iestāžu digitalizāciju. Šobrīd vismazāko izaicinājumu jūt tās institūcijas, kuras ir laikus uzsākušas digitālo transformāciju. Digitalizācija nav risinājums visam, tāpēc pārvaldības pieejām jābūt atšķirīgām, pielāgotām laikus uztvert signālus un novērst nepilnības.

Digitālās Baltijas valstu plānošanas dokumentos

Lai arī Covid-19 ir būtiski veicinājis digitalizācijas attīstību, tās nozīmība ir apzināta jau daudz agrāk, to uzsver arī ilgtermiņa un vidēja termiņa starptautiskie un nacionālie plānošanas dokumenti, kuri ir pamatā pašvaldību plānošanas dokumentiem. Digitālās Eiropas programā (The Digital Europe Programme) digitalizācija tiek iezīmēta kā veicinātājs ar pārnozaru ietekmi. ES valstīs viedās specializācijas stratēģijas jomā izveidoti atsevišķi plānošanas dokumenti, kuros arī nozīmīga loma atvēlēta digitalizācijai, e-pārvaldībai (Pelse, Lesevica, 2020). Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam digitalizācijas turpmāko

7. Izglītība un digitālā kompetence

Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos

attīstību identificē kā caurvijošu elementu attiecībā uz visām nozarēm, īpaši tādās jomās kā inovācijas un zinātne, izglītība, veselības aprūpe, iekļaujoša sabiedrība un darba tirgus, infrastruktūra, reģionālā attīstība, drošība, kā arī vide un enerģētika.

Valsts pētījumu programmas «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» projekta «Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumi un to risinājumi starptautiskā kontekstā – Interframe-LV» īstenošanas gaitā tika izpētīti Baltijas valstu nacionālie teritorijas plānošanas ilgtermiņa (ILGTP) un vidēja termiņa (VTP) dokumenti, tajos lietoto uz digitalizāciju attiecināto atslēgas vārdu biežums (7.2. tabula), kā arī pašu dokumentu saturiskā virzība šo jautājumu risināšanā.

Vērtējot plānošanas dokumentus, secināms, ka visās trīs valstīs ILGTP veidoti vairāk nekā pirms 10 gadiem, piemēram, Latvijas stratēģija ir apstiprināta 2010. gadā, bet VTP ir pavisam nesen veidoti dokumenti. Ar digitalizāciju saistīto terminu visvairāk ir Latvijas nacionālajos plānošanas dokumentos, gan ILGTP, gan VTP tie lietoti vairāk nekā simts reizes, VTP pat 154, savukārt vismazāk to ir Igaunijas plānošanas dokumentos, ILGTP tikai 25 reizes. Bet kā liecina statistikas dati, tieši Igaunijā valsts pārvaldes digitalizācijas līmenis ir augstākais Baltijas valstīs.

7.2. tabula. Baltijas valstu ilgtermiņa un vidēja termiņa nacionālo plānošanas dokumentu salīdzinājums digitalizācijas jomā

Atslēgas vārdi vai to frāze	Latvija		Lietuva		Igaunija	
	Ilgtermiņa nacionālais plāns (ILGTP)					
	Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2030 (Latvija 2030)		Lithuania's progress strategy (Lithuania 2030)		National spatial plan Estonia 2030+ (Estonia 2030)	
Atslēgas vārdu biežums ilgtermiņa un vidēja termiņa dokumentos (reizes)	Vidēja termiņa nacionālais plāns (VTP)					
	Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam		2021–2030 Metu nacionālais pašangos plans		Sustainable Estonia 21	
Dokumenta termiņš	ILGTP	VTP	ILGTP	VTP	ILGTP	VTP
Kopējais plāna apjoms lpp.	207	89	35	63	56	81
apjoms MB	2,30	1,20	0,88	1,34	6,49	0,22
Smart	0	23	39	0	8	0
Digital	33	54	3	16	0	4
Digitalisation	7	6	0	1	0	0
Information technologies	6	19	1	0	2	0
Information	46	34	17	33	3	15
Communication	28	18	2	14	10	31
E-services	2	0	1	1	2	0
E-government	7	0	2	0	0	0
kopā	129	154	65	65	25	50

Avots: Latvijas, Lietuvas un Igaunijas nacionālie stratēģiskie dokumenti, 2021.

Latvijas Nacionālajā attīstības plānā ir pausts, ka digitalizācija ir vienīgais ceļš uz valsts līdzekļu pārvaldes efektivizāciju. Turklāt efektīvas valsts pārvaldes gadījumā visiem ikdienas procesiem, kas saistīti ar valsts pakalpojumiem (atļaidēm, pabalstiem, citiem atvieglojumiem), jānotiek vienkārši un pašsaprotami. Latvijas plānošanas dokumenti izceļas ar lielu apjomu un bagātīgu atslēgas vārdu, kas attiecas uz digitalizāciju, lietojumu. Igaunijas un Lietuvas plānošanas dokumenti ir līdzīgi lapašpušu skaita ziņā, taču visai maz lietoti termini «digital», «digitalisation», vairāk ir tādi termini kā «smart», «communication» un «information», nav tik liels uzsvars uz procesu vai rīku, bet gan ir uz rezultātu, ko var sniegt digitālo rīku izmantošana.

Digitālais briedums valsts pārvaldes institūcijās Latvijā

Valsts e-pakalpojumi ir pieejami dažādos portālos, piemēram, Valsts ieņēmumu dienesta (VID) – elektroniskās deklarēšanas sistēma (EDS), Lauku atbalsta dienesta – elektroniskā pieeikšanās sistēma (EPS), kā arī ir izveidots Valsts pārvaldes pakalpojumu portāls www.Latvija.lv – valsts un pašvaldību pakalpojumu vienotais kontaktpunkts, kur iedzīvotājiem Latvijā vienkopus ir pieejama informācija par visiem publiskajiem pakalpojumiem.

Latvijā 2019. gadā bija gandrīz 160 valsts pārvaldes iestādes, kopumā ap 180 dažādas nozīmīgas informācijas tehnoloģiju sistēmas un pieejami vairāk nekā 600 e-pakalpojumi, kurus iespējams izmantot attālināti, neejot uz valsts iestādēm. Eurostat liecina, ka valsts tīmekļu vietnēs informāciju Latvijā 2019. gadā bija meklējuši 58 % iedzīvotāju, salīdzinājumam – Dānijā 89 %, Igaunijā 69 % un Lietuvā 49 %. Zemākie šādi rādītāji ir Bulgārijā un Itālijā, kur katrs piektais iedzīvotājs meklējis informāciju vietnēs, bet Rumānijā – tikai 9 % iedzīvotāju.

Projektā tika noteikts digitālais briedums četrās valsts institūcijās Latvijā: VID, Nodarbinātības valsts aģentūrā (NVA), Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē (PMLP) un Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrā (VSAA) (*the State Revenue Service, the Office of Citizenship and Migration Affairs, the State Social Insurance Agency and the State Employment Agency*). Digitalizācijas efektivitāte tika novērtēta pēc e-indeksa rādītājiem, katram kritērijam nosakot maksimālo punktu skaitu un izmantojot digitalizācijas novērtējuma metodi. Iegūtie rezultāti, kas apkopoti 7.3. tabulā, rāda, ka augstāko «digitālā brieduma pakāpi» ir sasniegjis Valsts ieņēmumu dienests.

Salīdzinot valsts pārvaldes iestādes, iezīmējas sakarība – jo vairāk valsts iestāde no saviem līdzekļiem atvēl informācijas tehnoloģijām, iegulda informācijas sistēmās, jo augstāks ir šīs iestādes līmenis digitalizācijā.

7.3. tabula. Digitālā brieduma rādītāji Latvijas valsts pārvaldes institūcijās 2019. gadā

Kritērijs	Maksimālais punktu skaits	Valsts pārvaldes iestāde (iegūtie punkti)			
		NVA	PMLP	VSAA	VID
Saziņa ar sabiedrību	21	14	14	11	17
Klientu apkalpošana	16	9	14	15	15
Atvērto datu pieejamība	13	4	7	1	5
Pakalpojumu nodrošināšana	12	8	8	10	11
Iestādes iekšējie procesi	17	10	8	8	16
Kopā	79	45	45	51	64
Procenti	100 %	57 %	57 %	65 %	81 %

Avots: autore veidots pēc kritēriju salīdzinājuma, izmantojot atvērto datu portālu Latvijā, 2020.

VID vidēji IKT uzturēšanai no iestādes kopbudžeta tērē 13 %, tehnoloģiju attīstība un e-pakalpojumu nodrošināšana ir viena no VID prioritātēm. Tas iezīmējas arī digitālā brieduma analīzē, 81% VID iekšējo procesu bija digitalizēti 2019. gadā, šobrīd šis rādītājs ir vēl augstāks. VID ir sasniegts visaugstākais digitalizācijas līmenis un digitalizācijas efektivitāte starp analizētajām Latvijas valsts pārvaldes institūcijām. Zems šis līmenis ir NVA – 57 %, kā arī PMLP, un tas var apgrūtināt šo iestāžu virzību uz digitālo transformāciju.

E-pārvaldība un īstenotie pakalpojumi Latvijas pašvaldībās

Projektā tika novērtēts arī piedāvātais pakalpojumu klāsts lielo republikas nozīmes pilsētu pašvaldībās, izpētot pašvaldību publisko, digitāli pieejamo, informācijas telpu. Pavisam Latvijā 2021. gada sākumā bija 9 republikas nozīmes pilsētas, kuras darbojas kā atsevišķas

7. Izglītība un digitālā kompetence

Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos

pašvaldības bez lauku teritorijām. Tās ir salīdzināmas vienības, jo visas ir noteiktas arī kā reģionālie attīstības centri. Dažādie pakalpojumi tika pārvērti skaitliskās vērtībās, iegūtie rezultāti apkopoti 7.4. tabulā. Pakalpojuma pieejamība vērtēta 2021. gada pavasarī. Vērtības: 2 (digitāls pakalpojums ir pieejams); 1 (digitāls pakalpojums pieejams daļēji); 0 (nav pieejams digitāls pakalpojums). Kopumā novērtēti 14 pašvaldībā sniegtie pakalpojumi: tiešsaiste uz valsts e-pakalpojumiem; domes sēdes pieejamas audio vai video formātā; dažāda veida iesniegumu iesniegšana; dzīvesvietas deklarēšana; dzimšanas/miršanas reģistrācijas dokumenti; būvatļauju pieteikšana/ saņemšana; bērnu reģistrēšana bērnudārzā; konsultācijas ar pašvaldības darbiniekiem; norēķini par sniegtajiem pakalpojumiem; vienotais klientu apkalpošanas centrs; e-tūrisma objektu ceļvedis; e-ziņojumi par negācijām/neizdarībām; digitalizēta kapsētu informācija; iespēja balsot, piedalīties aptaujās.

Digitālā formātā pilnīgi visas pašvaldības nodrošina trīs no vērtētajiem pakalpojumiem – dažāda veida iesniegumu iesniegšanas iespēja, būvatļauju pieteikšana un izsniegšana, kā arī e-tūrisma ceļvedis. Visai plaši pieejamas ir attālinātās konsultācijas un e-ziņojumu iesniegšana par dažādām negācijām/neizdarībām pašvaldībās, šie pakalpojumi nav pieejami tikai vienā pašvaldībā. Ļoti nelielā skaitā pašvaldību ir nodrošināta digitalizēta kapsētu informācija.

7.4. tabula. Digitālo pakalpojumu pieejamība republikas nozīmes pilsētu pašvaldībās Latvijā 2021. gadā

Rādītājs	Pašvaldības								
	Rīga	Daugavpils	Jelgava	Jēkabpils	Jūrmala	Liepāja	Rēzekne	Valmiera	Ventspils
Iedzīvotāju skaits 2020. gadā*	688631	90939	60645	23241	56696	68535	29771	24899	37057
Platība km ²	304,00	72,48	60,56	25,53	100,00	60,37	17,48	19,35	55,40
	Digitālo pakalpojumu novērtējums								
Digitālo pakalpojumu pieejamība (vērtība)	21	17	20	19	15	22	20	26	24
Digitālie pakalpojumi, (% no vērtētajiem)	50	40	48	45	36	52	48	62	57

*PMLP dati 2021. gadā.

Vispilnīgāk digitālos pakalpojumus savā pašvaldībā nodrošina Valmiera, kurā no 14 vērtētajiem pakalpojumiem 2 tiek nodrošināti daļēji, bet pārējie 12 pilnībā; nākamais augstākais rādītājs ir Ventspilī – 11 pilnībā digitalizēti, 2 daļēji, viens pakalpojums nav pieejams digitālā formā. Šajās divās pilsētās dzīvo gandrīz 62 tūkstoši iedzīvotāji, kuriem ir pieejama digitāla informācija un iespēja saņemt digitalizētus pašvaldības pakalpojumus. Trešais augstākais rādītājs ir Liepājai, tad galvaspilsētai Rīgai. Abās pilsētās kopā dzīvo vairāk nekā 757 tūkstoši iedzīvotāju. Viszemākā pakalpojumu pieejamība digitālā formā, par ko informē pašvaldību oficiālās mājas lapas, ir Jūrmalā, iegūti tikai 15 punkti, un Daugavpilī – 17 punkti. Šajās divās pašvaldībās kopā dzīvo 147 tūkstoši iedzīvotāji, kuriem piedāvātais digitālais pakalpojumu klāsts ir ierobežots.

Pašvaldībās, kurās pieejams plašākais digitālo pakalpojumu klāsts, ir arī labi izveidotas mājas lapas, atsevišķas mobilās lietotnes. Taču vairāku pašvaldību mājas lapas ir nepārskatāmas, trūkst atjaunotas informācijas, kā arī saturs nav pieejams vairākās valodās.

Vadoties pēc valstī noteiktās stratēģiskās teritorijas plānošanas sistēmas, pašvaldību ilgtspējīgas attīstības stratēģijas un to attīstības programmas ir hierarhiski pakļautas nacionālajiem plānošanas dokumentiem, Latvijā tie ir: Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. (VTP) un Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2030 (ILGTP). Vērtējot republikas nozīmes pilsētu

pašvaldību stratēģiskos dokumentus, visos maz atrodams termins ir «digitalizācija», turklāt vairāk tas ir minēts digitālās televīzijas sakarā, kas faktiski nav saistīta ar pašvaldības tiešo funkciju nodrošinājumu. Atšķirībā no nacionālajiem plānošanas dokumentiem vietējo pašvaldību dokumentos stratēģiskajiem jautājumiem, kas saistīti ar e-pārvaldības nodrošināšanu, nav veltīta nekāda uzmanība, un būtībā šajā jautājumā veidojas stratēģiskās hierarhijas pārrāvums. Tas lielā mērā apdraud nacionālo plānošanas dokumentu izpildi digitalizācijas jomā, tās jomā ietvertās apņemšanās var palikt neīstenotas.

Secinājumi

- Digitālo tehnoloģiju attīstības svarīguma akcentēšana pēdējā desmitgadē Eiropas Savienības valstu stratēģiskajos attīstības plānos ir prioritāra un mērķtiecīga, taču Covid-19 pandēmijas krīze uzskatāma par vēsturisku pagrieziena punktu, kas radījis iepriekš nepieredzētu paātrinājumu un impulsu gan valstu kopējās tautsaimniecības transformēšanai, gan iedzīvotāju līdzšinējām dzīves un darba vides pārmaiņām, pārejot uz jauniem produktiem, pakalpojumiem, apgūstot un izmantojot jaunas prasmes.
- Visu tautsaimniecības jomu uzņēmumos un uzņēmējdarbības procesos kopumā efektīvs digitālās kompetences un prasmju apguves process turpmāk būs kritiski svarīgs, jo pārmaiņu temps globalizētajā pasaulē nepalēnināsies.
- Pasaules ekonomiskās un sociālās pārveidošanās ietekmē uzņēmumi un iestādes ir spiestas mainīt savu līdz šim izmantoto tehnoloģiju ietvaru un infrastruktūru, lai ieviestu jauninājumus un inovatīvu tehnoloģiju atbalstītus darba veidus, kas paaugstina efektivitāti un produktivitāti.
- Institucionālā līmenī izglītības sektora pāreja uz ārkārtas attālinātām studijām Covid-19 pandēmijas laikā radīja iepriekš nepieredzētas situācijas un izaicinājumus, kas savukārt strauji ietekmēja digitalizācijas attīstību, izmantošanu un lietojumu izglītības procesos. Tuvākajā nākotnē iezīmējas visaptveroša visu nozaru digitalizācija un augstākās izglītības kā virzītājspēka loma šajā procesā.
- Akadēmiskā personālā digitālo kompetenču līmenis un digitālo rīku izmantošana studiju procesā ietekmē sabiedrības digitalizāciju kopumā. Turklāt jāņem vērā, ka šodienas studenti ir Z paaudze, kas sagaida zināšanu apguvi augstskolā ar IKT un digitālo rīku palīdzību, līdz ar to arī akadēmiskā personāla digitālajām prasmēm ir jābūt augstām.
- Latvijas nacionālie stratēģiskie dokumenti ir pārbagāti ar digitalizācijas terminu lietojumu gan salīdzinājumā ar pārējo Baltijas valstu plānošanas dokumentiem, gan vietējo pašvaldību dokumentiem Latvijā. Savukārt e-pārvaldības izpētes rezultāti liecina, ka digitālais briedums valsts pārvaldē ir daudz augstāks, ja tiek ieguldīti līdzekļi digitālo rīku un instrumentu nodrošināšanai, stratēģiskais plāns bez finansējuma nedod šo rezultātu. Kā veicinošs faktors par labu digitalizācijas procesam ir valsts institūcijās un pašvaldībās veikta resursu pārdale, ko īpaši veicinājusi Covid-19 pandēmijas izraisītā krīze.
- Latvijā ir izveidojies digitālo pakalpojumu nevienlīdzīgs piedāvājums un izpildījums pašvaldībās, no ļoti augsta un kvalitatīva Valmierā, kur 62 % no pakalpojumiem iespējams saņemt digitālā veidā, līdz nepilnīgi attīstītam Jūrmalā un Daugavpilī, kur šī iespēja ir attiecīgi 36 % un 40 % pakalpojumu.

7. Izglītība un digitālā kompetence

Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos

Ieteikumi

- Digitālās kompetences un prasmju apguves aktualitāte uzņēmumos un organizācijās nosaka nepieciešamību gan taktiski plānot pārmaiņas un paredzēt, kurās jomās un kādā veidā tehnoloģijas ieviest, gan operatīvi plānot, kā pārvaldīt pārmaiņas tādā tempā, lai tas pārsniegtu iepriekšējās pieredzes tempu.
- Digitālo procesu radīto pārmaiņu īstenošanā izšķiroša loma būs digitālajām un caurviju prasmēm, t. i., spējai risināt kompleksus uzdevumus, ātri reaģēt un apgūt jaunas tehnoloģijas, adaptēties krīzes apstākļiem, kritiski domāt. Uzņēmumam vai iestādei kā alternatīva savu tehnoloģiju un infrastruktūras pārveidei iespējama arī darba organizācijas ekosistēmas pārveide, iekļaujot tajā sadarbību ar inovatīviem uzņēmumiem.
- Lai pārietu uz ilgtspējīgu studiju īstenošanas modeli, izglītības iestādēm jāizmanto digitālās tehnoloģijas un jāizveido efektīvi un krīzes laikā darboties spējīgi studiju procesi. Studiju procesu digitālajai transformācijai ir nepieciešams, lai gan studējošie, gan mācībspēki un izglītības iestāžu IT administratori savstarpēji sadarbotos, radot tādas klātienēs un attālināto studiju kombinēšanas modeļus, kuros tiktu izmantots digitālo rīku potenciāls un kas apmierinātu studējošo vajadzības un uzlabotu viņu mācīšanās pieredzi digitālajā vidē.
- Izglītības sektoram ir jāspēj mainīties un virzīt digitālās pārmaiņas, nodrošināt mūsdienīgu, individualizētu un atvērtu mācību procesu, ieviešot un attīstot modernus digitālus risinājumus un mācību līdzekļus, uzlabojot pārvaldības efektivitāti. Šādu pārmaiņu priekšnosacījums ir atbilstoša mācībspēku un izglītības iestāžu vadības kapacitāte.
- Lai šī digitālā transformācija notiktu sekmīgi un Latvija kā valsts stiprinātu savu konkurētspēju kopējā pasaules ekonomiskajā telpā, ir būtiski nodrošināt visa veida mācībspēku, t. sk. augstskolu, digitālās kompetences un prasmju pilnveidi. Akadēmiskā personāla digitālajai kompetencei un prasmēm ir būtiska ietekme uz nākamo paaudžu konkurētspēju globālajā pasaules ekonomikā, kas Latvijai kā nelielai un atvērtai valstij ir vitāli svarīgi. Tas arī palīdzēs Latvijas augstākās izglītības iestādēm sekmīgāk integrēties pasaules un Eiropas līmeņa virtuālajās universitātēs.
- Pašvaldību pamatfunkcija ir digitālās transformācijas laikmetam atbilstoša līmeņa kvalitatīvu pakalpojumu nodrošināšana iedzīvotājiem, līdz ar to pašvaldību uzdevums ir veicināt digitālo pakalpojumu ieviešanu, kā arī sniegt atbalstu tām iedzīvotāju grupām, kuru digitālās prasmes ir zemā līmenī un līdz ar to piekļūšana digitālajiem pakalpojumiem ir ierobežota.

Izmantotā literatūra un avoti

- Adebayo, S. S. (2012). Impact of application of information and communications technology in the administration of Polytechnics in Ogun State, Nigeria. An Unpublished M.Ed Dissertation, National Open University of Nigeria.
- Atvērto datu portāls Latvijā <https://data.gov.lv/lv>
- Berghaus S. (2018) The Fuzzy Front End of Digital Transformation: Activities and Approaches for Initiating Organizational Change Strategies. Germany: University of St. Gallen. 178 p. [https://www1.unisg.ch/www/edis.nsf/SysLkpByIdentifier/4704/\\$FILE/dis4704.pdf](https://www1.unisg.ch/www/edis.nsf/SysLkpByIdentifier/4704/$FILE/dis4704.pdf).
- Cetindamar, D., Kilitcioglu, H. (2013) Measuring the competitiveness of a firm for an award system, *Competitiveness Review: An International Business Journal*, Vol. 23, No. 1, https://www.researchgate.net/publication/263410836_Measuring_the_competitiveness_of_a_firm_for_an_award_system (skatīts 2021. gada 18. augustā) pp. 7–22.
- Christensen C. (2008) Assessing Your Organization's Capabilities, <http://cb.hbsp.harvard.edu/cbmp/product/607014-PDF-ENG> (skatīts 2021. gada 18. augustā)
- Digital technologies, innovation, and skills: Emerging trajectories and challenges Ciarli T., Kenney M., Massini S., Piscitello L. (2021) *Research Policy* 50 (2021).
- Digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam (projekts), <https://www.varam.gov.lv/lv/digitalas-transformacijas-pamatnostadnes-2021-2027/gadam>
- Dosi G., Galambos L. (2013) *The Third Industrial Revolution in Global Business*. Cambridge: Cambridge University Press. 358 p.
- Ekiti I. (2018) Perception Of School Administrators On The Use Of Ict In The Administration Of College Of Education, <https://jollertexcomputer.com.ng/index.php/2017/12/01/perception-school-administrators-use-ict-administration-college-education-ikere-ekiti/>
- Ekonomijas ministrija. 2020. Latvijas ekonomikas attīstības pārskats. Rīga: Ekonomijas ministrija. <https://www.em.gov.lv/lv/media/4061/download> (skatīts 2021. gada 18. augustā) ISSN 2661-5061, 131.–132. lpp.
- Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai par Digitālās izglītības rīcības plānu. Available: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/LV/COM-2018-22-F1-LV-MAIN-PART-1.PDF>
- European Commission (2019). Digital Education and Society Index (DESI) 2019 Country Report: Latvia. Available: https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=59899
- European Commission (2020) Digital Education Action Plan (2021–2027) https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/digital-education-action-plan_lv
- European Commission (2016) *DigCom: Digital Competence Framework for Citizens*. Available: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework>
- European Economic and Social Committee. (2017) Impact of digitalisation and the on-demand economy on labour markets and the consequences for employment and industrial relations: Final Study. <https://euagenda.eu/upload/publications/untilted-98254-ea.pdf> (skatīts 2021. gada 18. augustā)
- From, J. (2017). Pedagogical Digital Competence – Between Values, Knowledge and Skills. *Higher Education Studies*, Vol. 7, No. 2, p. 43–50. DOI: 10.5539/hes.v7n2p43 Available: https://www.researchgate.net/publication/316314915_Pedagogical_Digital_Competence-Between_Values_Knowledge_and_Skills
- Gupta G., Bose I., (2020) Digital transformation in entrepreneurial firms through information exchange with operating environment. *Information & Management* 2020.
- Iedzīvotāju digitālās kompetences ietvars (2016). [tiešsaiste]. Pieejams: http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC101254/jrc101254_digcomp%20the%20digital%20competence%20framework%20for%20citizens.%20update%20phase%201.pdf
- Juma K. S., Raihan A., Clement C. K. (2016). Role of ICT in Higher Educational Administration in Uganda. *World Journal of Educational Research* ISSN 2375-9771 (Print) ISSN 2333-5998 (Online), Vol. 3, No. 1, 2016 www.scholink.org/ojs/index.php/wjer
- Kawade, D. R. Kulkarni S. N., (2012). Use of ICT in Primary School. *Pioneer Journal*. Retrieved on 17 Oct 2017 from: <http://pioneerjournal.in/conferences/tech-knowledge/14th-national-conference/3798-use-of-ict-in-primary-school.html>
- Krishnaveni, R. & Meenakumari, J. (2010). Usage of ICT for information administration in higher education institutions. *International Journal of Environmental Science and Development*. 1, (3), 282–286.
- Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam. <https://www.pkc.gov.lv/lv/aktualit%C4%81tes>
- Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2030 https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_6.pdf
- Li C., Akhtar O., Etlinger S., Terpening E., Moser T., Littleto A. (2020) The State of Digital Transformation, Alitmeter, <https://www.prophet.com/download/the-2020-state-of-digital-transformation/> (skatīts 2021. gada 18. augustā)
- Lietuvas valsts progresa plāns 2021–2030 (Metu nacionālais paāngos planas) https://lrv.lt/uploads/main/documents/files/2021-2030%20m_%20nacionalinis%20pa%C5%BEEangos%20planas.docx
- Lithuania's Progress Strategy «Lithuania 2030» (2016) Retrieved: <https://www.lietuva2030.lt/en/about>
- MASOC (2019) *Ceturta industriālā revolūcija (Industrija 4.0)* <https://www.masoc.lv/jaunumi/masoc-zinas/ceturta-industriala-revolucija-industrija-40>
- Mašīnbūves un metālapstrādes rūpniecības asociācija, (2019). *Industriālā revolūcija (Industrija 4.0)*. Tiešsaistē pieejams: <https://www.masoc.lv/jaunumi/masoc-zinas/ceturta-industriala-revolucija-industrija-40> (skatīts 2021. gada 18. augustā)
- Mergel I., Edelman N., Haug N. (2019) Defining digital transformation: Results from expert interviews. *Government Information Quarterly*; Vol. 36., p.16.

7. Izglītība un digitālā kompetence

Izglītības konkurētspēju ietekmējošie faktori pasaules ekonomiskās un sociālās pārveides rezultātā un pandēmijas radīto papildproblēmu apstākļos

- Mietule, I., Litavniece, L., Lonska, L., Burova, O. (2021). Digital Competencies Assessment and Challenges of Academic Staff: the Case of Latvia.
- Muro, M., & Maxim, R. (2018) What GM's layoffs reveal about the digitalization of the auto industry. Harvard Business Review. Available at <https://hbr.org/2018/12/what-gms-layoffs-reveal-about-the-digitalization-of-the-auto-industry>
- National spatial plan Estonia 2030 <https://eesti2030.files.wordpress.com/2014/02/estonia-2030.pdf>
- New Industrial Strategy for Europe (2020) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0102>
- OECD (2019) OECD Skills Outlook 2019: Thriving in a Digital World, OECD Publishing, Paris. [tiešsaiste] Pieejams: <https://doi.org/10.1787/df80bc12-en>.
- Pelse M., Lescevic M. (2016) Smart Specialisation Assessment in Latvia. Economics Science for Rural Development: Proceedings of the International Scientific Conference, Nr. 42. Jelgava: LLU, pp. 126–131.
- Pelse M., Lescevic M. (2020) Analysis of digitalization referred to in strategic policy documents in the lifelong education context. In: Economics Science for Rural Development: Proceedings of the International Scientific Conference, Nr. 54. Jelgava, Latvia University of Life Sciences and Technologies, pp. 247–255.
- Perkin N., Abraham P. (2017) Building the Agile Business through Digital Transformation, Great Britain, the United States, Kogan Page Limited, 266 lpp.
- Porter, M. E., Heppelmann, J. E. (2014) How smart, connected products are transforming competition. Harvard Business Review, 92 (11), 64–88.p.
- Rose, G. (2016) The Fourth Industrial Revolution: A Davos Reader. Council on Foreign Relations. Foreign Affairs. Special Collection. 234 p.
- Saarikko T., Westergren U.H., Blomquist T. (2020) Digital transformation: Five recommendations for the digitally conscious firm. Business Horizons (2020) 63, 825–839. p.
- Schwab, K. (2016) The Fourth Industrial Revolution. Switzerland: World Economic Forum, ISBN-13: 978-1-944835-01-9, ISBN-10: 1944835016, 22.-56. lpp.
- Sonigovets, O. (2019) *Enterprise competitiveness in the digital economy*. Kharkiv, Ukraine, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», https://www.researchgate.net/publication/336558787_Enterprise_competitiveness_in_the_digital_economy (skatīts 2021. gada 18. augustā), 5 lpp.
- Sustainable Estonia 21 <https://www.keskkonnaagentuur.ee/failid/viited/saastevaareng30.pdf>
- The Digital Competence Framework 2.0 (2019). <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework>
- The Digital Europe Programme <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme>
- Vidzemes plānošanas reģions. 2020. Attīstības programma 1.0 redakcija Stratēģiskā daļa. http://www.vidzeme.lv/lv/vpr_ilgtspējigas_attistibas_strategijas_un_attistibas_programmas_izstrade (skatīts 2021. gada 18. augustā) 21.–25. lpp.
- Yusuf M. O., (2005). Information and communication technology and education: Analysing the Nigerian national policy for information technology. International Education Journal, 6(3), 316–321. ISSN 1443-1475 © 2005 Shannon Research Press.

Eksperta viedoklis

Digitālajām tehnoloģijām un cilvēku digitālajām prasmēm vienam bez otra neiztikt

Skaidrīte Baltace,
Mg. soc. sc., Latvijas
Investīciju un attīstības
aģentūras (LIAA)
Rēzeknes biznesa
inkubatora vadītāja

1) Kā jūs vērtējat digitalizācijas lomu un nozīmi ekonomikā/tautsaimniecībā?

Mūsdienu pasaulē ikdienu vairs nav iedomājama bez digitāliem risinājumiem kā sadzīvē, tā arī uzņēmējdarbībā. Te ir divi būtiski aspekti – 1) atbilstoša IKT infrastruktūra un 2) cilvēkresursu digitālās prasmes gan no procesa ieviesēju, gan no lietotāju puses, tai skaitā arī izpratne par digitalizācijas ieguvumiem un spējas efektīvi tos izmantot.

Biznesa digitalizācija ir viens no patlaban aktuāliem uzņēmējdarbības attīstības virzieniem. Tehnoloģijas tiek izmantotas gan informatīvos un mārketinga nolūkos, gan arī biznesa efektivitātes uzlabošanā. Lai radītu jaunus produktus un pakalpojumus, palielinātu to pievienoto vērtību, tradicionālie darbības veidi un produkti tiek papildināti ar digitāliem risinājumiem.

2) Raksturojiet kādus digitalizācijas procesus!

Digitalizācijas procesi jāvērtē ne tikai kā attiecīgajā brīdī esošās problēmas risinājums, kā tas aktualizējas Covid-19 pandēmijas laikā, bet arī kā risinājums produktivitātes paaugstināšanai ilgtermiņā. Ārējos mainīgos apstākļos valsts pārvaldei un uzņēmējdarbībai ir svarīgi adaptēties un nodrošināt pakalpojumus un uzņēmumu darbību, izmantojot digitālos rīkus un risinājumus, bet, lai saglabātu augstu pakalpojumu kvalitāti un priekšrocības biznesā ilgtermiņā, nepieciešama tehnoloģiju attīstība un digitālā transformācija.

Kā vienu no pēdējā laika digitālajiem rīkiem biznesam ir jāmin Valsts platforma biznesa attīstībai <https://business.gov.lv/>, ko izstrādā LIAA un kas patlaban pieejama lietošanai testa režīmā. Šajā platformā vienuviet pieejami – e-pakalpojumi, pieteikšanās atbalsta programmām, sadarbības piedāvājumi un cita aktuāla informācija uzņēmējiem.

3) Jūsu domas, kā digitalizācija ietekmēs konkurētspēju?

Uzņēmumu konkurētspēju var uzlabot investīcijas tehnoloģijās un arī ieguldījums cilvēkresursu zināšanās un prasņu attīstībā. Nepietiks ar to vien, ka uzņēmumā tiks ieviesta jaunākā programmatūra. Tikpat svarīgi ir nodrošināt arī atbilstoša līmeņa darbaspēku. Konkurētspējīgāki būs uzņēmumi, kuri spēs ātri pielāgoties mūsdienu strauji mainīgajai

7. Izglītība un digitālā kompetence

Eksperta viedoklis

situācijai, investēs tehnoloģijās un atbilstoši sava produkta vai pakalpojuma specifikai spēs prasmīgi pielietot digitālos rīkus, tai skaitā digitālās platformas, mājaslapas, lietotnes u. tml., iespējams pat mainīt līdzšinējo biznesa modeli.

4) Kāda ir izglītības nozīme digitalizācijas prasmju un kompetenču attīstībā?

Digitālās sabiedrības un ekonomikas veidošanā var iesaistīties ikkatrs iedzīvotājs, atšķirīgas būs tikai lomas. Pamata digitālās prasmes mūsdienās nepieciešamas ikvienam, sākot no vienkāršas e-pasta un sociālo tīklu platformas lietošanas, rēķinu apmaksas internetbankā līdz iesniegumiem valsts un pašvaldību iestādēs vai projektu pieteikumiem elektroniskajās sistēmās. Valsts pārvaldē, izglītībā, uzņēmējdarbībā nepieciešamās digitālās prasmes var vērtēt kā vidēja līmeņa, kur svarīgi nodrošināt gan pakalpojumu kvalitāti, gan arī radīt un uzturēt digitālās sistēmas un risinājumus. Savukārt zinātne un pētnieki ir pievienotās vērtības radītāji digitālajā jomā, lai rastos jauni risinājumi un inovācijas. To, kāds digitālo prasmju un zināšanu līmenis ir katram nepieciešams, nosaka mūsu lomas ikdienas dzīvē un veicamie pienākumi.

Svarīgi nodrošināt pamata digitālo prasmju apguvi bērniem jau no sākumskolas, veicināt interesi par digitālajiem risinājumiem tālākajā izglītības procesā, lai rosinātu jauniešus attīstīt savas prasmes un zināšanas IKT jomā, interesi par IT nozari. Nākotnē digitalizācijas ietekme arvien palielināsies un šīs zināšanas iegūs arvien noteicošāku lomu arī nākotnes darba tirgū. Attiecībā uz digitalizācijas prasmēm un kompetencēm pieaugušo un senioru vidē jāuzsver mūžizglītības iespējas, un šādas programmas sekmīgi īsteno augstskolu veidoti mūžizglītības centri un nevalstiskais sektors.

Būtisks aspekts ir arī atbalsta sistēma digitālo inovāciju radīšanai un to komercializēšanai. Šis rīcības virziens paredzēts arī Digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam¹. Tas paredz kā ilgtspējīgu izglītības programmu izveidi augsti kvalificēta darbaspēka sagatavošanai, tā programmas kvalifikācijas paaugstināšanai komercdarbības sektorā un arī atbalstu inovācijām, kas tieši ietekmētu dažādas tautsaimniecības jomas.

5) Kāda ir valsts/pašvaldību loma digitalizācijas procesos?

Digitalizācijas procesos valsts pamatuzdevums ir nodrošināt atbilstošu infrastruktūru un digitālos pamatinstrumentus, tai skaitā e-pakalpojumu klāstu un to pieejamību, attālinātās identifikācijas (e-paraksts, e-identifikācija) lietojuma paplašināšanu, normatīvo aktu piemērošanu digitālajai transformācijai. Tāpat arī pašvaldību sniegtajos pakalpojumos iespējams palielināt digitālo risinājumu īpatsvaru, piemēram, iesniegumu pieņemšanā un administratīvajos procesos.

Noteikti jāņem vērā, ka valsts/pašvaldību digitalizācijas jomā paveikto ietekmēs arī tas, kādas ir sabiedrības digitālās prasmes, cik digitāli aprīkots ir pakalpojumu saņēmējs – iedzīvotājs vai uzņēmējs.

Kā piemēru var minēt pieteikumu iesniegšanu inkubācijas atbalsta saņemšanai vienā no LIAA īstenotajām programmām jaunajiem uzņēmējiem, kad 2021. gada pavasarī Covid-19 ierobežošanas pasākumu laikā pretendenti tikai aicināti iesniegt ar drošu elektronisko parakstu parakstītus pieteikumus, un atsauce bija liela. Tas apliecināja, ka pārliecināts vairākums ikdienā lieto eID kartes un e-parakstu², lai arī daļai pretendentu tā bija pirmā praktiskā pieredze šo rīku izmantošanā.

¹ Vidēja termiņa politikas plānošanas dokuments «Digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam» (Ministru kabineta rīkojums Nr. 490, Rīgā 2021. gada 7. jūlijā (prot. Nr. 51 100. §), skat. <https://www.vestnesis.lv/op/2021/133.1>)

² Latvijas Informācijas un komunikācijas tehnoloģijas asociācijas (LIKTA) 2021. gada martā veiktās aptaujas dati liecina, ka 43 % uzņēmumu nodrošina iespēju darbiniekiem strādāt attālināti, iespēju saņemt un nosūtīt e-rēķinus ikdienā izmanto 45 % uzņēmumu, kamēr e-parakstu gan lieto vien ceturtdaļa (26 %), skat. <https://www.pk.gov.lv/lv/aktualit%C4%81tes/digitala-latvija-arkartes-situacijas-laika-izmainajumi-un-iespejas>

6) Kādus labās prakses piemērus varat izcelt digitalizācijas aspektā Latvijā?

Paradumu maiņa – šie divi vārdi visizteiksmīgāk raksturo pēdējā gada notikumus, arī biznesā. Covid-19 izraisītās krīzes ietekmē sabiedrība ir spiesta ātri pārorientēties un daudz aktīvāk sākt izmantot e-risinājumus. Uzņēmējdarbībā daudzi jaunie komersanti pārorientēja darbību, aktīvāk sāka izmantot digitālā mārketinga priekšrocības, digitalizēja sniegtos pakalpojumus, uzsāka produktu tirdzniecību interneta platformās.

Krīzes periodā attālinātais darbs, kādu īsteno arī valsts pārvaldes iestādes, tostarp LIAA, apliecina, ka mūsdienu tehnoloģijas ļauj nodrošināt nemainīgi augstu pakalpojuma kvalitāti kā attālinātu apmācību un semināru norisē, tā arī individuālās konsultācijās. Kā piemēru var minēt LIAA biznesa inkubatoros īstenoto pirmsinkubācijas 6 mēnešu apmācību programmu, kas iepriekš norisinājās klātienē darbnīcās, bet tagad ir pielāgota attālinātam apmācību modelim, izveidotas videolekcijas un digitalizēts mācību materiāls «Darba burtnīca».

Kad jaunuzceltās sabiedriskās ēkās vairs nebūs skapīšu dokumentu mapēm?!

Juris Čeičs, Latvijas
Investīciju un attīstības
aģentūras (LIAA)
Valmieras biznesa
inkubatora vadītājs

1) Kā jūs vērtējat digitalizācijas lomu un nozīmi ekonomikā/tautsaimniecībā?

Digitalizācija mūsu ikdienas dzīvē ienāk pakāpeniski. Kāds ar to saskaras tieši un to izjūt kā apgrūtinājumu, savukārt citiem digitalizācija ikdienas procesos ielavās nemanīta. Bet digitalizācija ir neizbēgama gandrīz visās jomās un nozarēs. Ik uz soļa taču redzam procesus un darbības, kas šķiet smagnējas, laika vai resursietilpīgas un ko digitalizācijas laikmetā būtu iespējams efektīvizēt, sākot no pakalpojumiem iedzīvotājiem līdz procesiem tautsaimniecībā. Tieši efektivitāte nosaka ekonomikas izaugsmes tempu un konkurētspēju.

2) Raksturojiet kādus digitalizācijas procesus!

Viens no plašākajiem digitalizācijas projektiem ir e-paraksta ieviešana un lietotāju skaita palielināšanās valstī. LIAA sadarbojas gan ar uzņēmumiem un valsts iestādēm, gan privātpersonām, tādēļ ir viegli salīdzināt šo grupu e-paraksta lietošanas paradumus un digitalizācijas pakāpi. Iespējams, tāpēc, ka šis ir tik plašs projekts, to nevar pielīdzināt klasiskam digitalizācijas projektam, bet var novērot, ka katra e-paraksta lietotāju grupa ir gatava iesaistīties digitalizācijas procesā tikai tad, kad redz tajā savu izdevīgumu. Katram individuālam ir sava motivācija. Ar laiku ik katrai iestādei, juridiskai vai fiziskai personai atradīsies saskares punkts un motivācija izmantot šo digitalizācijas rīku.

3) Jūsu domas, kā digitalizācija ietekmēs konkurētspēju?

Konkurētspēja ir atkarīga no efektivitātes. Cilvēkresurs ir dārgs un ar lielu kļūdu pieļaušanas iespējamību, bet jebkurš digitalizācijas process ietaupa cilvēkstundas un uzlabo efektivitāti. Jo izglītotāka sabiedrība un attīstītāka ekonomika, jo vieglāk ieviest jaunus digitalizācijas procesus. Organizācijās, kurās joprojām nav sakārtoti pamatprocesi un kuru pelnītspēja ir atkarīga no zemas efektivitātes iekārtām, kuru pārvaldībā pietiek ar zemas kvalifikācijas darbiniekiem, digitalizācija var būt pārāk sarežģīta un dārga.

4) Izglītības nozīme digitalizācijas prasmju un kompetenču attīstībā?

Digitalizācijas prasmes nebūtu atsevišķi jāmāca. Ja persona pārzinās konkrēto procesu uzlabošanas nozīmi ar digitalizāciju, un pati digitalizācija ir ieviesta gudri, tad jaunajiem procesiem būtu jābūt vienkāršākiem nekā iepriekšējiem. Digitalizācija ir neizbēgami sasīta ar IT,

datu apstrādi, un viedierīču izmantošanu, un tieši šādas digitālās kompetences prasmes būtu nepieciešamas pārkvalifikācijai un darbaspējīga vecuma iedzīvotāju konkurētspējai un noturēšanai darba tirgū.

5) Valsts/pašvaldību loma digitalizācijas procesos

Valsts/pašvaldība ir būtisks piemērs digitalizācijas pakāpei valstī. Ja kāda valsts iestāde turpina pretoties procesu digitalizācijai, arī tās klienti neizjūt nepieciešamību un spiedienu šajā aspektā. Jebkurai valsts/pašvaldības iestādei ir jāapzinās, ka tieši šādā veidā tā ietekmē valsts ekonomikas attīstību un efektivitātes uzlabošanu.

6) Kādus labās prakses piemērus varat izcelt digitalizācijas aspektā Latvijā

Diemžēl pirmais prātā nāk ne tik labs pēdējā laikā redzēts piemērs, kas ir saistīts ar jaunuzceltas sabiedriskās ēkas apmeklējumu. Apmeklēt tikko uzceltu sabiedrisko ēku, kur ieguldīti valsts un ES līdzekļi, protams, ir patīkami. Ir padomāts par energoefektivitāti, risinājumiem cilvēkiem ar kustību traucējumiem un dažādiem citiem funkcionāliem jauninājumiem, kas tiešām priecē. Bet redzot, kādas mēbeles tiek iegādātas administrācijas personāla vajadzībām – lielākoties skapīši dokumentu mapēm, kļūst skaidrs, ka digitalizācija vēl nav kļuvusi par neatņemamu attīstības daļu. Mūsu sabiedrība to vēl nav pieņēmusi kā pašsaprotamu ceļu uz «gaišāku nākotni». Ticu, ka tas mainīsies jau tuvākajos gados un digitalizācija būs viens no visstraujāk augošajiem sektoriem procesu uzlabošanā.

7. Izglītība un digitālā kompetence

Eksperta viedoklis

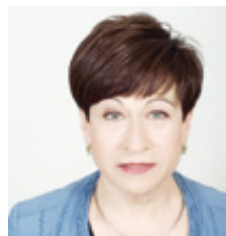
8. Populisms

8. Populisms

Populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas

Populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas

Inna Šteinbuka,
Dr. habil. oec.,
LU profesore,
vadošā pētniece

Yinglu Xu,
Mg. oec.

Šī raksta mērķis politiskās un ekonomiskās analīzes apvienojumā ir novērtēt populisma iespējamo negatīvo ekonomisko ietekmi ES, īpašu uzmanību pievēršot fiskālajai politikai.

Uz smagās ekonomiskās krīzes (2007), migrācijas krīzes (2015), teroristu uzbrukumu pieauguma un Covid-19 krīzes (2020) fona radikalizācija un populisms ir ieguvuši arvien lielāku popularitāti un maina politisko klimatu visā pasaulē. Eiropā pieaudzis pret ES vērstis populisms, jo sociālās un ekonomiskās grūtības ir likušas daudziem iedzīvotājiem, īpaši no strādnieku vidus un laukos dzīvojošiem, un nabadzīgākiem vēlētajiem nostāties pretim tradicionālajām politiskajām partijām, parlamentārajai sistēmai un Eiropas Savienībai (Taylor, 2019)¹. Tika gaidīts, ka 2019. gada Eiropas Parlamenta vēlēšanas būs pārņemtas ar populismu, tomēr to iznākums mazināja demokrātisko partiju bažas, jo tika sakārtota un normalizēta Eiropas Savienības politiskā iekārta. Populisms kļūst par Eiropas politiskās arēnas ierastu daļu, kam ir ierobežota ietekme, tomēr ko nedrīkst novērtēt.

Speciāls laikraksta *Guardian* veiktais pētījums (Lewis u. c., 2018)² rāda, ka populisms Eiropā kļūst par izteiktu tendenci – populistiskās partijas pēdējo 20 gadu laikā ir ieguvušas aptuveni četrkārtu atbalsta pieaugumu vēlēšanās, un katrs ceturtais Eiropas pilsonis balsojis par populistiem 2018. gadā. Eiropas Parlamenta 2019. gada vēlēšanas parādījušas, ka sadrumstalotība starp tradicionālajām galvenajām politiskajām partijām un citiem mazāk svarīgiem dalībniekiem acīmredzami palielinās, un populistiskās partijas ir ieguvušas papildu vietas parlamentos. Itāliju, Lielbritāniju, Franciju, Spāniju, Austriju, Poliju, Slovākiju, Čehiju, Grieķiju... – visas šīs valstis pārpludina populisms un radikalizācija. Lielākā daļa populistisko un radikālo partiju iestājas pret ES kursu vai vismaz par lielākas ekonomiskās suverenitātes iegūšanu no ES un sola tūlītēju labklājības un sociālo pabalstu pieaugumu, kas diezin vai ir iespējams īstermiņā. Lai arī līdz šim populistu nav spējuši nodrošināt vairākumu savam preteiropiskajam kursam ne EP, ne ES dalībvalstīs, Covid-19 krīze ir nedaudz mainījusi populistu vēsti, un tas var radīt lielus riskus nākotnei.

¹ Taylor, P. (2019) Vai Eiropa ir sasniegusi augstāko populisma līmeni? (Has Europe reached peak populism), *Politico*, 5. septembris. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/europe-reached-peak-populism-far-right-anti-european-government-election/> (Skatīts: 2019. g. 14. septembrī.)

² Lewis, P. u. c. (2018) Noskaidrots: katrs ceturtais eiropietis balso par populistu (Revealed: one in four Europeans vote populist), *The Guardian*, 20. novembris. Pieejams: <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2018/nov/20/revealed-one-in-four-europeans-vote-populist> (Skatīts: 2019. g. 7. martā.)

Politikas veidotājiem ir svarīgi izprast populisma iespējamās negatīvās ekonomiskās sekas, cenšoties rast piemērotus atbildes rīcības veidus. Attiecībā uz ES pilsoņiem arī ir jāapzinās radikalizācijas un populisma negatīvā ietekme. Izpratnes veidošana sabiedrībā ļauj pakāpeniski radīt neatkarīgu un kritisku domāšanu, kas vēlētājiem palīdz izdarīt pamatotu izvēli vēlēšanu laikā.

Raksta autori, analizējot, kā dažādas vispāratzītās radikalizācijas un populisma definīcijas saskan ar attīstības tendencēm pašreizējās kreisajās un labējās partijās un raksturo riskus dažādu ES dalībvalstu kreiso un labējo populistu valdību īstenotajai ekspansīvai fiskālās politikas īstenošanai, nonāk pie secinājuma, ka ES koordinējošā loma un tās rīcība dažāda rakstura krīžu laikā ir ļoti svarīga ekonomisko risku mazināšanai. **Izlēmīga starptautiskās sabiedrības rīcība un iekšpolitiskais spiediens ir vienīgie aizsarglīdzekļi pret populistiskās politikas radītajām kropļojošajām sekām.**

8.1. Populisms un radikalizācija

Kembridžas vārdnīcā (Cambridge University Press, 2021)³ «radikalizācija» tiek definēta kā «darbība vai process, kura rezultātā kāds kļūst radikālāks (= ekstrēmāks) savā politiskajā vai reliģiskajā pārliecībā». Pašsaprotojamie jēdzieni un plaši lietotā definīcija rada neskaidriības un divdomību attiecībā uz tās izpratni un īstenošanu.

Radikalizācija, kas etimoloģiski cēlusies no latīņu vārda «radix» ar nozīmi «sakne», ir ilgi evolucionējusi. Tieši pēc deviņpadsmitā gadsimta šis termins apzīmē plašu sociāli politisko transformāciju kategoriju, kas ietver gan kreisā, gan labējā politiskā spārna parādības (McLaughlin, 2012). Kopš tā laika radikalizācija tiek bieži izmantota politiskā kontekstā un parasti tiek uzskatīta par «politisku parādību». «Kreisā politiskā spārna» radikalizācija un «labējā politiskā spārna» radikalizācija attīstās kopā ar dažādām ikdienas norisēm, bet arī šo divu terminu savstarpējai mijiedarbībai ir svarīga nozīme.

Saskaņā ar Džekovas un viņas kolēģu pētījumiem kreisā spārna radikalizācija savu kulmināciju sasniedza 20. gadsimta 70. gados, līdz 80. gadiem, kad kreisie radikāļi uzņēmās īstenot revolucionāru misiju cīnīties ar kapitālismu un izveidot «vienlīdzīgu, taisnīgu un iekļaujošu sabiedrību», kurā migrantiem, patvēruma meklētājiem un sievietēm tiek piešķirtas vienādas tiesības. Taču kreiso radikāļu vidū pastāvēja daudzas apakškustības – marksisms ļeņinisms, jaunie kreisie vai anarhisti, bet tolaik tie visi cīnījās pret kopīgu ienaidnieku – «turīgajām un augstākajām šķirām». Kopš 20. gadsimta 90. gadiem, attīstoties globalizācijai, kreisie radikāļi ir atdzimuši un cīnās pret «globālo kapitālismu un neoliberalismu» kopā ar citām kustībām, piem., «vides aizstāvjiem, anarhistiem, pamatiedzīvotāju tiesību aktivistiem un dažādām etniskām un citām sabiedrības grupām» (Džekova u. c., 2016).

Līdzīgi arī autors Lūks raksturo «kreisās radikālās partijas» saistībā ar «antikapitālismu» un «inkorporāciju», kas nozīmē, ka radikālās kreisās partijas iebilst pret «neolibērālo globalizēto kapitālismu», kas ir būvēts uz Bretonvudsas sistēmas pamata, un tās vairāk atbalsta «jauktu tirgus ekonomiku» un «atstumto un marginalizēto» grupu iekļaušanu politiskajā sistēmā. No empīriskā viedokļa Lūks iedala «galējos kreisos» četrās apakšgrupās – «komunisti», «demokrātiskās sociālistiskās partijas», «populistiskās sociālistiskās partijas» un «sociālpopulistiskās partijas», balstoties uz to sludināto ideoloģiju un arī «politisko izvēli». Tomēr Lūks arī atzīst – šīs «kategorijas ir mainīgas un savstarpēji pārklājas», un uzskata, ka visas galēji kreisās partijas ir kļuvušas populistiskākas, vienlaikus paplašinot tradicionālo «strādnieku šķiras» definīciju (2008. gada marts).

³ Cambridge University Press (2021) Kembridžas vārdnīca. Pieejams: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/radicalization> (Skatīts: 2019. g. 24. februārī.)

8. Populisms

Populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas

Grieķijas partija *Syriza* ir tipiska radikāli kreisā partija. Sākotnēji to izveidoja bijušo studentu aktīvistu un galēji kreiso intelektuāļu grupa, un tā spēja valdīt Grieķijā no 2015. līdz 2019. gadam un kļuva par spēcīgāko no populistiskā galēji kreiso partiju spārna. Šī partija atklāja elites iesaisti korupcijā un raksturoja eliti kā nepietiekami patriotisku, iestājās pret tautības ekonomiskiem pasākumiem un solīja cilvēkiem atgriezt vecos labos laikus, kad bija «uz parādu pieauguma balstīta labklājība». Pirms uzvaras vēlēšanās *Syriza* kopš 2012. gada bija galvenā opozīcijas partija. Tā asi nosodīja īstenoto ekonomisko politiku, ko bija uzspiedušas lielākās partijas. Kā uzsvēra kāds analītiķis, *Syriza* izplatīja tukšus uzsaukumus un vecmodīgas ekonomiskas idejas, noraidīja nepieciešamās reformas un apgalvoja, ka varētu piespiest Grieķijas kreditorus finansēt savu īstenojamo politiku, jo tā varēja neuzņemties saistības un vainot lielākās partijas parādu krīzes padziļināšanā (Kalyvas, 2017)⁴.

Salīdzinājumā ar labējā spārna partijām, šķiet, kreiso partiju loma ES ir mazāka. Taču tikai no 20. gadsimta 80. gadu beigām labējā radikalizācija ieguva savu popularitāti un kļuva par nozīmīgu tēmu politikā, jo pieauga neapmierinātība ar nepārtraukto ekonomisko lejupslīdi un pieaugošo bezdarba līmeni un bezspēcības sajūta attiecībā uz politisko procesu (Betz, 1999).

Mūsdienās radikāli labējā politikā visbiežāk minētie vārdi ir imigranti (jeb imigrācija). Kā Džekova uzsvēra savā citātā no autores Kaiani (*Caiani*) pētījuma, labējās radikalizācijas mērķis ir aizsargāt nāciju un nacionālo kultūru, cenšoties saglabāt viendabīgu sabiedrību bez nepiederošām personām un minoritātēm (Džekova u. c., 2016). Lai gan labējā politiskā spārna partijas joprojām pieņem demokrātiskas valsts fundamentālos pamatus, tās kritizē savus oponentus par to, ka tie «nepārstāv dominējošajai nācijai piederošos cilvēkus» (Džekova u. c., 2016). Tāpēc daudzi zinātnieki mēdz kritizēt labējo radikalizāciju kā tās noslieci uz «pārmērīgu nacionālismu», «rasismu», «ksenofobiju», «antidemokrātiju» un «mēģinājumu izveidot spēcīgu valsti» (Mudde, 1995).

Kā Kitschelts secina savā pētījumā par iemeslu, kāpēc galēji labējās partijas šobrīd ir populāras, «imigrācijai ir būtiska nozīme radikāli labējo partiju darba kārtībā, taču tā nav izšķirošais faktors. Partijas centīsies izstrādāt plašāku rīcības plānu, īpašu uzmanību pievēršot bažām un tām atbilstošiem aicinājumiem, kas ir galvenais, lai iegūtu vairāk vēlētajū (Kitschelt & McGann, 1997).

Galēji labējā partija *Līga (League)* (iepriekšējais nosaukums: Ziemeļu līga / *Lega Nord*), piemēram, kļuva par vienu no galvenajām uzvarētājām 2018. gada Itālijas vispārējās vēlēšanās, paplašinot savus aicinājumus no reģionālās autonomijas iegūšanas līdz pret ES un pret imigrantiem vērstu kursu. Galvenā loma šajā partijas *Līga* pārvērtībā bija tās līderim Mateo Salvīni (*Matteo Salvini*), kurš 2018. gadā noņēma vārdu «ziemeļi» no partijas nosaukuma un pieņēma jaunu – uz visu tautu vērstu stratēģiju. Salvīni uzskatīja, ka vienotā nauda «euro» ir kļūdainais eksperiments, taču izslēdza iespēju izstāties no šīs naudas savienības. Salvīni arī apgalvoja, ka negrib sagraut ES, bet vēlas padarīt to demokrātiskāku, atstājot dalībvalstu valdībām vairāk manevra iespējas, īpaši attiecībā uz tirdzniecības politiku; iestājās par Eiropas Komisijas pilnvaru nodošanu Eiropas Parlamentam, piem., par nacionālajiem budžetiem un ārpolitiku. Līdztekus daudz plašākajai stratēģijai Salvīni arī mainīja uzsvāru savā rīcībā no Romas un Dienvidiem uz Briseles «birokrātiju bez sejas» un imigrantu skaita pieaugumu (Salvini, 2019)⁵.

⁴ Kalyvas, S. (2017) Ko demokrātijas var mācīties no Grieķijas neveiksmīgā populisma eksperimenta (What Democracies Can Learn From Greece's Failed Populist Experiment), *The Atlantic*, 4. maijs. Pieejams: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/05/greece-populism-syriza-trump-imf-eurozone/525369/> (Skatīts: 2019. g. 17. maijā).

⁵ Salvini, M. (2019), *Politico* list, *Politico*. Pieejams: <https://www.politico.eu/list/politico-28-class-of-2019-the-ranking/matteo-salvini/> (Skatīts: 2019. g. 3. maijā).

Tas, cik efektīvi šīs partijas var veicināt savu iecerēto programmu īstenošanu, tomēr ir liels jautājums – pēc dažus mēnešus ilgas kopīgas darbības Mateo Salvīni aicināja sarīkot ārkārtas vēlēšanas pēc neveiksmīgā mēģinājuma atrisināt strīdu ar populistisko *Piecvaigžņu kustību* (*Five Star Movement, M5S*). Vispārējās vēlēšanās *Piecvaigžņu kustība* 2018. gada ieguva divreiz vairāk balsu nekā partija *Līga*, taču 2019. gada Eiropas Parlamenta vēlēšanās proporcijas mainījās, kas Līgai deva drosmi un pārliecību uzvarēt nākamajās vēlēšanās. Tomēr tai neizdevās sagrābt varu, un pret valdošo kārtību esošā *Piecvaigžņu kustība* nolēma izveidot jaunu koalīciju ar kreisi centrisko *Demokrātisko partiju*.

Šāds iznākums zināmā mērā ir atvieglojums ES, jo nacionālistu un populistu koalīcija beidzot sabruka pēc 14 mēnešu ilgām «eiroskeptiķu provokācijām, pret migrantiem vērstām represijām un bloka finanšu noteikumu neievērošanas» (Horowitz, 2019)⁶.

Pastāv uzskats, ka «autoritārismu» var izmantot kā pazīmi, ar ko iespējams atšķirt kreisos no labējiem radikāļiem, lai gan tas ir raksturīgs tikai labējiem. Tomēr autors Makkloskis apstrīd šo apgalvojumu savā pētījumā un uzskata, ka šīs divas grupas ir līdzīgas pēc to «iesaistes politikā» veida, taktikas, ko tās mēdz izmantot, un «nicinājuma pret tradicionālajiem demokrātijas ideāliem un praksi, kā arī pilsonisko brīvību pārkāpumiem», lai gan to uzskati par sociālajiem un politiskajiem jautājumiem un politiskā pārliecība pilnīgi atšķiras. Tomēr abi uzstāj uz savu viedokli un cenšas līdzīgā veidā ietekmēt arī savus pretiniekus (McClosky & Chong, 1985).

Salīdzinājumā ar radikalizāciju «populisms» ir pavisam jauns termins. Tā saknes ir meklējamas 19. gadsimta beigās. Tomēr tas var ierindoties pašā augšgalā starp visiem populārajiem terminiem mūsdienu politikā. Lielākā daļa zinātnieku uzskata, ka populisms ir ideoloģija vai attieksme. Piemēram, Lūks definē populismu kā politisko ideoloģiju, kā pamatā ir uzskats, ka sabiedrība ir jāsadala «tīrajos cilvēkos» un «korumpētajā elitē», un politikai ir jāpārstāv tautas «vispārējā griba». Tāpat populistiskās partijas uzskata sevi par vienīgo «parastā cilvēka» pārstāvi un ir ļoti atkarīgas no «emocionālām runām» un «protesta noskaņojuma» (2008. g. marts). Autors Millers būtībā piekrīt Lūka definīcijai, kas balstīta uz viņa pētījumu par populistiskajām partijām Eiropā un ASV, ka populistiskās partijas tikai sevi atzīst par «tautas» likumīgām pārstāvēt. Tās parasti ir «pret valdošo eliti» un «pret pluralismu». Taču populisms nenozīmē lielāku vienkāršo cilvēku līdzdalību politikā, un populistus vajadzētu kritizēt par to izturēšanos pret demokrātiju (Müller, 2017).

Autors Kanovans populismu definē kā «tautas» vērsanos pret esošo varas noteikto kārtību un valdošajām idejām un vērtībām mūsdienu sabiedrībā. Iznākumā populistiskās kustības paredz iespēju sacelties «tautas» vārdā pret «esošo varu» un «elites sludinātajām vērtībām». Kanovans arī uzsver, ka populistu dod priekšroku tādai ekonomiskajai politikai kā augsti nodokļi, lai uzturētu dāsnu labklājības valsti vai protekcionismu ārējā tirdzniecībā un lielāku sabiedriskā sektora īpatsvaru (Covanov, 1999). Autors Paniza (*Panizza*) līdzīgi uzskata populismu par «sarunām pret *status quo*», kas vienkārši sadala sabiedrību «parastos cilvēkos» un «citos» (Moffitt & Tormey, 2014). Neskatoties uz dalījumu «parastos cilvēkos» un «citos», populisma iezīmes «pret *status quo*» un «pret pastāvošo varu un tās dominējošajām idejām un vērtībām» atgādina «radikalizācijas» pamatjēdzienu, kam arī nepieciešamas fundamentālas pārmaiņas. Kā redzams, radikalizācijai un populismam mūsdienās ir daudz kopīga kopējā politiskajā vidē. **Populisms ir galvenā radikalizācijas iezīme pašreizējā politiskajā situācijā.**

Tāpat kā radikalizācija arī populisms pats par sevi nespēj noteikt ES politisko vidi un politisko stilu un ideoloģiju. Tālāk populistus var iedalīt galvenokārt kreisajos un labējos

⁶ Horowitz, J. (2019) Itālijā izveidojas jauna valdība, nostādot malā Salvīni un galēji labējos (New Government Takes Shape in Italy, Sidelining Salvini and the Hard Right), *The New York Times*, 28. augusts. Pieejams: <https://www.nytimes.com/2019/08/28/world/europe/italy-government-salvini.html> (Skatīts: 2019. g. 24. septembrī).

8. Populisms

Populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas

populistos, kā arī citos populistos, kas netiek aplūkoti šajā pētījumā. Tomēr labējās partijas pēdējos gados acīmredzami pārspēj kreisās populistiskās partijas. Kreisās populistiskās partijas kļuva populāras uzreiz pēc finanšu krīzes, taču tām izdevās izvirzīties vadībā tikai Grieķijā; un otrādi, labējās partijas ir uzvarējušas vēlēšanās Itālijā, Polijā, Ungārijā, un pat valstīs, kur tās neuzvarēja, to ietekme joprojām strauji pieaug. Dažas nepopulistiskas partijas arī pārtop par populistiskām partijām, Ungārijas *Fidesz* partija un Polijas *Likums un taisnīgums* var kalpot kā divi raksturīgi piemēri. Klaudija Alvaresa uzsver, ka populistisko partiju panākumi tiek gūti, pārlicinot vēlētājus, ka tās atšķiras no parastajām politiskajām partijām, ka tās patiešām pārstāv «tautu» un strādā tautas labā. Arī mediju vai galvenās preses propaganda veicina populistu partiju popularitāti (Lewis u. c., 2018)⁷.

Kā uzskata autors Kass Muds (*Cas Mudde*), kreisā populisma popularitāte galvenokārt ir saistīta ar ekonomikas lejupslīdi, savukārt labējā populisma – ar tā dēvēto bēgļu krīzi. Līdzīgu populisma popularitātes un radikalizācijas iemeslu Fergusonss saskata cilvēku neapmierinātībā ar imigrācijas pieaugumu, nevienlīdzības palielināšanos, korupcijas uztveri, lielu finanšu krīzi un demagogiem (Ferguson, 2016).

Pēdējos gados «kreisie» arvien biežāk tiek saistīti ar ekonomiskiem jautājumiem un egalitārismu, bet «labējie» – ar politiskiem jautājumiem un autoritārismu. Saistībā ar to autors Maklauglins *labējo radikālismu* iedala: «fašistiskajā radikālismā» («labējā spārna politiskā forma», ko raksturo autoritārisms un nacionālisms) un «liberālajā radikālismā» («labējā spārna ekonomiskā forma», kas dod priekšroku liberālajam kapitālismam un brīvajam tirgum), vienlaikus sadalot *kreiso radikālismu*: «sociālistiskajā radikālismā» («kreisais ekonomiskais radikālisms», ko raksturo tirgus lomas vājināšana ekonomikā un globalizācijas ierobežošana) un «anarhistiskajā radikālismā» («kreisais politiskais radikālisms» ar egalitārisma pazīmēm) (McLaughlin, 2012).

Daži zinātnieki (Andersons u. c., 2017) ir pētījuši Latīņameriku, lai noskaidrotu radikālas un populistiskas makroekonomikas politikas ietekmi, jo Latīņamerikas valdības atkārtoti nokļūva t. s. apburtajā lokā. Politikas veidotāji daudzās Latīņamerikas valstīs lielā mērā paļāvās uz ekspansīvu fiskālo un ekonomisko politiku, un tiem bija jāpalielina valsts izdevumi un jāsamazina nodokļi, kas var nodrošināt ieguvumus valsts ekonomikā un sabiedrībai īstermiņā. Šāda politika patiešām radīja īslaicīgu ekonomisko izaugsmi, bet pēc tam valstij bija jācīnās ar valūtu devalvāciju, krīzi un ekonomiskās sistēmas sabrukumu, kas var beigties ar politisko nestabilitāti un pat nemiერიem.

Valdības var vainot ekspansīvas fiskālās politikas īstenošanā, tomēr atsevišķi autori uzstāj, ka tās ir politikas un ekonomikas mijiedarbības sekas. Politikājiem, kuri vēlas uzvarēt vēlēšanās, jātēlo, ka pārstāv tautas masas, un jāpierāda, ka atšķiras no bagātās elites, kas var korpumpēties vai apmierināt tikai savas intereses, «upurējot» tautu. Rezultātā šie politiķi izvēlēties īstenot «populistisku» politiku (Acemoglu u. c., 2013).

Līdzīgi kā populistiskās partijas Latīņamerikā arī populistiskās partijas ES mēdz atbalstīt nodokļu samazināšanu, lielāku sociālo pabalstu piešķiršanu vienkāršajiem cilvēkiem un vairāk vai mazāk ekonomiskās vai monetārās autonomijas palielināšanu. Saskaņā ar Maira (*Mair*) pētījumu politisko partiju dažādās nostājas par integrāciju ES vājina atšķirības starp galvenajām partijām, jo tās diezvai var ieņemt preteuropeisku nostāju. Turpretim eiroseptisko partiju attieksme pret ekonomiskajiem jautājumiem var būt atšķirīga. Iznākumā, kad nacionālajai valdībai paliek arvien mazāk iespēju pielāgot savu ekonomisko politiku, reaģējot uz tirgus pārmaiņām, partijām, kuras vēlas izvēlēties citu ceļu, ir jābūt pret ES (Katsanidou & Otjes, 2016).

⁷ Lewis, P. u.c. (2018) Noskaidrots: katrs ceturtais eiropietis balso par populistu (Revealed: one in four Europeans vote populist). *The Guardian*, 20. novembris. Pieejams: <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2018/nov/20/revealed-one-in-four-europeans-vote-populist> (Skatīts: 2019. g. 7. martā).

Citiem vārdiem, radikalizācijas un populisma apstākļos vēlēšanu un partiju viedokļi par ekonomiskiem jautājumiem var tikt iedalīti «pret ES» vai «par ES».

Var ņemt par piemēru *Brexit*, jo daudzas Apvienotās Karalistes *Neatkarības partijas (UK Independence Party, UKIP)* idejas ir nokļuvušas Apvienotās Karalistes politiskajā darba kārtībā, un pats *Brexit* tiek raksturots kā «populisms», jo tajā ir daži galvenie populisma elementi, uzskata Pols Morilass (*Pol Morillas*). Pirmkārt, *Brexit* parāda «vienkāršas tautas» un elites konfrontāciju, kas ir populisma kodols. Otrkārt, suverenitātes atgūšana, tostarp imigrācijas jautājumu kontrole, tika izvirzīts par vienu no svarīgākajiem *Brexit* mērķiem (Morillas, 2017)⁸.

Neatkarīgi no tā, cik liela atbildība būtu jāuzņemas Deividam Kameronam un Borisam Džonsonam par notiekošo līdz ar *Brexit*, tā radītais kaitējums Lielbritānijas ekonomikai ir neatgriezenisks. Pēc Anglijas Bankas datiem, Lielbritānijas ekonomika ir zaudējusi 2 % no IKP un *Brexit* izmaksas Lielbritānijai sasniegušas 40 miljardus mārciņu gadā, kas nozīmē 1 miljardu ASV dolāru nedēļā (Partington, 2019)⁹. Citas eiro skeptiķu dalībvalstis (Polija, Ungārija) nav ticušas tik tālu kā Apvienotā Karaliste, taču to eiro skeptiķu izvirzītā darba kārtība joprojām rada lielas bažas.

Kā redzams, populistiskās partijas ES aicina uz ekspansīvu fiskālo politiku, iestājas par protekcionismu un lielāku ekonomisko suverenitāti, apšaubā dalību ES un eirozonā un atsakās uzņemt bēgļus. Šādi politiskie uzstādījumi mēdz palīdzēt populistiem iegūt lielāku vēlēšanu atbalstu, jo ir uzkrājušās cilvēku ciešanas un bažas, kam steidzami būtu jāatrod risinājums. Taču populistu partiju ieceres ir grūti izpildāmas.

8.2. Sabiedrības priekšstatu uzlabošana un populistu neveiksmes: Grieķijas un Itālijas piemēri finanšu krīzes laikā

Grieķijas piemērs. Daudzām galēji kreisajām partijām neizdevās pārņemt varu ES, taču radikālajiem kreisajiem (*Syriza*) izdevās valdīt Grieķijā no 2015. gada līdz 2019. gadam. *Syriza* panākumi liecina par cilvēku neapmierinātību ar politisko rīcību finanšu krīzes laikā.

Grieķija pievienojās ES un vēlāk arī eirozonai ar diezgan vāju ekonomiku. Īsi pēc pievienošanās eirozonai Grieķija nebija spējīga izpildīt Stabilitātes un izaugsmes pakta (*Stability and Growth Pact, SGP*) prasības, lai saglabātu valsts budžeta deficītu zem 3 % un parāda attiecību pret IKP zem 60 % (Carassava, 2004)¹⁰. Pēc olimpiskajām spēlēm valsts budžeta deficīts pieauga līdz 6,1% un parāda attiecība pret IKP līdz 110,6 %. Globālā finanšu krīze 2008. gadā atklāja Grieķijas ekonomikai raksturīgo neaizsargātību, piem., «algu kāpums pārsniedza darba ražīguma pieaugumu», zema kompetence, administrācijas neefektivitāte, korupcija un nodokļu nemaksāšana.

Ekonomiskā krīze smagi skāra Grieķiju, un tai bija jālūdz ārējā palīdzība, lai valsts turpinātu darboties. Pēc ilgas vilcināšanās valdošās partijas *Pasok* līderis Papandreu panāca vienošanos ar ES un solīja īstenot Grieķijā taupības pasākumus apmaiņā pret pirmo glābšanas pakotni ar 110 miljardu EUR aizdevumiem 3 gadu laikā, lai tādejādi izvairītos no parādu saistību nepildīšanas un Grieķijas bankrota. Papandreu apņēmās atcelt piemaksas valsts sektorā

⁸ Morillas, P. (2017) *Brexit* darba kārtības noteikšana: populisms un UKIP Apvienotajā Karalistē (Setting the Brexit agenda: Populism and UKIP in the United Kingdom), *Cidob*, aprīlis. Pieejams: https://www.cidob.org/en/articulos/cidob_report/n1_1/setting_the_brexit_agenda_populism_and_ukip_in_the_united_kingdom (Skatīts: 2019. g. 5 aprīlī).

⁹ Partington, R. (2019) *Brexit* Apvienotās Karalistes ekonomikai ir izmaksājis 40 miljardus sterliņu mārciņu gadā - Bankas likmju noteicējs (Cost of Brexit to UK economy running at £40bn a year - Bank rate-setter), *The Guardian*, 15. februāris. Pieejams: <https://www.theguardian.com/business/2019/feb/14/brexit-has-cost-uk-economy-at-least-80bn-since-vote-bank-of-england-rate-setter> (Skatīts: 2019. g. 5 aprīlī).

¹⁰ Carassava, A. (2004) Grieķija atzīst viltotu datu iesniegšanu, lai pievienotos Eiropai (Greece Admits Faking Data to Join Europe), *The New York Times*, 23. septembris. Pieejams: <https://www.nytimes.com/2004/09/23/world/europe/greece-admits-faking-data-to-join-europe.html> (Skatīts: 2019. g. 17. aprīlī).

8. Populisms

Populisma un nepatīesu priekšstatu ekonomiskās sekas

strādājošajiem, ierobežot ikgadējās svētku dienu papildatlīdzības, vismaz trīs gadus aizliegt palielināt valsts sektora algas un pensijas, palielināt PVN no 21 % līdz 23 %, paaugstināt nodokļus degvielai, alkoholam un tabakai par 10 % utt. (BBC, 2010)¹¹.

Neskatoties uz valsts budžeta izdevumu samazinājumiem un augstākiem nodokļiem, tomēr īstenotie pasākumi bija nepietiekami un Grieķija pieprasīja papildu starptautisko atbalstu. Ļoti vīlušās sabiedrības spiediena ietekmē Papandreu ierosināja tautas nobalsošanu par otro glābšanas līgumu (BBC, 2011)¹² pēc tam, kad tika apstiprināta otrā 130 miljardu EUR glābšanas programma ES samītā. Lai gan Papandreu pārdzīvoja uzticības balsojumu, viņš drīz atkāpās, un «tehnokrātiskā» valdība ekonomista Lukasa Papademosas vadībā pieņēma otro glābšanas programmu parāda pārstrukturēšanai (Xafa, 2014)¹³.

Partija *Jaunā demokrātija* 2012. gadā uzvarēja vēlēšanās un izveidoja diezgan trauslu vienotības valdību ar *Pasok* un *Demokrātiskajiem kreisajiem (DIMAR)*. Kā nosacījumu īstenotajiem ES un SVF glābšanas pasākumiem šī valdība apstiprināja jaunus taupības pasākumus. Šis plāns ietvēra lielas nodarbināto atlaišanas un algu samazināšanu civildienesta darbiniekiem, nodokļu reformu un citus sāpīgus budžeta samazinājumus. Jaunais taupības plāns izraisīja neapturamus streikus un dusmas grieķu vidū, kas vēl vairāk mazināja trauslās koalīcijas stabilitāti (Kitsantonis, 2013)¹⁴.

Neapmierinātības, dusmu un baļu vadīti, cilvēki izgāja ielās, lai protestētu pret starptautiskajiem kreditoriem. Šīs emocijas pastiprināja mediji un radikālie politiķi. Rezultātā, tiklīdz parādījās partija, kas apgalvoja, ka iebilst pret taupības pasākumiem un tā vietā solīja samazināt nodokļus un palielināt ienākumus, vēlētāju atbalsts bija garantēts. Tas neizbēgami noveda pie radikālās kreisās partijas *Syriza* panākumiem nākamajās vēlēšanās.

Pēc koalīcijas izveidošanas ar nacionālistiski konservatīvo partiju *Neatkarīgie grieķi (ANEL)*, par premjeru kļuva *Syriza* līderis, spēcīgs taupības pretinieks Aleksis Ciprs. Viņš paziņoja, ka: «Mēs pieliksim punktu taupības apburtajam lokam... Trijotnei šajā valstī nav nekādas nozīmes». Viņš apņēmās atkārtoti apspriest glābšanas programmas nosacījumus, parādu dzēšanu un atjaunot sabiedriskā sektora izdevumus, atklājot savus plānus starptautiskajiem kreditoriem, kas rezultātā draudēja ar Grieķijas saistību nepildīšanu un iespējamu izstāšanos no monetārās savienības (Ārlietu padome, 2021)¹⁵. Tomēr eirozonas finanšu ministri uzstāja, ka diezīn vai var izdabēt Cipra izvirzītajām prasībām, īpaši viņa solījuma pieprasīt Grieķijas milzīgo parādu norakstīšanu. Vēl jo vairāk, Cipram pietrūka laika sarunām, jo Grieķijai bija nepieciešams nākamais naudas piešķirums, lai valdība turpinātu darboties un nomaksātu kārtējos parādus un tādējādi izvairītos no iespējamās saistību nepildīšanas pasludināšanas (Alderman, 2015)¹⁶.

Aleksis Ciprs, tipiskā populistiskā manierē, aicināja uz tautas nobalsošanu, lai izlemtu, vai pieņemt glābšanas nosacījumus, aicinot vēlētājus noraidīt kreditoru priekšlikumu un tādējādi cerot stiprināt Grieķijas pozīcijas sarunās (BBC, 2015)¹⁷. Tautas nobalsošanā izrādījās, ka lielākā daļa vēlētāju, vairāk nekā 61 %, bija pret glābšanas nosacījumiem. Tomēr patiesība bija

¹¹ BBC (2010) Eirozona apstiprina vērienīgu Grieķijas glābšanas programmu (Eurozone approves massive Greece bail-out), *BBC News*, 2. maijs. Pieejams: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8656649.stm> (Skatīts: 2019. g. 25. aprīlī).

¹² BBC (2011) Grieķijas krīze: Papandreu sola referendumu par vienošanos ar ES (Greek crisis: Papandreu promises a referendum on EU deal), *BBC News*, 1. Novembris. Pieejams: <https://www.bbc.com/news/world-europe-15526719> (Skatīts: 2019. g. 25. aprīlī).

¹³ Xafa, M. (2014) 2012. gada Grieķijas parāda restrukturizācijas mācības (Lessons from the 2012 Greek debt restructuring), *VoxEU*, 25. jūnijs. Pieejams: <https://voxeu.org/article/greek-debt-restructuring-lessons-learned> (Skatīts: 2019. g. 28. aprīlī).

¹⁴ Kitsantonis, N. (2013) Grieķija apstiprina jaunus taupības pasākumus (Greece Approves New Austerity Measures), *The New York Times*, 17. jūlijs. Pieejams: https://www.nytimes.com/2013/07/18/world/europe/greece-approves-new-austerity-measures.html?_r=0 (Skatīts: 2019. g. 28. aprīlī).

¹⁵ Ārlietu padome (Council on Foreign Relations) (2021) Grieķijas parāds 1974-2018 (*Greece's Debt 1974-2018*). Pieejams: <https://www.cfr.org/timeline/greeces-debt-crisis-timeline> (Skatīts: 2019. g. 28. aprīlī).

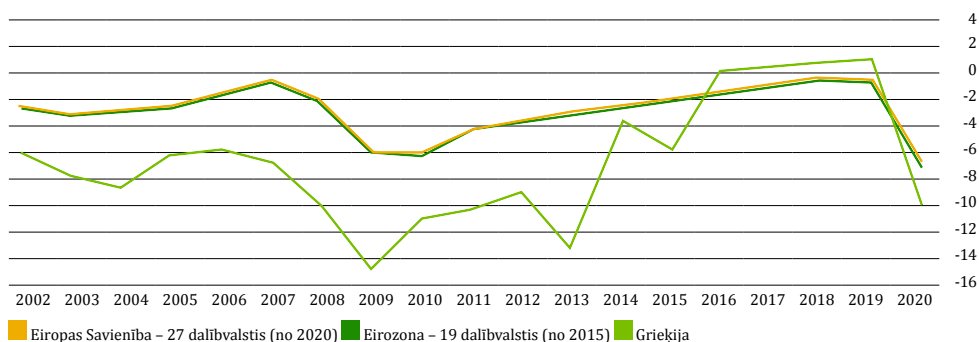
¹⁶ Alderman, L. (2015) Jauns līderis Grieķijā tagad tiekas ar kreditoriem (New Leader in Greece Now Faces Creditors), *The New York Times*, 26. janvāris. Pieejams: <https://www.nytimes.com/2015/01/27/business/international/after-vote-in-greece-alexis-tsipras-seeks-to-address-debt.html> (Skatīts: 2019. g. 28. aprīlī).

¹⁷ BBC (2015) Grieķijas parādu krīze: deputāti atbalsta referendumu par glābšanas programmu (Greece debt crisis: MPs back a referendum on bailout), *BBC News*, 28. jūnijs. Pieejams: <https://www.bbc.com/news/world-europe-33302526> (Skatīts: 2019. g. 28. aprīlī).

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

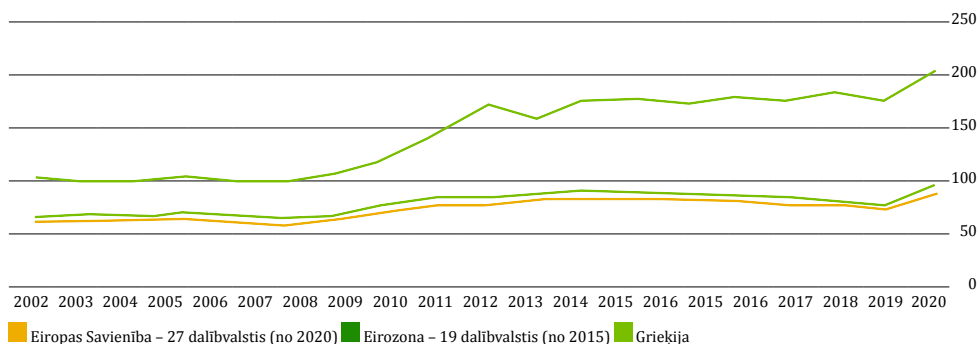
tāda, ka valsts nevarēja izdzīvot bez glābšanas programmas, un labāka plāna arī nebija. Tāpēc Ciprs, neskatoties uz uzvaru tautas nobalsošanā, bija spiests mainīt savu nostāju un samierināties ar starptautisko kreditoru stingriem nosacījumiem. Ciprs 2015. gada jūlijā panāca vienošanos, ka Grieķija var saņemt 86 miljardu EUR glābšanas palīdzību, ieviešot ļoti skarbus taupības apstākļus. Šī «nodevība» noveda pie šķelšanās *Syzira* partijā. Tā kā Ciprs tika ievēlēts stingrās prettaupības nostājas dēļ, viņa kompromiss bija nepārprotami pretrunā ar iepriekšējām saistībām, un aptuveni 40 valdošās partijas *Syzira* parlamenta deputāti atturējās vai balsoja pret jauno vienošanos. Tādējādi, lai Grieķijas parlaments apstiprinātu trešo glābšanas programmu, bija jāpaļaujas uz ES atbalstošām opozīcijas partijām.

Šī politiskā notikuma rezultātā 2007.–2009. gadā iztrūkums valsts budžetā (skat. 8.1. attēlu) pieauga līdz katastrofālam līmenim – vairāk nekā 15 % jeb vairāk nekā 5 reizes lielāks par SGP griestiem. Pēc 2010. gada, kad Grieķija pieņēma savu pirmo ES un SVF palīdzības pakotni, tās valsts budžeta iztrūkums būtiski samazinājās. Taču šī pozitīvā tendence apstājās 2014. gadā, ko var uzskatīt par pret taupību vērstās populistiskās partijas *Syzira* radīto politisko satricinājumu atspoguļojumu.

8.1. att. Grieķijas vispārējās valdības budžeta iztrūkums 2002.–2020. gadā (% no IKP)¹⁸.

Jo īpaši Grieķijas valsts parāds, kas saglabājās augsts kopš pievienošanās Ekonomikas un monetārajai savienībai (EMS), finanšu krīzes laikā turpināja strauji pieaugt (skat. 8.2. attēlu). Covid-19 krīzes ietekmē valsts parāda attiecība pret IKP 2020. gadā ir sasniegusi 205,6 %, kas ir visaugstākais rādītājs ES.

8.2. att. Valsts konsolidētais bruto parāds 2002.–2020. gadā (% no IKP)¹⁹.

¹⁸ Avots: Eurostat
¹⁹ Avots: Eurostat

8. Populisms

Populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas

Grieķijas piemērs skaidri parāda, ka populistiskās valdības vilcināšanās un neizlēmība attiecībā uz solījumu pildīšanu vai piekāpšanos realitātei un rīkošanos visas sabiedrības labā izmaksā valstij daudz laika un naudas un noved pie smagām ekonomiskām sekām. *Syriza* nespējas dēļ pildīt savas saistības tās atbalstītāji nākamajās vēlēšanās pievērsās centriski labējai partijai *Jaunā demokrātija*.

Itālijas piemērs. Itālijai ir otrs lielākais valsts parāds starp ES dalībvalstīm, kas uzkrāts ilgstošas ekonomiskās lejupslīdes laikā. Salīdzinot ar Grieķiju, tā ekonomiskais mērogs ir daudz lielāks, un Itālijas finanšu satricinājuma gadījumā risks eirozonas stabilitātei būtu daudz lielāks. Papildu 2008. gada finanšu krīzes radītajām grūtībām 2015. gada migrācijas krīzes laikā nekontrolēti imigrācijas plūdi izraisīja sašutumu cilvēkos un palielināja to noskaņojumu pret imigrāciju. Neapmierinātība ar ekonomikas stagnāciju, bailes no imigrācijas krīzes padziļināšanās, neuzticēšanās politikai un liela vēlme satricināt esošo *status quo* izskaidro to, kāpēc Itālijas vēlētaji izvēlējās pret valdošo kārtību vērsto *M5S* un arī galēji labējo partiju *Līga*, kas solīja plaukstošu nākotni un stingri pauda savus plānus atraidīt imigrantus un izstāties no ES un eirozonas.

M5S bija lielākais ieguvējs vēlētajū skaita ziņā – to kā tīmekļa organizāciju 2009. gadā dibināja komiķis un emuāru autors Bepe Grillo un tīmekļa stratēģis Džanroberto Kasalegio. Aktivitāte sociālajos medijos un tīklošanās, kā arī attieksme pret valdošo kārtību bija galvenās *M5S* iezīmes. Bepe Grillo, bez jebkādas iepriekšējās politiskās pieredzes ar «uzbrūkošas» kritikas pret Itālijas politiķiem palīdzību radīja lielu atpazīstamību. Kopš tās dibināšanas *M5S* ir stingri iestājusies pret korumpēto un pati sevi apkalpojošo eliti. Tās galvenās politikas iezīmes apvienoja pret eliti vērstās, kā arī vides aizsardzības, antiglobālisma un eiroskeptiķu idejas. Tās paustās idejas sakņojās parastās tautas noskaņojumā, tādējādi parādot milzīgu atšķirību no tradicionālās politiskās šķiras. «Mūsdienīgi» tīklošanās veidi ar spēcīgiem propagandas elementiem radīja milzīgu popularitāti *M5S*, un tā savulaik kļuva par lielāko partiju Itālijā (Bulman, 2016)²⁰.

M5S 2013. gadā pirmo reizi piedalījās vispārējās vēlēšanās un ieguva 25,6 % balsu Deputātu palātā un 23,6 % Republikas Senātā, sekojot balsu skaita ziņā centriski labējai koalīcijai un kreisi centriskai koalīcijai, kas ļāva *M5S* pozicionēt sevi kā galveno partiju partneri. Tā 2018. gadā uzvarēja Itālijas vispārējās vēlēšanās ar 32,7 % balsu un izveidoja vienotības valdību ar galēji labējo partiju *Līga*, kas šokēja visu Eiropu, jo trešo lielāko ekonomiku un vienu no ES dibinātājvalstīm vadīja populistiska, eiroskeptiķu valdība.

Tomēr *M5S* un koalīcijā jau bija «iebūvētas» savas nepilnības. Lai gan *M5S* atbalstītāji bija vienoti, lai stātos pretī valdošās elites *status quo*, tiem patiesībā bija maz kā kopīga, kad nācās risināt noteiktus jautājumus, piem., integrāciju ES, nodokļus. Kā var iedomāties, kad *M5S* bija jāpieņem lēmumi, par lielu izaicinājumu kļuva tas, kā saglabāt savus atbalstītājus saliedētus un vienotus. Turklāt *M5S* kā jaunu partiju, kas izveidojusies īsā laikā un kurai nav politiskās pieredzes, daudzi cilvēki, tostarp *M5S* atbalstītāji un aktīvistu, apšaubīja, t. i. vai tā varēs efektīvi pārvaldīt valsti un cik lielā mērā tā varēs kaut ko apņemt izdarīt.

Lai gan populistiskajai *M5S* un galēji labējai *Līgai* bija daudz kā kopīga, piem., eiroscepticisms, pret imigrāciju vērstā nostāja un aktīva sociālo mediju un tiešsaistes platformu izmantošana saziņā, šī jaunā koalīcija bija vāja. Pirmkārt, *M5S* atbalstītāji galvenokārt bija no Itālijas dienvidiem, savukārt *Līgu* atbalstīja galvenokārt ziemeļi (Perring, 2018)²¹. Otrkārt, *Līga* bija

²⁰ Bulman, M. (2016) Kas ir Bepe Grillo un kas ir Piecvaižņu kustība? Viss, kas jums jāzina par lielākajiem draudiem Itālijas *status quo* (Who is Bepe Grillo and what is Five Star Movement? All you need to know about the biggest threat to Italy's status quo), *Independent*, 5. decembris. Pieejams: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/who-is-beppe-grillo-five-star-movement-italy-referendum-party-matteo-renzi-resigns-a7456106.html> (Skatīts: 2019. g. 2. maijā).

²¹ Perring, R. (2018) ITĀLIJA SADALĪTA: Itālijas vēlēšanu rezultāti ir SĀDALĪJUŠI Romu, padarot to «NEPĀRVALDĀMU» (ITALY DIVIDED: Italian election results has SPLIT Rome to make it 'UNGOVERNABLE'), *Express*, 13. maijs. Pieejams: <https://www.express.co.uk/news/world/930987/Italian-election-2018-results-Italy-news-Lega-M5S> (Skatīts: 2019. g. 5. maijā).

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

radikāli labēja partija, savukārt *M5S* bija grūti iekļaut tradicionālajā «kreisajā» vai «labajā» paradigmā. Precīzāk *M5S* raksturojama kā partija, kas vērsta pret valdošo eliti. Treškārt, lai gan abas puses bija diezgan eiroskeptiskas, *Līga*, šķiet, ieņēma stingrāku nostāju pret esošajiem ES un eirozonas noteikumiem, paziņojot, ka tā vēlas pamest eirozonu, tiklīdz tas būs politiski iespējams (Stone, 2019)²². Gluži pretēji, *M5S* politiķi izslēdza iespēju pamest eirozonu.

Jaunā koalīcijas valdība 2018. gada 18. maijā publicēja 58 lappušu garu vienošanās dokumentu, kurā abas partijas pauda savu stingro nostāju pret imigrāciju, ieviesa īpašu likumu, lai ierobežotu migrantu uzturēšanās laiku pirms to deportācijas un vēlējās reformēt Dublinas nolīgumu, lai «automātiski un obligāti pārvietotu patvēruma meklētājus starp ES dalībvalstīm» un «pārskatītu» ES misiju Vidusjūrā, tādējādi novēršot kuģu ienākšanu Itālijas ostās bez «dalītas atbildības» ar citām valstīm (Politi, 2018)²³.

Abu pušu eiroskeptiskā attieksme atklājas arī to līgumā, kurā uzsvēta nepieciešamība pārskatīt Eiropas ekonomikas pārvaldības struktūru, ar vienoto tirgu saistītos noteikumus un ES fondu vadības mehānismus. Turklāt šajā līgumā skaidri pausti iebildumi pret visiem tirdzniecības darījumu «aspektiem», piem., Visaptverošo ekonomikas un tirdzniecības līgumu (*Comprehensive Economic and Trade Agreement, CETA*) un Transatlantisko tirdzniecības un investīciju partnerību (*Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP*), jo tie negatīvi ietekmēja pilsoņu aizsardzību un konkurenci (Politi, 2018)²⁴.

Ar šo līgumu tika ieviests divpakāpju «vienota nodokļa» režīms, nosakot nodokli iedzīvotāju ienākumam 15 %, uzņēmumiem 20 % apmērā, kā arī fiksētu nodokļa atlaidi 3000 EUR apmērā ģimenēm un pamatienākumiem katram Itālijas pilsonim. Turklāt cilvēki varēja aiziet no darba, ja to vecuma un iemaksu gadu summa bija sasniegusi 100. Tika arī ieguldīti 2 miljardi EUR, lai atbalstītu bezdarbniekus un nodrošinātu bezmaksas dienas aprūpi itāļu ģimenēm un «ekonomisko balvu» sievietēm, kuras atgriezās darbā pēc grūtniecības un dzemdību atvaļinājuma (Politi, 2018)²⁵.

Ja šis dokuments stātos spēkā, valsts budžeta iztrūkums ilgtermiņā pieaugtu vēl par 100 miljardiem EUR, kas būtu aptuveni 6 % no IKP, liecināja bijušā Starptautiskā Valūtas fonda fiskālo lietu direktora Karlo Kotarelli aplēses (Puglisi, 2018)²⁶.

Itālija 2018. gada oktobrī iesniedza ES savu budžeta plānu un uzstāja, ka izvēlēta budžeta politika bija nepieciešama, lai stimulētu vārgo pēckrīzes ekonomiku un paātrinātu ekonomikas izaugsmi. Tomēr nav pārsteidzoši, ka ES noraidīja šo plānu par «īpaši nopietnu Stabilitātes un izaugsmes pakta noteikto budžeta politikas saistību neievērošanu» un draudēja, ka gadījumā, ja Itālija uzstās izpildīt šādu budžeta plānu, tai būs jāmaksā sākotnējais sods 0,2 % apmērā no IKP, kas varētu pieaugt līdz 0,7 %, ja tā joprojām atsakās izpildīt minētās saistības. Tomēr Eiropas Komisijas prezidents Žans Klods Junkers paziņoja, ka ES bija ļoti «laipna, maiga un pozitīva» pret Itāliju un ka «Itālija pēdējo trīs gadu laikā spēja iztērēt par 30 miljardiem EUR vairāk bez sankciju piemērošanas». Tomēr jaunais budžeta plāns bija pārāk ekspansīvs, un iztrūkums varēja sasniegt aptuveni 2,4 % no IKP un valsts parāds – aptuveni 131 % no IKP (Smith-Meyer, 2018)²⁷.

²² Stone, J. (2019) Itālijas populistu partijas atklāj koalīcijas valdības programmu (Italian populist parties unveil programme for a coalition government), *Independent*, 18. maijs. Pieejams: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/italy-coalition-end-austerity-populist-five-star-movement-league-a8358306.html> (Skatīts: 2019. g. 6. maijā).

²³ Politi, J. (2018) Itālijas koalīcija: galvenie politiskie solījumi (Italy's coalition: the main policy pledges), *Financial Times*, 18. maijs. Pieejams: <https://www.ft.com/content/32b1daf6-5abf-11e8-bdb7-f6677d2e1ce8> (Skatīts: 2019. g. 6. maijā).

²⁴ Turpat.

²⁵ Turpat.

²⁶ Puglisi, R. (2018) (Italy's populism in fiscal handcuffs), *Politico*, 25. septembris. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/opinion-italy-economy-populism-in-fiscal-handcuffs/> (Skatīts: 2019. g. 3. maijā).

²⁷ Smith-Meyer, B. (2018) (Juncker on budget drama: 'Italy is Italy'), *Politico*, 18. oktobris. Pieejams: <https://www.politico.eu/pro/juncker-on-budget-drama-italy-is-italy/> (Skatīts: 2019. g. 3. maijā).

8. Populisms

Populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas

Eiropas Komisijas viceprezidents Valdis Dombrovskis brīdināja, ka Itālijas budžeta plāns «ir neproduktīvs pašai Itālijas ekonomikai» (Rios, 2018)²⁸. Viņš arī norādīja, ka šī ir pirmā reize, kad Komisijai ir jāpieprasa eirozonas dalībvalstij pārskatīt budžeta plāna projektu, taču tai nav citas izvēles (BBC, 2018)²⁹.

Pēc nedēļu ilgām sarinām Itālija un Eiropas Komisija beidzot panāca kompromisu, abām pusēm piekāpjoties. Valdis Dombrovskis paziņoja, ka darījums nozīmēs papildu budžeta izdevumu samazinājumu Romai 10 miljardu EUR apmērā, un Itālijas premjerministrs piekrita, ka tas daļēji tiks panākts, palielinot nodokļus uzņēmumiem un samazinot dažas plānotās investīcijas. Rezultātā Itālija pazemināja savu sākotnējo 2,4 % mērķi līdz 2,04 %, savukārt Komisija piekrita pieņemt budžeta iztrūkumu, kas nākamajā gadā pieaugs, nevis samazināsies (Guarascio & Fonte, 2018)³⁰.

ES ekonomikas komisārs Pjērs Moskovisi uzteica šo vienošanos kā «politiskā dialoga uzvaru» un paziņoja, ka tas «padarīs eiro stiprāku». Tomēr Valdis Dombrovskis līgumu raksturoja kā «robežkompromisu», kas nespēj nodrošināt ilgtermiņa risinājumus valsts ekonomiskajām problēmām. «Taču tas ļauj mums pagaidām izvairīties no parāda procedūras uzsākšanas, ja vien tiek pilnībā īstenoti pasākumi, par ko vienojāmies» (Tondo & Giuffrida, 2018)³¹.

ES un Itālijas konfrontācija atklāja ekonomiskos riskus, ko var radīt populisms un radikālizācija. Pareiza budžeta sakārtošana Itālijai ir ļoti svarīga, jo tā var tieši ietekmēt investoru noskaņojumu un galu galā valdības un uzņēmumu aizņemšanās izmaksas. Budžets ES ir ļoti svarīgs arī tāpēc, ka Itālija ir trešā lielākā eirozonas ekonomika, un tās iespējamais ekonomiskais sabrukums vai nepieciešamība pēc finansiālas palīdzības kaitētu investoru uzticībai visai eirozonai un tās ekonomiskajai un politiskajai stabilitātei.

Jau nās koalīcijas iepriekš solītais pieaugošais ieguldījums labklājībā atstātu smagu slogu Itālijas ekonomikai, kas jau ilgstoši ir cietusi no augsta valsts budžeta iztrūkuma un valsts parāda. Vēlētāju atbalstīta un arī atrodies pašu solījumu slazdā, valdība ilgu laiku uzstāja uz savu solījumu izpildi, cerot «izvilkt» ekonomiku no lejupslīdes, palielinot pieprasījumu. Tomēr šim mēģinājumam draud liels neveiksmes risks, un tā sekas eirozonai un ES nav pat iedomājamas. Ja Itālija piedzīvotu parādu krīzi, no kura Grieķija ir jau cietusi ilgu laiku, finansējuma apjoms, kas vajadzīgs, lai izglābtu Itāliju, izsmeltu Eiropas Stabilitātes mehānisma glābšanas fondu esošās iespējas (Salzano u.c., 2019)³². Nav sagaidāms, ka tas notiks īstermiņā, taču «Itālijas pastāvīgi vājie ekonomiskie rādītāji apgrūtina šī riska galīgo novēršanu».

Pēc tam, kad Mateo Salvini cieta neveiksmi vēlēšanās, ko viņš pats pieprasīja sarīkot, tādējādi mēģinot izbalsot *M5S*, pret eliti vērstā *M5S* izvēlējās izveidot jaunu valdību ar kreisi centristisko *Demokrātisko partiju*, kas norāda, ka Itālija atgriežas pie mērenākas, ES draudzīgākas ekonomiskās un migrācijas politikas. Tas atsedz populistisko partiju nepilnības, kad tās nāk pie varas, nespējot īstenot savu radikālo un atšķirīgo no ierastā politiku.

²⁸ Rios, B. (2018) Itālija pieturas pie saviem ieročiem ES iesniegtajā pārskatītajā budžetā (Italy sticks to its guns in revised budget submitted to EU), *Euractiv*, 15. novembris. Pieejams: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/italy-sticks-to-its-budgetary-guns-in-commission-dispute/> (Skatīts: 2019. g. 6. maijā).

²⁹ BBC (2018) Itālijas budžets: Roma noraida Eiropas Komisijas prasības (Italy budget: Rome rejects European Commission demands), *BBC News*, 14. novembris. Pieejams: <https://www.bbc.com/news/world-europe-46203605> (Skatīts: 2019. g. 6. maijā).

³⁰ Guarascio, F. & Fonte, G. (2018) Itālija un tirgi sveic budžeta vienošanos ar ES, taču šaubas joprojām pastāv (Italy and markets cheer budget deal with EU, but doubts persist), *Reuters*, 19. decembris. Pieejams: <https://www.reuters.com/article/us-italy-budget-eu/italy-and-markets-cheer-budget-deal-with-eu-but-doubts-persist-idUSKBN10I181> (Skatīts: 2019. g. 6. maijā).

³¹ Tondo, L. & Giuffrida, A. (2018) Itālija izvairās no ES sankcijām pēc vienošanās par 2019. gada budžetu (Italy avoids EU sanctions after reaching 2019 budget agreement), *The Guardian*, 19. decembris. Pieejams: <https://www.theguardian.com/world/2018/dec/19/italy-avoids-eu-sanctions-after-reaching-2019-budget-agreement> (Skatīts: 2019. g. 6. maijā).

³² Salzano, G. u.c. (2019) Kāpēc Itālijas parādi ir Eiropas liela problēma (Why Italy's Debts Are Europe's Big Problem), *Bloomberg*, 4. februāris. Pieejams: <https://www.bloomberg.com/graphics/2019-italian-banks/> (Skatīts: 2019. g. 9. maijā).

8.3. Populisms Covid-19 krīzes laikā: Ungārijas un Itālijas piemēri

Bezprecedenta globālā veselības krīze 2020. gadā kļuva par populisma lakmusa papīriņu. Saskaņā ar rakstu «Covid-19 un sociālpolitiskā attieksme Eiropā: mēs uzticamies kompetencei» visās krīzēs, vairāk vai mazāk, izpaužas «vilšanās» vai «apvienošanās ap vienu karogu» efekts. «Vilšanās» efekts rodas, ja pilsoņi, no vienas puses, ļoti gaida, ka valdības efektīvi un pareizi risinās krīzi un, no otras puses, ir vilušies par valdības faktisko darbību. «Apvienošanās ap vienu karogu» efekts ir gluži pretējs, tas izskaidro īslaicīgu cilvēku atbalsta pieaugumu valdībai vai politiskajiem līderiem, kad valsti vai sabiedrību piemeklē krīze. Itālijā, Spānijā, Vācijā un Nīderlandē veiktās aptaujas rezultāti liecināja, ka cilvēku uzticēšanās politiķiem, medijiem un ES samazinājās, savukārt uzticēšanās policijai, ekspertiem un zinātniekiem pieauga. Tomēr cilvēku uzticēšanās esošajai valdībai saglabājās stabila (Daniele u. c., 2020)³³.

Šo secinājumu tomēr nevar attiecināt uz visām valstīm. Piemēram, Latvijā paaugstinātā uzticēšanās valdībai Covid-19 krīzes pirmā viļņa laikā bija īslaicīga («apvienošanās ap vienu karogu» efekts) (Šteinbuka, 2021)³⁴, un uzticība pētījumiem nav palielinājusies pat trešā viļņa laikā, kas atspoguļojas ilgstoši zemajā vakcinācijas aptverē. Ar Covid-19 saistītā veselības krīze, pēc dažu zinātnieku uzskatiem, ir guvums populistiem, jo tie labi prot izmantot aizvainojumus un neapmierinātību, savukārt daži uzstāj, ka pandēmija var «iznīcināt» populismu, jo populistu mēdz neuzticēties ekspertu viedokļiem un pētījumiem, kas ir ļoti svarīgi cīņā pret šo vīrusu.

Patiesībā populistu uz pandēmiju reaģē diezgan atšķirīgi, neskatoties uz to, ka daži ir pie varas, bet daži ir opozīcijā. Tā kā «populismam» nav vienas, vienotas atbildes rīcības uz pandēmiju» (Mudde, 2020)³⁵, šobrīd ir grūti secināt, vai populistu ir guvuši labumu no pandēmijas vai ne. Tomēr ir iespējams noskaidrot dažus rīcības paraugus, pēc kuriem populistu ir vadījušies veselības krīzes pārvarēšanas laikā.

Tonija Blēra Globālo pārmaiņu institūta eksperti ir guvuši visaptverošu priekšstatu par dažādu populistu līderu rīcību. Balstoties uz savu datubāzi «Populisti pie varas», tie secinājuši: atšķirībā no stereotipa, ka populistiem ir tendence mazināt krīzes nopietnību un atteikties no ekspertu un zinātnieku padomiem, lielākā daļa populistu valdību (12 no 17 gadījumiem) Covid-19 krīzi ir uztvērušas nopietni un, ievērojot ekspertu ieteikumus, laikus veikušas attiecīgus ierobežojošus pasākumus. Kad populistu līderi nolemj pandēmiju uztvert nopietni, to īsteno tie pretkrīzes pasākumi tiek sadalīti neliberālajos un liberālajos. Atšķirība starp neliberālajiem un liberālajiem pasākumiem ir novērojama apstākļi, vai šie līderi veic neatbilstošus pasākumus pret noteiktām sabiedrības grupām. Savā pētījumā eksperti noskaidroja, ka 5 no 12 valstīm, kuras krīzi uztvēra nopietni, pieņēma neliberālus pasākumus, citiem vārdiem, populistu līderi šajās valstīs izmantoja pandēmijas sniegtās priekšrocības, lai stiprinātu savu politisko varu, uzsverot šķelšanos starp «nacionālās valsts vietējiem locekļiem» un «nepiederīgajiem», kas ietver imigrantus, minoritātes un kosmopolitiskās elites. Gluži pretēji, krīzes apstākļos nepopulistiski līderi, visticamāk, mēģinās apvienot savas valstis, nevis izraisīt šķelšanos (Meyer, 2020)³⁶.

³³ Daniele, G. u.c. (2020) Covid-19 un sociālpolitiskā attieksme Eiropā: mēs uzticamies kompetencei (Covid-19 and socio-political attitudes in Europe: In competence we trust), *VoxEU*, 1 October. Pieejams: <https://voxeu.org/article/covid-19-and-socio-political-attitudes-europe> (Skatīts: 2021. gada 27. janvārī).

³⁴ Šteinbuka I. (2021) *Latvijas tautsaimniecība pandēmijas ēnā un pēckrīzes izrāviena iespējas* (Latvian Economy in the Shadow of Pandemic and Opportunities of the Post-Crisis Recovery). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Pieejams: <https://doi.org/10.22364/ltepi>

³⁵ Mudde, C. (2020) Vai koronavīruss «iznīcinās populismu»? Neceriet uz to (Will the coronavirus 'kill populism'? Don't count on it), *The Guardian*, 27. marts. Pieejams: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/mar/27/coronavirus-populism-trump-politics-response> (Skatīts: 2021. gada 5. janvārī).

³⁶ Meyer, B. (2020) Pandēmijas populisms: populistu līderu atbildes rīcības uz Covid-19 analīze (Pandemic Populism: An Analysis of Populist Leaders' Responses to Covid-19), *Tony Blair Institute for Global Change*, 17 August. Pieejams: <https://institute.global/policy/pandemic-populism-analysis-populist-leaders-responses-covid-19>.

8. Populisms

Populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas

Ungārijas piemērs. Ungārijas premjerministrs Viktors Orbāns ir tipisks kultūras populists, kurš ir veicis neliberālus pasākumus, lai cīnītos pret pandēmiju.

Viktors Orbāns un viņa pārstāvētā Ungārijas *Pilsoniskā alianse (Fidesz)* jau ilgu laiku ir kritizēta par ES vērtību graušānu. Pēc uzvaras trešajās vēlēšanās 2018. gadā Viktors Orbāns ir visilgākais Ungārijas vadītājs pēc komunisma ēras. Turklāt Orbāna valdošā koalīcija *Fidesz – KDNP* (Kristīgie demokrāti) ir kontrolējusi vairāk nekā divas trešdaļas (68 %) parlamenta vietu (Harris, 2018)³⁷. Imigrācija joprojām ir galvenais vēlēšanu jautājums, jo Viktoram Orbānam izdevās pārliecināt vēlētājus, ka *Fidesz* pasargās Ungāriju no pretiniekiem. *Fidesz* arī iestājas par konfrontējošu politiku pret ES, lai gan dalībvalsts ir ļoti atkarīga no ES finansējuma un vienotā tirgus. Viktors Orbāns asi iebilst pret ES imigrācijas politiku un prasa lielāku suverenitāti, mēģinot pārvērst ES tikai par vienotu tirgu un finanšu līdzekļu pārvaldītāju. Viņš savā «cīņā» cenšas iesaistīt arī Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis. «Višegradas grupa» ir tas posms, kur var palielināt savu ietekmi uz ES politiku, īpaši uz imigrācijas politiku (Bayer, 2017)³⁸.

Daudzi oponenti partiju raksturo kā «eiroskeptisku, autoritāru un pretplurālistisku», valdība Viktora Orbāna vadībā tiek vērtēta kā «neliberāla demokrātija» (Szelényi, 2017)³⁹, un pats Orbāns savā runā norādīja, ka «demokrātija ir ne vienmēr liberāla» (Tóth, 2014)⁴⁰.

Viktors Orbāns un viņa vadītā valdība jau no paša sākuma ir nopietni uztvēruši koronavīrusa izraisīto pandēmiju. Pēc tam, kad 2020. gada 4. martā tika konstatēti divi pirmie koronavīrusa gadījumi, valdība drīzumā paziņoja par pasākumu kopumu Covid-19 izplatības ierobežošanai, tostarp izsludināja ārkārtas stāvokli, aizliedza publisku pulcēšanos, apturēja ārzemnieku iebraukšanu u. c.

Ungārijas parlaments 30. martā pieņēma pretrunīgi vērtēto likumu, kas noteica ārkārtas stāvokli uz nenoteiktu laiku, un ārkārtas stāvokļa laikā premjerministram Orbānam tika dotas tiesības valdīt ar rīkojumu palīdzību, tikmēr valstī starpvēlēšanas un valsts līmeņa un vietējās tautas nobalsošanas tika atliktas. Likums arī paredzēja, ka cilvēkiem, kuri izplata dezinformāciju, draud cietumsods līdz 5 gadiem.

Šis likums neapšaubāmi izraisīja spēcīgu kritiku no demokrātisko grupu un oponentu pušes par to, ka tas nenovēršami centralizēs izpildvaru un vēl vairāk graus demokrātiju. Francijas zaļos pārstāvošā Eiropas Parlamenta deputāte Gvendolīna Delbosa-Korfīlda, kura vada Eiropas Parlamenta darbu saistībā ar Ungāriju un likuma varu, teica: «Diemžēl kas attiecas uz Ungāriju, mēs esam tik tālu [atpalikuši], ka esmu mazliet apmulsusi, ko var darīt tagad» (Walker, 2020)⁴¹. Lai gan ir ļoti nepieciešams apturēt dezinformācijas izplatīšanu, daudzi cilvēki bažijas, ka likumprojektā ietvertο «viltus ziņu» aizliegumu var ļaunprātīgi izmantot, lai ziņotu un kritizētu valdību un tās atbildes rīcību uz pandēmiju (Walker, 2020)⁴².

Nīderlandes liberāļus pārstāvošā Eiropas Parlamenta deputāte Sofija Intvelde, kura vada Eiropas Parlamenta likuma varas grupu, teica: «Viktors Orbāns ir pabeidzis savu darbu pie demokrātijas un likuma varas iznīcināšanas Ungārijā. Skaidrs, ka Ungārijas valdības rīcība nav savienojama ar dalību ES» (Rankin, 2020)⁴³.

³⁷ Harris, C. (2018) Ungārijas izšķirošās vēlēšanas: piecas lietas, ko mēs uzzinājām (Hungary's crunch election: five things we learned), *Euronews*, 9. aprīlis. Pieejams: <https://www.euronews.com/2018/04/06/hungary-election-live-updates-as-favourite-orban-seeks-fourth-term> (Skatīts: 2019. g. 12. martā).

³⁸ Bayer, L. (2017) (Unity of Central Europe's Visegrad Group under strain), *Politico*, 31. augusts. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/unity-of-central-europes-visegrad-group-under-strain/> (Skatīts: 2019. g. 12. martā).

³⁹ Szelényi, Z. (2017) 2018. gada vēlēšanas - Ungārijas nākotnei svarīgi lēmumi (2018 Elections — Vital Decisions for Hungary's Future), *Emerging Europe*, 6. augusts. Pieejams: <https://emerging-europe.com/voices/2018-elections-vital-decisions-for-hungarys-future/> (Skatīts: 2019. g. 12. martā).

⁴⁰ Tóth, C. (2014) Viktora Orbāna runas pilns teksts, uzstājoties *Báile Tusnad (Tusnádfürdő)* 2014. gada 26. jūlijā (Full text of Viktor Orbán's speech at Báile Tusnad (Tusnádfürdő) of 26 July 2014), *The Budapest Beacon*, 29. jūlijs. Pieejams: <https://budapestbeacon.com/full-text-of-viktor-orban-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/> (Skatīts: 2019. g. 12. martā).

⁴¹ Walker, S. (2020) Ungārija pieņem likumu, kas ļaus Orbānam valdīt ar rīkojumu palīdzību (Hungary passes law that will let Orbán rule by decree), *The Guardian*, 30. marts. Pieejams: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/30/hungary-jail-for-coronavirus-misinformation-viktor-orban> (Skatīts: 2021. g. 31. janvārī).

⁴² Turpat.

⁴³ Rankin, J. (2020) Ungārijas ārkārtas likums «nav savienojams ar dalību ES», norāda EP deputātu grupa (Hungary's emergency law

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Vienu dienu pēc tiesību valdīt ar rikojumu palīdzību iegūšanas, Eiropas Komisijas prezidente Urzula fon der Leiena aicināja «ierobežot tikai to, kas ir nepieciešams, un stingri samērīgi», lai pārvarētu veselības krīzi. Nemīnot Ungāriju, viņa paziņojumā publiski norādīja, ka «ir ārkārtīgi svarīgi, lai ārkārtas pasākumi netiktu veikti uz mūsu līgumos noteikto pamatprincipu un vērtību rēķina» (Rankin, 2020)⁴⁴. Tāpat 2020. gada 1. aprīlī nāca klajā 13 ES dalībvalstu kopīgs paziņojums, kurā tika norādīts, ka tās ir «dziļi nobažījušās par likuma varas, demokrātijas un pamattiesību principu pārkāpumu risku, kas rodas pēc noteiktu ārkārtas pasākumu pieņemšanas» (Nīderlandes valdība, 2020)⁴⁵.

Pēc vairākām dienām Ungārijas valdība paziņoja par 50 % finansējuma samazināšanu politiskajām partijām, lai piešķirtu vairāk naudas cīņai pret koronavīrusu. Gabors Šeirings savā pētījumā norādīja, ka samazinātais finansējums (1,2 miljardi forintu, 3,42 miljoni EUR) «ir maz, salīdzinot ar krīzes fondu budžetu, taču tas efektīvi kavē opozīcijas partiju darbību, kuras pārsvarā paļaujas uz valsts finansējumu kā iepēmumu avotu». Tikmēr valdošo partiju *Fidesz* diez vai tas ietekmētu, jo tā saņem oligarhu atbalstu un tai ir pieeja valdības resursiem (Scheiring, 2020)⁴⁶.

Nacionālā asambleja 2020. gada 16. jūnijā nobalsoja ar 190 «par» un nevienu «pret», lai atceltu ārkārtas stāvokli un Orbāna ārkārtējās pilnvaras. Vienlaikus tika apstiprināts likumprojekts, kas ļauj valdībai noteikt citu ārkārtas stāvokli citas ārkārtas situācijas gadījumā (BBC, 2020)⁴⁷.

ES ir vēltījusi zināmas pūles, lai Ungārija izrādītu lielāku cieņu pret ES vērtībām, saistot stimulu pakotni ar likuma varas mehānismu. Lai stimulētu Covid-19 pandēmijas krīzes novārdzināto ekonomiku, Eiropas Savienības dalībvalstis jūlijā vienojās izveidot ekonomikas atveseļošanas fondu ekonomikas atbalstam 27 dalībvalstīs (Amaro, 2020)⁴⁸. Tas ietver 750 miljardu EUR atveseļošanas plānu ar nosaukumu «Nākamās paaudzes ES» (*Next Generation EU*) un Komisijas ierosināto 1,074 triljonu EUR daudzgadu fiskālo shēmu – ES septiņu gadu budžetu 2021.–2027. gadam (Cameron, 2020)⁴⁹.

Ungāriju un Poliju atveseļošanas finansējuma nosacījumi skartu visvairāk. Abas valstis ilgu laiku ir bijušas Eiropas Savienības uzraudzībā, jo tās pārkāpj ES tiesību aktus un grauj tiesu un plašsaziņas līdzekļu neatkarību (Strupczewski, 2020)⁵⁰. Budapešta un Varšava iebilda pret nosacījumu noteikšanu attiecībā uz atveseļošanas fondu un uzlika veto šai pakotnei (Reuters darbinieki, 2020)⁵¹. Atbildot uz to, ES deva abām valstīm 24 stundas, lai atceltu to uzlikto veto. Ja Ungārija un Polija turpinātu izmantot savu veto, ES apietu abas šīs valstis un īstenotu «plānu

⁴⁴ 'incompatible with being in EU', say MEPs group), *The Guardian*, 31. marts. Pieejams: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/31/hungary-emergency-law-incompatible-with-being-in-eu-say-meps-group-viktor-orban> (Skatīts: 2021. g. 31. janvārī).

⁴⁵ Nīderlandes valdība (Government of the Netherlands) (2020) Beļģijas, Bulgārijas, Kipras, Dānijas, Igaunijas, Somijas, Francijas, Vācijas, Grieķijas, Īrijas, Itālijas, Latvijas, Lietuvas, Luksemburgas, Nīderlandes, Portugāles, Rumānijas, Spānijas, Zviedrijas paziņojums (Statement by Belgium, Bulgaria, Cyprus, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, the Netherlands, Portugal, Romania, Spain, Sweden), Pieejams: <https://www.government.nl/documents/diplomatic-statements/2020/04/01/statement-by-belgium-denmark-finland-france-germany-greece-ireland-italy-luxembourg-the-netherlands-portugal-spain-sweden> (Skatīts: 2021. g. 31. janvārī).

⁴⁶ Scheiring, G. (2020) Atbildes rīcības uz koronavīrusu politika Ungārijā (The Political Economy of Coronavirus Responses in Hungary). Pieejams: <https://www.gaborscheiring.com/post/the-political-economy-of-coronavirus-responses-in-hungary> (Skatīts: 2021. g. 31. janvārī).

⁴⁷ BBC (2020) Koronavīrus: Ungārija nobalso par Viktora Orbāna ārkārtas pilnvaru izbeigšanu (Coronavirus: Hungary votes to end Viktor Orbán emergency powers), *BBC News*, 16. jūnijs. Pieejams: <https://www.bbc.com/news/world-europe-53062177> (Skatīts: 2021. g. 31. janvārī).

⁴⁸ Amaro, S. (2020) ES līderi beidzot apstiprina ar koronavīrusu saistīto stimulu paketi pēc tam, kad Ungārija un Polija atcēla veto (EU leaders finally approve coronavirus stimulus package after Hungary and Poland lift their veto), *CNBC*, 10. decembris. Pieejams: <https://www.cnbc.com/2020/12/10/eu-leaders-finally-approve-coronavirus-stimulus-package.html> (Skatīts: 2021. g. 14. februārī).

⁴⁹ Cameron, D. R. (2020) Pēc tam, kad ES līderi apstiprināja deklarāciju par likuma varu, Polija un Ungārija atsakās no veto par budžetu (After EU leaders endorse declaration on rule of law, Poland & Hungary drop budget veto), Jēlas Makmilānu centrs (Yale Macmillan Center), 11. decembris. Pieejams: <https://macmillan.yale.edu/news/after-eu-leaders-endorse-declaration-rule-law-poland-hungary-drop-budget-veto> (Skatīts: 2021. g. 14. februārī).

⁵⁰ Strupczewski, J. (2020) ES apies Polijas un Ungārijas veto, ja tās līdz otrdienai nepiekrīt budžetam - vecākais diplomāts (EU to bypass Poland, Hungary if they don't OK budget by Tuesday - senior diplomat), *Reuters*, 7. decembris. Pieejams: <https://www.reuters.com/article/eu-budget-signal-idUSKBN28H12B> (Skatīts: 2021. g. 14. februārī).

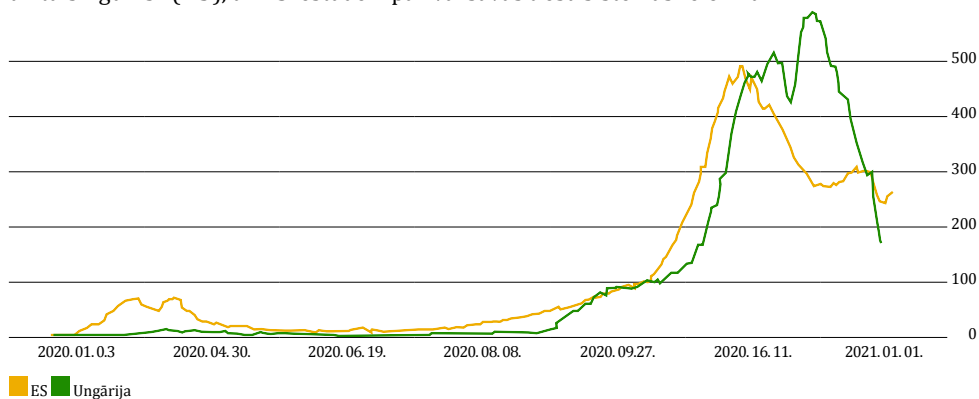
⁵¹ Reuters Staff (2020) Ungārija un Polija pieturas pie ES budžeta veto, saka Ungārijas ministrs (Hungary and Poland stick to EU budget veto, Hungarian minister says), *Reuters*, 7. decembris. Pieejams: <https://www.reuters.com/article/eu-budget-hungary-poland-idUSKBN28H1TI> (Skatīts: 2021. g. 14. februārī).

8. Populisms

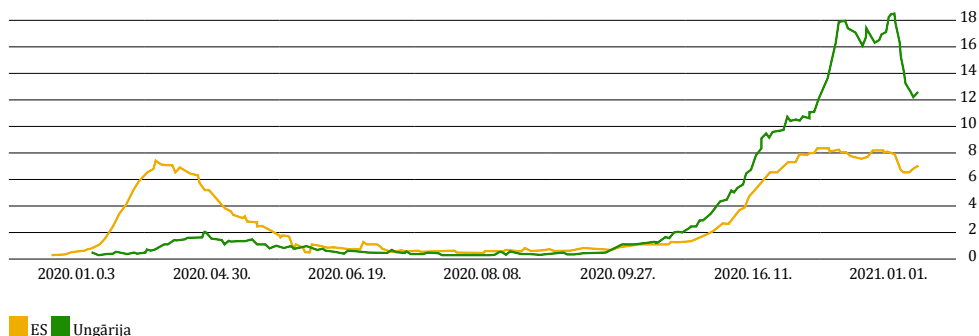
Populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas

B», kas nozīmēto, ka «ES 750 miljardu EUR lielais dotāciju un aizdevumu atveseļošanas fonds tiktu izveidots tikai 25 dalībvalstīm» (Strupczewski, 2020)⁵².

Ungārija un Polija ir divas no lielākajām ES fondu līdzekļu neto saņēmējām, un tās beidzot piekāpās un atcēla veto, jo arī ES bija panākusi zināmu kompromisu – abām valstīm tika dotas tiesības lūgt Eiropas Kopienu Tiesas, kas ir ES tiesu iestāde, atzinumu par to, vai «padarot maksājumu saņemšanu atkarīgu no likuma varas ievērošanas, tiek ievēroti Eiropas nolīgumi», kur atbildes saņemšana parasti ilgst vairāk nekā gadu. Šis kompromiss ļāva ES virzīties uz priekšu, pieņemot stimulu paketi un joprojām nodrošinot to atkarīgu no likuma varas un demokrātisko normu ievērošanas (Amaro, 2020)⁵³. Eiropas Kopienu Tiesa 2021. gada 27. oktobrī piesprieda Polijai samaksāt soda naudu 1 miljona EUR dienā par tās Augstākās tiesas Disciplinārlietu palātas darbības neapturēšanu, kas tika atzīts par ES tiesību aktu pārkāpumu. Tā bija jaunākā epizode ilgstošajā tiesiskajā un politiskajā cīņā starp nacionālo valdību, kuru vada partija «Likums un taisnīgums» (PiS), un ES iestādēm par Varšavas tiesu sistēmas reformu.

8.3. att. Katru dienu jaunie apstiprinātie Covid-19 gadījumi uz miljonu iedzīvotāju Ungārijā, slidošais 7 dienu vidējais rādītājs.

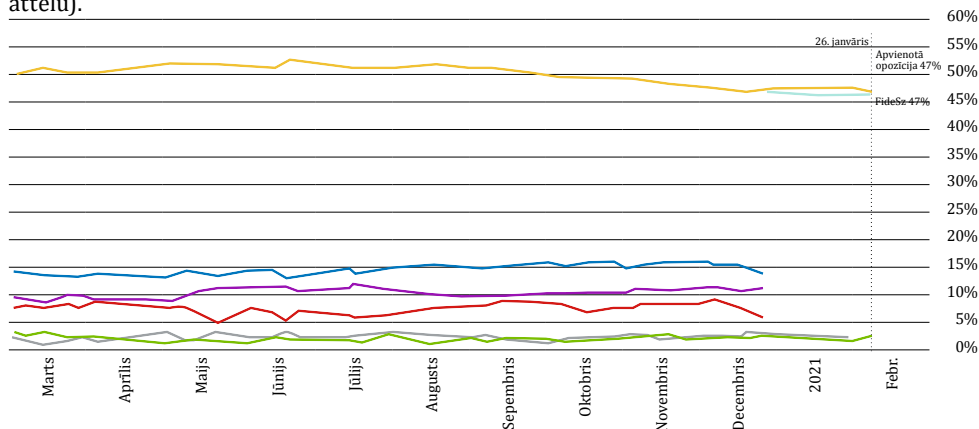
8.4. att. Katru dienu jaunie apstiprinātie Covid-19 nāves gadījumi uz miljonu iedzīvotāju Ungārijā, slidošais 7 dienu vidējais rādītājs

⁵² Strupczewski, J. (2020) ES apies Polijas un Ungārijas veto, ja tās līdz otrdienai nepiekrītis budžetam - vecākais diplomāts (EU to bypass Poland, Hungary if they don't OK budget by Tuesday -senior diplomat), *Reuters*, 7. decembris. Pieejams: <https://www.reuters.com/article/eu-budget-signal-idUSKBN28H12B> (Skatīts: 2021. g. 14. februārī).

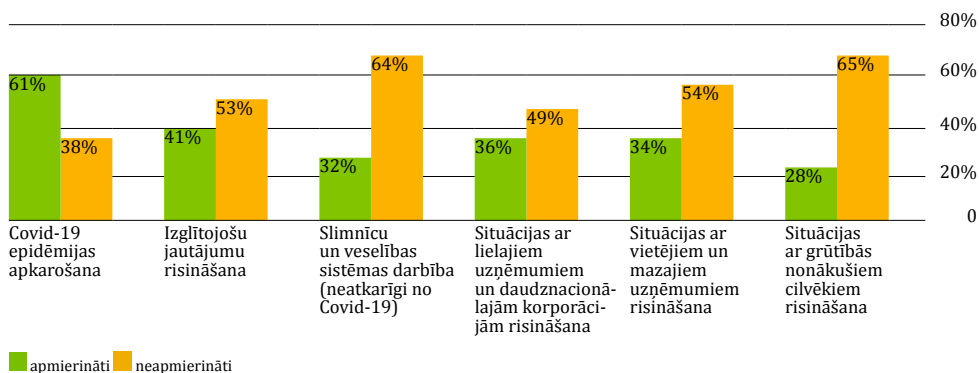
⁵³ Amaro, S. (2020) ES līderi beidzot apstiprina ar koronavīrusu saistīto stimulu paketi pēc tam, kad Ungārija un Polija atcēla veto (EU leaders finally approve coronavirus stimulus package after Hungary and Poland lift their veto), *CNBC*, 10. decembris. Available at: <https://www.cnb.com/2020/12/10/eu-leaders-finally-approve-coronavirus-stimulus-package.html> (Skatīts: 2021.g. 14. februārī).

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

Kā redzams 8.3. un 8.4. attēlā, ko sniedz tīmekļa vietne *Our World in Data*, Ungārijai bija izdevies diezgan veiksmīgi ierobežot pandēmiju pirmā viļņa laikā, panākot daudz zemāku inficēšanās un mirstības līmeni nekā vidēji Eiropas Savienībā. Tomēr kopš septembra pandēmija ir ārkārtīgi saasinājusies, un inficēšanās un mirstības līmenis Ungārijā ir augstāks nekā citos pasaules reģionos. Šī līnija zināmā mērā izskaidro nelielo *Fidesz* un *KDNP* popularitātes kritumu aptaujās gada nogalē. Tomēr atbalsta līmenis *Fidesz* un *KDNP* joprojām ir augsts (skat. 8.5. attēlu).

Par ko balsotu nacionālajās parlamenta vēlēšanās Ungārijā

8.5. att. Ungārijas iedzīvotāju apmierinātība ar valdības veikumu 2020. gadā⁵⁴.

Saskaņā ar tīmekļa vietnes *Statista* datiem līdz 2020. gada jūnijam vairāk nekā 60 % ungāru bija apmierināti ar savas valdības kopējo veikumu krīzes pārvarēšanā, lai gan vairāk nekā 60 % ungāru bija neapmierināti ar slimnīcu un veselības aprūpes sistēmas pārvaldību un cilvēku, kuri ir nonākuši sarežģītā situācijā, problēmu risināšanu.

Itālijas piemērs. Itālija bija visvairāk koronavīrusa pandēmijas skartā valsts pirmajā tās vilnī. Tā bija Covid-19 pandēmijas izplešanās centrs Eiropā. Vīruss pirmo reizi tika atklāts 2020. gada 30. janvārī, kad diviem ķīniešu tūristiem Romā bija pozitīvs Covid-19 tests. Valdība

⁵⁴ Statista (2021) Ungārijas iedzīvotāju apmierinātība ar valdības darbību 2020. gadā (Hungarians' satisfaction with the government's actions 2020). Pieejams: <https://www.statista.com/statistics/1131823/hungary-satisfaction-with-the-government/> (Skatīts: 2021. g. 31. janvārī).

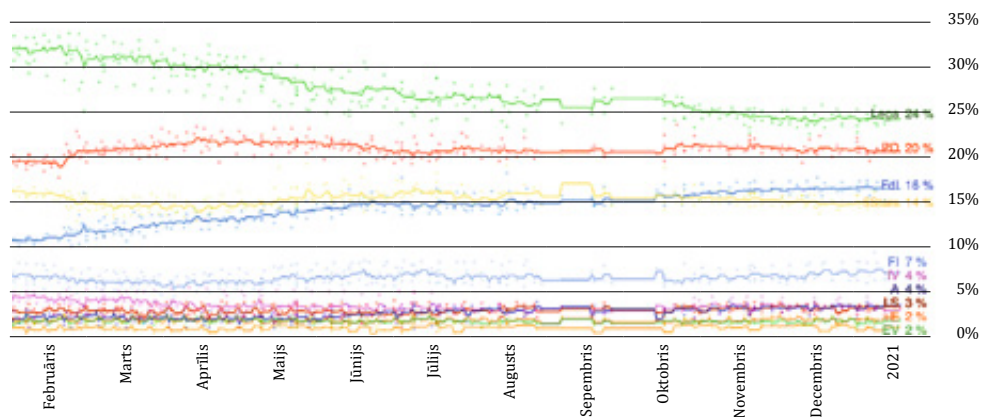
8. Populisms

Populisma un nepatīesu priekšstatu ekonomiskās sekas

ātri rīkojās un izsludināja ārkārtas stāvokli un nolēma apturēt visus lidojumus uz un no Ķīnas. Tomēr nākamajās nedēļās vīrusu strauji izplatījās Itālijas ziemeļos, un Lombardija un Veneto, divi no visblīvāk apdzīvotajiem reģioniem Itālijā, bija vairuma saslimšanas gadījumu centri un avoti.

Drīzumā, 2020. gada 23. februārī, tika izdots rīkojums un likums, lai ierobežotu infekciju Lombardijas un Veneto reģionu pašvaldībās. Rezultātā visvairāk pandēmijas skartie reģioni tika apzīmēti kā sarkanās zonas, kuru iedzīvotāji nedrīkstēja izbraukt no reģiona vai piedalīties publiskos pasākumos vai sapulcēs (Ministru padomes priekšsēdētāja 2020. g. 23. februāra rīkojums, 2020)⁵⁵.

Tomēr galēji labējās partijas *Līga* līderis Mateo Salvīni, mēģinot politizēt pandēmiju, asi kritizēja Itālijas valdību un aicināja premjerministru atkāpties. Viņš minēja NVO glābšanas kuģa *Ocean Viking* pietauvošanu Sicīlijas ostā Pocallo ar 276 Āfrikas migrantiem (Tondo, 2020)⁵⁶. Viņa paziņojumā tika maldīgi teikts, ka imigrantiem ir jāuzņemas atbildība par saslimstības uzliesmojumu, kura mērķis bija viņa atbalstītāju vidū izraisīt ksenofobiju. Turklāt Salvīni izmantoja Eiropas robežu slēgšanu kā vēl vienu iespēju nomelnot Eiropas Savienību un tās apņemšanos nodrošināt cilvēku brīvu pārvietošanos (Kendall-Taylor & Nietzsche, 2020)⁵⁷. Tomēr Salvīni mēģinājums veicināt savu politisko izaugsmi nebija veiksmīgs. Saskaņā ar žurnāla *Politico* nacionālā parlamenta vēlēšanu aptauju datiem, Salvīni politiskais atbalsts samazinājās līdz zemākajam līmenim kopš 2018. gada.

8.6. att. Par ko balsotu nacionālajās parlamenta vēlēšanās Itālijā.

Partijas *Līga* neveiksmi var izskaidrot ar diviem galvenajiem iemesliem. No vienas puses, tai neveicās, risinot pandēmiju tās pārvaldītajā Lombardijā. No otras puses, veselības krīze atšķiras no finanšu krīzes, jo tajā var viegli vainot valdošo eliti. Lai gan galēji labējie populistu

⁵⁵ Ministru padomes priekšsēdētāja 2020. g. 23. februāra rīkojums (Decree of the President of the Council of Ministers 23 February 2020) (2020). Itālijas Republikas oficiālais Vēstnesis (Gazzetta Ufficiale Della Repubblica Italiana). Pieejams: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2020/02/23/20A01228/sg> (Skatīts: 2020. g. 26. decembrī).

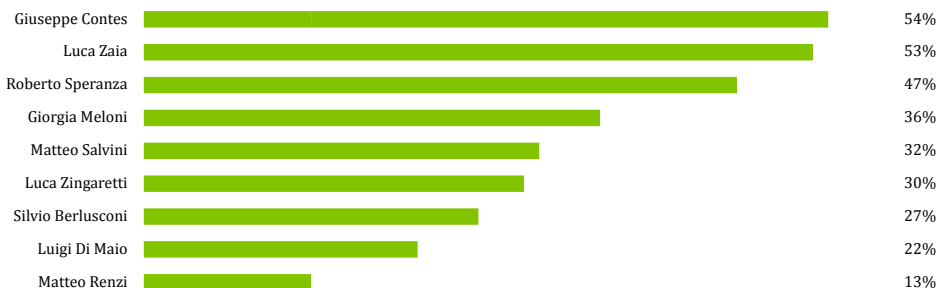
⁵⁶ Tondo, L. (2020) Salvīni kritizē Itālijas premjerministru saistībā ar koronavīrusu un saistību ar glābšanas kuģi (Salvini attacks Italy PM over coronavirus and links to rescue ship), *The Guardian*, 24. februāris. Pieejams: <https://www.theguardian.com/world/2020/feb/24/salvini-attacks-italy-pm-over-coronavirus-and-links-to-rescue-ship> (Skatīts: 2021. g. 5. janvārī).

⁵⁷ Kendall-Taylor, A. and Nietzsche, C. (2020) Koronavīruss atsedz populistu tukšo politiku (The Coronavirus Is Exposing Populists' Hollow Politics), *FP*, 16. aprīlis. Pieejams: <https://foreignpolicy.com/2020/04/16/coronavirus-populism-extremism-europe-league-italy/> (Skatīts: 2021. g. 5. janvārī).

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

mēdz fokusēties uz sociāliem un kultūras jautājumiem, ir grūti pārliecināt cilvēkus par to spēju pareizi un efektīvi atrisināt problēmu. «Šīs kopīgās krīzes pārvarēšanas neatliekamība un apmērs ir prasījis sabiedrības vienotību un samazinājis sabiedrības sašķeltību, uz kuras uzplaukst populisti» (Kendall-Taylor & Nietzsche, 2020)⁵⁸.

Partijas *Līga* biedrs un Veneto gubernators Luka Zaia, atšķirībā no Salvīni, tomēr no tikko pazīstama gubernatora kļuva par otro Itālijas populārāko politiķi. Pateicoties viņa veiksmīgajai cīņai ar koronavīrusu Veneto, Lukam Zaiam pauda uzticību 53 % cilvēku, kas bija tuvu premjerministra Džuzepes Kontes popularitātes reitingam – 54 %. Tas, kā Zaia vadīja krīzes pārvarēšanu, nodrošināja viņam atzinību arī no citām partijām, kas deva iespēju viņam kļūt par valdības vadītāju. «Uzvedoties atturīgi un neatzīstot nekādas ambīcijas» (Privitera, 2020. g. 23. jūnijs)⁵⁹, galēji labējās partijas izredzes joprojām ir neskaidras (skat. 8.7. attēlu).

Iedzīvotāju īpatsvars, kuri ļoti/pietiekami uzticas politiķim

8.7. att. Sabiedrības uzticības līmenis politiskajiem līderiem Itālijā 2020. gada novembrī⁶⁰.

Pārsteidzoši, ka ar fašismu saistītā galēji labējā partija *Itālijas brāļi* (*FDL*) krīzes laikā ieguva vislielāko atbalstu aptaujās, vienlaikus ar partiju *Līga* izplatīja līdzīgus vēstījumus, kritizējot valdību par māsēdes pasākumiem un sasaistot Covid-19 izplatību ar nelegālo imigrāciju, «apsūdzēja valdību dubultstandarta piemērošanā par labu imigrantiem, kas radīja grūtības Itālijas uzņēmumiem un ierobežoja pārvietošanās brīvību» (De Maio, 2020)⁶¹.

Partija *Itālijas brāļi* kopš dibināšanas 2012. gadā ir piesaistījusi neofašistu grupējumu atbalstu, iestājas par radikālu konservatīvismu, eiroskepticismu, pret imigrāciju un globalizāciju, kā arī noraida abortu, eitanāzijas tiesības un viendzimuma laulības (De Maio, 2020)⁶².

Aprīlī *FDL* līdere Džordžija Meloni protestēja pie Kolonas laukuma, vadot aptuveni 70 cilvēkus, tostarp savus parlamenta deputātus un Lacio reģiona padomes locekļus. Tie valkāja sejas maskas Itālijas karoga krāsās un stāvēja divu metru attālumā, rokās turot plakātus ar uzrakstu «Nevainīgo klusēšana» un dažādu profesionālu kategoriju nosaukumiem kas, viņuprāt, var izzust pēc premjerministra Džuzepes Kontes izsludināto pretvīrusu pasākumu stāšanās spēkā (Bazzucchi, 2020)⁶³. Septembrī Džordžija Meloni tika ievēlēta par Eiropas Konservatīvo un

⁵⁸ Turpat.

⁵⁹ Privitera, G. (2020) Itālijas galēji labējiem ir jauna uzlecošā zvaigzne (Italy's far right has a new rising star), *Politico*, 23. jūnijs. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/italys-far-right-has-a-new-rising-star-luca-zaia-governor-of-veneto/> (Skatīts: 2021. g. 6. janvārī).

⁶⁰ Statista (2021) Sabiedrības uzticības līmenis politiskajiem līderiem Itālijā 2020. gada novembrī (Level of public trust in political leaders in Italy as of November 2020). Pieejams: <https://www.statista.com/statistics/609880/level-of-public-trust-in-political-leaders-italy/> (Skatīts: 2021. g. 6. janvārī).

⁶¹ De Maio, G. (2020) Covid-19 ietekme uz Itālijas galēji labējiem: *Itālijas brāļu* uzplaukums (The impact of COVID-19 on the Italian far right: The rise of Brothers of Italy), *Brookings*, 30. novembrī. Pieejams: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/11/30/the-impact-of-covid-19-on-the-italian-far-right-the-rise-of-brothers-of-italy/> (Skatīts: 2021. g. 6. janvārī).

⁶² Turpat.

⁶³ Bazzucchi, M. (2020) Fratelli d'Italia zibakcija (Izraēlas modelis) iepretim Palazzo Chigi (The flash mob (Israel model) by Fratelli d'Italia in front of Palazzo Chigi), *AGI*, 28. aprīlis. Pieejams: <https://www.agi.it/politica/news/2020-04-28/flash-mob-fratelli-italia-palazzo-chigi-constituizione-8463718/> (Skatīts: 2021. g. 6. janvārī).

8. Populisms

Populisma un nepatīesu priekšstatu ekonomiskās sekas

reformistu partijas (Gehrke, 2020)⁶⁴ prezidenti, tādējādi kļūstot par Itālijas un Eiropas galēji labējo grupu pārstāvi. Paredzamā nākotnē Meloni veltīs vairāk pūļu, lai panāktu radikāli konservatīvu, pret migrāciju un globālismu vērstu darba kārtību gan Itālijā, gan Eiropā plašāk (De Maio, 2020)⁶⁵.

Daži eksperti paredzēja, ka *Līga* un *FDL* izveidos koalīciju, kuras prioritāte būs radikālisma un populisma veicināšana.

Gluži pretēji, pazīstamā populistu partija *M5S* kļuva mērenāka pēc koalīcijas izveidošanas ar centrāli kreiso *Demokrātisko partiju*. Daži eksperti šādu kombināciju sauc par «tehnokrātisku populismu». Analizējot populisma un tehnoloģijas mijiedarbību, Petra Guasti un Lenka Buštíkova noskaidroja, ka atsaucības (uz populismu) un atbildības (tehnoloģijas) kombinācija ir konkurētspējīgāka un populārāka nekā pašreizējās partijas vai kreisās/labējās partijas šajā veselības ārkārtas situācijā, jo gan sabiedrības veselības jautājumu pārzināšana, gan laba pārvaldība ir svarīgi aspekti, kas ļauj cīnīties pret krīzi (Guasti & Buštíková, 2020). Patiešām, Itālijas valdība rīkojās ātri un paveica lielu darbu, risinot problēmas pirmā krīzes viļņa laikā.

Neskatoties uz *M5S* un *Līgas* koalīcijas sabrukumu, Džuzepe Konte spēja palikt savā amatā un pat ieguva lielāku popularitāti pandēmijas laikā. Viņš tika uzskatīts par atbildīgu un mērķtiecīgu cilvēku, kurš nācījis un tautas intereses izvirzīja pirmajā vietā neatkarīgi no domstarpībām starp dažādām partijām. Viņš darbojās kā starpnieks starp *M5S* un *Līgu*, kā arī starp Eiropas Savienību un euroskeptiķu koalīciju. Saskaņā ar viņa viedokli populisms nav nievājošs termins, tas nozīmē spēju ieklausīties cilvēku vajadzībās un drosmi atteikties no vecajām privilēģijām (Lazar, 2020)⁶⁶.

Papildus pūliņiem ierobežot pandēmijas izplatību valdība arī noteica virkni pasākumu, lai aizsargātu nodarbinātos un stimulētu ekonomiku un pieprasījumu pēc darbaspēka, tostarp sadalot vairāk nekā 4 miljardus EUR no pašvaldību solidaritātes fonda, lai atbalstītu ārkārtas epidemioloģiskās situācijas skartās pašvaldības (Ministru padomes priekšsēdētāja 2020. gada 28. marta rīkojums, 2020)⁶⁷, pastiprinot noteikumus pret uzņēmumu pārņemšanu un sniedzot valsts garantijas 400 miljardu EUR apmērā aizdevumiem un investīcijām, lai veicinātu uzņēmējdarbību (Leali, 2020, 6. aprīlis)⁶⁸, kā arī uz laiku iesaldējot uzņēmumu ienākuma nodokļa maksājumus un piešķirot atbalstu mazajiem uzņēmumiem (Leali, 2020, 13. maijs)⁶⁹.

Tomēr pandēmijai bija postoša ietekme uz Itālijas ekonomiku. Saskaņā ar *Rabobank* ziņojumu, Itālijas IKP 2020. gada otrajā ceturksnī samazinājās gandrīz par 17 % salīdzinājumā ar iepriekšējā gada atbilstošo laikposmu. Eksperti prognozē pilnīgu ekonomikas atveseļošanos tikai pēc 2025. gada (Wijffelaars, 2020)⁷⁰.

⁶⁴ Gehrke, L. (2020) Itālijas Džordžiju Meloni ievēlēja par Eiropas konservatīvo un reformistu prezidentu (Italy's Giorgia Meloni elected president of European Conservatives and Reformists), *Politico*, 29. septembris. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/italy-giorgia-meloni-ecr-president-european-parliament/> (Skatīts: 2021. g. 6. janvārī).

⁶⁵ De Maio, G. (2020) COVID-19 ietekme uz Itālijas galēji labējiem: Itālijas brāļu uzplaukums (The impact of COVID-19 on the Italian far right: The rise of Brothers of Italy), Brookings, 30. novembris. Pieejams: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/11/30/the-impact-of-covid-19-on-the-italian-far-right-the-rise-of-brothers-of-italy/> (Skatīts: 2021. g. 6. janvārī).

⁶⁶ Lazar, M. (2020) Covid-19 atklāja līderus: zinātkārais Džuzepe Konte (Leaders Revealed by Covid-19: The Curious Giuseppe Conte), *Institut Montaigne*, 1. septembris. Pieejams: <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/leaders-revealed-covid-19-curious-giuseppe-conte> (Skatīts: 2021. g. 10. janvārī).

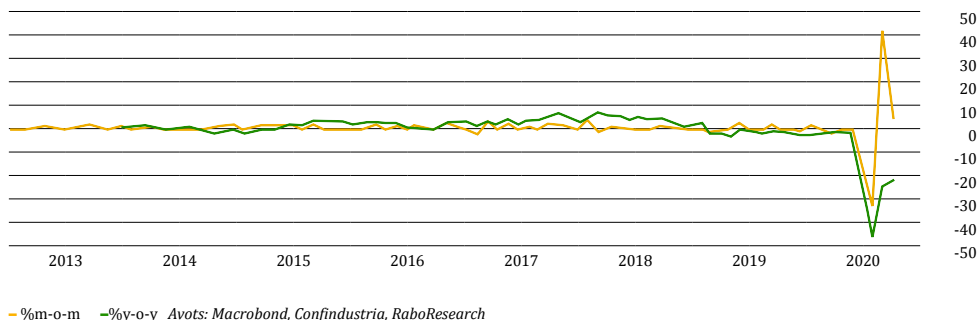
⁶⁷ Ministru padomes priekšsēdētāja 2020. gada 28. marta rīkojums (Decree of the President of the Council of Ministers 28 March 2020) (2020). Itālijas Republikas oficiālais Vēstnesis (Gazzetta Ufficiale Della Repubblica Italiana). Pieejams: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2020/03/29/20A01920/sg> (Skatīts: 2020. g. 27. decembrī).

⁶⁸ Leali, G. (2020) Itālija pieņem 400 miljardu eiro likviditātes plānu koronavīrusa krīzes apstākļos (Italy adopts €400B liquidity plan amid coronavirus crisis), *Politico*, 6. aprīlis. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/italy-adopts-e400b-liquidity-plan-amid-coronavirus-crisis/> (Skatīts: 2021. g. 10. janvārī).

⁶⁹ Leali, G. (2020) Itālija pieņem 55 miljardu eiro ar koronavīrusu saistīto ekonomikas paketi (Italy adopts €55B coronavirus economic package), *Politico*, 13. maijs. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/italy-adopts-e55b-coronavirus-economic-package/> (Skatīts: 2021. g. 10. janvārī).

⁷⁰ Wijffelaars, M. (2020) COVID-19 ir postoša ietekme uz Itālijas ekonomiku (COVID-19 has a devastating impact on Italy's economy), *Rabobank/RaboResearch*, 10. jūlijs. Pieejams: <https://economics.rabobank.com/publications/2020/july/covid-19-devastating-impact-on-italy-economy/> (Skatīts: 2021. g. 10. janvārī).

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

8.8. att. Itālijas ceturkšņu iekšzemes kopprodukta (IKP) ķēdes indekss no 2016. gada 1. ceturkšņa līdz 2020. gada 1. ceturksnim.

Nesen veiktā aptaujā tika noskaidrots, ka 81 % itāļu otrā majsēde šķīta grūtāka nekā pirmā, kas izraisīja satraukumu un neuzticēšanos valdībai (Privitera, 2020, 26. novembris)⁷¹. Turklāt cits pētījums parādīja, ka pandēmija smagāk skāra sociāli maznodrošinātos itāļus, un krīzes laikā ir palielinājusies ekonomiskā un sociālā nevienlīdzība (Zampano, 2020)⁷². Tas neizbēgami izraisīja «jauno nabagu» skaita pieaugumu, kuri bija dusmīgi uz premjerministru Džuzepi Kontu un viņa valdības rīcību saistībā ar koronavīrusa krīzi. Radās dažas nepamatotas baumas, kuras plaši izplatījās. Bija cilvēki, kuri uzskatīja, ka 5G bezvadu tehnoloģija paātrināja vīrusa izplatību (Morgan, 2020)⁷³. Bija pat tādi cilvēki, kuri uzskatīja, ka tā sauktā valstī izsludinātā ārkārtas situācija ir pilnīgs viltojums, un ārsti, žurnālisti un politiķi melo sabiedrībai (Privitera, 2020, 26. novembris)⁷⁴.

Premjerministrs Conte 26. janvārī atkāpās no amata, jo valdošajā aliansē pastāvēja neatrisināti konflikti par pēc-pandēmijas ekonomikas atveseļošanas pakotnes izlietojumu (Roberts, 2021, 26. janvāris)⁷⁵. Bijušais Eiropas Centrālās bankas prezidents Mario Dragi piekrita mēģināt izveidot jaunu valdību, lai izvestu valsti no ekonomikas un pandēmijas lejupslīdes. Šādos apstākļos Līgas līderis Salvini mainīja savus eiroseptiskus uzskatus un izrādīja vēlmi atbalstīt Dragi un viņa plānus attiecībā uz dziļāku Eiropas integrāciju⁷⁶. Arī Salvini pēkšņā pilnīgā atieksmes maiņā liek domāt, ka populistu ir pragmatiski, un nepieciešamības gadījumā spēj kļūt mērenāki.

⁷¹ Privitera, G. (2020) Itālijas ārsti saskaras ar jauniem draudiem - sazvērestības teorijām (Italy's doctors face new threat: Conspiracy theories), *Politico*, 26. novembris. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/italy-coronavirus-doctors-face-conspiracy-theories/> (Skatīts: 2021. g. 10. janvāri).

⁷² Zampano, G. (2020) Pandēmija paplašina Itālijas sociālo plaisu, liecina pētījums (Pandemic widens Italy's social divide, study shows), *AA*, 3. jūlijs. Pieejams: <https://www.aa.com.tr/en/europe/pandemic-widens-italys-social-divide-study-shows/1898800> (Skatīts: 2021. g. 10. janvāri).

⁷³ Morgan, A. (2020) Kāda ir patiesība par sazvērestības teoriju saistībā ar koronavīrusu un 5G? (What is the truth behind the 5G coronavirus conspiracy theory), *Euronews*, 15. maijs. Pieejams: <https://www.euronews.com/2020/05/15/what-is-the-truth-behind-the-5g-coronavirus-conspiracy-theory-culture-clash> (Skatīts: 2021. g. 10. janvāri).

⁷⁴ Privitera, G. (2020) Itālijas ārsti saskaras ar jauniem draudiem - sazvērestības teorijām (Italy's doctors face new threat: Conspiracy theories), *Politico*, 26. novembris. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/italy-coronavirus-doctors-face-conspiracy-theories/> (Skatīts: 2021. g. 10. janvāri).

⁷⁵ Roberts, H. (2021) Itālijas premjerministrs Džuzepi Conte atkāpjas no amata (Italian Prime Minister Giuseppe Conte resigns), *Politico*, 26. janvāris. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/italy-prime-minister-giuseppe-conte-resigns/> (Skatīts: 2021. g. 14. februāri).

⁷⁶ Roberts, H. (2021) Eiropas Līga: Mateo Salvini pāriet uz ES komandu (European League: Matteo Salvini switches to Team EU), *Politico*, 12. februāris. Pieejams: <https://www.politico.eu/article/european-league-matteo-salvini-switches-to-team-eu/> (Skatīts: 2021. g. 14. februāri).

8. Populisms

Populisma un nepatīesu priekšstatu ekonomiskās sekas

Secinājumi

- Populisms strauji pieaug ES un visā pasaulē, jo cilvēki, kas cietuši no nekontrolētas migrācijas, ekonomiskās krīzes un Covid-19 krīzes smagajām sekām – lēnas atveseļošanās, bezdarba un nevienlīdzības – ir neapmierināti un vēlas mainīt esošo *status quo*. Naidis starp «tautu» un «elīti» pārsvarā izplatās neapmierināto maznodrošināto vai bezdarbnieku vidū, kuri ir gatavi visos iespējamajos veidos protestēt pret valdošo elīti.
- Šī tendence ir skaidri redzama politiskajā vidē visā ES, jo populistiskās partijas gūst arvien lielāku popularitāti daudzās tās dalībvalstīs. No vienas puses, vēlētāji, kuri ir neapmierināti, kam pamatā ir ekonomiskās lejupslīdes sekas, bailes no imigrantu plūsmas un lielas atšķirības starp «bagātajiem» un «nabadzīgajiem», cerot mainīt esošo *status quo*, izvēlas politiskās partijas, kuras nepārstāv galveno partiju grupu. No otras puses, reaģējot uz sabiedrībā izvirzītajām prasībām, partijas, kuras nepārstāv galveno partiju grupu, un daudzas no tām ir populistiskas un ES skeptiskas, kas sola tūlītēju labklājību, kuras pamatā ir nereālas ieceres, piem., nodokļu samazināšana, augstas algas un pensijas, priekšlaicīga pensionēšanās, nodarbinātības uzplaukums, iegūst lielāku nozīmi valsts politiskajās sistēmās.
- Lai uzskatāmi raksturotu populisma ekonomiskās sekas 2008. gada finanšu krīzes laikā, autori kā piemērus izvēlējušies divas eirozonas valstis: Grieķiju un Itāliju. Grieķiju smagi skāra finanšu un ekonomiskā krīze, un steidzama taupības pasākumu īstenošana bija vienīgais iespējamais risinājums, lai novērstu tās maksātnespēju. Itālija ir uzkrājusi lielu valsts parādu diezgan atšķirīgos ekonomiskajos apstākļos. Neskatoties uz šīm atšķirībām, abu valstu populistisko valdību apņemšanās palielināt budžeta izdevumus un samazināt nodokļus, šķiet, diezgan līdzīgas.
- Grieķijā un Itālijā ES pildīja uzrauga lomu. Grieķija beidzot ir samazinājusi valsts budžeta izdevumus, pārstrukturējusi parādus un atgriezusies pie atveseļošanās. Itālija ir mīkstinājusi sākotnējo stingro budžeta pieeju, samazinājusi fiskālo iztrūkumu, tādējādi samazinot arī ekonomisko risku.
- Abi piemēri uzskatāmi parāda populistiskajām partijām raksturīgo trauslumu, pildot savas apņemšanās, kas neizbēgami izraisa vilšanos to atbalstītāju vidū. Tāpēc populistiskās partijas bieži vien pastāv īslaicīgi un pazūd, tiklīdz to atbalstītāji saprot, ka to paustie uzskati ir tikai fantāzija.
- Bezprecedenta globālā veselības krīze 2020. gadā kļuva par lakmusa papīriņu populistiem un populismam. Tomēr, pretēji gaidītajam, lielākā daļa populistu valdību Covid-19 krīzi ir uztvērušas nopietni un, ievērojot ekspertu ieteikumus, laikus veikušas ierobežojošus pasākumus.
- Ungārijas premjerministrs Viktors Orbāns īstenoja neliberālus pasākumus, lai cīnītos pret pandēmiju, un guva salīdzinoši pozitīvu rezultātu, jo vairāk nekā 60 % ungāru bija apmierināti ar savas valdības kopējo veikumu krīzes pārvarēšanā 2020. gada jūnijā. Tomēr Ungārija (tāpat kā Polija) ilgstoši ir bijusi Eiropas Savienības uzraudzībā par ES tiesību aktu pārkāpumiem. Ja Eiropas Kopienų Tiesa nolemtu sodīt Ungāriju līdzīgi kā Poliju, kurai jāmaksā 1 miljons EUR dienā, tas šai valstij radītu smagas fiskālās sekas.
- Itālijas piemērs sniedz neviennozīmīgu priekšstatu par dažādām populistu un vairākuma partiju koalīcijām. Arī Covid-19 krīzes pārvarēšanas sekas ir neviennozīmīgi vērtējamas, jo Itālija 2021. gada oktobrī bija «sliktākā ES» dalībvalsts, bet tagad kļuvusi par vienu no retajām «drošajām» ES dalībvalstīm. Taču ilgstošās populistisko valdību ekspansīvās politikas dēļ Itālija uzkrāja otro augstāko valsts parādu ES, kas 2020. gadā sasniedza aptuveni

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

160 % no IKP, 2021. gadā aplēstais budžeta iztrūkums ir trešais augstākais ES (9,4 % no IKP) aiz Maltas un Grieķijas (9,9 % no IKP).

- Šis pētījums apliecina, ka populisms var radīt lielus riskus valsts ekonomikai. Pirmkārt, populistiskās partijas naidīgi izturas pret imigrantiem, kuriem var būt būtiska loma ekonomikas izaugsmes veicināšanā. Turklāt pretimigrācijas politika negatīvi ietekmē nāciju garīgo stāvokli (rodas ksenofobija, naida utt.). Otrkārt, daudzas ievēlētās partijas ir skeptiski noskaņotas pret ES, tās apšaubā ekonomiskos ieguvumus no dalības ES un eirozonā un pat sludina par priekšrocībām, ko sniedz izstāšanās no ES vai eirozonas pēc «Brexit» gadījuma. Treškārt, lai apmierinātu vēlētāju prasības un cerības, populistiskās partijas sola lielus ekonomiskos un sociālos ieguvumus, kas balstīti uz ekspansīvu fiskālo politiku un protekcionismu. Tomēr, kad šīs partijas nāk pie varas, tās parasti nespēj pilnībā izpildīt savas apņemšanās. Diemžēl dažas nereālas vai augsta riska ieceres beidzas ar valsts fiskālām problēmām, tādējādi apdraudot eirozonas stabilitāti.

Izmantotā literatūra un avoti

- Acemoglu, D. et al. (2013) 'A Political Theory of Populism', *The Quarterly Journal of Economics*, 128 (2), pp. 771–805.
- Alderman, L. (2015) 'New Leader in Greece Now Faces Creditors', *The New York Times*, 26 January. Available at: <https://www.nytimes.com/2015/01/27/business/international/after-vote-in-greece-alexis-tsipras-seeks-to-address-debt.html> (Accessed: 28 April 2019).
- Amaro, S. (2020) 'EU leaders finally approve coronavirus stimulus package after Hungary and Poland lift their veto', *CNBC*, 10 December. Available at: <https://www.cnbc.com/2020/12/10/eu-leaders-finally-approve-coronavirus-stimulus-package.html> (Accessed: 14 February 2021).
- Bayer, L. (2017) 'Unity of Central Europe's Visegrad Group under strain', *Politico*, 31 August. Available at: <https://www.politico.eu/article/unity-of-central-europes-visegrad-group-under-strain/> (Accessed: 12 Mar 2019).
- Bazzocchi, M. (2020) 'The flash mob (Israel model) by Fratelli d'Italia in front of Palazzo Chigi', *AGI*, 28 April. Available at: <https://www.agi.it/politica/news/2020-04-28/flash-mob-fratelli-italia-palazzo-chigi-costituzione-8463718/> (Accessed: 6 January 2021).
- BBC (2010) 'Eurozone approves massive Greece bail-out', *BBC News*, 2 May. Available at: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8656649.stm> (Accessed: 25 April 2019).
- BBC (2011) 'Greek crisis: Papandreou promises a referendum on EU deal', *BBC News*, 1 November. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-15526719> (Accessed: 25 April 2019).
- BBC (2015) 'Greece debt crisis: MPs back a referendum on bailout', *BBC News*, 28 June. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-33302526> (Accessed: 28 April 2019).
- BBC (2018) 'Italy budget: Rome rejects European Commission demands', *BBC News*, 14 November. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-46203605> (Accessed: 6 May 2019).
- BBC (2020) 'Coronavirus: Hungary votes to end Viktor Orban emergency powers', *BBC News*, 16 June. Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-53062177> (Accessed: 31 January 2021).
- Betz, H.-G. (1999) 'Contemporary right-wing radicalism in Europe', *Contemporary European History*, 8 (2), pp. 299–316.
- Bulman, M. (2016) 'Who is Beppe Grillo and what is Five Star Movement? All you need to know about the biggest threat to Italy's status quo', *Independent*, 5 December. Available at: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/who-is-beppe-grillo-five-star-movement-italy-referendum-party-matteo-renzi-resigns-a7456106.html> (Accessed: 2 May 2019).
- Cambridge University Press (2021) *Cambridge Dictionary*. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/radicalization> (Accessed: 24 February 2019).
- Cameron, D.R. (2020) 'After EU leaders endorse declaration on rule of law, Poland & Hungary drop budget veto', *Yale Macmillan Center*, 11 December. Available at: <https://macmillan.yale.edu/news/after-eu-leaders-endorse-declaration-rule-law-poland-hungary-drop-budget-veto> (Accessed: 14 February 2021).
- Canovan, M. (1999) 'Trust the people! Populism and the two faces of democracy', *Political Studies*, 47 (1), pp. 2–16.
- Carassava, A. (2004) 'Greece Admits Faking Data to Join Europe', *The New York Times*, 23 September. Available at: <https://www.nytimes.com/2004/09/23/world/europe/greece-admits-faking-data-to-join-europe.html> (Accessed: 17 April 2019).
- Council on Foreign Relations (2021) *Greece's Debt 1974-2018*. Available at: <https://www.cfr.org/timeline/greeces-debt-crisis-timeline> (Accessed: 28 April 2019).

8. Populisms

Populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas

- Daniele, G. et al. (2020) 'Covid-19 and socio-political attitudes in Europe: In competence we trust', VoxEU, 1 October. Available at: <https://voxeu.org/article/covid-19-and-socio-political-attitudes-europe> (Accessed: 27 January 2021).
- De Maio, G. (2020) 'The impact of COVID-19 on the Italian far right: The rise of Brothers of Italy', Brookings, 30 November. Available at: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/11/30/the-impact-of-covid-19-on-the-italian-far-right-the-rise-of-brothers-of-italy/> (Accessed: 6 January 2021).
- Decree of the President of the Council of Ministers 23 February 2020 (2020). Gazzetta Ufficiale Della Repubblica Italiana. Available at: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2020/02/23/20A01228/sg> (Accessed: 26 December 2020).
- Decree of the President of the Council of Ministers 28 March 2020 (2020). Gazzetta Ufficiale Della Repubblica Italiana. Available at: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2020/03/29/20A01920/sg> (Accessed: 27 December 2020).
- Dzhekova, R. et al. (2016) Understanding radicalisation. Review of literature. Sofia: Center for the Study of Democracy.
- Ferguson, N. (2016) 'Populism as a backlash against globalization—Historical perspectives', Horizons, 8, pp. 12–21.
- Gehrke, L. (2020) 'Italy's Giorgia Meloni elected president of European Conservatives and Reformists', Politico, 29 September. Available at: <https://www.politico.eu/article/italy-giorgia-meloni-ecr-president-european-parliament/> (Accessed: 6 January 2021).
- Government of the Netherlands (2020) 'Statement by Belgium, Bulgaria, Cyprus, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, the Netherlands, Portugal, Romania, Spain, Sweden', Available at: <https://www.government.nl/documents/diplomatic-statements/2020/04/01/statement-by-belgium-denmark-finland-france-germany-greece-ireland-italy-luxembourg-the-netherlands-portugal-spain-sweden> (Accessed: 31 January 2021).
- Guarascio, F. and Fonte, G. (2018) 'Italy and markets cheer budget deal with EU, but doubts persist', Reuters, 19 December. Available at: <https://www.reuters.com/article/us-italy-budget-eu/italy-and-markets-cheer-budget-deal-with-eu-but-doubts-persist-idUSKBN10I181> (Accessed: 6 May 2019).
- Guasti, P. and Buščíková, L. (2020) 'A marriage of convenience: Responsive populists and responsible experts', Politics and Governance, 8 (4), pp. 468–472.
- Harris, C. (2018) 'Hungary's crunch election: five things we learned', Euronews, 09 April. Available at: <https://www.euronews.com/2018/04/06/hungary-election-live-updates-as-favourite-orban-seeks-fourth-term> (Accessed: 12 Mar 2019).
- Horowitz, J. (2019) 'New Government Takes Shape in Italy, Sidelining Salvini and the Hard Right', The New York Times, 28 August. Available at: <https://www.nytimes.com/2019/08/28/world/europe/italy-government-salvini.html> (Accessed: 24 September 2019).
- Kalyvas, S. (2017) 'What Democracies Can Learn From Greece's Failed Populist Experiment', The Atlantic, 4 May. Available at: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/05/greece-populism-syriza-trump-inf-eurozone/525369/> (Accessed: 17 May 2019).
- Katsanidou, A. and Otjes, S. (2016) 'How the European debt crisis reshaped national political space: The case of Greece', European Union Politics, 17 (2), pp. 262–284.
- Kendall-Taylor, A. and Nietsche, C. (2020) 'The Coronavirus Is Exposing Populists' Hollow Politics', FP, 16 April. Available at: <https://foreignpolicy.com/2020/04/16/coronavirus-populism-extremism-europe-league-italy/> (Accessed: 5 January 2021).
- Kitsantonis, N. (2013) 'Greece Approves New Austerity Measures', The New York Times, 17 July. Available at: https://www.nytimes.com/2013/07/18/world/europe/greece-approves-new-austerity-measures.html?_r=0 (Accessed: 28 April 2019).
- Kitschelt, H. and McGann, A. J. (1997) The radical right in Western Europe: A comparative analysis, University of Michigan Press.
- Lazar, M. (2020) 'Leaders Revealed by Covid-19: The Curious Giuseppe Conte', Institut Montaigne, 1 September. Available at: <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/leaders-revealed-covid-19-curious-giuseppe-conte> (Accessed: 10 January 2021).
- Leali, G. (2020) 'Italy adopts €400B liquidity plan amid coronavirus crisis', Politico, 6 April. Available at: <https://www.politico.eu/article/italy-adopts-e400b-liquidity-plan-amid-coronavirus-crisis/> (Accessed: 10 January 2021).
- Leali, G. (2020) 'Italy adopts €55B coronavirus economic package', Politico, 13 May. Available at: <https://www.politico.eu/article/italy-adopts-e55b-coronavirus-economic-package/> (Accessed: 10 January 2021).
- Lewis, P. et al. (2018) 'Revealed: one in four Europeans vote populist', The Guardian, 20 November. Available at: <https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2018/nov/20/revealed-one-in-four-europeans-vote-populist> (Accessed: 7 March 2019).
- McClosky, H. and Chong, D. (1985) 'Similarities and differences between left-wing and right-wing radicals', British Journal of Political Science, 15 (3), pp. 329–363.
- McLaughlin, P. (2012) Radicalism: A Philosophical Study. Springer.
- Meyer, B. (2020) 'Pandemic Populism: An Analysis of Populist Leaders' Responses to Covid-19', Tony Blair Institute for Global Change, 17 August. Available at: <https://institute.global/policy/pandemic-populism-analysis-populist-leaders-responses-covid-19> (Accessed: 10 January 2021).
- Moffitt, B. and Tormey, S. (2014) 'Rethinking Populism: Politics, Mediatization and Political Style', Political Studies, 62 (2), pp. 381–397.

Nodaļa II Izaicinājumu risinājumi mainīgajā Latvijā

- Morgan, A. (2020) 'What is the truth behind the 5G coronavirus conspiracy theory', Euronews, 15 May. Available at: <https://www.euronews.com/2020/05/15/what-is-the-truth-behind-the-5g-coronavirus-conspiracy-theory-culture-clash> (Accessed: 10 January 2021).
- Morillas, P. (2017) 'Setting the Brexit agenda: Populism and UKIP in the United Kingdom', Cidob, April. Available at: https://www.cidob.org/en/articulos/cidob_report/n1_1/setting_the_brexit_agenda_populism_and_ukip_in_the_united_kingdom (Accessed: 5 April 2019).
- Mudde, C. (1995) 'Right-wing extremism analyzed: A comparative analysis of the ideologies of three alleged right-wing extremist parties (NPD, NDP, CP'86)', *European Journal of Political Research*, 27 (2), pp. 203–224.
- Mudde, C. (2020) 'Will the coronavirus 'kill populism'? Don't count on it', *The Guardian*, 27 March. Available at: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/mar/27/coronavirus-populism-trump-politics-response> (Accessed: 5 January 2021).
- Müller, J.-W. (2017) What is populism? UK: Penguin.
- Partington, R. (2019) 'Cost of Brexit to UK economy running at £40bn a year – Bank rate-setter', *The Guardian*, 15 February. Available at: <https://www.theguardian.com/business/2019/feb/14/brexit-has-cost-uk-economy-at-least-80bn-since-vote-bank-of-england-rate-setter> (Accessed: 5 April 2019).
- Perring, R. (2018) 'ITALY DIVIDED: Italian election results has SPLIT Rome to make it 'UNGOVERNABLE'', *Express*, 13 May. Available at: <https://www.express.co.uk/news/world/930987/italian-election-2018-results-Italy-news-Lega-M5S> (Accessed: 5 May 2019).
- Politi, J. (2018) 'Italy's coalition: the main policy pledges', *Financial Times*, 18 May. Available at: <https://www.ft.com/content/32b1daf6-5abf-11e8-bdb7-f6677d2e1ce8> (Accessed: 6 May 2019).
- Privitera, G. (2020) 'Italy's far right has a new rising star', *Politico*, 23 June. Available at: <https://www.politico.eu/article/italys-far-right-has-a-new-rising-star-luca-zaia-governor-of-veneto/> (Accessed: 6 January 2021).
- Privitera, G. (2020) 'Italy's doctors face new threat: Conspiracy theories', *Politico*, 26 November. Available at: <https://www.politico.eu/article/italy-coronavirus-doctors-face-conspiracy-theories/> (Accessed: 10 January 2021).
- Puglisi, R. (2018) 'Italy's populism in fiscal handcuffs', *Politico*, 25 September. Available at: <https://www.politico.eu/article/opinion-italy-economy-populism-in-fiscal-handcuffs/> (Accessed: 3 May 2019).
- Rankin, J. (2020) 'Hungary's emergency law 'incompatible with being in EU, say MEPs group', *The Guardian*, 31 March. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/31/hungary-emergency-law-incompatible-with-being-in-eu-say-meps-group-viktor-orban> (Accessed: 31 January 2021).
- Reuters Staff (2020) 'Hungary and Poland stick to EU budget veto, Hungarian minister says', *Reuters*, 7 December. Available at: <https://www.reuters.com/article/eu-budget-hungary-poland-idUSKBN28H1TI> (Accessed: 14 February 2021).
- Rios, B. (2018) 'Italy sticks to its guns in revised budget submitted to EU', *Euractiv*, 15 November. Available at: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/italy-sticks-to-its-budgetary-guns-in-commission-dispute/> (Accessed: 6 May 2019).
- Roberts, H. (2021) 'Italian Prime Minister Giuseppe Conte resigns', *Politico*, 26 January. Available at: <https://www.politico.eu/article/italian-prime-minister-giuseppe-conte-resigns/> (Accessed: 14 February 2021).
- Roberts, H. (2021) 'European League: Matteo Salvini's switch to Team EU', *Politico*, 12 February. Available at: <https://www.politico.eu/article/european-league-matteo-salvini-switches-to-team-eu/> (Accessed: 14 February 2021).
- Salvini, M. (2019), *Politico list*, *Politico*. Available at: <https://www.politico.eu/list/politico-28-class-of-2019-the-ranking-of-matteo-salvini/> (Accessed: 3 May 2019).
- Salzano, G. et al. (2019) 'Why Italy's Debts Are Europe's Big Problem', *Bloomberg*, 4 February. Available at: <https://www.bloomberg.com/graphics/2019-italian-banks/> (Accessed: 9 May 2019).
- Scheiring, G. (2020) 'The Political Economy of Coronavirus Responses in Hungary'. Available at: <https://www.gaborscheiring.com/post/the-political-economy-of-coronavirus-responses-in-hungary> (Accessed: 31 January 2021).
- Smith-Meyer, B. (2018) 'Juncker on budget drama: 'Italy is Italy'', *Politico*, 18 October. Available at: <https://www.politico.eu/pro/juncker-on-budget-drama-italy-is-italy/> (Accessed: 3 May 2019).
- Statista (2021) Hungarians' satisfaction with the government's actions 2020. Available at: <https://www.statista.com/statistics/1131823/hungary-satisfaction-with-the-government/> (Accessed: 31 January 2021).
- Statista (2021) Level of public trust in political leaders in Italy as of November 2020. Available at: <https://www.statista.com/statistics/609880/level-of-public-trust-in-political-leaders-italy/> (Accessed: 6 January 2021).
- Stone, J. (2019) 'Italian populist parties unveil programme for a coalition government', *Independent*, 18 May. Available at: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/italy-coalition-end-austerity-populist-five-star-movement-league-a8358306.html> (Accessed: 6 May 2019).
- Strupczewski, J. (2020) 'EU to bypass Poland, Hungary if they don't OK budget by Tuesday -senior diplomat', *Reuters*, 7 December. Available at: <https://www.reuters.com/article/eu-budget-signal-idUSKBN28H12B> (Accessed: 14 February 2021).
- Szelényi, Z. (2017) '2018 Elections — Vital Decisions for Hungary's Future', *Emerging Europe*, 6 August. Available at: <https://emerging-europe.com/voices/2018-elections-vital-decisions-for-hungarys-future/> (Accessed: 12 Mar 2019).
- Šteinhuka I. (2021) *Latvijas tautsaimniecība pandēmijas ēnā un pēckrīzes izrāviena iespējas = Latvian Economy in the Shadow of Pandemic and Opportunities of the Post-Crisis Recovery*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. Available at: <https://doi.org/10.22364/ltpepii>
- Taylor, P. (2019) 'Has Europe reached peak populism', *Politico*, 5 September. Available at: <https://www.politico.eu/article/europe-reached-peak-populism-far-right-anti-european-government-election/> (Accessed: 14 September 2019).

8. Populisms

Populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas

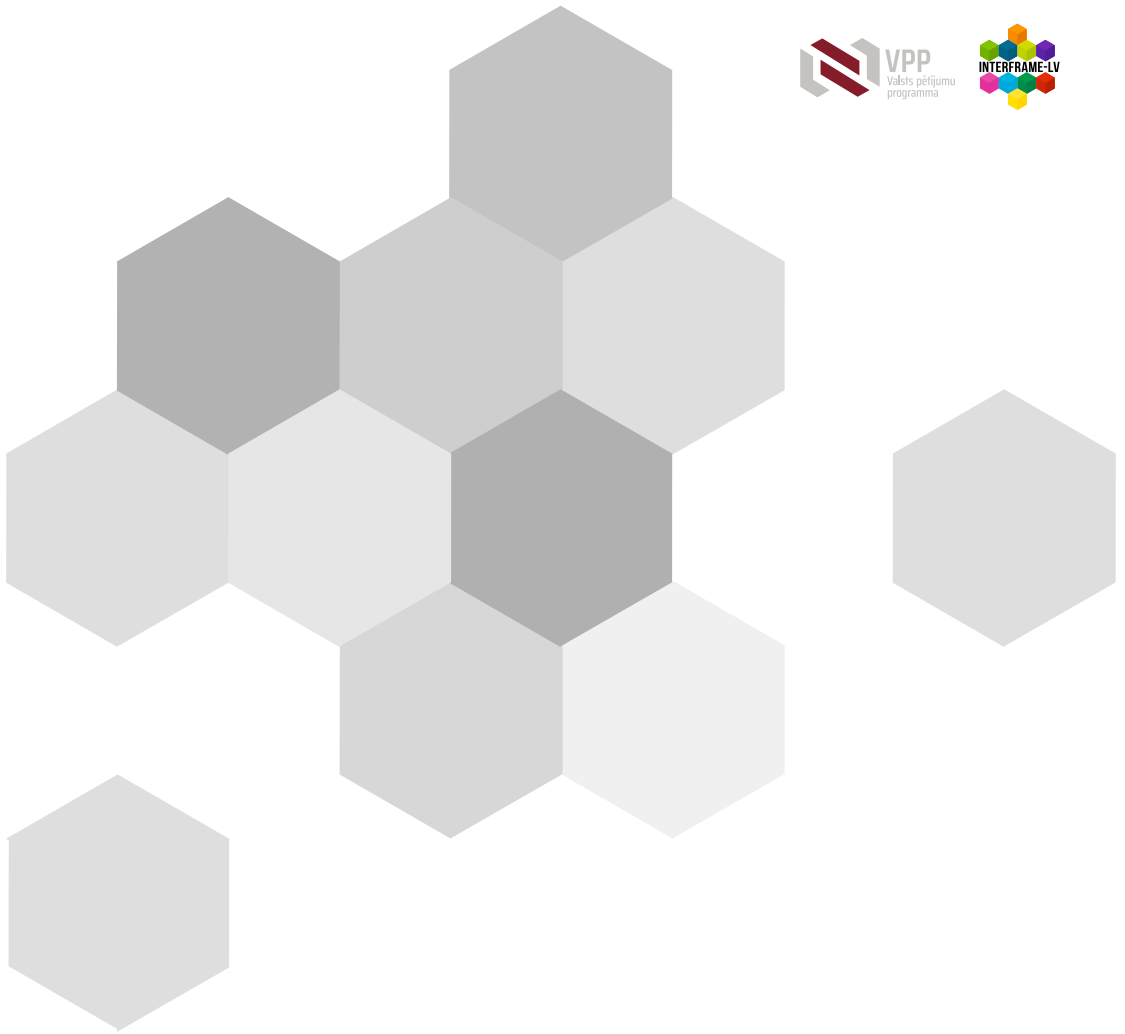
- Tondo, L. (2020) 'Salvini attacks Italy PM over coronavirus and links to rescue ship', The Guardian, 24 February. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2020/feb/24/salvini-attacks-italy-pm-over-coronavirus-and-links-to-rescue-ship> (Accessed: 5 January 2021).
- Tondo, L. and Giuffrida, A. (2018) 'Italy avoids EU sanctions after reaching 2019 budget agreement', The Guardian, 19 December. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2018/dec/19/italy-avoids-eu-sanctions-after-reaching-2019-budget-agreement> (Accessed: 6 May 2019).
- Tóth, C. (2014) 'Full text of Viktor Orbán's speech at Băile Tuşnad (Tusnádfürdő) of 26 July 2014', The Budapest Beacon, 29 July. Available at: <https://budapestbeacon.com/full-text-of-viktor-orbans-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/> (Accessed 12 Mar 2019).
- Walker, S. (2020) 'Hungary passes law that will let Orbán rule by decree', The Guardian, 30 March. Available at: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/30/hungary-jail-for-coronavirus-misinformation-viktor-orban> (Accessed: 31 January 2021).
- Wijffelaars, M. (2020) 'COVID-19 has a devastating impact on Italy's economy', Rabobank/RaboResearch, 10 July. Available at: <https://economics.rabobank.com/publications/2020/july/covid-19-devastating-impact-on-italy-economy/> (Accessed: 10 January 2021).
- Xafa, M. (2014) 'Lessons from the 2012 Greek debt restructuring', VoxEU, 25 June. Available at: <https://voxeu.org/article/greek-debt-restructuring-lessons-learned> (Accessed: 28 April 2019).
- Zampano, G. (2020) 'Pandemic widens Italy's social divide, study shows', AA, 3 July. Available at: <https://www.aa.com.tr/en/europe/pandemic-widens-italys-social-divide-study-shows/1898800> Accessed: 10 January 2021.

Nodaļa III

Ilgspējas stratēģija

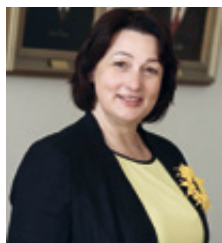
Nodaļa III ir veltīta Latvijas ilgtspējīgas stratēģijas piemērotākā virziena noteikšanai ar hierarhiju analīzes metodi (*AHP, Analytic Hierarchy Process*) un analītiskā tīkla metodi (*ANP, Analytic Network Process*). Analīzes galvenais mērķis ir Latvijas gatavības un piemērotākā ilgtspējīgas attīstības virziena noteikšana – digitālā transformācija; sabiedrības vērtīborientācija; izglītības ilgtspēja; zaļais kurss (t. sk. bioekonomika, aprites ekonomika); tautsaimniecības pārstrukturizācija; (ar apakšvirzieniem: reģionālās noslāņošanās mazināšana; darba tirgus iesaiste digitālo prasmju izaugsmē; mūžizglītības nozīmes popularizācija; sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana; klimata pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā). Latvijas ilgtspējai, neapšaubāmi, ir svarīgi visi šie virzieni, bet ekspertu viedokļu analīze parāda, kas tiek vērtēts augstāk un kas – ne tik augstu. Tas palīdz novērtēt un virzīt procesus dažādos pārvaldības līmeņos, noteikt riskus un nepieciešamās izpratnes veidošanu

Nodaļa III
Ilgspējas stratēģija

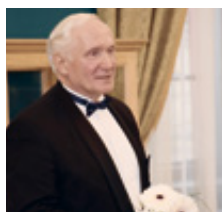
Latvijas ilgtspējīgas stratēģijas piemērotākā virziena noteikšana ar AHP un ANP metodēm

Andra Zvirbule,
Dr. oec.,
LLU profesore,
vadošā
pētniece

Baiba Rivža,
Dr. oec.,
LLU profesore,
vadošā
pētniece

Pēteris Rivža,
Dr. habil. sc. ing.,
LLU profesors,
vadošais
pētnieks

Vadoties no iepriekš projektā veiktajiem pētījumiem un rekognoscēšanas, tiek noteikta Latvijas gatavība un piemērotākie virzieni ilgtspējīgai attīstībai, kas balstīta arī uz ekspertu viedokļiem – ne tikai uz pētījumiem.

Pētījuma kopējais koncepts balstās uz pieeju, ka ilgtspējīga attīstība ir saistīta ar holistiskām transformācijām un izmaiņām, kurās ilgtspējība ir saprotama kā virzība, progresīva pārveide un ilgtspējīgu mērķu sasniegšana. Turklāt ilgtspējīgas attīstības mērķos ietilpst dažādi faktori – ekoloģiskie, ekonomiskie, sociālie, kultūras un politiskie – un to integrācija.

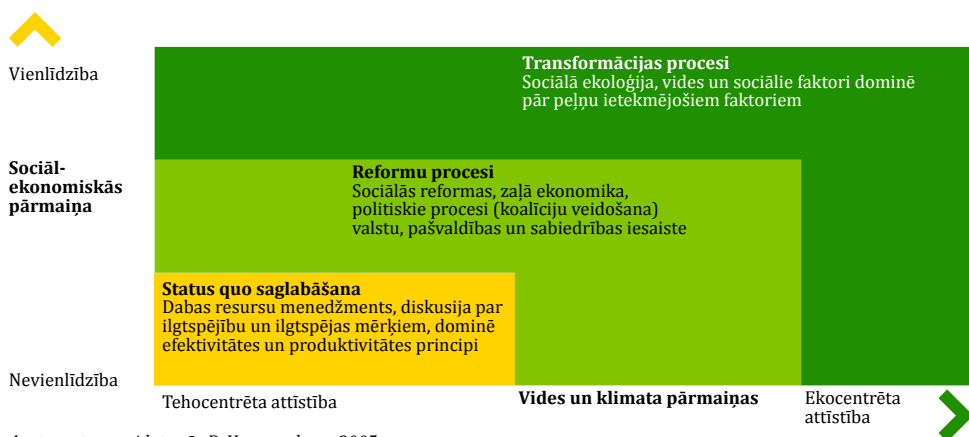
Definējot ilgtspējīgas stratēģijas attīstības hierarhiju un apkopojot vairāku autoru viedokļus (Glavič P., Lukman R. (2007), Chasin F. (2014)), atsevišķas pieejas veido kompleksu pieeju piemērotākā virziena definēšanai. Šīs pieejas saistītas ar:

- sistēmskatījumu, kas palīdz novērst suboptimizāciju, kad kāds no ilgtspējas virzieniem var būt problēmas risinājums vienā virzienā, bet citā savukārt radīt citas problēmas;
- zinātniskumu, kur tiek izmantotas atbilstošākās, uzticamākās un jaunākās zināšanas, lai izprastu sistēmas un pieņemtu lēmumus, un tās ir iepriekš aprobētas;
- principu pieejā, kas ļauj skaidri definēt ilgtspējības mērķi, nebalstoties tikai uz pašreizējām tendencēm, un par to var vienoties pat lielas cilvēku grupas, kā arī to ir iespējams papildināt ar kontekstam specifiskākiem mērķiem;
- ilgtspējības principiem, kuri tiek formulēti kā pētījuma ierobežojumi, tādējādi ļaujot attīstīties radošuma un inovāciju sistemātiskai pieejai, kas vitāli nepieciešama Latvijas sabiedrībai kopumā;

Nodaļa III Ilgtspējas stratēģija

- ieviešanas problemātiku, kura atspoguļo pētniecības un tajā gūto rezultātu ieviešanas plašu. Tā nosaka, ka var tikt identificētas problēmas attiecībā uz ilgtspējību, ilgtspējīgu mērķu un izstrādāto galveno stratēģisko virzienu ieviešanu, kas rada nepieciešamību papildus lietot racionālas metodes un instrumentus konkrētu rādītāju izstrādei, uzraudzībai, lēmumu atbalstam, starpnozaru komunikācijai un sabiedrības informēšanai.

Veidojot valstu stratēģijas, tiek izmantotas vairākas pieejas, kur ilgtspējība galvenokārt tiek virzīta uz sistemātisku ekoloģisko un sociālo aspektu savstarpējo ietekmes jomu sabalansēšanu. Attīstības robežnosacījumi ir vērsti no neilgtspējīgas uz ilgtspējīgas vīzijas virzieniem (pieņemot, ka ilgtspējību virza inovācijas, līdzdalība un sadarbība). Apkopojot dažādos scenārijus un jēdzienu definīcijas, var izveidot ekoloģisko un sabiedrības procesu savstarpējās ietekmes karti.

Avots: autoru veidots pēc B. Hopwood u. c. 2005.

3.1. att. Vides, klimata pārmaiņu un sabiedrības procesu savstarpējā ietekme

No 3.1. attēla ir secināms, ka sociālekonomiskā attīstība vērsta uz sabiedrības vienlīdzību un ietver cilvēka labklājībai nozīmīgas tendences. Savukārt vides un klimata pārmaiņas vairāk nozīmīgas ilgtspējīgu globālo stratēģiju izstrādei un ieviešanai. Kartējums paredz vairākus ceļus, kā varētu virzīties debates par ilgtspējas stratēģiju. Turklāt šajā gadījumā izmantotā pieeja neparedz ņemt vērā tos aspektus un viedokļus, kas saistīti ar vides vai sociālekonomisko jautājumiem neilgtspējīgu pieeju. Šajā kartē redzami trīs plaši lietojami viedokļi par izmaiņām, kas nepieciešamas sabiedrības politiskajās un ekonomiskajās struktūrās un cilvēka un vides attiecībās, lai panāktu ilgtspējīgu attīstību, un kā to panākt pašreizējās struktūrās:

- **status quo** – stāvoklis, kad dominē ierasta, saprotama rīcība konkrētā brīdī. Šāds stāvoklis ir kā pielāgošanās stāvoklis un var nodrošināt ekonomisko izaugsmi arī bez būtiska izrāviena. Pozitīvi šajā statusā ir tas, ka tiek veikti tehnoloģiskie uzlabojumi, tiek efektīvi zēti procesi, pārvaldības procesos un vērtībās notiek izmaiņas, kas virzītas uz sabiedrības attīstību. Bieži vien *status quo* saglabāšanai tiek noteikta ekoloģiskā modernizācija, kas nozīmē tehnoloģiju ieviešanu ar zemāku resursu patēriņu. Taču izmaiņas ilgtspējā nevar tikt sasniegtas bez fundamentālām reformām;

- **reformu procesi** – saprotot, ka problēmas vides un klimata pārmaiņu rezultātā turpina pieaugt un, kritiski raugoties, status quo stāvokli nav iespējams saglabāt, vairums valstu izvēlas reformu pieeju attīstībai un ilgtspējai. Zināšanu, informācijas un rīcības trūkums rada plaisu starp ilgtspējas stratēģiju noteikšanu un to ieviešanu dzīvē, ko apliecina arī ANO klimata konference (COP 26) Glāzgovā 2021. g. novembrī – globālajā politikā un iedzīvotāju dzīvesveidā nekavējoties ir vajadzīgas lielas izmaiņas. Tas panākams, iesaistoties gan sociālajām, gan ekonomiskajām struktūrām. Valdībām un starptautiskajām organizācijām, ar pamatotiem argumentiem, ir jāievieš nepieciešamās plašās reformas, balstoties uz attīstītu zinātni, tehnoloģijām, patiesu informāciju, izmaiņām tirgū. Reformu pieeja nosaka, ka valstu valdībām ir galvenā ilgtspējīgas attīstības virzītājloma, taču arī uzņēmējiem, sabiedrībai ir mērķtiecīgi jārikojas un jāiesaistās stratēģijas izpildē. Vairums pētnieku (Ny H., MacDonald J. P. un citi (2006), Johnston P.(2007), Broman G., Robert K. H. (2016)) uzsver, ka bez demokrātijas procesiem, sabiedrības līdzdalības, kopienu aktīvas iesaistes un atbalsta ilgtspējības stratēģija nevar tikt ieviesta;
- **pārveides procesi** – reformu realizācijas noslēguma fāze ietver sabiedrības transformāciju uzskatos un rīcībā, savstarpējās attiecībās un attiecībās ar vidi: ir nepieciešama cilvēku attiecību ar vidi pārveide. Daudzas problēmas ir skatāmas ilgtermiņā un nav tikai vienas reformas jautājums, ir jāmaina sociālekonomiskie paradumi, tie jāabalansē saistībā ar vidi un klimata pārmaiņām.

Iepriekšminētie apsvērumi un projektā veiktie pētījumi nosaka galvenos virzienus un faktoros, pēc kuriem tiek vērtēta Latvijas gatavība un piemērotākā virziena ilgtspējīgai attīstībai noteikšana.

3.1. Hierarhiju analīzes metodes lietojums Latvijas gatavības un piemērotākā ilgtspējīgas attīstības virziena noteikšanai

Hierarhiju analīzes metode (*Analytic Hierarchy Process, AHP*) ir sistemātiska procedūra jebkuras problēmas elementu hierarhiskai sakārtošanai ar pāru salīdzināšanu, kur rezultāti tiek izmantoti, lai izveidotu vispārējas prioritātes alternatīvu novērtēšanu (sarindošanu) (Saaty T. L., Vargas L. G., 2001). Tā ir daudzkritēriju lēmumu pieņemšanas metode (*multi-criteria decision making method*), kas palīdz lēmuma pieņemējam apskatīt sarežģītas problēmas pēc vairākiem pretrunīgiem un subjektīviem kritērijiem. Ekspertīzes veikšana tiek veidota vairākos posmos, sākot no ekspertīzes organizatoru – analītiķu grupas veidošanas, ekspertīzes sagatavošanas, ekspertu izvēles un ekspertu grupas veidošanas līdz ekspertu aptaujai, rezultātu statistiskai un spriedumu saskaņotības analīzei, un kā pēdējais posms – ekspertīzes rezultātu un to analīzes detalizēts atainojums. Hierarhiju analīzes process ir īpaši piemērots sarežģītu jeb kompleksu lēmumu pieņemšanai, kad jāveic vairāku grūti izskaitļojamu lēmumu elementu salīdzināšana (Saaty.T. L., 2004.).

AHP analīzes veikšanai tiek izveidota savstarpēji saistītu līmeņu kompozīcija – pirmajā līmenī tiek noteikts augstākais mērķis, otrajā līmenī tiek izvirzīti vērtēšanas kritēriji, trešajā līmenī – noteiktas alternatīvas, kas jānovērtē attiecībā pret otrā līmeņa kritērijiem.

Lai veiktu AHP analīzi, tiek noteikts vērtējumu galvenais mērķis: Latvijas gatavība un piemērotākais virziens ilgtspējīgai attīstībai. Tad tiek definēti otrā līmeņa faktori kā ilgtspējīgas attīstības ietekmētāji (tie noskaidrojas jau pētījumu veikšanas gaitā – pierāda savu ietekmi uz ilgtspējīgu attīstību).

Nodaļa III Ilgtspējas stratēģija

Otrā līmeņa faktori, kas ietekmē ilgtspējīgas attīstības virzienu, ir:

- reģionālās noslāņošanās mazināšana;
- darba tirgus iesaiste digitālo prasmju izaugsmē;
- mūžizglītības nozīmes popularizācija;
- sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana;
- klimata pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā.

Trešajā līmenī tiek definētas alternatīvas, jeb piemērotākais virziens ilgtspējīgai attīstībai.

Pētījumā ir definēti 5 virzieni:

- digitālā transformācija;
- sabiedrības vērtīborientācija;
- izglītības ilgtspēja;
- zaļais kurss (t. sk. bioekonomika, aprites ekonomika);
- tautsaimniecības pārstrukturizācija.

Nosakot otrā un trešā līmeņa kritērijus, pētnieki izvēlas vispārpieņemtos (Saaty T. L.,1987)

AHP dekompozīciju veidojošos principus:

- izvairīšanās no neskaidrībām par hierarhijā iekļautajiem elementiem;
- izvēles faktoriem jāaptver iespējami plašs lauks attiecībā pret definēto mērķi;
- dažādām nozarēm un zinātnes disciplīnām ir jāspēj šos faktorus saprast un izmantot;
- konkrētības princips – alternatīvām ir jābūt konkrētām un tādām, kas spēj vadīt problēmu risināšanu un inovācijas.

Nākamajā solī tiek izveidots hierarhijas jeb dekompozīcijas attēls, kas parāda hierarhiju analīzes līmeņus.

Avots: autoru veidots, izmantojot AHP metodiku un projekta pētījumu.

3.2. att. Hierarhiju shēma attiecībā pret izvirzīto mērķi – Latvijas gatavība un piemērotākais virziens ilgtspējīgai attīstībai, ietverot ietekmējošos faktorus un alternatīvos virzienus.

Lēmumu pieņemšana tiek veidota kā ekspertu metode, kurā iesaistīti vairāki eksperti. AHP metodoloģija (Van Den Honert, R. & Lootsma, F.,1997) paredz, ka eksperti var tikt izvēlēti kā individuāla viedokļa sniedzēji katram hierarhiskajam līmenim, un tālāk tiek veidoti kopējie – sinerģiskie vērtējumi. Ekspertiem ir jābūt izvēlētiem tā, lai visiem būtu skaidra ekspertētā problēmatika, un eksperta viedoklis tiktu balstīts augsta līmeņa problemātikas risinājumos pētāmajā jomā. Turklāt ekspertus izvēlas pēc principa: katrs no tiem pārstāv otrā līmeņa hierarhijā definētās faktoru grupas, lai būtu ievērota viedokļu dažādības izkliede starp ekspertiem.

Pētījumam izvēlētie eksperti:

Ivars Kalviņš – Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents

Gints Kaminskis – Latvija Pašvaldību savienības priekšsēdis

Jānis Vucāns – 13. Saimas, Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas deputāts

Arvīds Barševskis – Daugavpils Universitātes zinātņu prorektors

Vitālijs Gavrilovs – Latvijas Darba devēju konfederācijas (LDDK) prezidents

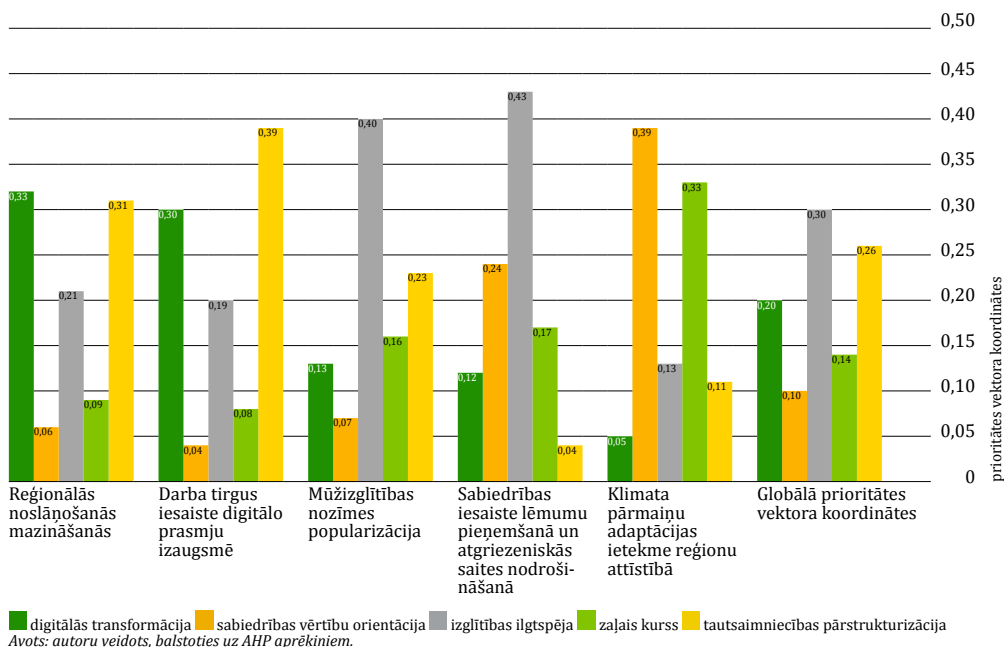
Nākamajā solī notiek pāru salīdzināšana un katrā hierarhijas līmenī, matricā, tiek apkopoti ekspertu viedokļi noteiktajos kritērijos, lai tālāk varētu veikt mērķa pāru salīdzināšanu. Izvēlētajiem ekspertiem vispirms jāsalīdzina vērtēšanas kritēriju grupas pa pāriem attiecībā pret kopējo mērķi pirmajā līmenī. Kritēriju grupu salīdzināšanas rezultātus katrs eksperts ieraksta tabulā, kas izveidota matricas formā. Šī tabula uzskatāma par paraugu ekspertu darbam kritēriju grupu salīdzināšanai. Salīdzinot elementu (kritēriju grupu) ar vienādu elementu, šī attiecība ir vienāda ar 1. Jāuzsver, ka relatīvā svarīguma skala ir bijusi efektīva ļoti daudzos tās lietošanas gadījumos, un tās priekšrocības ir pierādītas arī teorētiski.

3.1. tabula. Relatīvā svarīguma skala

Relatīvā svarīguma intensitāte	Definīcija	Paskaidrojums
Nepāra		
1	Vienāds svarīgums	Divu veidu darbības vienāds ieguldījums
3	Mērens viena pārkums pār otru	Pieredze un spriedumi dod vieglu pārsvaru vienam darbības veidam pār otru
5	Būtisks vai stiprs pārkums	Pieredze un spriedumi dod stipru pārsvaru vienam darbības veidam pār otru
7	Nozīmīgs pārsvars	Vienam no darbības veidiem tiek dots tik stiprs pārsvars pār otru, ka tas kļūst praktiski nozīmīgs
9	Ļoti stiprs pārsvars	Viena darbības veida pārkums pār otru apstiprinās visstiprāk
Pāra		
2;4;6;8	Relatīvā svarīguma intensitāte starp vērtībām	Tiek lietotas kompromisa gadījumos

Avots: Saaty T. L., 1987.

Salīdzinot kritēriju no 1. kritēriju grupas ar kritēriju no 2. kritēriju grupas un kopīgo mērķi, eksperts izvēlas svarīgumu jeb intensitāti, kas norāda uz nozīmīgu 2. kritēriju grupas pārkumu pār 1. kritēriju grupu. Tālāk jāsalīdzina 1. kritēriju grupa ar 3. kritēriju grupu, attiecībā pret 1. līmeņa mērķi. Tā turpinot, eksperts aizpilda visu piedāvāto matricu. Viena no hierarhiju analīzes procesa stiprajām pusēm ir tā, ka tas ļauj novērtēt gan problēmas kvantitatīvos, gan arī kvalitatīvos kritērijus un alternatīvas tajā pašā vērtību skalā deviņos līmeņos.

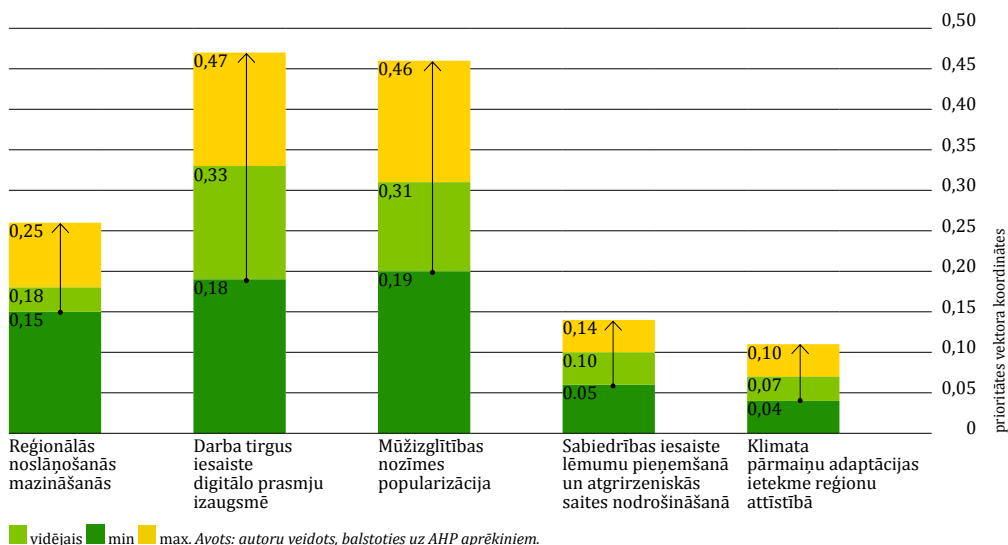

3.3. att. Eksperta A vērtējumi visiem otrā līmeņa faktoriem attiecībā pret ilgtspējīgas attīstības virzieniem.

AHP gaitā var redzēt katra eksperta dekompozīcijas vērtējumus hierarhiskajās grupās attiecībā pret alternatīvām un veikt to izvērtējumu. Kā skatāms 3.3. attēlā, eksperts A trīs faktoru vērtējumos ir visaugstāk novērtējis *izglītības ilgtspējas virzienu*. Turklāt augsti vērtējumi 0,40 un 0,43 izglītības ilgtspējai ir faktoriem *mūžizglītības nozīmes popularizācija* un *sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana*. Līdz ar to metode parēd, ka katrs eksperts sniedz faktoru izvērtējumu attiecībā pret izvirzīto mērķi un arī nosaka piemērotāko virzienu, vērtējot gan otrā līmeņa faktorus, gan arī alternatīvos virzienus.

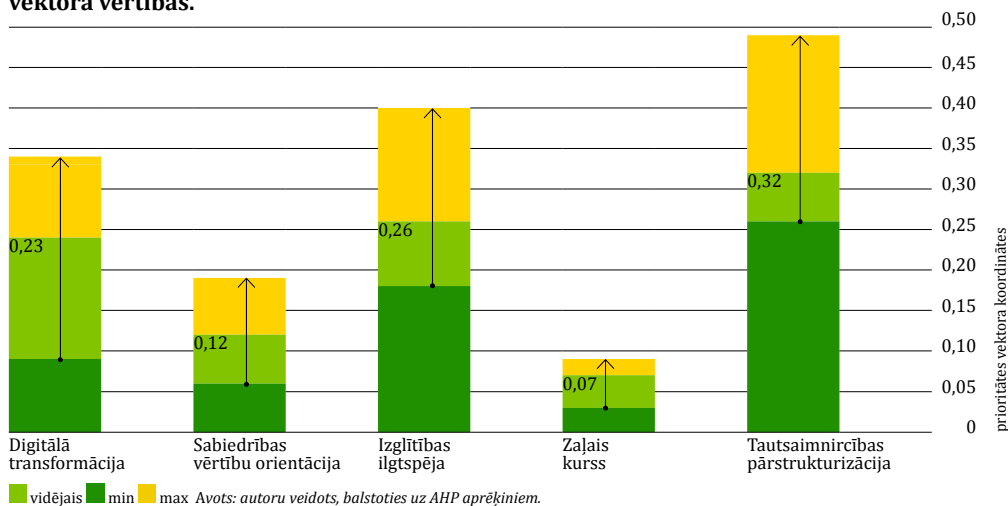
Apkopojot 3.4. attēlā visu ekspertu viedokļus par faktoru nozīmīgumu attiecībā pret izvirzīto mērķi, ir secināms, ka eksperti augstu novērtē faktoros *darba tirgus iesaiste digitālo prasmju izaugsmē* (vidējais vērtējums 0,33) un *mūžizglītības nozīmes popularizācija* (vidējais vērtējums 0,31). Turklāt abiem faktoriem ir gandrīz vienāds viedokļu atšķirības izkliedes rādītājs 0,29 un 0,27, tas nozīmē, ka faktoru vērtējumos ekspertu viedokļi ir atšķirīgi. Savukārt viszemākos vērtējumus ieguvuši faktori *sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana* (vidējais vērtējums 0,10) un *klimata pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā* (vidējais vērtējums 0,07). Pozitīvi vērtējams, ka abiem faktoriem ir augsta ekspertu vienprātība, kur viedokļu atšķirības izkliedes rādītājs ir 0,08 un 0,06. Tātad var secināt, ka eksperti vienprātīgi kā mazāk svarīgos faktorus mērķa sasniegšanai ir noteikuši: *sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana* un *klimata pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā*, bet kā svarīgus faktoros: *darba tirgus iesaiste digitālo prasmju izaugsmē* un *mūžizglītības nozīmes popularizācija*.

Tālāk eksperti vērtē atbilstoši noteiktajām faktoru svarīguma grupām iespējamus virzienus, lai sasniegtu izvirzīto mērķi.

■ vidējais ■ min ■ max. Avots: autoru veidots, balstoties uz AHP aprēķiniem.

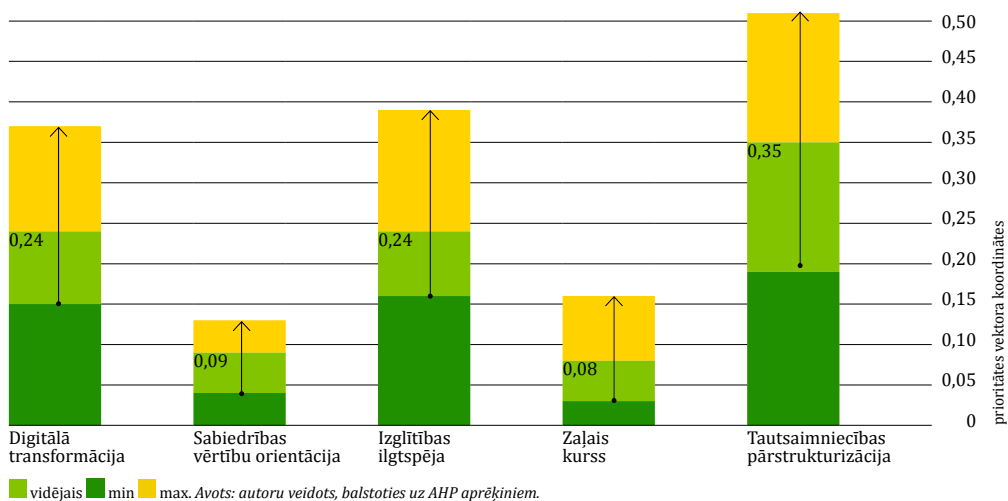
3.4. att. Ekspertu viedokļu apkopojums, ietverot minimālās un maksimālās prioritātes vektora vērtības.

■ vidējais ■ min ■ max. Avots: autoru veidots, balstoties uz AHP aprēķiniem.

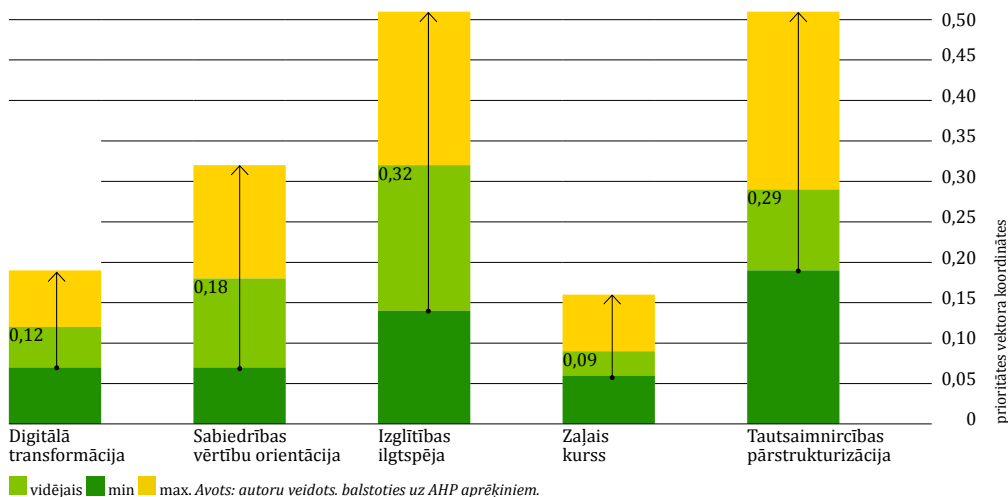
3.5. att. Faktora – reģionālās noslāņošanās mazināšana – iespējama attīstības virziens, ietverot minimālās un maksimālās prioritātes vektora vērtības.

Ekspertu vērtējumā reģionālās noslāņošanās faktora ietekmi var mazināt ar tautsaimniecības pārstrukturizāciju (vidējais vērtējums 0,32), izglītības ilgtspēju (vidējais vērtējums 0,26) un digitālo transformāciju (vidējais vērtējums 0,23), savukārt viszemāk tiek vērtēts virziens – zaļais kurss (vidējais vērtējums 0,07). Vispretrunīgāk ir vērtēts virziens – digitālā transformācija, kur viedokļu atšķirības izkļiedes rādītājs ir 0,25, kas norāda uz ekspertu dažādiem un bieži vien pretējiem viedokļiem par šī virziena piemērotību reģionālās noslāņošanās mazināšanai.

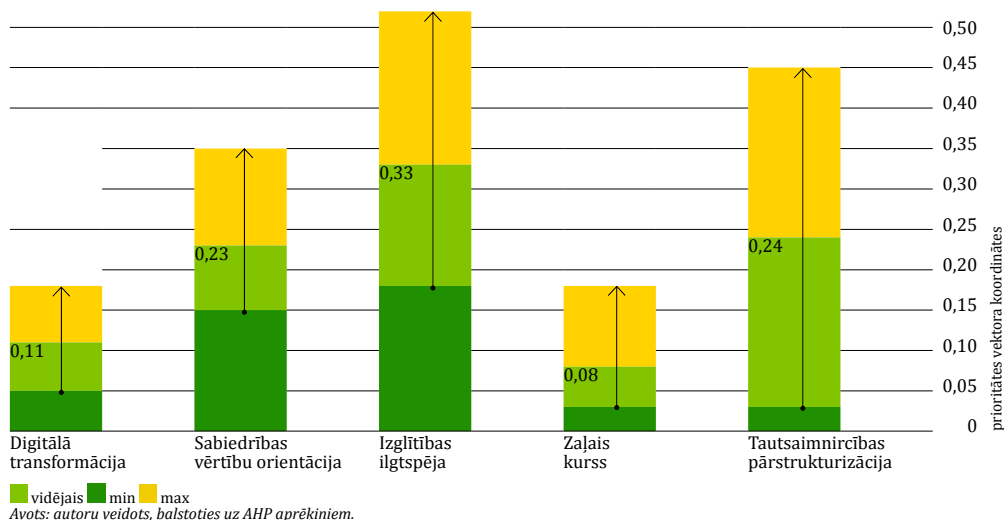
3.6. att. Faktora – *darba tirgus iesaiste digitālo prasmju izaugsmē* – iespējamais attīstības virziens, ietverot minimālās un maksimālās prioritātes vektora vērtības.

Ekspertu vērtējumā faktoru *darba tirgus iesaiste digitālo prasmju izaugsmē* var risināt ar tautsaimniecības pārstrukturizāciju (vidējais vērtējums 0,35), savukārt *izglītības ilgtspēja* un *digitālā transformācija* tiek vērtētas kā pilnīgi vienādas alternatīvas (vidējie vērtējumi 0,24), bet viszemāk tiek vērtētas alternatīvas *zaļais kurss* (vidējais vērtējums 0,08) un *sabiedrības vērtīborientācija* (vidējais vērtējums 0,09). Šajā faktoru grupā pretrunīgākais ekspertu viedoklis ir par virzienu *tautsaimniecības pārstrukturizācija*, kur viedokļu atšķirības izkliedes rādītājs ir 0,34.

3.7. att. Faktora – *mūžizglītības nozīmes popularizācija* – iespējamais attīstības virziens, ietverot minimālās un maksimālās prioritātes vektora vērtības.

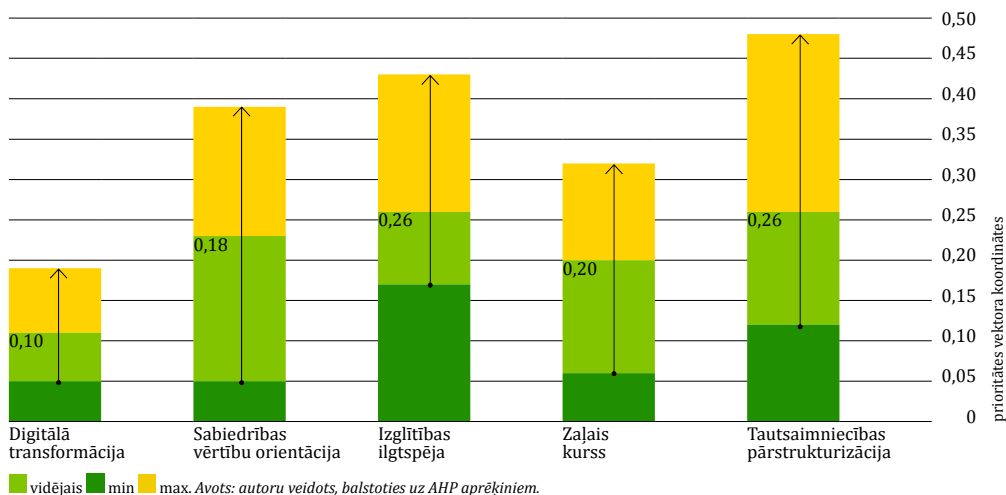
Ekspertu vērtējumā mūžizglītības nozīmes popularizācijas faktoru var risināt ar izglītības ilgtspēju (vidējie vērtējumi 0,32), tautsaimniecības pārstrukturizāciju (vidējais vērtējums 0,29) un sabiedrības vērtīborientāciju (vidējie vērtējumi 0,18). Viszemāk šī faktora risināšanā tiek vērtēta alternatīva *zaļais kurss* (vidējais vērtējums 0,09). Turklāt *izglītības ilgtspēja* (viedokļu atšķirības izkliedes rādītājs 0,36) un tautsaimniecības pārstrukturizācija (viedokļu atšķirības izkliedes rādītājs 0,33) tiek vērtētas kā pretrunīgas alternatīvas.

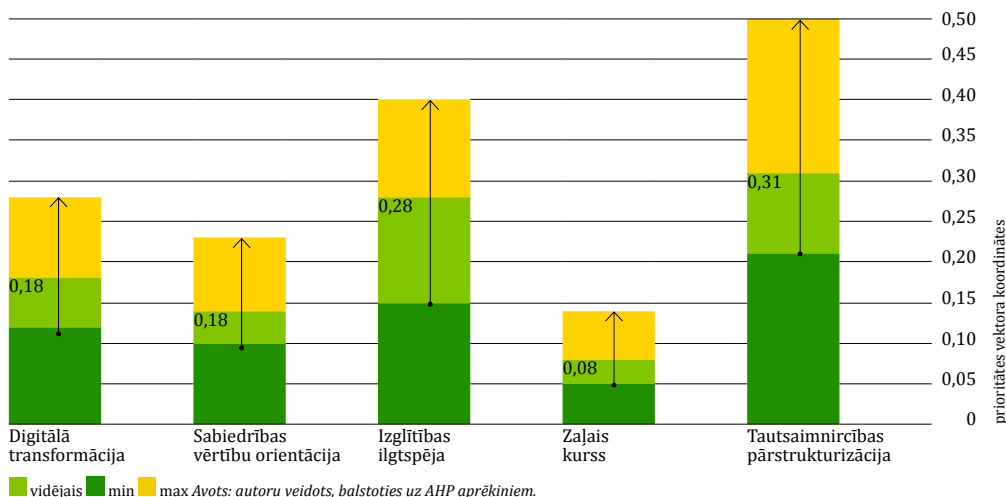
3.8. att. Faktora – *sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana* – iespējama attīstības virziens, ietverot minimālās un maksimālās prioritātes vektora vērtības.

Apkopojot ekspertu viedokļus, faktora *sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana* iespējamie attīstības stratēģiskie virzieni var tikt veidoti ar izglītības ilgtspēju (vidējie vērtējumi 0,33), tautsaimniecības pārstrukturizāciju (vidējais vērtējums 0,24) un sabiedrības vērtīborientāciju (vidējie vērtējumi 0,23). Viszemāk šī faktora risināšanā tiek vērtēta alternatīva *zaļais kurss* (vidējais vērtējums 0,08). Kritiski vērtējami šī faktora skatījumā ekspertu pretējie viedokļi virzienam *tautsaimniecības pārstrukturizācija* (viedokļu atšķirības izkliedes rādītājs 0,40).

Ekspertu skatījumā faktora *klimata pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā* iespējamie attīstības stratēģiskie virzieni var notikt ar izglītības ilgtspēju un tautsaimniecības pārstrukturizāciju (vidējie vērtējumi 0,26), samērā augstu tiek vērtēta arī alternatīva *zaļais kurss* (vidējais vērtējums 0,20). Kā mazsvarīgākais virziens tiek vērtēta digitālā transformācija (vidējais vērtējums 0,10).

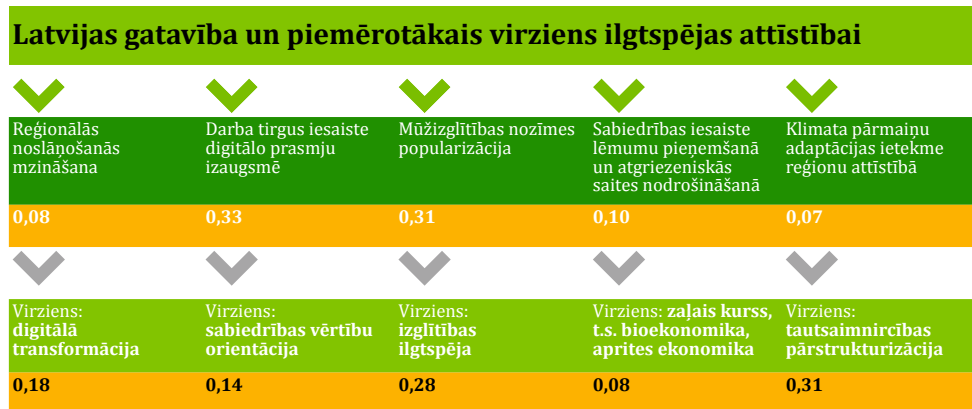
3.9. att. Faktora – klimata pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā – iespējamais attīstības virziens, ietverot minimālās un maksimālās prioritātes vektora vērtības.

3.10. att. Ekspertu vērtējumi visiem iespējamajiem attīstības virzieniem attiecībā pret mērķi, ietverot minimālās un maksimālās prioritātes vektora vērtības.

Apkopojot ekspertu viedokļus un nosakot svarīgākos attīstības virzienus mērķa – Latvijas gatavība un piemērotākais virziens ilgtspējīgai attīstībai – noteikšanai, ir secināms, ka ekspertu skatījumā svarīgākais virziens ir tautsaimniecības pārstrukturizācija (vidējais vērtējums 0,31) un izglītības ilgtspēja (vidējais vērtējums 0,28). Samērā augsti tiek vērtētas arī alternatīvas – digitālā transformācija (vidējais vērtējums 0,18) un sabiedrības vērtīborientācija (vidējais vērtējums 0,14), turklāt par šīm abām alternatīvām vērojama samērā augsta ekspertu vienprātība, jo viedokļu atšķirības izkliedes rādītājs ir zem 10 %.

Sakārtojot visu ekspertu prioritātes vektoru vidējos vērtējumus hierarhiskā izkārtojumā attiecībā pret galveno mērķi (3.11. att.), redzams kopējais gan ietekmējošo faktoru, gan iespējamo scenāriju izkārtojums.

Avots: autoru veidots, balstoties uz AHP metodiku.

3.11. att. AHP hierarhiju vērtējumu izkārtojums, ietverot ekspertu vērtējumus.

Kā redzams hierarhiskajā izkārtojumā, ekspertu vērtējumā galvenais ietekmējošais faktors mērķa – *Latvijas gatavība un piemērotākais virziens ilgtspējīgai attīstībai* – sasniegšanai ir: darba tirgus iesaiste digitālo prasmju izaugsmē un mūžizglītības nozīmes popularizācija, bet kā vismaznozīmīgākais faktors tiek vērtēta klimata pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā. Šāds sadalījums būtībā apstiprina iepriekšveikto pētījumu nozīmi gan digitalizācijas kontekstā, gan arī mūžizglītības un sabiedrības attīstības procesu jomā. Taču tas nenozīmē, ka pārējie faktori nav nozīmīgi, īpaši, ja tos vērtētu, piemēram, citā kontekstā un tie tiktu pamatoti ar citiem, kompleksiem pētījumiem.

Ekspertu skatījumā kā iespējamie virzieni mērķa – *Latvijas gatavība un piemērotākais virziens ilgtspējīgai attīstībai* – sasniegšanai augstāk ir novērtēta tautsaimniecības pārstrukturizācija un izglītības ilgtspēja, bet kā mazāk nozīmīgs novērtēts virziens – zaļais kurss. Arī šie ekspertu augstāk vērtētie virzieni sasaucas ar projektā veiktajiem kompleksajiem pētījumiem.

Lai papildus vērtētu ekspertu viedokļu mijiedarbību ar citiem ārējiem faktoriem, kuri varētu ietekmēt izvēlētos virzienus, tiek izmantota analītiskā tīkla procesa metode (ANP).

3.2. Analītiskā tīkla (ANP) metodes lietojums Latvijas gatavības un piemērotākā ilgtspējīgas attīstības virziena noteikšanai

Analītiskā tīkla process (ANP) ir daudzkritēriju mērījumu metode, ko izmanto, lai no atsevišķiem spriedumiem (vai no faktiskiem mērījumiem, kuri normalizēti relatīvā formā) iegūtu absolūto skaitļu relatīvās prioritātes skalas, kas arī pieder pie absolūto skaitļu pamata skalas. Šie spriedumi atspoguļo vienu elementu relatīvo ietekmi uz citiem elementiem, kuri vērtēti ar pāru salīdzināšanas metodi. Tad veidojot elementu izkārtojumu matricā (*supermatrix*), tiek veikts salīdzināšanas process ar trešo sistēmas elementu, kurš tiek pieņemts kā kontroles

kritērijs. ANP sintezē atkarības un atgriezeniskās saites rezultātus elementu klasteros un starp tiem, līdz ar to būtiski parāda ārējo faktoru ietekmi un arī iekšējo faktoru savstarpējo mijiedarbību. Vairāki autori (Van Den Honert, R., Lootsma, F. (1997), Saaty (2004), Chang C. W un citi (2007)) uzsver tieši abu metožu – AHP un ANP – kombinācijas nozīmi, jo daudzkritēriju lēmumu pieņemšanas jēdzieni un metodes veido sistēmu, kurā var tikt iekļauti vairāki pretrunīgi kritēriji. Turklāt metožu kombinēšana novērš problēmas, kuras veidojas, izmantojot lēmumu modelēšanas metodes.

Kā jau iepriekš tika minēts, AHP metode pētījumā palīdz izveidot hierarhiju attiecībā uz ekspertu viedokli par faktoru svarīgumu un virzienu svarīgumu, taču izslēdz ārējo faktoru jeb risku ietekmi. Tāpēc papildus ekspertu vērtējumiem tiek izmantota analītiskā tīkla procesa metode. ANP spēj uztvert sarežģītas sistēmas un ļauj konstatēt sarežģītas savstarpēji atkarīgas attiecības starp elementiem. Šis novērtēšanas modelis var parādīt labāko alternatīvu, integrējot savstarpējās sakarības starp kritērijiem, alternatīvām un atgriezenisko saiti lēmumu sistēmā. Turklāt ANP kā lēmumu modelēšanas metodei ir vairākas stiprās puses:

- 1) ANP un AHP veido savstarpēju atkarību, līdz ar to abas metodes ir papildinošas un nodrošina kompleksu pieeju;
- 2) ANP ietverta elementu atkarība izveidotajā kopā (neatkarīgie mainīgie) un starp dažādām elementu kopām (atkarīgie mainīgie);
- 3) AHP un ANP tīkla struktūra ļauj novērtēt jebkuru lēmumu vai problēmu, neuztraucoties par to, kas ir primārais, kas sekundārais faktors;
- 4) ANP shēmā var attēlot reālu problēmu, prioritāti izvirzot ne tikai elementiem, bet arī elementu grupām vai kopām.

Izmantojot šo metožu kombinēšanas priekšrocības, ir izveidota ANP shēma, kas ietver arī AHP modelī definētos kritērijus un virzienus.

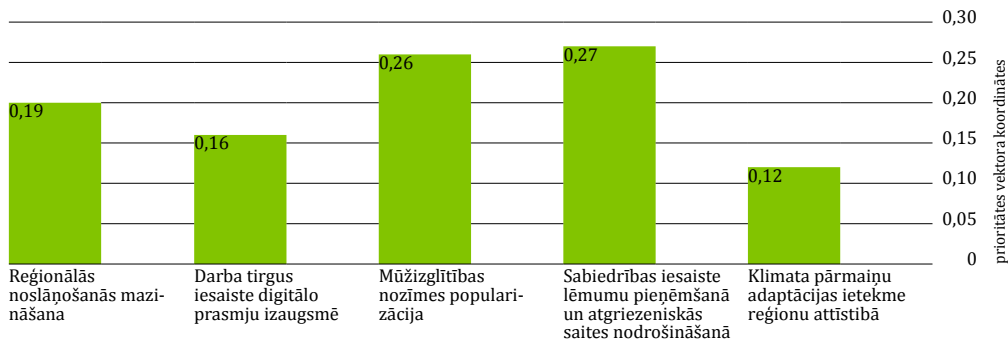

Avots: autoru veidots, balstoties uz ANP metodiku.

3.12. att. ANP shēma, ietverot visas kritēriju grupas, virzienus un ārējos faktorus – riskus.

ANP shēmā attēlota metodes būtība, kur tiek savstarpēji vērtēti kritēriji un virzieni, tad tiek vērtēta kritēriju, virzienu un risku savstarpējā ietekme, kas ir būtisks instruments, lai formulētu izpratni par lēmumu pieņemšanas problēmu, un tā tiek veidota kā detalizēta prioritāšu un klasteru elementu savstarpējās atkarības analīze.

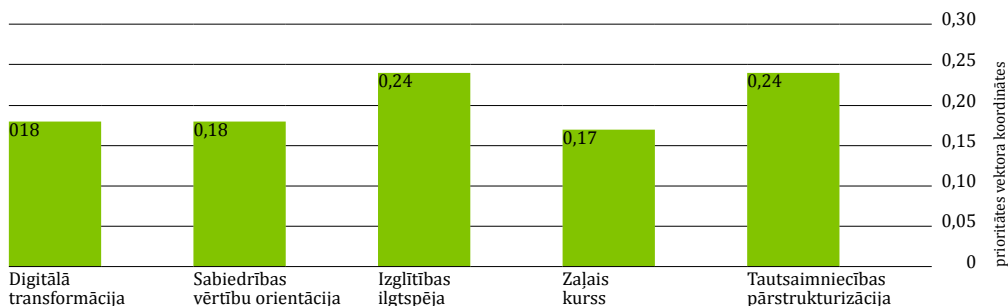

Avots: autoru veidots, balstoties uz ANP aprēķiniem.

3.13. att. ANP vērtējumi ietekmējošiem kritērijiem.

Vērtējot 3.13. attēlā sakārtoto informāciju, ir secināms, ka pēc ANP metodes augstāk tiek vērtēti kritēriji *sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana, mūžizglītības nozīmes popularizācija un reģionālās noslāņošanās mazināšana*. Viszemāk novērtēts kritērijs *klimata pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā*. Salīdzinot ANP un AHP metodes vērtējumus, ir secināms, ka kritērijs *mūžizglītības nozīmes popularizācija* ir augsti novērtēts pēc abām metodēm, un kritērijs *klimata pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā* arī ir viszemāk novērtēts pēc abām metodēm. Kritērijs *sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana* tiek vērtēts kā visietekmējošākais pēc ANP metodes, bet AHP metode parāda, ka tas ir samērā zemi vērtēts, taču šeit atklājas tieši ekspertu vienprātības aspekts. Kā jau minēts pie AHP vērtējumiem, ekspertu vienprātība vai arī viedokļu izklie-de ir būtisks aspekts, kas jāņem vērā, turklāt – tieši ANP metodē. Tāpēc kritērijam *darba tirgus iesaiste digitālo prasmju izaugsme* arī pēc ANP metodes ir samērā zems vērtējums.

Tālāk tiek vērtēti attīstības virzieni ar ANP metodi.

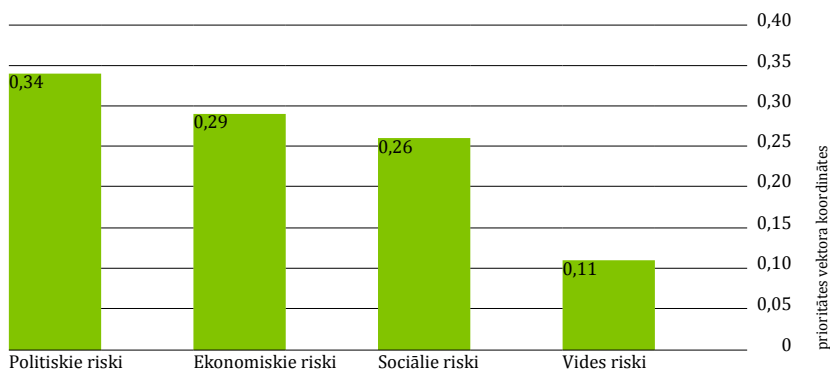

Avots: autoru veidots, balstoties uz ANP aprēķiniem.

3.14. att. Vērtējumi visiem iespējamajiem attīstības virzieniem attiecībā pret mērķi, ar ANP metodi.

Kā redzams 3.14. attēlā, attīstības virzienu vērtējumos ar ANP metodi kā svarīgi tiek izcelti divi virzieni izglītības ilgtspēja un tautsaimniecības pārstrukturizācija, bet viszemāk tiek vērtēts virziens zaļais kurss. Šos rezultātus salīdzinot ar AHP vērtējumiem, ir secināms, ka būtisku atšķirību vērtējumos nav, ir tikai nedaudz mainījušies virzienu vērtējumi pēc ekspertu atšķirīgajiem viedokļiem. Līdz ar to – piemērotākā virziena izvēlē var tikt izmantotas vairākas alternatīvas.

Nākamajā solī tiek vērtēti ārējie ietekmējošie faktori – riski, kas iespaido kritērijus un virzienus, kuri tiek noteikti un vērtēti attiecībā pret mērķa sasniegšanu.

Avots: autoru veidots, balstoties uz ANP aprēķiniem.

3.15. att. Vērtējumi ārējiem faktoriem – riskiem, kas ietekmē gan kritērijus, gan virzienus attiecībā pret mērķi, ar ANP metodi.

Kā redzams 3.15. attēlā apkopotajā informācijā, kā svarīgākais ietekmējošais faktors – risks ir definēts: *politiskais risks* (0,34), kas varētu ietekmēt noteiktos attīstības virzienus, tad seko *ekonomiskie riski* (0,29), bet kā zemāk ietekmējošie ir *vides riski* (0,11).

Šādus ANP metodē un aprēķinos balstītus secinājumus apstiprina un nosaka arī iepriekšējās nodaļās apkopotie pētījumu rezultāti un pieņēmumi par risku ietekmi uz AHP modeli un hierarhijā izvietotajiem faktoriem un virzieniem.

Secinājumi

- Veidojot attīstības stratēģiju un mērķim pakārtoto hierarhiju, var tikt lietotas noteiktas pieejas, kur ilgtspējība galvenokārt tiek virzīta uz sistemātisku ekoloģisko un sociālo aspektu savstarpējās ietekmes jomu sabalansēšanu.
- Lai veiktu AHP analīzi, tiek noteikts vērtējumu galvenais mērķis: **Latvijas gatavība un piemērotākais virziens ilgtspējīgai attīstībai**; tad definēti otrā līmeņa faktori, kas ietekmē kādu no šiem ilgtspējīgas attīstības virzieniem: reģionālās noslāņošanās mazināšana; darba tirgus iesaiste digitālo prasmju izaugsmē; mūžizglītības nozīmes popularizācija; sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana; klimata pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā.
- AHP hierarhijas trešajā līmenī tiek definētas alternatīvas jeb piemērotākais virziens ilgtspējīgai attīstībai: digitālā transformācija; sabiedrības vērtīborientācija; izglītības ilgtspēja; zaļais kurss (t. sk. bioekonomika, aprites ekonomika); tautsaimniecības pārstrukturizācija.

- Veicot ekspertīzi pēc AHP metodikas, tiek novērtēti visi ekspertu augsti vērtētie faktori *darba tirgus iesaiste digitālo prasmju izaugsmē* (vidējais vērtējums 0,33) un *mūžizglītības nozīmes popularizācija* (vidējais vērtējums 0,31). Turklāt abiem faktoriem ir gandrīz vienāds viedokļu atšķirības izkliedes rādītājs 0,29 un 0,27; tas nozīmē, ka faktoru vērtējumos ekspertu viedokļi ir atšķirīgi. Savukārt viszemākos vērtējumus ieguvuši faktori *sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana* (vidējais vērtējums 0,10) un *klimate pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā* (vidējais vērtējums 0,07). Par abiem faktoriem ir augsta ekspertu vienprātība, kur viedokļu atšķirības izkliedes rādītājs ir 0,08 un 0,06. Tātad ir secināms, ka eksperti vienprātīgi kā mazāk svarīgos faktoros mērķa sasniegšanai ir noteikuši *sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana* un *klimate pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā*, bet kā svarīgus faktoros *darba tirgus iesaiste digitālo prasmju izaugsmē* un *mūžizglītības nozīmes popularizācija*.
- Apkopojot ekspertu viedokļus un nosakot svarīgākos attīstības virzienus mērķa – Latvijas gatavība un piemērotākais virziens ilgtspējīgai attīstībai – sasniegšanai, ir secināms, ka ekspertu skatījumā svarīgākais virziens ir *tautsaimniecības pārstrukturizācija* (vidējais vērtējums 0,31) un *izglītības ilgtspēja* (vidējais vērtējums 0,28). Samērā augsti tiek vērtētas arī alternatīvas *digitālā transformācija* (vidējais vērtējums 0,18) un *sabiedrības vērtīborientācija* (vidējais vērtējums 0,14), turklāt par šīm abām alternatīvām ir vērojama samērā augsta ekspertu vienprātība, jo viedokļu atšķirības izkliedes rādītājs ir zem 10 %.
- Papildus ekspertu vērtējumiem tiek veikta analīze ar ANP metodi, kas ļauj izveidot sarežģītas savstarpēji atkarīgas attiecības starp elementiem. Šis novērtēšanas modelis parāda labāko alternatīvu, integrējot savstarpējās sakarības starp kritērijiem, alternatīvām un atgriezenisko saiti lēmumu sistēmā, turklāt papildina AHP metodes vērtējumus
- Lietojot ANP metodes aprēķinus, augstāks vērtējums ir kritērijiem *sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana, mūžizglītības nozīmes popularizācija* un *reģionālās noslāņošanās mazināšana*. Viszemāk ir novērtēts kritērijs *klimate pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā*.
- Attīstības virzienu vērtējumos ar ANP metodi kā svarīgi tiek izcelti divi virzieni *izglītības ilgtspēja* un *tautsaimniecības pārstrukturizācija*, bet viszemāk tiek vērtēts virziens *zaļais kurss*. Pēc šo rezultātu salīdzinājuma ar AHP vērtējumiem ir secināms, ka būtisku atšķirību vērtējumos nav, ir tikai neredzami mainījušies virzienu vērtējumi līdz ar ekspertu atšķirīgajiem viedokļiem.
- ANP metodes rezultāti norāda uz politisko un ekonomisko risku vērtējumu, kas būtiski nākotnē varētu ietekmēt noteiktos attīstības virzienus. Uz to norāda pašreizējais enerģijas resursu cenu straujais kāpums un problēmas ar zaļā kursa iniciatīvu realizāciju.

Ieteikumi

- Valdībai pieņemot būtiskus lēmumus, ir nepieciešams komunicēt ar sabiedrību un iesaistīt to lēmumu apspriešanas, pieņemšanas un realizācijas procesos, jo pētījumā sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā ir vērtēta kā būtisks ietekmējošais faktors Latvijas gatavībai ilgtspējīgai attīstībai.
- Latvijā ir nepieciešams daudz apjomīgāk veikt apmācību par ilgtspējas principiem un izglītošanu ilgtspējīgas attīstības jautājumos (IIAJ), t. sk. par zaļo kursu, kurā ietilpst arī aprītes ekonomika (pāreja no modeļa «ņemt, saražot, patērēt, izmest» uz modeli «atkārtoti izmantot, sadalīt daļās, pārstrādāt, mazāk patērēt»).

- Valstij un pašvaldībām aktīvi iesaistoties ES zaļā kursa īstenošanā, ir jāņem vērā sabiedrības un Latvijas nacionālās intereses, kur būtiski ir ekonomiskie riski un arī sabiedrības izpratne par procesiem.
- Digitālās transformācijas strauji notiekošajos procesos jāņem vērā dažādo sabiedrības slāņu gatavība šīm pārmaiņām, nepieciešamības gadījumā sniedzot ievērojamu atbalstu digitālās kompetences iegūšanai, lai digitalizācija neveido būtisku atsevišķu sabiedrības slāņu neiesaisti vai atstumtību. Jāapzina riski, kas veidojas nodarbinātajiem un iedzīvotājiem ar vājām digitālajām prasmēm, kā arī situācijās, kad digitalizācijas procesi norit tik strauji, ka ir pozicionēti tikai uz šaurām interešu nišām.
- Plaši jāpopularizē mūžizglītības nozīmīgums, vienlaikus nodrošinot mūžizglītības pieejamību; tās īstenošanā jāiesaista uzņēmēju apvienības, lai veidotos stabila saikne starp darba devējiem ar nepārtrauktu nepieciešamību izglītēt darbiniekus, izglītības realizētājiem un izglītības ieguvējiem.

Izmantotā literatūra un avoti

- ANO Klimata pārmaiņu konference (COP 26), pasaules līderu samits, Glāzgo, Apvienotā Karaliste, 2021. gada 1. novembris. <https://www.consilium.europa.eu/lv/meetings/international-summit/2021/11/01/> [skatīts 01.12.2021.].
- Broman G., Robert K. H. (2016) A Framework for Strategic Sustainable Development. *Journal of Cleaner Production*, 140, pp. 17–3.
- Chang C. W., Wu C. R., Lin C. T., Chen H. C. (2007) An Application of AHP and sensitivity Analysis for selecting the best slicing machine. *Computers & Industrial Engineering*. 55 (2), pp. 296–307.
- Chasin F. (2014) Sustainability: are we all talking about the same thing? *Proceedings of the ICT for Sustainability*, pp. 342–435.
- Glavič P., Lukman R. (2007) Review of sustainability terms and their definitions. *Journal of Cleaner Production*, 15 (18), pp. 1875–1885.
- Hopwood B., Mellor M., O'Brien G. (2005) Sustainable development: mapping different approaches. *Sustainable Development*, 13 (1), pp. 38–52.
- Johnston P., Everard M., Santillo D., Robert K. H. (2007) Reclaiming the definition of sustainability. *Environmental Science and Pollution Research International*, 14 (1), pp. 60–66.
- Ny H., MacDonald J. P., Broman G., Yamamoto R., Robert K. H. (2006) Sustainability constraints as system boundaries: an approach to making life-cycle management strategic. *Journal Industrial Ecology*, 10 (1–2), pp. 61–77.
- Saaty T. L. (1987) The analytic hierarchy process – what it is and how it is used. *Mathematical Modelling*, Volume 9, Issues 3–5, pp.161–176.
- Saaty T. L. (2004) Fundamentals of the analytic network process – Dependence and feedback in decision-making with a single network. *Journal of Systems Science and Systems Engineering*, Volume 13, pp. 129–157.
- Saaty T. L., Vargas L. G. (2001), *Models, methods, concepts and applications of the analytic hierarchy process*, Boston, MA: Kluwer Academic.
- Van Den Honert, R., Lootsma, F. (1997). Group preference aggregation in the multiplicative AHP The model of the group decision process and Pareto optimality. *European Journal of Operational Research*, 96 (2), pp. 363–370.

Latvijas ilgtspējīgas stratēģijas piemērotākā
virziena noteikšana ar AHP un ANP metodēm

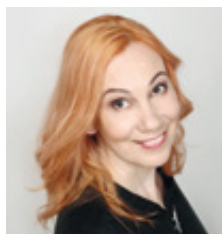
Pielikumi

Pielikumos lielākoties ir atspoguļotas projekta īstenošanas gaitā veiktās aktivitātes, stāstot par pētījumu rezultātiem plašākai sabiedrībai un sadarbojoties ar dažādām zinātniskajās atziņās ieinteresētajām auditorijām, institūcijām visā Latvijā. Tā, piemēram, 2. pielikumā ir sniegts 5 reģionālo forumu – Zemgalē, Vidzemē, Latgalē, Kurzemē, Pierīgā – par digitalizācijas rīkiem uzņēmējdarbības atbalstam apskats. Spriežot pēc forumu auditoriju lielās intereses par tām acīmredzami jaunu informāciju, jāsecina, ka valstī nepieciešams daudz plašāk un intensīvāk izglītot iedzīvotājus tehnoloģiju jautājumos, par 4. industriālās revolūcijas jeb Industrijas 4.0 objektīvi radītām vajadzībām izglītībā, darba tirgū, prasmju un kompetenču jomā, kā arī par zaļā kursa un aprites ekonomikas principiem. Pielikumā 4 par LZA Ekonomikas institūta IV Starptautisko Ekonomikas forumu, kura organizēšanā un grupu darbā piedalījās «Interframe-LV» zinātnieki, ir iegūstama informācija, ka šī pasākuma laikā LZA prezidents Ivars Kalviņš, Igaunijas Zinātņu akadēmijas prezidents Tarmo Somere un Lietuvas Zinātņu akadēmijas prezidents Jūras Banis parakstīja sadarbības memorandu starp Baltijas valstu Zinātņu akadēmijām. Savukārt 6. pielikums vēstī par tādu nozīmīgu sasniegumu projektā «Interframe-LV», kā 8 izstrādātiem promocijas darbiem projekta īstenošanas gaitā.

1. pielikums

Rīcībspējas sociāli ekonomiskie priekšnoteikumi

Latvijas iedzīvotāju nacionāli reprezentatīvo aptauju datu analīze
(Rezultāti izmantoti monogrāfijas II nodaļas 6. apakšnodaļas rakstā
«Uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība»)

Diāna Kalniņa,
Ph. D.
pretendente,
RSU

Sergejs Kruks,
Dr. sc. inf.,
RSU profesors,
vadošais
pētnieks

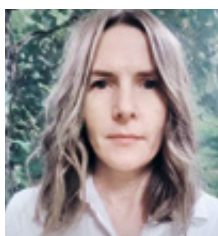
**Kristīne
Mārtinsone,**
Dr. psych.,
RSU profesore

**Ritma
Rungule,**
Dr. soc.,
RSU asociētā
profesore

Silva Senķāne,
Dr. soc.,
RSU docente

Sanita Šuriņa,
Mg. paed.,
RSU doktorante

Latvijai jau 2008.–2010. gada finanšu krīze ir devusi smagu mācību, atsedzot tautsaimniecības neefektivitāti. Latvijas Nacionālais attīstības plāns (NAP) 2014.–2020. gadam iecerējis radikālas ekonomikas reformas. Līdz 2020. gadam sasniedzamais mērķis tiek formulēts lozunga veidā: «Izrāviens ekonomikā – katra Latvijas iedzīvotāja un valsts lielākai labklājībai!» Jaunais Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam izvirza konkrētāku mērķi: ražot augstākas pievienotās vērtības produktus un iekarot globālo tirgu. Plānā par valsts prioritāti ir noteikta uz zināšanām balstīta rūpniecība. «Inovācijas», «ražīgums», «efektivitāte», «konkurētspēja», «eksporta veicināšanas politika» ir šī dokumenta atslēgas vārdi.

Mērķa sasniegšanai plānā ir iecerēta valsts pārvaldes institūciju reforma, bet tajā nav paredzēti konkrēti pasākumi sabiedrisko pakalpojumu kvalitātes uzlabošanai. Lielāka uzmanība plānā ir pievērsta cilvēka rakstura uzlabošanai. Iecerētais ekonomikas izrāviens nevarot notikt bez iedzīvotāju līdzdalības un sadarbības, tāpēc viņiem esot jāiemāca atbilstīgās prasmes. Latviešu valodā vārdi «sadarbība», «līdzdalība», «integrācija», «saliedētība» un «vienotība» tiek izmantoti kā sinonīmi, raksturojot cilvēku sociālo mijiedarbību kā pretnostatījumu sabiedrības atomizācijai. Socioloģiskajā literatūrā sociālās mijiedarbības apzīmēšanai lieto terminu «solidaritāte», analītiski izšķirot četrus sociālās mijiedarbības veidus (Bayertz, 1999; Hechter, 1987; Scholz, 2012; Smith, Sorrell, 2014; Thome, 1999).

- (1) Normatīva solidaritāte, kuras pamatā ir morāles kritēriji, piem., brīvprātīgais darbs, palīdzības sniegšana citiem.
- (2) Funkcionālā solidaritāte, kuras pamatā ir materiālā efektivitāte, piem., ekonomiskā kooperācija.
- (3) Politiskā solidaritāte, kuras pamatā ir interešu līdzsvarošanas kritēriji, piem., kompromisa meklējumi lēmumu pieņemšanā.
- (4) Sociālā solidaritāte, kuras pamatā ir indivīdu savstarpēja atkarība grupā, piem., uzticēšanās, cieņa pret citiem.

Nacionālajā attīstības plānā ir minēta tikai normatīvā, funkcionālā un sociālā solidaritāte. Savdabīgas sociālās solidaritātes izpratnes dēļ tiek atstāta novārtā politiskā solidaritāte. Plāns paredz augstu sabiedrības homogenizācijas pakāpi: indivīdam cieši jāidentificējas ar kolektīvu, pieņemot citu cilvēku izvirzītās intereses kā savējas. Valdot šādai viendabībai, plurālistisko interešu ievērošana un kompromisu meklēšana nav nepieciešama, jo tiek uzskatīts, ka visi indivīdi piekritīs kopējā labuma koncepcijai, kas sakņojas kopīgajā kultūrā. Nacionālajā attīstības plānā ir minēta «līdzdalība lēmumu pieņemšanā», kas ir politiskās solidaritātes iezīme, taču politiskās komunikācijas institucionālo mehānismu trūkuma dēļ līdzdalība kļūst tikai par formalitāti. Plānā ir norādīts, ka solidāra rīcība ir iespējama, ja indivīdiem ir «valsts apziņa» un viņi uzticas cits citam un institūcijām. Politikas veidotāji valsts apziņu un uzticēšanos definē kā rakstura īpašību, kas ir atkarīga no emocionālās saiknes ar grupu (piederības izjūta kopienai, tautai, valstij) un nacionālās identitātes. Indivīdi var uzlabot raksturu, ja pārzina demokrātijas vērtības un izprot valsts pārvaldes institūciju struktūru un funkcijas. Valdības un mediju uzdevums ir sniegt atbilstošu informāciju lejuvērstajā komunikācijā. *Vienotas un aktīvas pilsoniskās sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam* piedāvā detalizētu cilvēka rakstura pilnveidošanas programmu.

Minētie politikas plānošanas dokumenti neņem vērā indivīdu motivāciju un neparedz atgriezenisko saiti. Šī empīriskā pētījuma uzdevums ir izprast indivīda motivāciju, analizējot rīcības spēju (*agency*) ierobežojošos un veicinošos faktoros. Pētījuma datu bāzi veido Pētniecības centra SKDS Latvijas mērogā veiktās reprezentatīvās aptaujas 2013. gada oktobrī, 2019. gada oktobrī, 2020. gada septembrī un 2021. gada septembrī (n ~ 1000). Nejaušajā stratificētajā paraugkopā iekļauti pastāvīgie Latvijas iedzīvotāji vecumā no 18 līdz 74 gadiem. Respondenti intervēti viņu dzīvesvietā viņiem vēlamajā valodā: latviešu vai krievu.

Konceptuāli autori balstījās uz sociālās morfoģenēzes un sociālā kapitāla teorijām. Sociālās morfoģenēzes teorijas sākumpunkts ir indivīda sevis (*the self*) analīze (Archer 1995, 2000). To, ko indivīds var darīt, nosaka ķermeņa būtība: fiziskā uzbūve, iedzimtais temperaments un praktiskās spējas. Kā uzsver socioloģe Margareta Arčere, piekoptā prakse ir pamats sevis izjūtas iegūšanai; tā ir svarīgāka par mūsu sabiedriskumu, un to nevajadzētu jaukt ar indivīda sociālo identitāti. Otrās analīzes līmenis attiecas uz indivīda primāro rīcības spēju (*pirmary*

agency). Cilvēki ir dzimuši jau pastāvošā sociālā un kultūras sistēmā, kas viņiem piešķir kādu noteiktu vietu ierobežoto resursu sadales struktūrā. Nepieciešamība īstenot savu dzīves projektu, rēķinoties ar struktūras iespējām un ierobežojumiem, ikvienu cilvēku padara par primāro aģentu. Primārie aģenti darbojas atsevišķi cits no cita, taču viņiem līdzīgas dzīves iespējas un intereses. Iztrūkstot kolektīvai organizācijai un mērķiem, viņi tomēr nevar paust kopīgas intereses un organizēties stratēģiskai rīcībai. Katrs atsevišķi viņi nevar panākt savu interešu iekļaušanu politiskajā dienaskārtībā un radīt institūcijas, kas organizē viņu dzīvi. Šādas iespējas ir korporatīviem aģentiem, kuri var skaidri formulēt savas intereses sev un citiem un iesaistīties organizētā rīcībā, lai veidotu un pārveidotu sociālās institūcijas. Primāro aģentu nekoordinētā rīcība rada iepriekš neparedzētos kopējos efektus, savukārt korporatīvie aģenti darbojas kopā un mijiedarbojas ar citiem, stratēģiski radot jaunas īpašības: spējas formulēt kopīgās intereses, organizēt kolektīvu rīcību un sociālās kustības un ietekmēt lēmumu pieņemšanu. Stratēģiskā rīcība nozīmē to, ka korporatīvie aģenti ir aktīvi sociālie subjekti, kas cenšas panākt noteiktus rezultātus, nevis objekti, ar kuriem kaut kas gluži vienkārši notiek. Korporatīvā rīcībspēja ir iekļauta sociālajā mijiedarbībā, tā pārgrupē individuus, veicinot institūciju darbības uzlabošanu.

Korporatīvās rīcībspējas ideja ir līdzīga sociālā kapitāla un atvērtas sociālās struktūras koncepcijai. Džeims Kolmens (Coleman, 1988, 1990) izprot sociālos veselumus kā savstarpēji saistītu pozīciju struktūras. Kā apgalvo Kolmens, indivīdi iesaistās sociālajās attiecībās, cenšoties iespējami labāk izmantot savus individuālos resursus, turklāt šīs attiecības var kalpot par noderīgiem resursiem, kurus indivīdi var izmantot, lai veicinātu rīcību. Resursi, ko sauc par «sociālo kapitālu», ietver saistības un gaidas, informācijas potenciālu, tiesību normas un efektīvas sankcijas, kā arī varas attiecības. Sociālais kapitāls nodrošina indivīdiem vairāk pieejamu instrumentu amatpersonu kontrolei, tādējādi ietekmējot politisko lēmumu pieņemšanu. Tas var skaidrot, kā indivīdu rīcība mikrolīmenī atspoguļojas makrolīmeņa struktūrās. Sociālā kapitāla apmērs ir atkarīgs no sociālo attiecību organizācijas veida. Slēgtu sociālo struktūru, piem., ģimenes un kopienas, locekļi intensīvi mijiedarbojas, veidojot uzticamas attiecības starp personīgi pazīstamiem indivīdiem. Atvērtajās sociālajās struktūrās, piem., nevalstiskajās organizācijās, var līdzdarboties cilvēki no dažādām grupām, kuri nav ilgstošo personisko attiecību vēstures. Šādi indivīds iegūst piekļuvi organizācijas resursiem, kas vairo rīcībspēju.

Roberts Patnems (Putnam, 2000) izmanto saistošā un savienojošā sociālā kapitāla jēdzienus, kas atbilst Kolmena slēgtajām un atvērtajām sociālajām struktūrām. Saistošs sociālais kapitāls veidojas attiecībās ar ģimeni, tuviem draugiem un kaimiņiem, un tas stiprina šauru identitāti un viendabīgas grupas. Savienojošais sociālais kapitāls veidojas starp grupām, radot plašāku identitāti un nodrošinot piekļuvi ārējiem resursiem.

Līdzīgā veidā Šaloma Švarca (Schwartz, 2010) cilvēka pamatvērtību teorija nošķir prosociālo uzvedību grupā un ārpus tās. Uz labvēlību vērstās vērtības tiek socializētas ģimenē un citās primārajās grupās, un tās attiecas uz to cilvēku labklājību, ar kuriem indivīds bieži kontaktējas. Universālisma vērtības attīstās ārpus paplašinātās primārās grupas, un tās attiecas uz izpratni, atzinību, iecietību un aizsardzību attiecībā uz visu cilvēku un dabas labklājību. Empīriski pētījumi rāda, ka universālisms ir visspēcīgākais politiskā aktivisma veicinātājs.

Slēgtas sociālās struktūras, saistošais sociālais kapitāls un uz labvēlību vērstās vērtības raksturo intensīvas attiecības starp pazīstamiem cilvēkiem. Ar atvērtas sociālās struktūras, savienojošā sociālā kapitāla, universālisma vērtību un korporatīvās rīcībspējas jēdzieniem tiek apzīmētas attiecības ar citiem indivīdiem, ar kuriem neveidojas emocionāla saite un kuriem nav daudz līdzīgu īpašību. Atvērtu struktūru locekļi var uzkrāt lielākus resursus, kas ļauj labāk risināt kopīgas problēmas.

Iepriekšējā pētījumā (Kruks, 2016) mēs izvirzījām hipotēzi, ka 2008.–2010. gada finanšu krīze būs palielinājusi funkcionālo un politisko solidaritāti, taču notika pretējais: respondenti joprojām ir motivēti pašauties uz sevi un slēgtajām sociālajām struktūrām. Piesardzīga ekonomiskā uzvedība un neuzticēšanās, nevis atvērtība pārmaiņām – tādas bija krīzes mācības (Lāce, Rungule, 2016; Vasiļjeva, 2016). Šajā rakstā autori pēta sociālās attiecības pēc krīzes ekonomikas stabilizācijas gados un Covid-19 pandēmijas laikā. Lai novērtētu solidaritāti, autori izmanto Arčeres konceptuālos rīkus. Individīda sevis vērtējums ir nosakāms kā respondenta vērtējums par savas veselības stāvokli, dzīves jēgu, drošības izjūtu, pārliecību par nākotni un apmierinātību ar dzīves līmeni. Primārā rīcībspēja ir nosakāma kā iespējas pašam lemt par savu dzīvi vērtējums. Korporatīvā rīcībspēja tiek noteikta kā respondentu vērtējums par atvērtām sociālajām struktūrām: piederība brīvprātīgām biedrībām un līdzdalība politiskajās aktivitātēs, uzticēšanās institūcijām un vispārējā uzticēšanās, kā arī heterogēnās sabiedrības jeb sociālās neviendabības atzišana.

Aptaujas datu raksturojums

2019. gada oktobra aptaujas anketā tika iekļauti 46 jautājumi par indivīda sevis, rīcībspējas, sociālās prakses un attieksmes pret sociālajām institūcijām novērtējumu. Faktoru analīzē tika noskaidrots 21 faktors, no kuriem četrpadsmit bija iekšēji saskaņoti (Kronbaha $\alpha > 0,7$; ekstrakcijas metode: galveno sastāvdaļu analīze; rotācijas metode: *Varimax* rotācija ar Kaizera normalizāciju). Atbildes «Nezinu» un «Grūti pateikt» vispirms tika pārkodētas kā trūkstošie dati. Rezultātā respondentu skaits, kuri sniedza konkrētas atbildes uz visiem jautājumiem, samazinājās līdz $n = 34$, kas bija nepietiekami faktoranalīzes veikšanai. Pēc tam autori izmantoja citu pārkodēšanas veidu: atbildes «Grūti pateikt» tika pieskaitītas centrālajai vērtībai (5 punktu skalā) vai pievienotas kā jauna centrālā vērtība (4 un 10 punktu skalā). Faktoranalīzē tika iekļautas visas $n = 1014$ respondentu paraugkopas atbildes, izņemot vienu anketas pantu, kas sastāvēja no 23 pašnovērtējuma apgalvojumiem. Respondentu paraugkopa šajā gadījumā veidoja $n = 626$, jo respondenti, kuri bija snieguši atbildi «Grūti pateikt», tika izslēgti no faktoranalīzes. Kopumā autori noskaidroja 12 iekšēji saskaņotus faktoros ($\alpha > 0,7$).

1. faktors «Drošības izjūta» ietver piecus jautājumus: «Lūdzu, novērtējiet, cik lielā mērā minētais Jums ļauj vai neļauj justies droši: veselības stāvoklis; ticība saviem spēkiem; ģimene; draugi, skolas, darba biedri». Kronbaha $\alpha = 0,757$.
2. faktors «Apmierinātība ar savu dzīves līmeni» ietver piecus apgalvojumus par savu mājokli, ģimenes dzīvi, pašreizējo dzīves vietu/ dzīves vietas apkārtni. Kronbaha $\alpha = 0,793$.
3. faktors «Pārliecība par nākotni» ietver piecus apgalvojumus: Ņemot vērā pašreizējo situāciju, man ir grūti skatīties uz nākotni ar cerību; Es jūtos drošs/-a par savu nākotni; Ņemot vērā to, kas notiek šodien, man ir grūti pozitīvi skatīties uz nākotni; Es jūtos drošs/-a par savu bērnu un/ vai mazbērnu nākotni. Kronbaha $\alpha = 0,803$.
4. faktors «Dzīves jēga» ietver apgalvojumus: Man trūkst atbalsta; Es nezinu, kāda ir manas dzīves jēga; Manā dzīvē nav konkrētu mērķu, pēc kuriem tiekties; Es domāju, ka nākotnē mani negaida nekas labs; Es jūtu atsvešinātību no visiem un visa; Dzīve šodien kļuvusi tik sarežģīta, ka es gandrīz nevaru atrast savu ceļu; Citiem cilvēkiem es esmu vienaldzīgs/-a. Kronbaha $\alpha = 0,873$.
5. faktors «Mērķorientācija» ietver apgalvojumus: Es skaidri zinu, ko dzīvē vēlos sasniegt; Es zinu, ko es vēlos sasniegt nākotnē; Jūtos tuvs/-a/ piederīgs/-a cilvēkiem savā dzīvesvietā; Sabiedrībā es jūtos pieņemts/-a. Kronbaha $\alpha = 0,786$.

6. faktors «Piederības izjūta» ietver trīs apgalvojumus: Es sevi redzu kā daļu no Latvijas; Es sevi redzu kā daļu no savas tautības (latvieši, krievi, poļi ...); Es sevi redzu kā daļu no savas vietējās sabiedrības (pilsētas, ciema). Kronbaha $\alpha = 0,792$.
7. faktors «Sociālā neviendabība» ietver piecus apgalvojumus: Biznesā un politikā cilvēki var sadarboties tikai tad, ja viņus uzrauga un lēmumus pieņem stingrs līderis; Biznesā un politikā var sadarboties tikai ar partneriem, kurus personiski pazīsti jau vairākus gadus; Biznesā un politikā cilvēki var sadarboties tikai tad, ja ir skaidri formulēti katra darbinieka pienākumi un atbildība; Ja grupas locekļiem ir daudz atšķirīgu viedokļu, tad šāda grupa nevar ilgstoši pastāvēt; Visi cilvēki ir iedalāmi divās kategorijās: tie, kas atbalsta taisnīgu, un tie, kas neatbalsta. Kronbaha $\alpha = 0,741$.
8. faktors «Uzticēšanās institūcijām» ietver astoņus apgalvojumus par uzticēšanos Saeimai, valdībai, pašvaldībām, ziņu medijiem, policijai, tieslietu sistēmai, sociālās apdrošināšanas sistēmai un veselības sistēmai. Kronbaha $\alpha = 0,883$.
9. faktors «Likumu ievērošana» ietver četrus apgalvojumus: Es vienmēr cenšos rīkoties saskaņā ar likumu; Es cīņosies ar likumu; Likumi man ir vienaldzīgi; Es rīkojos saskaņā ar sabiedrībā pieņemtajām normām. Kronbaha $\alpha = 0,758$.
10. faktors «Sociālo normu ievērošana» ietver astoņus apgalvojumus: Melošana savu interešu labā; Pretendēšana uz valsts pabalstiem, uz kuriem nav tiesību; Kukuļņemšana; Nodokļu nemaksāšana, apejot likumu; Nemaksāšana par biļeti sabiedriskajā transportā; Ārlaulības sakari; Maksāšana par pakalpojumiem «no rokas rokā», apejot nodokļus; Narkotiku lietošana. Kronbaha $\alpha = 0,834$.
11. faktors «Latvija ir droša valsts» ietver apgalvojumus: Latvijas drošību apdraud politiskie un ekonomiskie notikumi Eiropas Savienībā; Latvijas drošību apdraud globālie politiskie un ekonomiskie notikumi pasaulē (ārpus Eiropas); Latvijas drošību apdraud politiskie un ekonomiskie notikumi Latvijā; Latvijas drošību apdraud starptautiskais terorisms; Latvijas drošību apdraud klimata pārmaiņu radītā negatīvā ietekme. Kronbaha $\alpha = 0,720$.
12. faktors «Normatīvais altruisms» ietver trīs apgalvojumus: Tiem radiem, kas ir turīgāki, būtu jāpalīdz radiem, kas nav tik pārtikuši; Tiem, kas ir turīgāki, būtu jāpalīdz draugiem, kas nav tik pārtikuši; Pieaugušiem bērniem ir pienākums rūpēties par saviem vecākiem vecumdienās. Kronbaha $\alpha = 0,723$.

1. tabula. Individā sevis un sociālo institūciju novērtējums, augšējā un apakšējā kvartile

Sociāli demogrāfiskais parametrs	1. Drošības izjūta	2. Apmierība ar dzīves līmeni	3. Pārlicība par kotni	4. Dzīvība	5. Mērķorientācija	6. Piederības izjūta	7. Sociālā neviendabība	8. Uzticēšanās institūcijām	9. Likumu ievērošana	10. Sociālo normu ievērošana	11. Latvijā ir droša valsts	12. Normatīvais altruisms
Vecums 45-54 gadi			-									
Vientuļš	-	-	-	-		+						+
Dzīvo Vidzemē	-	-	-									
Nestrādājošs	-	-	-		-				+			+
Zemi ienākumi	-	-	-	-	-		-					+
Atņemtas tiesības	-	-						-				
Dzīvo laukos	-					-	-	-				
Etniskās minoritātes	-					-	-	-		-		
Fiziskā darba strādnieki		-					-	-	-			
Dzīvo Zemgalē											-	
Dzīvo Latgalē							-	-				
Vīrietis							-			-		
Vecums 18-24 gadi												-

1. tabulas turpinājums 384. lpp.

Pielikumi

1. tabulas turpinājums no 383. lpp.

Mājās runā latviski									-	+	
Mājās runā krieviski									+	-	
Liela mājsaimniecība										-	-
Pašnodarbināts										+	
Vidēji ienākumi										+	
Sieviete										+	+
Vecums 64–75 gadi	-									+	+
Dzīvo Rīgā		+	+	+						+	+
Augstākā izglītība	+		+	+						+	
Augsti ienākumi	+	+								+	
Garīgā darba darītāji	+	+								+	
Etniskie latvieši	+									+	+
Pilsoņi	+									+	
Vecums 25–34 gadi	+		+							-	

Tabula ir veidota kā pagriezētā sastāvdaļu matrica. Ekstrakcijas metode: galveno sastāvdaļu analīze. Rotācijas metode: Varimax ar Kaiser normalizāciju. Rotācija veikta 4 atkārtojumos. Avots: SKDS 2019. gada oktobris, n = 1014.

1. tabulā ir apkopoti katra faktora augšējās (apzīmētas ar mīnus zīmi) un apakšējās (apzīmētas ar plus zīmi) kvartīļu sociāli demogrāfiskie parametri. Veicot k-vidējo klasteranalīzi, respondentus varēja sagrupēt piecos klasteros. **1. klasteri** veido veiksmīgākie Latvijas iedzīvotāji, kas sastāda 19,5% no paraugkopas. Viņu raksturīgākās statistiski nozīmīgās īpašības ir: pārliecība par nākotni; iekšējie un ārējie resursi, kas ļauj justies droši; apmierinātība ar dzīvi; izteikta piederības izjūta kopienai; autoritārisma atbalsts; mērķu apzināšanās; likumpaklausība. Klasteri proporcionāli biežāk ir pārstāvēti strādājošie, vidējā un augstākā līmeņa vadītāji, respondenti ar vidēji augstiem ienākumiem, lielas mājsaimniecības (četri un vairāk locekļi), ģimenes ar bērniem vecumā virs 18 gadiem, Rīgas un Latgales iedzīvotāji. Vismazāk pārstāvēti ir nestrādājošie, respondenti ar zemiem un vidēji zemiem ienākumiem, pensionāri, Pierīgas un Zemgales iedzīvotāji.

2. klasteri ir 20,3% aptaujāto. Sociāli demogrāfiskie parametri liecina, ka šie respondenti ir ļoti pārtikuši, taču viņi nav īpaši sabiedriski, salīdzinot ar 1. klasteri. Viņiem ir tendence neievērot likumus; viņi neuzskata, ka turīgākiem jāatbalsta mazāk turīgie radi un draugi; nejut apdraudējumu Latvijai no ārpuses. Statistiski biežāk pārstāvētās grupas ir: iedzīvotāji vecumā 25–34 gadi, etniskie latvieši, privātajā sektorā nodarbinātie, cilvēki ar augstu ienākumu līmeni, ģimenes ar bērniem līdz 18 gadu vecumam, Pierīgas iedzīvotāji. Mazāk pārstāvēti ir 64–75 gadus veci seniori, vienas personas mājsaimniecības, nestrādājošie un Latgales iedzīvotāji.

3. klasteri (20,3% aptaujāto) raksturo: nedrošības izjūta par nākotni; atstumtības, bezcerības un bezspēcības izjūta; neuzticēšanās valsts institūcijām un nepaļaušanās uz atbalstu; uzskats, ka viņiem ir no sabiedrības atšķirīgas vērtības; neapmierinātība ar savu dzīvi. Klasteri galvenokārt pārstāv 45–54 gadus veci respondenti, nestrādājoši, ar zemiem ienākumiem un etniskās minoritātes.

Arī **4. klasteri** (19,0%) vieno nelabvēlīgi ekonomiskie apstākļi, taču respondenti mēdz paļauties uz institūcijām. Šiem respondentiem ir raksturīgs: mērķu trūkums, atsvešinātības izjūta, likumpaklausība, uzticēšanās institūcijām; viņiem nav iekšējo un ārējo resursu, kas ļautu justies droši. Klastera sociāli demogrāfiskie parametri ir šādi: vecums 64–75 gadi; divu personu mājsaimniecības; nestrādājoši; pensionāri; vidēji zemi ienākumi; vidzemnieki. Vismazāk pārstāvētas ir daudz bērnu ģimenes (četri un vairāk mājsaimniecības locekļi); privātā sektora darbinieki; fiziskā darba strādnieki; cilvēki ar vidēji augstiem ienākumiem.

5. klasteri ir 20,8% respondentu, kuriem ir tendence neievērot likumus, paļauties uz institucionālajiem resursiem; viņi nejutas piederīgi kopienai, izjūt ārējos draudus Latvijai. Statistiski biežāk klasteri ir pārstāvētas vienas personas mājsaimniecības, retāk – divu personu mājsaimniecības un 55–63 gadu veci cilvēki.

Neapšaubāmi, 1. un 2. klasterim ir labi rīcībspējas resursi, savukārt 3. un 4. klasterim to visvairāk trūkst.

1. tabulā ir redzams, ka zemāks sevis novērtējums korelē ar respondenta zemo sociāli ekonomisko stāvokli: pamatizglītība, zemu atalgots darbs, dzīvošana no sociālajiem pabalstiem, dzīvošana laukos, vecums 55–75 gadi. Vientuļie cilvēki sniedz mazāk solidāra atbalsta. Minoritātēm ir politiski iemesli justies atstumtām no sabiedrības. Turpmākajās sadaļās tiek sīkāk analizēti šie rezultāti, mēģinot saprast, vai Latvijas iedzīvotājiem ir savienošais sociālais kapitāls un vai viņi paļaujas uz korporatīvo rīcībspēju, lai uzlabotu pozīcijas sociāli ekonomiskajā struktūrā.

Interpretējot aptaujas datus, ir jāņem vērā trīs darba tirgus īpatnības. Pirmkārt, Latvijā ir zems uzņēmumu īpašnieku īpatsvars: iedzīvotāji dod priekšroku nodarbinātā statusam (2. tabula). Neraugoties uz atšķirībām starp nodarbināto grupām 2013. un 2021. gadā, uzņēmēju īpatsvars ir zem 10 procentiem.

Otrkārt, lielajā valsts un pašvaldību sektorā dominē etniskais vairākums, savukārt minoritātes biežāk atrod darbu privātajā sektorā (3.a, 3.b, 3.c un 3.d tabula). Atšķirība nodarbinātībā starp sektoriem ir statistiski nozīmīga un nav mainījies kopš 2013. gada aptaujas. Lielāku nestrādājošo iedzīvotāju īpatsvaru 2013. gadā noteica augstāks bezdarba līmenis pēc finanšu krīzes (10,9% 2013. gadā un 5,8% 2019. gadā).

Treškārt, Latvijas monocentriskās ekonomiskās attīstības rezultātā veidojas reģionālās atšķirības, kas atspoguļojas augstākos mājāsaimniecību ienākumos uz vienu cilvēku un pārliecībā par nākotni Rīgā (1. un 2. attēls). Respondentiem Pierīgā ir otrie augstākie ienākumi, taču viņu pārliecība par nākotni statistiski būtiski neatšķiras no Latvijas iedzīvotāju pārliecības par nākotni citos reģionos.

2. tabula. Nodarbinātības statuss, procenti

	2013	2021
Nestrādājošs	40,7	30,1
Nodarbināts valsts un pašvaldību sektorā	16,5	14,5
Nodarbināts privātajā sektorā	36,7	37,2
Topošie uzņēmēji (pašlaik nodarbināti valsts vai privātajā sektorā vai nestrādā)	n.p.	9,4
Pašnodarbināts	n.p.	5,1
Uzņēmuma īpašnieks	n.p.	3,7
Individuālais komersants	6,1	n.p.
Kopā	100,0	100,0

Avots: SKDS, 2013. gada oktobris, n=1000; SKDS, 2021. gada septembris, n=1017.

3.a tabula. Nodarbinātības statuss sadalījumā pēc etniskās piederības, 2013, procenti

	Etniskais vairākums	Etniskā minoritāte	Kopā
Valsts un pašvaldību sektors	20,4	11,0	16,5
Privātais sektors	40,1	46,5	42,8
Nestrādājošs	39,5	42,4	40,7

Sig. p < 0,001 Pīrsona χ² testā.

Avots: SKDS, 2013. gada oktobris, n=1000.

3.b tabula. Nodarbinātības statuss sadalījumā pēc etniskās piederības, 2015, procenti

	Etniskais vairākums	Etniskā minoritāte	Kopā
Valsts un pašvaldību sektors	21,7	9,4	16,6
Privātais sektors	45,0	52,0	47,9
Nestrādājošs	33,3	38,6	35,5

Sig. p < 0,001 Pīrsona χ² testā.

Avots: SKDS, 2015. gada augusts, n=1004.

3.c tabula. Nodarbinātības statuss sadalījumā pēc etniskās piederības, 2019, procenti

	Etniskais vairākums	Etniskā minoritāte	Kopā
Valsts un pašvaldību sektors	22,6	13,4	18,8
Privātais sektors	47,7	50,4	48,2
Nestrādājošs	30,7	36,2	32,9

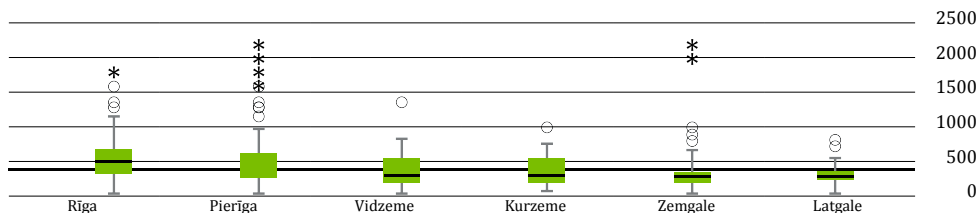
Sig. p < 0,001 Pīrsona χ² testā.

Avots: SKDS, 2019. gada oktobris, n = 1014.

3.d tabula. Nodarbinātības statuss sadalījumā pēc etniskās piederības, 2020, procenti

	Etniskais vairākums	Etniskā minoritāte	Kopā
Valsts un pašvaldību sektors	23,4	12,2	18,7
Privātais sektors	44,7	51,3	47,5
Nestrādājošs	31,9	36,5	33,8

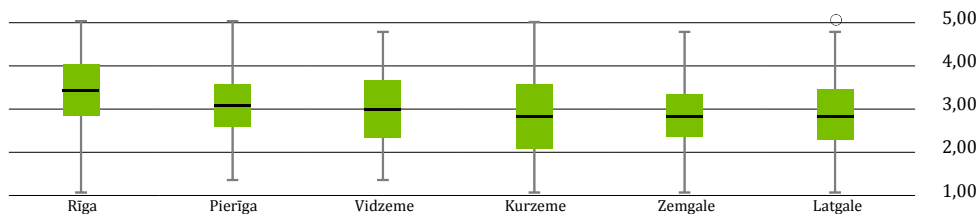
Sig. p < 0,001 Pīrsona χ² testā. Avots: SKDS, 2020. gada septembris, n = 1003.

Apvienotā mediāna – 400,00. Sig. P < 0,001 Kruskala-Vollisa testā.

Avots: SKDS, 2019. gada oktobris, n = 1014. Nezinu/Grūti pateikt (n = 191) atbildes tika pārkodētas kā trūkstošie dati.

1. att. Mājsaimniecības ienākumi uz vienu cilvēku pēc reģiona.

Pārlicība par nākotni (3. faktors) tika vērtēta pēc četriem apgalvojumiem 5 ballu skalā, Kronbaha α=0,803.

Sig. P < 0,001 Kruskala-Vollisa testā. Avots: SKDS, 2019. gada oktobris, n = 1014.

2. att. Pārlicība par nākotni sadalījumā pa reģioniem.

Rīcībspēju veicinošie un ierobežojošie faktori

Respondentu rīcībspēju ierobežojošos faktoros esam noskaidrojuši ar diviem jautājumiem.

1. jautājums. Dažiem cilvēkiem šķiet, ka viņiem ir pilnīgi brīva izvēle un viņi paši nosaka savu dzīvi, savukārt citiem šķiet, ka viņiem nav iespēju izvēlēties un viņi paši nevar reāli ietekmēt to, kas ar viņiem notiek. Lūdzu, izmantojot skalu no 1 līdz 10, pasakiet, kā Jūs vērtējat savas iespējas pašam brīvi lemt par savu dzīvi, ja 1 nozīmē – nav nekādu iespēju izvēlēties, bet 10 – plašas izvēles iespējas!
2. jautājums. Cik bieži Jūs domājat/jūtat, ka ...? Deviņi kritēriji, kas piedāvāti, lai novērtētu respondentu fiziskos, psiholoģiskos un sociālos ierobežojošos faktoros, kas ietekmē viņu rīcībspēju, uz šādi: veselība, vecums, finansiālie resursi, drūms garstāvoklis, saguruma sajūta, dzīves bezjēdzība, spēja kontrolēt notikumus. Atbilžu biežums tika novērtēts četru punktu Likerta skalā («bieži», «dažreiz», «reti», «nekad»), ko papildināja atbildes variants «nezinu».

Vidējais aritmētiskais rezultāts pirmajam jautājumam paraugkopā bija $M = 6,30$. Vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testā tika noskaidrota statistiski nozīmīga rīcībspējas korelācija ar otrajā jautājumā (3) uzskaitītajiem kritērijiem. Biežāk spēju brīvi pašam izlemt ierobežoja vecums ($M = 5,48$), veselība ($M = 5,71$) un finanšu līdzekļu trūkums ($M = 6,07$). Zemāks rīcībspējas vērtējums bija arī tiem respondentiem, kuri atzina birokrātisku ierobežojumu pastāvēšanu ($M = 6,11$). Ja ierobežojošu faktoru nebija, tad respondenti savas iespējas lemt un izvēlēties vērtēja kā labas ($M = 7,42$). Ģimenes pienākumi, salīdzinot ar citiem ierobežojumiem, mazāk traucēja pašam lemt un izvēlēties ($M = 6,64$).

4. tabula. Rīcībspējas ierobežojošie faktori, vidējais aritmētiskais

Rīcībspējas ierobežojošie faktori	Vidējais aritmētiskais
Kopā	6,30
Nav ierobežojošu faktoru	7,42
Ģimenes pienākumi	6,64
Nezinu/Grūti pateikt	6,32
MK noteikumi, kas regulē jūsu profesionālo darbību	6,11
Finanšu līdzekļu trūkums	6,07
Veselība	5,71
Vecums	5,48

Avots: SKDS, 2020. gada septembris, $n = 1003$.

2019. gada oktobra aptaujā iegūto datu faktoranalīzē tika noskaidrotas trīs galvenās rīcībspējas veicinošo un ierobežojošo faktoru grupas (5. tabula).

5. tabula. Rīcībspējas novērtējums. Pagrieztā sastāvdaļu matrica ^a

Cik bieži jūs ...	Sastāvdaļa		
	1	2	3
sagaidāt jaunu dienu ar cerību?	0,812		
jūtat, ka jūsu dzīvei ir jēga?	0,696		
domājat, ka varat darīt to, ko vēlaties?	0,627		
domājat, ka jūsu veselība neļauj jums darīt to, ko vēlaties?		0,883	
domājat, ka jūsu vecums neļauj jums darīt to, ko vēlaties?		0,861	
jūtat, ka ar jums kaut kas notiek ārpus jūsu kontroles?		0,641	
jūtaties, ka citi jūs ir atstājuši novārtā?		0,560	
domājat, ka māsaimniecības pienākumi neļauj jums darīt to, ko vēlaties?			0,837
domājat, ka naudas trūkums neļauj jums darīt to, ko vēlaties?			0,629

Ekstrakcijas metode: galveno sastāvdaļu analīze. Rotācijas metode: Varimax ar Kaiser normalizāciju. ^a Rotācija veikta 4 atkārtojumos.
 Avots: SKDS 2019. gada oktobris, $n = 1014$.

- (1) Rīcībspēju ietekmējošie psiholoģiskie faktori korelē ar augstāko izglītību, augstiem un vidējiem māsaimniecības ienākumiem uz vienu locekli, augstiem un vidējiem personas ienākumiem un dzīvesvietu Rīgā. Neskatoties uz labu rīcībspējas pašnovērtējumu, respondenti dod priekšroku piesardzīgai ekonomiskai uzvedībai: apdomīgi tēriņi, naudas taupīšana un palaušanās uz sevi ir gūtās mācības no krīzes. Viņi ir labvēlīgi noskaņoti pret pilsonisko aktīvismu, uzskatot, ka ir jāiesaistās politikā un jāuzlabo valsts pārvalde. Tomēr viņi neuzskata sadarbību ar citiem par svarīgu vērtību politisko mērķu īstenošanai.
- (2) Rīcībspēju ietekmējošie psiholoģiskie un fiziskie faktori korelē ar iedzīvotāju vecumu 55–75 gadi, nenodarbinātību, pamatizglītību, zemiem un vidējiem māsaimniecības ienākumiem, zemiem iedzīvotāju ienākumiem, dzīvesvietu laukos un Latgalē. Šie respondenti jūtas atkarīgi no citiem: sadarbība ar citiem ir svarīga mācība, ko viņi guvuši no finanšu krīzes. Respondenti ar nelieliem rīcībspējas ierobežojumiem uzskata, ka vajadzētu mainīties pašiem un uzlabot izglītības kvalitāti valstī.
- (3) Rīcībspēju ietekmējošie sociālie un ekonomiskie faktori korelē ar iedzīvotāju vecumu 35–54 gadi, zemiem māsaimniecības ienākumiem. Šī grupa arī uzskata, ka sevis izmaiņšana un izglītības kvalitātes uzlabošana ir svarīgas krīzē gūtās mācības.

Drošības izjūta

Drošības izjūta ir visizteiktākais faktors, kas šķir cilvēkus Latvijā. Zemākā kvartile – tie, kas nejūtas droši – ietver astoņas sociāli demogrāfiskas kategorijas; augstākā kvartile – sešas (1. tabula). Visneaizsargātākās sociāli demogrāfiskās grupas ir vientuļie, nestrādājošie, bez balsstiesībām, etniskās minoritātes, seniori vecumā no 64 līdz 75 gadiem, Vidzemes un lauku iedzīvotāji, kā arī cilvēki ar zemiem ienākumiem. Šie respondenti novērtē savu veselības stāvokli kā sliktu, viņi arī nav pārliecināti par saviem spēkiem. Ir pamats uzskatīt, ka zemākās kvartiles respondentiem nepieciešama palīdzība no ārpuses. Visveiksmīgāko respondentu vidū ir cilvēki ar augstāko izglītību, augstiem ienākumiem, garīgā darba darītāji, etniskie latvieši, pilsoņi un vecuma grupa 25–34 gadi. Šie respondenti mēdz būt apmierināti ar dzīves līmeni, uz nākotni viņi raugās optimistiski. Kopumā pozitīvu sevis novērtējumu nosaka pozitīvs sociālo institūciju novērtējums.

2019. gadā aptaujas anketā tika iekļauti 14 jautājumi par respondentu drošības izjūtu: «Cik lielā mērā X ļauj vai neļauj Jums justies droši?» Atbilžu faktoranalīzē tika noskaidroti trīs drošības loki: (1) cilvēks pats un ģimene, (2) sociālās institūcijas, (3) neformālās attiecības (6. tabula).

Paļaušanās uz sevi, ģimeni, tuvākajiem draugiem un kolēģiem kā faktoru veidojošiem kritērijiem ir izteikta saskaņotība (Kronbaha $\alpha = 0,757$). Tie ir vissvarīgākie drošības izjūtas loki. Paļaušanās un uzticēšanās atvērtām sociālajām struktūrām – cilvēkiem, ar kuriem tiek uzturēti mazāk intensīvi kontakti – nav novērojama tik izteikta saskaņotība. Kritēriji, pēc kā novērtē attieksmi pret atvērtām sociālajām struktūrām (pagastu, brīvprātīgām biedrībām, kaimiņiem), uzticēšanos nepazīstamiem cilvēkiem un vispārēju uzticēšanos, veido faktoru, taču šiem kritērijiem trūkst iekšējās saskaņotības (Kronbaha $\alpha < 0,7$). Salīdzinot kvartiles, ir redzams, ka (1) drošības izjūta, ko rada cilvēks pats un ģimene, ir raksturīga respondentiem ar augstāko izglītību, augstiem un vidējiem māsaimniecības ienākumiem, augstiem personiskiem ienākumiem, vadītājiem un garīgā darba veicējiem, Rīgas un Zemgales iedzīvotājiem. Vismazāk šis faktors raksturo 55–75 gadus vecus respondentus un nestrādājošus respondentus; (2) sociālās institūcijas kā drošības izjūtas loks ir svarīgs laukos dzīvojošajiem respondentiem; (3) neformālo attiecību faktors ir svarīgs sievietēm, iedzīvotājiem vecumā no 55 līdz 64 gadiem, lauku, mazpilsētu un Latgales iedzīvotājiem; mazāk svarīgs šis faktors ir bezdarbniekiem, respondentiem ar zemiem māsaimniecības un iedzīvotāju ienākumiem, rīdziniekiem un Pierīgas iedzīvotājiem. Šim faktoram ir mērena ietekme uz cilvēkiem, kuri saņem augstus ienākumus.

6. tabula. Drošības izjūta, šī faktora sastāvdaļas un respondentu īpatsvars

Tas dod man drošības izjūtu ...	Faktora sastāvdaļas			Respondentu īpatsvars, %
	1	2	3	
Mans darbs	0,80			61
Ticība savām spējām	0,78			85
Veselība	0,74			74
Izglītība	0,70			71
Ģimene	0,64			90
Pašvaldības sociālās palīdzības sistēma		0,85		32
Sociālās apdrošināšanas sistēma		0,83		36
Veselības aprūpes sistēma		0,81		35
Tieslietu sistēma (tostarp policija, tiesas)		0,67		55
Armija		0,48		55
Baznīca, draudze			0,81	33
Kaimiņi			0,75	63
Brīvprātīgo biedrība		0,42	0,64	20
Draugi, skolas biedri, kolēģi	0,53		0,56	81

Avots: SKDS 2019. gada oktobris, n=1014.

Iespējamo drošības izjūtas pārmaiņu pēdējo trīs gadu laikā (pirms aptaujas) statistiskā analīze ļāva izdalīt četrus klasterus (7. tabula). (1) Drošības izjūta nav mainījusies. Statistiski biežāk šajā klasterī ir sievietes, cilvēki vecumā 55–64 gadi, respondenti ar augstāko izglītību, augstiem mājsaimniecības ienākumiem, Rīgas un Vidzemes iedzīvotāji. (2) Ir palielinājusies drošības izjūta. Statistiski biežāk šādu vērtējumu sniedz respondenti vecuma grupā 18–34 gadi, ar augstāko izglītību, augstiem mājsaimniecības un iedzīvotāju ienākumiem, nodarbinātie, garīgā darba veicēji, rīdzinieki un Pierīgas iedzīvotāji. (3) Uzskats par sevi, ģimeni un dzīvesvietu kā drošības loku nav mainījies, bet Latvija tiek uztverta kā mazāk droša. Šajā klasterī statistiski biežāk ir studenti, respondenti ar zemiem mājsaimniecības ienākumiem un laukos dzīvojošie. (4) Sevis, ģimenes un Latvijas kā drošības loka uztvere ir pasliktinājusies, bet dzīvesvieta joprojām ir stabils drošības izjūtas nodrošinātājs. Respondenti vecumā no 65 līdz 75 gadiem, ar pamatizglītību, zemiem ienākumiem, nestrādājoši, pensionāri, tie, kas dzīvo mazpilsētās un Latgalē, statistiski biežāk sniedz šādu vērtējumu par savu pašreizējo drošību.

7. tabula. Drošības izjūtas pārmaiņu novērtējums pēdējo trīs gadu laikā pirms aptaujas. Galīgie klasteru centri

Drošības izjūtas loks	Klasteris			
	1. Bez pārmaiņām	2. Pieaudzis	3. Bez pārmaiņām, Latvijā pazeminājās	4. Pazeminājās, dzīves vietā bez pārmaiņām
Es pats	2,0	1,22	1,9	3,0
Ģimene	2,0	1,14	1,8	2,7
Dzīvesvieta	2,0	1,17	2,0	2,4
Latvija	2,0	1,29	3,0	2,8
Gadījumu skaits, vid. aritm.	604	179	106	104
Sociāli demogrāfiskie parametri	Vecums 55–64 Augstākā izglītība Augsti ienākumi Rīga Vidzeme	Vecums 18–34 Augstākā izglītība Augsti ienākumi Rīga Pierīga Strādājoši Garīgā darba darītāji	Zemi ienākumi Lauki Studenti	Vecums 65–75 Pamatizglītība Zemi ienākumi Ārpus Rīgas Latgale Nestrādājoši Pensionāri
	Sievietes			

Avots: SKDS 2019. gada oktobris, n = 1014 (derīgas anketas n = 993, nesaeņemtās anketas n = 21).

Ekonomiskā labklājība, augstākā izglītība un dzīvošana galvaspilsētā ir visizplatītākie drošības izjūtas priekšnosacījumi. 3. un 4. klasteri raksturo apstākļus perifērijā: šeit cilvēki savu kopienu vērtē kā drošāku nekā valsti kopumā. Visticamāk, to nosaka neapmierinātība ar valsts politiskajām institūcijām, kas īsteno nepārdomātu reģionālo politiku un netaisnīgu resursu sadali. Atšķirību starp šiem klasteriem nosaka atšķirības rīcībspējā. 3. klasteris satur tādus cilvēkus, kas spēj darboties ekonomiski neizdevīgākos apstākļos, salīdzinot ar rīdziniekiem. Vietējā kopiena ir sociālā kapitāla resurss, kas uztur neformālas ekonomiskās attiecības – tās atsver zemo finanšu kapitāla pieejamību. 4. klasteris ietver cilvēkus ar ierobežotu rīcībspēju un atkarīgus no sociālajiem pabalstiem. Šajā gadījumā neformālās attiecības atsver nelielos valsts maksātos pabalstus.

Vērtītorientācija

Saskaņā ar aptaujas par vērtībām rezultātiem, drošība ir dominējošā Latvijas iedzīvotāju motivējošā vērtītorientācija (8. tabula, 3. attēls). Kopumā 88% Latvijas iedzīvotājiem vecumā no 18 līdz 75 gadiem šī vērtība ir vidēji vai lielā mērā svarīga. Motīvejot uzturēt stabilu, aizsargājošu vidi un koncentrējoties uz savām, nevis citu vajadzībām, drošības vērtība kontrastē ar prosociālo uzvedību, kura vienmēr palielina riskus (Schwartz, 2010: 224). Otrajā vietā ir

labvēlība, kas ir savienojama ar uzvedību, kas raksturīga slēgtai sociālai struktūrai. Švarcs (Schwartz, 2010: 237) ir empīriski pierādījis, ka universālisma vērtība ir spēcīgākais politiskā aktīvisma veicinātājs, kam seko izglītība, stimulēšana, sevis vadīšana un ienākumi, savukārt drošības vērtība korelē visnegatīvāk. Latvijas dati uzrāda vāju korelāciju ar universālisma vērtību un sevis vadīšanu, mēreni negatīvu korelāciju ar stimulēšanu un spēcīgu korelāciju ar drošību – šāda vērtīborientācija neveicina politisko aktīvismu. Respondentiem, kuriem ir savs bizness (darba devēji, pašnodarbinātie un ģimenes uzņēmumā nodarbinātie), piemīt citas vērtīborientācijas: viņi ir vairāk orientēti uz sasniegumiem, viņiem nepatīk pakļauties sabiedrības normām, savukārt drošības un sevis vadīšanas vērtība ir mēreni izteikta (Rungule, Senkāne, 2018). Šādas vērtību orientācijas sekmē gatavību uzņemties risku, padara cilvēkus atvērtākus pārmaiņām, tomēr universālisma vērtības noniecināšana ierobežo solidaritāti atvērtās sociālajās struktūrās. Uzņēmumu īpašnieki ir pašpaļāvīgi, un turpmākajās pētījuma sadaļās aplūkoti empīriskie dati apliecina viņu vēlmi darboties korporatīvo aģentu statusā, paužot un aizstāvojot savas intereses politisko lēmumu pieņemšanas procesā.

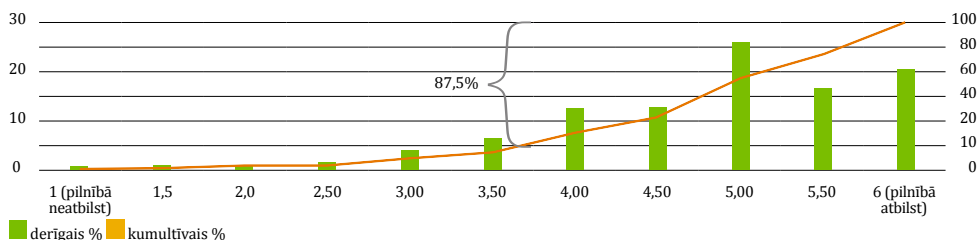
8. tabula. Motivējošās vērtības, 2020. gads

Vērtības	Visi respondenti
Drošība. Sabiedrības, attiecību un sevis drošība, saskaņa un stabilitāte.	0,68
Labvēlība. To cilvēku labklājības saglabāšana un vairošana, ar kuriem ir biežs personisks kontakts.	0,25
Sevis vadīšana. Patstāvīgas domas un rīcība; izvēle, radišana, izpēte.	0,25
Universālisms. Izpratne, atzīnība, iecietība un aizsardzība visu cilvēku un dabas labklājībai.	0,23
Hedonisms. Prieks un izjūtu gandarījums sev.	0,11
Tradīcija. To paražu un ideju cieņa, ievērošana un pieņemšana, ko tradicionālā kultūra vai reliģija nodrošina indivīda patībai.	0,07
Pakļaušanās sabiedrības normām. Rīcības, tieksmju un impulsu ierobežošana, kas var satraukt vai kaitēt citiem un pārkāpt sabiedrības gaidas vai normas.	-0,24
Sasniegumi. Personīgie panākumi, demonstrējot kompetenci atbilstoši sociālajiem standartiem.	-0,31
Vara. Sociālais statuss un prestižs, kontrole vai dominēšana pār cilvēkiem un resursiem.	-0,37
Stimulēšana. Uzbudinājums, jaunums un izaicinājums dzīvē.	-0,47

Avots: SKDS 2020. gada septembris, n = 992 (Nezinu/Grūti pateikti atbildes tika pārkodētas kā trūkstošie dati).

Manna-Vitnija U testā un Kruskala-Vollisa testā tika atklātas statistiski nozīmīgas sakarības starp motivējošu vērtīborientāciju «Drošība» un vairākiem sociāli demogrāfiskiem parametriem. Nepieciešamība pēc drošības, harmonijas, sabiedrības un personīgās stabilitātes (nacionālās drošības, savstarpējās izpalīdzības, ģimenes drošības, piederības izjūtas, sociālās kārtības, veselības, tīrības) lielākā mērā nekā pārējiem ir izteikta pensionāriem (M = 0,98), nepilsoņiem (M = 0,89) un bezdarbniekiem (M = 0,82), cilvēkiem ar vidējiem un zemiem personīgajiem ienākumiem (M = 0,79). Palielinoties respondentu vecumam, palielinās arī to respondentu īpatsvars, kuriem ir izteikta nepieciešamība pēc drošības. Savukārt, jo augstāks ir izglītības un/vai neatkarības līmenis, jo šī nepieciešamība pēc ārējās drošības ir zemāka. Tāpat sociāli aktīviem respondentiem nepieciešamība pēc ārējās drošības ir mazāk izteikta nekā sociāli neaktīvajiem (attiecīgi, M = 0,50 un M = 0,79). Jo lielāks ir māsaiimniecības locekļu skaits, jo mazāk izteikts ir motivējošās vērtības «Drošība» nozīmīgums; izteikti maznozīmīga šī vērtība ir augstākā vai vidējā līmeņa vadītāju vidū (M = 0,27). Nepastāv statistiski nozīmīgas atšķirības pēc šī parametra starp dažādu tautību, reģionu vai dzīves vietas urbanizācijas līmeņu grupām.

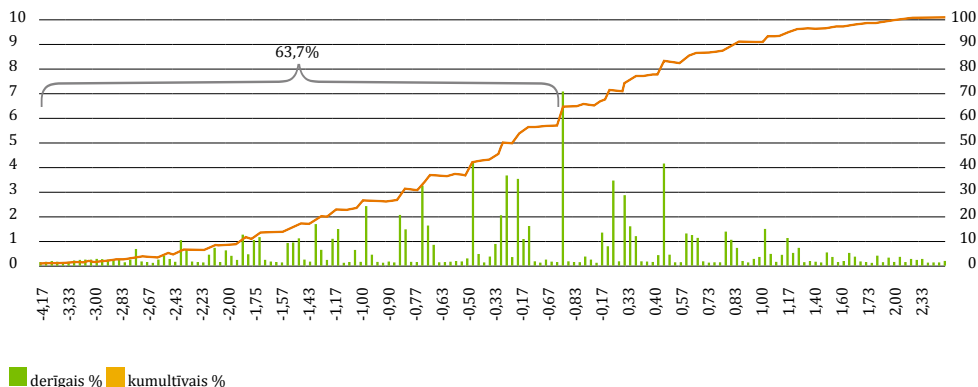
Pielikumi

Kreisā ass: respondenta sniegtais vērtējums anketā. Labā ass: respondentu procentuālā daļa (kumulatīvais procents). Horizontālā ass: vērtību skala.
 Avots: SKDS 2020. gada septembris, n = 992 (Nezinu/Grūti pateikt atbildes tika pārkodētas kā trūkstošie dati).

3. att. Motivējošā vērtība – drošība, skalā no 1 līdz 6.

Vērtīborientāciju dimensijā Konservatīvisms – Atvērtība pārmaiņām lielākai daļai Latvijas iedzīvotāju (64%) ir tieksme uz konservatīvām vērtībām. Skalā no -5 līdz +5 sniegtie vērtējumi bija vienādi ar nulli un zemāki (4. attēls). Paraugkopā nebija neviena respondenta ar izteiktu atvērtību pārmaiņām, kas atbilstu vērtējumam virs 4.

Kreisā ass: respondenta sniegtais vērtējums anketā.
 Labā ass: respondentu procentuālā daļa (kumulatīvais procents). Horizontālā ass: vērtību skala.
 Avots: SKDS 2020. gada septembris, n = 948 (Nezinu/Grūti pateikt atbildes tika pārkodētas kā trūkstošie dati).

4. att. Vērtīborientāciju dimensija: Konservatīvisms – Atvērtība pārmaiņām, skalā no -5 līdz +5.

Aplūkojot datus dažādās demogrāfiskās grupās, Pīrsona χ^2 testa rezultāti uzrāda statistiski nozīmīgas sakarības starp atvērtību pārmaiņām un vecumu ($p < 0,001$), ģimenes stāvokli ($p < 0,001$), pilsonību ($p < 0,001$), nodarbinātības sektoru ($p < 0,001$) un reģionu ($p < 0,001$). Atvērtāki pārmaiņām ir jaunāka gada gājuma cilvēki (vecuma grupā 18–24 gadi), neprecētie, pilsoņi, privātajā sektorā strādājošie, kā arī vidzemnieki.

Pīrsona χ^2 testā tika noskaidrots, ka atvērtība pārmaiņām ir saistīta arī ar cilvēka vēlmi un gatavību būt sociāli aktīvam ($p < 0,001$), šie cilvēki jūtas noteicēji par savu dzīvi ($p < 0,001$) un neuzskata, ka no viņiem neatkarīgie ārējie faktori neļautu darīt to, ko viņi paši ir izvēlējušies ($p < 0,001$).

Respondenti, kas ir atvērti pārmaiņām, izteikti neuzticas veselības aprūpes sistēmai ($p = 0,021$), bet attieksmē pret citām institūcijām statistiski nozīmīgas atšķirības no konservatīvajiem nav novērojamas.

Pārmaiņām atvērtie ir pārliecināti par savu pilsonisko aktīvismu. Situācijā, kad valdība sagatavo normatīvo aktu, kas apgrūtinātu viņu uzņēmējdarbību, viņiem pietiktu spēju un prasmi apvienot kolēģus, lai formulētu sava biznesa nostāju un kopā radītu sabiedrības spiedienu uz politiķiem ($p < 0,001$).

Vislielāko atvērtību pārmaiņām demonstrē respondenti, kuri plāno uzsākt savu biznesu, kā arī pašnodarbinātie, savukārt viskonservatīvākie ir nestrādājošie (9. tabula). Kruskala-Vollisa testā tika noskaidrots, ka atšķirība ir statistiski nozīmīga ($H(4) = 106,53, P < 0,001$).

9. tabula. Atvērtība pārmaiņām sadalījumā pēc nodarbinātības statusa, vidējais aritmētiskais

Nodarbinātības statuss	5% apgrieztais vidējais aritmētiskais	St. novirze	Vid. vecums, gadi
Nestrādājošs	-0,745	1,27568	56
Darba ņēmējs	-0,272	1,07925	44
Uzņēmuma īpašnieks	0,135	1,11191	42
Pašnodarbināts	0,479	1,14521	44
Topošais uzņēmējs	0,543	1,14502	33

Avots: SKDS 2020. gada septembris, n = 1017.

Priekšnosacījumi, lai justos droši: valdības sociālā un uzņēmējdarbības politika

Ko Latvijas iedzīvotājiem nozīmē justies droši? Respondentiem tika piedāvāts saraksts ar 16 problēmjautājumiem, kas ir aktuāli politiskajā un mediju dienaskārtībā, un lūgts novērtēt to svarīgumu savai drošības izjūtai (10. tabula). Taisnīga un paredzama nodokļu politika, uzņēmējdarbību veicinošs tiesiskais ietvars, sociālā apdrošināšana un veselības pakalpojumu pieejamība ir četras galvenās prioritātes, ko izvēlējās lielākā daļa aptaujāto. Drošības izjūtu, tādējādi, garantē godīgi un paredzami nosacījumi uzņēmējdarbības veikšanai, kā arī sociālā apdrošināšana. Latvijas iedzīvotājus daudz mazāk satrauc migrācija, terorisms, noziedzība, starptautiskie notikumi un klimata pārmaiņas. Tika aprēķināta šo problēmjautājumu salīdzinošā nozīme sekojošām sociāli ekonomiskajām grupām: uzņēmumu īpašnieki, topošie uzņēmēji, valsts un privātā sektora nodarbinātie un nestrādājošie. Uzņēmumu īpašnieki un topošie uzņēmēji galvenokārt pieprasa uzņēmējdarbības vidi regulējošā tiesiskā ietvara sakārtošanu un taisnīgu nodokļu politiku. Nodarbinātiem visvairāk rūp sociālā apdrošināšana un taisnīgi nodokļi. Nestrādājošie iedzīvotāji pieprasa sociālo apdrošināšanu un visiem pieejamu veselības aprūpi.

10. tabula. Trīs svarīgākie problēmjautājumi, kas Saeimai un valdībai būtu jārisina, lai palielinātu Jūsu drošības izjūtu, svarīguma indekss

Problēmjautājumi	Uzņēmumu īpašnieki	Topošie uzņēmēji	Privātā sektora nodarbinātie	Valsts sektora nodarbinātie	Nestrādājošie	Visi respondenti
Sociālā apdrošināšana	34	29	39	38	44	39
Taisnīga nodokļu sistēma	47	34	36	35	26	33
Uzņēmējdarbības vides uzlabošana	58	41	32	28	27	32
Veselības aprūpe visiem	21	23	26	31	38	30
Ciņa ar korupciju	12	11	11	18	8	12
Sociālās aprūpes nodrošināšana veciem cilvēkiem un invalīdiem	4	12	11	10	16	12
Valsts aprūpes un izglītības nodrošināšana bērniem	6	15	11	10	12	11
Finanšu sistēmas stabilitātes uzlabošana	6	5	8	8	5	6
Etnisko minoritāšu integrācija	5	4	5	6	2	5

Pielikumi

Tieslietu sistēmas uzlabošana	2	3	5	5	2	4
Migrācijas no trešajām valstīm ierobežošana	2	2	4	4	1	3
Drošības uzlabošana dzīvesvietā	4	4	3	5	1	3
Klimata pārmaiņu negatīvo seku maksimāla mazināšana	3	2	2	6	3	3
Iekļaušanās ES kopējā politikā	2	2	2	2	3	2
Atbalsts starptautiskajām sankcijām pret Krieviju	2	0	2	2	0	1
Terorisma draudu mazināšana	1	1	1	3	0	1

Piezīme: Respondentu skaits, kuri izvēlējās pirmo variantu, tika reizināts ar 100, otro – ar 67, trešo – ar 33. Rezultāti tika summēti un dalīti ar respondentu skaitu attiecīgajā grupā.
Avots: SKDS 2019. gada oktobris, n = 1014.

Sociālās apdrošināšanas novērtējums ir parādīts nākamajā aptaujas pozīcijā (11. tabula). Anketā tika uzskaitītas septiņas atbalsta sistēmas, lūdzot respondentiem izvēlēties trīs visuzticamākās no tām finansiālu grūtību (piem., slimības vai bezdarba) gadījumā. Sarakstā tika iekļautas arī atbildes «Ne uz vienu nevar paļauties» un «Cita». Zīmīgi, ka 13% respondentu ārēju atbalstu nemaz negaida: viņu atbilde bija «Ne uz vienu nevar paļauties». Sociālai apdrošināšanai deva priekšroku 39% aptaujātie, savukārt 44% paļāvās uz savu un ģimenes kapitālu. Visbiežāk izvēlētais otrais variants bija arī privātais kapitāls: 60% paļāvās uz saviem vai ģimenes uzkrājumiem. Daudz mazāk Latvijas iedzīvotājiem ir pieejami citi sociālās palīdzības avoti: nevalstiskās organizācijas, pašvaldība, baznīca, starptautiskie fondi. Tie 16% aptaujāto, kuri kā pirmo iespēju nosauca personīgos vai ģimenes uzkrājumus, otro iespēju nemaz nav minējuši. Rādītājs liecina par sociālā kapitāla trūkumu, jo pretējā gadījumā šīs personas būtu iesaistījušās savstarpējās palīdzības tīklos.

Nemot vērā visus trīs izvēles variantus, uzņēmumu īpašnieki un topošie uzņēmēji vairāk paļaujas uz saviem personīgajiem ietaupījumiem un ģimeni. Pastāv ievērojama atšķirība starp privātā un valsts sektora nodarbinātajiem. Privātā sektora nodarbinātie vairāk paļaujas uz personīgajiem uzkrājumiem; sociālā apdrošināšana viņiem ir mazāk pieejama nekā valsts sektorā nodarbinātajiem. Valsts sektora nodarbinātajiem ir daudzveidīgāka piekļuve atbalsta sistēmām. Nestrādājošie cilvēki, pirmkārt, paļaujas uz ģimeni, kam seko personīgie uzkrājumi un sociālā apdrošināšana. Par uzticamas atbalsta sistēmas neesamību biežāk runā privātā sektora darbinieki. Ne mazumam nestrādājošo un uzņēmēju arī trūkst ārējā atbalsta sistēmas.

Saskaņā ar Pīrsona χ^2 testa rezultātiem, paļaušanās uz atbalsta sistēmām korelē ar respondenta veselību ($p = 0,014$). Tie, kas paļaujas uz personīgajiem uzkrājumiem, nekad nemēdz domāt, ka veselība ierobežos viņu rīcībspēju (36%, vidēji 29%). To vidū, kas paļaujas uz ģimeni, šis rādītājs ir zemāks (11%, vidēji 15%). Etniskie latvieši mēdz paļauties uz sociālo apdrošināšanu biežāk nekā etniskās minoritātes (attiecīgi 45% un 31%); daudz mazāk etnisko latviešu (10%) nekā minoritāšu (17%) apgalvo, ka ne uz vienu nevar paļauties ($p = 0,001$). Respondenti ar augstāko izglītību biežāk paļaujas uz personīgajiem uzkrājumiem (35%; vidējais rezultāts 29%); retāk paļaujas uz ģimeni (11%; vidējais rezultāts 15%); retāk norāda, ka nevienam nevar uzticēties (8%; vidēji 13%) ($p = 0,015$).

11. tabula. Trīs uzticamas atbalsta sistēmas, to svarīguma indekss un svarīguma procents

Atbalsta sistēma	Nodarbinātības statuss, indekss *					Varianta rangs, %		
	Uzņēmumu īpašnieki	Topošie uzņēmēji	Privātā sektora nodarbinātie	Valsts sektora nodarbinātie	Nestrādājošie	1. variants	2. variants	3. variants
Valsts apdrošināšana	35	40	36	46	41	39%	0%	0%
Personīgie uzkrājumi	58	46	48	49	41	29%	25%	0%
Ģimene	49	47	42	51	45	15%	35%	22%
NVO	1	3	3	3	2	< 1%	3%	3%

Pielikumi

Baznīca	1	2	1	1	2	< 1%	1%	2%
Pašvaldība	3	6	5	6	8	< 1%	3%	10%
Starptautisks fonds	0	0	0	1	0	< 1%	0%	< 1%
Cits	0	0	0	1	0	< 1%	0%	< 1%
Ne uz vienu sistēmu nevar paļauties	13	8	16	6	14	13%	–	–
Nezinu/Grūti atbildēt	6	5	3	2	2	3%	33%	64%
Respondentu skaits	48	87	403	166	310	1014	1014	1014

Piezīme: * Respondentu skaits, kuri izvēlējās pirmo variantu, tika reizināts ar 100, otro – ar 67, trešo – ar 33. ezultāti tika summēti un dalīti ar respondentu skaitu attiecīgajā grupā.
Avots: SKDS 2019. gada oktobris, n=1014.

Visuzticamākā atbalsta sistēma ir ģimene: 72% aptaujāto to izvēlējušies kā pirmo, otro vai trešo variantu. Vairāk nekā puse (54%) var paļauties uz personīgajiem uzkrājumiem. Viens no trim Latvijas iedzīvotājiem (39%) paļaujas uz sociālo apdrošināšanu – tas vienmēr ir pirmais izvēlētais variants. Kopumā atbalsta sistēmu pieejamība nav dažādota: 35% respondentu minējuši trīs pieejamās atbalsta sistēmas, 16% nevarēja minēt pat vienu variantu. Visplašākās variantu izvēles iespējas ir tiem, kas paļaujas uz sociālo apdrošināšanu: otrajā un trešajā vietā viņi min personīgos uzkrājumus, ģimeni un pašvaldības palīdzību. Tie, kas paļaujas uz personīgajiem uzkrājumiem, otrajā variantā paļaujas arī uz ģimeni, un daži respondenti trešajā variantā paļaujas uz pašvaldību un NVO. Ģimene kā atbalsta sistēma ir pirmais variants 15% aptaujāto: katrs ceturtais var paļauties uz pašvaldību vai NVO otrajā variantā, bet neviens no viņiem nemin trešo variantu. Šim trim grupām piemīt visaugstākā piederības izjūta Latvijai.

Valsts apdrošināšana, NVO, baznīca un pašvaldība kā atbalsta sistēmas ir atvērtas sociālās struktūras. Paļaušanās uz tām pozitīvi ietekmē solidaritāti. Šajā aptaujā tiem respondentiem, kuri tos minēja kā pirmā varianta uzticamo atbalsta sistēmu, piemita visaugstākā uzticēšanās institūcijām. Nav statistiski nozīmīgas korelācijas starp paļaušanos uz kādu no atbalsta sistēmām un vispārējo uzticēšanos. 12. tabulā ir redzams, ka sliktākie labklājības rādītāji ir tiem respondentiem, kuri nepaļaujas ne uz vienu sistēmu, kā arī tiem, kuri paļaujas uz sociālajām organizācijām (NVO, baznīca, pašvaldība) un ģimeni kā primārajiem atbalsta nodrošinātājiem. Iespējams, ka šiem respondentiem nav finanšu resursu, lai paļautos uz personīgajiem uzkrājumiem. Paļaušanās uz efektīvu sociālās apdrošināšanas sistēmu varētu uzlabot viņu subjektīvo labklājību. Attieksme pret normatīvo altruismu visās grupās ir līdzīga ($p = 0,094$). Respondenti drīzāk piekrīt, ka cilvēkiem, kuriem piemīt vairāk veiksmes, vajadzētu palīdzēt saviem radniekiem un draugiem, kuriem ir mazāk veiksmes dzīvē.

12. tabula. Pirmā uzticamā atbalsta sistēma, sevis un sociālo institūciju novērtējums, vidējais aritmētiskais

Pirmā uzticamā atbalsta sistēma	Drošības izjūta (1. faktors)	Apmierinātība ar dzīves līmeni (2. faktors)	Pārlicība par nākotni (3. faktors)	Dzīves jēga (4. faktors)	Mērķorientācija (5. faktors)	Piederības izjūta (6. faktors)	Uzticēšanās institūcijām (8. faktors)	Likumu ieviešana (9. faktors)	Sociālo normu ieviešana (10. faktors)	Normatīvais altruisms (12. faktors)	Vispārējā uzticēšanās	Veelsēšana
Sociālā apdrošināšana	3,19	7,09	3,10	3,73	4,00	3,32	5,17	4,10	7,36	3,42	5,65	3,43
Personīgie uzkrājumi	3,30	7,27	3,24	3,82	4,11	3,40	4,77	4,08	7,31	3,33	5,60	3,45
Ģimene	3,04	6,70	2,90	3,59	3,87	3,30	4,67	3,99	7,16	3,51	5,08	3,20
NVO, baznīca, pašvaldība	2,91	5,70	2,43	2,83	2,83	2,44	5,15	3,21	5,01	3,46	6,13	2,86

Pielikumi

Ne uz vienu sistēmu nevar paļauties	3,04	6,26	2,72	3,00	3,70	2,77	4,14	3,61	5,86	3,28	5,44	3,35
Nezinu/Grūti atbildēt	3,20	6,28	2,99	3,53	3,81	2,97	5,17	3,78	7,50	3,68	5,55	3,21
Kopā	3,18	6,95	3,06	3,63	3,96	3,26	4,85	4,00	7,11	3,40	5,53	3,38

Piezīmes: Drošības izjūta, Pārliecība par nākotni, Dzīves jēga, Mērķorientācija, Piederības izjūta, Likumu ievērošana, Normatīvais altruisms un Veselība tiek vērtēti 5 ballu skalā.

Apmierinātība ar dzīves līmeni, Uzticēšanās institūcijām, Sociālo normu ievērošana un Vispārējā uzticēšanās tiek vērtēta 10 ballu skalā.

Šig. $p < 0,001$ vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testā 1., 2., 4., 5., 8., 9. faktoram.

Šig. $p < 0,006$ vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testā Veselības faktoram.

Šig. $p < 0,001$ Kruskal-Vollisa testā 3., 6., 10. faktoram.

Šig. $p < 0,058$ Kruskal-Vollisa testā Vispārējai uzticēšanās.

Statistiski nozīmīgi zemākas vērtības, salīdzinot ar vismaz vienu citu vienības sastāvdaļu, ir izceltas treknrakstā.

Avots: SKDS 2019. gada oktobris, $n=1014$.

Kas ir tie respondenti, kuri ne uz vienu nepaļaujas? Viņu vidū biežāk ir etniskās minoritātes (17%, etniskais vairākums 10%, $p < 0,001$); privātajā sektorā nodarbinātie (15%, valsts sektorā nodarbinātie 7%, $p = 0,014$); Pierīgas (22%), Zemgales (20%) un Latgales iedzīvotāji (16%, vidēji izlasē 13%, $p < 0,001$); respondenti ar pamatizglītību un augstāko izglītību ($p = 0,005$), atraitņi un šķirtas personas (21%, vidēji izlasē 13%, $p = 0,002$). Tiem respondentiem, kuri nepaļaujas ne uz vienu, ir mazāk saistoša sociālā kapitāla nekā citiem Latvijas iedzīvotājiem. Pārsona χ^2 testā tika noskaidrots, ka daudz mazāk viņi paļaujas uz radniekiem, meklējot nelielu finansiālu palīdzību (39%, vidēji izlasē 53%, $p < 0,001$), un palīdzību slimības gadījumā (59%, vidēji izlasē 80%, $p < 0,001$).

Tāpat Pārsona χ^2 testā tika noskaidrots, ka tiem, kuri pirmkārt paļaujas uz ģimeni, piemīt zemāka rīcībspēja. Slikta veselība ievērojami samazina šo respondentu ikdienas aktivitātes (14%, vidēji izlasē 7%, $p < 0,001$), un viņi reti domā, ka var darīt to, ko vēlas (35%, vidēji izlasē 26%, $p < 0,001$) un arī reti domā, ka viņiem būtu dzīves jēga (21%, vidēji izlasē 13%, $p < 0,001$). Ir jāņem vērā, ka šiem respondentiem ir samazināta daudzveidīgas atbalsta sistēmas pieejamība: tikai katrs ceturtais minēja otro variantu, un neviens no viņiem neminēja trešo variantu.

Covid-19 pandēmijas laikā paļaušanās uz sociālo apdrošināšanu vairoja respondentu optimismu – liecina 2020. gada septembra aptauja. Pārsona χ^2 testā tika noskaidrots, ka tie, kas paļaujas uz sociālo apdrošināšanu, uzskatīja, ka sociālā solidaritāte pandēmijas laikā pieauga (34%, vidēji izlasē 25%, $p < 0,001$). Paļaušanās uz sociālo apdrošināšanu korelē ar pozitīvāku valsts pārvaldes institūciju vērtējumu. Paļaušanās uz valdību (16%, vidēji izlasē 12%, $p = 0,003$), vietējām pašvaldībām (17%, vidēji izlasē 11%, $p < 0,001$) un ticība valstij (18%, vidēji izlasē 12%, $p < 0,001$) šo respondentu vidū palielinājās. Viņi arī drīzāk piekrit, ka valsts ierēdņi ir kompetenti (37%, vidēji izlasē 26%, $p < 0,001$), kā arī mēdz uzskatīt sevi par daļu no Latvijas (33%, vidēji izlasē 28%, $p < 0,001$). Optimistiskāk viņi raugās uz sadarbību ar citiem: tāda ir mācība no Covid-19 krīzes (18%, vidēji izlasē 15%, $p < 0,001$). Tomēr sociālais optimisms nenosaka pilsonisko aktīvismu un dalību brīvprātīgajās organizācijās ($p > 0,05$).

Glūži pretēji, respondenti, kas paļaujas uz privātajiem uzkrājumiem un nepaļaujas ne uz vienu, visas šīs pozīcijas vērtēja pesimistiski. Viņi biežāk atzīst vilšanos pārvaldes institūcijās: paļaušanās uz valdību (attieciņi 30% un 33%, vidēji izlasē 25%, $p = 0,003$), pašvaldību (21% un 27%, vidēji izlasē 17%, $p < 0,001$), ticība valstij (24% un 30%, vidēji izlasē 19%, $p < 0,001$) pandēmijas laikā ir samazinājusies. Tie respondenti, kas paļaujas uz privātajiem uzkrājumiem (16%), ģimeni (13%) un nepaļaujas ne uz vienu atbalsta sistēmu (20%, vidēji izlasē 12%, $p < 0,001$), pandēmijas laikā bija novērojuši sociālās solidaritātes pasliktināšanos.

Daudzkārtēju pēcpautais salīdzinājumu mazākās būtiskās starpības (LSD) testā tika noskaidrots, ka tie respondenti, kuri paļaujas uz ģimeni, NVO un pašvaldību, biežāk norāda uz sliktāku veselību nekā tie, kuri paļaujas uz sociālo apdrošināšanu un privātajiem uzkrājumiem.

Pielikumi

Vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testos tika noskaidrots, ka starptautiskie drošības aspekti (11. faktors) ir mazāk svarīgi tiem respondentiem, kuri neinteresējas par politiku. Tie, kas uzskata, ka politikai ir ne visai liela nozīme viņu dzīvē vai vispār nav nozīmes, mazāk uztver apdraudējumu Latvijai no ārpuses ($p = 0,001$). Taču tie, kuri pavisam neinteresējas par politiku, pesimistiskāk vērtē Latvijas ekonomikas perspektīvas ($p = 0,005$). Tāpat arī tiem respondentiem, kuri nav norādījuši savu dalību brīvprātīgo biedrībās, ir tieksme mazāk uztvert ārējos draudus Latvijai ($p < 0,001$) un pesimistiski vērtēt Latvijas ekonomikas perspektīvas ($p < 0,001$). Manna-Vitnija U testā tika noskaidrots, ka respondenta etniskā piederība nekorelē ar ārējo apdraudējumu uztveri ($p = 0,704$).

Korporatīvā rīcībspēja

Funkcionālā, politiskā un normatīvā solidaritāte tika novērtēta 2019. gada aptaujā, uzdot 14 jautājumus par uzticēšanos, iecietību pret plurālismu, sadarbību biznesā un politikā, palīdzību citiem. Piecu punktu Likerta skalā tika ietverti atbilžu varianti «pilnībā piekrītu», «drīzāk piekrītu», «ne piekrītu, ne nepiekrītu», «drīzāk nepiekrītu», «pilnībā nepiekrītu». Statistiskajā analīzē tika izdalīti pieci faktori, kas raksturo šādus solidaritātes nosacījumus (13. tabula).

1. Sociālā viendabība (homogēnā sabiedrība): solidaritāte ar līdzīgiem cilvēkiem.
2. Normatīvais altruisms: veiksmīgiem cilvēkiem ir jāpalīdz tiem, kuriem ir mazāk veiksmes.
3. Universālisms (heterogēnā sabiedrība): solidaritāte ar atšķirīgiem cilvēkiem atvērtā sociālajā struktūrā.
4. Labvēlība: solidaritāte ar līdzīgiem cilvēkiem slēgtā sociālajā struktūrā.
5. Pašpietiekamība: uz ģimeni vērsta attiecības.

13. tabula. Solidaritātes novērtējums. Pagriezta sastāvdaļu matrica^a

Anketā sniegtais apgalvojums	Sastāvdaļa				
	1	2	3	4	5
Biznesā un politikā cilvēki var sadarboties tikai tad, ja tos kontrolē un pieņem lēmumus spēcīgs līderis	0,809				
Biznesā un politikā cilvēki var sadarboties tikai tad, ja ir personīgi pazīstami vairākus gadus	0,748				
Biznesā un politikā cilvēki var sadarboties tikai tad, ja ir skaidri formulēti to pienākumi un atbildība	0,714				
Ja grupas dalībniekiem ir dažādi viedokļi, šī grupa nevar ilgstoši pastāvēt	0,647				0,380
Ir divas cilvēku kategorijas: tie, kas atbalsta taisnīgumu, un tie, kas to neatbalsta	0,613				
Veiksmīgākiem cilvēkiem vajadzētu palīdzēt saviem mazāk veiksmīgiem draugiem		0,907			
Veiksmīgākiem radniekiem vajadzētu palīdzēt mazāk veiksmīgiem radniekiem		0,901			
Pārsvarā cilvēki ir izpalīdzīgi/gatavi palīdzēt citiem			0,855		
Esmu gatavs sniegt palīdzību citiem bez atlīdzības			0,701	0,311	
Vispārīgi cilvēkiem var uzticēties			0,626	-0,479	
Nekad nebūs par ļaunu būt uzmanīgiem attiecībās ar cilvēkiem				0,735	
Vispirms jārūpējas par sevi un ģimeni, un tikai tad jāpalīdz citiem				0,611	0,332
Ir pieņemami draudzēties ar cilvēkiem tikai tāpēc, ka viņi varētu būt noderīgi			0,395		-0,707
Pieaugušiem bērniem ir pienākums rūpēties par saviem vecajiem vecākiem			0,476	0,302	0,563

Ekstrakcijas metode: galveno sastāvdaļu analīze.

Rotācijas metode: Varimax ar Kaiser normalizāciju.

^a Rotācija veikta 7 atkārtojumos.

Avots: SKDS 2019. gada oktobris, n = 1014.

Salīdzinot kvartiles, tika noskaidrots, ka sociāli demogrāfiskie parametri korelē ar solidaritātes novērtējumiem. (1) Negatīvā attieksme pret sociālo neviendabīgumu (t.i. priekšstats par sabiedrību kā homogēnu veidojumu) korelē ar zemāku ekonomisko statusu. Nestrādājošie respondenti, respondenti ar pamatizglītību, ar zemiem un vidējiem mājsaimniecības ienākumiem, zemiem ienākumiem, mazpilsētu un Latgales iedzīvotāji mēdz dot priekšroku sadarbībai savās slēgtās grupās spēcīga līdera vadībā. Augsta ekonomiskā statusa personas – garīgā darba veicēji, respondenti ar augstāko izglītību, augstiem ienākumiem, rīdzinieki – mēdz sadarboties atvērtās sociālajās struktūrās, atzīstot sociālo neviendabīgumu jeb heterogēno sabiedrību.

Cik daudz respondentu uzskata, ka mūsdienu sabiedrības nav viendabīgas un sadarbība ar atšķirīgajiem cilvēkiem ir iespējama? Šis skaitlis ir aplēsts šķērstabulācijā, saliekot divus apgalvojumu pārus: (1) attieksme pret plurālismu (vai grupas locekļiem var būt dažādi viedokļi) un sociālās pasaules bināro dalījumu (vai cilvēki pēc būtības ir taisnīgi vai netaisnīgi), (2) attieksme pret funkcionālo solidaritāti (vai iespējama sadarbība ar mazāk pazīstamiem cilvēkiem) un autoritārismu (vai sadarbība iespējama tikai stingra līdera vadībā). Pieci procenti respondentu nepiekrīt apgalvojumiem, kas tēlo sociālo pasauli kā melnbaltu, kurā ir cilvēki ar nesavienojamiem viedokļiem un uzskatiem par taisnīgumu (14. tabula). Desmit procenti apņēmuši nepiekrīt apgalvojumiem, ka efektīva sadarbība starp indivīdiem ir iespējama tikai pateicoties spēcīgai līderībai un personīgo sakaru tīkliem (15. tabula). Abos šķērstabulācijas gadījumos katrs trešais respondents pievienojas diviem apgalvojumiem, turoties pie naiva uzskata par dzīvi un attieksmi pret taisnīgumu: sociālā pasaule ir veidota no labā un ļaunā pretstata, un tikai autoritārs līderis var ieviest kārtību sabiedrībā, kas pieturas pie dažādiem uzskatiem, vērtīborientācijas un izpratnes par labo. Iespējams, necieņa pret plurālismu liek respondentiem atturēties no kontaktiem ar nepazīstamiem cilvēkiem, kuru vērtīborientācija nav zināma vai atšķiras no savā grupā pieņemtās. Tomēr ievērojamai daļai respondentu nav viedokļa par minētajiem apgalvojumiem.

Respondenti, kuri plāno uzsākt savu biznesu, ir daudz atvērtāki funkcionālai solidaritātei atvērtās sociālajās struktūrās: viņi mēdz nepiekrīt tam, ka personīgo sakaru tīkls ir nepieciešams ilgspējīgu biznesa attiecību nodrošināšanai. Kruskala-Vollisa testā tika noskaidrots, ka topošiem uzņēmējiem ir izteiktāka nosliece uz funkcionālo solidaritāti nekā nestrādājošiem iedzīvotājiem ($P < 0,001$), privātā sektora darbiniekiem ($P = 0,005$) un valsts sektora darbiniekiem ($P = 0,022$).

14. tabula. Sociālā viendabība: attieksme pret plurālismu, respondentu skaits procentos

Bināra pasaule		Ir divas cilvēku kategorijas: tie, kas atbalsta taisnīgu, un tie, kas to neatbalsta				Kopā	
		Piekrītu	Nepiekrītu	Ne piekrītu/ ne nepiekrītu	Nezinu/ grūti pateikt		
Plurālisms	Ja grupas dalībniekiem ir dažādi viedokļi, šī grupa nevar ilgstoši pastāvēt	Piekrītu	33	4	9	49	
		Nepiekrītu	5	5	2	12	
		Ne piekrītu/ ne nepiekrītu	12	5	11	30	
		Nezinu/ grūti pateikt	2	0	1	6	9
Kopā			52	14	22	12	100

Avots: SKDS 2020. gada septembris, n = 1003.

15. tabula. Autoritārisms: attieksme pret funkcionālo un politisko solidaritāti ar citiem, respondentu skaits procentos

Autoritārisms		Biznesā un politikā cilvēki var sadarboties tikai tad, ja viņus kontrolē un pieņem lēmumus spēcīgs līderis				Kopā
		Piekrītu	Nepiekrītu	Ne piekrītu/ ne nepiekrītu	Nezinu/ grūti pateikt	
Funkcionālā solidaritāte						
Biznesā un politikā cilvēki var sadarboties tikai tad, ja ir personīgi pazīstami vairākus gadus	Piekrītu	32	2	6	2	42
	Nepiekrītu	7	10	5	1	22
	Ne piekrītu/ ne nepiekrītu	8	1	14	1	24
	Nezinu/ grūti pateikt	1	1	1	10	13
Kopā		48	14	25	13	100

Avots: SKDS 2020. gada septembris, n = 1003.

(2) Normatīvais altruisms korelē ar pamatizglītību, nenodarbinātību, zemiem ienākumiem, dzīvesvietu Rīgā un Vidzemē. Šie respondenti normatīvo solidaritāti saprot kā ekonomiski veiksmīgāko cilvēku pienākumu. (3) Statistiski nozīmīga universālisma vērtējumu atšķirība starp kvartilēm netika konstatēta, izņemot atšķirību reģionālā griezumā: Rīgas un Latgales iedzīvotāji ir vairāk tendēti uz universālismu. (4) Labvēlība ir raksturīga vecuma grupai 25–34 gadi, nodarbinātajiem respondentiem, vadītājiem, uzņēmējiem, respondentiem ar augstiem ienākumiem. Šie cilvēki ir gatavi palīdzēt savas grupas locekļiem, bet aizdomīgi izturas pret svešiniekiem. Pretstatā normatīvā altruisma faktoram, šajā gadījumā palīdzība netiek uzskatīta par normatīvu pienākumu. (5) Pašpietiekamība korelē ar vīriešu dzimumu, pamatizglītību. Atšķirībā no labvēlības faktora, šis faktors ir orientēts uz ģimeni, un respondenti pat noliedz iespējamību uzturēt noderīgus sakarus ar svešiniekiem.

Piederības izjūta un saistošais sociālais kapitāls

Nacionālais attīstības plāns norāda, ka piederības izjūta ir priekšnoteikums funkcionālai solidaritātei, kas ir nepieciešama, lai nodrošinātu labāku ekonomisko sniegumu. Zemāka piederības izjūta piemīt etniskām minoritātēm, lauku iedzīvotājiem, Zemgales iedzīvotājiem un vīriešiem (1. tabula). Tas, ka pēdējās trīs sociāli demogrāfiskās kategorijas ir etniski jauktas, nozīmē, ka piederības izjūtu nenosaka tikai kopīgā etniskā kultūra. Turklāt vientuļo cilvēku kategorija parāda, ka viņu piederības izjūta neuzlabo sevis pašnovērtējumu. Veiksmīgāko sociāli demogrāfisko kategoriju vidū rīdziniekiem ir visspēcīgākā piederības izjūta.

Pretī politikas plānošanas dokumentu apgalvojumiem piederības izjūta nepalielina solidaritāti. 14. un 15. tabulā apkopotie dati liecina, ka visbiežāk respondenti atbalsta slēgtas sociālās struktūras. Spirmena rangi korelācijas aprēķinos tika noskaidrots, ka tikai individuālās neatkarības izjūtai ir pozitīva korelācija ar sociālo nevienādīgumu (7. faktors, apgriezta skala) un katru no šo faktoru veidojošajām sastāvdaļām (16. tabula). Piederības izjūta kopienai un etniskajai grupai veicina slēgtu sociālo struktūru pastāvēšanu: Spirmena rangi korelācijas analizē tika noskaidrots, ka korelācijas ar sociālo nevienādīgumu ir negatīvas un ļoti vājas. Piederības izjūtai Latvijai ir ļoti vāja korelācija ar funkcionālo solidaritāti etniskā vairākuma pārstāvju vidū un negatīva korelācija ar attieksmi pret plurālismu. Neviens no aspektiem, kas raksturo piederību kādai sabiedrības grupai, nav izšķiroši svarīgs attiecībā uz funkcionālo solidaritāti. Individuālā neatkarība pozitīvi korelē ar sociālās nevienādības atzīšanu. Piederības izjūtai Eiropas Savienībai ir vājāka, bet tomēr pozitīva ietekme uz funkcionālo solidaritāti un plurālisma principa ievērošanu. Etnisko minoritāšu vidū piederības izjūta ES un individuālās neatkarības izjūta pozitīvi korelē ar iecietību pret dažādību. Individuālās neatkarības izjūta pozitīvi korelē ar funkcionālo solidaritāti un autoritārisma noraidīšanu gan etniskā vairākuma, gan minoritāšu pārstāvju vidū.

Uzņēmumu īpašnieku piederības izjūta Latvijai mēreni pozitīvi korelē ar uzticēšanos institūcijām ($r_s = 0,403$). Vispārējā uzticēšanās nav atkarīga no piederības izjūtas. Vispārējā uzticēšanās mēreni korelē ar uzņēmumu īpašnieku funkcionālo solidaritāti ($r_s = 0,453$). Privatā un valsts sektora nodarbināto vidū pastāv ļoti vāja korelācija starp šiem diviem elementiem.

16. tabula. Korelācija starp piederības izjūtu un attieksmi pret atvērtām sociālajām struktūrām sadalījumā pēc etniskās piederības

	Etniskā piederība	Sociālā neviendabība (^ 7. faktors)	Funkcionālā solidaritāte	Autoritārisma noraidīšana	Plurālisms	Pasaule nav bināra	Vispārējā uzticēšanās	Uzticēšanās institūcijām
Piederības izjūta kopienai	Etniskais vairākums	-0,154**	0,015	-0,114*	-0,152**	-0,142**	-0,040	0,090*
	Etniskā minoritāte	-0,141**	-0,060	-0,141**	-0,146**	-0,114*	0,022	0,209**
Piederības izjūta etniskai grupai	Etniskais vairākums	-0,068	0,084	-0,027	-0,172**	-0,041	0,000	0,057
	Etniskā minoritāte	-0,214**	-0,121*	-0,204**	-0,143**	-0,206**	-0,049	0,137**
Piederības izjūta Latvijai	Etniskais vairākums	-0,035	0,091*	0,012	-0,133**	-0,017	0,034	0,133**
	Etniskā minoritāte	-0,093	-0,038	-0,081	-0,069	-0,083	0,015	0,270**
Piederības izjūta ES	Etniskais vairākums	-0,006	0,060	0,078	-0,003	-0,077	0,034	0,179**
	Etniskā minoritāte	0,082	0,032	-0,009	0,147**	0,114*	0,086	0,298**
Neatkarīgs indivīds	Etniskais vairākums	0,146**	0,148**	0,203**	0,066	0,067	0,069	0,013
	Etniskā minoritāte	0,233**	0,123*	0,213**	0,165**	0,186**	0,026	0,113*

Piezīme: ^ 7. faktora skala šajā tabulā ir apgriezta. Spīrmena rangu korelācija. Sig. divpusējs: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$.
Avots: SKDS 2019. gada oktobris, $n = 1014$.

Atbildes uz 2020. gada oktobra aptaujā iekļautiem jautājumiem liecina, ka piederības izjūta kopienai, etniskajai grupai un Latvijai stiprina slēgtās sociālās struktūras un līdz ar to palielina saistošo sociālo kapitālu. Saistošais sociālais kapitāls tika novērtēts, izmantojot septiņus apgalvojumus, novērtētus 5 punktu Likerta skalā (Kronbaha $\alpha = 0,813$).

Man ir draugi, kam es varu uzticēties;

Es zinu, ka, nonākot finansiālās grūtībās, mana ģimene vai tuvākie draugi man palīdzēs;

Ja radīsies nepieciešamība, man ir ģimene un tuvākie draugi, pie kā vērsties pēc padoma;

Man nav tik tuvu draugu, pie kā vērsties pēc emocionāla atbalsta (apgriezta skala);

Lai cik grūti man būtu, mana ģimene mani vienmēr emocionāli atbalstīs;

Manas vērtības saskan ar manas ģimenes vērtībām;

Maniem tuvākajiem draugiem ir tādas pašas vērtības kā man.

Piederības izjūta kopienai tika novērtēta, izmantojot divus apgalvojumus, vērtētus 5 punktu Likerta skalā (Kronbaha $\alpha = 0,709$).

Jūtos piederīgs cilvēkiem savā dzīvesvietā;

Sabiedrībā es jūtos pieņemts.

Spīrmena rangu korelācijas analīzē tika noskaidrotas atsevišķas nelielas atšķirības starp etnisko vairākumu un etniskajām minoritātēm (17. tabula). Etnisko latviešu vidū ir novērojama vāja vispārējās uzticēšanās un uzticēšanās institūcijām korelācija ar saistošo sociālo kapitālu, savukārt etniskajām minoritātēm piederības izjūtai kopienai ir acīmredzot lielāka nozīme. Korelācija starp vispārējo uzticēšanos un uzticēšanos institūcijām nav atkarīga no respondentu etniskās piederības. Etniskā piederība izpaužas vairāk, ja vērtē sakarību starp

piederības izjūtu etniskajai grupai un piederības izjūtu Latvijai: korelācija ir spēcīga etniskā vairākuma un mērena etnisko minoritāšu vidū. Bet abām respondentu grupām etniskā piederība tikai ļoti vāji korelē vai vispār nekorelē ar uzticēšanos institūcijām un vispārējo uzticēšanos.

17. tabula. Korelācija starp saistošo sociālo kapitālu, piederības izjūtu, uzticēšanos institūcijām un vispārējo uzticēšanos sadalījumā pēc respondentu etniskās piederības

		Piederības izjūta kopienai	Piederības izjūta etniskajai grupai	Piederības izjūta Latvijai	Vispārējā uzticēšanās	Uzticēšanās institūcijām
Etniskais vairākums	Saistošais sociālais kapitāls	0,490**	0,338**	0,336**	0,252**	0,210**
	Piederības izjūta kopienai	-	0,406**	0,417**	0,067	0,157**
	Piederības izjūta etniskajai grupai		-	0,723**	0,095*	0,129**
	Piederības izjūta Latvijai			-	0,136**	0,218**
	Vispārējā uzticēšanās				-	0,403**
Etniskās minoritātes	Saistošais sociālais kapitāls	0,407**	0,375**	0,261**	0,146**	0,181**
	Piederības izjūta kopienai	-	0,309**	0,347**	0,249**	0,228**
	Piederības izjūta etniskajai grupai		-	0,557**	0,082	0,175**
	Piederības izjūta Latvijai			-	0,189**	0,283**
	Vispārējā uzticēšanās				-	0,417**

Piezīme: Uzticēšanās institūcijām tika novērtēta pēc 9 kritērijiem 10 punktu skalā. Kronbaha $\alpha = 0,876$.

Saistošais sociālais kapitāls tika vērtēts pēc 7 kritērijiem 5 punktu skalā. Kronbaha $\alpha = 0,813$.

Piederības izjūta sabiedrībai tika novērtēta pēc 2 kritērijiem 5 ballu skalā. Kronbaha $\alpha = 0,709$.

Spirmena rangu korelācija.

BCa, novirze koriģēta paātrināti; 1000 sākotnējie paraugi.

Sig. divpusējs: ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$.

Avots: SKDS 2020. gada septembris, $n=1003$.

Vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testā un Kruskala-Vollisa H testā tika noskaidrots, ka pastāv dažas etniskās atšķirības atkarībā no nodarbinātības statusa. Nestrādājošo respondentu vidū etnisko minoritāšu pārstāvji biežāk minēja, ka viņiem ir tendence domāt, ka veselība ($p = 0,037$) un vecums ($P = 0,033$) ierobežo rīcības brīvību. Etniskā vairākuma respondenti mēdz justies piederīgi kopienai ($p = 0,031$), Latvijai ($p < 0,001$), ES ($p = 0,010$), arī viņu uzticēšanās institūcijām ir augstāka ($p = 0,005$).

Privātajā sektorā etniskie latvieši ir vairāk apmierināti ar savu dzīves līmeni ($p = 0,047$), viņi mēdz uztvert dzīvi kā jēgpilnu ($p = 0,002$), jūtas piederīgi ES ($p = 0,029$), kā arī demonstrē augstāku uzticēšanos institūcijām ($p < 0,001$).

Valsts un pašvaldību sektorā nodarbinātie etniskie latvieši biežāk jūtas piederīgi Latvijai ($p = 0,002$), un viņi pauž augstāku funkcionālo solidaritāti ($p < 0,001$). Savukārt etnisko minoritāšu pārstāvjiem valsts sektors dod augstāku drošības izjūtu ($p = 0,005$).

Uzņēmējdarbība samazina lielāko daļu etnisko atšķirību. Etniskie latvieši, kuri plāno uzsākt savu biznesu, vairāk ($p = 0,018$) nekā etniskās minoritātes izjūt piederību ES, viņiem ir arī augstāka vispārējā uzticēšanās ($p = 0,045$). Tāpat arī uzņēmēji latvieši jūtas piederīgi ES biežāk nekā etnisko minoritāšu uzņēmēji ($p = 0,039$).

Etniskais faktors sāk izpausties, salīdzinot privātā un valsts sektora nodarbinātos. Valsts sektorā nodarbinātie etniskie latvieši, salīdzinot ar privātajā sektorā strādājošajiem, pauž augstāku piederības izjūtu kopienai ($p < 0,001$) un Latvijai ($p = 0,002$), viņi mēdz būt apmierinātāki ar savu dzīves līmeni ($p = 0,045$) un ievēro likumus ($p = 0,027$). Valsts sektorā nodarbināto etnisko minoritāšu pārstāvji savu dzīvi vērtē pozitīvāk nekā privātajā sektorā strādājošie. Pirmajiem ir augstāka apmierinātība ar savas dzīves līmeni ($p = 0,006$), pārliecība par nākotni ($p = 0,017$), drošības izjūta ($p < 0,001$), uzticēšanās institūcijām ($p = 0,032$), kā arī biežāk viņi ir mērķorientēti ($p = 0,018$) un uztver dzīvi kā jēgpilnu ($p = 0,002$).

Kori un tautas deju kolektīvi Latvijā tiek uzskatīti par nozīmīgāko korporatīvo aģentu, kas veicina solidaritāti. Aptaujas dati liecina, ka tie stiprina slēgtās, nevis atvērtās sociālās struktūras. Starp tiem etniskajiem latviešiem, kuri minēja savu dalību šajos amatiermākslas kolektīvos, 22% atzina, ka gada laikā pirms aptaujas ir organizējuši vismaz vienu privātu kolektīvu pasākumu (piem., ekskursijas, svinības, savstarpēja palīdzība); 10% norādīja, ka ir organizējuši sabiedriskus pasākumus savai kopienai. Divpadsmit procenti amatieru mākslinieku piekrita, ka korī vai deju kolektīvā ir apguvuši kādas sociālās prasmes (SKDS, 2014. gada oktobris, n = 1014).

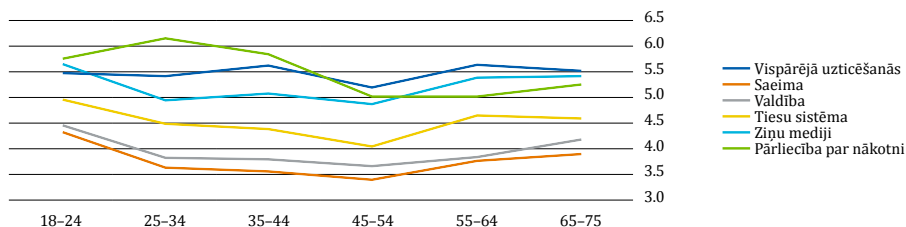
Uzticēšanās, likumu ievērošana, pārliecība par nākotni un valsts pārvaldes izvērtēšana

Salīdzinājumā ar citām Eiropas Savienības valstīm Latvijas iedzīvotāji vismazāk uzticas institūcijām. Latvija atpaliek no ES 27 dalībvalstu vidējiem rādītājiem: 49% Latvijas iedzīvotāju uzticas pašvaldībām (54% ES 27), 37% uzticas tieslietu sistēmai (51%), 28% uzticas valdībai (35%), 19% uzticas parlamentam (36%) un tikai 6% uzticas politiskajām partijām (20%) (Eurobarometrs 2019). Standarta Eurobarometra aptaujās uzticēšanos institūcijām nosaka, izmantojot jautājumu ar dihotomisko atbildi: «Vēlos jums uzdot jautājumu par to, cik liela ir jūsu uzticēšanās noteiktām institūcijām. Lūdzu, sakiet, vai Jūs uzticēties vai neuzticēties katrai no šīm institūcijām?» Zinātnieki iesaka novērtēt sociālo uzticēšanos kopumā, kas ietver vispārējo uzticēšanos un uzticēšanos institūcijām (Rothstein, Stolle, 2008; Stolle, 2002). Aptaujās uzticēšanās tiek definēta kā personas pārliecība par to, ka cita persona vai institūcija rīkosies atbilstoši cerētajam attiecībā uz pozitīvu attieksmi (OECD 2017). Šis rādītājs ir informatīvs par korporatīvās rīcības spējas esamību jeb, citiem vārdiem sakot, par iespēju, ka indivīdi apvienos savus pūliņus, lai aizstāvētu grupas intereses. Šajā sadaļā uzticēšanās institūcijām tiek novērtēta, izmantojot jautājumu «Cik lielā mērā Jūs uzticaties šādām institūcijām: a) parlaments, b) valdība, c) tieslietu sistēma, d) ziņu mediji?» Novērtēšanas skala ir no 1 – «Es vispār neuzticos šai institūcijai» līdz 10 – «Es ļoti uzticos šai institūcijai». Jautājums atspoguļo formālo institūciju pieredzi un uzskatus par to darbības kvalitāti (Sønderskov, Dinesen, 2016). Vispārējā uzticēšanās tiek novērtēta ar jautājumu «Vai Jūs teiktu, ka kopumā vairumam cilvēku var uzticēties?» Skala ir no 1 – «lielākajai daļai cilvēku nevar uzticēties» līdz 10 – «vairumam cilvēku var uzticēties». Daudzu pētījumu rezultāti apliecina šī jautājuma noderību, jo respondenti no dažādām kultūrām un ar dažādu etnisko piederību šo jautājumu saprot un interpretē līdzīgi (Dinesen, 2011; Freitag, Bauer 2013). Pat ja šāds jautājums nav piemērots individuālās uzvedības prognozēšanai, tas ļauj noteikt uzticēšanās līmeni sabiedrībā kopumā. Pārliecība par nākotni tiek novērtēta, uzdotot jautājumu «Lūdzu, novērtējiet, cik lielā mērā Jūs piekrītat vai nepiekrītat apgalvojumam: esmu pārliecināts par savu nākotni.» Novērtēšanas skala ir no 1 – «Es nejūtos pārliecināts» līdz 5 – «Es jūtos pārliecināts».

Šajā pētījumā tika noskaidroti uzticēšanās un pārliecības par nākotni rādītāji pēc sekojošiem sociāli demogrāfiskajiem parametriem: vecums, dzimums, etniskā piederība, izglītība (pamata, vidējā, augstākā), ienākumi (zemi, vidēji, augsti) un reģions (Rīga, Pierīga, Vidzeme, Kurzeme, Zemgale, Latgale). Zinātniskajā literatūrā šie parametri tiek traktēti kā uzticēšanās prognostiskie faktori (Brandt, Wetherell, Henry, 2015; Laurence, 2015).

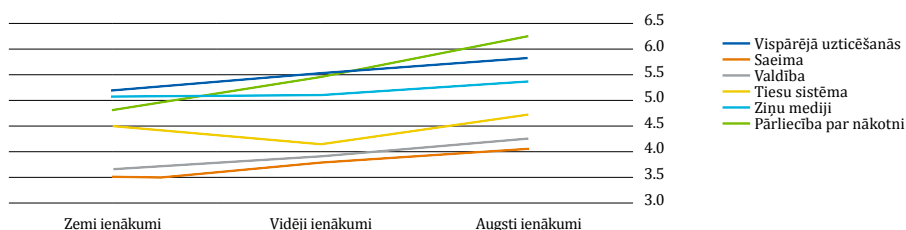
5., 6. un 7. attēlā ir parādīti vidēji aritmētiskie rādītāji, kas raksturo uzticēšanās līmeni un pārliecību par nākotni, trīs sociāli demogrāfiskiem parametriem: vecums, ienākumi un izglītība. Rādītāji ir pieticīgi: no 3,5 līdz 6,5 punktiem 10 punktu skalā. Respondenti visaugstāk vērtē vispārējā uzticēšanos un pārliecību par nākotni nekā uzticēšanos institūcijām.

Pielikumi

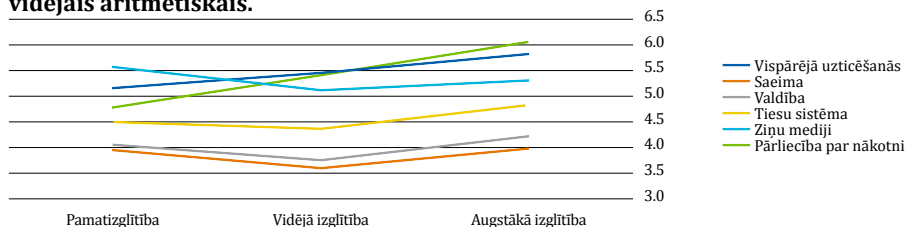
Avots: SKDS 2019. gada oktobris, n = 1014.

5. att. Uzticēšanās un pārlicība par nākotni sadalījumā pa vecuma grupām, vidējais aritmētiskais.

Avots: SKDS 2019. gada oktobris, n = 1014.

6. att. Uzticēšanās un pārlicība par nākotni sadalījumā pa ienākumu grupām, vidējais aritmētiskais.

Avots: SKDS 2019. gada oktobris, n = 1014.

7. att. Uzticēšanās un pārlicība par nākotni sadalījumā pēc izglītības, vidējais aritmētiskais.

Vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testā tika noskaidroti statistiski nozīmīgi uzticēšanās rādītāji un sociāli demogrāfiskie parametri.

Nav atšķirības starp **vecuma grupām**, vērtējot vispārējo uzticēšanos un uzticēšanos institūcijām. Taču vecuma grupas vērtē dažādi pārlicību par savu nākotni. Pārlicinātāki ir 25–34 gadus veci respondenti, mazāk pārlicināti ir 45–64 gadus vecas personas ($p < 0,001$). **Dzimums** nav statistiski nozīmīgs, vērtējot vispārējo uzticēšanos, bet attiecībā uz uzticēšanos institūcijām sievietes vairāk uzticas tieslietu sistēmai ($p = 0,007$). Sievietēm un vīriešiem ir līdzīga pārlicība par savu nākotni. **Etniskā piederība** nekorelē ar vispārējo uzticēšanos, bet etniskie latvieši institūcijām uzticas vairāk nekā citu etnisko grupu pārstāvji ($p < 0,001$). Savukārt etniskās minoritātes ir pārlicinātākas par savu nākotni: ir vāja statistiski nozīmīga

atšķirība starp etniskajiem latviešiem un citām etniskajām grupām ($p < 0,028$). Izglītība izteikti korelē ar vispārējo uzticēšanos ($p < 0,001$) un pārliecību par nākotni ($p = 0,005$). Vājākas korelācijas novērojamas, analizējot uzticēšanos valdībai ($p = 0,013$) un tieslietu sistēmai ($p = 0,036$). Respondenti ar augstāko izglītību uzticēšanos mēdz izrādīt biežāk nekā tie, kuriem ir vidējā un pamatizglītība. Tomēr augstākā izglītība nepalielina uzticēšanos līmeni Saeimai un ziņu medijiem. Arī **ienākumiem** ir statistiski nozīmīga saistība ar uzticēšanos. Respondenti ar augstiem ienākumiem uzticas vairāk nekā tie, kuriem ir zemi un vidēji ienākumi ($p < 0,001$). Tāpat viņi mēdz uzticēties Saeimai ($p < 0,001$) un valdībai ($p = 0,002$), bet mazāk uzticas tieslietu sistēmai ($p = 0,040$). Taču ienākumi neietekmē uzticēšanos ziņu medijiem. Augsti ienākumi korelē arī ar lielāku pārliecību par nākotni ($p < 0,001$). Atšķirības **reģionālā** griezumā tiek novērotas, vērtējot vispārējo uzticēšanos. Latgales un Pierīgas iedzīvotāji uzticas citiem cilvēkiem vairāk nekā Zemgales un Kurzemes iedzīvotāji ($p < 0,001$). Uzticēšanās ziņu medijiem pa reģioniem neatšķiras, taču citas valsts institūcijas reģionos guvušas ļoti atšķirīgus novērtējumus. Vidzemē un Rīgā iedzīvotāji uzticas Saeimai vairāk nekā Zemgalē ($p = 0,003$). Arī uzticēšanās valdībai parāda reģionu daudzveidību. Vislielākā uzticēšanās ir novērojama Vidzemē, vismazākā – Zemgalē un Pierīgā ($p < 0,001$). Vislielākā uzticēšanās tieslietu sistēmai ir Kurzemē un Latgalē, savukārt vismazākā – Zemgalē ($p = 0,011$). Statistiski nozīmīga atšķirība ir vērojama attiecībā uz pārliecību par nākotni: vispārliecinātākie ir rīdzinieki ($p < 0,001$).

Uzticēšanās līmenis katrai no četrām institūcijām ir saskaņots. Kronbaha $\alpha = 0,844$ liecina, ka uzticēšanos institūcijām var izmantot kā skalu, meklējot korelācijas ar citiem rādītājiem. Uzticēšanās institūcijām vāji korelē ar piederības izjūtu Latvijai ($r = 0,259, p < 0,001$), bet nekorelē ar individuālās neatkarības izjūtu ($r = 0,054, p = 0,118$). Uzticēšanās institūcijām ($r = 0,201, p < 0,001$) un vispārējā uzticēšanās ($r = 0,121, p < 0,001$) uzrāda vāju un ļoti vāju pozitīvu korelāciju ar pārliecību par nākotni. Vispārējā uzticēšanās nekorelē ne ar piederības izjūtu Latvijai ($r = 0,045, p = 0,160$), ne ar individuālās neatkarības izjūtu ($r = 0,057, p = 0,094$).

Ņemot vērā to, ka sociāli ekonomiskie parametri korelē ar uzticēšanos institūcijām, ir nepieciešams pārbaudīt korelāciju starp uzticēšanos un pārliecību par nākotni un respondentu nodarbinātības statusu. Vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testā tika noskaidrotas statistiski nozīmīgas korelācijas abos gadījumos: $p = 0,033$ uzticēšanās institūcijām un $p < 0,001$ pārliecībai par nākotni. Daudzkārtēju pēcaptaujas salīdzinājumu mazākās būtiskās starpības testā tika noskaidrots, ka nestrādājošie respondenti ir vismazāk pārliecināti par savu nākotni. Privātajā sektorā nodarbinātie ir mazāk pārliecināti par savu nākotni nekā topošie uzņēmēji ($p = 0,002$) un uzņēmumu īpašnieki ($p = 0,041$). Valsts sektorā nodarbinātie respondenti izrāda augstāku uzticēšanos institūcijām nekā privātajā sektorā strādājošie ($p = 0,011$) un uzņēmumu īpašnieki ($p = 0,009$).

Pētnieki pieņem, ka mazāka uzticēšanās institūcijām privātajā sektorā strādājošo respondentu vidū atspoguļo viņu neapmierinātību ar privātā biznesa regulēšanas praksi. Patiešām, Nacionālais attīstības plāns atzīst, ka birokrātija un sarežģītie normatīvie akti ir valsts pārvaldes trūkumi. 2021. gada aptaujā likumu ievērošanas faktors tika novērtēts 5 ballu Likerta skalā, izmantojot 3 apgalvojumus: Es cienu likumus; Es vienmēr cenšos rīkoties saskaņā ar likumu; Es rīkojos saskaņā ar sabiedrībā pieņemtajām normām. Iekšējās saskaņotības koeficients Kronbaha $\alpha = 0,903$. Vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testos tika noskaidrots, ka uzticēšanās un likumu ievērošana atšķiras atkarībā no nodarbinātības statusa (18. tabula). Daudzkārtēju pēcaptaujas salīdzinājumu mazākās būtiskās starpības testā tika noskaidrots, ka uzņēmumu īpašnieki mēdz ievērot likumus vismazāk salīdzinājumā ar nestrādājošiem ($p = 0,005$), privātā ($p = 0,043$) un valsts ($p < 0,001$) sektora darbiniekiem. Valsts un pašvaldību sektora darbinieki ievēro likumus vairāk nekā visas pārējās sabiedrības grupas, izņemot

nestrādājošos iedzīvotājus: privātā sektora darbinieki ($p = 0,001$), topošie uzņēmēji ($p = 0,003$), pašnodarbinātie ($p = 0,016$) un uzņēmumu īpašnieki ($p < 0,001$). Valsts sektora darbinieki demonstrē lielāku uzticēšanos institūcijām salīdzinot ar privātā sektora darbiniekiem ($p = 0,018$) un uzņēmumu īpašniekiem ($p = 0,017$). Tāda pati tendence vērojama arī topošo uzņēmēju vidū (attiecīgi $p = 0,040$ un $p = 0,022$). Vispārējā uzticēšanās ir lielāka starp respondentiem, kuri plāno uzsākt savu uzņēmējdarbību, salīdzinot ar nestrādājošajiem respondentiem ($p = 0,001$) un privātā sektora nodarbinātajiem ($p = 0,015$). Etniskie latvieši pauž lielāku uzticēšanos institūcijām nekā minoritātes, ko uzrādīja Manna-Vitnija U testa rezultāti ($P < 0,001$). Vispārējā uzticēšanās un likumu ievērošana starp dažādām etniskajām grupām neatšķiras ($P = 0,404$ un $P = 0,580$).

18. tabula. Uzticēšanās un likumu ievērošana sadalījumā pēc nodarbinātības statusa, mediāna

Nodarbinātības statuss	Uzticēšanās institūcijām	Vispārējā uzticēšanās	Likumu ievērošana
Nestrādājošs	3,84	5,00	3,89
Nodarbināts valsts un pašvaldību sektorā	4,20	5,28	4,03
Nodarbināts privātajā sektorā	3,77	5,23	3,77
Topošais uzņēmējs	4,21	5,81	3,72
Pašnodarbināts	4,08	5,59	3,72
Uzņēmuma īpašnieks	3,38	5,03	3,49
Kopā	3,90	5,23	3,83

Piezīme: Uzticēšanās institūcijām tika novērtēta 10 ballu skalā, izmantojot 4 apgalvojumus. Kronbaha $\alpha = 0,870$.
 Vispārējā uzticēšanās tika vērtēta 10 ballu skalā.
 Likumu ievērošana tika novērtēta, izmantojot 3 apgalvojumus, 5 ballu skalā. Kronbaha $\alpha = 0,903$.
 Sig. divpusējs: $p = 0,037$ vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testā attiecībā uz Uzticēšanos institūcijām.
 Sig. divpusējs: $p = 0,021$ vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testā attiecībā uz Vispārējo uzticēšanos.
 Sig. divpusējs: $p = 0,001$ vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testā attiecībā uz Likumu ievērošanu.
 Avots: SKDS, 2021. gada septembris, $n = 1017$.

2021. gada septembra aptaujā respondenti tika lūgti novērtēt svarīgākos priekšnosacījumus sava biznesa uzsākšanai 5 ballu skalā (19. tabula). Pāru izlases t-testa rezultāti parādīja, ka zināšanas un prasmes atzīst par vissvarīgākajām visas nodarbināto grupas. Darba ņēmēji un nestrādājošie respondenti ierindoja finanšu kapitāla pieejamību kā otro būtisko priekšnosacījumu. Savukārt respondentiem, kuri plāno uzsākt savu biznesu, pašnodarbinātajiem un uzņēmumu īpašniekiem atbilstošu rakstura īpašību esamība ir otrs svarīgākais priekšnoteikums. Uzņēmējdarbību atbalstoša valsts politika nav starp noteicošajiem kritērijiem, uzņēmumu īpašniekiem tas ir pat visnenozīmīgākais kritērijs. Respondenti neuzskata valsts pārvaldi par institūciju, kas atbalstītu uzņēmēju kopienu.

19. tabula. Priekšnosacījumi sava biznesa uzsākšanai sadalījumā pēc nodarbinātības statusa, vidējais aritmētiskais

Nodarbinātības statuss	Atbilstošu rakstura īpašību esamība	Zināšanas un prasmes	Finanšu kapitāla pieejamība	Uzņēmējdarbību veicinoša valdības politika
Nestrādājošs	3,17	3,31	3,21	3,15
Nodarbināts valsts un pašvaldību sektorā	3,67	3,87	3,80	3,71
Nodarbināts privātajā sektorā	3,36	3,61	3,46	3,33
Topošais uzņēmējs	4,19	4,35	3,70	3,48
Pašnodarbināts	4,06	4,18	3,76	3,81
Uzņēmuma īpašnieks	4,55	4,55	4,22	3,42

Piezīme: Pāru izlases t-tests. Statistiski nozīmīgi augstākie rezultāti katram nodarbinātības statusam ir norādīti treknrakstā.
 Avots: SKDS, 2021. gada septembris, $n = 1017$.

Pozitīva pieredze saskarsmē ar valsts pārvaldi vairo vispārējo uzticēšanos un uzticēšanos institūcijām. 2020. gada aptaujā respondentiem tika piedāvāti divi apgalvojumu par ierēdņu kompetenci un izpalīdzību.

Kopumā runājot, man ir iespaids, ka valsts institūcijās strādā kompetenti un atbildīgi ierēdņi.

Saskaroties ar valsts institūcijām, ierēdņi atbildīgi un pēc būtības palīdzēja risināt manas problēmas.

Katrs trešais aptaujātais (29%) ierēdņus vērtē kā kompetentus. No tiem aptaujātajiem, kuri pēc padoma vai palīdzības vērsušies pie ierēdņiem, apmierinātību ar sniegto pakalpojumu pauda tikai katrs ceturtais (24%). Ierēdņu vērtējums un uzticēšanās institūcijām ir atkarīgie mainīgie. Pīrsona χ^2 testā noskaidrotās korelācijas ir vājas, bet statistiski nozīmīgas ($p < 0,01$). Pozitīvs ierēdņu kompetences vispārējais vērtējums korelē ar uzticēšanos institūcijām ($r = 0,387$), vispārējo uzticēšanos ($r = 0,251$) un likumu ievērošanu ($r = 0,233$). Pozitīvas praktiskās mijiedarbības ar ierēdņiem pieredze korelē ar uzticēšanos institūcijām ($r = 0,406$), vispārējo uzticēšanos ($r = 0,301$) un likumu ievērošanu ($r = 0,307$).

Vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testā tika noskaidrots, ka sievietes, kuras vērsušās pēc padoma vai palīdzības pie ierēdņiem, viņus vērtē pozitīvāk ($p = 0,048$). Korelācija ar citiem sociāli demogrāfiskajiem parametriem netika konstatēta.

2020. gada septembra aptaujā respondentiem tika jautāts, vai Covid-19 pandēmijas laikā 2020. gada martā-jūnijā viņi novēroja darba tiesību pārkāpumus (piem., neizmaksāta darba alga, atlaišana bez iemesla, darba laika pagarināšana). Respondenti, kuru darba tiesības tika pārkāptas, pauda mazāku uzticēšanos institūcijām nekā tie, kuriem darbā nebija nekādu juridisku izaicinājumu: attiecīgi $M = 4,38$ un $M = 4,95$ ($p < 0,001$). Iespējams, ka šajā gadījumā respondenti bija sarūgtināti par to, ka nebija institūciju kā starpnieku, kas varētu palīdzēt atrisināt darba konfliktus. Piederības izjūtu Latvijai tas neietekmēja ($p = 0,884$).

Vēl viens piemērs, kas parāda uzticēšanās institūcijām nozīmi, ir nodoms potēties pret Covid-19. Valdības apmaksātā potēšanās kampaņa Latvijā noritēja gausi. 2021. gada septembrī noskaidrotie attiecīgie sabiedrības nodomi korelē ar uzticēšanos institūcijām (20. tabula).

20. tabula. Attieksme pret potēšanos pret Covid-19, rīcībspēju, uzticēšanos, brīvību lemt pašam un ienākumiem, vidējais aritmētiskais

Attieksme pret potēšanos	Vispārējā uzticēšanās	Uzticēšanās institūcijām	Brīvība izlemt pašam	Likumu ievērošana	Mājsaimniecības ienākumi uz vienu cilvēku, mēnesī, EUR
1. Jau esmu potējies (viena vai divas devas)	5,43	4,46	6,34	3,89	524
2. Noteikti potēšos	5,77	3,81	6,42	3,86	457
3. Visticamāk nepotēšos	5,52	4,07	6,30	3,69	485
4. Drīzāk nepotēšos	4,99	3,30	6,05	3,85	416
5. Noteikti nepotēšos	4,62	2,84	5,41	3,68	402
6. Nezinu/ grūti pateikt	5,27	3,98	6,21	3,84	458
Kopā	5,23	3,90	6,13	3,83	475

Piezīme: Vispārējā uzticēšanās tika novērtēta 10 ballu skalā. Uzticēšanās institūcijām tika vērtēta pēc 4 kritērijiem 10 ballu skalā. Kronbaha $\alpha = 0,870$. Brīvība pašam lemt tika vērtēta 10 ballu skalā. Likumu ievērošana tika vērtēta pēc 3 kritērijiem 5 ballu skalā. Kronbaha $\alpha = 0,919$. Sig. divpusējs: $p < 0,001$ vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testā attiecībā uz Vispārējo uzticēšanos, Brīvību pašam pieņemt lēmumu un mājsaimniecības ienākumiem. Sig. divpusējs: $P < 0,001$ Kruskala- Vollisa testā attiecībā uz Uzticēšanos institūcijām. Sig. divpusējs: $P = 0,059$ Kruskala-Vollisa testā attiecībā uz Likumu ievērošanu. Statistiski nozīmīgākās zemākas vērtības ir norādītas treknrakstā. Avots: SKDS, 2021. gada septembris, $n=1017$.

Pāru salīdzinājums parādīja, ka stingrie potēšanās noliedzēji (piektā grupa 20. tabulā) izrāda vismazāko uzticēšanos institūcijām, kas būtiski atšķiras no pirmās, otrās, sestās grupas ($p < 0,001$) un otrās grupas ($p = 0,033$). Svārstīgajiem respondentiem (tabulā ceturrtā grupa) ir mazāka uzticēšanās institūcijām nekā pirmajai ($p < 0,001$) un trešajai grupai ($p = 0,007$). Stingrie potēšanās noliedzēji, salīdzinot ar pārējām respondentu grupām, izrāda vismazāko vispārējo uzticēšanos un viszemāk ierindo brīvību lemt pašiem. Turklāt stingrajiem potēšanās noliedzējiem ir svārstīgajiem ir viszemākie māsaimniecības mēneša ienākumi uz vienu cilvēku, salīdzinot ar jau potētiem respondentiem ($p < 0,001$). Likumu ievērošana nekorelē ar atieksmi pret potēšanos.

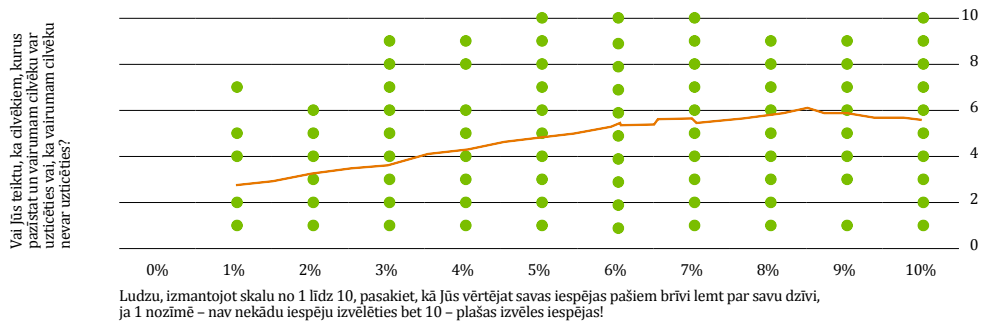
Attieksmes pret potēšanos un nodarbinātības statusa šķērstabulācija atklāja korelāciju, kas ir izskaidrojama ar valdības politiku uzņēmējdarbības jomā. Pārsona χ^2 testa rezultāti parādīja, ka pašnodarbinātie respondenti atsakās no potēšanās biežāk nekā Latvijas iedzīvotāji kopumā (27%, vidēji 16%, $p < 0,001$). Divus mēnešus pirms aptaujas stājās spēkā izmaiņas nodokļu politikā, kas negatīvi ietekmēja Latvijas pašnodarbināto iedzīvotāju biznesa intereses. Saeima bija grozījusi likumu, neņemot vērā šīs sociālās grupas iebildumus. Trīs no četriem pašnodarbinātajiem atzīst, ka paļaušanās uz sevi ir galvenā mācība, ko viņi ir guvuši no Covid-19 krīzes (79%, vidēji 63%, $p = 0,016$). Tāpat biežāk viņi uztver mazinošos sabiedrības vienotību (67%, vidēji 48%, $p = 0,034$).

Pārsona χ^2 testa rezultāti norāda uz vēl vienu respondentu grupu, kas ir nesamērīgi pārstāvēta stingro potēšanās noliedzēju vidū. Pret potēšanos iestājas gandrīz trešā daļa (30%, $p = 0,007$) respondentu, kuriem māsēdes laikā ierēdņi nebija paskaidrojuši iemeslu atteikt finansālo atbalstu.

Solidaritāte

Lielākā daļa aptaujāto uzskata, ka solidaritāte var pastāvēt starp līdzīgiem cilvēkiem, kuri mijiedarbojas slēgtā sociālajā struktūrā. Mūsdienu daudzveidīgajā sabiedrībā šādu kritēriju nevar izpildīt. Individī plāno savu dzīvi, izmantojot personīgos priekšstatus par labo. Tikai cilvēks pats zina sava ķermeņa iespējas un apkārtējās dabiskās vides īpatnības. Sadarbojoties šādos apstākļos, interešu konflikti ir neizbēgami. Politika kā institucionalizēta prakse ir konfliktu risināšanas un kompromisu meklēšanas process. Uzticēšanās institūcijām Latvijā ir diezgan zema, indivīdi nemēdz vērsties pēc padoma institūcijās. Nacionālais attīstības plāns apgalvo, ka ekonomikas izaugsmei nepieciešama lielāka vispārējā uzticēšanās un uzticēšanās institūcijām, tādējādi veicinot solidaritāti atvērtās sociālajās struktūrās. Politikas veidotāji uzticēšanos interpretē kā indivīda rakstura iezīmi un pienākumu (Kruks 2020: 134). Citiem vārdiem, indivīdu pienākums ir attīstīt savas prasmes uzticēties citiem pirms viņi iesaistās sociālajā mijiedarbībā. «Savstarpējā uzticēšanās ietekmē labklājību, apmierinātību ar dzīvi, pilsonisko aktivitāti un pat veselību, tā palielina personīgās izaugsmes iespējas nākotnē, kā arī sekmē demokrātiju valstī, savukārt politiskās uzticēšanās gaisotnē attīstās ekonomika, uzlabojas drošība, stiprinās tiesiskums, ikviens jūtas piederīgs un atbildīgs, tādējādi vairojot sabiedrisko labumu» (Nacionālais attīstības plāns 2021–2027: 12). Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam paredz valdības finansētu rakstura īpašību uzlabošanas programmu, kuras mērķis ir vairojot vispārējo uzticēšanos un uzticēšanās institūcijām. Programma paredz zināšanu izplatīšanu lejuvērsta komunikācijā par institūcijām un sadarbības prasmēm, kā arī piederības izjūtas valstij stiprināšanu. Tomēr aptaujas dati parāda solidaritātes un uzticēšanās saistību ar respondenta vietu sociāli ekonomiskajā struktūrā. Pamata rīcībspēja korelē ar uzticēšanos cilvēku vairumam. Aptaujas

anketā rīcībspējas ierobežojumus respondenti novērtējuši kā «savas iespējas pašam brīvi lemt par savu dzīvi» 10 ballu skalā. Lielākas iespējas pašiem lemt un izvēlēties ir saistītas ar lielāku uzticēšanos cilvēku vairumam (8. att.).

Avots: SKDS, 2020. gada septembris, n=1003.

8. att. Saistība starp rīcībspēju un vispārējo uzticēšanos.

Kā respondenti iztēlojas valsts pārvaldes institūciju funkcionalitāti, saskaņojot privātās intereses?

Ir daži rādītāji, kas liecina, ka paļaušanās uz valdību pozitīvi ietekmē solidaritāti. 2020. gada septembra aptaujā respondentiem tika jautāts, vai valdības rīcība Covid-19 pandēmijas laikā ir mainījusi viņu attieksmi pret valsts pārvaldes iestādēm. Citā anketas jautājumā tika jautāts par respondentu noslieci uz sociālo solidaritāti. Pīrsona χ^2 testa rezultāti parādīja, ka nodomi attiecībā uz solidāru rīcību ir saistīti ar palielinātu vai nemainīgu ticību valstij ($p = 0,006$) vai paļaušanos uz valdību ($p = 0,002$). Gluži pretēji, samazināta vai nemainīga ticība valstij ($p < 0,001$) vai paļaušanās uz valdību ($p = 0,003$) palielina respondenta paļaušanos uz sevi. Līdz ar to pozitīvs valsts pārvaldes institūciju vērtējums palielina gatavību sadarboties ar citiem. Tomēr politiskā solidaritāte nav saistīta ar pieaugošu ticību valstij ($p = 0,135$), paļaušanos uz Saeimu ($p = 0,112$) un paļaušanos uz valdību ($p = 0,280$).

Aptaujās respondentiem tika piedāvāts iztēloties situācijas, kurās nepieciešama politiskā solidaritāte: grupu interešu aizstāvība lēmumu pieņemšanā (21. un 22. tabula). Respondentiem ir tendence novēlēt atbildību uz žurnālistiem vai apiet likumu, bet viņi nav gatavi rīkoties, demonstrējot politisko solidaritāti. Visai bieži respondenti nevēlējās paust savu viedokli, anketā atzīmējot atbildi «Nezinu/ Grūti pateikt». Vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) un Kruskala-Vollisa testa rezultāti parādīja, ka svārstīgie respondenti mēdz viszemāk novērtēt sevi un subjektīvo labklājību: apmierinātību ar dzīves līmeni ($p = 0,020$), dzīves jēgu ($p < 0,001$), mērķorientāciju ($p = 0,001$), pārliecību par nākotni ($p = 0,009$), uzticēšanos institūcijām ($P < 0,001$), vispārējo uzticēšanos ($p = 0,047$), veselību ($p = 0,003$), mājsaimniecības ienākumus ($p = 0,019$). Pīrsona χ^2 testa rezultāti parādīja, ka statistiski biežāk svārstīgo respondentu vidū ir vidzemnieki ($p > 0,001$) un tie, kuri drīz pensionēsies ($p = 0,005$). Vismazāk svārstīgās sociāli demogrāfiskās grupas pārstāv iedzīvotāji ar augstāko izglītību ($p = 0,008$), etniskie latvieši ($p = 0,002$) un valsts sektora nodarbinātie ($p = 0,040$).

Respondentiem, kuri ir gatavi pilsoniskai rīcībai (piketēt pie Saeimas un valdības), nevērtē sevi negatīvi, bet viņiem ir tendence neievērot likumus ($p = 0,001$), viņiem ir zemāka apmierinātība ar dzīves līmeni ($p = 0,043$), zemāka pārliecība par nākotni ($p = 0,012$), zemāka vispārējā uzticēšanās ($p = 0,018$). Pretējos uzskatos ir tie respondenti, kuri uzticas žurnālistiem.

Ticība publiskās sfēras efektivitātei korelē ar pārliecību par nākotni ($p < 0,001$), mērķorientāciju ($p < 0,001$), drošības izjūtu ($p < 0,001$), dzīves jēgu ($p < 0,001$), uzticēšanos institūcijām ($p = 0,001$), apmierinātību ar dzīves līmeni ($p = 0,009$), kā arī tendenci ievērot likumus ($p < 0,001$).

21. tabula. Iedomājieties šādu situāciju. Valdība lēmusi ieviest jaunu nodokli sēņotājiem un ogotājiem par produktu realizāciju. Jūs uzskatāt, ka tas ir netaisnīgi, jo atņem mazturīgiem cilvēkiem iespēju nopelnīt līdzekļus iztikai. Kā, Jūsuprāt, Latvijā būtu efektīvi rīkoties, lai panāktu šo iedzīvotāju interešu ievērošanu?

Problēmas risināšanas veids	%
Nezinu/Grūti pateikt	40
Žurnālistiem jāsniedz risinājumi	30
Rakstīt vēstules redaktoriem	26
Piketēt pie Saeimas, valdības	15
Izveidot Interneta atbalsta grupu	11
Nodibināt kontaktus ar vairākuma partijām	11
Nodibināt kontaktus ar opozīcijas partijām	5
Cits	3

Avots: SKDS 2019. gada oktobris, $n = 1014$.

22. tabula. Iedomājieties šādu situāciju. Jums pieder mazs uzņēmums, un valdībai ir jāpieņem noteikumi, kas apgrūtinā jūsu uzņēmējdarbību. Kā Jūs rīkotos, lai atrisinātu šo problēmu?

Problēmas risināšanas veids	%
Ir vēltīgi rīkoties, jo valdība ignorēs mūsu viedokli	55
Ir vieglāk apiet likumu	47
Rīcība ir maz ticama, jo uzņēmēji baidās no uzraugošām institūcijām	43
Rīcība ir maz ticama, jo uzņēmēji ir pasīvi	34
Es varētu aicināt kolēģus rīkoties	22

Avots: SKDS, 2020. gada septembris, $n = 1003$.

Sīkāk analizēsim 22. tabulas datus. Pīrsona χ^2 testa rezultāti parādīja statistiski nozīmīgas atšķirības starp sociāli demogrāfiskajām grupām. Jaunieši vecumā no 18 līdz 34 gadiem biežāk iesaistās pilsoniskās aktivitātēs ($p < 0,001$), un ievēro likumus ($p = 0,025$). Tāpat viņi neuzskata, ka uzņēmēji ir pasīvi ($p = 0,038$). Optimisms samazinās līdz ar vecumu. Gandrīz puse respondentu vecumā no 35 līdz 54 gadiem uzskata, ka uzņēmējus ir iebiedējušas regulējošās un uzraugošās iestādes ($p = 0,022$), un lielākai daļai ir tendence apiet likumu ($p = 0,025$). Ģeogrāfija ir vēl viens svarīgs mainīgais. Rīdzinieki ir optimisti, viņi neuzskata, ka uzņēmēji būtu pasīvi ($p < 0,001$), viņi ir gatavi organizēt kolektīvās akcijas interešu aizstāvbai ($p < 0,001$). Uzņēmēji ($p = 0,018$) un respondenti ar augstāko izglītību ($p = 0,002$) arī ir gatavi rīkoties biznesa vārdā.

Lauku iedzīvotāji ir diezgan pesimistiski noskaņoti: viņi atturētos no rīcības un uzskata, ka uzņēmēji ir iebiedēti ($p < 0,001$). Laukos un mazpilsētās cilvēkiem ir pārliecība, ka valdība ignorēs pilsoņu viedokli, viņi arī mēdz apiet likumus ($p < 0,001$). Atšķirības starp dažādām etniskām grupām netika novērotas, taču etniskām minoritātēm ir mazāka nosliece apiet likumus ($p = 0,001$), viņi ir optimistiskāki un uzskata, ka valdība ņems vērā viņu viedokli ($p = 0,003$).

Divpakāpju klasteru analizē tika izdalīti trīs iedzīvotāju klasteri pēc viņu politiskās rīcības (23. tabula). Vismazāko 1. klasteri veido respondenti, kuri optimistiski vērtē politiskās rīcības iespējamību, taču viņi ir mazāk gatavi uzņemties organizatora funkcijas. 3. klasteri veido respondenti, kuri politiskās pilsoniskās rīcības iespējas vērtē pesimistiski. 2. klastera respondenti ieņem nogaídošu nostāju: viņi ne piekrīt, ne nepiekrīt anketas apgalvojumiem par pilsonisko rīcību.

23. tabula. Pilsoniskās rīcības vērtējums, vidējais aritmētiskais

Apgalvojums par pilsonisko rīcību, 1 = nepiekrītu ... 5 = piekrītu	1. klasteris Optimists (11%)	2. klasteris Nogaidoša nostāja (43%)	3. klasteris Pesimists (46%)
Valdība neignorēs mūsu viedokli*	4,26	2,68	1,63
Uzņēmējus uzraugošās institūcijas nav iebiedējušas*	4,38	3,09	1,84
Nebūs vieglāk izvairīties no likuma *	4,21	2,81	1,85
Uzņēmēji nav pasīvi*	4,39	3,07	2,35
Es varētu aicināt kolēģus rīkoties	2,55	2,80	2,61

Piezīme: * Tabulā aptaujas apgalvojumi ir ievietoti apgrieztā secībā. Divpakāpju klasteru analīze, saskaņotības un atdalīšanas silueta mērs = 0,3, ticams. Avots: SKDS, 2020. gada septembris, n = 717 (Nezinu/Grūti pateikt atbildes tika pārkodētas kā trūkstošie dati, n = 286).

Vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testos tika noskaidroti dažas statistiski nozīmīgas korelācijas starp sociāli demogrāfiskajiem parametriem. Etniskais vairākums ir pasīvāks, savukārt etniskās minoritātes vairāk ieņem nogaidošu nostāju ($p = 0,041$). Arī pilsētnieki vairāk ieņem nogaidošu nostāju, savukārt lauku iedzīvotāji ir vai nu pesimistiskāki, vai optimistiskāki ($p = 0,003$). Klasteri būtiski neatšķiras pēc citiem sociāli demogrāfiskajiem parametriem.

Kruskala-Vollisa testu rezultāti parādīja, ka pesimistiem ir mazāka drošības izjūta ($P = 0,025$), mazāka uzticēšanās institūcijām ($P < 0,001$), mazāka vispārējā uzticēšanās ($P < 0,001$), zemāks rīcībspēja novērtējums ($P = 0,047$), un zemāks mājsaimniecības ienākumi ($P = 0,003$).

Pīrsona χ^2 testu rezultāti parādīja, ka pesimistiskais skatījums uz pilsonisko rīcību korelē ar pesimistiskāku dzīves apstākļu novērtējumu Covid-19 pandēmijas laikā. 3. klastera respondenti novēro pieaugošu sociālo izolāciju, nevienlīdzību un nabadzību ($p < 0,001$), viņi atzīst, ka krīze ir iemācījusi paļauties uz sevi ($p = 0,001$). 1. klastera optimisti mēdz vairāk paļauties uz valsts pārvaldes institūcijām: pandēmijas laikā ir pieaugusi viņu paļaušanās uz valdību ($p = 0,002$) un pašvaldībām ($p < 0,001$).

Latvijas iedzīvotāji ir skeptiski par to, ka valsts institūcijas varētu būt partneri, risinot prievārtas intereses skarošos problēmjautājumus. Kā viņi izprot politiku? Aptaujā respondentiem tika lūgts sarindot Saeimas un pašvaldības deputātu morālo, personisko un instrumentālo īpašību svarīgumu politikā. Vairumam respondentu svarīgākās šķiet politika morālās īpašības un uzticība kopējā labuma idejai. Neformālo un formālo «spēles noteikumu» pārzināšana ir svarīgas instrumentālās prasmes. Empātijai ir vislielākā nozīme kā personiskajai īpašībai. Politiskās programmas īstenošana un pārrunu vešanas prasmes tiek uzskatītas kā mazāk svarīgas politikā.

24. tabula. Jūsu interešu pārstāvja Saeimā un pašvaldībā svarīgākās rakstura īpašības, respondentu skaits, procentos (iespējamās vairākas atbildes)

Politisko pārstāvju rakstura īpašības	Kopā, %
Augsti morāles standarti	Morālā 33
Zina, kas ir labs visai tautai, un attiecīgi rīkojas	Morālā 27
Zina, kā Latvijā kārtu lietas, un spēj „dabūt tās gatavas”	Instrumentālā 24
Nav saistīts ar politiskiem skandāliem, koruptīviem vai aizdomīgiem darījumiem	Morālā 21
Spēj emocionāli iedziļināties katra cilvēka problēmā un rīkoties saskaņā ar sirdsapziņu	Personiskā 21
Zina esošos normatīvos aktus un stingri tiem seko	Instrumentālā 21
Ir stingra griba un ar savu harismu viņi spēj pārliecināt citus un kalpot par piemēru citiem	Personiskā 17
Prot uzklaustīt dažādus viedokļus un meklēt kompromisus	Instrumentālā 16
Jūs pazīstat šo cilvēku personiski vairākus gadus un zināt, ka uz viņu var paļauties	Personiskā 13
Ir partijas loceklis, kuras politisko programmu es atbalstu	Instrumentālā 7

Avots: SKDS 2019. gada oktobris, n = 907 (Nezinu/Grūti pateikt atbildes tika pārkodētas kā trūkstošie dati, n = 107).

Pīrsona χ^2 testa rezultāti norāda uz dažām statistiski nozīmīgām atšķirībām starp sociāli demogrāfiskajām grupām. Etniskajām minoritātēm svarīgāka ir neformālo «spēles noteikumu» pārzināšana un kopējā labuma apzināšanās, savukārt mazāk svarīga ir spēja meklēt kompromisus ($p < 0,001$). Cilvēki ar pamatizglītību lielāku uzmanību pievērš personīgai pazīšanai. Respondenti ar vidējo izglītību biežāk min kopīgā labuma apzināšanos, bet partiju politika un morāles standarti ir svarīgi cilvēkiem ar augstāko izglītību ($p = 0,002$). Privātajā sektorā strādājošie respondenti vēlas, lai viņu politiskais pārstāvis apgūtu neformālos «spēles noteikumus», bet nestrādājošie iedzīvotāji pieprasa augstu morāli un kopējā labuma apzināšanos ($p = 0,001$). Rīdzinieki paļaujas uz piedāvātajām partiju programmām, ārpus galvaspilsētas dzīvojošie augstāk vērtē empātiju ($p < 0,001$). Pīrsona χ^2 testa rezultāti neparādīja statistiski nozīmīgu atšķirību starp vecuma grupām. No vienas puses, respondenti paļaujas uz ideju par kopējo labumu kā objektīvu realitāti, kas jāapzinās un jāīsteno politiķiem ar augstu morāli. No otras puses, viņi saprot, ka oficiālajā politikā viņu privātās intereses netiek ievērotas. Individuālajiem riskiem pieaugot – līdzīgi kā ekonomikas lejupslīdes laikā – respondenti izrāda neticību kopējam labumam, dodot priekšroku individuālai problēmu risināšanas taktikai. Šī ir mācība, kas gūta no Covid-19 pandēmijas krīzes. Respondenti dod priekšroku sekojošai rīcībai: apdomīgi rīkoties ar naudu (60%), paļauties uz sevi (54%), veidot uzkrājumus (48%), rūpēties par veselību (42%), mainīties pašam (30%), bet daudz mazāka ir vēlme dibināt savu biznesu (4%). Arī kolektīvie risinājumi ir mazāk populāri: sadarboties ar citiem (14%), rūpēties par citiem (22%), uzlabot valsts pārvaldi (15%) un izglītības sistēmu (14%), ietekmēt politisko lēmumu pieņemšanu (5%) (SKDS, 2020. gada septembris, $n = 1003$).

Pīrsona χ^2 testa rezultāti parādīja, ka respondenti neuztver politisko lēmumu pieņemšanu kā institucionalizētu praksi, lai saskaņotu atšķirīgas privātās intereses. Paļaušanās uz institūcijām samazināšanās Covid-19 pandēmijas laikā korelē ar pieaugošu paļaušanos uz sevi. Tie respondenti, kuri uzskata, ka krīze ir iemācījusi paļauties uz sevi, norāda, ka viņiem ir mazinājusies paļaušanās uz valdību ($p < 0,001$), Saeimu ($p < 0,001$), pašvaldībām, kā arī ticība valstij ($p = 0,003$).

Ģatavība sadarboties ar citiem kopīgu problēmu risināšanā korelē ar pieaugošu paļaušanos uz valdību ($p = 0,002$), Saeimu ($p = 0,003$), pašvaldībām ($p = 0,012$), kā arī pieaugošu ticību valstij ($p = 0,006$). Prasības uzlabot valsts pārvaldi korelē ar paļaušanās uz Saeimu samazināšanos ($p = 0,024$) un samazinošos vai pieaugošu paļaušanos uz valdību ($p = 0,002$). Tomēr neatkarīgi no tā, vai respondenti ir apmierināti ar valsts politiskajām institūcijām vai nē, viņiem nav nodomu rīkoties politiski, lai ietekmētu lēmumu pieņemšanu ($p > 0,05$). Tikai pieaugošā paļaušanās uz pašvaldību korelē ar nodomiem ietekmēt politisko lēmumu pieņemšanu ($p = 0,036$).

Respondenti pārsvarā paļaujas uz savu primāro rīcībspēju un netiecas uzlabot valsts sabiedriskās institūcijas, pat ja vērtē tās kā mazāk uzticamas. Iespējams, institūciju uzticamības uztvere var veicināt solidaritāti, risinot problēmas, kurām nav nepieciešami politiski lēmumi. Šajā gadījumā institūcijas vairo vispārējo uzticēšanos.

Sadarbība ar mazpazīstamiem cilvēkiem atvērtās sociālajās struktūrās rada riskus, bet dominējošā vērtība Latvijas iedzīvotāju vidū ir drošība. Orientācija uz drošības vērtību nozīmē to, ka respondenti koncentrējas uz savām vajadzībām, bet nerūpējas par citu vajadzībām – pirmkārt, viņi meklē drošību, saskaņu un arī stabilitāti sabiedrībā, sociālajās attiecībās un sevī (Rungule, Senkāne, 2018). Sadarbībai šajā gadījumā ir nepieciešama starpniekinstitūcija, kas risina iespējamos konfliktus starp iesaistītajām pusēm. Paļaušanās uz valsts pārvaldes institūcijām samazināšanās nozīmē ne tikai vilšanos no kopējā labuma politikas īstenošanas (neatkarīgi no tā, vai tā tiek veidota pareizi vai nepareizi), bet arī no nespējas iesaistīties

pilsoniskās aktivitātēs, lai tādejādi pārformulētu kopējā labuma koncepciju. Tāpēc respondentiem ir tieksme pašauties uz sevi un savu slēgto sociālo struktūru.

Pastāv būtiska statistiskā atšķirība starp nodarbinātības sektoriem. Valsts sektorā nodarbinātie izrāda lielāku gatavību sadarboties atvērtajās sociālajās struktūrās nekā privātajā sektorā strādājošie. Atšķirības tika noteiktas, izmantojot četrus aptaujā izvirzītos kritērijus: dalība pēdējās Saeimas un pašvaldību vēlēšanās; dalība brīvprātīgajās biedrībās; uzticēšanās institūcijām; piederības izjūta.

Pīrsona χ^2 testa rezultāti parādīja, ka pēdējās pašvaldību vēlēšanās nobalsoja vairāk valsts sektorā strādājošo (77%) nekā privātajā sektorā strādājošo (54%) ($p < 0,001$). Līdzīgi dati ir par pēdējām Saeimas vēlēšanām: tajās piedalījās 80% valsts un 57% privātajā sektorā nodarbināto ($p < 0,001$).

Dalība brīvprātīgajās biedrībās ir viens no pilsoniskā aktīvisma rādītājiem. Lai novērtētu dalību, aptaujā tika uzdots sekojošs jautājums:

«Vai pirms un/vai pēc Covid-19 ierobežojumiem Jūs esat iesaistījies/-usies brīvprātīgo organizāciju darbā?»

1. Izglītības, kultūras, sporta organizācijās vai amatieru mākslas kolektīvos.
2. Profesionālajās asociācijās.
3. Reliģiskās vai baznīcas organizācijās.
4. Atbalsta, palīdzības sniegšanas organizācijās.
5. Citās brīvprātīgas organizācijās, kas šeit nav minētas.

Respondenti izvēlējās atbildes skalā no 1 līdz 5: «Nekad», «Reti», «Diezgan reti», «Bieži» un «Ļoti bieži». Taču, tā kā ļoti mazs respondentu skaits savu iesaisti brīvprātīgo organizāciju darbā bija novērtējuši skalā no 2 līdz 5, šīs atbildes tika apvienotas vienībā «Iesaistās». Statistiskai analīzei izmantosim sniegto atbilžu «Nekad neesmu iesaistījies/iesaistījies» proporcijas, jo tas uzskatāmi ļauj izsekot atšķirībām. Dažādās izglītības, kultūras, sporta organizācijās vai amatieru mākslas kolektīvos nekad nav iesaistījušies 65% valsts un 80% privātajā sektorā nodarbināto, savukārt kaut kad ik pa laikam iesaistās 35% valsts un tikai 20% privātajā sektorā nodarbināto ($p < 0,001$).

Profesionālajās asociācijās nekad nav iesaistījušies 80% valsts un 92% privātajā sektorā nodarbināto. Lai arī abos sektoros nodarbināto iesaiste ir ļoti zema, iezīmējas statistiski nozīmīgas atšķirības ($p < 0,001$): valsts sektora darbinieki ir aktīvāki profesionālajās asociācijās.

Dalība reliģiskajās vai baznīcas organizācijās arī ir ļoti zema: nekad nav iesaistījušies 84% valsts un 89% privātajā sektorā nodarbināto. Taču šajā gadījumā nav statistiski nozīmīgas atšķirības ($p = 0,315$).

Atbalsta un palīdzības sniegšanas organizācijās nekad neiesaistās 85% valsts un 94% privātajā sektorā nodarbināto. Lai arī atšķirība ir neliela, tā ir statistiski nozīmīga ($p < 0,001$).

Nepastāv statistiski nozīmīgas atšķirības dalībā citās brīvprātīgajās organizācijās, kuras nebija minētas anketā: tajās nekad neiesaistās 86% valsts un 91% privātajā sektorā nodarbināto ($p = 0,088$).

Uzticēšanās institūcijām tika novērtēta 10 ballu Institucionālās uzticēšanās skalā ($\alpha = 0,876$). Respondenti vērtēja uzticēšanos Saeimai, valdībai, tiesu sistēmai, ziņu medijiem, vietējai pašvaldībai, policijai, veselības aprūpes sistēmai, valsts sociālās apdrošināšanas sistēmai un izglītības sistēmai. Abu sektoru nodarbināto uzticēšanās institūcijām vērtējumi neatšķiras: valsts sektora uzticēšanās institūcijām ir $M = 4,89$ un privātā – $M = 4,64$. Atšķirība nav statistiski nozīmīga ($p = 0,081$).

Aptauja atklāj ciešu statistiski nozīmīgu saistību ($r_s = 0,90$, $p = 0,005$) starp institucionālās uzticēšanās rādītājiem un iesaisti izglītības, kultūras, sporta organizācijās vai amatieru

mākslas kolektīvos. Proti, darbība šajās kopās uzrāda arī augstāku institucionālo uzticēšanos.

Darbība profesionālajās asociācijās līdzīgu statistisku saistību ar institucionālo uzticēšanos neuzrāda ($rs = 0,20, p = 0,536$). Tāpat institucionālo uzticēšanos neprognozē respondenta iesaiste reliģiskajās vai baznīcas organizācijās ($rs = 0,014, p = 0,667$). Pētījums rāda, ka nav statistiskas saistības ($rs = 0,002, p = 0,954$) starp sabiedriskajā un privātajā sektorā nodarbināto respondentu institucionālās uzticēšanās rādītājiem un iesaisti atbalsta, palīdzības sniegšanas organizācijās.

Saistība starp dalību pašvaldību vēlēšanās un institucionālo uzticēšanos ir statistiski nozīmīga, bet vāja ($rs = 0,065, p < 0,041$). Kamēr piedalīšanās Saeimas vēlēšanās stingrāk korelē ar institucionālo uzticēšanos ($rs = 0,107, p < 0,001$).

Tagad noskaidrosim, kā sabiedriskajā un privātajā sektorā nodarbinātie piecu ballu skalā izvērtē savu piederības izjūtu sociālajām grupām. Apgalvojums «Jūtos tuvs un piederīgs cilvēkiem savā dzīves vietā» iezīmē statistiski nozīmīgas atšķirības ($p = 0,001$). Puse (51%) valsts un 46% privātajā sektorā strādājošo daļēji piekrīt un vēl 28% valsts un 18% privātajā sektorā nodarbināto pilnībā piekrīt, ka jūtas tuvi un piederīgi cilvēkiem savā dzīvesvietā.

Apgalvojums «Sabiedrībā es jūtos pieņemts» arī uzrāda statistiski nozīmīgas atšķirības ($p = 0,002$). 52% valsts un 56% privātajā sektorā strādājošo daļēji piekrīt un 32% valsts un 19% privātajā sektorā strādājošo pilnībā piekrīt, ka jūtas sabiedrībā pieņemti. Apgalvojums «Es redzu sevi kā daļu no Latvijas» apliecina vēl vienu atšķirību starp nodarbinātības sektoriem ($p = 0,002$). 46% valsts un 49% privātajā sektorā strādājošo daļēji piekrīt un 36% valsts un 25% privātajā sektorā strādājošo pilnībā piekrīt, ka redz sevi kā daļu no Latvijas.

Tādējādi, valsts sektorā nodarbinātie demonstrē nedaudz augstāku, bet statistiski nozīmīgi atšķirīgu sociālo solidaritāti. Viņi biežāk nekā privātajā sektorā strādājošie darbojas brīvprātīgajās asociācijās, augstāk novērtē piederības izjūtu. Taču valsts un privātā sektorā nodarbināto uzticēšanās institūcijām neatšķiras.

Uzticēšanās institūcijām korelācija ar darbību izglītības, kultūras, sporta organizācijās un amatieru mākslas kolektīvos ļauj domāt, ka sociālais kapitāls, kas veidojas atvērtajās sociālajās struktūrās, veicina paļaušanos uz valsts pārvaldes institūcijām. Tomēr profesionālo asociāciju un palīdzības sniegšanas organizāciju dalībnieku pieredze neapstiprina tiešu saikni: šajā gadījumā sociālais kapitāls institucionālo uzticēšanos neveicina. Dati ļauj izvirzīt hipotēzi, ka profesionālo asociāciju un palīdzības sniegšanas organizāciju praktisku mērķu sasniegšana ir atkarīga no mijiedarbības ar valsts pārvaldes institūcijām, kas, iespējams, biežāk bremsē pilsoniskās sabiedrības aktivitātes.

Pilsoniskā aktīvismā sadalījums pēc nodarbinātības statusa sniedz niansētāku ainu. 25. tabulā ir parādīts to respondentu īpatsvars, kuri nekad nav piedalījušies nevienā no anketā uzskaitītajām aktivitātēm. Tātad, jo mazāk nepiedalījušos īpatsvars grupā, jo vairāk ir to, kas piedalījušies minētajās aktivitātēs. Statistiski nozīmīgie mazākie nepiedalījušos respondentu īpatsvara rādītāji ir iezīmēti treknrakstā. Aktīvākie ir uzņēmumu īpašnieki, viņiem seko topošie uzņēmēji (pašlaik privātajā vai valsts sektorā nodarbinātie). Pašnodarbinātiem Latvijas iedzīvotājiem ir tendence darboties profesionālajās asociācijās un būt politiski aktīviem. Valsts sektorā nodarbinātiem ir lielāka tendence iesaistīties pilsoniskajās aktivitātēs nekā privātajā sektorā strādājošajiem. Viņu aktivitātes ir saistītas ar profesionālajiem jautājumiem un palīdzības nodrošināšanu citiem. Privātajā sektorā nodarbinātie ir diezgan pasīvi, salīdzinot ar citām strādājošo iedzīvotāju grupām. Visretāk pilsoniskajās aktivitātēs ir iesaistīti nestrādājošie respondenti.

25. tabula. Respondentu, kuri nekad nav piedalījušies pilsoniskās aktivitātēs pirms vai pēc Covid-19 pandēmijas sociālo kontaktu ierobežojumiem, īpatsvars procentos

Nekad nav piedalījies asociācijās un pilsoniskās aktivitātēs	Nestrādājošie	Valsts sektora nodarbinātie	Privātā sektora nodarbinātie	Topošie uzņēmēji	Pašnodarbinātie	Uzņēmumu īpašnieki	Visi respondenti
Izglītības, kultūras, sporta un amatiermākslas NVO	84	76	81	54	61	62	77
Profesionālās asociācijas	92	80	92	76	79	68	87
Reliģiskās un baznīcu apvienības	89	84	89	83	85	70	87
Politiskās partijas	95	93	95	90	87	79	93
Arodbiedrības	92	84	88	83	81	76	88
Atbalsta, palīdzības sniegšanas organizācijas	91	80	90	82	79	80	87
Citas brīvprātīgās biedrības	91	87	88	77	83	76	87
Sniedzis palīdzību citiem pandēmijas laikā	90	81	86	74	77	70	84
Apmeklējis arodbiedrību saietus, politiskā iesaiste	94	83	90	85	83	78	89
Parakstījis peticijas, sūtījis e-pastus valsts darbiniekiem	90	86	79	73	75	78	82
Komunicējis ar politiķiem un ierēdņiem	92	84	89	81	79	74	87
Pedalījušies demonstrācijās, sanāksmēs	91	89	86	75	77	76	86

Piezīme: Statistiski nozīmīgākie mazākie nepiedalījušos respondentu īpatsvari ir norādītas treknrakstā. SKDS, 2021. gada septembris, n = 1017.

Uzņēmējdarbība un vēlme uzsākt savu biznesu statistiski nozīmīgi palielina pilsoniskā aktīvisma varbūtību. Tāda pati tendence tika noskaidrota pirms Covid-19 pandēmijas, 2019. gada septembra aptaujā (Rivža et al., 2021). Biežāk uzņēmumu īpašnieki un topošie uzņēmēji izrāda vēlmi organizēt aktivitātes, kuras uzskata par efektīvām (12%, vidēji 4%, $p < 0,001$). Turklāt viņi visbiežāk demonstrē normatīvo solidaritāti, palīdzot trūcīgajiem cilvēkiem pandēmijas laikā ($p < 0,001$). Kruskala-Vollisa testa rezultāti uzrādīja korelāciju starp uzticēšanos institūcijām un normatīvo solidaritāti valsts sektorā strādājošo ($P = 0,022$) un pašnodarbināto ($P = 0,021$) vidū. Valsts sektorā strādājošajiem ($P = 0,033$) un topošajiem uzņēmējiem ($P = 0,006$) ar augstākiem personīgajiem ienākumiem ir lielāka normatīvā solidaritāte (palīdzība citiem), uzņēmēju vidū šī korelācija ir negatīva: uzņēmēji ar zemākiem personīgiem ienākumiem demonstrē lielāku normatīvo solidaritāti ($p = 0,042$). Vispārējā uzticēšanās nevienā no nodarbināto grupām nekorelē ar normatīvo solidaritāti. Pīrsona χ^2 testu rezultāti parādīja, ka statistiski biežāk topošie uzņēmēji uzskata, ka palīdzība citiem ir Covid-19 krīzē gūtā mācība (38%, vidēji 25%, $p = 0,004$). Vēl viena gūtā mācība ir aktīva iesaistīšanās politikā (17%, vidēji 8%, $p = 0,032$).

Ar lielāku optimismu topošie uzņēmēji vērtē Latvijas ekonomikas perspektīvas, kas tika noskaidrots, vērtējot divus apgalvojumus 4 ballu skalā (Kronbaha $\alpha = 0,725$).

Ekonomiskā situācija Latvijā pasliktinās;

Būtiskas izmaiņas ekonomikā attīstībā Latvijā šobrīd nav vērojamas.

Daudzkārtēju pēccaptaujas salīdzinājumu Bonferoni testā tika noskaidrots, ka topošie uzņēmēji ir optimistiskāki nekā nestrādājošie respondenti ($p < 0,001$), privātā sektora darbinieki ($p < 0,001$) un uzņēmumu īpašnieki ($p = 0,011$). Liberālākajā daudzkārtēju pēccaptaujas salīdzinājumu mazākās būtiskās starpības testā arī tika noskaidrots, ka valsts sektorā strādājošie ir optimistiskāki nekā privātajā sektorā strādājošie ($p = 0,013$) un nestrādājošie respondenti ($p = 0,016$). Ekonomiskais optimisms ar uzticēšanos institūcijām korelē mēreni ($r_s = 0,418$, $p < 0,001$).

Lai izprastu topošo uzņēmēju ekonomisko optimismu, ir jāņem vērā tas, ka šo grupu veido visjaunākie respondenti: vidējais vecums ir 33 gadi. Mazāk optimistiski noskaņoti uzņēmēji ir vidēji 42 gadus veci. Nav statistiski nozīmīgas atšķirības vecuma ziņā starp valsts un privātā sektora darbiniekiem (vidēji 47 un 43 gadi, $P = 0,544$ Kruskala-Vollisa testā).

Aptaujas dati liecina, ka nestrādājošie respondenti un privātajā sektorā nodarbinātie sevi vērtē ar lielāku pesimismu nekā valsts sektorā strādājošie, uzņēmēji un topošie uzņēmēji. Salīdzināsim 1. tabulā minēto faktoru vērtējumus sadalījumā pa dažādām nodarbināto grupām.

Turklāt pārbaudīsim, vai respondentu etniskā piederība ir parametrs, kas rada statistiski nozīmīgas atšķirības katrā nodarbināto grupā. Salīdzinājumam izvēlēsimies 2019. gada oktobra aptaujas datus – periodu pirms Covid-19 pandēmijas izraisītajām ekonomiskajām problēmām.

Vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testā, Kruskala-Vollisa testā un daudzkārtēju pēcceptaujas salīdzinājumu Bonferoni testā tika noskaidrots, ka neestrādājošie respondenti novērtē viszemāk pārliecību par savu nākotni, drošības izjūtu, mērķorientāciju, dzīves jēgu un veselības stāvokli, salīdzinot ar visām pārējām nodarbināto grupām ($p < 0,001$). Neestrādājošajiem respondentiem ir viszemākie iedzīvotāju ienākumi un mājsaimniecības ienākumi uz vienu cilvēku ($p < 0,001$). Apmierinātība ar dzīves līmeni ir zemāka neestrādājošo vidū, salīdzinot ar valsts sektorā nodarbinātajiem un uzņēmumu īpašniekiem ($P < 0,001$). Etniskās piederības ziņā atšķirība nav izteikta: neestrādājošiem latviešiem ir lielāka uzticēšanās institūcijām ($p = 0,005$), spēcīgāka piederības izjūta ($p = 0,010$) un augstāks veselības novērtējums ($p = 0,002$) nekā neestrādājošiem etnisko minoritāšu pārstāvjiem.

Privāta uzņēmējdarbība vai nodoms uzsākt savu biznesu samazina arī etniskās atšķirības. Vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testa un daudzkārtēju pēcceptaujas salīdzinājumu Bonferoni testa rezultāti norāda tikai uz vienu statistiski nozīmīgu atšķirību starp etnisko vairākumu un minoritātēm: etnisko latviešu uzņēmumu īpašniekiem ir izteiktāka piederības izjūta nekā etnisko minoritāšu pārstāvjiem, kuri vēlas uzsākt savu biznesu ($p = 0,006$).

Daudzas statistiski nozīmīgākas atšķirības tika konstatētas privātajā sektorā strādājošo vidū. Viņi ievēro sociālās normas mazāk nekā topošie uzņēmēji ($P = 0,027$), valsts sektorā nodarbinātie ($P < 0,001$) un neestrādājošie respondenti ($p = 0,008$), un viņi jūtas mazāk droši nekā valsts sektorā nodarbinātie ($P = 0,007$), ir mazāk apmierināti ar savu dzīves līmeni nekā valsts sektorā nodarbinātie ($P = 0,003$) un uzņēmumu īpašnieki ($P = 0,001$), mazāk mērķorientēti nekā valsts sektorā nodarbinātie ($P = 0,010$) un uzņēmumu īpašnieki ($P = 0,002$), viņu dzīves jēgas novērtējums ir zemāks nekā valsts sektorā nodarbinātajiem ($P = 0,003$), topošajiem uzņēmējiem ($P = 0,004$) un uzņēmējiem ($P = 0,039$).

Tagad salīdzināsim to, kā sevi un sociālās institūcijas vērtē privātajā un valsts sektorā nodarbinātie etniskā vairākuma un minoritāšu respondenti (26. tabula). Neskatoties uz to, ka nav statistiski nozīmīgas atšķirības starp personīgajiem ($p = 0,674$) un mājsaimniecības ienākumiem ($p = 0,545$), kā arī veselības pašnovērtējumu ($p = 0,343$), valsts sektorā nodarbinātajiem ir tendence uzrādīt augstākus novērtējumus attiecībā uz vairākiem analizētajiem faktoriem.

26. tabula. Sevis un sociālo institūciju novērtējums sadalījumā pēc privātā un valsts sektora un etniskās piederības, vidējais aritmētiskais

	Privātajā sektorā nodarbinātie		Valsts sektorā nodarbinātie		Kopā	Sig.
	Vairākums	Minoritātes	Vairākums	Minoritātes		
Drošība izjūta (1. faktors)	3,22	3,20	3,31	3,54	3,26	$p < 0,001$
Apmierinātība ar dzīves līmeni (2. faktors)	7,03	6,71	7,37	7,46	7,03	$p = 0,001$
Pārliecība par nākotni (3. faktors)	3,14	3,03	3,11	3,37	3,12	$p = 0,111$
Dzīves jēga (4. faktors)	3,74	3,47	3,88	3,89	3,70	$P < 0,001$
Mērķorientācija (5. faktors)	3,97	3,94	4,11	4,19	4,01	$p = 0,015$
Piederības izjūta (6. faktors)	3,20	3,13	3,42	3,19	3,22	$p = 0,001$
Sociālā neviendabība (7. faktors)	2,34	2,28	2,36	2,15	2,31	$p = 0,300$
Uzticēšanās institūcijām (8. faktors)	5,03	4,28	5,17	4,86	4,81	$p < 0,001$
Likumu ievērošana (9. faktors)	3,95	3,98	4,11	4,15	4,01	$p = 0,060$
Sociālo normu ievērošana (10. faktors)	7,15	6,55	7,70	7,31	7,09	$P < 0,001$
Vispārēja uzticēšanās	5,62	5,23	5,79	5,85	5,55	$p = 0,059$
Iedzīvotāju ienākumi, EUR	701	661	674	649	678	$p = 0,674$
Mājsaimniecības ienākumi, EUR	528	500	525	465	513	$p = 0,545$
Respondentu skaits	221	181	118	48	568	

Piezīme: Apmierinātība ar dzīves līmeni, Apmierinātība ar darbu un Uzticēšanās institūcijām tika novērtēta 10 ballu skalā. Drošības izjūta, Dzīves jēga, Mērķorientācija, Likumu ievērošana, Piederības izjūta tika vērtēta 5 ballu skalā.
Avots: SKDS, 2019. gada septembris, n = 568 (nodarbinātie privātajā un valsts sektorā).

Daudzkārtēju pēcaptaujas salīdzinājumu Bonferoni testa rezultāti parādīja, ka apmierinātība ar dzīves līmeni, dzīves jēgu un uzticēšanās institūcijām ir viszemāk novērtēta etnisko minoritāšu privātā sektora darbinieku vidū. Pīrsona χ^2 testa rezultāti parādīja, ka šī respondentu grupa daudz mazāk paļaujas uz sociālo apdrošināšanu nekā privātajā sektorā nodarbinātie latvieši (29% un 42%, $p = 0,004$), un biežāk uzskata, ka ne uz vienu nevar paļauties (19% un 13%, $p = 0,004$).

Detalizētas nodarbinātības struktūras analīzes rezultāti norāda uz nevienlīdzīgu darbvietu sadalījumu starp etniskajām grupām. Pīrsona χ^2 testa rezultāti parādīja, ka etniskie latvieši biežāk nekā etniskās minoritātes ieņem prestižus vadošus amatus privātajā un valsts sektorā; valsts sektorā etniskās minoritātes pārstāvošo garīgā darba veicēju ir mazāk, pārsvarā viņi ir fiziskā darba strādnieki abos sektoros ($p < 0,001$). Etniskās minoritātes pārstāvošie privātā sektora darbinieki biežāk nekā viņu etniskā vairākuma kolēģi atzīst, ka sociālās apdrošināšanas sistēma nepalielina viņu drošības izjūtu (27% un 13%, $p = 0,029$). Tāpat viņi uzskata, ka darbs drīzāk nesniedz drošības izjūtu (27% un 16%, $p < 0,001$), īpaši izteikta atšķirība ir Rīgā (26% un 6%, $p < 0,003$). Etnisko minoritāšu pārstāvjiem ir lielākas grūtības atrast darbu: 14% privātajā sektorā strādājošo trīs gadu laika periodā pirms aptaujas bija bez darba vairāk nekā 12 mēnešus (salīdzinot ar 6% etniskiem latviešiem, $p = 0,002$).

Vislielākā drošības izjūta ir etniskās minoritātes pārstāvošo valsts sektorā strādājošo vidū. Piederības izjūtu un sociālo normu ievērošanu ir visaugstāk novērtējuši valsts sektorā strādājošie etniskā vairākuma pārstāvji, salīdzinot gan ar etnisko vairākumu, gan minoritātes pārstāvošiem privātā sektora darbiniekiem. Privātajā sektorā nodarbinātiem etniskā vairākuma pārstāvjiem ir tieksme ievērot sociālās normas vairāk nekā viņu etnisko minoritāšu kolēģiem. Sociālās neviendabības ($p = 0,300$), likumu ievērošanas ($p = 0,060$), vispārējās uzticēšanās ($p = 0,059$) un pārliecības par nākotni ($p = 0,111$) vērtējumi šajās respondentu grupās neatšķiras.

Jaunākie plānošanas dokumenti – Nacionālais attīstības plāns un Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes – definē solidaritāti kā rakstura īpašību, ko var pilnveidot valsts vadītajā izglītības procesā. Tomēr empīriskie dati liecina, ka solidaritāte korelē ar respondentu sociāli ekonomisko stāvokli. Uzņēmējdarbība un vēlme dibināt uzņēmumu palielina sociālo, politisko un normatīvo solidaritāti. Deveniņi procenti aptaujāto respondentu pieder šai sociāli ekonomiskajai kategorijai (2. tabula). Valsts sektora darbinieki sniedz augstāku sevis un arī sociālās un normatīvās solidaritātes novērtējumu nekā privātajā sektorā nodarbinātie. Vismazāk aktīvi ir nestrādājošie respondenti. Neapmierinātība ar esošo normatīvo regulējumu un lielāki iedzīvotāju ienākumi korelē ar politisko solidaritāti. Sociālās aktivitātes, kas ietver sociālo solidaritāti, korelē ar augstāku sevis novērtējumu, kas savukārt korelē ar respondentu sociāli ekonomisko stāvokli.

27. tabulā ir apkopoti faktori, kas korelē ar dažādām pilsoniskā aktīvisma formām. Statistiski nozīmīgie rezultāti iegūti, veicot vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testu, Manna-Vitnija U testu un Kruskala-Vollisa testu. Aptaujā tika izmantoti sekojoši jautājumi un apgalvojumi.

1. Vai Jūs darbojaties kādā brīvprātīgā/ sabiedriskā organizācijā? (Jā/Nē atbildes par katru aptaujā norādīto asociāciju);

2. Cik bieži pēdējo 12 mēnešu laikā Jūs esat piedalījies norādītajā aktivitātē? (Atbildes «Gandrīz katru dienu», «Vismaz reizi nedēļā», «1-3 reizes mēnesī», «Retāk» tika pārkodētas kā «Piedalījies» un salīdzinātas ar atbildēm «Nekad nepiedalījies» un «Nezinu/Grūti pateikt»);

3. Vai pēdējo 12 mēnešu laikā Jūs esat piedalījies norādītajā aktivitātē? (Jā/Nē atbildes).

4. Cik lielā mērā Jūs būtu gatavs piedalīties pasākumos, ko uzskatāt par efektīviem?

(Atbildes «Esmu gatavs organizēt šādu akciju», «Es piedalītos šādās akcijās, bet ne kā organizators», «Es atbalstu šādas akcijas, bet nepiedalītos» tika pārkodētas kā «Atbalstu akcijas», atbildes «Es neatbalstu šādas akcijas» netika pārkodētas, atbildes «Cita atbilde», «Nezinu/Grūti pateikt» tika pārkodētas kā trūkstošie dati).

Pilsoniskā aktivitāte pamatos ir atkarīga no atvērtas sociālās struktūras, kas izpaužas kā sociālās nevienādīguma atzišana, uzticēšanās institūcijām, vispārēja uzticēšanās, piederības izjūta Eiropas Savienībai un individuālā neatkarība, kā arī augstāki māsaimniecības un personas ienākumi un apmierinātība ar savu dzīves līmeni. Piederības izjūta kopienai, etniskajai grupai un Latvijai nosaka sociālo solidaritāti, t. i., sociālās aktivitātes, kas nav saistītas ar interešu konfliktu risināšanu. Pozitīvam sevis vērtējumam ir tendence palielināt arī sociālo solidaritāti (1., 3., 4. un 5. faktors). Politiskā solidaritāte, kas paredz interešu atšķirības atzišanu un saskaņas meklēšanu, korelē ar zemāku likumu un sociālo normu ievērošanu (9. un 10. faktors).

27. tabula. Pilsonisko aktivitāšu noteicošie faktori

	Māsaim- niecības ienākumi uz vienu personu	Personi- gie ienā- kumi	Vispārē- ja uzticē- šanās	Indivi- duālās neat- karības izjūta	Piede- rības izjūta ES	Piede- rības izjūta tautībai	Piederības izjūta Latvijai
Reliģiskās, baznīcu biedrības	-0,076*					0,103**	0,099**
Reliģiskās aktivitātes							
Kultūras un izglītības NVO				0,074*	0,124**		
Kultūras aktivitātes	0,189**	0,180**	0,112**	0,097**	0,196**	0,072*	0,105**
Sporta, atpūtas klubi	0,139**	0,119**				0,085**	0,084**
Sporta aktivitātes	0,269**	0,282**		0,153*	0,237*		
Kopienas aktivitātes	0,140**	0,151**	0,111**		0,126**		
Profesionālās asociācijas	0,119**	0,104**	0,102**				
Profesionālo asociāciju aktivitātes	0,167**	0,228**	0,138**	0,078*	0,119**		-0,068*
Atbalsta, palīdzības biedrības							-0,067*
Veselības aizsardzības biedrības				0,075*			
Kultūras pieminekļu, vides, dzīvnieku tiesību aizsardzības biedrības	0,071*						
Jauniešu biedrības	0,079*						
Sociālo biedrību aktivitātes	0,116**	0,099**	0,091**	0,071*	0,123**		
Arodbiedrības	0,082*	0,093**				-0,072*	
Dalība arodbiedrībā vai politisko saiētu apmeklēšana		0,087*					
Politiskās partijas							
Politisko lēmumu pieņemšana	0,078*		0,094**	0,074*	0,078*		
Protesta akcijas		0,092**				0,086**	0,096**
Petīciju parakstīšana	0,143**	0,148**			0,090**		
Komunikācija ar politikiem	0,088*				0,101**		
Politisko vai sociālo jautājumu komentēša- na sociālajos medijos	0,125**	0,179**					
Produktu, pakalpojumu boikots	0,089*	0,095**		0,073*			
Nepiedalās brīvprātīgajās asociācijās	-0,085*	0,073*	-0,082**		-0,125**		-0,076*
Nav piedalījies pieaugušo izglītības kursos	-0,213**	-0,263**	-0,116**		-0,126**		
Nav piedalījies politiskajās aktivitātēs	-0,212**	-0,218**	-0,097**	-0,106**	-0,102**		
Neatbalstīs pilsoniskās akcijas	-0,090*	-0,119**					

Piezīme: Spjermana rangu korelācija. Sig. divpusējs: * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$. Avots: SKDS 2019. gada oktobris, $n = 1014$.

Tāda pati tendence ir novērojama, analizējot atbildes uz jautājumu: «Cik lielā mērā Jūs būtu gatavs/-a piedalīties pasākumos, ko uzskatāt par efektīviem? (pēdējā pozīcija 27. tabulā). Vairākums jeb 80% piedalītos vai atbalstītu kāda cita cilvēka organizētu akciju. Kruskala-Vollisa testa rezultāti parādīja, ka tiem respondentiem, kuri ir gatavi organizēt pilsoniskas akcijas, ir tendence neievērot likumus ($P < 0,001$). Potenciālie pilsonisko akciju organizētāji ir galvenokārt esošie un topošie uzņēmēji (11%, vidēji 4%, $P < 0,001$). Kruskala-Vollisa testa un vienvirziena dispersijas analīzes (ANOVA) testa rezultāti parādīja, ka spēcīgākie pilsoniskās rīcības pretinieki ir respondenti ar viszemāko sevis un subjektīvās labklājības novērtējumu:

Pielikumi

personīgie ienākumi ($p = 0,012$), veselība ($P = 0,017$), mērķorientācija ($P < 0,001$), drošības izjūta ($P < 0,011$), dzīves jēga ($p < 0,001$), pārliecība par nākotni ($p < 0,001$), apmierinātība ar dzīves līmeni ($p = 0,007$). Tādējādi visnelabvēlīgākajā situācijā esošie cilvēki netic politiskajai solidaritātei. Šāda attieksme pret pilsonisko rīcību ir 15% respondentu. Pilsoniskās rīcības pretinieku vidū nav tikai nestrādājošie respondenti: valsts un privātā sektora darbinieki ir vienādā proporcijā pārstāvēti šajā grupā. Vispārējā uzticēšanās ($p = 0,710$) nav statistiski nozīmīga politiskās solidaritātes veidošanā.

Drošības izjūta (1. faktors)	Apmierinātība ar dzīves līmeni (2. faktors)	Pārliecība par nākotni (3. faktors)	Dzīves jēga (4. faktors)	Mērķorientācija (5. faktors)	Sociālā neviendabība (7. faktors)	Uzticēšanās institūcijām (8. faktors)	Likumu ievērošana (9. faktors)	Sociālo normu ievērošana (10. faktors)
						0,067*		0,076*
	-0,067*							
0,079*	0,093**	0,089**			0,103**	0,122**		0,063*
0,087**	0,107**	0,159**	0,207**	0,122**		0,130**		
0,120**	0,090**	0,141**	0,104**	0,116**				
0,197**	0,096**	0,224**	0,283**	0,157**	0,115*	0,147**		-0,066*
0,098**	0,113**	0,110**	0,095**	0,093**	0,151**	0,087**		
0,103**	0,066*	0,092**	0,104**	0,096**	0,104**	0,071*	-0,081*	-0,102**
					0,067*		-0,064*	-0,077*
					0,088**		-0,095**	
0,063*	0,064*	0,073*			0,066*	0,088**		
					0,154**	0,098**	-0,096**	-0,072*
							-0,065*	
					0,069*	0,073*		-0,080*
	0,105**				0,143**		-0,063*	
		0,072*			0,065*			-0,110**
					0,109**			
-0,063*	-0,067*	-0,089**			-0,117**	-0,136**		
-0,108**	-0,080*	-0,163**	-0,162**	-0,129**	-0,135**	-0,117**		-0,072*
		-0,063*			-0,182**			-0,129**
-0,110**	-0,123**	-0,156**	-0,227**	-0,184**		-0,092*	-0,152**	-0,093*

Secinājumi

Nacionālais attīstības plāns norāda, ka tautsaimniecības nākotne ir atkarīga no zinātniski ietilpīgu augstas pievienotās vērtības produktu ražošanas. Valdība rosina uzņēmējus un nodarbinātos uzņemties lielāku risku, pētot jaunas ekonomiskās iespējas. Taču kopumā Latvijas iedzīvotāji nav atvērti pārmaiņām, demonstrējot piesardzīgu ekonomisko uzvedību: viņi visaugstāk vērtē drošību, tērē apdomīgi, izvairās no riskiem, ko rada sadarbība ar citiem indivīdiem atvērtās sociālajās struktūrās. Tie deviņi procenti aptaujāto, kam ir nodoms uzsākt savu

uzņēmējdarbību, demonstrē augstāku vispārējo uzticēšanos un uzticēšanos institūcijām nekā citi respondenti, optimistiski vērtē valsts ekonomiskās izaugsmes perspektīvas, kā arī atzinīgi novērtē ierēdņu izpalīdzību. Šīs grupas vidējais vecums ir 33 gadi. Uzņēmumu īpašnieku un pašnodarbināto vidējais vecums ir 42 un 44 gadi, un viņu sniegtās atbildes liecina, ka praktiskā pieredze sava uzņēmuma vadīšanā mazina optimismu. Turklāt privātajā sektorā strādājošajiem ir sliktākas sociālās apdrošināšanas garantijas nekā valsts sektorā strādājošajiem: pēdējie sevi novērtē pozitīvāk.

Atvērtību pārmaiņām uzskatot par rakstura īpašību, valdība piedāvā morālās audzināšanas programmu, kam jāstiprina piederības izjūta kultūras kopienai un jāuzlabo prasmes uzticēties citiem cilvēkiem un valsts pārvaldes institūcijām. Mērķis ir veicināt sociālo solidaritāti, kas tiek uztverta kā kultūras viendabīgums, kas savukārt veicina sadarbību atvērtās sociālajās struktūrās. Tomēr empīriskie dati neliecina par korelāciju starp kultūras socializāciju (piem., piederības izjūta kopienai, dalību mākslas un kultūras NVO) un politisko un funkcionālo solidaritāti. Empīriskie dati liecina, ka pozitīvs sevis, savas rīcībspējas un solidaritātes novērtējums ir saistīts ar respondenta pozīciju resursu sadales sistēmā. Viszemāko attiecīgo vērtējumu sniedz nestrādājošie respondenti un privātā sektora darbinieki (īpaši etnisko minoritāšu pārstāvji). Iespējams, ka šajā gadījumā valsts sektors garantē sociālo apdrošināšanu, kas vairo arī drošības izjūtu. Uzņēmējdarbība un nodoms uzsākt savu biznesu korelē ar augstākiem normatīvās, funkcionālās un sociālās solidaritātes novērtējumiem.

Socioloģiskie pētījumi liecina par korelāciju starp solidaritāti un valsts pārvaldes institūciju novērtējumu. Institūcijas nosaka «spēles noteikumus», kas vai nu ierobežo vai veicina individuālo rīcībspēju (Popper, 1957, 1966). Valsts institūcijas var piedāvāt universālus kritērijus, kas nepieciešami uzticamām attiecībām (Hardin, 2002, 2006; Luhmann, 1979). Slēgtas sociālās struktūras saglabā uz cilvēku orientētu uzticēšanos, kuras pamatā ir emocijas un spriedumi par pazīstamu cilvēku raksturu. Atklātajās sociālajās struktūrās indivīdiem nav laika veidot labas attiecības ar mazāk pazīstamiem cilvēkiem un dalīties ar emocijām. Roberta Hardina (Robert Hardin, 2006) «interesu īstenošanas» jēdziens paredz, ka cilvēks aprēķina ar interesēm saistītos riskus, un tas prasa zināmu noteiktību uzticēšanās veidošanas procesā. Uz sistēmu orientēta un institūcijās balstīta uzticēšanās nodrošina dažus universālus kritērijus attiecību uzturēšanai atvērtajās sociālajās struktūrās, jo institūcijas var garantēt procedūras sociālo attiecību uzturēšanai. Institucionalizētas procedūras vairo pārliecību, ka citi cilvēki uzvedīsies godīgi, tādējādi veicinot attiecību veidošanu ar mazāk pazīstamiem cilvēkiem. Latvijas respondenti ir neapmierināti ar valsts pārvaldes institūcijām un neuztver tās kā partnerus uzņēmējdarbības īstenošanā. Mijiedarbība atvērtajās sociālajās struktūrās palielina riskus, ko indivīdi nevar atļauties resursu trūkuma dēļ. Rezultātā Latvijā ir izteikta paļaušanās uz slēgtajām sociālajām struktūrām.

Ko Latvijas iedzīvotāji sagaida no valsts pārvaldes iestādēm? Lai justos droši, lielākā daļa respondentu pieprasa sakārtotu uzņēmējdarbības vidi un efektīvu sociālās drošības un veselības sistēmu. Prognozējams un saprātīgs tiesiskais regulējums un efektīva valsts apdrošināšanas sistēma varētu palīdzēt indivīdiem mazināt ar nākotni saistītos riskus. Respondenti atzīst, ka viņu intereses nav pārstāvētas politiskajā dienaskārtībā, taču viņi arī neizmanto demokrātijas instrumentus, lai ietekmētu lēmumu pieņemējus. Zems universālisma kā vērtības novērtējums un sociālās vienlīdzības neatzīšana kavē korporatīvo rīcībspēju, kas varētu veicinātu politisko solidaritāti.

Monogrāfijas II nodaļas 6. apakšnodaļā ir iztirzāti divi problēmjautājumi, kas izriet no aptauju datu analīzes: 1) mazo un vidējo uzņēmumu darbības tiesiskās iespējas un ierobežojumi, 2) valsts sociālās apdrošināšanas sistēma kā individuālo risku mazināšanas instruments.

Pētījuma autori uzskata, ka šo problēmjautājumu risināšana var uzlabot Latvijas iedzīvotāju sociāli ekonomisko pozīciju resursu sadales struktūrā, kas ir arī solidaritātes priekšnoteikums.

Izmantotā literatūra un avoti

- Archer, M. S. 1995. *Realist social theory: the morphogenetic approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer, M. S. 2000. *Being Human: the Problem of Agency*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bayertz, K. 1999. «Four uses of 'solidarity'» Pp. 3–28 in Bayertz (ed.) *Solidarity*. Dordrecht: Kluwer.
- Brandt, M. J., G. Wetherell, and P. J. Henry (2015) «Changes in income predict change in social trust: A longitudinal analysis». *Political Psychology* 36 (6): 761–768. doi: 10.1111/pops.12228/.
- Coleman, J. S. 1988. «Social Capital in the Creation of Human Capital.» *American Journal of Sociology* 94: S95–S120. doi: 10.1086/228943.
- Coleman, J. S. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Dinesen, P. T. 2011. «A note on the measurement of generalized trust of immigrants and natives». *Social Indicators Research* 103 (1): 169–177. doi:10.1007/s11205-010-9704-6/.
- Eurobarometer*. 2019. Standard Eurobarometer Wave EB92.3, October 2019.
- Freitag, M., and P. C. Bauer. 2013. «Testing for measurement equivalence in surveys: Dimensions of social trust across cultural contexts.» *Public Opinion Quarterly* 77 (S1): 24–44.
- Hardin, R. 2002. *Trust and Trustworthiness*. New York: Russell Sage.
- Hardin, R. 2006. *Trust*. Cambridge: Polity Press.
- Hechter, Michael. 1987. *Principles of Group Solidarity*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Kruks, S. (red.) 2016. *Ekonomiskā krīze Latvijā: Veiksmes stāsta pēcgārša*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte.
- Kruks, S. 2020. «Uzticības, sadarbības un vienotības konceptu izpratne Nacionālajā attīstības plānā 2021.-2027. gadam», *Akadēmiskā Dzīve* 56: 131-147. DOI: 10.22364/adz.56.12/.
- Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam*. https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/20121220_NAP2020%20apstiprinats%20Saeima_4.pdf/.
- Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.-2027. gadam*. https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/NAP2027_apstiprinats%20Saeima_1.pdf/.
- Lāce, Taņa, Ritma Rungule (2016) «Ekonomiskās krīzes ietekme uz sabiedrību un krīzes mācības». Pp. 97-124 in S. Kruks (red.) *Ekonomiskā krīze Latvijā: Veiksmes stāsta pēcgārša*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte.
- Laurence, J. 2015. «(Dis)placing trust: The long-term effects of job displacement on generalised trust over the adult lifecourse.» *Social Science Research* 50: 46–59. doi: 10.1016/j.ssresearch.2014.11.006/.
- Luhmann, N. 1979. *Trust and power*. New York: John Wiley & Sons.
- OECD. 2017. *OECD Guidelines on Measuring Trust*, OECD Publishing, Paris, 212. doi: 10.1787/9789264278219-en/.
- Popper, Karl R. 1966. *The Open Society and Its Enemies*. London: Routledge.
- Popper, Karl R. 1957. *The Poverty of Historicism*. Boston: The Beacon Press.
- Putnam, R. D. 2000. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rivža, B., M. Krūzmētra, I. Paredne, D. Kalniņa, S. Kruks u.c. 2021. «Interframe-LV par valsts sociālekonomisko ilgtspēju». *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 7(75): 14-42.
- Rothstein, B., and D. Stolle. 2008. *Political institutions and generalized trust. The handbook of social capital*. Oxford: Oxford University Press.
- Rungule, Ritma, Silva Senkāne. 2018. «Values of Latvians Across Socio-Demographic Groups». Pp. 91-104 in S. Kruks (ed.) *Pluralism Anxiety. Acting Socially in Latvia*. Rīga: Rīga Stradiņš University.
- Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2021.-2027.gadam*. <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40490048/>.
- Sønderskov, K. M., and P. T. Dinesen. 2016. «Trusting the State, Trusting Each Other? The Effect of Institutional Trust on Social Trust.» *Political Behavior* 38: 179–202. doi: 10.1007/s11109-015-9322-8/.
- Scholz, Sally. 2012. *Political Solidarity*. University Park, PA: The Pennsylvania State University Press.
- Schwartz, S. H. 2010. «Basic values: How they motivate and inhibit prosocial behavior.» In *Prosocial Motives, Emotions, and Behavior: The Better Angels of our Nature*, edited by M. Mikulincer, and P. Shaver, 221–241. Washington: American Psychological Association Press. doi: 10.1037/12061-012/.
- Smith, C. and K. Sorrell. 2014. «On Social Solidarity». Pp.219-48 in V. Jeffries (ed.) *The Palgrave Handbook of Altruism, Morality, and Social Solidarity*. New York: Palgrave MacMillan.
- Stolle, D. 2002. «Trusting strangers: The concept of generalized trust in perspective.» *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft* 31 (4): 397-412 <https://www.researchgate.net/publication/249747233/>.
- Thome, H. 1999. «Solidarity: theoretical Perspectives for empirical research.» Pp. 101–32 in K. Bayertz (ed.) *Solidarity*. Dordrecht: Kluwer.
- Vasiļjeva, Sanita. 2016. *Sociālais kapitāls un krīzes pārvarēšanas stratēģijas*. Pp. 125-152 in S. Kruks (red.) *Ekonomiskā krīze Latvijā: Veiksmes stāsta pēcgārša*. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte.

2. pielikums

Digitalizācijas rīki uzņēmējdarbības atbalstam. Reģionālo forumu apskats

Valsts pētījumu programmas (VPP) «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» projektā «Interframe-LV» 2020. gadā no 19. februāra līdz 26. augustam tika organizēts reģionālo forumu cikls par digitalizāciju uzņēmējdarbības atbalstam, pirmajam notiekot Zemgales forumam 19. februārī Jelgavā mājražojumu veikalā «Amatnieku sēta». Otrs forums norisinājās Vidzemes Inovāciju nedēļā Valmierā Vidzemes Augstskolā (ViA) 26. februārī; Latgales forums Rēzeknes Tehnoloģiju augstskolā (RTA) 29. jūnijā bija iespējams vairs tikai attālināti Covid-19 pandēmijas dēļ; Kurzemes forumu 14. augustā arī attālinātā formā organizēja Liepājas Universitāte (LiepU); un cikls noslēdzās ar Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) organizēto neklātienē Pierīgas forumu 26. augustā.

LZA vadītāja projektā «Interframe-LV» ar digitalizācijas tēmu strādāja Latvijas Lauksaimniecības universitātes (LLU) pētnieki, un tāpēc katrs forums tika aizsākts ar LLU profesores Baibas Rivžas prezentāciju par digitālo vidi, tās raksturojumu un sniegtajām iespējām uzņēmējdarbībā, t. sk. Digitālās ekonomikas un sabiedrības indeksa (DESI) Latvijas rādītāju salīdzinājumu ar ES un Baltijas valstu sniegumu. Kā arī katrā forumā profesors Pēteris Rivža sniedza ieskatu mākslīgā intelekta (MI) attīstības tendencēs un tā integrāciju uzņēmējdarbībā.

Spriežot pēc forumu auditoriju lielās intereses par tām acīmredzami jaunu informāciju, radās secinājums, ka nepieciešams daudz plašāk un intensīvāk izglītēt iedzīvotājus tehnoloģiju jautājumos, par 4. industriālās revolūcijas jeb Industrijas 4.0 objektīvi radītām vajadzībām izglītībā, darba tirgū, prasmju un kompetenču jomā, kā arī par zaļā kursa un aprites ekonomikas principiem.

Zemgales forums

Latvijas attīstītā tehnoloģiju infrastruktūra lietderīgāk jāizmanto uzņēmējdarbībā

Forumā vadītāja Jelgavas novada pašvaldības izpilddirektore Līga Lonerte ievadā uzsvēra, ka gan produkta ražošanu, gan tā nonākšanu līdz patērētājam būtiski ietekmē starpinstitucionālā sadarbība, šajā ķēdē ietilpstot, piemēram, LLU zinātniekiem, Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras (LIAA) Jelgavas biznesa inkubatoram, pašvaldībām ar strukturām uzņēmēju atbalstam.

«Interframe-LV» vadītāja Baiba Rivža, raksturojot pašreizējo digitālo vidi, uzsvēra – vēl esam 4. industriālās revolūcijas (pēc Klausa Martina Švāba formulējuma) 1. posmā, kas zīmīgs ar sensoriem, droniem, liela apjoma datu uzkrāšanu, robotiem, lietu internetu u. tml. Kardināli mainās veids, kā dzīvojam un strādājam (dzīvosim un strādāsim), notiek robežu izzušana starp fizisko, digitālo un bioloģisko jomu. Vēl cilvēks visur ir galvenais noteicējs, bet 2. posmā daudzās jomās roboti pieņems izšķirīgus lēmumus. Daļa profesiju zudīs un nāks klāt jaunas. Robotus grūtāk būs nodarbināt nozarēs, kur nepieciešams cilvēcisks atbalsts un sirds siltums

(apkalpojošā joma un brīvā laika serviss), bet fiziskā darba veikšana būs mākslīgā intelekta pārziņā. Nepieciešama jauna tipa darbaspēka sagatavošana un apmācība.

ES Kopējā lauksaimniecības politikā (2021–2027) akcentēta mazo un vidējo lauku saimniecību piekļuve tehnoloģijām, kā arī lauksaimnieku un lauku apvidu pilnīga pievienošana digitālajai ekonomikai. Tehnoloģiju attīstība un digitalizācija ļauj strauji palielināt resursu izmantošanas efektivitāti, vienlaikus sekmējot vides un klimata ziņā viedu lauksaimniecību. Pagaidām jauno tehnoloģiju ieviešana lauksaimniecībā ES ir nevienmērīga.

Pēc Eiropas Komisijas veidotā DESI 2019. gada rādītājiem (situācija nav mainījies arī 2020. gadā) dažādās digitalizācijas pozīcijās Latvijā visattīstītākā ir savienojamība un digitālie publiskie pakalpojumi (augstāk par Eiropas vidējo līmeni); bet atpaliek digitālo tehnoloģiju izmantošana uzņēmumos jeb uzņēmējdarbības digitalizācija, t. sk. interneta izmantošana e-komercijai (zem Eiropas vidējā līmeņa); cilvēkkapitāls (par maz sagatavoto speciālistu).

Mākslīgais intelekts: daudzos Latvijas uzņēmumos strādā virtuālie asistenti

Pēteris Rivža, sniedzot priekšstatu par MI attīstības tendencēm, iepazīstināja arī ar senāku vēsturi – jēdzienu «mākslīgais intelekts», izrādās, jau 1956. gadā ieviesa Džons Makartijs (John McCarty). Taču bija jāpaiet ilgam laikam, līdz MI kļuva sabiedrībā plašāk pazīstams – tas notika 1997. gadā, kad šaha mašīna *Deep Blue* spēlēja uzvarēja pasaules čempionu Gariju Kasparovu. Tomēr visstraujāk MI attīstījies tieši pēdējā laikā, jo ir uzlabojušās tehnoloģijas, daudzkārt palielinājies datu apjoms. Pastāv MI iedalījums 3 veidos: šaurs (vājš), kāds tas ir pašreizējā posmā, – mašīnintelekts, kas izmanto dabiskās valodas apstrādi, piemēram, «Google» tulkotājs, roboti ar tērzēšanas prasmēm, kuri ir ieprogrammēti mijiedarbībai ar cilvēkiem personalizētā, dabiskā veidā. Nākamajā posmā – vispārīgais MI, kam vajadzētu būt tikpat spējīgam kā cilvēkam; bet pārākajam MI jau būtu jāpārspēj cilvēks it visā, ieskaitot lēmumu pieņemšanu un emocionālās attiecības, un šāda iespējamība šķiet maz ticama. MI pamatā tomēr ir mākslīgie neironi ar dažām ieejām, cilvēka bioloģisko neironu sistēma ir daudz spēcīgāka ar tūkstošiem ieeju un nesalīdzināmi aktīvākām saziņas iespējām.

Latvijā ir izveidots rīcības plāns, nosakot, ka valsts sektora ieguldījumiem MI jāsasniedz 25 milj. EUR līdz 2030. gadam; jāsaņem priekšlikumi VPP izveidei IKT jomā, integrējot tajā MI komponentu; nacionālajos vai nozares plānošanas dokumentos, pašvaldības attīstības plānos jāiekļauj izvērtējums par automatizāciju un MI izmantošanu.

MI pašreizējais lietojums: mašīntulkošana – «Tildes» tulkojumi par 64,9 % atbilst cilvēka tulkojumam, «Google» par 52,1 %, kas abos gadījumos ir augsts rādītājs; virtuālais asistents (čatbots, sarunbots, tērzēšanas bots jeb robotprogrammatūras) – uzņēmumam jāizvērtē, vai klientu un ienākošo jautājumu plūsma ir tik liela, lai virtuālais asistents būtu nepieciešams, tomēr pie noteikta jautājumu apjoma tas dod lielu darba stundu ietaupījumu un ar laiku arī finansiālu ietaupījumu; attēlu analīze; robotika; lielu apjoma datu analīze un uz tās balstīta prognozēšana; lēmumu pieņemšanas automatizācija un atbalsts.

Desmitam Latvijas uzņēmumu jau ir virtuālie asistenti, piemēram, Valsts ieņēmumu dienestam – Toms, Lauku atbalsta dienestam – Varis, SIA «Tele 2» – Ieva, utt. Kultūras informācijas sistēmu centrs (KISC) veido inovatīvu virtuālo asistentu koplietošanas platformu publiskās pārvaldes iestāžu vajadzībām. Projektā tiek izmantotas valsts pārvaldes valodas tehnoloģiju platformas Hugo.lv iestrādnes un resursi. Tādējādi katrai iestādei nav jāveido savs virtuālais asistents no nulles.

Ieguvumi no virtuālā asistenta ir, piemēram, spēja labi sadalīt zvanu plūsmu un uzņēmumi var samazināt zvanu centru darbinieku skaitu pat vairākkārtīgi; īpaši noderīgi uzņēmumiem,

kuriem liela daļa klientu atrodas ārvalstīs, arī citās laika joslās; uzņēmumi ar jauniešu mērķauditoriju, jo viņi vēlas jautājumus uzdot rakstiski un sagaida ātras atbildes. Populārākā virtuālā asistente pasaulē ir Sofija, skaistākā – Erika.

MI jomā LLU ir izstrādāti vairāki maģistra un bakalaura darbi, piemēram, par dziļās mašīnmācīšanās metožu izmantošanu kokmateriālu bojājumu noteikšanai, sejas atpazīšanas sistēmas prototipa izstrāde.

Nebūt lētticīgiem, neizplatīt lieku informāciju un pārbaudīt saņemto informāciju

Tehnoloģiju izmantošanai tā, lai tehnoloģijas nesāktu izmantot to lietotājus, proti, datu drošībai ikdienā auditorijas nedalītu uzmanību piesaistīja Latvijas Interneta asociācijas valdes priekšsēdētāja Ina Gudele, minot ap divdesmit apdraudējumu pozīciju. Viens, ka līdz ar tehnoloģijām mūsu dzīvē ir ļoti krities iespējamais privātuma līmenis («Kā plikam iziet uz ielas – tādi esam digitālajā vidē!»), bet otrs, ka ar nezināšanu, neuzmanību, aizmāršību un lētticību paši situāciju pasliktinām, iedodam «atslēgas» uz guļamistabām un pat tualetēm.

Cilvēki ikdienā par sevi digitālajā vidē izplata daudz informācijas, ieskaitot ģeolokāciju, personas datus, foto, un digitālie rīki paši saimnieka vietā informāciju nosūta uz e-vidi. To diemžēl izmanto arī ļaunprāši un rada finanšu līdzekļu un īpašumu apdraudējumu. Lietu internets (viedie skaitītāji, videonovērošana, datu sensori) un sociālie tīkli ir vislielākais apdraudējums cilvēcisķajam faktoram.

Ne septiņreiz, bet daudzkārt vairāk reižu jāapdomā, kādas fotogrāfijas likt digitālajā vidē, jo tās vairs nešķitīs «prikolīgas», kad iznirs no interneta dzīlēm visnepiemērotākajā brīdī – kad vēlēšities kļūt par vadītāju vai deputātu. Savukārt tādai viedierīcei kā novērošanas kamera atstāt ražotāja paroli un to nenomainīt uz personalizētu datu drošības paroli nozīmē ļaut to vietu, kur tā uzstādīta, novērot vairākiem simtiem īpašnieku šādām pašām kamerām ar vienādo ražotāja paroli. Bet aizmāršības dēļ neizslēgta videonovērošanas kamera, kas dienā uzmanījusi auklīti vai kādu mājās vienu atstātu mājdzīvnieku, vakarā var jūs pašus demonstrēt jebkādā situācijā plašam novērotāju lokam. Arī nenomainīta parole viedajam televizoram ļaus ielūkoties TV lietotāja mājās – ne tikai jūs skatīsieties televizoru, bet televizors skatīsies jūs.

Datoru parolēm tāpat jābūt oriģinālām – oriģinalitāte atmaksājas kā drošība un aizsargātība no uzlauztiem datoriem un šantāžas. Pret viltus sūtījumiem par mantojumu vai krāpniekiem precinieku ādā derēs tikai viens padoms – neesiet lētticīgi un pārbaudiet saņemto informāciju. Uzņēmumos šajās šķietami elementārajās gudrībās ir jāapmāca darbinieki. Tehnoloģijas biznesā var būt ļoti palīgi, tās lietojot gudri un piesardzīgi.

Mazajam uzņēmējam arī nepieciešama digitālā platforma, lai nesāktos stagnācija

Jelgavas novada pašvaldības Izglītības pārvaldes galvenais speciālists mūžizglītības jautājumos Jānis Erno iepazīstināja ar digitālajām iespējām pašvaldībā un uzņēmējdarbībā. Jelgavas novadā 2015. gadā tika izveidots Valsts un pašvaldību vienotais klientu apkalpošanas centrs (VPVKAC) ar 14 pieņemšanas punktiem – 13 novada pagastos un administratīvajā ēkā Pasta ielā 37, Jelgavā, tuvāk dzīvesvietai tiek sniegtas konsultācijas un praktiska palīdzība. Gadā no iedzīvotājiem tiek saņemti aptuveni pustūkstotis elektronisku iesniegumu, vairāk nekā tūkstotis elektroniski parakstītu dokumentu un viņiem nosūtīts vairāk nekā tūkstotis elektroniski sagatavotu dokumentu, samazinot papīra formāta dokumentu apriti.

Pašvaldības atbalsts uzņēmējdarbībai: iespēja piedalīties dažāda mēroga izstādēs; projektos izveidotas amatnieku darbnīcas; konkursi «Uzņēmēju gada balva», «Esi uzņēmējs Jelgavas novadā»; preču zīmes «Vietējais ražotājs – novada lepnums» izveide un attīstīšana; pieejams tirdzniecības aprīkojums; gadatirgu organizēšana; semināru, apmācību, t. sk. digitālo prasmju apgūšanas, pieredzes apmaiņas braucieni organizēšana u. c.

Foruma diskusijā, kurā piedalījās arī uzņēmējas Daiga Latkovska un Ināra Mālkalne, izskatnēja atziņa, ka mazajiem uzņēmējiem pagaidām vēl rūpes par pamatbiznesu ir svarīgākas nekā digitālo attīstības tendenču īstenošana praksē. Taču digitālā platforma ir neizbēgama arī mazajiem uzņēmējiem, lai nesāktos stagnācija vai pat firmas likvidācija.

Ne tikai klātesošajiem mazajiem uzņēmējiem, bet arī kupli pārstāvētajiem LLU studentiem forums sniedza jaunu informāciju. Noslēgumā šitaki sēņu audzētājs Jānis Volksons no Lielplatonas «Trubeniekiem» foruma dalībniekiem sarīkoja sēņu maizes ar sēņu sviesta degustāciju.

Vidzemes forums

Forumu atklāja ViA rektors Gatis Krūmiņš un Vidzemes plānošanas reģiona pārstāve Laila Gercāne, kas iepazīstināja ar Vidzemes Inovāciju nedēļas ideju un īpaši pateicās ViA par inovāciju veicināšanu Vidzemes reģionā, radot inovācijas garu uzņēmējos un studentos.

Jauniešu digitālie paradumi: zinātniekiem tie jāmaina vai tiem jāpielāgojas

G. Krūmiņš savā priekšlasījumā apskatīja jautājumu par *WhatsApp* grupu veidošanu un to nozīmi bērnu audzināšanā. Pirms pētījumiem par skolas vecuma bērnu digitālajiem paradumiem, tika novērota viņu reakcija un rīcība, gūstot dažādas jaunas atziņas. Bērni digitālo vidi uztver kā pašsaprotamu vidi, kurā viņi jūtas «kā zivs ūdenī». Tāpat jaunieši lieliski tiek galā ar to, ka lielākā daļa aplikāciju ir angļu valodā. G. Krūmiņš izvirzīja izaicinājumu izglītības sistēmai un izglītības nesējiem: kādā veidā jaunieši varētu tikt atbalstīti šajā digitalizācijas procesā, kādas iespējas un kāda palīdzība viņiem varētu tikt sniegta.

Līdzšinējie pētījumi ir balstīti uz trim pētījumu virzieniem – valsts stratēģiskie ieteikumi sabiedrības attīstībai, zinātnes komunikācijas metodes un Latvijas zinātnes starptautiskais pozicionējums. Par pirmo virzienu galvenā atziņa ir, ka uz ārvalstīm ir nepieciešams Latvijas zinātnes pozicionējums, naratīvi un stratēģiskā komunikācija, bet iekšēji – Latvijas zinātnes mārketingu un stratēģiskā komunikācija. Otrs virziens ir vērtības darbībā: atbildīgas, drošas un izglītotas pilsoniskās sabiedrības attīstība ar pētniecību un rīcības modeļu izstrādes palīdzību. Šeit svarīga ir rīcību ietekmēšana ar stratēģiskās komunikācijas palīdzību un rīcību definējums ar attīstības plānu palīdzību (piem., NAP). Trešajā virzienā – zinātnes starptautiskajā pozicionējumā – tika radīts sauklis *Value Through Knowledge / No* zināšanām uz vērtībām un četri naratīvi – Eiropas darbākārtība, integrētā zinātne, vērtību radīšana un zināšanu sabiedrība.

Jaunākajā pētījumā tika noskaidrota sabiedrības attieksme kopumā pret zinātni un zinātniekiem. Tālākajā pētījumu gaitā kā mērķa grupas izvirzīti zinātnieki, lēmumu pieņēmēji un ietekmētāji, aktīvie uzņēmēji, jaunieši (arī skolotāji) un ekonomiski aktīvā latviešu diaspora. Jauniešu grupā pētīti vidusskolēni, kuri visvairāk laika pavadā internetā. Puse no aptaujātajiem nenorādīja, ka lasa grāmatas. Jaunieši joprojām novērtē TV kā informācijas avotu, bet

daudz mazāk – radio. Secinājums: jaunieši daudz labāk uztver informāciju ar attēlu, nevis ar drukāto tekstu. Vislabāk ir jauniešus sasniegt un ar viņiem komunicēt skolā.

Digitalizācija pārvaldē pašvaldībā – ieguvums visai sabiedrībai

Valmieras pilsētas pašvaldības Zīmolvedības un sabiedrisko attiecību nodaļas vadītāja Kristīne Melece pastāstīja par jaunākajiem digitālajiem risinājumiem, par to izmantošanu un izmantošanas veicināšanu. Tās ir digitālās sistēmas, informācijas sistēmas un informācijas platformas, kuras savā ikdienā lieto pašvaldību darbinieki. Digitalizācijas uzdevums pašvaldībā ir efektīvizēt un paātrināt ikdienas darbus, lai paliktu laika citām būtiskām lietām. Domājot par klientiem, – kā ātrāk un optimālāk apmierināt iedzīvotāju vajadzības. Digitālā transformācija ir nemītīgs un nebeidzams pārmaiņu process. Valmieras iedzīvotāji zina, ka lielais digitālais «sprādziens» sākās tieši ar Vidzemes Augstskolu, jo līdz ar tās izveidošanu pilsētā parādījās internets un tā aizvien lielāka pieejamība.

Digitalizācijas priekšrocības ir procesu automatizācija, optimizācija, efektivitāte, autonomija, pakalpojumu elastīgums, individuāla produktu izstrāde, ātrāka komunikācija, klientu iesaiste un sadarbība. Kā būtiskākie riski digitalizācijā ir nepietiekama infrastruktūra, piederība, stabilitāte, salīdzinoši dārga uzturēšana, problēmas ar lietošanas un izmantošanas paradumiem, Vispārīgā datu aizsardzības regula (*GDPR, General Data Protection Regulation*), kā arī pakalpojumu cena un kvalitāte.

Arvien vairāk tiek apgūti jauni saziņas un komunikācijas kanāli. Vispopulārākā iedzīvotāju vidū ir pašvaldības mājaslapa. Noder arī visa veida vizuālā komunikācija – tiek veidotas infogrammas (forumā tiek demonstrēti un apspriesti vairāki piemēri datu veiksmīgai vizualizācijai). Valmieras pašvaldībā ir izveidots Operatīvās informācijas centrs 8484, mobilā lietotne «Mana Valmiera», siltuma un ventilācijas sistēmu pārvaldība, inteliģentā videonovērošana, satiksmes un gājēju kustības novērošana, viedie ekrāni un mākoņpakalpojumi. Tāpat tiek izmantotas dažādas pašu izveidotās un valsts nodrošinātās vadības sistēmas un vides. Jāpilnveido lietotnē «Mana Valmiera» pieejamie pakalpojumi, un plānoti vēl daudzi citi uzlabojumi.

Mazāk tiek lietots papīra formāts

Foruma paneļdiskusijā, ko vadīja ViA profesore «Interframe-LV» pētniece Maira Leščevica, Jūlija Kukele (SIA «Scania Latvia», «Scania Baltics») uzsvēra, ka ikdienā cilvēki saskaras ar milzīgu daudzumu informācijas un datu, kurus ir nepieciešams apkopot un apstrādāt, izmantojot dažādas tehnoloģijas. Kādreiz tas prasīja daudz vairāk laika un piepūles. Santa Sīpola no VARAM pastāstīja, ka ir piedalījies e-paraksta ieviešanā Latvijā un ir cieši saistīts ar digitalizācijas ienākšanu valsts pārvaldes pakalpojumos. Tika izveidots valsts portāls Latvija.lv. Tas ministrijas darbiniekiem bija liels izaicinājums un pārbaudījums. Jau 2009. gadā tika atzīts, ka iedzīvotāji pārāk maz izmanto digitālos pakalpojumus, un tāpēc ministrija organizēja akciju – digitālo prasmju nedēļa. Sākās aktīvāka izmantošana, un šodien jau tādā tempā, ka sistēmas netiek līdzī. Arī darbinieki mazāk izmanto papīra formātu, līdz ar to kļūstot videi draudzīgākiem. Pasīvākiem un mazāk aktīviem digitalizācijas priekšrocību izmantotājiem pašvaldībās ir izveidoti klientu apkalpošanas centri (KAC). Tie sniedz atbalstu digitālo pakalpojumu izmantošanai un tās veicināšanai.

Laila Gricāne atzina, ka ļoti daudz var sasniegt, ja rodas «spiedīgi» apstākļi. Piemēram, pirms daudziem gadiem Vidzemes plānošanas reģiona darbinieki saprata, ka izmantot pasta pakalpojumus ir ārkārtīgi dārgi, un pārgāja uz modernākām dokumentu aprītes formām. Arī

šodien lielākā daļa saziņas ar klientiem un sadarbības partneriem notiek, izmantojot internetu. Komunikāciju eksperte Inese Zariņa (SIA «Tet») dalījās pieredzē par dokumentu apriti digitālā veidā gan uzņēmumā, gan arī ar klientiem. Padziļināti tiek pētītas klientu jaunās vajadzības un vēlmes. Paralēli tiek lietotas Agile metodes ātrai klientu prototipēšanai, lai piedāvātu klientu piedzīvoto – klientu stāstus par to, cik šādus digitālos pakalpojumus ir viegli un ērti lietot. SIA «Tet» ir arī ieviests mākslīgā intelekta palīgs Anete. Tiek strādāts pie «datu ezera» uzlabošanas, papildinot to ar balss tekstu, piedāvāts sintezētās balss modulis uzņēmumiem izmantošanai savā ikdienā. Ņemot vērā tehnoloģiju attīstību, ir iespējams klientam piedāvāt to, kas viņam ir patiešām vajadzīgs.

Latgales forums

Atklājot pirmo attālināto forumu, RTA direktore Iveta Mietule uzsvēra Latgales reģiona lielos svarīgos uzdevumus informācijas un komunikācijas tehnoloģiju jomā – nodrošināt vispārēju mobilā tīkla pārklājumu un iestāžu pāreju uz digitālo vidi. Reģiona pārstāvji iepazīstināja ar digitalizācijas attīstības tendencēm Rēzeknes novadā un Latgalē kopumā.

Elektroniskās pakalpojumu sistēmas attīsta iedzīvotāju digitālo domāšanu

Rēzeknes novada Attīstības plānošanas nodaļas informācijas tehnoloģiju projektu koordinators Eduards Medvedevs prezentācijā ļoti uzskatāmi demonstrēja Rēzeknes novada pašvaldībā izmantojamās un jau plaši izmantotās informācijas sistēmas. Pašlaik primārā ir iedzīvotāju apmierināšana ar pakalpojumiem, nekonzentrējoties uz ekonomisko izdevīgumu un peļņu, kas prasa inovatīvus risinājumus, kuri ar laiku varētu rasties. Rēzeknes novada pašvaldības administrācijas sniegtie pakalpojumi ir: saistībā ar dzīvesvietu, ieskaitot pirkšanu un pārdošanu; personas tiesībām, t. sk. arī sabiedriskās apspriešanas; uzņēmējdarbību (atļaujas, saskaņojumi, tirdzniecība, telpu un inventāra noma); nekustamo īpašumu un nodokļiem; būvniecību; sociālie pakalpojumi (pabalsti, sociālā palīdzība); ģimene (dzimšana, miršana, laulība); izglītība (interesu izglītība, pirmsskolas audzināšana); vide un tūrisms ((atļaujas zvejai, bieži sastopamajiem derīgajiem izrakteņiem; ūdenstilpju noma; zvejas limitu piešķiršana; koku ciršana ārpus mežu zonas); komunālie pakalpojumi.

Tiek izmantots Valsts informācijas sistēmu savietotājs (VISS) ar apmēram 130 pakalpojumiem, kas pieejami portālā Latvija.lv, kā arī ZZ Dats Vienotā pašvaldību sistēma (VPS). Ir saista ar Valsts vienoto datorizēto zemesgrāmatu, Bibliotēku informācijas sistēmu u. c. sistēmām. Eduards Medvedevs izcēla vienotās datu pieejamības un apmaiņas nozīmi izglītības jomā (Valsts izglītības informācijas sistēma, VIIS; E-klase) – uzkrājas informācija par bērnu no pirmsskolas līdz augstskolai. Kopumā šīs elektronisko pakalpojumu sistēmas maina sabiedrības attieksmi un attīsta iedzīvotāju digitālo domāšanu konstruktīvā virzienā – ka tehnoloģijām ir ļoti praktiskas un lietderīgas funkcijas. Rēzeknes novada pašvaldības plānos digitālo pakalpojumu attīstības jomā ietilpst: vienotas pakalpojumu sniegšanas sistēmas izveide ar atgriezenisko saiti un statistiku – «Vienas pieturas aģentūra»; jaunas mājaslapas radīšana ar mūsdienu ātro un intuitīvo dizainu: e-pakalpojumu piedāvājumi, anketas u. c. publiskie dokumenti; kopīgas pagastu un citu iestāžu vizītkartes ar to pašu dizainu un kodolu; aktīvākas sabiedrības līdzdalības pašvaldības lēmumu pieņemšanā panākšana, cita starpā nodrošinot iespēju uzdot jautājumus, sekot līdzi domes sēdēm u. c. pasākumiem tiešsaistē.

No digitālajām kompetencēm līdz atvērtajai zinātnei

RTA studiju un zinātņu prorektore asociētā profesore Angelika Juško-Štekele dalījās informācijā un pieredzē par digitalizācijas iespējām studiju procesā Eiropas, valsts un augstskolas kontekstā. Augstākā izglītība ir sektors, uz ko digitalizācijas jomā attiecas Eiropas vadlīnijas: ES digitālā stratēģija «Digitālajam laikmetam gatava Eiropa» (2019); Eiropas Komisijas Digitālās izglītības rīcības plāns, kas paredz 11 aktivitātes, lai veicinātu tehnoloģiju lietošanu un digitālo kompetenču attīstību izglītībā un t. sk. augstākajā izglītībā. Aktivitātē Nr. 4 ir izvirzīti mērķi: uzlabot mācīšanas un mācīšanās kvalitāti; paplašināt pieejamību augstākajai izglītībai; veidot saikni starp augstākās izglītības iestādēm, pētniecības iestādēm, darba devējiem un plašāku sabiedrību. Uz šo pēdējo mērķi attiecas aktivitāte Nr. 5 par atvērtajām zinātniskajām prasmēm: atvērtās piekļuves datu, atklātas un godīgas pārvaldības pieejamība; sabiedrības informēšana par pētniecības sasniegumiem.

Angelika Juško-Štekele uzsvēra, ka Latvijā noteikti nepieciešama vienota stratēģiskā plānošana, lai veidotos cerīga rīcībpolitika digitalizācijas straujākai attīstībai. Latvijā uz digitalizāciju augstākajā izglītībā attiecas vairāki dokumenti un aktivitātes, t. sk. IZM Konceptuālais ziņojums «Par augstskolu iekšējās pārvaldības modeļa maiņu». Tajā ietverts, ka investīcijām augstākās izglītības digitalizācijā ir jābūt vērstām uz kopīgu platformu veidošanu un kopīgu saturu radīšanu; jāveido vienots e-risinājums studējošo uzņemšanas sistēmai; jānodrošina diplomu reģistra izveide, kas kvalificētos starptautiskas automātiskās diplomatzīšanas prasībām; jāveido konsorcijs/-i datu bāzu un bibliotēku resursu kopīgai abonēšanai, atvērto izglītības resursu un atvērtās zinātnes resursu veidošanai, uzturēšanai un izmantošanai; nacionālās nozīmes zinātnes infrastruktūras uzturēšanai nepieciešama īpaša atbalsta programma; jāadaptē starptautiskās infrastruktūras koplietošanas finansēšanas formulas, lai veicinātu sistēmisku šo resursu izmantošanu nacionālā līmenī. Forumā tika paustas bažas par to, ka augstskolu jau izstrādātos daudzveidīgos digitālos resursus, iespējams, nāksies transformēt vai pat izveidot no jauna.

Atvērtā zinātne forumā kļuva par īpašas uzmanības un diskusijas objektu. IZM ir publicējis pētījumu par atvērto zinātnei un rīcībpolitikas ceļa kartes izstrādi. Pētījumā definēts atvērtās zinātnes koncepts, apskatīti brīvpiekļuves publikāciju jautājumi, amatierzinātnes (citizen science) iniciatīvas, kā arī aprakstīts Latvijas potenciāls iesaistei Eiropas Atvērtās zinātnes mākonī (EOSC) un citās starptautiskās atvērtās zinātnes iniciatīvās. Tiek ieteikts veidot tādu normatīvo aktu ietvaru, kas nodrošinātu publiski finansēto zinātnisko publikāciju un datu atvērtību valstiskā un starptautiskā mērogā, publiski finansēto pētniecības rezultātu izplatīšanu. Praktisks solis šajā virzienā ir arī Latvijas Zinātnes padomes veidotā audioapraide jeb tā sauktais podkāsts «Zinātnes zīmes», kurā viens no ierakstiem ir par atvērto zinātnei.

RTA stratēģija nosaka augstskolas virzību uz dažādu instrumentu (tostarp digitālo) apguvi, piemērošanu un izstrādi tehnoloģiju pārnesei, viedai resursu pārvaldībai un inovatīvai uzņēmējdarbībai, kā arī uzdevumu tuvākajos gados izstrādāt un ieviest atvērtās piekļuves politiku. Bet jau tagad zinātniskie resursi ir pieejami sabiedrībai, piemēram, iespējams brīvi lasīt publikācijas. Nākotnē ir nepieciešams izveidot studiju pētniecisko darbu atvērto datu bāzi, kurā uzņēmumi varētu pieteikt tiem nepieciešamās pētniecības tēmas un studiju darbi risinātu konkrētas vajadzības.

Iveta Mietule prezentēja pētījumu «Digitālie izaicinājumi no jauniešu skatupunkta: šodien un nākotnē», uzsverot tā tapšanas laiku – 2020. gada janvāri, un pandēmijas izraisīto pārmaiņu dēļ tagad vairāk nekā 300 respondentu (18 līdz 30 gadi) domas jau varētu būt mainījušās digitālo iespēju augstāka novērtējuma virzienā. Attiecībā uz iespējām uzsākt uzņēmējdarbību

e-vidē 45 % tās vērtē kā vidējas, 29 – kā labas un tikai 12 % kā ļoti labas. Uz jautājumu par faktoriem, kas nodrošina darbavietu, visbiežāk atbildēts – vēlme strādāt, digitālās prasmes novērtējot daudz zemāk. Par to, kas uzlabotu materiālo stāvokli un dzīves kvalitāti, domas dalās, visvairāk cerot uz ekonomiskā stāvokļa uzlabošanu kopumā, personīgo iniciatīvu, ekonomiskā stāvokļa uzlabošanu Latgalē, pozitīvo domāšanu un veiksmi, valsts (arī ģimenes un pašvaldības) atbalstu un tikai nedaudz vairāk nekā pusei personīgajā digitālo prasmju attīstīšanā saredzot ļoti labas iespējas. Ņemot vērā, ka 78 % savas nākotnes labā ir gatavi studēt, viņu acīs studiju ietekmē varētu augt arī digitālo prasmju nozīme. Katrā ziņā būtu svarīgi pētījumu turpināt un noskaidrot viedokļus jaunajos pandēmijas iespaidotajos apstākļos.

E-rīki dod jaunu skatījumu uz ražošanas procesiem

Rēzekne s speciālās ekonomiskās zonas uzņēmuma SIA «Midis» valdes priekšsēdētājs Nikolajs Pušņakovs, stāstot par digitālajiem risinājumiem uzņēmumu pārvaldībai, parādīja, kā līdz ar tehnoloģiskajām transformācijām, kad tehnoloģijas tiek integrētas visās jomās un darbībās, pārmaiņas notiek arī uzņēmējdarbības kultūrā un vērtībās. Digitālās transformācijas 5 K ir: Klients, Komunikācija, Kanāli, Kompānija, Kultūra; savukārt jaunākās tendences: klientu pieredzes savienošana un personalizēšana, datus balstīta uzņēmējdarbība, mākoņdatošana, uzņēmējdarbības veikspējas uzlabošana ar datu apkopošanas platformu *API/IoT* u. c.

Detāli tika analizēta biznesa vadības sistēma *Odoo*, ko izmanto pats «Midis» un kas der arī mazā un vidējā biznesa uzņēmumiem. Šī sistēma nodrošina visu biznesa procesu pārvaldību, aptverot mājas lapu un e-komercijas vietņu izveidi, pārdošanu, noliktavu pārraudzību, dažādu resursu un personāla uzskaiti. *Odoo* iespējams pielāgot jebkuras nozares uzņēmumu vajadzībām.

Forumā nostiprinājās pārliecība, ka digitālo risinājumu attīstībai un izmantošanai nepieciešama reģiona uzņēmēju, pašvaldību darbinieku, zinātnieku un akadēmisko spēku plaša tālāka sadarbība.

Kurzemes forums

Konkrēti rīki digitalizācijas prasmju attīstīšanai un plašākai izmantošanai

Forumu sagatavoja un vadīja Liepājas Universitātes Aprites ekonomikas centra vadītāja Lilita Ābele. Latvijas Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju asociācijas (LIKTA) pētniece Rita Vī tola-Lapiņa iepazīstināja ar Islandes, Lihtenšteinas un Norvēģijas fonda atbalstītu starpta utiskās partnerības projektu «Women 4IT», kurā digitālās kompetences un prasmes mūsdienu darba tirgus vajadzībām tiek sniegtas jaunām sievietēm, veicinot viņu iesaisti IKT profesijās. Projekta prioritātes Eiropas kontekstā ir: jauniešu bezdarbs, IKT speciālistu trūkums Eiropā, zema sieviešu un jauniešu iesaiste IKT profesijās.

Latvijā projektā sasniedzamie rezultāti ir 100–120 jaunu riska grupas sieviešu (18–29 gadu vecuma bezdarbnieces ar pabeigtu vai nepabeigtu vispārējo izglītību, sievietes bērnu kopšanas atvaļinājumā) informēšana, kompetenču novērtēšana, mācības un nodarbinātība digitālos darbos, palīdzot tos atrast un uzsākt vismaz 70 sievietēm. Projektā izstrādāti rīki izvērīto mērķu sasniegšanai, piemēram, sadarbībā ar darba devējiem izveidoti darba profili, darba profilu zināšanu tests, tāpat radīts digitālo zināšanu tests un dažādi ceļveži, sākot no ieteikumiem darba devējiem un darba meklētājiem līdz konkrētām mācību programmām.

Nestrādājošas sievietes bez speciālas izglītības nav tā kategorija, ko darba devēji vislabprātāk ņemtu strādāt, tāpēc ir ļoti svarīgi viņiem radīt jaunu priekšstatu par šāda veida

apmācību izgājušo (160 stundu programma) sieviešu nodarīgumu darba tirgū. Latvijā šajā projektā sievietēm tiek piedāvāti 6 darba profili: klientu apkalpošanas speciālists, projektu koordinators, digitālo mediju praktiķis, informācijas sistēmu testētājs (vispopulārākais), datu aizsardzības speciālists un datu analītiķis. Sieviešu interese ir pārsniegusi gaidīto, vairākums dzīvo Rīgā, bet šādi tiek dotas mācību un darba iespējas arī cilvēkiem no reģioniem (iespējams darboties attālināti). Atšķirībā no citiem projektiem sievietēm pēc digitālo pamatprasmju testa nokārtošanas tiek piešķirts mentors, kas ir pieejams līdz darba līguma noslēgšanai.

LIKTA pētniece Andra Krasavina informēja par programmas *Interreg* projektā «Uzņēmumu digitālās transformācijas veicināšana Baltijas jūras reģionā» gūtajiem rezultātiem un atziņām. Projektu Latvijā īsteno LIKTA, VARAM sadarbībā ar Ekonomikas ministriju. Jau ir veikts digitālo in ovāciju tīkla *DIGINNO* pētījums par uzņēmumu digitālās transformācijas tendencēm Baltijas Jūras reģionā, izstrādātas politiskās rekomendācijas, kā arī radīts uzņēmumu digitalizācijas pašnovērtēšanas tiešsaistes rīks pēc Gudrās Latvijas metodoloģijas – digitālā brieduma tests, ar kura palīdzību uzņēmums var sevi novērtēt, salīdzināt ar citiem, saņemt reālus ieteikumus. Akcents likts tieši uz MVU digitalizāciju piecu gadu perspektīvā. Projektā procesā bija uzņēmumu digitālās transformācijas labākās prakses un digitalizācijas ceļveža un aktīva pārnozaru digitalizācijas partnerības tīkla Baltijas Jūras reģionā izveide.

DIGINNO pētījumā, lai novērtētu MVU digitalizācijas pašreizējo līmeni, attīstības iespējas un tā nozīmi piecu gadu perspektīvā, tika iekļauti 140 uzņēmumi no Baltijas valstīm, Somijas, Zviedrijas, Dānijas un Polijas. Par vienojošo nozari visās projekta dalībvalstīs tika izvēlēta mašīnbūve un metālapstrāde. Par galvenajiem priekšnoteikumiem nozares digitalizācijai izvirzīti: kvalificēts darbaspēks, veiksmīga starpnozaru sadarbība, uzņēmumu vadības izpratne par digitalizācijas priekšrocībām.

MVU digitālā brieduma pašnovērtēšanas tiešsaistes rīks – digitālā brieduma tests – ir pirmais solis, ar ko sākt, kad uzņēmums ir ieinteresēts digitalizācijā. Uzņēmuma vadītājam ir jāatbild uz jautājumiem. Pēc digitālā brieduma noteikšanas uzņēmumam iespējams salīdzināties ar citiem sava lieluma uzņēmumiem, saņemt ieteikumus par IT risinājumu ieviešanu, kā arī uzņēmuma vadītājs var aizpildīt padziļinātu testa versiju. Apmēram 60 % uzņēmumu / uzņēmumu vadītāju ir vīzija par IT risinājumu vai uzlabojumu ieviešanu 3–5 gadu laikā, bet tikai 15 % ir detalizēts plāns, kādi IT risinājumi vai uzlabojumi tiks ieviesti tuvākā gada laikā. Ļoti svarīgi, lai efektīvais bezmaksas rīks – digitālā brieduma tests – kļūtu populārs un tiktu izmantots. Turklāt tas ir derīgs ikvienā profesionālajā jomā. Arī vairāki foruma dalībnieki par šo testu līdz šim nebija zinājuši, un izvērtās diskusija par informācijas apriti uzņēmējdarbības digitalizācijas jautājumos.

Attālinātās mācības kā ilgtspējīga norma, nevis īslaicīgs izņēmums

SIA «Magnetic Professional» pārstāve Ieva Brence dalījās pieredzē par profesionālās pilnveides kursiem nodarbinātajiem un attālināto mācību iespējām un izaicinājumiem, balstoties uz darbību ES fondu pieaugušo izglītības projektā «Nodarbināto personu profesionālās kompetences pilnveide». Profesionālās kompetences pilnveides mērķis ir novērst darbaspēka kvalifikācijas neatbilstību darba tirgus pieprasījumam un veicināt gan strādājošo konkurētspēju, gan darba produktivitātes pieaugumu. Pandēmijas situācijā ir aktualizējusies attālināto mācību forma, bet tajā ir liels ilgtspējas potenciāls un tā ir daļa no mūsdienīgās digitālās transformācijas – respondenti ir pauduši vēlmi mācīties un strādāt attālināti arī pēc Covid-19 pandēmijas beigām.

Projektu «Nodarbināto personu profesionālās kompetences pilnveide» un strādājošo profesionālās pilnveides kursus finansē Eiropas Sociālais fonds un Latvijas valsts, ieguldot tajā

gandrīz 47 miljonus eiro un sedzot 90 % mācību izmaksu, bet 10 % ir jāmaksā strādājošajam pašam kā līdzmaksājums. Kopš 2017. gada noritējušas četras pieteikšanās kārtas, kurās mācības uzsākuši vairāk nekā 26 tūkstoši strādājošie, līdz 2023. gadam plānots iesaistīt 53 tūkstošus nodarbināto. Pastāv vairāk nekā 200 programmu piedāvājumi 11 tautsaimniecības nozarēs 23 izglītības iestādēs. Attālināto mācību kārtā ir pieteikušies vairāk nekā 11 tūkstoši iedzīvotāju un gandrīz visi atbilst uzņemšanas noteikumiem, izņemot dažus simtus (neatbilstība tam, ka jābūt vismaz 25 gadu vecam un nodarbinātam).

Attālinātā mācību kārta sagādā virkni izaicinājumu kas attiecināmi ne tikai uz nodarbībām šajā projektā, un to risinājumi var būt noderīgi attālināto mācību procesā kopumā. Līdzās tehniskajam nodrošinājumam ir jāattīsta attālināto mācību metodes un pieejas, lai padarītu zināšanu apguves procesu interesantāku un sekmētu vielas palikšanu atmiņā. Zināms, ka interaktīvajā vidē uzmanības noturīgums ir mazāks, turklāt mācīšanās notiek vakarā pēc darba. Klātienē iespējams runāt vairāk un ilgāk, bet maksimālais garums digitālajai lekcijai ir 45 minūtes. Pozitīvi, ka videolekciju var noskatīties arī otrā dienā, turot bērnu klēpī.

Forumā tieši attālinātās mācīšanās metožu un pieejas jautājumi izraisīja vislielāko diskusiju. Izskanēja arī viedoklis, ka cilvēkiem pašiem tāpat ir jābūt ieinteresētiem no mācībām iegūt iespējami lielāku labumu un jāpūlējas «neizkrist» no šāda Eiropas projekta, nelaist garām tā piedāvātās iespējas. Disciplinējoša loma noteikti ir līdzmaksājumam. Tomēr lielākais izaicinājums ir pasniedzējam – panākt, lai visi dalībnieki tiek mācībām līdzī, ir ieinteresēti pilnveidoties. Tas nozīmē nemitīgu mācīšanos arī pašam pasniedzējam. Tā ir šī laika iezīme, ka jāmacās visiem, un attālinātās mācības šajā procesā ir mūsdienīgs rīks.

Latvijas Interneta asociācijas valdes priekšsēdētāja Ina Gudele raksturoja aktuālākos un parocīgākos digitālos rīkus attālināta darba un mācību iespējām. Grupu komunikācijai derēs vietnes *Zoom*, *Microsoft Team*, *Google Meet*, *Google Classroom*. Interaktīvie rīki darbam un apmācībai raksturojas ar piemērotību noteiktām funkcijām, piemēram, *Doodle* – kalendāro laiku saskaņošanai lielās grupās; *Mentimeter* – īsām aptaujām, balsošanai, prezentācijām; *Google Sheets* – aptaujām, viktorinām, testiem; *Kahoot* – testiem, viktorinām, mācību spēļu izveidei.

Pandēmijas apstākļos ievērojami populārāks kļuvis e-paraksts. Ikdienu atvieglo telemetrijas risinājumi – elektrības, ūdens, siltuma uzskaitījumi, transporta uzraudzība. Attālināti iespējams uzraudzīt pat bišu dravu. Uzņēmumi sadarībā ar zinātniekiem strādā pie jauniem risinājumiem, kas nodrošina attālinātu saskari, komunikāciju un kopdarbu. Bet iedzīvotāju grupas ir jāizglīto par jaunāko risinājumu izmantošanu ikdienā, darbā un izglītošanās procesā. Komunicēt distancēti ir jāiemācās – šajā procesā ir sava loģika un etiķete.

Pierīgas forums

Kā digitālās prasmes jāapgūst digitālā inteliģence un digitālā disciplīna

Pierīga s forumu organizēja un vadīja «Interframe-LV» pētniece Ligita Āzena. Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras Ogres biznesa inkubatora vadītāja Ilze Linkuma tēmā par digitālajām prasmēm mūsdienu biznesa vajadzībām paplašināja ierasto priekšstatu par to, ko tās ietver. Līdzās rīku, sociālo tīklu un e-pasta lietošanai tā ir arī valsts un pašvaldību pakalpojumu izmantošana, digitāla satura veidošana, programmēšana, kā arī daudzas citas kategorijas, ieskaitot digitālās inteliģences un digitālās disciplīnas apgūšanu. Veicot pētījumu pieredzējušu uzņēmēju vidū, ticis noskaidrots, kādas pārmaiņas vērojamas tieši pandēmijas laikā un kādiem jautājumiem jāpievērš papildu uzmanība. Kā viens no galvenajiem secinājumiem – jāpaplašina skatījums uz digitālajām prasmēm.

Zemgales foruma darbā Jelgavā projektā «Interframe-LV» organizētajā 5 reģionālo forumu ciklā par digitalizācijas atbalstu uzņēmējdarbībā

Reģionālā foruma galvenā vērtība, ka viedokļos un pieredzē dalās zinātnieki, mācībspēki, uzņēmēji, pašvaldības pārstāvji.

Projekta «Interframe-LV» vadītāja Baiba Rivža (no kreisās) un foruma vadītāja Jelgavas novada pašvaldības izpilddirektore Līga Lonerte.

Jelgavas novada pašvaldības Izglītības pārvaldes galvenais speciālists mūžizglītības jautājumos Jānis Erno iepazīstina ar digitālajām iespējām pašvaldībā un uzņēmējdarbībā.

Forums «Amatnieku sēta» kā studijas ārpus auditorijas augstskola.

Ar korporatīvo komunikāciju saistīto uzņēmēju intervijas atklājušas, ka nepareizi tiek plānota diena, tikšanās seko cita citai bez pauzēm, radot spriedzi. Vienlaikus tiek apgūti jauni rīki, piemēram, Microsoft Teams; vairāk tiek pieņemti patstāvīgi lēmumi, jo mazāk iespējams apspriesties ar citiem; jātiek galā ar sajūtu, ka šķietami nekas nenotiek, jo darbinieki nav acu priekšā; izmainījusies sapulču vadīšana, jāveido citādas prezentācijas, kas aizstātu klātienē iespējamo mīmiku, žestikulāciju; aktīva e-paraksta ieviešana u. c. Aktualizējušies arī jautājumi par pieņemamu un atbilstošu izskatu kameras priekšā un – vai būs nepieciešams birojs.

Otrā intervēto uzņēmēju grupa bija starptautisku ražošanas procesu sertifikācijas iestāžu vadītāji, viņu secinājumi: attālinātās apmācības turpināsies arī pēc pandēmijas, ir līdzekļu ietaupījums uz komandējumu rēķina, dalība virtuālajās izstādēs dod papildu peļņas iespējas, Eiropa kļuvusi pieejamāka, situācija tiek pieņemta. Taču nevar digitāli apmācīt auditorus un pieļaut «šmaukšanos»; dažādās valstīs pastāv interneta kvalitātes atšķirības; mentalitātes īpatnības ietekmē uzmanības noturēšanu; jāveido digitālās uzvedības kultūra, piemēram, jāsaprot, ka jānovērš ārējie trokšņi, kas traucē pārējiem; nepieciešams tehniskais nodrošinājums un tā izmantošanas prasmes.

Aptaujātie informācijas tehnoloģiju uzņēmumu pārstāvji kā plusu minējuši ātrākas atskaitīšanās iespējas lielākam apmēram, bet kā mīnus – apgrūtināta jaunu projektu demonstrācija un klientu apkalpošana, ne visiem sadarbības partneriem ir nepieciešamās datorzināšanas un prasmes, kas klātienē darbā nebūtu šķērslis; pietrūkst tūlītējas atgriezeniskās saites un jautājumu, emociju; vēl nav arī digitālās intuīcijas. Bet, par laimi, viss nekad nevarēs būt digitāls!

Efektīvākā ir klātienē un attālināto mācību kombinācija

Biznesa augstskolas «Turība» prorektore zinātniskajā un akadēmiskajā darbā Daina Vasiļevska dalījās pētījuma rezultātos par digitālajiem rīkiem attālinātā darba un mācību iespējām. Nav jābrīnās, ka ievērojams daudzums respondentu (40 %) vēlas pilnībā klātienē lekcijas, jo cilvēks ir sociāla būtne, kam nepieciešami personīgi kontakti. Tomēr vairāk ir to, kurus apmierina jauktas formas mācības – klātienē un neklātienē līdzīgās daļās vai ar viena veida nelielu pārsvaru. Bet apmēram 10 % respondentu gribētu pilnībā attālinātās nodarbības.

Mūsdienu realitātē visefektīvāk ir kombinēt klātienē un attālinātās mācību formas, kas notiek gan sinhroni – kad studenti vienlaikus piedalās, piemēram, tiešsaistes vebinārā, gan asinhroni – kad studenti apgūst vienādu materiālu dažādos laikos un vietās, ņemot vērā viņu atšķirīgās komunikācijas, socializēšanās, laika plānošanas, finansiālās un citas vajadzības. Bet ir jābrīnās arī ar hibrīdlekcijām, kad pasniedzējs vienlaikus strādā ar auditoriju klātienē un tiem, kuri attālināti pieslēgušies tiešsaistē, jo nevar būt klāt, piemēram, paaugstinātas temperatūras dēļ. Pastāv dažādas tiešsaistes mācīšanās vadības sistēmas, kam jānodrošina vērtēšanas iespējas, sekošanu līdzī studentu progresam, piekļuves ērtumu, socializēšanās iespējas u. c. Viena no tādām ir atvērta koda tiešsaistes mācīšanās vadības sistēma *Moodle*.

Izglītības procesa vadīšanai var izmantot arī *Classflow*, kas piedāvā veidot pārbaudes darbus ar iespēju sniegt automatizētu atgriezenisko saiti, gatavot stundas, dalīt tāfeli, nosūtīt studentiem materiālus u. c. Augstākās izglītības vajadzībām ir pielāgojama lietotne un tīmekļa platforma *ClassDojo*, kurā pasniedzējs var rakstīt paziņojumus, veidot aktivitātes, sniegt atgriezenisko saiti, ievietot attēlus un video, privāti sazināties ar katru studentu, savukārt katrs students var veidot savu e-portfolio. *ClassDojo* nodrošina iespēju izveidot kopēju iestādes kontu, iekļaujot visas grupas.

Auditorijas iesaistīšanai diskusijās, grupu darbā noder tādi rīki kā, piemēram, *Mentimeter*, *Padlet*, *Kahoot*, *Tricider*. Bet *Google* piedāvātā baltā tāfele Jamboard ļauj studentiem kopīgi radīt vizuālu risinājumu vai reaģēt uz pedagoga radīto. Plašs ir rīku klāsts mācību uzdevumu dažādošanai, infografiku, krustvārdu mīklu, komiksu u. c. veidošanai.

Videokonferencēm līdzās *Zoom*, *Google Meet* par efektīvi lietojamu tiek atzīts arī rīks *Webex*. Arvien populārāki kļūst maksas (lielākoties tad, ja vēlas kārtot eksāmenu un saņemt sertifikātu) un bezmaksas brīvpieejas tiešsaistes kursi (*MOOC – Massive Open Online Course*), kas dod iespēju a rī pasniedzējiem pilnveidot savas kompetences. Starp šādu kursu piedāvātājiem ir Latvijas augstskolas. Viens no plašākajiem kursu meklētājiem ir <https://www.classcentral.com/> Pētījumā veiktajā digitālo rīku apkopojumā atrodamas arī saites plaģiātisma pārbaudei: *Copyleaks* <https://copyleaks.com/>; *Plag* <https://www.plag.lv/>; *Grammarly* <https://ej.uz/1tu9>

Latvijā radīts unikāls produkts – pirmais virtuālais ekonomikas kabinets

Ar virtuālo realitāti attālināto mācību organizēšanā iepazīstināja ekonomists un Rīgas Tālmācības vidusskolas pedagogs Edgars Čerkovskis. Viņš ir Latvijā pirmā virtuālā ekonomikas kabineta inovatīvās idejas autors – tas tika izveidots sadarbībā ar Ekonomikas un kultūras augstskolu (EKA) (tehniskais izstrādātājs Ēriks Līsmāns un grafiskais izstrādātājs Armands Millers) un prezentēts 2020. gada jūlijā. Ir svarīgi, lai pasniedzēji un studenti varētu šo produktu bez maksas lejupeļādēt un izmantot mācību procesā.

Produkta lietošanai nepieciešams viedtālrunis (jaunāks par 5 gadiem) un virtuālās brilles. Kustoties telpā (savā istabā, klasē), ir pieejamas 8 tēmas. Ir izveidota arī rokasgrāmata, lai pareizi izmantotu virtuālās realitātes brilles un neieskrietu grāmatplauktā vai neuzkāptu kaķim uz aste s. Šādā kabinetā ekonomikas terminu mācīšanās «atdzīvojas», tas ir orientēts arī uz bērniem ar īpašām vajadzībām. Turklāt šādā veidā var apgūt ne tikai ekonomiku. Piemēram, Igaunijā virtuālajā realitātē veic eksperimentus ķīmijā.

Virtuālā realitāte ir viens no digitālo tehnoloģiju virzieniem mācību nodrošināšanā, vēl citi: papildināta virtuālā realitāte, podkāsts (aplāde), mākoņdatošana, MI, simulāciju spēles un programmas, sociālie tīkli un platformas. Pirms gadiem pieciem virtuālo telpu vēl vajadzēja veidot pašiem, tagad ir programmas, kas ļauj ar mērķtiecīgi savāktiem objektiem «apdzīvot» jau izveidotu telpu. Virtuālajā realitātē arī iespējams atjaunot visu, kas reiz ir bijis un laika gaitā zudis – varētu tapt «Zudusī Latvija».

Jātur attīstīto smadzeņu virziens

Pētniece un SIA «Magnetic Professional» pārstāve Ina Gudele iezīmēja nopietno gatavošanos attālinātajai kārtai profesionālās pilnveidesursos nodarbinātajiem ES fondu pieaugušo izglītības projektā «Nodarbināto personu profesionālās kompetences pilnveide». Tikuši analizēti pētījumi, studēta literatūra par digitālo transformāciju, attālinātajām mācībām – kā neklātienē cilvēki var novērst savu neatbilstību darba tirgum. Pasniedzēji izgājuši kursus un apguvuši jaunus digitālos rīkus – vienmēr jābūt rezerves variantam, nevar paļauties tikai uz vienu tehnisku risinājumu; joprojām jāpilnveido mācību metodes, kas attālinātajā režīmā vismaz daļēji atšķiras no klātienē izmantotajām. Viens no izaicinājumiem ir attālinātajā mācību procesā integrēt uzdevumus, kas dos jaunus produktus (līdzīgi kā līdzšinējā praksē skolēnu mācību un ražošanas uzņēmumos, biznesa inkubatoros augstskolās). Ne visi, t. sk. uzņēmumi, arī šajā laikā pieņem digitālo transformāciju, jo tas prasa zināšanas un investīcijas. Bet ilgtermiņā tas atmaksāsies. Turklāt jāņem vērā, ka mūsu valsts galvenais resurss ir attīstītas smadzenes, un šis virziens ir jāturpina.

Secinājumi

- Digitālie risinājumi tiek ieviesti, lai ar tiem atvieglotu un paātrinātu procesus, nevis pilnīgi aizstātu cilvēku saziņu, procesu vadību, mērķu sasniegšanu.
- Pašlaik ir tā sauktās 4. industriālās revolūcijas (pēc Klausa Martina Švāba formulējuma) 1. posms, kas zīmīgs ar sensoriem, droniem, liela apjoma datu uzkrāšanu, robotiem, lietu internetu u. tml. tehnoloģiskiem risinājumiem. Kardināli mainās dzīves un darba veids, izzūd robežas starp fizisko, digitālo un bioloģisko jomu. Industriālās revolūcijas 2. posmā daudzās jomās roboti pieņems izšķirīgus lēmumus. Daļa profesiju zudīs un nāks klāt jaunas.
- Mākslīgajam intelektam ir liela loma cilvēku dzīves atvieglošanā. Pastāv MI iedalījums 3 veidos: šaurs (vājš), kāds tas ir pašreizējā posmā, – mašīnintelekts, kas izmanto dabiskās valodas apstrādi; vispārīgais MI – vajadzētu būt tikpat spējīgam kā cilvēkam; bet pārākajam MI – būtu jāpārspēj cilvēks it visā, ieskaitot lēmumu pieņemšanu un emocionālās attiecības, un šāda iespējamība šķiet maz ticama.
- Visiem inovatīvajiem digitālajiem risinājumiem ir jātiek radītiem konkrētu vajadzību apmierināšanai, nevis nejaušības dēļ. Digitālie risinājumi ir dārgi tad, ja tie netiek veidoti un radīti uzņēmuma konkrētajām vajadzībām, un tos ir grūti savienot. Būtiski būtu neveltīt tik lielu laiku risinājuma vispārīgai realizācijai, bet gan tā konkrētai pielāgošanai konkrētām vajadzībām, izmantojot pakalpojumu dizaina metodes.
- Jaunieši – paaudze, kura pēc laika vadīs uzņēmumus un iestādes, izvirzīs jaunus noteikumus pakalpojumu un procesu digitalizācijai, viņi tam ir jā sagatavo. Izglītības iestādēm ir jāpalīdz jauniešiem apgūt kritiskās domāšanas prasmes, bet, balstoties uz zināšanām. Kompetencēs balstīta izglītība neattīstīsies bez konkrētām zināšanām, loģiskas spriestspējas un cilvēciskām attiecībām.
- Īpašs jautājums ir par indivīda brīvību un tehnoloģiju radīto iespēju izsekot personu. Jāmazina drošības riski, t. sk. lietotājiem pašiem nebūt lētticīgiem, neizplatīt lielu informāciju un pārbaudīt saņemto informāciju
- Lai arī daudziem mazajiem uzņēmējiem pagaidām vēl rūpes par pamatbiznesu ir svarīgākas nekā digitālo attīstības tendenču īstenošana praksē, digitālā platforma ir neizbēgama arī mazajiem uzņēmējiem, lai nestāvētu uz vietas vai nepārtrauktu darbību.

Ieteikumi

- Nepieciešams daudz plašāk un intensīvāk izglītēt iedzīvotājus tehnoloģiju jautājumos, par 4. industriālās revolūcijas jeb Industrijas 4.0 objektīvi radītām vajadzībām izglītībā, darba tirgū, prasmju un kompetenču jomā, kā arī par zaļā kursa un aprites ekonomikas principiem.
- Jāīsteno jauna tipa darbaspēka sagatavošana un apmācība, digitālo rīku izmantošana mācību procesā un digitālās kompetences iegūšanā. Jānotiek jaunu līderu un prasmīgu profesionāļu paaudzes veidošanai; izglītības un apmācības programmām absolventiem jānodrošina zināšanas un prasmes ekonomikas un sabiedrības ilgtspējīgas attīstības īstenošanai.
- Reģionos digitālo risinājumu attīstībai un izmantošanai nepieciešama reģiona uzņēmēju, pašvaldību darbinieku, zinātnieku un akadēmisko spēku plaša tālāka sadarbība.
- Iedzīvotāju grupas ir jāizglīto par jaunāko risinājumu izmantošanu ikdienā, darbā un izglītošanās procesā. Komunicēt distancēti ir jāiemācās – šajā procesā ir sava loģika un etiķete.
- Jāpilnveido attālinātās apmācības metodes un pieejas.

Ausma Mukāne, Maira Leščevice

3. pielikums

Sociālo un humanitāro zinātņu programma valsts ilgtspējai

Valsts pētījumu programmas (VPP) «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» (2019–2022) Latvijas Zinātnes padomes (LZP) organizētajā virtuālajā vidusposma konferencē 2020. gada 27. oktobrī tika prezentēts paveiktais šīs VPP visos 5 projektos. To vidū ir arī Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) īstenotais projekts «Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumi un to risinājumi starptautiskā kontekstā» («Interframe-LV»). Neklātienē ražīga darba vēlējumus sūtīja Valsts prezidents Egils Levits un premjerministrs Krišjānis Kariņš.

Sniedz secinājumus rīcībpolitikai un sabiedriskajai domai

Kā tiešaistes uzrunā uzsvēra bijusī Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga, valsts ir sapratusi arī sociālo un humanitāro zinātņu nozaru nozīmi ilgtspējīgā attīstībā un mērķtiecīgi investējusi tajās līdzekļus. Tikai izaudzinot savus zinātniekus (visu projektu vadītāji izcēla VPP laikā aizstāvēto prāvo doktora disertāciju un radīto starptautiski citējamo publikāciju skaitu – cilvēkkapitāla sagatavošana un zināšanu bāzes radīšana ietilpst programmas mērķos), pētot vēstures dokumentus, saskatot mūsdienu sabiedriskos un ekonomiskos procesus starptautiskā kontekstā, Latvija ir spējīga izturēt starptautisko konkurenci. Tieši šis sarežģītais pandēmijas laiks ir izcēlis nacionālās zinātnes un nacionālās ražošanas lielo lomu.

Izglītības un zinātnes ministrijas (IZM) Augstākās izglītības, zinātnes un inovāciju departamenta direktors Dmitrijs Stepanovs, atklājot konferenci, sniedza VPP kopējo raksturojumu: 5 starpcisciplinārās pētnieku grupās no 9 zinātniskajām institūcijām darbojas 112 zinātnieki un 53 studējošie. Pētījumu 5 tematiskie virzieni: 1) valstiskuma idejas ģenēze Latvijā, tās kultūrvēsturiskie priekšnosacījumi kopējā vēstures procesā – projektu īsteno Latvijas Universitāte (LU) un Daugavpils Universitāte (DU), vadītājs profesors Guntis Zemītis; 2) Latvijas valsts vērtības, sabiedrības pārvaldības jomu funkcionēšana – Vidzemes Augstskola (ViA), Rīgas Stradiņa universitāte (RSU), vad. ViA rektors Gatis Krūmiņš; 3) daudzveidīgie Latvijas kultūrvēsturiskie procesi – Latvijas Nacionālā bibliotēka (LNB), ViA, vad. profesore Vija Daukšte; 4) Latvijas izaicinājumi demogrāfijā un migrācijā – LU, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija (RTA), Latvijas Lauksaimniecības universitāte (LLU), vad. profesore Zaiga Krišjāne; 5) jau pieminētā Latvijas attīstības starptautiskā konteksta izpēte projektā «Interframe-LV» – LZA to īsteno sadarbībā ar LLU, LU, un RSU prof. Baibas Rivžas vadībā.

Dažādažām tēmām kopsaucējs ir Latvijas ilgtspējīga attīstība, t. sk. vēstures un kultūrvēsturisko procesu izpēte fokusējās uz šodienas aktualitātēm ar tādiem atslēgas vārdiem kā – identitāte, eiropeiskās vērtības un Latvija kā to nesēja, piederības izjūta, sabiedrības saliedētība un iekļaujošā izaugsme, reģionu revitalizācija, valsts ekonomiskā un sociālā drošums, ko sekmē arī spēcīgs starptautiski integrēts pētniecības cilvēkkapitāls, u. c. Konferencē izskatītie pētījumu gūtie secinājumi un diskusiju atziņas ir vērtīgs materiāls ne vien rīcībpolitikas veidošanai, bet arī sabiedrības izglītošanai un sabiedriskās domas attīstībai. Jāuzsver, ka apstākļos, kad nav iespējams tikt klātienē un pētniekiem jāsēstas un jādiskutē pie virtuālā galda, no svara ir digitāli prasmīgs un atbalstošs vadītājs, kāds bija konferences moderators Artis Ozoliņš.

Vēsturei ir tieša saistība ar ilgtermiņa domāšanas kultūru

Katram tematiskajam virzienam bija veltīta atsevišķa sesija, kurā projekta dalībnieki prezentēja pētījumus, gan veidojot savstarpēju diskusiju, gan atbildot uz klausītāju jautājumiem. Bet pirms tam projektu vadītāji panelīdiskusijā īsi ieskicēja savu vadīto projektu būtību ar caurviju jautājumu – ko un kā zinātne var palīdzēt sabiedrībai. Izskanēja cita starpā šādas īpaši svarīgas atziņas: ar pētījumu palīdzību tiek sniegtas zinātnē balstītas rekomendācijas; otrs – pētījumu mērķis ir panākt, lai veidotos ilgtermiņa domāšanas kultūra, gan valsts, gan indivīda līmenī. Ar to būtu arī vieglāk pārvarēt Covid-19 ietekmi.

Guntis Zemītis (LU) projektā «Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzumu posmos» apskatīja tēmu – Eiropas vērtības Latvijas vēsturiskajos lūzuma punktos. Par visu projektu viņš skaidroja, ka tajā ir izmantota pieeja – uz vēsturi skatīties kā uz indivīda vēsturi, kas ir cieši saistīta ar identitāti, līdz pat eiropēiskajai identitātei. Akcents ir uz mazākumtautībām – lībiešiem, ebrejiem, starpkaru perioda krievu minoritāti, kuras identitāte ir atšķirīga no padomju identitātes. Vispār katrai paaudzei ir jāpārskata vēsture un ir vajadzīgi jauni pētījumi par it kā sen zināmo. Latvijas vēsture arī ir rakstīta dažādi – vācbaltu vēsturnieki to veidoja kā zemes vēsturi, starpkaru periodā tā tika rakstīta kā tautas vēsture, mūsdienās Latvijas vēsture ir kā daļa no Eiropas vēstures. Ir jāizprot, ka esam daļa no kristīgās civilizācijas – kristīgās vērtības ir daļa no Eiropas civilizācijas, Rietumu vērtībām.

Pēc Semjuela Hantingtona, Rietumu vērtības ir: likuma vara (citās civilizācijās tā ir mazāka), vienādas tiesības visiem, parlamentāra iekārta, plurālisms, kā arī individuālisms un tiesības uz individuālu izvēli. Latvija Rietumu telpā ir kopš 13. gadsimta, pat esot Krievijas impērijas sastāvā, nezūd saikne ar Rietumeiropu. Esam Rietumu civilizācijas austrumu robeža. Latvijas kā demokrātiskas valsts proklamēšanas pamatā ir 2 svarīgi komponenti: latviešu tauta, jo Latvija ir izveidota etnogrāfiskajās robežās un, ja nebūtu latviešu, tā būtu cita valsts; kā arī eiropēiskās vērtības, jo tiek dibināta demokrātiska republika, kurā suverēnā vara pieder tautai. Tāpēc Latvijā Eiropu nevajadzētu uztvert kā kaut ko svešu, kā «mēs» un «viņi». Nepieciešama gan nacionālās, gan eiropēiskās identitātes stiprināšana.

Anita Čerpinska (LU) tēma par centru un perifēriju – politisko, sociālo un kultūras komunikāciju 16.–20. gadsimtā (no Livonijas perioda līdz Latvijas valsts izveidošanai) izcēla, ka citu valstisku veidojumu sastāvā Latvijas teritorija parasti ir bijusi nomalē, nācies attīstīt komunikācijas veidus ar centru un savu interešu aizstāvību, bet vienmēr ir bijušas saites ar Eiropu. Irēna Saleniece (DU) iepazīstināja ar Austrumlatvijas vēstures izpēti, kas veikta arī ar ekspedīcijās rastu mutvārdu vēstures avotu palīdzību, un mērķis ir šajā piemērā atklāt un parādīt, kā no lokālās un etniskās identitātes veidojās Latvijas nacionālās identitātes pazīmes 20. gadsimtā. DU radītajā Mutvārdu vēstures avotu krājumā ir apkopoti 1200 Austrumlatvijas cilvēku dzīvesstāsti. Profesors Aleksandrs Ivanovs un Dr. Henrihs Soms publicēšanai gatavo 2017. gada Latgales kongresam veltītu monogrāfiju, kurā pirmoreiz pilnvērtīgi apkopoti tā dokumenti. Dana Bleiere (LU) prezentācijā par indivīda, sabiedrības un valsts attiecībām dažādos režīmos un to kontroles mehānismiem akcentēja, ka šie pētījumi lielu interesi izraisījuši arī ārvalstu zinātniekos. Vladislavs Volkovs (LU) stāstīja par etnisko grupu lomu, vietu un pašizpratni Latvijā 20. gadsimtā.

Vērtības darbībā un kā valstiskuma paradigma

Gatis Krūmiņš (ViA), prezentējot kopā ar RSU īstenoto projektu «Vērtības darbībā: atbildīgas, drošas un izglītotas pilsoniskās sabiedrības attīstība ar pētniecību un rīcības modeļu izstrādes palīdzību», uzsvēra, ka vērtības ir skatāmas vēsturiskā kontekstā, jo veidojas ilgstošā laika posmā – ne vienā vai divos gados. Tāpēc, ka nacionāla valsts jau bija Latvijas vērtību sistēmā, varēja vieglāk atgūt neatkarību. Projektā vērtības tiek skatītas kā valstiskuma paradigma.

Viens no nacionālajā un eiropeskajā līmenī nozīmīgajiem vērtību konceptiem – lielās idejas ir jānovēd līdz indivīda līmenim, lai cilvēks tās uztvertu. Saistībā ar 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarācijas pieņemšanas 30. gadadienu projektā tika izdota grāmata «Latvijas Republikas dibinātāji un atjaunotāji», kas veidota kā biogrāfiju krājums un piedāvā iepazīt personiski katru, kas piedalījās Latvijas tapšanā un atdzimšanā. Nerunājot abstrakti par vēstures notikumiem un vērtībām, iespējams nonākt līdz indivīda līmenim. Viena no projekta vidusposma hipotēzēm ir, ka vēsturi vajag daudz vairāk personificēt, t. sk. arī palīdzot cilvēkiem apzināties, ka viņu dzimtas vēsture ir daļa no vēstures un tādējādi viņus tuvināt valstiskuma vērtību izpratnei. Nākotnē izaicinājums attiecībā uz demokrātijas vērtībām ir, kā noturēt to paaugstinātu konkurētspēju līdzās daudzām citām vērtību sistēmām pasaulē. Vēsture ir plašs avots nākotnes rīcībpolitiku veidošanai par demokrātijas un valstiskuma vērtībām.

Projektā izvirzītos uzstādījumus savu pētījumu kontekstā detāli apskatīja: Liene Ločmele (ViA) tēma – vai visi dzīvojam vienādā demokrātijā (par sabiedrību nereti mēdz domāt kā par masu, bet ir jāiedziļinās sabiedrības dažādībā un dažādu grupu drošības izjūtā – palīdzēt, nevis šaustīt); Armands Astukevičs (ViA) – iedzīvotāju uzticēšanās valsts pārvaldei (uzticība lēni nostiprinās, taču, lai panāktu aktīvu līdzdalību, politiskajam procesam ir jābūt ne vien caurskatāmam, bet arī saprotamam); Anna Broka (ViA) – pilsoniskā pašaktivitāte kopienas līmenī (iedzīvotāji ir spējīgi ietekmēt vietējā līmeņa lēmumu pieņemšanas procesu, bet nereti šī līdzdalība izpaužas elitārās formās – turīgākajiem, izglītotākajiem, apsviedīgākajiem labāk izdodas ietekmēt vietējo varu, turpretī maznodrošinātās, minoritārās grupas minimāli spēj ietekmēt sev vēlamus rezultātus; jautājums – vai rēķināsimies tikai ar sabiedrības spējīgāko un spēcīgāko daļu un ignorēsim augsto nabadzības līmeni valstī, t. sk. ģimeņu ar bērniem vidū); Māris Andžāns (RSU) – vērtību eiropēizācija: Latvijas politiskās partijas un Eiropas Parlamenta politiskās grupas (EP politiskajām grupām nav būtiskas ietekmes uz Latvijas politisko partiju vērtībām – partijām Latvijā un EP ir iespēja dzīvot katrai savā «burbulī»).

Kā mest tiltus starp dažāda veida sabiedriskajiem un politiskajiem «burbuļiem», atšķirīgām vērtību sistēmām? Pirmais solis ir akceptēt viedokļu dažādību un iedziļināties, kāpēc kāds domā savādāk. Jāveido diskusijas kultūra – spēja līdzsvaroti kontaktēties ar atšķirīgo, neuztverot visu personiski; ir jāsauglabā cieņa pret otra viedokli; jāapgūst debašu prasme, kas vērsta uz noskaidrošanu, nevis uz uzvaru. Cieņpilna attieksme ir iestrādāta dažādos dokumentos, taču ir jāiemācās to īstenot, nevājinot demokrātiju ar neprasmi komunicēt.

Par mantojumu senas liecības kļūst, nonākot pie sabiedrības

Vija Daukšte (LNB) ieskatu projektā «Dokumentārā mantojuma izpētes nozīme, veidojot sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību» sāka filozofiski, atgādinot pazīstamo latīņu teicienu «Visu, kas man pieder, nēsāju sev līdzi» / «Omnia mea mecum porto», un ko gan citu tik apjomīgu būtu iespējams panest kā vien zināšanas, kas spēcina, palīdz pieņemt lēmumus. LNB glabā

tādus unikālus Latvijas vēstures liecību krājumus, kuri ir izmantoti maz vai pat nemaz. Rokrakstus vācu, lejasvācu, latīņu valodā, gotu šriftā spēj atšifrēt tikai speciālisti, projekta pirmajā posmā materiāli tika identificēti, tulkoti, transkribēti. Tiem izveidot vēsturisko kontekstu, padarīt tos plaši saprotamus un novadīt līdz sabiedrībai ir projekta otrs darba virziens, jo tikai tad šīs senās liecības kļūst par mantojumu. Pateicoties bibliotēkas daudzfunkcionālajai darba specifikai, pētījumu rezultātiem ir iespējams visai ātri nonākt sabiedrības uzmanības lokā, un tā iegūst, kas ir ļoti nozīmīgi, uzticamu informāciju.

Kristīnes Zaļumas monogrāfijā «Neredzamā bibliotēka. Latvijas Nacionālās bibliotēkas 14 vēsturiskās kolekcijas» iekļauti pētījumi par kādreizējām Latvijas muižu bibliotēkām, personīgajām bibliotēkām, vienlaikus ir izveidota izstāde. Materiālu popularizēšanā daudz paveikuši ViA pētnieki Juris Smāļinskis, Agita Līviņa u. c. Konferencē Oskars Java, Anda Arkliņa (ViA) dokumentāro mantojumu prezentēja kā «dārgumu lādes atvēršanu sabiedrībai»; Grigorijs Salnits (ViA) demonstrēja ceļošanas skolas formu sabiedrības informēšanai. Reinis Vāvers (LNB) iepazīstināja kopā ar Andu Jutu Zālīti paveikto kartogrāfiskā mantojuma kā Latvijas ģeogrāfiski vēsturiskā avota izpētē; Katrīna Teivāne-Korpa (LNB) sniedza priekšstatu par LNB mākslas krājumu kā resursu vizuālās kultūras pētniecībā; Mārtiņš Mintauris (LNB) dokumentārā mantojuma izpētes kontekstā pastāstīja par LNB A. Apīņa Reto grāmatu un rokrakstu lasītavas krājumu.

Vai cilvēkiem labāk «zīle rokā nekā mednis kokā»?

Zaiga Krišjāne (LU) projekta «Ilgtspējīgas un saliedētas Latvijas sabiedrības attīstība: risinājumi demogrāfijas un migrācijas izaicinājumiem» («DemoMig») īstenošanā izcēla sadarbību starp nozarēm un institūcijām – kodols LU pētnieki no dažādam jomām (ģeogrāfija, socioloģija, ekonomika) un reģionālie partneri no Latgales RTA un no Zemgales LLU, kas pēta kultūras ietekmi reģiona revitalizācijā. Viens no uzdevumiem ir apskatu gatavošana par demogrāfiskajām norisēm un migrācijas ietekmi uz sociālo ilgtspēju un iekļaujošo izaugsmi. Kopā ar plānošanas reģioniem tika organizētas 6 reģionālās darbnīcas (to izdevās paveikt pirms pandēmijas uzliesmojuma Latvijā). Katrā vietā bija iespējams uzklaut ne tikai pašvaldību un valsts iestāžu darbiniekus, bet arī dažādu citu sociālo grupu pārstāvjus, iegūstot nepastarpinātu unikālu informāciju, ko izmantot tālākajos piedāvājumos rīcībpolitikai. Kā skaidroja Māris Bērziņš (LU), diskusijas reģionālajās ideju darbnīcās, par kurām ir izdots apkopojošs materiāls, organizētas pēc pasaules kafējnīcas metodes, kas nodrošinājis līdzdalības pieeju un efektīvu grupu darbu dažādu tēmu apspriešanai.

Juris Krūmiņš (LU) analizēja reģionālās demogrāfiskās tendences Latvijā saistībā ar administratīvi teritoriālo reformu izveidotajos 42 novados, pievērsās statistisko reģionu demogrāfiskajām prognozēm. Starptautiskās migrācijas rezultātā iedzīvotāju skaits ir samazinājies visos novados, iekšējā migrācija vairākos novados to ir palielinājusi – Ādažu, Mārupes, Saulkrastu novadā u. c. Par ES valstīm demogrāfiskā prognoze līdz 2050. gadam rāda, ka vienīgi Francijā un Īrijā sagaidāms gan dabiskais iedzīvotāju pieaugums, gan migrācijas veicinātais. Latvijā labvēlīgākā demogrāfiskā attīstība joprojām saglabāsies galvaspilsētā un tās apkārtnē. Pēc Baibas Belas un Intas Mieriņas (LU) par remigrantu atgriešanos reģionos, cilvēki no ārzemēm proporcionāli visvairāk atgriežas uz šo Latvijas daļu, piemēram, 2019. gadā apmēram 1/3 no 5114 pārbraukušajiem. Tam ir saikne arī ar tā saukto talantu migrāciju – centrā iespējams labāk likt lietā augstu kvalifikāciju, darba devēji to novērtē, ir adekvātāks atalgojums. Cerīgs fakts, ka vairākums Latvijā, t. sk. laukos, atgriežas emocionālo faktoru dēļ (ilgas pēc mājām, bērnu dēļ) – lai viņi nezaudē latviešu valodas prasmi, plašāka interešu

izglītība nekā ārzemēs, zaļā dzīvesveida iespējas u. c. («zīle rokā?»)), nevis to ietekmē materiālie apstākļi, kas dzimtenē visbiežāk pasliktinās («mednis kokā?»). Ženija Krūzmētra (LLU) analizēja labās prakses piemērus, kā laukos «atgriezti dzīvību» ar kultūrā sakņotām vietas attīstības stratēģijām.

Latvijai ir tie paši izaicinājumi, kas pārējā Eiropā

Baiba Rivža (LZA, LLU) projekta «Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumi un to risinājumi starptautiskā kontekstā» («Interframe-LV») prezentācijā fokusējās uz pandēmijas aktualizēto digitalizāciju, kas ir viena no projekta tēmām (vadošā institūcija LLU), un gan klātienēs, gan interaktīvā formā realizētajiem 5 reģionālajiem forumiem (tie plaši atspoguļoti laikraksta «Zinātnes Vēstnesis» iepriekšējos numuros un reģionālajā presē) par digitalizāciju uzņēmējdarbībā, izglītībā, pārvaldībā. Pēc Eiropas Komisijas veidotā Digitālās ekonomikas un sabiedrības indeksa (DESI) 2019. gada rādītājiem Latvijā ir salīdzinoši augsti attīstīta digitālā vide, kas netiek pietiekami izmantota, īpaši tehnoloģiju integrācijā uzņēmējdarbībā, tās modernizācijai un produktivitātes celšanai. Kā rosināja Ina Gudele, MVU, kas nevar atļauties izmantot globālos tehnoloģiju risinājumus, varētu nākt talkā ar vietējiem risinājumiem. Digitālās tehnoloģijas vēl plašāk ir jāizmanto mūžizglītībā, jaunu motivācijas variantu izveidei iedzīvotāju iesaistei uzņēmējdarbībā, iekļaujošākas informācijas aprites nodrošināšanai, piemēram, pārvaldības institūcijām komunicēt ar potenciālajiem pakalpojumu lietotājiem tādā veidā, ka – pašām kaut ko piedāvāt, ne tikai apmierināt iedzīvotāju pieprasījumu. Pašvaldības pārštāve Līga Lonerte dalījās pieredzē, kā darboties šajā virzienā.

Latvijai ir tie paši izaicinājumi, kas pārējā Eiropā, un tos ietver vēl citas projekta tēmas – sabiedrības novecošana un noslāņošanās (strādā galvenokārt LU pētnieki, akcentējot izglītības nozīmi, sociālo uzņēmējdarbību dzīves līmeņa paaugstināšanā; ģeogrāfiskā stratifikācija ar uzsvāru uz līdzdalības pētījumiem); sabiedrības radikalizācija (RSU, personības un sociālo struktūru faktoru ietekme uz rīcībaspēju un uzskatiem par drošību); populisma negatīvās ekonomiskās sekas). Projekta pētnieku vidū ir augsts doktorantu īpatsvars (3 darbus jau aizstāvējuši, 5 – iesnieguši izskatīšanai), tapušas 39 zinātniskās publikācijas *Ebsco*, *Scopus* un *Web of science* datu bāzēs, liels akcents tiek likts uz atvērtās piekļuves (*Open Access*) žurnāliem, lai gan publicēšanās tajos izmaksā dārgāk. Projekta dalībnieki piedalījušies 34 starptautiskās zinātniskās konferencēs, kas pēdējā pusgadā notikušas attālināti. Online režīmā oktobra beigās LLU sadarbībā ar Varšavas Dzīvības zinātņu universitāti (Polija) organizēja konferenci «Reģionālās attīstības tendences ES valstīs 2020» ar «Interframe-LV» pētnieku piedalīšanos.

Profesore Inna Šteinbuka (LU) analizēja radikalizācijas un populisma negatīvās ekonomiskās sekas, balstoties uz straujo populisma pieaugumu pēc 2008. gada krīzes un migrantu pieplūdumu (pastāvēja bažas, ka populistu varētu uzvarēt EP vēlēšanās), Itālijas, Grieķijas un ASV («tirdzniecības kari») piemēra. Populisti izmanto cilvēku neapmierinātību, dod daudz neizpildāmu solījumu. Populisms var novest pie ekspansīvas fiskālās politikas, protekcionisma u. c. negatīvām parādībām. Zināmā mērā tā rezultāts ir «Brexit». Covid-19 devis grūdienu populisma pieaugumam – jāuzmanās. Profesors Sergejs Kruks (RSU) tēmā par individuālismu un spontānu kooperāciju kā iedzīvotāju rīcības faktoriem raksturoja veidu, kā cilvēki paši risina problēmas, ja pārvaldības institūcijas tās ignorē. Ritma Rungule (RSU) rezumēja, ka dažkārt tieši krīzes situācija palīdz panākt, ka iedzīvotājos ieklausās, un rodas optimāli risinājumi. Galvenais ir darīt, un pat tad, ja apstākļus nevar mainīt kā šajā pandēmijas izraisītajā krīzē, ir jāpielāgojas un jāstrādā tālāk. Zinātnieki to ir pierādījuši ar savu darbu šajā valsts pētījumu programmā.

4. pielikums

Zaļa, digitāla, zināšanās balstīta nākotnes ekonomika

Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) Ekonomikas institūts (EI) sadarbībā ar projektu «Interframe-LV» organizēja jau IV starptautisko Ekonomikas forumu (EF) «NĀKOTNES EKONOMIKA: globalizācijas izaicinājumi Eiropai un Baltijai 21. gadsimtā», kas notika 2021. gada 17. septembrī LZA. Pasākuma atklāšanā dalībniekus neklātienē sveica gan Valsts prezidents Egils Levits, ar padomnieces levas Siliņas starpniecību, uzsverot steidzamību ekonomikas virzībai un zinātnieku, uzņēmēju, politiķu sadarbībai aprites, digitālās u. c. ekonomikas veidu attīstībā; gan Ministru prezidents Dr. Krišjānis Kariņš, par ekonomikas mugurkaulu izceļot eksportspējīgu ražošanu. Izglītības un zinātnes ministre Anita Muižniece pirms došanās vizītē uz Cēsu novadu EF dalībniekus uzrunāja klātienē, akcentējot kvalitatīvu cilvēkkapitālu, pētniecības ekselenci un atvērto zinātni. Zemkopības ministru Kasparu Gerharda pārstāvēja padomnieks Edvards Ratnieks: nozares pārvaldībā un saimniekošanā notiek jaunākajās tehnoloģijās balstīta attīstība, bioekonomikas «vilciens ir sakustējies», nevajadzētu pretstatīt lielās un mazās lauku saimniecības. Ekonomikas ministrijas valsts sekretāra vietnieks Raimonds Aleksejenko uzsvēra nepieciešamību Baltijas valstīm vairāk sadarboties un specializēties katrai savās spēcīgajās jomās, kā arī nenoteiktības un risku mazināšanu, balstoties zinātnē.

Pirms plenārsēdēm LZA prezidents Dr. Ivars Kalviņš parakstīja divus sadarbības memorandus: starp LZA, Igaunijas Zinātņu akadēmiju, piedaloties prezidentam Dr. Tarmo Somere (*Tarmo Soomere*), un Lietuvas Zinātņu akadēmiju, piedaloties prezidentam Dr. Jūram Banim (*Jūras Banys*); kā arī starp LZA un Latvijas Telekomunikāciju asociāciju (LTA), piedaloties prezidentam Pēterim Šmidrem. Kā tēlaini skaidroja LTA prezidents, zinātnie, izglītība un ekonomika veido trīsstūri, bet trīsstūris nevar rīpot, visu savieno, kustīgu un attīstīties spējīgu padara inovācijas, savukārt telekomunikācijas veido fizisko pamatu šai kustībai. Viņš minēja arī tādus attīstības šķēršļus kā izkropļota finanšu un banku sistēma, tātad vāja asinsrite uzņēmējdarbībai; privātā biznesa efektivitātes pietiekama nenovērtēšana un galvenā atbalsta sniegšana valsts kapitālsabiedrībām.

Forumā līdzās Latvijas kaimiņiem Baltijā, Skandināvijā bija pārstāvēts arī Vidusāzijas reģions. Uzbekistānas ārkārtējais un pilnvarotais vēstnieks Latvijā, Lietuvā, Igaunijā un Somijā Kadambajs Sultanovs dalījās pieredzē par Eirāzijas savienojamības stiprināšanu pēdējos gados, Uzbekijas iekļaušanos pasaules loģistikas tīklā, novēlot sadarbībai iet plašumā un gūt labumu no tā visiem. Kazahstānas Nacionālās zinātņu akadēmijas pārstāvis Dr. Abdraims Bakitžans iepazīstināja ar veiksmes stāstu – Astanas Starptautisko finanšu centru, tas ir starp 35 labākajiem šādiem centriem pasaulē, kā inovatīvu pieeju vēstnieku. Ekosistēmas radīšanai, lai piesaistītu investīcijas (jau 50 milj. ASV dolāru), tika izveidots unikāls modelis, balstoties uz angļu tiesību sistēmu, īpaši gatavojot speciālistus pēc starptautiskām programmām vairākās jomās un izveidojot arbitražas centru. Bet uzņēmējs un zinātnieks no Indijas Dr. Kanans Višvanats (*Kannan Vishwanath*), kura iecerētā ziņojuma tēma bija pandēmijas ietekme uz starptautisko biznesu, farmāciju un veselības aprūpi, tieši Covid-19 radītu apstākļu dēļ nevarēja laikus izbraukt no savas valsts un pagūt uz forumu.

Pēcpusdienā darbs norisinājās 3 paralēlās sekcijās: 1) par Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumiem un to risinājumiem starptautiskā kontekstā – projekts «Interframe-LV» valsts

pētījumu programmā (VPP) «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai», sekcijas moderatori projekta vadītāja Dr. Baiba Rivža un EI pētniece Dr. Tatjana Boikova; 2) aprites ekonomika un sociālā uzņēmējdarbība, moderatori EI pētniece Dr. Jeļena Titko un Eiropas Komisijas eksperts makro un reģionālās ekonomikas jautājumos Edgars Čerkovskis; 3) valsts konkurētspēja: sistēmiskā pieeja, moderatori EI vadošais pētnieks Dr. Jānis Vanags un EI direktore Dr. Ņina Linde, viņa vadīja arī visu pasākumu. Foruma galvenie atbalstītāji: SIA «Latvijas Mobilais Telefons» (LMT), Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera (LTRK), AS «RERE Grupa» u. c.

Pārkārtošanās saimniekošanā ir neizbēgama

Visu četru Ekonomikas forumu dalībniece Eiropas Parlamenta (EP) deputāte, Ekonomikas un monetārās komitejas locekle Dr. Inese Vaidere iezīmēja nākotnes ekonomikas aprises 3 prioritārajos virzienos Eiropas Savienībā (ES). Pirmais virziens – zaļā ekonomika, kas izriet no vairākiem objektīviem apstākļiem: gaisa piesārņojums, temperatūras paaugstināšanās, jūras līmeņa celšanās, postoši plūdi, fosilo resursu izsīkums u. c. Tāpēc ir uzņemts zaļais kurss un paredzēts līdz 2050. gadam sasniegt klimata neitralitāti (līdz 2030. gadam 55 %) – cilvēka darbības 0 ietekmi uz vidi. Turklāt ES citiem «neskrien pa priekšu», arī Amerikas Savienotās Valstis (ASV), Ķīna gatavojas zaļajai ekonomikai, un pirmie būs veiksmīgākie.

Zaļajā saimniekošanā ietilpst aprites ekonomika, kas nozīmē ne tikai ieguldījumus, bet arī ienākumus. Ir jāvirzās prom no īstermiņa lietošanas preču ražošanas, jāpāriet uz remontējamo, koplietojamo, otrreizējās izejvielās pārstrādājamo produktu radīšanu. Energoefektivitātes risinājumos jāizmanto saules baterijas, vēja enerģija, bet īpaši nozīmīga ir gan dzīvojamo, gan publiskā sektora ēku renovācija, Latvijā ir renovēts tikai nepilns tūkstotis dzīvojamo māju. Ieguvumi – zemāki rēķini, augstāka īpašuma vērtība, izmantotas vietējās zināšanas un darba spēks, līdzekļi neaizplūst uz ārzemēm, un vienlaikus tiek risināti klimata mērķi.

Paredzamas grūtības Eiropas zaļā kursa īstenošanā, tāpēc izveidots jauns finanšu instruments kohēzijas politikas īstenošanā – Taisnīgas pārkārtošanās fonds (TPF) ar mērķi pārejā uz klimatneitralitāti sniegt atbalstu sociālekonomiskās grūtībās, tādējādi mīkstinot pārmaiņu ietekmi, finansējot vietējās ekonomikas diversifikāciju, modernizāciju un mazinot negatīvo ietekmi uz nodarbinātību. Ar TPF palīdzību tiek atbalstītas investīcijas tādās jomās kā digitālā savienojamība, tīras enerģijas tehnoloģijas, emisiju samazināšana, rūpniecisko zonu atjaunošana, darba ņēmēju pārkvalificēšana un tehniskā palīdzība. Atbalsts paredzēts arī iedzīvotājiem, kurus visvairāk skar vai apdraud enerģētiskā nabadzība, trūcīgas mobilitātes iespējas, un līdzekļiem no šī fonda nevajadzētu nonākt pie turīgajiem iedzīvotājiem, tāpēc Inese Vaidere nav par atbalstu elektroautomašīnu iegādei.

Otrs nākotnes ekonomikas prioritārais virziens – tehnoloģiju, digitālā attīstība. Latvijā visai labas infrastruktūras apstākļos problēma ir nepietiekamas digitālās prasmes apmēram pusei iedzīvotāju (kopumā zem ES vidējā līmeņa). Trešais virziens – uz zināšanām un augsti kvalificētiem darbiniekiem balstīta ekonomika. Tas nozīmē augsto tehnoloģiju ražošanu un zināšanu ietilpīgos pakalpojumus, izglītību un zinātni, kas veicina inovāciju attīstību. Taču Latvijā zinātnes finansējums ir tikai 0,6 % no iekšzemes kopprodukta (IKP), arī privātā sektora ieguldījums pētniecībā ir ļoti zems, tā kā ir pēdējais laiks palielināt ieguldījumu galvenajā resursā mūsu valstī – cilvēku prātos. Līdzās visai prāviem no dažādiem ES fondiem Latvijai pieejamiem un apgūstamiem līdzekļiem Inese Vaidere vērsa uzmanību arī uz ES pētniecības un inovācijas atbalsta programmas «Apvārsnis» jaunā perioda finansējumu – tas izcīnāms konkursa kārtībā, bet, lai piedalītos projektos, zinātniekiem jāatrod līdzfinansējums.

Paradigmas maiņa Industrijas 4.0 apstākļos

LMT prezidents un valdes priekšēdētājs, arī visu četru EF dalībnieks, Dr. Juris Binde iezīmēja nepieciešamo paradigmas jeb konceptuālās pamatsistēmas, problēmu izvirzīšanas un risināšanas modeļa maiņu Industrijas 4.0 apstākļos (esam vēl tikai sākumposmā). Ražošanas process ir kļuvis garāks, līdz pat utilizācijai vai otrreizējo izejvielu pārstrādei, bet ātra un elastīga rīcība ir kļuvusi svarīgāka par plānošanu, jo lēmumu pieņemšana ir balstāma ar modernām tehnoloģijām iegūstamos datus, ne tikai pieredzē. Informācijas plūsmai jābūt ātrai un efektīvai, būtiska ir loģistika un atgriezeniskā saite, datu pieejamība un analīze, drošība, autentifikācijas nodrošināšana.

Daudzos gadījumos problēma ir datu apstrādē iegūto rezultātu interpretācija, kad darbojas tā sauktais cilvēciskais faktors, situācijas prognozēšana un lēmumu pieņemšana, to attiecinoši arī uz valsts pārvaldi un tās lēmumiem Covid-19 situācijā. Industrijas 4.0 apstākļos, aizvien vairāk attīstoties mākslīgajam intelektam (MI), pieaugs tā iesaiste lēmumu pieņemšanā. Kā arī MI arvien vairāk ļaus atbrīvoties no netīriem, garlaicīgiem un bīstamiem darbiem, vienlaikus palielinoties pieprasījumam pēc kvalificēta, iniciatīvām bagāta un radoša darbaspēka. Svarīgi ir salīdzināties starptautiskā līmenī ar spēcīgiem sadarbības partneriem, konkurentiem un pat pretiniekiem, «vairs nevar spēlēt vienas sētas līgā». Attīstības perspektīvai jābāzējas sabalansētā pieejā digitalizācijai, inovācijām, konkurētspējai, tikai tad notiks kaut kas principiāli jauns. Pašiem jābūt virzošajam spēkam. Pozitīvi, ka tagad daudz vairāk uzņēmēju nekā pirms gadiem pieciem atzīst ieguldījumu nepieciešamību pētniecībā.

Dr. Jānis Vanags, balstoties uz vairākiem pētījumiem, izvirzīja hipotēzi, ka Latvija līdz 2050. gadam varētu sasniegt Skandināvijas sociālekonomisko līmeni. Bet ar nosacījumu, ka jāreformē pārvaldība, jo valsts kā sociāla sistēma funkcionē atbilstoši pārvaldības pieņemtajiem lēmumiem, patlaban kā trešā nabadzīgākā valsts ES; no ES jāsaņem dalībvalstu vidū pastāvošo atšķirību izlīdzinošs atbalsts, jo no Latvijas aizplūdušais lielais iedzīvotāju skaits sekmē citu Eiropas valstu izaugsmi; jāuzlabojas iedzīvotāju tiesiskajai apziņai, to veicinot arī ar nodokļu nemaksāšanas un parazitēšanu uz maksātāju rēķina nepieļaušanu valstī; jānosaka atkritumu nodoklis, kas samazinās patēriņu, vismaz daļēji risinās pasaules resursu izsīkumu, un jāpaveic vēl daudz kas cits. Kopumā no mehāniskas pieejas jāpāriet uz sistēmisku pieeju, kad tiek ņemts vērā, ka vienas sistēmas elementi atstāj ietekmi uz citām sistēmām un to elementiem. Tas darbojas gan vienas valsts, gan globālā mērogā.

LTRK prezidents Dr. Aigars Rostovskis uzsvēra nepieciešamību valstī pāriet no pārdales ekonomikas uz radošo un pelnošo ekonomiku. Covid-19 krīzes vadība atklājusi sakarību, ka «vīrusa seja ir ekonomikas pārvaldības seja», pietrūkstot lielāki vienotībai krīzes vadībā un it kā risinot kopējā procesa katru daļu atsevišķi. Attiecībā uz zaļo ekonomiku Aigars Rostovskis pauž bažas, ka daudzi biznesi, kam jāpāriet uz zaļajiem procesiem, īstermiņā varētu zaudēt konkurētspēju un nesagaidīt ilgtermiņa labumus.

Dr. Bjorns Fagerstroms (*Björn Fagerström*) no Lundas universitātes Zviedrijā saistībā ar inovatīvās ražošanas ekosistēmu minēja tādas kategorijas kā inovācijas spējas, mazo un vidējo uzņēmumu (MVU) dimensija, ražošanas izaugsme, misija. Inovācijas radītājs var būt pat kāds pavisam mazs uzņēmums, bet MVU dimensija nereti paliek novārtā dažādās politikās, arī Zviedrijā, tur tāpat nav viegli saņemt līdzekļus uzņēmuma izveidošanai (galvaspilsētā ar kapitāla piesaisti ir vieglāk, bet «Ja neesat Stokholmā, jūs nepastāvat», tā sakāpināti Zviedrijā mēdzot raksturot banku sektora attieksmi īpaši pret nepieredzējušiem uzņēmējiem). Jāuzlabo arī MVU piekļuve inovāciju ieviešanai nepieciešamo zināšanu bāzei un zināšanu pārneses iespējām. Mazām firmām nepieciešama citāda ekosistēma, bet visur izšķirošais faktors ir

darbinieki. Inovācijas spējas nozīmē, ka inovācijām jābūt klātesošām it visur, ikvienā procesā, tām jāietilpst darbinieku kompetencē. Bet visam jāsākas no vadības, tai jābūt kā bākugunij – jāveido struktūra, apmācības, atgriezeniskā saite, jāseko, vai inovācijas pieaug vai ne. Lai jaunas tehnoloģijas, produktus ieviestu ražošanā, svarīga ir ražošanas sistēmas spēja reaģēt uz nepieciešamām izmaiņām. Mazām valstīm īpaši svarīga ir pārrobežu sadarbība, ES misija ir to veicināt, Baltijai un Skandināvijai jāstrādā kopā (mazās valstīs, starp citu, procentuāli ir lielāks skaits cilvēku ar augstāko izglītību), jāsadarbojas reālos, jēgpilnos projektos. Ilustrācijai: Eiropā inovācijās priekšgalā ir Šveice, nākamā – Zviedrija, bet Latvija – 36. vietā.

Jāiztiek bez savstarpējiem apvainojumiem un jārikojas konstruktīvi

Dr. Tarmo Somere ziņojumā par tēmu zinātnes padoms kā nākotnes ekonomiskās attīstības pilārs uzsvēra nepieciešamību pēc zināšanu pārnese mehānisma pilnveides, zināšanu savienošanas ar administratīvām sistēmām un atgriezeniskās saites iegūšanu inovatīvas izaugsmes veidā. Pirms gadiem pieciem bijis pētījums, ka Igaunijas IKP pieaugums varētu pat dubultoties, ja pienācīgi izmantotu zinātniskos rezultātus, un to var attiecināt arī uz lielāku mērogu. Vairākumā Eiropas valstu un ES kopumā nepieciešama labāk funkcionējoša zinātniskā padomdošana. Ir jāuzlabo informācijas apmaiņa, lai gan jau pastāv dažādu struktūru varietāte jeb mainīgums, kas arī ir vērtība, zinātniskās informācijas izplatīšanai dažādās valstīs un nozarēs. Viens padoms – valdības vajag ne tikai populistiski kritizēt, bet konsultēt! Savukārt Covid-19 laikā arī valdības vairāk sāk novērtēt sabiedrības uzticības nozīmi un veiksmīgas informācijas apmaiņas lomu tajā. Sociālo zinātņu pētījumi parāda, ka oficiālās informācijas noliegšana izpaužas kā sekas uzticības trūcumam valsts pārvaldei. Izskanēja arī šāds spēcīgs secinājums, ka zinātnieki ir tās privilģētās personas, kam būtu jāstiprina uzticība valsts pārvaldei. Zinātniskajā padomdošanā nozīmīga ir atbildība, caurskatāmība, turklāt tā ir tikai veidola piešķiršana kādam procesam, politikai, bet ne lēmuma pieņemšana.

Noslēguma diskusijā, ko vadīja uzņēmējs no Austrijas Džeralds Hopšteters, arī par centrālo jautājumu izvērtās zināšanu pārnese un zinātnieku sadarbība ar uzņēmējiem, pārvaldības un politisko vidi. Komunicēšana, klausīšanās un sadzirdēšana nav vienkāršs process, bet daudz vairāk tā uzlabošanā ir jādara visiem, arī zinātniekiem, jo citam cita vainošana izjauc konstruktīvas sarunas un sadarbību. Daudz kas atkarīgs no zinātnisko atziņu, analīžu kvalitātes, zinātnieka spējas formulēt ideju saprotami, tajā ieinteresēt. Svarīgi, lai tas nenotiktu slepenībā, bet būtu zināms plašākai sabiedrībai – atvērtās zinātnes pieaugošā tendence. Zinātnieku tālruņu numuru skaita pieaugums politiķu un uzņēmēju kontaktos būtu labs sadarbības indikators.

LZA Ekonomikas institūta sadarbībā ar «Interframe-LV» organizētā IV Starptautiskā Ekonomikas foruma «Nākotnes ekonomika: globalizācijas izaicinājumi Eiropai un Baltijai 21. gadsimtā» darbā

Darba sekcijas par Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumiem un to risinājumiem starptautiskā kontekstā projektā «Interframe-LV» dalībnieki.

Forumā dalībnieki noslēguma diskusijā (no kreisās): vadītājs Džeralds Hopšteters, Austrija; vēstnieks Kadambajs Sultanovs, Uzbekija; profesors Jānis Vanags, Latvija; profesors Tarmo Somere, Igaunija; profesors Bjorns Fagerstroms, Zviedrija.

Forumā darbu vada LZA Ekonomikas institūta direktore Ķina Linde.

Visu četru Ekonomikas forumu dalībnieki un pasākumu atbalstošās organizācijas «Latvijas Mobilais telefons» prezidents Juris Binde un izglītības un zinātnes ministre Anita Muižniece.

Pielikumi

Foruma darbā piedalās visu četru Ekonomikas forumu dalībniece Eiropas Parlamenta deputāte, Ekonomikas un monetārās komitejas locekle Inese Vaidere.

Darbs sekcijā par Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumiem un to risinājumiem starptautiskā kontekstā – projektā «Interframe-LV» valsts pētījumu programmā «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai». Priekšplānā sekcijas moderatore un projekta vadītāja Baiba Rivža un Rīgas Stradiņa universitātes profesors Sergejs Kruks.

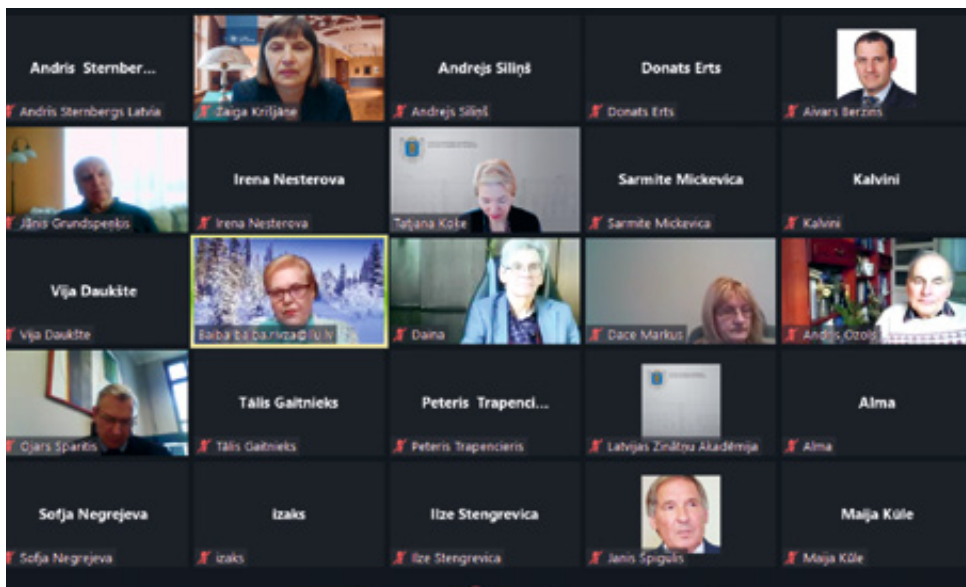
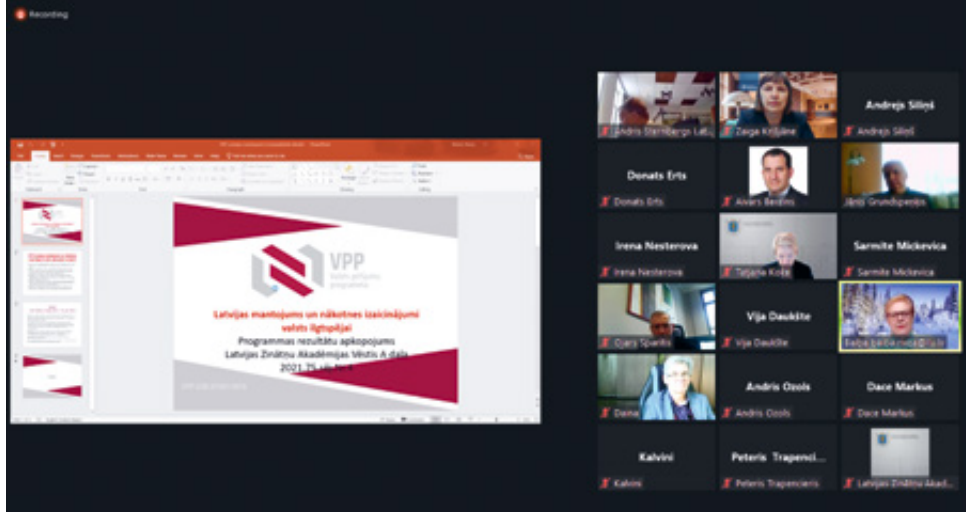
Sadarbības memorandu starp Baltijas valstu Zinātņu akadēmijām paraksta to prezidenti (no kreisās): Jūras Banis, Lietuva; Ivars Kalviņš, Latvija; Tarmo Somere, Igaunija.

Memorandu starp Latvijas Zinātņu akadēmiju un Latvijas Telekomunikāciju asociāciju paraksta organizāciju prezidenti (no kreisās) Ivars Kalviņš un Pēteris Šmidre.

VPP «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» visu 5 projektu rezultātu apkopojums žurnālā «LZA Vēstis» A daļā tika izskatīts LZA Senāta sēdē.

5. pielikums

Pieaug jaunienācēju skaits laukos

5. Latvijas Lauku kopienu parlaments

Valsts pētījumu programmas «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» projekta «Interframe-LV» pētnieki vairākkārt ir piedalījušies Latvijas Lauku kopienu parlamenta organizētajos forumos par Latvijas lauku dzīvotspēju (lielā mērā tas nozīmē valsts dzīvotspēju), gan piedaloties diskusijās, gan anketējot dalībniekus, gan sniedzot priekšlikumus turpmākajām aktivitātēm. Centrālā norises vieta **2021. gada 16.–18. jūnijā notikušajam 5. Latvijas Lauku kopienu parlamenta forumam**, kas saturā koncentrējās uz jaunienācēju laukos tematiku un problemātiku, bija Gulbenes novada Stāmeriena, lielākajai daļai dalībnieku Covid-19 pandēmijas dēļ pasākumam pievienojoties un sekojot līdzī digitāli.

Forums atspoguļoja Latvijas lauku dzīvotspējai ļoti cerīgu pēdējo gadu tendenci – pilsētnieki masveidā izvēlas laukus ne tikai par atpūtas, bet arī pastāvīgu dzīves un darba vietu. Turklāt jaunienācēji laukos ar apzināto pārceļšanos uz reģioniem un iesaisti kopienas dzīvē pamazām paver jaunu skatupunktu arī vietējiem iedzīvotājiem, proti, ka dzīve laukos nav «slikts liktenis» vai nolemtība, bet ir iespēju un dažādu labumu (skaista daba, nepiesārņots gaiss, veselīga pārtika, mazāk stresa u. c.) pilna, bet ir jādarbojas, jo no gaisa nekas nekrīt. Ekonomiskos terminos šis lauku dzīvotspējas veicināšanas process ir dēvējams par valsts policentriskās attīstības veidošanu.

Interesantā foruma forma un pozitīvā gaisotne

Jāizceļ tas, ka foruma organizētāji¹ arī 5. Latvijas Lauku kopienu parlamentam bija raduši ne tikai dziļu saturu, bet arī atraktīvu un radošu formu. Par to liecina arī ieintrīģējošie dažādu novadu iedzīvotāju pieredzes apmaiņas darba grupu nosaukumi – *Darīšanas noslēpums, Jaudīgais mantojums, Piepildošā atgriešanās, Dedzīgā vietrade, Aprīņojamais atklājums*. Arī darba grupu ar ekspertu dalību par pieredzēm, izaicinājumiem un nepieciešamajām rīcībām tematu pieteikumi ir uzrunājoši, piemēram, *Draugi, būs labi: burāšanas skola pandēmijas viļņos* (spēja pielāgoties jaunajiem apstākļiem); Identitātes labirinti sistēmas grābekļos (kopienu spēks savu vērtību un identitātes aizstāvībai); *Kaķis maisā – līdzdalības metožu izmantošana laukos* (jēgpilna iedzīvotāju iesaiste vietējos lēmumos); *Tici vai netici – laukos dzīvot var!* *Jaunienācēji* (cilvēku atgriešanās laukos radītās pārmaiņas); *Lauku dzīves mauriņa bagātināšana* (sociālkultūras vide laukos vietas piederības, izglītības, kultūras un vietējās kopienas perspektīvā); *Mierā stāvēt ir atpakaļ iet. Viedie ciemi* (vietējo cilvēku un resursu aktivizēšana kopienu viedai attīstībai); *Klikšķu un ekrāna džungļi. Digitālo prasmju iznāciens* (digitālās prasmes jaunām iespējām, pakalpojumiem un informācijai); *Pārtikas zaļā publiskā iepirkuma dziļie ūdeņi* (vietējās pārtikas nodrošinājums pašvaldību iestāžu ēdienkartē); *Pedāļu mišana alternatīvās enerģijas ražošanai* (individuāli un kopienu radīti atjaunīgās enerģijas avoti vietējam

¹ Katrā Eiropas Savienības dalībvalstī ir izveidots Lauku tīkls, kura mērķis ir iesaistīt sabiedrību lauku attīstības jautājumos. Latvijas Lauku tīkla Sekretariāta funkcijas veic Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs (LLKC).

patēriņam); *Politiku un finanšu ieguldījumu raža. Kādas sēklas vēl jāiepērk?* (lauku filtrs politiku izstrādē un Eiropas lauku semestris fondu īstenošanā kā jauni rīki politiku koordinēšanā).

Komunikācijas pamatā ir cerīgums, nevis depresīva noskaņa, kādā gan būtu pamats runāt par vairākām gadiem neatrisinātām lauku problēmām, vienlaikus tiek turēts stingrs mugurkauls lauku infrastruktūras uzlabošanas un cita veida nepieciešamās attīstības jautājumos un demonstrēts tas, ka prasības var izvirzīt cieņpilni un konstruktīvi, bez zākāšanās un naidīguma. Ar patriotismu ir rakstīta 5. Latvijas Lauku kopienu parlamenta rezolūcija (skat. noslēgumā). Bet fonā visām šīm trīs dienu aktivitātēm ir fakts, ka Latvijā ir viens no augstākajiem reģionālās nevienlīdzības līmeņiem Eiropas Savienībā.

Jaunienācēju pieredze

Vairākos desmitos pieredzes stāstu izskanēja gan iedrošinājumi dzīvei laukos, gan brīdinājumi, ar kādām grūtībām nāksies saskarties, tiem, kas vēl tikai plāno pārcelties uz dzīvi ārpus pilsētām. Kardinālā dzīvesvietas un vienlaikus dzīvesveida maiņa daudziem ļāvusi nonākt pie jaunām atziņām un pat atklājumiem ne tikai par lauku dzīvi, bet arī par sevi un savu ģimeni. Piemēram, ka bērnus «jāspiež lēkāt pa peļķēm», jo pirmajos mēnešos pēc pārcelšanās viņi sēž iekšā, tāpēc, ka nezina, ko ārā darīt; ka pilsētnieks var nogurt no svaiga gaisa un neierasta skābekļa daudzuma. Ir jāpierod pie apkārtnējiem, kuri lielākoties dalās divu attieksmju grupās – atbalstošā un aizdomu pilnā. Daļa atzina – ja kāds būtu devis padomu (ja būtu to kādam prasījuši), tad daudz kas noritētu gludāk.

Jaunienācēju laukos daži svarīgākie ieteikumi nākamajiem jaunienācējiem. Pirmais – jāatrod dzīvotspējīga ideja darbam un peļņas avotam (ne visi ir informācijas tehnoloģiju speciālisti vai citu attālināti veicamu profesiju pārstāvji), un tas jāizdara jau pirms pārcelšanās, iespējas laukos uz vietas atrast algotu darbu ir ierobežotas. Tāpat jāizvērtē infrastruktūra, izglītības iespējas u. tml. Kamēr nav stabilitātes, ģimenē vismaz vienam būtu jāpaliek darbā pilsētā, lai pelnītu iztikai un jaunās dzīvesvietas iekārtošanai. Otrs – iekārtošanās darbiem ir jāieplāno rezerves laiks, jo nākas sastapties ar neparedzētiem šķēršļiem, piemēram, kādā nopirktajā īpašumā zemē bija aprakts liels daudzums atkritumu, no kuriem vajadzēja atbrīvoties, un tas iekavēja citas aktivitātes; vietējie meistari, ja izdodas tos atrast, ne vienmēr ievēro norunas un izpildāmo darbu termiņus, bet, pašam tīrot skursteni, gadās nokrist no jumta – skarbā praktiskā puse iepretī romantismam. Ja pilsētā pavadīti trīsdesmit vai četrdesmit gadi, tad adaptācijai laukos divi gadi pietiek. Tomēr, ja briest lēmums pārcelties, tad ilgi nevar vilcināties, jo brīvi īpašumi laukos izsīkst, arvien grūtāk atrodami un arvien dārgāki. Vēl viens ļoti svarīgs ieteikums – izmantot valsts un pašvaldības atbalsta programmas, gan individuālās uzņēmējdarbības, gan visas kopienas attīstībai, un tas lielākoties saistīts ar projektu rakstīšanu un attīstīšanu.

Rūpes par lauku attīstību no ES līdz vietējai kopienai

Forumā diskusijās ar dažādu līmeņa amtpersonu piedalīšanos tika apspriesti veidi (lielā mērā tie ir ietverti rezolūcijā), kā līdzās jaunienācēju kustībai, kas saskata lauku lielo potenciālu, attīstīt dažādas pozīcijas reģionu stiprināšanai, lai, citiem vārdiem, lauki būtu aizvien gatavāki uzņemt jaunus iedzīvotājus. Eiropas Savienības uzsāktās diskusijas par to, kā sasniegt tālāku ES integrāciju ekonomiskā, politiskā un sociālā līmenī, tāpat ES politika par dalībvalstu dzīveslīmeņu izlīdzināšanu, t. sk. starp pilsētu un laukiem, ir vērstas uz šiem jautājumiem. Latvijas jaunās administratīvi teritoriālās reformas mērķis arī ir sniegt visiem iedzīvotājiem vienādas iespējas neatkarīgi no dzīvesvietas. Ceļakartē, kā laukiem jāmainās (pastāv ES

līmeņa internetaplatfona), ir jāizskan arī Latvijas balsij, bet Latvijas līmenī vēlmes jāpauž, iniciatīvas jāpiedāvā kopienu biedrībām, indivīdiem. Salīdzinot «Interframe-LV» pētnieku veikto anketēšanu dažādos gados, redzama tāda pozitīva tendence, ka palielinās iedzīvotāju īpatsvars, kas apzinās savu ietekmi kopienas dzīvē un attīstībā, un mazāk kļūst «no manis nekas nav atkarīgs, nespēju ietekmēt procesus» paudēju. Atsevišķu indivīdu paustās ierosmes dod pamatojumu Latvijas interešu aizstāvēbai «lielajās sarunās» ārpus valsts.

Jautājumi, kam jābūt politiķu, valsts, pašvaldību, dažādu resoru darba kārtībā lauku attīstības kontekstā: droša vide dzīvei (drošība nav tikai militārs aspekts); pieejamība pakalpojumiem, t. sk. izglītībai, ļoti plaši tiekot nodrošinātai mūžizglītībai – arī par finanšu piesaisti; digitālo risinājumu pieejamība – gan tehniski, gan no zināšanu viedokļa; dzīvojamais fonds jaunajiem speciālistiem; attieksmes maiņa un jaunu iespēju saskatīšana; atbalsts arī mazajām lauku saimniecībām (komentārs lielsaimniecību un lielražotāju sakarā: «Vārpas tīrumos viņoņas, bet dzīvības laukos vairs nav!»); atbalsta sistēma ar normatīviem regulējumiem; lauku dzīves komforts; labās prakses popularizēšana; lauku kopiena nevis kā gulošs akmens, bet kā ūdensdzirnavas, kas rada enerģiju.

Ir turpināmi iesāktie pētījumi, kā ar digitālo pārveidi, ekonomikas dažādošanu, izglītības, t. sk. mūžizglītības, palīdzību, jauna tipa darbaspēka sagatavošanu un nodrošināšanu laukos ir attīstāma zināšanu sabiedrība un zināšanu ekonomika, rezultātā mazinot reģionālo nevienlīdzību. Jaunienācēji laukos ir pārmaiņu vēstneši.

5. Latvijas Lauku kopienu parlamenta rezolūcija

STIPRI lauki

- Veidot saliedētas kopienas, kas balstās uz savstarpējo uzticību un sadarbību, apzinoties kopīgās vērtības, savas vietas identitāti un unikalitāti lokālā, nacionālā un globālā līmenī.
- Apzināties lauku kopienu un nevalstiskā sektora demonstrēto spēju elastīgi reaģēt uz Covid-19 pandēmijas izraisītajiem riskiem un kapacitāti rast daudzveidīgus inovatīvus risinājumus. Turpmākajās rīcībpolitikās veidot mērķtiecīgu un sistemātisku atbalstu jauno iniciatīvu un prākšu iedzīvināšanai ilgtermiņā, sekmējot kopienu noturību un līderību.
- Tiesiskajā regulējumā nostiprināt katru indivīdu, jo īpaši iedzīvotāju skaita ziņā mazajās un/vai attālajās lauku teritorijās, līdzdalības iespējas pašvaldībās, piemēram, vienlīdzīgas iespējas argumentēt un sekot lēmumu pieņemšanas procesam.
- Informēt un izglīt vietējos iedzīvotājus par viņu līdzdalības iespējām. Veidot atbalstošu vidi, kura iedrošina kopienas apzināties savu potenciālu, un paplašināt (vietējām) vajadzībām atbilstošus un pieejamus līdzdalības instrumentus, kas pieejami gan digitāli, gan klātienē.
- Mazināt reģionu sociālekonomisko nevienlīdzību, finanšu instrumentu izstrādē, sadalē un izlietojumā, ņemot vērā lauku telpas unikalitāti, un nodrošinot mērķtiecīgus un vietējās vajadzībās balstītus ieguldījumus lauku iedzīvotāju, kopienu un teritoriju stiprināšanai. Plānot atbalsta instrumentus, kas ietver politiku sinerģijas un starpnozaru sadarbību, multifondu pieeju un vienkāršotas administratīvās procedūras.

DZĪVI lauki

- Pārskatīt mājokļu politiku, veidojot valsts un pašvaldību atbalsta programmas kvalitātes dzīvesvietas nodrošinājumam laukos, piemēram, nodrošināt finanšu pieejamību zemes un mājokļa iegādei, renovācijai, īpašumtiesību sakārtošanai un citiem jautājumiem.

Pielikumi

- Atbalsts lauku ekonomikas dažādošanai, spēcīnot arī uzņēmējdarbības formas ārpus primārā sektora, tai skaitā attālinātā darba un koprades telpu iespējas. Stimulēt strukturālas pārmaiņas lauku ekonomikā, īstenojot atbalsta programmas mazajiem un vidējiem uzņēmējiem, īpaši uzņēmējdarbību, kas veicina jauniešu nodarbinātību un nodrošina pakalpojumus sociālekonomiski atstumtajām sabiedrības grupām, kā arī attālās un iedzīvotāju skaita ziņā mazās teritorijās.

VIEDI lauki

- Atzīt vietējo iniciatīvu – viedo ciemu – nozīmīgumu un stimulēt mērķtiecīgu kopienu mobilizēšanos un sadarbību, veicinot sociālo un tehnoloģisko inovāciju ienākšanu un izmantošanu lauku reģionos.
- Īstenot vērtības, zināšanās, pieredzē un vajadzībās balstītu kopienas attīstības plānošanu ciema līmenī, to iekļaujot arī pašvaldību attīstības programmu un politikas plānošanas dokumentu izstrādē un īstenošanā. Kopienas spēcinošām un vietu attīstību sekmējošām iniciatīvām paredzēt atbalstu kā pašvaldību, tā arī valsts mērogā.
- Nodrošināt kvalitatīvas komunikācijas infrastruktūras pieejamību ārpus lielajām pilsētām. Apzināt digitālo prasību lauku reģionos un nodrošināt nepieciešamo atbalstu, t. sk. mācībspēkus un mentorus kompetenču pilnveidošanai. Nodrošināt vienlīdzīgu publisko un privāto e-pakalpojumu pieejamību visā Latvijas teritorijā, veicot nepieciešamos pielāgumus to pieejamībai lauku iedzīvotājiem.

ZAĻI lauki

- Attīstīt un stiprināt ilgtspējīgu un stratēģisku pārtikas sistēmu Latvijā, atbalstot vietējo ražotāju sadarbību un piekļuvi vietējam tirgum un patērētājiem. Stimulēt īsās pārtikas ķēdes un lokālās iniciatīvas vietējās pārtikas apritē, kā arī veicināt patērētāju pieprasījumu pēc kvalitatīviem vietējās izcelsmes produktiem.
- Apzināt, popularizēt un sekmēt individuālas un kopienu radītās atjaunīgās enerģijas prakses, ieskaitot pētniecības un praktisko darbību sinerģijas stiprināšanu, virzoties uz efektīvu un neatkarīgu alternatīvas enerģijas ražošanu vietējam patēriņam.

Pielikumus 3–5 sagatavoja Ausma Mukāne

6. pielikums

Projektā «Interframe-LV» izstrādātie promocijas darbi

Valsts pētījumu programmās īstenotie vairākgadējie projekti dod iespēju doktorantiem pētījumu veikšanas gaitā izstrādāt un aizstāvēt promocijas darbus – projektā «Interframe-LV» ir izstrādāti 8 promocijas darbi zinātniskā doktora grāda «Zinātnes doktors» (*Ph. D.*) iegūšanai. Projektu īstenošanas laikā plaša sadarbība ar valsts institūcijām un nevalstisko sektoru dod jaunajiem zinātniekiem platformu pētījumu rezultātu un ieteikumu aizvirzīšanai līdz nepieciešamajām iestādēm un rīcīpolitikas veidotājiem. Tālāk – koncentrēts ieskats izstrādāto doktora disertāciju novitātēs, zinātniskajā un tautsaimnieciskajā nozīmīgumā, ieteikumos attiecīgo jomu problēmu risināšanai.

**Ina
Gudele**

Elektroniskās komercijas izmantošanas faktoru analīze Latvijas reģionālo mazo un vidējo uzņēmumu sektorā / *Analysis of Electronic Commerce Use Factors in the Sector of regional Small and Medium sized Enterprises in Latvia* – promocijas darbs izstrādāts LLU; zinātn. vad. profesore *Dr. habil. oec.* Baiba Rivža. Pētījuma rezultāti publicēti 14 rakstos starptautiskajos un LZP atzītajos nacionālajos zinātniskajos izdevumos, t. sk. 8 publikācijas indeksētas *Scopus* un 6 *Web of Science* datu bāzēs; rezultāti prezentēti 25 starptautiskajās zinātniskajās konferencēs un zinātniskajos semināros.

Pētījuma aktualitāte. Pasaulē 20. gadsimta 90. gadu sākumā izplatās jauns termins – elektroniskā komercija. E-komercija, plašākā nozīmē – e-business, maina uzņēmējdarbības attīstības tradīcijas, dodot iespējas pārdot, pirkt, piedāvāt, saņemt un sniegt informāciju un nodrošināt atbalstu attālināti, un tādējādi, arī biznesa pusēm netiekoties, veidot efektīvu preču un pakalpojumu saņemšanu un naudas apriti. Svarīgākais ir, lai uzņēmumi, arī Latvijā, spētu orientēties jaunajos apstākļos un izmantotu jaunās ekosistēmas sniegtās priekšrocības.

Zinātniskais nozīmīgums un novitāte. Definēts digitālās vides un e-komercijas attīstību ietekmējošo faktoru kopums un izvērtēta tā ietekme uz uzņēmējdarbību. Izanalizēts e-komercijas lietošanu uzņēmējdarbībā ietekmējošais normatīvais regulējums; apkopotu un izanalizēti faktori, kas ietekmē e-komercijas attīstību Latvijas reģionālajos MVU; piedāvāti attīstības scenāriji, izmantojot e-komerciju veicinošo faktoru pilnveidi un to ietekmi uz uzņēmējdarbību; sagatavoti ieteikumi valsts, pašvaldību un nevalstiskajām organizācijām e-komercijas veicināšanai un tādējādi reģionālā MVU sektora ekonomiskajai attīstībai.

Tautsaimnieciskais nozīmīgums. Promocijas darba rezultāti ir izmantojami valsts pārvaldes darbā, reģionālajā plānošanā, tie ir būtiski MVU uzņēmējdarbības un eksporta tālākai

attīstībai, augstskolām studiju programmu pilnveidei un uzņēmumiem, kas nodarbojas ar cilvēkresursu sagatavošanu darba tirgum.

Galvenās problēmas un ieteikumi to risinājumiem. (1) Latvijas MVU sektors nepietiekami izmanto jaunākos tehnoloģiskos risinājumus preču un pakalpojumu popularizēšanai, izplatīšanai un ir mazāk konkurētspējīgs Eiropas un globālajā tirgū, savukārt Latvijas patērētāji sadarbojas ar globālajiem uzņēmumiem; **tāpēc** – Ekonomikas ministrijai 2021.–2027. gada ES finanšu instrumentu plānošanas periodā jārada un Latvijas Investīciju un attīstības aģentūrai jā īsteno MVU digitālās transformācijas attīstības programma līdzfinansētai e-komercijas risinājumu ieviešanai uzņēmumos, reģionālajiem MVU piešķirot prioritāru statusu; EM sadarbībā ar VARAM, Reģionālās plānošanas attīstības padomēm un reģionālajām augstskolām jārealizē informatīvas kampaņas, jāriko hakatoni reģionālo MVU attīstības jautājumos. **(2)** Lai arī e-komercijas tiesiskais regulējums nacionālajā līmenī Latvijā tiek mērķtiecīgi pilnveidots, vairākās jomās ir jāprecizē patērētāju tiesību aizsardzība un e-komercijas pakalpojumus nodrošinošo komersantu tiesības (visā ES nav izstrādāta vienota nodokļu politika e-komercijas jomā, kas īpaši MVU attur to izmantot); **tāpēc** – PTAC jāizstrādā uzraudzības darbību normatīvie dokumenti, ievērojot gan patērētāju tiesības, gan preču ražotāju, preču pārdevēju un pakalpojumu sniedzēju – komersantu intereses, neierobežojot tos darbībā un neuzliekot papildu administratīvos slogus, kad tie nodrošina patērētāju tiesības saņemt kvalitatīvas preces un pakalpojumus; VID jā sagatavo skaidrojošs materiāls par komerciālo darbību digitālajā vidē, nodokļu politiku un preču un pakalpojumu apriti globālajā digitālajā tirgū. **(3)** Lai gan Latvijā ir labi attīstīta platjoslas komunikāciju infrastruktūra interneta lietošanai, joprojām ir apgabali, kur internets nav pieejams vai pieejams neapmierinošā kvalitātē, lai to izmantotu biznesa attīstībai; Latvijā nav atrisināta interneta piekļuves «pēdējās jūdzes» posma attīstība; **tāpēc** – SM un Latvijas Valsts radio un televīzijas centram sadarbībā ar Reģionālās plānošanas attīstības padomēm un konkrētām pašvaldībām jāuzsāk platjoslas tīkla ieviešanas projekts, liekot uzsvāru uz «pēdējās jūdzes» nodrošināšanu vietās ar esošo un potenciālo uzņēmējdarbību. **(4)** MVU vadītājiem un darbiniekiem nepietiek zināšanu e-komercijas un citu digitālo risinājumu izmantošanai uzņēmējdarbības attīstībā, kas traucē attīstīties uzņēmumu konkurētspējai; **tāpēc** – IZM jānodrošina ESF projektā «Nodarbināto personu profesionālās kompetences pilnveide» līdz 2023. gada beigām pieaugušo profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides programmas, izsludinot uzņemšanu vismaz 2 reizes gadā un piedāvājot it īpaši attālināto apmācību, kas dod iespējas izglītoties reģionālo uzņēmumu vadītājiem un darbiniekiem; Latvijas izglītības iestādēm, kas nodrošina jebkura līmeņa ekonomikas un uzņēmējdarbības studijas un apmācību, jāietver apmācību programmās studiju kursi par digitālo ekonomiku, e-komerciju un digitālo mārketingu.

**Zaiga
Oborenko**

Cilvēku ar invaliditāti nodarbinātību ietekmējošo faktoru analīze Latvijā / *Analysis of Factors Influencing the Employment of People with Disabilities in Latvia* – promocijas darbs izstrādāts LLU; zinātn. vad. profesore *Dr. habil. oec.* Baiba Rivža. Pētījuma rezultāti publicēti 9 rakstos starptautiskajos un LZP atzītajos nacionālajos zinātniskajos izdevumos, t. sk. 7 publikācijas indeksētas *Ebsco* un *Web of Science* datu bāzēs; rezultāti prezentēti 18 starptautiskajās un nacionālajās zinātniskajās konferencēs un zinātniskajos semināros.

Pētījuma aktualitāte. Nodarbinātība ir viens no galvenajiem ES sociālās politikas mērķiem. PB, ILO un OECD pētījumos ir aprēķināts, ka personu ar invaliditāti izslēgšana no darba tirgus ir cilvēkresursu potenciāla izšķiešana, kā rezultātā paredzamais IKP zaudējums ir 3–7 % ik gadu. ES ilgtermiņa stratēģijas mērķis ir iespēju vienlīdzība, paredzot personām ar invaliditāti tiesības uz cieņpilnu un patstāvīgu dzīvi, vienlīdzīgu attieksmi un līdzdalību darba tirgū un sabiedrībā. Cilvēku ar invaliditāti nodarbinātība ir aktuāla arī Latvijas darba tirgū.

Zinātniskais nozīmīgums un novitāte. Izpētīti un sagrupēti cilvēku ar invaliditāti nodarbinātību ietekmējošie faktori Latvijā, t. sk. novērtēti svarīgākie mezo līmeņa faktori; aprēķināts cilvēku ar invaliditāti bezdarba ietekmē nesaražotais IKP 2010.–2020. gadā; izstrādāta formula nenodarbināto darbības vecuma personu ar invaliditāti nesaražotā IKP aprēķināšanai un veikti zaudētā IKP aprēķini Latvijā 2017.–2019. gadā; atklāti, izanalizēti un novērtēti invaliditātes vadības faktori uzņēmumā; apzināti cilvēku ar invaliditāti nodarbinātībā ieinteresētie un iesaistītie dalībnieki; izstrādāti un novērtēti iesaistīto dalībnieku sadarbības scenāriji cilvēku ar invaliditāti nodarbinātības veicināšanai un iekļaušanai darba tirgū Latvijā.

Tautsaimnieciskais nozīmīgums. Pētījums ir nozīmīgs LPS un pašvaldībām, NVA, SIVA, ministrijām – LM, KM, EM, IZM, VARAM, SM, kā arī NVO un darba devējiem efektīvākai nodarbinātības politikas un pasākumu izstrādei un ilgtermiņa starpinstitucionālas sadarbības veidošanai personu ar invaliditāti iekļaušanai darba tirgū. Rezultāti palīdz darba devējiem izprast sarežģītos un kompleksos invaliditātes vadības faktoros organizācijā, lai veidotu iekļaujošu darba vidi un sociāli atbildīgu nodarbinātību.

Galvenās problēmas un ieteikumi to risinājumiem. (1) Latvijā nav izstrādāta invaliditātes stratēģija nodarbinātības jomā, šie jautājumi ir ietverti dažādos ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (2010) īstenošanas plānošanas dokumentos; par pakalpojumiem un aktivitātēm personām ar invaliditāti atbild dažādas ministrijas un iestādes bez koordinētas savstarpējas komunikācijas; **tāpēc** – LM ir jāizstrādā cilvēku ar invaliditāti nodarbinātības stratēģija un konkrēti rīcībspolitikas risinājumi. (2) Stereotipi un aizspriedumi par invaliditāti ir viens no būtiskiem traucējošiem faktoriem cilvēku ar invaliditāti nodarbinātībā; plašai sabiedrībai trūkst izpratnes par vides un sociālajiem šķēršļiem cilvēku ar invaliditāti pilnvērtīgai un aktīvai dzīvei; **tāpēc** – invaliditātes diskurss valsts un pašvaldību institūcijās un to veidotajos dokumentos, plašsaziņas līdzekļu komunikācijā ir jāmaina no medicīniskā uz sociālo invaliditātes modeli; t. sk. LM un TM jārosina izmaiņas Invaliditātes likumā (2011), kur dominē medicīniskā invaliditātes modeļa pieeja un novērtēšanas kritēriji: Latvijā invaliditāte tiek noteikta

*atbilstoši darba nespējai, nevis pēc tā, ko cilvēks spēj. (3) Uzņēmēji nelabprāt pieņem darbā cilvēkus ar invaliditāti, jo viņu galvenais mērķis ir peļņas gūšana, augsti rentabilitātes un produktivitātes rādītāji, kā arī uzņēmējiem trūkst zināšanu un resursu invaliditātes vadībā uzņēmumā; **tāpēc** – LM, FM jāizstrādā atbalstoša un stimulējoša nodokļu politika, motivējošu kvotu sistēma ar valsts finansētu atbalsta programmu uzņēmējiem, jāizveido valsts finansēta mentoru institūcija. (4) Pastāvot reģionālajām atšķirībām uzņēmējdarbībā, cilvēku ar invaliditāti iekļaušana darba tirgū novados ir zemāka, jo tur ir mazāks ekonomiski aktīvo vienību skaits, **tāpēc** – pašvaldībām, VARAM, SM, NVO starpreģionālā sadarbībā jāsekmē uzņēmējdarbības infrastruktūras attīstība; cilvēkresursu nodrošināšana un mobilitāte; jāmazina bezdarbs, attīstot un piedāvājot sociāli inovatīvus risinājumus uzņēmumu funkciju pārkārtošanā un pielāgojot tās attālinātam darbam. (5) Pašvaldības nav izmantojušas savus resursus un nav apzinājušas iespējas cilvēku ar invaliditāti nodarbinātības sekmēšanā, nav identificējušas darbības vecuma cilvēkus ar invaliditāti, līdz ar to netiek risināta to daudzo invalīdu nodarbinātība, kas nav reģistrējušies kā bezdarbnieki vai darba meklētāji atbilstoši Bezdarbnieku un darba meklētāju likumam (2002), bet kuri vēlas atrast darbu; **tāpēc** – pašvaldībās jāievieš pakalpojums cilvēkiem ar invaliditāti, kuri vēlas atrast darbu; VARAM jāiekļauj stratēģiskajos attīstības un plānošanas dokumentos cilvēku ar invaliditāti nodarbinātības sekmēšanas aspekti, norādot uz sociālajiem un ekonomiskajiem ieguvumiem. (6) Cilvēkiem ar invaliditāti nav nodrošināts universālais vides dizains, lai visi spētu līdzvērtīgi saņemt pakalpojumus un iekļauties sabiedrības un darba dzīvē (dažādiem invaliditātes veidiem ir nepieciešami atšķirīgi vides pielāgošanas pasākumi); **tāpēc** – LM jānodrošina skaidrojoša informācija visām ministrijām un atbildīgajām institūcijām par universālā dizaina principiem un vides pieejamības prasībām.*

**Dace
Štefenberga**

Inovatīvā uzņēmējdarbība reģiona ekonomikā / Innovative Entrepreneurship in the Economic of Region – promocijas darbs izstrādāts LLU; zinātn. vad. profesore *Dr. habil. oec.* Baiba Rivža; *Dr. oec.* Biruta Sloka, LU profesore. Pētījuma rezultāti publicēti 16 rakstos starptautiskajos un LZP atzītajos nacionālajos zinātniskajos izdevumos, t. sk. 1 publikācija indeksēta *Scopus* un 1 publikācija *Ebsco* datu bāzē; rezultāti prezentēti 27 starptautiskajās un nacionālajās zinātniskajās konferencēs un zinātniskajos semināros.

Pētījuma aktualitāte. Uzņēmējdarbība pēdējās desmitgadēs tiek izskatīta ne tikai par individuāla labuma un peļņas gūšanas veidu, bet arī kā jaunrades un ilgtspējas instruments globālo izaicinājumu kontekstā, jo augsts inovācijas līmenis uzņēmējdarbībā rada būtisku domino efektu visā ekonomikā. Turklāt nepieciešams veicināt ne tikai tehnoloģiskās inovācijas, bet arī netehnoloģiskās inovācijas attīstību, nepārtrauktu mācīšanās un pētniecības procesu par jaunām organizācijas formām un jauniem tirgiem. Jaunas zināšanas ir svarīgs uzņēmējdarbības iespēju avots. Valsts institūcijas ietekmē potenciālo uzņēmēju iespējas izmantot pieejamās zināšanas, lai izveidotu un attīstītu inovatīvo uzņēmējdarbību. Policentriskā attīstība ir vienīgais būtiskais telpiskās attīstības koncepts, kas nodrošina visu ieinteresēto pušu vajadzību īstenošanu, bet Latvijā pagaidām dominē monocentriskā attīstība.

Zinātniskais nozīmīgums un novitāte. Promocijas darbs papildina Latvijas pētījumus ar jaunu zinātnisko apkopojumu par inovāciju teoriju, to lomu reģiona ekonomikā, uzsverot inovācijas kā pārmaiņu nozīmi. Izstrādātais sistēmpieejas modelis akcentē sadarbības nozīmi inovāciju ieviešanai individuālā – institucionālā līmenī dažādos mērogos no mikro līdz mundo līmenim. Modelis tiek aprobēts reģionālā kontekstā Kurzemes reģionā. Identificēti reģionālo uzņēmējdarbību ietekmējošie faktori – uzņēmumu savstarpējais ģeogrāfiskais tuvums un sadarbība starp reģionālās inovācijas sistēmas komponentiem. Pētījuma rezultātu aprobācijai izstrādātās zinātniskās publikācijas sniedz ieskatu pētāmajā problemātikā un papildina starptautiskās datu bāzes.

Tautsaimnieciskais nozīmīgums. Pētījuma rezultāti ir praktiski izmantojami reģionālās ekonomikas attīstības procesu plānošanai un rekomendācijām sadarbības veicināšanai starp individuālo un institucionālo līmeni. *Lursoft* datu bāzes analīze par lielākajiem uzņēmumiem un to pārstāvētajām nozarēm 2020. gadā ir jauna Kurzemes reģiona kontekstā un aktuāla ekonomikas transformācijas procesā. Reģiona uzņēmēju aptaujas dažādos periodos un to analīze dod iespēju novērtēt izaicinājumus un iespējas to pārvarēšanā turpmāk. Izstrādātas rekomendācijas reģionālās uzņēmējdarbības (t. sk. inovatīvās) attīstībai un reģiona attīstībai.

Galvenās problēmas un ieteikumi to risinājumiem. (1) Inovāciju rādītāju novērtējumam makrolīmenī, globālā kontekstā, tiek izmantoti skaitliskie indikatori, kas vāji atspoguļo situāciju reģionālajā līmenī un mikrolīmenī; **tāpēc** – globālajām organizācijām (PB, SVF u. c.) nepieciešams pilnvērtīgāku datu iegūšanai un situācijas apzināšanai pilnveidot ranžējumus, iekļaujot kvalitatīvo novērtējumu un tādējādi novēršot trūkumus esošajos modeļos un sistēmās, tomēr, mainot metodoloģiju, ieteicams lietot datu interpretēšanas metodes, kas ļauj salīdzināt vairāku

gadu datus; EM, IZM, LIAA nepieciešams uzņēmējus, nevalstiskās organizācijas un citus inovācijas procesa dalībniekus papildus motivēt iesaistīties šīs politikas veidošanā, jo ES Viedās specializācijas stratēģijas pamatā gan ir zināšanas, pētniecība un inovācija, tomēr uzņēmēji nepietiekami iesaistās inovācijas politikas izveidē. **(2)** Stratēģiskie dokumenti un visu institucionālo līmeņu regulējums reģionālajai attīstībai un inovāciju veicināšanai netiek īstenots atbilstoši plānotajam, un procesos pietiekami netiek iesaistītas ieinteresētās puses; **tāpēc** – valsts pārvaldes insitūcijām, pašvaldībām un vietējām kopienām nepieciešams iesaistīties reģiona specifikai atbilstoša sadarbības modeļa izstrādē un ieviešanā, lai sekmētu inovatīvas iuzņēmējdarbības un zināšanu ekonomikas attīstību; valsts attīstības prioritātēs jāiekļauj uzņēmējdarbības vides uzlabošana un ilgtspēja, arī pēc pieejamā publiskā finansējuma beigām, lai virzītu policentrisku valsts attīstību un mazinātu depopulācijas risku; IZM jānodrošina izglītības un zinātnes pieejamība reģionos kā intelektuālā kapitāla bāze tautsaimniecības vajadzībām, studentu aktīvā mācīšanās, iesaistoties uzņēmējdarbībā vienlaikus ar studiju procesa teorētisko apguvi, atbilstoši 2025. gadā prognozētajām cilvēkresursu prasēm pasaulē; izglītības un zinātnes politikai jāveicina jaunu apmācības metožu ieviešana spējai dinamiskā vidē uztvert un izmantot pārmaiņas, pirms tās ir iestājušās; FM jāizskata nodokļu atvieglojumu iespējas uzņēmējiem par inovāciju īstenošanu uzņēmuma darbībā, sadarbību ar pētniecības institūcijām un iesaisti reģionālajos klasteros. **(3)** Inovāciju radīšanā nepietiekama sadarbība institucionālā – individuālā līmenī; **tāpēc** – EM normatīvajā regulējumā jāpaplašina klasteru iespējas sadarbības stiprināšanā; IZM pētniecības finansējums jānodrošina budžetā 100% apmērā, t. sk. sadarbībā ar privāto sektoru, atvieglojot nosacījumus zinātnieku piesaistei uzņēmēju problēmu risināšanā; reģionālajām augstskolām, uzņēmējiem un pašvaldībām jāstiprina savstarpēja sadarbība, lai pasūtītu/izmanto tu zinātnieku pētījumus par vietējo resursu – teritorijas, iedzīvotāju, uzņēmējdarbības iespēju, u. c. – efektīvāku izmantošanu. **(4)** Nepietiekama ieinteresētība inovāciju īstenošanai mikrolīmenī; **tāpēc** – reģionu administrācijām sadarbībā ar pašvaldībām un augstākās izglītības institūcijām jāstiprina inovācijas iedrošinošas vides faktori jaunuzņēmumu izveidei un attīstībai (vairākas Kurzemes reģiona pašvaldības ar industrijas specializāciju nodrošina šādu vidi – infrastruktūru dzīvei un darbam, t. sk. jaunajiem speciālistiem, kvalifikācijas paaugstināšanu); LTRK, reģionāliem biznesa inkubatoriem, uzņēmējdarbības atbalsta institūcijām un nozaru organizācijām sadarbībā ar EM jāīsteno uzņēmumu informēšana, konsultēšana un atbalsts inovatīvu ideju izstrādē; promocijas darbā izstrādāto sistēmpieejas modeli iespējams izmantot sadarbības īstenošanai mikro – reģionālā – makro līmenī.

**Ligita
Āzena**

Teritorijas konkurētspēja viedās uzņēmējdarbības attīstībai Pierīgas reģionā / Territorial Competitiveness For Smart Business Development In Pieriga Region – promocijas darbs izstrādāts LLU; zinātn. vad. Professore *Dr. habil. oec.* Baiba Rivža. Pētījuma rezultāti publicēti 21 rakstā starptautiskajos un LZP atzītajos nacionālajos zinātniskajos izdevumos, t. sk. 2 publikācijas indeksētas *Scopus* un 2 *Web of Science* datu bāzēs; rezultāti prezentēti 22 starptautiskajās zinātniskajās konferencēs un zinātniskajos semināros.

Pētījuma aktualitāte. Teritorijas konkurētspēja nosaka konkrētas darbības, sākot ar teritorijas potenciāla novērtējumu, augsta un ilgtspējīga dzīves līmeņa un izaugsmes attiecīgajā reģionā nodrošināšanu. Šobrīd gan pasaulē, gan arī Latvijā vairāki reģioni ir zināšanu veicinātāji – tie, kuros ir lielāks iedzīvotāju blīvums, augstas un stabilas informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (IKT) pieauguma tendences. Bieži tie sastāv no lielām pilsētām un tuvumā esošām ekonomiski attīstītām teritorijām, notiek tuvināšanās reģionu centriem un veidojas specializētas reģionu un pilsētu teritorijas. Kā centri, kas veicina zināšanas un IKT, šīs pilsētas un reģioni ir atvērti starptautiskām aktivitātēm, piedāvā labākās karjeras iespējas, piesaista prasmīgus un talantīgus darbiniekus, nosaka sakarību starp darbaspēka pieprasījumu un piedāvājumu, ir raksturīga augsta dzīves vides kvalitāte un tie piesaista uzņēmējus un investorus. Svarīgs uzdevums reģiona pārvaldēm ir celt konkurētspēju, sadarbojoties Pierīgas reģiona pašvaldībām un iesaistot arī Rīgas pilsētu, un izmantot tās sniegto potenciālu, lai veicinātu visa reģiona starptautisko konkurētspēju.

Zinātniskais nozīmīgums un novitāte. Apkopoti teritorijas konkurētspējas galvenie kritēriji un to sasaiste ar viedās uzņēmējdarbības attīstību. Izstrādāti, sagrupēti un uzskatāmi parādīti viedās uzņēmējdarbības attīstību ietekmējošie faktori Pierīgas reģionā, balstoties uz teorētisko un praktisko pētījumu bāzi. Veikta viedās ekonomikas un viedās uzņēmējdarbības attīstības rādītāju analīze Pierīgas reģionā. Noteikti viedās uzņēmējdarbības attīstībai atbilstošākie vērtēšanas kritēriji un, pamatojoties uz tiem, veikts Pierīgas reģiona konkurētspējas izvērtējums. Izstrādāta konkurētspējas novērtēšanas matrica un ieteikumi viedās uzņēmējdarbības attīstībai Pierīgas reģionā.

Tautsaimnieciskais nozīmīgums. Pētījums ir aktuāls Pierīgas reģiona pašvaldībām un uzņēmējiem, lai definētu viedās uzņēmējdarbības attīstības vadlīnijas atbilstoši reģiona konkurētspējas priekšrocībām un reģiona attīstības un plānošanas dokumentiem, ņemot vērā attiecīgās teritorijas ekonomiskos rādītājus, resursus un iespējas, kā arī NAP 2027 noteiktās attīstības prioritātes. Promocijas darba rezultātā izstrādāta konkurētspējas novērtēšanas matrica un ieteikumi konkurētspējas paaugstināšanai ar mērķi veicināt viedās uzņēmējdarbības attīstību Pierīgas reģionā.

Galvenās problēmas un ieteikumi to risinājumiem. (1) Teritoriju pārvaldes neveicina teritoriju konkurētspēju un netiek izstrādāti pasākumi, kā piesaistīt noteiktas mērķa tirgus grupas: iedzīvotājus un viedos uzņēmumus; *tāpēc* – teritoriju pārvaldēm jāveicina teritorijas konkurētspēju gan vietējā, gan starptautiskā mērogā, radot pievilcīgu vidi uzņēmējdarbībai un

investīcijām: mārketinga plāna izstrāde konkrētas mērķa tirgus grupas piesaistei (iedzīvotāji un viedie uzņēmumi); jāuzņemas atrisināt vairākus svarīgākos izaicinājumus: sociālā attīstība, vides aizsardzība, konkurētspēja un stratēģiskā plānošana ilgtermiņā; jānodrošina iedzīvotājiem un uzņēmējiem vienādas attīstības iespējas, balstoties uz specifisku teritorijas un vietējo potenciālu; jāveido atbalsta pasākumi uzņēmējiem; jākoncentrējas uz specifisku darbības veidu vai produktu, t. sk. specializāciju, noteiktās jomās. **(2)** Pierīgas reģiona pašvaldībās netiek izstrādāti pasākumi, kā veicināt uzņēmējdarbību ar augstu pievienoto vērtību attīstību un vietējo resursu efektīvu un radošu izmantošanu; **tāpēc** – Pierīgas reģiona pašvaldībām jāveido: reģiona viedai uzņēmējdarbībai atbilstoša un piemērota attīstība un sadarbība; atbilstoša infrastruktūra un piedāvājums; Pierīgas reģiona pašvaldībām sadarbībā ar Rīgas Pašvaldību apvienību «Rīgas metropole» jārealizē kopīgas aktivitātes. **(3)** Viedās uzņēmējdarbības attīstībai netiek izstrādāti pasākumi, kā paaugstināt teritorijas konkurētspēju visā Pierīgas reģionā kopumā un katrā novadā atsevišķi; **tāpēc** – Pierīgas reģiona pašvaldībām sadarbībā ar Rīgas Pašvaldību apvienību «Rīgas metropole» viedās uzņēmējdarbības attīstībai nepieciešams: nostiprināt Pierīgas reģiona konkurētspēju, ievērojot 6 priekšnoteikumus, kuru secību noteica ekspertu pētījums (transporta un mobilitāte; stiprināt gan reģionālo, gan starptautisko reģiona konkurētspēju; vides aizsardzības infrastruktūras koordinēta attīstība reģionā; aprites ekonomikas attīstība; inovatīvās uzņēmējdarbības un zināšanu ietilpīgo produktu nozares attīstība; publiskie pakalpojumi); teritorijas konkurētspējas paaugstināšanas pasākumu realizācijai jāizmanto autores piedāvāto Pierīgas reģiona novadu teritoriju klasteru analīzi pēc to attīstības pamatrādītājiem; Pierīgas reģiona pašvaldībām jāsadarbjas ar nozaru ministrijām (VARAM, IZM, EM, SM u. c.) kāizstrādā kopīgi attīstības plāni un pasākumi.

**Ilze
Priževite**

Vispārējās izglītības iestāžu skolotāju atalgojums un sniegums Latvijas reģionos / *Remuneration and Performance of Teachers of General Education Institutions in the Regions of Latvia* – promocijas darbs izstrādāts LLU; zinātn. vad. profesore *Dr. oec.* Gunta Grīnberga-Zālite. Pētījuma rezultāti publicēti 7 rakstos starptautiskajos un LZP atzītajos nacionālajos zinātniskajos izdevumos, t. sk. 1 publikācija indeksēta *Scopus* un 6 publikācijas indeksētas *Ebsco* un *Web of Science* datu bāzēs; rezultāti prezentēti 7 starptautiskajās un nacionālajās zinātniskajās konferencēs un zinātniskajos semināros.

Pētījuma aktualitāte. Skolotāju profesija ilgstoši ir sabiedrības uzmanības centrā, aktualizējot problēmas par izglītības sistēmas reformu, nepieciešamību uzlabot izglītības kvalitāti un izglītības sistēmas darbības efektivitāti. Vieni no svarīgākajiem diskusiju pamatjautājumiem – darba samaksa, kvalitāte un sniegums. Skolotāja profesijai prasības pieaug un tā kļūst aizvien sarežģītāka. Turpretī finansiālais atalgojums nav adekvāts atbilstoši šī laika ekonomiskajām pārmaiņām. Īpaši izteikta šī problēma ir Latvijas reģionu skolās. Kopš 2009. gada, kad skolotāju darba samaksa tiek aprēķināta pēc finansēšanas kārtības «Nauda seko skolēnam», ir liela diferenciācija skolotāju darba algas likmē starp izglītības iestādēm ar lielu skolēnu skaitu, vidēju un mazu. Skolotāju darba samaksas finansēšanas kārtība nenodrošina motivējošu un taisnīgu darba algu par likmi. Skolotāji organizē streiku un piketus, paužot savu neapmierinātību ar zemajām algām. Savukārt valdība līdztekus algas palielinājumam prasa paaugstināt izglītības kvalitāti. Jautājuma neatrisināšana, neapmierinātība var būt drauds ne tikai izglītības nozarei, bet perspektīvā arī ekonomiskajam un sabiedriskajam sektoram Latvijā.

Zinātniskais nozīmīgums un novitāte. Papildināta Latvijas pētniecības teorētiskā bāze par darbaspēka pieprasījuma un piedāvājuma problemātiku makro, mikro un reģionālā līmenī; izstrādāts oriģināls un detalizēts pētījums par skolotāju sniegumu ietekmējošajiem faktoriem Latvijas reģionu šķērsgriezumā; izstrādāti, sagrupēti un uzskatāmi parādīti skolotāju darba samaksas finansēšanas kārtību ietekmējošie faktori Latvijā, t. sk. izglītības iestādēs reģionos, pamatojoties uz teorētisko un praktisko pētījumu bāzi; noskaidrotas ekonomiskās un sociālās problēmas Latvijas reģionu griezumā pēc pedagogu darba samaksas finansēšanas kārtības «Nauda seko skolēnam» ieviešanas; atklāta saistība starp atalgojumu un sniegumu, pierādot, ka skolotāju darba alga ir motivējošs vai demotivējošs snieguma faktors, kā arī apkopotī pārējie faktori, kas motivē/demotivē skolotāju veikt darbu ar labāku rezultātu.

Tautsaimnieciskais nozīmīgums. Noteikti virzieni, kā piesaistīt un noturēt kvalificētus un konkurētspējīgus izglītības nozares speciālistus Latvijas reģionos; būtiski papildināta IZM pilnveidotā pedagogu darba samaksas finansēšanas kārtība, un izstrādāti mehānismi skolotāju darba snieguma paaugstināšanai; apkopotī pētījuma rezultāti iesniegšanai LIZDA, lai aizstāvētu un argumentētu skolotāju ekonomiskās, sociālās un profesionālās intereses; sagatavotas praktiski izmantojamas pētījuma atziņas Latvijas reģionu pašvaldībām un izglītības iestāžu direktoriem, izstrādājot mehānismus skolotāju darba snieguma veicināšanai; sniegti

praktiski izmantojami pētījuma rezultāti arī citām LR ministrijām, nosakot savā nozarē strādājošo darba snieguma paaugstināšanas faktoros.

Galvenās problēmas un ieteikumi to risinājumiem. (1) Ekonomikas un vadībzinātņu nozaru zinātniskajā literatūrā un ikdienas saziņā, t. sk. IZM komunikācijā ar skolotājiem, izmantotie termini «atalgojums» un «darba samaksa» tiek bieži interpretēti neviennozīmīgi un uzskatīti par sinonīmiem; **tāpēc** – LR Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai jāiesniedz Saeimā likumprojekts «Grozījumi Darba likumā», lai politikas veidošanas līmenī Latvijā būtu vienota un skaidra izpratne par atalgojuma jēdzienu; LR IZM visa līmeņa studiju programmu studijuursos «Mikroekonomika» un «Makroekonomika» jāprecizē jēdzienu «darba alga», «darba samaksa» un «atalgojums» saturs. **(2)** LR plānošanas dokumentu pēctecības nodrošināšanā šobrīd pastāv nepilnības un pretrunas; **tāpēc** – Pārresoru koordinācijas centram jāuzrauga, lai normatīvo aktu ietvars nebūtu pretrunā gan ar starptautisko dokumentu uzstādījumiem, gan ar Latvijas attīstības plānošanas dokumentu uzstādījumiem. **(3)** Skolotāju darba samaksas finansēšanas kārtība «Nauda seko skolēnam» bieži nespēj nodrošināt taisnīgu un motivējošu darba algu vispārējās izglītības iestādēs Latvijas reģionos; **tāpēc** – IZM jāveic būtiski uzlabojumi skolotāju darba samaksas finansēšanas kārtībā «Nauda seko skolēnam»: jānosaka, ka skolotāja darba slodze ir 40 darba stundas nedēļā, jāpalielina skolotāju zemākā mēneša darba algas likme līdz EUR 1 053, jāmaina «zemākā mēneša darba algas likme» uz «zemākā mēneša darba alga», jānosaka konkrēts kontaktstundu skaits un stundu skaits papildu pienākumu veikšanai; jāprasa valdībai papildu finansējumu darba algas likmes palielināšanai; jāizstrādā zemākās darba algas līmeņi (profesionālās darbības kvalitātes pakāpes noteikt kā vienu no līmeņiem); jāpalielina noteikto koeficientu grupējums – pēc blīvuma koeficientiem republikas pilsētās un novados; jānosaka koeficients 1,25 tikai to novadu izglītības iestādēm, kurās ir zems skolēnu skaits uz vienu kvadrātkilometru, kā arī jāiesniedz valdībai apstiprināšanai motivēšanas sistēmas plāns, kas izstrādāts kopā ar sociālajiem un sadarbības partneriem; LIZDA vienu reizi gadā (uz 15. novembri) jāveic datu analīze, balstoties uz tarifkācijas datiem, jāveic pilnveidotās skolotāju darba samaksas finansēšanas kārtības aprobāciju, kā arī aktīvāk jāizmanto dažādi informācijas kanāli – skolotāju pilsoniskās līdzdalības un iesaistes savas profesijas attīstībā; pašvaldībām jāpārlicinās, ka skolotāju darba algas likme tiek noteikta pēc vienlīdzīgiem principiem; direktoriem jāorganizē visu pedagogu kopsapulce reizi gadā (pirms izglītības iestādes tarifkācijas apstiprināšanas), kurā jāinformē par tarifkācijas sadales kārtību. **(4)** Latvijā skolotāju darba sniegumu paaugstināšanas mehānismi nav pietiekami motivējoši un būtu uzlabojami, tādējādi veicinot skolotāju darba snieguma paaugstināšanos; **tāpēc** – politikas veidotājiem masu medijos un sociālajos tīklos vairāk jāatspoguļo izglītības sistēmas sasniegumi, jāskaidro skolotāja darba nozīmīgums; IZM jāprasa valdībai papildu finansējums, lai izglītības iestādēm, kurās mācās skolēni ar speciālajām vajadzībām, tiktu nodrošināts nepieciešamais atbalsta personāls, kā arī jāapzinā, jāprognozē un jāmonitorē reizi gadā izglītības iestāžu turpmākās vajadzības pēc atbilstošajām vakancēm, un jāapzina skolotāju vajadzības pēc profesionālās pārkvalifikācijas visā Latvijā; pašvaldībām, sagatavojot ikgadējo pašvaldību budžetu, sadalā «algu fonds» jāparedz papildu finansējums skolotāju prēmēšanai; domes sēdēs jāiekļaut jautājums par Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma attiecināšanu arī uz skolotājiem, kā arī divas reizes gadā pašvaldību deputātiem jātiekas ar izglītības iestāžu skolotājiem; direktoriem divas reizes gadā jāorganizē visu skolotāju kopsapulce, dodot iespēju pedagogiem brīvi izteikties, ieklausīties un atbildēt uz jautājumiem, kā arī kopīgi kolektīvā plānot iespējamo darbību, lai rūpētos par labu mikroklīmatu.

**Eduards
Liepēters**

Digitālās demokrātijas iespējas un ierobežojumi Latvijā / *Opportunities and Limitations of Digital Democracy in Latvia* – promocijas darbs izstrādāts LU; zinātn. vad. profesore *Dr. oec.* Biruta Sloka. Pētījuma rezultāti publicēti 11 rakstos starptautiskajos un LZP atzītajos nacionālajos zinātniskajos izdevumos, t. sk. 1 publikācija indeksēta *Web of Science* un 4 publikācijas *Ebsco* datu bāzē; rezultāti prezentēti 3 nacionālajās un 20 starptautiskajās zinātniskajās konferencēs.

Pētījuma aktualitāte. Iedzīvotāju līdzdalība lēmumu pieņemšanas procesā palīdz uzlabot valsts pārvaldes pieņemtus lēmumus, un ir plašs jomu spektrs, kur tas ir iespējams. Latvijā tikai neliela daļa iedzīvotāju personīgi piedalās valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanas procesā. Līdz ar to lēmumi, kuri ietekmē dzīvi ikvienam iedzīvotājam, gan fiziskām personām, gan uzņēmējiem, tiek pieņemti, piedaloties tikai nelielai daļai ieinteresēto pušu pārstāvju no sabiedrības un uzņēmējdarbības vides. Situācija, kad lielākā daļa iedzīvotāju aktīvi nepiedalās lēmumu pieņemšanas procesā, kļūst par problēmu, ja iedzīvotāji apšaubā pieņemtus lēmumus un neuzticas valsts pārvaldei. Šāda problēma pašlaik pastāv Latvijā, tātad ir nepieciešamība veicināt iedzīvotāju līdzdalību. To var izdarīt, aktīvāk popularizējot esošās līdzdalības iespējas vai attīstot jaunas līdzdalības metodes, kuras spētu piesaistīt lielākas sabiedrības daļas interesi.

Zinātniskais nozīmīgums un novitāte. Biznesa vides uzlabošanas iespējas un ierobežojumi ir analizēti, ņemot vērā digitālās demokrātijas sniegto priekšrocību paplašināt ieinteresēto pušu pārstāvniecību, papildus ierastajiem nevalstisko un lobēšanas organizāciju pārstāvjiem veicinot arī iedzīvotāju individuālo līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesā. Disertācijā ir sniegts izvērsts pamatojums, kāpēc valsts pārvaldes iestādēm ir jāmaina esošais lejupvērsta informatīvais komunikācijas veids uz atvērtāku un divvirziena komunikāciju, lai uzņēmējdarbības vides uzlabošanu varētu veikt ar iedzīvotāju līdzdalību. Disertācijas izstrādē veiktā satura analīze par Latvijas ministriju 6 mēnešu laikā vietnē *Facebook* publicētajiem vairāk nekā 3000 ierakstiem nodrošina esošās situācijas kopainu, kas apjoma dēļ ikdienas sociālo mediju sekotājam ir objektīvi neaptverama. Rezultātu analīze sniedz skaidru izpratni par to, kā iestādes pašlaik atspoguļo un popularizē iedzīvotāju līdzdalības tematu.

Tautsaimnieciskais nozīmīgums. Izveidotā digitālās līdzdalības veicināšanas metodoloģija piedāvā pilnveidot esošo iedzīvotāju līdzdalības modeli Latvijā, rosinot veikt uzlabojumus, kas ir mūsdienīgi un iedzīvotāju interesēm atbilstoši, tādā veidā palīdzot veidot digitālo vidi, kurā individuāli iedzīvotāji ir motivēti un spējīgi piedalīties valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanas procesā. Metodoloģija ir praktisks risinājums valsts pārvaldei, kurš var palīdzēt stiprināt sadarbību ar iedzīvotājiem un tādējādi kopīgi uzlabot biznesa vidi Latvijā. Piedāvātais risinājums rosina veidot Latviju par digitālās demokrātijas paraugu citām valstīm. Tas atbilst Eiropas Savienībā pastāvošajiem uzskatiem par digitālās transformācijas procesu, kā arī izpratnei par nepieciešamību stiprināt iedzīvotāju līdzdalību un attīstīt uz iedzīvotājiem vērstu uzņēmējdarbības vidi.

Galvenās problēmas un ieteikumi to risinājumiem. (1) Zemie uzticēšanās rādītāji valsts iestādēm un zemie līdzdalības lēmumu pieņemšanā rādītāji ir uzskatāmi par krīzes situāciju – problēmu, kuru Latvijā ir nepieciešams atrisināt iespējami ātrāk; **tāpēc** – ir nepieciešams veicināt izpratni, ka labas attiecības starp iedzīvotājiem un valsts pārvaldi ir būtiska pamatvērtība. To īstenojot, valsts pārvaldei ir jāuzņemas vadošā loma, līdz ar to arī pārtraucot esošo pozīciju, kad iestādes paļaujas, ka situāciju uzlabos kāds cits – nevalstiskais sektors, izglītības iestādes, masu mediji vai iedzīvotāji paši. Digitālie risinājumi piedāvā ātrākus, ērtākus un salīdzinoši lētākus risinājumus komunikācijai un sadarbībai ar iedzīvotājiem – iespējas, kuras iepriekš nav bijušas, bet tagad var tikt izmantotas, lai stiprinātu iedzīvotāju līdzdalību un sabiedrības uzticēšanos valsts iestādēm. **(2)** Latvijas valsts pārvaldes iestādēs pastāv atšķirīgi viedokļi un paradumi, kā izmantot digitālo vidi ieinteresēto pušu līdzdalībai, un nepietiekami tiek izmantotas divvirziena komunikācijas iespējas; **tāpēc** – iestādēm ir nepieciešams ne tikai rūpīgāk plānot, kāds saturs un kuros komunikācijas kanālos tiek izplatīts, bet arī aktīvāk popularizēt, ka digitālā vide ir vieta, kur iedzīvotāji var sasniegt valsts pārvaldi, piemēram, uzsverot, ka tas ir oficiāls, uzticams un ātrs veids, kā iegūt informāciju no valsts iestādēm, kā arī sazināties ar tām. Vienlaikus vispirms ir jāspēj publicēt saturu, kurš ir iedzīvotājiem saistošs un interesants, jo iedzīvotāji nevēlēsies sekot sociālo mediju kontam, kurā tiek publicēts virspusējs saturs vai pausta augstprātīga attieksme pret sekotājiem, uztverot tos par vienkāršiem informācijas saņēmējiem vai ignorējot viņu saziņas centienus komentāru sadaļā un tiešās saziņas sadaļā. **(3)** Latvijā salīdzinoši neliela daļa iedzīvotāju piedalās valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanas procesā un esošie līdzdalības mehānismi individuāliem iedzīvotājiem ne vienmēr ir ērti pieejami; **tāpēc** – Digitālās līdzdalības veicināšanas metodoloģiju Latvijā ir jāievieš trīs posmos – pirmajā līmenī valsts iestādes izglīto iedzīvotājus par līdzdalības procesu un aktuālajiem tematiem, otrajā līmenī iestādes piedāvā iedzīvotājiem digitālas iespējas līdzdalībai lēmumu pieņemšanas procesā. Trešajā līmenī tiek nodrošināta ilgtermiņa saikne un uzticama vide sadarbībai starp valsts pārvaldi un iedzīvotājiem, mērķi sasniedzot ar atgriezeniskās saites nodrošināšanu un divvirziena komunikācijas uzturēšanu, kā arī norādot, kā iedzīvotāju viedoklis tika izmantots lēmuma pieņemšanas procesā un sasniegtajā rezultātā. **(4)** Lai arī Latvijas iedzīvotāji digitālajā vidē ir aktīvi un valsts pārvaldes iestādes arvien vairāk ir pārstāvētas sociālajos medijos, tomēr uzņēmumiem un influenceriem sociālajos medijos parasti ir vairāk sekotāju nekā iestādēm; **tāpēc** – ir nepieciešams izveidot digitālo karti par visiem sociālo mediju kontiem un citiem digitālajiem risinājumiem, kurus izmanto Latvijas valsts institūcijas un to padotības iestādes. Tas palīdzētu institūciju pārstāvjiem aktīvāk popularizēt viņu kolēģu veidoto saturu. Sabiedrības pieeja šādai digitālai kartei veicinātu iedzīvotāju zināšanas par Latvijas valsts iestāžu digitālās vides aktivitātēm un palielinātu iestāžu kontu sekotāju skaitu, palielinot arī to iedzīvotāju skaitu, kuri ir gatavi komunicēt ar valsts iestādēm digitālajā vidē. Šādas digitālās kartes izveide ir salīdzinoši viegla un ātri izpildāms uzdevums, kā arī neprasa lielus papildu izdevumus, līdz ar to varētu kalpot kā noderīgs solis ceļā uz valsts pārvaldes digitālās klātesamības stiprināšanu.

**Aija
Pilvere**

Akciju tirgus pilnveidošanas iespējas Baltijas valstu attīstībai / *Stock Market Improvement Opportunities for the Development of the Baltic States* – promocijas darbs izstrādāts LLU, zinātn. vad. profesore *Dr. habil. oec.* Baiba Rivža. Pētījuma rezultāti publicēti 12 rakstos starptautiskajos un LZP atzītajos nacionālajos zinātniskajos izdevumos, t. sk. 4 raksti indeksēti *Scopus*, 2 *Web of Science* un 1 *ERIH PLUS* datu bāzē; rezultāti prezentēti 13 starptautiskajās zinātniskajās konferencēs, 1 starptautiskā zinātniskā forumā un 1 starptautiskā zinātniskā seminārā.

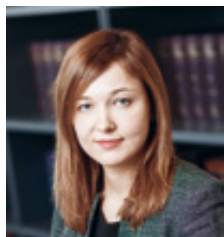
Pētījuma aktualitāte. Finanšu sistēma ir nozīmīga ekonomikas sastāvdaļa katrā valstī, reģionā un kopumā pasaulē, to veido bankas un citi finanšu starpnieki, kas nodrošina kapitāla un akciju tirgus funkcionēšanu. Nepietiekama piekļuve finansējumam un finanšu kapitālam tiek uzskatīta par vienu no galvenajiem šķēršļiem veiksmīgai finanšu tirgus attīstībai. Integrētāki un labāk sinhronizēti akciju tirgi ir nepieciešami, lai stimulētu ekonomikas izaugsmi un stabilitāti. Ja uzņēmuma akcijas tiek kotētas biržā, lai piesaistītu nepieciešamo kapitālu, tad akciju tirgus palielinās un kļūst pievilcīgāks investoriem un arī citiem uzņēmumiem, kas vēlas piesaistīt kapitālu, izmantojot pašu kapitāla vai obligāciju emisiju kā alternatīvu bankas finansējumam. Uzņēmumi šo finansējumu izmanto darbības paplašināšanai un tādējādi sekmē ekonomikas izaugsmi un attīstību tajā valstī un reģionā, kur tie darbojas. Eiropā pēdējās divās desmitgadēs banku sektoru un akciju tirgu negatīvi ir ietekmējušas vairākas globālās krīzes, tāpēc tika īstenoti pasākumi, lai Eiropā izveidotu dinamisku akciju tirgu un tādējādi stimulētu ekonomikas izaugsmi. Daudzi ekonomisti pētījumos analizē Baltijas valstu ekonomiku kā vienotu kopumu, tomēr Baltijas valstu akciju tirgus nav plaši analizēti.

Zinātniskais nozīmīgums un novitāte. Promocijas darbā ir gan teorētiska, gan empīriskā zinātniskā un ekonomiskā novitāte. Ar pētījumā veikto analīzi un izstrādātajiem priekšlikumiem ieteikts, kā iespējams pilnveidot biržas sarakstos iekļauto uzņēmumu finanšu rādītāju un kapitāla struktūras zinātnisko izpēti. Akciju tirgus Baltijas valstīs ir salīdzināts ar ES Ziemeļvalstu biržās kotēto uzņēmumu rādītājiem. Baltijas valstu makroekonomikas un uzņēmumu rādītāji tiek salīdzināti ar ES Ziemeļvalstu un to biržās kotēto uzņēmumu rādītājiem. Veikta izpēte par finanšu kapitāla zinātniskajiem aspektiem publikācijās no 20. gadsimta sākuma, kā arī empīriski analizēti Baltijas valstu akciju tirgū kotētie uzņēmumi un tie salīdzināti ar ES Ziemeļvalstu biržās kotētiem uzņēmumiem, jo to kapitāla struktūras pēdējās desmitgadēs ir būtiski mainījušies. Analizēti un izpētīti biržās kotēto uzņēmumu finanšu rādītāji un kapitāla struktūra Baltijas valstīs salīdzinājumā ar ES Ziemeļvalstu biržās kotēto uzņēmumu rādītājiem. Nevienā no iepriekšējām kapitāla struktūras teorijām, izņemot mēģinājumu atrast optimālu kapitāla struktūru vai noteicošos faktoros, nav veikta detalizēta izpēte un analīze, izmantojot tik plašu uzņēmumu skaitu, kas kapitāla struktūru noteicošos faktoros sasaista ar visām trim uzņēmumu finanšu pārskatu daļām: a) bilanci, b) peļņas vai zaudējumu aprēķinu, c) naudas plūsmas pārskatu.

Tautsaimnieciskais nozīmīgums. Baltijas valstu finanšu sistēmas veiktspējas salīdzinošā analīze līdz šim pētījumos ir bijusi nepilnīga. Tāpēc apvienotais novērtējums par Baltijas valstu akciju tirgu un tā salīdzinājums ar ES Ziemeļvalstu biržā kotēto uzņēmumu rādītājiem varētu sniegt jaunu informāciju valsts institūcijām, pētniekiem un citām ieinteresētajām pusēm, lai novērtētu nepieciešamību turpmākai analīzei, mācītos no veiksmīgiem gadījumiem izaugsmei un ilgtermiņa attīstībai citās Baltijas valstīs. Tika izstrādāts jauns termins „kapitalizācijas plaisa», novērtēta Baltijas valstu akciju tirgus kapitalizācijas plaisa 2008.–2018. gadā, nosakot, ka Baltijas valstu akciju tirgus kapitalizācijas plaisa ir radusies galvenokārt Latvijā, kur biržā tiek konstatēts uzņēmumu skaita un kapitalizācijas vērtības ziņā vislielākais samazinājums. Uzņēmumiem būtu noderīgi autores aprēķinātie Baltijas un ES Ziemeļvalstu biržās kotēto uzņēmumu finanšu profili, lai varētu salīdzināt uzņēmumu rādītājus pirms kotēšanas uzsākšanas biržā. Bet zinātniekiem šī pētījuma rezultāti varētu būt nozīmīgi tālāku pētījumu veikšanā par uzņēmējdarbības un kapitāla tirgus attīstību. Biržā kotēto uzņēmumu finanšu profili izstrādāti, izvērtējot 50 Baltijas un 510 ES Ziemeļvalstu biržās kotēto uzņēmumu absolūtos un relatīvos finanšu rādītājus par 15 gadu periodu no 2004. gada līdz 2018. gadam. Autore izpētīja un aprēķināja Latvijā reģistrēto SIA un AS finanšu rādītājus un salīdzināja tos ar Baltijas un ES Ziemeļvalstu biržās kotēto uzņēmumu finanšu profiliem, to potenciāli noteikšanai kotēšanas uzsākšanai biržā. Rezultātā no Baltijas un ES Ziemeļvalstu biržās kotēto uzņēmumu finanšu rādītājiem tika izveidoti 5 universāli konversijas koeficienti, kas var tikt piemēroti Igaunijas, Lietuvas un citu valstu biržās nekotēto uzņēmumu vidējās vērtības noteikšanai. Izmantojot aprēķinātos konversijas koeficientus, autore ir izpētījusi Latvijā reģistrēto SIA, kas varētu nākotnē kļūt par AS, un AS potenciālu to akciju kotēšanai biržā, un izstrādājusi 3 attīstības scenārijus un novērtējusi tos. Ir novērtēts, vai Latvijas akciju tirgus rādītāji varētu sasniegt kaimiņvalstu, ES Ziemeļvalstu un ES vidējo rādītāju līmeni, ko mēra ar akciju tirgus kapitalizācijas vērtību no IKP.

Galvenās problēmas un ieteikumi to risinājumiem. (1) Vēsturiskās attīstības rezultātā Latvijas akciju tirgus ir vismazākais Baltijas valstīs gan pēc tajā kotēto uzņēmumu skaita, gan pēc to kapitalizācijas vērtības, un ir būtiski samazinājies 2004.–2018. gadā, bet Lietuvā un Igaunijā pēc globālās finanšu krīzes ir novērota mērena izaugsme. Latvijā valsts atbalsta programmā uzņēmumiem kotēšanai biržā ir noteikta neatbilstoša mērķauditorija, jo uzņēmumi, kam paredzēti šie atbalsta instrumenti, ir būtiski mazāki salīdzinājumā ar biržā kotēto uzņēmumu finanšu profilu; **tāpēc** – EM, FM un Nasdaq Baltijā attīstīt akciju tirgu 5–10 gadu laikā Latvijā, izmantojot autores izstrādāto minimālo scenāriju, kā rezultātā būtu nepieciešams kotēt biržā vismaz 26–51 uzņēmumu. To tirgus kapitalizācijas vērtība būtu no 1,6 līdz 3,2 mljrd. EUR, lai tādējādi veicinātu akciju tirgu un valsts ekonomikas izaugsmi arī pārējās Baltijas valstīs. Tāpēc ir nepieciešams izskatīt iespēju atbalsta instrumentu pilnveidei, uzlabojot ES fondu un citas atbalsta programmas un iekļaujot arī lielos uzņēmumus kā potenciālus akciju kotēšanai biržās, kā arī atvieglojot nosacījumus vidējiem uzņēmumiem, lai lielāks uzņēmumu skaits varētu pieteikties atbalstam. Izstrādāt normatīvo regulējumu Latvijā fokusam uz mazo un vidējo investoru finansējuma piesaisti, jo lielajiem investoriem ir plašas iespējas izvēlēties akciju tirgu; samazināt AS dibināšanai nepieciešamo pamatkapitālu līdz 25 000 EUR un paredzēt iespēju kapitāla nosacītai palielināšanai līdzīgi kā Igaunijā; radīt labvēlīgu uzņēmējdarbības vidi, nodrošināt stabilu makroekonomikas situāciju, lai attīstītu un veicinātu jaunu uzņēmumu veidošanos, esošo attīstīšanu un izaugsmi un lai tie varētu akcijas kotēt biržā. Izpētīt un aptaujāt Latvijā reģistrētos uzņēmumus par to iespējamo gatavību akciju kotēšanai biržā, noskaidrot iemeslus, kas uzņēmumus attur no akciju kotēšanas. Individuāli izteikt piedāvājumu un ieinteresēt vidējos un lielos uzņēmumus kotēšanas uzsākšanai Latvijā. **(2)** Lai uzņēmums uzsāktu akciju kotēšanu jebkurā no Baltijas valstu

biržām, tam ir jāiepazīstas un jāizpilda atšķirīgi nosacījumi katrā no valstīm, tādējādi veidojot sarežģītu, lēnu un atšķirīgu procesu, kas rada uzņēmumam būtiskas izmaksas gan akciju kotēšanu uzsākot, gan esot biržā; **tūpēc** – EM, FM un Nasdaq Baltijā: vienoties, lai izveidotu kopīgu Baltijas valstu biržas kotēšanas platformu. Tādējādi uzņēmuma kotēšana biržā varētu notikt saskaņā ar harmonizētiem un vienotiem noteikumiem visās Baltijas valstīs, līdzīgi kā ir izveidots vienots Centrālais depozitārijs. Nepieciešams apsvērt kotēšanas procesa un dokumentu vienkāršošanas iespēju, lai uzņēmuma darbinieki dokumentāciju kotācijai biržā varētu sagatavot kvalitatīvi paši, un tikai atsevišķos gadījumos piesaistītu konsultantus, tādējādi samazinot kotēšanas izmaksas. Nepieciešams arī pilnveidot un apvienot biržas, lai samazinātu fiksētās izmaksas. **(3)** Informācija par bankām un biržās kotētajiem uzņēmumiem ir pieejama dažādās datu bāzēs – Nasdaq Baltic, Latvijas Bankas, Latvijas Finanšu un kapitāla tirgus komisijas, Centrālās statistikas pārvaldes, Uzņēmumu reģistra, Lietuvas Bankas un Igaunijas Bankas mājaslapās. Tas neļauj vienkārši un ātri iegūt informāciju izpētei, tā ir sadrumstalota un nepārskatāma. Nepieciešamas ne tikai iegūt un analizēt informāciju, bet turpināt pētījumus par akciju tirgus attīstību; **tūpēc** – Latvijas Bankai un Finanšu un kapitāla tirgus komisijai, Centrālajai statistikas pārvaldei un Uzņēmumu reģistram jākoordinē darbs informācijas ieguvē un uzkrāšanā, lai nodrošinātu informācijas labāku pieejamību, uztveramību un saprotamību; nepieciešams: uzlabot un vienkāršot datubāzē iekļauto informāciju, sadarboties ar Lietuvas un Igaunijas statistikas birojiem, lai pārskati un tajos iekļautie rādītāji būtu salīdzināmāki, lai investori, politikas veidotāji un pētnieki varētu precīzāk analizēt un salīdzināt Baltijas valstu un to uzņēmumu rādītājus. Ieinteresētajiem zinātniekiem: padziļināti pētīt biržās kotēto uzņēmumu finanšu rādītājus un turpināt analizēt Lietuvā un Igaunijā reģistrēto uzņēmumu finanšu rādītājus kā potenciālu Baltijas valstu akciju tirgus attīstībai; izpētīt, vai obligāciju tirgū situācija ir līdzīga kā akciju tirgū un, vai uzņēmumu vidējie profili atbilst valstī noteiktā atbalsta uzņēmumu mērķprofilam obligāciju tirgos.

**Natālija
Kostrikova**

Blokķēdes tehnoloģiju ieviešanas iespējas Latvijas tautsaimniecībā Baltijas valstu reģiona kontekstā / Opportunities for blockchain technology adoption in the economy of Latvia in the context of Baltic States region – promocijas darbs izstrādāts LLU; zinātn. vad. profesore *Dr. habil. oec.* Baiba Rivža. Pētījuma rezultāti publicēti 5 rakstos starptautiskajos un LZP atzītajos nacionālajos zinātniskajos izdevumos, t. sk. 3 publikācijas indeksētas *Web of Science*, 1 publikācija *Scopus*, 1 publikācija *Ebsco* datu bāzē; rezultāti prezentēti 9 starptautiskajās un nacionālajās zinātniskajās konferencēs un zinātniskajos semināros.

Pētījuma aktualitāte. Blokķēde ir vidēja termiņa nākotnes tehnoloģija, kas pakāpeniski tiek ieviesta daudzās pasaules valstīs gan privātajos, gan publiskajos projektos, un tā veido nākotnes internetu – Web 3.0, kas īstēnos blokķēdē balstītus protokolus decentralizētai datu apstrādei un lēmumu pieņemšanai. Pašreizējie pētījumi par blokķēdes tehnoloģiju ieviešanas faktoriem aprobežojas ar konkrētiem to pielietojuma gadījumiem, piemēram, kriptovalūtām, piegādes ķēdes risinājumiem un maksājumiem. Tāpēc, lai izpētītu blokķēdes tehnoloģiju ieviešanu tautsaimniecībā, ir jāizmanto visaptveroša pieeja. Lai izpētītu ietekmējošos faktorus un novērtētu potenciālos virzienus blokķēdes tehnoloģiju ieviešanai Latvijā, ir nepieciešams analizēt globālās un vietējās tehnoloģiskās tendences, blokķēdes risinājumus un tiesiskā ietvara attīstību visā pasaulē un reģionālā mērogā, kā arī izpētīt sasaisti starp blokķēdes tehnoloģiju ieviešanu un iepriekš īstenotajiem pasākumiem, tādējādi izceļot tos faktorus, kas veicina blokķēdes tehnoloģiju ieviešanu no ieinteresēto personu puses un pēc tam arī veicina blokķēdes risinājumu izstrādi un ieviešanu dažādās jomās.

Zinātniskais nozīmīgums un novitāte. Veiktais pētījums ir pirmais doktora līmeņa zinātniskais pētījums par blokķēdes tehnoloģiju tēmu Latvijā. Ne tikai Latvijas, bet arī starptautisko pētījumu bāze tiek papildināta ar unikālu zinātnisko darbu par blokķēdes tehnoloģiju ieviešanu ietekmējošiem faktoriem ekonomikas attīstībai, kā arī iespējamo blokķēdes inovāciju un to ieviešanas virzienu definēšanai tautsaimniecībā. Zinātniskās publikācijas, kas izstrādātas un publicētas ar mērķi pārbaudīt pētījumu rezultātus, papildina starptautiskās zinātniskās datubāzes, kur pieejamie pētījumi galvenokārt fokusējas uz blokķēdes tehnoloģiju ieviešanu ietekmējošiem faktoriem mikrolīmenī un to ieviešanu īpašās blokķēdes tehnoloģiju pielietošanas jomās.

Tautsaimnieciskais nozīmīgums. Promocijas darba rezultāti ir praktiski izmantojami, lai veicinātu blokķēdes tehnoloģiju ieviešanu Latvijas tautsaimniecībā, kā arī, lai noteiktu prioritārās attīstības jomas. Pētījuma rezultāti būtu īpaši noderīgi Ekonomikas ministrijai, lai izstrādātu īstenojamo politiku un pasākumus un atbalstītu blokķēdes inovācijas sistēmas Latvijā; Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai – lai pamatotu blokķēdes tehnoloģijas pielietojumus valsts digitālās transformācijas politikā noteikto prioritāro virzienu sekmēšanai; un Finanšu ministrijai – lai novērtētu un definētu Latvijas kriptodraudzīguma pakāpi un saistošo tiesisko regulējumu.

Galvenās problēmas un ieteikumi to risinājumiem. (1) Latvijā ir nepieciešams attīstīt blokķēdes inovāciju sistēmu; **tāpēc** – EM nepieciešams izstrādāt nacionālo blokķēdes tehnoloģiju stratēģiju, noteikt prioritārās jomas blokķēdes risinājumu izmēģināšanai, izveidot atbalsta mehānismus un infrastruktūru blokķēdes risinājumu izstrādei noteiktās jomās un nodrošināt komunikāciju ar sabiedrību par atbalstāmajām blokķēdes tehnoloģiju inovācijām Latvijā; VARAM nepieciešams iekļaut blokķēdes tehnoloģiju Latvijas Digitālās transformācijas pamatnostādņu 2021.– 2027. gadam prioritārajās jomās, veikt pasākumus, lai uzlabotu valdības un privāto partneru darbinieku tehniskās prasmes blokķēdes inovācijās un to ieviešanā un veicinātu publisko un privāto partneru sadarbību. **(2)** Ir nepieciešams sakārtot tiesisko vidi blokķēdes risinājumiem kriptotelpā un finanšu pakalpojumu nozarē Latvijā; **tāpēc** – FM nepieciešams veikt kopīgu pētījumu ar EM par virtuālo aktīvu pakalpojumu sniedzēju darbības ekonomiskajiem ieguvumiem un ar tiem saistītajiem riskiem Latvijā, definēt turpmākos pasākumus, lai veicinātu un efektīvi uzraudzītu to darbību, izstrādāt virtuālo aktīvu pakalpojumu sniedzēju darbības vīziju, regulējumu un/vai licencēšanas režīmu; VID sadarbībā ar FKTK un/vai PTAC nepieciešams izstrādāt iekšējus vai kopīgus risinājumus virtuālo aktīvu pakalpojumu sniedzēju darbības uzraudzībai, it īpaši AML/CFT jomā. **(3)** Ir nepieciešams stiprināt blokķēdes pārvaldības sistēmu Latvijā; **tāpēc** – VARAM nepieciešams izstrādāt digitālos pamatus blokķēdē balstītajām valsts pārvaldes funkcijām un pakalpojumiem, noteikt attiecīgus kiberdrošības tehniskos standartus un pasākumus, nodrošināt privāto partneru blokķēdes risinājumu savietojamības iespējas ar publiskajiem pakalpojumiem, dibināt sadarbībā ar privātajiem un publiskajiem partneriem Blokķēdes pārvaldības asociāciju, kas risinātu dažādus pārvaldības jautājumus blokķēdes ekosistēmā un nodrošinātu attiecīgu uzraudzību. **(4)** Latvijā nav tirgus pieprasījuma pēc blokķēdē balstītajiem risinājumiem; **tāpēc** – blokķēdes tehnoloģiju izstrādātājiem, projektu īstenotājiem, kā arī akadēmiskajām aprindām un konsultantiem, nepieciešams organizēt kopīgas informatīvas aktivitātes, piem., nozaru publikācijas presē, semināri un/vai darbnīcas par blokķēdes risinājumu lietošanas tēmu dažādās jomās, praktiski demonstrējot blokķēdes priekšrocības salīdzinājumā ar esošajiem risinājumiem un to piemērojamību sistēmām un biznesa modeļiem Latvijā; FKTK nepieciešams paplašināt Inovāciju smilšukastes piemērojamību iespējamiem blokķēdes risinājumiem. **(5)** Latvija nav atpazīstama starptautiskajā blokķēdes tehnoloģiju ekosistēmā; **tāpēc** – EM nepieciešams veikt starptautiskas zīmoldrades aktivitātes ar Investīciju un attīstības aģentūras starpniecību, lai uzlabotu Latvijas tēlu starptautiskajā blokķēdes tehnoloģiju ekosistēmā; tomēr pirms šīm aktivitātēm ir svarīgi atrisināt iepriekšminētās problēmas.

7. pielikums

Projekta horizontālo uzdevumu izpilde 2019–2022

Sasniegtie rezultāti*	Rezultāts skaitliskā izteiksmē	
	Mērvienība	Skaitis
1. Veidot un attīstīt individuālu zinātnieku grupas programmas tematiskajās jomās	Zinātnieku grupa	10
2. Veidot un attīstīt starpdisciplināras starptautiski konkurētspējīgas zinātnieku grupas, kas zinātniskajā darbībā izmanto jaunākās pētniecības metodes un tehnoloģijas	Sadarbība ar starptautiskām organizācijām un universitātēm: Ziemeļvalstu Agrāro zinātņu asociācijas (<i>Nordic Association for Agricultural Science</i>) un Lauksaimniecības zinātniskās pētniecības pastāvīgā komiteja (<i>SCAR, Standing Committee on Agricultural Research</i>), Vācijas, Somijas, Slovākijas, Baltkrievijas, Norvēģijas, Lietuvas, Igaunijas, Ziemeļvalstu un Baltijas valstu Dzīvības zinātņu universitātēm	11
3. Attīstīt zinātnisko grupu sadarbību ar atbilstošu tautsaimniecības nozari, tostarp, sagatavojot šīs nozares vajadzībām atbilstošus speciālistus	Izstrādāti un aizstāvēti: maģistra darbu doktora darbi	11
		8
4. Iesaistīties izglītības procesā, nodrošinot prakses un darba iespējas studējošajiem, attīstot ar programmu saistītas maģistratūras un doktorantūras programmas	Doktorantūras studenti: LZA LLU RSU LU Maģistrantūras studenti: LU Programmu attīstība universitātēs	2
		3
		4
		2
		1
		3
5. Iesaistīties starptautiskos sadarbības tīklos un konsorcijs, kā arī īstenot projektus Eiropas Savienības ietvarprogrammās un citās starptautiskās programmās	Dalība starptautiskos projektos: (Eiropas Izglītības fonds (<i>European Training Foundation</i>); RSU sadarbībā ar Tartu Universitāti, Kaunas Tehnoloģiju universitāti un Stavangeres universitāti; Ventspils Augstskola un LZA sadarbībā ar Norvēģijas Bioekonomikas institūtu Igaunijas Dzīvības zinātņu universitāti un Vitauta Magnusa universitāti (Lietuva); Starptautiskā sadarbība <i>Interreg Baltic Sea Region</i> projektā « <i>Baltic Blue Growth</i> »; Starptautisks projekts « <i>Innovation Tourism Manager Divina Designer under ERASMUS +</i> »; Lietuvas, Latvijas un Taivānas kopprojekts «Kultūras mantojuma atmiņa kā kultūras identitāte radošu MVU attīstībai Lietuvas, Latvijas un Taivānas tūrismā»	6
1. Veicināt zināšanu pārnesi, iesaistot sabiedrību un veicinot tās izpratni par pētniecības lomu un devumu sabiedrībai nozīmīgu jautājumu risināšanā, kā arī iesaistot atbilstošās mērķa grupas	Reģionālie un diskusiju forumi	13
2. Veicināt zināšanu pārnesi, nodrošinot rīcībpolitikas plānošanu un tās īstenošanas izvērtēšanu	Noslēgtie līgumi – intelektuālā īpašuma nodošana	4
Programmas īstenošanas nodrošināšanai programmas projektu īstenotāji savstarpējā sadarbība kopīgās aktivitātēs (piemēram, oriģināli zinātniskie raksti, sabiedrības informēšanas pasākumi, konferences un semināri)	Zinātniskie raksti Konferenču plenārsēdes ziņojumi Konferenču sekciju ziņojumi Referāti projektu semināros, sanāsmēs un sēdēs	78 (t.sk., 2 Q1 un Q2 žurnālos 2 OPEN ACCESS, 13 SCOPUS un 4 EBSCO datu bāzēs)
		10
		119
		21

Monogrāfijā lietotie saīsinājumi

AII	augstākās izglītības institūcija (higher education institution)
AI	Artificial Intelligence (mākslīgais intelekts)
AHP	Hierarhiju analīzes metode (Analytic Hierarchy Process)
AML/CFT	Anti-Money Laundering/Combating the Financing of Terrorism (Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršana / Terorisma finansēšanas apkarošana)
ANM	Eiropas Atveseļošanas un noturības mehānisms (RRF, Recovery and Resilience Facility)
ANO	Apvienoto Nāciju organizācija (United Nations)
ANO IAM	Apvienoto Nāciju Organizācijas Ilgtspējīgas attīstības mērķi (United Nations Sustainable Development Goals)
ANP	Analitiskā tīkla procesa metode (Analytic Network Process)
AS	akciju sabiedrība (joint stock company)
ASGS	Eiropas Komisijas ikgadējā ilgtspējīgas izaugsmes stratēģija (European Parliament Annual Sustainable Growth Strategy)
BE	Bioeconomy (bioekonomika)
BDT	Big data technology (lielo datu tehnoloģijas)
BJR	Baltijas jūras reģions (Baltic Sea Region)
CE	Circular economy (aprites ekonomika)
CETA	Comprehensive Economic and Trade Agreement (Visaptverošais ekonomikas un tirdzniecības līgums)
CFI	LU Cietvielu fizikas institūts (Institute of Solid State Physics of the University of Latvia)
CRII	Investīciju iniciatīva reaģēšanai uz koronavīrusu (Coronavirus Response Investment Initiative)
CSP	LR Centrālā statistikas pārvalde (Central Statistical Bureau of the Republic of Latvia)
DAGR	Defense Advanced GPS Receiver (Datu izplatīšanas un pārvaldības platforma)
DESI	Digitālās ekonomikas un sabiedrības indekss (Digital Economy and Society Index)
DFS	daudzgadņu finanšu shēma (Multiannual Financial Framework)
DSP	doktora studiju programma (doctoral programme)
EBIT	Earnings Before Interest and Taxes (peļņa pirms procentu un nodokļu nomaksas)
EEAC	Eiropas Vides un ilgtspējīgas attīstības konsultatīvā padome (European Environment and Sustainable Development Advisory Councils)
EIB	Eiropas Investīciju banka (European Investment Bank)
EIKC	Eiropas Investīciju konsultāciju centrs (European Investment Advisory Hub)
EIS	European Innovation Scoreboard (Eiropas inovāciju progresa ziņojums)
EJZF	Eiropas Jūrlietu un zivsaimniecības fonds (European Maritime and Fisheries Fund)
EK	Eiropas Komisija (European Commission)
EKF	Eiropas Kohēzijas fonds (European Cohesion Fund)
EMS	Ekonomikas un monetārā savienība (Economic and Monetary Union)
EP	Eiropas Padome (Council of Europe)
EP	Eiropas Parlaments (European Parliament)
EPT	Eiropas Pētniecības telpa (European Research Area)
ERAF	Eiropas Reģionālās attīstības fonds (European Regional Development Fund)
ES	Eiropas Savienība (European Union)
ESIF	Eiropas Stratēģisko investīciju fonds (European Fund for Strategic Investments, EFSI)
ESF	Eiropas Sociālais fonds (European Social Fund)
ELFLA	Eiropas Lauksaimniecības fonds lauku attīstībai (European Agricultural Fund for Rural Development)
ES IAS	Eiropas Savienības Ilgtspējīgas attīstības stratēģija (European Union Sustainable Development Strategy)
EUR	euro
Eurostat	Eiropas Komisijas statistikas birojs (Statistical Office of European Communities)
EUSBSR	European Union Strategy for the Baltic Sea region (Baltijas jūras reģiona dalībvalstu stratēģija)
GE	Green economy (zaļā ekonomika)
FM	Finanšu ministrija (Ministry of Finance)
IIA)	Izglītība ilgtspējīgas attīstības jautājumos (education about sustainable development matters)
IKP	iekšzemes kopprodukts (gross domestic product)
IKVD	Izglītības kvalitātes valsts dienests (State Education Quality Service)
ISCED	Starptautiskā izglītības standarta klasifikācija (International Standard Classification of Education)
IKT	informācijas un komunikācijas tehnoloģijas (information and communication technologies)
IoT	Internet of Things (lietu internets)
IZM	Izglītības un zinātnes ministrija (Ministry of Education and Science)
GCI	Globālais konkurētspējas indekss (Global Competitiveness Index)
FKTK	Finanšu un kapitāla tirgus komisija (Financial and Capital Market Commission)
HT	high technology (augstās tehnoloģijas)
HESI	Higher Education Sustainability Initiative (Augstākās izglītības ilgtspējas iniciatīva)
KAC	klientu apkalpošanas centrs (Customer Service Center)

Pielikumi

KIS	Knowledge-intensive services (zināšanu ietilpīgie pakalpojumi)
KISC	Kultūras informācijas sistēmu centrs (Culture Information Systems Center)
KBE	Knowledge-based Economy (uz zināšanām balstīta ekonomika)
KM	Kultūras ministrija (Ministry of Culture)
LAPA	Latvijas Augstskolu profesoru asociācija (Latvian Association of Professors of Higher Education Institutions)
LDDK	Latvijas Darba devēju konfederācija (Employers' Confederation of Latvia)
LIBRA	Latvijas Bioekonomikas stratēģija 2030 (Latvian Bioeconomy Strategy 2030)
LIIA	Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (Investment and Development Agency of Latvia)
LIKTA	Latvijas Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju asociācija (Latvian Information and communications technology association)
LIZDA	Latvijas Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrība (Latvian Trade Union of Education and Science Employees)
LLKC	Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs (Latvian Rural Advisory and Training Centre)
LM	Labklājības ministrija (Ministry of Welfare)
LMT	SIA «Latvijas Mobilais Telefons» (Latvijas Mobilais Telefons Ltd)
LPS	Latvijas Pašvaldību savienība (Association of Local and Regional Governments of Latvia)
LTA	Latvijas Telekomunikāciju asociācija (Latvian Telecommunications Association)
LTRK	Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera (Latvian Chamber of Commerce and Industry)
LSA	Latvijas Studentu apvienība (Student Union of Latvia)
LVL	lati (lats)
lpp.	lapaspuses (pages)
LVRTC	Latvijas Valsts radio un televīzijas centrs (Latvian State Radio and Television Center)
LZA	Latvijas Zinātņu akadēmija (Latvian Academy of Sciences)
LZA EI	Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts (Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences)
LZP	Latvijas Zinātnes padome (Latvian Council of Science)
MI	mākslīgais intelekts (Artificial Intelligence)
milj.	miljons (million)
MHT	medium high technology (vidēji augstās tehnoloģijas)
mljrd.	miljards (billion)
MK	Ministru kabinets (Cabinet of Ministers)
MVU	mazie un vidējie uzņēmumi (small and medium enterprises)
MRI	Mājsaimniecību relatīvo izdevumu budžets (Relative Household Expenditure Budget)
NACE	ES Saimniecisko darbību statistiskā klasifikācija (Statistical classification of economic activities in the European Community)
NGEU	Next Generation EU (Nākamās paaudzes ES)
P & A	pētniecība un attīstība (R & D, Research and Development)
peer-review	kompetenta speciālista anonīma recenzija
PB	Pasaules Banka (World Bank)
PISA	Programme for International Student Assessment (Starptautiskā skolēnu novērtēšanas programma)
PPS EUR	pirktspējas standarts EUR (Purchasing Power Standard in EUR)
PTAC	Patērētāju tiesību aizsardzības centrs (Consumer Rights Protection Centre)
PTO	Pasaules Tirdzniecības organizācija (World Trade Organization)
PVN	pievienotās vērtības nodoklis (value-added tax)
React-EU	papildu atbalsts pandēmijas seku mazināšanai (Recovery Assistance for Cohesion and the Territories of Europe)
REDCap	Research Electronic Data Capture (elektronisko datu ievākšanas un apkopošanas rīks)
ROA	Return on Assets (aktīvu atdeve)
RRF	Recovery and Resilience Facility (Eiropas Atveseļošanas un noturības mehānisms)
SCI	zinātniskās citēšanas indekss (Science Citation Index)
SDSN	ANO Ilgtspējīgas attīstības risinājumu tīkls (Sustainable Development Solutions Network)
SIA	sabiedrība ar ierobežotu atbildību (limited liability company)
SIVA	Sociālās integrācijas valsts aģentūra (Social Integration State Agency)
SGP	Stability and Growth Pact (Stabilitātes un izaugsmes pakts)
SKDS	Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs (Marketing and Public Opinion Research Centre)
SNK	Starptautiskais nodokļu konkurētspējas indekss (International Tax Competitiveness Index)
SP	studiju programma (study programme)
STEM	Science, Technology, Engineering and Mathematics (dabaszinātnes, tehnoloģijas, inženierzinātnes, matemātika)
SVF	Starptautiskais Valūtas fonds (International Monetary Fund)
SVID	stiprība, vājo pušu, iespēju un draudu analīze (analysis of strengths, weaknesses, opportunities and threats)
tūkst.	tūkstotis (thousand)
u. c.	un citi (etc.)
u. tml.	un tamlīdzīgi (and so on)
SVF	Starptautiskais Valūtas fonds (International Monetary Fund)
TAI	Teritoriālās attīstības indekss (territorial development index)
TALIS	Starptautiskais izglītības un mācīšanās apsekojums (Teaching and Learning International Survey)

Pielikumi

TM	Tieslietu ministrija (Ministry of Justice)
TPF	Taisnīgas pārkārtošanās fonds (Just Transition Fund)
TTIP	Transatlantic Trade and Investment Partnership (Transatlantiskā tirdzniecības un investīciju partnerība)
UIN	uzņēmuma ienākuma nodoklis (enterprise income tax)
USD	ASV dolārs (US dollar)
VAS	valsts akciju sabiedrība (state joint stock company)
VARAM	Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (Ministry of Environmental Protection and Regional Development)
VID	Valsts ieņēmumu dienests (State Revenue Service)
VIIS	Valsts izglītības informācijas sistēma (National education information system)
VISS	Valsts informācijas sistēmu savietotājs (National information systems integrator)
VSAĀ	Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (State Social Insurance Agency)
VSAOI	valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (mandatory state social insurance contributions)
VPVKAC	Valsts un pašvaldību vienotais klientu apkalpošanas centrs (National and Local Government Unified Customer Service Centre)
VZKK	Valsts zinātniskās kvalifikācijas komisija (State Scientific Qualification Committee)

Augstākās izglītības institūcijas/ higher education institutions

BA	Banku augstskola (BA School of Business and Finance)
BAT	Biznesa augstskola «Turība» (Turība University)
BSA	Baltijas Starptautiskā akadēmija (Baltic International Academy)
DU	Daugavpils Universitāte (Daugavpils University)
EKA	Ekonomikas un kultūras augstskola (EKA University of Applied Sciences)
LiepU	Liepājas Universitāte (Liepaja University)
LKuA	Latvijas Kultūras akadēmija (Latvian Academy of Culture)
LLU	Latvijas Lauksaimniecības universitāte (Latvia University of Life Sciences and Technologies)
LU	Latvijas Universitāte (University of Latvia)
REA	Rīgas Ekonomikas augstskola (Stockholm School of Economics in Riga)
RISEBA	Rīgas Starptautiskā ekonomikas un biznesa administrācijas augstskola (RISEBA University of Applied Sciences)
RTA	Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija (Rezekne Academy of Technologies)
RSU	Rīgas Stradiņa universitāte (Riga Stradins University)
RTU	Rīgas Tehniskā universitāte (Riga Technical University)
VeA	Ventspils Augstskola (Ventspils University of Applied Sciences)
ViA	Vidzemes Augstskola (Vidzeme University of Applied Sciences)

Valstu saīsinājumi/country abbreviations

ASV	Amerikas Savienotās Valstis (United States of America)
AT	Austrija (Austria)
BE	Beļģija (Belgium)
BG	Bulgārija (Bulgaria)
CY	Kipra (Cyprus)
CZ	Čehija (Czechia)
DE	Vācija (Germany)
DK	Dānija (Denmark)
EE	Igaunija (Estonia)
EL	Griekija (Greece)
ES	Spānija (Spain)
EU 27	Eiropas Savienības 27 dalībvalstis (27 Member States of the European Union)
EU 28	Eiropas Savienības 28 dalībvalstis (28 Member States of the European Union)
FI	Somija (Finland)
FR	Francija (France)
HR	Horvātija (Croatia)
HU	Ungārija (Hungary)
IE	Irija (Ireland)
IT	Itālija (Italy)
LT	Lietuva (Lithuania)
LV	Latvija (Latvia)
LU	Luksemburga (Luxembourg)
MT	Malta (Malta)
NL	Nīderlande (Netherlands)
PL	Polija (Poland)
PT	Portugāle (Portugal)
RO	Rumānija (Romania)
SE	Zviedrija (Sweden)
SI	Slovēnija (Slovenia)
SK	Slovākija (Slovakia)
UK	Apvienotā Karaliste / Lielbritānija (United Kingdom / Great Britain)

Anotācija

Autoru kolektīva zinātniskā monogrāfija *Dr. habil. oec.* Baibas Rivžas redakcijā «**Latvijas spēks ilgi pastāvēt**», tulkota un izdota arī angļu valodā – «**The strength of Latvia for the long-term development**», ir sagatavota, balstoties uz valsts pētījumu programmas (VPP) «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» (2018–2022) Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) vadībā īstenotā projektā «Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumi un to risinājumi starptautiskā kontekstā» («Interframe-LV») veikto pētījumu rezultātiem. Monogrāfijas saturs ir strukturēts 3 nodaļās un 7 pielikumos 480 lapaspusē apjomā. Monogrāfija ir izdota ar projekta «Interframe-LV» finansiālu atbalstu.

Priekšvārdā LZA prezidents Ivars Kalviņš uzsver, ka projektā «Interframe-LV» un attiecīgi monogrāfijā ir pēctecīgi turpināti sociālo zinātņu VPP «Ekosoc-LV» (2014–2018) sāktie starpdisciplinārie pētījumi par viedās ekonomikas un viedās sabiedrības attīstībai nepieciešamajiem pārveides procesiem, tehnoloģisko un sociālo inovāciju radīšanu, zināšanu ekonomiku. Bet projektā «Interframe-LV» un uz tā balstītās monogrāfijas jaunā ievirze ir – Latvijas sabiedrības un ekonomikas ilgtspējīga attīstība starptautiskā kontekstā.

Nodaļa I autors Eīzens Eteris sniedz plašu ieskatu ilgtspējas politikas īstenošanā pasaulē un Eiropā, analizējot izvirzītos ilgtspējīgās attīstības mērķus, ļoti svarīgi, aktuālajā kontekstā ar Covid-19 pandēmijas (kā «modinātājzvana») ieviestajām korekcijām un jaunāko politiku atveseļošanās un ilgtspējas sinerģijai, kas iekļauj zaļo un digitālo pārkārtošanos. Sniegts arī priekšstats par pārmaiņu instrumentos paredzētajiem un Eiropas Savienības (ES) dalībvalstīm pieejamajiem finanšu resursiem, tostarp pētniecībai un inovācijām. Ir uzsvērtā izglītošana ilgtspējīgas attīstības jautājumos kā jauna pieeja izglītībā.

Nodaļa II ir lasāmi raksti par pētītajiem Latvijas ilgtspējas izaicinājumiem un iespējamajiem to risinājumiem tēmās, kurās strādājuši LZA un Latvijas Lauksaimniecības universitātes (LLU) zinātnieki (grupas vad. prof. Andra Zvirbule), – zināšanu ekonomika; mazo un vidējo uzņēmumu digitalizācija; nodarbinātība; bioekonomika un aprites ekonomika kā zaļās ekonomikas elementi; izglītība un digitālā kompetence. Latvijas Universitātes (LU) pētnieku (grupas vad. prof. Inna Romānova) pamattēma ir sabiedrības novecošana un noslāņošanās ar plašu uz šo jomu attiecošos pētījumu un rakstu spektru: sociālās aizsardzības un ienākumu nevienlīdzība; pierādījumos balstītu lēmumu pieņemšana sociālās ilgtspējas politikā; pensiju sistēmas pilnveides dažādi aspekti; reģionālā noslāņošanās un tās ietekme uz pašvaldību attīstību; iedzīvotāju līdzdalības veicināšana valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanā; sociālās uzņēmējdarbības virzība uz mārketinga kompetenci un atpazīstamību sabiedrībā; profesionālās izglītības ieguldījums nevienlīdzības mazināšanā un uzņēmējdarbības inovācijā; jūras produktu izaugsmes potenciāls un ar to saistītā nodarbinātība Baltijas jūras reģionā; populisma un nepatiesu priekšstatu ekonomiskās sekas. Rīgas Stradiņa universitātes (RSU) zinātnieku grupas (vad. prof. Sergejs Kruks) pētītā tēma – uzņēmējdarbība, ienākumi un risku pārvaldība kontekstā ar vērtību un sociālās drošības aspektu, rakstā analizējot arī valdības sniegto atbalstu iedzīvotājiem Covid-19 pandēmijas laikā (raksts balstīts arī uz 1. pielikumā sniegto Latvijas iedzīvotāju nacionāli reprezentatīvo aptauju datu analīzi).

Nodaļa III ir veltīta Latvijas ilgtspējīgas stratēģijas piemērotākā virziena noteikšanai ar hierarhiju analīzes metodi (*AHP, Analytic Hierarchy Process*) un analītiskā tīkla metodi (*ANP, Analytic Network Process*). Analīzes galvenais mērķis ir Latvijas gatavības un piemērotākā ilgtspējīgas attīstības virziena noteikšana – digitālā transformācija; sabiedrības vērtīborientācija;

izglītības ilgtspēja; zaļais kurss (t. sk. bioekonomika, cirkulārā ekonomika); tautsaimniecības pārstrukturizācija. Apakšvirzieni – reģionālās noslāņošanās mazināšana; darba tirgus iesaiste digitālo prasmju izaugsmē; mūžizglītības nozīmes popularizācija; sabiedrības iesaiste lēmumu pieņemšanā un atgriezeniskās saites nodrošināšana; klimata pārmaiņu adaptācijas ietekme reģionu attīstībā. Neapšaubāmi, ka Latvijas ilgtspējai ir svarīgi visi šie virzieni un apakšvirzieni, bet ekspertu viedokļu analīze parāda, kas tiek vērtēts augstāk un kas – ne tik augstu. Tas palīdz novērtēt un virzīt procesus dažādos pārvaldības līmeņos, noteikt riskus un nepieciešamās izpratnes veidošanu.

Pielikumos lielākoties ir atspoguļotas projekta īstenošanas gaitā veiktās aktivitātes, prezentējot pētījumu rezultātus plašākai sabiedrībai un sadarbojoties ar dažādām zinātniskajās atziņās ieinteresētajām auditorijām, institūcijām visā Latvijā. Tā, piemēram, 2. pielikumā ir sniegts 5 reģionālo forumu – Zemgalē, Vidzemē, Latgalē, Kurzemē, Pierīgā – par digitalizācijas rīkiem uzņēmējdarbības atbalstam apskats. Spriežot pēc forumu auditoriju lielās intereses par tām acīmredzami jaunu informāciju, secināms, ka valstī nepieciešams daudz plašāk un intensīvāk izglītēt iedzīvotājus tehnoloģiju jautājumos, par 4. industriālās revolūcijas jeb Industrijas 4.0 objektīvi radītām vajadzībām izglītībā, darba tirgū, prasmju un kompetenču jomā, kā arī par zaļā kursa un aprites ekonomikas principiem.

Pielikums 4 vēstī par LZA Ekonomikas institūta IV Starptautisko Ekonomikas forumu, kura organizēšanā un norisē piedalījās projekta «Interframe-LV» dalībnieki. Pielikumā 5 savukārt ir stāstīts par Latvijas lauku dzīvotspējai ļoti cerīgu pēdējo gadu tendenci – pilsētnieki masveidā izvēlas laukus ne tikai par atpūtas, bet arī pastāvīgu dzīves un darba vietu. Turklāt jaunienācēji laukos ar apzināto pārceļšanos uz reģioniem un iesaisti kopienas dzīvē pamazām paver jaunu skatupunktu arī vietējiem iedzīvotājiem. Bet 6. pielikums liecina par tādu nozīmīgu sasniegumu kā 8 izstrādātiem promocijas darbiem projekta «Interframe-LV» īstenošanas laikā.

Izdevums ar plašu faktoloģisko materiālu, projektā un monogrāfijas veidošanā strādājošo zinātnieku secinājumiem un ieteikumiem, kā arī pieaicināto ekspertu viedokļiem ir izmantojams lēmumu pieņemšanā dažāda līmeņa pārvaldībā, politikas dokumentu izveidē, izglītības sistēmā, t. sk. visa līmeņa studijās un mūžizglītībā, NVO darbā u. c. Monogrāfijas galvenā redaktore – Baiba Rivža, atbildīgā redaktore – Ausma Mukāne, tulks – Sandris Ancāns, mākslinieks un maketētājs – Jānis Rožukalns.

Annotation

The collective scientific monograph **The strength of Latvia for the long-term development**, edited by Dr. habil. oec. Baiba Rivža, has also been published in English; it was produced based on the research results achieved within the project Challenges for the Latvian State and Society and the Solutions in International Context (Interframe-LV), implemented under the guidance of the Latvian Academy of Sciences (LAS), under the national research programme Latvian Heritage and Future Challenges for the Sustainability of the State (2018-2022). The monograph has been structured in 3 chapters, it has 7 annexes and is 480 pages in length. The monograph has been published with the financial support of the project Interframe-LV.

In the foreword to the monograph, the president of the LAS, Ivars Kalviņš, emphasized that the project Interframe-LV successively continued NRP Ekosoc-LV (2014-2018) interdisciplinary research on transformation processes for the development of a smart economy and a smart society, technological and social innovations and a knowledge economy, and the results were reported in the monograph. However, a new focus of the project Interframe-LV and the monograph was the sustainable development of the society and economy of Latvia in international context.

The author of **Chapter 1**, Eugene Eteris, gives a broad insight into the implementation of sustainability policies in the world and in Europe, analysing the sustainable development goals in the currently relevant context of adaptations made by the Covid-19 pandemic (as a «wake-up call») and of the latest policies aimed at generating recovery and sustainability synergies, incl. green and digital transformations. Chapter I also gives insight into the financial resources allocated to policy instruments for change, incl. research and innovation, and available to the EU Member States. Education about sustainable development issues is emphasized as a new approach.

Chapter 2 includes research papers on challenges to the sustainability of Latvia and the potential solutions in the fields which scientists from the LAS and Latvia University of Life Sciences and Technologies (LLU, group leader prof. Andra Zvirbule) worked on: the knowledge economy; digitalization of small and medium enterprises; employment; the bioeconomy and the circular economy as elements of a green economy; education and digital competences. The key field researched by researchers from the University of Latvia (LU, group leader prof. Inna Romānova) was population aging and stratification that involved a wide spectrum of research problems: social protection and income inequalities; evidence-based decision-making in social sustainability policies; various aspects of pension system enhancement; regional stratification and its impact on municipal development; promotion of public participation in public administration decision-making; development of social entrepreneurship aimed at marketing competence and recognition in society; contributions of professional education towards the reduction of inequality and towards business innovation, growth potential for seafood and related employment in the Baltic Sea Region; economic consequences of populism and misconceptions. The research fields for a team of researchers from Riga Stradins University (RSU, group leader prof. Sergei Kruk) were as follows: entrepreneurship, income and risk management in the contexts of value and social security; the results were reported in a paper that analysed also the support provided to the population during the Covid-19 pandemic (the paper was also based on an analysis of data from a nationally representative survey of the Latvian population, see Annex 1).

Chapter 3 is devoted to determining the most important priority for the sustainable

strategy of Latvia by the Analytic Hierarchy Process (AHP) and the Analytical Network Process (ANP). The main purpose of the analysis was to determine the readiness of Latvia and the most important priority for sustainable development, which was digital transformation; value orientation of the society; sustainability of education; the Green Deal (incl. the bioeconomy, the circular economy); economic restructuring. The sub-priorities were as follows: reducing regional stratification; involving the labour market in the development of digital skills; increasing the role of lifelong learning; involving the public in decision-making and providing feedback; the impacts of climate change adaptation on regional development. Undoubtedly, all the priorities and sub-priorities are important for the sustainability of Latvia, yet the analysis of expert opinions showed what was valued higher and what was valued lower. This helps to assess and guide processes at various levels of government, identify risks and build the necessary awareness.

The **annexes** mostly focus on the activities carried out during the project implementation, presenting the research results to the general public and cooperating with various audiences and institutions interested in the research findings throughout Latvia. For example, Annex 2 gives an overview of 5 regional forums held in Zemgale, Vidzeme, Latgale, Kurzeme and Pierīga on digitalization tools for business support. Judging by the great interest of the forum audiences in new information, there is a need for much broader and more intensive education of the population about technologies, the fact that the 4th Industrial Revolution or Industry 4.0 created needs in the fields of education, the labour market, skills and competences, as well as about principles of the Green Deal and the circular economy.

Annex 4 provides information on the IV International Economic Forum held by the LAS Institute of Economics, in the organization and group work of which Interframe-LV scientists participated as well. Annex 5 focuses on a hopeful trend observed in Latvia in recent years – residents choose the countryside not only as a place to relax but also as a permanent place to live and work. Besides, the newcomers to rural areas who deliberately move to the regions and get involved in community life gradually shape a new perspective for the local population. However, Annex 6 reports about a significant achievement within the project Inteframe-LV – eight doctoral theses were developed during the project implementation.

The monograph contains a wide range of factual material, and the findings, conclusions and recommendations made by those involved in the research project and in producing the monograph as well as the opinions of the experts questioned could be used in decision-making at various levels of governance, in the development of policy documents, in the education system, incl. at all levels of university studies and lifelong learning, NGO activities etc. Editor -in-chief of the monograph: Baiba Rivža, the editor-in-charge of the monograph: Ausma Mukāne, the translator: Sandris Ancāns and the graphic and layout designer: Jānis Rožukalns.

Recenzijas

Globāls skatījums uz Latvijas tautsaimniecības un sabiedrības ilgtspēju

Kolektīvā zinātniskā monogrāfija Dr. habil. oec. Baibas Rivžas redakcijā «**Latvijas spēks ilgi pastāvēt**» / «**The strength of Latvia for the long-term development**» ir sagatavota, balstoties uz VPP «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» (2018–2022) projektā «Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumi un to risinājumi starptautiskā kontekstā» («Interframe-LV») veikto pētījumu rezultātiem. Jāizceļ, ka monogrāfija ir izveidota gan latviešu, gan angļu valodā, kas ir ļoti pozitīvi kontekstā, kad Latvijas ekonomikas un sabiedrības ilgtspējas izaicinājumu risinājumi ir neatraujami no Eiropas un pasaules globālajiem ilgtspējas mērķiem.

Ciešās Latvijas un pārējās pasaules ilgtspējas saiknes skaidrošanai ir veltīta visa I. nodaļa. Tajā ir atgādināts gan par ANO izvirzītajiem ilgtspējas mērķiem, gan par Eiropas Savienības un Latvijas kā ES dalībvalsts sagatavotajiem ilgtspējīgas attīstības plāniem, uzdevumiem un to īstenošanas mehānismiem, aptverot arī paredzētos finanšu instrumentus. Saskaņā ar projekta nosaukumu starptautiskā dimensija monogrāfijā ir izturēta gan Latvijas esošās situācijas novērtējumā, gan nepieciešamo pārmaiņu noteikšanā un izvirzīšanā, proti, ilgtspējas stiprināšanā. Tā ir vērtīga informācija izmantošanai izglītības sistēmā, visa līmeņa studijās un mūžizglītībā, NVO darbā, kā arī dažāda līmeņa pārvaldībā, politikas dokumentu izveidē, jo zināšanas par ilgtspējīgu attīstību ES līmenī ir ieteikts integrēt plašā sabiedrībā.

Kā uzsvērts monogrāfijas ievadā, projektā «Interframe-LV» ir pēctecīgi turpinātas un pazīlīnātas ar starptautisko kontekstu iepriekšējā LZA īstenotajā VPP «Ekosoc-LV» (2014–2018) aizsāktās Latvijas viedās un ilgtspējīgās attīstības pētījumu tēmas, nenodalot atsevišķi ekonomikas un sabiedrības viedo attīstību. Līdz ar to pēctecība izpaužas arī iepriekšējo pētniecības posmu atspoguļojošās monogrāfijas «Sīmtam pāri. Viedā Latvija» un «Interframe-LV» pētījumus iekļaujošās monogrāfijas «Latvijas spēks ilgi pastāvēt» mērķos, kā arī stilistikā (pat projekta emblēma norāda uz pēctecību). Jaunajā monogrāfijā «Latvijas spēks ilgi pastāvēt» pētījumu fokuss ir vērsts uz tēmām: zināšanu ekonomika, mazo un vidējo uzņēmumu digitalizācija, nodarbinātība, bioekonomika un aprites ekonomiku kā zaļās ekonomikas elementi, izglītību un digitālo kompetence, sabiedrības novecošana un noslāņošanās ar plašu uz šo jomu attiecošos pētījumu spektru: sociālā aizsardzība un ienākumu nevienlīdzība, pierādījumos balstītu lēmumu pieņemšana sociālās ilgtspējas politikā, pensiju sistēmas pilnveide, reģionālā noslāņošanās, iedzīvotāju līdzdalības veicināšana valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanā, sociālā uzņēmējdarbība, profesionālās izglītības ieguldījums nevienlīdzības mazināšanā un uzņēmējdarbības inovācijā, populisma ekonomiskās sekas u. c. Vienlaikus tie ir Latvijas ilgtspējas galvenie izaicinājumi.

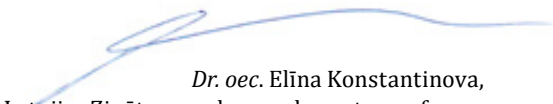
Līdzās sabiedrības un ekonomikas attīstības savstarpēji neatrautā skatījuma pēctecībai monogrāfijā jāizceļ arī starpinstitutionālās (LZA strādājusi kopā ar LU, LLU, RSU u. c. zinātnisko institūciju pētniekiem) un starpdisciplinārās (ekonomisti, sociologi, demogrāfi, vadības speciālisti u. c.) pieejas turpināšana, kā arī kopumā iespēja attīstīt sociālo zinātņu pētījumus un tiem veltītas monogrāfijas izdošanu. Varētu pat formulēt, ka šis ir viens no piemēriem

zinātņu nozaru līdzsvarošanas procesam valstī, rodot iespēju VPP formātā atbalstīt arī sociālās zinātnes.

Tieši pēdējā laika notikumi ar Krievijas karu demokrātijas iznīcināšanai Ukrainā vērš uzmanību uz to, cik svarīgi ir laikus pētīt un izziņāt sabiedrības attieksmes un noskaņojumu arī pie mums Latvijā. Priekšstatu par to ir iespējams gūt monogrāfijā ievietotajā RSU pētnieku veiktajā Latvijas iedzīvotāju nacionāli reprezentatīvo aptauju datu analīzē, kā arī rakstā par uzņēmējdarbības un ienākumu ciešo saikni ar vērtībām un sociālo drošību. Tiek arī analizēts iedzīvotājiem sniegtais atbalsts pandēmijas laikā. Augstu vērtējams tas, ka pētnieki ir aktuāli pielāgojušies tiem apstākļiem, par kuriem projekta sākumā vēl nebija ne jausmas, attiecīgi tam izpaužoties arī monogrāfijā.

Monogrāfijā ievietoto pielikumu sniegtā plašā informācija par projekta īstenošanas gaitā veiktajām aktivitātēm pētījumu rezultātu popularizēšanai plašākā sabiedrībā un dažādās zinātniskajās atziņās ieinteresētās auditorijās, kā arī ekspertu viedokļi, pētnieku secinājumi un ieteikumi sniedz kopainu, kas ir jāuzlabo, jārisina un jāpilnveido, lai Latvija pieaudzētu spēku ilgi pastāvēt un attīstīties.

Dr. oec. Elīna Konstantinova,
Latvijas Zinātnes padomes eksperte, profesore

Par ceļu uz zināšanu ekonomiku un zināšanu sabiedrību

Ceļš ar skaidriem orientieriem, kā nezaudēt valsts attīstības un ilgas pastāvēšanas spējas, turklāt pats ceļš ir šī attīstība, un tas nozīmē, ka nav galapunkta, nav noteiktas «kilometrāžas», vienīgi ir kādas norādes laikā – 2030. gads, 2050. gads utt. Tādas asociācijas raisa kolektīvā zinātniskā monogrāfija Dr. habil. oec. Baibas Rivžas redakcijā **«Latvijas spēks ilgi pastāvēt» / «The strength of Latvia for the long-term development»**, kas ir sagatavota, balstoties uz projektā «Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumi un to risinājumi starptautiskā kontekstā» («Interframe-LV») veiktajiem pētījumiem (šis projekts ir viens no pieciem projektiem valsts pētījumu programmā «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgspējai» (2018–2022)).

Tas Latvijas Zinātņu akadēmijai dara godu, ka tā ir uzņēmusies projekta vadību, piesaistot par partneriem universitātes – Latvijas Lauksaimniecības universitāti, Latvijas Universitāti, Rīgas Stradiņa universitāti, un tas stiprina uzticēšanos zinātnēi. To, ka zinātnēi var un vajag uzticēties, monogrāfijas priekšvārdā uzsver LZA prezidents Ivars Kalviņš, ilustrējot šo pārliecību ar reālo dzīves praksi – dažādu aktuālu jautājumu noskaidrošanai un uzticamas informācijas iegūšanai tiek uzrunāti eksperti, kas savu viedokli var pamatot ne tikai ar pieredzi, bet arī ar jaunāko pētījumu atziņām. Turklāt nākotne ir starpdisciplināriem pētījumiem, kas jautājumus var skatīt kompleksī, savstarpēji neatrauti, kā tas ir darīts arī projektā «Interframe-LV» un attiecīgi monogrāfijā, zināšanu ekonomikas attīstību cieši saistot ar demokrātiskas, digitāli un tehnoloģiski, emocionāli un vispārcilvēciski (jo īpaši nepieciešams līdzsvaram ar tehnoloģiju lomas pastiprināšanos ikdienā) izglītotas zināšanu sabiedrības attīstību.

Jau sākumā pieminētā orientieriem iezīmētā ceļa efektu sniedz monogrāfijas satura izkārtojums. Tā 1. nodaļā ir atgādināts, kādi pasaules un Eiropas, t. sk. Baltijas un Latvijas, ilgtspējas mērķi vispār ir izvirzīti, kādas apņemšanās ir veiktas un kas nepieciešams to īstenošanai. Uzteicami un zinātnieku cienīgi ir šo agrāk izvirzīto mērķu salāgošana ar pandēmijas ieviesta- jām korekcijām, t. sk. Atveseļošanas un noturības mehānismā paredzēto finanšu (konkrēti mil- joni un miljardi) izmantošana ilgtspējas nodrošināšanai. Savukārt 2. nodaļā – visplašākajā – ir raksti par konkrētām Latvijai būtisku pētījumu tēmām, sākot no augsto tehnoloģiju ekonomi- kas un aprites ekonomikas līdz sabiedrības novecošanai un dažāda mēroga noslāņošanās ten- dencēm, populismam, drošības izjūtai sabiedrības sociālajās grupās. Atklājas gan attīstību vir- zošas tendences, piemēram, ka likumdošanas un normatīvu līmenī Latvijā ir visas iespējas izmantot e-vidi komercijā, pārvaldībā u. c. jomās, bet visbiežāk trūkst digitālās kompetences; gan attīstību bremsējošas tendences, piemēram, ka valstī ir salīdzinoši liels nabadzībai pakļau- to iedzīvotāju īpatsvars, augsts nodokļu slogs zemo algu saņēmējiem un ienākumu nevienlīdzī- ba, kas starptautiskā līmenī Latviju ierindo tuvu pēdējām vietām Eiropas Savienībā. Nodaļā 3, modelējot ilgtspējas stratēģijas, vienlaikus ir nosaukti attīstības virzieni, kuros jākoncentrē spēki, piemēram, tautsaimniecības pārstrukturizācija (tā aktualizācija vēl pastiprinās līdz ar kara un sankciju izraisītajām izmaiņām pasaulē), un mūžizglītības izvēršana.

Daudz atziņu iespējams gūt, ielūkojoties zinātnieku sniegtajos secinājumos un ieteikumos. Piemēram, arī tādā, ka «iekļaut ilgtspējīgas attīstības stratēģijas īstenošanā politikā iespējams, nodrošinot pierādījumos balstītu instrumentu un metožu lietošanu, piemēram, regulāru pēti- jumu un datu pārskatīšanu un atjaunināšanu, sistemātisku īstentās politikas ietekmes izvēr- tēšanu un pielāgošanu esošajai situācijai, kā arī izmaksu un ieguvumu analīzi lēmumu pieņem- šanai». Tas nozīmē, ka iezīmētais ceļš un valsts ilgtspējas orientieri tajā nemitīgi jāuzrauga, jāpārskata un, galvenais, jāpielāgo esošajai situācijai. Bet, kā liecina pēdējo laiku notikumi, si- tuācijas mainās strauji un neparedzami. Šī monogrāfija pierāda, ka zinātnieki ir elastīgi un spēj aktuāli koncentrēties uz vajadzīgajiem spēku pielikšanas punktiem.

Dr. Astrida Miceikienē,
Vitauta Dižā universitātes Lauksaimniecības akadēmijas kanclere, profesore

Aktualizēta valsts ilgtspēja sinerģijā ar atveseļošanos pēc pandēmijas

Lu VPP «Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai» (2018–2022) pro- jektā «Latvijas valsts un sabiedrības izaicinājumi un to risinājumi starptautiskā kontekstā» («Interframe-LV») veikto pētījumu rezultātu pamata sagatavotā kolektīvā zinātniskā mono- grāfija *Dr. habil. oec. Baibas Rivžas redakcijā «Latvijas spēks ilgi pastāvēt» / «The strength of Latvia for the long-term development»* ir papildinājums sociālo zinātņu ieguldījumam Latvijas tautsaimniecības un sabiedrības attīstības ilgtspējas stiprināšanā.

Kā mācībspēks un Augstākās izglītības padomes locekle monogrāfijā saskatu vērtīgu studijās izmantojamu informāciju saistībā ar tā sauktās ceturtās industriālās revolūcijas jeb Industrijas 4.0 diktētiem Latvijā sasniedzamiem mērķiem (augstās tehnoloģijas, inovācijas, zināšanu ekonomika, bioekonomika un aprites ekonomika u. c.), t. sk. paredzētiem augstākajai izglītībai. Proti, ANO izvirzīto un ES adaptēto 17 ilgtspējīgās attīstības mērķu (IAM) veiksmīgākai sasniegšanai radītā iniciatīva Izglītošana ilgtspējīgas attīstības jautājumos (IIA) definē atbilstošu pieeju arī augstākajā izglītībā – jaunu lideru un prasmīgu profesionāļu paaudzes veidošanu, kas spētu īstenot ar IAM saistītās idejas un koncepcijas. Praktiski tas nozīmē arī plašu digitalizāciju un jaunas metodes studiju procesā, tātad ne tikai mācīt par jaunām tehnoloģijām un inovācijām, bet tās intensīvi izmantot studijās. Monogrāfijā digitālā kompetence ir viena no centrālām tēmām, attīstot tās dažādus aspektus, no izmantošanas mazajā un vidējā uzņēmējdarbībā līdz iedzīvotāju līdzdalības veicināšanai valsts pārvaldes lēmumu pieņemšanā un, protams, izglītībā. Ir arī analizēts, kā pandēmija ir paātrinājusi šos procesus, kas līdz tam ir virzījušies visai gausi, kā mēdz teikt – ir piedzīvota laime nelaimē.

Gainājums, gan attiecīgi monogrāfijā ir aktuāli reaģēts uz pandēmijas ietekmi arī citās jomās. Piemēram, profesors Eižens Eteris ir analizējis, kā ES līmenī ilgtspējas mērķi ir savienojami ar atveseļošanās un noturības mērķiem, to attiecinot arī uz finanšu resursu apvienošanu, t. sk. zinātnei, pētniecībai un cilvēkkapitāla sagatavošanai. Attiecībā uz cilvēkkapitālu projekta «Interframe-LV» devums ir 8 jauni doktori, kuru izstrādātajos promocijas darbos sniegtās tautsaimniecības un zinātniskās novitātes ir izklāstītas monogrāfijas vienā no pielikumiem. Arī citi pielikumi gan par veiktajām nacionālajām aptaujām, gan projekta dalībnieku iesaisti aktivitātēs projekta īstenošanas laikā, lai dalītos ar gūtajiem rezultātiem plašākā sabiedrībā, sniedz daudz informācijas par tautsaimniecības un sabiedrības attīstības procesiem Latvijā. Piemēram, uz jaunienācēju laukos tematiku un problemātiku fokusējies 5. Latvijas Lauku kopienu parlamenta forums akcentē Latvijas lauku dzīvotspējai ļoti cerīgu pēdējo gadu tendenci – pilsētnieki masveidā izvēlas laukus ne tikai par atpūtas, bet arī pastāvīgu dzīves un darba vietu, par spīti skeptiķiem, kas Latvijas reģioniem neredz labu nākotni.

Pētījumu dati diemžēl rāda arī to, ka Latvijā ir salīdzinoši liels nabadzībai pakļauto iedzīvotāju īpatsvars, augsts nodokļu slogs zemo algu saņēmējiem un ienākumu nevienlīdzība, izteikts kvalitatīvu mājokļu trūkums, daudziem cilvēkiem ir slikta veselība, kas kopā nosaka iedzīvotāju zemo apmierinātības līmeni salīdzinājumā ar lielāko daļu citu ES valstu. Lai uzlabotu šīs jomas, ir enerģiski jādarbojas augstākminēto ekonomiskās ilgtspējas mērķu sasniegšanā. Eiropas inovāciju rezultātu pārskatā 2021 Latvija novērtēta tikai kā topošs inovators (Igaunija – kā spēcīgs inovators, Lietuva – kā mērens inovators). Monogrāfija sniedz priekšstatu par to, kas kavē vai vairo Latvijas spēju attīstīties, lai pastāvētu ilgi kā neatkarīga un demokrātiska valsts.

Līdzās pandēmijai arī otra sērga – Krievijas karš Ukrainā – var, protams, ieviest un noteikti ieviesīs vēl pagaidām neaptveramas korekcijas līdzšinējos tautsaimniecības un sabiedrības attīstības redzējumos. Tomēr šādos apstākļos pētījumu viestajai skaidrībai par to, kas ir Latvijas ilgtspējīgas attīstības vājās un stiprās puses starptautiskā kontekstā, iespējams, ir vēl lielāka nozīme, jo ir skaidra izejas pozīcija un ir skaidrs, kur vēlamies nokļūt, ko sasniegt. Tad izaugsmes resursus un tempu būs vieglāk pārorientēt atbilstoši konkrētajai pārmaiņu situācijai.

Dr. oec. Tatjana Volkova,
Latvijas Zinātnes padomes eksperte, profesore

